S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
OPERA OMNIA.

TOMUS II.

ISIDORIANA

PARS III., ET IV.

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
HISPANIARVM DOCTORIS
OPERA OMNIA
DENVO CORRECTA ET AVCTA

RECENSENTE FAVSTINO AREVALO

Qui Isidoriana praemisit, variorum praefationes, notas, collationes,
qua editas, qua nunc primum edendas, collegit, veteres editiones,
et codices mss. Romanos contulit.

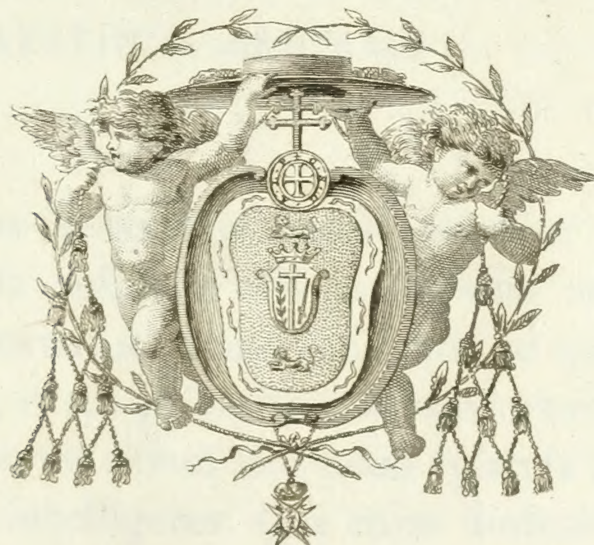
AVCTORITATE ET IMPENSA

EMINENTISS. PRINCIPIS D. DOMINI

FRANCISCI LORENZANAE

S. R. E. PRESBYT. CARDINAL. ARCHIEP. TOLET.

HISPANIAR. PRIMATIS ET GENERALIS INQVISITORIS.

ROMAE ANNO MDCCXCVII.

TYPIS ANTONII FVLGONII.

Facultate praesidum.

EMINENTISS. ET REVERENDISS. PRINCIPI, ET D. D.

FRANCISCO ANTONIO DE LORENZANA ET BVTRON

S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI, ARCHIEPISCOPO TOLETANO, HISPANIARVM PRIMATI, ET GENERALI INQVISITORI, CANCELLARIO MAIORI CASTELLAE, REGI A CONSILIIS STATVS, PRAECLARI REGII ORDINIS HISPANICI CAROLI III. MAGNA CRVCE INSIGNITO, ETC.

FAVSTINVS AREVALVS.

Quod huius ipsius anni initio primum Isidorianae editionis volumen tibi inscriptum ad Te, PRINCEPS EMINENTISSIME, miserim, satis id quidem esse arbitrabar, vt reliqua, quae consecutura essent, volumina eadem via etiam sine noua epistola ad Te mittenda esse intelligeres. Qui enim diuinare potuissem, fore, vt hoc ipso anno legatione perhonorifica a CAROLO IV. rege Catholico, ac piissimo ad SS. D. N. PIVM VI. tibi demandata Romam ipse

venires, mihique ad optatissimum conspectum tuum accedere, colloquio suauissimo frui, et in sacratissimas tuas manus alterum hoc volumen veluti aduentorii muneris loco deponere liceret? Iam vero inter faustas populi Romani, omniumque ordinum acclamationes, quibus Te, fama, etsi satis quidem illa per se magna, longe tamen maiorem, vno ore praedicant, nihil aliud reliquum erat, quo tibi ego gratularer, nisi vt opus tua auctoritate susceptum, omnibusque nominibus tibi debitum vrgerem, et Doctoris Hispaniarum Isidori opera, atque doctrinam, quoad eius facere possem, in bono lumine collocare pergerem. Factum est autem perquam commode, quod vehementer laetor, vt ex proposita mihi totius operis ratione, et scopo multa in hoc maxime volumine occurrant, quae ad Te peculiari iure pertinent, tibique adeo, vt et auguror, et opto, non ingrata sint futura. Quippe et de Bibliis Gothicis, quae in sancta ecclesia Toletana religiose asseruantur, agendum mihi est, et de Officio Isidoriano, siue veteri Toletano, deque antiquis Hispaniae legibus, quas Toleti praecipue conditas fuisse constat: Concilium quoque Toletanum IV., omnium, quotquot in Hispania habita sunt, celeberrimum, cui Isidorus praefuit, et cuius canones,

vt doctissimorum hominum opinio est, digessit, noua recensione illustrandum. Quid illa commemorem, quae ad nobilissimam patriam tuam, veterem illam, regiamque vrbem Legionem spectant; qua in vrbe familia tua ab vltima vsque antiquitate non interrupta serie per certa monumenta, memoresque fastos primae nobilitatis splendorem, ac dignitatem prisca fide, et auita continentia conseruat, tuetur, promouet? Nam praeter Isidori vitam, auctore Canonico quodam Legionensi, in promptu est celebrata iam olim translatio corporis beatissimi nostri Doctoris ex Hispalensi in Legionensem vrbem, et gloria posthuma innumerabilibus prodigiis ad sepulcrum, in quo sacra eiusdem pignora sub agustissimo Eucharistiae sacramento interdiu, ac noctu perenni venerationi exposito, requiescunt, ab Omnipotente Deo patratis, mirandum in modum amplificata. *De cetero* (claudam enim epistolam verbis Braulionis ad ipsum Isidorum, quibus nulla inuenio neque votis meis, neque merito tuo aptiora) *Creatoris altissimi pietatem efflagito, vt coronam beatitudinis vestrae pro integritate Fidei, et statu Ecclesiae suae longo tempore praecipiat conseruare.*

INDEX EORVM

QVAE HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

ISIDORIANA.

PARS III.

De operibus dubiis S. Isidori, deque aliis eidem suppositis.

ISIDORIANA.

PARS IV.

Descriptio Codicum Mss. Romanorum, qui Isidoriana opera exhibent.

ISIDORIANA
SIVE
PROLEGOMENA
IN EDITIONEM OPERVM
S. ISIDORI HISPALENSIS

PARS III.

DE OPERIBVS DVBIIS S. ISIDORI, DEQVE ALIIS EIDEM SVPPOSITIS.

CAPVT LXXXI.

Versus in bibliotheca S. Isidori. Alia carmina Isidoro ascripta. Hymni S. Agathae, et SS. martyrum Iusti, et Pastoris. Exhortatio poenitendi: Lamentum poenitentiae. Plura Alphabeta Isidoro tributa. Oratio pro correctione vitae, et alia contra insidias diaboli, Lamento poenitentiae subiunctae. Confessio S. Isidori a Constantino Caietano edita quid sit. Aliae orationes S. Isidori ex Alcuino.

Editores carminum.

In primo volumine quum de certis S. Isidori operibus sermo incidit, saepe, occasione data, de aliis non ita certis disserere opportunum visum fuit. Nunc tota nostra disputatio ad eorum operum examen conuertitur, quae aut non certo sunt Isidori, aut eidem afficta videri possunt. Primus Ioannes Tamayus de Salazar in Martyrologio Hispano ad diem 4. aprilis carmina bibliothecae S. Isidori e mss. edidit: *cuius liberalitati*, aiebat Nic. Antonius, *occinere libet Virgilianum illud, Timeo Danaos et dona ferentes. Non enim tales sunt, quales videri volunt mss. Tamayi codices.* Ita solet vsu euenire, vt mendaci, etiam quum aliquando vera affert, fides minime adhibeatur. Eadem carmina postmodum Muratorius, ignorans iam edita, inter sua anecdota euulgauit tom. 2. hoc titulo:

Vetustissimi versus, qui olim in bibliotheca Sancti Isidori Hispalensis episcopi legebantur. Ex Muratorio ea accepit, et recudit Fabricius in fine tomi 5. bibliothecae medii aeui. Sed quamuis in Muratorio legissem, eos versus productos esse *ex codice vetustissimo*, tamen in Prolegomenis ad Prudentium pag. 207. dubitaueram nonnihil, an vere codex esset vetustissimus.

auctor antiquus.

2. Deinde alia argumenta nactus, quibus vere antiquissimos eos versus crederem, in Prolegomenis Iuuenci, et Sedulii hoc innui, ac nunc demum aperte confirmo, nullum superesse dubium iam posse, quin eiusmodi versus vetustissimum auctorem habeant, et, vt credere possamus, ipsum Isidorum, quamuis id non ita perspicuum sit. Prodierunt iidem versus tom. 9. Hisp. sacr. a Florezio collati cum editione Muratorii, et ms. codice regiae bibliothecae Matritensis. Inter appendices recentis editionis operum S. Isidori bis ex eodem codice bibliothecae regiae excusi sunt, primum pag. 47. subiectis variis lectionibus, atque etiam mendis codicis, et nonnullis discrepantiis ex editione Tamayi; rursus pag. 67., vt a Florezio editi fuerunt, notis Florezii hispanicis subiunctis, quae deinde in fine in sermonem male latinum conuersae sunt. Inscriptio in codice bibliothecae regiae haec est: *Incipit titulus bibliothecae a Domno Isidoro editus*. Notat Florezius, Muratorium *permittere*, hos versus Isidoro ascribi: titulum vero ms. codicis aperte id statuere.

exemplaria vetusta.

3. De vetustate, quod dicebam, horum versuum nemo ambigere debet, quum praeter codices bibliothecae Mediolanensis, et Matritensis in aliis etiam vetustissimis a me reperti fuerint. An autem Isidorus auctor sit, non perinde certum. Sine certo auctoris nomine vnum versum ex his Iulianus Toletanus in opere nondum vulgato De arte grammatica laudat num. 355. *Ille Origenis ego doctor verissimus olim*; qui in nonnullis editis perperam legitur, *Ille ergo Origenes doctor verissimus olim*. Alium, non expresso auctore, Notkerus Balbulus excerpsit De vir. illustr. cap. 5. *Sicut ante nos dictum est, Si Augustinus adest, sufficit ipse tibi*. In codice bibliothecae Reginae Suecorum 421. pag. 31. expressa est haec inscriptio: *Elogia quorumdam Patrum, incerto auctore*. Sunt elogia Hilarii, Ambrosii, Augustini, Hieronymi ex versibus bibliothecae Isidori.

quisnam auctor?

4. Neque id multum mouere posset, nisi alii quoque essent codices, in quibus alius ab Isidoro auctor indicaretur. Codex mem-

branaceus Reginae 571. pag. 6. terg. profert elogium S. Augustini hoc titulo: *Versus Hieronymi ad beatum Augustinum*: *Mentitur etc.* Et illico elogium S. Hieronymi, veluti ab Augustino compositum: *Augustinus ad Hieronymum*: *Te Bethleem celebrat etc.* Difficile autem id viris doctis persuaderi poterit: nam et hi versus sequiori latinitatis aeuo exarati videntur, et inter auctores, qui laudantur, Augustino, et Hieronymo nonnulli sunt recentiores, vt Sedulius, Gregorius Magnus, Leander. Grauiorem difficultatem creare potest codex 1. Archiuii Vaticani seculi x. circiter, in quo sunt Etymologiae Isidori, et post epistolam dedicatoriam Isidori ad Braulionem, *En tibi, sicut pollicitus sum etc.*, sequitur: *Incipit liber Ysidori Etymologiarum. Prologus. Sunt hic plura sacra etc.* Hi sunt primi sex versus, vti apud Muratorium. Succedunt Patrum elogia hoc ordine, Hilarii, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Ioannis Chrysostomi, Cypriani, Prudentii, Auiti, Iuuenci, Sedulii, Eusebii, Orosii, et Gregorii. Tum pro *Leandri* titulo exhibetur *Isidorus*, et distichum: *Non satis antiquis doctoribus impar haberis, - Isidore antistes. Hoc tua dicta docent.*

5. Controuersia nonnulla esse potest, an istiusmodi versus in codicibus ipsis exarati fuerint, an statuis, vel imaginibus auctorum suppositi, quae pluteis, opera eorum continentibus, imponi solebant: de quo ritu plura affert Claudius Clemens in opere de Musei, siue bibliothecae instructione cap. 3. lib. 1. sect. 8. Huc referri potest, quod in titulo, *Cosmas*, *Damianus*, *Hippocrates*, *Galenus*, pro disticho dicitur: *Quos claros orbe celebrat medicina magistros, - Hos praesens pictos signat imago viros*. Sed, vt ego puto, sermo in hoc disticho potius est de imagine auctorum, quae initio codicum appingi consueuerat, vt multis exemplis ostendam cap. 105. num. 32. et seqq. Rusticus in epistola ad Eucherium Lugdunensem, a Sirmondo ad Sidonium tom. 1. operum edita, sermonem habet de quadam bibliotheca, in qua inter variorum oratorum, et poetarum imagines, epigrammatis ornatas, Virgilio quidam versus erant subiecti: *Virgilium vatem etc.* Originem collocandi auctorum imagines in bibliothecis a Pollione repetit noster Isidorus lib. 5. cap. 5. Etymol. Nonnulli versus armariis ipsis librorum inscribebant, vt arguitur ex carm. 3. Ennodii Ticinensis, De epigrammatis per armaria domni Fausti factis: *Consona diuersis finxisti carmina li-*

an versus libris inscripti?

bris: - *Suscipiat gaudens libens, quod tribuit*. Quo fortasse respicit aliud eiusdem Ennodii carmen num. 123. hoc titulo: *In cubiculo super codices in ordine positos*. Post Isidori elogium additur hic titulus: *Omnibus lectoribus codicis istius*: *Conditur hic iuris series amplissima legum*. Id est elogium Theodosii, Pauli, et Gaii, omissis his nominibus, quae in editis pro titulo apparent. Ex quo colligi licet, istiusmodi versus vel ab Isidoro, vel ab alio auctore codici legum fuisse appositos; quod idem crediderim de ceteris, quos libris eorum auctorum, qui laudantur, affixos fuisse suspicor, a Braulione, vel ab alio inde in vnum veluti corpus collectos, ac titulo *bibliothecae Isidori* insignitos. Ac fortasse hi erant codices, quos Isidorus ad Braulionem cum Etymologiarum opere misit, de quibus Isidorus in epistola, *Tuae sanctitatis etc.* sic ait: *Codicem etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi*. Haec si ita sunt, satis est simile vero, Isidorum ea carmina in auctorum laudem composuisse: quibus Braulio elogium Isidori addiderit, alius vero, qui omnes eos versus Isidori esse putauerit, pro *Isidore antistes* substituerit *Leander vates* cum titulo *Leandri*. Potuit etiam accidere, quod Isidorus eo disticho Leandrum laudauerit, et alius idem elogium in Isidorum conuerterit.

Bibliotheca Isidori.

6. Hoc interim certum, in vetustissimo codice Mediolanensi asseri, eos versus olim lectos fuisse in bibliotheca Isidori; in alio Matritensi, eum titulum bibliothecae ab Isidoro editum, vt de Tamayi ms. exemplari nihil dicam. Praeterea codex Regio-vaticanus 215. seculi IX. circiter inter alios versus ad rationem prosodiae comprobandam pag. 125. *ex Isidoro*, vt ibi exprimitur, laudat hunc versum: *Te quoque nostra tuis promit bibliotheca libris*, qui extat in elogio Hieronymi. Antiquissimus est etiam codex Vaticano-palatinus 276., in quo pag. 39. terg. post Isidori expositionem in libros Regum, et Machabaeorum haec est inscriptio: *Isidorus Palanensis* (lege *Isidori Hispalensis*) *episcopi hi extant versus*. *Titulus bibliothecae*: *Sunt hic plura sacra etc.*

Auctor eorum versuum non fuit Damasus.

7. Verum obstabitne his, quod alicubi hi primi sex versus S. Damaso ascripti legantur? Minime. Non enim stilum Damasi redolent, qui nunquam in suis versibus *a* ablatiui singularis primae declinationis breue protulit, vt poetae sequentium temporum consueuerunt, et Isidorus v. 4. *Prata vides plena spinis*, *et copia flo-*

rum. Caue igitur ab Eugenio de Leuis, qui inter sua Anecdota Taurini edita sex primos versus bibliothecae Isidori, *Sunt hic plura sacra etc.*, quos pridem vulgatos nesciebat, pag. 17. seq. sub Damasi nomine vulgauit, quia eos aliis Damasi carminibus stilo simillimos credidit, et Damaso ascriptos reperit in quodam codice membranaceo bibliothecae Noualiciensis, seculi, vt ait, forsan IX. aut X., in quo epistolae S. Pauli erant cum praefationibus S. Hieronymi. Duo alia carmina idem Leuisius Damaso affingit, quae neque Damasi stilo, neque aetati congruunt.

8. Quum autem in codice, quem dixi, Palatino-vaticano inscriptio, *Titulus bibliothecae*, tamquam peculiaris his sex versibus praefigatur, et in codice modo laudato Noualiciensi dicatur id *Carmen in epistolas D. Pauli apostoli*, merito aliquis dubitet, an *bibliothecae* nomen accipiendum sit pro sacris bibliis, significatione antiquis temporibus frequentissima, etiam apud Isidorum lib. 5. Etymol. cap. 5. Apertissime hanc interpretationem innuunt duo postremi versus: bibliotheca pro bibliis.

Hic geminae radiant veneranda volumina legis,
Condita sunt pariter hic noua cum veteri.

Vbi Muratorius, Fabricius, Florezius, aliique ediderunt *gemmae* pro *geminae*: ac solet quidem in mss. confundi *m* cum *in*: sed sensus clare exigit *geminae*, vti sine vlla dubitatione legitur in mss. nostris Archiuii Vaticani, et bibliothecae Vaticano-palatinae, cui accedit codex Noualiciensis apud Leuisium.

9. Haec etiam erat consuetudo veterum, vt similes versiculos Bibliis praefigerent, vel subiungerent. In parte secunda carminum S. Eugenii Toletani carm. 59. titulus est: *Versus in bibliotheca*. versus bibliis praefixi.

Regula quos fidei commendat noscere libros,
Hos nostra praesens bibliotheca tenet.
Quinque priora gerit veneranda volumina legis.

Atque ita pergit de libris noui, ac veteris testamenti: vbi, vt vides, Isidorum expressit in eis verbis *veneranda volumina legis*. Clarius Isidorum imitatur Aluarus Cordubensis, cuius extat carmen tom. XI. Hisp. sacr. p. 281. *Aluari versus in bibliotheca Leouigildi*: *Sunt hic plura sacra, sunt vero dogmate clara*: et v. 3. *Hic noua cum vetera pariter sunt clare decora*. Iam eo seculo IX. vsus inualescere coeperat, vt nominatiuus pro ablatiuo adhiberetur, vt *ve-*

tera pro *veteribus* : quod ab Aluaro, et eius aequalibus obseruatum passim fuit. Non ergo verba abbatis Speraindeo ad Aluarum Florezius solicitare debuit, qui sic edidit : *Sanctarum scripturarum testimonia producam, et cum doctorum dicta vt qui vero conectam, quae respondendo conscribam*. Annotauit : *Lege* : *Cum doctorum dictis atque vero*. Immo retinendum connexis verbis : *cum doctorum dicta, vt quiuero, connectam*, scilicet connectam, vt potero, cum doctorum dictis. Sic in responsione ad secundam partem interrogationis Aluari : *Hanc enim quaestionem dum ex scripturarum dicta personas etc.*

alii similes.

10. In versibus autem Aluari Florezius coniicit legendum *Septuaginta duos mittens sub vagina biblos*; in ms. est *sub vargina* : mallim ergo, *sub margine*. Eodem tom. XI. Hisp. sacr. pag. 525. sunt *Versus Cypriani archipresbyteri Cordubensis ad petitionem Zoili, filii sui, in finem bibliothecae, quam scripserat Saturnino archidiacono*. Zoilus bibliorum exscriptor ita loquitur : *Laudum vota tibi Zoilus gratus persoluere nitor, - Christo redemptori etc.* Primus versus recto stabit talo, si demas vocem *Zoilus*, quae fortasse ex inscriptione irrepsit, vel vocem *gratus*. In his versibus biblia dicuntur *theca* sine alio additamento : in aliis autem eiusdem Cypriani, qui praecedunt pag. 522. ad petitionem Adulfi pro alio exemplari bibliorum, vocantur *librorum theca*. Quaedam alia huius generis carmina legere poteris apud Blanchinum tom. 2. Euangeliarii Quadrupl. pag. 593. seq., vbi occurrit *bibliotheca* eadem quantitate syllabarum, qua apud Isidorum :

Rex benedicte, tibi placeat bibliotheca, Carle,
Testamenta duo quae relegenda gerit.

diuersi versus pro bibliotheca Isidori.

11. Neque tamen dici potest, primos omnes illos sex versus tituli bibliothecae Isidori sacris bibliis fuisse affixos, quum asseratur, *multa* illic esse *sacra*, *multa mundialia* : *esse rosas, esse spinas*. Existimo igitur, vltimum distichum, *Hic geminae radiant etc.* compositum fuisse pro codice aliquo veteris, ac noui testamenti : duo alia, quae praecedunt, vel pro bibliotheca, id est, loco, quo libri reponuntur, vel fortasse pro aliquo codice, in quo plura essent miscellanea sacra, et profana, et quidem carmina : nam v. 2. legitur : *Ex his siqua placent carmina, tolle, lege* : qui tamen in codice archiuii vaticani desideratur. Codex etiam Matritensis regiae bibliothecae in primo titulo a ceteris discrepat : nam primum bibliothe-

cae titulum applicat illis versibus, qui in aliis codicibus de volumine legum intelliguntur: tum addit: *Item alius titulus*: *Sunt hic plura sacra etc.*, vbi omittit duos postremos versus, qui sunt de nouo, et veteri testamento: *Hic geminae radiant etc.* Quod autem antiquissima fuerit opinio, versus, de quibus agimus, ab ipso Isidoro fuisse compositos, vt suae bibliothecae, hoc est, armario librorum affigerentur, ex vetustissimo catalogo bibliothecae Laurissanae, quem cap. 46. recensui, demonstratur, vbi inter opera Isidori refertur: *Breuiarium eiusdem super diuinae historiae libros, et versus, qui scripti sunt in armaria sua ab ipso compositi.*

12. In editione noua operum S. Isidori Matritensi pag. 50. Append. adduntur octo versus hexametri, qui, vt dicitur, extabant in codice 4. 6. 17. bibliothecae, opinor, regiae post expositionem B. Isidori in Cantica canticorum: *Hunc cecinit Salomon etc.* Vidi etiam ego hos ipsos versus in codice Vaticano 650., de quo cap. 94., post expositionem in Cantica, quae Gregorio Magno ascribi solet, et in alio Casanatensi G. III. 1., de quo cap. 107., ante expositionem Brunonis Astensis in Cantica, ex quibus correctiores eos exhibebo. Nunc satis sit monere, post primum versum illico sequi, *Qui tenet egregias etc.*, nullo interiecto vacuo spatio pro alio versu, quod editio Matritensis indicat. Ac recte procedit sensus, etiam si nullus superaddatur versus. Confer, quae de his versibus dixi cap. 65., vbi de expositione in Cantica verba feci.

versus in Cantica Canticorum.

13. Alia sunt carmina, quae Isidori nomine circumferuntur. Montfauconius in Bibl. Mss. laudat codicem 1512. bibliothecae Colbertinae Regiae Parisiensis, in quo sunt poemata Sedulii, Isidori Minoris, Eugenii Toletani. Hic, vt opinor, est codex indicatus in catalogo bibliothecae Regiae Parisiensis 1093. partim IX., partim X., partim XIV. seculi, in quo praeter Sedulium, et Dracontium sunt *Sancti Isidori episcopi Hispalensis carmina nonnulla*. Tamayus Salazar in Martyrologio Hisp. ad diem 20. martii Isidoro tribuit epitaphium S. Martini Dumiensis, *Pannoniis genitus etc.*, quod Sirmondus edidit post Eugenii Toletani carmina pag. 58., atque ipsi Martino, vt videtur, adiudicat. Ac sane Martinus ipse de se loquitur: *Teque, patrone, sequens famulus Martinus eodem - Nomine, non merito, hic in Christi pace quiesco*: quod de sanctissimo viro Martino Isidorus minime dixisset. Bayerius in not. ad bibl. vet. Hisp. lib. 5.

alii versus nomine Isidori.

num. 181. aduertit, in Escurialensi codice seculi XI. ineuntis inscripto, *Forum iudicum*, seu *Wisigothorum leges*, post librum tertium esse poemation *De gradibus consanguinitatis* sub hac rubrica: *Versiculi Domini Isidori de adfinitate, vel gradus hominum*: incipit: *Aspice pendentes ex iuris arbore natos*. Hi versus, vt puto, exhibent Isidori doctrinam de consanguineis, et affinibus libr. 9. Etymol. cap. 6. seq., similes aliis versibus, quos ego producam ex codicibus bibliothecae Palatinae num. 282., et 283. Existimo autem, alium potius, quam Isidorum auctorem esse.

hymni. 14. Fabricius cum Bollandianis ad diem 5. februarii pag. 596. Isidoro tribuit duos hymnos in honorem S. Agathae, quorum vnus incipit, *Adesto plebs fidissima*, alter, *Festum insigne prodit coruscum*. Extant quidem duo hi hymni in breuiario Isidoriano, vt vocant, sed non propterea ab Isidoro eos esse compositos dicendum est, nisi aliunde constet, quum multi alii aliorum hymni in eodem breuiario mozarabico sint. Hac de causa cap. 3. num. 6. dixi, hymnum *Vrbis Romuleae* in die festo septem Apostolicorum temere S. Isidoro a Constantino Caietano adiudicari. Et, vt aperte dicam, quod sentio, isti duo S. Agathae hymni neque Isidori sunt, neque eius temporis. Hernandezius in notis ad conspectum editionis Zaccarianae eos Isidoro abiudicandos pronunciat. Vterque rhythmicus tantum est: secundus omnino metri leges respuit: et quamuis nonnulli versus primi metrici sint; quippe versum iambicum dimetrum facile est etiam sine studio effundere; alii etiam fortasse correctione adiuuari possint: tamen auctor metri curam habuisse non videtur. Illud vero magis vrget, quod in primo hymno mentio fit, vt ego quidem puto, mahometici imperii stropha 12. *Quae olim conciues tuos - Magno ab igne eruis, - Tu redde nos iam liberos - Iugo remoto pessimo*. Quodnam hoc est *iugum pessimum*? Respondebunt fortasse, qui post euersionem imperii gothici officia propria in breuiarium, et missale mozarabicum non irrepsisse contendunt, sermonem esse de imperio gothico, antequam gothi ad fidem catholicam conuerterentur. Sed praeterquam quod *iugum pessimum* potius Mahometanorum tyrannidem innuit; quum ante conuersionem gothorum gustus aliquis bonae latinitatis in Hispania remaneret, difficile est credere, eo tempore tam inscitos hymnos compositos fuisse. Aliae mihi sunt rationes, quibus censeo, officia propria gothica

thica Mozarabum tempore nonnullum accepisse incrementum, quas meliori loco exponam. Festum S. Agathae indicatur in Kalendario Gotho-Hispano Francisci de Pisa, praeteritur vero in Orationali gothico Veronensi.

15. Hymnis S. Agathae antiquior, elegantiorque est hymnus in festo SS. Iusti, et Pastoris martyrum die 6. augusti: *O dei perenne verbum Patris ore proditum - Organum qui imbecille admoues infantium etc.* Hunc, siue latinitatem, siue metri regulas spectes, iam Isidoriano aeuo, aut paulo antiquiori ascribere poteris. Blanchinus in not. ad Orationale gothicum cum Tamayo in Martyrol. Hisp. hunc hymnum Asturio episcopo Toletano, et primo Complutensi, cui corpora Sanctorum martyrum diuinitus reuelata fuerant, adiudicat: idque satis veri simile Florezius censet tom. 7. Hisp. sacr. pag. 177. In officiis propriis Hispanicis nouem strophae eiusdem hymni recitantur ad vesperas a tertia stropha: *Ecce Iustus, ecce Pastor ambo iuncti sanguine*, praemissa rubrica: *Hymnus B. Isidori*: quod in aliis non accidit, etiamsi petiti sint ex breuiario Isidoriano, siue mozarabico. Dixi etiam cap. superiori, lectiones eorumdem martyrum pro secundo nocturno extractas dici *ex lib. S. Isidori, et lib. S. Ildefonsi de vir. illustr.* Certe non magnam auctoritatem in istiusmodi rubricis constituo; sed neque vllam video rationem, cur alteri potius, quam Isidoro hymnum adiudicem: qui, vt dixi, aetatem Isidori redolere mihi videtur. Primus versus, *O deì perenne Verbum Patris ore proditum*, initium est etiam hymni in laudem S. Iacobi apostoli, qui in breuiario Isidoriano reperitur. Nonnullos versus hymni SS. Iusti, et Pastoris ad rationem cantus, et metri in Hymnodia hispanica reformaui. alius hymnus.

16. Carmen quoddam astrologicum, quod incipit, *Tu forte in luco etc.*, quale sit, et an sit Isidori, satis pro rei dignitate cap. 76. disserui. Eodem loco dixi de quodam compendio metrico libri de natura rerum, quod S. Eugenio Toletano malim ascribere. Sane primi poematis versus de septem diebus Eugenii sunt, vt ex eius operibus, et ex nonnullis mss. codicibus Vaticanis constat. In codice tamen Palatino 930. titulus deletus est. Continet hic codex plures virorum illustrium epistolas nondum editas; et quamuis rubrica recentiori notatum sit, *pauca esse bona, pleraque inutilia*, non inutiliter tamen excuderentur: adeoque nonnullis gratum, vt epi- alia carmina.

nor, faciam, si paulo diligentius codicem descripsero. Est membranaceus in 4. charactere minusculo seculi x. circiter: mutilus initio: epistolae sunt principum, episcoporum, abbatum etc. Permiscentur versiculi, quorum aliqui videntur esse auctorum epistolarum, vt in prima:

Illius ob nomen, quem summum credimus omnes,
Da mihi, quod petii, teneas quo gaudia caeli.

Pag. 4. terg. ad imperatricem C scribit Humberdus abbas. Pag. 5. epistola Bobbonis archiepiscopi Wormatiensis, vt ex aliis epistolis colligitur. Pag. 9. sine auctoris nomine profertur Iuuenci versus: *Sed ille. In cuius manibus ruralis pala tenetur*. Iuuencus lib. 1. v. 378. ait: ***Illius et manibus ruralis pala tenetur*.**

descriptio veteris codicis.

17. Succedunt pag. 14. seqq. literae conuiciosae ad Karolum, et Karoli ad Diethericum etc. Agitur de Lothario, cui Carolus successit. Pag. 20. inseruntur quidam versiculi aenigmatici, quibus docetur, adhibita postmodum explicatione, quo pacto campanis sonitus clarior reddi potest. Sermo instituitur de quinque campanis Coloniensibus, pro quibus certa batelli mensura praescribitur. Pag. 41. epistola cleri Wormatiensis, et Moguntini ad *H* (Hludouicum) imperatorem *tam pium, quam sapientem* contra Fridericum Wltdensem. Pag. 47. versiculi Eugenii Toletani de plagis Aegypti sine auctoris nomine: *Prima plaga Aegypti* etc. lib. 1. carminum n.20. Pag. 48. terg. inscriptio: *Incipiunt sententiae philosophorum de omnibus rebus contra querulos sermocinandi*. Quaedam proferam Ciceronis verba, quae in eius operibus mihi non occurrunt. *Diffinitio Ciceronis. Nullae sunt occultiores insidiae, quam hae, quae latent in simulatione officii, vt in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum, qui palam est aduersarius, facile cauendo vitare potes; et Troianus equus idcirco fefellit, quia formam Mineruae mentitus est. Omnium communis est inimicus, qui est hostis suorum*. In fine sunt versus, quos iam indicaui, Eugenii Toletani de VII. diebus, vbi v. 2. legitur *splendifluus*, et 6. *reptans, hominesque sagaces*; cetera respondent editis.

carmen in Deiparae laudem.

18. Quod si nonnullis carminibus, quae in vetustis Isidori codicibus reperiuntur, locum inter appendices dare velimus, fortasse non indignum videbitur poemation, quod libros Etymologiarum praecedit in antiquissimo Regio-vaticano codice 1953. seculi VIII.,

vel IX. post epistolas Isidori ad Braulionem, et Braulionis ad Isidorum. Sunt versus in Deiparae laudem, quique videri possint inuocatio ad opus perficiendum, nisi si forte aliquantulum obstet, quod diuerso, quamuis veteri, charactere sint exarati. Potius autem, quam Isidoro, eiusmodi versus Ildefonso adiudicauerim, cuius celeberrima est in Beatam Virginem pietas, et cuius operum librum quartum *versibus, prosaque concretum* fuisse, Iulianus Toletanus in eius vita tradidit. Exemplar hoc Etymologiarum collatum videtur cum alio, in quo Ildefonsus post breue chronicon libro 5. in fine aliquid addiderit: nam charactere antiquo, non tamen primae manus, legitur: *Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsque in praesentem gloriosi Reccesuinthi annum* X., *qui est era* DCLXVI., *anni* $\bar{V}$ DCCCLVII. *Residuum sextae aetatis deo soli cognitum est*. Hoc tempore Ildefonsus Toletanae sedi praeerat, qui sicut librum Isidori de vir. illustr. auxit, et ad sua tempora perduxit, ita etiam historiam Regum gothorum continuasse dicitur.

Exhortatio poenitendi rhythmica.

19. In animaduersionibus V. C. Hernandezii ad conspectum editionis a Zaccaria adumbratae, quas cap. 42. protuli, obseruatur, *Exhortationem poenitendi*, a Breuiio inter Isidori opera relatam, fere totam metricam esse. Recte id vir doctus animaduertit, si tamen *metrum* non propria significatione accipiamus, sed latiori, scilicet pro versibus politicis, in quibus prosodiae ratio non seruatur. Nam in ea Exhortatione, quae hactenus more solutae orationis edita fuit, nullus est versus proprie metricus, siue recta syllabarum quantitate constans. Versus, in quibus metri lex contemnitur, rhythmici vocantur, non vulgari sensu, quo *rhythmus* pro vocum consonantia accipitur; sed quatenus *rhythmus* numerum sonat: etenim syllabarum numerus, non quantitas attenditur. Politici etiam a graecis dicuntur. Versus Exhortationis poenitendi numerum syllabarum versus hexametri seruant, ac similes sunt illis, quibus Commodianus in suis instructionibus vsus est, qui ita incipit:

Praefatio nostra viam erranti demonstrat,
Respectumque bonum; quum venerit seculi meta.

Simili modo Exhortatio poenitendi distribuenda est:

Cur fluctuas, anima moerorum quassata procellis?
Vsquequo multimoda cogitatione turbaris?
Mens confusa taediis, itineris deuia carpens.

Atque ita porro opus excribendum est, non, vt Breulius edidit, continuato textu veluti soluti sermonis.

an sit Isidori opus? 20. Ex ms. codice bibliothecae S. Mauri Fossatensis, quondam regularis, hoc opusculum Nic. Faber transcribi curauit, inde Breulius acceptum edidit. Omissum fuit in editione recenti Matritensi operum S. Isidori, vti plura alia a Breulio editioni regiae Matritensi superaddita. Inscriptio apud Breulium est: *S. Isidori archiepiscopi Exhortatio poenitendi cum consolatione, et misericordia dei ad animam futura iudicia formidantem*. Nic. Antonius suspicatur *ex misericordia*. Exemplar ms. nescio an aliud inueniatur, et an sit diuersum ab eo, quod in bibliotheca Tigurina suo tempore extare Conradus Gesnerus in Bibliotheca sua affirmabat; nam hoc etiam Tigurino codice tria, vel quatuor haec opuscula a Breulio simul edita comprehendebantur. Neminem video, qui ante Hernandezium dubitauerit, an hoc opus, triaque alia, quae Breulius subiecit, scilicet *Lamentum poenitentiae*, *Oratio pro correptione vitae*, *Oratio contra insidias diaboli*, genuini foetus sint Isidori. Nihil in his esse ait Oudinus, quo Isidoro abiudicentur. Cellierius nihil ea quatuor opuscula continere affirmat, quod Isidoro indignum sit. Nic. Antonius de Exhortatione poenitendi: *Nec abhorret*, inquit, *ab stilo, et instituto, ac more nostri piissimi scriptoris*. Quod autem addit, auctorem vernaculum libri, *Valerio de las historias*, inscripti, meminisse inter alia Isidori opera lib. *6. De consolatione animarum*, id non ad Exhortationem poenitendi ego refero, sed ad Synonyma.

editio anni 1685. 21. Theophilus Spizelius huic, atque aliis duobus sequentibus opusculis ex editione Breuliana locum dedit in systemate operum, quod inscripsit: *Selecta Doctorum veterum, scriptorumque ecclesiasticorum de vera, sinceraque ad deum conuersione monumenta, et documenta. Augustae Vindelicorum* 1685. Praemisit autem *Exhortationem ad poenitentiam*, siue orationem, *Deus omnium mirabilium etc.*, tum *Alphabetum poenitentis* subiunxit, ac denique *Exhortationem*, quam dicit secundam, *ad poenitentiam cum consolatione ad animam futura iudicia formidantem*, quae primo loco a Breulio statuitur. Praefatio Spizelii ad haec tria Isidori opuscula ita se habet.

SPIZELII PRAEFATIO. 22. Quem post impensam profanis studiis plurimam operam illustrem valde sacrae metanoeae proselytum egisse, atque a vanis ad sana studia conuersam facem quasi literatis sincere poenitentibus praetulisse, decima institutionis nostrae sectione ostendimus, eundem nunc sistemus Isido-

rum, insigni, praeclaroque poenitentiae praeconio maxime conspicuum; percepturi, quanto pietatis feruore deuios a virtutis christianae semita mortales ad poenitentiae studia proprio suo exemplo sit exhortatus, atque ad vitae, morumque corruptissimorum emendationem excitarit. Singularem autem obseruationem meretur, quod morti vicinus Isidorus Hispalensis ad Doctoris Hipponensis exemplum antiquam illam suam contubernalem poenitentiam aduocauerit, in cuius veluti manu, sinuque moreretur; testem laudabimus Redemptum clericum, qui obitum beati Isidori recensendum duxit, atque nouissima eius acta, dictaqne commemoranda: Expandens etc. Confer Constantini Caietani trigam SS. Episcoporum etc.

23. *Vana studia* quod vocat Spizelius, in quae olim Isidorus incubuerat, probare nolim, nisi intelligat *profana*, ex quibus tamen non leuis vtilitas in sacras disciplinas redundat. In Exhortatione poenitendi Hernandezius *alienam ab Isidoro* existimat *mentionem Cypriani magi, postea sacerdotis, et martyris, quem non commemorant vlla Hispaniae Sanctoralia*. Verba Exhortationis sunt: *Sicque Surius, Cyprianus ex mago sacerdos, et martyr*. Suspicatur Hernandezius legendum, *Sicque Syrus Cyprianus*, et cur *Surius*, vel *Syrus* ab auctore Cyprianus credatur, ad Bollandianos die 26. septembris lectorem delegat. Eo loco Bollandiani num. 75. et seqq. ostendunt, S. Cyprianum, qui prius magus fuit, non ex patria vrbe Antiochia Syriae fuisse, sed altera synonyma ciuitate, et forte Antiochia Pisidiae metropoli. Sane rhythmus non constaret, si legeretur *Surius*: cum *Syrus* stare poterit. Sed ego censeo, legendum, *Sicque Cyprianus ex mago sacerdos, et martyr*, reiecto nomine *Surius* ad marginem, vbi haec nota nunc legitur, *De eo tomo 5. de Sanctis die 26. septembris*, sine nomine auctoris, qui de Cypriano agit eo tomo 5. Breulius igitur ad marginem scripsit *Surius de eo tom. 5. de Sanctis die 26. septembris*, et ex margine literarum compositor nomen *Surius* imprudenter in textum intrusit. Omnia mirum in modum respondent: Surius ad diem 26. septembris tom. 5. De probatis Sanctorum historiis ex Metaphraste profert vitam, et martyrium SS. Cypriani, et Iustinae: vbi aduertit, in eo lapsum videri Metaphrastem, quod hunc Cyprianum Carthaginis episcopum dicit.

Hernandezii argumenta.

24. Nihil vero est causae, cur mentionem Cypriani primum magi, deinde episcopi, et martyris Isidoro indignam existimemus. Cur Isidorus credere non potuit, quod viri doctissimi, antiquiores eo, Gregorius Nazianzenus, et Prudentius, quem ab Isidoro lectum

S. Cyprianus episcopus an olim magus?

constat, aperte affirmarunt, et Metaphrastes, aliique deinde tradiderunt: Plura dixi in comment. ad hymn. 13. Perist., quae nunc repetere non vacat, cur potius grauissimis auctoribus magicas ante conuersionem Cypriani episcopi artes asserentibus credendum sit, quam recentioribus aliis, quantumuis criticis, argumento neganti in hac quaestione vtentibus.

Lamentum poenitentiae rhythmicum. 25. Ex codice etiam ms. bibliothecae S. Mauri Fossatensis Breulius vulgauit, *Lamentum poenitentiae duplici alphabeto editum*, exceptis tribus literis, id est, *A*, *B*, et *N*, in quibus aliquantis versibus multiplicatur, vbi exorat pro indulgentia peccatorum. *Metricum opus*, ait Nic. Antonius, (*rhythmicum* mallem) *more aetatis*, *quae sonum tantum*, *non strictas prosodiae leges obseruabat*. Versus retinent syllabarum numerum, qui trochaicis proprius est, neglecta quantitate.

Audi, Christe, tristem fletum, amarumque canticum,
Quod perculsus, et contritus modulatur spiritus.
Cerne lacrymarum fluxus, et ausculta gemitus.

Haec est prima stropha, atque ita procedunt aliae numero 110.

alia alphabeta. 26. Hoc ipsum carmen, sed mutilum, et sexaginta duas tantum strophas continens, extat in vita Isidori, auctore Canonico quodam Legionensi, vulgo Luca Tudensi existimato, a Bollandianis editum. Auctor vitae ita praefatur, vt Nic. Antonius, qui ad Bollandianos exemplum eius vitae misit, refert in bibliotheca: *Scripsit postquam edidit alphabetum rudium*, *alphabetum verbalium*, *alphabetum theologicarum distinctionum*, *atque alphabetum librorum*, *oratione finem faciens*, *orationis*: *scripsit alphabetum futuros plangens gothicae gentis errores*, *simul euersionem*, *in quo quotidie Domino*, *psallebat*: *quod in hoc opere duximus annotandum*. *Incipit alphabetum orationis ad tentamenta repellenda aduersarii*, *et dei gratiam promerendam*, *editum a sanctae recordationis Isidoro Hispalensis ecclesiae archiepiscopo*. Ex quo titulo fortasse emendari poterunt verba superiora: *oratione finem faciens*, *scripsit orationis alphabetum*, vel, vt interpungunt Bollandiani, *oratione finem faciens*, *orationis scripsit alphabetum*. Ambrosius Morales lib. 12. cap. 21. in libro ms. Collegii Complutensis se hoc carmen legisse testatur: Bayerius duplici exemplo in bibliotheca Escurialensi illud reperiri affirmat. Miratur Nic. Antonius, eiusmodi alphabetum desiderari in editio-

ne regia Matritensi. Mirandum nunc magis est, desiderari in editione recenti Matritensi. Monet Editor in prologo, non fuisse suae editioni insertum, quod sero admonitus fuerit, extare in Actis Sanctorum? Sed cuius negligentiae fuisse dicam, quod neque ipsum Nic. Antonium legerit, neque editionem Breulianam, minime quidem raram, prae oculis habuerit?

27. Contra hoc alphabetum Hernandezius nihil obiicit: nihilominus cum *Exhortatione poenitendi*, et duabus sequentibus orationibus ad apocrypha illud reiicit. Est tamen peculiaris ratio, cur hoc alphabetum Isidoro adiudicetur: nam in multis mss. illud extare constat: Auctor vitae Isidoro ascribit: et longe ante Sigebertus inter alia Isidori opera recensuit: *Lamentum poenitentis, distinctum alphabeto, addita oratione*: ex quo, vt puto, Trithemius designauit, *Lamentum poenitentis lib.* 1. Auctor vitae S. Isidori asserit, in hoc alphabeto orationis Isidorum planxisse futuros gentis gothicae errores, euersionemque. Fortasse respexit ad haec verba: alphabetum poenitentiae an Isidori?

Aggrauasti manum plagae super me validius,
Carnem dira flagellorum vltione conterens,
Caede, ferro, sorde, peste, tenebrarum carcere.

Verum eiusmodi orationes siue carmine, siue prosa pro poenitentium vsu confectae, plerumque et peccata omnia, quae homines solent committere, et poenas, quas deus solet infligere, comprehendebant, vt ab omnibus promiscue recitarentur; quin necesse sit ad prophetiam aliquam de gentis gothicae euersione confugere. Auctor certe antiquus, doctus, et pius est: neque video, cur ab Isidoro recedendum sit. In vltima stropha ipse auctor carmen *Alphabetum* nominauit:

Gloriam iam vigil canam Alphabetum finiens.

28. De reliquis autem Alphabetis, quae auctor Vitae commemorat, nihil aliunde expiscari potuimus. Nic. Antonius in bibliotheca veteri primum vocat *Alphabetum rudium*: sed quum opus id posthumum fuerit, fortasse aliquando accidit, vt eius verba minus bene ab editore fuerint intellecta. Nam Bollandiani ex exemplo, quod Nic. Antonius ad eos misit, ita referunt: *Scriptis postquam edidit Alphabetum Papiae iudicum, Alphabetum verbalium etc.*, et in nota subiiciunt: *An Patriae? Nicolaus Antonius annotat, mendum hoc emendari non posse, quod indicati Alphabeti nullus meminerit*. Fa- reliqua alphabeta.

bricius in bibl. med. coniicit, legendum, *Alphabetum patronymicorum*. Quum auctor vitae coniungat haec Alphabeta, innuere videtur, omnia similiter carmine, aut rhythmo fuisse composita. Alioquin possemus suspicari, sub his titulis latere vocabula nominum per Alphabetum distincta, quae libro 10. Etymologiarum comprehenduntur, et librum differentiarum, quo differentia verborum alphabetico ordine explicatur, aut glossarium Isidori nomine iam olim insigne. Et decimus quidem liber Etymologiarum fortasse seorsum etiam prodiit: quod de aliis pariter siue libris, siue titulis iudico, ex quibus vel in compendium redactis, vel nihil omnino mutatis opus Etymologiarum magna ex parte coaluit. Alphabeti titulo opus anonymum extat in codice Regio-vaticano 164. membr. in 8. *Alphabetum narrationum ad vitam recte informandam conducentium*. Pezius praef. ad tom. 1. Thesaur. Anecd. num. 12. recenset ex bibliotheca Mellicensi *Alphabetarium diuini amoris Nicolai Kempli de Argentina, Carthusiani*.

Oratio pro correptione vitae.

29. Ab Alphabeto poenitentis seiungere non licet orationem, quam ex praedicto ms. Breulius edidit, sic inscriptam: *Incipit oratio Sancti Isidori archiepiscopi pro correptione vitae ad flenda semper peccata*. Eam cum Lamento poenitentis Sigebertus coniunxit: *Lamentum poenitentis, distinctum alphabeto, addita oratione*. Immo auctor ipse initio sic refert: *Iccirco consurgens ad te lamentationum clamoribus, prece multifaria pietatis tuae pulsans auditus, per alphabetum, quod praemisi, singulas eius literas rigans* (forte *rigaui*) *flumine lacrymarum*. Duo argumenta Hernandezius profert, vt haec oratio Isidoro non ascribatur, primum quod auctor vulgata versione sacrae scripturae vtitur, quam seculo VII. non versabant nec Sancti Patres, neque interpretes hispani. Alterum quod ex Isidori lib. 6. Etymologiarum cap. vlt., et libr. 2. Sentent. cap. 13. desumpta sunt, quae de poenitentia, et satisfactione in ea oratione dicuntur.

an sit Isidori?

30. Ad versionem latinam bibliorum quod attinet, minime est mirandum, siquando Isidorus aliter verba sacrae scripturae proferat, quam in gothicis bibliis leguntur: quum enim in aliorum Patrum scriptis in primis versatus esset, et plerumque aliorum verbis magis, quam suis loqueretur, consequens est, vt loca sacrae scripturae, quae ab eo allegantur, non debeant semper ad versionem, quae in bibliis gothicis extat, referri. Rem acu tetigit vir doctus Mariana in not.

in not. ad lib. 1. contra iudaeos cap. 2. *Hoc Isidori Psalterium, quo Mozarabes vtuntur, nos deinde Hispanicum Romani, et Gallici comparatione vocabimus. Ex his omnibus Psalteriis toto hoc opere ab Isidoro testimonia adducuntur: prout commodius erat, aut promptius memoria suggerebat. Sed et reliquis diuinarum scripturarum libris promiscue Hieronymi versione, et antiqua vulgata latina editione vtitur: vtraque enim eius aetate circumferebatur, vt Gregorius docet initio Moralium: et ipsemet Isidorus indicat lib. 6. Etymol. cap. 4.... Saepe etiam, vt hoc loco fecit, ex variis interpretationibus vnum testimonium contexit.*

31. Imbecillum ergo argumentum est, quod ex verbis sacrae scripturae in Oratione allegatis petitur ad ostendendum, eam Isidori non esse. Neque tamen intelligo, cur Hernandezius neget, seculo VII. in vsu fuisse apud hispanos versionem bibliorum vulgatam. Quam enim aliam versionem biblia gothica exhibent, excepto psalterio, quod cum psalterio basilicae S. Petri congruit, nisi versionem ipsam S. Hieronymi, quae in nostra vulgata agnoscitur? Sunt quidem nonnullae discrepantiae inter biblia gothica, et versionem, qualem nunc habemus, Vulgatam: sed ex exemplarium diuersitate hoc discrimen petendum est, vel etiam ex eo, quod Isidorus, vt nonnullis placet, versionem, quae in bibliis gothicis extat, recognouit: quod tamen minus certum puto. Sed de Bibliis gothicis alibi vberius erit agendum. Nunc tantum aduerto, in Oratione pro correptione vitae nonnulla esse scripturae sacrae loca, quae ex bibliis gothicis desumpta sunt, vt ex Hierem. cap. 2. v. 23. *cursor leuis explicans vias tuas*. Ita Oratio, et Biblia gothica: Vulgata *vias suas*. Neque Sabatierius ex veteri Italica, aut ex Patribus profert lectionem, quae in Bibliis gothicis, et in Oratione extat. Non dubito, quin plura huiusmodi occurrent biblia ipsa gothica, quae Toleti asseruantur, cum Oratione conferenti. Multa enim sunt in Oratione, quae a nostrae Vulgatae lectione aperte discrepant.

Versio vulgata bibliorum.

32. Quod autem in Oratione quaedam sint, quae ex libris Etymologiarum, et Sententiarum petita possint videri, (id enim alterum erat Hernandezii argumentum) parum obesse debet: nam iam saepe monui, neque monere saepius me pigebit, Isidoro hanc fuisse scribendi rationem, vt non minus ex suis, quam ex aliorum scriptis compilaret, quae ad rem opportuna essent. Id et alios plerosque

Isidorus multa repetit.

Patres praesertim sequioris aetatis fecisse, constat, et nisi in Isidoro pro certo ponimus, fere omnia eius opera facile in dubium reuocare poterimus.

Oratio contra insidias diaboli.

33. Subdidit Breulius *Orationem Diui Isidori contra insidias diaboli*, quae breuis est, et vel pro ipso alphabeto poenitentis composita fuit, vel pro alio alphabeto ex iis, quae interciderunt, vel fortasse pro Exhortatione poenitendi, quae versibus etiam rhythmicis, seu politicis constat, vt vidimus. Hernandezius nihil peculiare contra hanc orationem profert: sed inculcat, eiusdem incerti auctoris esse, atque orationem de correptione vitae. Rectius pronunciat, orationem a Constantino Caietano diuulgatam non differre a capite, siue sectione vltima libri I. Synonymorum. Caietanus inscripsit: *Oratio, vel confessio B. Isidori episcopi, et Doctoris*. Notam hanc subiecit: *Hanc a S. Isidoro Hispalensi episcopo confectam orationem praeterquam quod ex ms. perantiquo codice bibliothecae nostri coenobii Subiacensis nos excripsisse meminimus, nihil aliud de ea habemus animaduersione dignum*. At quum ipse Canisium, Posseuinumque reprehendat, quod librum De conuersis in libris Sententiarum Isidori contineri non aduerterint, excusatione caret, quod hanc suam Orationem in libris Synonymorum non detexerit. Edita postea fuit a Tamayo de Salazar in Martyr. Hisp. ad diem 4. aprilis: et ex bibliotheca Florentina S. Marci indicatur a Bandinio tom. 4. cod. latin. plut. 19. codice 10. membr. in 8. seculi XIII., qui olim fuit ad vsum Fr. Antonii Bindi Ordinis Minorum, in quo sunt Gregorii Magni, et aliorum quaedam, et pag. 361. *B. Isidori oratio*: Incipit, *Succurre mihi*, et desinit, *Trinitas sancta etc.*, vt apud Caietanum.

aliae orationes apud Alcuinum.

34. Quasdam Isidori orationes, quarum alii non meminerunt, Alcuinus descripsit in opere, cui titulus: *Officia per ferias, seu psalmi secundum dies hebdomadae singulos, quibus in ecclesia cantantur, dispositi, cum orationibus, hymnis, confessionibus, et litaniis*. Feria 5. est *Oratio Isidori pro omnibus christianis*: *Pie exaudibilis, Domine deus etc.* Sabbato: *Oratio Sancti Isidori*: *Beatissimi serui illi, quos, quum venerit Dominus, inuenerit vigilantes. Beata vigilia etc.* Post litanias inter alias orationes *Oratio Sancti Isidori*: *Tu, Domine, verus doctor, et praestitor, aduocatus, et iudex etc. Item eiusdem*: *Quo fletu mala mea flere incipiam, quibus lacrymis facinora mea lugeam etc.* Illico, *Oratio Sancti Isidori*: *Succurre mihi, Deus meus,*

antequam mors veniat etc. Hae duae orationes ex Synonymorum libris excerptae sunt, sed non omnino iisdem continentibus verbis; ac fortasse Isidorus ipse eas in officia ecclesiastica retulit. Alioquin Alcuinus orationes profert ex aliis etiam Patrum operibus a se collectas: atque hac ratione ex Isidoro quoque potuit orationes conficere, quamuis libros ecclesiasticos Hispaniae non viderit. Oratio *Succurre mihi, deus meus, antequam mors veniat*, ex lib. I. Synonymorum versus finem deprompta, breuior est apud Alcuinum, quam apud Constantinum Caietanum, qui eam edidit nomine *Orationis*, vel *Confessionis beati Isidori*, vt modo dicebam.

CAPUT LXXXII.

Opera quaedam Isidori nomine edita, de quibus, an eius sint, dubitatur. Nonnulla ex Isidori Synonymis contexta. Libri de norma viuendi, et de contemptu mundi. Collectum de lacrymis, siue opusculum de institutione bonae vitae. Speculum humanitatis, siue Modus recte viuendi.

1. Quum multa opera aliis etiam Patribus siue exscriptorum negligentia, siue hominum peruersitate, siue pio quorumdam scriptorum, qui ipsi latere voluerunt, studio, siue denique casu imputata sint, quae vere eorum non sunt, nihil mirum esse debet, si Isidori quoque nomine, cuius fama medio aeuo late percrebrescebat, plura opuscula in vulgus sparsa fuerint. In hoc numero reponi possunt excerpta quaedam, siue opuscula ex Isidori libris consarcinata, quamuis, vt saepe innui, nequaquam ab Isidori ingenio, et more alienum puto, quod suas ipse scriptiones pro temporum ratione vario modo contexeret, ac diuersis titulis reformaret. De Synonymis cap. 70. disputatum fuit: ex eo veluti fonte multi riuuli emanarunt. Excerpta ex Isidori libris.

2. Margarinus de la Bigne edidit opusculum *De norma viuendi* ex ms. codice bibliothecae S. Victoris ad muros Parisienses. In exemplari meo editionis Bignaeanae nota ms. est, hunc librum *De norma viuendi* videri esse partem posteriorem, siue secundum librum operis Synonymorum. Verum Synonyma, quamuis in editione Bignaeana in duos libros distincta non sint, tamen etiam in De norma viuendi.

ea editione duos, quos alii distinguunt, libros sub vno titulo complectuntur: et *Norma viuendi* ex ipso Synonymorum opere excerpta est, non ita disposita, vt distinctus eiusdem operis liber censeri possit. Putabat Bignaeus, se primum hoc opusculum edere: sed longe ante prodierat.

De vitae praesentis regimine.

3. In volumine vaticano Editorum 6963. in 4. plura sunt opuscula simul compacta, et quae eodem circiter tempore impressa typis videntur. Primum est Francisci Mataratii Perusini *De componendis versibus hexametro, et pentametro opusculum*: Venetiis 1468. Deinde Iacobi Publicii *De arte oratoria. Item ars memoriae cum figuris*. Sequitur *traditio morum, venustatem complectens: Moribus, et vita quisquis vult esse facetus, - Intente videatque legat praesentia laetus*. Subiicitur interpretatio germanica. Hoc exordium, nisi fallor, alicubi appositum poemati leonino, quod Faceto tribuitur, ansam praestitit fingendi poetam Facetum nuncupatum: quia scilicet a nonnullis poema ipsum Facetus dicitur ab vltimo verbo primi versus. Succedit *Tractatulus Synonymorum Isidori de vitae praesentis regimine non tam iucundus, quam vtilis. Capitulum I. De norma viuendi. Age, fili, vt oportet etc.* Desinit, *ne bonum, quod accepisti, despicias*. Sunt capita 16. totidem, atque in editione Bignaeana: sed in hac aliter sunt diuisa, et desunt tituli. Caput XI. in veteri editione est *de doctrinatione*. Haec antiqua editio iisdem characteribus, et simili charta est, atque alia, quae in eodem volumine sequuntur, scilicet *Historia de spiritu quodam coniurato per Priorem Fratrum Praedicatorum*, (anno 1423. in ciuitate Allecti) et Lucius Florus, quem in fine impressisse dicitur Conradus Gallicus in oppido Liptzensi 1487. Eodem volumine compacta est curiosa *Epistola de miseria curatorum, siue plebanorum*. Incipit: *Secutum est semper etc. amantissime Ioannes etc.* Recensentur diaboli, qui parochos vexare solent: *Primus diabolus inter omnes est ipse collator etc. Tertius diabolus est Coca tua domina etc., quae nisi ab omnibus esset despecta meretrix, nullatenus domus tuae fuisset facta dispensatrix etc.*

Breulii obseruatio.

4. Breulius ex Bignaeana editione sumpsit opusculum *De norma viuendi*, cui hoc breue monitum praemisit: *Isidorus de norma viuendi. Haec norma viuendi ex Isidori Synonymis, ac libro de contemptu mundi hinc inde maiore ex parte excerpta, potius quemdam consarcinatorem habet auctorem, quam Isidorum. Neque enim credi-*

bile est, tantum virum crambem bis coctam nobis opponere vnquam statuisse. Vbi fortasse legendum erit *apponere*. Sed, vt dixi, non ita efficax est haec ratio, vt quibusdam fortasse videtur. Etsi enim verum est, normam viuendi excerptam esse ex Synonymis, vt consentiunt Cellierius, Bellarminus, Dupinius, Caueus, Placcius, et alii, tamen dubitari adhuc potest, an ab ipso Isidoro excerpta fuerit. Eam extare in bibliotheca Escurialensi lit. m. plut. 3. n. 3. testatur Bayerius. Omissa nihilominus fuit in vtraque Matritensi editione. Diuersum quoddam exemplar ego edam ex codice Borgiano, de quo cap. 107. num. 31.

5. Plura eodem, aut simili titulo sunt opuscula, quae aliis auctoribus ascribuntur. In codice vaticano Palatino 327. est S. Bernardi formula honestae vitae: *Petis a me, frater*. Ibidem alia anonyma: *Dilectionem tuam*; quae rursus recurrit in codice Palatino 399. In codice vero Palatino 386. extat S. Augustini tractatus breuis *De honestate vitae religiosae*, *Petis a me, frater*. In codice Regio-vaticano 444. S. Bernardi formula honeste viuendi: *Siquis*. In codice vaticano Ottoboniano 56. Sermo S. Bernardi, *De moribus, et honestate vitae*. *Petisti a me*. In codice Chisiano Sententiarum Isidori est etiam Bernardi formula honestae vitae: sed notatum est, auctorem esse Bernardum Siluestrum, cuius pariter est epistola de re familiari bene administranda inter opera S. Bernardi. Bernardus cognomento Siluester idem est, ac Bernardus Carnotensis seculi XII. scriptor, cui Fabricius tribuit quidem epistolam ad Raimundum Castri Ambrosii de modo rei familiaris vtilius gubernandae, non vero formulam honestae vitae. Nonnulli etiam hoc titulo donant excerptum ex epistola S. Hieronymi ad Nepotianum. Formulae honestae vitae.

6. Alia est formula honestae vitae, quae Senecae tribuitur in codice vaticano 993., et in alio pariter vaticano 1783. Sed re vera est S. Martini Dumiensis, siue Bracarensis, cui ascribitur in codice vaticano pergam. 634. *Martini episcopi de quatuor virtutibus cardinalibus liber vnus, qui formula vitae honestae inscribitur, deque earum excessibus, id est, vitiis*, cuius prologus ad Mironem regem: *Gloriosissimo etc. Non ignoro etc.* Consonat codex vaticanus chartaceus 5370., et Ottobonianus 1354., in quibus etiam est prologus ad Mironem regem. Edita fuit post alios a Florezio tom. 15. Hisp. sacr. Non dissimilis est inscriptio, *De institutione bonae*, siue, alia S. Martini Bracarensis.

vt alii habent, *nouae vitae*, quae alteri opusculo ex Isidorianis excerpto tribuitur, vt paulo post dicam.

liber de contemptu mundi.

7. Prodiit etiam in editione Bignaeana *Sancti Isidori de contemptu mundi libellus aureus*; recognitore, vt in Operum indice notatur, Huberto Schutteputeo, Canonico Louaniensi. Opusculum in sua editione Breulius admisit, hoc praefixo monito: *In hoc libello multa repetuntur, quae prius in libris Synonymorum, seu Soliloquiorum iisdem fere verbis praedicta sunt: quorum quidem nonnulla, vt per otium licuit, annotabimus. Denique eosdem habet interlocutores, hominem, et rationem, vt addubitem, num ab alio collectus fuerit*. Praefatio est, *Venit ad manus meas quidam liber Ciceronis, cuius forma etc.*, quae verbis nonnihil mutatis ante Synonyma in editione Matritensi legitur, vt capite 70. dixi, vbi de opinione etiam Breulii verba feci, qui Consolationem Ciceronis indicari existimat. Hic de contemptu mundi libellus in vtraque editione Matritensi praetermissus fuit.

editio Veneta.

8. Vidi Venetam huius libelli editionem cum aliis opusculis. 1. *Ioannis Gersonis, Cancellarii Parisiensis, Doctorisque celeberrimi, De imitatione Christi, et de Sacramento altaris Venetiis* 1555. in 16. Quod a plerisque aliis Thomae a Kempis adiudicatur. 2. *D. Leonis Papae de conflictu vitiorum, atque virtutum libellus: Apostolica vox clamat etc.*, qui Isidoro quoque nostro a nonnullis tribuitur, vt cap. 84. dicam. 3. *S. Isidori de contemptu mundi libellus aureus: Venit ad manus meas quidam liber, cuius forma etc.* Deest *Ciceronis*. Desinit cum Breulio: *donum sanctum acceptum retine*. Sequitur aliud opus *De contemptu mundi, siue de miseria conditionis humanae, Innocentio Papa* III. *auctore*. Aliam editionem libelli Isidoriani Venetam anni 1523. in 8. laudat Fabricius in bibl. med., qui Breulii sententiam de Consolatione Ciceronis in prologo indicatam sequitur.

compendium Synonymorum.

9. Nic. Antonius censet, opus Isidorianum *De contemptu mundi* idem esse cum Synonymis, aliquantulum licet varians, vt fere sunt quaecumque ex antiquis ad nos peruenerunt. Sed potius est compendium, aut excerptum ex Synonymis, ita tamen, vt nonnunquam quaedam nouae sententiae interserantur, aliquando eadem Synonymorum verba longo contextu repetantur.

10. Inscriptio *De contemptu mundi* in aliis etiam operibus ve-

tus est, et a multis vsurpata. Isidorus cap. 41. de vir. illustr. fratrem suum Leandrum edidisse refert *vnum ad Florentinam sororem de institutione virginum, et contemptu mundi libellum*. In codice vaticano 3499. est opus Eucherii Lugdunensis episcopi *De contemptu mundi, et secularis philosophiae ad Valerianum propinquum suum: Bene allegantur etc.* In alio vaticano 4257. Bernardus, *De contemptu mundi: Mundus etc.* In alio vaticano 1699. indicatur fragmentum Senecae *De contemptu mundi: Licet gremium tuum etc.*, quod fortasse spectat ad formulam honestae vitae Martini Dumiensis. Codex Palatinus 193. exhibet sermonem S. Augustini *De contemptu mundi: Audite, fratres etc.* Alius est sermo *De contemptu mundi* sine auctoris nomine in codice Regio-vaticano 261. *Videte, quomodo caute ambuletis etc.* Liber Augustini spurius *de contemptu mundi* tom. 9. editionis Louaniensis est Sermo laudatus, *Audite, fratres etc.*, qui in editione Maurinorum inter appendices voluminis 6. relatus fuit. Barthius lib. 55. Aduers. cap. 5. verba quaedam profert ex Rogerii nomine inscripto libro, *De contemptu mundi*. alii libri de contemptu mundi.

11. Poemata etiam hoc titulo insignita extant. Codex Ottobonianus 3325. refert Carmen *De contemptu mundi, Vtilis est etc.*, auctore Fr. Bernardo ordinis Minorum. Codex chartaceus est seculi xv., in quo sunt etiam Ouidii nomine carmen De speculo medicinae: *Nil tibi*; comoedia Plauti, siue liber Birriae, (forte *Byrrhiae*, quod est Serui nomen in Terentii Andria,) *Graecorum studia*, et Aesopicae fabulae versibus, *Vt iuuet, et prosit etc.*, quas in codice etiam Vrbinate 352. extare monui in Prolegom. ad Dracontium num. 70., vbi obseruaui, Labbeum has fabulas, quas nondum editas existimabat, in animo habuisse typis vulgare. Sed multo ante prodierant, ac plures earum editiones Fabricius indicat in biblioth. lat. vet. lib. 2. cap. 3. num. 1. in not., vbi aduertit, auctorem ab aliis Accium, ab aliis Salonem, ab aliis Romulum, seu Romalium, ab aliis Bernardum vocari. Carmina etiam.

12. Bernardus Ordinis Minorum auctor carminis *De contemptu mundi* diuersus est a Bernardo Morlanensi, seu Morlacensi, aut Morlauensi Cluniacensi, qui anno circiter 1130. libros tres *De contemptu mundi* carmine dactylico leonino scripsit, saepius typis recusos. In codicibus Vat. 5158. et 5161. est carmen *Contemptus mundi* inscriptum: *Chartula nostra tibi etc.* sine auctoris nomine. alia carmina.

controuersia de libro De contemptu mundi.

13. Auctores, qui in celebri controuersia de auctore libri de contemptu mundi, et imitatione Christi aut pro Thoma a Kempis, aut pro Ioanne Gersen Benedictino, aut pro Ioanne Gerson, aut pro aliis scripserunt, accurate Fabricius in bibl. med. verbo *Kempis Thomas* recensuit. In codice Palatino 414. papyraceo inscribitur: *Thomas de Kempis De imitatione Christi*, *et contemptu vanitatum mundi*. In Palatino 719. Anonymi, *De imitatione* (Christi) *et contemptu omnium vanitatum mundi*: *Qui sequitur me*, imperfectum opus in fine. Codex Ottobonianus 530. continet *Excerpta ex Ioanne Gerson*, aliisque in priuatum vsum: *Qui sequitur me etc.*, quod est initium eiusdem libelli. Codex est etiam chartaceus. In alio Ottoboniano recentioris aetatis num. 3155. est Anonymi *Coniectura de libris de imitatione Christi*, *eorumque auctoribus*, et in alio pariter Ottoboniano 3164. *Constantini Caietani Apologia pro Ioanne Gersen abbate Vercellense aduersus Ros-weydum*: quae nescio an aliquantulum ab edita discrepet. In Conatu Chronico-historico Papebrochii ad seriem Romanor. Pontific. dissertatio 45. est, *An Petrus de Corbaria credi possit habere partem in libris de imitatione Christi controuersis inter Ioannem Gersen*, *et Thomam a Kempis*,

liber de institutione bonae vitae.

14. Libellum de contemptu mundi Isidori nomine vulgatum inter genuina eius opera Zaccaria reponebat: quum tamen opuscula de norma viuendi, et de institutione bonae vitae, quae perinde ex Synonymis prodeunt, ad spuria reiiceret. Ex codice Veronensi seculi xv., quem cap. 43. n. 35. descripsi, typis committere constituerat libellum de institutione bonae vitae, quem nondum editum putabat. Sed iam eum magna ex parte publici iuris fecerat Tamayus de Salazar in Martyr. Hisp. die 25. februarii pag. 252., qui inscripsit, *Collectum de lacrymis*, *siue de institutione nouae vitae*. Existimat, fragmentum esse epistolae, et S. Isidoro Hispalensi falso tribui. *In meo*, inquit, *ms.*, *vbi haec recitatur epistola*, *literis gothicis exarata*, *hoc inuenitur titulo*: *Tractatus S. Isidori Hispalensis de institutione nouae vitae*; *et in margine eisdem literis iste*: *Alii hanc epistolam tribuunt S. Valerio abbati Virgitensi*, *quam ad Iustum presbyterum scriptam autumant*, *quod est verius*. Desinit, *adimpletisque legis verbis vitam aeternam assequeris*. Omittit alia, quae in mss. nostris adduntur, et quaedam ex superioribus, et in multis nonnihil discrepat. Opinionem Tamayi, S. Valerio Institutionem nouae vitae

vitae adiudicantis, secutus est Guilielmus Caue ad annum 680. an S. Valerii Bergidensis?

15. In codicibus mss., in quibus alia Valerii Bergidensis, siue, vt Tamayus scribit, Virgitensis opera extant, Florezius, qui ea tom. 16. Hisp. sacr. edidit, epistolam de institutione nouae vitae, Valerio a Tamayo ascriptam, non reperit, eamque a Valerii stilo abhorrere censet. Sane quum ex Isidori Synonymis opusculum excerptum sit, non aliter Valerio tribui potest, nisi tamquam excerptori, aut consarcinatori. Bayerius in not. ad bibl. vet. anceps hac in re est. In not. ad num. 216. lib. 5. primum ait, in duobus codicibus Escurialensibus reperiri *Isidori Collectum de lacrymis*, diuersum, vt ipsi videtur, ab aliis affinis argumenti opusculis; quod incipit: *Dilecte fili, dilige lacrymas, noli differre eas*. Desinit: *Vide, quisquis haec legeris, ne quod legendo respicis, viuendo contemnas*: quod et ipsum eodem initio, ac fine, ac sub titulo, *Collectum S. Isidori*, extare monet in bibliotheca monasterii Alcobacensis, vt apparet ex Catalogo Olisipone 1775. edito, a Tamayo S. Valerio tributum. Rursus in eadem nota addit, nonnullos Isidoro ascribere epistolam, siue tractatum, *De institutione nouae vitae*: quae potius S. Valerii Montensis, seu Bergidensis creditur. Idem argumentum in not. ad n. 370. lib. 5. retractat, vbi aduertit, idem esse initium Institutionis nouae vitae apud Tamayum, et Collecti de lacrymis, sed fortasse diuersa esse opuscula, quamuis ab eodem fonte descendant: tandem ex vtriusque collatione colligit, Collectum de lacrymis, in duobus mss. Escurialensibus extans, longe vberius esse, ac duplo minimum auctius prae tractatu De nouae vitae institutione, a Tamayo edito.

16. Res ita se habet: siue opusculum inscribatur *Collectum de lacrymis*, siue *de institutione nouae vitae*, aut, vt in codice Veronensi, *bonae*, siue alio modo, vt de Vaticanis codicibus mox dicam, idem est excerptum ex libris Synonymorum, partim etiam ex libris de norma viuendi, et de contemptu mundi. Collectum de lacrymis dicitur ex initio, quo mentio fit de lacrymis: *Dilecte fili, dilige lacrymas*. Hoc initium petitum est ex capite, *De lugendis semper peccatis*, aut in aliis editionibus, *De humilitate*. Alius titulus est, *De institutione bonae vitae*, ea ratione, qua simile aliud opusculum *De norma viuendi* inscribitur. Cap. 44. n. 29. codicem Florent. S. Marci De ortu, et obitu Patrum recensui, quo extat epistola beati Ambrosii episco- excerptum ex Synonymis.

pi ad quemdam suum discipulum de moribus, et honestate vitae, eodem initio: *Dilecte fili, dilige lacrymas*: quod non dubito, quin idem sit, atque opusculum nostrum De institutione bonae vitae: nam et alibi etiam aliquem Isidori librum in mss. Ambrosio ascriptum reperi, et in codice Palatino Vaticano 832. sub epistolae titulo *De moribus, et honesta vita* libellus hic de institutione bonae vitae aliquantulum contractus beato Ambrosio archiepiscopo ascribitur eodem initio: *Dilecte fili, dilige lacrymas etc.* Desinit: *vide, quisquis hic* (forte *haec*) *legis, ne quod legendo respicis, viuendo contemnas*. Codex Vaticanus 351. seculi XIV. circiter pergam. p.217. sine titulo exhibet hunc libellum: *Dilecte fili, dilige lacrymas etc.* Desinit *Ex reuerentia enim amor procedit*. In indice operum manu eadem, siue eiusdem temporis exprimitur haec inscriptio: *Synonyma beati Isidori Hispalensis episcopi*. Congruentior est inscriptio in codice Vaticano Palatino 327. chartaceo, de quo cap. 103., pag. 148. *Incipiunt flores beati Ysidori: Dilecte fili, dilige lacrymas, noli differre eas etc.* Desinit *aut iustificatur, aut damnatur. Expliciunt quaedam Excerpta, siue flores beati Ysidori.*

Variant exemplaria.

17. Haec est causa, cur etiamsi idem sit vbique initium opusculi, finis tamen diuersus est in exemplaribus fere omnibus: quia in excerpto transcribendo facile alius plura, alius pauciora seligit. Quum autem idem sit initium in omnibus, consentaneum est suspicari, antiquum, ac fortasse Isidoriani temporis esse hoc opusculum, quod per manus librariorum eas varietates acceperit, quas in mss. codicibus obseruamus. Verba, quae ex mss. Escurialensibus Bayerius allegat, veluti postrema Collecti de lacrymis, extant fere eadem versus finem libri De norma viuendi. In exemplari Veronensi quaedam sunt, quae desumpta videntur ex cap. 2., et 17. lib. 2. de offic. eccles. Sed quum communia haec ipsa sint Synonymis, excerptor haec tantum fortasse prae oculis habuit. Aliud est opusculum ex Synonymis pariter desumptum, titulo Sermonis insignitum, de quo cap. 70. dixi.

Speculum humanitatis.

18. Excerptum quoque est ex Synonymorum libris *Speculum humanitatis*, editum seculo XV., vt ex vetustissimi characteris genere colligo. Exemplar, quod penes V. C. Petrum Emmanuelem Hernandezium extabat, Eminentiss. meus Patronus Cardinalis Lorenzana ad me transmitti curauit. Editum opusculum puto sine au-

ctoris nomine: certe nomen auctoris in hoc exemplari non comparet, vti neque anni nota, aut editionis locus. Prima haec occurrunt verba: *Speculum humanitatis. Hic introducuntur personae duorum scilicet deflentis hominis, et amonentis rationem* (corrigo *rationis*). *Homo. Anima mea in angustiis es etc.* Legendum *est*, non *es*: sic alia passim menda interseruntur. Finis: *Iam scis, quid scit* (*sit*) *recte viuere: deinceps vide, ne contemnas viuendo, quod audisti modis monendo: fiat, fiat. amen. Explicit Speculum humanitatis, vel modus recte viuendi*. Corrupta sunt extrema verba: simili tamen modo libri De contemptu mundi, et de norma recte viuendi desinunt. Eiusdem ferme tituli celeberrimum, olim praesertim, opus est Roderici Sanctii de Areualo, *Speculum vitae humanae*.

CAPVT LXXXIII.

Alia opera, Isidori nomine edita, dubia, aut supposititia. Testimonia sacrae scripturae. Liber De ordine creaturarum. Dacherii praefatio. Liber Fidei Catholicae. Professio fidei. De ecclesiasticis dogmatibus. Vezzosii praefatio in hunc librum. Petri Emmanuelis Hernandezii Obseruationes de Brachario episcopo Hispalensi auctore eiusdem libri.

1. Perantiquus codex Veronensis, quem Maffeii verbis cap. 44. descripsi, post Prooemia, librum de ortu, et obitu Patrum, et Allegorias Isidori exhibet *Testimonia diuinae scripturae*: quam Isidorianam collectionem esse Maffeius existimabat, et edere cogitabat. Ac fortasse hoc opus indicabatur in catalogo Gotwicensi seculi XII., de quo cap. 46. num. 8., hoc expresso titulo: *Sententiae Isidori de vtroque testamento*. Quamquam collectio illa sententiarum non solum testimonia diuinae scripturae continet, verum etiam post haec veluti altera parte testimonia quorumdam Patrum exhibet. Post Maffeii obitum Zaccaria inter alia Isidori opera, a se edenda, Testimonia diuinae scripturae reposuerat, vt dixi cap. 41.; quae tamen in Conspectu edito editionis Isidorianae silentio praeteriit, quod iam in Itinere literario per Italiam pag. 187. publici iuris fecisset, Isidori verum opus esse negans. Praemisit Monitum, quod hic sisto.

Testimonia sacrae scripturae.

MONITVM ZACCARIAE. 2. Veteribus Patribus fuit in more positum Scripturarum, Patrumque testimonia colligere ad aliquid comprobandum, nulla addita explanatione, aut ex illis argumentatione. Celeberrimi hac in re sunt *Cypriani Testimoniorum* aduersus *Iudaeos* libri tres, quibus nuper adcessit *exhortatio S. Cypriani de poenitentia* an. 1751. a Cl. P. *Iohanne Chrysostomo Trombellio* edita (*Tom.* II. *Anecdotorum a Canonicis Regularibus S. Saluatoris euulgatorum part.* 1. *pag.* 1. *seqq.*) Ad eamdem fere formam conscriptus est, qui vulgo tribuitur *Prospero*, *de promissionibus, et praedictionibus Dei*. *Leo* quoque *Magnus* post *Ephesinum* latrocinium testimonia quaedam Patrum contra *Eutychianam* haeresim a se collecta in *Orientem* misit, quae *Vossius* in editione *S. Gregorii Thaumaturgi* Graece diuulgauit; tum multo auctiora, atque ordine immutato ad *Leonem Augustum* perscripsit, atque epistolae suae subiecit CLXV. *Ballerinianae* editionis, *Cacciarianae* CXXXVIII. Quid? quod Pelagius ipse, vti ex *S. Hieronymo* accepimus in primo *aduersus Pelagianos* libro (*cap.* IX.), *testimoniorum libros scribens, se imitatorem, immo expletorem operis B. Martyris Cypriani scribentis ad Quirinum* fatebatur.

descriptio codicis. 3. Haec exempla sequutus est Auctor Testimoniorum, quem primus e tenebris eruo *Veronensis* Codicis beneficio. Cl. Maffeius *Biblioth. Veronensis Ms. parte prima pag.* 88. ita Codicem hunc describit. *Eiusdem formae libro, mixto itidem, vetustoque, ac ad typographicum vt plurimum accedente charactere, continentur haec*. I. Orditur liber Praemiorum, Dialogus S. Hieronymi presbyteri. *Nec praemia memorat, nec* dialogus *est, aut* D. Hieronymi *opus, sed illud Isidori, de quo Braulio* Prooemiorum librum vnum. II. Vita, vel obitus Sanctorum, qui in *Domino praecesserunt*. III. Incipit opuscula S. Isidori, *ac si quae antecedant, ad alium pertineret*. *Liber sequitur, a supposititio* Pseudo-Dextri *Chronico alteri* Isidoro *perperam tributus*, de nominibus Legis, *et* Euangeliorum, *quem titulum a* Braulione, *vt videtur, accepit*. *Eum* Guil. Caue *inter deperditos recenset, immo nunquam exstitisse suspicatur, cum ambigat, an idem sit cum libro* Prooemiorum; *at vulgatus non semel est* Allegoriarum *titulo*. IV. Incipiunt testimonia diuinae Scripturae: *collectio est Sententiarum primo ex vetere, et nouo Foedere; deinde* ex libro conlationum, et de sententiis Euagri ad fratres, *procul dubio* Euagrii Pontici: *decerpitur etiam* de libris Ambrosii, *et* Prosperi, *et afferuntur* Testimonia de libro S. Martini, non illius Turonici Episcopi, sed iste pater fuit Monachorum. Martinum Bracarensem *intelligo, qui in* Gallaecia *plura Monasteria condidit, Patrumque* Aegyptiorum *sententias e Graeco sermone transtulit*. *Argumentum est, ex* Hispania *allatum codicem, vel ex* Hispano *saltem transcriptum, non enim in alia prouincia* Martinus Bracarensis pater *vocaretur* Monachorum. *Abrumpitur denique simul cum dimidiato libro collectio haec, quam, cum eiusmodi plures inspexerim, ineditam reputo, et a* S. Isidoro, *quamuis hucusque non innotuerit, profectam plura videntur suadere*. *Nam in codice reperitur, Isidori tantum scripta retinente: titulus anteriori libello praefixus*, Opuscula S. Isidori, *innuit, non vnum tantummodo eius opusculum sequi: ex* Hispano *conterraneo praecipue excerpit; labor demum* Isidori *genium apprime refe-*

rens, *quem optime* Sixtus Senensis *dicit*, in legendis, colligendis, cooptandisque dictis, ac sententiis, et rapsodiis veterum Patrum desiderium habuisse inexplebile. *Eodem*, *quo congeries ista*, *nomine* Isidori *liber* de Fide Catholica *appellatur in chronico* Fontanellensi *ex* Dacherio (*Spicil. t. 3. p. 241.*) *nempe* Testimoniorum de Christo, et Ecclesia. *Mirum quidem esset*, *ex* Gregorio *M.*, *et* Augustino *nihil huc* Isidorum *contulisse*; *sed mutilus liber est*, *vt dixi*, *et compilatio abrupta*. *Ea quoque incidit mihi cogitatio*, *opus istud indicari*, *cum* Isidori Sententiae *ab antiquis Scriptoribus laudantur*; *huic enim multo magis quadrat denominatio*, *quam libris* de summo Bono, *qui etiam tres sunt*, *cum* Idelphonsus Sententiarum librum vnum *numeret*. *Ceterum capitulis moralia praefiguntur argumenta*, *primis exceptis*, *qui* de vno Deo, et de distinctione Personarum. *In hoc argumentum versiculi ass[illegible]tur hi ex* Iohannis *Epistola*: Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, et Sanguis; et tres vnum sunt in Christo Iesu: et tres sunt, qui testimonium dicunt in Coelo, Pater, Verbum, et Spiritus, et tres vnum sunt.

4. Hactenus *Maffeius*. Et doctissimo quidem Viro facilis adsentior, *Hispani* hominis esse, quos damus, *Testimoniorum* libros, *Isidori Hispalensis* esse, nunquam adducar, vt credam. Nam *Idelphonso*, qui librum *vnum* sententiarum *Isidoro* tribuit, *Braulionem Caesaraugustanum* opponimus, qui *tres* omnino sententiarum libros, eosque *S. Gregorii Magni* floribus respersos a *S. Isidoro* prodiisse commemorat; quales ii sunt, qui etiam *de summo bono* praenotantur. Et vero perridiculum foret, vt haec *testimonia Isidoro* adiudicemus, libros *de summo bono* contra omnium Manuscriptorum Codicum fidem illi eripere. Atqui si *Idelphonsum* velimus *libri vnius sententiarum* nomine non libros *de summo bono*, sed haec testimonia indicasse, facile criticus quispiam animaduertens, libros *de summo bono ab Idelphonso* fuisse minime commemoratos, eius silentium vrgebit ad illos *Isidoro abiudicandos*. Quis enim credat, *Idelphonsum* libros illos silentio praeteriisse, qui et doctissimi sunt, et ad Ecclesiae confirmandam doctrinam maxime faciunt, dum *testimoniorum*, quae moralis tantummodo sunt argumenti, libellum hinc illinc nullo ordine conrasum non silet? Neque etiam Scripturarum versio eadem est *Isidoro*, quae auctori huic nostro; sed vtraque inter se maxime discrepat. Quod vero aiebat *Maffeius*, haec testimonia in eo codice reperiri, qui nonnisi *Isidoriana* contineat, nullius est roboris ad rem praesentem. Norunt enim, qui Mss. Codices peruolutarunt, nec librorum inscriptionibus, nec ordini, quo exarati sunt, fidendum satis. Ipsum hunc Codicem inspiciamus. Priora opuscula duo, qui Codicem exarauit, videtur omnino *Isidoro* abiudicasse; alterum quidem *procemiorum* omnino, quum *S. Hieronymo* tribuat; alterum minus quidem aperte, sed quantum coniectando adsequi possumus, non obscure, quum post illud opusculum primo occurrat inscriptio: *incipit Opuscula Isidori*. Quis ergo opusculi auctor? *Hispanus* fuit; iterum aio; fortassis etiam *Isidoro* paullo antiquior. Nam etsi liber mutilus est, tamen suspicari facile possumus, eum, qui *Martini Bracarensis* testimonia paullo post Scripturarum testimonia collegit, *Isidor.*

auctor hispanus.

sententias ante aliorum omnium dicta in medium fuisse adlaturum, quum *Isidori* nomen apud *Hispanos* tanta semper fuerit celebritate.

opus vtile. 5. Vt vt est de auctore, vtilissimum opusculum hocce negauerit nemo. Nam et multa hinc licebit expiscari, quae ad versionem Scripturarum *Hieronymianam* cum ceteris comparandam faciunt, et nouum ex *Hispaniis* testem suppeditat pro *Iohannaeo* de sanctissima Trinitate testimonio. Nec inutile fortassis fuerit Patrum, qui heic recitantur, locos cum editis exemplis conferre; quod mihi non licuit.

ratio editionis. 6. De editionis porro ratione haec habe. Nulla in Codice exstat librorum diuisio. Quum tamen, si vnum *Deuteronomii* locum excipias, eumque misere corruptum, qui post *Cassiani* sententias in Codice descriptus fuit, Patrum dicta continenti oratione post Scripturarum testimonia reddantur, atque hoc titulo *Incipiunt Testimonia diuinae Scripturae* praenotetur operis initium; mihi in mentem venit, totum opus in duos libellos tribuere, quorum alterum *Scripturarum*, alterum collecta *Patrum* testimonia exhiberet. Quare necesse fuit, vt ad imitationem tituli illius, quo inscribi librum in codice dixi, alterum confingerem, quo secundum libellum praenotarem. Ceterum religiose Codicem ipsum describi curaui, non orthographia tantum vetere diligenter seruata, sed sphalmatis ipsis fere retentis. E re Lectorum fortasse fuit, vt singulis sententiis loca adscriberem, vbi in Scripturis, aut apud Patres habentur; verum ad id tantum mihi otii non fuit. Initio quidem adnotata sunt; sed quod in ipso codice adscripta repererim. Haec hactenus.

argumenta Zaccariae. 7. Vnica tantum ratione permotus est Zaccaria, vt opusculum hoc Isidori esse neget, quod scripturarum versio non eadem est Isidoro, quae auctori testimoniorum, sed vtraque inter se maxime discrepat. Difficile tamen est id persuadere, praesertim quum Zaccaria hispani hominis, Isidoro etiam fortasse paulo antiquioris, opus esse fateatur: et quum aliunde Isidorus plerumque scripturae verba desumeret, vt apud alios Patres, quos transcribebat, exposita reperiebat. Non igitur absurda est opinio Maffeii, qui ab Isidoro opus profectum arbitrabatur. Ac potuit accidere, vt Isidorus post tres Sententiarum libros, ex Gregorio, et Augustino potissimum collectos, nouam hanc collectionem ex sacris literis, et aliorum Patrum lectione ordinaret: et haec esset idonea causa, cur nihil huc ex Gregorio, et Augustino contulisset, quod Maffeio mirum videbatur; etiamsi aliunde liber mutilus non esset, et compilatio abrupta. Quaeri illud potest, quisnam sit liber ille Sententiarum, ex quo postremae sententiae excerptae dicuntur. Non dubito, quin liber sit Prosperi, qui Sententias ex operibus Augustini collegit seorsum etiam editas Helmstadii per Ioannem a Fuchte anno 1613. in 8. Inter

omnia Prosperi opera tom. 1. pag. 316. edition. Venet. 1744. Titulus est: *Sententiarum ex operibus S. Augustini Hipponensis episcopi delibatarum liber vnus*. Singula capita singulis sententiis nullo inter se ordine connexis absoluuntur: adeoque multo vtilior fuit Isidori industria, qui tribus Sententiarum libris ex Gregorio, Augustino, aliisque Patribus systema quoddam theologicum instituit, vt superius cap. 67. dictum.

8. Liber De ordine creaturarum Isidoro ascribendus videtur, vt pluribus confirmaui cap. 23., vbi etiam monui, a me edendum cum variis lectionibus, a V. C. Thoma Dendrade diligentissime collectis ex ms. codice Florentino. Nunc solum apponam ea, quae Dacherius in prologo ad tom. 1. de hoc opere praefatus est. liber de ordine creaturarũ.

9. Tertium occupat locum S. Isidori Hispalensis episcopi *De ordine creaturarum* liber, quem Braulii Caesaraugustae ciuitatis Episcopi rogatu edidit. Eius quamquam scriptorum ecclesiasticorum nomenclatores tam veteres, quam neoterici haud meminerint, stilum nihilosecius Isidori, ac mentem adeo in promptu mihi visus est prae se ferre, vt germanum illius foetum existimauerim in dubium reuocare posse neminem. Codicem non procul ab auctoris aeuo exaratum, e nobili nostro S. Remigii Remensis monasterio depromptum, euulgamus. Celebrior est Isidorus, perfectissimum sanctitatis, et omnigenae eruditionis exemplar, quam vt debeat penicilli mei rudibus lineis adumbrari. Iamdudum multis illum encomiis celebrarunt Isidorus Pacensis in Chronico, Braulius ille, siue Braulio in Praenotatione librorum S. Isidori, Ildefonsus Toletanus, ac Sigibertus de Scriptoribus ecclesiasticis. Florebat Heraclii temporibus. At enim verba, titulo apposita, silentio minime sunt praetereunda: *Braulio episcopo vrbis Romae*: quorum gratia elucidandorum addidi, *Hoc est*, *Caesaraugustae*. Haesi, fateor: siquidem apud scriptores Caesaraugustam *Romam* aliquando fuisse nuncupatam, nusquam licuit aduertere: ni forte dixeris, quod olim Romanorum coloniae vrbem praecipuam vocitari *Romam*, quemadmodum Constantinopolim, etsi ratione dissimili, imperatores, quadam praerogatiua appetiuerint Hispani. Nolim tamen hac in re coniecturis indulgere, sed perspicacioribus relinquens arbitrium, ad alia propero.

PROLOGVS DACHERII.

Reperi hoc anno 1665. citatum hunc librum ab Enea episcopo Paris. in tract. contra graecos, sed sub alio titulo, nempe *Isidorus in Fide Catholica*.

10. Librum de dogmatibus ecclesiasticis, multis aliis tributum, primus, et vnus Margarinus de la Bigne inter opera Isidori edidit ex bibliotheca V. C. Petri Danielis Aurelianensis, inscripsitque, *Isidori Hispalensis episcopi de doctrina, et fide ecclesiasticorum dogmatum libellus*. Breulius non solum ab operibus Isidori eiusmodi opusculum reiecit, sed etiam hoc de eo monitum post libros de ecclesiasticis officiis apposuit: *In operibus S. Isidori, anno Christi* 1580. liber de dogmat. ecclesiast.

Lutetiae impressis, sequebatur libellus de ecclesiasticis dogmatibus, quem nos integrum inter opera D. Augustini repertum sustulimus. Quamquam nec Augustini, nec Isidori est, sed Gennadii Massiliensis presbyteri non satis catholici: eiusque nomine citatur a multis, vt a S. Thoma quodlibeto 12. *articulo* 10., *a Magistro Sententiarum lib.* 2. *distinct.* 8., *ab Walafrido Strabone lib. de rebus ecclesiasticis cap.* 20. *Propterea hunc libellum Louanienses reiecerunt in appendicem tom.* 3. *Diui Augustini cum antidoto.*

multis ascriptus.

11. Inter opera, quae Trithemius Isidoro adiudicat, aliis ignota, Nic. Antonius recenset *Ecclesiasticorum dogmatum librum* 1., quem ex Placcio obseruat et Augustino, et Alcuino, et Fulgentio, et Gregorio Papae praeter Isidorum tribui solitum. Sed praeterquamquod a Bignaeo ex ms. codice Petri Danielis nomine Isidori liber editus fuit, Trithemius ex Sigeberto hoc opus Isidoro tribuere videtur. Nam Sigebertus inter alios Isidori libros commemorat *librum ecclesiasticorum dogmatum*. Et quamuis Fabricius in bibl. med. suspicetur, Sigebertum loqui de tribus libris Sententiarum, qui certe a Sigeberto alio titulo non sunt nominati, tamen Trithemius diuersum aliud opus intellexit, et, vt videtur, illud ipsum, quod multis aliis tribuitur. Monui iam cap. 67., Bayerium nulla idonea causa dubitasse, num Robertus Coccus, qui librum de ecclesiae dogmatibus male Isidoro tribui asserit, ad libros Sententiarum id retulerit. Neque enim dubium, quin librum de ecclesiasticis dogmatibus vulgo ita appellatum Coccus intellexerit.

Exemplar Fidei.

12. Nescio, an ad hunc librum De ecclesiasticis dogmatibus referendum sit, quod in catalogo veteri bibliothecae Fuldensis seculi x. circiter cod. Palat. 1877. indicatur: *Exemplar fidei S. Hieronymi, et symbolum, quod composuit Theodorus archiepiscopus Britanniae, et symbolum* XII. *Apostolorum, et in idem symbolum tractatus cuiusdam, EXEMPLAR FIDEI S. ISIDORI, et scriptum Papae Damasi ad Paulinum Antiochenum*. Fortasse *Fides sancti Isidori* dicitur quaedam professio fidei, quae in codice 2. archiuii Vaticani, de quo cap. 107., Etymologiis inserta est, tamquam aliquid ad eas pertinens: quae proinde locum inter appendices obtinebit.

De fide catholica.

13. Quod autem ab Aenea Parisiensi contra Graecos Isidorus *in Fide catholica* laudatur, Fabricius in Bibl. med. num. 12. id exponit de duobus libris contra Iudaeos, qui etiam *de Fide catholica* inscri-

inscribuntur. Quaedam sententiae libelli de ecclesiasticis dogmatibus reperiuntur apud Isidorum lib. 2. de offic. eccles. cap. 24., siue Isidorus ex antiquiori libro eas sumpserit, siue potius recentior alius auctor ex Isidoro. Neque enim tam certum est, vt multi putant, Gennadii opus esse. Quum vetera exemplaria, et antiqui scriptores de auctore huius libelli tantopere discrepent, ex vno codice, quem Bignaeus allegat, et ex testimonio dubio Sigeberti, aut etiam clariori Trithemii Isidoro illum ascribere non ausim. In inuentario, et in indice bibliothecae Vaticano-Vrbinatis cod. 1504. pag. 62. indicatur *Isidori liber De ecclesiasticis dogmatibus: Diuinae etc.* Sed in eo chartaceo codice Isidori tantum sunt tres libri Sententiarum, et liber Differentiarum rerum: pagina vero 62. occurrit tabula capitum, et initium libri tertii Sententiarum, qui incipit, *Diuinae sapientiae etc.*

14. In bibliotheca veteri Vaticana codex 458. pergam. in fol. paruo inter alia Augustini opera fol. 113. refert: *Eiusdem De ecclesiasticis dogmatibus*: ac rursus codice 466. Augustino tribuitur. Sed in inuentarii margine haec est nota: *In hoc etiam libello non habentur, quae in impressis ponuntur post caput* 21., *et* 24., *et est Gennadii Massiliensis*. Nihilominus Augustino ascribitur in codicibus 473. 514. vaticanis, et codice 4982. pariter vaticano sub hoc titulo: *Libellus contra omnes haereses de fide catholica: Credimus in vnum etc.* Codicem 473. cap. 93. describam. Codex etiam Ottobonianus 459. sic refert: *Aurelii Augustini Diffinitiones de ecclesiasticis dogmatibus: Credimus vnum etc. Eiusdem confutatio catholica quorumdam capitulorum: Quoniam christianae etc.* Est membr. in fol. Alius Ottobonianus 612. membr. in fol. *Augustini Exemplar verae fidei: Credimus etc.* Codex Palatinus 191. papyrac. *Augustini de definitione dogmatum ecclesiasticorum: Credimus vnum etc.* Consonat alius Palatinus pergam. num. 213. At codex Regio-vaticanus 83. papyr. sic in inuentario enunciatur: *S. Augustini, seu potius Gennadii Massiliensis liber de ecclesiasticis dogmatibus*.

varietas codicum.

15. Gennadio aperte tribuit codex Vaticanus 655. pergam. in fol. p. 170. *Gennadius de dogmatibus ecclesiasticis: Credimus vnum deum*. Nota haec in inuentario adiicitur: *Est vere Gennadii: reperies et in Alcuino. Eadem inscriptio nomine Concilii Nicaeni Vatic. codice* 4152. *profertur: Definitio dogmatum ecclesiasticorum: Credi-*

alii codices Vatt.

mus vnum deum etc. In codice Regio-vaticano membr. in 8. sine auctoris nomine: *Definitio dogmatum ecclesiasticorum*; capitulis constans nouem, in fine mutila. Codex vaticanus 1348. membr. seculi XI., aut seq. continet peculiarem quamdam collectionem canonum, cui praemittitur tractatus *De fide sanctae, et indiuiduae Trinitatis: Credimus, vnum esse deum*: opus ex initio libelli de dogmatibus ecclesiasticis, aliisque auctoribus collectum. Desinit: *rationemque coniungere*.

exteri codices.

16. Haec ex mss. codicibus vaticanis. Supra cap. 43. dixi, hunc de ecclesiasticis dogmatibus libellum in codice veteri Barberinio seculi VIII., aut sequentis, nomine Augustini inscriptum extare. Contra cap. 44. monui, in antiquo codice Lucensi, quem Mansius descripsit, Gennadio ascribi; qui tamen codex multum ab editis discrepat, vt Mansius testatur, nonnullis variis lectionibus in medium allatis. Idem Mansius in supplemento ad biblioth. med. Fabricii verbo *Gennadius* eiusdem Lucensis codicis meminit, in quo ait repraesentari librum de ecclesiasticis dogmatibus sub hoc titulo: *Incipit de dogmatibus ecclesiasticis sedis episcopi Maxiliensis*. Hoc loco omissum est nomen *Gennadii*, fortasse errore typographi. Suspicatur vero Mansius, legendum *ecclesiasticae sedis*: sed melius traiicietur *de dogmatibus ecclesiasticis Gennadii episcopi sedis Massiliensis*, qui error, vt Gennadius *episcopus Massiliensis* diceretur, apud multos veteres irrepsit. Etsi autem recentiorum communis est haec opinio, Gennadium presbyterum Massiliensem auctorem esse libelli de ecclesiasticis dogmatibus, antiquiores tamen hac de re plurimum inter se dissentiebant.

variae opiniones.

17. Nam praeter varietatem codicum Fabricius in bibl. med. pro Augustino stare ait Abonem abbatem, Ioannem Scotum, et Rabanum: Petrum vero Abailardum, et Gratianum iam sub Augustini, iam sub Gennadii nomine hunc librum laudare, nomen S. Fausti episcopi Massiliensis eidem libello in quodam codice praeferri: Ratramnum auctorem dicere Gennadium Constantinopolitanum episcopum. Longe plures recenset pro Gennadio Massiliensi, scilicet Hadrianum I. Papam, Alcuinum, Florum, ecclesiam Lugdunensem contra Gotheschalcum, Walafridum Strabonem, Algerum, Petrum Lombardum, Thomam Aquinatem, et Trithemium. In epistola Synodica Concilii Francofordiensis anno 794. idem opus Augustino

adiudicari videtur apud Labbeum t.7. Conc.c.1039., nam post S.Ambrosii quaedam verba laudatur Augustinus: *Item Sanctus Augustinus in libro Enchiridion etc. Item in Expositione catholicae fidei: Non ergo duos Christos, neque duos filios, sed deum, et hominem vnum filium; quem propterea vnigenitum dicimus, manentem in duabus substantiis, sicut ei naturae veritas contulit*: quae sunt verba capitis 2. libri de ecclesiasticis dogmatibus. Placcius verb. *Aurel. Augustinus* ait, male hunc librum tribui Fulgentio, Gregorio, et Tertulliano: Elmenhorstium ad Tertullianum probare, Gennadii esse, sed capita quaedam ex epistolis Caelestini, et Conciliorum esse desumpta, quum desint in ms. codice, vbi Gennadio tribuitur: Bernardum Vindingium Augustinianum Hispanum in suo Critico Augustiniano castigato pag. 58. obseruare, caput 53. de quotidiana communione a sententia Augustini alienum esse.

18. In hac opinionum varietate eruditissimus vir Hernandezius in suis animaduersionibus ad Conspectum Zaccariae cap.42. productis diuersam a ceteris omnibus viam tenuit. Censet quippe, auctorem libelli de ecclesiasticis dogmatibus esse Bracharium, antistitem Hispalensem ab Isidoro quartum: quo de argumento dissertatiunculam a se edendam pollicetur. Interea mihi Hispaniam sacram relegenti haec de Brachario occurrunt tom. 9. pag. 24. seqq. Bracarius, siue Bracharius diuersus a Bachiario, cuius opera a Muratorio, a Florio, et demum a Florezio tom. 15. Hisp. sacr. edita sunt, in catalogo Emilianensi episcoporum Hispalensium, quem cap.24. exhibui, recensetur quarto loco post Isidorum. Hunc Bracharium aliquod opus edidisse, colligit Florezius ex epistola 2. Ioannis Hispalensis ad Aluarum Cordubensem, quae est 6. inter epistolas Aluari editas tom. XI. Hisp. sacr. Ita enim ait Ioannes Hispalensis: *Sed et ea, quae Bracharius episcopus in suis dogmatibus per omnem suam ecclesiam dicit agnoscenda, inter cetera ita instituit: Animas hominum non esse ab initio inter ceteras intellectuales naturas, nec in semel creatas etc.* Esse autem Bracharium hunc scriptorem eundem, atque Bracharium Hispalensem episcopum, inde comprobatur, quod quum Ioannes Hispalensis eum rursum nominat, *noster*, dicit: *Hieronymus quintam opinionem veriorem esse dicit, quam et NOSTER BRACHARIVS affirmauit*. Hoc fere sensu Aluarus Cordubensis, Ioanni Hispalensi scribens, ait p. 114. *Audi tuum Isidorum inquientem*: et p.142.

Hernandezii sententia,

Nam et egregius vester, immo communis noster Isidorus quid in Differentiarum de beato dicat Ruspensi Fulgentio etc. Nam Isidorus communis Hispaniae doctor habebatur.

quod Bracharius sit auctor, 19. Quid autem Bracharius scripsisset, Florezio non constabat. Ioannem autem Hispalensem libellum de ecclesiasticis dogmatibus innuere, certum est: non quia opus *dogmata* inscribere videtur: nam hoc communi verbo veteres libros quosuis dogmaticos intelligebant; sed quia verba Bracharii exhibent totum cap. 14. libelli de ecclesiasticis dogmatibus. Vbi autem apud Ioannem Hispalensem legitur *nec in semel*, Florezius corrigit, *nec simul*: atque ita quidem legitur in editione Institutionum theologicarum Ven. Thomasii. Sed genuina lectio est *nec insimul*, vt innuitur etiam in editione Bignaeana, vbi est *in simul*. In mss. saepe *e* pro *i* occurrit, vt *insemel* pro *insimul*. Neque ignotum hoc aduerbium est antiquis etiam non malis latinitatis auctoribus. Simile verbum occurrit apud Aluarum pag. 137. ex S. Hieronymo: *Neque eas in semel* (lego *insimul*) *creatas in principio*. Constat igitur auctoritate Ioannis Hispalensis, qui seculo IX. floruit, Bracharium, qui seculo VII. post annum 660. sedem Hispalensem tenuisse videtur, opus de ecclesiasticis dogmatibus conscripsisse, vt ecclesiam suam instrueret.

confirmatur. 20. Difficile sane est tam efficax aliud testimonium pro Gennadio, aut Augustino, aut aliis reperire. Ac fortasse *Hispalensis* titulus, in ms. aliquo codice perperam exaratus, ansam praebuit suspicandi, opus esse Augustini: et potuit aliquis ex *Hispalensi* facere *Hipponensem*, vt contra in inuentario bibliothecae vaticanae codice Palatino 286. Augustinus dicitur *Hispalensis*: *Incipiunt omeliae beati Augustini episcopi Ispalensis in epistolam canonicam primam beati Ioannis apostoli de charitate in nomine Domini amen*. Praefatio: *Ecce nunc sanctitas vestra etc.* Homilia: *Quod erat ab initio etc. Quis est, qui manibus tractet etc.* De vocis *Hispalensis* magna perturbatione in mss. codicibus dixi cap. 24. Idem quoque *Hispalensis* nomen fortasse effecit, vt alicubi opus Isidoro potius, quam Brachario, ignoto plerisque episcopo, ascriberetur. Nolim tamen dissimulare, difficultatem nonnullam mihi suboriri, ne Bracharium auctorem credam, quod quum in Hispania vnum tantum videamus Ioannem Hispalensem, qui opus commemorauerit, Brachario que tribuerit; extra Hispaniam idem opus multorum manibus etiam seculo VIII. te-

rebatur, atque aliorum nomine inscriptum vulgo erat. Quid ergo, si Ioannes Hispalensis inter aliquas schedas Bracharii libellum offendens, Bracharium auctorem credidit, quod alium ignoraret? Verum iudicium cohibendum, donec Hernandezii dissertatio, quam dixi, in lucem prodeat.

21. Quum tantus hic vir inter appendices Isidorianas libellum de ecclesiasticis dogmatibus referri posse crediderit, eum recudere cogitaui non ex editione Bignaeana, sed ex alia, quam Vezzosius curauit tom. 3. Institution. Theologic. Ven. Thomasii cum nonnullis notis, ac variis lectionibus: qui ita de opere ipso praefatur. editio Vezzosiana.

22. Gennadio presbytero Massiliensi, quem floruisse constat quinto exeunte Ecclesiae seculo, opus praesens iis verbis in indiculo suo Institutionum Theologicarum tribuit Thomasius, quibus denotare videtur, nullum ipsi fuisse dubium, quin ei sit tribuendum. Quae vero esse possint aliis ea de re dubitandi rationes, deteguntur *in Admonitione*, quam clarissimi Maurini Editores operum S. Augustini eidem praemisere pag. 75. Appendicis ad tomum VIII. editionis Parisiensis anni 1688. Dissentiunt enim veterum chartae inter se, dum auctorem designant illius, et aliae Hipponensi Augustino tribuunt, Patero Episcopo aliae, aliae Alcuino, aliae Gennadio. Maurinorum hanc laudat editionem eodem in Indiculo Thomasius, ei tamen praeponere visus est illam, quae legitur in tomo secundo Antuerpiensis editionis operum S. Augustini anni 1577., quaeque occurrit et in tomo primo Opusculorum eiusdem S. Augustini Venetiis editorum anno 1547. ob necessariam, vt ipse Thomasius ait, additionem complurium capitulorum, quam fortasse ob causam, et rationem permoti Maurini suum exemplum huic alteri praetulere. Nobis Thomasium sequi religio sit, oportet: Antuerpiensem in praesentia exhibemus, conlatam tamen, atque comparatam ad Maurinam; huius enim variantiis in adnotationibus indicatis, perinde nobis esse videtur, ac si vtramque daremus. VEZZOSII PRAEFATIO

23. Quibusdam locis Vezzosius in notis sensum catholicum explicat, quo nonnullae propositiones huius libelli excipi debent. Esse autem in hoc opusculo semipelagiani erroris vestigium aliquod, negat Natalis Alexander dissert. 4. seculi V. versus finem, quamuis Gennadium auctorem agnoscat. an opus semipelagianismum redoleat.

24. *Respondeo secundo*, inquit, *et, vt mihi quidem videtur, probabilius, librum illum de ecclesiasticis dogmatibus a Gennadio, iam ex haeresi semipelagiana resipiscente, fuisse editum. Misit enim ille librum de fide sua ad Gelasium Romanum Pontificem, vt ipsemet asserit, quem illum esse verisimile est, quem de ecclesiasticis dogmatibus inscripsit. An vero semipelagianis erroribus male olentem librum ad Gelasium misisset, quem nouerat Fausti, et Cassiani libros* Natalis Alexandri sententia.

censoris stigmate inusisse, quod initium salutis humanis viribus tribuissent? Ex hoc igitur Gennadii libro colligi non potest, quaenam fuerit semipelagianorum sententia, quum in eo nequaquam semipelagianus sit.

Hernandezii dissertatio.

25. Haec ego de libro De ecclesiasticis dogmatibus, eiusque auctore ita collegeram, quum ex Hispania ad me delata est Dissertatio, quam indicaueram, V. C. Petri Emmanuelis Hernandezii, quam ex hispanico sermone in latinum conuertendam, et huic loco inserendam censui.

De auctore libri, De ecclesiasticis dogmatibus, Petri Emmanuelis Hernandezii Obseruationes.

scopus auctoris.

26. Quum nonnullum studium, ac laborem in his obseruationibus digerendis insumpserim, huius operae pretium me fecisse existimabo, si tandem id, quod mihi propositum fuit, obtinuero, scilicet librum, *De ecclesiasticis dogmatibus*, inscriptum, qui ab aliis perperam Augustino affingitur, ab aliis probabilius Gennadio Massiliensi, genuinum opus esse cuiusdam episcopi Hispani, qui seculo VII. exeunte viuebat. Verum quo pacto in hanc ego cogitationem inciderim, primo loco exponam.

Bracharii verba.

27. Legenti mihi tom. XI. Hisp. sacr. epistolam inter alias Aluari Cordubensis sextam, ab Ioanne Hispalensi ad Aluarum data, haec notanda verba occurrerunt: *Sed et ea, quae Bracharius episcopus in suis dogmatibus per omnem suam ecclesiam dicit agnoscenda, inter cetera ita instituit: Animas hominum non esse ab initio inter ceteras intellectuales naturas, nec in semel* (forte *nec insimul*) *creatas, sicut Origenes fingit, neque cum corporibus per coitum seminantur, sicut Luciferiani, et Cyrillus, et multi latinorum praesumptores affirmant, quasi naturae consequentia seruiente: sed dicimus, corpus tantum per coniugii copulam germinari: Dei vero indicio coagulari in vulua, et configi* (forte *et confingi*,) *atque formari: et formato iam corpore, animam creari, et infundi, vt viuat in vtero homo ex anima constans, et corpore, et egrediatur viuus ex vtero plenus humana substantia... Hieronymus opinionem veriorem esse dicit, quam et noster Bracharius affirmauit.*

extant in libro de eccles. dogm.

28. Haec, vt aiebam, perlegenti subiit mihi in mentem, paucis ante diebus me tom. I. S. Martini Legionensis edit. Segouiae 1782. eandem sententiam, *Animas hominum non esse ab initio etc.* legisse, S. Augustino ascriptam. Quum locum relegissem, et obseruassem, sententiam desumptam ex cap. 14. libri De ecclesiast. dogmatib., vt in nota marginis pag. 577. expressum est, diuino beneficio acceptum retuli, quod hac via verum auctorem celebrati illius libri reperissem. Ita enim tunc arbitrabar, rem euidenter a me compertam teneri, ac sine vlla mora annunciari debere, eiusmodi operis auctorem Bracharium antistitem fuisse.

29. Verum quum animum aduertissem ad expendenda rationum momenta, quibus idem opus Gennadio tribuitur, hanc opinionem satis probabilem esse comperi, cuius argumenta ante sunt euertenda, quam iudicium nostrum, siue potius Ioannis Hispalensis, seculi IX. scriptoris, statuatur. Praetereo igitur eorum sententiam, qui librum De ecclesiasticis dogmatibus S. Augustini foetum esse censent, quorum e numero est laudatus S. Martinus Legionensis, qui seculo XII. floruit, et Magister sententiarum in nonnullis editionibus parum correctis, ac fortasse alii recentiores. Nihil etiam dicam de Gratiano, qui eundem librum Paterio adiudicat, nihil de Trithemio, aliisque, qui Alcuino ascribunt. Mihi enim vnice propositum est, eorum rationes impugnare, qui Gennadii Massiliensis nomine libellum de ecclesiasticis dogmatibus enunciarunt. an Gennadius auctor?

30. Iuuerit tamen ante scire, quinam hi fuerint, praesertim antiquiores: nam qui recentiori tempore a seculo XII. scripserunt, ex illis hanc opinionem hauserunt. Praeit omnibus Hadrianus Pontifex I., qui cap. 59. epistolae ad Carolum Magnum anno 787. datae, ita refert: *In sacris praedictis conciliis praedecessorum meorum sanctissimorum Pontificum haec oblata sunt testimonia, id est, Sancti Gennadii Massiliensis episcopi, qualiter veneranda sint corpora, vel reliquiae Sanctorum, capit.* 40. *Sacrorum corpora, et praecipue beatorum reliquias, ac si Christi membra sincerissime honoranda, et basilicas eorum nomine appellatas, velut loca diuino cultui mancipata, affectu piissimo, et deuotione fidelissima adeundas. Siquis contra hanc sententiam venit, non christianus credatur, sed Eunomianus.* Hadriani Papae testimonium.

31. Hoc Hadriani testimonium, quod validissimum omnium est, neque theologi Louanienses, neque Maurini Editores operum S. Augustini pro Gennadio allegarunt. Solum debilitari poterit Hadriani auctoritas, si dicatur, inter alios errores historicos, qui paucis his verbis continentur, recensendum esse, quod Gennadio liber De ecclesiasticis dogmatibus attribuatur. Nisi verba haec essent Pontificis Romani, Baronius aperte improbasset, quod Gennadius *Sanctus* appelletur; qui etsi a Pelagianismi macula apud S. Gelasium se purgauit, tamen apud multos a semipelagianismi labe purus non est. Gennad. non fuit Sanctus.

32. Baronii de Gennadio iudicium ad annum 490. num. XLV. hoc est: *Quod ad Gennadii doctrinam spectat, ipsum aliquando . . . impugnando Pelagium, fauisse Pelagianis erroribus, qui eius scripta accurate perlegerit, intelliget. Videas ipsum . . . in illam . . . Pelagianorum classem reiiciendum, qui intrinsecus fauentes pelagianis erroribus, exterius visi sunt impugnare Pelagium.* Praecedenti numero ascripserat verba ipsius Gennadii: *Ego Gennadius Massiliae presbyter . . . opus de fide mea misi* (qua ab eo errore se purgabat) *ad B. Gelasium vrbis Romae episcopum.* Baronii iudicium.

33. De Semipelagianismo vero Gennadii haec Norisius lib. 2. Hist. Pelag. cap. 16. *Ex Semipelagianorum laude, ac Prosperi reprehensione fuisse illum* (Gennadium) *Semipelagianum, nullus iure inficias ibit.* Quod si postmodum Gennadium Norisius ab hoc errore liberat, non id simpliciter facit, sed tantum quod ad librum attinet De ecclesiasticis dogmatibus, quem Gennadii esse credidit. Norisii opinio.

Gennad. non fuit episcopus, 34. Quidquid id est, immo etiamsi Gennadius in fide catholica obierit, vt laudatus Annalium scriptor arbitratur, tamen nunquam sustineri potest, illum fuisse *Sanctum*. Atque hic est primus in re mere historica lapsus Hadriani, quod Gennadium *obiter* Sanctum appellauerit. Alter subinde similis error est, quod *episcopum Massiliensem* Gennadium dixerit: id enim omnino falsum est, quum liquido constet, tantum fuisse presbyterum, vt tradit Pagius in Baronium num. XXI. eodem anno: *Gennadii episcopatus prorsus commentitius . . . presbyter enim tantum fuit Massiliensis*.

quod confirmatur. 35. Hoc ipsum contra Platinam tuentur theologi Louanienses, et Maurini Editores operum S. Augustini: Auctores quoque Galliae christianae col. 636. tom. I. edit. Paris. 1731., et alii, qui Sigebertum Gemblacensem reiiciunt, quod Gennadium *episcopum* nuncupauerit: quo in errore versatus etiam fuit Baronius, Hadriani Pontificis auctoritate permotus. B. Notkerus Balbulus, qui anno circiter 890. *Notitiam suam de illustribus viris, qui ex intentione sacras scripturas exponebant etc.* scribebat (tom. I. Anecdotor. Pezii pag. 1. Fabric. tom. V. biblioth. med., et infimae latinit. pag. 143., et 308. edit. Patau. 1754. Gallia Christiana tom. V. col. 900. et seqq. cit. edit.) Gennadium semel, atque iterum *episcopum Toletanum* vocat, prae ceteris hallucinatur: si tamen is error Notkeri est, et non illorum, qui eius opus ediderunt.

Hadrianus deceptus. 36. Iam quum Hadrianus in vno tantum versu bis offenderit, haud temere affirmari poterit, eum in nominando auctore libri de ecclesiasticis dogmatibus deceptum ex aliquo testimonio illi simili, quo inductus fuit, vt priora illa duo assereret.

Ioannis Hispalensis testimonium, 37. Facile esset sustinere, ceteros patronos eiusdem sententiae ex Hadriano, quo certe posteriores sunt, eam excripsisse, atque illius auctoritate permotos omnes errasse. Verum nostram opinionem alia via defendere placitum est. Scilicet reiecto Pontificis Hadriani testimonio ob eas rationes, quae expositae sunt, Ioannis Hispalensis pro Brachario testimonium ceteris omnibus antiquius est. Walafridus quidem Strabo, qui eodem tempore, quo in Hispania Ioannes Hispalensis, viuebat in Germania, in opere de exordiis, et incrementis rerum ecclesiasticarum cap. 20. auctorem libri De ecclesiasticis dogmatibus Gennadium laudat. Verum aduertere oportet, testimonium Strabonis testimonio Ioannis Hispalensis recentius esse.

Strabone antiquius. 38. Strabonis opus non nisi post annum 840. scriptum fuit, vt ostendit Cellierius (*Hist. General des Auteurs sacres, et ecclesiastiq. tom.* 18. *pag.* 675.) *Ce qu'il Walafride dit de la mort de Louis le Débonnaire est vne preuve, qu'il ne composa ce traité* (De exordiis etc.) *qu'aprés l'an* 840. At epistolae amoebaeae Aluari Cordubensis, et Ioannis Hispalensis ab anno 820. ad 830. a Gomezio Brauo collocantur, (Catal. episcop. Cordub. lib. 2. cap. 2. pag. 115. edit. postrem.) nec dissentit Florezius (Hisp. sacr. tom. XI. tract. 34. cap. 2. num. 43. pag. 37.)

Bracharii aetas. 39. Itaque decem minimum anni maioris antiquitatis pro Hispano stant, qui Germanorum hac de re opinionem penitus ignorabat, quum Germani vnica fortasse Hadriani auctoritate inducti librum, de quo agimus

mus Gennadio Massiliensi presbytero adiudicarent. Contra in Hispania grauiora testimonia esse debuerunt, vt liber Brachario ascriberetur: neque enim credendum est, id a Ioanne confictum. Bracharius ab anno 656. ad 681. episcopatum tenuit: nam mense decembri anni 656. adhuc episcopus Hispalensis erat Fugitiuus: et mense ianuario anni 681. iam sedem Hispalensem regebat Iulianus, siue quicumque alius episcopus, qui XII. Concilio Toletano interfuit. (Hisp. sacr. tom. IX. tract. 29. cap. 6. num. 19. ad 34., et tom. 6. tract. 6. cap. 14. n. 1. etc., et in dissertat. De primatu §. VI.) Inter hos duos episcopos Bracharius vixit. (tom. IX. ib. n. 22. etc.)

40. Centum post annis, aut paulo amplius viuebat Ioannes scriptor seculi noni ineuntis: siquidem anno circiter 820., vt ante exposuimus, Aluarus epist. 5. n. 2. sic Ioannem alloquebatur: *Crede mihi, frater, immo aetate pater*. Vt eo anno Ioannes Hispalensis pater Aluari Cordubensis dici posset, necesse est ortum Ioannis anno circiter 750. affigere: siquidem Aluarus, exeunte seculo octauo, aut ineunte IX., natus est. Igitur Ioannes, graui aliquo fundamento nisus, opus De ecclesiasticis dogmatibus Brachario ascripsit, eoque etiam magis quia ad virum nobilem in primis eruditum Aluarum scribebat, quem non constat Ioannis opinionem reiecisse: quandoquidem epistola Ioannis, in qua Bracharii fit mentio, posterior alia alterius ad alterum non extat. Alioquin Aluarus verum operis auctorem ignorasse videtur: nam num. 7. epistolae 5. idem opus Hieronymo, nisi fallor, adiudicat: quamquam magis puto, eum locum confusum esse. Io. Hispal. auctoritas

41. Expensis igitur Ioannis, et Walafridi assertionum fundamentis, opinionem Ioannis praeferendam censeo: quae quum latuerit, donec eam P. Florezius in lucem protulit, mirum non est, si a nemine adoptata fuerit. Mirandum tamen, Florezium, quum primum eam tom. IX. tract. 29. cap. 6. pag. 220. produxit, non animaduertisse, de quo opere sermo esset. Postquam enim fragmentum epistolae, *Sed et ea, quae Bracharius etc.*, edidit, pag. 223. adiunxit: *Ignotum nobis, an id opus* (Bracharii, de quo Ioannes Hispalensis) *existat: sed allatum fragmentum ad indicandum auctorem deseruire potest, si opus comparuerit*. praeferenda.

42. Itaque ex Florezii sententia Bracharius auctor est operis, in quo fragmentum reperiatur. Sed, vt vidimus, id non tam est euidens, quam ipse existimabat. Ex eius quidem rationibus perspicuum est, Bracharium antistitem Hispalensem fuisse. Quare laudi ecclesiae Hispalensis verti potest, quod, vt nos certe opinamur, opus produxerit spatio decem seculorum ad nostram aetatem vbique celebratum: nam et in Germania, et in Italia, et in Gallia prope finem seculi VIII. iam cum plausu legebatur. Bracharii aetas.

43. Seculo IX. Florus Presbyter, siue quis alius nomine ecclesiae Lugdunensis contra errores Ioannis Erigenae scribens, Pelagiano errore opus eiusmodi foedatum pronunciauit. In Biblioth. Patrum tom. IV. part. 2. col. 253. edit. Paris. 1624., et tom. XV. pag. 611. edit. Lugdun. 1677. extat liber nomine ecclesiae Lugdunensis contra Ioannem Erigenam scriptus anno circiter 850., cuius auctor Florus creditur, vbi cap. 2. haec haben- Florus presbyter.

tur : *Quod autem sentire . . . hominem absque laboris sui studio ad deum peruenire non posse, non est catholicum, sed pelagianum. Inuenitur in libello, cuius titulus est Dogmatum ecclesiasticorum, quaedam talis definitio. Sed omnino, vt . . . et alia nonnulla in eodem libello, pelagiani erroris est.*

censura theologorum Louaniensium.

44. Idem censuerunt theologi Louanienses, qui editionem operum S. Augustini emendarunt, e quibus Henricus Cuyckius, qui tomum 3. correxit, in appendice pag. 380. edit. Antuerp., approbantibus ceteris illius academiae theologis, hac censura librum De dogmatibus notauit : *Liber hic non est catholici scriptoris, sed Gennadii Massiliensis in Gallia presbyteri . . . de factione Gallorum, contra quam congregatum fuit Concilium Arausicanum secundum. Porro vt saepius in Catalogo virorum illustrium graues habet errores : sic et in his Dogmatibus ecclesiasticis quaedam habet a lectore cauenda . . . Nusquam in hoc libro meminit peccati originalis, aut baptismatis infantium in remissionem peccatorum. Quumque multos nominet haereticos, nusquam meminit Pelagii, aut catholici dogmatis contra eum prolati. Sed contra diligenter inculcat, animas non esse ex traduce, eo quod sciret, Pelagium inde suum dogma statuere.* Hanc censuram Maurini in sua editione transcripserunt, neque ab ea dissenserunt.

a Norisio reiecta.

45. At eruditus Cardinalis Norisius loc. cit., has opiniones perpendens, opus De ecclesiasticis dogmatibus tam pulchre vindicat, vt nihil supra. *Mihi*, inquit, *horum iudicia non probantur. Et in primis minime Pelagianum est dicere, homini ad salutem obtinendam necessarium esse laborem, si labor non ex solis naturae viribus, sed ex gratiae praemouentis virtute prodeat . . . Quam sententiam . . . tradit Arausicana synodus post canon. 25. . . . Neque . . . Semipelagianus vocari potest, quod dixit : Vt acquiescamus salutiferae inspirationi, nostrae potestatis est. Nam etiam quum eligimus bonum, praeparatur voluntas a Domino. Hinc S. Augustinus ait : . . . Quum aliis praeparetur, aliis non praeparetur voluntas a Domino, discernendum est . . . quid veniat de misericordia eius, quid de iudicio. Cui sententiae Gennadius totus inhaeret. Etenim cap. 56. paucis verbis . . . initium salutis, ac consummationis in diuinae gratiae virtutem retulit . . . Quum de opere prauo disserit, id in solius arbitrii electionem reiicit : at dum de opere recto, et sancto, non iam solam electionem ob oculos ponit, sed deum auxiliantem, et praeparantem voluntatem, vt bonum eligat.*

lib. de eccles. dogm. immunis ab errore.

46. Monueram, hanc Norisii apologiam ad librum potius De ecclesiasticis dogmatibus, quam ad Gennadium ipsum vindicandum pertinere : atque, vt puto, iam id confirmatum est. Obseruandum enim, omnia loca, quae proferuntur, ex eo libro excerpta esse. Apologia autem his Vossii verbis absoluitur : *Speramus . . . non improbaturos iudicium hoc nostrum, qui illum animi candorem praestare antiquorum monumentis sciunt, quem ad labores suos censendos a posteritate . . . optant afferri.* Immune ergo est ab omni errore opus De ecclesiasticis dogmatibus, immunis eius auctor, Bracharius scilicet, vt nostra fert opinio : Gennadius quoque,

quamuis illud non scripserit, immunis sit etiam, per nos licet, vt Baronius censuit.

47. Habes omnium rationum momenta, quibus liber iste Brachario nostro restitui debet. Viri docti, quorum iudicio eas committo, quam sint probabiles, iudicabunt. Sed certe minime negabunt, vt arbitror, saltem tam esse probabiles, quam quae pro Gennadio Massiliensi producuntur. Brachario restituendus.

48. Ratramni monachi Corbeiensis sententiam tacitus praeterii, qui cap. 5. libri contra Graecorum opposita opus De ecclesiasticis dogmatibus Gennadio Patriarchae Constantinopolitano, anno 471. e viuis sublato, adiudicauit. Eam enim neminem secutum video praeter Editorem vltimum Spicilegii Acheriani, qui tom. I. edition. Paris. in fol. anni 1723. in ima pagina haec notauit: *Qui hunc Gennadii librum edidere, quum nullum eius nominis scriptorem nossent praeter Massiliensem presbyterum, alienum foetum ei supposuerunt. Quorum ignorantiam Ratramnus hoc loco* (modo citato) *redarguit*. Sed quum Ratramnus anno circiter 867. opinionem hanc suam protulerit, antiquiores profecto sunt duae illae, de quibus disseruimus. Neque alios, qui Ratramni opus legerunt, eius sententiae subscripsisse scimus: neque eam Editor noua aliqua ratione confirmat. Ratramni sententia.

49. Atque vt finem faciam, obseruatione dignum est, tres eiusdem seculi scriptores, Ioannem Hispalensem, Walafridum, et Ratramnum, in Hispania primum, alterum in Germania, tertium in Gallia, de auctore eiusdem libri, quem omnes manibus versabant, tam diuersa iudicia protulisse. diuersa iudicia.

50. Absolutis iam his meis obseruationibus, duo de eodem libro notanda mihi occurrerunt tom. 3. operum S. Leonis a presbyteris Balleriniis Veronensibus editorum Venetiis 1757.; sed quae ad verum auctorem indagandum non faciunt. Eruditi illi viri pag. CLXXXIX. seq. codicem seculi IX. memorant, vbi id opus S. Augustino tribuitur: pagina vero CCLXI. alium seculi, vt ipsis quidem videbatur, octaui, vbi is, qui opus in compendium redegit, siue librarius quasdam sententias excerpsit hoc titulo: *Ex epistola Felicis Papae ad Sicilienses episcopos*. Editorum iudicium vltro sequimur, qui ita censent: *Forte... abbreuiator iccirco Felicem Papam eidem* (libro De dogmatibus) *praefixit, quia hoc opusculum in aliqua collectione reperit post epistolam Felicis ad episcopos Siculos*. alia notanda.

CAPVT LXXXIV.

Exegesis, sine Expositio Missae an sit Isidori? Opus de canone mystici libaminis Isidoro recentius videtur. Plura, ac varia exemplaria Expositionis Missae. Exhortatio humilitatis S. Martini Dumiensis alicubi Isidoro ascripta. Conflictus vitiorum, atque virtutum multis auctoribus tributus. Compendium metricum huius operis. Versio Gallica.

Expositio Missae. 1. In noua Matritensi editione operum S. Isidori inter appendices pag. 54. edita est *Expositio in Missa*, subiecta hac parum eleganti nota: *Videtur repugnare, hanc Expositionem esse S. Isidori, quia haec liturgia suo tempore non erat in vsu*. In margine indicatur, Expositionem desumptam esse ex codice seculi IX. Incipit: *Dominus vobiscum: Salutat populum etc.* Desinit: *et omnes respondeant: Deo gratias*. Prodierat iam hoc opusculum, vt ex Nic. Antonio colligitur: *Exegesin*, inquit, *in Missae canonem Parisiis editam per Carolum Guillard* MDXLVIII. *in 8. vidimus in bibliotheca Sapientiae Romanae*. Et catalogus quidem vetus Sapientiae hunc librum indicat: sed nunc desideratur, siue furto surreptus, siue extra ordinem in alieno aliquo pluteo collocatus. Bayerius in nota ait, Exegesin primum Parisiis seorsim prodiisse anno MDCXLVIII.; sed, vt arbitror, error numeri incidit, 1648. pro 1548., quem annum Nic. Antonius designat. Fabricium, et Zaccariam, qui Exegesin Missae, Parisiis editam, ex libris Isidori de officiis ecclesiasticis esse decerptam putant, parum vidisse, cap. 69. num. XI. obseruaui.

an sit Isidori? 2. Bayerius plura congerit pro Exegesi Isidoro vindicanda contra notam Editoris, quam protulit; *quae*, vt ait, *longe latinior, neque tamen propterea verior legitur quoque in eiusdem editionis prologo*. Testatur, duos codices huius Exegeseos extare in bibliotheca Escurialensi, alterum anno 954. exaratum, vt in eodem manu coaeua legitur, sub hac epigraphe, *Expositio in Missa*, indesignato auctore, ex quo in noua Matritensi editione recusa fuit: alterum seculi, vt videtur, XIII. inclinantis, aut exeuntis cum expresso Isidori nomine. Existimat ergo, non immerito a Trithemio,

Eisengreinio, Gesnero, Fabricio, et aliis eam Isidoro ascribi, praesertim quum doctrina, et stilus ab Isidorianis non abhorreant: vt mirum sit, eam non extare in Matritensi Grialii editione.

3. Diuersus a duobus codicibus a Bayerio allegatis est, vt videtur, codex Escurialensis IV. f. 9., descriptus a Rodriguezio de Castro tom. 2. Biblioth. Hisp. p. 324., in 8. membran. seculi X., aut ineuntis XI. characteribus obscuris, multis compendiis, titulis, et literis initialibus rubris: qui olim fuit ecclesiae principis Hispalensis, aliquando penes P. Marianam extitit, ab hoc remissus 1583. Titulus in operculo: *Tractatus Missae B. Isidori. Eiusdem liber Differentiarum. Item liber Prooemiorum.* In primo folio: *Incipit tractatus missae a principio vsque ad finem editus a beatissimo Isidoro*: Rodriguezius asserit, hunc tractatum eundem omnino esse, atque opus *De canone mystici libaminis* in fine collectionis Hittorpianae De officiis eccles. Romae 1591. Hugoni a S. Victore ex coniectura ascriptum. Si codex eius aetatis est, quam Rodriguezius indicat, Hugo auctor operis De canone mystici libaminis esse nequit. Ego putarem, librum eiusmodi recentioris temporis esse, et per aetatem quidem Hugoni tribui posse. Canon Missae Romanae in eo explicatur, sed diuerso modo, atque in Exegesi Missae, quae in noua editione Matritensi prodiit, sed tamquam Isidoro supposita, repugnante, vt dixi, Bayerio. codices mss.

4. Contrario Editoris recentis argumento Bayerius respondet, post alias incertae auctoritatis, quae circumferuntur, liturgias Gelasium I. seculo V. Sacramentorum praefationes composuisse, deinde seculo VI. Gregorium Magnum codicem Gelasianum reformasse: qui ritus in Hispania ad eius vsque cladem perseuerauit; dein vero Mozarabum tempore nonnihil immutatus, et seculo XI. S. Gregorii VII. auctoritate restitutus perpetuo in Hispania obtinuit, et vsque obtinet, vt conferenti hodiernum Missae ordinem cum hac Exegesi, et cum Sacramentarii Gregoriani exemplo e vaticano 900., et amplius annorum codice a Muratorio tom. 2. Liturgiae romanae edito manifestum fiet. Habebat etiam Bayerius penes se in vetere 500. annorum codice Gregorianam liturgiam graece versam, eodem ordine, quo Exegesis nostra, procedentem: quae latine extat in bibliotheca Laurentiana Medicea tom. 2. Catalogi plut. 29. n. 39. col. 57. descripta sub titulo: *De ordine Missae*, liturgia romana

et expositione verborum eius. Addit Bayerius, non solum liturgiae, sed et psalterii romani vsum gothorum tempore in Hispania obtinuisse. Ac tandem concludit, potuisse Isidorum in priuatum, siue aliorum vsum romanae liturgiae exegesin conscribere, etiamsi ea liturgia Isidori aeuo in Hispania recepta, atque vsitata non fuisset.

an in Hispania olim viguerit? 5. His rationibus Bayerius Exegesin Missae Isidoro laborat vindicare. At qua parte contendit, ordinem Missae, qui nunc ex romano ritu fere vbique in ecclesiis latinis viget, Isidori quoque tempore in Hispania obtinuisse, prorsus irritus eius conatus est. Nam liturgia gothica non in missali romano, sed in mozarabico, quod etiamnum extat, quaerenda est. Ac nemo negauerit, inter mozarabicam, et romanam missam ingens esse discrimen, quantum quidem ad quosdam peculiares ritus, et preces attinet. Isidorus ipse in libris de officiis ecclesiasticis non missae, quae nunc est romana, partes, sed gothicae, quae nunc mozarabica dicitur, singillatim exponit. Neque enim mozarabes a ritu gothico recesserunt, aut eum immutarunt: sed quum sancte retinuissent, tandem S. Gregorius VII. obtinuit, vt ritus romanus gothico, siue mozarabico in ecclesiis Hispaniae, paucis exceptis, substitueretur. Hac in re longe a Bayerio dissidet Florezius, qui tom. 3. Hisp. sacr. pag. 212. seqq. probare conatur, hispanos missae ordinem a romanis Pontificibus olim acceptum semper conseruasse: deinde diuersum a romano apparuisse, quia Pontifices ipsi Romae iustis de causis quasdam mutationes inuexerunt: Gallaeciam seculo VI., et vsque ad annum 633., quo a Concilio IV. Toletano idem ritus pro omnibus Hispaniae ecclesiis praescriptus fuit, missam romanam diuersam ab antiqua hispana, siue gothica habuisse. Sed quamuis in ipso ecclesiae exordio idem modus generalis celebrandi eucharistiam Romae, et in Hispania obseruatus fuerit, quod verum puto, tamen paulatim et Romae summi Pontifices, et in Hispania Patres ecclesiae gothicae seorsum quasdam orationes, et precandi formulas addiderunt: inde magna ea diuersitas nata.

canon missae. 6. Quod si in Gallaecia, ac fortasse in nonnullis aliis Hispaniae partibus ordo romanus missae vsque ad annum 633. in vsu erat, vt vult Florezius, altera Bayerii ratio probabilior videbitur, potuisse Isidorum Exegesin missae romanae ad priuatum, vel ad aliorum vsum conscribere: quae scilicet multis hispanis vtilis esse

posset. Quaerendi hic locus est, an Isidori tempore canon missae romanae esset, qualis in Exegesi repraesentatur. Codex Muratorii, quem Bayerius allegat, non multum ab eo tempore distat. In multos ego etiam incidi veteres codices, quibus canon missae romanae, qui nunc extat, paucis verbis mutatis reperitur. Codex Ottobonianus Vaticanus 576. exhibet missale monasticum antiquum membran. in 4. charactere Longobardico, siue, vt vocant Beneuentano, cum notis musicis Petro Aretino antiquioribus. Incipit: *Ad te leuaui animam meam, deus etc. Excita, quaesumus, Domine potentiam tuam etc.* Sequitur Dominica II. aduentus etc. fere vt in nostris missalibus. Sunt missae S. Nicolai, S. Ambrosii, S. Siluestri, et post epiphaniam S. Mauri abbatis etc.

7. In quadragesima officia de feriis, et dominicis. In sabbato sancto plura de benedictionibus olei, salis etc., et haec peculiaria de baptismo per trinam immersionem: *Et sic accipiens illum de manibus eius, baptizet eum sub trina mersione, dicens: Et ego te baptizo in nomine Patris: semel et mergat. Et Filii: et mergat iterum. Et Spiritus sancti: et mergat tertium in modum crucis: primum ad orientem verso capite infantis, et pedibus ad occidentem: secundo ad meridiem, et tertio ad septemtrionem. Quum surrexerit infans a fonte sacro, facit crucem de chrisma in vertice eius cum pollice, dicens orationem etc.* Postea est explicatio orationis dominicae, a presbytero fieri solita: *Pater noster, qui es in caelis: Haec libertatis vox est etc.* Deinde expositio symboli: litaniae: praeparatio ad missam etc. Succedit Canon missae, *Te igitur etc.*, vt in missalibus hodiernis. Ibi *vna cum famulo tuo Papa nostro ill., et abbate nostro ill.* Est etiam *Memento*, vt dicunt, defunctorum. In oratione, *Libera nos etc.* quidam Sancti adduntur, *Dei genitrice Maria, et beato Michaele archangelo, et sanctis apostolis tuis Petro, et Paulo, Andrea, et beatis confessoribus tuis Martino, Gregorio, Benedicto, Mauro, atque beata Scholastica cum omnibus Sanctis etc.* Post festa Sanctorum est *Ordo sponsalium* cum rubrica, benedictione annuli, missa etc. Commune Apostolorum, Martyrum etc. Desunt in fine nonnulla folia. Codex ad seculum x. fortasse pertinet.

descriptio codicis.

8. Occurrit etiam Canon missae in codice Regio-vaticano 191. seculi x. circiter post Isidori libros de officiis ecclesiasticis, et

alius codex.

quaedam alia. *Vere dignum, et iustum est etc.* vsque ad *Sanctus, Sanctus, Sanctus. Te igitur, clementissime Pater etc. Papa nostro illo, et omnibus etc.* Post *Damiani* nomen in margine notatur inserendum *necnon illorum, quorum hodie solemnitatis in conspectu gloriae tuae celebratur triumphus*. Postea bis *dedit discipulis suis*, non *deditque*. Et, *vnde et memores sumus, Domine, nos tui serui etc. gratia repleamur per Christum Dominum nostrum. Nobis quoque peccatoribus*. Deest *Memento* defunctorum: quod etiam omittitur in nostra Exegesi, quae cum canone missae huius codicis apprime congruit.

vetus codex. 9. Antiquissimus etiam est codex Vaticanus 1146., in quo est Canon missae fere, vt nunc recitatur. Ibi: *vna cum famulo tuo Papa nostro illo etc. Cosmae, et Damiani (si fuerit natale Sanctorum dicatur, sed et diem natalitii Beati illius, vel Beatorum illorum celebrantes)... Memento etiam, Domine, et eorum nomina, qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis (Et recitantur, et postquam recitata fuerint, dicit) Ipsis etc.* In fine rubrica est: *Haec a coenobio Dionysii venit. Incipit Expositio missae. Primum in ordine etc.* Intelligo coenobium Parisiense S. Dionysii. Codicem hunc describam cap. 95. In recensendis aliis mss. codicibus plura huius generis occurrent.

Pontifex Apostolicus. 10. Constat igitur ex mss. antiquis exemplaribus, canonem missae, qui nunc habetur, vetustissimum esse, paucis quibusdam verbis, fortasse pro diuersitate ecclesiarum, aut additis, aut mutatis: adeoque hac ex parte non facile reuinceretur, qui Exegesin Isidori opus esse contenderet. Nihilominus res mihi valde dubia est: neque puto, Isidori tempore, in Hispania praesertim, *Apostolici* nomine Pontificem Romanum veluti per excellentiam fuisse appellatum, vt in Exegesi appellatur ad ea verba; *Memento, Domine, famulorum, famularumque tuarum, et omnium circumstantium*: pergit enim auctor: *Sacerdos antea orauit pro Apostolico, et episcopo suo*.

mss. exemplaria. 11. Inueni hanc ipsam expositionem missae in mss. codicibus vaticanis, sed sine auctoris nomine, scilicet in Vaticano 1146. membr. in fol., vbi post anonymas alias expositiones missae pag. 20. est *Expositio missae: Dominus vobiscum. Salutat Sacerdos populum, et orat, vt Dominus sit cum illo*. Desinit: *nunciatum sit de ministro, et omnes respondeant, Deo gratias, amen*. Nota recens initio est:

est: *Haec excerpta videntur ex Alcuino, vel ex alio auctore*. Codex est seculi x. circiter, in quo multa sunt ad ecclesiasticos ritus pertinentia, suo loco describendus. Eandem missae expositionem inueni in codice vat. Palatino 485. eiusdem aetatis, vbi pag. 16. terg. est alia expositio. Primum oratio, *Deus omnipotens, miserere etc.*, tum: *Primum in ordine missae antiphona ad introitum canitur etc.*, Pag. 18. terg. *Deinde post orationem secretae dicitur a sacerdote: Dominus vobiscum: sacerdos orat, salutando populum pro clero, et plebe etc.* Desinit pag. 27. terg. *commendauit apostolos*. Illico rubrica, *Item incipit alia expositio missae, Dominus vobiscum; salutat sacerdos etc.* Desinit *et omnes respondeant, amen. Finitum est expositio. Iterum incipit expositio de competenti*. Expositio, quae incipit, *Dominus vobiscum, salutat etc.* est ea, quae alicubi Isidoro ascribitur.

12. Isidori nomen inuenio in codice Ottoboniano seculi x. circiter opusculo *De ordine missae* inscriptum: sed hoc aliud est ab Exegesi missae, vt ex ipsa rubrica patet: *De ordine missae, vel orationibus, quae in ea continentur in libro officiorum Isidori capitulo* xv., scilicet libri 1. *Ordo autem missae etc. peragit orbis*. Sequitur, *Caelestinus vero natione Campanus Pontifex Romae* XLV. *constituit, vt antiphona, id est, introitus, et psalmus Dauid ante sacrificium psalleretur, quod ante non fiebat, nisi tantum epistola Pauli recitabatur, et sanctum euangelium*. Ita alia huiusmodi adduntur. Rursus citatur Isidorus, et interseruntur ea, quae romani Pontifices diuersis temporibus praescripserunt, vt *Damasus* XXXVIII. (Pontifex hoc ordine) *natione Spanus constituit, vt psalmi die, noctuque canerentur per omnes ecclesias, qui hoc praecepit presbyteris, vel episcopis, aut monasteriis*. recensetur.

13. Plura alia sunt exempla Expositionis missae ab Exegesi, quae Isidoro ascribitur, diuersa, alia edita, alia inedita, alia cum nomine, alia sine nomine auctoris. In Vaticanis codicibus 1143. 1146. anonyma missae expositio *Primum etc.* In alio Vaticano 1121. Alberti Magni super Canonem missae ex libro eius De officio missae: *In corpore naturali etc.* In Vat. 4862. Alberti Magni *Expositio missae: Ecce ego declarabo*. In codice vaticano 4074. est *Innocentii Expositio missae, et canonis: Nota causas, quare etc.* In Vat. 4578. pergam. in fol. Remigii Antisiodorensis Expositio mis- diuersae Expositiones missae.

sae : *Celebratio missae* : In Vat. 4396. *Expositio oblationis missae* : *Te igitur*. In Vat. 7150. *Expositio missae romanae* : *Quoties contra*.

codices mss. 14. Bibliothecae Regio-vaticanae codex 214. membr. in 4. exhibet Flori Magistri expositionem in canonem missae : *In mysterio etc.* Codex 435. expositionem missae antiqui scriptoris : *Primo*. Codex 446. Missae romanae expositionem : *Quoties etc.*, quae mutila est in fine. Codex 524. Canonis missae expositionem nomine Petri Damiani, *Qui pridie*. Codex 612. membran. in 8. Missae expositionem, *Masculi etc.*

alia exempla 15. Fratris Bernardi de Parentinis Ord. Praedic. expositio missae, *Quoniam etc.*, extat in codice Palatino vaticano 345. Henrici de Hassia Expositio missae in alio vat. Palatino 717. Anonyma alia Expositio missae in cod. Palatino 1578. seculi x. circiter : incipit : *Celebratio missae in commemoratione passionis Christi peragitur etc.* Finis *vt sunt animalia, et bestiae. Expositio missae, atque symboli finit* : quae videtur esse expositio missae iam descripta ex codice Florentino S. Marci cap. 44., vbi Isidorum citari dixi.

indicantur. 16. Codex 6. bibliothecae vat. Ottobonianae seculi x. circiter in 8. continens plura miscellanea pag 9. refert : *Incipit ordo, qualiter episcopus, vel presbyter praeparare se debeant ad diuina officia*. In primis psalmus, *Quam dilecta etc.* Oratio pro statu ecclesiae, et pro omnibus viuis, quibus debitores sumus : *Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem pro imperatore nostro illo, et sua venerabili prole etc., et nostrae congregationis salute etc.* Inseritur etiam oratio pro defunctis. Sequitur pag. xi. terg. *In Christi nomine incipit Expositio missae* : *Missa, vt beatus Isidorus dicit, dicta est ab emittendo*. Est breuis expositio missae romanae mutila in fine. In alio Ottoboniano 257. est Paschasii Ratberti de corpore, et sanguine Domini opus cum prologo metrico : *Regis adire sacra etc.* Eiusdem, vt videtur, Expositio missae, *Missa, vt beatus Isidorus etc.* In Ottoboniano 567. Expositio missae, *Dicit Apostolus* : in alio etiam Ottoboniano 943. *Expositio missae edita in coenobio S. Dionysii. Primum ordine*.

editiones. 17. Ioannes Cochleus Moguntiae 1559. edidit speculum deuotionis circa missam, vbi est Expositio missae ex mss. Eystatensi, et Misnensi, recusa ab Hittorpio ex alio ms. Incipit *Missa pro multis causis celebratur* : quae fortasse est Hildeberti Cenomanen-

sis episcopi, inter cuius opera est Expositio missae, *Fugienda est sacerdotibus etc.*, et mox, *Missa pro multis causis celebratur etc.* Prodiit deinde *Speculum missae ex antiquissimis quibusdam, ac vetustissimis catholicae ecclesiae Patribus, a Ioanne Cochleo primum laboriose collectum, nunc vero a F. Nicolao Aurifico Senensi Carmelita recognitum, auctum, et locupletatum, Venetiis apud Franciscum Ziletum* MDLXXII. in 8. Opera sunt Amalarii De officio missae, Walafridi De rebus ecclesiasticis, Expositio Missae ex duobus venerandae vetustatis codicibus Misnensi, et Eystatensi: *Missa pro multis causis celebratur etc.*, Petri Damiani liber inscriptus, *Dominus vobiscum*, Honorii Augustodunensis Gemma animae, Micrologus, Petri abbatis Cluniacensis Nucleus de sacrificio missae, Bernonis libellus de quibusdam rebus ad missam spectantibus, Hildeberti versus de mysterio missae, Ordo missae, auctore Ioanne Burchardo, Nicolai Aurifici opusculum de antiquitate, veritate, ac caeremoniis missae. In Spicilegio Dacherii tom. 1. opusc. 6. profertur epistola Isaaci Lingonensis episcopi in canonem missae: *Ecce quod diu etc.* Odonis Cameracensis episcopi Expositio Canonis missae prodiit Venetiis 1569. in forma minori: incipit: *Te igitur etc. Quia dignum, et iustum est etc.* Ioannis Burchardi de Argentina italice *l'ordine della messa* Venetiis 1566.

18. Quum tot, tamque variae prodierint expositiones missae, et quum Isidori doctrina in officiis ecclesiasticis, et in liturgia explicanda insignis fuerit, non est mirandum, quod anonyma aliqua expositio alicubi ipsi ascripta fuerit, quamuis fortasse eius non sit. Bandinius tom. 2. cod. latin. biblioth. Medic. Florent. plut. 29. describit codicem 39. membr. in 4. seculi XIII., in quo reperiri ait S. Isidori, et aliorum opera, et num. 9. refert, *Anonymi de ordine missae, et expositione verborum eius*: incipit: *Missam beatus Petrus*. Desinit: *operatur effectum*. Item num. 22. *Compendiosa expositio canonis missae*: incipit: *Dominus vobiscum: salutat sacerdos*. Desinit, *a sacerdote donum iubetur, adiuuante Domino etc.* Initium idem est, atque in Exegesi, quae Isidori nomine vulgata est; sed postrema verba non consentiunt: neque Florentinus codex, vt videtur, hanc secundam Expositionem Isidoro vllo modo adiudicat. codices Florentini.

19. Inter appendices editionis nouae Matritensis pag. 42. ex codice ms., in quo Isidori nomen praeferebat, edita est *Exhorta-* Exhortatio humilitatis.

tio humilitatis: *Quisquis nutu dei etc.* Sed obseruat Editor, hanc Exhortationem esse S. Martini Bracarensis, vt liquet ex tom. 15. Hisp. sacr. Scilicet Florezius inter alia S. Martini Exhortationem humilitatis edidit, et recensuit ad duos mss. codices, alterum toletanum, alterum bibliothecae regiae Matritensis, et ad editionem Tamayi. Opusculum a me collatum cum editione Florezii, et cum editione noua Matritensi operum S. Isidori multo magis correctum prodibit, nimirum inter opera Isidori dubia, aut supposita.

Liber de conflictu virt., et vitior.

20. Libellum de conflictu vitiorum, atque virtutum Cyprianus Suarez ad editionem regiam Matritensem emendauit, Isidorique opus esse ex mss. codicibus, ex stilo, et Sigeberti testimonio collegit. Ioannes Grialius potius credidit, esse opus Ioannis Chrysostomi *de compugnantia virtutum, et vitiorum*, quod Isidorus ipse in libro de vir. illustr. commemorat, posteriori tamen tempore auctum, et interpolatum, et pro vario interpretum ingenio non vno modo expositum. Nic. Antonius quum contrarias hinc inde sententias retulisset, et in his Mabillonii, qui auctorem asserit Ambrosium Autpertum, abbatem S. Vincentii ad Vulturnum Beneuenti, et Constantini Caietani, qui Mediolanensem aliquem Benedictinum auctorem censet, ampliandum sibi edixit. Bayerius notat, vnum Caueum e recentioribus hoc opusculum Isidoro ascribere ex Sigeberto, et *aliunde*, vt ipse ait: Du-Pinium, Placcium, Cellierium, Oudinum, et Fabricium Ambrosio Autperto tribuere: Bellarminum inter apposita Isidoro recensere: in bibliotheca Escurialensi opus id non extare. Sed Labbeus quoque ex Sigeberto, et mss. codicibus Isidoro opus hoc ascribit, in quo aduertit mentionem fieri regulae S. Benedicti. Et quamuis Ildefonsus, et Braulio eius libelli non meminerint, obseruat, scite Braulionem admonuisse, alia esse Isidori opera praeter a se recensita. Longam de hoc libello orationem Constantinus Caietanus pag. 29. contexuit, quam hic apponere iuuat.

CAIETANI MONITVM.

21. Librum denique illum, *De conflictu vitiorum, et virtutum*, qui variis auctoribus tribuitur, nos ex Isidori scriptorum catalogo reiecimus. Nam inter opera Magni Leonis, Lutetiae an. Dom. 1511., et Venetiis 1553. impressus legitur, non autem in nouis editionibus. Apud S. Augustinum quoque tomo nono extat. Sed neutrius esse, bene iudicarunt Louanienses Theologi: maxime propter assutam ei quamdam narrationem de monacho a daemone vexato, et epilogum, commemorantem S. Bene-

dictum, hisce Doctoribus longe posteriorem. In Operibus S. Ambrosii Romae anno Christi 1585. impressis, liber hic ad Simplicianum directus habetur: sed ad tomi quinti partem posteriorem cum aliis libris, de quorum auctoritatibus non certo constat, relegatus: et quidem ea narratione, et epilogo suo decurtatus. Arnoldus Wion eumdem librum Magno Gregorio adscribendum censuit: etenim ita ille: *Scripsisse fertur et librum vnum, De Conflictu vitiorum, et virtutum, qui sub eius nomine ms. reperitur in Bibliotheca nostra S. Benedicti Mantuani: citaturque a multis, vt Domno Ioanne Bertels, Abbate Luxemburgensi, Dialogo* VIII. *in Regulam S. P. Benedicti, et aliis pro parte eiusdem Sancti. Postremo etiam stilus ipse indicat, alterius non esse, quam S. Gregorii.* Ioannes vero Grialus pro S. Isidoro his rationibus certat: *Isidori autem esse opusculum (vt ipse scriptum reliquit) et codices illius nomen praeferentes, et stilus (haud multum fortasse a Synonymis abludens) et Sigeberti testimonium optimo viro persuaserant. Nos (ne quid dissimulemus) hoc fuisse opus illud credimus, quod Isidori ipsius aetate Ioannis Chrysostomi nomine ferebatur. Sic enim ille de Chrysostomo, in libro de Viris illustribus. Ad personam quoque cuiusdam nobilissimae matronae Gregoriae reperitur opus eius insigne, de Conuersatione vitae, et institutione morum, siue de Compugnantia virtutum, et vitiorum. Ergo scripturarum varietates tam multas interpretibus potius, quam librariis adscribemus.*

forte auctoritatibus.

Arn. Wion. Lign. Vit. lib. 5. c. 12. Emblem. 6.

Ioan. Grial. praef. ad Oper. Isidori.

22. Caeterum nos varias hasce, ac inter se pugnantes Scriptorum opiniones veritatis vnius nitori restituendas vtcumque voluimus. Ac in primis Griali, et Wionis pace dixerim, librum, de quo disserimus, sicut neque Ambrosii, Augustini, seu Leonis esse, ita neque Gregorii, aut Isidori. Quod vero ex illius stilo argumentum sumitur, inualidum plane est, ac prorsus inane: cum is non solum Isidori Synonymorum libris, vt dicebat Grialus, sed, vt Wion volebat, Gregorii etiam scriptis consimilis sit. Et eo maxime, quod ratiocinatio omnis a Scriptorum dictione, seu stilo, qui pro rei, temporisue inconstanti sensuum facultate solet esse diuersus, desumpta, vt plurimum hallucinari credatur. Arguitur secundo a mss. codicum titulis: quod si hoc argumentum profecto valeret, vnus et idem liber non vni auctori aliquoties concedi deberet, quando diuersis inscriptus reperiatur Doctoribus in manu exaratis voluminibus variis. Quamobrem et Sigebertum, virum alioqui doctissimum, post quingentesimum ab Isidori aetate, et in Germania scribentem, fuisse deceptum, absque iniuria dici potest. Quid? quod Grialus ipse nec constans esse videtur in sua opinione: quandoquidem et hoc de Virtutibus, et Vitiis opusculum, quod Isidoro primum tribuerat, illud idem esse postea affirmarit, quod de Conuersatione vitae, et institutione morum Chrysostomus scripsit. Quam vt assequatur sententiam, illum omnino negat epilogum, qui supponitur iam dicto libro de Virtutibus, et Vitiis. Verum cum isthaec ambo opuscula toto caelo inter se differant, non est, cur Grialus istius rei culpam, et gratis quidem, interpretibus inferat: neque certe est, cur Breulius assutam epistolam vocet eiusdem libri epilogum, cum peroratio illa libro ipsi vtpote germana, longe ab episto-

auctor operis.

hac scopo aberret. Et quia solidiora pro veritate argumenta, quibus res omnis absoluatur, ex ipsius libri epilogo colligere possumus: ea de causa nos illum ex perantiquis exemplaribus petitum, in hunc locum referre operae pretium duximus: ita enim se habet.

Epilogus libri, De conflictu Vitiorum, atque Virtutum.

23. *Tu autem, homo Dei, vigilanti studio attende, quae dico: et mihi adhuc magis stupenda narranti fidem praebeto. Cuiusdam relatione nuper cognoui, quod dico. Vir quidam religiosus, atque in monastico habitu constitutus, nostro nunc tempore antiqui hostis est inaudita tentatione pulsatus: ita vt idem malignus spiritus vestimentorum eius particulas extra illum etiam incompositas immunda colluuione crebrius foedaret. Quae in tantum erat horrenda, foetida, et noxia, vt pars vestium, quam tetigisset, nulli deinceps esset vsui apta, quamquam fuisset abluta. De quo cum interrogatus fuissem, cur omnipotens Deus talem versuto serpenti potestatem in eum dederit; respondi, vt cordis eius immunditiam foris ostenderet: quod nunquam in exteriori habitu fecisset, nisi interiorem omnino corrupisset, aut infidelitate, et blasphemia, aut certe inani, et vana gloria. Sanies quippe intus in corde, foras per vestimenta fluit. Quem, quia longe positus, ego quidem non vidi, sed tamen, vt arbitror, haec in illo vere praeuidi. Quod si non est ita, numquid tamen factum putatur sine causa? Est praeterea gestum, vt in eo munditiam cordis foeditas illa seruaret, ne hanc callidus hostis inanis gloriae macula foedaret, sicuti Paulus, ne de magnitudine reuelationum tumeret, stimulum carnis accepit.* 2. Cor. 12. *Sit itaque horum quodlibet, aut certe si non fuerit, numquid tamen extremum si positurus sum, verum non erit? Verum est omnino, verum est, quod dico, non esse colluuionem illam extrinsecus animae noxiam, si ipsa seruare studuerit intus cordis munditiam.*

Ad monach. quempiam directum fuisse lib. hunc, facile colligi potest. Luc. 4.

24. *Interea, sicut tu ipse indicare curasti, audio, quosdam apud vos dicere, non posse aliquem in patria suae natiuitatis perfectum esse, illud in argumentum assumentes, quod Dominus dixit:* Nemo Propheta acceptus est in patria sua. *Quos primum oportet ratione veritatis refelli, et sic demum qualiter intelligenda sit prolata sententia, demonstrari. Audiant igitur patienter, qui haec dicunt, quia dum sensum sacrae Scripturae prudenter non considerant, pene omnes Sanctos contemnunt. Si enim ita est, vt asserunt, ergo quotquot ex Romanis conuersi apud Romanos degunt, quotquot ex Graecis apud Graecos, quotquot ex Italis apud Italos, quotquot ex Gallis apud Gallos, quotquot ex Hiberis apud Hiberos, quotquot ex Germanis apud Germanos, quotquot ex Aquitanicis apud Aquitanicos, quotquot ex Britannicis apud Britannicos, quotquot ex Anglicis apud Anglicos, religiose viuunt, imperfecti erunt. Ecce Paulus, et Antonius ex Thebaeis apud Thebaeos perfecti sunt: ecce Hilarion ex Palaestinis apud Palaestinos perfectus est: ecce Macarius ex Aegyptiis apud Aegyptios perfectus est: ecce Oxirinchus ciuitas ex propriis ciuibus tota perfecta est: ecce (vt ad vicinos nostros veniamus) Protasius, et Geruasius in propria hac Mediolanensi ciuitate, propriaque domo manentes, ac per decem annos monachorum vitam exercentes, ita perfecti fuerunt, vt martyres fierent. An forte nostra sola prouincia extra hanc regulam erit excepta, vt non de*

Auctor huius lib. Mediolani se scribere ostendit.

propriis, sed tantum de exteris habeat monachos? Satagendum igitur magis est, vt vbi quis fuerit, iuxta perfectorum regulam viuat, non parentum, non propinquorum, non affinium illecebris a via perfectionis declinet. Sic Luc. 14. *certe, iuxta Saluatoris sententiam, patri, matrique, fratribus, sororibus, vxoribus, filiis, domibus, agris, et cunctis, quae possidet, renunciare valebit. Hoc autem dico, non quo successores, qui de regno ad regnum, de publico ad eremum transeunt, summa laude non ducam: sed quo illos etiam, qui magis affectibus patriam fugiunt, quam gressibus, felices, atque perfectos ostendam. Obsecro itaque illos, qui hoc apud vos fieri posse denegant, vt vigilanti studio considerent, cur non dixerit Dominus:* Nemo propheta perfectus est in patria sua. *Sed ibi quid aliud intelligendum est: nisi quia* acceptum *dixit, nequaquam* receptum? *Quodque de Prophetis antiquis, et seipso intelligi voluit, qui apud incredulos Iudaeos non fuerunt accepti, sed magis spreti, Stephano ad eos dicente:* Quem Prophe- Act. 7. tarum non sunt persecuti Patres vestri, qui praenunciabant de aduentu Iusti, cuius vos nunc homicidae, et proditores fuistis? *Quis autem non videat, quantae temeritatis, quantaeque sit praesumptionis aliquem sibi prophetae nomen assumere? Tu igitur cum charitatis affectione tales redargue, et iuxta Regulam Patrum viuere semper stude, maxime autem Sancti Confessoris Benedicti. Non declines ab ea quoque, nec illi addas quippiam, nec minuas. Totum enim, quod sufficit, habet: et nusquam minus habet. Cuius verba, atque imperia, sectatores suos perducant ad caeli palatia.*

Commendatur Regula S. P. Bened.

25. *Ecce, frater charissime, inter caeteras meas occupationes hunc tibi sermonem nocturnis horis licet inculta venustate dictaui, atque conscripsi: quem quia epistolarem modum transire cognovi, libellum potius (De Conflictu Vitiorum, atque Virtutum) nuncupare malui: in quo si aedificationis aliquid repereris, hunc legendum et aliis tradere debes.*

Auctor huius Epilogi et libellum ipsum, illi annexum, se scripsisse testatur.

26. Superiora haec, quae iam retulimus, non modo habentur in editis Augustini, vel Leonis nomine exemplaribus omnibus, verum etiam mss. aliis perantiquis, vt pote Bibliothecarum Casinensis, et S. Benedicti Mantuae. Sed et hunc Epilogi contextum ad librum ipsum necessariam connexionem habere, cuilibet ex industria rem perscrutanti, patere poterit. Vnde ea exemplaria, quae Isidori nomine impressa leguntur, mutilata prorsus iudicari debent. Primum, quia libri conclusio adeo frigida est, vt lectoris animus ex ea dictione suspensus remaneat, et quidpiam aliud in ea desiderare videatur: ita enim habet: *Tu autem, homo Dei, vigilanti studio attende, quae dico: ipso adiuuante, qui viuit, et regnat in saecula saeculorum, Amen.* Indignus esset prorsus Isidoro (quod minime credam) in librum suum tam imperfectus perorationis terminus. Secundo, quia vltima eius libri sententia, quae alias diminuta est, vt integra sit, cum ea, quae in nostris exemplaribus extat, necessario connecti debet. Cuiusdam enim monachi exemplum, quod ibi narratur, illusionum nonnisi praxis est aduersum nos malignorum spirituum, quorum fraudulentae tentationes ante ipsum eiusdem Epilogi principium immediate iam descriptae fuerant. Tertio, quia opusculum ipsum a monacho

varia exemplaria.

(dicam et Benedictino) ad eiusdem professionis virum scriptum esse dignoscitur: vt clarum fit ex eius praesertim capitibus XI. XII. et XIII., in quibus agitur de vigiliis, psalmodia, manuum labore, loci stabilitate, et similibus monacho Benedictino familiaribus exercitamentis. Sed haec in cuius gratiam pertractentur, cap. XV. insinuatur, dum dicitur, *Si igitur saecularibus viris ita est periculosa cupiditatis industria, quanto magis periculosior illis est, qui habitu, et conuersatione iam saeculares esse desierunt, qui totum, quod viuunt, Domino esse deuouerunt?* Quae omnia, cum optimam habeant, immo necessariam fere connexionem cum iis rebus, quae in fine nostrorum exemplarium discutiuntur, verissima quidem, non assuta, vel conficta, debet iudicari eorum Epilogi enarratio. Postremo, illud in eodem Epilogo satis superque existimandum est, quod eius auctor vniuersum quoque librum exarasse fatetur: ait enim: *Ecce, frater charissime, inter ceteras meas occupationes hunc tibi sermonem nocturnis horis sicut inculta vetustate dictaui, atque conscripsi: quem quia epistolarem modum transire cognoui, libellum potius (De Conflictu vitiorum, atque virtutum) nuncupare malui.* Quare Ioannes Grialus gratis certe asseuerabat: *De Epilogo vero non est quod laboremus: nam constat esse alienum. Neque ex additamento coniecturam de auctore facere Louanienses Theologi debuerant.* Sed dicant mihi Griali defensores, cum ille in recensendis, aut corrigendis Isidori scriptis multos affirmet tam sibi, quam doctis viris aliis vsui fuisse codices vetustissimos, eosdemque vel Gotthorum, vel Longobardorum, vel Romanorum manu exaratos, cur ad librum istum, De Conflictu vitiorum, et virtutum, deueniens, tantum asseruit: *Neque item constare potuit, quot veteres codices acceperit?* Viris tamen prudentibus hoc diiudicandum relinquo.

Ioan. Grial. praefat. ad Op. Isid.

Grial. vbi supra.

Auctor huius lib. non est Hisp., neque Rom.

27. Validissimis itaque rationibus huius libri integritate comprobata, iam non Isidorus, vel Gregorius eiusdem auctores censeri debebunt. Iis namque etsi monastica Benedictinorum professio, quae de ipso libri auctore asseritur, rite conueniat, alia tamen in eodem libro contenta palam contradicunt. Cum enim obiectioni illi, qua dicitur: *Nemo propheta acceptus est in patria sua*, ibi responderetur; statim subiunxit: *Si enim ita est, vt asserunt, ergo quotquot ex Romanis conuersi apud Romanos degunt, quotquot ex Graecis apud Graecos, quotquot ex Italis apud Italos, quotquot ex Gallis apud Gallos, quotquot ex Hiberis apud Hiberos religiose viuunt, imperfecti erunt*, et paucissimis interiectis: *Ecce, vt ad vicinos nostros veniamus, Protasius, et Geruasius IN PROPRIA HAC Mediolanensi Ciuitate, propriaque Domo manentes, ac per decem annos Monachorum Vitam exercentes ita perfecti fuerunt, vt martyres fierent. An forte Nostra Sola Prouincia extra hanc Regulam erit excepta, vt non de propriis, sed tantum de exteris habeat Monachos?* Istius ergo libri compilator Italo-benedictinus cum fuerit, etsi humilitatis causa proprium nomen praetermiserit, doctrinam tamen animarum saluti proficuam occultandam neutiquam voluit.

editio Veneta.

28. Vidi editionem Venetam eiusdem opusculi anni 1555. post

post librum de imitatione Christi Ioannis Gersonis Cancellarii Parisiensis falso titulo insignitum, cui subiungitur D. Leonis Papae de conflictu vitiorum, atque virtutum libellus: *Apostolica vox clamat etc.* Clauditur epilogo, quo de Mediolanensi ciuitate, et S. Benedicto fit mentio: qui deest in quibusdam mss. codicibus, et in editionibus S. Ambrosii, S. Isidori, et in Erasmiana S. Augustini. Vincentius Bellouacensis lib. 22. Spec. Histor. cap. 27. inter Gregorii Magni opera reponit *Commentariolum super cantica, et librum de conflictu virtutum, et vitiorum: quem tamen*, addit, *plerique ascribunt Augustino*. Bandinius tom. 1. cod. latin. bibl. Medic. plut. 19. ex codice 29. chart. partim seculi XIV., partim seculi XV. profert num. 45. *Augustini liber de conflictu vitiorum, et machina virtutum*. Incipit: *Apostolica vox clamat per orbem etc.* Desinit *et propitio Christo victor existas*. Diuersus est finis in aliis exemplaribus huius libelli. Pro *machina virtutum* fortasse legendum *machia*, hoc est, pugna virtutum.

29. Editores Maurini operum S. Augustini tom. 6. inter spuria collocant opus de conflictu virtutum, et vitiorum cum epilogo, in quo sunt verba: *in propria hac Mediolanensi ciuitate etc.*, et interpretantur, Beneuentum, vbi scribebat Ambrosius Autpertus, cui librum ascribunt, vicinum esse Mediolano, comparatione instituta cum Oxirincho ciuitate, cuius praecessit mentio. Aiunt, opus sub Augustini nomine citari a Gratiano 2. 9. 22. c. *Nec artificioso*: codices a se visos tribuere vel Ambrosio, vel Leoni, vel Augustino: sed verba cap. 16. *Si igitur secularibus etc.*, et cap. 18. *si praelatus etc.* sapere stilum monachi; opus affinitatem habere cum commentario Ambrosii Autperti in Apocalypsin. Editores pariter Maurini operum S. Ambrosii codicem vnum allegant abbatiae S. Ebruphi, qui idem opus exhibet Ambrosii Autperti nomine insignitum. Maurinorum opinio.

30. Ambrosium Autpertum, siue Autbertum librum de pugna virtutum, et vitiorum scripsisse, constat ex Anonymo Mellicensi De vir. illustr. cap. 51. *Ambrosius, qui et Autpertus, Agaunensis coenobii etc. scribit etiam in modum Prudentii Psychomachiae, quod interpretatur Pugna animae, librum de conflictu virtutum, et vitiorum, quem et misit ad Lantfridum abbatem, ac presbyterum in Bauaria constitutum*. Pezius in thesauro Anecdot. tom. 1. praef. Ambrosius Autpertus.

pag. 41. num. 65. in monasterio Emmeramensi Ratisbone extare ait codicem octingentorum annorum, *Libelius de conflictu vitiorum, et virtutum missus ad Lantfredum presbyterum, et abbatem in Baioaria constitutum*. Hoc certe est opus, quod Anonymus Mellicensis indicat: sed quum initium libelli non apponatur: immo quum Anonymus Mellicensis dicat, Autpertum in modum Psychomachiae Prudentii scripsisse, dubitare quis possit, an Autperti opus metricum sit, atque adeo diuersum ab eo, cuius auctorem nunc quaerimus. Auctor Chronici monasterii S. Vincentii ad Vulturnum inter scriptores rerum Gallicarum Duchesnii, et in Actis SS. Ord. S. Benedicti seculo III. part. 2. pag. 263., et in notis Mabillonii ad vitam S. Ambrosii Autperti librum de conflictu vitiorum huic eidem Ambrosio Autperto abbati S. Vincentii tribuit. Mabillonius Annalibus Benedictinis tom. 2. pag. 237. ad annum 776. de Ambrosio Autperto, seu Autberto agit, abbate S. Vincentii ad Vulturnum, et auctore commentarii in Apocalypsin: sed de libro conflictus silet.

...no Ambrosii Autperti.

31. Fabricius in Bibl. med. duos distinguit Autbertos, alterum abbatem S. Vincentii ad fontes Vulturni, Ambrosium quoque dictum, qui anno 778. diem obiit supremum, alterum abbatem Casinensem ab anno 834. ad 837., de quo Petrus Diaconus cap. 13., et ad eum Io: Baptista Marus in notis. Antiquiorem Autpertum auctorem commentarii in Apocalypsin dicit, de quo satis aliunde constat: ad alterum Autpertum abbatem Casinensem referri ait tum alia opera, tum librum de conflictu vitiorum, et virtutum inter S. Ambrosii, et Augustini opera saepius editum: quod tamen apud Petrum Diaconum, et Io. Bapt. Marum non legitur. Plerique eundem putant esse auctorem et commentarii in Apocalypsin, et libri de conflictu vitiorum, et virtutum, Ambrosium scilicet Autpertum abbatem S. Vincentii ad Vulturnum: colligunt etiam ex Ambrosii nomine factum, vt in nonnullis codicibus S. Ambrosii Mediolanensis nomen operi praescribatur: stilum etiam, vt dixi, in hoc opusculo, et in commentariis Apocalypsis similem esse arbitrantur. Subscriptio quidem in vtroque opere non dissimilis est: nam in vtroque loquitur auctor, et titulum libri expromit. Subscriptionem commentarii in Apocalypsin ex codice Regio Vaticano autographo, vt videtur, Blanchinus descri-

psit tom. 2. Euangel. quadrupl. pag. 603., cuius specimen characterum praemiserat post pag. 600. Incipit: *In nomine S. Trinitatis expositio Autperti presbyteri in expositione Apocalypsis partis secundae*. In calce libri literis vncialibus: *Ambrosius, qui et Autpertus, ex Galliarum prouincia ortus etc. hoc opus confeci, atque compleui, quodque propter facilitatem eum intelligendi SPECVLVM PARVVLORVM vocaui*. Sed quum Blanchinus autographum videri codicem dicat, cur in specimine characterum tabula 5. n. 3. codicem seculi x. esse pronunciat? Nam Autpertus commentarii in Apocalipsin auctor seculo VIII. floruit, vt ex ipsa inscriptione constat.

32. Codices bibliothecae vaticanae, qui librum de conflictu virtutum, et vitiorum exhibent, in designando auctore inter se discrepant. Augustini nomen praeferunt codices Vaticani 464. 468. 4578., Palatini vaticani 208. 314. Vrbinas vaticanus 84., Ottobonianus Vaticanus 612. S. Ambrosio vero ascribunt codex Vaticanus 284., et Palatinus 171.; B. Leoni Papae codex Vaticanus 5077., describendus cap. 97., et codex Chisianus cap. 43. num. 37. recensitus ex Cardinali Bona, qui addit: *Verus auctor creditur esse S. Isidorus Hispalensis*. In codice Vaticano 4314. membr. in 4. ita indicatur: *Autberti Ambrosii episcopi De conflictu vitiorum, et virtutum: Apostolica vox clamat etc.*, vbi *episcopi* nomen irrepsisse per errorem videtur. In codice Regio-vaticano 17. membr. in 4. *Anonymi libellus de conflictu vitiorum, atque virtutum: Apostolica vox clamat*. Alii libri eiusdem argumenti, et tituli in bibliotheca vaticana extant, diuersi tamen ab hoc, de quo agimus. In codice Vaticano 504. est Dialogus de conflictu vitiorum, et virtutum inter Petrum, et Theodorum sine auctoris nomine: *Necessarium iam videtur etc.* In codice Palatino 1729. *Anonymi Ethimachia, id est, pugna moralium virtutum, et vitiorum: Misit rex Saul etc.* In codice membr. 4347. Vaticano *Tractatus de conflictu vitiorum, et virtutum, et de armata eorum congressione per capita diuisus: Misit rex Saul*. S. Augustino tribuitur hoc opus in codice Palatino 119. *B. Augustini De vitiis, et virtutibus: Misit rex Saul etc.*

codices mss.

33. Non praetereunda est Lucae Holstenii ms. nota in Inuentario bibliothecae veteris vaticanae ad codicem 281., et 464. Obseruat, libellum de conflictu vitiorum, et virtutum, qui non solum inter S. Ambrosii, et Augustini, sed etiam inter S. Gregorii ope-

Euagrius monachus.

ra reperitur codice 504., vere esse opus Euagrii monachi, qui *Antirrheticum* inscripsit, latine redditum a Gennadio, vt is testatur in catalogo scriptorum. Eodem pertinet, quod in Inuentario bibliothecae vat. Palatinae cod. 973. post indicatam Isidori epistolam ad Massonam illico notatur, *Anonymi contradictio, siue conflictus castitatis, et immunditiei: Non est grande etc. Videtur esse fragmentum ex antirrheticis Euagrii*. Est sane fragmentum libri de conflictu vitiorum, et virtutum prope finem sub titulo, *Sententia cuiusdam Doctoris. Immunditia dicit: Non est grande facinus etc.* Desinit, *occulta hominum secundum euangelium*. Verba Gennadii de Euagrio sunt: *Praeter Vitas Patrum scripsit multa monachis necessaria: ex quibus ista sunt. Aduersus octo principalium vitiorum suggestiones, quas aut primus aduertit, aut inter primos didicit, octo ex sanctarum scripturarum testimoniis composuit libros ... quod tamen opus eadem simplicitate, qua in graeco inueni, iussus in latinum transtuli*. Ex his Holstenius agnoscere potuisset, Euagrii opus a Gennadio laudatum, in octo libros diuisum, et contra octo principalium vitiorum suggestiones contextum, magnopere differre a libello, *Apostolica vox clamat etc.*, qui vnus tantum est, et viginti quatuor, aut etiam plura vitia recenset, quibus contrarias virtutes subiicit. Euagrii opus *De octo vitiositatibus* editum fuit in 4. ab Emerico Bigotio post vitam S. Ioannis Chrysostomi a Palladio conscriptam.

Epilogus operis.

34. Si epilogus libri de conflictu vitiorum, et virtutum, in quo Mediolani, et S. Benedicti fit expressa mentio, non est ab alio auctore additus, vt Constantinus Caietanus contendit, illico patet ratio, cur neque Euagrius, neque Augustinus, neque S. Ambrosius, neque S. Leo, neque S. Io. Chrysostomus auctores censeri debeant. Ego etiam existimo, neque Gregorium Magnum, neque Isidorum, immo neque Ambrosium Autpertum, abbatem S. Vincentii ad Vulturnum epilogum operis composuisse. Ac de aliis res clara est: de Ambrosio Autperto mihi non obscura, quamuis Maurini in contrariam sententiam eant. Neque enim Ambrosio Autperto congruere censeo, quod dicat, *in propria hac Mediolanensi ciuitate*, et rursus, *An forte nostra sola prouincia extra hanc regulam erit excepta, vt non de propriis, sed tantum de exteris habeat monachos?* Nam Ambrosius Autpertus in subscriptione commentarii ad Apo-

calypsin se *ex Galliarum prouincia ortum* dicit, et prouinciam, in qua versabatur, ita commemorat, *Arochisi ducis eiusdem prouinciae, quam incolo*. Auctor igitur epilogi Benedictinus aliquis non Mediolanensis, sed Mediolani existens, fuisse videtur, qui fortasse veterem librum nouo epilogo ornatum ad aliorum disciplinam exarauit, et ad aliquem conterraneum suum direxit. Coniici etiam potest, legendum esse *in propria, ac Mediolanensi*, vel omnino delendum *hac*.

35. Separato autem epilogo a reliquo libelli corpore, incertum adhuc remanebit, cuinam ex nominatis antiquis Patribus opus erit ascribendum. Neque vero est, cur opinio Constantini Caietani obesse possit, qui librum sine epilogo imperfectum esse contendit, scilicet, *Tu autem, homo dei, vigilanti studio attende, quae dico, ipso adiuuante, qui viuit, et regnat in secula seculorum, amen*: qui perorationis exitus indignus, vt ait, prorsus esset Isidoro. Ita quidem conclusio libri habet apud Grialium. Sed statim intelligitur, verba, *ipso adiuuante etc.*, a librariis esse addita, quum ea, aut similia passim in fine quorumlibet aliorum operum codices mss. exhibeant. Non ergo ineptus esset finis: *Tu autem, homo dei, vigilanti studio attende, quae dico*: intelligitur enim: *quae dixi*, qui idem sensus colligitur etiam cum epilogo addito: *attende, quae dico*; *et mihi ADHVC magis stupenda narranti fidem praebeto*. Sed congruentior erit conclusio, si verba retineantur codicis vaticani 5077., vbi p.65. est rubrica: *Incipit libellus de conflictu virtutum, atque vitiorum beati Leonis Papae*: *Apostolica vox etc.* In fine: *attende, quae dico, et tam fallacis hostis insidiis viriliter resiste. Explicit liber beati Leonis Papae de conflictu virtutum, atque vitiorum*. Nonnulli tituli verbis discrepant a titulis Grialii, vt *Simulatio suggerit* in ms. pro *Hypocrisis dicit* in edito: quaedam etiam capita praetermittuntur; vt suspicari possimus, opus vel Leonis, vel Isidori, vel alicuius ex antiquioribus Patribus non solum epilogo, sed etiam quibusdam capitibus ab aliquo monacho, vt fieri tunc solebat, auctum, et interpolatum fuisse, vnde varietas opinionum de auctore permanauerit. Natalis Alexander seculo V. cap. 4. art. 8. quaedam indicat ex cap. 14. 16. 18. 22., quae monasticae vitae professorem redolent, et ex S. Benedicti regulis videntur vsurpata, quae tamen, vt dixi, ab interpolatoris manu esse possunt.

auctor incertus.

varia iudicia. 36. Vt autem opusculum inter alia Isidori dubia reponamus, facit non solum Cypriani Suarez, Grialii, et Cauei iudicium, sed etiam Breulii, et Cardinalis Bonae. Doctissimus hic Cardinalis, vt innui, librum de conflictu vitiorum, atque virtutum, in codice Chisiano S. Augustino ascriptum, videri dixit esse S. Isidori, inter cuius opera reperitur. Breulius in praefatione quaedam affert a Caietano etiam descripta, sed ita vt quod Breulius *epistolam* vocat, Caietanus *narrationem* dicat: haec igitur est Breulii praefatio.

PRAEFATIO BREVLII. 37. Hunc librum variis auctoribus tributum legimus. Nam inter opera Sancti Leonis Papae Lutetiae anno Domini 1511. impressa legitur, non autem in nouis editionibus. Apud D. Augustinum quoque tomo nono extat. Sed neutrius esse, bene indicarunt Louanienses Teologi: maxime propter assutam ei quamdam epistolam de Monacho a Daemone vexato, et epilogum, commemorantem Sanctum Benedictum, his Doctoribus longe posteriorem. In operibus Sancti Ambrosii Romae anno Christi 1585. impressis hic liber ad Simplicianum directus habetur, sed ad tomi quinti partem posteriorem cum aliis libris, de quorum auctoribus non certo constat, relegatus, et quidem absque epistola, et epilogo praefatis. Nos autem, optimi viri Sigeberti Gemblacensis testimonium sequuti, credimus, eum esse Sancti Isidori, ob stilum, modumque dialogi, cum synonymis congruentem, et quod, ipsis etiam Hispanis referentibus, multi codices mss. nomen eius praeferant. Vnde et hunc librum inter eius opera, Madriti anno Domini 1599. impressa, ponere non dubitarunt.

carmina de conflictu virt., et vitior. 38. Carmina quoque de conflictu vitiorum, atque virtutum condita fuerunt. Nam, vt omittam Psychomachiam Prudentii, Trithemius cap. 947. de scriptor. eccles. refert, Henricum Northeymensem, qui anno 1494. viuebat, metro, et prosa scripsisse *Dimetromachiam De virtutum, et vitiorum conflictu: Tu mea laurigeros etc.*

alia. 39. Wipo, seu Wippo presbyter, Conradi Salici, et Henrici III. imperatoris sacellanus, seculo XI. scripsit partim rhythmo, partim metro leonino quaedam Prouerbia ad Henricum Conradi imperatoris filium, quorum initium est: *Incipit inuentum, referens prouerbia centum*. Post multa prouerbia sequitur conflictus vitiorum, et virtutum, siue compendium libri, de quo agimus, hoc initio: *Superbia dicit: In cunctis opibus tibi non aequabitur vllus. Humilitas: Putridus es vermis, quid, homo moriture, superbis?* Editi sunt hi versus in collectione amplissima Martenii tomo 9. pag. 1095., et post in bibliotheca med. Fabricii in fine I. tomi. Legitur autem apud Fabricium *In cunctis operibus*: sed metrum, et sententia poscit *opibus*. Editum etiam est *Humilis* pro *Humilitas*, vt in sequentibus nomen

vitiorum, et virtutum semper exprimitur. Hoc poemation, tamquam epitome libri de conflictu vitiorum, et virtutum, inter appendices a nobis exhibebitur.

40. Versionem Gallicam libelli De conflictu vidi in bibliotheca Casanatensi in 12. sic inscriptam: *Le Combat des Chretiens traduit du latin de S. Isidore Archeueque de Seuille auec la vie du même Saint. A Paris chez Lambert Roulland*, M. DC. LXXVI. Praecedit praefatio gallica de conflictu christianorum contra daemones: deinde sequitur liber *De conflictu vitiorum, et virtutum*, qui a duobus doctoribus Sorbonicis, versionis censoribus, dicitur excellentissimum opus eloquentis Isidori archiepiscopi Hispalensis, et inter ecclesiae doctores, ac defensores ingenio clari. Succedunt quaedam epistolae Isidori Pelusiotae, siue, vt hic dicitur, *de Damiette*: tum Vita S. Isidori Hispalensis, subiecta nota hispanica: *La vida de este Sancto Doctor colejida de lo que de el escriuieron S. Braulio Obispo de Zaragoza, Vsuardo, y otros auctores, y de los breuiarios antiguos de España en esta manera*. Plura narrantur ex sequioris aeui monumentis, aut etiam ex suppositítiis chronicis collecta, quae iam a nobis refutata sunt: Isidoro tres fuisse sorores Theodosiam, Florentinam, et Iustinam; sed postmodum innuitur, Florentinam, et Iustinam vnam, eandemque esse, quae vtroque nomine fuerit appellata. versio gallica.

41. Refert auctor vitae ex quodam historico hispano, Isidorum puerum ingenio valuisse, sed memoriae vitio laborasse. Addit, Arianos necem Isidoro iuueni intentasse: Isidorum monachum effectum: e monasterio ad episcopatum euectum: Patres Concilii IV. Toletani negotium Isidoro dedisse componendi libros de officiis ecclesiasticis, vt idem ordo in officiis diuinis apud hispanos seruaretur. Fortasse libros liturgicos voluit dicere: nam duos de ecclesiasticis officiis libros multo ante Concilium IV. Toletanum Isidorus composuerat, fratrique Fulgentio nuncupauerat. Illud vero quam absurdum est, quod idem vitae auctor Concilio IV. Toletano, cui Isidorus praefuit, magnificum elogium affingit, quo Concilium VIII. Toletanum Isidori, iamdudum e viuis erepti, laudes celebrauit: *Nostri seculi doctor egregius etc.*? quaedam Isidori vita.

42. Versio gallica incipit: *Ce seroit en vain etc.* Post prologum: *L'Orgueil, cette passion etc.* Caput 25. vltimum est de amore caelesti, et terreno: desinit: *Caduca contemnite, et amate caele-* versio libera.

stia, quae sunt Augustini verba, quae in editionibus libelli latini vulgo non apparent. Subiungitur operis conclusio, quae ita incipit: *Quoy que nous ayons omis plusieurs choses, que nous aurions pû placer en ce lieu etc.* Ex quo satis intelligitur, versionem liberam esse, et extraneis quibusdam intermixtam.

CAPVT LXXXV.

Plura Isidoro in mss. codicibus afficta opuscula, partim ex eius operibus excerpta, partim dubia, partim ad eius imitationem contexta, partim aliorum certe auctorum. Liber de duodecim abusiuis. De genealogiis. De ecclesia. De vita actiua, et contemplatiua. De statu perfectionis. De quodam Filentulo, qui substantiam suam erogauit pauperibus.

Liber de duodecim abusiuis.

1. Isidoro librum de ordine creaturarum tribui in codice seculi XII. bibliothecae Gaddianae tom. 3. cod. latin. bibliothecae Medic. Florent. plut. 89. cod. 31., dixi cap. 23. In eodem codice post alia num. 10. pag. 114. sunt *Dicta S. Isidori de duodecim abusiuis*: *Primus abusionis gradus est sapiens etc.* Desinit: *incipiat in futuro*. Obseruat Bandinius, hoc opus extare in appendicibus operum S. Augustini tom. 6. editionis Maurinorum, et in appendicibus operum S. Cypriani, curante Baluzio anno 1727., et in editione Oxoniensi versus finem. In codice Palatino 309. indicatur sub Augustini nomine *Liber de duodecim abusionibus seculi*, in alio vero Palatino *S. Cypriani de duodecim abusiuis seculi*. Index bibliothecae Laurissanae seculi X. circiter in codice Palatino 1877., aliusque Index bibliothecae Fuldensis in eodem codice eiusdem ferme temporis Augustino tribuunt *De duodecim abusiuis seculi lib.* 1. In codice Regio-vaticano 261. extat eodem argumento opus Hugonis de Fulleio Canonici, et Prioris S. Laurentii in Gallia tempore S. Gregorii VII. *De claustro animae, de duodecim abusionibus seculi, et de claustro materiali animae*: quod editum fuit inter Hugonis de S. Victore opera, quum re vera sit Hugonis de Folieto, siue Fulleio, de quo Labbeus, Fabricius, et alii. Hugo autem solum agit *De duodecim claustri abusibus, de praelato negligenti, de discipulo inobedienti etc.*, ad imitationem libri *De duodecim abusiuis seculi*.

2. Con-

2. Consentiunt viri docti, librum de duodecim abusionibus seculi neque Cypriani esse, neque Augustini. In editione Oxoniensi operum Cypriani post opera Bernardi abbatis Bonae vallis pag.46. recusum est opusculum ita inscriptum: *De duodecim abusionibus seculi tractatus perperam Cypriano, et Augustino ascriptus*, vbi quaedam variae lectiones subiiciuntur, praesertim Pamelii cura collectae. Auctorem Pamelius suspicatur esse Ebrardum, aut Ioannem Climacum. Goldastus in not. ad librum, siue fragmentum S. Isidori de Praelatis stat pro Ebrardo, et Pamelium reprehendit, quasi non legerit Ioannis Climaci gradus, cui hos alios ascribere non satis considerauit. Tacet vero Goldastus, de quo ipse Ebrardo loquatur, quum multi diuerso tempore Ebrardi, siue Eberhardi floruerint. Fabricius in Bibl. med. verbo *Eberhardus Bethuniensis* Goldasti opinionem indicat: sed Eberhardus iste seculo XII. vixit, opus vero de duodecim abusionibus seculi iam seculo IX. a Iona Aurelianensi Cypriano ascribebatur in lib. de instit. reg. cap. 3., quod Gratianus, Iuo, et alii secuti sunt. quisnam auctor?

3. Natalis Alexander seculo III. cap. 4. art. 4. ex omnium eruditorum iudicio Cypriani genuinum foetum esse negat, *quod probat*, inquit, *stili immensa diuersitas, et scripturae sacrae iuxta versionem S. Hieronymi citatio*. Rursus seculo V. cap. 4. art. 8. librum de duodecim abusionum gradibus tam S. Augustini non esse ait, quam S. Cypriani: additque, duos postremos gradus coincidere: idem namque est, *Plebs sine disciplina*, et *Populus sine lege*. Quum ergo libellus hic neque S. Augustini, neque S. Cypriani sit, et nullum ostendatur argumentum, cur Ebrardo nescio cui ascribatur, eritne probabilis aliqua ratio, cur eum ex codice Gaddiano Isidoro adiudicemus? Nihil equidem video, quod aduersari possit. Quod enim putat Natalis Alexander, duos postremos gradus non recte distingui, non satis id ille mihi persuadet: nam primum differentia est inter *plebem*, et *populum*, quia, vt ait Isidorus de different. verb. num. 445. *Plebs a populo eo distat, quod populus est generalis vniuersitas ciuium cum senioribus, plebs autem pars humilis, et abiecta*: atque iterum num. 472. *Populus est vniuersus cum senatu, et ciuibus romanis, plebs autem vilior numerus*. an Isidorus?

4. Ita etiam diuersa abusio est, quod plebs sit sine disciplina, et populus sine lege, quia disciplina, vt auctor libri explicat, est non abhorret.

morum ordinata correctio, *et maiorum praecedentium regularum obseruatio*. Populum vero sine lege idem auctor eum intelligit, *qui*, *dum dei dicta*, *et legum scita contemnit*, *per diuersas errorum vias eundem perditionis laqueum incurrit*, scilicet qui legem dei deserit, et erroris vias amplectitur. Itaque inter alia Isidori dubia opera non immerito liber de duodecim seculi abusionibus locum obtinebit: praesertim quia in nonnullis antiquis exemplaribus post genuina Isidori opera tituli illarum duodecim abusionum indicantur, vt in codicibus Lucensi, et Pistoriensi, de quibus dixi tom. I. pag. 363. cap. 43. num. 48.

liber Genealogicus,

5. Refert Bayerius in not. ad biblioth. hisp. num. 216. lib. 5., in bibliotheca Escurialensi lit. f. plut. IV. n. 9. post librum Differentiarum Isidori continuo legi: *Eiusdem liber Genealogicus dictus*, siue *De cognominibus*. Incipit: *Duo sunt Adam*, *vnus protoplastus*, *alius filius Bardae*. *Duo sunt Enos*, *vnus de Cain*, *alter de Seth*. *Duo sunt Cainam*, *alter de Cham*, *alter de Seth etc.*, pergitque vsque ad Marias, quas decem fuisse ait. Florezius tom.XI. Hisp. sacr. pag. 47. seqq. describit veterem quemdam codicem Cordubensem, in quo plura extant Pauli Aluari Cordubensis opera, et nonnulla alia, quae ipse Aluaro abiudicat, in quibus est libellus *De genealogiis eodem argumento*, sed initio nonnihil diuerso: *Duo sunt Adam*, *vnus est protoplastus*, *alius est secundus Adam Christus*.

seu de genealogiis.

6. Continuator Hispaniae sacrae V. C. Emmanuel Riscus tom.34. pag. 165. refert, PP. Benedictinos Rodriguez, et Ibarreta in archiuio ecclesiae Legionensis reperisse biblia gothica, in quorum fine legitur: *Sub Christi nomine completus fuit iste liber sub vmbraculo Sanctae Mariae*, *et S. Martini in monasterio vocabulo Alb*::: *Notum die* VIII. *Kal*. . . . . *era* DCCCCLVIII. *anno feliciter gloriae suae rege nostro Hordonius sexto anno regnante*. Post Euangelia est tractatus exiguus: *Incipit de genealogiis*: *Duo sunt Adam etc.* Illico: *Ioannes diaconus scripsit*. In hoc codice seculi X. liber De genealogiis anonymus est: nam Ioannes diaconus, qui subscribit, non auctor, sed libri excriptor, et, vt opinor, ille ipse, qui Regio-vaticanum 1823., de quo cap. 101. n. 21., exarauit. Certe distinguendus non videtur a Ioanne, qui librum S. Ildefonsi De virginitate Deiparae descripsit, in cuius fine legitur, vt refert Bayerius in not. ad lib. 5. biblioth. vet. Hisp. num. 289. *In Iesu Christi nomine explicitus est codex iste*

a notario Ioannes indigno in era DCCCC. *et nonagessima secunda* (anno Christi 954.) VIII. *idus martius, regnante rex Ordonio in Legione, Comitem vero Fredenando Gundisaluiz in Castella. Deo gratias.* Ioannes etiam diaconus vocabatur, qui seculo X. celebrem codicem Hispalensem conciliorum, de quo cap. 108. num. 8., descripsit. Diuersus ab his est Ioannes diaconus, de quo Blasius Nasarre in prologo ad Polygraphiam Hispanicam Christophori Rodriguez pag. 21., vbi refert, in ecclesia Matritensi S. Andreae asseruari Vitam S. Isidori Agricolae scriptam a Ioanne diacono, quae autographa creditur. Decessit autem S. Isidorus Agricola anno 1130.

7. Opusculum quoddam *De ecclesia* in dialogi morem Isidori nomine inscriptum mihi suppeditauit vetustissimus codex vatic. Palatinus 485. pag. 44. terg. hoc titulo: *De ecclesia Isidorus: Interrogatio: Ecclesia cuius lingua etc.* Desinit: *nomen habet. Finit.* Sequitur alius titulus: *Item de ecclesiae ministerio: Ecclesiam licet ponere etc.*; quod opusculi pars videtur, ac fortasse aduerbio *Item* indicatur, Isidorum quoque esse auctorem. Crediderim, non tam Isidorum esse auctorem, quam alium, qui ex libris Isidori, qui extant, ac fortasse aliis, qui ad nos non peruenerunt, profecerit, praesertim in prima parte, qua dialogus continetur.

Opusculum de ecclesia.

8. Libri tres de vita contemplatiua, quos viri critici iamdudum Iuliano Pomerio cum S. Isidoro in libro de vir. illustr. ascribunt, in antiquissimis etiam membranis S. Prosperi nomen praeferunt, vt in codice Regio-vaticano seculi IX. circiter n. 281., de quo cap. 100. dicam. His tribus libris in eodem codice praemittitur opusculum hoc titulo: *Incipiunt Sententiae differentiarum beati Isidori de actiua vita, atque contemplatiua: Duae sunt vitae, per quas omnes electi etc.* Multa sunt in hoc opusculo ex Isidori libro de Differentiis rerum: sed multa alia aliunde ascita: neque indigna omnia, quae dubiis Isidori operibus accenseantur, praesertim quum nondum editum libellum credam. Taio Caesaraugustanus in libris suis Sententiarum ex Gregorio Magno potissimum collectarum caput 21. libri 3. inscripsit, *De vita actiua, et contemplatiua*, vbi nonnulla etiam sunt, quae pariter in nostro opusculo referuntur.

Differentiae de actiua vita, et contemplatiua.

9. Edendum etiam a nobis est aliud opusculum, nondum, vt arbitror, excusum, quod Bandinius tom. 1. cod. latin. biblioth. Florent. Medic. plut. 19. cod. 29. sic describit: *Num. 47. S. Isidori tra-*

Opusculum de perfectione.

etatus quidam, in quo in breui comprehenditur, quidquid pertinet ad statum perfectionis cuiuslibet fidelis personae. Incipit: *Oportet, monachum, et quemlibet domini nostri Iesu Christi discipulum ante omnia pauperem, et sine proprio vitam possidere*. Desinit, *cum quibus viuere satagamus gratia domini nostri Iesu Christi etc.* Codex est chartaceus seculi partim XIV., partim XV. Amicus meus Rochus Menchaca, dum Florentiae mss. codices in alia sua studia, quae dudum molitur, excuteret, rogatus a me, perhumaniter, et diligentissime opusculum transcripsit, difficillimo quamuis charactere exaratum. Multae in eo apparent sententiae ex Isidorianis Synonymis, aliisque libris excerptae, et ab aliquo fortasse monacho consarcinatae.

Narratio de Filentulo.

10. Ex Montfauconio indicat Bayerius, inter alia Isidori opera legi in quodam codice Mediceo, *De quodam Filentulo, qui omnem substantiam suam erogauit pauperibus, neque tamen a fornicatione cessauit vsque ad mortem*: atque addit, extare in nouissima editione catalogi tom. 2. plut. 29. cod. 39. At Bandinius in hoc catalogo loc. cit. ita codicem describit, vt nullo modo arguere possimus, esse Isidori opus eam de Filentulo narrationem. Codex est membranaceus seculi XIII. in 4., continet Isidori, et aliorum opera. Primo num. est S. *Isidorus de astris*, hoc est, de natura rerum. Num. 2., 3., 4., 5. anonyma opera. Num. 6., et 7. non exprimitur, esse anonyma opera, sed neque additur nomen, et vere sunt anonyma. Ita num. 8. nullius auctoris expresso nomine, *De quodam Filentulo, qui omnem substantiam suam erogauit pauperibus, neque tamen a fornicatione cessauit vsque ad mortem*. Incipit: *In diebus sanctissimi Arcadii archiepiscopi fuit quidam Filentulus in Constantia, qui dicebatur de Olympii*. Desinit, *sine qua* (munditia corporis) *nemo videbit deum*. Hoc ipsum opus de Filentulo in indice Catalogi col. 488. recensetur inter Anonymorum scripta. Non est vlla ratio, cur Isidori foetum, vel dubium censeamus opus, quod neque in codice, neque ab auctore catalogi ipsi vllo modo adiudicatur, et cuius initium auctorem aliam aperte indicat.

CAPVT LXXXVI.

Alii libri Isidoro ascripti, aut suppositi. Imago mundi. De harmonia, et musica caelesti. De Astronomia. De caelo. Inuenticula de pedibus. Secunda orthographia. Breuiculum Isidori. Itinerarium Antonini nomine vulgatum. Liber de natura auium. Formulae Spiritualis intelligentiae. De septem gradibus consanguinitatis. Plura Isidori opera eodem titulo: plures tituli eiusdem operis. Fragmenta operum distinctis titulis ornata. An Isidori liber de haeresibus interciderit? Isidoro opera quaedam falso ascripta. Liber de aduersa fortuna. Catalogus abbatum Casinensium.

1. Honorius Augustodunensis certus auctor est operis inscripti, *Imago mundi de dispositione orbis*, saepe typis editi, in quo de globo totius mundi, de temporum differentia, ac rerum successione agitur. Nihilominus Zaccaria in primo conspectu editionis Isidorianae promiserat, se id opus inter Isidori spuria relaturum, quia in aliquo codice sub Isidori nomine reperiebatur, et ab edito non parum differebat. Abiecit tamen penitus hoc consilium, vt ex secundo Conspectu colligitur: neque in eius schedis vestigium Imaginis mundi ex ms. codice P. Gabrielis Laget, vt ante pollicitus fuerat, edendae reperio. In supplemento ad Histor. eccles. Natalis Alexandri Venetiis 1777. edito idem Zaccaria Honorium Augustodunensem recensuit, nulla mentione Imaginis mundi iniecta, ac de alio illius opere ait: *Gemma animae in quibusdam mss. codicibus copiosior est, quam in editis exemplis*. Codex Vaticanus 4088., de quo cap. 97., Isidori nomine refert opus *De forma mundi, seu de mappa mundi*, quod in margine dicitur *Imago mundi*, et parum, aut nihil ab Imagine mundi Honorii Augustodunensis videtur differre. Tomasinus in Biblioth. mss. Patauin. pag. 73. indicat codicem inscriptum, *Isidorus de imagine mundi*. Codex Vaticanus 6013. perg. in 8. exhibet opus Honorii Augustodunensis, *De imagine mundi*: *Mundus itaque dicitur*, quod est initium post prologum. Ita etiam codex Vat. Ottobonianus 1245. membr. in fol. *Honorii Augustodunensis: Imago mundi*; *Septiformi etc.* Imago mundi.

2. Nullum locum habere potest Imago mundi inter Isidoriana non est Isidori.

opera, nisi forte hoc nomine chronicon ipsum Isidori intelligas. Ita enim in quodam ms. codice Vossiano appellatur, vt cap. 78. prope finem dixi. Ac coniici potest, hanc fuisse causam, cur aliquis Imaginem mundi Honorii Augustodunensis Isidoro affingeret: vel etiam quia ex Isidoro Honorium multa sumpsisse constat: ac fortasse sumpsit fragmentum *De musica caelesti*, Isidori nomine alicubi inscriptum, de quo num. seq. dicam, et Imagini mundi insertum. Eadem inscriptio Imaginis mundi aliis quoque chronicis reperitur apposita. In codice Vaticano 5732. extat *Petri de Alliaco Imago mundi*: *In primis etc.*, quae edita fuit in fol. sine loco, et anno cum aliis eius opusculis, *Epilogus mappae mundi*, *De correctione calendarii etc.* In codice latino Taurinensi 589. seculi XIV. *Secunda pars chronicae libri Imaginis mundi*, *quam compilauit F. Iacobus de Aquis Ordinis FF. Praedicatorum etc.* Confer de hoc auctore Mansium in supplemento ad bibl. med. Fabricii, et Muratorium tom. 3. Antiq. medii aeui col. 917. Eodem titulo, sed alterius argumenti est *Imago mundi instituta a dilecto Christi discipulo Ioanne spectata in theatro Lucernae*. Edita anno circiter, vt puto, 1650.

liber de caelesti musica,

3. In collectione quadam operum diuersorum de musica, quae extat in codice Regio-vaticano 1315. membr. in fol.; de quo cap. 101., post alias Isidori sententias de musica, et de pedibus metrorum, ex libris Etymologiarum depromptas, pag. 86. terg. est rubrica: *Incipit tractatus Ysidori de armonia*, *et caelesti musica*, *et* VII. *consonantiis planetarum*: *Luna est primus planetarum etc.* Desinit, *ignem per globos planetarum transcendimus*: *nunc caelestia penetremus*. *Expliciunt sententiae Ysidori de musica*. Vltima verba innuunt, fragmentum id esse longioris operis, ac reuera in Imagine mundi Honorii Augustodunensis insertum reperitur. In eo doctrina Isidori ex libris Etymologiarum, et de natura rerum satis aperte in multis exprimitur: sed plura alia sunt, quae in eiusdem operibus adhuc extantibus frustra quaeras. Opusculum igitur, quod in hoc codice Isidoro cum aliis genuinis operibus adiudicatur, neque eius ingenio indignum est, iure saltem inter opera eius dubia a nobis computabitur.

siue de astronomia.

4. Hoc idem opusculum in codice Vaticano 6878., de quo cap. 98. agam, inscribitur *Tractatus Isidori De astronomia*: quod suspicionem meam comprobat, potuisse Honorium in suam Imagi-

nem mundi opusculum inserere, quod Isidorus seorsum ab aliis operibus edidisset. Titulus hic *De astronomia* ab aliis libro *De natura rerum* tribuitur, vt paulo post dicam.

5. Diuersum est opusculum *De caelo*, quod in codice Vrbinate 100., de quo cap. 104., reperitur post librum *De natura rerum*; siue malis dicere, esse additamentum ad eum librum. Post vltimum huius libri caput est rubrica *De caelo*. *Quaeritur, vtrum vnum sit caelum etc.* Desinit: *omnis humani ingenii capacitas. Liber Ysidori de astronomia, et de caelo exit feliciter*. Fortasse Isidorianus foetus est: certe inter opera dubia suum obtinebit locum.

opusculum de caelo.

6. Dubium mihi pariter est opusculum, quod initio codicis Regio-vaticani 112., de quo cap. 99., anno 1012. exarati, vt ex subscriptione patet, hoc titulo praenotatur: *Isidorus*: sequitur rubrica: *Incipiunt inuenticula de pedibus nobis necessaria. Pedes sunt viginti octo*. Incipit charactere nigro: *Compositio est pedum etc.*, desinit, *parilibus vocibus continentur*. Succedunt in eodem pulchro codice Isidori Etymologiae. Agit quidem Isidorus de pedibus lib. 1. cap. 17. Etymologiarum: sed hoc opusculum ab eo capite in multis differt. Decerptum videtur ex vberiori aliquo opere: ita enim prima verba referunt: *Compositio est pedum, de quibus aliquam iam mentionem fecimus*. Vt autem Isidori foetum esse non penitus negemus, tum vetustas codicis suadet, tum etiam quod plures Etymologiarum libros, siue titulos seorsum editos scimus, antequam in vnum corpus collectae ad Braulionem missae fuerint. Ac fortasse haec, ac similia opuscula, quae Isidori nomen praeferunt, ex primis Etymologiarum disseminatis titulis, vel fragmentis constant, quae postea Isidorus ipse aliquantulum immutauerit, vel alio ordine collocata digesserit.

Inuenticula de pedibus.

7. Hoc ipsum iudicium profero de secunda Isidori Orthographia. In codice Albanio Etymologiarum satis antiquo post medium caput 34. libri 1. charactere eiusdem manus, quo libri Etymologiarum exarati sunt, aut fortasse antiquiori, inseritur fragmentum quoddam hac rubrica: *De indictione*: *Indictio dicta est etc.*, desinit, *vrbs Roma illustrabatur*: quod ex libro de natura rerum cap. 6. magna ex parte, laudato etiam Isidoro, desumptum est, et referri potest ad libr. 6. Etymol. cap. 15., vbi doctrina de era exponitur. Post fragmentum de indictione eodem charactere sequitur rubrica: *Incipit*

Orthographia Isidori.

secunda orthographia : Ara per a solam scribitur etc. Desinit, *Zabulon, Zoticus, Zenon, et reliqua.* Continuatur deinde caput 34. libri 1. Etymologiarum. Quum capite 27. praecesserit iam Isidori orthographia, videtur haec secunda dici quasi altera orthographia eiusdem Isidori.

Breuiculum Isidori.

8. Petrus Pithoeus lib. 2. Aduersar. cap. 1. librum quemdam Isidori ita indicat: *Notitia imperii romani, vt et Isidori Breuiculum, quatuor prouincias Lugdunenses facit.* Non inuenio id apud Isidorum neque lib. 14. cap. 4. Etymol., vbi de Europa agit, neque lib. 15. cap. 1., vbi de vrbibus, neque alio in loco. Titulus Breuiculi inter Isidori opera nullus apparet. Fabricius in indice bibliothecae veteris latinae verbo, *Auctor Itinerarii quod sub Antonini ambulat nomine*, fuse de hoc Itinerario agit, quod Antonini imperatoris esse non potest, quum commemoret nomina vrbium, nata demum post extinctos imperatores omnes Antoninos: qua de re videri possunt Memoriae Treuoltinae anno 1711. p. 1258. Obseruat Fabricius, in nonnullis codicibus, vt illo Tho. Galei, auctorem vocari Antonium: in aliis quaedam eadem sub Bedae, vel Mariani Scoti, vel S. *Isidori* nomine legi, ex Goldasto ad Eginhardum, de vita Caroli Magni pag. 215. Addit ex Nic. Bergierio in epistola ad Cabdenum inter Cabdenianas pag. 368., Hieronymum Suritam Itinerario huic sub emendationum specie multos errores intulisse. Quod tamen refellitur testimonio Gerardi Ioannis Vossii cap. 70. §. 29. de scient. mathemat., qui Suritae commentarium in Antonini Itinerarium longe doctissimum censet: quamquam in opus posthumum, quale illud est commentarium Suritae, non mirum est, siqui naeui irrepserint.

Liber de auibus.

9. Cur Isidoro abiudicandus videatur liber de natura auium, siue de quibusdam animalibus, qui in codice Florentino S. Crucis plut. 27. num. 9. Isidoro videtur ascribi, dixi cap. 55., vbi codices Etymologiarum recensui. In eo codice primum post indicem libri Isidori de natura rerum indicatur *Quidam tractatus de natura auium*: deinde pag. 69. *liber anepigraphus de quibusdam animalibus*, quem auctor catalogi suspicatur esse Isidori. Opus est illud ipsum, quod prius *de natura auium* dicitur, et incipit: *In psalmo ci. dicit Dauid: Factus sum, sicut nocticorax etc.* Caput vltimum est de pelicano.

10. Eucherii Lugdunensis liber vulgatus extat *Formularum spiritua-*

ritualis intelligentiae. Vel hunc ipsum librum, vel alium eiusdem tituli nonnullos video Isidoro nostro ascribere voluisse. Nam in lectionibus S. Florentinae officii proprii hispanici ad diem 14. martii sic legimus: *Nec minor fuit opinio, quam de eius sanctitate, et doctrina S. Isidorus merito habuit: eam etenim ex suimet educatione, et prima institutione optime recognoscens, volensque aliquem fructum retribuere pro eo, quod ab ipsa receperat, duos ei libros dedicauit, vnum de natiuitate Domini, passione, et resurrectione, regno, atque iudicio, quem, ipsa Florentina petente, se confecisse testatur, alterum de vocatione gentium. Cui etiam pollicetur, se missurum formulas spiritualis intelligentiae, quibus in omni scriptura diuina instrueretur.*

Formulae spiritualis intelligentiae;

11. Ita fortasse aliquis collegit ex iis, quae in editione Bignaeana, et Breuliana epilogo libri 2. contra Iudaeos adiiciuntur: *Dicis, formulas spiritalis intelligentiae componendas, tibique mittendas pro studio paternae erga te solicitudinis aestimaui: quibus perceptis in omni scriptura diuina facile se ad intellectum sensus intenderet*. Verum haec, et alia, quae sequuntur, ab editione regia Matritensi absunt, neque a nobis in mss. exemplaribus reperta sunt. Ne satis quidem sensus eius additamenti constat, quum primum Florentinae nomine Formulae petantur: deinde innuatur, Isidorum pro studio solicitudinis paternae etiam non rogatum existimasse formulas mittere. Quod si aliquo modo velis concludere, Isidorum Florentinae misisse Formulas spiritalis intelligentiae, id adhuc intelligi poterit aut de Allegoriis vtriusque testamenti, aut de commentariis allegoricis, quorum partem habemus.

fortasse sunt Allegoriae.

12. Opusculum, siue fragmentum *de septem gradibus consanguinitatis* Isidori nomine inscribitur in codice Ottoboniano 1968., de quo cap. 106. Est quaedam expositio doctrinae Isidorianae inter appendices referenda.

De septem gradibus consanguinitatis.

13. In operibus Isidori discernendis non exigua ambiguitas inde oriri solet, quod diuersis titulis nonnulla soleant appellari. Liber de natura rerum in quibusdam mss. *liber rotarum* vocatur. Opus *Differentiarum*, siue *De proprietate sermonis* alicubi *Differentiae carnales, et spirituales* nuncupantur. Libri duo *contra Iudaeos*, vt cap. 66. obseruatum, aliquando *testimonia de Christo*, aliquando *de fide catholica* dicuntur: atque idem fortasse est opus, quod *de miraculis*

Idem opus diuersis titulis notatum.

Christi in Monastico Anglicano inscribitur, et *de mysteriis Saluatoris* apud Sigebertum, et *Mysteria sacrae scripturae* apud Trithemium; nisi hoc postremum malis de *Allegoriis veteris, et noui testamenti* accipere.

exempla. 14. Allegoriae certe sunt opus *De nominibus legum*, quod Auctor hispanus Valerii Historiarum Isidoro tribuit, scilicet ex initio: *Quaedam notissima nomina leguntur legis etc.* Atque ita etiam Braulio ipse Allegorias inscripsit. Fabricius recensens scripta, quae in editionibus Isidori desiderantur, librum *De nominibus legis, et euangeliorum*, et librum *de mysteriis Saluatoris* latere putat in *Prooemiis*, in *Commentariis allegoricis*, et in *Allegoriis*. Sed liber *de nominibus legis, et euangeliorum* extra controuersiam, vt dixi, ad *Allegorias* refertur.

...la exempla. 15. Liber *De corpore, et sanguine Domini* memoratus a Trithemio, et Pastrengo diuersus non videtur esse a *sermone de corpore Domini*, de quo cap. 72. Liber *de cosmographia* apud Trithemium est idem, ac liber *de natura rerum*, quamuis Trithemius sub duobus aliis titulis eundem librum commemoret, *De Astronomia*; *Domino, et filio charissimo*, quod est initium epistolae Isidori ad Sisebutum, et *De computo, et natura rerum*. Neque enim opinor, librum *de computo*, qui Isidoro ascribitur, esse opus *de computo, siue loquela per gestum digitorum*, quale Beda, Rabanus, et alii scripserunt, vt fuse Fabricius persequitur lib. 4. bibl. vet. lat. cap. 6. num. 12. seq.; de quo argumento Isidorus breuiter disseruit lib. 1. Etymol. cap. 26.

...em argumentum. 16. In codice Vrbinate 290. cap. 104. est fragmentum Etymologiarum lib. 3. cap. 4. hoc titulo: *Ysidorus in laude computi*. Apud Fabricium in Bibl. med. Guilelmus de Ramesey, qui obiit anno 1180., scripsit super Bedam *de temporibus*, et super Isidorum *de computo*, quod accipio de aliquo fragmento aut genuino, aut inserto in Etymologiis. In codice Florentino S. Crucis, de quo cap. 55., clare liber *de natura rerum* inscribitur *De computo, et mundo*. In codice tamen Vaticano 623., describendo cap. 93., Etymologiis inseritur opusculum *De computo per digitos etc.* Liber *De officio missae* inter Isidori opera a Trithemio recensitus idem fortasse est, atque *Exegesis missae*, quam cap. 84. inter opera dubia collocaui.

comprobatur. 17. Liber *de proprietate rerum*, qui a Sigeberto, et exinde

a Trithemio refertur, non videtur diuersus a libro *Differentiarum rerum*, aut etiam a libro *de natura rerum*. In bibliotheca mss. Montfauconii indicatur *Isidorus de diuersis Patrum opusculis*, quod est *Commentarium in Genesin etc.*

18. Alia Isidori opera passim allegantur, quae ab editis diuersa videntur, sed nihil aliud sunt, nisi quaedam fragmenta operum distinctis titulis insignita. Librum Isidori *De honestate clericorum* distinctum non esse a libro secundo de offic. eccles., dixi cap. 31. num. 2. Opus *de distantia*, *seu consonantia noui*, *et veteris testamenti* quid sit, vide cap. 32. num. 7., et caput 64. Trithemius recenset librum Isidori *De Trinitate*. In codice Vaticano 4250. seculi XII. circiter, de quo cap. 97., extat opus, quod catalogus indicat, *Collecta ex libris Isidori de Trinitate*: sed solum sunt quaedam excerpta ex lib. 7. Etymol. cap. 4. ascripto ad marginem *Isidori* nomine. Incipit: *Trinitas est trium vnitas*: *dicitur autem Trinitas eo*, *quod totum vnum ex quibusdam tribus fiat etc.* Sequitur: *Beatissimus Hieronymus*, *vir eruditissimus*, *multarum linguarum peritus etc.*, quod desumptum est ex cap. 1. libri 7. Etymol. Neque tamen haec ad verbum ex Isidoro sunt excripta, sed quaedam in compendium redacta, nonnulla alia intermixta. fragmenta titulo operum insignita.

19. In codice Vaticano 2902., de quo cap. 96., est fragmentum ex lib. 2. Etym. cap. 28. 29. 30., quod in Inuentario bibliothecae Vaticanae inscribitur, *De Topicis*, *et definitione Logica*. In codice Palatino 216., de quo cap. 102., laudantur Isidori libri *De flagellis dei*, *de desperatione peccantium*, *de die iudicii*, scilicet fragmenta, siue capita quaedam Sententiarum, et Synonymorum. exempla.

20. Epistola Isidori *de nominibus haereticorum* in nonnullis codicibus inuenitur, vt retuli cap. 75. Eam simili titulo refert Catalogus bibliothecae Regiae Parisiensis cod. 1557. Bandinius tom. 1. codic. latin. biblioth. Medic. Laurent. plut. 20. cod. 48., vbi sunt Sententiae de libro Prognosticorum, vt ex specimine colligitur, S. Iuliani Toletani, pag. 36. extare ait *S. Isidori epistolam de nominibus haereticorum*: *Quidam haeretici etc.* Notat, hanc epistolam a Fabricio non memorari. Sed aduertere potuit, epistolae titulo in hoc codice donari caput 5. libri 8. Etymologiarum: quod in codice Vaticano 1346. pag. 15. terg. hac rubrica praemissa inseritur: *Ex libro* VIIII. (al. VIII.) *Etymologiarum Isidori episcopi ad Brau-* idem argumentum.

lionem episcopum de haeresibus christianorum. Ex Fabricio etiam cap. 55. ostendi, hunc catalogum haereticorum saepius seorsum fuisse excusum.

Liber de haereticis.

21. Quaeri autem hic potest, an liber Isidori *de haeresibus* interciderit. *Edidit*, inquit Braulio, *de haeresibus librum vnum, in quo maiorum secutus exempla, breuitate, qua potuit, diffusa collegit*. Poterat id accommodari catalogo haereticorum, quem Etymologiis inseruit, nisi Braulio tamquam opus diuersum commemorasset. Censeo igitur, Isidorum librum de haeresibus conscripsisse, quem in compendium redactum in Etymologiarum opus retulerit. Quidni autem, dicat aliquis, existimemus, librum de haeresibus, qui in nonnullis codicibus Etymologiarum *nomine S. Hieronymi* inscriptus reperitur, et breuiori Isidori catalogo annectitur, illum ipsum esse, quem Braulio laudat?

an existat?

22. Obstare tamen potest, quod Augustinus in capite *De Luciferianis* iam ex hoc opere verba quaedam protulit: *Apud quemdam tamen*, inquit, *cuius nomen in eodem eius opusculo non inueni, in haereticis Luciferianos positos legi per haec verba: Luciferiani etc.*, nisi dicamus, Isidorum more suo ex antiquiori haereticorum catalogo profecisse, et multa transcripsisse. Sed multa sunt, in quibus Catalogus Isidorianus ab altero anonymo, seu Hieronymiano discrepat. Prodiit hoc opusculum Parisiis 1617., curante Claudio Menardo. S. Augustinus de haeresibus prope finem: *Audiui*, inquit, *scripsisse de haeresibus sanctum Hieronymum, sed ipsum eius opusculum nec in nostra bibliotheca inuenire potuimus, nec, vnde possit accipi, scimus. Quod si tu scieris, perueni ad illud, et forte habebis melius aliquid, quam hoc nostrum: quamuis nec ipsum, licet hominem doctissimum, omnes haereses arbitrer indagare potuisse*.

Indiculus Hieronymi nomine de haeresibus.

23. Existimant viri critici, opus de haeresibus a Menardo vulgatum S. Hieronymi non esse, adeo vt miretur Gallandius literis ad Zaccariam datis 23. septembris anni 1758., in tanta farragine opusculorum dubiorum, et spuriorum, quae in vltimis editionibus Parisina, et Veronensi S. Hieronymi extant, eum haereticorum indicem nullum obtinuisse locum, ac ne memorari quidem ab auctoribus Historiae literariae gallicae tom. 2., vbi de Gennadio agitur, cui postremam Indiculi partem multi adiudicant. In codice Etymologiarum Albanio lib. 10. (in edit. 8., cap. 4.) post Isidori verba

errores relinquant titulus est, *Incipit Indiculus Hieronymi de haeresibus iudaeorum* : *Prima*, *Efnei dicunt etc.* In fine : *Explicit Indiculus Hieronymi*. *Item vnde supra Isidori*. Idem indiculus extat in codice 1. archiuii vaticani. Confer dicenda cap. 93. de codice vatic. 623.

24. Mucciolus tom. 1. Catalogi codicum mss. bibliothecae Malatestiae pag. 173. edidit inter anecdota *Indiculum Hieronymi de Haeresibus Iudaeorum*, qui inter opera Isidoriana codicis 1. plutei 24. reperitur. Quidnam autem egerit, et quodnam iudicium de hoc Indiculo tulerit, ex tribus his eius notationibus patet. inter Isidori opera.

25. In hoc indice scripturam ipsius codicis exacte in omnibus imitati sumus, etsi puncta praepostere in eo locata sint, quae imperfectum, ac confusum sermonis sensum reddunt, neque proprias, vt opus est, lineolas habeat, quae lectioni claritatem afferunt, neque orthographiae leges seruet. Ne tamen nimii simus, historiam tantum haeresum Iudaeorum ex eo damus: deinde priora, et posteriora tantum capita, et haeresum christianorum historiam cum indicatione compendiosa aliorum haereticorum. MVCCIOLI ANIMADVERSIONES.

26. Hoc opusculum tam in veteribus, quam in recentioribus Hieronymianorum operum editionibus, et in illa praesertim, quam nuper cl. Vallarsius ingenti studio, et solertia curauit, diu, multumque quaesiui, sed frustra. Id mihi in causa fuit, vt Hieronymo accensere non ausim : nec putem, aliter quempiam posse opinari, cui sana mens sit. Si tamen quid ipse sentiam, expostules, accipe. Hieronymus in Dialogo aduersus Luciferianos memoratae Vallarsianae editionis tom. 2. pag. 197. §. 23. haec habet. *Taceo de Iudaismi haereticis, qui ante aduentum Christi legem traditam dissiparunt*: *quod Dositheus Samaritanorum princeps prophetas repudiarit*: *quod Sadducaei, ex illius radice nascentes, etiam resurrectionem carnis negauerunt* : *quod Pharisaei a Iudaeis diuisi propter quasdam obseruationes superfluas, nomen quoque a dissidio susceperunt*: *quod Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo*. Nunc inuicem confer, quae in prima huiusce nostri Indiculi parte leguntur de haeresibus Iudaeorum, et comperies, si minus omnes, permultos illarum haeresum auctores eosdem esse, easdemque penitus haereses, et quidem eisdem pene verbis vtrobique descriptas, nempe et in Dialogo aduersus Luciferianos, et in Indiculo hoc nostro. Quamobrem quum res sic se habeat, prono alueo fluere videtur opus, si non Hieronymo, alicui tamen tribuendum, qui ex Hieronymi fonte combiberit: et quoniam magna ex parte familiarem Hieronymi stilum, quisquis sit auctor, assecutus videtur, forte ob hanc causam opusculo inscriptum est nomen Doctoris Maximi. Haud nesciunt critici, non tantum Hieronymo, sed et aliis SS. Patribus non semel contigisse, ac praecipue Augustino, cui inter cetera opus *De spiritu, et litera* assutum fuerat, sane non aliam ob causam, vti dilucide ostendunt PP. Benedictini in Appendice ad tom. VI. Parisiens. editionis operum S. Doctoris. Hieronymi non videtur Indiculus.

ex Hieronymi sententiis conflatus.

27. Non praeter rem nos sentire ea conducunt, quae etiam ad christianorum haereses pertinent, si, quae sunt in codice, conferamus cum iis, quae in praedicto Dialogo aduersus Luciferianos scribit Hieronymus, et multa Indici, quo de agimus, consimilia reperiemus. Consideremus, obsecro, ea, quae de secunda Basilidis haeresi sunt modo a nobis edita, et ferme eadem reperiemus ab Hieronymo eodem laudato in loco scripta: ait namque: *Tunc Simon Magus, et Manander* (lege *Menander*) *discipulus eius Dei se asseruere virtutes: tum Basilides summum Deum ABRAXAS cum trecentis sexaginta quinque editionibus commentatus est.* Iam vero editiones sunt Virtutes, Princeps, et Angeli, quos in 365. iuxta caelorum numerum Basilides distribuebat: caelos enim 365. fingebat esse; sicque appellare illi placuit orbes, quos motu diurno sol percurrit. Summus horum Deus, et princeps erat Abraxas, quod nomen hunc ipsum numerum suis literis exhibet. Haec autem quis non videt in contextu nostri Indicis ea esse clare explicata, et ex Hieronymo excerpta? In eo leguntur barbara quaedam nomina, atque ex iis, quae sunt in sacris scripturis, hostes christianae, et catholicae fidei chimerice exhausisse impia deliria sua Index ostendit. Hoc et indicauit idem S. Pater, dum in fine eiusdem Dialogi scribit: *Sicubi audieris eos, qui dicuntur Christi, non a Domino Iesu Christo, sed a quoquam alio nuncupari, vt puta, Marcionitas, Valentinianos, Montenses, siue Campitas, scito, non ecclesiam Christi, sed Antichristi esse synagogam. Ex hoc enim ipso, quod postea instituti sunt, eos se esse indicant, quos futuros Apostolus praenunciauit. Nec sibi blandiantur, si de Scripturarum appellationibus videntur sibi affirmare, quae dicunt, quum et diabolus de scripturis aliqua sit locutus, et scripturae non in legendo consistant, sed in intelligendo*. Ne plura persequor; legesis librum eiusdem S. Hieronymi de viris illustribus, et inuenies, huius Indicis auctorem non sensu tantum, sed iisdem verbis identidem, quibus Hieronymus, vsum fuisse in recensendis haereticorum nominibus, eorumque erroribus. Vtinam apud me haberem, vel in bibliothecis inuenirem huius libelli editionem, a Claudio Menardo Parisiis 1617. factam; cui Claudio exemplar aliud eiusdem opusculi, nostra in bibliotheca existens, non innotuerat. Sane editionem cum codice nostro conferrem, vt siqua esset lectionum diuersitas, aperte dignosceretur. Miror admodum, Editores operum omnium S. Doctoris, qui et germana S. Hieronymi opera, et apocrypha, sub ipsius nomine vulgata, collegerunt, de hoc Indice nullam facere mentionem. Haec etiam in causa fuere, vt compendiosam multorum haereticorum indicationem dederim.

editio Menardi.

28. Menardus opusculum edidit e cariosis, putribusque membranis post Isidori capita aliquot l. 8. Editio hunc exhibet titulum: *S. Hieronymi Stridonensis Indiculus de haeresibus iudaeorum, nunc primum in lucem editus cura Cl. Menardi Iuliomagi Andium propraetoris Lutetiae Parisiorum apud Sebastianum Chappelet* CIↃ IↃCXVII. *in* 8. Menardi praefatio ita se habet.

29. Consulebat Augustinum Quoduultdeus, et herescon petebat indices, quod variis scriptionum vigiliis occupatus senex, distulit diu, et ad Hieronymi tractatum similis argumenti voluit remisisse, licet quaesitum per chartas suas haud potuerit inuenire. Hoc testimonio docta posteritas iacturam doluit semper, et questa est. Cum igitur inter cariosas, putresque membranas post Isidori capita aliquot lib. 8. *de Philosophis gentium*, *et ceteris* ad vsque libri huius finem opusculum sub Hieronymi nomine legissemus, hoc titulo, *Incipit Indiculus Hieronymi de haeresibus*, nihil indignum visum est tanti patris stilo, curaque; sed aliqua tot pene verbis catalogus Scriptorum habet. Haesimus tamen aliquantulum, cum *in Luciferianis* habet hoc vsque; *apud quemdam tamen*, *cuius nomen in eodem eius opusculo non inueni*, *in haereticis Luciferianos positos legi per haec verba*, quae hic habes totidem syllabis, vt necesse fuerit, ignoratum Sanctissimo viro libri Hieronymiani titulum. Quidquid sit, hoc venerandae antiquitatis monumentum non perire tanti fuit. Vale.

30. In schedis Zaccarianis hanc coniecturam inueni notatam ad verba *hoc vsque apud quemdam tamen*, scilicet legendum, *Augustinus*, non *hoc vsque*. Sane sensu carent verba illa, vt apud Menardum edita conspiciuntur sine vlla distinctione, *hoc vsque apud quemdam tamen*. Sed sensus aliquis erui potest adhibita ea distinctione, quam posui: *quum* (intelligitur *Augustinus*) *in Luciferianis habet hoc vsque*: *Apud quemdam etc.* Sensus erit, *habet etiam hoc*. nota Zaccariae.

31. Ex Ambrosiana Mediolanensi bibliotheca Nic. Antonius refert opus, ita inscriptum: *De sapientia liber secundus*. Minime dubito, quin is sit liber secundus sententiarum, ita etiam in editis relatus: *Sententiarum liber secundus*. *De sapientia caput primum*. Opus, quod in eadem bibliotheca extat, *soliloquia de institutione bonae vitae*, vel sunt synonyma, vel opusculum de norma vitae, vel aliud de institutione bonae vitae, quod etiam *Collectum de lacrymis* nuncupatur; vel aliquod aliud simile fragmentum Synonymorum. Liber *De regulis canonicorum*, qui ex eadem bibliotheca citatur, vel est fragmentum aliquod libri secundi de officiis ecclesiasticis, vt Nic. Antonius coniicit, vel potius vetus regula canonicorum ex Isidori sententiis magnam partem contexta, vt cap. 31. et 71. demonstraui. Quid autem sit *Dialogus de conscientia sumentis corpus Christi*, qui ex bibliotheca eadem Mediolanensi indicatur, non ita in promptu est inuenire. Existimo tamen, fragmentum id esse ex lib. 1. cap. 18. de ecclesiast. offic. *Dicunt aliqui*, *nisi aliquo intercedente peccato eucharistiam quotidie accipien-* liber de sapientia.

dam etc. Quod quidem bene dicunt etc. Quod fragmentum seorsum editum est, vt cap. 69. dixi, et fortasse dialogi nomen accepit propter illa verba, *Dicunt aliqui, bene dicunt etc.*

de institutione ieiunii quadragesimalis.

32. Liber *De institutione ieiunii quadragesimalis*, Isidori nomine a Zuerio Boxhornio alicubi repertus, vel est sermo de hoc argumento, qui extat in breuiario Mozarabico, vel fragmentum ex lib. 1. Officiorum, vt cap. 72. vberius exposui. In codice Regio-vaticano, in quo sunt Isidori quaedam opera, est opusculum *de obseruatione quatuor temporum*. Incipit: *Primi igitur mensis ieiunii est etc.* Desinit, *gaudia possidebit*. Haec quidem in libris de officiis non continentur; sed opusculum sine auctoris nomine profertur, neque aliunde ratio suppetit, cur Isidoro illud affingamus.

plura fragmenta.

33. In catalogo vaticano indicantur pag. 244. codicis Vaticani 1357. *Excerpta ex Isidori libro de regibus bene regentibus*. Sed liber hic *De regibus* nihil est aliud, nisi caput 48., et 49. libri 3. Sententiarum, *De praelatis*, et *De iustitia principum*, ex quibus libro 17. Decreti Iuonis eo codice contenti rubrica excerpitur: *De regibus bene regentibus ex dictis Isidori*. Rursus alia: *De eadem re ex dictis eiusdem*. Huic simile est, quod in codice Sententiarum Collegii Romani post librum secundum, et excerpta quaedam Etymologiarum titulus hic est, *De regibus, et ducibus: Audite ergo, reges, et intelligite etc.* ex Salomone. Apud Monfauconium in bibliotheca mss. *Isidori sententiae de sacerdote magno, et eius cultu* indicant fragmentum ex libris de officiis ecclesiasticis: *Isidori Rhetorici, Grammatica, de schematibus, de bellis* fragmenta ex libris Etymologiarum. Eodem pertinet, quod Trithemius refert Isidori lib. 1. *De grammatica, et vocabulis*, vti etiam *liber artium* a Trithemio, et Pastrengo memoratus. Haec enim non aliunde videntur desumpta, nisi ex libris Etymologiarum, in quibus de grammatica, rhetorica, poesi, philosophia, vocabulis per alphabetum distinctis, aliisque similibus agitur. Suspicatur tamen Nic. Antonius, librum *de grammatica, et vocabulis* vel ad libros Differentiarum, vel ad glossaria spectare.

pro libris habita.

34. Inter Excerpta libens refero quaedam opuscula in Catalogo bibliothecae Regiae Parisiensis sic enunciata: cod. 2320. sec. XIII. membr. *Isidori Hispalensis episcopi quaestiones de die iudicii, et vita Sanctorum*. Cod. 3607. membr. seculi XV. *Commentum beati*

Isidori

Isidori ad inueniendam vitam beatam. Cod. 2994. A. *Isidori ars institutionum disciplinae membr. partim* VIII., *partim* XI. *seculi*. Cod. 2825. *Isidori Hispalensis episcopi Physiologus de natura bestiarum*. Cod. 5014. *De sibyllis*. Cod. 7369. *De musica*. Cod. 2831. *Monita de verbis beati Isidori episcopi Hispalensis extracta ad instruendum hominem, qualiter vitia valeat euitare etc.* Cod. 7530. *De particulis orationis*.

35. In codice Vaticano 2951. chart. seculi XVI. in 8. hic est titulus: *Isidorus. Incipit liber de machina mundi, et de contractis eius*. In catalogo vaticano indicatur: *De situ orbis*. Est liber XIV. Etymologiarum in compendium redactus, ac multis omissis. Desinit, *loca exusta solis ardoribus*, scilicet cap. 5. libri XIV. In codice vaticano 1348. indicatur Isidorus *De interpretatione canonis*, quod est fragmentum ex cap. 16. lib. 6. Etymologiarum. De quibusdam *Excerptis sententiarum*, vt de libro *De Conuersis*, et de alio *De Praelatis*, et *de Floribus sententiarum etc.* sermonem institui cap. 68., de aliis ex libris de eccles. offic., scilicet *De vitae monasticae variis generibus*, *De percipienda Eucharistia etc.* cap. 69. Excerpti etiam sunt ex libris sententiarum, et ex regula monachorum *Commentarii*, quos Constantinus Caietanus falso vocat, *in regulam S. Benedicti*, de quibus dixi cap. 71. Excerpta etiam puto, quae a Tomasino in Biblioth. Patauin. mss. pag. 71. memorantur, *Quaedam dicta Isidori de confessione in* 8. *m.*, ex libris sententiarum, vel Etymologiarum. exempla.

36. Quaedam sunt opera per errorem Isidoro afficta. De operibus medicis confer caput 75., de libro quarto Sententiarum caput 67. In indice bibliothecae mss. Montfauconii refertur *Martyrologium Isidori*: sed in corpore enunciatur quidam codex Cardinalis Ottoboni hoc titulo: *Isidorus, et Martyrologium seculo* x. *scriptum*; quod Isidoro ascribi non debet. In quodam catalogo Isidoro nostro tribuebantur *De imperio militantis ecclesiae libri quatuor*: quod opus est varium, et eruditum Isidori de Isolanis Ordinis Praedicatorum editum Mediolani 1517. opera Isidoro afficta.

37. Eisengreinius Trithemii catalogo addidit inter Isidori opera *Historiam Longobardorum*, inde deceptus, vt Nic. Antonius coniicit, quod Lucius Marinaeus Siculus gothorum, aut vandalorum historias eo nomine per errorem appellauerit. Didacus Lopez de Al- Historia Longobardorum.

mella, auctor Valerii Historiarum, Isidoro affingit librum *De proposito perfectionis virginitatis ad Florentinam sororem*: qui alius non est, vt videtur, a libro *De institutione virginum*, quem Leander ad sororem Florentinam direxit. Padilla quoque Centur. 7. cap. 22. recenset inter alios Isidori libros *De la perfeccion de la virginidad dos libros dedicados a Santa Florentina*, et ad marg. verbis latinis *De virginitatis perfect.* 2.

Alia opera indicata.

38. Fabricius in Bibl. med. commemorat scripta, quae in nouissima, vt ait, scilicet Breuliana operum Isidori editione desiderantur: de quorum plerisque iam verba fecimus. De Chronico breui Wisigothorum, cuius auctorem nonnulli *Wulsam* dixerunt, vide cap. 79. Sententia *de Regula Deuotarum* est caput additum Regulae monachorum ex Martenio, de quo cap. 71. Opus ms. *De partibus orationis* in bibliotheca Caroli de Montchal cod. 99. non videtur diuersum a capitibus libri primi Etymologiarum, et a fragmentis illis, quae etiam seorsum excusa diximus cap. 55. Huius quoque libelli mentio extat apud Nic. Antonium ex Labbeo in specimine antiq. lection., siue Bibliotheca noua mss. pag. 198. Pseudo-Luitprandus pag. 486. Aduersar. refert, se vidisse *librum prophetiarum Isidori*, scriptum lingua latina, gothica, vulgari hispana, et arabica. Sed id totum confictum est, vt iam omnes norunt, et fortasse architectus Aduersariorum Luitprandi ad prophetiam de futuro Hispaniae excidio respexit, quae Isidoro in Vita eius apud Bollandianos cap. 9., et in aliis historicis monumentis seculi XIII. tribuitur.

Oratio synodalis.

39. Addit Fabricius *orationem synodalem*, in synodo Hispalensi anno 636. paulo ante obitum habitam, in qua Arii haeresin, et Acephalitarum superstitionem condemnauit, de qua, vt ait, mentionem facit Braulio, et scriptor vitae cit. cap. 9. At vero Braulio solum commemorat Isidori disputationem contra Acephalitas, et Gregorium huius haeresis antistitem, quae extat in secundo concilio Hispalensi habito anno 619. Auctor vitae cap. cit. 9. describit, et interpolat Isidori orationem paulo ante obitum ex Redempti narratione, quam cap. 6. protuli: quae oratio synodalis non est, neque in ea Acephalitarum, aut Arianorum haeresis refutatur. Praemiserat autem idem auctor cit. cap. 9. Isidori professionem fidei in synodo IV. Toletana, cui ipse anno 633. praefuit; et illi-

co subiungit, Isidorum haeresim Arianam, et superstitionem Acephalitarum vehementer profligasse. Nic. Antonius lib. 5. num. 193. meminit quoque *Orationis synodalis*, *in concilio Hispalensi secundo dictae*, *de qua Braulio*. Et subnotat Bayerius, nullum ex opusculis, quae a num. 182. Nic. Antonius memorat, extare in bibliotheca Escurialensi sub Isidori nomine, neque alibi se in ea incidisse. Sed, vt iam monui, synodalis haec oratio extra concilium secundum Hispalense non est quaerenda: quod ipse Nic. Antonius agnoscere videtur. Huius generis est, quod *Ordo conciliorum* Isidori nomine solet allegari, ille scilicet, qui ab Isidoro Mercatore ex IV. Concilio Toletano, cui Isidorus praefuit, aliisque documentis consarcinatus fuit: de quo vide Concilia Labbei tom. 1. col. 7.

40. De *Alphabeto Papiae Iudicum*, *alphabeto verbalium*, *theologicarum distinctionum*, *alphabeto librorum*, *orationis*, quae desiderari ait Fabricius, cap. 81. disputatum fuit, quum de *lamento poenitentiae per alphabetum distincto* sermo habitus est. In Braulionis interpolata praenotatione quaedam indicantur Isidori opera aliis ignota, scilicet praeter duos libros aduersus Iudaeos, *De natiuitate Christi sempiterna ex Patre*, *et temporali ex matre Isaiae testimoniis librum vnum*. *Moralium libros B. Gregorii Papae rogatu compendiose abbreuiauit* ... *In canonico quoque*, *et ciuili iure permaxima composuit instrumenta*. De commentariis in cantica, Psalterium, et Euangelia, de Bibliorum compilatione, et psalterii translatione alibi sermo occurrit. Post catalogum aliorum omnium operum additur: *Ad vltimum vero sedium*, *locorum*, *regionum*, *omnium diuinarum*, *humanarumque rerum nomina*, *genera*, *officia*, *causas*, *et quaeque obscura*, *atque ab humanis mentibus fere iam remota*, *scribendo patefecit*. Quibus verbis interpolator peculiare aliquod opus indicare videtur: sed ea, ex genuina praenotatione magna ex parte desumpta, de Isidori doctrina, quae in cunctis eius operibus elucet, exponi debent. Alphabeta.

41. Quaedam opera ab aliis praetermissa Bayerius indicat in not. ad num. 216. bibl. veter. Hisp., *quae*, inquit, *sintne re ipsa*, *aut titulo tenus a superioribus diuersa*, *iureque*, *an iniuria Isidoro ascripta*, *lectorum iudicium esto*. In his est Isidori oratio, quam, sacrum Viaticum ante obitum suscepturus, in templo beati Vincentii martyris habuit, ex codice Escurialensi. Hanc recte, vt puto, Oratio ante obitum.

coniicit illam eandem orationem esse, quam Redemptus in recensione obitus Isidori expressit, et inseruit, quae *orationis* pariter titulo ab aliis indicatur.

...a fragmenta.

42. Opusculum *De baptismi officio*, ac *de ordine venientium ad fidem*, quod in codice seculi IX. post Missae exegesin Isidoro adscribitur, in quo agitur *de quatuor gradibus, scilicet Competentium, Catechumenorum, Baptizatorum, et sacro chrismate inunctorum, necnon de Poenitentium ordine, in quo Flentes, Audientes, Substrati, et Consistentes numerantur*, Bayerius ait, desumptum videri ex Isidori libris de officiis, praecipue ex libro 2. cap. 21. et seqq., *nisi is fuerit*, addit, *singularis libellus de conuersis, quem Isidoro tribuit Barthius Aduersar. lib.* 28. *cap.* 1. Sed prior illa coniectura omnino retinenda: nam libellus *de conuersis* est fragmentum libri 2. sententiarum, vt Nic. Antonius iam monuerat num. 186., vbi mendose editum *libri* 1. *sententiarum* pro *libri* 2. Quae adduntur de poenitentibus, fortasse alterius sunt auctoris.

liber de aduersa fortuna.

43. In veteri catalogo Escurialensi Bayerius indicatum reperit, *Isidorus, de aduersa fortuna*: quem titulum nusquam alibi se legisse meminerat. Ne mihi quidem occurrit, quid sub hoc titulo lateat, nisi forte cuiquam ita inscribere placuerit quaedam capita libri 3. Sententiarum, *De oppressoribus pauperum, de tribulatione iustorum*, et similia.

opera ignota Isidori.

44. Lucas Tudensis in libris aduersus Albigenses aliquando Isidori verba allegat, quorum loca Mariana in margine non indicauit, vt alias solet. Lib. 1. cap. 7. ex Isidoro profert: *Est ignis purgatorius incendii locus, vbi post mortem fidelium quaedam peccata leuia puniuntur, aut eorum, qui post detestationem peccati, et confessionem legitimam, condignam poenitentiae satisfactionem plenarie minime peregerunt*. Doctrina haec aliis verbis extat cap. 14. De ordine creaturarum, et consentanea est iis, quae Isidorus tradit in fine librorum Sententiarum, et De officiis ecclesiasticis: sed verba petita sunt vel ex aliquo Isidori opere, quod intercidit, vel, quod magis credo, ex opere Isidoro supposito. Quod idem meum iudicium est de aliis verbis, quae ibidem cap. 8. lib. 1. Lucas tamquam ex Isidoro expromit: *Indulgentiae dierum, quae a pastoribus ecclesiae in Sanctorum festiuitatibus, vel alias ob charitatis opera fiunt, non solum viuis, verum etiam mortuis fidelibus prosunt, et*

gratiam sibi indultae solutionis percipiunt, si tales sint, qui viuorum beneficiis a poenarum suppliciis valeant liberari.

45. Codex Vaticanus Vrbinas 585., de quo cap. 104., exhibet Isidori *chronicon de seculi aetatibus*: et pag. 6. *catalogum abbatum Casinensium*, qui in inuentario dicitur E, hoc est, *eiusdem Isidori*, cuius chronicon praecesserat. Sed praeterquam quod in codice ipso ms. Isidori nomen non praefigitur, catalogus eodem ductu a S. Benedicto continuatur ad seculum vsque XI. Neque vero vlla est causa, cur putemus, Isidorum, qui nusquam in suis genuinis operibus aut S. Benedictum, aut monachos Benedictinos nominauit, catalogum abbatum Casinensium inchoasse, et ad suam aetatem perduxisse.

Catalogus abbatũ Casinensium.

CAPVT LXXXVII.

An Isidorus partem aliquam in Bibliis gothicis ordinandis, aut in noua Psalterii editione curanda habuerit? quanam bibliorum versione vsus?

1. Putat Burrielius in epistola ad V. C. Petrum de Castro, quam cap. 40. latinam feci, et in fragmento alterius epistolae ad P. Rabagum, quod ibidem praemisi, biblia gothica, quorum exemplar adhuc in tabulario ecclesiae Toletanae asseruatur, ita a S. Isidoro fuisse digesta, vt versionem S. Hieronymi recognouerit, singulis libris prooemium adiecerit, ex quo Prooemiorum liber coaluit, Prophetarum gesta descripserit, ex quo liber de ortu, et obitu Patrum permanauit, libris Regum chronologiam regum Iuda, et Israel praefixerit, quae Isidoriano chronico respondet, aliaque ornamenta inseruerit, de quibus loc. cit. fusius dictum. Suspicatur etiam Burrielius, nouam Psalterii editionem adornasse, eam scilicet ipsam, qua Mozarabes in breuiario suo vtuntur, quaeque diuersa est ab editione Hieronymiana in bibliis gothicis Toletanis extante. Haec seculo XIII. iam vigebat opinio: nam in Braulionis praenotatione eo seculo, aut ante potius interpolata id de Isidoro refertur: *Bibliothecam compilauit: quartam psalterii translationem edidit*. Biblia sacra *bibliothecae* nomine hic intelliguntur. Burrielius peculiarem dissertationem anno 1759. de sacrorum bibliorum versione,

Burrielii opinio.

quae aetate S. Isidori in vsu erat apud hispanos, conscripsit: ex qua melius quid ipse hoc de argumento excogitasset, perspici posset. Sed ea vbinam lateat, incertum.

biblia gothica Toletana.

2. Exhibenda a nobis primo loco est vberior aliqua notitia bibliorum, quibus olim ecclesia gothica vtebatur, et quorum nonnulla in Hispania asseruantur exemplaria. Ioannis Marianae, qui biblia gothica Toletana saepe manu versauit, audienda sententia est ex dissert. pro edit. Vulg. cap. 18. *Verum ad extremum aduersus ea, quae hactenus confirmata sunt, non parum ambiguitatis diebus superioribus attulerunt biblia ante sexcentos amplius annos gothicis literis descripta, quae in templo Toletano seruantur, quibus Hieronymi versionem integram contineri diuersam a veteri editione vulgata, multa indicabant. Psalmi ex hebraico conuersi, vti inter eius opera extant: quod fortasse in paucis bibliorum codicibus inuenitur. Baruch praetermissus, vti Hieronymus se praetermisisse ait, tum Esdrae duo libri tertius, et quartus, quos Hieronymus somnia vocat; praeterea Regum libri diuisi eo modo, quo diuiduntur ab hebraeis in primum, et secundum Samuelis, et rursus in primum, et secundum Regum, quos nos libros Regum tertium, et quartum vocamus. In his bibliis omnes libri praeter psalmos extant, vti in editione nostra vulgata, paucis tantummodo verbis commutatis pro varietate regionum scilicet: sed vt manifestum sit, non alium interpretem extitisse. Ea res in eam cogitationem inducebat, vt praeter psalmos omnes libros editionis nostrae putarem Hieronymi esse. Sed certe quum non omnes ipse fuerit interpretatus, verisimile est proxime eius aetatem, ne in bibliis Hieronymi aliquid deesset, ex veteri editione eos libros fuisse adiunctos. Praeterea paucos alios, quibus eius interpretatio non satis vulgo probabatur. Ergo ea nostra sententia est, plurimos libros nostrae editionis ex Hieronymi interpretatione esse, paucos quosdam ex altera, quae olim apud latinos editio vulgata vocabatur, neutros omni ex parte sinceros, sed quibusdam locis, aut verbis ex diuersa editione commutatis.*

conueniunt cum versione vulgata.

3. Ex his colligo, biblia gothica conuenire magna ex parte cum editione nostra vulgata, cuius auctor a plerisque Hieronymus creditur, excepto psalterio, quod ex tertia Hieronymi editione desumptum fuit, vt idem Mariana clarius explicat cap. 19. Quum enim praemisisset, Hieronymum triplicem psalterii editionem ador-

nasse, primum septuaginta interpretum editione leuiter correcta, qua olim ecclesia Romana, et nunc basilica vaticana, et Mozarabes vtuntur; deinde eadem editione diligentius emendata, et digesta, quae in editione bibliorum vulgata admissa est, et ab ecclesia Romana suscepta: postremo psalmis ex hebraica veritate translatis: addidit; *Biblia gothica, quae quum omni ferme ex parte Hieronymi essent, ab antiquis diuersa, ceteris diuinis libris adiunctos habent psalmos, qui hoc tempore inter alia eius opera sunt reiecti: nimirum antiquis illis temporibus nondum inoleuerat, vt pro illis vulgati psalmi, quorum vsus retinebatur in ecclesiis, in libris substituerentur.*

4. Sed alia reddi potest ratio, cur in Hispania maxime biblia ex ipsius Hieronymi sententia in ordinem fuerint redacta: nam hispani ea ab Hieronymo enixo studio rogauerant, et accurate descripta acceperant. Non vulgare hispanae pietatis exemplum ex eius epistolis discimus. In noua Vallarsii editione epistola Hieronymi 71., olim 28. scripta anno 398. est ad Lucinium, *al. ad Lucinianum, al. ad Licinium*; apud Cassiodorium *ad Lucium*: in nonnullis mss. additur *Baeticum*. Hieronymus, Lucinii laudes multis prosequens, sic ait: *Abundantia tua multorum inopiam sustentauit etc. Opuscula mea, quae non sui merito, sed bonitate tua desiderare te dicis, ad describendum hominibus tuis dedi, et descripta vidi in chartaceis codicibus, ac frequenter admonui, vt conferrent diligentius, et emendarent... Canonem hebraicae veritatis, excepto octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis, et notariis dedi transcribendum. Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito, et ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi etc.* Ad eam diligentiam, qua Hieronymus codices describi curabat, fortasse spectat adiuratio Hieronymi nomine ad librarios, quam ex codice Vrbinate 386. cap. 104. proferam.

hispani obtinuerunt a S. Hieronymo

5. Iterum Hieronymus de eodem argumento agit in epistola 75., al. 29., scripta anno 399. ad Theodoram Lucinii viduam: *Quod quum multi mirentur, et praedicent, ego in illo magis laudabo feruorem, et studium scripturarum. Quo ille desiderio opuscula nostra flagitauit, et missis sex notariis, quia in hac prouincia latini sermonis scriptorum penuria est, describi sibi fecit, quaecumque ab adolescentia vsque in praesens tempus dictauimus?* Sermo est de Lucinio Baetico, Theodorae viro iam defuncto. Vides igitur originem versio-

exemplar versionis bibliorum.

nis bibliorum, quae in bibliis gothicis Toletanis conspicitur: nam illa Biblia, in Baetica exarata, non aliunde videntur desumpta, nisi ex exemplaribus, quae Lucinius sibi describi curauit. Obiter aduertam, contemnendas esse leues suspiciones, quibus Molkenburhus suadere conatur, has duas epistolas, vti plura alia opera Hieronymi, quae omnes pro genuinis suscipiunt, esse supposititia. Vide eius dissertat. critic. 18. pag. 58. 59.

aetas bibliorum Toletanorum

6. Quo tempore, et quo in loco ea biblia gothica descripta fuerint, ex eodem exemplari toletano colligitur, quod membranaceum est in fol. maiori tribus columnis exaratum crasso volumine. Difficillimum lectu est ob literarum inter se maximam similitudinem, compendia dictionum, connexionem verborum, raram periodorum distinctionem, nullam ferme orthographiae, nec punctorum rationem. Florezius tom. 7. Hisp. sacr. pag. 93. profert subscriptionem, ita versiculis distinctam: *In nomine Domini Saluatoris - Nostri Iesu Christi auctor - Possessorque huius libri, - In quo vetus, nouumque - Omne sacrum testamentum - Continetur, Seruandus - Diuae memoriae fuit. - Qui enim vero natus - Eruditusque in beata - Spalensis sede postea - Cathedram Bastigitanae - Meruit tenere. - A quo inclyto viro, con-Cessus est hic codex - Iohanni sodali intimoque-Suo, qui etiam post - Quam in hanc eximiorem - Sedem Spalensis nutritus - Et a patruo suo beatae - Memoriae Stephano sapien-Tissimo, luculentissimoque - .....onensis episcopo eruditus - Ac sacerdotii ordine dedi-Catus ad Carthaginem-Sedem missus est episcopus - Et item inde translatus-Cordubae magnae regiaeque - Sedis praesul electus. - Ex qua sede egregie - Incolomis corpore, - Ac mente decreuit - Hunc codicem compte - Perfectum Domino deo - Offerre in suprajata - Spalensis sede penes - Memoriam sanctae semperque - Virginis Mariae - Decimo Kalendas Ianuarias - Era millesima* XXVI.

ex subscriptione exposita.

7. Io. Baptista Perez ad marginem codicis scripsit, *Forte Astigitanae* pro verbo illo *Bastigitanae*. Salazarius de Mendoza retinet *Bastagitanae*, et intelligit sedem *Bastitanam* oppidi, quod nunc *Baza* dicitur: ac colligit, Seruandum Bastitanum episcopum fuisse era 1026., siue anno 988. Sed, vt notat Florezius, hoc anno biblia a Ioanne donata fuerunt, et ex temporum ratione argui potest, Seruandum obiisse anno circiter 980. Putat Florezius, *Astigitanam* sedem magis, quam *Bastitanam* verbo illo *Bastigitanae* indicari. Obseruat

seruat praeterea, male Salazarium ex hac subscriptione collegisse, eo tempore Felicem archiepiscopum Toletanum fuisse, et Stephanum Hispalensem, quum Felicis nulla mentio occurrat, Stephanus vero dicatur ... *onensis episcopus*, hoc est, Asidonensis (oppidi nunc dicti *Medina Sidonia*.)

8. Existimabat Florezius, ineditum hoc esse monumentum, quum scribebat, anno scilicet 1751., aut sequenti: sed iam ab anno 1740. Romae a Blanchino vulgatum fuerat in Vindiciis Canonicis sacrarum scripturarum, vbi inserit praefationem Christophori Palomares ad varias lectiones eiusdem exemplaris gothici Toletani collectas, vt correctioni bibliorum, quam Xystus Pontifex Maximus parabat, vsui esse possent. Praefatur Toleti 15. Kal. nouembris 1588. Palomarius in hac praefatione subscriptionem bibliorum gothicorum protulit, et aliquantulum quidem auctiorem, quam Florezius, fortasse quia magis integra tunc erat. Leuis quaedam est discrepantia in verbis *Quum enim vero* pro *Qui enim vero*, et *magnaeque* pro *magnae*, et *et mente* pro *ac mente*. Illud vero discrimen notandum, quod vbi Florezius legit *luculentissimoque ... onensis episcopo*, ex quo rursus tom. 10. pag. 62. Stephanum *Asidonensem* episcopum sine vllo alio documento constituit, Palomarius habet *luculentissimoque Spalensis episcopo*: quo Salazarii opinio a Florezio reiecta spectat. Ii, qui exemplar ipsum diligenter inspicient, iudicare poterunt, vtra lectio praeferenda: si tamen iam fortasse literae non euanuerunt. Eram etiam Palomarius mutat, et alia subiicit: *era millessima sexta cum tali ditione, vt nullus clericorum hunc codicem .... aut mutare a.* (forte *audeat*) *e suprafata sede. Et siquis, quod absit, fecerit, sit a deo, et angelis suis condemnatus.*

Palomarii collatio.

9. Palomarius testatur, exemplar Toletanum ad alia exemplaria collatum, emendatumque esse; atque emendatorem fuisse Ioannem, donatorem codicis, arguit ex verbis *compte perfectum*: quae ego malim de exteriori codicis ornatu intelligere. Hic enim erat mos, vt codices praesertim, qui ecclesiae alicui dedicarentur, pretioso, aut pulchro essent tegumento compti, et ornati. Ignotum esse ait Palomarius, qua aetate scriptus fuerit codex. Sed quum Seruandus *auctor, possessorque libri* dicatur, cur negabimus, Seruandum aut codicis excriptorem fuisse, aut saltem curasse sibi describi, ac fortasse etiam nonnullam partem in iis, quae bibliis aliunde immixta

Seruandus auctor, possessorque codicis.

sunt, habuisse? Viuebat autem Seruandus cum amico suo Ioanne seculo x. declinante. Et huc recidit, quod in Dissertat. pro editione vulgata Mariana ait, haec biblia ante sexcentos annos fuisse exarata: nam Mariana anno 1609. eam dissertationem edidit. Burrielius vero in epistola ad Franciscum Rabagum, de qua cap. 40., ex epistolis dedicatoriis commentariorum ad vetus, et nouum testamentum iudicium Marianae profert, quasi is censuerit, biblia ea ante Maurorum irruptionem in Hispaniam fuisse descripta. Nimirum in epistola dedicatoria ad Cardinalem Bellarminum Mariana ait: *Gothicis nostrorum libris antiquissimis adiuti sumus: in quibus magis sincera sacrorum librorum versio ab Hieronymo facta conseruatur argumento praeter alia, eius etiam in Psalmis interpretationem iis libris contineri, pro qua nostri codices septuaginta interpretum versionem in illos mutarunt*. Clarius in epistola nuncupatoria ad Andream Schottum: *Gothicus apud nos codex in membranis magnae fidei, et antiquitatis fortasse ante octingentos amplius annos descriptus, rerum, credo, potientibus gothis ante euersam Hispaniam a Mauris: certe ante sexcentos triginta annos ecclesiae Hispalensi donatum, ad eius calcem scriptum est.*

Ordo bibliorum Toletanorum.

10. Vt autem ordinem, quo biblia gothica scribi solerent, plenius cognoscere possemus, plura, quae adhuc extant, exemplaria inter se conferri deberent, tum veteribus aliis monumentis comparari. Praeter catalogos librorum sacrae scripturae, qui in Isidori operibus leguntur, sunt alii metrici ab antiquis nostris scriptoribus compositi: qui plerumque exemplaribus bibliorum, siue, vt tunc loquebantur, bibliothecis apponi consueuerunt. Mariana cap. 4. dissert. pro editione vulgata protulit versus Eugenii, qui ita incipiunt:

Regula quos fidei commendat noscere libros,
Hos nostra praesens bibliotheca tenet.

Reliqui plerique sunt hexametri. Hoc est carmen 59. part. 2. p. 68. in editione Patrum Toletanorum, vt cap. 81. iam aduerti: sed quaedam sunt variae lectiones apud Marianam non contemnendae. Prophetae ab Eugenio *bis octoni*, siue sedecim numerantur: ac proinde Baruch praetermissus ab eo videtur, qui etiam in bibliis gothicis Toletanis praetermittitur. Sed in his libri Regum ita diuiduntur, vt duo primi dicantur *primus, et secundus Samuelis*, reliqui duo *primus, et secundus Regum*. At in Eugenii carmine ita exprimuntur.

Bis bini Regum nectuntur in ordine libri.

11. De similibus aliis versibus, quos Aluarus Cordubensis pro titulo bibliorum Leouigildi, et Cyprianus archipresbyter Cordubensis pro titulis bibliorum Saturnini, et Adulfi composuit, dixi cit. cap. 81. Sed Cyprianus nihil peculiare explicat de numero, et ordine sacrorum librorum: Aluarus satis aperte bibliis gothicis Toletanis concinit: nam de libris Regum sic profert, *Ruth quoque, quem Regum sequitant Samuelque, Malacim*. Prophetam Baruch omittit, et duos tantum Machabaeorum libros recenset: duos etiam tantum, vt videtur, libros Esdrae: nam vbi ait: *Quem bini Dierum verba, biblique corusci - Consequitant Hesdras pulchre legemque reformans*, reponendum arbitror *binique corusci - Consequitant Hesdrae pulchre, legemque reformant*.

versus pro titulis bibliorum.

12. In monasterio S. Petri Caradignensis, siue *de Cardeña* asseruatur Psalterium charactere gothico exaratum, de quo agunt Yepes tom. 1. fol. 92., Berganza tom. 1. p. 222., et Florezius tom. 26. p. 16., in cuius fine haec excriptor notauit: *Explicitus est liber iste a notario Sebastiano diacono era* DCCCCLXXXVII. (anno Christi 949.) *regnante serenissimo rege Ramiro in Legione etc.* In monasterio Aemilianensi extant biblia gothica, quae Florezius tom. eod. 26. p. 76. post Berganzam recenset, quorum scriptio absoluta fuit anno 825.; sed ex exemplari antiquiori anni 662., vt colligitur ex fine libri 2. Machabaeorum: *Explicit Machabaeorum liber secundus. Tandem finitis veteris instrumenti libris, quos ecclesia catholica in canone diuinarum recipit scripturarum, ad euangelia, nouumque testamentum, Christo iuuante peruenimus. AM. Per Quisum monachum S. Aemiliani sub era* DCC.; qui est annus 662. Quaedam hic ex prologo Isidori in librum Prooemiorum repetita sunt, scilicet, *quos ecclesia etc.*

plura exempla bibliorum gothicorum.

13. Exemplar bibliorum gothicorum seculi X., in quo post Euangelia est libellus *De genealogiis*, asseruatur in archiuio ecclesiae Legionensis, vt cap. 85. indicaui. De alio exemplari Complutensi, in quo prologus est communis, qui in bibliis Toletanis desiderabatur, Burrielius nos certos reddidit in epistola ad P. Franciscum Rabagum, ex qua nonnulla excerpsi cap. 40. Haec, vt dixi, aliaque, siqua sint, biblia gothica, aut a gothicis originem ducentia curiose inspicienda, et conferenda sunt, vt bibliorum, quibus Isidorus, aliique Patres gothici vsi sunt, perspectam habeamus rationem.

recensentur.

Burrielii sententia.

14. Quod autem Burrielius censet, librum Isidori De ortu, et obitu Patrum coaluisse ex elogiis prophetarum, quae bibliis gothicis Isidorus inseruit, mihi eam opinionem minime placere, dixi cap. 61. Non ita absurda est altera eiusdem sententia, ex prooemiis, quae Isidorus singulis sacris libris praefixit, librum Prooemiorum compositum, vt cap. 62. ostendi, et ipse Prooemiorum titulus indicat. Omnino autem tenendum est, Isidorum ipsum tam librum Prooemiorum, quam alterum De ortu, et obitu Patrum edidisse: id enim Braulio diserte refert. Probabile est, Isidorum sacra biblia suo vsui describi curasse; quam ad sententiam nonnulli trahunt verba praefationis ad mysticorum expositiones Sacramentorum, *Et quia iam pridem iuxta literam a nobis sermo totus contextus est etc.*, quae melius alii ad literales commentarios referunt, vt cap. 65. demonstraui. Probabile itidem est, Isidorum eiusmodi bibliis sibi descriptis quaedam prooemia, et elogia prophetarum inseruisse. Sed minime constat, biblia gothica, qualia nunc extant, ita omnino fuisse ab Isidoro digesta, et ordinata. Et similius vero est, Seruandum ex operibus Isidori plura selegisse, quae bibliis suis insereret. Multo vero minus constat, Isidorum versionem vulgatam, siue Hieronymianam recognouisse. Nam variae lectiones, quae in bibliis gothicis obseruantur, ex varietate ipsa exemplarium sine vlla noua recognitione oriri potuerunt. Mariana cap. 21. dissert. pro editione Vulgata plura profert ex bibliis gothicis loca, quae aliter in Vulgata leguntur, sed ita vt a prima interpretis manu scriptura bibliorum gothicorum orta esse videatur, Vulgatae contra posteriori tempore inuecta. Etiamsi vero recognitor aliquis affuerit, certa ratio non suppetit, cur Isidorum potius, quam alium quemuis recognitorem fuisse statuamus.

Isidorus num auctor quartae editionis psalterii.

15. De quarta autem editione psalterii, ab Isidoro peracta, non omnino deest auctoritas: quamuis enim vberior Braulionis praenotatio, qua id narratur, interpolata sit, vt reuera est, tamen iam seculo XIII., aut etiam ante ea praenotatio ita aucta circumferebatur. Iterum audiendus noster Mariana est cap. 19. pro edit. vulg. *Nec praetermittendum est, quod de Isidoro Braulio Caesaraugustanus in eius vita ait, aut potius Lucas Tudensis in iis, quae de suo ad vitam Isidori a Braulione descripta ipse adiecit non pauca, quartam psalterii translationem edidisse. Eius editionis in Hispania gothorum*

tempore vsus fuit, vt indicant scripta eius aetatis Isidori, Iuliani, aliorum; retineturque locis omnibus, vbi gothico more sacrificatur, ab iis, quos Mozarabes vulgus vocat, quod ea ratione psalterium Gothicum nominare licet, siue Hispanicum. Conuenit autem frequenter cum psalterio Romano, quamuis multis etiam locis discrepet, cuius rei pauca exempla proferre placet. Psalm. 3. vers. 5. Ego dormiui, et soporatus sum, et exurrexi: quia Dominus suscepit me. *Gothici legunt*, Ego dormiui, et quieui, et resurrexi, quoniam Dominus suscitauit me; *atque ita citat eum locum Isidorus Libr. 1. contra Iudaeos. Ps. 6. v. 10.* Conuertantur, et erubescant valde velociter. *Gothici codices habent*, Conuertantur, et confundantur valde velociter. *Ps. 7. v. 12.* Fortis, et patiens numquid irascitur per singulos dies? *illi*, Fortis, et longanimis, et non iram adducens per singulos dies. *Ps. 9.* Inimici defecerunt frameae in finem; *gothici*, Inimici defecerunt framea in finem. *Psal. 16. v.* XI. Adipe suo concluserunt, *et v. 16.* Saturati sunt desideriis, *vbi nos* Saturati sunt filiis, *et psalterium Romanorum*, Saturati sunt porcina. *Mitto innumeros alios locos, quibus Gothicum psalterium a Romano discrepat.*

16. Haec curiose, et diligenter Mariana, nisi quod in his Marianae opusculis, quippe Coloniae Agrippinae, absente auctore editis, plura occurrunt menda, vt interdum vix sensus percipiatur. Extrema verba ita ego legam, vel intelligam: *Ps. 16. v. 10. gothici habent*, Adipe suo concluserunt, *vbi nos, et psalterium Romanum*, Adipem suum concluserunt; *et v. 14.*, Saturati sunt desideriis, *vbi nos*, Saturati sunt filiis, *et psalterium Romanorum*, Saturati sunt porcina. In noua editione breuiarii gothici, cura, et expensis Eminentissimi Cardinalis Lorenzanae editi, Psalterium gothicum recusum fuit ex peruetusto codice, in quo erant psalmi, cantica, et hymni. Alicubi tamen a Marianae indicatis lectionibus discrepat: nam vbi Mariana legit, *conuertantur, et confundantur*, psalterium gothicum habet, *auertantur retrorsum, et confundantur*: vbi Mariana, *Fortis, et longanimis, et non iram adducens*, psalterium gothicum, *Fortis, et patiens numquid irascitur?*

Mariana illustratur.

17. Psalterium Romanum, quo scilicet olim ecclesia Romana vtebatur, et etiamnum basilica vaticana vtitur, editum fuit tom. 2. operum Ven. Cardinalis Thomasii, curante Vezzosio Romae 1747. post plures alias editiones, de quibus videri potest ipsius Vezzosii

Psalterium Romanum:

praefatio. Ven. Thomasius in praefatione *ad Psalterium iuxta duplicem editionem, quam ROMANAM, et GALLICAM dicunt*, haec fere tradit: vtramque hanc editionem esse iuxta LXX. interpretes: vtramque a S. Hieronymo correctam: Romanam editionem, quae fortàsse ad veterem illam versionem, quae *Itala* dicitur, pertinet, vsurpatam olim Romae, in Italia, Gallia, Hispania etc.; primos ab ea recessisse Gallos, qui alteram Hieronymi editionem, obelis, asteriscis, additionibusque ex Theodotione desumptis distinctam, praetulerunt: quae inde ad alios transiit, et communis euasit. Romana editio permansit apud Mozarabes, et Romae, donec, iubente S. Pio V., romanum breuiarium ad communem omnium ecclesiarum vsum restitutum fuit, quod etiam Romae receptum est, excepta basilica vaticana, quae ob venerandae antiquitatis auctoritatem Romanam editionem Psalterii retinuit.

ab antiquis expositum.

18. Et haec antiquior psalterii editio est, quam plerique veterum suis expositionibus illustrandam susceperunt: quo Bruno Astensis in praef. ad Psalmos respexit: *Quum adhuc adolescentulus essem, exposui psalterium secundum aliam translationem, quae videlicet translatio pluribus in locis tantum differt ab hac translatione, qua romana ecclesia vtitur, vt nullo modo secundum illius expositionem haec translatio intelligi possit. Et illa quidem multos habet expositores; hanc autem, si aliquis exposuerit, nescio*. Bruno Brunus, eruditus editor, lib. 1. Prolegom. cap. 2. censet, S. Brunonem veterem editionem, quam etiamnum basilica vaticana adhibet, suo commentario illustrasse: sed quamuis S. Brunonis verba id innuere videantur, res ipsa obstat, quum psalmi ab eo exponantur, vti in nostris bibliis leguntur. Puto, scripsisse S. Brunonem, *secundum aliam translationem, qua romana ecclesia vtitur, quae videlicet translatio etc.*

consentit cum Mozarabico.

19. Consentiunt plerique, eandem editionem psalterii esse, quae in basilica vaticana, et in officio Mozarabico adhibetur: quae quum a S. Hieronymo correcta fuerit, nulla est causa, cur Isidorum quartae editionis auctorem credamus. Nam etsi quaedam variae lectiones inter exemplaria vaticana, et mozarabica obseruantur, tamen haec varietas diuersam editionem inducere nequit: alioquin tot fere editiones deberent admitti, quot varia sunt pro regionum, et temporum varietate exemplaria. Card. Bona lib. 2. Rer. liturg. c. 4. num. 5., postquam versionem psalterii, qua basilica vaticana vtitur,

explicuit, *Eadem*, inquit, *versione vtuntur hodie vetusto more Ambrosiani, licet alicubi discrepet a romana. In breuiario quoque veteri Hispanico secundum regulam S. Isidori, quod Mozarabicum dicitur, extat idem psalterium etc.* Confer dissertationem Antonii Martinetti de Psalterio Romano editam Romae anno 1745.

duae psalterii editiones in Hispania.

20. Quamuis autem in officio gothico, quod nunc extat, psalterium Romanum, siue prima editio Hieronymi conseruetur, tamen olim vtraque editio, prima, et secunda, Romana, et quae nunc dicitur Gallica, apud gothos inter officia diuina in vsu videtur fuisse: siquidem Isidorus cap. 41. de vir. illustr. Leandrum fratrem hac laude ornat: *In ecclesiasticis officiis idem non paruo laborauit studio: in toto enim psalterio duplici editione orationes conscripsit.* Duas ergo psalterii editiones, quarum in officiis ecclesiasticis vsus esset, Isidorus agnoscebat. Quasnam alias, nisi primam, et secundam Hieronymi? Nam tertiam Hieronymi versionem ad fidem hebraicam nullam ecclesiam recepisse, testis est Mariana cap. 19. dissert. pro editione vulgata.

orationes ex psalterio.

21. Quod si veterem ecclesiam gothicam excipere velis, quia in bibliis gothicis Toletanis psalmi ex hac tertia Hieronymi editione exprimuntur, adhuc constare semper debebit, in ecclesia gothica non semper psalterium romanum inter officia ecclesiastica viguisse, vt ex orationibus S. Leandri pro duplici psalterii editione euincitur. Et Sigebertus quidem cap. 83. De vir. illustr. de Einardo sic habet: *Hic imitatus Bedam, qui abbreuiauit hebraicum psalterium, excerpendo de illo omnes versus, verba orationis habentes, abbreuiauit et ipse gallicanum psalterium, quo nos Galli vtimur, excerpens de illo omnes versus, verba orationis continentes.* At Ven. Thomasius in praefat. ad Psalterium iuxta duplicem editionem, *Verius*, inquit, *forte dixisset Sigebertus, Bedam ex romana antiqua editione hoc opusculum compilasse, quam tum temporis vsurpatam autumamus in Britannia.*

olim vsitatae.

22. Solemnis fuit vsus apud antiquos, vt psalmis orationes fere ex psalmorum, qui praecesserant, verbis subiungerent, vt obseruat idem Ven. Thomasius in praefat. ad psalterium iuxta duplicem editionem, vbi minus bene locum Isidori de Leandro expressit, *In toto psalterio duplici oratione editiones conscripsit*: scribendum, vt ante posui, *duplici editione orationes conscripsit*. Varius autem hic

vsus, vt non idem psalterium in ecclesiis gothicis recitaretur, abolitus demum fuit a Concilio iv. Toletano anno 633. can. 2. *Vnus igitur ordo orandi, atque psallendi nobis per omnem Hispaniam, et Galliam conseruetur.*

Isidorus nulli certae versioni alligatus.

23. Quanam autem versione psalterii, et reliquorum sacrae scripturae librorum Isidorus potissimum vsus in suis operibus fuerit, libere dicam, vix poterit definiri. Nam vt alia omittam, quae ceteris communia sunt, Isidorus saepe non tam suis, quam aliorum Patrum verbis vtitur: itaque scripturae loca plerumque exprimit, qualia apud antiquiores legebat. Versionem ille tamen S. Hieronymi praeferendam censebat, quae nostra vulgata esse creditur. *Presbyter quoque Hieronymus*, ait lib. 6. Etym. cap. 4., *trium linguarum peritus ex hebraeo in latinum eloquium easdem scripturas conuertit, eloquenterque transfudit, cuius interpretatio merito ceteris antefertur. Nam est et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior, atque, vtpote a christiano interprete, verior.* Rursus lib. 2. de offic. cap. 12. *De hebraeo autem in latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras scripturas conuertit: cuius editione generaliter omnes ecclesiae vsquequaque vtuntur pro eo, quod veracior sit in sententiis, et clarior in verbis.* Quod elogium ab Augustino de veteri versione Itala dictum in versionem Hieronymianam Isidorus transtulit. Et haec Hieronymiana versio est, quam in bibliis gothicis Toletanis extare monuimus.

vti S. Gregorius Magnus.

24. Hac eadem agendi ratione S. Gregorius nouam hanc translationem veteri, hoc est, Italae praeferebat, quia scilicet illa *cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum est, quidquid in ea dicitur*, vt ait lib. 20. Moral. cap. 32. Nihilominus ipse ex vtraque veteri, et noua testimonia proferebat, vt profitetur in epistola, qua Moralium libros ad Leandrum misit: *Nouam vero translationem dissero: sed quum probationis causa exigit, nunc nouam, nunc veterem per testimonia assumo: vt quia Sedes Apostolica, cui, deo auctore, praesideo, vtraque vtitur, mei quoque labor studii ex vtraque fulciatur.*

exempla versionis in Hispania vsitatae.

25. Nic. Antonius Marianae diligentiam laudat, qui in notis ad libros contra Iudaeos animaduertit, Isidorum in psalmorum locis referendis quaedam ex psalterio Romano, et gothici officii proprio desumpsisse: et in aliis libris aliam, quam vulgarem nunc in eccle-

ecclesiae vsu versionem, ante oculos habuisse. Exemplum profert ex lib. 1. cap. 19. *Vnde et alius propheta de his ita dicit: Facti sunt mihi in sagittam reciprocam*. Haec verba pertinuisse putat Mariana ad aliquam ex innumeris antiquis versionibus, quae interciderunt, fortasse ex Osee cap. 7. v. 16. *Reuersi sunt, vt essent absque iugo, facti sunt, quasi arcus dolosus*. Arcus enim dolosus respondet sagittae reciprocae, quae in proiicientem conuertitur. Nic. Antonius addit, simile quasi prouerbium extare psalm. 77. v. 57. *Quemadmodum patres eorum conuersi sunt in arcum prauum. Hic enim est sensus verborum hebraeorum, atque graecorum etiam, quae Isidorus Clarius* (male editum apud Nic. Antonium *Isidorus clarius* aduerbii more) *interpretatur, in arcum prauum, vel dolosum, qui scopum non petit, sed fractus percutit eum, qui tetendit*.

26. Vsus psalterii gothici, etiam abrogato officio gothico, mansit in Hispania, vti obseruare licet in S. Martino Legionensi seculi XII., qui versionem psalterii mozarabici passim adhibet, vt tom. 1. pag. 173. 322. 361. 368. 375. tom. 3. pag. 103., quamuis hymnos, et plura alia ex breuiario romano vsurpet, vt t. 1. p. 408. t. 2. p. 56. 67. 160. 163. Rodericus Toletanus lib. 6. de reb. Hispan. cap. 5. *Translatio psalterii* (gothici) *in plurimis ecclesiis cathedralibus, et monasteriis adhuc hodie recitatur*.

psalterium gothicum diu mansit in Hispania.

CAPVT LXXXVIII.

Quamnam S. Isidorus habuerit partem in officio gothico, quod Isidorianum, et Mozarabicum dicitur? Summa eorum, quae Bollandiani hac de re disseruerunt. Animaduersiones Marchionis Scipionis Maffei de Orationali gothico, apud Veronenses extante.

1. Multis seculis per vniuersam Hispaniam viguit certa precandi deum in officiis ecclesiasticis ratio, quae *iuxta Beati Isidori regulam* esse dicebatur. Apud exteros quoque haec de S. Isidoro officii gothici auctore opinio inualuit, praesertim postquam breuiarium, et missale eius ritus iussu Cardinalis Ximenii typis commissa fuerunt. Canonici Lateranenses in suis Officiis propriis ad diem 4. aprilis lect. 2. nocturni 2. id testatum voluerunt. *In qua* (synodo IV. Toletana) *quum sancitum fuisset, vt vnus vbique in vniuer-*

Pinii dissertatio de officio gothico.

sa Hispania sacer ritus in cunctis ministeriis ecclesiasticis seruaretur, a Patribus eidem Sancto Isidoro, vtpote earum rerum peritia, et scientia ceteros excellenti, onus iniunctum est, vt volumen elucubraret ecclesiasticorum officiorum, quibus tam in missis, quam in horis psallendis vti deberent. Quod et praestitit: nam adhuc et missale, et breuiarium extant, sacram redolentia antiquitatem, quae sub eiusdem Isidori titulo typis mandata fuere. Plenam eiusmodi ritus historiam, qui prima repetens ab origine, scire voluerit, inueniet in *Liturgia Mozarabica*, siue *Tractatu historico chronologico de Liturgia antiqua hispanica, gothica, Isidoriana, Mozarabica, Toletana, Mixta, quam ex Hispaniae conciliis, Romanorum Pontificum gestis, Regum Hispanorum diplomatibus, aliisque ad praesens institutum repertis documentis collegit, digessit, et illustrauit Ioannes Pinius Societatis Iesu theologus.* Extat hic tractatus in Actis Sanctorum tom. 6. iulii, recusus in Collectione Praefationum, Tractatuum, Diatribarum etc. Bollandianorum Antuerpiae, et Venetiis. Productus quoque fuit hic tractatus tom. 1. part. 1. Operum Ven. Cardinalis Thomasii, studio, curaque Iosephi Blanchini, Romae 1741.; ex quo hallucinatus est auctor operis inscripti, *Real Academia de buenas letras de Barcelona*, qui pag. 392. Ven. Cardinalem Thomasium auctorem tractatus de liturgia hispanica credidit: vbi etiam Caietano Cennio tribuit, quae ad Blanchinum proprie spectant.

praecipua eius capita.

2. Pinius ergo post Franciscum Pisam, Eugenium Robles, Eminentissimos Bonam, et Aguirrium, Ioannem Mabillonium, Edmundum Martenium, Petrum Brunum, aliosque liturgiam veterem Hispanicam illustrare in se recepit: cuius opiniones per summa capita delibabimus. Liturgia sacra a S. Petro, aliisque apostolis propagata in rei substantia eadem vbique fuit, et in ecclesia catholica immota persistit. Primae substantiali institutioni quidam externi ritus, alii alibi, accesserunt. Prima origo liturgiae in Hispania a S. Petro repetenda est, vt eam Isidorus repetit, siue S. Petrus in Hispania fidem praedicauerit, vt vult Gaspar Sanctius, siue alii viri apostolici, a S. Petro in Hispaniam missi, Ordinem missae ab apostolorum principe acceptum inuexerunt, vt Innocentius I., et Gregorius VII. innuunt. Operam quoque suam fortasse eo contulit Paulus. Sacros quoque liturgiae ritus in Hispania, quantum per commorationis tempus licuit, Iacobus apostolus designauit.

3. Qualis autem fuerit hispanica liturgia quatuor primis seculis, quaestio perobscura est, et difficilis. Ex Patribus, qui eo tempore scripserunt, nihil certum eruitur: immo neque erui potest, si vera sit opinio quorumdam, quatuor primis ecclesiae seculis nullam liturgiam scripto exaratam fuisse, sed sola viua voce traditam: quam sententiam Pinius fuse tuetur. Omissis autem commentis pseudochronicorum, prima liturgiae antiquae Hispanicae vestigia apparent in primo Concilio Toletano anno 400.; cuius tamen multi canones hierarchiam ecclesiasticam proprie indicant, non liturgiam: alii liturgiam supponunt, sed non exprimunt, qualis ea fuerit. liturgia hispana quatuor primis seculis.

4. Ineunte seculo v., barbari Hispaniam occuparunt, vandali, sueui, gothi. Ex Orientis ecclesiis gothi liturgiam suam acceperant: duplex igitur tunc fuit in Hispania liturgia, altera antiqua hispanica, altera orientalis, a gothis aduecta, quae fortasse labem aliquam ab haeresi ariana contraxit. Turbulentis his temporibus rerum liturgicarum in Hispania notitia obscura est: ac vix quaedam percipiuntur ex Concilio Hispanico generali suasu Leonis Papae anno 447., ex epistola eiusdem Leonis 95., alias 109., ex epistola episcoporum Tarraconensium ad Hilarum Papam anno 465., ex epistola Simplicii Papae ad Zenonem Hispalensem episcopum: nam Concilium Bracarense anni 411., quod Aguirrius genuinum putabat, nunc passim tamquam apocryphum exploditur. seculo v.

5. Seculo vi. luculentiora sunt ritus liturgici monumenta in Concilio Tarraconensi anni 516., et Gerundensi 517., quo praescribitur, *vt quomodo in metropolitana ecclesia fuerit, ita in omni Tarraconensi prouincia tam ipsius missae ordo, quam psallendi, vel ministrandi consuetudo conseruetur*: *praeter alia de litaniis etc.* Varietas ergo aliqua erat in ecclesiis prouinciae Tarraconensis, quam Patres Concilii Gerundensis de medio tollere voluerunt. Ac facile quidem erat, vt etiam eiusdem ecclesiae prouinciae in officiis ecclesiasticis inter se nonnihil dissentirent, quum facultas ea ordinandi penes episcopos esset. Et quum orientalis liturgia a gothis in Hispaniam immissa fuerit, fortasse ea nonnullis hispanis placuit, aut etiam tertia ex hispanica, et orientali mixta. seculo vi.

6. Eodem videtur pertinere, quod prouinciae Bracarensis metropolitanus Profuturus Romanum Pontificem de paschae festiuitate, precum ordine, et missarum solemniis consuluit: quia scilicet litur- Profuturus Bracarensis.

gia Bracarensis a Romanae liturgiae ordine ad orientalem liturgiam deflexerat, vt Pinius coniicit. Potuit tamen aliis de causis diuersus esse ordo liturgiae in prouincia Bracarensi, et in ecclesia Romana: nam ab apostolorum tempore quum libere episcopi quique sacros ritus, retenta liturgiae substantia, disponerent, vix fieri poterat, vt iidem in diuersis regionibus ritus immoti permanerent, aut stabilirentur, praesertim si primis quatuor ecclesiae seculis nulla erat literis tradita liturgia.

concilia seculi VI.

7. Alia decreta de ordine precum ediderunt Concilium Barcinonense anno circiter 540., Valentinum anno 546., et Bracarense 561., qua vnus, atque idem psallendi ordo, et *textus canonicae precis*, quem Profuturus ab ipsa apostolicae sedis auctoritate scriptum acceperat, ab omnibus retinendus praescribitur, quum officia diuina apud vnumquemque episcoporum varia, et inordinata consuetudine antea retinerentur. Alia etiam traduntur ad orientalis ecclesiae ritus accommodata. Constat ergo, *textum canonicae precis*, a romano Pontifice ad Profuturum directum, non illico ab omnibus episcopis prouinciae Bracarensis fuisse admissum. Constat item, libenter seculo VI. ab hispanis fuisse plura suae liturgiae inserta ex liturgia orientali, tum quia id gothis, et sueuis gratum esse intelligebant tum quia Martinus Dumiensis, antistes Bracarensis, in Pannonia quidem ortus, sed in Graecia literis imbutus collectionem canonum ex orientalibus synodis hispanis tradidit. Addo versum ex eius epitaphio apud Sirmondum: *Antistes cultum instituit, ritumque sacrorum*: quod non de prima institutione cultus, sacrorumque rituum intelligere debemus, sed de illustratione quadam, siue instauratione, et additionibus ex graecorum consuetudine petitis. Florezius tom. 15. Hisp. sacr. pag. 125. versum S. Martini referendum putat ad regulam fidei, et sanctae religionis, de qua S. Isidorus De vir. illustr., sed melius accipietur de cultu officii ecclesiastici, ab ipso Martino aliqua ex parte instaurato: cui etiam missam S. Martini Turonensis cum celebri apud liturgicos oratione tribuere velim.

Ioannes Biclarensis.

8. Ritus quoque graecos hispanicis admiscuisse creditur Ioannes Biclarensis, origine gothus, qui quum esset adolescens, Constantinopolim perrexit, ibique graeca, et latina eruditione munitus, in Hispanias reuersus est. Neque aliter sentiendum de S. Leandro, qui Constantinopoli arctissimam cum S. Gregorio Magno amicitiam con-

traxit, cuius proinde exemplum facile secutus fuerit: nam S. Gregorius nouas, et vtiles graecorum consuetudines vltro recipiebat, vt ex eius epistola 63. lib. 7. ad episcopum Siracusanum euincitur. Profecto in Concilio III. Toletano, cuius pars magna fuit Leander, hispani primi inter latinos morem recitandi symbolum in missa secundum formam orientalium ecclesiarum receperunt. Alia eodem seculo VI. de officiis ecclesiasticis in Concilio Narbonensi anno 589. decreta sunt: quo tempore et Hispania, et Gallia Narbonensis gothorum regi Recaredo suberant.

liturgia in Hispania sec. VII. floruit.

9. Seculo VII. potissimum res liturgica Hispaniae floruit, et quodammodo stabilita est ex decretis Concilii Toletani IV., cui Isidorus praefuit, coactis Toleti 62. episcopis Hispaniae, et Galliae gothicae. Praescriptum in primis fuit, vt *vnus ordo orandi, atque psallendi per omnem Hispaniam, atque Galliam conseruaretur, vnus modus in missarum solemnitatibus, vnus in matutinis, vespertinisque officiis*. Diuersae ergo erant tunc in Hispania sacri ritus consuetudines: et quidem varietas, quae erat in multis peculiaribus ritibus, in Concilio ipso indicatur, et singillatim prohibetur: scilicet de die solemni paschatis, de celebratione officii feria 6. passionis, de benedictione cerei paschalis, de quotidiana orationis dominicae recitatione, de alleluia non canendo in quadragesima, de laudibus ante euangelium non cantandis, de vsu hymnorum retinendo, de vsu hymni trium puerorum, de clausula psalmorum, de Gloria in fine responsoriorum, de libro Apocalypsis a paschate vsque ad pentecosten missarum tempore praedicando etc. Scopus praecipuus concilii fuit, vt nulla deinde in officio sacro existeret diuersitas, sed ex multis, ac diuersis ritibus, qui per Hispaniam, ac Galliam Narbonensem frequentabantur, optimi seligerentur, et vnus esset ordo liturgiae, vnus modus, par consuetudo. Quod autem obiter addit Pinius de terminis Galliae Narbonensis ex diuisione dioeceseon tempore Wambae, ab Aguirrio indicata, monendum censeo, eiuscemodi diuisionem a doctis viris iam nunc spuriam censeri, et a Pelagio episcopo Ouetensi confictam.

Isidorus an auctor noui officii?

10. Quum autem S. Isidorus Concilio Toletano IV. praefuerit, et canones, vt creditur, condiderit, hic locus est, vt disputetur, an officii noui gothici auctor fuerit. Describam ergo ex Pinio paragraphum 3., et 4. cap. 3., vbi hanc quaestionem exagitat.

S. Isidorus, archiepiscopus Hispalensis de officio gothico hispano optime meritus: an noui fuerit conditor?

Sanctus iste laudatissimus

11. Nemo sane est, qui dubitare possit, quin S. Isidorus optime mereri potuerit de rebus liturgicis, si raras sapientissimi viri dotes norit, pari eruditionis, et sanctitatis nexu coniunctas. Acta ipsius illustrata sunt apud nos die IV. Aprilis: vbi pag. 329. proferuntur excellentis eius doctrinae testimonia. Breue est illud concilii Toletani VIII., anno 653., post sancti obitum XVII., habiti: *Nostri quoque seculi doctor egregius, Ecclesiae Catholicae nouissimum decus, praecedentibus aetate postremus, doctrinae comparatione non infimus, et quod maius est, in seculorum fine doctissimus, atque cum reuerentia nominandus Isidorus*. Fuit itaque tum in aliis scientiis versatissimus, vti ex libris eius constat, tum in officiis ecclesiasticis instructissimus, sicut liquet ex iis, quae super isto argumento erudite conscripsit. Omnia igitur in eo ita erant comparata, vt ipse, siquis alius in toto Hispaniae regno, lucem longe maximam mysteriis liturgiae reconditis, et arcanis affundere posset. At quod in hoc genere potuit efficere, effectum re ipsa dedit in concilio Toletano IV.; cui quoniam tanta cum laude, tantaque cum gratia praesedit, minime aberrauero a vero, si a tanto praeside, seu viua potius eiusdem concilii voce, et oraculo, profluxisse dixero vel omnes, vel plerosque saltem circa oeconomiam liturgicam canones, in isto concilio praescriptos, et a me superius recensitos: cui enim melius, et verisimilius canones isti attribui possint?

creditus est a variis auctoribus

12. Quidquid sit, adeo magnam rebus ibi gestis sanctus Doctor sui apud auctores concitauit aestimationem circa Officium ecclesiasticum, vt crediderint, ac tradiderint, nouum ab illo tunc temporis conditum fuisse. Baronius ad annum 633., quo concilium illud celebratum dixi: *Fuit*, inquit, *sententiae plurimorum, cui volens, libensque subscribo, in hoc concilio a patribus iniunctum S. Isidoro, rerum ecclesiasticarum peritia, et scientia ceteris excellenti, vt ex praescripto sacri concilii volumina elucubraret ecclesiasticorum Officiorum, quibus tum in sacris Missis, tum in horis psallendis canonicis nocturnis, atque diurnis vti deberent omnes Hispaniarum ecclesiae. Quod quidem ab eo quam felicissime praestitum est, ita vt et Missale, atque Breuiarium ederet*. Longior essem, si producerem auctores Hispanos, et ex eorum verbis conficerem, quidnam, et quantum in hoc, quo de agitur, argumento tribuant S. Isidoro: neque enim eodem modo loquuntur omnes; et sunt, qui ipsi adiungunt praeterea S. Leandrum; quem alii dicunt auctorem fuisse Officii sacri. Quae videri poterant apud scriptores, quos assigno, videlicet nostrum Ioannem Marianam De rebus Hisp. lib. 6., cap. 5.; Franciscum de Padilla Historiae eccl. Hispan. centuria 1., cap. 10., et centuria 7., cap. 20.; Vasaeum ad annum 717.; Ambrosium Moralem lib. 12., cap. 19.; Aluarum Gomezium De rebus gestis Cardinalis Ximenii lib. 2., pag. 969.; Marchionem Mondexarensem fol. 136., quibus addi potest obseruatio ad concilia celebrata in

Hispania citeriore apud Labbeum tom. 9., col. 1198. Verba producam inferius alia opportunitate. Nunc iuuerit rem alibi expositam audire.

13. Nicolaus Antonius in Bibliotheca Hispana veteri lib. 5., cap. 4., pag. 269. S. Isidori opera recensens, *Tribuitur ei quoque*, inquit, *Missale, et Breuiarium, quibus ecclesiae Hispaniarum . . . vsae fuere ex concilii Toletani* IV. *decreto illo, (vt creditur,) quod canon secundus continet: De vno ordine etc. Cum enim haeresis Arianorum non potuisset non ordinem omnem rectum, in ecclesiastica disciplina obseruandum, turbare, varietatemque, erroris sequelam, vbique inducere, nihil magis curandum fuit Catholicis praesulibus, quam sacrum omnem ritum, et caeremonias, tum fidei rectae conformes, tum vniuersis Gotthicae ditionis, tam in Hispania, quam in Gallia prouinciis vniformiter obseruandas praescribere. In quo vix dubitari potest, quin Leander, dum vixit, Arianismi exturbator, muneri suo satisfecerit. Sed cum Isidorianum communiter hocce audiat Missalis, et Breuiarii Gotthici Officium, denegare non possumus Isidoro nostro praecipuum aliquem huius fabricae, doctissimaeque, atque grauissimae, simul et piissimae compositionis honorem, et laudem*. Id quod laudatus auctor confirmat ex Guitmundo, et Elipando; de quibus dicam paullo post. Deinde ita pergit: nouam condidisse liturgiam.

14. *Quamquam, vt verum fatear, nollem ex concilii decreto isto . . . factum admittere . . . ne . . haud exigui laboris, et contentionis opus intra sic breue tempus, quod a celebrato concilio vsque ad sancti Praesulis intercessit obitum, necessario restringamus. Vero etenim mihi similius est, pridem iam eum, post antiquiorem aliorum operam, incubuisse huic rei conficiendae, cum concilium celebraretur; siue in vsum iam tempore concilii hunc ritum venisse Isidorianum, eo autem direxisse sanctionem suam Toletanos Patres, vt per vniuersam Gotthici nominis ditionem, eumdem orandi ordinem, atque psallendi; (Breuiarium indicatur) eumdem in Missarum solemnitatibus modum (Missalis significatur liber) obseruari praeciperent. Nisi enim iam promulgatus, aut in vsu esset ritus aliquis approbatus, quo vti deberent sacri homines, frustra fuisset de euitanda diuersitate, atque ex ea scandalo, legem dicere*. Deinde nonnullis interiectis, quae difficultatem mouent, quo minus confectio hic agitata S. Isidoro tamquam auctori conueniat, mentem suam ita praesenti quaestioni attemperat, vt mediam quamdam sententiae viam tenens, nec totum illud negotium ipsi arroget, nec totum etiam abroget, sed partim concedat, partim neget; id quod his verbis exprimit: An et quo vsque

15. *Quae omnia sane cum iudicio excogitata, quantumcumque solidam incepti, et absoluti Officii laudem Isidoro nostro denegent, Isidorianum vulgo datum iis libris, et ab vltima antiquitate deriuatum nomen, id saltem conficere apud omnes recta ratione vtentes debet, vt inter alios huic negotio deditos non vltima Isidori laus habeatur*. Sed praeterquam quod illud proprie non disputatur, satis etiam insuper hoc conuenit cum dictis meis sub exordium huius paragraphi, vbi, quid in hoc genere tribuendum S. Isidoro censerem, non obscure exposui. At plus nonnulli exigunt scriptores, non illi dumtaxat, qui nullam sibi ex antiquitate au- id dici possit.

ctoritatem conciliare possint, sed alii praeterea satis antiqui. Guitmundus, Auersanus in Italia episcopus, qui floruit seculo XI., et de quo Vghellus inter istius Cathedrae episcopos tom. I. Italiae sacrae, col. 488. nouissimae editionis, Guitmundus, inquam, ille De corporis et sanguinis Christi veritate in Eucharistia lib. 3. (qui habetur in Bibliotheca Patrum editionis Coloniensis, anni 1618., tom. XI.) pag. 369. haec profatur: *In quodam Missali Hispano, quod dicunt sanctum dictasse Isidorum, in hebdomada ante Pascha, in quadam Missa sic inueni etc.* Inter opera Alcuini, seu Albini, qui Caroli Magni magister exstitit, ac exeunte seculo VIII. claruit, habetur epistola Elipandi Toletani episcopi ad ipsum Alcuinum data, in qua sic dicit col. 917., editionis dictorum operum Parisiensis, quae anno 1617. typis excusa notatur: *Nam et ipsi canimus in vigilia Paschae, beato Isidoro dicente: Induit carnem, sed non exuit maiestatem: nostram substantiam expetens, sed propriam non relinquens.*

[illegible] rationibus

16. Audisti, quidnam in praesenti controuersia pro S. Isidoro dici possit; nunc autem, quaenam contra faciant rationes, intellige ex Eminentissimo Cardinale Bona lib. I., cap. XI.; vbi postquam retulisset Baronium, nec non librorum, haec Officia continentium, inscriptionem, quae assertionem Baronianam confirmat, soletque esse talis: *Officium Gothicum, siue mixtum, secundum regulam S. Isidori, dictum Mozarabes*: statim haec proponit incommoda, his verbis vsus: *Mihi autem*, ait, *ne huic sententiae statim adhaeream, quaedam sunt, quae grauem ingerunt difficultatem: nam primo in Missa Sancti Martini in oratione post nomina, haec verba leguntur: Hunc virum, quem aetatis nostrae tempora protulerunt, iubeas auxilium nostris ferre temporibus. Martinus autem obiit anno Domini* CCCCII., *et primus ex confessoribus paulo post obitum publico cultu coepit honorari. Ergo multo ante Isidorum haec Missa scripta fuit. Deinde si Isidorus huius Officii auctor fuit, cur nec Braulio Caesaraugustanus, nec Ildefonsus Toletanus, viri sancti, et Isidoro familiares, ille in elogio ipsius Isidori; hic in libro De scriptoribus ecclesiasticis, nullam operis adeo excellentis mentionem faciunt?*

[illegible] vtramque partem

17. *His accedit, quod concilium* IV. *Toletanum aliquot huius Officii ritus canone* XI., *et sequentibus tanquam iam antea vsitatos commemorat; et tertium item Toletanum annis* XLIV. *ante quartum can.* 2. *statuit, in singulis ecclesiis Symbolum recitari, priusquam dicatur oratio Dominicalis, qui mos est peculiaris Missae Mozarabicae. Ipse quoque Isidorus libro De Scriptoribus ecclesiasticis, Leandri fratris sui, et in Sede Hispalensi antecessoris, scripta recensens, testatur, ipsum in ecclesiasticis Officiis non paruo studio laborasse, et in Sacrificii laudibus, atque Psalmis multa dulcisone composuisse. Ioannes Mariana lib.* VI. *De rebus Hispaniae cap.* V., *vsum inquit obtinuisse, vt Isidoro ritus Mozarabicus tribuatur, nonnulla tamen Leandrum inuenisse. Quod si Leander dumtaxat inuenit, crediderim, hoc Officium concilio* III. *Toletano, cui Leander interfuit, antiquius esse, et seculo* V. *iam in vsu fuisse, vt ex Missa Sancti Martini modo ostendimus; sed de primo eius auctore non constare; ab ipso tamen Leandro illustratum, ab Isidoro auctum, ab aliis progressu temporis amplificatum,*

tum, nominatim ab Ildefonso, cuius opera Iulianus Toletanus in Appendice ad librum eius de Scriptoribus ecclesiasticis in quatuor partes diuisit, et tertiam fuisse ait Missarum, hymnorum, atque sermonum.

18. *Ipse item Iulianus, qui diem clausit extremum aera Hispanica* prolatis
DCCXXVIII., *anno scilicet Christi* DCXC., *scripsisse dicitur, vt in eadem appendice Felix episcopus refert, librum Missarum de toto circulo anni in quatuor partes diuisum, in quibus aliquas vetustatis incuria vitiatas, ac semiplenas emendauit, atque compleuit; aliquas vero ex toto composuit. Item librum orationum de festiuitatibus, quas Toletana ecclesia per totum circulum anni est solita celebrare, partim stilo sui ingenii depromptum, partim etiam inolita antiquitate vitiatum, studiose correctum, in vnum congessit, atque Ecclesiae Dei vsibus ob amorem reliquit sanctae religionis. Petrus quoque Ilerdensis episcopus orationes, et Missas edidit eleganti sermone, diuersis solemnitatibus congruentes. Et Saluus, abbas Abaildensis monasterii, Missas etiam, et orationes, atque hymnos composuisse dicitur, plurimam cordis compunctionem legentibus, et audientibus tribuentes.*

19. Atque haec sunt, quae iste Cardinalis, rerum liturgicarum scien- examinatur;
tissimus, circa praesentem controuersiam congerit agumenta, quae laudato Nicolao Antonio tam neruosa, et solida sunt visa, vt non tantum ea *cum iudicio excogitata* candide, vt vidimus, et aperte profiteatur; sed etiam nihil opponat, quo eorum vim elidat. Hinc illam subiunxit iis clausulam, qua nouam ab Isidoro non esse confectam liturgiam tacite admittit, prout conficitur ex eius verbis superius productis. Ad argumentum vero, quod desumit Cardinalis Bona ex additamentis, quae per viros, S. Isidorum subsecutos, sacrae liturgiae sint adiecta, satis apte respondet Antonius, sic dicens: *Quod autem post praescriptum semel ordinem sacramentorum, orandi, atque psallendi, nec non et Missarum, et quotidianarum precum per Horas recitandarum ex concilio sanctionem, adhuc sancti, doctique antistites formandis orationibus, atque Missis vacarent, . . . ita interpretari possumus, vt id ipsum, quod nunc solet, eo tempore acciderit. Romana exim hodierna Ecclesia nihil turbato in substantialibus regulis ordine, tandem a Beato* (nunc sancto) *Pio V., sanctissimo Pontifice stabilito, plures Missas, Officiaque integra, aut eorum partes, pro diuersis ecclesiis, aut pro vniuerso fidelium coetu, frequenter, postquam approbata sunt, vel permittit recitare, vel praecipit.* Ad rationem itaque Eminentissimi Cardinalis ab amplificatoribus liturgiae Hispanicae desumptam ita respondet Antonius, sed ad alias non item; ob quas magis ad verum mihi accedere apparet illa sententia, quae noui liturgici Ordinis confectionem Sancto Isidoro abiudicat.

20. In eadem quoque sententia fuit Eminentissimus Aguirrius; id sed non videquod tom. I. pag. 143. agens de decretis concilii IV. Toletani, scribit; *Ex* tur nouam liilis *orta fuisse creditur ordinatio illius antiquissimi Missalis, et Breuia-* turgiam. Sanrii *iuxta ritum Gotthicum, quod Isidorianum appellari solet, denominatio-* ctus iste conne *sumpta a S. Isidoro, qui eidem synodo praefuit, et illud ordinandum* cinnasse.
curauit meliori forma: licet iam antea illud ipsum fere in aliis, et aliis Hispaniae ecclesiis cum varietate aliqua receptum, et vulgatum fuisset

a tempore discipulorum S. Iacobi, aut circiter, vt late probat D. Marchio Mondexarensis cap. xxiv. : vbi tamen fatetur, definire se non posse in indiuiduo formam, quam habuerit ista Missa in suis principiis, deficientibus monumentis istorum seculorum, quae illud euincant. Atque haec quidem valde conformia sunt sententiae circa obscuritatem liturgiae Hispanicae primis seculis, a me superius propositae. Argumentum, quod supra depromitur ex Elipando, parum, aut nihil probat: nam reponi potest, quod ita locutus sit, vt maiorem, apponendo nomen S. Isidori, illis verbis auctoritatem sibi conciliaret; sciebat enim, nomen illud Alcuino, ad quem scribebat, debere esse venerabile prae reliquis Patribus Toleti cum illo congregatis: et tamen in eadem illa epistola paullo ante sic praemiserat Elipandus: *Iterum testimonia sanctorum Patrum venerabilium Toleto deseruientium in Missarum oraculis edita sic dicunt etc.*

Quid dicendum ad varias obiectiones.

21. Hic itaque Missas tribuit Patribus Toletanis, illic S. Isidoro aliquid tribuit, quod canebatur in vigilia Paschae, non eodem modo locutus. Sed fac, Sanctum vere ista verba tunc cantanda praescripsisse: an inde extundes, nouam liturgiam ab illo compositam fuisse? Ad Guitmundum superius obiectum respondeo, vix aliquid confici inde posse contra sententiam Cardinalis Bonae: nam per τὸ *dicunt*, intelligitur quidem, quod tunc temporis fama fuerit, quod Missale aliquod S. Isidorus dictasset; sed ne id, quod tunc dicebatur, reipsa antea contigerit, videntur suadere argumenta in contrarium proposita. Adde, quod Guitmundus nimium remotus fuerit a temporibus S. Isidori, quam vt per suum *dicunt* fidem certam facere possit. Vide laudatum comitem Mondexarensem fol. 136. verso; vbi obseruat, hactenus non esse repertum testimonium, inuasioni Maurorum in Hispaniam praeuium, quo persuaderi secure possit communis ista opinio, quae credit, S. Isidorum Officii auctorem extitisse; quam sententiam et ipse reiicit fol. 138. Iam vero quia argumentum e Missa S. Martini Turonensis depromptum maxime incommodat opinioni contrariae, addi hic possent nonnulla de tempore, quo Missa ista composita fuerit, vti et de aliis quibusdam circumstantiis; sed cum alibi sese sit oblaturus de illis rebus dicendi locus, lectorem eo remitto; dum interea temporis quaedam specimina delibo ex S. Isidoro, vnde planum fiat, qualis hoc seculo septimo viguerit Ordo sacrorum mysteriorum, saltem quod ad eorum orationes spectat; et confirmetur sententia, quae nouam liturgiae pro Hispania confectionem isti Sancto abiudicat.

Orationes in sacrificio Missae tempore S. Isidori; nonnulla circa liturgiam sacram ex variis Hispaniae conciliis eruta.

S. Isidorus orationes Missae

22. Sanctus Isidorus De Officiis ecclesiasticis lib. 1. cap. 15. agit de Missa, et orationibus, ac definit, quot, quales, et quem in finem illae tunc adhibitae fuerint. *Prima*, inquit, *oratio ammonitionis est erga populum, vt excitetur ad impetrandum Deum. Secunda inuocationis adest, vt clementer suscipiat preces fidelium, oblationemque eorum. Tertia autem effunditur pro offerentibus, siue pro defunctis fidelibus, vt per idem sacrificium veniam consequantur. Quarta post haec infertur pro osculo pacis, vt charitate omnes reconciliati inuicem, digni Sacramento corporis, et*

sanguinis Christi consocientur. Quia non recipit dissensionem cuiusquam Christi indiuisibile corpus. Quinta infertur illatio in sanctificatione oblationis; in qua etiam ad Dei laudem terrestrium creatura, virtutumque coelestium vniuersitas prouocatur, et OSANNA in excelsis cantatur: quod Saluatore de genere Dauid nascente, salus mundi vsque ad excelsa peruenerit. Porro exhinc sexta succedit confirmatio Sacramenti: vt oratio, quae Domino offertur, sanctificata per Spiritum sanctum, corpori Christi, et sanguini confirmetur. Harum vltima est oratio, quam Dominus noster orare discipulos suos instituit, dicens: PATER NOSTER, QVI ES IN COELIS.

suo tempore vsitatas commemorat;

23. In cuius orationis petitiones postquam breuiter esset commentatus S. Isidorus, mox ita concludit: *Hae sunt itaque septem Sacrificii orationes, commendatae Apostolica, euangelicaque doctrina: cuius numeri ratio instituta videtur vel propter septenariam sanctae Ecclesiae vniuersitatem, vel propter septiformem gratiae spiritum, cuius dono ea, quae offeruntur, sanctificantur.* De symbolo Nicaeno sanctus idem Hispalensis Praesul tractat cap. 16.: *Symbolum*, inquit, *quod tempore Sacrificii populo praedicatur, sanctorum Patrum trecentorum decem, et octo collatione apud synodum Nicaenam est editum: cuius verae fidei regula tantis doctrinae mysteriis praecellit, vt de omni parte fideli loquatur, nullaque pene sit haeresis, cui per singula verba, vel sententias non respondeat. Omnes enim errorum impietates, perfidiaeque blasphemias calcat, et per hoc vniuersis ecclesiis pari confessione a populo proclamatur.*

hodiernus tamen Missae Mozarabicae ordo diuersus est.

24. Capite 17. agit *De Benedictionibus in populo*; sed nihil inde excerpo; quia solam continet analogiam benedictionis, a Moyse datae in antiqua lege. *Diuersum esse Mixtarabici Missalis*, inquit Nicolaus Antonius pag. 269., *quod idem vulgo cum Isidoriano creditur, Ordinem ab eo, quem libro* I. *De eccles. Offic. cap.* XV. *Isidorus seruari tempore suo apud vniuersum orbem prodidit. Quod cum Iacobus Pamelius, indicatis iis, in quibus differrent, partibus in Latinis suis liturgiis tom.* I. *pag.* 642., *tum Ioannes Grialius in notis ad istud Isidori testimonium, annotauerunt.* At de Missa Mozarabica suo loco recurret sermo. Sed nunc tempus monet, vt controuersiae satis, superque hic agitatae finis imponatur, et dispiciatur, quidnam per decursum huius seculi VII. in re liturgica gestum fuerit.

Varia alia congeruntur

25. In concilio Toletano V. quod celebratum notatur apud Aguirrium anno Christi 636., canone I. decernitur, *vt a die Iduum Decembrium Litaniae triduo vsque annua successione peragantur: quod si dies Dominica intercesserit, in sequenti hebdomada celebrentur.* In concilio Toletano VI., quod coactum notatur apud Aguirrium pag. 512. anno Christi 638. can. 2. sancitur, *vt hi dies Litaniarum, qui in synodo praemissa sunt instituti, eodem in tempore, quo iussi sunt excoli, annuo recursu, omni obseruatione habeantur celeberrimi.* Ne vero ordinem his, et sequentibus huius seculi temporibus continuatum interrumpam, prosequar ipsa concilia, postque illa recensebo viros, hoc aeuo de rebus liturgicis bene meritos. In concilio igitur Toletano VII. anni 646., vti signatur apud Aguirrium pag. 523. can. 2. *Censemus*, inquiunt Patres, *conuenire, vt cum a sacerdotibus Missarum tempore sancta mysteria consecrantur, si aegritudinis ac-*

cidat cuiuslibet euentus, quo coeptum nequeat consecrationis expleri ministerium, sit liberum episcopo, vel presbytero alteri consecrationem exsequi Officii coepti . . . Ne tamen, quod naturae languoris causa consulitur, in praesumptionis perniciem conuertatur, nullus post cibi, potusue quemlibet minimum sumptum Missas facere; nullus absque patenti prouentu molestiae minister, vel sacerdos, cum coeperit, imperfecta Officia praesumat omnino relinquere. Si quis haec tentare praesumpserit, excommunicationis sententiam sustinebit. De ieiunio sacerdotis antequam Sacrificium offerat, inspici potest notatio Loaisae apud Aguirrium pag. 526.

ex conciliis Hispaniae. 26. Toletanum VIII. anno 653. celebratum, quod habetur apud synodographum, saepius iam assignatum, pag. 540.: *In sacris Missarum solemnitatibus concordi voce profitemur, ac dicimus: Credimus in vnum Deum Patrem omnipotentem etc.* Videri in hoc symbolum possunt notae apud Aguirrium pag. 563. Pag. 545. can. VIII. sic cauetur: *Octauae disceptationis affectu reperimus quosdam, diuinis Officiis mancipatos, tanta nesciente socordia plenos, vt nec in illis probentur instructi competenter ordinibus, qui quotidianis versantur in vsus. Proinde solicite constituitur, atque decernitur, vt nullus cuiuscumque dignitatis ecclesiasticae deinceps percipiat gradum, qui non totum psalterium, vel canticorum vsualium, et hymnorum, sine baptizandi perfecte nouerit supplementum etc.* In synodo Toletana IX., habita anno Christi 655., nihil inuenio, quod sit nostri instituti, quantum ex titulis eidem praefixis obseruare potui. Concilium Toletanum X., anno Christi 656. celebratum, et notatum apud Aguirrium a pag. 579., titulo I. agit *De celebritate festiuitatis dominicae Matris* *; et mox capitulo I. testatum faciunt Patres suum erga Virginem Matrem religionis, ac venerationis affectum plane singularem, qui apud piissimam gentem ad hunc vsque diem constantissime perseuerat. Dicto itaque capitulo ita sancitur.

* al. *Annunciationis Dominicae*.

Ratio singulari quodam affectu habita in Tolet. 10. circa sanctissimam Virginem. 27. *Si . . Natiuitatis, et Mortis incarnati Verbi dies absque immutatione ita certus habetur, vt absque diuersitate in orbe toto terrarum ab omni concorditer Ecclesia celebretur, cur non festiuitas gloriosae matris eius eadem obseruantia, vno simul vbique die, similique habeatur honore? Inuenitur enim in multis Hispaniae partibus huius sanctae Virginis festum non vno die per omnes annorum circulos agi . . . Qua de re, quoniam die, qua inuenitur Angelus Virgini Verbi conceptum et nunciasse verbis, et indidisse miraculis, eadem festiuitas non potest celebrari condigne, cum interdum Quadragesimae dies, vel Paschale festum videtur incumbere . . . Ideo speciali constitutione sancitur, vt ante octauum diem, quo natus est Dominus, Genitricis quoque eius dies habeatur celeberrimus, et praeclarus. Ex pari enim honore constat, vt sicut Natiuitatem Filii sequentium dierum insequitur dignitas, ita festiuitatem Matris tot dierum sequatur sacra solemnitas: nam quod festum est Matris, nisi incarnatio Verbi? Cuius itaque ita debet esse solemne, sicut est et eiusdem Natiuitas * Verbi. Quod tamen nec sine exemplo decedentis moris, qui per diuersas mundi partes dignoscitur obseruari, videtur institui. In multis namque ecclesiis, a nobis et spatio remotis, et terris, hic mos agnoscitur retineri. Proinde, vt de ce-*

* al. *Natiuitatis*.

tero quidquid est dubium, sit remotum, solemnitas dominicae Matris die decimo quinto Kalendarum Ianuariarum omnino celebretur.

28. Synodus Emeritensis in Lusitania, anno Christi 666., can. 2. decernit, *vt sicut in aliis ecclesiis vespertino tempore post lumen oblatum prius dicitur Vespertinum, quam Sonum in diebus festis, ita et a nobis custoditur in ecclesiis nostris*, inquiunt istius synodi episcopi. In concilio Toletano xi. anni 675. apud Aguirrium pag. 664. capitulo III. habentur sequentia: *Placuit huic S. concilio, vt metropolitanae sedis auctoritate coacti vniuscuiusque prouinciae Pontifices, rectoresque ecclesiarum vnum, eumdemque in psallendo teneant modum, quem in metropolitana sede cognouerint institutum; nec aliqua diuersitate cuiusque ordinis, vel officii a metropolitana se patiantur sede disiungi . . . Abbatibus sane indultis Officiis, quae iuxta voluntatem sui episcopi regulariter illis implenda sunt, cetera Officia publica, id est, Vesperam *, Matutinum, sine Missam, aliter quam in principali ecclesia celebrare non liceat. Quisquis autem horum decretorum violator exstiterit, sex mensibus communione priuatus, apud Metropolitanum sub poenitentiae censura permaneat corrigendus etc.* Can. xiv. instituitur, *vt, vbi temporis, vel loci, sine cleri copia suffragatur, habeat semper quisquis ille canens Deo, atque sacrificans, post se vicinii solemnitatis adiutorem, vt si aliquo casu ille, qui officia impleturus accedit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus, a tergo semper habeat, qui eius vicem exsequatur intrepidus.*

Synodus Emeritensis praecipit vnum in psallendo modum;

* al. *Vesperas.*

29. Anno Christi 675. habitum in praedicta Lusitania fuit concilium Bracarense; de quo Aguirrius pag. 675., vbi idem auctor tertium istius nominis illud exstitisse memorat; alibi autem est quartum, prout colligitur ex nota marginali apud laudatum Aguirrium. In isto concilio capitulo I. obuiam itur erroribus, circa sacrosanctam Eucharistiam commissis, hoc verborum tenore: *Relatus est in concione nostrorum omnium error manifestus pariter, et diuersus . . . Quidam enim in Sacrificiis Domini relati sunt lac pro vino, pro vino botrum offerre: Eucharistiam quoque vino madidam, pro complemento communionis credunt populis porrigendam; et, quod peius his omnibus est, quidam sacerdotum in vasis Domini epulas sibi apponunt, et manducare in eis praesumunt. Quidam etiam ex sacerdotibus relati sunt, quod ecclesiasticae consuetudinis ordine praetermisso, Missam sine orariis audeant dicere, et quod in solemnitatibus Martyrum reliquias suo collo imponant ad fastum etc.* Quibus erroribus opponuntur capitula sequentia, quorum titulos huc transcripsisse suffecerit breuitatis causa. 2. *Vt repulsis omnibus opinionibus superstitionum, panis tantum, et vinum aqua permistum in Sacrificio offeratur.* III. *Ne vasa Deo sacrata humanis vsibus seruiant.* IV. *Ne sacerdos sine orario Missam audeat celebrare.* VI. *De damnata praesumptione quorumdam etc.*

Bracarensis praescribit materiem Eucharistiae, vasa, habitum sacrificantis.

30. Supersunt huic septimo, quo de sermo est, seculo concilia duo Toletana in rem nostram, videlicet duodecimum, ac decimum septimum. Primum anno 681. collectum, can. v. apud Aguirrium pag. 685., agit contra sacerdotes, qui toties non communicant, quoties sacrificant. Id, quod ex canonis titulo, pag. 681. intelligitur; sic enim sonat; *De quorumdam*

Toletanum concilium 12 Communionem in Missa praecipit:

consuetudine sacerdotum foedissima, qui oblatis Deo per se Sacrificiis non communicant; nam, sicut dicit textus canonis, *in vno die, si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a communicando suspendunt: et in sola tantum extremi sacrificii oblatione, communionis sanctae gratiam sumunt*. Rem illustrant notae apud Aguirrium pag. 692.

Toletanum 17 agit de Missis defunctorum non celebrandis pro viuis; et quid de Litaniis?

31. Alterum, quod modo dicebam, erat concilium Toletanum XVII., anno 694. celebratum: cuius canon IV., prout ex titulo eius constat, est *De sacris ministeriis, vel ornamentis ecclesiarum*. Canonis V. titulus sic se habet: *De his, qui Missam defunctorum pro viuis audent malesole celebrare*. Titulo autem canonis VI. agitur *De diebus Litaniarum per totos duodecim menses celebrandis*. Canones ipsos profert Aguirrius a pag. 755.; lectorem, cuius interest eos inspicere, illuc mitto. Nunc, quos huc distulimus, viros, elucubrationibus liturgicis hoc seculo septimo claros, commemoremus; quibus lux aliqua noua accedet ad ea, quae hactenus ex conciliis hoc aeuo habitis colligere conatus sum. Nam praeter notitias, oblata aliunde opportunitate, circa huiusmodi viros paragrapho superiore subministratas, supersunt aliae nonnullae in hoc genere, quas praetermittere non licet.

Liturgia quo sensu sit Isidoriana?

32. Ex his, quae Pinius hactenus collegit, disseruitque, argui potest, liturgiam veterem hispanicam a concilii IV. toletani tempore in nouum quemdam splendorem redactam, multis capitibus constitutis, quae per vniuersam Hispaniam obseruarentur. Quum ergo canones liturgici concilii IV. Toletani Isidoro tribuantur, et quum multa alia Isidorus de officiis ecclesiasticis scripserit, post id temporis non sine idonea ratione liturgia hispanica *Isidoriana* dici potuit, hoc est, iuxta canones, doctrinamque Isidori ordinata, quamuis multa ex antiquis retinuerit, (id enim canones ipsi Concilii IV. Toletani praecipiebant,) et multa etiam a posteris addita, et illustrata fuerint. Quamuis enim Concilium IV. Toletanum iusserit, *vnum debere esse sacrorum modum, atque ordinem*, tamen id ita Patres intellexisse videntur, vt retento eodem ordine in praecipuis quibusdam capitibus, licere episcopis adhuc existimauerint nouas missas, preces, hymnos, aliaque huiusmodi addere, et in quibusdam aliis non magni momenti a ceteris discrepare.

alii post Isidorum liturgiam illustrarunt.

33. Inde ortam credo eam liturgiae diuersitatem, quam canones sequentium synodorum, a Pinio relati, abolere allaborarunt: inde corruptelas in sacro officio peragendo alicubi permanasse, quas alii canones proscribunt. Sed certe constat, etiam post Isidorum viros illustres in amplificanda, et illustranda liturgia Hispanica vtiliter operam suam impendisse, Conantium Palentinum, qui ad

annum *639.* vixit, Eugenium Iuniorem, antistitem Toletanum, Ildefonsum, et Iulianum itidem Toletanos praesules. Ab his, aliisque Patribus gothicis liturgia hispanica, quae *Isidoriana* quoque dicta est, nomen *gothicae* accepit. Sed illud quaerendum mihi videtur, an in breuiario, et missali gothico quaedam sint partes ab Isidoro compositae, vt plures esse a Leandro, ab Ildefonso, et a Iuliano singillatim scimus.

34. Haud temere coniicere possumus, plura esse in officio gothico, quorum auctor fuerit S. Isidorus: sed non ita in promptu est id ostendere. De eo Isidori labore veteres tacuerunt, qui in multis, ac grauissimis eius operibus enarrandis occupati, leuiora haec persequi contempserunt, quod missas, aut orationes quasdam, aut hymnos, aut eiusmodi alia officiis gothicis inserta composuerit. At recentiores contra nimium sunt liberales: quum enim certum sit, multos alios Patres in liturgia gothica non exiguam partem habuisse, quidquid in missali, aut breuiario gothico legunt, Isidorum auctorem laudant, nomine *officii Isidoriani* decepti. Nonnulli tamen quaedam ex officio gothico peculiari ratione Isidoro ascribere videntur. Tamayus in Martyrologio Hisp., qui non omnia, in officio gothico contenta, Isidoro attribuit, orationem S. Vincentii martyris eius officii a S. Isidoro compositam refert.

multa sunt in officio gothico, ab Isidoro non composita.

35. In officiis propriis Sanctorum Hispanorum ad diem 17. iulii tert. lect. nocturni secundi sic traditur: *Ruffina quoque ad alia certamina sanctissimae sorori superstes, praesidis iussu, in arenam producta, vt S. Isidorus refert, ferocissimo leoni obiecta est.* Quod non aliunde desumptum videtur, nisi ex capitulo breuiarii gothici. Simile est, quod in festo SS. Seruandi, et Germani refertur ad diem 23. Octobris tert. lect. noct. sec. *Germani corpus, vt refert S. Isidorus, Gadibus sepultum, postea Emeritam transportatum est*: scilicet ex gothico officio. Hymnos quosdam breuiarii gothici in Officiis propriis Sanct. Hisp. Isidoro ascribi, dixi cap. 81., quum tamen alii eiusdem officii gothici hymni sine auctoris nomine expromantur. Quid ergo hoc discrimen est? Haec quidem monumenta recentia sunt, ac quum diuersi fuerint officiorum propriorum Hispaniae auctores, quod alius Isidoro affinxit, quia in liturgia Isidoriana reperit, alius, maturiori consilio rem expendens, anonymum protulit.

quaedam ipsi ascripta.

Elipandi testimonium.

36. At certe in breuiario ipso Isidoriano sermo extat expresso Isidori nomine inscriptus, vt cap. 72. exposui. Huc facit etiam, quod Elipandus in epistola ad Alcuinum ait: *Nam et ipsi canimus in vigilia paschae, beato Isidoro dicente: Induit carnem etc.* Reponit Pinius, id ab Elipando ita dictum, vt maiorem auctoritatem verbis illis conciliaret. Sed quum Elipandus alia testimonia proferat nomine *Eugenii, Ildefonsi, et Iuliani, aut Patrum venerabilium Toleto deseruientium*, in officio vigiliae paschae quiddam peculiare inuenisse videtur, cur Isidorum auctorem nominaret. Florezius tom. 3. Hisp. sacr. pag. 266. putat, Elipandum missale suae ecclesiae corrupisse, et ideo aliquando allegare suos tantum praedecessores Eugenium, Ildefonsum, Iulianum, quin Isidorum nominet. Corruperit sane Elipandus libros liturgicos: sed vt ego quidem puto, eo tempore vel in libris ipsis ecclesiasticis apposita aprebant nomina auctorum, quibus singulae partes debebantur, vel ex aliis documentis id notum erat; quamuis fortasse antiquiores quaedam preces a quo essent compositae, ignoraretur.

S. Iulianus Toletanus.

37. Accipe huius rei non leue argumentum. Samson abbas Cordubensis, qui seculo IX. Apologeticum suum, a Florezio tom. XI. Hisp. sacr. editum, conscripsit, lib. 2. cap. 13. sic ait: *Quod sequens venerabilis doctor Iulianus in missa quotidiana dicit: Accepturi, fratres charissimi, intra mortalia viscera caeleste sacrificium etc.* Verba sunt ex missali gothico in oratione, quae extat ante orationem dominicam missae Dominicae ante ieiunium kalendarum nouembrium. Rursus idem Samson lib. 2. cap. 23. *Quod etiam his verbis sanctus Iulianus in missa quotidiana nobis insinuat, quum dicit: Dignum, et iustum est, nos tibi gratias agere, omnipotens deus: cuius diuinitatis immensitas etc.* Extant haec in eadem missa missalis gothici in illatione, quae nostri missalis praefationi respondet. Quid *quotidianae missae* nomine Samson intelligat, quaeritur in Monito ad has orationes tom. 2. Patrum Toletan. pag. 325., neque causa satis idonea reperitur, vt auctor Moniti ingenue fatetur. Illa fortassis magis arridebit coniectura, eas orationes contentas olim fuisse in missa aliqua multis feriis communi, quae eo sensu *quotidiana* dicta fuerit; cui coniecturae fauet Missale gothicum, siue Gallicanum vetus, a V. Thomasio editum, in quo post plures missas de communi martyrum, et confessorum, et missam

pro-

propriam S. Martini episcopi sunt sex missae Dominicales, et initium *missae quotidianae* hoc titulo: *Missa Cotidiana Romensis: Deus, qui culpa offenderis etc.* Annotat Vezzosius, extare eandem hanc missam *Cottidianam Romensem* in Sacramentario codicis Bobiensis, licet ab eadem oratione non incipiat: ex eo codice liquere, ad gallicanum ritum accommodatam fuisse eam missam, quamuis Mabillonii opinione ex ordine Romano, seu Gregoriano desumptam. In Sacramentario veteri Gallicano laudati codicis Bobiensis praeter *missam quotidianam Romensem* sunt aliae *missae quotidianae*, et *missae Dominicales quotidianae*. Quid, quod in codicibus antiquis adhuc Toleti asseruatis, vt infra dicam, *missae* quoque extant *quotidianae*? Neque dubito, quin hae missae quotidianae respondeant hymnis quotidianis, qui in breuiario Mozarabico recentis editionis post psalterium describuntur.

38. Illud interim exploratum, Samsonem non ignorasse, quisnam fuerit auctor earum orationum, quae in ea missa recitabantur, siue in nonnullis missis appictum fuerit auctoris nomen, siue ex aliis documentis id tunc constiterit. Idem tamen Samson nesciebat, quisnam esset auctor antiphonae cuiusdam in festo annunciationis Deiparae, et compositam suspicabatur, quo tempore ariana haeresis in Hispania grassabatur. Hostegesis episcopus Malacitanus docuerat, deum, quum incarnatus est, in corde Virginis inclusum fuisse: deinde a Samsone ex parte conuictus, Verbum carnem factum in vtero Virginis concessit, sed ita vt dici debeat *inclusum in vtero Virginis*. Verba male latina Hostegesis haec sunt lib. 2. Apolog. Samsonis cap. XI. *Psalmodiam, quam ab anterioribus Patribus hactenus inter ecclesiasticis regulis canuerunt, hi incaute, immatureque damnauerunt. Nec praetereundum est huius antiphonae textum exprimere, vt illico ex ea ostendatur fidei meritum, quae tunc recte expressa est contra Nestorium: O quam magnum, inquit, miraculum inauditum! Virtus de caelo prospexit, obumbrauit vterum Virginis: potens est maiestas includi intra cubiculum cordis, ianuis clausis. Credimus, credimus, Verbum dei omnipotentis illapsum in vterum Virginis, et iuxta vnionem personae fuisse, ianuis clausis. Et vt cedat Nestorii dogma, non ambigimus esse inclusum etc.*

antiphona in festo Annunciationis

39. Merito Samson soloecismos Hostogesis irridebat, et meliora Hispaniae tempora augurabatur lib. 2. cap. 7. *Nam crede mi-*

in controuersiam vocata.

hi, quia hae ignorantiae tenebrae abolebuntur quandoque, et adhuc reddetur Hispaniae notitia artis grammaticae, et tunc omnibus apparebit, quantis erroribus subiaces ipse, qui hodie a brutis hominibus putaris literas nosse. In prima editione Hisp. sacr. recte editum est *abolebuntur*, quod in altera male mutatum in *adolebuntur*. De antiphona respondet Samson lib. 2. cap. 12. *Dicito mihi, o amice, qui vna mecum dicis hodie Christum dei, et hominis filium in vtero Virginis incarnatum, ac per hoc etiam ibi ad vnionem personae fuisse inclusum, cur non id canis, quod te credere dicis? Et ad instar illorum exemplarium, vbi intra cubiculum regni, vel vteri habet, ceteros corrigis?* Probe in prima editione Hisp. sacr. *id canis*: mendosissime postea factum *id carnis*. Variabant ergo exemplaria Cordubensia missalis gothici in ea antiphona. Addit Samson, se iam olim in exemplari, quo *intra cubiculum cordis* scriptum erat, malam antiphonam esse annotasse: *Nam quum ante aliquos annos, audita ego hac antiphona quemdam presbyterum, qui sciolus videbatur, interrogassem etc. victo rationabiliter eo hanc antiphonam signans, superscripsi ei, MALA. Et reuera iuxta hunc sensum valde est mala.*

discrepantia codicum. 40. Apertius Samson cap. 15. de discrepantia codicum, et de antiphonae sensu: *Vnde iustum est, vt amici mei non mihi, sed illis codicibus consentiant, vbi scriptum est, intra cubiculum regni, aut certe illis, vbi habetur, intra cubiculum vteri ... quod vtique in eorum exemplaribus non ego conscripsi, sed auctor forte, aut corrector ipsius antiphonae. Quod si auctor sic edidit, vt aut cubiculum regni, aut vteri, quod vtrumque rem vnam designat, poneret, notarius est culpandus, a quo constat inuitiata fuisse. Sin forte ab antiquis edita, qui sub arriano errore positi pridem occupabant Hispaniam, asserentes, diuinitatem filii dei creatam, ac proinde localem, et circumscriptam, et iccirco non inconclusibilem aestimantes, dixere eam in corde Virginis matris fuisse inclusam: postquam vero, deo tribuente, pax est largita ecclesiae etc. sanctificata canitur ibi, dum dicit: Potest maiestas includi intra cubiculum vteri, vel regni. Ab aliis vero paruipendentibus, vt fuerat ab Arrianis edita, sine vlla correctione hactenus vtitur vitiata .... Quod si (quod non puto) latinus sermo aut INCLVDI esse, aut vterum COR permiserit appellare, poterit ipsa antiphona irreprehensibilis forsitan credi.*

41. Ex hac respondendi ratione colligo, exemplaria liturgiae gothicae sub Maurorum iugo correctionibus quorumdam fuisse obnoxia, qui tamen fortasse veram, et genuinam lectionem corrumpebant: persuasum tunc nonnullis hispanis fuisse, quasdam partes officii gothici tempore arianae haeresis fuisse compositas, ac fortasse ab arianis, quae tamen a catholicis doctoribus retentae fuerunt, vel correctae, vel sine vlla correctione, quia sensu catholico accipi poterant. Antiphona vero, quam Samson tantopere reprehendebat, restat adhuc in breuiario Isidoriano, siue Mozarabico in festo Annunciationis Sanctae Mariae Virginis die 18. decembris in *exeunte vespera* pag. CCCLV. recentis editionis: *O quam magnum miraculum inauditum! Virtus de caelo prospexit, obumbrauit vterum Virginis. Potens est maiestas includi infra cubiculum cordis ianuis clausis*. Vbi *infra* pro *intra* vel mendum est typographicum, vel correctio alicuius librarii, qui *intra cubiculum cordis* reiiciendum cum Samsone crederet.

eadem antiphona adhuc restat.

42. Minime tamen probo Samsonis coniecturam, qui ab arianis haereticis antiphonam compositam suspicabatur. Duo in ea Samson reprehendebat, quod Virginem *in corde* concepisse ex ea colligi possit, alterum, quod deus, qui incircumscriptus est, dicatur *inclusus*. Primus error, quod Virgo corde, non vtero conceperit, communis arianis, et non arianis, esse potest. Alter, quod filius dei *creatus, ac proinde localis, et circumscriptus crederetur*, proprius quidem arianorum est. Quo ergo pacto Samson sanctificatam dicit antiphonam in codicibus, in quibus canitur, *Potest maiestas includi intra cubiculum vteri, vel regni*? Nam adhuc ita permanet verbum *includi*, quod vnum arianam haeresim posset redolere. Nam si maiestas *includi* potest, nihil ad rem differt, siue includatur intra cubiculum cordis, siue vteri, siue regni: pro quo vltimo verbo fortasse Samson scripserit *ventris*, vel *renum*, vel in singulari casu *renis*: nam de his verbis *vteri, regni* praemiserat: *quod vtrumque pro vulua facile potest intelligi*. At *cubiculum regni* non facile ad hanc significationem trahi potest.

defenditur ab arianismi suspicione.

43. Quum ergo, etiam fatente Samsone, consentiant codices in verbo *includi*, ex hac parte antiphona catholica censenda est, neque arianis imputanda. Deus quidem *incircumscriptus, immensusque est*, neque loco claudi potest, sed propter communicatio-

Deus quo sensu inclusus in vtero Virginis?

nem idiomatum dicitur *inclusus in vtero Virginis*, vt *passibilis*, *mortalis etc.* Ita etiam in hymno Venantii Fortunati ad matutinum officii S. Mariae in sabbato canimus:

Beata mater munere,
Cuius supernus Artifex
Mundum pugillo continens,
Ventris sub arca clausus est.

Vt innumera alia praeteream ex officiis nostris ecclesiasticis, et ex Patribus, quos Petauius lib. 10. de incarnat. cap. 8., et 9. recenset. Neque dissentit Samson, qui lib. 2. cap. 15. sic prosequitur: *Nam nullum est in tota antiphona miraculum inauditum, nisi Verbum dei in vterum Virginis humanatum propter vnionem personae dicatur inclusum.*

Quo sensu Deipara in corde concepisse dicatur?

44. Etsi autem minus errori esset obnoxium, si in antiphona pro verbis *intra cubiculum cordis* legeretur *infra cubiculum*, tamen genuinam auctoris catholici lectionem, ac sano sensu excipiendam credo, *intra cubiculum cordis*. Nam simili modo nonnullos veteres locutos constat, et in responsorio v. Circumcisionis Domini haec occurrunt: *Confirmatum est cor Virginis, IN QVO diuina mysteria, angelo nunciante, CONCEPIT: tunc speciosum forma prae filiis hominum castis suscepit visceribus.* Confer Benedictum XIV. lib. 2. De Beatif. cap. 32. num. 8., et quae ego contra errorem Petri Lucensis, qui reuelatione feminae delusus, B. Virginem, non vtero, sed corde concepisse tradidit, annotaui in commentario ad Apoth. Prudentii v. 583. *Virginitas, et prompta fides Christum bibit aluo - Cordis, et intactis condit paritura latebris.* Ac fortasse antiphonae breuiarii gothici auctor est S. Ildefonsus, cuius est missa missalis gothici in eodem festo Annunciationis B. Mariae Virginis: vbi quaedam non dissimilia leguntur: *In recessu pectoris sermonem credulitas patefecit etc.*; quam ad orationem, quae missa dicitur, Lesleus ex S. Petro Chrysologo homil. 42. haec de Virgine verba profert: *Beata, quae diuinum pignus sic suo suscepit, et seruauit in pectore, vt illud tota corporis externa nescirent.*

Quiricus Barcinonensis.

45. Inter Patres gothicos, qui post Isidorum liturgiam, siue officia ecclesiastica illustrarunt, et auxerunt, non immerito referemus Quiricum Barcinonensem episcopum ante annum 656. ad annum circiter 666., cuius est hymnus in honorem S. Eulaliae Bar-

cinonensis fol. ccxxvii. breuiarii Isidoriani, vt ex his verbis colligo: *Inter haec admixtus ipse - Conquirat et Quiricus etc.*, vel, vt legit Florezius tom. 29. Hisp. sacr. pag. 138. *Inter haec admissus ipse - Conquiescat Quiricus*. Quae Quirici auctoris verba sunt, Prudentium, qui in suis hymnis ita precari solet, imitantis.

46. Neque praetermittendus est Braulio, qui in epistolis suis tom. 30. Hisp. sacr. primum editis, de officiis ecclesiasticis quaedam edisserit, scilicet epist. 14. ad Fruminianum, cui mittit Apostoli commentarium, *quem*, inquit, *diligenter legite prius, et in ordine constituite, et quia diuersorum opiniones etiam ad aurem habet conscriptas, vnumquodque, vt fidei catholicae congruum esse perspicitis, et ordo se afferet, in corpore contexite*: vbi aperte legendum *ad oram habet conscriptas*, et fortasse *se offeret* pro *se afferet*. Addit in rem nostram Braulio: *Consulis enim, vtrum sexta feria paschae per* (fortasse *post*) *lectiones singulas Amen responderi debeat, vel consueto modo decantari GLORIA, quod neque apud nos fit, neque vbicumque fieri vidimus, nec apud praestantissimae memoriae Domnum meum Isidorum, denique nec Toleto quidem, vel Gerunda. Romae autem, vt aiunt, nullum eo die celebratur officium: credo equidem, quod non alia causa, nisi vt passionis Domini semper innouetur memoria etc.... Sed et ob hoc mihi videtur illius noctis instituta maestitia, et, vt ab ecclesia, quae adhuc in hoc mundo visibilis est, ea, quae corporaliter in Christo gesta sunt, visibiliter impleantur*. Confer de his Lesleum pag. 516. in not. ad Missal. Moz. Braulio

47. Post alia in hanc sententiam ita pergit: *De vestiendo autem altari, seu vela mittenda* (fortasse *velo mittendo*) *hoc vsus habet ecclesiarum, vt iam declinante in vesperam die ornetur ecclesia, et lumen verum, ab inferis resurgens, cum apparatu suscipiatur, quia et illae virgines, quae lampades suas coaptauerunt, in resurrectionis claritate sponsi praestolarunt aduentum: vnde ipsa nocte eo vsque celebrantur festa, quoadusque nox transeat media, qua hora et nos credimus resurrecturos, et Dominum viuos, et mortuos iudicaturum etc.* liturgiam illustrat.

48. Memoriam defunctorum in sacrificio missae gothicae fieri consueuisse, Braulio ostendit epist. 20. ad Hoionem, et Eutrociam, quos in funere Hagnanis consolatur: *Iam enim*, ait, *et nos nominis eius memoriam in oblationem* (fortasse *in oblatione*) *ad alta-* memoria defunctorum.

rium Domini fecimus , et Christo omnipotenti animam eius commendauimus.

liturgia hispana sub saracenis.

49. Postquam Pinius veteres Patres gothicos recensuit, qui liturgiam gothico-hispanam amplificarunt, rationes Mabillonii, qui liturgiam gallicanam hispanica antiquiorem esse, et hispanicae formam, et originem quodammodo praebuisse contendit, non perfunctorie euertit. Historiam deinde explicat liturgiae hispanicae seculo VIII., et sequentibus sub Saracenis, quo tempore Mozarabica dici coepit. Illud ad seculum VIII. a nobis refertur, quod Alfonsus, *Castus* dictus, *in Oueto templum Sancti Saluatoris* XII. *Apostolis ex silice, et calce mire fabricauit ... omnemque gothorum ordinem, sicuti Toleto fuerat, tam in ecclesia, quam Palatio in Oueto cuncta statuit*. Res narratur in veteri Chronico Albeldensi pag. 452. tom. 13. Hisp. sacr. Auctor Chronici floruit seculo IX. Nominis liturgiae Mozarabicae etymon alii cum Roderico Toletano seculi XIII. scriptore inde repetunt, quod christiani, qui ea liturgia vterentur, *mixti arabibus* essent: alii a *Muza*, arabum celebri duce: alii probabilius cum Pagio, et Comite Mondexarensi a voce arabica *Mustarabes*, qua vocabantur arabes veluti insititii, non origine, et natura arabes, sed inter arabes degentes. Aliorum opinio minus vera est, quod Muzarabes dicti sint a *Muza*, quia haec vox apud arabes christianum significat, quasi *christiani arabes*: nam periti linguae arabicae in verbo *muza* eam significationem non inueniunt, quamuis Florezius tom. 3. p. 191. ex Vocabulista Patris Alcalà proferat verbum arabicum *Macih* pro Christo. Reiiciendum quoque est nonnullorum etymon, *mozarabes* dictos, qui modos christianorum in Arabia existentium in quibusdam ritibus tenerent.

cur *toletana* dicta?

50. Cur autem idem officium *Toletanum* vocetur, ratio reddi potest vel ex concilio IV. Toletano, quo magnum splendorem accepit, vel quia Toleti inter arabas per quatuor fere secula frequentatum fuit, vel quia in ecclesia Toletana prae ceteris ritus ille peculiari decore cultus, obseruatusque fuit, vt ex Alfonsi Casti, quod num. praec. dixi, exemplo satis arguitur. Postquam autem liturgia mozarabica Toleti tantum superstes fuit, potiori iure Toletana dici potuit. *Mixtum* autem vocatum Pinius cum Cardinali Bona refert, quia Cardinalis Ximenius ex officio romano quaedam addidit, et immiscuit. Cui opinioni passim alii acccedunt, sed me-

cur *mixtum* missale?

rito refragatur Lesleus, qui *Missale mixtum* idem esse, ac *plenarium*, tradit: nam quum missalis partes seorsum scribi, et compingi solerent, quum ex omnibus partibus vnum corpus coalescebat, et suo quaeque loco singulae partes inserebantur, *missale plenarium*, siue *mixtum* dicebatur. Pinius, vt postmodum dicam, ex Camino refert, quinque libros missales gothicos Toleti asseruari, in quorum singulis quaedam missarum partes continentur. His partibus inter se suo loco mixtis plenarium, siue mixtum missale confectum fuit, ac fortasse etiam ante Ximenii tempora. Ducangius verbo *Missale mixtum* ex testamento Comitis Ruthenensis anno 1291. profert: *Donamus fratribus Minoribus vnum Missale MIXTVM ad opus dictae capellae*: sed coniicit, esse missale, in quo praeter ea, quae ad missam spectant, alia occurrunt. Rectius idem Ducangius *Mixtum* 3. ait: *Liber, ni fallor, ecclesiasticus. Histor. Abbat. Condomens. pag.* 507. *Scripsit manu propria libros ecclesiasticos, videlicet duo missalia, duos graduales, siue Iornaria, duo prosaria, et vnum MIXTVM*: additque expositionem *scilicet ex aliis*. Excriptor hic fuit frater Andreas de Chica *bonus, et vtilis monachus claustralis*, seculo XIV., qui *scripsit etc. duo missalia beati Petri, et Dominae nostrae*; *item Euangelistarium, et Epistolarium, item duos graduales etc.*, vt apud Cangium.

51. An seculo VIII. liturgia Mozarabica Felicis Vrgelitani, et Elipandi Toletani erroribus de Christo filio dei adoptiuo corrupta fuerit, magna est controuersia. Sed quum plerique hispani eiusmodi Adoptianorum haeresi acriter restiterint, pro certo statuendum est, libros liturgicos Hispaniae ab eo errore immunes fuisse, nisi fortasse Felix, et Elipandus aliqua exemplaria corruperint. Alioquin potuerunt hi haeretici e libris ecclesiasticis mozarabicis incorruptis verba aliqua pro suo errore allegare, vel quod verba sensu catholico prolata ad suam haeresim retorquerent, vel quod parum fideliter loca liturgiae mozarabicae in suis scriptis exponerent, quin manus in veteres membranas iniicerent. Alcuinus, dum Elipando respondet, libros ecclesiasticos hispanorum se non vidisse innuit. Sed quum alibi orationes Isidori nomine describat, de quibus cap. 81. dixi, quae ex officiis ecclesiasticis videntur depromptae, oportet credere, aut in eas orationes seorsum editas incurrisse, aut opus de officiis per ferias post controuersiam contra

errores Elipandi in liturgiam hispanam non irrepserunt.

Elipandum ab eo fuisse compositum. Quod autem Pinius originem corruptorum exemplarium repeti posse existimat ex Theodisco, successore S. Isidori, ea fabula explosa iamdudum erat in notis ad vitam S. Isidori die 4. aprilis.

liturgia Hispana seculo IX.

52. Monumenta ritus mozarabici seculo IX. non alia Pinius refert, nisi quod coram Carolo Caluo sacerdotes Toletani diuina celebrarunt officia, eo ritu iam in Gallia abolito; et quod de statu christianorum Cordubensium Ambrosius Morales in notis ad vitam, et opera S. Eulogii Cordubensis perscripsit: qui tamen *bibliothecae* vocabulum, quo scriptores Cordubenses eius aeui pro sacris bibliis vtebantur, pro armario librorum videtur accepisse. Addi potest controuersia, quam nuper narraui, Samsonis cum Hostegesi de antiphona in Festo Annunciationis S. Mariae Virginis, et Concilium Cordubense anno 839. celebratum, et a Florezio primum editum initio tomi 15. Hisp. sacr., repetitum in secunda editione tom. 10., quo agitur contra acephalos, et asseritur conceptis verbis, *esse institutum a SS. Patribus, vt nullus ordinetur clericus absolutus. Non habeatur episcopus, quem nec clerus, nec populus propriae ciuitatis exquisiuit*. Redarguuntur quidam, *proponentes se a Roma missos*, qui tamen multos errores docebant.

missa S. Seueri.

53. Seculo IX. ineunte creditur composita missa, quae in missali veteri Barcinonensi legitur die 6. nouembris *S. Seueri episcopi, et martyris, a Ioanne episcopo composita*, vt in titulo dicitur: de qua videri potest Florezius Hisp. sacr. tom. 29. pag. 76., qui etiam pag. 54. profert ex rituali libro membranaceo seculi X., aut XI. orationem in festo S. Seueri: *Propitiare, quaesumus etc.*, et hymnum ex breuiario veteri Barcinonensi, edito anno 1540. Sed officium huius breuiarii iam ad ritum romanum pertinet: missa vero seculi IX. ad officium mozarabicum, quae tamen a mozarabibus Toletanis non videtur recepta, siquidem in eorum codicibus antiquis non reperitur.

Vincentius Cordubensis

54. Vigebat eodem seculo doctus quidam vir Vincentius, cuius adhuc viuentis auctoritatem Aluarus Cordubensis epist. 1. allegauit ex aliquo officio ecclesiastico ab eodem Vincentio composito, vt videtur, pro festo aliquo Domini Nostri Iesu Christi. Verba Aluari sunt: *Vnde et noster nunc Doctor Vincentius implorando taliter dicit: Ipse Verbum Patris, per quem condidit secula Pater, qui*

qui postea pro nobis siluit ante iudicem, ad aeternam remunerationem in sorte Sanctorum coronandum (forte *coronandos*) *exsuscitet. Illa dextera, quae caelum fecit, et terram, et post a Pilato male iudicata vinculis est vincta, ipsa vos tempore iudicii in conspectu Sanctorum amplexu proprio iubeat copulari. Illa facies, quam post meridiem colonus paradisi ferre non sustinens fugiit,* (forte *fugit*) *et post illius, et stirpis eius transgressionem sputis ab infidelibus sordidata est, ipsa vobis, dum in igne venerit iudicare seculum, in tranquillitatis, et pacis specie sese iubeat demonstrare.* Obseruat Florezius tom. XI. Hisp. sacr. pag. 6., haec verba speciem prae se ferre orationis, quae in breuiario, et missali mozarabico *benedictio* dicitur, et tribus similibus partibus constat.

55. Pertinet quoque ad historiam officii mozarabici seculi IX., quod S. Eulogius Cordubensis lib. I. Memor. Sanctor. num. 21. profert haec Tobiae verba, quae in vulgata desiderantur, et extant in breuiario Mozarabico: *Maledicti omnes, qui spernunt te, Hierusalem, et omnes, qui blasphemant te: maledicti omnes, qui oderunt te, et omnes, qui dixerunt in te verbum durum etc. Quod dictum esse pro ecclesia, nemo dubitat.* Obseruat Eminentissimus editor Lorenzana in not. t. 2. Patrum Toletan. pag. 442., et 561., haec verba ex Tobiae 13. 16. ita legi in breuiario mozarabico in vigilia epiphaniae ad Cantic. in laudib., et pag. LXXXII. editionis nouissimae cantic. LII. Addit, has ipsas maledictiones ab Aluaro in Indiculo luminoso n. 7. referri, qui ita pergit: *Et estne adhuc aliquis, qui hos dignos maledictione non proferat, quos maledictos tanto tempore cum ecclesia docente percantat? Hanc enim maledictionem annue ecclesia super odientes se non occulte, sed patenter, ac luminositer clamat.* Hinc doctissimus Cardinalis repeti posse existimat vsum ecclesiae romanae in anniuersaria publicatione Bullae in Coena Domini contra haereticos, aliosque hostes ecclesiae, qui ab anno 1770. iam cessauit. Historiam eius Bullae Zaccaria ms. reliquit, nunquam fortasse edendam. S. Eulogius Cordubensis.

56. Integritas officii mozarabici seculo X. comprobatur ex quodam veteri documento, ab Aguirrio primum edito, deinde correctius a Florezio tom. 3. Hisp. sacr., qui collatis inter se mss. codicibus eram, qua officium hispanae ecclesiae Romae laudatum, approbatumque fuit, statuit esse CMLXII., siue annum Christi 924. Seculum X.

Hoc tempore Zanellus presbyter, legatus Pontificius, Hispanias adiens, omnem ordinem ecclesiastici officii, et regulam consecrationis corporis, et sanguinis domini nostri Iesu Christi perspicaciter perscrutatus requisiuit: canonesque, et libros sacramentorum perlegit: quae cuncta catholica fide munita inueniens exultauit, et domno papae Ioanni, et omni conuentui romanae ecclesiae, vt inuenerat, retulit. Audiens hoc domnus Papa, et omnis romana ecclesia, gratias deo retulerunt, et hoc solum placuit addere, vt more apostolicae ecclesiae celebrarent SECRETA MISSAE.

secreta missae quid sit.

57. *Haec secreta* missae Baronius, Pinius, Florezius, aliique de verbis consecrationis exponunt, vnum, vt opinor, ducem Ambrosium Moralesium secuti. Fundamentum huius expositionis videtur esse, quod in missali mozarabico Ximenio haec forma consecrationis exhibetur: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. - Hic est calix noui testamenti in meo sanguine, qui pro vobis, et pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. Ad marginem vero ita notatur: *Forma ista consecrationis ponitur, ne antiquitas ignoretur: sed hodie seruetur ecclesiae traditio. Vide infra*. Scilicet infra apponitur forma consecrationis iisdem verbis, quibus nunc romana ecclesia vtitur. At possumusne certo asserere, hanc mutationem iam ab anno 924. factam? Constatne aliquo veterum testimonio, verba consecrationis apud hispanos, aut alios *secreta missae* appellata? Ita quidem solent vocari aut ea omnia, quae submissa voce in missa dicuntur, aut canon totus missae, aut ex vsu recentiori orationes, quae praefationem praecedunt, et vulgo *secretae*, et olim *secretellae* nuncupabantur: sed consecrationis formam nemo, vt arbitror, *secretorum missae* vocabulo designauit. Multo id minus ineunte seculo x. acciderit: nam, vt Cardinalis Bona probat rer. liturg. lib. 2. cap. 13., olim verba consecrationis elata voce etiam in ecclesia occidentali pronunciabantur: cuius consuetudinis, adhuc vigentis seculo ix. exeunte, Florus Magister meminit. Non ergo facile intelligere possumus, quid in laudato instrumento *secreta missae* significent, nisi exemplaria mss., quae illud tempus praecesserint, cum recentioribus conferamus.

verba consecrationis liturgiae gothicae.

58. Pinius in suo exemplari missalis offerentium, in quo est canon missae mozarabicae, solum reperit verba, quibus ecclesia romana vtitur. Roblesius haec animaduertit. *Quamuis verum sit,*

potuisse sacerdotes Muzarabes sese addicere verbis, quae apud euangelistas habentur, et cum iis consecrare, quia sunt propria officii gothici verba, quamuis aliqua ex parte ab iis, quibus vtitur ecclesia romana, differant, tamen ad idem recidunt, eundemque sensum habent. Verum hodierna die attexitur margini missalis charta agglutinata, in qua verba officii romani, quibus nunc muzarabes semper vti solent, continentur. Haec recentissimum vsum indicant, non legem auctoritate apostolica seculo x. constitutam.

59. Hoc seculo x. anno circiter 930. composita fuit missa S. Pelagii, qui martyrium Cordubae passus est, dum Saraceni dominabantur, a Sandoualio episcopo Tudensi in libro De antiquit. ciuitatis, et ecclesiae Tudensis ex ecclesiae suae vetusto codice edita, et a Lesleo in append. ad missal. Mozar. notis illustrata. missa S. Pelagii.

60. Saluus abbas Albeldensis, qui anno 962. decessit, officia mozarabica a multis dicitur amplificasse. Florezius tom. 3. Hisp. sacr. disputat contra Cennium, qui Saluo isti maximam partem liturgiae mozarabicae adiudicabat. Profecto quum tot antea viri illustres in hoc eodem opere versati fuerint, cur ea, quae nunc extant, Saluo potius, quam antiquis illis patribus tribuemus? Laudat quidem Saluum auctor antiquus eius vitae his verbis: *Cuius oratio nempe in hymnis, orationibus, versibus, ac missis, quas illustri ipse sermone composuit, plurimam cordis compunctionem, et magnam suauiloquentiam legentibus, audientibusque tribuit.* Quae verba clare innuunt, officia a Saluo non tantum composita fuisse, sed *ad vsum* quoque *ecclesiasticum* deducta. Huc enim legentium, audientiumque compunctio spectat. Sed neque multa ea esse liquet, et fortasse in nonnullis tantum ecclesiis ea fuerunt admissa, rem promouente episcopo aliquo eius amico, aut discipulo. Nam extrema Vitae verba haec sunt: *Ad cuius pedes discipulus Velasco episcopus quiescit in pace.* Exemplum Salui, et Vincentii Cordubensis, cuius paulo ante memini, satis probat, hispanos etiam sub Arabum iugo constitutos licitum sibi existimasse, noua officia, aut nouas officii alicuius partes, seruato ritu veteri, addere. Saluus Albeldensis.

61. Varias officii mozarabici vicissitudines seculo xi. fuse Pinius persequitur. Monasterio Riuipullensi priuilegium quoddam in re liturgica concessum fuit. Concilium Coiacense in dioecesi Ouetensi anno 1050. celebratum plura praescripsit, quibus liturgici officii seculum xi.

apparatui consulebatur. Concilium Compostellanum anno 1056. nonnulla decreuit ad decorum sacrae liturgiae ordinem perquam accommodata. In Concilio vero Iaccensi *statum ecclesiasticum restauratum* fuisse constat: an autem id euincat, liturgiam mozarabicam abrogatam fuisse, Pinius dubitat. Surita opinatur, quod Ramirus I., tunc rex Aragonum, ritum Romanum admiserit, gothicumque officium dimiserit. Pinius hispanica verba Suritae vertit *et reliquerit breuiarium gothicum*: et ambigua significatione verbi *dejar*, *relinquo*, *missum facio*, *dimitto*, quod aliquando accipitur pro *non aufero*, delusus censuit, ex Suritae opinione in celebratione missarum admissum quidem esse romanum morem, sed vsum breuiarii gothici relictum, hoc est, non sublatum; quem tamen, ait Pinius, etiam abrogatum indicat alibi Surita. Sed, vt dixi, Surita vsum breuiarii gothici non asserit permansisse, sed sublatum fuisse.

abrogatio officii mozarabici.

62. Ceterum Florezius Suritae opinionem omnino reiicit, nihilque in Concilio Iaccensi anno 1063. celebrato contra ritus mozarabicos decretum contendit. In abrogatione vero officii mozarabici, eo seculo peracta, ita rationem temporum disponit. Cardinalis Hugo Candidus, Legatus Pontificius, anno 1064. Hispaniam adiens, quum officium mozarabicum a Pontificibus romanis confirmatum reperisset, nihil innouandum censuit. Anno 1066., aut sequenti nonnulli episcopi hispani Concilio Mantuano interfuerunt, et exhibitis libris ritus gothici hispani denuo approbationem a Romano Pontifice obtinuerunt. Florezius instrumentum iam a Bollandianis adductum, quo officium gothicum ab Alexandro II. approbatum fuisse constat, profert, et obseruat, ante annum 1078., quo idem officium abrogatum fuit, scriptum videri, quia abrogationis non meminit. Anno 1067. Hugo Cardinalis in Hispaniam rediit, sed in Aragonia substitit. Anno 1068. Comitia regni Barcinone habita fuerunt, quibus de legibus gothicis abrogandis actum est: sed neque id concilium episcoporum fuit, neque tunc abrogatio officii gothici tentata est. Eodem anno Concilium Leirense de eadem re celebratum quidam asserunt, sed non demonstrant.

officii romani receptio.

63. Demum anno 1071. officium romanum in Aragoniam inuectum fuit: quod itidem eodem anno Barcinone accidit. Anno 1072. Legati Pontificii, Giraldus, et Rembaldus, ritum mozarabicum mutare tentarunt, sed nihil obtinuerunt. Anno 1074. nonnulli epi-

scopi hispani romano concilio interfuerunt, suamque operam polliciti sunt, vt liturgia gothica dimitteretur in Hispania. Eodem anno S. Gregorius VII. reges Castellae, et Nauarrae per literas monuit de abrogando officio Toletano: qui etiam anno 1076. ad Simonem episcopum Aucensem, hoc est, Burgensem, non Oscensem, vt in editis perperam legitur, literas dedit, vt officium romanum in Hispaniam inuehi curaret. Anno 1077. controuersia haec duello commissa est, sed non dirempta. Anno 1078., Ricardo Legato Pontificio agente, officium romanum in regnum Alfonsi VI. Castellae, et Legionis regis inuectum fuit. Anno 1085. in concilio Burgensi confirmata fuit abolitio officii gothici, quo tempore Toleti etiam officium romanum admissum fuit, sed retento simul veteri gothico in nonnullis ecclesiis Toletanae vrbis, quum examen ignis, de quo plura Pinius, praecessisset. Aliud simile examen de officio Ambrosiano refertur a Mabillonio tom. 1. Mus. Ital. part. 2., et a Landulpho Seniore lib. 2. Histor. cap. 4., et 10. apud Muratorium tom. 4. De rerum Italic. scriptor. Anno 1090. in Concilio Legionensi aboliti fuerunt characteres gothici, quibus ecclesiastica officia ex veteri more scribi consueuerant. Florezius tom. 3. pag. 188. aduertit, officium romanum etiam in Hispania vocatum fuisse Gallicanum, quia in Gallia prius receptum fuerat, et, vt in Hispania reciperetur, reginae regum hispanorum vxores, quae e Gallia venerant, Almodis, Ermissenda, Agnes, et Constantia contenderant.

64. Retento, vt dixi, in nonnullis vrbis Toletanae ecclesiis officio mozarabico, Mozarabibus, qui suo veteri ritu viuebant, plura indulta fuerunt priuilegia seculis XII., XIII., XIV., XV., quae Pinius late recenset: quamuis seculo XII. Eugenius Pontifex III. Mozarabes ad officium romanum pellicere frustra tentauerit. Procedente autem tempore ritus ecclesiasticus Mozarabum etiam in illis ecclesiis, in quibus conseruatus fuit, languere coepit, ac solum paucis quibusdam statis, festisque diebus adhibebatur, ac ceteris romanus ritus, qui paulatim irrepserat, frequentabatur. Primus Ioannes de Tordesillas, episcopus Segouiensis, anno 1436., vt Florezius refert, officium gothicum stabilire conatus est, erecto in ecclesia S. Mariae de Aniago collegio, quo sacra ritus mozarabici instaurata celebrarentur. Sed non diu id consilium viguit, eo collegio ad Carthusienses anno 1441. translato. Gloria igitur tota liturgiae mozarabi-

Officium mozarabicum alicubi retentum.

cae, quae iam pene collapsa erat, instauratae Cardinali Francisco Ximenez de Cisneros debetur, vt notum est; cuius exemplum nonnulli postea Salmanticae, et Vallisoleti imitati sunt, summis Pontificibus, Regibusque Hispaniae summopere fauentibus. Recensentur a Pinio personae illustres, quae missam mozarabicam Toleti sua praesentia honorarunt vsque ad annum 1723., et Viri virtute, ac literis insignes, quos congregatio pastorum, ac beneficiatorum Mozarabum Toletana habuit, vsque ad annum 1706.

descriptio officii mozarabici.

65. Exhibetur deinde a Pinio officii mozarabici, et singularum eius partium notitia ex Eugenio Roblesio apud Cardinalem Aguirrium. Liber hispanicus Roblesii ad manum mihi est hoc titulo: *Compendio de la vida, y hazañas del Cardenal Don Fray Francisco Ximenez de Cisneros; y del oficio, y misa muzarabe. Por el Maestro Eugenio de Robles, Cura proprio de S. Marcos, y Capellan en la capilla de los Muzarabes en la santa Iglesia de Toledo.* MDCIIII. In fine: *En Toledo por Pedro Rodriguez impressor del Rey*: liber in 4., dicatus D. Bernardo de Sandoual y Rojas Cardinali, Archiepiscopo Toletano. Praecedit quaedam elegia P. Hieronymi Romani Higuerae, sic satis elegans, in qua homo minime quidem indoctus, sed commentis ad aeternam infamiam maxime deditus, opinionem suam de offizio mozarabico his verbis expressit: *Muzarabumque liber per te velut altera phoenix - Damna senectutis ponit in orbe volans. - Est opus hoc, Isidore, tuum, manus aurea tantum - Hoc tua victurum secla peregit opus.* Ea, quae Roblesius de officio mozarabico disseruit, excerpta, et in latinum sermonem conuersa extant in Bibliothecae Patrum Bignaeanae supplemento, inde recusa a Blanchino post tractatum Pinii historico-chronologicum de re liturgica.

fragmentum calendarii gothici.

66. Calendarii antiqui fragmentum, quod Franciscus de Pisa Toleti anno 1593. typis vulgauit, ad examen Pinius reuocat, et calendario Bucheriano, quod vocant, excepto, antiquissimum aliorum omnium, quae extant, esse concludit, vel certe nulli antiquitate cedere. Conicit exaratum seculo v. exeunte, aut vi. ineunte. Habeo tamen, quod moneam, iam nunc viros doctos dubitare, num genuinum monumentum sit eiusmodi calendarii fragmentum, a Pisa editum. Illud mihi certum, non potuisse huiuscemodi calendarium scribi ante seculum vii.; nam festum Circumcisionis in libris officiorum S. Isidori, qui anno 636. decessit, non recensetur: neque

celebrari coepit in Hispania nisi post obitum Isidori, aut solum paulo ante obitum, vt cap. 71. animaduerti. De Calendario Pisae confer praefationem Eminentissimi D. D. Cardinalis Lorenzana ad breuiarium mozarabicum.

67. Plura alia addit Pinius de calendario, quo hodierni Mozarabes vtuntur, de praeparatione proxima sacerdotis ante missam, de missae idea, ac caeremoniarum descriptione: de missali offerentium, quod est veluti *Ordinarium* istius sacrae liturgiae. Denique post exemplum horarum, et missae mozarabicae ex festo S. Iacobi missale mozarabicum iussu Cardinalis Ximenii editum cum gallicano confertur, liturgiae mozarabicae cum gallicana antiqua consensus, ac dissensus exponitur; ac Bruni opinio reiicitur, qui liturgiam mozarabicam a gallicana exemplar, seu formam accepisse contendit. Accedit notitia, et descriptio tomorum mss. mozarabicorum, qui Toleti asseruantur, ex Petro Camino Velasco, ecclesiae parochialis S. Sebastiani Mozarabum in eadem vrbe rectore, vna cum variis obseruationibus. Plures controuersiae indicatae.

68. Tomi octo mozarabici a Camino recensentur. 1. *Missale Muzarabum pars* 1. *gothic.* (fortasse *gothico charactere*) *continens missas a paschate vsque ad Pentecostem*. 2. *Missale Muzarab. pars altera gothica*, *continens missas de tempore*, *et Sanct.* 3. *Missale Muzarabum pars altera gothic. continens varias missas Sanctorum*, *et quotidianas*. 4. *Missale Muzarab. pars altera gothic. continens missas Sanctorum*, *et officia*. 5. *Missale Muzarab. pars altera gothic. continens missas beatae Mariae Virginis a Sancto Ildefonso compositas*. 6. *Breuiarium Muzarab. pars* 1. *gothic. continens part. psalter. cantic.*, *et hymn.* 7. *Breuiarium Muzarab. pars altera gothic. continens part. psalter.*, *officia propr. Sanctor.*, *et hymn.* 8. *Breuiarium Muzarab. pars altera gothic. quadragesim.* descriptio codicum officii gothici.

69. In secundo codice extat missa de Cathedra S. Petri Antiochiae, et in eiusdem missae oratione prima, quae vocatur *missa*, et incipit, *Diem*, *in quo beatissimo Petro etc.*, litera prima *D* singulari forma exarata est, in cuius circulo superiori inscriptio haec characteribus gothicis exprimitur: *Elenus abbas etsi indignus scripsit*. De hoc *Eleno* abbate nihil certum scitur. Equidem dubitabam, an ita oporteret legi, *Telenus abbas etsi indignus scripsi*; nam quum literae omnes circulo comprehendantur, potest initium duci vel Elenus abbas. alia peculiaria.

a *T*, vel a *E*. Aeque autem obscurum est *Teleni*, atque *Eleni* nomen. Ex hoc eodem codice exhibetur specimen characterum desumptum ex celebri missa S. Martini, de qua agit etiam Benedictus XIV. lib. I. De beatif. cap. 5. n. 5. *In missali vero mozarabico*, inquit, *edito per Cardinalem Ximenium, cuius vsus, si additamenta posteriora dempseris, ante aetatem quoque S. Isidori Hispalensis viguit non in Hispania modo, sed in aliis etiam regnis, extat antiquissima missa S. Martini Turonensis, quam inde magna ex parte excripsit Cardinalis Bona etc.* In 5. codice sunt missae de beata Virgine, a S. Ildefonso compositae, de quibus Nic. Antonius, et alii. Animaduertit Caminus, missas de Annunciatione, Natiuitate, et Assumptione Deiparae, quae inueniuntur in hoc codice, insertas esse missali mozarabico Ximenio, sed non *eo ordine, ac forma*, qua extant in codice gothico, *neque ita vberes*. Characteres codicis sunt maiores, ac rudi modo formati, vt sine magno labore legi non possint: scriptura ductu continuo constat, neque occurrunt lusus quidam calami, qui in aliis codicibus gothicis descriptis obseruantur. Censet Caminus, exemplar hoc esse transcriptum ipsis proxime Sancti Ildefonsi temporibus. Codex 8. recentioris temporis est, colore nigro, ac rubro exaratus, perfectiori charactere, membrana nitida. Rubrica haec apponitur sine anno: *Finit hic liber, Deo gratias, regnante domino Adefonso, per manus Ferrand Ioanniz presbyteri ecclesiae Sanctarum Iustae, et Rufinae ciuitatis Toleti in mense aprilis*. Suspicor, exaratum codicem regnante Alfonso VI., postquam Toletum a mauris recepit, scilicet exeunte seculo XI., certe non ante expugnationem Toleti.

vota Burrielii. 70. Quam esset optandum, vt omnes eiusmodi codices eo ordine, quo exarati sunt, nulla vel minima re praetermissa typis excuderentur? In Prudentianis num. 104. monui, praefectum bibliothecae S. Genouefae Parisiis, Abbatem S. Leodegarii (*S. Leger*) ex epistolis Burrielii, non satis bene intellectis, asserere, officium gothicum, a Cardinali Ximenio editum, in re ipsa, et substantia differre a codicibus gothicis mss. Toletanis. Id enim innuere videtur, Cardinalem Ximenium nouum quoddam officium concinnasse, quod pro gothico venditauerit: quum contra certum sit, formam, ac substantiam antiquissimi officii gothici in breuiario Ximenio conseruatam, neque magis breuiarium Ximenium ab antiquo gothico differre,

re, quam romanum hodiernum breuiarium a veteri differat. Ceterum quum in hoc genere officiorum noua quaedam subinde inuecta fuerint, alia omissa, nonnulla in meliorem formam redacta, et Cardinalis Ximenius non sibi proposuerit, totam antiquitatem officii gothici veluti ordine chronologico nobis repraesentare: sed ex variis, quae aderant, voluminibus partim antiquissimis, partim recentioribus ea seligere, quae officio mozarabico ordinando, atque in vnum corpus compingendo magis accommodata viderentur, id quidem effecit, quod conatus est, vt sacerdotes mozarabes leuiori, quam ante, labore ritus suos peragere valerent: at viris criticis, qui non solum antiqua a recentibus discernere amant, sed antiquiora cum minus antiquis conferre, nihilque prorsus antiquitatis ecclesiasticae ignorare, adhuc desiderandum reliquit, omnes huiusmodi codices in publicam lucem prodire, vt Orationale gothicum a Blanchino, et plura alia missalia, antiphonaria, et hymnaria a Mabillonio, Ven. Cardinale Thomasio, Muratorio, et aliis edita sunt.

71. Cur enim tamdiu latent missae de Beata Virgine, quas S. Ildefonsus composuit? Etsi enim magna earum pars in breuiario Ximenio extat, at, vt ex Camino discimus, *diuerso ordine*, *ac forma* in hoc breuiario sunt, *ac breuiores*, quam in codice vetustissimo seculi VIII., aut IX. Iuuaret etiam certo scire, quaenam sunt ipsa verba S. Ildefonsi, ex iis, quae missali inserta sunt. Codex 2. gothicus continet, vt Caminus aiebat, *varias missas Sanctorum, et quotidianas*. In missali Ximenio nulla est *missa quotidiana*, hoc saltem nomine expressa: ex quo suborta difficultas est, quam supra attigi, quid Samson abbas Cordubensis nomine *missae quotidianae* intelligeret. Eminentiss. Cardinalis Lorenzana in noua editione breuiarii mozarabici, quantum quidem eius instituti ratio permittebat, qua praecipue commodo sacerdotum Mozarabum, diuinas laudes persoluentium, prospexit, maius quoddam lumen antiquitati donauit. Nam psalterium gothicum cum canticis, et hymnis edidit, prout in veteribus membranis reperitur, ex codice, quem Caminus nota numeri 6. indicauit, et fortasse etiam ex seq. 7.

de publicandis mss. gothicis, vt iacent.

72. Haec est inscriptio Psalterii: *In nomine Domini incipit liber psalmorum secundum Dauid prophetam. Prophetia de Domino Iesu Christo, siue fructu iustorum, et interitu impiorum. Incipit primus psalmus. Antiphona. In lege Domini fuit voluntas eius die,*

Psalterium gothicum.

ac nocte: in lege eius meditabitur. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum etc. Finito Psalmo 40. *Explicit liber primus. Incipit liber secundus.* Sic liber tertius post psalmum 71. Liber quartus post psalmum 88. Liber quintus post psalmum 105. Post psalmum 151. *Explicit liber psalmorum. Incipiunt cantici.* Canticum 51. Salomonis est *In sacratione basilicae*. Canticum Tobiae est *De restauratione basilicae*. Num. 55. *Incipiunt cantici in Cotidiano. Canticum Moysi etc.* Vltimum canticum est 77. *Canticum Angelorum de natiuitate Christi. Gloria in excelsis deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis etc. Finiunt cantici. Incipit prologus hymnorum.* Sunt 30. versus male latini, mendose exarati, ametri instar hexametrorum, et acrostichi, ex quorum primis syllabis elicitur: *Mauricus obtante Veraniano edidyt*. Sententia eorum ex IV. Concilio Toletano can. 13., et ex S. Isidoro deprompta est. Ita ergo habet.

Miracula primaeua ymnorum modula clara
Angelica promserunt, nascente Domino, ora
Videlicet paucis infusa celitus dona
Resumeret terrestri pastorum acie visa.
*In veteri iam quidem ymnorum reculserant * ordo*
Cum trium ora iubenum fornacis igne deuicto
Veterique Patri, Filio iam tunc et ipsis adiuncto
Sumserunt ymnum laudium cunctorum vite quod alto
Olimpiadis ambitu quodque terreni circuitus giro
Beato tamen cetui quam cuncto elemento creato
Toth sacra toth rura ymnisabere arte camena.
Ad nunc quod celebrat per tot pie orbe difusa
Nitens Ecclesia diuino Sacramento locata
Tandenque et Redemtor sacrum cene tempus adimplens
Eterno sit Patri ymnum concentum Apostolico soluens
Vestigia beata orationis causa conuertens
Exiit in montem quoeuum exorare Parentem
Rector quoque fidei et cunctis per secla Magister
Admonet et Paulus vt psalmis loquamur et ymnis:
Nam ex hoc surrexit sacrata dogma ymnorum
Ilario Papa Ambrosio ceterisque more istorum
Ad laudem diuinam ymnorum sic condere modos
Nunc laudes Domini nunc martyrum narrare triumphos

* *forte* refulserat.

Omnemque celibem diriuare vocibus sonos
Et dulces reddere factori omnium melos.
Dei summa gloria laus et letitia constat
In his et Trinitas laudatur et Ecclesia fraglat
Dum ymnum dicimus honorem et gloriam damus
Ymnum dum canimus Ecclesia vota monstramus.
Tandem et omnium finem noxiarum obtamus.

73. Titulus Hymnarii est, *Incipiunt ymni de toto circulo anni. Ymnus de aduentu Domini, et Sanctorum festiuitate ter mixtus, qui in matutinum dicendus est, quando Aduentu Domini incipitur. Gaudete flores martyrum, - Saluete plebes gentium etc.* Fortasse legendum *Aduentus* pro *Aduentu*. Mendum quoque videtur *ter mixtus*. Post hymnos sunt horae: *Incipit Aurora, quae ante primam recitatur in diebus feriis per totum annum*. Succedunt Prima, Tertia, Sexta, Nona, *Completoria*: et post *Completoria* quaedam preces, miserationes, benedictiones, aspersio aquae benedictae etc. Quae omnia eodem codice cum hymnis contineri, non obscure colligitur ex praefatione Eminentiss. Cardinalis Lorenzana ad Breuiarium Isidorianum pag. 18. hymnarium gothicum.

74. Quo tempore hic codex exaratus fuerit, non constat: *Maurici*, qui scripsit, et *Veraniani*, qui scribi voluit, nomina aliunde ignota sunt. Character seculum XI. circiter arguit, neque ab ea aetate versus, hymnario praemissi, abhorrent. Sed dubitari adhuc potest, an codex ex alio antiquiori gothici imperii descriptus fuerit. Quod attinet ad psalterium, certa negandi haud occurrit ratio. Sed hymnarium quidem, et alia, quae accedunt, posterioris sunt temporis. Doctissimus Editor aduertit, in hymno S. Tyrsi deesse quatuor versus, in breuiario Ximenio admissos, quibus mentio fit *Cixilae*, scilicet, *Templum hoc Domine Cixila condidit - Dignam hic habeat sortem in aethera - Cum summis ciuibus cantica praecinat, - Gaudens perpetuis seculis omnibus*. Florezius, qui hos versus in antiquissimis mss. Toletanis extare credebat, et aliunde nulla officia propria in breuiarium gothicum post arabum in Hispaniam aduentum admissa fuisse contendit, multus est tom. 5. pag. 345. in exponendis his versibus, ne *Cixila* nominatus intelligatur esse episcopus Toletanus, qui vitam S. Ildefonsi seculo VIII. scripsit. aetas codicis.

75. Fortasse in breuiario Ximenio hi versus recepti sunt ex

aliqui hymni non gothici. codice gothico n. 7., in quo hymnos quoque reperiri, ex Cannno discimus. Verum etiam si eos versus in aliis codicibus ab alicuius interpolatoris manu esse credamus, tamen in hymnario, quod *Mauricus* exarauit, multa sunt monumenta, quae temporibus gothicis recentiora videntur. Nam, vt omittam eos hymnos, in quibus satis clare iugi saracenici fit mentio, quod Florezius inficiari laborat, iuuat aduertere, pag. cv. primum hymnum de Sanctis esse *Sanctorum meritis inclyte gaudia etc.*, vbi legendum *inclyta gaudia*: hic enim est ille hymnus, quem Hincmarus in libro de non trina deitate *recentem* dicit, et de cuius clausula *Te trina deitas, vnaque poscimus*, quae ita etiam in breuiario mozarabico legitur, litem Gothescalco intentauit. Scribebat autem Hincmarus seculo IX. progrediente. Plura de tota hac controuersia dixi in Hymnodia Hispanica num. 234. dissertat. pag. 205. Nunc addendum, Hincmarum deceptum fuisse, quod hymnum, *Sanctorum meritis*, recentem crediderit, non quia in hymnario mozarabico reperitur, sed quia primus hic versus a Iuliano Toletano allegatur in opere De arte grammatica nondum publici iuris facto, de quo agam, quum cap. 103. codicem Palatinum 1746. describam.

quaedam addita in breuiario Ximeniano. 76. Post completorium haec est rubrica: *In diebus vero sabbatorum, vel praecipuarum festiuitatum, finitis in ordinem psalmis completorii secundum vsum modernorum, et dictum est, dicitur istud responsorium, et alia, quae sequuntur*. Vides iam, in hoc codice mentionem fieri *vsus modernorum*. At quinam sunt hi moderni? Fortasse Mozarabes aliqui vsus eiusmodi auctores. Sed verius credo indicari vsum eorum, qui ritum romanum sequerentur. Nam, vt ego coniicio, codex hic exaratus fuit post recuperatam a christianis vrbem Toletanam. Huc enim pertinent hymni *in ordinatione regis*, *in natalitio regis*, hymnus *de profectione exercitus, qui vsque in reuersione dicendus est diebus litaniarum*: in quo haec inter alias est stropha: *Vt tamquam vituli plebs tua commeans, - Ex grege fidei ausibus liberis - Gentes barbaricas cornibus ventilet, - Ac planta terat impios*. Quae certe Toleti cani non poterant, nisi quum reges christiani iam ibi imperabant, et contra aliarum prouinciarum mauros arma, et exercitus mouebant.

quaedam omissa. 77. Vt autem in hoc codice multa sunt, quae, gothis in Hispania rerum potientibus, nondum in officia ecclesiastica immissa fuisse

videntur, ita alia sunt, quae in breuiario Ximenio desiderantur. Sunt enim hymni *quotidiani dominicales*, *quotidiani vespertini*, *De duodecima*, *Ante completa*, *De prima vigilia*, *Ad quietem*, *Ad medium noctis*, *Ad nocturnos*, *Ad galli cantum*, *Ad pullorum cantum*, *Matutinarii quotidiani*, *De quarta*, *De quinta*, *De Septima*, *De octaua*, *De decima*, *De vndecima*, iterum *De duodecima*; et vltimus hymnus est *Ad vesperum*. Plerique hi hymni in breuiario Ximenio praetermissi sunt. Florezius tom. 3. Hisp. sacr. pag. 247. aduertit, sextam orationem in missa *Post pridie* supponere, praecessisse *Pridie*: nullum autem a se Toleti inuentum exemplar vetus missalis Offerentium, siue ordinarii, ex quo agnoscere potuisset, an olim *Pridie* praecesserit: in titulo vero *Post pridie* omnes mss. codices, quos vidit, consentire. Asserit, breuiarium, et missale Ximenianum multis scatere erroribus partim incuria typographi, partim codicum deprauatione. Neque tamen Ximenius fucum facere voluit, quasi officium gothicum *eo omnino ordine*, quo a veteribus obseruabatur, repraesentaret.

78. Perspicua est prima breuiarii rubrica. *Regula*. *Incipiunt horae canendae, vel recitandae secundum regulam maximi doctoris Hispaniae beatissimi Isidori, ac egregii confessoris Ildefonsi Toletani praesulis magistri, non PROVT ANTIQVI EA REGVLA FRVEBANTVR SIMPLICITER, SED SECVNDVM QVID: nam antiquitus duodecim erant horae assuetae in die, vt in libris antiquis ostenditur, praeter quaedam alia, quibus ipsi antiqui vtebantur in nocte, scilicet in principio noctis, et ante lectum, et in aequinoctio, siue in medio noctis, et in surrectione lecti; quae quidem apud modernos abiecta, et resecta sunt: sed eo modo, quo moderni eam prosequuntur, et exercent, prout in processu patebit. Et quia pauci sunt, qui ordinem ipsarum horarum custodire, et ordinare sciant propter negligentiam, et multorum incuriam, eo quod non curant nisi de redditibus ecclesiae recipiendis; et quia plura bona aedificia de facili corruunt post multum temporis lapsum, nisi sibi remedium adhibeatur; iccirco quidam imperitus clericus, et indignus, considerans istud opus sanctum, ac plenissime deuotum, et a tanto praesule diuina mente gratia editum, ne euanescat, sed in memoriam hominum redeat, tactus motu, et instinctu pietatis, ad laudem, et gloriam Trinitatis, et Iesu, et Mariae Matris, et honorem summi praedicti confessoris, et ad illuminationem praesentium clericorum, et futurorum, iuxta suae scien-*

breuiarium mozarabicum coordinatum,

tiae paupertatem, et sui intellectus imbecillitatem, diuino auxilio inuocato, eoque praefulgenti, hanc normam, prout sequitur, condere laborauit, et de litera gothica hunc codicem transtulit, et transportauit.

et in nouam formam redactum.

79. Hinc discimus, clericum, qui breuiarium mozarabicum latinis characteribus exarauit, ordinemque recitandi praemisit, officium ea forma exhibuisse, quam tunc mozarabes adhibebant, sed aliam tamen antiquiorem in vetustis libris extantem agnouisse. Colligitur etiam, eum clericum non iussu Cardinalis Ximenii, sed priuato consilio e characteribus gothicis breuiarium ad characteres latinos transtulisse, vt commodo mozarabum sacerdotum consuleret. Ac fortasse huiusmodi exemplar Ortizio, qui missale, et breuiarium typis excudenda curauit, normam quamdam praebuit, vt collatis membranis antiquis opus exactius redderet.

collectio liturgiae gothicae vtilissima esset,

80. Quoniam vero constat, in officio mozarabico, quale nunc habemus, veterem ordinem non plene seruari, multa ex mss. antiquis praetermissa, alia addita, vtilissimum esset, quod Burrielius optabat, collectionem omnium, quotquot extant, codicum vetustioris liturgiae gothicae notis illustratam exhibere: siquidem, vt aduertit, praeter *octo illos codices*, quos Caminus descripsit, *tres alii* sunt in ecclesia Toletana, ac quaedam aliorum *fragmenta*, *alii* existunt in monasterio Caradignae, siue *de Cardeña*, e quibus Berganza nonnulla selegit, et excerpsit. Alios in aliis monasteriis seruari quis dubitet? Huc etiam pertinere putat Burrielius, quidquid sub gallicani ritus veteris titulo hactenus editum fuit: nam Orationale gothico-hispanum a Blanchino vulgatum certissime nostrum est. Montfauconius in Biblioth. Mss. e bibliotheca Coisliniana San-Germanensi indicat codicem 1297. *Breuiarium S. Isidori Hispalensis, quod Mozarabicum dicitur*. Florezius tom. 10. exhibet inter appendices hymnum gothicum S. Crispini, magis correctum, quam in breuiario mozarabico, quia, vt ait pag. 85., a P. Martino de Roa collatus fuit cum mss. codicibus Cordubensibus. Et Cordubae quidem adhuc aliqua huiusmodi officii mozarabici monumenta asseruari persuasum habeo. Vtinam quatuor illi codices, qui in Concilio Mantuano exhibiti, ac probati sunt, alicubi inueniri possent. Hi libri ita in veteri instrumento recensentur, *Vnum fuit ordinum maioris Albaidensis coenobii, vbi continetur baptismum, et sepultura,*

alium librum orationum de monasterio Iraze, et librum missale fuit de Sancta Gemma, et librum antiphonarum de Iraze.

81. Conferenda praeterea erunt quaeuis alia etiam externa monumenta, quibus mozarabicum officium aliquomodo illustrari possit. Quaedam ego hic proferam apud auctores, qui de Isidoriana liturgia agunt, non obuia. Primum petitur ex historia monasterii S. Ioannis Reomaensis, a Petro Rouerio Soc. Iesu illustrata, vbi pag. 177. quaedam visio narratur, ex qua colligitur, iam ab anno 1018. nonnullum vsum viguisse in Hispania celebrandi festum SS. Trinitatis dominica prima post Pentecosten, quod vniuersa ecclesia postmodum probauit. Addit Rouerius pag. 587. *Quae res sanctorum Hispaniae sacerdotum, qui illud tanto ante mirifice probarunt, iudicium vehementer commendat.* Visio haec erat: *Subito repletus est totius eiusdem ecclesiae ambitus viris scilicet vestibus albis indutis, ac purpureis stolis insigniter etc. Erat autem dominica dies octaua pentecostes etc. Coepit interea qui praeerat episcopus, super altare S. Mauritii martyris missarum solemnia, eiusdem Trinitatis antiphonam intonans, celebrare. Interim vero percunctatus est supradictus frater* (Vulferius monachus, cui visio repraesentabatur) *qui, aut vnde essent, pro quaue causa illuc deuenissent, cui satis leniter tale dederunt responsum. Professionem, inquiunt, christianitatis gestamus, sed ob tutelam patriae, catholicaeque plebis defensionem gladius nos in bello saracenorum separauit ab humanorum corporum habitatione etc. Praeterea is, qui missarum explebat officium, finita oratione dominica, pacem omnibus dans, misit vnum, qui ipsi fratri pacis osculum daret.* Ceterum in missali, et breuiario Mozarabum missa SS. Trinitatis locum non habuit, vt notat Lesleus pag. 554., neque ritus dandi osculum pacis post orationem dominicam proprius est Mozarabum, qui ante consecrationem munerum pacem faciebant, vt idem Lesleus docet pag. 540.

eius illustratio.

82. Alterum: Abbas S. Leodegarii anno circiter 1787. edidit folium quoddam inscriptum, *Particularités litteraries sur la liturgie Mozarabe etc.* Scilicet ex Burrielii epistolis iam editis, quod ipse ignorabat, altera ad P. Franciscum Rabagum, altera ad D. Petrum de Castro. In fine autem quaedam ipse addit ex opusculo latino, *Diuisiones decem nationum totius christianitatis Romae per Ioannem Besicken, et Sigismundum Mayer* 1494. *iunii* 16. in 8., quod Pa-

notitiae mozarabum,

tui Audiffreddo, auctori Catalogi editionum romanarum seculi xv., ignotum fuerat. In eo opusculo haec sunt de Mozarabibus, qui decimam nationem constituunt: *Mozarabes hi olim fuerunt multi numero in partibus Africae, et Hispaniae, sed modo sunt pauci: sunt enim dicti mozarabes, quod modos christianorum de Arabia in multis tenebant. Isti vtuntur in diuinis officiis lingua latina, et obediunt romanae ecclesiae, et praelatis latinorum, et conficiunt in azymo, vt latini, sed in multis discrepant a latinis; quod in diuinis officiis habent horas valde prolixas; quod quum dies naturalis diuiditur in vigintiquatuor horas diei, et noctis, tot officia habent, siue horas, et psalmos, ac hymnos, ac certas Orationes habent, et nimis prolixas, quas non dicunt more latinorum: nam illud, quod latini dicunt in principio, ipsi dicunt in fine, vel in medio. Sacramentum eucharistiae diuidunt aliqui in septem partes, aliqui in decem. Est natio valde deuota: in matrimonio non coniunguntur nisi personis suae gentis, siue nationis, inter quas femina, amisso primo marito, nunquam coniungitur alteri, sed permanet in castitate perpetua.*

et scriptoribus ceteris

83. Alii etiam auctores de Mozarabibus Africae loquuntur, quasi ritus eosdem ac Mozarabes hispani, seruarent. Iacobus de Vitriaco in Historia Orientali cap. 81. edition. Duacensis 1597. *De Mosarabibus. Illi vero christiani, qui in Africa, et Hispania inter occidentales Saracenos commorantur, MOSARABES nuncupati, latinam habent literam, et latino sermone in scripturis vtuntur, et sanctae romanae ecclesiae, sicut alii latini, cum omni humilitate, et deuotione obediunt, ab articulis fidei, vel sacramentis in nullo deuiantes. Constituunt autem sacramentum altaris de pane azymo, quemadmodum latini. Sanctam autem eucharistiae formam quidam eorum in septem partes diuidunt: alii vero in nouem; quum tamen romana ecclesia, et alii eidem subiecti, ipsam eucharistiam in tres tantum portiones partiantur. Huiusmodi autem partitio quum non sit de substantia sacramenti, non variat, vel impedit virtutem sacramenti.*

potius.

84. Breuius haec Sanutus lib. 3. part. 8. cap. 4. *Sunt et alii christiani, qui in Africa, et Hispania inter occidentales saracenos commorantur, Mosarabes vocitati, qui latina litera, et sermone in scripturis vtuntur diuinis, sanctaeque romanae ecclesiae, sicut ceteri latini, cum omni deuotione, et humilitate obediunt, ab articulis fidei, vel sacramentis ecclesiae in nihilo deuiantes: eucharistiam tamen diui-*

diuidunt in partes septem : nonnulli vero in nouem , quod quum accidat sacramento , veritatem , et virtutem non impedit sacramenti .

85. Ab hispanis ipsis , qui a saracenorum iugo liberi erant , Mozarabes tamquam natio quaedam separata censebantur . Auctor coaeuus vitae S. Theotonii , Prioris monasterii Conimbricensis S. Crucis , seculo XII. apud Bolland. 18. februarii cap. 2. part. 2. ita narrat : *Quum ergo Alphonsus , nobilis Infans Portugalliae , versus remotiorem Hispaniae partem , quae Hispalis dicitur , ducto exercitu , pene totam saracenorum prouinciam depraedatus fuisset , viri bellatores eius inter infinitam praedam , quamdam christianorum gentem , quos vulgo Muzarabes vocant , inibi sub ditione paganorum detentos , sed tamen vtcumque christiani Numinis vsum obseruantes , pariter captiuarunt , atque iure bellantium subiugarunt .* et ex hispanis .

86. Aliud liturgiae gothicae documentum extat in epitome Historiae vniuersalis Ioannis Laziardi Caelestini vsque ad obitum Pii III., edita Parisiis in fol., cuius scriptoris Fabricius in bibl. med. meminit . Vossius p. *666.* obseruat , magnam huius operis partem ad verbum descriptam ex *breuiario historiali* , quod Anonymus Gallus anno circiter 1428. se ex Landulpho Sagace , aliisque contraxisse profitetur , typis excriptum Pictauis 1479. Laziardus ergo cap. 53. haec habet : *Huius pontificis* (Deusdedit) *tempore duo doctores ecclesiae de prouincia Hispaniae floruerunt : vnus fuit Braulio Caesaraugustanus , alius fuit Isidorus Hispalensis episcopus , de quo quaedam historiae narrant , ipsum fecisse officium missae in dicta ecclesia Hispalensi , in qua plura dicunt , et legunt diaconi , et sacerdotes ; et sunt in officio dictae missae duo miranda . Vnum est , quod quum leuatur eucharistia , diaconus cantat alta voce versus ad populum , dicens ;* Videte , in quem creditis . *Quando autem cantatur* Pater noster *in missa , quot sunt ibi clausulae , tot sunt responsiones a clero : vnde quum cantatur* , Pater noster , qui es in caelis , sanctificetur nomen tuum , *totus chorus respondet* , Amen . *Quum autem additur* , Adueniat regnum tuum , fiat voluntas tua , sicut in caelo , et in terra , *chorus similiter respondet* , Amen . *Sed quum subiungitur* , Panem nostrum quotidianum da nobis hodie , *respondet chorus cum modico cantu* , Qui est deus . *In omnibus autem sequentibus clausulis respondet chorus* , Amen . *Multaque alia sunt in dicto officio aliena a nostro vsu .* notanda in missa gothica .

87. De collectionibus duabus rerum liturgicarum , quarum al- Assemani ;

et Azeuedi collectiones.

tera Iosephi Aloysii Assemani edi coepta fuit, sed abrupta, atque imperfecta mansit, altera tantum promissa P. Emmanuelis de Azeuedo, agit Zaccaria tom. 1. bibl. litarg. cap. 2. lib. 1. Assemanus in praemissa epistola ad Clementem Argenuilliers, postea Cardinalem, sic ait: *Occidentales porro ecclesiae, quarum liturgias damus, sunt Romana omnium mater, caput, et magistra, Gallicana vetus, Hispanica, seu Mozarabum, Mediolanensis, seu Ambrosiana, singularesque aliae*. Azeuedus prospectum suae collectionis hoc titulo edidit: *Synopsis thesauri liturgici antiquiora monumenta complectentis, ad sacros ritus pertinentia*. Tertio tomo liturgias praecipuas a romana diuersas inserere parabat, et in his *Hispanam, Gothicam, Isidorianam, Mozarabicam. Ipsum vero*, ait, *missale mozarabum, vt multorum votis obsecundemus, quod rarissimum est, et liturgiam antiquissimam continet, dabimus integrum. Quam occasionem nacti, hispanorum hominum pietatem, doctrinam, studiumque diuini cultus ostendemus. Liturgiae mozarabicae psalmodiam, et breuiarium adiungemus, quale editum olim est a Cardinali Ximenes: indicabimus tamen in libri margine orationes, quae S. Isidori aetatem vel proxime attingunt, vel sunt fortasse antiquiores. Curam etiam, diligentiamque nostram profitemur in erratis emendandis non typographi quidem vitio, sed exemplorum Ximenianae editionis: ad quod praestandum maximum nobis subsidium positum est in Veronensi Orationario gothico hispano, a cl. Blanchino edito tom. 1. in fine part. 1. in comment. ad opera Ven. Card. Thomasii. Accedent etiam ea, quae nobis viros eruditissimos ex Hispania allaturos speramus*. Subscribit Azeuedus *Ex Collegio Romano kalendis ianuarii* 1748. Quod Azeuedus de missali mozarabico edendo cogitauerat, perfecit Lesleus Romae 1755.

Orationale gothicum Blanchini.

88. Orationarium ritus gothici hispani, quod idem Azeuedus commemorat, Blanchinus notis suis illustrauit, quas alicubi corrigi oportere, Hernandezius in suis obseruationibus ad prospectum ms. editionis Isidorianae, a Zaccaria promissae, monuit. Praemisit autem Blanchinus non solum Pinii tractatum de liturgia antiqua hispanica, sed etiam ordinem diuini officii gothici Mozarabum ex Roblesii libro De vita Cardinalis Ximenii, specimen characterum codicis antiquissimi Veronensis, quo orationes gothicae continentur, et Caietani Cennii iudicium de hoc libello orationum ex tom. 1. Antiquit.

eccles. Hisp. pag. 28., et seqq., quod a Florezio iure reprehensum, castigatumque fuit t. 3. Hisp. sacr., vbi hymnum officii mozarabici in laudem S. Iacobi inuasione maurorum antiquiorem esse tradit.

89. Habeo in schedis Zaccarianis iudicium ms. Marchionis Maffei de eodem codice Veronensi orationum officii gothici, quod cum aliis communicare placet. Descripturus Maffeius codicem 184. Capituli Veronensis haec annotauit. Maffei iudicium.

90. Christianorum sacerdotum erga omnipotentem Deum religionis testificatio, et cultus duobus praecipue constat, Liturgia, et Officio: quibus administrandis a vetustissimis vsque temporibus duo praesertim libri adhibiti sunt, quos nunc *Missale*, et *Breuiarium* nuncupamus. Quam remotae aetatis in hac Bibliotheca missalis liber supersit, vidimus; videamus modo, aut aequali, aut maiori vetustate praestans in eadem Breuiarium superesse. Ille quidem vncialibus litteris conspicuus est; hic autem forma pene quadrata, vbi lemmata excipias, cursoriis characteribus constat, minusculis paucis admixtis; nihilominus sexto, vel septimo elaboratum seculo argumenta comprobant omnia. Hunc olim cum percurrerem codicem, magnaque ex parte exscriberem, in celeri scriptura intelligendae tirocinium me ponere memini. Ecclesiasticum officium exhibet non in Veronae, nec in Italiae vsum concinnatum, sed Hispanicum. Illud ipsum est, cui mozarabici adhaesit nomen. Codicis antea ignotissimi notitiam communicaui anno 1732. in Veronae illustratae Parte III. pag. 250., vbi haec inter alia. *Contiene il Breuiario Mozarabico, quale per le notizie, che si hanno, non si vede altrove nella sua antica purità essendone più volte stati ricercati indarno dai dotti in ogni parte esemplari. Lo stampato per ordine del Cardinal Ximenes è pieno d'aggiunte, ed accommodato a divini vffici posteriori.* Quae deinde inter opuscula Ecclesiastica Historiae Theologicae adiecta protuli, ostendere non piget. *In hoc libro etc.* codex Veronensis Orationalis gothici.

91. In eodem volumine scripturae specimen repraesentaui tab. IV. num. XVIII. *B.* pro *V* consonante in hoc ms. fere semper, vt in aliis ab Hispania profectis. Post annos aliquot a vulgata per me codicis notitia eius exemplum ad Cl. Patrem Blanchinium Romam transmissum fuit, qui integrum diligenter edidit, Cardinalis Thomasii operibus adnectens, et amplum Pinii de Liturgia Hispanica Tractatum ibidem recudens, in quo tamen de missa, non de Breuiario erudite disseritur. Collectionem hanc *libellum* editio denominat, cum tamen orationes plus mille contineat, quarum trecentae circiter in vulgato Mozarabico desiderantur. Has tantummodo emittere constitueram, sed omnes P. Blanchinium emisisse, magis approbo, praecipue ob summam librorum, Ximenii Cardinalis iussu cusorum, paucitatem, et infrequentiam. In editione diphthongus *ae* perpetuo repraesentatur, at in codice exulat, et *e* semper scribitur. Quomodo ab Hispanis hae membranae multis ab hinc seculis Veronam accesserint, quis diuinet? Ad Tarraconenses pertinuisse, S. Fructuosi, quae memoratur, Ecclesia videtur innuere, sed ad Sanctam Leocadiam eius descriptio.

oratio, quae cum aliis xxx. affertur, Toletum indicat; dicitur enim quamuis incorrecte, *Honor sepulcri eius humanis obtutibus praestatur obsequendus honorifice aperitur*. Officium totum breuius peragebatur: orationum clausula *per Dominum nostrum* adest nunquam. Rogationes non memorantur, nec quatuor temporum ieiunia. Dominica ante quadragesimam *In carnes tollendas vocatur*. Sub cuiusuis matutini finem oratio habetur *Completoria*, et in Populum benedictio. Rubrica est, *Item completoria post explicitas laudes, quas psallendo vadunt vsque ad sanctam Ierusalem, quae in S. Fructueso dicenda est*. Cantus pluries memoratur.

ritus officii in Hispania.

92. Ceterum, vt in regionibus aliis, et circa alias res, euenit in Hispania quoque, vt a gentibus, quae inuaserant, et in ea dominabantur, eius liturgiae, et ecclesiasticis officiis tribueretur nomen. A Gothis propterea, deinde ab Arabibus denominata sunt; quamuis nec Gothi, nec Saraceni, sed illa Hispanorum veterum pietas, et doctrina concinnarint. Gothi, et Arabes tunc solum in eundem sensum conspirarunt, cum religione, et moribus, et sanguine commixto molliti, Hispani euaserant, et iam sanctitate praestabant. Anno DLXI. sic statuit Synodus Bracarensis; *Placuit omnibus communi consensu, vt vnus, atque idem psallendi ordo matutinis, vel vespertinis officiis teneatur*. Anno DCXXXIII. celeberrimum concilium Toletanum IV. sic decreuit: *Vnus igitur ordo orandi, atque psallendi nobis per omnem Hispaniam, atque Galliam conseruetur. Vnus modus in missarum solemnitatibus; vnus in matutinis, vespertinisque officiis*. Sancto Isidoro, qui huic concilio praesedit, *tribuitur* propterea *Missale, et Breuiarium, quibus ecclesiae Hispaniarum exinde vsae sunt*, vt Nicolaus Antonius adnotat (Bibl. Hisp. l. 5. c. 4.) Ante concilium illud anno DCXXXIII. coactum orationes has, matutinum, vespertinumque officium continentes, collectas, et praescriptas fuisse, plura ostendunt, quae tum olim adnotaui, tum nuper. Illud addas, nullum heic recenseri officium pro feria sexta sanctae Hebdomadae, qui mos nonnullis Hispaniae ecclesiis ante celebre id concilium in vsu erat, sed ab eo improbatus est canone sexto, et abolitus.

scriptura codicis.

93. Vt autem adeo vetusti, eximiique codicis integra demum proferatur notitia, quaedam addere par est. Antequam in eo Breuiarium incipiat, tres chartae habentur eodem scripturae genere coopertae, septima item, quae consequitur, pagina. Quamuis autem idem sit in his litterarum genus, obscurior tamen, et difficilior scriptura est. Eius specimen habes in tab. IV. num. 18. Praeposita videntur fuisse folia ista, et cum vacua essent, ab alia exinde manu inordinate, et sine vlla titulorum maiestate impleta. Orationes et heic multae, sed ad liturgiam, non ad officium spectantes; inter has XII. ventorum orbis nominibus Latinis, et Graecis circum dispositis. Graeca tamen litteris Latinis. Carmina etiam in ventum quemlibet sic exordientia:

Quatuor a quadro consurgunt limite venti.

nota codici adiecta.

94. Reliqua olim exculpseram, sed cum apographum amiserim, oculis nunc fatiscentibus parco. In infera priori pagina alia manu, antiqua tamen, *Sergius Vicidominus sanctcel* ..... subnotatur: litterae aliae ante,

et post visuntur, quarum certam significationem eruere non est. In sexta pagina Hymnus legitur *Pange lingua gloriosi proelium certaminis*. Sub eo diuersa, et posteriori manu: *Maurizio Canevarius*, *et fidilocor de amphoranino*. *De bonello in xx. anno Liuprandi Regis*. Legendum puto *de ansfr Anino de Bonello*. Vigesimus annus Liutprandi in DCCXXXII. incurrit. Haec libro, iam vsu trito, adiecta sunt, et ab Hispania ad Veronenses Canonicos iam traducto, neque enim Liutprandi annus extra Italiam adnotaretur. Ex orationibus in his foliis perscriptis priores exhibere non pigeat, nulla emendatione immutatas.

Missa quarte ferie Pasce. Accessuri in Crastinum.

95. *Dilectissimi Fratres ad dominicam caenam ante faciem Iesu Domini, ac redemptoris nostri praeueniamus in Confessione cum omni fiducia, et petentes ab illo cum lacrymis, vt expiatos nos ab omnibus criminibus nostris faciat, in crastinum accedere ad calicem suae sacratissimae passionis. Et alia. Non nos abiicias, Iesu vone, in crastinum inbeteratae bestis affectionem a conuiuio mense suae. Olie DO nobis nubtialis dignitatis vestimentum, cum quo cras laeti accedamus ad tuae passionis epulum praeparatum. Olie sit in nobis vera confessio, et cras peccatorum celerrima subsequatur remissio. Olie accipe bona, cras bonorum tribue praemia. Olie nos propina gustu tuae dilectionis, et in crastinum altrioue plenitudinem caritatis, conditor, et redemptor humani generis, Christe, filius Dei Patris, concede famulis tuis, vt hodie tam bibentibus, quam Defunctis criminum donetur remissio, qualiter cras in commune sit exultationis omnimode plenitudo. AD PACEM. Praepara nobis tibi, salba cor nostrum, Domine, per Pacis bonum hostiam bibam, vt qui in crastinum sumturi sumus Dominicam caenam, nulla ab inuicem conbellamur discordia, set fructu pleni tuae dilectionis sumamus in crastinum flumina caritatis, quae profluentia decurrunt he visceribus tuis. INLATIO. Dignum, et iustum est, nos tibi semper gratias agere, domine sancte, pater omnipotens Deus, per Iesum Christum, filium tuum Dominum nostrum, qui pati pro impiis voluit, et pro sceleratis indebite condemnari.* Omnium postrema oratio haec est: *Omnipotens Deus, qui martirem tuum passionis sanguine decurso ad palmam victoriae perduxisti, presta nobis, vt proceritatis eius vmbraculis protegamur, ne humanae auiditatis incendiis escruciemur.*

specimen orationum.

Pluries ita scribitur: putaueram pro *Dominica die*: sed scribentis error est, alibi non visus; legendum enim est *Hodie dona*

96. Quod Maffeius num. 91. obseruat, orationale gothicum codicis Veronensis ad Tarraconenses pertinuisse, quia in oratione Dominicae ante quadragesimam, siue *in carnes tollendas* mentio fit ecclesiae S. Fructuosi, verum esse videtur: quin obstet, quod addit, Toletanos indicari in oratione S. Leocadiae. Nam quum officia propria Sanctorum agebantur, gothi, vt in aliis etiam Sanctis patet, eas orationes, seu preces sumebant, quae ab iis, qui praesentes erant, ad sepulcra Sanctorum honoranda compositae fuerant. Sic enim in officio septem apostolicorum, quod Toleti quo-

codex olim Tarraconensis.

que recitabatur, legitur, *in huius vrbis conuicinitatem*, quod de vrbe Accitana, non de Toleto intelligendum est. Mentio vero ecclesiae S. Fructuosi in Dominica ante quadragesimam omnino arguit, codicem Veronensem pro vsu Tarraconensium olim exaratum fuisse. Florezius tom. 8. Hisp. sacr. pag. 184., et in append. 1. num. 4. disserit de sermone S. Leandri, vt nunc quidem creditur, in honorem S. Vincentii, qui inter sermones S. Leonis reperitur, et multa ex officio gothico S. Vincentii ait esse desumpta. Obseruat Florezius, eiusmodi officium S. Vincentii a S. Leandro videri compositum pro ecclesia principe Hispalensi, quae titulo S. Vincentii insignita erat: nam in fine orationis *Post sanctus* dicitur: *Vnde precamur, vt istic, vbi nobis reposita est eius reliquiarum portio, erecta sit patrociniis plenitudo*. Certe pro vna quadam ecclesia haec oratio composita fuit: neque enim credendum est, in omnibus gothicis ecclesiis portionem asseruatam fuisse reliquiarum S. Vincentii. Sed procedente tempore, vt dixi, officia, quae pro certa aliqua ecclesia digesta fuerant, ab aliis acceptata sunt, quia verborum mutatio aliqua fieret: quod praesertim accidisse puto, quum iam hispani maurorum iugo premerentur.

CAPVT LXXXIX.

De Alexandri Leslei praefatione ad nouam editionem Missalis Mixti secundum regulam Beati Isidori.

Lesleus missale mozarabicum edidit.

1. Missale, et breuiarium mozarabicum, iussu Cardinalis Ximenii olim typis excusa, inter libros rariores censebantur. Nostro tempore vtriusque noua editio procurata est, missalis quidem ab Alexandro Lesleo, breuiarii deinde ab Eminentiss. Cardinale Lorenzana. Vterque eruditam praefationem praemisit, qua non solum liturgiam gothicam illustrat, sed ipsis etiam Isidori operibus praeclarissimum lumen affert. Haec mihi causa est, cur Isidorianis meis nonnulla ex doctissimis his duabus praefationibus inseram. Lesleus missale typis commisit hoc titulo: *Missale Mixtum secundum regulam Beati Isidori dictum MOZARABES, praefatione, notis, et appendice ab Alexandro Lesleo S. I. sacerdote ornatum. Romae* MDCCLV. *sumptibus Venantii Monaldini, typis Ioannis Generosi Salomoni:*

in 4. magno. Post epistolam dedicatoriam ad Benedictum Pontificem XIV. longa est Leslei praefatio, qua erudite de liturgia gothica edisserit.

2. Laudes liturgiae veteris hispanae praemittit Lesleus, eamque in Missali Ximenio, seu Mozarabico, a Ximenio edito, contineri asserit. Missale deinde, et ordinem missarum describit. Disputat, an missale mozarabum *vetustum* sit *sacramentarium*? ac probat, *sacramentarium vetustum esse*, quod liturgiam complectitur, a missa Romana, et Ambrosiana, a graecorum quoque, et orientalibus anaphoris plane diuersam, atque eam ipsam, quae apud gotho-hispanos, et antiquiores mozarabes olim obtinuit, similemque veteri Gallicanae. Contendit, ea, quae posterioribus seculis addita fuere, non efficere, vt liturgia missalis Ximenii vitiata dici queat. Missale Mozarabum ab erroribus Felicis, et Elipandi immune semper fuisse ostendit. summa praefationis Leslei.

3. Vt liturgiae gothicae antiquitatem Lesleus demonstret, astruit, distinguendam esse *liturgiam* gotho-hispanam a *missali*, et *breuiario* gotho-hispano. Primum enim instituta fuit liturgia, tum missale ordinatum, ac simili modo breuiarium digestum. Nimirum *liturgia* est certa forma, ac methodus precum in missa, et officio ecclesiastico seruata: *missale* est collectio omnium missarum, et *breuiarium* collectio omnium officiorum eiusdem liturgiae. Negat, S. Leandrum habendum esse auctorem liturgiae gotho-hispanae: tum §. 12. quaerit, *An S. Isidorus auctor fuerit liturgiae gotho-hispanae*? et respondet in hanc sententiam. distinctio liturgiae, missalis, et breuiarii.

4. Alia opinio, quae S. Isidorum Liturgiae Gotho-Hispanae auctorem agnoscit, apud recentiores magis accepta, et peruulgata est (1). Ea duplici argumento fulcitur. Primum est recepta hominum persuasio, Liturgiae appellatione, quae *Isidoriana* nominatur, confirmata. Aliud est, Patres Concilii quarti Toletani hanc prouinciam S. Isidoro dedisse, vt formam Liturgiae componeret, quam, amota varietate rituum, Ecclesiae omnes Hispaniae, et Galliae Gothicae in posterum obseruarent. At haec etiam opinio antiquorum auctoritate caret, et meris coniecturis nititur. Nemi- Guitmundus missale Isidoro tribuit.

(1) Card. Baronius in Annal. ad an. 633. Mabillonius, de Liturg. Gallic. lib. 1. cap. 4. num. 8. Nicolaus Antonius Bibl. vet. Hisp. part. 1. pag. 269. n. 194. Iohannes Mariana de rebus Hispaniae lib. 6. cap. 5. et alii Auctores Hispani bene multi, quos omnes nominatim recensere nimis longum foret, quorum plerique Auctorem Liturgiae ab Auctore Missalis Mozarabici non distinguunt.

nem enim antiquorum hactenus laudare potuerunt, qui Liturgiam Gotho-Hispanam nominauerit *Isidorianam*. Guitmundus Episcopus Auersanus, qui anno octogesimo supra millesimum aerae christianae defunctus traditur, omnium antiquissimus citatur, qui S. Isidorum Missale quoddam Hispanum scripsisse dixerit (1), vt mirum sit, Nicolaum Antonium, virum doctum, et accuratum scripsisse (2), *Isidorianum nomen*, Breuiario, et Missali Mozarabico *ab vltima antiquitate* attributum esse. Neque aliud, quo vtuntur, argumentum maioris momenti est. Vulgo quidem iactatur, Concilium Toletanum quartum curam condendi nouam liturgiam S. Isidoro imposuisse: at haec assertio antiquorum auctoritate minime fulcitur, de ea silet Concilium Toletanum quartum, quod, si id muneris S. Isidoro tribuisset, canonem de ea re, vt fieri solet, vtique constituisset. Canon autem eiusmodi nullus extat. Braulio quoque, et Hildefonsus, qui de operibus S. Isidori scripserunt, de cura condendae Liturgiae, illi imposita, et de conscripta ab eo Liturgia, mentionem facere debuissent, de vtraque tamen altum siluerunt.

liturgia Isidoro antiquior.

5. Neque causa erat, cur Patres Concilii quarti Toletani munus componendi nouam liturgiae formam S. Isidoro, vllo committerent. Illis sane maxime cordi erat, vt vna, et eadem forma celebrandi mysteria, et ecclesiastica obeundi officia, in omni Visigothorum regno aequaliter obseruaretur, eamque introduxerunt, quam postea ecclesia Gotho-Hispana constanter retinuit. Sed forma liturgica noua non erat, neque ecclesiis Hispaniae, et Galliae ignota, sed ea ipsa, cui immemorabili consuetudine assueuerant. Cum igitur Patres Toletani id vnum assequi vellent, vt antiquum Hispanorum ordinem, sublatis innouationibus, omnes ecclesiae regni Visigothorum retinerent, nulla illis causa supererat, cur Prouinciam S. Isidoro imponerent nouum aliquem rituum, et caeremoniarum ordinem componendi. Praeterea satis manifestum est, Liturgiam illam, quam S. Isidorus in libris suis *de ecclesiasticis officiis* illustrat, et explicat, non aliam, quam Gotho-Hispanam esse, illam scilicet, quam Concilium Toletanum quartum sua auctoritate confirmauit, et stabiliuit, et etiam satis certo constat, S. Isidorum libros *de ecclesiasticis officiis* scripsisse, antequam concilium Toletanum quartum celebraretur, eos enim libros Fulgentio Astigitano episcopo, fratri suo, inscripserat, qui prius, quam Concilium hoc conueniret, pie obierat, sedemque Abentio cesserat, vti ex subscriptionibus episcoporum apparet.

emendatio liturgiae concilio IV. Toletano tribuenda.

6. Iam vero planum est, Patres huius Concilii non demandasse S. Isidoro curam componendi Liturgiam, quam optime nouerant diu antea compositam fuisse, et vsu frequentatam, neque credibile est, vt Cassander, ad Pamelium scribens, animaduerterat, S. Isidorum libris illis *de officiis ecclesiasticis* eam explicasse, et illustrasse liturgiam, quam ipse con-

(1) Guitmundus *de Corporis, et Sanguinis Christi in Eucharistia veritate*, vbi de Missali Hispano, non autem de Liturgia loquitur.

(2) Bibliothec. vet. Hisp. lib.5. cap.4. num.195. pag.269.

dide-

diderat. Demum S. Isidorus in breui prologo, quem libris de officiis ecclesiasticis praemisit, professus, dicturum se, quibus auctoribus *orta fuerint ea*, quae *in Officiis Ecclesiasticis* celebrantur, non semetipsum, non Leandrum, nec alios Liturgiae Gotho-Hispanae auctores agnoscit, quam Scripturam Sacram, Apostolorum traditionem, eorum nimirum, qui in Hispania ecclesias constituerunt, et ecclesiae consuetudinem. Nihil igitur auctoritatis hisce opinionibus tribuendum est, quae S. Leandrum, aut S. Isidorum Liturgiae Gotho-Hispanae auctores, et conditores praedicant. Sunt enim mera recentiorum figmenta, post decimum, et vndecimum saeculum, nullo certo auctore, orta, ab iis deinde propagata, qui ritus patrios, celeberrimis SS. Leandri, et Isidori nominibus, tanquam scuto quodam, contra impugnatores protegere, atque tutari nitebantur. At, inquiunt, saltem concedendum est, datam fuisse S. Isidoro curam expurgandi veterem Liturgiam ab innouationibus, quae, episcoporum incuria, in eam irrepserant, eamque ob causam liturgiam Gotho-Hispanam, haud immerito, *Isidorianam* esse appellatam. Equidem opinor, non modo in iis, quae ad liturgiam pertinent, sed in ceteris quoque huius Concilii canonibus condendis praecipuas partes S. Isidori fuisse; is enim Synodo praefuit, et magna doctrinae, et sanctitatis fama vigebat; nihilominus, cum liturgia Gotho-Hispana apud antiquos Scriptores *Isidoriana* non appelletur, et canones omnes concilii quarti Toletani communi Patrum nomine editi sint, emendatio liturgiae videtur potius toti Concilio, quam S. Isidoro, tribuenda.

7. Alias quaestiones Lesleus exagitat. *An liturgia gotho-hispana ab apostolorum aeuo ad excidium regni Visigothorum in Hispania constanter obtinuerit?* Obtinuisse contendit, et praeter alia obseruat, plures in liturgia gotho-hispana esse orationes, eo tempore compositas, quo idola colebantur, et inter alias hanc, quae in breuiario mozarabico legitur ad tertiam (male apud Lesleum *ad primam*) in die primo ieiuniorum kalendarum ianuarii: *Domine . . . da . . . vt misericordia tua de ecclesiae coetu simulacra excludat, et veritas ad cultus tui cognitionem dubia corda conuertat*. Quae verba mihi in memoriam reuocant interpretationem celeberrimi canonis 30. Concilii Eliberitani, a Balthasare de Bastero, episcopo Gerundensi, exhibitam in Ephemerid. Triuultinis anno 1750. art. 43., et in collectione dissertat. ital. Zaccariana tom. 10. p. 107. Canon ita habet: *Placuit, picturas in ecclesia esse non debere, ne, quod colitur, et adoratur, in parietibus depingatur*. Prima pars canonis, ait Basterus, *picturas in genere* nominat, quas in ecclesia esse prohibet. Secunda pars, *ne, quod colitur, et adoratur*, intelligenda est de *idolis*, quae vsu communi a gentilibus etiam in domuum suarum parietibus de-

aliae controuersiae indicatae.

pingebantur. Mens ergo concilii erat, ea loca, in quibus fideles congregabantur, sine vlla pictura esse debere, vt ita omnino cauerentur, ne *simulacra*, quae a gentibus *colebantur*, *et adorabantur*, in parietibus ecclesiae, hoc est, loci illius, in quo fideles conueniebant, depingerentur. Ad hanc, vt aiebam, interpretationem referri possunt verba breuiarii mozarabici: *vt misericordia tua de ecclesiae coetu simulacra excludat*. Quod enim recenti tempore nonnemo probare voluit, concilium Eliberitanum supposistitium esse, id certe eo tendit, vt nihil tam sanctum sit in antiquitate, quod in dubium reuocari non possit.

textus canonicae precis.

8. Liturgiam romanam ab ecclesiis prouinciae Bracarensis in concilio primo Bracarensi susceptam fuisse, nonnulli existimant. Lesleus *textum canonicae precis*, quem Vigilius Pontifex Romanus ad Profuturum Bracarensem Antistitem misit, deinde in 1. concilio Bracarensi receptum, *de canone missae*, non reliquis liturgiae partibus, exponit. An liturgia ex Hispania in Galliam, an ex Gallia in Hispaniam propagata fuerit, controuersia celebris est. Id certum Lesleus statuit, liturgiam veterem e Gallia in Hispaniam propagatam non fuisse: addit, liturgiam gotho-hispanam, et gallicanam veterem, quae eadem est, si fides adhibeatur Anonymo Spelmani, in Asia initium cepisse, vnde in Galliam Irenaei opere deuenerit, et, vt credibile est, aliquanto citius in Hispaniam ab iis episcopis delata, quos Romae ordinatos Petrus, et Paulus praedicatum in Hispaniam miserunt. His ita constitutis, Lesleus quaerit §. 16., *an S. Leander*, *aut S. Isidorus*, *aut S. Iulianus auctor fuerit missalis mozarabici*? ac respondet in haec verba.

variae sententiae de missali gothico: eius auctor non fuit S. Leander,

9. Apud Hispanos, aliasque gentes passim admissa, atque vulgata opinio est, quae Missale Mozarabum, hoc est, Gotho-Hispanum, aut a S. Leandro, aut a S. Isidoro, aut ab vtroque editum fuisse tenet. Et alii quidem in hoc insigni opere primas partes S. Leandro, secundas S. Isidoro tribuunt, alii contra Leandrum opus inchoasse, Isidorum perfecisse volunt. Sed hae opiniones antiquis ignotae erant, nec enim pro iis vllus citatur Auctor, qui ante excidium Regni Visigothorum scripserit. Qua vnica ratione argumentationes omnes, et coniecturae recentiorum falsi conuincuntur. Quomodo enim, sine antiquorum testimonio, innotescere potuit recentioris aeui Scriptoribus, Sanctos Leandrum, et Isidorum Missalis Gotho-Hispani Auctores extitisse? S. Isidorus in libro de viris illustribus (1) opera S. Leandri recenset, quin de Missali men-

(1) Cap. 41.

tionem faciat : *In Ecclesiasticis Officiis non paruo laborauit studio, in toto enim Psalterio, duplici editione, orationes conscripsit, in Sacrificio quoque, laudibus, atque psalmis, multa dulci sono composuit*. Nimirum S. Leander *Orationale* scripsit, quod bis edidit, librum quoque *Sacrificiorum*, Antiphonarum scilicet, quae canebantur, dum populus offerebat. Librum *Laudum*, quae lecto Euangelio canebantur, et *Psalmorum* librum, eorum scilicet, qui in Missa canebantur (1), composuit. In his autem nullus est liber Missalis, quem profecto S. Isidorus non omisisset.

10. Eodem argumento conficitur, S. Isidorum Auctorem non esse Missalis Gotho-Hispani, seu Mozarabici. Operum eius catalogum texuere S. Braulio Caesaraugustanus Episcopus (2), qui S. Isidoro annis ferme decem superstes vixit, et S. Hildefonsus (3) Episcopus Toletanus, qui nullum eius commemorant librum liturgicum, praeter duos de Officiis Ecclesiasticis. Hi igitur cum Missale a S. Isidoro conscriptum non agnouerint, recentiores, qui post vndecimum seculum vixere, audiendi non sunt, quando nobis persuadere conantur, Missale Mozarabum a Sancto Doctore compositum fuisse. Horum e primis fuit Guitmundus Auersanus Episcopus, qui in opere, quod contra Berengarium scripsit, (4) Missale Mozarabum citans, illud S. Isidoro attribuit. Guitmundus autem anno octogesimo supra millesimum obiisse traditur. At haec opinio videtur in Hispania seculo vndecimo nata, et in vicinam Galliam, et etiam in Italiam ab iis propagata, qui ritus Mozarabicos contra Impugnatores auctoritate S. Isidori tueri satagebant. Liturgia enim Gotho-Hispana, qua Mozarabes vtebantur, cum apud Romanum Pontificem accusata fuisset, Hispani in Italiam Episcopos aliquot miserunt, qui causam rituum Mozarabicorum agerent; eorumque normam consecrandi Eucharistiam legitimam esse demonstrarent. Ii anno millesimo sexagesimo in Concilio Mantuano coram Alexandro II. Pontifice, et Episcopis congregatis libros suos liturgicos examinandos exhibuere, omnemque causam ita egerunt, vt a Pontifice, et vniuerso Concilio Liturgia Mozarabica approbata fuerit (5). Exinde in Italia quoque compositio Missalis Mozarabici S. Isidoro tribui coepta est.

neque S. Isidorus.

11. Nonnulli putarunt, Concilium Toletanum quartum praecepisse, vt in omni Visigothorum Regno vnum esset Missale, et vnum Breuiarium, eorumque librorum componendi curam Sancto Isidoro mandatam fuisse (6).

concilium Tolet. IV. concordiam liturgicam praescripsit.

(1) De *Sacrificio*, siue *Offertoriis*, de *Laudibus*, et de *Psalmis* egit S. Isidorus off. l. 1. c. 14. 13. et 5.

(2) In elogio, operibus S. Isidori praemisso.

(3) De Viris illustribus cap. 9.

(4) Guitmundus lib. 3. *de corporis, et sanguinis Christi veritate in Eucharistia*, haec habet, *In quodam Missali Hispano, quod* DICVNT *dictasse Sanctum Isidorum*, quae verba dicta quidem sunt de Missali Mozarabico, non tamen asseueranter dicuntur, sed tanquam opinio, nullo certo auctore vulgata, referuntur.

(5) Baronius Annal. ad ann. 1064. de Aguirre Conc. Hisp. To. 3. a pag. 174.

(6) Mariana De rebus Hisp. lib. 6. cap. 5. inter decreta Concilii IV. Toletani hoc etiam refert. *Missale, et Breuiarium vnum esto in Hispania. Eius rei perficiendae cura, quoniam Isidoro cre-*

Sed haec opinio antiquorum suffragio minime fulcitur, qui Breuiarii, aut Missalis, a S. Isidoro compositi, mentionem non fecerunt. Praeterea, qui in ea sunt opinione, putant, varietatem Missalium, et Breuiariorum, a Liturgiae discrepantia seiungi non posse; Patresque Toletanos statuentes, vt *vnus modus in Missarum solemnitatibus*, *vnus in Matutinis*, *Vespertinisque Officiis* teneatur, consequenter Missalium, lectionariorum, orationalium, antiphonariorum, aliorumque librorum liturgicorum varietatem omnem sustulisse. At plane constat, concordiam liturgicam vna cum varietate librorum liturgicorum consistere posse (1); idque Patribus Concilii quarti Toletani experientia notum erat. Hispani enim, quamuis vna, eademque liturgia omnes vterentur, tamen iisdem libris liturgicis vbique non vtebantur. Imo singulae Prouinciae videntur suos habuisse proprios lectionarios, et missales libros (2). Hanc autem, qualemcumque librorum liturgicorum discrepantiam concilium Toletanum quartum non abstulit, sed singulis Prouinciis suas in hac re consuetudines retinere intactas permisit. Et hinc aliud argumentum desumitur ad probandum, neque S. Leandrum, neque S. Isidorum auctores esse missalis Mozarabici. Hoc enim missale non erat commune toti Hispaniae, neque proprium Prouinciae Beeticae, sed Toletanae, hoc est, Carthaginensis Prouinciae peculiare. Nulla autem erat ratio, cur Metropolitanus Baeticae curam assumeret conscribendi missale, vsibus Prouinciae Toletanae singulariter destinatum. Demum Elipandus, cum missale hoc citaret, eius Auctores non Leandrum, non Isidorum nominauit, sed praedecessores suos episcopos Toletanos, Eugenium, Hildefonsum et Iulianum (3). Iisque potius, quam S. Isidoro tribuenda est Breuiarii, et Missalis Mozarabici compositio.

Missale mozarabicum multorum opus.

12. Attamen si nomine auctoris huius missalis is intelligatur, qui missas, quae in eo continentur, conscripserat, nec S. Isidorus, neque S. Hildefonsus, neque S. Iulianus, neque vnus aliquis eius Auctor dicendus est. Quicumque enim Missale Mozarabicum paulo attentius euoluerit, inueniet, illud neque vnius Scriptoris, neque vnius aeui opus esse. Nam praeter styli varietatem, quae in eadem missa nonnunquam deprehenditur, plures sunt missae, quae ante aetatem S. Isidori compositae

ditur demandata, *vsus obtinuit*, *vt Breuiarium*, *et Missale Mozarabum* illi tribuantur. At huiusmodi canon nullus vnquam a Concilio quarto Toletano conditus fuit.

(1) De hac re n.88. quaedam dicta sunt.

(2) Huc spectat can. 20., vel, vt alii habent, cap. 2. Concilii primi Braccarensis, relatus in codicem canonum Ecclesiae Gotho-Hispanae lib. 4. tit. 15 *de non legendis diuersis lectionibus per solemnium dierum Missas*, *et Vigilias*. Vnde consequitur, diebus non solemnibus, permissum fuisse diuersas lectiones legere, atque adeo non modo in diuersis, sed in eadem Prouincia quandoque extitisse Lectionaria diuersa. Et siquidem fas erat habere diuersa Lectionaria, cur non etiam Missalia, et Antiphonaria, etc.

(3) Elipandus, in epistola ad Albinum, *Testimonia Sanctorum Patrum Venerabilium*, *Toleto disseruientium*, *in Missarum oraculis edita sic dicunt*, et Concilium Francofurdense, verba Elipandi ex libello eius refert, *Item praedecessores nostri Eugenius*, *Hildefonsus*, *Iulianus Toletanae Sedis Antistites*, *in suis dogmatibus dixerunt*, etc.

fuerunt. Plures etiam sunt, quae post mortem S. Doctoris conscriptae sunt. Harum vero omnium missarum eundem hominem auctorem esse nemo dixerit. Sed si nomine auctoris missalis Mozarabici is intelligatur, qui missale Toletanum emendauerit, aut qui vna, aut altera missa a se composita auxerit, plures huiusmodi auctores inter episcopos Toletanos inueniuntur. Elipandus Eugenium, Hildefonsum, et Iulianum nominauit, et Iulianus, opera S. Hildefonsi enumerans (1), eorum *partem tertiam missarum, hymnorumque, atque sermonum esse* ait. Nemo tamen, vt mihi quidem videtur, auctor missalis, et breuiarii Mozarabici, meliore iure, quam S. Iulianus nominatur, de quo Felix, et ipse episcopus Toletanus, praedecessoris sui opera recensens, scripsit (2). *Item librum missarum, de toto circulo anni, in quatuor partes diuisum, in quibus aliquas vetustatis incuria vitiatas, et semiplenas emendauit, atque compleuit, item librum orationum de festiuitatibus anni, quas Toletana Ecclesia per totum circulum anni est solita celebrare, partim stylo sui ingenii depromptum, partim correctum, in vnum congessit, atque ecclesiae Dei vsibus ob amorem reliquit Sanctae Religionis.*

S. Iulianus Toletanus liturgicos libros emendauit.

13. Quibus apparet, S. Iulianum libros liturgicos Ecclesiae suae diligenter recognouisse, atque emendasse. Duo enim opera commemorat Felix, quorum primum erat *liber missarum*, siue missale, quod in partes quatuor diuisit, et in quibusdam missis Amanuensium incuria vitiatum emendauit, et in aliis missis, quae semiplenae erant, compleuit, eas orationes addendo, quae defecerant. Integras tamen missas nouas Iulianum adiecisse, Felix minime tradidit. Aliud vero eius opus *liber orationum, de festiuitatibus anni*, siue *sanctorale* breuiarii Toletani, quem librum non modo emendauit, sed etiam auxit, adiectis orationibus quorumdam Sanctorum, quae deerant (3). Missale hoc Sancti Iuliani idem fuisse, atque illud, quod *missale mozarabum* postea dictum est, asserere non audeo. Nam missale mozarabum est perfecte mixtum, siue plenarium, qualis, vt puto, non fuit liber missarum S. Iuliani (4): et praeterea missas habet nonnullas, post excidium regni Gothorum compositas. Attamen puto, Mozarabes antiquiores libro missarum S. Iuliani vsos esse.

(1) Ad finem operis S. Hildefonsi de Viris illustribus, inter opera S. Isidori editi.

(2) Ibid.

(3) De hoc Volumine, an adhuc supersit in Bibliotheca Ecclesiae Toletanae, consule Nicolaum Antonium Bib. vet. Hisp. l. 5. c. 7. n. 415. pag. 309.

(4) Missalia mixta, siue plenaria, ante seculum octauum, in vsu fuisse probat sacramentarium Bobiense, quod eius generis est. Eiusmodi Missalia Sacerdotibus priuatim, sine Ministrorum concursu, sacra facientibus, non modo commoda, atque vtilia, sed ferme necessaria erant. Quare, cum apud Gotho-Hispanos, sacra priuatim facere solitum fuerit, credibile est Missalia mixta apud eos in vsu fuisse. Tamen non puto, librum Missarum, a S. Iuliano emendatum, mixtum fuisse, tum quia Felix hanc qualitatem non praetermisisset, tum etiam quia S. Iulianus librum Missarum ad vsum Ecclesiae Toletanae emendauerat. In splendidioribus vero Ecclesiis, in quibus erat sacrorum librorum, et Ministrorum copia, inhonestum habebatur, et sordidum Missale mixtum altari admouisse, dum Missa solemniter canebatur.

se (1) in solemni missarum celebratione, et ex eo compositum fuisse missale hoc mixtum, quod Mozarabicum audit.

missale mozarabicum auctum non semel fuisse videtur.

14. Quinam autem eius compositores fuerint, pro certo dicere nequeo. Sed quicumque fuerint, videntur, de suo, operam tantummodo, et industriam contulisse, missasque, ab aliis antea compositas, ita disposuisse, vt Sacerdotes, sacra priuatim facientes, et qui in Ecclesiis ruralibus, et minime opulentis, deseruiebant, quibus librorum, et ministrorum copia deerat, in hoc vno libro lectionarium, antiphonarium, benedictionale, librosque ordinum, orationum, et precum haberent, apte, ordinatimque in singulis missis ita dispositos, vt nihil ad expeditam mysteriorum celebrationem deficeret. Missale Mozarabicum non semel auctum fuisse credibile est, nouis quibusdam missis receptis. Rubricas quoque nonnullas recentiores Mozarabes adiecisse apparet, vt negandum non videatur, plures extitisse, qui illius compositioni manus adhibuerint.

breuiarii Ximenium quando digestum?

15. Si sermo sit de breuiario, et missali, qualia Cardinalis Ximenius excudenda curauit, tempore ipso editionis, vel paulo ante vixisse eum existimo, qui partes omnes ad eam formam redegit, et commiscuit, quam nunc videmus, vt colligitur ex prima rubrica breuiarii mozarabici, descripta cap. praec. num. 78. Neque probo, quod Lesleus verba Isidori de Leandro, *in toto enim Psalterio duplici editione orationes conscripsit*, ita exponit, *Orationale scripsit, quod bis edidit*; nam Isidorus aperte loquitur de *duplici editione psalterii*, vt cap. 87. num. 20. et 21. explicui.

liturgiae gallicanae longe praestat.

16. Demum instituta comparatione missalis Mozarabici cum libris liturgicis gallicanis, Lesleus hoc iudicium profert: *Quare siue integritas antiqui ritus spectetur, siue spectetur vsus, cuius in huiusmodi libris ratio praecipua habetur, fateri debemus, missale Ximenii libris omnibus gallicanis, hactenus editis, longe praestare. Iis*

(1) Mozarabes Prouinciae Toletanae libro Missarum S. Iuliani, aliisque eiusdem Ecclesiae libris liturgicis vsos esse, certum videtur. Mozarabes vero, siue Hispanos, qui Christianis Principibus subditi erant, in sacris Officiis libros liturgicos Ecclesiae Toletanae adhibuisse habemus ex Luca Tudensi, qui era 828., anno scilicet Christi 790. scribit, *Adefonsus castus . . . omnem Gothorum ordinem, sicut Toleto fuerat, tam in Ecclesia, quam in Palatio, Oueto fieri ordinauit*. Et rursus agens de morte Ferdinandi, cognomento Magni, Castellae, et Legionis Regis, qui anno circiter 1065. obiit, *In ipsa celebri Natiuitatis Domini nocte, cum Clerici festiuo more natalitium matutinum canerent, affuit inter eos Dominus Rex . . . aduenit nobis versus, quem tunc temporis* MORE TOLETANO *canebant, Succentoribus respondentibus, Erudimini omnes, qui iudicatis terram*. In Breuiario Mozarabum ad matutinas laudes die Natalis Domini post Canticum *Benedictus*, adhuc idem versus *in sono* canitur, quae ostendunt, Hispanos tam sub Imperio Saracenorum, quam sub Principibus Christianis degentes, libris liturgicis Toletanis, in Missa, et in Officiis Ecclesiasticis vsos esse.

enim tam multa adhuc deficiunt ad expeditam missarum celebrationem necessaria, vt nemo istis libris, quantumuis bene instructus, sine missalis Ximenii auxilio vel vnicam missam gallicanam recitare poterit: sacerdos vero mozarabicus, cui vnicum adest missale Ximenii, missas mozarabicas, atque adeo gotho-hispanas, et gallicanas quotidie, si libuerit, expedite facere potest. Vnde quod ab initio dicebam, plane conficitur, optimum Cardinalem Ximenium, missali mozarabico typis edito, non modo hispanorum, sed gallorum etiam prisco sacrificandi ritui splendide consuluisse.

CAPVT XC.

Excerpta ex Praefatione Eminentiss. D. D. Francisci Antonii Lorenzana ad Breuiarium Gothicum secundum regulam beatissimi Isidori.

1. De liturgia Mozarabica iamtum optime meritus Eminentiss. Lorenzana, quum Archiepiscopus Mexicanus missae gothicae exemplar absolutum, et explicationem typis Angelopolitanis edidit, postquam in Archiepiscopatu Toletano magni illius herois Cardinalis Ximenez Cisneros successor constitutus est, magnificentissimam breuiarii gothici editionem, quae Ximenianam non solum nitore, sed etiam correctione longe superaret, ad nominis sui non minus, quam ad Isidoriani ritus immortalitatem apparauit. Haec est inscriptio: *Breuiarium Gothicum secundum regulam beatissimi Isidori Archiepiscopi. Hispalensis iussu Cardinalis Francisci Ximenii de Cisneros prius editum, nunc opera Excellentissimi D. Francisci Antonii Lorenzana sanctae ecclesiae Toletanae Hispaniarum Primatis Archiepiscopi recognitum ad vsum sacelli Mozarabum. Matriti anno* MDCCLXXV. *apud Ioachimum Ibarra S. C. R. M., et Dignit. Archiep. typogr.* in fol. Laus Eminentiss. Lorenzanae.

2. Praefatio Eminentiss. Cardinalis multiiugi eruditione referta est, qua tota liturgia gothica plurimum illustrari potest. Quaedam, quae ad Isidorum, remque nostram maxime spectant, decerpam. Post laudatum Cardinalem Ximenium, ritusque gothici etymon expositum, ita pergit: eius docta praefatio.

Ordinatores, et Correctores Gothici Ritus S. Isidorus, et Leander: praecipue vero Concil. IV. Toletan. normam in Diuinis officiis praescripsit.

3. Quum Leander, et eius frater Isidorus multa in sacra liturgia, et officio deprauata, corrupta, et Arianorum perfidia inuersa comperissent (incredibile namque est, a tempore Athaulfi vsque ad Reccaredum vigentibus Arianis erroribus, exulibus Episcopis Catholicis, plurima in sacra autographa non irrepsisse vitia), ea a mendis expurgare, puriora reddere, et in meliorem ordinem redigere cogitarunt, cuius causa Leander, et Isidorus de diuinis officiis scripserunt, et totus fere scopus Concilii IV. Tolet., praeside S. Isidoro, fuit, ordinem in sacrificio missae, et in diuinis officiis stabilire, per vniuersam Hispaniam, et Galliam extendere, deturpatamque faciem ad pristinum statum restituere.

Isidorus Vicarius Apostolicus: et Ritus Isidorianus nuncupatus.

4. Ob tantos exantlatos labores, et diuturnas elucubrationes S. Isidori coepit merito Ritus nuncupari *Isidorianus* : *breuiarium, et officium secundum regulam Beatissimi Isidori*; hoc est, secundum canones Concilii IV. Tolet., ab ipso praecipue elaboratos, vtpote Praeside Concilii, et Sedis Apostolicae Vicario, Ritus, et disciplinae ecclesiasticae moderatore, et totius orbis fulgentissimo sidere.

versio bibliorum.

5. Hispania maurorum armis subacta, nihilominus ritus gothicus permansit, et Mozarabicus, atque Toletanus appellari coepit. Multa disseruntur de bibliorum versione, cuius in breuiario mozarabico, et in psalterio praesertim fit vsus. Subiicitur descriptio codicum gothicorum, qui asseruantur in bibliotheca Toletana.

Gothici Codices MSS., qui asseruantur in Bibliotheca Toletana, describuntur, vt extant.

6. In ea octo Codices Gothici mss. reperiuntur, quorum in vno praeter septem missas, a S. Ildephonso, vt creditur, cum cantus notis compositas, continentur officia Natiuitatis, Circumcisionis, et Apparitionis Domini, Assumptionis B. Mariae, et officium Ioannis Apostoli, et Euangelistae, in alio officium integrum quadragesimae vsque ad Dominicam Palmarum exclusiue, in altero, praeter nonnullas missas, officium Hebdomadae maioris vsque ad Pascha inclusiue, et aliqua Sanctorum officia, in alio officia Sanctorum per annum, in alio epistolae, et Euangelia per annum, in alio missae Sanctorum per annum, in alio denique integrum psalterium cum canticis, et hymnis. Praeter hos codices asseruantur in praefata Bibliotheca Gothica Biblia, quae tempore Mahumeticae captiuitatis fuerunt propria Seruandi episcopi Astigitani, postea Ioannis episcopi Carthaginensis, et Cordubensis, qui ea donauit ecclesiae Hispalensi Era MXXVI. anno Christi DCCCCLXXXVIII.

Card. Ximenius ritum nō immutauit.

7. Ostenditur praeterea, Cardinalem Ximenium addidisse quidem nonnulla breuiario Isidoriano, non tamen iccirco ritum gothicum immutasse. In breuiario mozarabico veterem ritum gothicum permanere, peculiaribus hisce rationibus confirmatur.

Ritus Gothicus Isidorianus integer mansit vsque

8. Cum igitur in Psalterio commendatissimam versionem veterem Italicam habeamus, et aliunde in fine cuiuslibet psalmi dicatur: *Gloria, et honor Patri, et Filio, et Spiritui Sancto* iuxta articulum XIV. Concilii III. Toletani in fidei professione, et canone 15. Concil. IV. praeside S. Isidoro:

ro : dubitandi locus non est, vsque ad tempora Card. Ximenii integrum, et absque vlla substantiali mutatione perdurasse, nec eam inducere posse festiuitates desumptas a Cardinali Ximenio ex Ritu antiquo Toletano, cuius Missale postea typis ediderunt Cardinales Ioannes de Tauera, et Martinez Siliceo ante correctionem Pii V.

ad Card. Ximenium.

9. Psalmorum vsum cum cantu in principio, et quando illi sunt longiores, cum *pausa* aliquoties circa medietatem (quod Diapsalma vocabant, vt dictum est), aetate S. Isidori fuisse, sicut apparebit in Psalterio, prout in autographo a nobis edito extat, ipsemet S. Doctor demonstrat *lib.* 1. *de Diuin. offic. cap.* 1: *paragr.* 1. *de Psalmis*, his verbis; *Propter carnales autem in ecclesia, non propter spirituales consuetudo est instituta canendi, vt quia verbis non compunguntur, suauitate modulaminis moueantur . . . . nam in ipsis* (iuxta Augustinum) *dictis sanctis religiosius, et ardentius mouentur animi nostri ad flammam pietatis, cum cantatur, quam si non cantetur. Omnes enim affectus nostri* (rursus Isidorus) *pro sonorum diuersitate, vel nouitate, nescio qua occulta familiaritate excitantur magis, cum suaui, et artificiosa voce cantatur.*

Comprobatur ex Psalterio Gothico.

10. Hymnorum mentionem facit S. Doctor in sequenti paragrapho, primos eorum compositores recensens, Hilarium scilicet episcopum Pictauiensem, eloquentia conspicuum, et Ambrosium Mediolanensem, quem virum magnae gloriae in Christo vocat, clarissimum Doctorem in ecclesia, et in huiusmodi carminum compositione copiosum; *atque inde ex eius nomine hymni Ambrosiani appellantur, et eius celebritatis deuotio primum in ecclesia Mediolanensi, postea per totius occidentis ecclesias obseruatur.* Nunc igitur lectorem exoramus, vt oculos ad hymnos praesentis Ritus Isidoriani conuertat, et eosdem, quos S. Isidorus refert, recitari comperiet; et, si alii inueniuntur, a Prudentio Hispano, qui floruit seculo IV., fuerunt compositi.

Ex Hymnis.

11. Versati in lectione operum S. Isidori, ibi testimonium eius sapientiae inuenient, et omne dubium erga nostrum Ritum, et omnigenam eius eruditionem euanescet: de artibus liberalibus, vt sapientior neotericus egit, et de officiis ecclesiasticis iuxta aurea prima Romanorum secula, idemmet, vt Vicarius Apostolicus Concilio Nationali Toletano IV. praesedit: et his egregiis factis incredibile est eloquentiae flumen in omnes non diffudisse, praesertim circa sacram liturgiam, et Diuina officia ordinanda.

Laudatur S. Isidorus.

12. In autographo manuscripto, quod prae oculis habemus ad editionem huius Breuiarii, signa non obscura huius rei apparent; indigitabimus aliqua, vt ceterorum similitudo cum Ritu vere, et merito Isidoriano nuncupato possit cognosci. Sit primum; ad denotandum paragraphum, vt res a rebus, quae in connexo concurrunt, separentur, haec nota Γ apponitur a S. Isidoro cap. 20. (al. 21. lib. 1. Etymol.); denotat enim diuersitatem sermonis, et eandemmet in nostro autographo ms. ad diuisionem tractatus, seu ante initium numeri Psalmorum inuenies.

Ex ejus operibus plura in nostro Ritu esse, comprobatur.

13. Alia conspicitur nota huiuscemodi figurae ℘, quam denominat *Phietro*, quae ponitur ad denotandam solicitudinem, vbi aliquid obscuri-

Idem ex notis, et signis in ex-

scriptura appositis, — tatis est; et eadem ipsa aliquando modica mutatione in nostro autographo ms. ponitur.

Et cantu melodico. — 14. Cantus absque claue, et lineis hodierno tempore inusitatus, sic in nostro autographo apparet solis constans musicae punctis, quae distinctim, et aperte iuxta Isidorum dignoscebantur in tribus partibus musicae, scilicet harmonica, rhythmica, et metrica. Quod ad harmonicam pertinet, haec ad omnes, qui voce propria canunt, ex animo, et ardore motum facit, et ex motu sonum: *Tonus* autem, secundum Isidorum lib. 3. Etymol. cap. 22. *est acuta enunciatio vocis, harmoniae differentia, et quantitas, quae in vocis accentu, vel tenore consistit, cuius genera in quindecim partes musici diuiserunt: ex quibus Hyperlydius nouissimus, et acutissimus: Hypodrius omnium grauissimus est. Cantus igitur est inflexio vocis* iuxta regulas, a S. Isidoro positas, nam sonus directus est, et sonus praecedit cantum.

S. Isidorus mirifice voces distinguit. — 15. Non latebat S. Doctorem inter voces suaues, et pingues differentia; mirifice enim definit vocem acutam, tenuem, altam, duram, asperam, caecam, vinnolatam, et perfectam, quae est alta, suauis, et clara: alta, vt in sublime sufficiat, clara, vt aures impleat, et suauis, vt audientium animis blandiatur.

Regulas cantus optime exponit. — 16. Ad dignoscendos musicos numeros quasdam regulas Arithmeticas affert S. Isidorus, quae peritissimo in Musices arte hodie arridebunt. *Numeros* (ait lib. cit. cap. 23.) *secundum musicam ita quaeres. Positis extremis, vt puta 6., et 12.; vides, quot monadibus superetur 6. a 12.; et est 6. monadibus: ducis per quadratum, sexies seni faciunt 36. Coniungis extrema illa prima: 6. ac 12. simul efficiunt 18. Partiris 36. per 18. Efficitur dipondius. Hos iungis cum summa minore, scilicet 6. Erunt 8., et erit medium inter 6. et 12. Propterea quod 8. superant 6. duabus monadibus, id est, tertia de sex, et superantur 8. a 12. 4. monadibus tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur*. Quid vltra fatescimus, si lectoribus patet via, vt rimentur sententias Isidori?

Concordia operum S. Isidori cum Ritu Muzarabico. — 17. Concordia operum S. Isidori cum hoc nostro breuiario maxime elucet in iscriptione lectionis Ecclesiastici, quae in breuiario hanc epigraphem habet: *Lectio lib. Ecclesiastici Salomonis*, et cum apud omnes constet, librum Ecclesiastici a Iesu filio Sirach Hierosolymita, non vero a Salomone fuisse compositum, statim difficultas insurgit. Quomodo sic in breuiario indigitatur? Ad quod respondet S. Isidorus lib. Prooemiorum Veteris Testamenti paragr. *De Ecclesiastico*: *Propter nimiam sensus similitudinem, et eloquii parilitatem Salomonis titulo praenotatur*.

cantus Eugenianus. — 18. His, aliisque multis in medium adductis concludit Eminentiss. Editor, breuiarium mozarabicum, quod a Cardinali Ximenio editum fuit, recte *Isidorianum*, siue *secundum regulam B. Isidori* inscribi, quia licet auctor ritus non fuerit, eum tamen ordinauit, et correxit; vt *cantus Gregorianus* dicitur a S. Gregorio Magno, quamuis S. Gregorius auctor eius cantus non fuerit. Prae-

fationi subiungitur Cantus Eugeniani melodici Explanatio, auctore D. Hieronymo Romero, S. Ecclesiae Toletanae Portionario, et cantus melodici magistro. Qui cantus Eugenianus a S. Eugenio III. institutus, seu ordinatus, a gothorum tempore constanter in ecclesia Toletana viguit, et etiamnum viget.

CAPVT XCI.

Collectio Hispana genuina Canonum quaenam sit? An Isidorus eius auctor? Spuria Canonum collectio Isidori Peccatoris, seu Mercatoris nomine neque in Hispania, neque ab Hispano conficta. Balleriniorum fratrum doctae de his collectionibus lucubrationes.

1. Plurimae, et eruditae extant de antiquis canonum collectionibus dissertationes; neque exiguam in his partem habet collectio hispanica canonum tum vetus genuina, tum spuria Isidoriana. Petrus de Marca in sua de veteribus collectionibus canonum dissertatione agit de vetustissima, vt putat, collectione canonum ecclesiae romanae ante Concilium Chalcedonense, de collectione canonum post Concilium Chalcedonense, et de discrimine collectionis istius, et Dionysianae. At Caietanus Cennius dissertationem edidit *Della prima collezione de' canoni della S. R. C., e del di lei archiuio, e bibliotheca sotto San Leone Magno*, insertam tom. 14. Collectionis Zaccarianae Dissertationum italicarum historiae ecclesiasticae: qua contendit, ante VIII. seculum Romanos Pontifices nulla propria vsos fuisse canonum collectione: de quo argumento volumen etiam ms. reliquit. Censuerat Marca, collectionem, quae sola in Oriente viguerat ante Dionysianam, esse illam ipsam, qua Galli vsque ad tempora Hadriani Pontificis, et hispani vsque ad Saracenorum imperium vsi sunt, quam e duobus codicibus mss. monasterii Riuipullensis in Catalonia erutam explicat, descripta praefatione. Haec ipsa profecto est hispana genuina vetus collectio, in multis praeterea mss. quum in Hispania, tum extra Hispaniam reperta.

Collectio romana canonum.

2. De collectione vero Isidoriana spuria agit idem Marca lib. 3. De concord. imperii, et sacerdotii cap. 5., Natalis Alexander dissert. 21. seculi I., et innumeri alii post antiquiores Turrianum, Blondellum etc. Cardinalis Aguirrii conatus, qui post vnanimem

Decretales suppositae ordinem disciplinae non perturbarunt.

doctorum consensum in reiiciendis tamquam apocryphis multis epistolis decretalibus huius collectionis, genuinum foetum Isidori nostri Hispalensis eam collectionem esse probare voluit, viri eruditi merito mirantur, atque etiam stupent. Eandem causam contra Blondellum defendendam suscepit Bonauentura Maluasia Bononiensis Ordinis S. Francisci, edito Romae anno 1635. opusculo in 8. inscripto: *Nuncius veritatis Dauid Blondello missus*. Meliori consilio cl. Zaccaria in suo Antifebronio tom. 2. cap. 1. seqq. Isidorianas decretales supposititias quidem esse agnoscit, sed contra Dupinium, Fleuryum, et Febronium demonstrat, ex istiusmodi decretalibus ordinem disciplinae ecclesiasticae minime perturbatum fuisse. Vehementer igitur fallitur Fabricius, qui in Bibl. med. verbo *Isidorus Mercator*, asserit, catholicos vsurpationes Pontificum, falsis fultas decretalibus, cogi probare. Vt enim obseruat ibi Mansius, Blancus Minorita, qui contra Giannonem calamum acuit, Vrsius, et Mamachius Dominicani doctissimi, aliunde profecto, quam ex Isidoriana officina, arma sibi prouiderunt ad iura pontificia propugnanda. Digna de hoc argumento est, quae legatur, censura italice scripta cl. Marchetti contra Fleuryi historiam ecclesiasticam. Fabricius plura de hac, aliisque canonum antiquis collectionibus disserit tom. XI. biblioth. graecae p. 17. seq., et tom. 2. biblioth. vet. lat. cap. 10. libri 4. n. 4.

Balleriniis quaedam addita a Zaccaria

3. Aliorum vero omnium industriam longe superarunt Ballerinii fratres in tractatu De antiquis collectionibus, et collectoribus canonum, quem tomo 3. operum S. Leonis praemiserunt. Cl. Zaccaria tom. 2. suarum dissertationum italicarum de historia ecclesiastica dissertationem quartam inscripsit: *Sopra due antiche inedite raccolte di canoni*: ita exorsus: *Parrà strano, che dopo il famoso trattato delle antiche raccolte de' Canoni da' Ballerini premesso al terzo tomo dell' opere di S. Leone M., si possa ancora parlare di tali raccolte senza ripetere il detto da loro. Nondimeno le due raccolte, delle quali sono per dire nella presente dissertazione, mostreranno, che non e questa materia da esaurirsi si facilmente. Vero è, che sarà questo un racimolare dopo vna copiosa vendemmia fatta da que' valentuomini; mà non perciò inutil sarà nè il pubblicarne vna, nè il metter l' altra in più chiaro lume, che non è stato fatto finora*. Haec Zaccaria de collectione canonum codicis Mutinensis seculi VII., aut VIII., quam euulgat, et de collectione canonum Cardinalis Deusdedit

codicis Vaticani 3833., de qua breuius, neque ita accurate Ballerinii egerant.

4. Ea certe, quae Ballerinii de canonum collectionibus hispanis scripserunt, egregia sunt, neque a nobis praetermitti debent, praesertim quum homines et doctissimi, et ab studio partium maxime alieni, causae nostrae magnopere faueant. Sed quum nonnulla etiam mihi occurrerint, quibus eorum sententiae illustrari possint, codices etiam veteres euoluerim, quibus quaedam, ab eis allata monumenta, correctiora exhiberi valent, dabo operam, quantum in me est, vt nonnullum a meis obseruationibus lumen eorum laboribus accedat. Balleriniorum laus.

5. Ac primum animaduertendum est, etiam post Ballerinios eruditum opus de collectione canonum Isidori Mercatoris in publicam lucem venisse, auctore Carolo Blasco, qui tamen vetera exemplaria collectionis huiusmodi non videtur prae manibus habuisse, ac studii Balleriniorum in hoc genere vix in Addendis meminit. Hoc Blasco peculiare est, quod ex supposita collectione Isidori Mercatoris occasionem fingendi fabulam de Ioanna Papissa natam fuisse opinatur. Scilicet existimat, aliquem fraudis conscium aenigma aliquod adornasse, quasi Papa aliquis, vel potius Papissa spurium foetum edidisset. Et quum nomen Papissae Ioannae dicatur fuisse Ioannes Anglus, coniicit, auctorem collectionis supposititiae canonum Isidori Mercatoris fuisse quemdam Ioannem natione Anglum, qui Alcuini aequalis fuerit, et Moguntiae fraudem texuerit. Quidnam aliud in toto suo opere Blascus egerit, ex titulo ipso, et elencho capitum, quem subiicio, satis intelligitur. Caroli Blasci opus.

6. De Collectione Canonum Isidori Mercatoris Commentarius. In quo de collectionis origine, et fortuna disseritur, deque persona, ac praecipuo collectoris proposito inquiritur: fraudes item Impostoris deteguntur, ex eoque ortam occasionem fingendae fabulae de Ioanna Papissa solidis indiciis suadetur, vnde verum eiusdem Impostoris nomen etiam patescit. Adnectitur in calce operis appendix de Pseudo-Cyriaco Papa comite S. Vrsulae etc. itemque Diatriba de capitulis Hadriano I. Papae tributis. titulus,

7. CAP. I. Synopsis collectionum, quae Mercatorem praecesserunt. elenchus capitum.
CAP. II. Aspectus collectionis Mercatoris.
CAP. III. Mercatoris collectio quomodo emerserit, eiusque progressus.
CAP. IV. Romani Pontifices sine fraude, atque adeo sine culpa, et quidem moderate Mercatoris monumentis vsi.
CAP. V. De detectione falsitatis Mercatoris monumentorum.
CAP. VI. Cuias fuerit Isidorus Mercator, et quo tempore, locoque floruerit?
CAP. VII. De Mercatoris scopo.

8. Extat *De vetustis canonum collectionibus dissertationum sylloge*, cura V. C. Andreae Gallandii Venetiis 1778. in fol.; nimirum I. Dissertatio de antiquis canonum collectionibus, deque variis epistolarum Pontificum Romanorum editionibus, auctore Petro Coustant. II. Petri de Marca dissertatio de veteribus collectionibus canonum. III. De antiquis tum editis, tum ineditis collectionibus, et collectoribus canonum ad Gratianum vsque tractatus in quatuor partes distributus, auctoribus Petro, et Hieronymo fratribus Balleriniis. IV. Caroli Sebastiani Berardi dissertatio de variis sacrorum canonum collectionibus ante Gratianum. V. Paschasii Quesnelli dissertationes tres: prima de codice canonum romanae ecclesiae; secunda de variis fidei libellis in antiquo romanae ecclesiae codice contentis: tertia de primo vsu codicis canonum Dionysii Exigui in Gallicanis regionibus, cum Ballerinianis annotationibus in easdem Quesnellianas dissertationes. VIII. De collectionibus canonum Isidori Mercatoris commentarius, de quo supra dixi, auctore Carolo Blasco. IX. Dissertatio de methodo, atque auctoritate collectionis Gratiani, et reliquarum omnium collectionum decretalium post Gratianum. Accessit oratio de recta iuris canonici

Sylloge dissertationum.

discendi ratione, auctore Francisco Florente. x. Antonii Augustini de emendatione Gratiani dialogorum libri duo.

Balleriniorum obseruationes.

9. Ex his omnibus ea, quae propius collectionem Hispanicam tangunt, et clarius illustrant, petenda a nobis sunt, vt dixi, ex Balleriniorum tractatu. Describam igitur nonnulla capita partis secundae, scilicet a capite 4., notationesque meas, vbi opportunum videbitur, subiungam.

De collectione Hispanica.

§. I.

Praecipui auctores, qui de hac collectione egerunt. Quomodo compacta. De eiusdem codicibus.

Codices canonum antiquiores apud Hispanos.

10. Aliquot perantiquas, nunc autem deperditas collectiones ab ea diuersas, quae vocari solet Hispanica, apud Hispanos olim extitisse patebit ex dicendis part. 4. c. 4. vbi de abbreuiatione vetustissima canonum, quae continetur in ms. 59. Capituli Veronensis erit sermo. Idem etiam comprobant duae Synodi antiquiores collectione Hispanica, in quibus canonum codices producti, et lecti traduntur. In Bracarensi I. anni 563. habetur: *Relecti ex codice coram Concilio tam generalium Synodorum canones, quam localium*: et in Hispalensi II. anni 619. c. 2. *Prolatis canonibus synodalia decreta perfecta sunt*. Nunc vero de collectione Hispanica, cuius aliquot supersunt mss. exemplaria, dicendum. Haec post Dionysianam est ceteris ordinatior, et locupletior. Primus, qui huius collectionis breuem quidem, sed satis distinctam notitiam praebuit, fuit Antonius Augustinus Archiepiscopus Tarraconensis in opusculo *de quibusdam veteribus canonum collectoribus* cap. 17. Non pauca de eadem prodidit

NOTAE AD BALLERINIOS.

10. Titulus abbreuiationis canonum antiquissimae in Veronensi codice est: *Incipiunt capitula sanctorum omnium conciliorum, quae a beatis Patribus statuta sunt, siue epistolarum decretalium, quae a Pontificibus, siue apostolicis viris decreta sunt, breuiter collecta, atque conscripta*. Quaedam concilia exhibet, quae in collectione veteri hispanica desiderantur, scilicet concilium Aurelianense v., quod postea collectioni hispanae additum fuit, et quatuor synodos ex ms. codice Aemilianensi editas, Caesaraugustanam II., Narbonensem, Oscensem, et Barcinonensem. Inter synodos, quas abbreuiator profert, recentior est Oscensis anni 598. Haec, aliaque arguunt, abbreuiatorem prae oculis non habuisse collectionem, quae dicitur primigenia hispanica, et ex antiquioribus libris profecisse. Laudat autem librum Bracarensem, Complutensem, Agabrensem. Similis est canonum abbreuiatio in codice Lucensi, de quo ex Mansio egi supra cap. 44. tom. I. De vrbe *Agabrensi*, siue, vt in codice Lucensi legitur, *Gabrensi*, omissa prima litera, coniecturae Mansii extant tom. 2. supplem. Concil. praefat. ad append.

Pe-

Petrus de Marca in Opusculis, vbi tamen eius originem et vsum minus cognitos habuit. Stephanus Baluzius, aliique post ipsum eiusdem collectionis exempla adhibuere: at de iisdem ita pauca indicarunt, vt ex ipsis fere nihil distinctum elici possit. Cum vero Antonii Augustini opera rarissima, et a plerisque inobseruata sint; haec praeclara collectio minus nota fuit, antequam P. Coustantius in praefatione ad tomum 1. Epistolarum Romanorum Pontificum de eadem latius dissereret §. x. a num. 132. vsque ad 152. Etsi vero hic accuratam eius descriptionem dedit; cum tamen plures codices inuenire et conferre nobis licuerit, aliquid amplius, quo haec collectio plenius illustretur, nos proferre posse confidimus.

Diuisio ejusdem. Vnde collector documenta sumsit.

11. Haec aeque ac Dionysiana diuisa est in partes duas, quarum altera Conciliorum canones, altera Romanorum Pontificum epistolas exhibet. In secunda parte collector ex Dionysio profecit: omnes enim, quas in ipso epistolas reperit, cum iisdem titulis ex eodem descripsit, ac suae collectioni inseruit. Alias vero pontificias epistolas, quas alibi inuenit, suis locis in eamdem Dionysii rationem cum titulis ab se conditis addidit. At quantum ad canones, qui in prima parte continentur, nihil a Dionysio accepit. Cum enim quantum ad Graecos canones obtineret in Hispaniis alia antiquior versio, quae ex hac collectione ab Isidoro Mercatore suscepta, et ex Isidori codicibus edita, Isidoriana vocari solet; noluit nouam Dionysianam translationem tametsi meliorem et castigatiorem recipere, metuens, ne Hispanis antiquae illi versioni assuetis hac nouitate offensionem pareret. Vsum quidem inolitum veteris eius versionis apud Ecclesias Hispanicas satis probat Concilium Toletanum III. anni 589. in quo tres eiusdem versionis particulae referuntur. Simili de caussa dicendus est noluisse canones Africanos, etsi apud Dionysium accuratius descriptos, ex eodem mutuari: quia nimirum ita in Hispanis regionibus inualescebat alia peculiaris canonum Africanorum collectio, quae ex Hispaniis in Gallias videtur transisse, et idcirco laudatur in Concilio Turonensi II. anni 567. vti probauimus part. 2. c. 3. §. 2. n. 4. qua ex re etiam collegimus, errores aliquot, quos in recensione Africanorum canonum huius collectionis eodem paragrapho diligenter notauimus, non collectori Hispanico, sed antiquiori eiusdem Africanae collectionis auctori esse adscribendos. Id autem saltem in Graecis canonibus beneficii praestitit collector Hispanicus, quod in Dionysii methodum decretis singulis titulos addidit, quos in antiqua versione initio defuisse ex ms. 58. Capituli Veronensis manifestum est. Neque vero solos canones Conciliorum Graeciae et Africae, qui tantum leguntur apud Dionysium, Hispanicus collector protulit; sed Gallicanos et Hispanicos adiecit. Magna apud Hispanos fuit Gallicanarum Synodorum auctoritas. Hinc vulgatae erant apud ipsos eiusmodi Synodi, *quarum saepe verbis et sententiis, etiam vbi eos non nominant, canones suos instituunt, et saepe etiam non dissimulanter et nominatim earum sibi exemplum et auctoritatem sequendam proponunt*, vti obseruauit Sirmondus in praefatione ad Concilia Galliae, et indicatis testimoniis confirmat. His ergo peruulgatis Gallicanarum Synodorum exemplis Hispanicus collector suum codicem locupletauit. Duos errores

Versio Isidor. apud Hispanos recepta.

Gallicanae Synodi apud Hispanos quanti fierent.

apud eumdem in Concilio Toletano I. deteximus tom. 2. col. 1379. ac 1380. not. 5. quorum alterum quatenus collectori obrepserit, congruentiori ratione explicabimus in Obseruationibus ad Dissert. XIV. Quesnelli §. 2. n. 3. Alium errorem in eo episcoporum catalogo, qui perperam attributus est Concilio Arelatensi II., cum ad Arelatense I. pertineat, indicauimus in obseruationibus ad dissert. V. Quesnelli tom. 2. col. 1018. et 1019. not. 14. Concilia autem Hispanica ex codicibus Ecclesiarum Hispaniae colligere perfacile fuit.

Codices huius collectionis. 12. Antequam vero ipsam collectionem describamus, codicum, ex quibus eius descriptio pendet, breuis notitia praemittenda est. In Italia rara sunt huius collectionis exempla. Vnum reperimus in bibliotheca Vaticana signatum num. 1341. quod ex Heduensi, seu Augustodunensi Gallicana Ecclesia traductum manifestat haec professio Theotardi Abbatis S. Martini, quae paullo post initium recentiori charactere scripta legitur. Theotardi Ab. professio. *Ego Theotardus S. Martini coenobii nunc ordinandus Abbas subiectionem et reuerentiam a SS. Patribus constitutam, et obedientiam secundum praeceptum S. Benedicti S. Dei Heduensis Ecclesiae in praesentia D. Episcopi Aganonis* Agano Episc. Heduensis. (qui floruit sub medium saeculum XI.) *perpetuo me exhibiturum promitto, et propria manu firmo*. Et dein: *Istud legat super altare*. Duos alios codices videre licuit, alterum Vat. Palat. 575. confusum et mutilum, qui quondam pertinuit ad coenobium S. Martini Moguntiae, alterum in bibliotheca Eminentissimi Card. Passionei, qui pariter mutilus saeculo X. et fortassis etiam IX. scriptus videtur. Omnium vero praestantissimum et vetustissimum exemplum, quod in Leonis epistolis conferendum curauimus, est Caesareum Vindebonense signatum num. XLI. quod Lambecius lib. 2. Comment. Biblioth. Caesar. c. 8. pag. 932. n. 281. appellat *volumen membranaceum admirandae vetustatis in folio, totum antiquis litteris Gotticis, siue Toletanis anno* DCCXXXVI. *exaratum*. Plura sunt eiusmodi manuscripta in Galliis et in Hispania. Ioannes Baptista Perezius inter multa Hispanica quatuor praesertim describit, Lucense, Hispalense, Alueldense, et S. Aemiliani, de quibus inferius plura. Garsias Loaisa in praefatione ad Concilia Hispaniae duos alios Toletanos codices laudat; Vigilanum autem vocat eum, qui Alueldensis a Perezio appellatur, eo quod a Vigila Presbytero scriptus fuerit. Quem vero Hispalensem nominat, ex notatione anni 962. ac ex documentis in eo contentis eumdem esse cognouimus ac illum, quem Perezius *S. Aemiliani* codicem nuncupauit. Petrus de Marca et Stephanus Baluzius mss. libros Riuipullenses duos, et Vrgellensem memorant, nec non Colbertinos, et Lugdunensem,

NOTAE AD BALLERINIOS.

12. Plurima mss. exemplaria collectionis canonum gothicae recenset Burrielius supra cap. 40. num. 19. Florezius tom. 7. Hisp. sacr. pag. 163. ex codice Toletano correctius, quam apud Nic. Antonium, Moralesium, et Comitem de Mora, profert hanc subscriptionem: *Finit liber canonum conciliis sanctorum Patrum, seu decreta praesulum romanorum feliciter. Deo gratias. Iulianus indignus presbyter scripsit: cuius est, adiuuante deo, habitans in Alkalaga, quae sita est super campum laudabilem,* IIII. *feria*, XVII. *Kal. iun., era* MCXXXIII. Scilicet anno 1095. Codex Card. Passionei nunc extat in bibliotheca Angelica.

qui cum iisdem Hispanicis exemplis conueniunt. P. Coustantius laudat Hispanicum exemplum Gerundense, et quatuor Gallicana Laudunense, Nouiomense, Bellouacense, et Suessionense. Indicat etiam Coislinianum, atque vnum Colbertinum, quae ad huius collectionis codices Hispanicae magis, quam Gallicanae originis videntur accedere: de quorum discrimine §. 5. dicetur.

§. II.

De primigenia huius collectionis editione. Tabula eorum, quae in ea continebantur. Epistola Innocentii I. ad Aurelium a nota suppositionis Isidorianae eximitur.

13. Cum inter tot codices alii aliis locupletiores sunt; tum vero nullus primigeniae collectionis exemplum posterioribus additamentis expers repraesentat. Primigenia autem collectio ex indice seu tabula capitulorum colligi solet, ita vt si quae capitula praeter eamdem tabulam in corpore inueniantur descripta, ea posteriori additamento accessisse noscantur. Quod si inter tabulas diuersorum codicum eiusdem collectionis aliae pauciora, aliae plura capitula praeferant; tabula quae ex paucioribus capitulis constat, primigeniae collectionis indicium exhibet. Inter memoratos autem codices collectionis Hispanicae pauciora capitula leguntur in tabula codicum Vindebonensis, Hispalensis Perezii, Riuipullensium, Vat. 1341. aliorumque Gallicanorum, qui etsi aliqua capita corpori habeant inserta, nullam tamen additionem in praemissa capitulorum tabula receperunt, vt quibusdam aliis Hispanicis exemplaribus accidit. Hinc illorum intacti indices, seu tabulae ad primigeniam huius collectionis editionem pertinere iure creduntur. Primam igitur ipsius collectionis editionem in primis descripturi, harum breuiorum tabularum indicio vtemur: de additamentis autem, quae postea accessere, deinceps dicetur.

Primigeniae collectionis nulli codices supersunt. Vnde colligatur quaenam fuerit.

14. Primae partis tabula in XLV. capitula distinguitur. Praefationem huius partis integram praemittimus.

NOTAE AD BALLERINIOS.

14. In codice Vaticano 1341., quem Ballerinii memorant, tabula indicat sex concilia generalia, 44. synodos non generales. Additur titulus 45. *Sententiae, quae in veteribus exemplaribus non habentur etc.*; et titulus 46. *Decreta Romanorum praesulum*; et titulus 47. *Synodus Toletana episcoporum* LXVIII. Post tabulam *Situs diuersarum prouinciarum*. Tum *in nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit ordo de celebrando concilio: Hora diei prima* etc. *valeamus verbum cum omni fiducia loqui. Explicit*: Illico sine titulo; *Canones generalium* etc., quae est praefatio a Balleriniis descripta, cum hisce variis lectionibus: *facultas. Deinde .... tenet ecclesiae .... quam praedicti .... asserebat. Consubstantialem ..... tertia synodus est Ephesiana prima CC ..... vt in vna substantia et diuinae, et humanae confiteantur naturae*. Fortasse, *vt in vna substantia* (hoc est, *subistentia*) *et diuina, et humana confiteatur natura .... synodi fidem catholicam complentes ... propter auctoritatem*. Varias lectiones extremae partis praefationis proferam ad lib. 6. Etymologiar. cap. 16. num. 12. Post

Praefat. primae partis.

Canones generalium Conciliorum a temporibus Constantini coeperunt. In praecedentibus namque annis, persecutione feruente, docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas haereses scissa est: quia non erat licentia episcopis in vnum conuenire, nisi tempore supradicti Imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari. Sub hoc etiam SS. Patres in Concilio Nicaeno de omni orbe terrarum conuenientes, iuxta fidem euangelicam et apostolicam secundum post Apostolos symbolum tradiderunt. Quatuor autem principalia esse Concilia, ex quibus plenissimam fidei doctrinam tenet Ecclesia tam de Patris et Filii et Spiritus Sancti Diuinitate, quam de praedicti Filii et Saluatoris nostri incarnatione. Prior harum Nicaena Synodus est CCCXVIII. *Episcoporum Constantino Augusto imperante peracta, in qua Arianae perfidiae blasphemia condemnata, qua inaequalitatem* (al. *de inaequalitate*) *Sanctae Trinitatis idem Arius asserebat. Ita consubstantialem Deo Patri Deum Filium eadem sancta Synodus per symbolum definiuit. Secunda est* CL. *Patrum sub Theodosio seniore Constantinopolim congregata, quae Macedonium, Sanctum Spiritum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio eumdem Paraclitum demonstrauit: quam tota Graecia et Latinitas in Ecclesiis praedicat. Tertia Synodus Ephesina* CC. *Episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita, quae Nestorium duas personas in Christo asserentem iusto anathemate condemnauit, ostendens manere in duabus naturis vnam Domini Iesu Christi personam. Quarta est Synodus Calchedonensis* DCXXX. *Sacerdotum sub Marciano Principe habita, in qua Eutychem Cp. Abbatem, Verbi Dei et carnis vnam naturam pronuntiantem, et eius defensorem Dioscorum quondam Alexandrinum Episcopum, et ipsum rursum Nestorium cum reliquis haereticis vna Patrum sententia praedamnauit, praedicans eadem Synodus Christum Deum sic natum de Virgine, vt vnam personam et diuinae et humanae confiteamur naturae. Hae sunt, vt praediximus, quatuor principales et venerabiles Synodi totam fidem catholicam complectentes. Sed et si qua sunt Concilia, quae SS. Patres Spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum etiam gesta in hoc corpore condita continentur. In principio autem huius voluminis Nicaenam Synodum constituimus pro auctoritate eiusdem magni Concilii. Deinceps diuersorum Conciliorum Graecorum ac Latinorum, siue quae antea, siue quae postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distincta sub huius voluminis adspectu locauimus. Subiicientes etiam decreta Praesulum Romanorum, in quibus pro culmine Sedis Apostolicae non impar Conciliorum exstat auctoritas: quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in vnum a nobis coacta atque digesta, et sancti Praesules paternis constringantur* (al. *instituantur*) *regulis, et obedientes Ecclesiae ministri vel populi spiritualibus imbuantur exemplis. Canones autem, qui dicuntur Apostolorum, seu*

Nota testimonium Hispan. de auctoritate Rom. Pontif.

verba, *Explicit praefatio*, iterum tabula: *Incipiunt capitula etc.* Deinde tabula Romanorum Pontificum: decreta indicantur 102., sequuntur 50. canones Apostolorum, tum Concilium Nicaenum etc.

quia eosdem nec Sedes Apostolica recipit, nec Sancti Patres illis consensum praebuerunt, pro eo quod ab haereticis sub nomine Apostolorum compositi dignoscuntur, quamuis in eis quaedam inueniantur vtilia, auctoritate tamen canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota, et inter apocrypha deputata.

Post haec subditur: *Canon autem graece, latine regula nuncupatur. Regula autem dicta* etc. vt apud Gratianum dist. III. c. I. et 2. et post illa in fine capitis secundi *prauumque corrigat*, sequitur: *Synodum autem ex Graeco interpretari etc.* vti apud eumdem Gratianum dist. XV. c. I. in fine. Post vltima autem verba *a societate multorum in vnum*, subditur: *Explicit praefatio.*

Tabula porro capitulorum huius primae partis haec est.

INCIPIVNT CAPITVLA CONCILIORVM GRAECIAE.

I. *Canones Nicaeni Concilii* CCCXVIII. *Episcoporum*. In corpore post canones, symbolum, et catalogum Episcoporum Nicaenorum antiquae versionis, seu, vti vocant, Isidorianae, a collectore addita fuit *Fides S. Gregorii Maioris*, cuius initium *Vnus Deus principium*. Est autem vetusta interpretatio *fidei* scriptae a S. Gregorio Neocaesariensi, quae post Graecum textum edita est tom. I. Concil. col. 863.

II. *Canones Anchyritani Concilii* XII. *Episcoporum*.

III. *Canones Neocaesariensis Concilii* XIX. *Episcoporum*.

IV. *Canones Gangrensis Concilii* XIV. (al. XV.) *Episcoporum*.

V. *Canones Sardicensis Concilii*.

VI. *Canones Antiocheni Concilii* XXXI. *Episcoporum*.

NOTAE AD BALLERINIOS.

I. In laudato codice Vaticano 1341. Concilio Nicaeno praemittitur quoddam epigramma hoc titulo: *Incipit praefatio sancti concilii*. Simili modo in codice Vaticano 1342. pag. 18., et iterum pag. 21. idem legitur epigramma inscriptum: *Incipit praefatio eiusdem* (Concilii Nicaeni). Mansius ex codice Lucensi, de quo ante dixi, hunc prologum metricum protulit, nondum editum putans: sed iam illum ediderat Labbeus initio tom. I. Concilior. pag. 15., qui ex titulo codicum mss. existimauit, praefationem esse concilii Nicaeni. Censeo tamen, librarios deceptos, qui, quum epigramma Concilio Nicaeno praemissum viderent, illud pro eiusdem concilii prologo acceperunt, quum potius sit praefatio ad collectionem conciliorum, et decretalium. Versus ita habent: *Concilium sacrum venerandi culmina iuris - Condidit, et nobis congrua frena dedit. - Vt bene fundatus iusto moderamine possit - Intemerata gerens clericus ordo regi. - Pontifices summi veterum praecepta sequentes - Planius haec monitis exposuere suis. - Hinc fidei nostrae se pandit semita, et omnes - Errorum damnant dogmata sancta vias. - Quisque Dei famulus fuerit, Christique sacerdos, - Hoc sale conditus dulcia mella fluet*. Pro *sacrum* al. *sacri*: pro *gerens* al. *regens*: pro *clericus ordo* al. *clerus, et ordo*; pro *planius* al. *plenius*: pro *fluet* al. *fluit*. Editi, et mss. omnes habent *Pontificis summi*: restituo *Pontifices summi*: nam sensus id exigit, et nihil frequentius in mss., quam vt *e*, et *i* inter se commutentur. Quod autem primo versu dicitur *Concilium sacrum*, intelligendum est de omnibus conciliis, non de solo Nicaeno.

VII. *Canones Laodiciae Frygiae*.

VIII. *Canones Constantinopolitani Concilii* CL. *Episcoporum*.

IX. *Synodus Ephesina I.* CC. *Episcoporum*. In corpore hoc titulo proferuntur duae celebres epistolae S. Cyrilli ad Nestorium ante Ephesinum Concilium scriptae, at in eo lectae atque insertae, quarum altera duodecim anathematismis clauditur. Adnotatio collectoris Hispanici his litteris praemissa in obseruatione P. Labbei exhibetur tom. 3. Concil. col. 959. prima autem epistola col. 960. e., quae cum sit versionis a Dionysio Exiguo separatim vulgatae, hanc ex ipso sumtam liquet. Altera vero epistola, seu potius fragmentum epistolae incipiens a verbis: *Ait igitur sancta et magna Synodus: Ipsum qui est ex Deo Pater naturaliter natus etc.* sumtum est ex vetustiori interpretatione, ex qua S. Leo longum testimonium iisdem verbis inchoans subiecit epist. 165. tom. 1. nostrae editionis col. 1397. et hoc tomo col. 291. Haec est antiquior collectio, in qua hae duae Cyrilli epistolae Concilii Ephesini nomine inscribuntur. Id tamen vetustius esse collectione Hispanica liquet ex ms. cod. 59. Capituli Veronensis, qui excerpta continet antiquiorum exemplarium Hispaniensium, in quibus eodem Ephesini Concilii titulo illae epistolae inter Concilia Graeciae describebantur. Vide quae adnotabimus part. 4. c. 4.

Duae epist. Cyrilli Concilii Ephesini titulo insertae.

X. *Synodus Calchedonensis Concilii* DCXXX. *Episcoporum*. In corpore praeter canones additur versio actionis VI. ex qua alloquutio Imperatoris Marciani, et definitio fidei producuntur, vti tom. 4. Concil. col. 2051. d. Subduntur etiam subscriptiones Patrum, ac tres imperiales leges, I. *vniversis populis*, quae incipit: *Tandem aliquando*, et legitur etiam in collectione hoc tomo edita cap. 26. II. ad Palladium Praef. Praetorio, cuius initium: *Diuinae semper potentiae*. Vide tom. 4. Concil. col. 1811. not. e. III. ad eumdem Palladium inchoans: *Licet iam sacratissimam constitutionem etc.* vti in nostra collectione inuenietur cap. 28.

XI. *Epistola formata Attici Cp. Episcopi*. Est ea, quae in nostra collectione inuenietur cap. 63. Vide not. 1. col. 451.

CONCILIA AFRICAE.

XII. *Synodus Carthaginis Africae I.* Est Concilium sub Grato editum t. 2. Conc. col. 745. de quo vide part. 2. c. 3. §. 1. n. 7.

XIII. *Synodus Carthaginis Africae II.* Est Concilium sub Genethlio, eodem t. 2. Conc. col. 1389. Vide ibidem n. 8.

XIV. *Synodus Carthaginis Africae III.* 48. *Episcoporum*. Est Concilium sub Aurelio anni 397. eodem t. 2. col. 1397. Vide ibidem §. 3. n. 1.

XV. *Synodus Carthaginis Africae IV.* 210. *Episcoporum*: eodem t. 2. col. 1433. Hoc titulo proferuntur *Statuta antiqua*. Confer quae diximus eadem part. 2. cap. 3. §. 4.

XVI. *Synodus Carthaginis Africae V.* 33. *Episcoporum*: tom. 2. Conc. col. 1453. Vide part. 2. c. 3. §. 5. n. 2.

XVII. *Synodus Carthaginis Africae VI.* 217. *Episcoporum*: tom. 3. Conc. col. 441. Confer eamdem part. 2. c. 3. §. 8. n. 4.

XVIII. *Synodus Carthaginis Africae VII.* 19. *Episcoporum* : tom. 3. Conc. col. 459. Consule laudatum c. 3. §. 8. n. 7.

XIX. *Synodus Africae in Mileuitana vrbe habita* 214. *Episcoporum* : tom. 3. Conc. col. 379. Vide part. 2. c. 3. §. 6.

CONCILIA GALLIAE.

XX. *Concilium Arelatense I.*

XXI. *Concilium Arelatense II.* 113. *Episcoporum*. Duo in hoc notanda. I. post tabulam capitulorum describi Episcoporum catalogum, qui ad Arelatense I. pertinet: et numerum quoque Episcoporum 113. in titulo notatum ad idem Arelatense I. referendum esse, vti colligimus ex peruetusto ms. 54. Nouariensis Ecclesiae, in quo Arelatensi I. hic titulus praemittitur: *Incipit Concilium Arelatense tempore Marini actum a* CXXIII. *Episcopis, qui et Papae Siluestro scripserunt*. II. viginti quinque tantum canones exhiberi, non vero 37. vti in vulgatis Conciliorum ante Sirmondum, nec 56. vti Sirmondus edidit. Vide part. 2. c. 10. §. 2. n. XIX.

XXII. *Concilium Arelatense III.* 14. *Episcoporum*.

XXIII. *Concilium Valentinum* 20. *Episcoporum*.

XXIV. *Concilium Taurinantium*.

XXV. *Concilium Regiense* 13. *Episcoporum*.

XXVI. *Concilium Arausicum* 16. *Episcoporum*.

XXVII. *Concilium Vasense*.

XXVIII. *Concilium Agathense* 25. *Episcoporum*.

XXIX. *Concilium Aurelianense* 20. *Episcoporum*.

CONCILIA SPANIAE.

XXX. *Concilium Eliberinum* 18. *Episcoporum*.

XXXI. *Concilium Tarraconense* 10. *Episcoporum*.

XXXII. *Concilium Gerundense* 7. *Episcoporum*.

XXXIII. *Concilium Caesaraugustanum* 12. *Episcoporum*.

XXXIV. *Concilium Ilerdense* 9. *Episcoporum*.

XXXV. *Concilium Valentinum* 6. *Episcoporum*.

XXXVI. *Synodus I. Toletana* 18. *Episcoporum*.

XXXVII. *Synodus II. Toletana* 9. *Episcoporum*.

XXXVIII. *Synodus III. Toletana* 62. *Episcoporum*.

XXXIX. *Synodus IV. Toletana* 46. *Episcoporum*.

XL. *Synodus Bracarensis I.* 9. (al. 8.) *Episcoporum*.

XLI. *Synodus Bracarensis II.* 12. *Episcoporum aera* DCX.

XLII. *Capitula ex Orientalium Patrum Synodis a Martino Episcopo Galliciae ordinata atque collecta.*

NOTAE AD BALLERINIOS.

XLII. Dominicus Lopez de Barrera in peculiari dissertatione Romae edita anno 1757. ostendere conatus est, codicem antiquum canonum, quem ipse producit, esse ipsum verum veteris ecclesiae hispanicae codicem iuxta reformationem S. Martini Bracarensis dispositum. De collectione canonum S. Martini Bracarensis fuse agit Florezius tom. 4. Hisp. sacr. pag. 151., et seqq. In codicibus gothicis titulus erat: *Capitula ex orientalium Patrum synodis a Martino*

XLIII. *Synodus Spalensis I. 8. Episcoporum*.

XLIV. *Synodus Spalensis II. 8. Episcoporum*.

XLV. *Sententiae, quae in veteribus exemplaribus Conciliorum non habentur, sed a quibusdam insertae sunt*. Hae autem sententiae sunt canones 23. in vulgatis subiecti Concilio Agathensi a can. 48. vsque ad 70. Quo loco monendum est has sententias omitti in corpore codicum Vindebonensis, Vaticani 1341. et aliorum similium, licet in praemissa tabula capitulorum notentur num. XLV. quo ex defectu capitula huius primae partis esse deberent solum XLIV. Cum vero eaedem sententiae in iisdem mss. subnectantur canonibus Agathensibus 47., forte ne superflue repeterentur capitulo XLV., in corpore omissae fuerunt. At cum in tabula, primigeniae collectionis indice, hae sententiae affigantur eidem capitulo XLV. nihil ambigimus, quin in primigeniis exemplis ita hoc loco fuerint descriptae, vti eas separatim descriptas inuenimus in ms. auctioris collectionis Hispanicae Cardinalis Passionei, nec non in ms. Vat. 4587. Ioannis Baptistae Perezii, qui notat eas legi in fine omnium Conciliorum in codice Lucensi: ac ex aliis item Hispanicis codicibus ipsas post Concilium Toletanum XVII. typis dedit Garsias Loaisa, ac ex ipso recusae sunt tom. 8. Conciliorum edit. Venetae col. 91. Confer quae de canonum Agathensium numero dicemus part. 4. c. 4. n. XXI.

Post praemissam primae partis tabulam ipsa documenta subiiciuntur.

15. Tum profertur tabula partis secundae cum capitulis CII. in quam haec breuior praefatio legitur.

Praefatio partis secundae. *Hactenus digestis Conciliis S.S. Patrum, sequentur decreta Praesulum Romanorum. Praefatae Sedis Apostolicae Praesulum constituta, quae ad fidei regulam, vel ad ecclesiasticam pertinent disciplinam, in hoc libro diligenti cura collecta sunt: ita vt singulorum Pontificum, quot quot decreta a nobis reperta sunt, sub vniuscuiusque epistolae seriem propriis titulis praenotarentur eo modo, quo superius priscorum Patrum canones nostro studio ordinati sunt: quatenus lectoris industria facilius intelligere possit, dum capitulis propriis distincta intendit*.

NOTAE AD BALLERINIOS.

Bracarensi episcopo collecta ad (al. *apud*) *Lucense concilium*. Recte *capitula*, siue, vt antiqui Patres nostri vocabant, *Excerpta Martini*: neque nomen *collectionis canonum* aptum videri debet. Ante hanc ipsam capitulorum collectionem fuisse aliam in Hispania canonum collectionem arguitur ex 1. concilio Bracarensi: *Relecti ex codice coram concilio tam generalium synodorum canones, quam localium*. Huiusmodi vetus collectio aucta postmodum fuit additis quum aliis, tum capitulis, siue excerptis S. Martini Bracarensis.

XLV. Hae sententiae veteri collectioni additae fuerunt ex praescripto concilii IX. Toletani in exord. *Decreuimus, vt capitula, quae in priscis canonibus minime habebantur inserta, pari promulgarentur sententia, et antiquis iungerentur regulis perenni iugitate mansura, et omni reuerentia conseruanda*.

15. In antiquo codice Palatino 575. praefatio ad epistolas decretales hoc modo exaratur: HACTENVS DIGESTIS CONCILIIS SANCTORVM PATRVM SEQVVNTVR DECRETA PRAESVLVM ROMANORVM. PRAEFATIO. *Sedis apostolicae praesulum constituta, quae etc.* Melius ita, quam *sequentur*, et *praefatae sedis*, vt apud Ballerinios.

DECRE-

DECRETA QVORVMDAM PRAESVLVM ROMANORVM

Ad fidei regulam et disciplinam ecclesiasticam constituta.

I. *Epistola Papae Damasi ad Paullinum Antiochenum Episcopum*.

II. *Confessio fidei* eiusdem Papae ad eumdem *Paullinum*. Haec duo capitula sunt in collectione hoc tomo impressa cap. 55.

III. *Epistola Siricii Papae ad Himerium Episcopum Tarraconensem*. Est in editione Conciliorum epist. 1. eiusdem Pontificis.

IV. *Eiusdem Siricii per diuersos Episcopos missa*. Ibi ep. 3.

V. *Eiusdem Siricii per diuersos Episcopos directa*: epist. 2.

VI. *Epistola Innocentii Papae ad Decentium Episcopum Eugubinum*. In Conciliorum editione est Innocentii epist. 1.

VII. *Cuius supra ad Victoricum Rothomagensem*: ep. 2.

VIII. *Cuius supra ad Exsuperium Tolosanum Episcopum*: ep. 3.

IX. *Cuius supra ad Felicem Episcopum*: ep. 4.

X. *Ad Maximum, et Seuerum Episcopos*: ep. 5.

XI. *Ad Agapitum, Macedonium, et Marinum Episcopos*: ep. 6.

XII. *Ad Rufum et ceteros per Macedoniam constitutos*: ep. 7.

XIII. *Ad Florentinum Tiburtinensem Episcopum*: ep. 8.

XIV. *Ad Probum*: ep. 9.

XV. *Ad Aurelium et Augustinum Africanos Episcopos*: ep. 10.

XVI. *Ad Aurelium Carthaginensem*: ep. 11.

XVII. *Ad eumdem*: ep. 12.

XVIII. *Ad Iulianam nobilem exhortatoria*: ep. 13.

XIX. *Ad Bonifacium Presbyterum*: ep. 14.

XX. *Ad Alexandrum Antiochenum Episcopum*: ep. 15.

XXI. *Ad Maximianum Episcopum*: ep. 16.

XXII. *Ad Alexandrum Antiochenum*: ep. 17.

XXIII. *Ad eumdem*: ep. 18.

XXIV. *Ad Acacium Beroeae Episcopum*: ep. 19.

XXV. *Ad Laurentium Seniensem Episcopum*. ep. 20.

Supplenda esset in hac tabula alia epistola Innocentii ad Marcianum Naissitanum Episcopum, quae in corpore omnium codicum huius collectionis legitur, et in Conciliis est epist. 21. At cum index eorumdem codicum illam non notet, satis sit id monuisse, vt ne numeros ceterarum epistolarum immutare cogamur.

XXVI. *Ad Rufum, Eusebium, ceterosque Episcopos*: ep. 22.

XXVII. *Ad vniuersos Toletanos Episcopos*: ep. 23.

XXVIII. *Epistola Zosimi ad Hesychium Episcopum Salonitanum*. In edit. Concil. epist. 1. eiusdem Pontificis.

XXIX. *Eiusdem Papae ad Clerum Rauennensem*: ep. 2.

XXX. *Epistola Bonifacii Papae ad Honorium Augustum*: in Conciliis ep. 1.

XXXI. *Rescriptum Honorii ad eumdem Bonifacium*: ibidem post praedictam epistolam.

XXXII. *Item epistola Banifacii ad Episcopos Galliae* : ep. 2.

XXXIII. *Eiusdem Papae ad Hilarium Narbonensem Episcopum* : ep. 3.

XXXIV. *Epistola Caelestini Papae ad Episcopos per Gallias constitutos*. In Conciliorum editione ep. 1.

XXXV. *Cuius supra ad Episcopos per Viennensem et Narbonensem prouinciam constitutos* : ep. 2.

XXXVI. *Cuius supra ad Episcopos per Apuliam et Calabriam constitutos* : ep. 3.

XXXVII. *Epistola Leonis Papae ad Eutycem Presbyterum* : in nostra editione epist. 20.

XXXVIII. *Cuius supra ad Flauianum Cp. Episcopum* : ep. 23.

XXXIX. *Rescriptum Flauiani ad supradictum Leonem Papam* : ep. 22.

XL. *Leonis rescriptum ad supradictum Flauianum* : ep. 28.

XLI. *Epistola Petri Episcopi Rauennensium ad Eutycem Presbyterum* : ep. 25.

XLII. *Epistola Leonis ad Ephesinam Synodum* : ep. 33.

XLIII. *Cuius supra ad Theodosium Augustum* : ep. 44.

XLIV. *Cuius supra ad Pulcheriam Augustam* : ep. 45.

XLV. *Cuius supra item ad Pulcheriam Augustam* : ep. 60.

XLVI. *Ad Martinum et Faustum Presbyteros* : ep. 61.

XLVII. *Ad Theodosium Augustum* : ep. 69.

XLVIII. *Ad Pulcheriam Augustam* : ep. 70.

XLIX. *Ad Faustum, Martinum, Petrum, Manetem, et ceteros* : ep. 71.

L. *Ad Pulcheriam Augustam* : ep. 79.

LI. *Ad Anatolium Cp. Episcopum* : ep. 80.

LII. *Ad Marcianum Imperatorem* : ep. 82.

LIII. *Ad eumdem Marcianum Augustum* : ep. 83.

LIV. *Ad Anatolium Episcopum* : ep. 85.

LV. *Ad Marcianum Augustum* : ep. 90.

LVI. *Ad Synodum Chalcedonensem* : ep. 93.

LVII. *Ad Marcianum Imperatorem* : ep. 104.

LVIII. *Ad Anatolium Cp. Episcopum* : ep. 106.

LIX. *Ad Marcianum Augustum* : ep. 115.

LX. *Ad eumdem Marcianum Augustum* : ep. 130.

LXI. *Ad eumdem Marcianum* : ep. 134.

LXII. *Ad Leonem Imperatorem, subiunctis testimoniis per rescripta de libris Patrum* : ep. 165.

LXIII. *Ad Turibium Asturicensem Episcopum* : ep. 15.

LXIV. *Ad uniuersos episcopos per Italiam prouinciam constitutos* : ep. 7.

LXV. *Ad Episcopos per Siciliam constitutos* : ep. 16.

LXVI. *Ad Episcopos per Campaniam, Samnium, et Picenum constitutos* : ep. 4.

LXVII. *Ad Ianuarium Aquilegensem Episcopum* : ep. 18.

LXVIII. *Ad Rusticum Narbonensem Episcopum* : ep. 167.

LXIX. *Ad Anastasium Thessalonicensem Episcopum* : ep. 14.

LXX. *Ad Nicetam Aquilegensem Episcopum* : ep. 159.

LXXI. *Ad Africanos Episcopos*: ep. 12. editionis decurtatae.

LXXII. *Ad Theodorum Foroiuliensem Episcopum*: ep. 108.

LXXIII. *Ad Leonem Rauennensem Episcopum*: ep. 166.

LXXIV. *Ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum*: ep. 9.

LXXV. *Ad Episcopos per Campaniam, Samnium, et Picenum constitutos*. ep. 168.

LXXVI. *Hilari Papae synodale decretum*: in edit. Conciliorum epist. 1.

LXXVII. *Cuius supra ad Ascanium, et ad vniuersos Tarraconensis prouinciae Episcopos*: ep. 2.

LXXVIII. *Cuius supra ad eumdem Ascanium Tarraconensem Episcopum*: ep. 3.

LXXIX. *Epistola Simplicii Papae ad Zenonem Spalensem Episcopum*: in Conciliis ep. 1.

LXXX. *Acacii Cp. Episcopi ad praedictum Simplicium Romanae vrbis Episcopum*: ibidem post epist. 8. Simplicii.

LXXXI. *Epistola Felicis Papae ad Episcopos per Siciliam*. Est Felicis III. epist. 7.

LXXXII. *Cuius supra ad Acacium Cp. Episcopum*: ep. 6.

LXXXIII. *Ad Zenonem Spalensem Episcopum*: ep. 8.

LXXXIV. *Decreta Gelasii Papae generalia*: in edit. Concil. ep. 7.

LXXXV. *Ad Sicilienses Episcopos*: ep. 10.

LXXXVI. *Epistola Anastasii Papae ad Anastasium Imperatorem directa*. Est epist. 1. Anastasii II.

LXXXVII. *Epistola Symmachi Papae ad Caesarium*: in edit. Conc. ep. 5.

LXXXVIII. *Epistola Hormisdae Papae ad Iustinum Augustum*: ibidem ep. 79. eiusdem Pontificis.

LXXXIX. *Sacra Iustini Imperatoris ad Hormisdam Papam*: ibi post ep. 40.

XC. *Epistola* (seu *libellus*) *Ioannis Cp. ad Hormisdam Papam directa*: post eamdem ep. 40. tom. 5. edit. Ven. col. 621.

XCI. *Hormisda Papa ad Ioannem Episcopum Ilicitanae* (al. *Milicitanae*) *Ecclesiae*: ep. 24.

XCII. *Item Hormisdae Papae ad eumdem Ioannem Episcopum*: ep. 64.

XCIII. *Ad Episcopos per Spaniam constitutos*: ep. 25.

XCIV. *Item Hormisdae Papae ad eosdem Spaniae Episcopos subiunctis exemplaribus libelli Ioannis Cp. Episcopi*: ep.. 51.

XCV. *Item Hormisdae Papae ad Salustium Spalensem Episcopum*: ep. 26.

XCVI. *Ad Epiphanium Episcopum Cp.* ep. 80.

XCVII. *Item Hormisdae Papae ad vniuersos prouinciae Boeticae Episcopos*: ep. 65.

XCVIII. *Vigilii Papae ad Profuturum Episcopum*: in edit. Concil. ep. 2.

XCIX. *Epistola Gregorii Papae ad Leandrum Spalensem Episcopum*: in editione Maurina lib. 1. Regesti ep. 43.

C. *Cuius supra ad eumdem Leandrum*: lib. 5. ep. 49.

CI. *Cuius supra ad praedictum Antistitem*: lib. 9. ep. 121.

CII. *Cuius supra ad Recaredum Regem Gotthorum* : ibidem ep. 122.

Notandum est, hanc tabulam capitulorum partis secundae in mss. ex quibus illam vulgauit P. Coustantius, sicut etiam in alio simili codice Vat. 1341. duplici vitio laborare. Nam num. XVII. post duas epistolas Innocentii ad Aurelium per saltum transilit aliam eiusdem Pontificis ad eumdem Episcopum, quae in corpore eorumdem codicum legitur. Hanc epistolam, quae in editione Conciliorum est duodecima, laudatus P. Coustantius in notitia epistolarum Innocentii num. 41. col. 932. refert inter suppositas ab Isidoro Mercatore. At eam reperiri in sincera collectione Hispanica, quae anterior est Isidoro, et nullum spurium documentum continet, nobis certissimum est. Non solum enim exstat in codicibus eius collectionis originis Gallicanae, quos pauca quaedam supposititia ex Isidoro recepisse monebimus num. 26. verum etiam in exemplaribus originis Hispanicae, quae hanc collectionem sine vllo spurio Isidoriano additamento repraesentant, qualia sunt ms. Vindebonense, et alia, quae Ioannes Baptista Perezius adhibuit, ac ex iis quidem illam in tabula eiusdem collectionis descripsit num. XVII. vti didicimus ex cod. Vat. 4587. Id vel maxime confirmat antiqua abbreuiatio (*a*) collectionis Hispanicae edita a Cardinali de Aguirre, quae e genuinis exemplis originis Hispanicae excerpta fuit. In ea enim eadem epistola allegatur lib. 1. tit. 34. his verbis : *Vt nullus contra ordinem canonum efficiatur Episcopus. Epistola Innocentii ex integro* 16. sed corrigendum 17. nam epistola ad Iu-

Innocent. I. ep. 12. a suppositionis nota eximitur.

Vide part. 4. c. 5.

NOTAE AD BALLERINIOS.

(*a*) De antiqua abbreuiatione collectionis Hispanicae, quam hoc loco Ballerinii indicant, illud monere operae pretium est, esse illam ipsam, quam Cennius quoque edidit, praemisso titulo, *Codex veterum canonum ecclesiae hispanae*, de quo vide Barrieiium supra cap. 40. n. 16. et 20. Est quaedam institutio canonica in communes titulos distributa. Cennius auctorem Isidorum nostrum inepte credidit : Io. Baptista Perez probabilius S. Iulianum Toletanum. Ballerinii paulo post obitum S. Iuliani confectam idoneis rationibus ostendunt. Praemissa erat collectioni codicis Lucensis, vnde eam Io. Baptista Perez descripsit. Reperitur in aliis codicibus gothicis hispanicae collectionis canonum. Duos huiusmodi codices in ecclesia Toletana asseruari, colligitur ex Palaeographia hispana tom. 13. Spectaculi Naturae pag. 316., quorum antiquior initio hac nota insignitur : *Inchoatus est liber iste* XIIII. *kalendas februarias era* DCCCC. LXXXVI. hoc est, anno 948. Hernandezius, vt ipse quidem professus fuerat supra cap. 42. num. 39., in animum induxerat, istiusmodi excerpta canonum, siue institutionem canonicam correctiorem recudere tom. 2. Patrum Toletanorum; sed vtilissimum hoc consilium nescio qua de causa exequutus non fuit. In instrumento Ferdinandi I. anno 1046. tom. 16. Hisp. sacr. pag. 458. mentio fit codicis canonum in haec verba : *Elegimus etiam ex eis quidquid in sanctissimum canonem, et gothicam legem inuenitur de rebellionibus, vel contradictoribus regis, siue de facultatibus eorum, sicut in libro secundo, et in eius titulis constitutum, vel exaratum a prioribus sanctis patribus scriptum esse decernitur.* Fortasse legendum *in libro septimo*, qui in indice veterum canonum ecclesiae Hispanae est, *De honestate, et negotiis Principum* : vel intelligendum potius id est de libro secundo Fori iudicum, et legis gothicae, siue Wisigothorum.

lianam nobilem, quae post ipsam ad Aurelium subiicitur, in eadem abbreuiatione lib. 10. tit. 6. notatur num. 18. Est autem ille ipsemet titulus epistolae XII. ad Aurelium. Adde quod similiter laudatur in alia antiquiore abbreuiatione contenta in ms. 59. Capituli Veronensis, quam ex codicibus Hispanica collectione vetustioribus excerptam videbimus part. 4. cap. 4. Haec enim ibidem leguntur: *Item Innocentii ad Aurelium Episcopum. Facile non imponatur manus. Episcopus ex laico non ordinetur*: quae sententiae in ea sola ad Aurelium epistola 12. continentur. Neque ad suppositionis suspicionem moueat mendosa consularis nota in vulgatis sic expressa: *Iulio quarto et Palladio viris clarissimis Consulibus*: corrigenda enim est: *Iunio Quarto Palladio V. C. Consule*, qui fuit Consul Occidentalis anni 416. E contra vero idem P. Coustantius in sua tabula inter Leonis epistolas ad Marcianum vnam addit, quae in collectione deest: nam a num. LVIII. ad LXI. quatuor eiusdem Pontificis ad Marcianum epistolas refert, cum in corpore sint tantum tres, et praetermittit vnam ad Anatolium affigendam numero LVIII. Quos errores nos in praemissa tabula emendantes, numeros capitulorum ad seriem epistolarum, quae in collectione leguntur, reuocauimus. Haec interim documenta nec plura, nec pauciora in primigenia collectione fuere descripta.

Consulatus emendatus.

§. III.

De tempore, loco, et auctore eiusdem collectionis.

16. Cum recentius descriptae primigeniae collectionis Hispanicae documentum sit Concilium Toletanum IV. celebratum anno 633. haec colle-

Tempus, quo collectio digesta.

NOTAE AD BALLERINIOS.

16. Qua ratione Isidorus potuerit in Etymologiis verba praefationis collectionis, *quorum gesta in hoc opere condita continentur*, vsurpare, explicui c.51.n.16. Existimo enim, tum hoc loco, tum aliis Isidorum vel ad marginem, vel in contextu compendiis literarum indicasse scripta, ex quibus proficiebat: quae compendia librarii vel incuria, vel ignorantia neglexerunt. Suspicor etiam, veterem praefationem collectionis canonum, quae ante Etymologiarum opus absolutum extabat, solum contentam fuisse illis verbis, quae Ballerinii supra protulerunt, *Canones generalium conciliorum ... apocrypha deputata*. Reliqua, quae in mss. reperiuntur, *Canon autem graece a societate multorum in vnum*, addita arbitror ex ipsis Etymologiis ab aliquo, qui post Isidorum collectionem auxerit. Neque assentior Balleriniis, qui praefationis, et collectionis tempus clare deduci aiunt inter annum 633., quo habita fuit IV. Synodus Toletana, et annum 636., quo Isidorus obiit. Nam Isidorus, vt cap. 21., et 27. demonstraui, anno circiter 630. codicem Etymologiarum ad Braulionem misit, ac proinde ante id tempus iam extabat praefatio collectionis, quam Isidorus Etymologiis inseruit. Sane quamuis concedere velimus, (quod liquido non constat) Isidorum partem aliquam in collectione canonum habuisse, quum aliunde perspectum habeamus, ante ipsum Isidorum collectionem quamdam extitisse, hanc, quam nunc in mss. habemus, praefationem ad veterem collectionem pertinuisse, non est, cur negemus. Ballerinii ad illa verba praefationis, *subiicientes etiam decreta romanorum praesulum, in quibus pro culmine sedis apostolicae non impar conciliorum extat auctoritas*, notandum esse dicunt

ctio post hunc annum digesta perspicitur. Cum porro praefatio primae partis fere tota inueniatur in libro VI. Originum S. Isidori Hispalensis cap. 16., dubium esse potest, num praefationis auctor ex S. Isidoro sumserit, an potius S. Isidorus ex praefatione ita profecerit, sicut idem ex aliis auctoribus, tacitis identidem nominibus, alia atque alia deriuare consueuit. Hoc autem posterius omnino dicendum suadent illa praefationis aeque ac Isidoriani excerpti verba: *Quorum* (Conciliorum) *etiam gesta in hoc opere continentur*. Haec enim, vt post Antonium Augustinum recte animaduertit P. Coustantius, congruunt quidem praefationi collectionis gestis Conciliorum praemissae, non vero Originum libris, qui nulla Synodorum gesta repraesentant: ac propterea certum esse debet, S. Isidorum illud praefationis fragmentum traduxisse in suos Originum libros, et dum illud exscriberet, ea quoque verba, quae in Originum opere erant omittenda, inaduertenter recepisse. Haec ergo praefatio cum annexa collectione lucubrata fuit ante aliquanto, quam S. Isidorus libros Originum scriberet. Porro Originum, seu Etymologiarum libros postremum S. Isidori opus fuisse, quod moriens imperfectum reliquit, S. Braulio in Praenotatione ad eosdem libros testatur. Ille autem obiit anno 636. Hinc collectionis tempus clare deducitur, nimirum inter annum 633. quo habita fuit Synodus IV. Toletana, et annum 636.

In Hispaniis lucubrata. 17. Hanc autem collectionem, ex cuius praefatione S. Isidorus Hispalensis Episcopus memoratum fragmentum decerpsit, in Hispaniis lucubra-

NOTAE AD BALLERINIOS.

testimonium hispanorum de auctoritate Romani Pontificis. Sed iam in concilio III. Toletano anno 589. cap. I. haec eadem auctoritas praedicabatur: *Maneant in suo vigore conciliorum omnium constituta, simul et synodicae praesulum romanorum epistolae*: quae fortasse respiciant praefationem collectionis hispanicae. Ante id tempus S. Martinus Dumiensis in epist. ad Bonifacium De trina mersione. *Nam et ego manifestius hic agnoui, quod de trinatione baptismatis Metropolitanus huius prouinciae ante hos aliquos annos ab ipsa beatissimi Petri cathedra certissimae auctoritatis formulam postulauit: cuius etiam exemplar curiosius legens ita reperi scriptum etc. Quae ex romani antistitis auctoritate sacerdotes huius prouinciae retinentes scripta etc.* Et versus finem: *Teneant a nobis fiducialiter, quod et per auctoritatem romanae sedis est traditum etc.* Itaque crediderim, hispanos, postquam ad eorum manus collectio canonum Dionysii Exigui deuenit, non multum distulisse simili praefatione, et nonnullis additamentis antiquam suam collectionem augere, et reformare.

17. Omissa est in collectione veteri hispanica epistola S. Gregorii Magni ad Claudium Ducem Hispanum. Verba praefationis, *quam* (synodum Constantinopolitanam) *tota Graecia, et Latinitas in ecclesiis praedicant*, non necessario arguunt, praefationem factam fuisse post tertiam synodum Toletanam: possunt enim intelligi non de symbolo, quod ex praescripto huius synodi in ecclesiis Hispaniae, priusquam oratio dominica diceretur, a populo voce clara decantabatur, seu praedicabatur, sed de ipsa synodo Constantinopolitana, quam tota ecclesia venerabatur, vt can. XI. eiusdem concilii Toletani III. exprimitur: *Quicumque aliam fidem, et communionem catholicam, praeter ecclesiasticam vniuersalem, esse crediderit (illam dicimus ecclesiam, quae Nicaeni, Constantinopolitani, et primi Ephesini, et Calchedonensis concilii decreta tenet pariter, et honorat) anathema sit.*

tam fuisse dubitare non licet. Vetustiores quidem huius collectionis codices, qui ad originem magis accedunt, Hispani sunt, et antiquo charactere Gotthico Hispanorum proprio scripti. Aerae notatio Hispanorum peculiaris, quae in pluribus etiam non Hispanis documentis post consulares notas signatur, Hispanicam originem palam declarat. Quid dicendum de Synodis Hispanis, quibus haec collectio abundat? Quid de decretalibus Romanorum Pontificum epistolis in eadem exhibitis, quae ad Hispanos datae fuere? Qua in re omittenda non est praeclara animaduersio P. Coustantii in praefatione tom. I. epistolar. Roman. Pontif. num. 147. *Quod autem e veteribus hisce litteris nullam omisit, quam ad Hispanos datam norimus, id sane vel ipso etiam tacente, Hispanum illum fuisse docet. Primus omnium in lucem edidit epistolas Hilari ad Ascanium Tarraconensem, Simplicii et Felicis ad Zenonem Hispalensem, Hormisdae duas ad Ioannem Illicitanum, eiusdem Papae vnam ad Salustium Hispalensem, alteram ad Episcopos Boeticae, alias itidem duas ad Episcopos Hispaniae cum Ioannis CP. libello missas, Vigilii denique ad Profuturum Bracarensem. An non et Hispanum se prodit, cum . . . e Gregorii litteris, quas fere innumeras habemus, quatuor demum exhibet, tres videlicet ad Leandrum Hispalensem, vnam ad Gothorum Regem Recaredum, relictis aliis, vtpote ad Hispanos non datis?* Illa tandem praefationis, vbi traditur symboli Constantinopolitani fides *a tota Graecia, et Latinitate in ECCLESIIS praedicari*, palam faciunt eius praefationis et collectionis subnexae auctorem Hispanum esse, qui quod Toletana Synodus III. *per omnes ECCLESIAS Hispaniae* fieri iusserat canone primo, id apud eas sua aetate iam receptum videns, omnibus Latinis Ecclesiis aeque vsitatum credidit. Certe cum eiusmodi vsus non nisi serius a ceteris Occidentalibus admissus fuerit, quemadmodum idem P. Coustantius probauit n. 139. nemo nisi Hispanus eam sententiam praefationi inserere potuit. Ex his autem corruit opinio Petri de Marca, qui in Opusculis pag. 201. hanc collectionem post Chalcedonense Leonis auctoritate editam et Occidentalibus Ecclesiis communem putauit.

18. Nunc de Hispano auctore coniicere liceat. Nonnullos in Hispania hunc codicem canonum attribuisse S. Isidoro Hispalensi testatur Antonius

De Auctore Hispano coniectura.

NOTAE AD BALLERINIOS.

18. Nulla profecto in eo est difficultas, quod S. Isidorus praefationem codicis canonum suis Etymologiis inseruerit, quamuis auctor praefationis ipse credatur. Sed aliunde nullum est argumentum, ex quo colligere possimus, praefationem ab ipso factam, aut ab alio eius iussu. Nam quum codex canonum iam ante existeret, hac ipsa praefatione potuit esse ornatus. Quod postrema monumenta eiusmodi collectionis sint concilium II. Hispalense, et IV. Toletanum, arguit quidem, exemplar collectionis antiquae post annum 633. siue ab Isidoro, siue ab alio auctae cum aliis communicatum fuisse, ex quo proinde tabula capitum in alia exemplaria etiam auctiora transiit. Pseudo-Isidorus autem nomen Isidori Hispalentis sibi assumpsit vel quod celeberrimum hoc erat inter hispanos, vel quod quum collectionem veterem hispanam veluti pro solo, ac fundamento suae fictionis statuisset, in ea reperit vltimam synodum esse Hispalensem II., cui praefuit, et primo loco subscripsit Isidorus, qua absoluta synodo, illico sequitur praefatio breuis ad epistolas de-

Augustinus in *Iudicio ac censura de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus* . Duo autem hac in re difficultatem facessere queunt . I. quod S. Braulio in praenotatione ad libros Originum , et S. Ildefonsus de Viris illustribus cap. 9. qui catalogum operum S. Isidori contexunt , nullam huius collectionis mentionem faciunt . II. quod cum in libros Originum traducta fuerit pars non exigua praefationis eidem collectioni praefixae , incredibile sit S. Isidorum , qui ex aliis Scriptoribus non pauca excerpsit , ex sua quoque praefatione quaedam transcripsisse . Cum vero S. Isidori aetati maxime conueniant recentiora eiusdem collectionis documenta , nimirum Synodus Hispalensis II. anni 619. ac Toletana IV. anni 633. quibus ipse praefuit ; non incongrue eius auctor iamdiu creditus est idem S. Isidorus , vt ex Gratiano colligitur , qui fragmentum praefationis in primam partem proprium eiusdem collectionis Isidoro tribuit dist. 16. c. 1. Certe vero si non ipse Isidorus , alius saltem iussu eiusdem collectionem concinnasse videtur ; et hac de caussa accidit vt Pseudoisidorus , qui hanc collectionem in suam traduxit , vsurpauit Isidori nomen , praefationique suae titulum affixerit *S. Isidori Episcopi* , eo quod eam collectionem vel a S. Isidoro Episcopo Hispalensi , vel eius consilio digestam fama tradiderat . Fuisse quid m antiquiores codices canonum , eosque lectos in anterioribus Hispanis Conciliis liquet ex §. I. n. 10. Cum porro nonnulla in ipsis deessent , et forte etiam quae in eisdem continebantur , non omnino essent ordinata , sed confusa ; veteres codices recognoscendi et augendi ac in meliorem formam redigendi consilium S. Isidoro in mentem venit : cui fortassis occasionem et stimulum praebuit canon quartus Concilii Toletani IV. in quo ea generalis Conciliorum celebrandorum regula praescripta fuit , vt *omnibus in suis locis in silentio considentibus , Diaconus alba indutus , codicem canonum in medio proferens , capitula de Conciliis agendis pronuntiet* .

cretales romanorum pontificum : *Hactenus digestis conciliis SS. Patrum sequentur* (al. *sequuntur*) *decreta praesulum romanorum . . . . quotquot decreta a nobis reperta sunt , sub vniuscuiusque epistolae seriem propriis titulis praenotarentur eo modo , quo superius priscorum Patrum canones nostro studio ordinati sunt* . Nihil facilius , quam vt architectus collectionis pseudo-Isidorianae in imperio Franco-Gallico existens crederet , Patres Concilii II. Hispalensis , ac potissimum Isidorum , qui praefuit , veterem collectionem hispanam , quam ipse interpolare decreuerat , ordinasse . An autem fama olim fuerit ante confictam pseudo Isidorianam collectionem , quod Isidorus canonibus ordinandis operam suam adhibuerit , ex nullis antiquis monumentis colligitur .

§. IV.

§. IV.

De additamentis, quae primigeniae collectioni Hispanicae subinde accesserunt. Vindicantur documenta in auctiore collectione Hispanica subiecta Concilio Cp. II. alias generali sexto.

19. His de primigenia Hispanica collectione perscriptis, additamenta, quae eidem deinceps fuerunt inserta, explicanda sunt. Antiquiores additiones leguntur in vetustissimo codice Vindebonensi XLI. aliisque similibus. Hi post Bracarensis primae Synodi initium, quae in praemissa tabula notatur num. XL. inserunt sine vllo numero ac extra locum proprium nouem Synodos Toletanas, nimirum quintam et ceteras vsque ad decimam tertiam anni 683., ac postea repetunt Bracarensem I. et integram afferunt; et post Martini Bracarensis capitula addunt aliam Synodum Bracarensem anni 675. et reliqua subiiciunt, quae in laudata tabula primaeuae collectionis indicantur. Cum eiusmodi codices, qui Toletanas Synodos diligentiori cura collectas receperunt, recentiorem praeferant Toletanam XIII. anni 683., careant autem Toletana XIV. celebrata anno sequenti 684., exploratum videtur, haec additamenta in primo eiusmodi additionum exemplo accessisse paullo post ipsam Synodum Toletanam XIII. antequam decima quarta haberetur.

Primae additiones quae

Quando insertae.

20. Nouas additiones deinde suscepit haec collectio, quas exhibent codices, quos Antonius Augustinus prae oculis habuit, exemplum Lucense quod Perezius laudat, codex Vrgellensis Ecclesiae, aliique nonnulli, ita tamen vt in his Synodi omnes cuiusque vrbis simul ex ordine, continua numerorum serie describantur. In Graecis enim Conciliis post Constantinopolitanum I. additur Constantinopolitanum II. aera 720. cum quinque epistolis ad ipsum pertinentibus, videlicet vna Leonis II. ad Episcopos Hispanos, alia eiusdem ad Quiricum, tertia eiusdem ad Simplicium Comitem, quarta Benedicti Presbyteri post Leonem electi ad Petrum notarium regionarium, et quinta praedicti Leonis II. ad Eruigium Regem. In Gallicanis Synodo Vasensi I. subiicitur Vasensis II. anni 529. et post Aurelianensem I. describitur altera anni 533. nec non quinque

Aliae additiones.

NOTAE AD BALLERINIOS.

19. Huiusmodi additiones factas puto in antiquis ipsis exemplaribus, et interdum priuato quorumdam studio: ex quo accidit, vt vetus tabula semper remanserit, quum posteriores librarii codices veteres, vt reperiebant, describerent, et vt alia exemplaria aliis sint auctiora, et diuersum ordinem praeferant.

20. Exemplaria veteris hispanicae collectionis ita aucta fuerunt, vt non solum adiicerentur concilia, quae post S. Isidorum celebrata fuerunt, sed et insererentur alia monumenta antiquiora, quae ab antiquis collectoribus neglecta fuerant, aut eorum diligentiam effugerant; fere vt nunc accidit, vt collectiones conciliorum, quae typis vulgantur, tractu temporis auctiores euadant. Exemplum collectionis hispanicae canonum, quod olim fuit Cardinalis Passionei, vt iam indicaui, nunc cum aliis eius mss. codicibus in bibliotheca Angelica Romae asseruatur.

alia Gallicana documenta, id est Concilium Epaunense anni 517. Carpentoratense anni 527. Aruernense I. anni 535. eiusdem Aruernensis epistola ad Theodebertum Regem, et Aruernense II. anni 549. quod tamen cum eamdem praefationem, eosdemque canones habeat ac Aurelianense V. recte monuit Perezius potius dicendum esse quintum Aurelianense. In Hispanicis post Toletanum IV. subduntur ordinatim propriis item numeris distincta tredecim alia eiusdem vrbis Concilia a V. ad XVII. quod coactum fuit anno 694. et post duas Synodos Hispalenses additur Emeritensis anni 666. nec omittuntur *Sententiae quae in veteribus exemplaribus Conciliorum non habentur*: adeo vt capitula huius partis in his codicibus sint LXVIII. quorum seriem videsis part. 4. c. 5. n. 3. Cum his mss. concinunt cod. Vat. Palat. 575. etsi imperfectus sit et ordine perturbatus, exemplum ms. Cardinalis Passionei, quod tamen cum sit mutilum, caret Conciliis Graeciae et Africae, ac in Gallicanis post duo Vasensia et Agathense deficit. Hi quoque codices Synodo Toletanae II. subnectunt duas epistolas Montani Episcopi Toletani, vnam ad fratres et filios territorii Palentini, alteram ad Turribium: et Synodo Toletanae III. adiiciunt homiliam S. Leandri Episcopi ob conuersionem gentis post constitutos canones habitam, et alia nonnulla. In secunda vero parte post S. Gregorii epistolas, quae primigeniam collectionem claudunt, num. CIII. adduntur *Decreta Romanae Sedis de recipiendis et non recipiendis libris ab Hormisda Papa edita*. Est decretum de apocryphis, quod in vulgatis Conciliorum Gelasio tribuitur, de quo vide part. 2. c. 11. §. 5.

Breuiatio vetus huius collectionis auctioris. Eadem Corpus canonum authenticum appellata.

21. Haec auctior collectio, cuius recentius documentum est Synodus Toletana XVII. anni 694. vsui fuit auctori eius Breuiationis, seu indicis canonum collectionis Hispanicae, de quo plura dicemus parte 4. c. 5. Numeri enim capitulorum, quibus documenta eiusdem collectionis ibidem allegantur, cum iis numeris plane congruunt, qui in hac auctiori collectione inueniuntur. Haec est illud *Corpus Canonum*, quod Alexander III. *authenticum* appellauit, vt patet ex his verbis Innocentii III. in ep. 121. ad Petrum Compostellanum lib. 2. *Emeritense vero Concilium authenticum esse multis rationibus adstruebat: tum quia cum aliis Conciliis continetur in libro, qui Corpus canonum appellatur, quem Alexander Papa per interlocutionem authenticum appellauit: tum quia etc.* Concilium Emeritense in memorata tantum auctiori collectione describitur. Omnia quidem eius documenta sincera sunt, et nothis quibusque eadem collectio est expers. Difficultatem quispiam ingeret ex Constantinopolitano II., quod, vt ibidem profertur, nonnulli post magnum Baronium in suspicionem adduxerunt ob eas praesertim epistolas, quae ipsi subiectae leguntur. Constantinopolitana Synodus, quae in hac collectione inscribitur *secunda*, est Concilium sextum generale Constantinopoli contra Monothelitas celebratum: secundum autem Constantinopolitanum dicitur ex ordine ipsius collectionis, in qua Constantinopolitano I. statim subiicitur; vel etiam quia Synodus V. Hispanis erat ignota; ac propterea in Concilio Toletano XIV. haec Synodus Cp. (sexta generalis) post Calchedonensem recipienda et Codici ex ordine inserenda decernitur. Non omnia eiusdem Sy-

Syn. Cp. II. et epistolae ei adnexae vindicantur.

t. 7. Concil. col. 1491. c.

nodi gesta ad Hispanos missa, sed definitio fidei, acclamationes Episcoporum, quae et *prosphoneticus* dicuntur, et edictum fidei ab Imperatore directum tantummodo transmissa fuerunt. Neque enim initio cuncta gesta, sed praecipua capita (idipsum Calchedonensi pariter accidisse vidimus tom. 2. col. 1218.) latine reddita, et in Hispanias directa, vt Leo II. in epistola ad Hispanos Episcopos tradit. Ex hac autem epistola, non vero ex interpretatione totius Synodi, se *omnem ordinem gestorum, gestaque ordinum* cognouisse iidem Episcopi in laudato Toletano Concilio pronuntiant. Sola vero definitio, quae ad actionem XVII. sextae generalis Synodi pertinet, Codici canonum auctiori inserta fuit. Quod si huic Cp. Concilio habito an. 680. et 681. in eodem Codice affigitur aera 720. quae respondet anno 682. id errori collectoris tribuendum, qui ex transmissa eiusdem Concilii definitione notis chronicis experte verum annum colligere nequaquam potuit. Opponunt in Leonis II. litteris tradi Concilium celebratum indictione IX. cum tamen acta nouissimarum actionum XVII. et XVIII. indictionem X., praeferant. Verum etsi apud Graecos mense Septembris anni 681. inchoaret indictio X., Leo tamen vti voluit nona indictione, quae apud Romanos adhuc decurrebat. Neque moueat in epistola eiusdem Pontificis ad Regem Eruigium (quam Benedicti epistolae in codicibus subiectam, Loaisa eidem Benedicto tribuendam praeter nostrorum codicum fidem perperam credidit) scribi, Imperatorem de congreganda Synodo dedisse litteras ad Agathonem, cum ad Domnum dederit. Cum enim eaedem litterae ad Domnum scriptae, post eius mortem Romam allatae, Agathoni eius successori traditae fuerint; Leo has ad Agathonem directas scribere potuit. Nihil igitur graue opponitur, quominus haec documenta septimi saeculi ad Hispanos data, et ab Hispanis huic vetustissimae Hispanicae collectioni sub finem eiusdem septimi saeculi, aut sub octaui initium adiecta sincera credantur: adeo vt hoc canonum corpus his aliisque additamentis auctum Alexander III. *authenticum* iure affirmauerit.

22. Codex S. Aemiliani, cuius Perezius meminit, alia peculiaria documenta in Hispaniensibus Conciliis praebuit, nimirum Caesaraugustanum II. anni 592. et III. anni 691. Barcinonensia duo, vnum circa annum 540. alterum anni 599. Oscense anni 598. Egarense anni 614. duo Toletana a decem et septem iam memoratis distincta, vnum anni XII. De ms. S. Aemiliani, eiusque additionibus.

NOTAE AD BALLERINIOS.

22. Ratio, cur quaedam monumenta in aliis exemplaribus appareant, in aliis desiderentur, ex eo petenda est, quod, vt dixi, augmenta collectionis a priuatis in suis codicibus fieri solebant, et alius alio plura concilia nancisci poterat: neque enim acta conciliorum ad omnes episcopos mittebantur. Braulio in epistola ad Isidorum, *O pie Domine*, sic eum rogat: *Gesta etiam synodi, in qua Sintharius examinis vestri igni etsi non purificatus, inuenitur tamen decoctus, quaeso, vt vestro instinctu a filio vestro domino rege nobis dirigantur cito. Nam et nostra eius sic flagitauit gloriam suggestio, quia multum in concilio pro inuestiganda opus est veritate*. Sane scimus, habita multa olim concilia, quorum gesta ad nos non deuenerunt: cur ergo miremur, quod quorumdam gesta in aliis codicibus inueniantur, in aliis non inueniantur?

Recaredi Regis, idest anni 597. aliud sub Gundemaro anni 610. et legem Regis Chintillae, quae Toletanam v. Synodum confirmauit, ac Synodum Narbonensem anni 589. quae idcirco inter Hispanica Concilia inserta fuit, quia tunc prouincia Narbonensis I. Gotthis Principibus in Hispania regnantibus suberat, et vna erat ex sex prouinciis Hispaniae, ac Narbonensis Metropolita cum suis suffraganeis, Hispanis Conciliis intererat ac subscribebat. Stephanus Baluzius in praefatione ad nouam Conciliorum collectionem num. 13. scribit: *Ioannes Baptista Perezius suspicionem fecit de falsitate duorum Conciliorum Toletanorum, eius nimirum, quod sub Gundemaro Rege celebratum dicitur, et alterius, quod sub Recaredo, vt patet ex secunda praefatione eius ad Concilia Romam missa.*

Duae Syn. Toletanae vindicatae.

At Perezii verba nullam falsitatis suspicionem iniiciunt. Solum ea proprio numero et loco vna cum ceteris nequaquam notata admiratur, et cur id acciderit, coniicere studet. *Illud porro* (inquit in laudata praefatione secunda edita in Apparatu I. Conciliorum editionis Venetae col. 50.) *mihi magis est dubium, cur hoc Concilium sub Gundemaro, et alterum Toletanum anno* XII. *Recaredi, hic etiam a nobis descriptum, non sint relata in numerum Toletanorum, cum ex ordine temporum quartum et quintum inscribi debuissent: qui numerus sequentibus Conciliis constanter tribui solet. Neque vero additum nostra aetate numerum Conciliis Toletanis affirmare quispiam potest; cum Gotthos eodem numero vsos ex cap. 9. Concilii* XIII. *Toletani discamus, vbi quod nobis est duodecimum, plane etiam vocatur duodecimum. Neque rursus ignorata fuisse haec duo Concilia a posterioribus Gotthis in tam recenti memoria fit verisimile. Itaque mihi nondum caussa liquet, nisi forte horum duorum breuitas et exiguitas impediuit, quominus in maiorum Conciliorum numerum referrentur.* His autem documentis laudati codicis S. Aemiliani fidem adiicit alia multo vetustior collectio, seu abbreuiatio antiquioris collectionis in ms. Veronensi contenta, de qua dicemus part. 4. c. 4. vbi ex Conciliis memoratis quatuor recensentur, nimirum Caesaugustanum II. Barcinonense I. Oscense, et Narbonense. Similiter Caesaraugustanum II. inuentum fuit in alio ms. codice Alueldensi, quem Vigila Presbyter scripsit; et Toletanum sub Gundemaro Rege repertum fuit etiam tum in eodem cod. Alueldensi, tum in alio Soriensi, vti Perezius in secunda praefatione testatur. Addemus tandem in eodem exemplo S. Aemiliani inueniri epistolam Turribii postea Asturicensis Episcopi ad Idacium et Ceponium, abiurationem haeresis Priscillianae factam ab Episcopis Dictinio et Symposio, et Concilii Toletani I. sententiam de communione quibusdam Episcopis reddenda, vel neganda. Haec documenta, quae Ambrosius Morales ex eodem S. Aemiliani codice ediderat, a Baluzio aliisque in dubium vocata, defendimus tom. I. col. 1475. et plenius tom. 2. col. 1376. et seqq.

§. V.

Notabilis distinctio codicum originis Hispanicae et originis Gallicanae.

23. Duas species codicum huius collectionis distinguere permagni interest, quorum alii sunt Hispanicae originis, alii Gallicanae. Hispanicae originis appellamus codices, qui in Hispania frequentiores, vel ex Hispania in alias regiones traducti puram repraesentant collectionem Hispanicam. Sunt autem quidam alii codices, qui etsi eamdem collectionem contineant, duobus tamen ab ea, quam puri illi codices exhibent, non minimum discrepant, nimirum tum ob non paucas lectiones ex ingenio emendatas, quae a vera lectione maxime absunt, tum ob quaedam addita capita, vel etiam integra documenta, quae in puris eiusdem collectionis exemplaribus non inueniuntur. Hos autem codices Gallicanae originis idcirco vocamus, quia omnes, quos huius generis esse deprehendimus, in Galliis frequentiores sunt, et qui alibi exstant, e Galliis prouenerunt; adeo vt horum origo Galliis tribuenda videatur. Tales sunt codex Vatican. 1341. quem ad Augustodunensem Ecclesiam pertinuisse vidimus, ac tres Gallicani memorati a P. Coustantio, Laudunensis, Bellouacensis, et Nouiomensis, quos cum laudato Vaticano omnino concordare, ex iis quae idem Coustantius notauit, plane perspeximus. Hi vero codices nec primigeniam breuiorem, nec illam auctiorem collectionem Hispanicam continent, quam num. 20. explicauimus, sed illam, quae additamenta praefert recensita num. 19. qualem in Vindebonensi originis Hispanicae inuenimus.

Codd. Hispanae originis qui.

Qui originis Gallicanae.

24. Quantum ad arbitrarias emendationes, quibus codices Gallicanae originis ab exemplaribus originis Hispanicae potissimum differunt, dum nos in paranda editione epistolarum S. Leonis conferendos curauimus tum codicem Vindebonensem originis Hispanicae, tum Vaticanum 1341. originis Gallicanae, deteximus in Vindebonensi plures lectiones erroneas esse atque corruptas, quae in laudato Vaticano emendatae, idoneum sensum reddunt. Nisi quid nobis aliunde praesto fuisset, has ita emendatas germanas esse S. Leonis lectiones credidissemus. At cum earumdem epistolarum alia diuersarum et vetustiorum etiam collectionum exempla nobis suppeterent, quae veras Leoninas lectiones concorditer conseruarunt; cognouimus ad has frequentius accedere ipsas erroneas lectiones codicis Vindebonensis originis Hispanicae, multum autem abesse ab iisdem emenda-

Emendationes arbitrariae in mss. originis Gallicanae.

NOTAE AD BALLERINIOS.

23. Maxima hinc perspicitur vtilitas, quae oriretur, si collectio hispanica, in exemplaribus gothicis Hispaniae asseruata, typis ederetur: nam arbitrariae emendationes collectionis originis gallicae, collatis inter se mss. codicibus, ad veram lectionem reuocari possent. Ipsa quoque concilia Hispana, quae Loaisa correxit, plurimum adhuc iuuari possent vel ex solis variis lectionibus, quas Io. Baptista Perezius Romam misit, et ab Aguirrio quoque neglectae fuisse videntur.

tiones, quae in Vaticano exemplo proferuntur. Hinc manifestum fit, aliquem antiquum Gallicanum studiosum virum, qui collectionem Hispanicam ex codice originis Hispanae ita mendoso, vti est Vindebonensis, exscribendam susceperat, erroneas illas lectiones liberiori licentia correxisse ex ingenio, nouasque illas lectiones ab omnibus aliis codicibus discrepantes induxisse. Plura hic possemus afferre Leonina eiusmodi exempla: sed cum ea suis locis notarimus tomo primo, quae simul indicantur in eiusdem tomi indice col. 1539. verbo *Collectio Hispanica*; eo lectores remittimus. Qua autem libertate vsus est studiosus ille vir in Leonis epistolis, vsum quoque fuisse in ceteris documentis, quae in mss. originis Hispanicae Vindebonensi similibus frequentia menda praeferunt, nihil est dubitandum. Id perspicuum fit ex editione Conciliorum Seuerini Binii, in qua Hispanica Concilia duplici editione producuntur, nimirum ex editione antea vulgata, et ex editione Garsiae Loaisae. Vulgata editio ex Isidoro dimanat, qui e codicibus Gallicanae originis Hispanicam collectionem in suam deriuauit. Loaisae vero editio ad codices Hispanicae originis exacta fuit. Insignis lectionum varietas, quae in vulgata illa editione perspicitur, ad arbitrarias correctiones referenda est veteris eius antiquarii, qui mendosum Hispanicum exemplum describens, marte suo emendandum credidit. Loaisae vero contigit puriora et emendatiora Hispanica exemplaria inuenire, ex quibus eius editio iis mendis caret, quae in Vindebonensi aliisque similibus occurrunt. Exemplum autem, quod adhibuit primus ille Gallicanus librarius, qui collectionem Hispanicam emendauit, vel ipsum (*a*) Vindebonense fuit, vel aliud simile Vindebonensi, cuius frequentiora sphalmata tot arbitrariis emendationibus occasionem dedere. Has vero emendationes liberiores a studioso viro in aliquem codicem ante Isidorianae collectionis editionem fuisse inductas duo nobis indicio sunt. I. quia ipsas receptas inuenimus in collectione Heroualliana, quam Isidoriana anteriorem videbimus part. 4. c. 7. II. quia ipse Isidorus dum Hispanicam collectionem in suam transtulit, documenta eiusdem cum iisdem emendationibus descripsit.

25. Hac porro in re illud animaduertere libet, Isidoro Mercatori tribui corrupisse epigraphen epistolae Vigilii Papae ad Profuturum, quae apud ipsum et in memoratis Gallicanis exemplis collectionis Hispanicae *Eutherio* inscribitur, etsi in praemissa eorumdem codicum tabula *ad Profuturum* data dicatur. Verum lectionem *Eutherio* induxit ille antiquior librarius, qui erroneas lectiones codicis Hispanicae originis emendauit. In Vindebonensi enim hic mendosus titulus in corpore legitur: *Epistula Vigilii Papae ad Futurum Episcopum*; et in epigraphe: *Dilectissimo fratri Futuro Vigilius*. Pro voce autem *Futuro*, quae insuetum nomen referebat, *Futuro* legere, et *Eutherio* corrigere facile fuit. Isidorus ergo cum codicem exscripserit originis Gallicanae, *Profuturi* nomen non mutauit, sed

NOTA BALLERINIORVM.

(*a*) Hinc sicut in Vindebonensi, ita etiam in laudatis codicibus originis Gallicanae Bracarensi I. Concilio vix incepto et statim abrupto assuuntur nouem Concilia Toletana a V. ad XIII. ac dein iterum Bracarense I. sed integrum subiicitur.

lectionem, quam in eodem codice emendatam inuenit, in suam collectionem traduxit.

26. Rursum vero post Isidorum in eamdem collectionem Hispanicam originis Gallicanae manus immissae sunt. Nam praeter lectiones ex arbitrio emendatas, quas Isidoriana collectione anteriores vidimus, laudati codices quaedam additamenta receperunt partim sincera, partim apocrypha, quae ex collectione Isidori sumpta dignoscuntur. Primo ante praefationem non solum praemittuntur annotationes de Synodis, libellus prouinciarum, et notitia Galliarum, quae item in Isidoro praecedunt; sed etiam describitur *Ordo de celebrando Concilio*, quem Isidorus suo codici se inseruisse in praefatione testatur. Dein post tabulam primae partis intrusi sunt canones apostolici, quos collectionis Hispanicae auctor in praefatione vti apocryphos reiecit. In codice Vat. 1341. iidem canones indicantur initio praemissae tabulae, sed sine numero (nam numerus capitulorum a Nicaenis canonibus incipit:) quod eosdem canones in hisce codicibus addititios confirmat. Additi autem videntur ex mss. Isidori Mercatoris, qui ipsos canones cum ceteris documentis collectionis Hispanicae primus coniunxit. In secunda autem parte, quae inchoat a duabus epistolis Damasi, alteri huius Pontificis epistolae ex spuriis Isidori mercibus intermixtae sunt epistolae tres, vna Stephani Archiepiscopi et trium Conciliorum ad Damasum Papam, alia Damasi ad eumdem Stephanum et ad Concilia Africae, tertia eiusdem ad Episcopos Numidiae: et hae quidem epistolae iisdem Damasi genuinis litteris in partes disectis ita sunt intermixtae, vt in Isidoriana collectione cap. 6. §. 5. distinctius notabimus. Mirum porro accidit, eum, qui has tres epistolas spurias in Damaso addidit, ab aliis pluribus, quae in sequentibus Pontificibus ex eodem Isidori fonte suppetebant, abstinuisse. Solum in litteris Vigilii ad Profuturum ex Isidoro adtexuit duo capitula sextum et septimum, quae in puris Hispanicis codicibus desunt. Tandem ex genuinis vnum in fine subiecit praeter fidem tabulae omniumque codicum originis Hispanicae, Gregorii scilicet iunioris decretum, seu Concilium Romanum cum XVII. anathematismis et subscriptionibus Episcoporum, quod ex eodem Isidoro sumtum videtur. His autem paucis partim suppositititiis, partim genuinis additamentis exceptis, laudati codices originis Gallicanae eam in ceteris collectionis Hispanicae auctiorem formam exhibent, quae in ms. Vindebonensi originis Hispanae nouem Toletana Concilia, et Bracarense anni 675. primigeniae collectioni addita recipit. Hinc librarius primi eius exempli, ex quo memorati quatuor codices originis Gallicanae, id est Vat. 1341.

Additamenta in mss. originis Gallicanae. Ex Isid. sumpta.

Quaedam apocrypha.

NOTAE AD BALLERINIOS.

26. Minime necessarium est, vt in vno aliquo pseudo-Isidoro sistamus, tamquam auctore omnium monumentorum apocryphorum, quae in pseudo-Isidoriana collectione reperiuntur. Vt gallicanus aliquis in collectione hispana gallicanae originis arbitrarias emendationes adiecit, ita hic, vel alius falsa monumenta vel a se conficta, vel aliunde arrepta adiungere potuit. Pseudo-Isidorus, vt ego puto, collectionem hispanam originis gallicanae iam ita auctam, vt nunc in mss. reperitur, inuenit, quam ipse amplius augere, interpolare, et praefatione, indicibusque opportunis quodammodo digerere studuit.

Laudunensis, Bellouacensis, et Nouiomensis proficiscuntur, duo prae oculis habuit exemplaria, vnum collectionis Hispanicae liberius emendatae, ex quo ipsam perinde emendatam descripsit, alterum Isidori, ex quo illa additamenta decerpsit. Quod si e tribus epistolis S. Gregorii Magni ad Leandrum, quae in praemissa tabula indicantur, duas tantum exhibent laudati codices originis Gallicanae (secundam enim ignorant;) id vel saltui tribuendum est primi eius librarii, ex quo eiusmodi codices prodeunt, vel certe ille librarius codicem Hispanicae originis adhibuit, in quo similis saltus amanuensis oscitantia inciderat. Hic autem defectus codicum Gallicanae originis memoria retinendus est ob ea, quae de Isidoro dicturi sumus cap. 6.

Omittitur vna epist. S. Gregorii.

27. Vnum vero hic animaduertendum credimus. Si omnes codices collectionis Hispanicae originis Gallicanae eiusdem rationis essent, ac Vaticanus 1341. et alii tres recensiti et allegati a P. Coustantio, ita vt praeter emendationes liberiores indicata quoque additamenta ex Isidoro excerpta omnes exhiberent, nec vnum hisce additamentis expertem, solisque emendationibus liberioribus distinctum liceret reperire (quod illis inquirendum relinquimus, qui in Galliis plura eiusmodi exemplaria inuenire et conferre queunt:) tunc vehemens suspicio ingereretur, ipsum fortassis Isidorum Mercatorem, quem Gallicanum fuisse videbimus, eorumdem exemplarium Gallicanae originis fuisse auctorem, qui scilicet codicem Hispanae originis exscribens, suo arbitrio emendauit simul, et indicatis tum sinceris, tum supposititiis additionibus auxit, antequam digereret suam collectionem pluribus imposturis refertam, cui ipsam Hispanicam collectionem abs se se iam emendatam inseruit. Qua tamen in re caute deliberandum erit; si praesertim quaedam collectiones Isidoriana anteriores, vti est Heroualliana, ex codicibus Hispanicis Gallicanae originis aliquot quidem emendationes arbitrarias, nihil autem ex recensitis additamentis receperint.

§. VI.

De his, qui ex codicibus collectionis Hispanicae documenta ediderunt, vel emendarunt, ac praesertim de Ioanne Baptista Perezio.

28. Prima editio documentorum collectionis Hispanicae est illa Merlini, quae cum ex Isidori codice prodeat, eadem documenta ab Isidoro recepta exhibet cum lectionibus codicum originis Gallicanae, quibus Isidorus vsus est. Hinc lectiones huius editionis, quae in vulgatis Conciliorum repetita fuit, suspectae esse debent, eo quod liberiores emendationes n. 24. indicatas contineant. Ad distinguendas ac restituendas germanas lectiones collectionis Hispanicae, opus esset conferre codices, qui Hispanicam ori-

NOTAE AD BALLERINIOS.

27. Celeberrimus iste codex Lucensis, ad bibliothecam Escurialensem delatus, combustus fuisse creditur anno 1671. Permanent variae ex eo lectiones, quod attinet ad concilia Hispaniae, a Perezio collectae in bibliotheca vaticana, et accurata eiusdem codicis descriptio cum indice a Ioanne Vazquez del Marmol confecta. Vide Florezium tom. 4. Hisp. sacr. pag. 152.

ginem

ginem praeferunt. Primus, qui hac in re perutilem operam posuit, est Ioannes Baptista Perezius. Gregorius XIII. cum in editionem ac emendationem librorum Gratiani vetera exemplaria canonum et decretalium describenda vel conferenda vndique conquireret, intelligens in Hispania praestantissimos huius generis codices inueniri, Gaspari Quirogae tunc Episcopo Conchensi, postea Archiepiscopo Toletano et Cardinali id negotii dedit, vt eosdem codices quantum ad Concilia praecipue Hispanica cum vulgatis conferendos, et inedita ex iisdem transcribenda curaret. Is vero hanc curam commisit viro doctissimo familiari suo Ioanni Baptistae Perezio, qui postea fuit Canonicus et a bibliotheca Ecclesiae Toletanae, ac dein Episcopus Segobricensis. Hic autem ob temporis angustias vno ms. Lucensi vsus, qui omnium antiquissimus et locupletissimus videbatur, et interdum duobus aliis, quingenta loca insignia in laudatis Conciliis emendauit, ac sex ineditas Synodos, et fragmenta item in aliis multa descripsit, nec non abbreuiationem seu indicem canonum collectionis Hispanicae, de quo dicemus part. 4. c. 5. Haec omnia anno 1575. ad Pontificem missa fuere scripta in libro, qui est inter mss. Vaticana num. 4887. Ex hoc ms. Quirogae epistolam ad Gregorium XIII., Perezii praefationem, et aliam peculiarem eiusdem Perezii notationem, quae rebus pluribus vtiles futurae sunt, in calce huius capitis subiiciemus. Cum hoc primum opus Romano Antistiti placuisset, et Perezius ob hunc egregium laborem munificentissime remuneratus, ad alia, quae pollicitus fuerat, impendenda fuisset impulsus; anno sequenti 1576. alias Synodos Hispanas nondum impressas ex codice potissimum S. Aemiliani transcripsit, et chronologiam Conciliorum Hispaniae a Cardinali de Aguirre postea typis impressam exactissime digessit in altero libro, ex quo alia tum Quirogae epistola ad Pontificem, tum Perezii praefatio ad lectorem editae inuenientur post Stephani Baluzii praefationem ad *Nouam Conciliorum editionem*, ac exinde in Apparatu I. ad Concilia Labbeana editionis Venetae col. 48. et 49. Aliud horum duorum librorum exemplum idem Perezius miserat etiam ad Antonium Augustinum tunc Episcopum Ilerdensem, et electum Tarraconensem, vti discimus ex duabus eiusdem Augustini epistolis ad ipsum Perezium, quae a Cardinali de Aguirre editae sunt tomo 4. Conciliorum Hispaniae pag. 650. et 651. Romanae editionis anni 1692. Hi libri deinde transierunt in bibliothecam nobilissimi Gasparis Mendozae Ibannez Marchionis Mondexarensis et Tendillae Comitis, qui eosdem postea communicauit Stephano Baluzio, dein vero dono dedit laudato Cardinali de Aguirre.

De Io. Bapt. Perezio ac duobus eius operibus.

t. 1. Concil. Hisp. pag. 13.

29. His praeclaris Perezii laboribus vsi sunt Romani correctores Gratiani, cum plura loca auctoritate codicis Lucensis emendarunt. Cardinalis Baronius et ex eo Binius Narbonensem Synodum anni 589. ediderunt, vti in secundo Perezii tomo ex S. Aemiliani codice descripta fuerat. An-

De Garsia Loaisa.

NOTAE AD BALLERINIOS.

29. Obrepsit viris eruditissimis Balleriniis, quod Garsiam Loaisam *Ordinis Praedicatorum* falso appellauerint. Loaisam ex libris Perezii non profecisse, illud maxime euincit, quod multas varias lectiones a Perezio notatas, minime quidem contemnendas, aut etiam necessario in contextum immittendas, omnino ignorasse videtur.

no 1593. Garsias Loaisa Ordinis Praedicatorum tum Philippi III. Hispaniarum Regis praeceptor, postea vero Archiepiscopus Toletanus in Hispaniensium Conciliorum editione eosdem fere codices, quos Perezius, adhibuit. Sunt qui suspicantur, Loaisam ex Perezii libris profecisse. At eum non vidisse hos libros, quaedam indicia nobis satis aperte manifestant. Si enim illos euoluisset, haud affirmasset in praefatione Lucensem codicem fuisse descriptum ac missum Romam, cum Perezius non totum eum codicem, sed solas variantes, et quae erant inedita Conciliorum Hispaniae in suis libris Romam missis expresserit. Praeterea ex quatuor praecipuis codicibus, quos Perezius laudat, tres tantum Loaisa agnouit, et in his Hispalensem vocat, quem rectius S. Aemiliani appellasset, si Perezium legisset. Alias animaduersiones praetermittimus, cum hae duae Loaisam a plagii nota satis purgent. Quodsi in multis huius editio cum Perezii libris conuenit, nihil mirum, quippe iisdem codicibus Hispanicis vterque vsus est. Hinc autem sola Concilia Hispaniae ad codices Hispanae originis emendata, vel edita dici possunt. Reliqua vero sunt alia tum Graeciae, tum Africae, tum Galliarum Concilia, quae ex Isidoro, seu ex codicibus originis Gallicanae vulgata, lectionibus exemplarium Hispanicae originis carent: ac praeterea eamdem opem expectant pleraque decretalia Pontificum, quae in secunda collectionis Hispanicae parte continentur. Nos in Leonis epistolis hanc diligentiam adhibuimus. Alii germanas lectiones tum in ceteris Conciliis, tum in epistolis Pontificum ex aliis optimae notae collectionibus et exemplaribus edidere. At quae sint lectiones codicum originis Hispanicae, ex quibus patefiat sincerus textus eiusdem collectionis, in plerisque adhuc desideratur.

30. Nunc ex ms. Vat. 4887. appendenda sunt quae antea recepimus.

Gasparis Quirogae Episcopi Conchensis epistola ad Gregorium XIII.

Sanctissimo Domino nostro Gregorio XIII. Pontifici Maximo Gaspar Quiroga Episcopus Conchen. post humillima pedum oscula S. P. D.

Cum multa quotidie beneficia a Vestrae Sanctitatis sollicitudine Ecclesia catholica accipiat, quae vestrae Beatitudinis nomen immortalitati consecrabunt; tum nihil, vt puto, erit apud omnem posteritatem illustrius, quam quod iuris canonici fontes, hoc est Gratiani collectionem et Romanorum Pontificum epistolas repurgandas curet. Cum enim eorum librorum auctoritate omnis pene ecclesiasticae gubernationis disciplina nitatur; cum nulli magis libri omnium manibus terantur, nulli frequentius in scholis citentur; non sine magno nostro pudore audiebamus, infinitis mendis esse refertissimos, quae vel ex rudis aetatis vitio, vel impressorum negligentia contraxerant. Quanta porro sollicitudine eorum librorum emendationem vestra Sanctitas faciendam curet, satis magno testimonio illa sunt, quod doctissimorum hominum Congregationem ad hoc ipsum Romae institutam habet; quod exemplaria vetera vndique conquirat, vel illorum exempla descripta ad se perferri iubeat. Cum vero audisset exstare in Hispania aliquot vetustos Conciliorum codices in S. Laurentii bibliotheca, quam Phi-

lippus Rex Catholicus non minori studio, quam Ptolemaeus ille Philadelphus, omni librorum genere in dies magis magisque instruit; illico mihi Vestra Sanctitas, Breui Apostolico de ea re misso, mandauit, vt ex iis codicibus librum quemdam canonum exscribendum, et Concilia cum impressis conferenda curarem, ad Vestramque Beatitudinem mitterem. Quod statim est a me pro mea erga Vestram Sanctitatem Sedemque Apostolicam obseruantia fieri coeptum, et iam tandem Deo iuuante ad finem perductum. In quo propter summas meas occupationes magna ex parte vsus sum opera domestici ministri mei Ioannis Baptistae Perezii iuuenis docti, et in hoc genere litterarum valde exercitati: qui (ni fallor) suam in hoc opere fidem et diligentiam egregie praestitit. Nunc Sanctitatem Vestram supplex oro, vt hanc meam in se obseruantiam summumque obsequendi studium benigne accipiat; et quaecumque a me praestari posse viderit, mihi frequenter pro suo iure imperet. Deus Opt. Max. Beatitudinem Vestram Ecclesiae suae quam diutissime incolumem conseruet.

Madriti XV. *Kal. Aprilis* MDLXXV.

Ioannis Baptistae Perezii Praefatio in tomum I. Collationum, quas in laudato ms. Vat. 4887. descriptas Romam misit.

Descriptor harum Collationum Lectori.

Reuerendissimus Dominus meus Gaspar Quiroga Episcopus Conchensis, Generalis per Hispaniam Inquisitor, iussus a SS. Domino Nostro Gregorio XIII. collationes Conciliorum Hispaniensium faciendas curare, me inter ceteros suos ministros elegit, cui id opus committeret. Quod munus etsi scio me non satis pro dignitate implesse; sed fidem tamen et diligentiam in eo meam, quisquis haec legeris, non omnino improbabis. Vt vero quae hoc volumine continentur, vel a me praestita sint, cognoscas; necesse est me hoc loco paucis praefari. Quantum vtilitatis afferant vetusti codices manu scripti ad puros fontes omnium disciplinarum retinendos, frustra nunc persequar, cum id tam multi castigationum libri a viris doctis nostrae aetatis in lucem editi, cum magno litterarum fructu persuaserint. Neque vero eius laboris summas vtilitates diffitebuntur, nisi qui vel ita fuerint caeci, vt non videant semper in deterius abire posteriora quaeque ab vno exemplari saepe descripta, vel ita excordes, vt nihilo plus ament lucem, quam tenebras; nihil interesse putent, affirmeturne aliquid, an negetur. Quae diligentia si in restituendo Cicerone, Galeno, vel Aristotele laudatur; multo quidem laudabilius in ecclesiasticos libros conferetur, et Conciliorum atque Romanorum Pontificum canonicas sanctiones, quarum summa est post Scripturae sacrae libros auctoritas. Multi quidem per Hispaniam sunt Conciliorum codices vetustissimi, omnes litteris Gotthicis descripti, qui magnum in primis adiumentum afferre possent ad hanc Conciliorum emendationem. Nam praeter quatuor codices veteres, qui in bibliotheca Regia S. Laurentii studio Regis Catholici Philippi constructa asseruantur (de quibus ante Concilium Eliberitanum dicam) et duos in Ecclesia Toletana, multi praeterea alii in antiquis Ecclesiis adhuc exstant, vt in Ouetensi

et Vrgellensi, atque in Monasteriis S. Facundi, S. Zoili, S. Petri Montensis, Oniae, et aliis fortasse, quae mihi nondum cognita sunt. Quos omnes codices si quis consuleret, mirabile est quantum lucis Conciliis afferretur. Ego quidem in his Conciliorum collationibus vno fere Lucensi codice vsus sum, tum quod ad festinationem vrgebar, tum quod hic codex antiquissimus et copiosissimus Domino meo Episcopo est visus. Quanquam et interdum alios duos adhibui, sed id quidem paucis locis, vt in ipsis castigationibus testor. Quod si ex vno libro quingenta loca insignia in Conciliis Hispaniensibus emendaui; quid futurum quis putet, si reliquos adhibuissem codices, si non modo Hispaniensia Concilia, sed Graeca, Africana, et Gallica contulissem? Iam vero si ex hoc codice sex addidi Concilia nondum impressa, nempe quinque posteriora Toletana, et vnum Emeritense, et fragmenta item in aliis multa; quaenam fieret accessio, si ex codice S. Aemiliani addidissem quae in eo sunt, tria Toletana, vnum sub Gundemaro, alterum anno duodecimo Recaredi, aliud vero anno primo Chintillae; et Caesaraugustana item secundum et tertium, Barcinonensia duo, Oscense, et Egarense, omnia haec Hispaniensia? Mitto enim illa Hispaniae excidio posteriora, sed antiqua tamen, Compostellanum, Legionense, Vallisoletanum, Coiancense, et multa eiusmodi, quae apud nos habemus. Sed de his omnibus alteri et tempori et volumini reseruatis, nunc de hoc nostro volumine, quod est in manibus, agamus, in quo haec a nobis sunt descripta. In primis librum, cui titulus est Excerpta canonum *(hoc enim nomen singulae paginae praeferebant) ex codice Lucensi transcripsimus: quanquam et is in aliis vetustis Conciliorum codicibus legitur, vt in Vigilano et Ouetensi. Id opus collectio quaedam est, siue index canonum omnium, qui in Conciliis vel epistolis Romanorum Pontificum ad ea vsque tempora continebantur: digestus non quidem ordine alphabetico, sed per locos communes distributis rerum generibus, de cuius auctore nihil, quod sciam, hactenus constat. Certe antiquior est Burchardo, Iuone, et Gratiano, qui Ius canonicum in locos communes digesserunt. Non vero esse hoc Isidori vel illud argumento est, quod hic Concilia Toletana ad duodecimum vsque passim citentur; cum constet Isidorum ante sextum Toletanum obiisse. At mihi quidem si ex coniecturis loqui fas est, illud potius Iuliano Archiepiscopo Toletano tribuendum videtur, qui illis temporibus floruit, et quatuor Conciliis Toletanis praefuit magna doctrinae celebritate. Quod indicant eius tria opera iam hactenus typis mandata, nempe Prognostica, contra Iudaeos, et Antikimena, praeter alia, quae ab eius successore Felice enumerantur: qui etiam prodit hunc versibus lusisse, vt vel ex eo suspicari liceat, ab eodem conscripta ea carmina, quae aliquibus libris huius operis praeponuntur. Nam quod illa inania et boatu tantum contexta sint, id vitium rudi illi aetati condonandum merito videatur. In eo libro admonendus est lector, quod passim ibi scribitur* a cap. XX. *aut* XXX. *hoc significare, illud nempe Concilium, cuius pars aliqua tum citatur, esse a capite, vel ab initio Conciliorum vigesimum, aut trigesimum in ordine eorum, quae in Lucensi codice continebantur: et eodem modo in Pontificum epistolis, quas ex ordine quoque enumerat.*

Vid. part. 4. cap. 5.

Id quod ex indice Conciliorum et epistolarum pontificiarum intelliges, quem mox ipsi operi praeponemus. Sequuntur Concilia Hispaniensia, quae ex codice Lucensi cum impressis anni 1567. *contulimus. In his breuitatis caussa aliquibus notis vsi sumus, vt his L. H. A. Ae. de quibus ante Concilium Eliberitanum mox dicemus. Quamquam vero omnia loca, quibus impressa a manuscriptis distabant, obseruauerimus: ea tamen solum, quae plane et omnino in impressis emendari debere indicabamus, asterisco in margine notauimus, vt festinus lector cetera si vellet praeteriret. Nam illud mirari nemo debet, quod non modo loca melius in mss. habentia descripserimus, sed ea etiam, quae plane in his deprauata esse videbamus. Quis enim neget, multis locis mendosos quoque esse manuscriptos, et veram lectionem ex multis inter se collatis eruendam? Nos tamen in eo summam fidem adhibere maluimus, et in partem peccare tutiorem: quod vsu edocti speremus non defuturos, qui vel in deprauata scriptura plerumque vestigia alicuius verae lectionis peruestigando reperiant. Itaque et in ceteris Conciliis Toletanis et Emeritensi, quae integra hinc descripsimus, relicta in ipso contextu saepe deprauata (vt erat in ipso codice) scriptura, adhibito tantum verae interpunctionis labore (quae nulla omnino in codice erat) coniecturas nostras in margine adscripsimus; et fortasse multis locis desperatissimis medicinam fecimus. Reliquum illud est, vt siquid in nostra sententia exponenda alicubi peccatum sit, id totum correctioni catholicae Romanae Ecclesiae (quod obsequentissimo facimus animo) subdamus.*

Eiusdem Perezii adnotatio ante variantes Concilii Eliberitani, vbi agit de quatuor insignioribus codicibus collectionis Hispanicae.

Inter aliquot egregias adnotationes, quas Perezius in memorato Vaticano codice scripsit, illam praecipue hic subnectimus, qua codicum notas L. H. A. Ae. se se explicaturum in antecedenti praefatione spopondit. Cum nota L. codicem Lucensem, H. Hispalensem, A. Alueldensem, et Ae. S. Aemiliani exemplum indicet, de singulis haec habet.

Quatuor hi codices sunt in membranis manu scripti litteris Gotthicis, seruanturque in Monasterio D. Laurentii Regii apud Escurialium, quod nuper exstruxit Philippus II. Rex Hispaniarum Catholicus.

Lucensis est allatus ex Ecclesia Lucensi. Non habet annum, quo scriptus sit; sed certe ante sexcentos, vel septingentos annos. In eo sunt praeter impressa haec Concilia, quae nondum prodierunt, Emeritense, et quinque Toletana (1) *a decimo tertio ad decimum septimum.*

Hispalensis coepit ita a nostris appellari, quod ex coniecturis credatur scriptus Hispali. Fuit Martini Aialae Archiepiscopi Valentini, scriptus aera 949. *vt in eo dicitur, id est anno Christi* 911. *In hoc sunt Concilia, quae vulgo habentur etiam in veteribus impressionibus, sub recepta illa in omnibus mss. diuisione, ab * Isidoro, vt puto, primum vsurpata, nem-*

* S. Isidorum Episcopum Hispalensem intelligit.

(1) Concilium Toletanum XIII. ex editione Merlini Perezii tempore erat ita mutilum, vt nondum editum dici potuerit.

NOTA BALLERINIORVM.

pe in Orientalia, Africana, Gallica, et Hispaniensia. In hoc autem codice, quod quidem non exstet, tantum est decimum tertium Toletanum.

Albeldensis fuit scriptus a Vigila Presbytero in Monasterio S. Martini de Albelda aera 1014. *vt in eo dicitur, id est anno Christi* 976. *In hoc praeter impressa sunt Toletanum* XV. *et* XVI. *et Caesaraugustanum* II.

S. Aemiliani codex allatus ex Monasterio S. Aemiliani de la Cogolla prope Naiaram, scriptus anno Domini 962. *vt ibi dicitur. Est vero omnium locupletissimus. Nam praeter communia habet haec nondum impressa, Caesaraugustanum* II. *et* III., *Barcinonensia duo, Oscense, Egarense, Toletanum sub Gundemaro, alterum Toletanum anno duodecimo Recaredi, et item aliud Toletanum anno primo Chintillae.*

Alia porro, quae in hoc eodem ms. legebantur nondum impressa, quaeque ad Priscillianistarum caussam pertinent, non solum indicat in alia notatione, ex qua excerptum dedimus tom. II. col. 1376. verum etiam in eodem tomo descripsit.

De collectione Hadriano-Hispanica, quae exstat in ms. Vaticano 1338.

CAPVT V. APVD BALLERINIOS. 31. Cum auctor vetustae collectionis a Luca d'Acheri editae, et Rabanus Maurus, de quibus parte quarta erit sermo, Graecarum Synodorum canones, et Africanos, constitutionesque apostolicas cum iisdem titulis ac numeris Hadrianae collectionis recitent; ac praeterea inter Conciliorum canones non paucos afferant Africanos, Gallicos, et Hispanienses, qui non in Hadriana, sed in Hispanica collectione continentur; eos vel vtraque illa collectione vsos liquet, vel saltem alia, quae Hadrianae collectioni memoratos canones collectionis Hispanicae insertos praeferret. Id postremum quidem nobis probabilius creditur. Si enim illi integram et separatam collectionem Hispanicam adhibuissent; non solos canones Conciliorum in ea inuentos, sed decretales etiam eiusdem, quae in Hadriana desunt, aliquando saltem allegassent. Ne vero id somnio simile videatur, codicem Vat. 1338. nacti sumus, in quo eiusmodi collectio Hadriano-Hispanica exhibetur.

32. Est codex pergamenus in folio, qui saeculo XI. vel XII. scriptus singulas paginas duabus columnis distinctas repraesentat. Praecedit tabula primae partis, quae Conciliorum canones respicit. Quadruplex Conciliorum diuisio ex collectione Hispanica sumitur. Primum enim referuntur capitula Conciliorum Graeciae, dein Africae, postea Galliae, tandem Hispaniae. Tabulam haec adnotatio excipit: *Iste codex est scriptus de illo authentico, quem Dominus Hadrianus Apostolicus dedit gloriosissimo Carolo Regi Francorum et Longobardorum et Patricio Romanorum.*

In prima serie, quae ad Concilia Graeciae pertinet, non solum proferuntur canones Synodorum Graecarum interpretationis Dionysianae, verum etiam Latini canones Africani, quos Dionysius produxit, ita vt totam primam partem Hadrianae collectionis haec prima series contineat, paucis insertis praesertim ex Hispanica, vt ex sequenti ordine patebit. Diuiditur haec prima series in duodecim capita.

I. Canones Apostolici num. 50.

II. Nicaeni num. 20. quibus praemittuntur notatio chronica, et symbolum, subiicitur autem catalogus Episcoporum, vt in Hadriana vidimus. Illud autem peculiare est, quod post symbolum Nicaenum, et ante canones sine vllo titulo adiicitur: *Post Concilium Nicaenum in vrbe Roma Concilium congregatum est a catholicis Episcopis, et addiderunt de Spiritu Sancto* etc. quod in alio ms. Vat. 1337. collectionis Hadrianae similiter insertum vidimus cap. 2. num. 6.

III. Ancyrani canones num. 24.

IV. Ephesini Concilii nomine ex Hispanica collectione insertae duae epistolae S. Cyrilli ad Nestorium.

V. Canones Neocaesarienses num. 14.

VI. Gangrenses num. 20. cum epistola ad Episcopos Armeniae et catalogo Episcoporum, vt in Hadriana.

VII. Antiocheni num. 25. cum Episcoporum nominibus ex Hadriana descriptis.

VIII. Laodiceni num. 59.

IX. Constantinopolitani num. 3. cum symbolo et subscriptionibus.

X. Calchedonenses num. 27. cum definitione fidei, et Episcoporum catalogo.

XI. Sardicenses num. 21. cum eadem clausula quam in Hadrianis mss. notauimus.

XII. Tandem Carthaginenses canones in duas partes diuisi: quod Hadrianae collectionis proprium animaduertimus. Primum enim afferuntur canones 33. cum praemissis Dionysianis in Hadriana pariter receptis; vltimum vero canonem 33. subscriptiones excipiunt. Tum inseritur ex Hispanica collectione *Formata Attici CP.* Postea adduntur ceteri canones 105. ex diuersis Conciliis Africae, qui primam partem collectionis Hadrianae concludunt.

33. Quae porro afferuntur sub titulo Conciliorum Africae, Galliae, et Hispaniae, prorsus excerpta fuere ex illa collectione Hispanica, quae Toletanas Synodos ad decimam tertiam vsque, et Bracarensem anni 675. recepit. Africani autem canones etsi sub titulo Conciliorum Graeciae ex Hadriana antea descripti fuerint; cum tamen in collectione Hispanica alia diuisione, ac numero proferantur, hic sub titulo Conciliorum Africae ex eadem Hispanica eadem ratione exhibentur. Vide quae notauimus capite praecedenti num. 19. ac ex his omnium Synodorum tum Africae, tum Galliae, tum Hispaniae seriem hoc loco receptam cognosces. Has vero Synodos non ex Isidoriana, sed ex Hispanica collectione fuisse descriptas, lectiones explorate docuerunt. Vnum praecipuum et euidens exemplum proferre sufficiet. Omnes codices Isidoriani, quos attente inspeximus, in Hispalensi secunda Synodo canonem septimum interpolatum praeferunt. Intrusam enim habent bis vocem *Chorepiscopos*, et in fine eiusdem canonis addititium pannum exhibent: *quae omnia eis a Sede Apostolica prohibita esse noscuntur*. Id autem respicit supposititiam pseudoisidorianam epistolam Damasi ad Episcopos Numidiae. Hae vero interpolationes

Interpolatio in mss. Isid.

in Hispanicae collectionis mss. libris desunt, vt palam fit ex editione Loaisae, quae ex puris Hispanicis exemplaribus sumta fuit: qua de re vide tom. 2. huius editionis col. 1270. et ibidem nostram notam 5. Cum porro hae interpolationes non inueniantur in praesenti collectione Vat. 1338. hanc ex Hispanicis, non vero ex Isidorianis codicibus canones Conciliorum Africae, Galliae, et Hispaniae recepisse manifestum est.

34. In secunda parte, quae apostolicas constitutiones continet, hae ex sola Hadriana collectione transcriptae fuerunt. Cum vero codex in fine sit mutilus, desinit in Leonis epistola ad Anastasium Thessalonicensem.

De collectione Isidori Mercatoris.

§. I.

De spuriis huius collectionis documentis. Quam sero impostura detecta. Num Nicolaus I. eiusmodi collectionem approbarit. Potiora suppositionis argumenta proponuntur.

CAPVT VI. APVD BALLERINIOS.

35. Collectio Isidori Mercatoris praecedentium locupletior eo praesertim titulo distinguitur, quod pluribus supposititiis documentis referta est. Vetustissimorum Romanorum Pontificum a S. Clemente ad S. Siluestrum vsque, quorum nulla exstant decreta, plures epistolas praefert: aliisque Pontificibus vsque ad Gregorium Magnum aliquas item imponit, ac genuinis interserit. Mirum est tam insignem imposturam, quae non sensim, nec per partes, sed vno in libro tota simul prodiit, non statim fuisse detectam. Aliquid suspicionis suboluisse creditur Hincmaro Remensi aliisque Gallicanis Episcopis, qui ad Nicolaum I. scripserunt. Verum hi nullam falsitatis dubitationem in animum induxisse videntur; sed eo tantum nomine ipsis epistolis auctoritatem adimendam putarunt, *quia*, inquiebant, *in codice canonum non haberentur adscriptae*: nimirum quia non erant in collectione Hadriana, quam hoc tempore Ecclesiarum vsu receptam *Codicem canonum* appellabant. Iure autem Nicolaus ad eosdem rescribens hanc solam rationem nihili faciendam credidit, cum non omnes Romanorum Pontificum sincerissimae ceteroquin constitutiones, sed admodum paucae in ea collectione legantur; iidemque Gallicani Episcopi, *vbi suae intentioni haec* (priorum Pontificum decretalia) *suffragari conspiciunt, illis indifferenter vtantur*. Cum vero illi easdem decretales epistolas, etsi in canonum codice non descriptas, ac minus acceptas traderent, non tamen spurias, sed genuinas haberent, adeo vt ipsis, cum libebat, vterentur; idem Pontifex, qui illas ex sola Gallicanorum relatione cognouerat, nihil de impostura suspicatus, (quamdiu nihil aliunde affulgeret) repudiare

Nicolaus I. ep. 42. ad Episc. Gall. Ibidem.

NOTAE AD BALLERINIOS.

35. Aduertendum, quod iam monui, ante pseudo-Isidorum fuisse alios, qui vetera monumenta confingerent, et collectionibus canonum insererent. Non ergo valde mirandum, si fraus eius non statim patuerit, quum collectio ab eo confecta multis documentis constaret, quae, etiamsi supposititia essent, tamen iam ante ipsum in aliis collectionibus reperiebantur.

non

non potuit; nec eius verba, quibus eas quodammodo videtur approbasse, ei praesumtioni subnixa, quam Gallicani Episcopi ingesserant, pro vera ac legitima approbatione accipi queunt, quae sine ipsarum epistolarum, quibus carebat, lectione praestari non poterat. Illis autem Nicolaum caruisse euidens ex eo fit, quod in suis epistolis, vbi eas allegandi multiplex fuit occasio, alia documenta sollicitius exquisita laudet, quae in canonum codice non inueniuntur; et laudet etiam quaedam apocrypha, quae olim conficta atque vulgata in antiquiores collectiones irrepserant, vti sunt Synodus S. Siluestri, alia Sinuessana, gesta de purgatione Xysti III. et de Polychronio; numquam vero pseudoisidorianis decretalibus vsus sit. Has sane Leoni IV. immediato eius praedecessori cognitas non fuisse patet ex eius epistola ad Britannos, in qua decretalia in codice canonum contenta recensens, a Siluestro exorditur, et cetera Hadrianae collectionis ita commemorat, vt siquid negotii incurrat, quod illis dirimi nequeat, ad Sanctorum Patrum Hieronymi, Augustini etc. scripta confugiendum tradat; nec de aliis vulgatis decretalibus indicium praebeat.

36. Plures quidem imposturae characteres in his decretalibus, aliisque Isidorianis mercibus continentur, quae ad earum falsitatem in ipso ortu detegendam attentos et peritos homines facile inducerent. At ea erat illorum temporum et sequiorum conditio, vt pauci essent, qui param remotioris antiquitatis haberent notitiam, et sanioris critices vsum facere vellent, aut possent. Primus, qui earum suppositionem praesensit et indicauit, fuit Cardinalis de Cusa in opere *Concordantia catholica* lib. 3. c. 2. Wiclefus enim, qui ante ipsum effutiuit: *Decretales epistolae sunt apocryphae, et seducunt a Christi fide, et Clerici sunt stulti, qui student eas*: non solas decretales ab Isidoro confictas in suspicionem adducere, sed omnium decretalium auctoritatem euertere nitebatur. Post Cusanum vero sensim alii plures excitati, adeo multa et firma ad suppositionem probandam attulerunt in medium, vt nemo iam de imposturis eiusmodi iure possit ambigere.

37. Nonnulla imposturae argumenta satis sit hic delibare. Non leue est illud; quod ex ipsa praefatione proditur. Haec in titulo inscribitur Sancto Isidoro Episcopo, quem quidem Episcopum etiam declarat illa ipsa formula praefationi inserta, qua Episcopos *fratres nostros* appellat. Hispanum vero praeferunt illa eiusdem praefationis verba: *In principio vero voluminis huius qualiter Concilium APVD NOS celebretur, posuimus*: subditur autem post praefationem *ordo celebrandi Concilii* sumtus ex Synodo Toletana IV. c. 4. Quis autem alius *Isidorus* Hispanus, et *Episcopus*, et *Sanctus* nisi celebris ille S. Isidorus Episcopus Hispalensis? cui quidem eamdem collectionem vix editam, id est nono saeculo, ex eadem vtique praefatione vulgo fuisse adscriptam satis cognoscitur ex Hincmari Remensis epist. 7. c. 12. Quae autem maior impostura, quam S. Isidoro Hispalensi Episcopo collectionem tribuere octo Toletana Concilia continentem a v. ad XIII. et vnum Bracarense, quae post ipsius mortem celebrata fuerunt; et eodem anachronismo in ipsa praefatione mentionem facere Concilii VI. oecumenici, quod S. Isidoro viuente nondum habitum fuerat. S. Isidoro Episcopo Hispal. afficta.

Quid quod in epistolis, quae affiguntur priscis trium priorum saeculorum Pontificibus, plura sacrae Scripturae testimonia leguntur ex versione S. Hieronymi, quae posterius edita fuit? Quid quod pleraeque consulares notae iisdem epistolis appensae vel Consules referunt, qui in fastis consularibus numquam fuerunt, vel si inueniuntur in fastis, cum Pontificis epistolae auctoris aetate nequaquam concordant? Adde magistratuum conficta nomina, *archiflaminum*, *primorum flaminum* etc. et voces *Primatuum*, *Archiepiscoporum*, *Apocrysariorum*, quae ab aetate ac vsu veterum illorum Pontificum omnino aliena quisque vel leuiter in antiqua historia et disciplina ecclesiastica versatus facile intelliget. Adde quod nullum priscorum morum indicium, plurima autem posterioris disciplinae in iisdem litteris continentur. Alia non pauca argumenta alii vberius notarunt, quae referre nec vacat, nec opus est.

38. Duo tantum omittenda non credimus, quae licet seorsim aliquam responsionem possint recipere, simul tamen iuncta euidentem imposturae demonstrationem prae se ferunt. Primo aliae ex his epistolis datae traduntur ad omnes Episcopos, aliae ad orthodoxos omnes, ad omnes Ecclesias, ad Episcopos Italiae, Galliae, Hispaniae, Africae, Germaniae etc. Plura ergo earum exemplaria per orbem disseminata esse debuerunt. Qui autem fieri potuit, vt e tot epistolis toto orbe diuulgatis ne vna quidem ante nonum saeculum a quopiam inuenta et laudata fuerit? Secundo eaedem epistolae posteriorum quarti, quinti, sexti, septimi, et octaui etiam saeculi auctorum non sententias solum, sed voces, et integras identidem periodos satis prolixas et multas exscriptas exhibent, vti accurate post Blondellum P. Philippus Labbeus in margine earumdem epistolarum notauit. Primo argumento responderi potest, eas epistolas vsque ad nonum saeculum latuisse, et idcirco a nemine fuisse laudatas. Secundo autem non nemo respondit, eos posteriores auctores, qui indicatas sententias iisdem verbis praeferunt, eas ex ipsis epistolis ad verbum exscripsisse. Neutra vero responsio probabilis est: immo altera cum altera pugnat. Si enim epistolae statim post earum ortum vsque ad nonum saeculum ita delituissent, vt nemo idcirco eas allegare potuerit; posterioribus ergo scriptoribus non patuerunt, vt ex iisdem possent periodos exscribere. Quod si ex ipsis periodi integrae a pluribus multo et temporis et locorum interuallo dissitis fuerunt excerptae; in tenebris ergo diutius fuisse sepultae dici nequeunt. Alterutrum malis, semper impostura conuincitur, ac ex ipso responsionum conflictu magis multo elucescit. Si enim plures antiqui scriptores ex ipsis epistolis sumsissent sententias, verba, atque periodos; notae igitur fuissent, et frequenti vsu tritae, rebusque pluribus vtiles, ita vt laudari possent a multis, et ab iis praesertim, qui ex ipsis profecissent: inter quos sane summi Pontifices, et Synodi, et Patres, qui eadem verba, et easdem periodos praeferunt, ita has vetustissimorum Pontificum epistolas allegassent, vti alias aliorum, quae genuinae sunt, laudasse inueniuntur. Si vero inter tam multos nono saeculo anteriores viros et sanctissimos, et doctrina celebres, qui easdem sententias iisdem verbis in suis operibus afferunt, ne vnus quidem inuentus est, qui illarum

mentionem fecerit, quia ex ipsis re ipsa nihil sumserunt; sententiae ergo et periodi pares, quae in epistolis quoque inueniuntur, ex iisdem proculdubio Scriptoribus deriuatae fuerunt ab epistolarum artifice; quod spuriam earum originem clare demonstrat. Hinc etiam a nullo alio auctore ante nonum saeculum fuerunt laudatae, non quia latuerunt, aut earum allegandarum materies et occasio non esset; sed quia nondum natus erat, qui easdem confingeret: alias sicut illas post hoc tempus, quo suppositae et vulgatae fuerunt, passim laudatas, et in collectiones etiam non pauca ex iisdem traducta reperimus; ita id ipsum antiquis etiam temporibus factum deprehenderemus, si a priscis illis Pontificibus, quibus affictae sunt, vere scriptae et editae fuissent.

§. II.

Alia documenta sincera, eidem collectioni inserta, quibus e fontibus hausta fuerint. Quanti intersit hos fontes detegere ad ea discernenda, quae Pseudoisidorus confinxit. Quaedam sincera documenta ab eodem interpolata. Duae vltimae Synodi Symmacho attributae, et Capitula Hadriano I. asserta, quae genuina a multis creduntur, ab eodem Pseudoisidoro supposita demonstrantur.

39. Neque vero ex solis documentis spuriis abs se consarcinatis Pseudo-Isidorus suam collectionem condidit. Plura scilicet sincerissima, et aliunde nota monumenta falsis intermiscuit. Fontes autem, e quibus haec sincera documenta deriuauit, detegendi sunt: id enim non modicum iuuerit ad ea ipsa secernenda, quae ille e suo cerebro commentus est. Praecipuus fons est collectio Hispanica, quam totam suae collectioni inseruit. Cumque vulgata esset opinio S. Isidorum Hispalensem fuisse auctorem collectionis Hispanicae, hinc Isidori nomen, quod omnibus venerationi erat, libenter arripuit, et praefationi inscripsit. Illam vero collectionem Hispanicam sumsit, non quae primitus prodiit, ac vltra Toletanam IV. Synodum non progrediebatur, sed illam paullo auctiorem, quae nouem Toletanas Synodos, et Bracarensem anni 675. receperat. Neque iis huius collectionis exemplaribus vsus est, quae Hispanicam originem habent, sed illis quae sunt originis Gallicanae, vti pluribus statuemus num. 48. Alter fons est collectio Hadriana, ex qua a Pseudoisidoro excerpta fuerunt nonnulla, quae in Hispana collectione desunt. Fons tertius est vetus collectio a Quesnello edita, et a nobis hoc tomo recusa. Non pauca enim documenta, quae sunt in Isidoriana collectione, nec leguntur in Hadriana, nec in Hispanica, ex eo fonte eodem quandoque ordine deriuata fuere. Alia pauca auctor delibauit ex Historia Tripartita, aliisque ex fontibus, quos in catalogo inferius suo cuiusque loco indicabimus.

Collect. Hisp. traducta in Isidor.

40. Adeo vero vtile est hos fontes cognouisse, vt quaecumque in his non inuenientur, ea a Pseudoisidoro supposita certissime dicenda sint. Quod si quae documenta per se genuina in illis fontibus breuiora sint, apud Pseudoisidorum vero auctiora; quidquid additamenti accessit, quod

in illis fontibus non reperiatur, id eiusdem impostoris opera suppositum affirmare licebit. Ita supposititia sunt duo postrema capitula sextum et septimum epistolae Vigilii ad Profuturum, quae absunt a sinceris Hispanicae collectionis codicibus, in Isidoriana autem collectione leguntur. Immo cum in hac eadem collectione auctiora pariter sint quaedam vetusta documenta ceteroqui apocrypha, quae in aliquibus antiquioribus collectionibus recepta, sed breuiora sunt; horum quoque additamenta ipsi impostori adscribenda. Sic nemo iam dubitare potest, quin ab hoc supposita fuerint aliquot fusiora capitula duarum epistolarum S. Clementis ad Iacobum, quae olim apud Graecos confictae, et a Rufino latine redditae, in nonnullas veteres collectiones irrepsere, sed in his breuiores sunt multo, apud Pseudoisidorum autem tantummodo cum illis additamentis inueniuntur auctiores. Neque omittenda hoc loco est ea breuis interpolatio, quae in sincera Synodo Hispalensi II. canoni septimo nonnulla inseruit, de quibus diximus capite praecedenti num. 33. Hic porro animaduerte, quaesumus, impostoris indolem, qui adeo ad fingendum erat propensus, vt ne ipsis quidem siue sinceris, siue apocryphis documentis parceret, in quibus sua commenta ex collatione vetustiorum codicum detegi facile poterant. Quanto ergo audentius is confingeret integras epistolas, quae nullam antiquiorum exemplarium collationem, qua fraus detegeretur, metuebant?

Quaedam genuina interpolata.

Item et quaedam antiqua apocrypha.

41. Ea porro generali regula, quam proposuimus, deteguntur apocryphae duae Synodi, quinta, vti appellant, et sexta sub Symmacho, nec non Capitula Hadriano Papae in vulgatis, et in plerisque mss. attributa, quae in sola Isidoriana collectione reperiuntur. Mirum nobis accidit, plerosque etiam acerrimos ceteroquin criticos, qui singula eiusdem collectionis documenta ad calculos reuocarunt, de duabus memoratis Synodis, atque Capitulis nihil dubii mouisse. Immo Blondellus, qui omnium maxime Isidoriana figmenta perstrinxit, adeo de illis nihil dubitauit, vt inter ea vetustiora monumenta, ex quibus Pseudoisidorus apocryphas epistolas conflauit, laudatas Synodos atque Hadriani Capitula identidem referat, perinde ac si haec genuina ac vetustiora sint, nec ipsum Pseudoisidorum habeant auctorem. Et primo quantum ad duas Synodos sub Symmacho, non solum Hadriana collectio istas ignorat, verum etiam vetustissima omnium contenta in ms. Vaticano Reginae 1997. quae paullo post eiusdem Pontificis aetatem omnes genuinas ipsius Synodos, et documenta cetera ad easdem pertinentia accuratissime protulit. Quod si tres Synodi tantum ibidem afferuntur, non quatuor; quartam sinceram in eo codice omissam nemo suspicetur: quatuor enim Synodorum opinio ex quadam notula dimanat, quae in antiquioribus et praestantioribus codicibus abest, vti animaduertimus part. 2. c. 4. n. 5. Praeterea si tres, quae tantum editae sunt sincerae Synodi, conferantur cum duabus in solo Isidoro descriptis; manifestum introductionis, stili, ac totius orationis discrimen quisque deprehendet: quod diuersum auctorem satis demonstrat. Adde quod in sexta, quam vocant, Synodo Gangrenses canones *apostolica auctoritate conditi* dicuntur; quod falsissimum est. Referuntur autem duo eiusmodi canones

Duae Synodi sub Symmacho apocryphae.

Vid. part. 2. c. 1. num. 10.

ex interpretatione Dionysii, cum tamen Romani Pontifices per id tempus praeter Nicaenos et Sardicenses nullos Graecarum Synodorum canones recepissent. Vide part. 2. c. 1. Accedit tandem quod in Synodo, vti appellant, quinta legantur quaedam decreta, quae ab antecessoribus suis constituta idem Symmachus pronuntiat: *Est enim*, inquit, *a multis antecessoribus nostris synodaliter decretum atque firmatum*. Producuntur autem decreta, quae totidem verbis recitantur in pseudoepistolis Zephirini, Stephani, Eusebii, et Iulii. Idem ergo et istarum epistolarum, et eius Synodi fabricator agnoscitur. Symmachus enim laudare non poterat epistolas, quae tanto post confictae fuerunt. Neque vero cuipiam incredibile videatur, Pseudoisidorum in ea Synodo compingenda ex epistolis abs se confictis verba exscripsisse, ac Pontificum, quibus eas affixit, auctoritatem allegasse. Id enim vsitatum ipsi fuit, in epistolis, quas posterioribus Pontificibus attribuit, ex litteris fictitiis antecessorum nomine inscriptis decreta iisdem quandoque verbis repetere, eorumdemque decessorum auctoritatem ingerere. His argumentis suppositione eiusmodi Synodorum detecta, nihil erit ambigendum, quin subscriptiones ipsis pseudosynodis appensae, et partim ex sinceris Symmachi Conciliis, partim ex Calchedonensi sumtae (quae imposturam maxime declarant,) ex eodem impostore prouenerint.

42. Nunc de Capitulis, quae Hadriano Papae I. in vulgatis inscribuntur. Vidimus in bibliotheca Vaticana codicem signatum num. 631. in quo ea Capitula non Hadriano Pontifici, sed Ingelramno, seu Angilranno Metensi adscripta sunt. *Incipiunt Capitula collecta ex diuersis Conciliis, seu decretis Romanorum Pontificum ab Angilranno Metensi Episcopo, et Adriano Papae oblata*. Eamdem plane inscriptionem praefert alius codex bibliothecae S. Victoris Parisiensis, vti testatur Baluzius in praefatione ad libros Antonii Augustini de emendatione Gratiani: qui dein in notis ad eosdem libros pag. 402. aliud ms. exemplum laudat monasterii Laetiensis, vbi similis epigraphes his verbis exprimitur: *Liber Capitulorum ex diuersis Conciliis, siue decretis Romanorum Pontificum collectorum ab Anilramno Metensi Episcopo*. At plerique et praestantiores codices Vat. 630. 1340. 1344. 3791. etc. vulgatam lectionem tuentur; *Ex Graecis et Latinis canonibus, et Synodis Romanis, atque decretis Praesulum, ac Principum Romanorum haec Capitula sparsim collecta, et Agilramno Mediomatricae vrbis Episcopo Romae a B. Papa Adriano tradita sub die* XIII. *Kalendarum Octobrium Indictione* IX. *quando pro sui negotii caussa agebatur*. Quem titulum omnino praeferendum demonstrat Hincmarus Remensis Pseudoisidoro suppar, qui similiter in suo codice legit. Scribit enim in opusculo contra Hincmarum Laudunensem cap. 24. *De sententiis vero, quae dicuntur ex Graecis et Latinis canonibus atque decretis Praesulum et Ducum Romanorum collectae ab Adriano Papa, et Engelramno Metensium Episcopo datae, quando pro sui negotii caussa agebatur etc.* Ipsa plenior inscriptio, qua Capitulorum tempus et occasio notatur, et non ex solis decretis Pontificum, atque canonibus Conciliorum, sed ex Principum etiam Romanorum legibus Capitula collecta traduntur, verior agnoscitur:

tom.8. Concil. Ven. edit. col. 597.

Capitula Hadriano I. afficta, et suppositia.

ac propterea ambigendum non est, quin haec Capitulorum collectio Hadriano adscripta fuerit. Porro Hadrianus Papa nullam aliam collectionem suo nomine ornauit nisi eam, quae Carolo Magno ab ipso tradita *Hadriana* vocatur. Hinc Leo IV. in epistola ad Episcopos Britanniae ecclesiasticos canones referens, eos praesertim, *per quos et Episcopi iudicant, et Episcopi iudicantur*, canones in Hadriana contentos recenset; de istis autem Capitulis Hadriano attributis (quae cum nihil fere aliud exhibeant quam quae ad Episcoporum iudicia pertinent, maxime commemoranda fuerant) ne verbum quidem. Quaedam praeterea in ipsis Capitulis insunt, quae Romanus Pontifex nequaquam proposuisset; vt illud c. 6. quo appellationum caussae ad Constantinopolitanam, et non potius ad Apostolicam Sedem deferendae traduntur; nec non illud c. 49. ex lib. 10. Codicis Theodosiani tit. 10. n. 2. seu ex Breuiario Aniani sumtum: *Delatoris aut lingua capuletur, aut conuicto caput amputetur*: quod quam a lenitate ecclesiastica sit alienum, nemo est qui non videat. Angilramnus quoque Metensis Episcopus, qui *vir mitissimus et pietate praecipuus* a coaeuo auctore Paullo Diacono vocatur lib. 4. de gestis Longobardorum c. 6. ab hac sanctione collectioni canonum inserenda quam maxime abhorruisset. Illud addemus ad pleniorem imposturae probationem, quod Pontificum decreta, ex quibus praesertim ea Capitula dicuntur collecta, non alia fere sunt nisi decretales apocryphae Isidorianae, in quibus eaedem sententiae, et eadem identidem verba recitantur, vt ex Antonii Augustini notis in eadem Capitula colligere licet. Quem earum epistolarum et Capitulorum consensum quicumque perpenderit, eumdem tum illarum, tum istorum architectum facile perspiciet. Huius argumenti vim plerique hactenus non perceperunt, eo quod crediderint pseudoepistolarum auctorem ex Capitulis, vti videbantur, sinceris profecisse. At nos e contra Capitula post pseudoepistolas condita, et vbi cum ipsis pseudoepistolis totidem sententiis aut verbis conueniunt, ex iisdem deriuata manifestissimum facere possumus. Plura in id afferri queunt. Vnum autem maxime euidens breuitatis gratia sufficiet. Idem prolixum Synodi Romanae decretum, quod in Capitulis legitur c.5., totidem verbis continetur etiam in epistola supposititia Felicis I. ad Episcopos Galliae. Hoc vero decretum ex hac epistola traductum in Capitula, non autem ex Capitulis in eam epistolam transisse ex eo liquet, quia Romana Synodus, cui idem decretum in Capitulis tribuitur, alia vere non est nisi supposititia Synodus sub eodem Felice I. descripta in eadem epistola, quae ipsius Synodi relationem continet. Id
tom.2. Concil. col. 924. manifestum fit ex his eiusdem epistolae verbis: *Nos vero* (ait Pseudo-Felix) *ad supplementum vestrum fratres et Coepiscopos nostros vocauimus amplius quam septuaginta, cum quibus haec quae subter habentur inserta, regulariter tractanda decreuimus. Vestris enim epistolis in omnium audientia perlectis, quae multas, vt nostis, querimonias et oppressiones in se continebant vestras, decretisque quae sunt de accusationibus Episcoporum, Sancta Synodus dixit: Haec sunt quae deinceps propter malorum hominum insidias etc.* Quo decreto relato Pseudo-Felix Synodi habitae relationem concludens ait: *Haec, fratres, ad vestram et omnium Coepiscoporum opem in Synodo vna-*

nimiter sunt decreta, vt si forte aliqui stultorum vos accusare etc. Itaque haec Romana Synodus eiusque decretum in Capitulis recitatum aliunde peti non potuit quam ex hac Felicis I. pseudoepistola, ex qua tantum in lucem prodiit. Si vero auctor Capitulorum ex hac pseudoepistola idem decretum hausit, posteriora ergo sunt illa Capitula iisdem litteris, et similiter posteriora sunt ceteris decretalibus apocryphis, ex quibus alia bene multa loca similiter decerpta fuerunt. Non igitur Hadriano I. immo nec Angilramno Metensi Episcopo eadem Capitula adscribi possunt, quorum aetate sicut nondum illae pseudodecretales, ita nec Capitula exinde deriuata prodierant. Hinc nemo assentiri poterit Stephano Baluzio, qui in laudata praefatione ad Antonii Augustini libros de emendatione Gratiani ea Capitula Angilramno Metensi tribuens scripsit: *Ea ex nouitiis veterum Pontificum epistolis vt plurimum collegit, et Adriano obtulit, vt suae caussae praesidium quaereret.* Eorum artifex ille idem Pseudoisidorus est, qui ipsas epistolas finxit; ac proinde in sola eius collectione inueniuntur. Enimuero in codice Vat. 630. omnium vetustissimo inueniuntur quidem in appendice collectionis Isidorianae, eo quod ea ex documentis apocryphis in primo collectionis fetu contentis expressa, posterioribus Pseudoisidori curis condita fuerint, et veluti appendix in prioribus exemplis accesserint, vt ex adnotandis §. 5. patebit. In primo quidem fetu, quem vsque ad Sanctum Gregorium se perduxisse idem impostor in praefatione testatur; haec Capitula Hadriano I. attributa locum habere non poterant; ac propterea posterius tantum conficta et addita confirmantur.

43. Illud autem ad impostoris indolem apertius dignoscendam hoc loco animaduertendum credimus, nimirum eum in exscribendo ex pseudoepistola Felicis eo Synodi Romanae decreto, quod paullo ante memorauimus, nonnulla eiusdem decreti verba licentius immutasse. Cum enim in pseudoepistola legatur, *Tempore congruo, idest autumnali, vel aestiuo Concilium regulariter conuocare debebunt*; in Capitulis scripsit c. 5. *Tempore a canonibus praefixo Nicaenis Concilium canonice conuocare debebunt.* Viderat impostor Nicaenam Synodum allegari non posse in epistola et Synodo Felicis I. qui Nicaenum Concilium praecessit. Cum vero hoc decretum ei Synodo tributum hac in particula, quae Concilia congreganda praescribit, reipsa sumserit ex Concilio Nicaeno; hoc Concilium in Capitulis adscriptis Hadriano, qui postea floruit, indicare non timuit. Sic duplicem imposturam prodit, vnam cum Romanae Synodo affixit, quod Nicaenae conuenit; alteram cum allatum ex ea Romana pseudosynodo decretum, mutatis nonnullis, interpolauit.

§. III.

Quo fine Pseudoisidorus tot documenta spuria supposuerit. Num his documentis supposititiis disciplina ecclesiastica immutata sit.

44. Quo autem spiritu, quo consilio Pseudoisidorus tot documenta confinxerit, omittendum non est. Non desunt, qui eum amplificandae, vel defendendae auctoritatis Romanorum Pontificum studio ductum ad ea procudenda excitatum fuisse arbitrentur. At falluntur manifeste. Licet enim in iis Apostolicae Sedis amplitudo et auctoritas pluribus commendetur; non tamen hic impostoris scopus fuit, nec eadem Sedes, cuius priuilegia et iura quam plurimis sinceris et vetustis documentis nituntur, illis apocryphis indigebat, vt Cardinalis Baronius ad annum 865. n. 8. notauit. Pseudoisidori autem consilium longe aliud fuisse ex ipsa collectionis praefatione satis dignoscitur. Postquam enim indicauit documenta, quae suae collectioni erant inserenda, hanc eorum colligendorum rationem subiicit: *Quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in vnum a nobis coacta atque digesta et sancti Praesules paternis instituantur regulis, et obedientes Ecclesiae ministri, vel populi spiritualibus imbuantur exemplis, et non malorum hominum prauitatibus decipiantur. Multi enim prauitate et cupiditate depressi, ACCVSANTES SACERDOTES OPPRESSERVNT.* Et multis prosequitur in eos acriter inuehens, qui Episcopos accusare audent, *vt se per illos excusent, vel eorum bonis ditentur*: ac plura eiusmodi iudiciorum incommoda referens, illud vrget, non posse cogi Episcopos ad dicendam caussam, si fuerint accusati, et rebus suis exspoliati, aut gradu deiecti, et a sede pulsi, nisi prius fuerint restituti: additque nonnulla de accusatoribus et accusationibus reiiciendis: quibus omnibus palam significat, se ea potissimum mente collectionem confecisse, vt Episcopis, qui accusabantur, prospiceret. Id quidem in apocryphis, quae conflauit, documentis multo clarius elucet. Eamdem enim semper de accusatis Episcopis curam ac sollicitudinem praefert; cumque Apostolicae Sedis auctoritatem praedicat, eo semper omnia refert, vt Episcopi accusationibus impetiti et condemnati, si se grauatos sentiant, ad illam confugiant, quae Synodorum sententias retractare, et si iustum putauerit, irritas reddere potest. Idem quoque consilium maxime perspicitur in Capitulis Hadriano tributis, quae ex apocryphis praesertim epistolis decerpta, apocryphorum documentorum velut compendium et compilatio vocari queunt. Pleraque enim illorum Capitulorum eo spectant, vt ne Episcopi accusari a quibuslibet possint, nec, si accusentur, accusatoribus facile deferatur, sed ex multis caussis tum accusatores repellere, tum iudices liceat recusare; vt Synodorum retractentur iudicia, et alia eiusdem generis in apocryphis similiter ingesta, ex quibus si omnia ad Episcoporum, qui accusantur, exspoliantur, deponuntur, patrocinium, defensionem, atque praesidium conlata et conficta credantur, nemo iure possit reuincere.

45. Non

45. Non pauci de Pseudoisidoro seuerius conqueruntur, perinde ac si eius imposturis disciplina vetus abolita, et noua fuerit introducta, adeo vt hinc desertos antiquos canones, fractos disciplinae neruos, perturbata Episcoporum et prouincialium Conciliorum iura, sublatas iudiciorum leges, aliaque rei ecclesiasticae damna illata fuerint. Haec autem nouae et immutatae disciplinae reprehensio quam minus aequa sit, quisque facile intelliget, si duo animaduertat, nimirum pleraque pseudoepistolarum Isidori excerpta esse ex sententiis Sanctorum Patrum, ex sinceris constitutionibus Romanornm Pontificum post Siricium, ex canonibus Conciliorum, ac ex Romanis legibus: quae sane noui iuris, nouaeque disciplinae non sunt: cetera vero eam disciplinam plerumque exhibere, quae vel iamdiu inoleuerat, vel iam ante aliquanto induci coeperat. Impostura autem in eo sita est, quod Pseodoisidorus eas sententias iis auctoribus imposuerit, quorum non sunt, et posterioris aeui disciplinam antiquioribus Pontificibus affixerit, quasi prioribus Ecclesiae saeculis aeque viguisset. Ceterum quod de nouae disciplinae introductione ingeritur, stultus quidem plane fuisset impostor, si sperasset suam collectionem acceptum iri ab hominibus quae nouam omnino disciplinam a sui quoque saeculi moribus et consuetudinibus abhorrentem contineret. Quod si quaecumque contra consuetudinem ingeruntur, etiamsi bona et vtiia sint, ipsa nouitate perturbare solent; multo magis de iis timendum est, quibus disciplinam per se optimam et sanctioribus fultam legibus, longoque vsu ab omnibus receptam quispiam euertere et immutare contenderet. Nulli autem tumultus, clamores nulli auditi sunt ob inductas decretales apocryphas, nisi in ea parte, quae ad Episcoporum caussas et iudicia pertinet: de quibus aliqua apud Hincmarum leguntur, et in epistolis Nicolai I. At in his ipsis caussis atque iudiciis quod in pseudoepistolis ac Synodis Isidorianis traditur, non erat omnino nouum. Nonne caussae maiores, quae circa accusationes Episcoporum versantur, certis antiquorum Pontificum decretis Apostolicae Sedi reseruatae, sine eius assensu definiri non poterant? Vide inter cetera Leonis epistolas 6. 13. et 14. et Gregorii IV. epistolam primam ad vniuersos Episcopos. Nonne Episcoporum appellationes ad eamdem sedem antiquis canonibus et consuetudini, ac primatus etiam iuri innixas probauimus in Obseruationibus ad Dissert. v. Quesnelli part. 1. c. 5. 6. et 7.? Ne omnes promiscue admittantur ad accusandum Episcopum, cautum fuerat in canonibus Codicis Africani 128. 129. 130. et 131. nec non etiam canone sexto Concilii Cp. quem ex Graeco codice Nicolaus I. laudat epistola octaua. Episcopos eiectos et suis rebus exspoliatos non cogendos ad iudicium, nisi prius in suum gradum restituantur, et omnia eisdem ablata redintegrentur, colligitur ex Codice Ecclesiae Africanae c. 87. Haec et alia eiusdem generis, quae nouae disciplinae a pseudoisidorianis decretalibus inductae tribuuntur, lege-

NOTAE AD BALLERINIOS.

45. Plurimi recentiores, Zaccaria, Marchettius, aliique hanc causam perorarunt, vt ex collectione canonum pseudo-Isidoriana veterem disciplinam ecclesiasticam perturbatam non fuisse ostenderent.

re licebit in epistolis 8. 9. et 38. Nicolai I. qui tamen ea non ex illis apocryphis, quibus carebat, sed ex antiquioribus documentis confirmat: quemadmodum ante ipsum fecerat etiam Gregorius IV. in epist. 1. ad vniuersos Episcopos, in qua Venilonis Episcopi iudicium sibi reseruat. Fieri quidem potuit, vt haec disciplina, antiquis licet iuribus ac decretis constituta, non multum, seu rarius obtinuerit in quibusdam locis, quae aliis consuetudinibus et canonibus vterentur. Fieri etiam potuit, vt eadem disciplina in fauorem proborum ad fraudes praecauendas instituta, a quibusdam traheretur in abusum, et malorum impunitati seruiret. Pseudoisidori vero consilium ab hac improbitate alienum, non aliud fuisse nisi vt Episcopis iniuste oppressis subueniret, ex eius praefatione intelleximus. Forte etiam in ea Galliarum parte, in qua est Moguntia, vbi hae Pseudoisidori merces, vt mox dicemus, fabricatae fuerunt, disciplina in ipsis proposita iamdiu ante inualuerat S. Bonifacii Episcopi Moguntini opera, qui apostolica legatione functus, quantum apostolicae auctoritati deferret, eamdemque obseruantiam in ea loca inducere studuerit, ex eius epistolis liquet. Vide inter ceteras eius epistolam 105. ad Cudberthum Archiepiscopum Cantuariensem, in qua aliquot praecipua disciplinae capita ab eodem sancto Martyre et Germaniarum Apostolo iis in regionibus instituta, ac in pseudoepistolis Isidorianis postea repetita exhibentur. Idem quoque spiritus in successores eius Lullum, Riculfum, Autgarium transiit, vt ex aliis monumentis constat. Quodsi Pseudoisidorianae decretales eam disciplinam praeferunt, quae et antiquioribus decretis atque canonibus fulciebatur, et iamdiu ante saltem iis in regionibus vigebat, vbi Pseudoisidorus illas condidit; num aequa sit illa reprehensio, quae nouae disciplinae introductio ipsis decretalibus attribuitur, quisque intelliget. Negari tamen non posse videtur, quin eadem disciplina latius propagata magis multo inoleuerit, postquam eaedem decretales editae et diuulgatae fuerunt, ac mox in quibusdam Conciliis laudatae, atque subinde insertae in collectiones Reginonis, Burcardi, et aliorum, quae ob suam breuitatem ac methodum magno vsui fuere.

§. IV.

De auctore et tempore eiusdem collectionis.

46. Isidori nomen praefationi ab impostore fuisse inscriptum eo consilio, vt S. Isidoro Hispalensi Episcopo opus tribueretur, innuimus num. 37. vbi etiam probauimus hanc collectionem eidem Sancto adscribi non posse. Plerique eam adiudicant Riculfo Episcopo Moguntino, quem collectionem,

NOTAE AD BALLERINIOS.

46. Quum collectio pseudo Isidoriana in imperio Germano-Franco, et pro eo conficta fuerit, absurdum profecto est de aliquo hispano auctore siue Isidoro, siue alio nomine appellato cogitare. Architectus quidem, vt facilius fucum faceret, Isidori Hispalensis nomine eam collectionem vulgauit: ita enim ii, qui fabulas disseminant, nomen aliquod iam notum, suis commentis praefigere solent, et in exteris regionibus compositum opus plerumque iactant.

vti putabatur Isidori Hispalensis, ex Hispania allatam Moguntiae edidisse, et in vicinas Galliarum regiones euulgasse Hincmarus Remensis tradidit in opusculo contra Hincmarum Laudunensem cap. 24. *Si vero ideo talia*, inquit, *quae tibi visa sunt, de praefatis sententiis* (Angilramni) *ac saepe memoratis epistolis detruncando, et praeposterando, atque disordinando collegisti, quia forte putasti neminem alium easdem sententias, vel ipsas epistolas praeter te habere, et idcirco talia libere te existimasti posse colligere; res mira est, cum de ipsis sententiis plena sit ista terra, sicut et de libro collectarum epistolarum ab Isidoro, quem de Hispania allatum Riculfus Moguntinus Episcopus in huiusmodi, sicut et in Capitulis regiis studiosus, obtinuit, et istas regiones ex illo repleri fecit*. Cum vero Riculfus Moguntinus, qui Lullo successit anno 786. vel 787., e viuis excesserit anno 814. in collectione autem Isidoriana epistolae quaedam contineantur, ex. gr. Urbani I. et Ioannis III. quibus ab impostore insertae fuerunt ad verbum aliquot sententiae Concilii Parisiensis celebrati anno 829. hasce imposturas (1) Riculfo attribui non posse liquet. Hincmarus vero excusandus est, quippe quem haec bona fide sumsisse credimus ex Benedicto Leuita. Is enim in praefatione ad tres libros Capitularium V. VI. et VII. ab ipso digestos et editos circa annum 845. scripserat: *Haec vero Capitula, quae in subsequentibus tribus libellis coadunare studuimus, in diuersis locis, et in diuersis schedulis, sicut in diuersis Synodis ac placitis generalibus edita erant, sparsim inuenimus, et maxime in sanctae Mogontiacensis Metropolis Ecclesiae scrinio a Riculfo eiusdem sanctae sedis Metropolitano recondita, et demum ab Autcario secundo eius successore atque consanguineo inuerta reperimus, quae in hoc opusculo tenore suprascripto inserere maluimus*. Inter Capitula vero ab hoc inserta libris laudatis nonnulla occurrunt ex epistolis apocryphis priscorum Pontificum, quaedam ex pseudo-synodis Symmachi, et fere omnia Capitula ad Angilramnum Hadriano Papae afficta: quae tamen sine vllo auctoris nomine recitantur. Neque vero haec Benedictum Leuitam sumsisse existimes ex aliquo Capitulari Regum Francorum, ex quo item eadem Pseudoisidorus excerpens, priscis illis Pontificibus, Synodis Symmachi, ac Hadriano I. attribuerit. Si enim ea decreta in sinceris Capitularibus fuissent constituta; inuenta sane fuissent, si non omnia, saltem aliqua eiusmodi Capitularia, in quibus illa legerentur. Sic quidem cum Ansegisus ex veris Capitularibus suos libros quatuor compegerit; studiosi homines eadem Capitularia nacti sunt, in quibus fere omnia Ansegisi capitula continentur, nec non illa, quae ab Ansegiso praetermissa idem Benedictus Leuita ex veris Capitularibus in suis libris adiecit. Quid vero caussae est, cur ne vnum quidem capitulum ex apocryphis illis documentis in vllo antiquio-

Riculfo Moguntino tribui nequit.

(1) Riculfum aliquid noui attulisse Blondellus colligit ex libro 7. Capitularium c. 205. nunc 281. vbi ille in Wormatiensi conuentu Gregorii Papae epistolam attulisse traditur, cuius nulla nec ante, nec post memoria exstitit. Verum haec non supposititia, sed sincera est epistola Gregorii II. ad Bonifacium Moguntinum, quae legitur tom. 8. Concil. Venetae editionis col. 178.

NOTA BALLERIORVM.

ri Capitulari reperitur; nisi quia ea Benedictus non ex veris Capitularibus, sed ex pseudoisidorianis mercibus, in quibus dumtaxat inueniuntur, deriuauit? Haec ergo pseudoisidorianae collectionis capitula inter illa esse videntur, quae in Moguntinae Ecclesiae scrinio a Riculfo recondita tradidit. Cum porro haec collectio ab ipso Benedicto tribuatur, seu saltem inuoluatur cum aetate Riculfi, quem obiisse iam vidimus antequam ea conderetur et ederetur; non alia de caussa id videtur fecisse, nisi vt iisdem documentis auctoritatem crearet, et imposturae, quae ipsi ignota non esset, suspicionem remoueret. Hinc cum eiusmodi imposturis ipse primus, aut fere primus vsus sit, et Leuita fuerit Ecclesiae Moguntinae, ex qua ea collectio prodiit; nonnulli suspicantur cum Blondello, ipsum fortassis earumdem imposturarum fuisse architectum.

Auctor Germano-Francus.

Tempus collectionis.

47. Hoc certe tempore collectio condita, et in Germania quidem, quae in Galliis veteri dispositione censita, Francorum Regibus suberat, non vero in Hispania; ac proinde aliquem Germano-Francum habet auctorem. Cum recentius documentum, ex quo impostor integras sententias in apocryphis compingendis decerpsit, sit Concilium Parisiense anni 829. ante hunc annum editio eiusdem collectionis collocari nequit. Porro Concilium Aquisgranense anni 836. cap. 2. n. 8. decernens, vt per singulos annos sanctum oleum in coena Domini *iuxta traditionem apostolicam ac statuta decretalium, in quo de eadem re praecipitur*, ab Episcopis conficiatur; secundam Fabiani pseudo-epistolam indicare creditur. Hinc ea editio post annum 829. et ante annum 836. statuenda videtur. Mirum vero est, Rabanum, qui paullo post annum 841. Otgario, seu Autcario Moguntino Episcopo Poenitentiale nuncupauit, nihil ex apocryphis Isidorianis produxisse. Num id fecerit, quia ipsis nihil fidebat; an vero quia nondum prodiissent, ita vt Aquisgranensis Concilii decretum ad Fabiani pseudo-epistolam perperam referatur, alii iudicent. Quod si hoc secundum probabilius iudicetur, et multo magis si cum Blondello credatur impostor quasdam formulas et phrases excerpsisse ex epistola Ionae Aurelianensis ad Carolum Caluum, qui regnum obtinuit anno 839. Isidoriana collectio vulgata dicenda esset circa tempus, quo Benedictus Leuita libros Capitularium edidit, nimirum circa annum 845. vnde prima apocryphorum expressa mentio legitur in epistola Caroli Calui ad Episcopos in conuentu Carisiaco scripta anno 857. Neque vero moueat collectio Remedio Curiensi attributa, et a Goldasto edita cum hac epigraphe: *Alamannicae Ecclesiae veteris canones ex Pontificum epistolis excerpti a Remedio Curiensi Episcopo iussu Karoli Magni Regis Francorum et Alamannorum*. Hic Rex cum obierit anno 814. Goldastus ipsam collectionem conditam putat circa annum 813. Amplior erat haec collectio, eique additamenta accesserunt Notingi Constantiensis Episcopi, qui vita functus est anno 934. At hae Notingi additiones cum non exigua parte canonum a Remedio collectorum ex suo codice excisa atque sublata idem Goldastus tradit. Capita ab eodem edita, quae supersunt, sunt tantum quadraginta nouem; eaque ex ordine exhibent excerpta ex solis pseudoepistolis priscorum Pontificum a S. Clemente ad S. Vrbanum vsque. Haec

De collect. Remedii Curiensis.

t. 2. Rer. Alaman. part. 2. p. 134. edit. 1730.

vero ipsa excerpta, quae auctor ex Pseudoisidori collectione post Carolum Magnum, vt vidimus, compacta deriuauit, palam faciunt, errorem esse in titulo, vel in explicatione tituli *Karoli Magni*, et Remedium, qui horum excerptorum auctor traditur, ad posteriorem aetatem referri oportere. Forte pro *Carlo Magno* intelligendus est *Carolus Crassus*, qui ita *Carolus Magnus* fuerit nuncupatus, vti *Lodouicus Magnus* dictus inuenitur Imperator Ludouicus II. Carolus nimirum Crassus vulgata iam Pseudoisidori collectione primo Alemannorum Rex fuit, et postea imperium obtinuit.

Auctor non fuit Hispanus.

48. Pseudoisidorum vero non fuisse Hispanum, sed Germano-Francum multa conuincunt. Ex Moguntia quidem collectionem prodisse, et per Gallias disseminata fuisse exemplaria Hincmaro teste accepimus: qui licet in eo falsus sit, quod praesumens auctorem S. Isidorum Hispalensem, eam ex Hispania allatam tradidit; in eo tamen quod e Moguntia eadem collectio vulgata fuerit, conlato Benedicti Leuitae testimonio maxime confirmatur. Hac de caussa, qui apocrypha illa nono saeculo primum laudarunt, Germano-Galli sunt, nulli autem Hispani, aut aliarum regionum Scriptores. Hispanos quidem hanc collectionem diutius ignorasse, vel non suscepisse colligere licet ex epist. 121. Innocentii III. lib. 2. Hinc enim discimus, eos in quadam caussa Alexandro III. obtulisse suum codicem canonum, in quo cum aliis Conciliis describebatur Emeritense. Hoc autem Concilium cum aliis non in Isidoriana collectione, sed in auctiori Hispanica describitur: ac proinde corpus canonum per id quoque tempus apud Hispanos receptum erat collectio Hispanica. Vetustiores codices Isidoriani sunt Germano-Franci, adeo vt ii quoque, qui in alias regiones traducti nonum saeculum attingunt, e Galliis prouenerint, vt de duobus Vaticanis nono saeculo scriptis paragrapho sequenti patebit. Adde quod in pseudo-epistolis plures Germano-Francorum idiotismi inueniuntur, eadem stili barbaries, quae in aliis eiusdem aetatis Scriptoribus Gallicanis et Germanis deprehenditur: idiotismi autem Hispanorum proprii, qui in Etherio et Eulogio notari queunt, nulli. Euidentius est illud, quia impostor non pauca transcripsit ex epistolis S. Bonifacii Episcopi Moguntini, et ex litteris Cangith Abbatissae ad eumdem Bonifacium, quae non in Hispania, sed Moguntiae, et in Germania, vbi illi versati sunt, inueniri potuerunt. Accedit tandem argumentum omnium, vt nobis quidem videtur, grauissimum. Dum impostor Hispanicam collectionem suae inseruit, non vsus est codicibus Hispanae originis, sed illis originis Gallicanae. Id nobis innotuit in conferendis epistolis S. Leonis. Duos

NOTAE AD BALLERINIOS.

48. In Hispania nullum vnquam repertum fuit exemplar collectionis pseudo-Isidorianae. Et quamnam, rogo, fidem ea apud hispanos mereri potuisset, quum verae eorum collectioni multis in locis contraria esset? Falsarius inter alia ita praefatur: *Scire autem vos octoginta episcopos, qui hoc opus me incipere, et perficere coegistis, et cunctos reliquos domini sacerdotes oportet, quod etc.* Quis hispanus, quaeso, seculo IX. hispanos ita alloqui ausus fuisset, aut etiam Isidoro Hispalensi eiusmodi praefationem, et collectionem affingere?

enim codices collectionis Hispanicae adhibuimus, Vindebonensem 41. originis Hispanae, ac Vaticanum 1341. Gallicanae originis. Insignem horum codicum varietatem in lectionibus iam notauimus cap. 4. n. 23. ita vt in Vindebonensi corruptae quidem sint, sed ad veram lectionem ipsi errores accedant; in Vaticano autem manifestae sint emendationes arbitrariae, quae a germano textu recedunt. Huic autem Vaticano codici, qui ex Gallia in bibliothecam Vaticanam peruenit, similes plane in lectionibus seu emendationibus agnouimus tres alios codices Gallicanos laudatos a P. Coustantio, ex quibus eiusmodi codices in Galliis inuenti ac disseminati, a studioso aliquo Gallicano antiquario Hispanicum corruptum codicem olim exscribente et emendante prouenire nemo dubitare potest. Vide quae in hanc rem adnotauimus loco laudato. Porro easdem Leonis epistolas contulimus cum editione Merlini, quae e ms. Isidoriano prodiit, nec non cum aliis codicibus Isidorianis, ac praesertim cum Vat. 630. qui inter Isidorianos omnium vetustissimus et Pseudo-isidoro suppar puriorem eius collectionem continet. Horum autem lectiones cum plurimum absunt a lectionibus Vindebonensis exempli originis Hispanae; tum easdem omnino lectiones et emendationes repraesentant, quae sunt in codice Vat. 1341. originis Gallicanae: idque adeo euidenter patuit, vt conferentibus codicem Isidorianum Vat. 630. cum Hispanico Vat. 1341. in eisdem Leoninis epistolis, alter ex altero ad verbum exscriptus visus sit. Nihil ergo dubitandum est, quin Pseudo-Isidorus in inserendis suae collectioni documentis collectionis Hispanicae codicem adhibuerit non Hispanae originis, sed Gallicanae. Quid ita? nisi quia in Galliis, vbi erant huiusmodi codices, non autem in Hispania suam collectionem digessit. Quis ergo post tot ac tam manifesta indicia de auctore Gallicano, seu Germano-Franco adhuc ambigendum putet?

Collect. Isid. praefert lectiones collectionis Hispanae originis Gallicanae.

§. V.

De codicibus Isidorianis. Ordo et catalogus documentorum huius collectionis sumtus ex antiquissimo omnium ms. Vat. 630.
Spuria, sincera, et interpolatata accurate discernuntur.

Codices Isid. quantum discrepent.

49. Cum mss. codices Isidorianae collectionis in bibliothecis frequentiores sunt; tum vero plerique ita inter se discrepant, vt quid contineret primitiua collectio, plures dubitent. Multi enim codices solas decretales epistolas praeferunt, carent vero canonibus Conciliorum, quos tamen Pseudo-Isidorum suae collectioni inseruisse ex eius praefatione liquet. In his alii plures, alii pauciores epistolas continent, alii etiam ordine ipsarum nonnumquam discrepant. Qui autem canones cum epistolis exhibent, non semper conueniunt. Quidam enim auctiores sunt in epistolis, quas vel Isidorianis inserunt, vel in fine adiiciunt. Nobis tredecim exemplaria inuenire licuit, e quibus quinque Conciliorum canonibus expertes tum numero, tum ordine epistolarum plerumque dissentiunt. Hu-

iusmodi sunt codices Vat. 629. 3788. 3791. 3873. et Vallicellanus D. 38. Codices autem cum epistolis atque canonibus, e quibus ne vnum quidem reperire contigit P. Coustantio, nobis hi octo praesto fuere, Vat. 630. 631. et 1340. Vat. Ottobonianus 93. Casanatensis A. 11. 14. Florentinus PP. Praedicatorum S. Marci 182. Patauinus 100. Canonicorum Lateranensium S. Ioannis in Viridario, et Venetus bibliothecae Ducalis S. Marci in duos tomos diuisus, quorum alter signatur n. 168. alter 169. Ex his tamen nonnulli mutili, aliquibus epistolis initio, vel in fine carent.

Praefat. t. 1. epist. R. P. n. 155.

Quae vera Isid. collectio.

50. Vt in tanta manuscriptorum varietate discerni tute possit, quaenam vere fuerit Pseudo-Isidori collectio, seu quae documenta in primaeuo eius fetu indita fuerint, lucem praeferent haec praefationis eius verba, quibus suae collectionis imaginem ac documentorum summam atque ordinem exprimit. *In principio vero*, inquit, *voluminis huius, qualiter Concilium apud nos celebretur, posuimus, vt qui nostrum ordinem sequi voluerint, sciant qualiter hoc agere debeant. Qui autem hoc agere melius elegerint, faciant quod iusto canonicoque atque sapientissimo consilio iudicauerint. Denique propter eorum auctoritatem ceteris Conciliis praeposuimus canones, qui dicuntur Apostolorum, licet a quibusdam apocryphi dicantur, quoniam plures eos recipiunt, et sancti Patres eorum sententias synodali auctoritate roborauerunt, et inter canonicas posuerunt constitutiones. Deinde quarumdam epistolarum decreta Apostolicorum interseruimus, id est Clementis, Anacleti, Euaristi, et ceterorum Apostolicorum, quas potuimus hactenus reperire epistolas, vsque ad Siluestrum Papam. Postmodum vero Nicaenam Synodum constituimus propter auctoritatem eiusdem magni Concilii. Deinceps diuersa Concilia Graecorum et Latinorum, siue quae antea, seu quae postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distincta, sub huius voluminis aspectu locauimus: subiicientes etiam reliqua decreta Praesulum Romanorum vsque ad S. Gregorium, et quasdam epistolas ipsius, in quibus pro culmine Sedis Apostolicae non impar Conciliorum exstat auctoritas*. Illi igitur codices, qui primo post praefationem exhibent ordinem celebrandi Concilii, dein canones proferunt Apostolorum, postea epistolas Apostolicorum, seu priscorum Pontificum a S. Clemente ad S. Siluestrum, deinde Nicaenum cum ceteris Grecorum et Latinorum Conciliis, ac tandem epistolas alias consequentium Pontificum vsque ad S. Gregorium; hi, inquam, codices veram et integram Isidorianam collectionem continere dicendi sunt. Tales autem omnino

Qui puri codices.

NOTAE AD BALLERINIOS.

50. Inter disputationes ecclesiasticas, quas Michael Thomasius Taxaquet edidit Romae in domo sua anno 1565. extat disputatio *de ratione habendi concilia prouincialia, ac dioecesana, ac de iis, quae in ipsis praecipue sunt tractanda: cui adiungitur Isidori ordo de celebrando concilio*. Hic ipse est ordo, de quo agunt Ballerinii. In codice vaticano 630. collectionis pseudo-Isidorianae, qui antiquissimus omnium habetur, charactere recentiori haec est inscriptio: *Isidori Hispalensis de synodis, et decretis liber perutilis*. In fine est haec nota: *Petrus de Pareia familiaris Cardinalis S. Crucis restituit nomine Cardinalis hunc librum Laurentio Parmenio custodi bibliothecae Palatinae, et hic restituit crateram argenteam die 8. ianuarii 1521.*

esse deprehendimus duos codices Vat. 630. et 631. qui sunt plane integri. Tres autem Vat. Ottobon. 93. Florentinus S. Marci, et Casanatensis, licet tum decretales epistolas, tum Conciliorum canones praeferant; cum tamen mutili sint, integrae collectionis notitiam praestare non possunt. Alius autem Vat. 1340. ac duo Veneti S. Marci plura documenta addunt post S. Gregorium, quae cum Pseudo-Isidoro attribui non possint, ad additamenta referenda sunt, de quibus capite sequenti erit sermo. Codicem Patauinum 100. S. Ioannis in Viridario etsi integrum, at posterioris aetatis, diligenter euoluere per tempus non licuit. Itaque ex illis duobus integris et puris Isidori codicibus Vat. 630. et 631. quos diligentius expendimus, totius collectionis Isidorianae descriptionem subiiciemus: de aliis autem aliqua addemus postea. Inter hos autem duos Vaticanos integros codices in serie et ordine praecipue sequemur codicem 630. Is enim praeferendus omnino est omnibus, quippe qui non solum est Gallicanus, id est eius regionis, in qua haec collectio concinnata fuit; verum etiam vti antiquissimus omnium laudatur a Montfauconio, et Cardinali de Aguirre. Gallicanum duo probant: I. notatio recentiori charactere initio scripta: *Hic liber spectat ad vsum Ioannis Episcopi Atrebatensis*: II. epistola Luitardi Venciensis ad Wenilonem Rothomagensem. Antiquissimum vero et ipsi Pseudo-Isidoro supparem declarat catalogus Romanorum Pontificum qui in Leone IV. Benedicto III. et Nicolao I. desinit: ex quo hic codex sub Nicolao I. exaratus agnoscitur, id est inter annum 858. et 867. quo quidem tempore documenta huius collectionis ab Hincmaro et aliis Gallis Episcopis allegari coeperunt. Hinc idem codex vnum e primis eiusdem collectionis exemplaribus habendus: quod ipsum etiam atque etiam confirmant duae appendiculae quorumdam documentorum, quae cum posterioribus curis Pseudoisidorus addidisset, in hoc primigeniae collectionis exemplo adiectae sunt in fine; cum in aliis codicibus suo loco insertae inueniantur. Huic ergo codici in constituenda ac describenda eadem collectione quantum prae ceteris sit deferendum, nemo non videt.

De ms. Vat. 630. puro Isidoriano, et omnium vetustissimo.

51. Ante collectionem praeter catalogum Romanorum Pontificum, quem in Nicolao I. desinere monuimus, affertur adnotatio de quatuor Conciliis generalibus. Haec legitur apud Gratianum dist. 15. c. 1. ac ex S. Isidoro Hispalensi lib. 6. Originum c. 16. sumta est. Dein sequitur adnotatio de sex Conciliis, vti apud eumdem Gratianum dist. 16. c. 10. tum alia adnotatio de aliis Conciliis vno et viginti, quorum octo priora sunt Ancyranum, Neocaesariense, Gangrense, Sardicense, Antiochenum, Laodicenum, Carthaginense, et Africanum, quae Hadrianae collectionis seriem referunt: cetera vero tredecim sunt Gallicana, nullum Hispanicum: quod hanc adnotationem in Galliis conditam indicat. Eadem apud Gratianum exstat dist. 16. c. 11. vbi tamen tria alia Gallicana Concilia adduntur, quae idcirco complent numerum XXIV. Tum in codice post mentionem Concilii Maticensis propositam numero XXI. subiiciuntur alii octo numeri a XXII. vsque ad XXIX. qui tamen vacui relinquuntur. Sequuntur porro alii decem et octo numeri a XXX. ad XLVII. in quibus indicantur Concilia Hispanica, et reliqua quae in tabula Conciliorum dein reco-

Quae in eo ms. praemissa sunt collectioni Isid.

recolenda iisdem numeris referuntur. Subiicitur Notitia prouinciarum, quam Andreas Scotus, Petrus Bertius, et Emanuel Schelestratius publici iuris fecerunt; ac postea Notitia Galliarum, quae a pluribus vulgata est. Hae omnes adnotationes atque Notitiae non solum exstant similiter in ms. Vat. 631. aliisque exemplis, quae Isidorianam integram collectionem continent, verum etiam in codice Vat. 1341. collectionis Hispanicae, originis Gallicanae, ita vt dubitandum non sit, quin vel ex aliquo eiusmodi exemplo collectionis Hispanicae traductae fuerint in manuscripta Isidori, vel ex Mss. Isidorianis in eos codices collectionis Hispanicae transierint. Haec autem omnia, quae praecedunt, et non pertinent ad collectionem Isidori, claudit memorata epistola Luitardi Episcopi Venciensis ad Wenilonem Rothomagensem scripta an. 868. quae solius manuscripti Vat. 630. propria, ex eodem edita est tom. 10. Conciliorum edit. Ven. col. 1403.

52. Post haec collectio Isidoriana exorditur a praefatione hoc titulo: *Incipit praefatio S. Isidori Episcopi. Isidorus Mercator seruus Christi le-* Descriptio collectionis Isid.

NOTAE AD BALLERINIOS.

52. Inscriptio vetus codicis Vaticani 630. est: *Incipit praefatio Isidori episcopi libri huius Isidorus Mercator est*. In codice Vaticano veteri 4160. pag. 48. terg. est compendium praefationis pseudo-Isidorianae hoc titulo: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit praefatio Sancti Isidori episcopi. Isidorus seruus Christi Hectori conseruo suo, et parenti in Domino salutem. Compellor a multis etc.* Desinit, *seculi leges praecipiunt*. Fortasse breuis haec praefatio vberiorem aliam praecessit, quae nunc in collectione pseudo-Isidoriana iam edita conspicitur. Sequitur: *Ex dictis S. Bonifacii caput* 1. *De eo quod laicus, vel adulter etc.* Pro *Hectori* ceteri exhibent *lectori*, sed fortasse auctor voluit *Hectori*; non enim satis congruit, quod Isidorus episcopus quemuis lectorem vocet *parentem in Domino*. Et concilio quidem Tarraconensi anno 516. subscripsit *Hector episcopus Carthaginiensis*: sed antiquior hic est episcopus, quam vt suspicari possimus, ab architecto collectionis eum in mente habitum, cui Isidori Hispalensis nomine opus dedicaret. In codice Vaticano 631. hic est titulus: *Incipit praefatio Isidori in sequenti opere. Seruus Christi lectori conseruo suo, et parenti in Domino fideli salutem*. In codice Vaticano 629., de quo infra cap. 94., titulus praefationis incipit, *Isidorus Mercatus seruus*, siue intelligere malis *Isidorus mercatus seruus Christi*. In quodam codice nomen *peccator*, aut *mercator* dubio modo exaratum reperi. Controuersia nonnulla est, veriorne sit lectio *Isidorus peccator*, an *Isidorus Mercator*? Hoc vltimum suadere possunt mss. exemplaria, quae ita habent: tum etiam quod seculo IX. Isidorus mercator S. Eulogii Cordubensis frater vixit, cui nonnulli collectionem supposititiam ascribunt. Verum reclamant codices, et auctorem episcopum fuisse dicunt: qui etiam nomine *Mercator* vocari potuerit, vt *Marius Mercator*. Probabilius tamen est, falsarium collectionis artificem, quum videret, episcopos, aliosque viros pios passim sese *peccatores* nuncupare, hunc titulum Isidoro suo affinxisse. Elipandus in epistola ad Migetium tom. 5. Hisp. sacr. pag. 550. cauillum haeretici huius refellit: *De sacerdotibus vero quod asseris, cur se pronuncient peccatores, si vere sancti sunt: aut si certe se peccatores esse fatentur, quare ad ministerium accedere praesumunt etc.* Quod satis arguit, communem quodammodo vsum fuisse, vt sacerdotes se *peccatores* nominarent. Exempla congerere non vacat. Nonnulla indicauit Nic. Antonius, qui de collectione pseudoisidoriana agit, et in not. Bayerius.

ctori conseruo suo et parenti in Domino fidei salutem . Compellor a multis etc. Edita est ex codice Vat. 630. a Cardinali de Aguirre. Vide tomum 1. Concil. pag. 4. Merlinus omittit *Mercator*, et pro *fidei* habet *fideli*. Vulgati Conciliorum pro *Mercator* substituunt *peccator*, quod nulli nostri codices praeferunt. *Mercator* quoque legitur in codice Parisiensi, quem vidit Harduinus, nec non apud Iuonem in decreto; et solum in huius margine *peccator*.

Praefationi subiicitur epistola supposititia Aurelii ad Damasum, cuius initium est: *Gloriam Apostolicae Sedis*, nec non apocrypha Damasi responsio, *Scripta sanctitatis tuae etc.* quas videsis tom. 2. Concil. col. 1011. et 1012. In ms. Vat. 631. hae describuntur ante praefationem, sed perperam; nam Hincmarus Remensis in opusculo aduersus Hincmarum Laudunensem c. 24. Damasi responsionem ad Aurelium laudans, *quam*, inquit, *Isidorus suae praefationi supposuit, et collectioni praeposuit*.

Postea sequitur *Ordo de celebrando Concilio. Hora diei prima etc.* vti tom. 1. Concil. a col. 8. vsque ad col. 12. Hunc quidem ordinem, qui sumtus est ex Concilio Toletano IV. initio collectionis praemittendum auctor in praefatione receperat.

Dein affertur tabula Conciliorum cum titulis 47. quorum primi 45. illi sunt, quos in Hispanica exhibuimus c. 4. n. 14. alii autem duo sunt hi: XLVI. *Decreta quorumdam Praesulum Romanorum ad fidei regulam, et disciplinam ecclesiasticam constituta*. XLVII. *Synodus Toletana* XLVIII. *Episcoporum*. Haec eadem tabula cum iisdem titulis 47. exstat etiam in codice Casanatensi A 11. nec non in Vat. 1341. continente collectionem Hispanicam originis Gallicanae; ac propterea ex alterutro fonte in alterum irrepsit. Certe duo tituli 46. et 47. qui nec cum Hispanicae, nec cum Isidorianae collectionis corpore concordant, addititii noscuntur. Error quidem inest in titulo 46. qui non exprimit vllum Concilium, sed est ille ipse titulus in Hispanica collectione praefixus parti secundae, quae decretales Sedis Apostolicae continet.

Subduntur aliae duae epistolae supposititiae, altera S. Hieronymi ad Damasum, cuius initium: *Gloriam sanctitatis tuae etc.* altera Damasi ad Hieronymum, quae incipit: *Gaudet Ecclesia tuo fonte etc.* Editae sunt ab Henschenio, Schelestratio, et aliis: nouissime autem insertae sunt Appendici operum S. Hieronymi tom. 11. editionis Veronensis pag. 275. Cum hae inueniantur etiam in quibusdam mss. Pontificalis Romani Damaso inscripti, quod Pseudoisidorus adhibuit, num harum suppositio ipsum Pseudoisidorum, an alium antiquiorem habeat auctorem, ex quo ipse illas receperit, definire non licet.

Mox ex collectione Hadriana describuntur quinquaginta canones Apostolorum versionis Dionysianae.

Epistolae priscorum Pontificum supposititiae.

Tum sequuntur epistolae priscorum Pontificum a S. Clemente ad Melchiadem vsque, omnes supposititiae, et omnes a Pseudoisidoro confictae, duabus tantummodo S. Clementis exceptis, quas tamen ille interpolauit. En ipsarum seriem, quas in editis Conciliorum inuenire licebit.

Epistolae quinque S. Clementis, duae ad Iacobum, tertia ad omnes Epi-

scopos, Presbyteros etc. quarta ad Iulium et Iulianum, quinta ad Hierosolymis habitantes cum Iacobo Episcopo. Duae primae iam a Graeco aliquo confictae fuerunt, et a Rufino latinitate donatae, in vetustiores collectiones tum Italicas, tum Gallicanas transierant. Solam epistola secunda in collectionibus Italicis inscribitur: *Praecepta S. Petri*: quo titulo illam ex iisdem collectionibus hoc tomo edemus inter documenta Iuris canonici veteris: at in Gallicanis codicibus ab Harduino et Coustantio indicatis inscribitur: *Epistola praeceptorum S. Clementis Papae missa Iacobo Fratri Domini*, vel *Epistola S. Clementis Romani ad Iacobum de sacramentis Ecclesiae*. Has duas epistolas Pseudoisidorus ex Gallicanis collectionibus excerpsit, vnde in secunda *epistolae* inscriptionem retinuit. Tres vero alias epistolas ipse supposuit. Illis autem duabus spuriis epistolis, quas aliunde accepit, nouas imposturas addidit, cum eas prolixis interpolationibus auxit. Has interpolationes quisque dignoscet, si easdem epistolas ex Isidoriana collectione in Conciliis editas conferat cum illis multo breuioribus, quae ex versione Rufiniana, et ex antiquioribus collectionibus hoc ipso tomo proferuntur, prima in collectione subiicienda cap. 64. col. 454. altera inter documenta paullo ante laudata num. 5. col. 674.

Duae epist. S. Clementis spuriae ab Isid. interpolatae.

S. Anacleti epistolae tres, prima ad omnes Orientales, secunda ad Episcopos Italiae, tertia ad Episcopos omnes.

S. Euaristi duae, vna ad Africanos Episcopos, altera ad Aegyptios.

S. Alexandri I. epistolae tres, prior ad omnes Orthodoxos, aliae duae ad Episcopos omnes.

S. Xysti I. epistolae duae, prima ad omnes Christianos, altera ad omnes Episcopos.

S. Thelesphori vna ad omnes Christianos.

S. Hygini epistolae duae, vna ad omnes Christianos, altera ad Athenienses.

S. Pii I. item duae, prima ad omnes Christianos, ad Italos altera.

S. Anitii (pro Aniceti) vna ad Episcopos Galliae.

S. Soteris duae, prior ad Campaniae, secunda ad Italiae Episcopos.

S. Eleutherii vna ad Galliae prouincias.

S. Victoris I. epistolae duae, vna ad Theophilum Episcopum Alexandrinum, alia ad Africanos.

S. Zephirini duae, prima ad Siciliae, altera ad Aegypti Episcopos.

S. Callisti I. duae, vna ad Benedictum Episcopum, alia ad Episcopos Gallos.

S. Vrbani I. vna ad omnes Christianos.

S. Pontiani duae, prior ad Felicem Succribonum, altera ad Christianos omnes.

S. Anteri vna ad Episcopos prouinciarum Boeticae et Toletanae.

S. Fabiani tres, prima ad omnes Episcopos, secunda ad Orientales, tertia ad Hilarium Episcopum.

S. Cornelii duae, vna ad omnes Episcopos, ad Rusticum Episcopum altera.

S. Lucii I. vna ad Episcopos Galliae et Hispaniae

S. Stephani I. duae, prior ad Hilarium Episcopum, secunda ad Episcopos omnes.

S. Xysti II. duae, prior ad Gratum Episcopum, secunda ad Episcopos Hispaniae.

S. Dionysii duae, vna ad Vrbanum Praefectum, altera ad Seuerum Episcopum.

S. Felicis I. epistolae tres, prima ad Paternum Episcopum, secunda ad Episcopos Galliae, tertia ad Benignum Episcopum.

S. Eutychiani duae, prior ad Boeticae, secunda ad Siciliae Episcopos.

S. Caii vna ad Felicem Episcopum.

S. Marcellini duae, ad Salomonem Episcopum vna, altera ad Episcopos Orientis.

S. Marcelli duae, prima ad Episcopos Antiochenae prouinciae, secunda ad Maxentium tyrannum.

S. Eusebii tres, prior ad Galliae, altera ad Aegypti, tertia ad Tusciae et Campaniae Episcopos.

S. Melchiadis vna ad Episcopos Hispaniae.

In hac prima parte, quae ad priscos Pontifices pertinet a S. Clemente vsque ad Melchiadem inclusiue, seu exclusiue vsque ad S. Siluestrum, Pseudoisidorus quinquaginta nouem epistolas finxit, et duas S. Clementi olim affictas retulit, ac interpolauit.

53. Sequitur ea pars, quae Concilia exhibet. Praemittitur opusculum inscriptum *de primitiua Ecclesia et Synodo Nicaena*. Hoc opusculum cum subiiciatur literis Melchiadis, eiusdem Pontificis nomine inscriptum a Gratiano aliisque allegatur. Sed in codicibus nomine caret. Est autem veluti prooemium ipsius Pseudoisidori in constitutionem sequentem. Incipit: *Nemo, qui diuinas Scripturas legit etc.* vti tom. 1. Concil. Ven. edit. col. 1562.

Subiicitur *Constitutio Constantini ad Siluestrum. In nomine etc. Ea quae Saluator et Redemptor noster etc.* Ibidem col. 1564. Apocryphum est hoc documentum. Quidam istud Pseudoisidoro tribuunt. Balsamon quaedam Graeca eius fragmenta recitat. Integrum autem documentum graece scriptum inuenit P. Possinus in Vaticanis codicibus Graecis 614. fol. 76. 789. fol. 185. 973. fol. 39. et 1416. fol. 127. vti P. Labbeus notauit. Hinc non improbabiliter suspicati sunt Baronius et Binius, hoc constitutum a Graecis fuisse confictum, et postea latine redditum, atque a Pseudoisidoro exceptum. Illud quidem legitur latine in collectione Gallicana, quam primo loco exhibet vetustus codex Colbertinus 3368. Vide quae diximus part. 2. c. 8. n. 3. Etsi vero hoc documentum ibidem addititium videatur; cum tamen eadem collectio Colbertina sit Pseudoisidoro antiquior, nec quidquam Isidorianum receperit; ipsum ex hac, vel ex alia fortassis vetustiore Gallicana collectione hoc monumentum ebibisse satis credibile est.

Sequitur: *Quo tempore Nicaenum Concilium habitum sit. Canones generalium Conciliorum a temporibus Constantini coeperunt, etc.* ac desinit in verbis *secundum post Apostolos symbolum tradiderunt*. Est initium praefationis collectionis Hispanicae, quam integram dedimus cap. 4. n. 14.

Incipit epistola, vel praefatio Nicaeni Concilii, Beatissimo Siluestro in vrbe Roma Apostolicae Sedis Antistite etc. Est praefatio a Pseudoisidoro sumta ex collectione hoc tomo edita. Vide col. 22.

Postea describuntur canones Conciliorum Graeciae, Nicaeni, Ancyrani, Neocaesariensis, Gangrensis, Sardicensis, Antiocheni, Laodiceni, Constantinopolitani, Ephesini, et Calchedonensis, ac Formata Attici. Item canones octo Conciliorum Africae, septem Carthaginensium, et Mileuitani. Dein canones Conciliorum Galliae, trium Arelatensium, Valentini, Tauritani, Regensis, Arausicani, Vasensis, Agathensis, Aurelianensis. Tandem canones Conciliorum Hispaniae, Eliberitani, Tarraconensis, Gerundensis, Caesaraugustani, Ilerdensis, Valentini, Toletanorum I. II. III. et IV. initium Bracarensis I. quo interrupto inseruntur aliae nouem Synodi Toletanae a V. ad XIII. quae vltima apud Merlinum in fine mutila, in Vat. 630. aliisque Isidorianis integra legitur. Postea iterum subditur Synodus Bracarensis I. sed integra; et mox Bracarensis II. Dein Capitula Martini Bracarensis, et Concilium Bracarense anni 675. ac tandem duae Synodi Hispalenses. Haec omnia Pseudoisidorus sumsit ex auctiori collectione Hispanica originis Gallicanae, qualis est in ms. Vat. 1341. cum eadem repetitione Bracarensis I. et cum iisdem lectionibus liberius emendatis, vti antea monuimus. Solum in Nicaeno post symbolum omittitur Episcoporum catalogus, qui in eodem codice collectionis Hispanicae legitur. Canones Concil. ex Hispanica sumti.

54. Tertia pars sequitur, quae epistolas profert ceterorum Praesulum Romanorum a S. Siluestro ad S. Gregorium vsque. Eadem praefatio his praemittitur, *Hactenus digestis Conciliis etc.* quam in Hispanica attulimus cap. 4. n. 15. Epistolae Pontificum a S. Siluestro partim spuriae, partim sincerae, aut interpolatae.

Primum autem documentum, quod producitur, supposititium est. *Incipiunt excerpta quaedam ex synodalibus gestis S. Siluestri Papae. Temporibus S. Siluestri Papae, et Constantini piissimi Augusti factum est magnum Concilium in Nicaena etc.* vti tom. I. Concil. a col. 1575. vsque ad verba columnae 1578. *designatus sit chirographus*. Cum vero in editione Conciliorum his excerptis subiiciantur ipsa synodalia gesta S. Siluestri cum titulo: *Canon*, siue *Constitutum Siluestri*, ex quibus haec excerpta Pseudoisidorus decerpsit; haec quoque gesta, quae aeque supposititia sunt, in Isidoriana collectione intexta ibidem traduntur. Verum licet in aliquo codice Isidoriano legantur; absunt tamen a nostro codice et ceteris, quos consuluimus. Inanem quidem laborem ille assumsisset concinnando excerpta ex iisdem gestis, si ipsamet gesta suae collectioni inserenda putasset. Haec tantum excerpta in suo quoque codice inuenta memorat Hincmarus Remensis in saepe laudato opusculo contra Hincmarum Laudunensem c. 24. vbi etiam gesta eiusmodi veluti apocrypha reiicit. Cum porro ea sub Symmachi aetatem vna cum aliis documentis apocryphis concinnata, inserta fuerint quibusdam collectionibus Italicis, ac in Gallias etiam transierint, vti leguntur in vetusto ms. Colbertino 784. de quo confer part. 2. c. 6. n. 4. et 5. Pseudoisidorus ex aliquo eiusmodi Gallicano exemplo haec excerpta deduxisse dicendus est. Ceterum prae oculis habuisse etiam Pontificale Romanum Damasi nomine inscriptum, cuius auctor eadem S. Silue-

stri synodalia gesta compendio exhibet, nihil dubii est. Quaedam enim particulae excerptorum Pseudoisidori cum Pontificalis abbreuiatione magis, quam cum ipsis gestis conueniunt.

Epistola suppositia Athanasii et ceterorum Aegyptiorum ad Marcum Papam, qua petunt exemplum canonum Nicaenorum; et rescriptum Marci ad eosdem item supposititium. Vide tom. 2. Conc. col. 488. et 490.

Fides in sacro Romano tractata Concilio a beatissimo Iulio Papa et reliquis verae fidei Episcopis. *In nomine Domini Dei et Saluatoris etc.* Ibi col. 549. Haec quoque est pseudoisidoriana impostura.

Eiusdem Iulii Papae epistola ad Orientales pro S. Athanasio. *Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticis instruere disciplinis etc.* Ibi col. 497. Est apocrypha.

Responsio Orientalium pariter apocrypha. *Licet circa omnes etc.* Ibi col. 502.

Rescriptum Iulii ad eosdem Orientales. *Decuerat vos aduersus Sanctam Romanam et Apostolicam Ecclesiam etc.* Ibi col. 506. Apocryphum.

Athanasii et Aegyptiorum Synodica ad Liberium Papam apocrypha. *Vestrae beatissimae paternitatis iura etc.* Eodem tom. 2. Concil. col. 817.

Liberii rescriptum ad eosdem item supposititium. *Olim et ab initio etc.* Ibi col. 819.

Athanasii et Aegyptiorum ad Felicem Papam epistola apocrypha. *Vestro sancto suggerimus Apostolatui etc.* Ibi col. 993.

Felicis responsio. *Sacram vestram Synodicam etc.* Ibi col. 999. Alia eiusdem ad eosdem. *Gratia vobis etc.* col. 1005. Vtraque supposititia.

Liberii epistola ad vniuersos Episcopos. *Nihil est quod stare etc.* Ibi col. 815. Apocrypha.

Damasus Paullino. *Per filium meum Vitalem etc.* Ibi col. 1014. Haec sincera Damasi epistola sumta est ex collectione Hispanica.

Postea Pseudoisidorus alteram genuinam eiusdem Damasi epistolam ad eumdem Paullinum ex Hispanica collectione sumtam, quae *Confessio fidei ad eumdem Paullinum* alias inscribitur, in tres partes dissecuit, iisdemque tres apocryphas epistolas interseruit, tabula sex capitulorum praemissa, cui eae partes tres genuinae epistolae, ac tres epistolae supposititiae post tabulam subiectae respondent hoc modo.

I. Eiusdem Damasi ad Paullinum. *Post Nicaenum Concilium aliud in vrbe Romana postea congregatum est etc.* vti tom. 2. Concil. col. 1061. vsque ad illa, *si quis de Patre et Filio bene senserit, de Spiritu Sancto autem non recte habuerit, haereticus est.* Est prima pars laudatae epistolae, seu confessionis fidei ad Paullinum, nisi quod omittitur hoc loco decretum aduersus eos, qui de Ecclesiis suis ad alias migrant: quod infra subiicitur tit. 6.

II. Epistola Stephani ac trium Conciliorum Africae ad Damasum. *Notum vestrae facimus Beatitudini etc.* Ibi col. 1018. Est supposititia.

III. Quod omnes haeretici de Filio Dei et Spiritu Sancto male sentientes in perfidia Iudaeorum et gentilium inueniuntur. *Quod si quis patiatur Deum Patrem, et Deum Filium, et Spiritum Sanctum Deos dici etc.*

Est postrema pars laudatae genuinae epistolae ad Paullinum. Ibi col. 1063. B. Sed post vltima verba *sine dubio credamus*, in cod. Isid. adduntur alia nonnulla, quae in puris Hispanicae collectionis exemplaribus non leguntur.

IV. Epistola Damasi ad Prosperum Numidiae et alios Afros. *Licet, fratres carissimi, nobis sint nota etc.* Ibi col. 1025. Apocrypha.

V. De Sacerdotibus, qui de Ecclesiis suis ad alias migrant. *Eos autem Sacerdotes, qui de Ecclesiis ad Ecclesias etc.* Ibi col. 1062. C vsque ad verba *quiescat in Domino*. Est decretum memoratae genuinae epistolae Damasi ad Paullinum, quod antea omissum fuerat.

Epistola synodica Damasi ad Illyrios Episcopos. *Credimus sanctam fidem vestram etc.* Sumta est ex versione Epiphanii in historia tripartita lib. 5. c. 29. cui Pseudoisidorus addidit chronicam notam spuriam, *Dat.* XVII. *Kal. Nou. Siricio et Ardabure VV. CC. Consulibus*. Vide tom. 2. Concil. col. 1031.

Damasi epistola apocrypha ad Episcopos Italiae. *Optaueram dilectissimi etc.* Ibi col. 1033.

Siricii epistolae tres, omnes sincerae ex collectione Hispanica, vna ad Himerium, altera ad diuersos contra Iouinianum, tertia ad Orthodoxos per diuersas prouincias. Ibi col. 1212. 1218. et 1223.

Anastasii duae suppositítiae, prior ad Germaniae et Burgundiae Episcopos, secunda ad Nerianum nobilissimum virum. Ibi. col. 1428. et 1430.

Innocentii epistolae tres et viginti, omnes sincerae ex Hispanica collectione excerptae, quae leguntur tom. 3. Conciliorum ab epist. 1. eiusdem Pontificis vsque ad 23. col. 13. et seqq.

Carthaginensis Concilii epistola ad Innocentium, et rescriptum Innocentii. Dein epistola Concilii Mileuitani ad eumdem Pontificem cum huius rescripto. Item epistola familiaris quinque Episcoporum Africae ad ipsum Innocentium, et huius responsio. Tandem epistola familiaris Innocentii ad Aurelium. Hae septem epistolae leguntur in collectione Gallicana hoc tomo impressa, ex qua Pseudoisidorus illas hausit. Vide infra a col. 128. ad 164.

Zosimi epistolae duae ex collectione Hispanica decerptae, vna ad Esychium, altera ad clerum Rauennensem. Exstant in epistolis Zosimi t. 3. Concil. ep. 1. et 2.

Bonifacii Papae epistola ad Honorium Augustum cum huius responsione; et alia eiusdem Pontificis ad Episcopos Galliae. Sunt sincerae, ex Hispanica collectione sumtae. Exstant eodem tom. 3. Concil. inter Bonifacii epistolas.

Caelestini epistolae tres item ex Hispanica, vna ad Venerium et alios Episcopos Gallos, altera ad Episcopos per Viennensem et Narbonensem prouinciam constitutos, tertia ad Episcopos Apuliae. In Conciliis sunt epist. 1. 2. et 3. huius Pontificis.

Xysti III. vna apocrypha ad Episcopos Orientales. Est tom. 4. Concil. epist. 3.

Ex collectione Hispanica postea subduntur eodem plane ordine episto-

lae nouem et triginta S. Leonis, et aliorum, quas in descriptione collectionis Hispanicae recensuimus cap. 4. n. 15.

Hilari Papae tria documenta ex eadem collectione Hispanica, id est synodale decretum, et duae epistolae ad Ascanium Tarraconensem. Sunt in Conciliis epist. 1. 2. et 3.

Simplicii Papae epistola ad Zenonem Spalensem, et Acacii epistola ad Simplicium ex eadem collectione. Prior est in Conciliis epist. 1. eiusdem Pontificis, altera est post epist. 8.

Felicis II. (apud Pseudoisidorum III.) epistolae tres ex eadem Hispanica, vna ad Siculos, altera ad Acacium, tertia ad Zenonem Spalensem. In Conciliis epist. 7. 6. et 8.

Decretum Gelasii Papae de libris recipiendis vel non recipiendis, quod incipit: *Post propheticas et euangelicas Scripturas etc.* vti tomo 5. Concil. col. 386. Hoc decretum sincerum exscriptum fuit ex aliqua vetustiore collectione, seu codice Gallicano, cuiusmodi sunt Colbertinus 784. de quo diximus part. 2. c. 6. et alius Colbert. 3368. de quo ibidem cap. 8.

Aliud eiusdem decretum generale, quod alias inscribitur: *Epistola ad Episcopos Lucaniae et Siciliae*. Item alia eiusdem epistola ad Sicilienses. Haec duo ex Hispanica collectione excerpta, leguntur tom. 5. Concil. epist. 7. et 10.

Eiusdem Gelasii epistolae quatuor, prior Fausto Magistro, secunda Anastasio Imperatori, tertia Dardaniae Episcopis, quarta ad Orientales. Hae sumtae ex Gallicana collectione hoc tomo impressa cap. 48. 49. 50. et 51.

Anastasii Papae epistola ad Anastasium Augustum ex collectione Hispanica. Exstat tom. 5. Concil. epist. 1. inter illas eiusdem Pontificis.

Symmachi Papae epistola ad Caesarium Arelatensem, item ex Hispanica. Ibi epist. 5. inter Symmachi epistolas.

Subiiciuntur tria genuina Concilia sub eodem Symmacho ex Hadriana collectione, quae tom. 5. Concil. inscribuntur Synodus I. III. et IV. In plerisque codicibus Isidorianis inseruntur hoc loco duae aliae Synodi sub eodem Pontifice, quas fictitias probauimus, nec non alia sincera sumta ex Ennodio. Verum haec in ms. Vat. 630. in finem collectionis reiiciuntur, de quibus inferius redibit sermo.

Hormisdae epistolae octo, et duae ad Hormisdam eodem ordine, quo eas designauimus in collectione Hispanica, ex qua Pseudoisidorus eas deriuauit.

Ioannis I. Papae epistolae duae, vna ad Zachariam Archiepiscopum, alia ad Episcopos Italos. Sunt supposititiae.

Felicis III. (apud Pseudoisidorum IV.) aliae duae epistolae item supposititiae, prima ad omnes Episcopos, altera ad Sabinam.

Bonifacii II. epistola ad Eulalium apocrypha.

Ioannis II. apocrypha epistola ad Valerium Episcopum.

Agapeti I. epistola ad Antemium Episcopum Cp. item apocrypha.

Amatoris Episcopi epistola ad Siluerium Papam, et huius responsio: ambae supposititiae.

Vigilii epistola sincera ad Profuturum, sumta ex collectione Hispanica

ea ; sed apud Pseudoisidorum inscribitur ad Euterium ob mendosam lectionem, de qua videsis cap. 4. n. 25. Huic porro epistolae ille ex suo duo capita addidit sextum et septimum.

Pelagii I. epistola ad Vigilium Episcopum, in Vat. 631. ad Iulium, supposititia.

Ioannis III. Papae decreta ad Germanos et Gallos, item supposititia.

Benedicti Papae apocrypha epistola ad Dauid Episcopum.

Pelagii II. epistolae tres, vna ad Episcopos Synodi Cp., secunda ad Benignum Archiepiscopum, tertia ad vniuersos Episcopos praesertim Campaniae et Italiae, omnes apocryphae.

S. Gregorii Magni epistolae sex. Tres priores genuinae ex collectione Hispanica sumtae, prima et secunda ad Leandrum Episcopum Hispalensem, tertia vero ad Recaredum Regem, quae leguntur lib. 1. Registri epist. 43. editionis Maurinae, et lib. 9. epist. 121. et 122. Postea subiiciuntur tres aliae eiusdem Gregorii epistolae, quae vel ex Registro ipsius, vel ex aliis collectionibus Gallicanis sumi potuerunt : vna ad Secundinum, quae exstat lib. 9. epist. 52. sed apud Pseudoisidorum longo additamento interpolata est, quod tamen ab alio antiquiori impostore confictum videbimus part. 4. c. 8. altera ad Teoctistam Patriciam, quae habetur lib. 11. epist. 45. tertia ad Augustinum, quae exhibet huius interrogationes et Gregorii responsa, vti leguntur eodem lib. 11. epist. 64.

Synodus sub eodem Gregorio Magno cum sex canonibus vsque ad verba *subire appetit seruitutem*, vti habetur tom. 6. Concil. col. 1310.

Decreta Papae Gregorii iunioris. Est Synodus Romana impressa tom. 8. Concil. col. 185. In hac Synodo primaeua Pseudoisidori collectio desinit. Porro in ms. Vat. 630. ex quo huius collectionis descriptionem expressimus, folium album sequitur, quod confirmat eamdem collectionem in laudata Synodo desiisse, adeo vt quae post idem folium in eodem codice subiiciuntur, posteriori additamento accensenda sint.

Primaeua collectio Isidor. quae.

Additamenta eiusdem secundis Isidori curis.

Subduntur autem eodem charactere totius codicis sequentia documenta, quae ad Symmachi Papae caussam pertinent.

Libellus apologeticus Ennodii pro Synodo Palmari Romana, et pro Symmacho. Vide tom. 5. Concil. col. 479.

Synodus v. et vi. sub eodem Symmacho, quas n. 42. supposititias probauimus. Exstant ibidem col. 501. et 509.

Ennodii epistolae duae Symmacho attributae, vna ad Laurentium Mediolanensem, quae incipit : *Prodit religiosae motum conscientiae*. In Ennodii operibus legitur, sed cum titulo : *Dictio tertia Ennodii data Stephano V. S. Vicario dicenda Maximo Episcopo* : altera ad Liberium Patricium, quae apud eumdem Ennodium est epist. 1. libri 5.

Cum porro haec documenta, praesertim Synodi duae supposititiae, Pseudoisidoro tribuantur, et in aliis collectionis Isidorianae exemplaribus post tres sinceras Symmachi Synodos inueniantur inserta ; haec posterioribus Pseudoisidori curis accessisse videntur : et idcirco descripta in fine laudati codicis Vat. 630. qui in atecedentibus foliis primigeniam collectionem his documentis expertem continet.

Post huiusmodi additamenta in eodem codice iterum pagina alba et vacua relinquitur; ac dein sequentia eodem charactere adiiciuntur.

Capitula Hadriano Papae adscripta, et Angilramno Episcopo Mediomatriciae tradita. Sunt capita 52. quorum vltimo alia capita 19. immediate adnectuntur. Haec, quae edita sunt tom. 8. Concil. col. 599. suppositiitia, et ab impostore post primum fetum digesta demonstrauimus n.42.

Disputatio Constantii Imperatoris et Liberii Romani Pontificis. *Constantius Imperator dixit etc.* vt in Hist. Tripartita lib. 5. c. 17.

Nonnullae sanctiones sparsim collectae ex actionibus Concilii Calchedonensis, quas in aliis quoque collectionibus inuenimus.

De mutatione Episcoporum ex lib. 12. Hist. Tripartitae cap. 8. et 11.

Item ex epistola Pelagii Papae. *Quod non debeat Episcopus de ciuitate ad ciuitatem transire*.

Hic est codicis finis. Capitula Hadriano I. afficta, in aliis Isidorianis codicibus, qui pseudosynodos Symmachi suo loco inserunt, subduntur post Gregorii iunioris decreta, et ad Isidori collectionem (in qua tantum inuenta sunt, nec non iis, quae ex Isidoriana proueniunt) pertinere creduntur. Certe ipsorum Capitulorum suppositio Pseudoisidori indolem refert, et ex supposititiis quidem epistolis ab eo conditis eadem fuisse excerpta obseruauimus, adeo vt idem omnium artifex perspiciatur. Cum vero Pseudoisidorus in praefatione scripserit, se *subiecturum decreta Praesulum Romanorum*, non ad Hadrianum vsque, sed vsque *ad S. Gregorium*; ea Capitula ad primigenium eius fetum non pertinuisse dicenda sunt, sed postea ab eodem fuisse conficta; ac propterea iure in nostro codice separatim inter additamenta referuntur.

De ms. Vatic. 631.

55. Codex Vat. 631. qui quondam fuit Cardinalis Petri Episcopi Rothomagensis, saeculo XII. scriptus, omnia continet quae sunt in Vat. 630. exceptis duabus postremis additionibus *de mutatione Episcoporum*, et *ex epistola Pelagii Papae*. Solum ordo alicubi mutatur: et cum ea, quae ad Symmachum pertinent additamenta, suo loco descripta sunt post tres sin-

NOTAE AD BALLERINIOS.

55. Hactenus ex Ballerinis ea desumpsi, quae ad veterem hispanicam canonum collectionem a pseudoisidoriana suppositita distinguenda satis esse debent. Alia addunt viri hi doctissimi de quibusdam mss. codicibus, qui pseudoisidorianam collectionem non omnino puram, aut integram continent: de quibusdam epistolis apocryphis, quae pseudo-Isidoro perperam attribuuntur: de additionibus pseudoisidorianae collectionis a Merlino editis: ac de diuersis codicibus, quibus eadem collectio alio, atque alio ordine exhibetur. Summa horum omnium est, collectionem veterem hispanicam genuinam, in qua augenda, et ordinanda S. Isidorus Hispalensis probabiliter nonnullam habuit partem, in mss. exemplaribus gothicis apud hispanos asseruari, ab omni fraude immunem: eandem nonnihil adulteratam, et interpolatam in mss. codicibus gallicanis reperiri: ex his codicibus, aliqua iam ex parte corruptis, siue Benedictum Leuitam siue, alium in imperio Germano-Franco occasionem sumpsisse, vt ascito Isidori Hispalensis nomine suppositiitiam suam collectionem superstrueret, multis additis monumentis veris, multis spuriis, sed quae ante ipsum iam vulgata erant, pluribus aliis a se confictis. Haec autem ipsa supposititia col-

ceras eiusdem Pontificis Synodos; tum vero Hadriani Capitula cum reliquis post Gregorii iunioris decreta sine vllo additamenti indicio subiiciuntur. Illud vero huius codicis peculiare est, quod post Isidorianam collectionem addit totam collectionem Hadrianam, et versionem Concilii VI. sub Agathone Pontifice.

CAPVT XCII.

Isidorus an auctor codicis legum Wisigothorum?

1. Codicem legum Wisigothorum, seu *Gothicam legem*, aut *Gothicum ius* Isidoro nonnulli ascribunt, quasi iussu Sisenandi in Concilio Toletano IV., cuius praeses, et pars magna fuit Isidorus, eiusmodi codex ordinatus, et promulgatus fuerit errore hausto, ait Nic. Antonius, ab inscriptionibus veterum codicum, qui opus Sisenando tribuunt. Sed, vt idem animaduertit, quum duodecim libri, quibus codex gothicus continetur, maxima ex parte Cindasuinthi, eiusque filii Reccesuinthi legibus constent, qui Sisenando, atque Isidoro aetate posteriores fuerunt, aut Egicanis tempore, quod Ambrosius Morales existimat lib. 12. cap. 16., confectum volumen fuit, aut eius filii Wittizae, cuius est lex 3. tit. 1. lib. 6. Nam quod nonnulli ad Alfonsi Casti tempora seculo VIII. exeunte, aut IX. ineunte id referunt, omnino reiiciendum est. In codice Conciliorum Aemilianensi, de quo Florezius tom. 3. Hisp. sacr. pag. 390., expressae sunt imagines Cindasuinthi, Reccesuinthi, et Egicae regum cum lemmate: *Hi sunt reges, qui aptauerunt librum iudicum*. Adduntur aliorum regum imagines. Codex est seculi X. Corpus iuris gothici Isidoro posterius.

2. Codex legum gothicarum ab hispanis *liber Iudicum* dictus fuit: saepe etiam *Forum iudicum*, quasi tribunal, siue leges Iudicum, vnde hispanicum verbum, *Fuero Iudgo*, seu *Fuero Iuzgo*. In concilio Coyacensi prope Ouetum anno 1050. sub Ferdinando Magno rege I. Castellae celebrato *liber Iudicum*, et *lex gothica* nominatur, scilicet cap. 7. *Illud supplicium accipiant, quod in libro Iudicum* varia eius vocabula.

lectio aliorum falsariorum fraudibus patuit, qui eam nouis figmentis augere curarunt. Mihi in animo est inter appendices opportuno loco reponere concilium Hispalense II., et Toletanum IV., quibus Isidorus praefuit, et quorum pars maxima ipsi debetur, vt plerique consentiunt. Addam ex veteri codice Vaticano 4160. breuem, de qua paulo ante ad num. 52. dixi, praefationem nomine S. Isidori ad Hectorem conscriptam: quae nondum typis commissa est, et fortasse pseudo-Isidoro exemplar praebuit ad vberiorem aliam conficiendam.

de falsis testibus est constitutum. Cap. 9. *Vnaquaeque ecclesia, sicut canones praecipiunt, et, sicut lex gothica mandat, omni tempore suas veritates recuperet, et possideat*. Rursus cap. 12. *Faciat, quod lex gothica iubet*. Bayerius in not. ad num. 181. lib. 5. bibl. Hisp. recenset codicem Escurialensem anno 1014. exaratum, inscriptum, ***Forum Iudicum, seu Wisigothorum leges***.

editiones. 3. Codex veterum legum populorum septemtrionalium Francofurti anno 1613. editus fuit, et in hoc legum systemate comprehensus est codex legum Wisigothorum, qui etiam prodiit in tertio volumine Hispaniae illustratae pag. 841. Alfonsus de Villadiego Vascuñana, Toletanus iurisconsultus, edidit hispanice anno 1600. Matriti in fol. *Forum antiquum gothorum regum Hispaniae, olim LIBRVM IVDICVM, hodie FVERO JVZGO nuncupatum*, libris duodecim, adiunxitque breuem catalogum, et historiam eorumdem, ceterorumque regum Hispaniae. Haec editio versionis hispanicae Fori Iudicum doctis nostris hominibus parum arridet: de locupletiori alia paranda Aldretus cogitabat, vt Diaristae Matritenses docent tom. 5. art. 2. Immo Burrielius in epist. ad D. Petrum de Castro nouam editionem latini textus, et hispanicae versionis ad exemplaria vetera, quae multa in Hispaniae tabulariis asseruantur, recensitam procurari iure desiderabat. In nunciis publicis Matritensibus die 31. maii anni 1796. enunciabatur secunda editio correctior cum praefatione, per D. Ioannem Antonium Llorente.

Isidorus an partem aliquam habuerit. 4. An autem Isidorus aliquas leges praescripserit ex iis, quae in Foro Iudicum conspiciuntur, merito in dubium vocari potest. Etsi enim de hoc eius labore veteres historici tacent, tamen constat, Isidorum magno in honore apud reges sui temporis fuisse: qui etiam, vt ait Braulio in praenotatione, *domesticam, publicamque disciplinam, omnium diuinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, caussas aperuit*. Porro quam esset Isidorus in iure ciuili versatus, liber v. Etymologiarum apertissime demonstrat. *Potuit sane*, inquit Nic. Antonius, *Isidorus auctor esse quarumdam eius codicis legum, quas aequales ei reges in publicum edidissent. Vnde Lucas Tudensis potuerit Hispaniarum legislatorem vocare lib. 3. Chron. in principio. Atque hae fortasse illae sunt leges, quae sub antiquarum epigraphe sine vlla promulgatoris mentione per totum vbique opus sparsae conspiciuntur*.

5. At Lucae Tudensis auctoritas non obiter praetereunda est: nam in eius chronicis quum de Eruigio agitur, id notatur: *Hic synoda multa cum episcopis apud Toletum egit, leges, quae a praedecessoribus suis editae fuerant, ex parte corrupit, et ex parte correxit, et ab Isidoro Hispalensi episcopo Hispaniarum primate traditas ex nomine suo annotare praecepit, vel ANTIQVAS vocauit, ne nomine ecclesiae forum iudiciale agi videretur*. Haec si vera est narratio, leges, quae in codice gothico aut *antiquae* dicuntur, aut Eruigii nomine praenotantur, ab Isidoro traditae fuerunt, saltem nonnullae ex iis: neque enim credendum est, aut Eruigium nullas leges proprias condidisse, aut non fuisse ante Isidorum quasdam leges, quae *antiquae* vocarentur. Immo ego existimo, Isidori nomine nullas vnquam fuisse in codice leges: sed ab eo fuisse partim antiquas leges in ordinem redactas, partim nouas conditas, sed quae regum aequalium titulo insignirentur. auctoritas Tudensis.

6. Hispaniarum legislatorem Isidorum fuisse, satis vetus fuit hispanorum persuasio, vt ex eodem Luca Tudensi colligitur, qui in chronico de Ferdinando I. Castellae rege ait: *Quia beatus confessor Isidorus doctor, et legislator Hispaniarum extiterat, rex Fernandus statuit, vt in eius ecclesia leges gothicae a Legionensibus omnibus discernerentur*. Pro diuersa scriptura notatur, *seruarentur*: ac fortasse praestiterit legere *discerentur*. Huc refero, quod S. Martinus Legionensis, Luca antiquior, inter Isidori laudes in sermone de eius transitu supra cap. 10. num. 7. etiam hoc posuit: *Sacerdotibus ecclesiastica officia, et gradus cunctorum ordinum exposuit: Regibus, et Principibus leges instituit: iudicibus auaritiam interdixit*. Nonnulli opinantur, leges gothicas ab Isidoro in concilio aliquo episcoporum, siue Toletano IV., siue alio, fuisse digestas: quo fortasse respexit auctor cuiusdam narrationis repertae in sepulcro S. Seueri episcopi Barcinonensis anno 1405., de qua agit Florezius tom. 29. Hisp. sacr. pag. 57. Membrana post annum 1226. exarata, et in sepulcro S. Seueri inuenta inter alia id referebat: *Iste Seuerus Barchinonensis episcopus, et martyr sanctissimus fuit, atque martyrio coronatus est octauo idus nouembris anno Domini sexcentesimo octauo, cuius corpus requiescit octauo miliario ab vrbe Barchinonensi in loco, qui dicitur OCTAVIANI, in monasterio S. Cucuphatis. Iste fuit vnus ex illis septuaginta episcopis, qui legem gothicam in Hispaniam* Isidorus Hispaniarum legislator dictus.

condiderunt. Alii exhibent *sexcentesimo trigesimo octauo* : alii anni notam abesse dicunt: quidam etiam legunt *qui leges gothicas in Hispania condiderunt*.

examen cuiusdam veteris membranae.

7. Contendit Florezius, membranam sequiori aeuo ab aliquo scriptam, qui gothici imperii statum ignoraret: neque alium fuisse episcopum Barcinonensem, et martyrem nomine *Seuerum*, nisi eum, qui, Diocletiano imperatore, martyrii coronam adeptus fuit. Sed certe auctor narrationis, quum 70. episcopos commemoret, innuere videtur concilium IV. Toletanum, cui Isidorus praefuit, et 62. episcopi praeter septem episcoporum vicarios subscribunt: quod arguit, in ea tunc opinione hispanos fuisse versatos, quod in eo concilio lex gothica fuerit stabilita. Sed quum acta concilii de legibus gothicis omnino taceant, nihil certum asserere possumus. Aliunde ante id temporis gothos legibus suis vsos, exploratum est. Isidorus in Gothor. Histor. era 504. de Eurico: *Sub hoc rege gothi legum statuta habere coeperunt: nam antea tantum moribus, et consuetudine tenebantur*. Rursus era 606. de Leouigildo: *In legibus quoque ea, quae ab Eurico incondite constituta videbantur, correxit, plurimas leges praetermissas adiiciens, plerasque superfluas auferens*.

origo iuris gothici,

8. Duo adhuc quaerenda sunt, primum, an ante Euricum nullae omnino fuerint gothorum scriptae leges, alterum, an etiamsi Euricus primus leges in vnum corpus collegerit, aliique eandem collectionem auxerint, ac formauerint, nihilominus Sisenandus nouum quoddam legum systema confecerit, quod Isidoro auctori magna ex parte ascribi possit. Quum in academia regia Matritensi Historiae propositum fuisset ingens opus perficiendum hoc titulo, *Diccionario critico vniuersal de España*, Antonio Fernandez Priego, Aduocato in curia Matritensi, commissum negotium fuit inquirendi in leges hispanas. Ex his initiis natum fuit opus: *Historia del derecho real de España, en que se comprehende la noticia de algunas de las primitiuas leyes, y antiquissimas costumbres de los Españoles: las del Fuero antiguo de los Godos, y las que se establecieron despues, que comenzò la restauracion de esta monarquia hasta los tiempos del rey D. Alonso el Sabio, en que se instituyeron el Fuero Real, y las siete Partidas. Madrid* 1738. *por Antonio Sanz in* 4. Pollicetur alteram partem de legibus Ordinationis, Styli, Tauri, Nouae Recopilationis, et Sanctionum Pragmaticarum.

9. Eruditi ephemeridum literariarum auctores, qui eo tempore Matriti recentium scriptorum opera ad examen reuocabant, tom. 5. Fernandezii opiniones exponunt, et nonnunquam reiiciunt. Ex laudatis Isidori verbis Fernandezius collegerat, Euricum primum omnium gothis leges dedisse. Ast Ephemeridistae cum Sirmondo in Sidonii epist. 1. libri 2. coniiciunt, ante Euricum leges aliquas gothicas fuisse, quamuis eas cum aliis in vnum corpus primus Euricus redegerit. Proferunt haec verba ex codice veteri ms. vulgato in collectione Scriptorum Galliae tom. 1. pag. 818. *Primum in gothis Attanaricus regnauit annis* XIV. *etc. Sub isto legem gothi, et literas habere coeperunt.* ante Euricum regem.

10. Negauerat Fernandezius, nouam legum gothicarum collectionem a Sisenando factam. Contra Diaristae ad codices mss. Escurialenses prouocant, quorum hi sunt tituli: *Fuero Juzgo ordenado por Sisenando Godo rey de España, y los obispos de ella*, charactere antiquo, et charta primitiua. Alius *Fuero llamado Juzgo ordenado por Sisenando*. Alius, *Fuero del comunal o Juzgo, compuesto, y ordenado por Sisenando, y los obispos de España en Toledo, el qual mandò copiar D. Alonso el Sabio. Hablase en el de los denuestos, y las penas, que en ellos se imponen: son en esta forma etc.* Hi tres codices consentiunt, systema legum a Sisenando digestum, quorum etiam duo concilium illud IV. Toletanum, cui praefuit Isidorus, innuere videntur: nam in eo concilio librum, seu Forum Iudicum ordinatum multi credunt. Sisenandi collectio.

11. Ceterum etsi trium horum codicum auctoritas non temere contemnenda est, tamen non omnino certum argumentum inde confici potest: siquidem longe post gothicum imperium eos exaratos esse constat, atque eo certe tempore, quo iam opinio inualuerat, Isidorum Hispaniarum legislatorem fuisse. Neque vero coniici potest, eiusmodi codices ex antiquioribus, qui ad gothica tempora accederent, esse descriptos. Nam quum hispanico sermone leges sint expositae, exemplar primum eiusmodi codicum S. Ferdinandi aetatem praecedere non potest. Merito enim Pellizerius irridetur, qui collectionem legum gothicarum, quae ab Eurico rege coepta est formari, eo sermone, quo nunc legitur, conscriptam censebat, indeque antiquitatem idiomatis hispani arguebat, quo ille hispanos a prima origine vsos arbitrabatur. Erat igitur latine scriptus codex antiquitas codicum.

legis gothicae, cuius exemplar antiquissimum in bibliotheca Escurialensi extare Diaristae asserunt, sic indicatum: *Codex gothicus vetustissimus, atque emendatissimus Iudiciorum gothorum in Hispania cum exorcismis, et benedictionibus ab illis vsitatis gothico charactere in membrana*. Vbi neque Sisenandi fit mentio, neque Isidori, aut episcoporum Hispaniae, quamuis benedictiones, et exorcismi non nisi ex episcoporum praescripto ordinari potuerint. Fortasse hic ille est codex, quem, vt ante dixi, *Forum Iudicum*, *seu Wisigothorum leges* inscribi Bayerius tradit, in quo post librum tertium habetur poematium de gradibus consanguinitatis sub hac rubrica: *Versiculi Domini Isidori de affinitate etc.* Alios mss. codices Fori Iudicum Fernandezius cap. 6. libri 2. in archiuio ecclesiae Toletanae extare affirmat: tres Burrielius in epistola ad D. Petrum de Castro recenset, quorum vnus est gothice scriptus cum notis arabicis, praeter duos alios, alterum in conuentu S. Ioannis Regum, alterum in collegio S. I.

versio Fori iudicum seculo XIII.

12. Non igitur in latinis exemplaribus, sed in inscriptionibus, et prologo versionis hispanicae Fori Iudicum asseritur, eiusmodi legum collectionem a Sisenando in Concilio IV. Toletano, praeside Isidoro, confectam. Et Fernandezius quidem leges gothicas in sermonem hispanicum conuersas ab anno 900. ad annum 1000., quum Comites Castellam regerent, asseruit. Laurentius Heruas, foecundissimus scriptor, in Catalogo linguarum cap. 4. art. 5. num. 326. codicem legum *Fuero Juzgo* seculo XI. credi compositum affirmat, quo scilicet conditum fuit Poema Cidi, cuius initium.: *De los sos ojos tan fuertemiente lorando*. Verum hispanica versio Fori Iudicum, de qua sermo esse debet, (nam textus latinus regum gothorum opus fuit,) differenda est ad seculum XIII. Diaristae Matritenses recte S. Ferdinando versionem ascribunt ex verbis eiusdem Fori anno 1241. Cordubensibus dati, postquam S. Ferdinandus eorum vrbem cepit: *Aun establezco, y mando, que el libro Juzgo, el qual yo darè a los de Cordoua, sea trasladado en romance etc.* Conferenda quoque est epistola laudata Burrielii.

iussu S. Ferdinandi.

13. Addendum praeterea ex iisdem Diaristis tom. 6. art. 5., Iosephum Bermudez iudicem causarum criminalium in curia regia egregium opus edidisse inscriptum, *Regalia del aposentamiento de corte, su origen, y progreso, leyes, ordenanzas, y reales decretos etc. En Madrid por Antonio Sanz* 1738. in 4. Bermudezius opinatur,

Sise-

Sisenandum collegisse leges in Foro Iudicum, quae in Hispania vsque ad arabum tyrannidem obseruatae fuerunt. Recuperata Hispania, earumdem legum obseruantia continuata est, et eae leges quibusdam ciuitatibus nominatim datae sunt: in his S. Ferdinandus Cordubensibus dedit Forum Iudicum, iubens idiomate hispano conscribi, vt apparet ex ipso autographo Foro existente in conuentu Cordubensi S. Pauli, cuius exemplar Bermudezius habebat, aliudque Diaristae viderant.

14. Burrielius, vt collectionem hispanicam canonum commentariis, et dissertationibus illustratam in vulgus edere constituerat, ita etiam Forum Iudicum notis, et variis lectionibus exornatum habebat, quod typis mandari posset, vt in catalogo ms. operum eius, quem manu Antonii fratris eiusdem scriptum habeo, legitur. Hoc in genere erudita Burrielii hispanica epistola cum aliis eiusdem Matriti superioribus annis excusa fuit *Ad D. Ioannem de Amaia De legibus Hispaniae*. Quantum vero hac in facultate valeret, ostendit etiam in egregio opere hispanico: *Informe de Toledo sobre igualacion de pesos, y medidas en todos los reynos, y señorios de su Mag., segun las leyes*, quod prodiit in 4. anno 1758. sine auctoris nomine: sed praeterquamquod res aliunde explorata est, ipse Burrielius in exemplari, quod Zaccariae donauit, et penes me seruo, vt alibi monui, manu sua sese auctorem inscripsit. Burrielii opera.

ISIDORIANA
SIVE
PROLEGOMENA
IN EDITIONEM OPERVM
S. ISIDORI HISPALENSIS

PARS IV.

DESCRIPTIO CODICVM MSS. ROMANORVM, QVI ISIDORIANA OPERA EXHIBENT.

CAPVT XCIII.

Codices mss. bibliothecae Vaticanae, quibus Isidori opera aut genuina, aut dubia, aut supposititia continentur. Ex bibliotheca veteri Vaticana sex eiusmodi codices describuntur. Fragmentum Isidoriani commentarii in Genesin, fortasse literalis, quod intercidit. De notis iuridicis, et musicis, quae in nonnullis mss. Etymologiarum reperiuntur. Isidori Etymologiae in multis exemplaribus interpolatae. Exemplum insigne interpolationis.

Copia codicum mss. in bibliotheca vaticana.

Codicum manu exaratorum, quibus plura Isidori opera continentur, tam diues est bibliotheca Vaticana, vt nesciam, an tanta eiuscemodi exemplarium copia in vlla alia regione reperiri possit. Quod, merito dubites, magisne in Isidori laudem cedat, cuius tot sunt exemplaria in vna bibliotheca Vaticana, an in bibliothecae Vaticanae commendationem, quae vnius Isidori tot libros manu exaratos nobis exhibet. Eos omnes codices accurate, quantum quidem in me est, recensere aggredior, morem, quem in aliis Patribus antiquis edendis tenui, secutus; tum etiam vt specimen quoddam di-

uitiarum huius generis, quibus bibliotheca Vaticana affluit, repraesentem. Aequum tamen est ante profiteri, multum me in hac parte debere singulari praeclarissimi Praesulis Iosephi Reggii, Praefecti bibliothecae Vaticanae, humanitati, qui, praeterquam quod omnigena, qua pollet, doctrina conatus meos plurimum iuuit, vt omnes Isidorianos codices excutere, ac per otium conferre mihi liceret, benignissime indulsit.

2. Quinque autem sunt classes, in quas libri mss. bibliothecae Vaticanae distributi sunt. Prima est ea, quae Vetus Vaticana bibliotheca dicitur, et nonnunquam simplici Vaticanae bibliothecae nomine denotatur. Altera bibliotheca Regio-Vaticana, siue Reginae Suecorum, quae Alexandrina etiam vocatur, in quam libri illi mss. magna ex parte illati sunt, qui olim ad Christinam Suecorum reginam spectabant. Tertia Palatina, quae libros mss. continet bibliothecae Hildebergensis, bibliothecae Vaticanae a Bauariae Duce Maximiliano, postquam Hildebergam expugnauit, donatos. Quarta bibliotheca Vrbinas, scilicet olim ducum Vrbinatium, cuius libri editi in bibliotheca Romana Sapientiae asseruantur, mss. in Vaticana. Quinta Ottoboniana, nimirum ex codicibus olim Alexandri VIII. Ottoboni coalescens, inter quos nonnulli etiam sunt, qui ad supellectilem librariam reginae Christinae quondam pertinuerunt. Primum ergo codices Isidorianos bibliothecae antiquae Vaticanae, seu simpliciter Vaticanae recensebo. classes quinque bibliothecae vatic.

3. Codex Vaticanus 202. membranaceus in fol. min. titulis rubricatis. Inuentarium indicat pag. 156. *Excerpta ex Isidori libro super Genesin. Item quaedam illius dicta de virginitate*. Initio codicis recentiori manu sunt quaedam monosticha moralia. Tum rubrica: *In isto codice epistolae Caecilii Cypriani hae sunt numero* XVII., *et ad Quirinum de sacramento Christi libri* III. Prima epistola est ad Donatum etc. Praeter alia est etiam Cypriani opus *De oratione Dominica*, quod inutili labore nuper Florentiae excusum fuit tamquam anecdotus S. Augustini foetus. Pag. 139. epistola S. Augustini ad Macedonium, *Negotiosissimum est etc.* Pag. 146. Sermo S. Augustini de poenitentia: *Poenitentes, poenitentes, poenitentes, si tamen estis poenitentes*. Post alios eiusdem Augustini sermones epistola Leonis Papae ad Theodorum Foroiuliensem, *Sollicitudinis quidem tuae*, et pag. 154. epistola S. Augustini de arbore scientiae. excerpta

ex libro in Genesin.

4. Illico pag. 156. *Item dicta Domni Ysidori de libro Genesis ad literam. De ligno scientiae boni, et mali. Hoc lignum vere visibile, et corporale fuit, cibo noxium* (forte *innoxium*) *quia deus, qui omnia bona fecit, aliquid* (vel *aliquod*) *malum in paradiso, instituere non potuit. Sed propterea appellatum est scientiae boni, et mali, quia homo per experimentum ab ipso didicit, quod esset obedientiae bonum, inobedientiae malum.* Nihil aliud additur: sed quum haec verba in commentario Isidori in Genesin, quod nunc habemus, non reperiantur, fortasse pertinent ad commentarium literale, quod Isidorum in omnes sacrae scripturae libros composuisse cap. 65. ostendi. Verbum *Domni* vetustatis nota est in mss., in quibus etiam *Ysidorus* pro *Isidorus* scribitur.

De virginitate.

5. Ibidem pag. 165. *Ysidori Iunioris de virginitate. Nunc autem quae sit virginitatis sacrae integritas etc. gloriae in vertice praeferat.* Est caput 18. integrum libri 2. de officiis, apud Breulium caput 17., vbi desinit *gloriae praeferat in vertice*. Grialiana editio cum hoc codice facit, etiam in verbis Salomonis, *Tempus longe fieri ab amplexu*, quum Breulius referat *ab amplexibus*. Est autem animaduertendum, Isidorum auctorem librorum de officiis ecclesiasticis in hoc codice, qui quidem satis antiquus est, *Iuniorem* dici: quo tamen titulo non appellatur, dum eius *dicta de libro Genesis ad literam* referuntur. Character codicis est clarus, gallicus, vt nonnulli vocant, qualis scilicet in Gallia maxime seculo IX. circiter adhiberi coepit. Puncta inter medias literas, faciles literarum nexus, aliquando punctum, et virgula, diphthongi vnitae, scilicet subiecta virgula literae *e*. Seculo X., aut sequenti in Gallia exaratus codex videtur, quo scilicet tempore Galli Isidorum nostrum Hispalensem iam *Iuniorem* nuncupabant. Quemnam autem alium Isidorum *Seniorem* fuisse intelligebant? Id cap. 16. explicui.

quaedam aliorum.

6. Sequuntur in eodem codice quaedam sententiae Ambrosii, et Augustini, et in fine paginae 157. terg. rubrica, *Hunc librum acquisiuit Dominus Damianus Sanctae Cruci*. Rursus pag. 158. charactere nigriori, sed eiusdem formae, *Cyprianus presbyter fratribus salutem: Quamquam sciam*. Postea, *Cyprianus presbyteris, et diaconibus, et plebi Furnis consistentibus salutem. Grauiter etc.*

S. Ambrosius.

7. Codex 287. Vaticanus membr. in fol. seculi XV. eleganter scriptus: quo plura S. Ambrosii opera continentur, 1. De incarna-

tione, *Debitum, fratres, cupio persoluendum*. 2. De mysteriis, ac initiandis: *De moralibus quotidianum sermonem habuimus*. 3. Libri sex de sacramentis: *De Sacramentis, quae accepistis*. 4. De poenitentia libri duo, *Si virtutum finis ille*. 5. De Trinitate, *Nullus, qui sanum sapit*. 6. De virginibus libri tres, *Si iuxta caelestis sententiam veritatis*. 7. De loco paradisi, *Et plantauit*.

8. Sequitur pag. 84. terg. rubrica, *Incipit liber de vita, ortu, et obitu Patrum, qui in Domino praecesserunt: Quorumdam Sanctorum etc.* Desinit in Iudith, sed ita, vt opus mutilum videatur: nam extremum verbum est *Machabaei*, quod ad vltimum caput primae partis de patribus veteris testamenti pertinet. Vt nonnulla alia Isidori opuscula Ambrosii nomine inscripta reperiuntur, ita hoc in rubrica subiecta Ambrosio affingitur; *Explicit liber beati Ambrosii De vita, ortu, vel obitu sanctorum Patrum, qui in Domino praecesserunt. Incipit liber eiusdem, De figuris veteris testamenti: Adam figuram Christi gestauit etc.* Hae sunt Allegoriae veteris testamenti, verum pariter Isidori opus. Finit, *gloriae caelestis coronam accepit*. Additur falsa rubrica, *Explicit liber beati Ambrosii archiepiscopi Mediolanensis De figuris veteris testamenti*. Haec duo opera cum editis Isidori consentiunt, nonnullis exceptis scripturae varietatibus, quales in mss. reperiri solent. In Allegoriis deest vulgatus prologus Isidori ad Orosium.

liber de ortu, et obitu Patrum.

Allegoriae.

9. Post Allegorias pag. 94. est haec rubrica: *Incipit prefatium Ysidori episcopi in veteri testamento: Genesis iuxta fidem historiae etc.* Finit *cum romanorum ducibus, actaque legationum*. Est Isidori liber Prooemiorum veteris testamenti sine prologo. In inuentario bibliothecae vaticanae manu Holstenii notatum est, hos duos libros, *De figuris veteris, et noui testamenti, et Prooemiorum in singulos libros veteris testamenti*, in hoc ms. adesse sub titulo S. Ambrosii, *quod est falsum*, vt addit nota, nam sunt S. Isidori. Verum nota appingi debuit duobus primis libris, *De ortu etc., et De figuris*: nam tertius Prooemiorum clare Isidoro ascribitur. Neque allegoriae in hoc ms. extenduntur ad nouum testamentum: sed in veteri desinunt.

Prooemia.

10. Succedunt in eodem codice alia opera, Augustini in psalmos, Hieronymi prologi in psalmos, Ambrosii plures sermones. In fine notatur, codicem esse transcriptum *ad instantiam Cardinalis Philippi episcopi Albanensis per Laurentium Spreuwe clericum Mo-*

Subscriptio.

rinensis ecclesiae de monte S. Winoci de Flandria anno MCCCCLXXXVII. *apud S. Laurentium in Lucina in palatio praefati Cardinalis, regnante Paulo II.* Additur ineptus versiculus: *Et sic est finis : sit laus, et gloria trinis.*

epistolae Patrum. excerpta Isidori.

11. Codex 351. Vaticanus membr. in fol. min. seculi XIV. circiter, charactere gothico germanico, qualis in nonnullis primis editionibus cernitur. Liber inscribitur *Epistolae Hieronymi*, cuius imago in prima litera expressa exhibetur. Praecedit index, siue tabula sub rubrica: *Tabula epistolarum in hoc codice descriptarum*. Indicantur epistolae Damasi, Hieronymi, Augustini, Theophili, Leonis Papae, Cypriani, et pag. 217. *Synonyma beati Isidori Hispalensis episcopi*. At in ipso libro deest inscriptio, et opus incipit, *Dilecte fili, dilige lacrymas etc.* Desinit, *ex reuerentia enim amor procedit*. In Inuentario bibliothecae vaticanae inscribitur *Excerpta quaedam ex Isidori libro Synonymorum* cum Holstenii nota, *Esse Isidori apparet ex tabula ipsius libri in principio*. Hoc est Isidori opus inscriptum *Collectum de lacrymis*, et *Institutio bonae vitae*, vt c. 82. aduerti. Codex Venetiis descriptus videtur: nam quaedam de hac vrbe annotantur, vt ecclesiam S. Marci aedificatam fuisse anno 1351.

sermones Sancti Augustini.

12. Codex 473. Vaticanus membr. in fol. seculi XIV., vel seq. Sermones S. Augustini titulis rubrica notatis. In prima litera effigies S. Augustini, ad populum e suggestu verba facientis, repraesentatur auro, et variis coloribus depicta. Sermones sunt 93. *de verbis Domini, de verbis Apostoli*, et alii.

Soliloquia.

13. Deinde pag. 109. rubrica: *Incipit prologus Soliloquiorum Ysidori episcopi: Venit nuper ad manus meas quaedam cedula* (pro *schedula*) *Ciceronis etc. Incipit liber primus. Capitulum primum. Homo dicit: Anima mea etc.* Desinit, *hic saluus erit. Explicit liber* I. *Incipit liber* II. *Ratio. Quaeso te, anima*. Desinit, *super vitam meam places, in secula seculorum, amen. Explicit liber Soliloquiorum Ysidori episcopi, deo gratias*. Subiungitur Anonymi cuiusdam homilia de lectione apostolica: *Quod animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus dei.*

lib. de eccles. dogmat.

14. Pag. 116. rubrica: *Incipiunt capitula in libro beati Augustini episcopi De ecclesiasticis dogmatibus etc. Expliciunt capitula. Incipit liber beati Augustini episcopi De ecclesiasticis dogmatibus: Credimus, vnum deum esse Patrem etc.* Hic est liber, quem aliis Isi-

dori operibus Bignaeus addidit, vt dixi cap. 83. Conuenit fere cum editione Bignaeana: cap. 2. *sed aeternus deus homo etc.* Cap. XI. *Ex eo autem corporeas esse credimus etc.* Desinit etiam, vt Bignaeus, *in moribus inueniri*. Sequitur rubrica *Sermo S. Augustini episcopi doctoris Gregorii*, (forte *egregii*) *Magna quaestio est de recenti euangelica lectione*.

15. Codex 511. Vaticanus membr. fol. max. duabus columnis scriptus seculo X., aut sequenti. Rubrica: *In nomine SS. Trinitatis incipit liber S. Augustini de vnitate Trinitatis ex disputatione habita cum Feliciano haeretico*: *Extorsisti etc.* In prima litera depingitur Augustinus contra Felicianum disputans, eumque coarguens. Fol. 2. terg. epistola Augustini ad Dardanum: fol. 3. *Altercatio S. Athanasii contra arianos*: fol. 5. *Liber Augustini de doctrina christiana*: fol. 14. Liber Augustini cum eius imagine in prima litera *De vera religione*: fol. 18. terg. Soliloquia S. Augustini itidem cum eius effigie: *Mihi multa, ac varia etc.* Fol. 32. sine titulo, *Cognoscam te, cognitor meus*, expressa in prima litera Augustini effigie. Fol. 32. Imago Alcuini initio eius epistolae ad imperatorem, quae est dedicatio libri de Trinitate. Post epistolam tria disticha, *O rex augustae etc.*; iterum imago Alcuini initio libri: fol. 37. epistolae Albini, siue Alcuini: in epistola ad Eulaliam plures versus vario metro. Fol. 38. terg. epistola diaconi Quoduultdeus ad Augustinum, et huius ad illum opusculum de 90. haeresibus. Desinit, *me orationibus adiuuetis*: *finit*. Adduntur alia de haereticis Nestorianis, Eutychianis, et Timothianis.

S. Augustinus. Alcuinus.

16. Fol. 42. terg. margini nota haec apponitur, *Dicta S. Isidori de haeresi, et schismate*. Textus incipit, *Haeresis graece etc.* et pergit a capite 3. lib. 8. Etymologiarum ad finem capitis 5. eiusdem libri, *tamen haereticus appellari potest*: quo scilicet catalogus haereticorum absoluitur, de quo vide supra caput 55. Nulla peculiaris scripturae discrepantia obseruatur.

De haeresi.

17. Sequuntur libri S. Augustini De Trinitate, in quibus saepe eius imago expressa occurrit. Fol. 72. opus sine titulo, et nomine auctoris, qui est Gezo abbas Derthonensis: initio epistolae, siue praefationis ad fratres picta episcopi imago, quod arguere potest, Gezonem tandem alicubi episcopum renunciatum. Incipit, *Dilectissimis fratribus, quibus ex diuina dispensatione, quantum propria per-*

S. Augustinus. Gezo.

mittit infirmitas, paternam impendo solicitudinem, Gezo dei, et domini nostri Iesu Christi seruus etc. Fit mentio Gisemundi episcopi Derthonensis, qui monasterium S. Marciani fundauerat, eique Gezonem praefecerat. Ait Gezo, se scribere de Dominici corporis, et sanguinis sacramento *mellitum florulentum poculum* ex catholicorum Patrum scriptis: *secutus*, inquit, *auctores, beatissimos scilicet Domini sacerdotes Cyprianum, Hilarium, Ambrosium, Augustinum, Gregorium, Ioannem, ISIDORVM, Isitium, Hieronymum, et Bedam.* Post indicem titulorum sunt versus hexametri, *Conuiuas epuli mundos decet esse superni etc.* Effigies fortasse Gezonis in prima litera C. Deinde alii versus, *Regis adire sacrae qui vis solemnia mensae.* Malim *Regis adire sacri.*

versus Odonis. 18. Muratorius tom. 3. Anecdot. pag. 239. seqq. magna ex parte edidit hoc Gezonis opus ex ms. codice bibliothecae Ambrosianae. Mabillonius, vt ex eius Museo Italico pag. 164. et 207. patet, duos eiusdem operis mss. codices offenderat, et praefationem, atque indicem capitum part. 2. Musei Italici pag. 89. vulgauit. Muratorius omisit multa ex iis, quae Gezo e libris Cypriani, aliorumque desumpserat, ac libellum Paschasii Ratberti, quem pene integrum Gezo descripserat: edidit autem e suo ms. Mediolanensi versus, *Conuiuas epuli etc.* nomine Domni Odonis inscriptos, vbi in primo legitur *deus esse* pro *decet esse*: et versus, *Regis adire sacrae etc.*, qui sunt Paschasii Ratberti ad Placidum discipulum: quorum quindecim primi iam typis excusi erant tom. 14. Bibliothecae Patrum Lugd. pag. 720. Reliquos 67. *Disponit causam etc.*, vsque ad *Iudicium sumit qui non diiudicat, inquit*, non ante luci publicae redditos Muratorius existimabat. Versus Odonis abbatis Cluniacensis extant etiam tom. 17. Bibl. Patr. pag. 313. Episcopus monasterii Derthonensis S. Marciani fundator in nostro ms. dicitur *Gisemundus*, a Muratorio *Giseprandus*, seu *Giselprandus*: claruit seculo x. anno circiter 950.

Etymologiae. 19. Codex 623. Vaticanus membran. in fol., quo Etymologiae continentur, seculi xi. circiter: apparent quidem virgulae aliquando, initio praesertim, supra *i*, sed a secunda manu additae, vt in aliis antiquioribus mss. cernitur. Primum librarium id moris non habuisse, perspicuum est. Prima rubrica: *Liber primus de grammatica, et partibus eius. Capitula.* Post tabulam capitum rubrica: *Incipit*

cipit liber Ysidori Ethimologiarum : sic plerumque in mss. scribitur pro *Etymologiarum* . Sequuntur octo epistolae mutuae Isidori, et Braulionis: scilicet duae Isidori ad Braulionem archidiaconum, prima *Dum a me literas*; editi, *Dum amici literas*: secunda: *Quia non valeo etc.* Deinde sex aliae notae epistolae, sed epistola, *Tuae sanctitatis* repetitur, et secundum eius exemplum in inuentario bibliothecae vaticanae auctius in fine dicitur: at re vera nihil additur, nam quod illico subiungitur, *En tibi sicut pollicitus sum etc.*, pertinet ad breuem illam epistolam, quae praefationis locum obtinet.

20. Hoc Etymologiarum exemplar multa exhibet interpolata, quae in plerisque aliis desunt. Simile aliud reperitur in codice Ottoboniano 477. In libro 1. post caput 23. *de notis iuridicis* est catalogus earum notarum: *Aus. Augustinus* (legam, *Augustus*) *Aa. Augusta*. Bayerius in not. ad num. 103. lib.5. biblioth. veter. Hisp. quum vltra quadraginta codices Etymologiarum se vidisse commemorasset, et in his nonnullos antemillenarios Escurialenses, et Toletanos, addidit. *Veteres autem antemillenarii Etymologiarum codices sub libri primi titulo* XXIII. *exhibent syllabum notarum iuridicarum, quas, vt ibidem Isidorus ait, nouitii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant. Sunt autem persimiles Valerii Probi compendiis, quae vulgo circumferuntur*. Intelligit, opinor, Bayerius codices Escurialenses, aut Toletanos: nam in nostris codicibus antemillenariis vix eiusmodi notas iuridicas, quae aperte sunt post Isidorum adiectae, reperire licet. interpolatae.

21. Etsi autem Bayerius specimen earum non exhibet, tamen existimo, non differre ab iis, quae in hoc codice Vaticano, et in Ottoboniano 477. leguntur. Hae quidem notae non tam Valerii Probi compendiis persimiles sunt, quam notis iuris, a Magnone collectis. Valerii Probi de notis Romanorum interpretandis libellus post prologum incipit: *A. Augustus, vel Aulus, vel Aut, vel Aliquando, vel Ager, vel Agrum, vel Aiunt. AA. Augusti*, vel *Augusta*. Magnonis notae iuridicae editae sunt in Dionysii Gothofredi Auctoribus linguae latinae pag. 1481., et in Putschii Grammaticis pag. 1544. 1676., vbi alterius auctoris extat explanatio notarum iuridicarum p. 1666. 1683. Apud Gothofredum hic est titulus: *Notae iuris a Magnone collectae*: *Haec iuris σημεῖα libens rex accipe*, notae iuridicae.

Carle, - *Offert deuotus quae tibi Magno tuus*. *Aug. Augustus*, *AA. Augusti*, etc. Incertum est, cuinam Carolo regi, Caluone, an Magno auctor hanc collectionem dicauerit. Ego suspicabar, legendum, *Offert deuotus quae tibi*, *Magne*, *tuus*: ex quo fortasse aliquis fecerit *Magno*, putans, hoc esse auctoris nomen. De hoc eodem argumento conferendus est Petri diaconi *de notis literarum more romano* liber ad Conradum Imper. Rom. primum. In eodem codice 623. Vaticano post caput 21. in fine *Synaeresis . . . dicere*, (Grialius edidit *Synchoresis*) adduntur tria capita, *De schemate dyaneos*, *De transitu*, *siue trasmutatione partium* (in nexu literarum *partium*), *De lectione*. Libro 3. cap. 12. exprimuntur figurae geometricae: post caput 13. in fine, *tantumdem faciunt*, subiungitur aliud caput, *De expositione quarumdam figurarum*: *Alia ratio etc.*, vbi plures figurae geometricae pinguntur, et forsan nonnullae ad musicam veterem spectantes: nam intus legitur *tonus*, *diapason etc.* In quodam codice Toletano Burrielius affirmat, descriptas esse notas veteres musicas: sed fortasse illae sunt notae, quae ante Guidonem Aretinum in vsu erant, quaeque in multis adhuc codicibus asseruantur. Recentiorum systema musicum Guidonianum cum veterum systemate comparatur in tabella apud Meibomium in notis ad Euclidis introductionem harmonicam pag. 51.

aliae interpolationes

22. Sequitur rubrica *De prologis*: melius in tabula librorum, et capitum, *Prologus*. Incipit, *De natura rerum*, *et ratione temporum duos iam stricto sermone libellos discentibus*, *vt rebar*, *necessarios composui etc.* Opusculum hoc aliena manu Etymologiis immixtum: eius auctor librum de ratione temporum se pleniorem edere ait rogatus a fratribus. Subinde alia rubrica, *De computo per digitos*, *et manus faciendo*: *De temporum ratione*, *Domino iuuante*, *dicturi etc.* Desinit libellus hic, qui vel totus, vel magna ex parte Bedae est, de temporibus, indictionibus, numeris etc. *faciunt neoma*. Hinc fortasse natum est, quod Isidoro liber de computo ascribatur. Vide caput 86. Neque in hoc tantum codice, sed etiam in multis aliis animaduertere licet, Etymologias Isidori insigniter fuisse interpolatas, dum multi in hoc volumen plura ab Isidoro praetermissa, et quae sibi, aut aliis vsui esse possent, libenter coniicerent, non malo dolo, vt puto, sed certe malo exemplo. Debuerant saltem distinguere ea, quae primigenio Isidori operi adiiciebantur,

quod ab aliquibus factum in quibusdam aliis operibus animaduerti.

23. Capita de musica, vt in editis, proferuntur: nonnulla etiam capita de astronomia: capite 53. diuersae formae lunae repraesentantur; quod in aliis etiam mss. obseruaui. Post hoc caput alia interseruntur *de axe solis, de luna, de eclipsi lunae etc.* Post caput 69. *de statu stellarum* sequitur aliud *de signis, et eorum domiciliis, et proprietatibus*, quae diuerso modo exponuntur, atque in editis, praemissa orbis figura, siue circulo. Incipit: *Aries itaque domicilium est Martis, regnum vero solis.* eiusdem codicis

24. Liber quartus de medicina, vt in editionibus: sed post vltimum caput, *corpus curatur*, adiiciuntur alia *De causa, et exordio medicinae, et a quibus habuit initium, et nomen: In diebus denique illis etc. et sanus efficitur*: vbi multa explicantur de rebus medicis, et praecipuis inuentoribus medicinae. In libro 5. cap. 27. de poenis in legibus constitutis multa aliena sunt inserta. Post caput 5. lib. 7. *demonstrant mysterium* alia adduntur *De ipsa factura, et massa, de vigore angelorum: Qualis species prima etc. idem sophista narrat.* expositae.

25. Post caput 4. libri 8. *corpora lauent* rubrica, *Incipit indiculus Hieronymi de haeresibus iudaeorum: Hebraeis transitores dicuntur etc. volunt esse substantiam.* Alia rubrica: *Hucusque Hieronymus. De haeresibus christianorum secundum Ysidorum: Quidam etiam haeretici etc.* Dixi cap. 86., in quibusdam Etymologiarum codicibus insertum reperiri indiculum Hieronymi de haereticis: sed obseruandum, indiculum huius codicis diuersum esse ab edito, et prima illa verba *Hebraeis* (lege *Hebraei*) *transitores dicuntur etc.* pertinere ad caput 4. lib. 8. Etymologiarum, quod est *De haeresibus iudaeorum.* Indiculus Hieronymi de haereticis.

26. Extremo capiti libri 8. *lenis incedas* additur aliud *De nominibus Parcarum*: in quo tamen multa nomina deorum minorum gentium, immo et aliarum rerum explicantur. Desinit, *torridum dicitur siccum, vel tostum.* Liber 9. *De linguis gentium*: tabulae consanguinitatis, et affinitatis diuersae ab editis: pag. 80. tabula cum rubrica: *Incipit horologium.* Finis libri, vt editi: *in tutela consistere.* Pag. 84. rubrica, *Incipiunt nomina graece, et latine interpretata: Poeta, vates. Poeticus, liber, Poema, vnius libri opus, etc.* desinit, *tetracolon, quadrimembris.* Sunt quaedam verba graeca latinis vocabulis explicata. aliae interpolationes.

Coena Cypriano afficta.

27. His succedit rubrica, *Prosa de quibusdam proprietatibus*. Incipit, *Quicumque cupitis saltantem me Ioannem cernere*, - *Nunc cantantis auditores locantem attendite*. Fortasse *cantantes*, et *iocantem* pro *cantantis*, et *locantem*. Auctor huius prosae initio Carolum imperatorem laudat, de quo ait: *In miraculis gauisus*, *prodigus in vestibus*, - *Quando victor coronatus triumphat in gentibus*. Comprehendit similibus versibus rhythmicis opus inscriptum *Coena*, quod falso Cypriano ascribitur, etiam ab auctore huius Prosae, et inter Cypriani spuria opera collocari solet.

versus Pauli Diaconi.

28. Alia rubrica, *Versus beati Benedicti abbatis*: *Ordiar vnde tuos, sacer o Benedicte, triumphos etc.* Desinit, *O Benedicte pater, si ut precor apta tibi*. Sunt versus elegiaci repercussorii, siue recurrentes Pauli Warnefridi, iam editi. Sequitur explicatio quarumdam vocum, *Tramites etc.*, ex capite vltimo libri 5. Etymologiarum.

Etymologiae in duas partes diuisae.

29. Pro libro x. rubrica, *Incipit liber* x. *Origo quorumdam nominum etc. Amos vir fortis, et sapiens*. Editi *Aeros vir fortis etc.* Non tamen est reiicienda scriptura *Amos*: nam, vt notat Calmetus in versione literali nominum hebraeorum post dictionarium biblicum, *Amos per aleph. pater Isaiae prophetae*, *est fortis*, *robustus* ex *amats*. Et *heros* quidem minime scribi debet *aeros*. Vide tamen notam ad cit. lib. x. n. 2. Desinit liber x. *alatores*, *et pressores* cum rubrica, *Explicit liber* x. *primae partis Ysidori Ethimologiarum*. *Incipit secunda pars*. Et adduntur summaria librorum decem sequentium. In Ottoboniano 477., qui, vt dixi, huic Vaticano persimilis est, haec duarum partium distinctio non reperitur. Fortasse quia alicubi Etymologiae in duo volumina diuisae fuerunt, duplex earum pars distincta fuit. Et numeri quidem librorum eodem ordine continuantur.

interpolationes

30. Libri xi., et xii., fere vt editi. In libro xiii., et xiv. pinguntur circuli, siue rotae, aut sphaerae, vt in libro de natura rerum; quae tamen in Ottoboniano 477. desunt. Cap. 5. lib. 14. post verba, *paradisum putauerunt*, in ima pagina diuerso charactere designantur nomina insularum Fortunatarum, quae ab Ottoboniano 477. absunt omnino. Cap. 6. similiter post verba, *bis floribus vernare locum*, adduntur quaedam de incolis Taprobanae, quam nunc *Ceilàn* dicimus.

eiusdem cod.

31. Post caput xi. libri 18. *quasi murisculus* alia capita sub-

iunguntur : *De bastarna, et trucurra : Trucurras, et bastarnas faciunt etc.* In Ottoboniano 477. scribitur *bastarina*. *De arte trucurrorum : Trucurrorum artificum etc. De his, qui terram fodiunt : De semine Iaphet terra est inter oceanum, et montes Birtenos, populus stultus etc.*, Postea *De clypeis etc.* Verbum *basterna* satis notum latinis est : at verbum *trucurrus* etiam in Ducangii glossario mediae, et infimae latinitatis desidero.

32. Eodem libro 18. post cap. 15. *silentio tegunt*, apud Grialium *obtegunt*, ad marginem haec est rubrica a prima manu : *Hic incipit liber* XX. *secundum aliquos*. In Ottoboniano 477. hae, et aliae sequentes diuisiones nullo modo indicantur. Post caput 26. *suppliciorum certamina*, rubrica ad marginem : *Hic incipit liber* XXI. *secundum alios, qui ponunt* XXVIII. *libros in isto volumine*. Ita post caput 41. *Hic incipit liber* XXII. *secundum quosdam* : post caput LII. *semicirculi habens figuram*, apud Grialium *semicirculi figuram habens*, rubrica : *Hic incipit* XXIII. *liber secundum quosdam*. Post caput LIX. *Incipit liber* XXIIII. *secundum aliquos*. recensitae.

33. Initio libri XIX. *De nauibus etc.* similis rubrica : *Hic incipit liber* XXV. *secundum alios*. Post cap. I. l. 19. adduntur alia : *De nauibus columbinis : Pemoe naues, quas colibas vocant etc.* Ottobonianus 477. *Penipe naues etc.* Sequitur, *De nauibus indagationum Philosophus : Grandi enim scrupulo idem philosophus etc.* Fortasse intelligit Ethici Cosmographiam, siue aliud opus eiusdem. Post caput 7. *De murinis, vbi barathrum est : Murinus itaque primum mentionem fecit etc. De inferis, et lympha fuliginosa : Dicit enim infero etc. De feruore maris : Refert enim idem Sapiens in aenigmatibus suis, mare in tam magno feruore turbulentum fore. De arbitrio Aetnae : Nam quum feruente. De interpretatione Vulcani : De his enim Philosophus ait, Pro vano moerore exaestuare cogor. De Vulcano : Et mare sulphurea. De Sardinia. De Corsica.* Ibi de insulis, *quas vulgo Maioricam, et Minoricam vocant. De monte Caucaso. De ingressu fluminis Gangis, vel ardore solis. De India, et rege Feresim* : ibi : *Et vale fecimus deos, deasque Indiae, et aula regis Ferezis etc.* varia librorum diuisio

34. Sequitur caput 8. libri 19. *De fabricis parietum*; et rubrica, *Incipit liber* XXVI. *secundum aliquos*. Caput 17. desinit, vt apud Breulium ad marginem : *Calchantum dictum, quod calcis est thimum, id est, flos, vnde et apud latinos aeris flos appellatur*. Grialius sine Iuxta aliquos

interpretatione verbum *Chalcantum* praeterit. Cap. 19. desinit *Canterium. Gubia*. Illico *Incipit liber* XXVII. *secundum aliquos*. Post caput 21. alia adiecta sunt. *Item de vestibus sacerdotalibus: de veste sacerdotali moderna comparata ad antiquum habitum quid mystice significet, persequamur. De superhumerali. De podere. De cingulo. De mapula, siue mantili. De orario: Quintum appellatur orarium, quod ab aliquibus STOLA dicitur, et solum praedicatoribus est concessum etc. De dalmatica. De casula. De sandaliis. De pallio. Super haec autem omnia Summo Pontifici, et archiepiscopis per apostolicam vicem pallii honor decernitur. De diuersitate, et nominibus diuersarum vestium: Diuersitas vestimentorum etc.* Cap. 23. initio ms. hic habet *Gallis lineae*, pro quo Grialius *lenae*, alii *linnae*: et mox *Hispanis stringens*, Grialius *stringes*. Cap. 25. *Regillum est praelautum* cum Grialio: Breulius *praelatum*.

vsque ad lib. XXVIII. 35. Initio libri 20. *De mensis* etc. rubrica: *Incipit liber* XXVIII. *secundum illos, qui ponunt* XXVIII. *librum in isto volumine*. Caput vltimum, vt editi. Ibi *character ferrum caloratum* cum Grialio, pro quo nonnulli *coloratum*. Desinit, vt editi, *vt vis morbi ignis ardore siccetur*. Hoc specimen exhibere placuit codicis Etymologiarum extra Hispaniam, et, vt ego arbitror, in Imperio Gallo-Germanico interpolati. Alius plane similis cap. 105. describetur, scilicet Ottobonianus 477.

CAPVT XCIV.

Recensio XI. *codicum mss. bibliothecae veteris Vaticanae. Summa Alphabeti secundum Isidorum quid sit? Exemplar Expositionis in vetus testamentum editis nonnihil auctius. Fragmentum chronologiae de anno natiuitatis Saluatoris. Quidam scriptores, et opera non vulgo nota indicantur.*

Gelasii decretum. 1. Codex 624. Vaticanus membran. in fol. duabus columnis exaratus, seculi X., aut XI. Tituli literis romanis maiusculis scripti sunt: reliquus character gallicus, clarus, ac mediocris formae: puncta plerumque inter medias literas: marginibus summaria rerum addita: nullae fere diphthongi. Initio: *Quos libros in ecclesia legere conueniat: Nunc vero de diuinis scripturis agendum est etc.* vsque ad

credimus esse subdenda, ex Gelasii decreto de libris recipiendis, et non recipiendis, quod inter appendices ad Sedulii opera edidi, ac recensui. Sequitur: *De libro Apocalypsis*: sed post paucas lineas desinit, ac fortasse haec duo prima folia ad alium codicem spectabant. Recentiori manu descriptus est index alphabeticus copiosus rerum, et verborum Etymologiarum Isidori per libros, et capita indicata. Succedunt hi versiculi veteri manu:

Da vocem, lector; tecum vox picta loquetur:
Tuque loquens auditor eris, dum talia promet:
Baptista antistes Regii bis quatuor aureis
Emit ab Hilario Anselmo, sibi meque dicauit.

Verbum *loquetur* obscurum est, et poterit exprimi *loquatur*.

2. Inscriptio magnis literis romanis, quibusdam rubris: *Incipit Ethimologiarum Ysidori Hispaniensis episcopi lib.*xx. Epistola ad Braulionem episcopum: *Domino etc.* Primum *D* in *Domino* floribus, et canis, vel alterius animalis figura ornatum, vt in aliis eius aetatis codicibus. *Hispaniensis* per errorem positum pro *Hispalensis*, nisi malis nationem Isidori, non episcopatus sedem indicari. Adsunt quinque consuetae epistolae Isidori, et Braulionis, omissa breui epistola, siue praefatione, *En tibi etc.* In chronico lib. 5. fit mentio Reccesuinthi regis Hispaniae, vt in aliis mss., de quibus videri possunt variae lectiones. Haec autem omnia desumpta videntur ex aliquo exemplari, quod S. Ildefonsus, aut aliquis alius eius aetate, regnante Reccesuintho, describi curauerit. Est *liber decimus per alphabetum*: *Origo etc.* Omittit *Aeros, vir fortis etc.*, et incipit, *Auctor etc.* Etymologiae.

3. In fine Etymologiarum eodem charactere: *Finit. Incipiunt differentiae nominum, siue verborum*: *Inter metum etc.* Recentiori manu margini numeri romani appositi apparent: sunt 300. differentiae: vltima, *Inter mereo, et mereor etc. ruminor, et his similia.* Hic desinit codex. Extrema pagina quaedam de Eusebii Chronico leguntur. Ex hoc vno codice bibliothecae vaticanae varias quasdam lectiones *Differentiarum* in schedis Zaccarianis, alterius manu descriptas, inueni, vt dixi cap. 45. in fine. Differentiae verborum.

4. Codex 625. membran. in 8. seculi, vt videtur, XII. Rubrica: *Incipit Summa Alfabeti secundum Ysidorum Etymologiarum*. Incipit: *Abba, pater, Syrum nomen*. In fine: *Finiuit laete labor ingens, ergo valete*. In primo fol. literae iam euanescunt. Est glossarium Alphabetum vocum ex Etymologiis.

vberrimum, plurima verba exhibens, quae etiam ab Isidori Etymologiis, et aliis eius operibus, aut Isidorianis glossariis absunt. En specimen ex litera *M. Maceria, sepis, vel murus sine caemento. Macta, aucta, Machinatur, mala cogitat, insidiatur, etc. Meatim, meo more. Meapte, mea sponte . . . Micto, mingo . . . Migina, palea minuta, vel trita . . . Mycenae, ciuitas Graeciae etc.* Ordo alphabeticus satis accurate dispositus est. Constat foliis 73. minuto charactere: supra *i* sunt puncta, sed recentiori manu addita. Pro *migina* legendum videtur *migma*, quod verbum pro palea minuta in glossario Cangiano ex antiquioribus aliis occurrit. De hac Summa Isidoriana alphabetica confer cap. 55. Initio notanda est explicatio verbi *Abaso*, scilicet *Abaso infima domus absis*. Vide Glossarium Isidori.

Expositio in vetus testam.

5. Codex 626. Vaticanus membranaceus in fol. seculi XIII., aut XIV., literis multis versicoloribus, nonnullis aureis, punctis supra *i* posteriori manu adiectis. Rubrica: *Incipit praefatio libri beati Isidori Hispalensis episcopi: Historia sacrae legis etc.* In hac praefatione commentariorum in Genesin versus finem legitur: *ab auctoribus Origene, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Cassiano, Augustino, Fulgentio, ac nostri temporis insigniter eloquenti Gregorio*. Commentarii in Genesin index capitum 31. Commentarius incipit: *Creatura caeli etc.* In fine: *Explicit expositio in Genesin. Incipiunt capitula* II. *libri*. Sunt capita 59. *Incipit praefatio* super Exodum: *Quaedam mysteria etc.* Index capitum 17. libri super Leuiticum: capite 16. ordo paululum diuersus est ab editione Matritensi: nam in ms. caput 16. desinit in ea verba, *non suscipietis ea*: et caput 17. inchoatur illis, *Primo reiicitur*, ac desinit, *ab ecclesia Catholica. Explicit liber super Leuiticum*. Index capitum 29. super Numeros. *Incipit praefatio super librum Numeri: Ideo hic liber etc.* Ita index capitum 22. super Deuteronomium, 17. super librum Iesu Naue, 9. in librum Iudicum. Caput 5. est *De Ruth Moabitide*, quod eo loco in textu omittitur. In fine, *triumphabit. Explicit expositio Iudicum. Videamus nunc de Ruth. Habet enim ista etc. in secula seculorum: amen*.

describitur.

6. Sequitur quoddam caput, ad Exodum pertinens, scilicet ad caput 20. Exodi, quod abest ab editis: *Sunt, qui hoc, quod in Exodo scriptum est: Reddes (reddens) iniquitates Patrum etc.* Id inter appen-

appendices locum habebit. Succedit index capitum libri 1. Regum, et ita aliorum cum Esdra, et Machabaeis, vt in editionibus. Desinit: *Et haec omnia figurae nostrae fuerunt, in quos fines seculorum deuenerunt: suntque vniuersa mysteriis consummata per Dominum nostrum Iesum Christum, cui est honor, et gloria, regnum, et potestas cum Patre, et Spiritu Sancto in seculorum secula: amen.*

7. Ita fere editi: sed in hoc ms. haec aliena subiunguntur: *Post Simonis Machabaei decessum computantur anni* CXXVIII. *vsque ad natiuitatem Christi: siquidem filius eius Ioannes, qui alio nomine nuncupatus est Hircanus, post patrem* XXVI. *annis pontificatum tenuit. Hinc Aristobulus, filius Ioannis, anno* I. *postquam Alexander Ianecis* (lege *Iannaeus*) XXVI. *annis rex, et pontifex extitit. Hinc uxor Alexandri Alexandra, quae alio nomine SAVSSA vocatur, regnum iudaeorum annis* IX. *Post hanc Hircanus, filius eius, annis* XXXIIII., *post hunc alienigena Herode in regnum succedente,* XXXII. *anno regni eius Christus nascitur: Laus tibi sit Christe, quia conditus est liber iste. - Omnia mundana sunt, sicut somnia vana. - Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.* Conferenda haec sunt cum variis auctorum opinionibus de anno natiuitatis Christi, quam multi cum Labbeo anno 37. Herodiani regni statuunt. quaedam addita.

8. Idem codex nobis exhibet Etymologias sine titulo. Praecedunt sex notae epistolae: in epistola, *Solet repleri*, paucae quaedam variae lectiones eadem veteri manu indicantur, *esto paruis panibus*, vel *paucis*: *multitudinem panum*, vel *magnitudinem*. Post epistolas rubrica: *Incipiunt capitula in numero viginti libros Ethymologiarum*. Nihil peculiare occurrit. Cap. vltimo lib. 6. cum editis, *Sacrificium dictum . . . et sanguine Christi . . . Sunt autem sacramenta baptismum, et Chrisma, Corpus, et sanguis, quae ob id etc.* Ad librum 10. titulus posteriori manu: *Explicit liber nonus. Incipit liber decimus. De quibusdam nominibus per alphabetum distinctis. Origo quorumdam nominum etc.* In libro 19. plures fiunt diuisiones titulorum, et capitum, vt in multis aliis codicibus. Cap. 33. lib. 19. locus controuersus de annulis corruptus, vt in plerisque, *Lugente etc. Percandida margareta quaero etc.* Liber 20. vltimus desinit, *ardore siccatur. Finit*. Codex in Hispania scriptus, vel extitisse saltem videtur, quum saepe adiecta sit nota *ojo*, hoc est, *oculus*, pro qua alii habent *nota bene*. Multi sunt literarum nexus. Etymologiae.

In vet. testam. 9. Codex 627. Vaticanus membranaceus in 4. seculi XIII., aut XIV. Rubrica: *Incipit praefatio Ysidori in explanatione historiae diuinae legis: Historia sacrae legis etc. Explicit praefatio. Incipiunt capitula*. Numerantur 32., quia primum caput secundum esse dicitur. Finit, *super omnem carnem. Incipiunt capitula Exodi*. Sunt 60., apud Grialium 59., apud Breulium 51., ex diuersa scilicet diuidendi ratione. Tituli plerumque differunt ab editis. Finit, *in se credentibus. Incipiunt capitula de libro Leuitico*. Sunt tantum 14. indicata in tabula capitum; sed in textu apparent 17., nonnihil tamen confusa. Caput 17. apud Grialium, *Sed neque panes etc.*, in hoc codice continuatur, vt in codice Bononiensi: Incipit: *Sed neque panis alienigenae offertur Domino . . . et aliena computantur . . . Tales enim hostiae repudiantur a Domino . . . ab ecclesia catholica. Sed tamen etiam in his nostrae figurae fuerunt, quia nostra mundatio, et dei propitiatio nobis sine sanguine Christi nulla est'. Sed illarum figurarum veritas etc.*, vt in codice Bononiensi, et in editione noua Matritensi inter appendices tom. 2. vsque ad verba, *possideat ea in aeternum*: sed cum aliquo discrimine, vt mox dicam.

Varia diuisio. 10. Capitula libri Numerorum, siue, vt hic scribitur, *Numeri*, indicantur 30., sed in textu plura diuiduntur. Capita Deuteronomii 22. libri Iudicum 9., comprehenso scilicet capite *De Ruth*. In libro 1. Regum sunt capita 21., in 2. capita 7., in 3. capita 8., et totidem in 4. Capita libri Esdrae 4. comprehenso capite *De Machabaeis*. Desinit: *figurae nostrae fuerunt, in quos fines seculorum deuenerunt, suntque vniuersa mysteriis consummata per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum viuit, et regnat deus per omnia secula seculorum: amen. Penna, gradum siste, quoniam liber explicit iste. - Detur scriptori non cito velle mori*. Sequitur in eodem codice, sed alio, vt videtur, charactere commentarium assertum in Iob, de quo satis, superque dixi cap. 65.

Transpositio. 11. Etsi autem codex hic in Leuitico, vt dixi, cum Albornoziano Bononiensi consentit, tamen notanda est quaedam transpositio sententiarum. Post indicata verba, *Sed illarum figurarum veritas*, pergit ms. Vat. *Christus est, cuius sanguine redempti sumus. Quum quaeritur, cur azyma, sicut iudaei, non obseruet etc.*, vt in Albornoziano vsque ad *populis praedicatur*. Illico in Vat. *Quum quaeritur, cur de sanguine agni christianus pascha etc. iam sic pascha cele-*

brat etc. vsque ad *nunc non est peccatum*. Continenter addit, *Nunc vero de quibusdam caeremoniis etc.*, vt initio capitis 17. in Albornoziano, vsque ad *desideranter oblata*. Subiungitur, *In tabernaculum autem dei, quod est ecclesia, non compaginare semper peccatum est etc.* vsque ad finem, *ea in aeternum possideant*. *Incipiunt capitula libri Numeri*.

12. Codex 628. Vaticanus chartaceus in 4. seculi XIV., aut sequentis. Rubrica: *Incipit liber Sancti Ysidori, qui vocatur Synonyma, id est, multa verba*. Prologus. *Venit nuper ad manus meas quaedam scedula* (pro *schedula*) *quam Synonyma dicunt etc. Explicit prologus. Incipit argumentum. In subsequenti hoc libro, qui nuncupatur Synonyma, id est, in vna significatione coniuncta etc.* Grialius: *in vnam significationem coeuntia*. Post *argumentum* rubrica: *Hic homo rationi dicit: Anima mea etc.* Item aliae similes rubricae. *Homo dicit: Ratio respondet*. Post librum primum: *Explicit liber primus. Incipit secundus. Consilium. Quaeso te etc.* Tituli frequentiores, quam apud Breulium. Finis: *super vitam meam places. Explicit liber beati Ysidori, qui vocatur Synonyma*. Interseruntur quaedam verba, quae ad recentioris alicuius epistolam videntur pertinere, *Laetos nos excellentiae vestrae vehementer fecit epistola*. Synonyma.

13. Sequuntur epistolae Clementis Iacobo: *Notum tibi facio*. Iterum Iacobo: *Quoniam sicut a beato Petro*. Omnibus episcopis etc. *Vrget nos*. Iulio, et Iuliano: *Oportet, fratres*. Omnes has epistolas supposititias esse, inter eruditos constat. Dubitari potest de ea, quae in hoc codice sequitur, epistola beati Dionysii ad Timotheum de morte S. Pauli apostoli, vti de aliis operibus, et epistolis S. Dionysii Areopagitae nomine inscriptis, quae in doctorum hominum inter se dissentientium disceptatione versantur. Succedit opusculum anonymum, et sine titulo, quo agitur de cultu Deiparae, et sacrarum imaginum, more scholastico: *Pro parte negatiua primo arguitur etc.* Adiunguntur quaedam alia de religione. epistolae supposititiae.

14. Deinde epistola Iacobi Lulinei ad Ioannem Barocium episcopum. De Lulineo nihil nunc occurrit, quod moneam. Barocius per me fuerit Ioannes ille Barrocius, de quo pauca Fabricius in biblioth. med. Sequitur narratio de colloquio inter Philippum christianum, et Theodosium hebraeum tempore Iustiniani imperatoris. Opus apocryphum. Hebraeus asserit, in quodam commentario he- opus apocryphum de legali Iesu Christi sacerdotio.

braeorum *De sacerdotibus* Iesam filium dei, et Mariae Virginis inter sacerdotes relatum inueniri. Contra putidam hanc fabellam extat tom. 19. Bibl. Patrum Lugd. pag. 728. *Confutatio Iudaicae cuiusdam imposturae de legali Iesu Christi sacerdotio ex Suida desumptae, per Ioannem Hentenium Mechliniensem, Hieronymianum*. Alia in hanc rem congerit Fabricius tom. 1. Codic. Apocryph. noui testamenti pag. 371.

p... opuscula. 15. Postea hymni ad pluuiam petendam: *Squalent arua soli*. Ad serenitatem poscendam: *Obduxere polum*. Tempore belli: *Tristes nunc populi*. Alius: *Saeuus bella serit*. Hi hymni extant in breuiario mozarabico, et Sancto Ambrosio in Hymnario Ven. Thomasii ascribuntur: sed in nostro vaticano codice non eodem, atque Synonyma, charactere descripti sunt. Recentioris quoque manus est Oratio Leodrisii Cribelli coram Pio II. Duo Leodrisii Cribelli in bibl. med. Fabr. cum notis Mansii commemorantur; sed eorum opera confusa sunt, neque huius orationis fit mentio. Adduntur alia: opusculum anonymum de diphthongis latinis: *Diphthongi, quibus veteres*. In fine: *Hos serues, cupio, diphthongos mille per annos, Vt nostri possis reminisci semper amoris*. Breuis tractatus de indulgentiis, auctore De Mayronis ordinis Praedicatorum: sed corrigendum puto *ordinis Minorum*: nam Franciscus de Mayronis insignis theologus Minorita est, cuius Waddingus praeter alia opera refert tractatum de indulgentiis: *Istum*, inquit, *habeo ms., in quo quidem egregie, et clare hanc materiam pertractat*. Sunt plura alia miscellanea, et in his versus elegiaci de simia, matronam defunctam referente, siue imitante: alii de fabro ferrario compatre mortis.

.. De ortu, et obitu Patrum. 16. Codex 629. Vaticanus membranaceus in fol. seculi XII. Inscriptio sine auctoris nomine: *Incipiunt vitae, ortus, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserunt*. Praefatio. *Quorumdam Sanctorum etc.* Index capitum veteris testamenti 63. Apud Grialium sunt 54., sed in ms. praetermittitur Aggaeus capite 50. Ordo idem fere, atque apud Grialium: sed ms. in textu sine explicatione historiae praeterit Micheam, Naum, Abbacuc, Zachariam, Addo, Azariam, rursus Zachariam, et Machabaeos.

recensio. 17. In nouo testamento sunt 22., primus Zacharias, vltimus Titus, vti apud Grialium. Cap. 70., apud Grialium 71. (nam ordo numerorum continuatur) de Iacobo Zebedaei, *scripsit, atque Hispa-*

nia etc. et in occasum mundi . . . sepultusque est in Achaia Marmarica. In fine veteris testamenti : *Explicit eorum, qui sub veteri testamento fuerunt. Incipit eorum Sanctorum, qui in nouo sunt*. In fine operis : *Explicit obitus, vel vita Sanctorum*. Quoniam vero in hoc ms. liber de ortu, et obitu Patrum sine Isidori nomine profertur, in Inuentario nescio quis id notatum voluit : *Aduerte, quia hic tractatus circumfertur sub nomine Isidori : in hoc autem ms. non adest auctoris nomen. Ideo scias, quod nonnulli dubitant, an sit Isidori*. Verum ex omisso Isidori nomine, quod in sexcentis aliis mss. clare exprimitur, imbecillum argumentum eruitur contra sententiam nostram de Isidoro auctore libri : praesertim quia in hoc eodem codice alia sequuntur eiusdem Isidori opera; et quidem *Allegoriae*, quae subsequuntur, sine vlla inscriptione sunt, quamuis Isidori nomen epistolae nuncupatoriae de more praeponatur.

18. Igitur post librum *De ortu, et obitu Patrum* sine vllo titulo Allegoriae ita incipiunt : *Domino Sancto, ac reuerentissimo* (ita frequentissime in mss. inuenio pro *reuerendissimo*) *fratri Horosio Isidorus* : *Quaedam notissima etc.* Sunt allegoriae veteris, et noui testamenti : in fine : *aeternae beatitudinis resurrectione curabuntur. Explicit*. Breulius : *refectione saturabuntur*. Grialius : *aeterna beatitudinis refectione saturabuntur, ad quam saturitatem nos perducat Christus : amen*. Post Allegorias est opus Bedae De locis sacris : *Descripsi breuiter finesque, situsque locorum*. Allegoriae.

19. Pag. 14. rubrica : *Incipit liber praefationum Isidori episcopi noui, et veteris testamenti* : *Genesis iuxta fidem etc.* Omissus est prologus, *Plenitudo etc.* Opus in fine est mutilum : desinit, *Ioannes tres scripsit . . . Tertiam autem*. Prooemia.

20. Pag. 17. terg. rubrica : *Incipit epistola Iuliani Toletanae sedis episcopi ad Ydalium Barcillonensem episcopum in libro Prognosticorum* : *Sanctissimo etc. Diem illum etc. supplicare sententiam. Explicit*. Index lib. 1. cap. 22., lib. 2. cap. 37., lib. 3. cap. 62. Desinit : *cuius nullus est finis. Explicit liber tertius* : *Deo gratias, amen*. De hoc opere, quod in Matritensi elegantissima editione Patrum Toletanorum ad exemplar editionum Duacenae, et Lipsiensis, deficientibus in Hispania mss. codicibus, recusum fuit, nonnulla me scribere memini in not. ad Dracontium lib. 3. v. 52. In ms. Vat. deest responsio Idalii Barcinonensis episcopi, et oratio Iuliani ad Iulianus Tolet.

deum: quae in editis librum I. praecedunt. Alioquin dignus est hic codex, quocum editio conferatur. Iuliani operi in ms. succedit Historia ecclesiastica Eusebii, Rufino interprete.

Chronicon. 21. Pag. 110. terg. rubrica, *Incipit Chronica Ysidori*: *Breuem temporum expositionem etc.* In praefatione dicitur *Victor Toronensis ecclesiae episcopus*, pro quo Grialius recte *Tunnensis*. Ita *Breuem temporum seriem* pro *generationem*. Chronicon ms. desinit *anno quinto Eraclii, et quarto Sisebuti . . . tunc illi consummatio sua est*. Reponendum *anno quarto Eraclii, et quinto Sisebuti*: sic annorum numeri saepe in hoc ms. commutati sunt. Annectitur chronologia regum Longobardorum, et imperatorum occidentis ab Aldoloaldo ad Heinricum, qui post Curradum regnauit annos XVIII., et imperatorum orientis ab Heraclona ad Alexium Commenum, scilicet seculo XI. exeunte. Fortasse paulo post id tempus descriptus hic codex fuit in Germania.

Collectio pseudo-Isidoriana. 22. Pag. 115. est collectio canonum pseudo-Isidoriana. Praemittitur catalogus Romanorum Pontificum, qui a prima manu pergit vsque ad Honorium II., Callisti II. successorem, ad pontificatum euectum anno 1128. Secunda manu additur de Honorio: *Sedit ann.* V. *m.* I. *dies* 3. In inuentario bibliothecae vaticanae indicatur pag. 212. *Damasus natione Romanus*: sed reuera in codice aperte legitur, *Damasus natione Spanus*. Post catalogum Romanorum Pontificum rubrica est: *In nomine domini nostri Iesu Christi incipit praefatium Sancti Isidori libri huius, cuius haec sunt capitula*: *Isidorus Mercatus seruus Christi etc.* Vltimo loco descripta est synodus Vrbani II. Placentiae habita anno 1095. De hoc codice agunt Ballerinii De antiq. Canon. collect. pag. 235. Ex eodem paucas quasdam varietates scripturae excerptas proferam ad Allegorias, Prooemia, Chronicon, et praefationem collectionis canonum pseudo-Isidorianae inter Appendices.

Alii codices. 23. Alii sunt codices Vaticani collectionis canonum, conciliorum, et epistolarum decretalium sub Isidori nomine, quamuis in rerum ordine, copia, et delectu multum inter se varient, vt codices 630. 631. 1340. 1349. In inuentario ad codicem 630. haec affixa est nota: *Quod Isidorus collectionem canonum peregerit, ait Gesnerus, in sua bibliotheca: referri tamen a Ioanne Gersone. Tu vero addas, hoc idem referri ab Hincmaro episcopo Remensi, quem habes*

infra inter concilia num. veteri 1891. *sub cap.* 32. *de Hispanis conciliis in fine*.

24. Codex 632. Vaticanus membranaceus in fol. seculi XIII., aut XIV., charactere magno et claro, paucis, neque obscuris literarum compendiis, nullis punctis supra *i*. Rubrica: *Epistola Ysidori ad Masonem episcopum*: *Domino sancto*, *meritisque beato fratri Masoni episcopo Hysidorus episcopus*: *Veniente etc. . . Nicetio*. Desinit, *aut potior extat auctoritas*. *Data sub die pridie kal. martiarum anno tertio regnante domno nostro gloriosissimo Witterico rege*. Eodem charactere annectitur: *Siquis*, *vel siqua adulterium commiserit*, *septem annis oportet perfectionem consequi secundum pristinos gradus*. Subinde rubrica: *Incipit liber primus Sancti Ysidori*, *qui dicitur Sententiarum*. Index libri 1. cap. 31., lib. 2. cap. 43., lib. 3. cap. 68. Desinit, *non quos caelestis aula laetificandos includit*. *Explicit liber tertius Sancti Ysidori*. Sequitur *Diadema monachorum Smaragdi*: *Hunc modicum etc. . . gaudium habere mereamur*: *amen*. Quem libellum Smaragdus de diuersis virtutibus collegit, et ei *nomen Diadema monachorum imposuit*, *quia sicut diadema gemmis*, *ita et hic libellus fulget virtutibus*. Nihil aliud additur in hoc codice. Sententiarum libri.

25. Codex 633. Vaticanus membranaceus in 4. seculi X., literis mediocris formae, et claris, diphthongis coniunctis, quae alicubi desiderantur, paucis nexibus, et qui facile intelliguntur. Rubrica, *Incipit liber primus S. Ysidori*: alia sequebantur, quae deleta nunc sunt. In capite paginae recentiori manu, *Isidorus de summo bono*. Non est index capitum: sed rubrica capitis vltimi libri primi exhibet numerum XXXI. Postea *Incipit liber Sententiarum secundus Sancti Ysidori*. Caput extremum 44. *Incipit liber tertius Sancti Ysidori*. Caput vltimum 66. desinit, *laetificandos concludit*. *Explicit liber tertius*, *qui dicitur Sententiarum Sancti Ysidori*. Sententiae.

26. Codex 641. Vaticanus membranaceus in fol. seculi IX., aut X. In primis paginis opus mutilum Albini Magistri *De vita S. Martini*. Finit, *pietates laetantium*, *praestante domino nostro Iesu Christo etc.* Pag. 3. *Incipit praefatio domini Bedani super Apocalypsin*. Ita nomen Bedae in mss. nonnunquam occurrit: sed fortasse magis ex consuetudine eorum temporum esset *Bedanis*, vt multa erant huiusmodi nomina apud hispanos, *Cixila*, *Cixilae*, vel *Cixilanis*, *Suintila*, *Suintilae*, vel *Suintilanis etc.* Albinus. Beda.

alii Patres. 27. Sequuntur quaedam opuscula Fulgentii, Augustini, Ferrandi Diaconi, Victoris, Fastidiosi Ariani, cuius sermo extat inter edita Fulgentii opera; et post Fulgentii epistolam, siue librum de regula verae fidei ad Petrum, qui perperam ab aliis Augustino tributus est, pag. 93. sunt *Versus cuiusdam* de beato Fulgentio: *Quum studiis renitere sacer quum gliscere sacris etc.* Videntur hi versus esse Immonis excriptoris ex versu: *Bermundo famulo manibus qui tradidit Immo*. Quisnam autem est iste Immo? Praestaret, catalogum librariorum veterum, siue excriptorum, quorum nomina ad nos peruenerunt, ab aliquo confici, vt de aetate plurimorum codicum iudicium ferri posset. Fortasse multa eiusmodi nomina, quae ego obiter notata habeo, postmodum proferam. Interim animaduerto, mentionem *Immonis* librarii fieri in thesauro Anecdotor. Pezii praefat. tom. 1. num. 64., vbi recensetur codex nongentorum annorum, *Homiliae Origenis*, in cuius fine id expressum est: *Ego itaque in dei nomine IMMO scripsi librum istum, non mea dignitate, sed dei gratia; sed tamen presbyter. Fratres vos, qui legitis in istis voluminibus, et inuenietis, vbi opus est ad emendandum, non me maledictis* (forte *maledicatis*) *sed cum omni diligentia emendetis, et pro me indigno peccatore orare dignemini. Valete in Domino euis* (forte *aeui*, vel *aeuiternis*) *temporibus. Salutet vos Christus pius vester diu*. Ex his probabilis eruitur coniectura, Immonem hunc ipsum excriptorem esse codicis nostri Vaticani, seculo scilicet IX., aut seq. Mabillonius in Annalibus Benedictinis plures Immones commemorat: sed quisnam, aut an aliquis eorum in exarandis libris operam collocauerit, ex eo non colligitur.

Immo librarius.

lib. Officiorum. 28. Pag. 98. eodem charactere: *In nomine Domini incipit liber Officiorum Sancti Isidori episcopi: Domino meo etc. Quaeris a me.* Index libri 1. capitum 44. *Explicit capitulatio. Incipit liber primus officiorum Isidori: Ea, quae in officiis*. Caput vltimum 44. inscribitur, *De esu carnium, vel piscium*: apud Grialium, et Breulium, *De carnium vsu, vel piscium*. Finit, *nec apostoli vetuerunt*, vt Grialius, pro quo Breulius *prohibuerunt*. Succedit sine vllo titulo liber II. *Quoniam origines*. Tabula capitum 26. Vltimum, quod apud Grialium est 27., *De manus* (alii *manuum*) impositione, vel confirmatione, desinit, vt apud Grialium: *Haec sunt parua ex multis ... percepisse doctrinis ... sententiis firmaretur*. Grialius addit, *Ora pro me*,

me; et pro *parua* habet *pauca*, et *praecepisse doctrinas* pro *percepisse doctrinis*. Praeferenda tamen videtur scriptura codicis. Alia inter varias lectiones annotabo.

29. Illico rubrica. *Explicit liber* II. *In Christi nomine incipit liber Isidori Senioris Primorum* (lege *Prooemiorum*) *de libris noui, ac veteris testamenti. Plenitudo noui testamenti . . . parua prooemia narrationum subiiciamus. Explicit praefatio. Incipit textus libri tertii. Genesis iuxta fidem etc.* Desinit, *et flumen baptismi mundum, lignumque vitae domini nostri Iesu Christi. Explicit liber tertius Primorum. Incipit* IIII. *de ortu, vita, et obitu Patrum*: *Adam protoplastus, et colonus*: non procedit nisi ad caput de Ioseph: *ob inuidiam venditur factus humilis vsque*. Hic deficit liber de ortu, et obitu Patrum, qui sine vlla controuersia Isidoro tribuitur, quum post duos Officiorum libros *Prooemia liber* II. *Isidori* dicantur, et eodem contextu *opus de ortu, et obitu Patrum liber* III. Ex libro Prooemiorum nonnullas variantes lectiones excerpsi, et caput integrum de Esther, quod ab editis abest, descripsi. Quid autem est, quod Prooemia, adeoque libri Officiorum, et de ortu, et obitu Patrum Isidoro Seniori tribuuntur? In inuentario bibliothecae vaticanae haec legitur notatio: *In hoc ms. adest SENIORIS*: *videas, an IVNIORIS.* Id spectat ad controuersiam, cap. 16. expositam de diuersis Isidoris. Hispalensi nostro Isidoro *Senioris* magis, quam *Iunioris* nomen congruit, si cum altero hispano Isidoro comparetur. Hispani veteres nullum Isidorum Hispanum Hispalensi antiquiorem agnouerunt: itaque postquam Isidorus Pacensis seculo VIII. florere coepit, hunc *Iuniorem*, illum *Seniorem* appellarunt. Propterea censeo, codicem hunc Vaticanum ex exemplari aliquo hispano descriptum, in quo Isidorus Hispalensis dictus fuerit *Senior*, collatus cum Pacensi. Prooemia.

30. Post pauca quaedam, vt dixi, ex libro De ortu, et obitu Patrum, eodem charactere sequuntur haec opuscula. *Admirabile de nostri Saluatoris imagine miraculum*: *Apud Caesaream Cappadociae*. Tum miraculum in vita S. Hieronymi. Vita S. Hieronymi. Sermones S. Ioannis Chrysostomi, qui indicantur 45., sed in codice solum excribuntur vndecim. varia opuscula.

31. Codex 650. Vaticanus membranaceus in fol. paruo, seculi XII., mutilus initio. Post quasdam missas de feriis ritu romano rubrica: *Sequuntur autem missae S. Augustini episcopi omnium feria-* missae de feriis.

rum, quas quia non inter alias reperimus, seorsum posuimus. Feria prima. A. Fac mecum, Domine, signum in bono . . . P. Inclina Domine etc. Etiam hae missae imperfectae sunt.

Varia opera. 32. Tabula operum indicat Alcuinum De Trinitate, quaedam opuscula Augustini, Hieronymi etc., et num. 19. *Incipit liber vnus de conflictu vitiorum, atque virtutum:* qui fortasse erat liber, hoc titulo inter Isidori opera relatus, sed nunc a codice abest, quod veteri manu suo loco notatur. Adduntur alia: Collatio abbatis Serapionis *de octo vitiis principalibus*. Excerpta ex Gregorio Magno. *Item de actiua, et contemplatiua vita expositio beati Gregorii de Iob:* quae diuersa est ab opusculo eiusdem fere argumenti Isidoro ascripto, de quo cap. 85.

In Cantica. 33. Fol. 108. titulus, *Super Cantica canticorum: Postquam a paradisi etc.* Post prologum, *Osculetur me osculo oris sui. Angelos ad eam*. Desinit, *id est, electis meis similem te attendi*. Deest in textu nomen auctoris: sed in tabula operum initio sic indicatur: *Gregorii de canticis canticorum homiliae duae*. Ac re vera Gregorio Magno hic commentarius a Maurinis vindicatur, de quo dixi cap. 65. Post commentarium sunt versus, *Has rogo etc.*, qui in noua editione Matritensi versibus bibliothecae Isidori subiuncti sunt: sed hic reperiuntur magis integri, et correcti, vt aduerti cap. 81.

Opera diuersa. 34. Succedunt epistola Hieronymi ad Damasum; *Origenis etc.*, Translatio tractatus Origenis in epithalamicis: *Quomodo didicimus*. Fol. 121. Sermo S. Augustini ad omnes, maxime monachos, et viduas: *Frequenter semper diximus*. Fol. 139. liber acephalus *De compunctione cordis*: desinit, *insatiabilem pulchritudinem tuam. Gloria Patri, qui saluauit nos etc.* Numero 59. indicantur Basilii monita: in textu titulus: *Incipit Basilii ad monachos: Audi, fili, monitionem patris tui*. Fol. 98. terg. alio charactere recentiori: *Incipit vita S. Egiddi Confessoris: Sanctorum quidem*.

Synonyma. 35. Hac in parte codex est superscriptus, scilicet Vita S. Egiddi superscripta est, deleto priori scripto. Itaque opera in tabula initio voluminis post monita S. Basilii indicata desiderantur, quia ab aliquo erasae e membrana literae fuerunt, vt aliud super exeriberet. Index num. 74. referebat: *In Christi nomine incipit Synonyme lib. primus S. Hysidori Hispalensis episcopi, et Sermones duos* (sic.) Dolendum est, non tam Synonyma, quam duos hos sermones, qui Isi-

doro ascribi videntur, imperitia, vel auaritia librarii periisse, qui vitam S. Egiddi scribere iussus, aut sua sponte aggressus, puras membranas coemere noluerit.

36. Codex 657. Vaticanus membranaceus in fol. charactere scholastico, siue in scholis vsitato, cum rubricis, ac literis versicoloribus, seculi xv. circiter. Libri Anselmi *De veritate*, *De libero arbitrio*, *De conceptu Virginali*. Homiliae Bedae. Menologium Anselmi. Liber *pro insipiente*. De incarnatione. Liber Anselmi *De processione Spiritus Sancti*. Eiusdem *De sacrificio*. Alia eiusdem Anselmi, *Cur Deus homo*, Enchiridion etc. Libri 15. Augustini De Trinitate, libri 4. De doctrina christiana: *Libros de doctrina christiana etc.*, eiusdem Augustini, sed sine auctoris nomine. Libri 4. Damasceni *De orthodoxa fide*. In fine, *Explicit Damascenus*. S. Anselmus.

37. Subnectitur opus Sententiarum Isidori in hunc modum: *Incipiunt capitula libri* I., II., *vel* III., et recenti manu perperam correctum *et* III. Ad marginem, *Incipiunt capitula Ysidori De summo bono*. Libri 1. sunt capita 31., libri 2. cap. 44., libri 3. cap. 65. Desinit, *laetificandos includit*. Quamuis solum ad marginem opus Isidoro ascribatur, tamen idem nomen occurrit, vt in ceteris editis, cap. 1. libri 3. *Miserere*, *Domine*, *misero Ysidoro*. Titulum *De summo bono* recentioris aetatis esse, satis perspicuum est. Nihil peculiari animaduersione dignum occurrit, nisi forte quod locus in editis fere corruptus lib. 2. cap. 6. *vt infimis*, *et exterioribus delectentur*, ita in ms. legitur, *vt in infima*, *et exteriora delectentur*. Sententiae.

38. Sequitur opus De spiritu, et litera, *Quoniam dictum est mihi*. Aliud De gratia, et libero arbitrio hoc initio: *D. G. Abbati Theodici Fr. S.* (forte pro *S.* est *B.*) *Opusculum de gratia*, *et libero arbitrio*, *quod illā*, *quam scitis*, *occasione aggressus sum etc.* Vltimo loco sunt Retractationes S. Augustini. Codex totus miscellaneus, vt per se patet. S. Augustinus.

CAPVT XCV.

Alii 5. codices mss. veteris bibliothecae Vaticanae describuntur. Rodericus Sanctius de Areualo, et Alfonsus de S. Maria episcopus Burgensis laudati. Veteres expositiones missae. Curiosa quaedam de Leucio Apocryphorum auctore. Homiliaria, et Lectionaria antiqua describuntur.

Lib. De numeris. 1. Codex 939. Vaticanus chartaceus in fol. seculi XVI. rubricis, ac prima litera aurea versicolori ornatus. Quaedam Augustini de Ancona. Eiusdem *Super facto Templariorum an liceat secularibus illos inuadere*. Libri Hieronymi, et Gennadii De vir. illustr. Liber Plinio in multis mss. affictus, De vir. illustr. *Proca rex*. Tractatus Rabani *De numerorum commendatione, allegoria etc. Numerorum ratio*. Finit: *Centum quadraginta quatuor milia . . . non est inuentum mendacium*. Isidori De numeris liber in hoc eodem argumento versatur, vt exposui cap. 63. Succedunt haec in codice. Liber *De sapientia Sanctorum*, sine auctoris nomine, qui initio in tabula operum dicitur Bonauentura; sed recentiori manu ad marginem notatur, editum a Wadingo Romae fuisse anno 1655. nomine Ioannis Gualensis. Petrarchae opus, *Quot fuerint Hercules*. Sermo in die Veneris Sancti, qui B. Bernardi in indice dicitur: incipit, *Quis dabit capiti etc.*

Excerpta Isidori. 2. Pag. 146. titulus: *Quaedam dicta pulchra S. Ysidori contra iudaeos, et de passione Christi*. Scilicet quaedam sententiae ex Isidori libro ad Florentinam De passione Domini, hinc inde excerptae.

Spiritualia opuscula. 3. Post haec ex Isidoro excerpta, alia Bernardi *in libro De contemptu mundi contra malos ecclesiasticos, Speculum virginitatis, et normula vitae apostolicae Hieronymi*. Bernardus *De noua militia ad Hugonem*. Vita B. Siluestri Papae, auctore Eusebio Caesariensi, interprete Rufino. Alia spiritualia opuscula. Epistola S. Catharinae de Senis ad quemdam Fratrem: *Scribo vobis etc.*

Dignitas curiae romanae. 4. Pag. 125. *Dialogus super excellentia, et dignitate curiae Romanae super ceteras etc. contra eos, qui eam diffamant: Complures esse scio*. Panegyricus Latini Pacati Theodosio dictus: *Siquis vnquam*. Liber Facetiarum Poggii. Ruffus Sextus: *Rerum gestarum*.

5. Oratio episcopi Burgensis in concilio Basileensi: *Quum in publica*: quae auctoris, vt mihi videtur, manu correcta est. Epistola Francisci de Angularia Comitis Auersi, detenti in Castro Sancti Angeli, missa episcopo Ouetensi, Castellano: *Quamquam ex hac tua maxima pietate*. Gratias agit Castellano. Epistola Castellani responsiua: *Redditae sunt mihi*: quae pulchra, et docta est. Castellanus Comitem consolatur. Longum esset, et a meo instituto alienum omnia scripta, quae occurrunt, singillatim explicare, certosque auctores designare, quamuis et id mihi interdum iucundum esset, et aliis fortasse non ingratum. De scriptoribus tamen hispanis, qui se mihi offerent, pauca indicare, quum alioquin illi exteris non ita sint vulgo noti, neque me pigebit, neque alii, vt opinor, id a me peculiari quadam ratione fieri grauate ferent. Episcopus iste Ouetensis est Rodericus Sanctius de Areualo, Praefectus arcis Sancti Angeli, de quo praeter alios Cardinalis Quirinius in appendice ad vitam Pauli II. pag. 169. erudite agit. Marchantius quoque in suo Dictionario longum operum Roderici catalogum contexuit. Siquis tamen collectionem omnium eiusdem operum edere in se susciperet, quod fortasse vtile esset, bibliothecam vaticanam, quae multos, ac praeclaros eius libros mss. continet, consulere in primis deberet. Episcopus Burgensis, cuius paulo ante oratio laudata est, insignis quoque scriptor est seculi XIV. Alfonsus de S. Maria, siue de Carthagena, filius Pauli episcopi itidem Burgensis. Vterque meritis laudibus celebratur in Hispan. sacr., et in Biblioth. vet. Hisp. Nic. Antonii, qui orationem eius in concilio Basileensi habitam indicat ex ms. Vaticano 232.

Episc. Burg. Ouetens.

6. Codex 1146. Vaticanus membranaceus in fol. seculi X. circiter. Rubrica: *Incipit liber Officiorum, qualiter missa Romana celebratur.* Notatur, editum hoc opus in Ordine Romano Ferrarii 1591., sed in quibusdam discrepare. Initium: *Primum omnium obseruandum est*, VII. *esse regiones ecclesiastici ordinis vrbis Romae*. Desinit, *et intrant in secretarium*. Ibi nota recens: *Hucusque in editis*. Rubrica: *Incipit ordo ecclesiasticus Romanae ecclesiae, qualiter missa celebratur. Incipiunt eclogae de ordine Romano, et de quatuor orationibus episcoporum, siue populi in missa*: charactere nigro *in missa*, sed eadem veteri manu. *Incipiunt capitula sequentis opusculi*: *praenotamus*.

Ordo ecclesiae romanae.

expositio missae. 7. Est quaedam expositio missae. Inter alia quaeritur: *Cur masculi ad australem partem, feminae ad borealem stent*. Respondetur, fragiliorem sexum constitui debere in aptiore loco, vt Angelus Apocalypsis pedem dextrum super mare, sinistrum super terram posuit. *Fortiora etenim membra in maioribus periculis, alteora* (forte *altera*) *in competentibus sistuntur*. Post alia: *Cur sit diaconus in ambone versus ad meridiem*. In margine nota alterius manus, sed antiquae: *Apud nos contra Aquilonem: quia contra illum loquitur, qui dixit: Ponam sedem meam ad Aquilonem*. Haec ad veteres ritus illustrandos prodesse poterunt.

canon missae. 8. Refertur canon missae fere, vt nunc est in vsu, de quo dixi cap. 84., et alia *Expositio Missae*: *Primum in ordine missae etc.*, vt ibidem dixi. In hac missa notanda sunt haec Canonis verba: *Una cum famulo tuo Papa nostro ILL., quia enim ipse vice apostolica caput est ecclesiae, ideo primus nominatur in hac prece. Et antistite nostro etc.* Desinit: *commendauit Apostolus*. Sequitur *De sacramentis ecclesiae. Sunt autem sacramenta ecclesiae baptismum, et chrisma, corpus, et sanguis: quae a SECRETIS virtutibus, vel SACRIS sacramenta dicuntur*. Petita haec sunt ex Isidoro lib. 6. cap. 19., de quorum explicatione contra Binghamum disserui cap. 30.

alia expositio missae. 9. Pag. 19. alia breuis expositio missae: *De ordine missae*: *Primum autem in celebratione missae*: desinit: *licentia eundi, peracta missa*. Rubrica: *In Domini* (vel *Dei*) *nomine pauca ex auditorum* (sic) *virorum voluminibus excerpta. Incipiunt capitula de catholica ecclesia, et eius ministris, et de baptismatis officio. Ista capitula a Palatio Aquisgrani venerunt. Ecclesia graecum est*. Notatio recentis manus, *Haec excerpta sunt ex Hrabani Mauri institutione clericorum edita*. Sed cur non ex Isidoro lib. 8. Etymol. cap. 1., quod ita incipit, *Ecclesia graecum est*? Rabanum ipsum Isidori scripta compilasse, constat.

alia expositio. 10. Pag. 20. terg. alia missae expositio: *Dominus vobiscum. Salutat etc.* Haec est missae expositio in nonnullis mss. Isidoro ascripta, vt exposui cap. 84.

plura de ritibus eccles. 11. Sequuntur capitula Theodulfi episcopi edita apud Sirmondum tom. 2. Conciliorum Galliae. Quaedam Walafridi. Anonymi expositio orationis Dominicae: *Quomodo vocatur haec oratio*. Alia de sacramentis, de diuersis ritibus, de missa: citatur Beda.

12. Pag. 62. rubrica : *Incipit de baptismo , et omni eius ordine iuxta indaginem catholicorum : Baptismi sacramentum si prima repetens ab origine pandam , baptizauit Moyses etc.* Cap. 2. *Baptizauit et Ioannes , sed non ex toto .* Cap. 3. *Baptizauit Iesus primum in Spiritu Sancto .* Ita alia capita . Cap. 10. rubrica : *De catechumenis Ysidorus .* Cap. 12. *De salis acceptione Ysidorus .* Cap. 20. *De abrenunciatione Ysidorus .* Haec tria postrema capita desumpta sunt ex lib. 2. Officior. cap. 21.; illa autem priora de baptismo ex cap. 25. eiusdem libri secundi . excerpta ex Isidoro .

13. Pag. 66. rubrica : *De ordine ad fidem venientium , quorum primus gradus est catechumenorum , secundus competentium , tertius baptizatorum . De catechumenis Ysidorus .* Ita : *De exorcismis Ysidorus . De salis acceptione Ysidorus .* Haec omnia ex eodem Isidori libro excerpta sunt . alia similia.

14. Succedit opus Amalarii *De ordine , et causis ecclesiasticorum Officiorum* , de quo plura Fabricius in biblioth. med. post Mabillonium . Hoc exemplar desinit , *bibendo redimamur . Explicit liber Officiorum . Deo gratias : amen .* Amalarius , vt hoc obiter notem , Isidorum nostrum excitat lib. 3. cap. 2. *Ipsa* (ecclesia) *vocatur Kyrica , quia est dominicalis . . . ipsa vocatur basilica , vel regalis etc. Vnde Isidorus : Basilicae prius vocabantur regum habitacula .* Amalarius .

15. Codex 1267. Vaticanus membranaceus in fol. max. seculi XI. exeuntis , aut XII. incipientis . Tituli rubricati : characteres maiusculi versicolores , et variis figuris ornati . A Gregorio XIII. anno 1577. hic codex bibliothecae Vaticanae fuit donatus . Homiliae , et Sermones. Homilia Remigii episcopi , *Nomine Orientis* . Aliae Augustini , Leonis , plurimae Bedae , nonnullae Fulgentii , et Hilarii . Fol. 89. terg. rubrica : *Sermo Beati Ysodori* (sic) *episcopi de Natali Domini* . Alius titulus charactere nigro , veteri etiam : *Sermo Beati Isodori ep. de Nat.* Incipit ; *Natalis Domini dies ea de causa etc.* Est caput 26. libri I. Officiorum : desinit , *natus est Christus* . Apud Breulium est caput 25., vbi legitur , *Cuius susceptae incarnationis* , quum in ms. , et apud Grialium legatur , *Cuius susceptae carnis* . Sermo S. Isidori .

16. Pag. 117. Sermo S. Ioannis Chrysostomi : *Prophetas etc.* Pag. 121. *Incipit prologus de vita , et assumptione beati Ioannis apostoli , et euangelistae . Melito seruus Christi episcopus Laodiceae vniuersis episcopis catholicorum in Domino aeternam salutem . Volo , fra-* Leucius scriptor apocryphorum .

ternitatem vestram esse solicitam de Leucio quodam, qui scripsit Apostolorum actus, Ioannis Apostoli, et Euangelistae, S. Andreae, et Thomae Apostoli: qui de virtutibus quidem, quas (ms. *quae*) *per eos Dominus fecit, vera dixit: de doctrina vero multa mentitus est. Dixit enim, docuisse eos duo principia etc. Incipit Historia: Secundam post Neronem persecutionem etc.* Ad marg. *Lectio I.* Leucius iste, de quo hic agitur, siue, vt alii vocant, *Seleucus*, est scriptor ille apocryphorum, qui *discipulus diaboli* dicitur in decreto Gelasiano de libris recipiendis, et non recipiendis, quod append. 5. ad Sedulium ad mss. codices recensitum notis illustraui. Gerh. Ioannes Vossius De genealog. Christi p. 34. de hoc codice videtur loqui: *Ceterum Seleucus iste etiam memoratur Melito Laodicensi episcopo praefat. in vitam S. Ioannis Euangelistae, quae necdum edita, sed in Vaticana, atque aliis extat bibliothecis, siue Melitoni episcopo Sardensi, (neque enim alius is existimandus,) libro de transitu B. Virginis tom. 7. Biblioth. Patrum.*

Seuerianus. 17. Fol. 132. terg. rubrica: *Incipit sermo S. Seueriani episcopi de Innocentum*: (sic.) *Zelo, quo tendat etc.* In bibl. med. Fabricii haec lego: *Seuerini abbatis sermones in natali SS. Innocentum in bibl. Sangermanensi memorat Cangius.* In nostro ms. *Seuerianus episcopus* nominatur: sed idem auctor esse videtur, cuius fortasse etiam est opusculum saepe editum inscriptum, *Doctrina Seuerini episcopi*, incertae scilicet sedis, et aetatis.

S. Siluester. S. Gregorius Magnus. 18. Pag. 139. *Incipit vita S. Siluestri: Siluester igitur vrbis Romae episcopus quum esset infantulus etc.* Pag. 193. ad textum Euangelii Ioannis est imago S. Ioannis Baptistae agnum manu tenentis. Pag. 258. terg. finis homiliae S. Gregorii Magni in Euangelium, *Designauit Dominus*, in haec verba: *quod accepistis, parate. Sed ista, quae dicimus, melius apud vos orando, quam loquendo obtinemus. Deus, qui nos pastores in populo vocare voluisti, praesta, quaesumus, vt hoc, quod humano ore dicimur, in tuis oculis esse valeamus. Per Dominum nostrum.*

Homiliarium. 19. Codex 1268. Vaticanus membran. in fol. max., eiusdem, vt videtur, characteris, ac praecedens. Homiliarium, ac lectionarium, vti in volumine praecedenti. In nonnullis verbis signum penultimae syllabae corripiendae, aut producendae perinde, vt in nostris breuiariis apponitur, sed a recentiori manu. Puncta vero, inter-

terrogationem indicantia, primae sunt manus. Incipit a dominica septuagesimae: *Nescitis, quod hi, qui in stadio currunt etc. Volens, et desiderans egregius praedicator etc.*, sine auctoris nomine. Sequuntur sermones Ioannis Constantinopolitani, Hieronymi, Bedae etc. Fol. 37. rubrica: *Sermo de eodem ieiunio beati, vt putatur, Ambrosii: Sanctae quadragesimae rationem, cuius hodie initium celebramus.*

20. Fol. 44. Sermo S. Fausti episcopi de ieiunio: *Rogo vos, et admoneo, fratres charissimi.* Fol. 79. terg. ad euangelium Matthaei *Ecce mulier Chananaea* pictae sunt imagines Saluatoris, duorum apostolorum, mulieris Chananaeae, et filiae huius, a daemonio vexatae. Pag. 122. terg. Sermo S. Seueriani: *Magnificentissimi principis nostri nunc pagina loquebatur.* Fortasse legendum *Seuerini*, de quo ante dixi, et conferri potest Mansius ad bibl. med. Fabricii. Fol. 123. terg. Ex commentario Remigii: *Scriptum est, quod Abraham duos filios habuit. Non sine causa.* Fol. 131. *Vnde supra sermo S. Seueriani episcopi: Hodie beatus Euangelista filium viduae.* Fol. 167. Sermo S. Augustini episcopi *in vigilia Osannae: Postquam Dominus quatriduanum.* describitur.

21. Fol. 185. terg. rubrica: *Incipit praefatio Sancti Ysidori episcopi testimoniorum scripturarum de passione Christi: Dominae sanctae sorori Florentinae Hysodorus* (correctum *Hysidorus*) *Quaedam etc.* In ms. est *praenunciata*, pro quo Breulius *pronunciata*. Desinit prologus, *imperitiam reprobet*: alia omittit. Rubrica: *Incipiunt testimonia scripturarum: Sic praedixerat Hieremias ex persona Domini: Praeuaricatione praeuaricata est.* Ita incipit cap. 19. lib. 1. contra iudaeos. Sunt testimonia hoc, et seqq. capitibus contenta vsque ad finem cap. 50. lib. 1. *Circumaedificant aduersum me, vt non egrediar*: sed quaedam Isidori verba praetermittuntur. excerpta ex Isidoro.

22. Fol. 225. in feria VI. parasceues rubrica: *Vnde supra sermo S. Seueriani episcopi videtur: Conuenientes ad stationem ecclesiae matris.* Fol. 235. rubrica: *Incipit sermo Beati Rom. De vespere sabbati: Quomodo iuxta Matthaeum.* Ignotum mihi, an *Romanus iste*, si tamen *Romanus* legendum, aliquis sit ex Romanis illis, qui in bibl. med. Fabricii commemorantur. Post hanc homiliam fol. 233. terg. rubrica: *Incipit vita beati Gregorii Papae: Gregorius genere Romanus, arte philosophus.* Vbi haec occurrunt: *Nam ab eisdem fratri-* homiliae.

bus enixe rogatus, *maximeque a Leandro Hispaniensi* (forte *Hispalensi*) *episcopo pro causis Wisigotharum* (sic) *legatus eodem tempore Constantinopolim venerat*, *compulsus est*, *vt librum Iob multis inuolutum mysteriis enodaret*. Auctor vitae est Paulus Diaconus. Ea extat edita tom. 4. operum S. Gregorii editionis Maurinae, vbi legitur *Leandro Hispalensi*, et *pro causis Wisigothorum*.

S. Benedictus. 23. Fol. 241. rubrica: *Incipiunt capitula de vita*, *et miraculis beati Benedicti abbatis* : *Fuit vir vitae venerabilis gratia Benedictus etc.* Dialogus Sancti Gregorii etc. Vltimo loco est homilia S. Ambrosii in Annunciatione: *Missus est angelus Gabriel etc.*

homiliarium. 24. Codex 1269. Vaticanus membr. in fol. maior. Homiliarium, et Lectionarium, vt duo praecedentia, eodem, vel simili charactere. Rubrica: *Sermo beati Ambrosii de natali martyrum post pascha*. Sequuntur alii sermones, in natali *Sanctorum Cantianorum* S. Ambrosii, in natali S. Georgii, S. Andreae, S. Barbarae, S. Nicolai Patarensis, maioribus literis: sed hic postremus imperfectus est. Succedunt primo charactere homiliae S. Augustini.

Sermones. 25. Fol. 19. rubrica: *Inuentio Sanctae Crucis* : *Perrexit autem Helena Hierosolymam*. Fol. 31. In die natali S. Ioannis Baptistae, cum pictura visitationis Deiparae ad Elisabeth, et alia natiuitatis S. Ioannis Baptistae. Fol. 47. *Sermo S. Leonis Papae de celebratione prouectionis suae* : *Honorabilem mihi*, *dilectissimi*, *hodiernum diem*. Fol. 53. Eiusdem sermo de natali Apostolorum Petri, et Pauli: *Beatissimorum Apostolorum Petri*, *et Pauli*. In prima litera sunt imagines Petri supra, Pauli infra. Fol. 75. *In Sancti Iacobi* (festo, vel natali) *Accessit*. Homilia Ven. Bedae presbyteri: *Dominus conditor*, *ac redemptor noster*. Fol. 77. *In Sancti Petri a vinculis*. *Expositio epistolae Bedae presbyteri de commentario super Actus apostolorum*. Fol. 84. In natali S. Laurentii: *Martyrium coloribus graphice expressum*. Fol. 91. *Sermo S. Ambrosii*, *vnde supra* : *O vere beata humilitas Mariae*, *quae Dominum hominibus peperit*. Recentiori manu, *Ambrosii Autperti*. Festum inscribitur, *De Domina nostra Dei genitrice Maria*. Plura de hoc sermone retuli cap. 61., vbi aduerti, Isidorum nostrum ab auctore laudari.

aetas codicis. 26. Fol. 106. Sermo in decollatione S. Ioannis Baptistae: initio pictura S. Ioannis decollati. Fol. 112. In natiuitate S. Mariae sermo Petri Damiani. Obiit S. Petrus Damiani anno 1072., neque multo

post codicem exaratum puto. Fol. 117. *In exaltatione sanctae crucis*: *In tempore illo postquam Constantino Augusto contra Maxentium properanti ad bellum signum sanctae crucis fuisset ostensum*. Adest pictura huius apparitionis.

27. Fol. 127. *In Sancti Michaelis Archangeli sermo beati Gregorii Papae*: *Angelorum quippe, et nominum naturam*. Fol. 129. rubrica: *Sermo Ysidori episcopi*: *Angelorum nomen officii est, non naturae*: ex lib. 7. Etymol. cap. 5. *Angelorum autem vocabulum officii nomen est, non naturae*: atque iisdem verbis ex lib. 1. Sentent. cap. 12. Deest in ms. *dicimus* post *gratia*. Desinit, *et angelis redditam*, qui est finis cap. 12. cit. Illico pag. 900. post *redditam* rubrica, *S. Gregorii Papae*, *vnde supra*: *Nonnunquam etc.* Qua de re conferenda sunt, quae dixi cap. 72., et rursus indicabo, quum vetustissimum quantiuis pretii codicem Vaticanum 3836. seculi VII., vel VIII. describam. Sermo S. Isidori.

28. Fol. 137. Kalendis Nouembr. *Festiuitas omnium Sanctorum*: *Legimus in ecclesiasticis historiis, quod Sanctus Bonifacius, qui quartus a beato Gregorio Romanae vrbis episcopatum tenebat, suis precibus a Foca Caesare impetrasset donari ecclesiae . . . Pantheon etc.* Confer Baronium ad ann. 1. Bonifacii IV. cum not. Pagii ad annum 607. Deest commemoratio Defunctorum. Extremo loco sunt sermones pro Communibus Sanctorum. S. Ioannes Chrysostomus, cuius nonnulli sunt sermones, vocari solet *Osaureus* in hoc codice, in quo etiam inserta est Apparitio S. Michaelis Archangeli ad montem Garganum. Pantheon Romae.

CAPVT XCVI.

Recensio 16. codicum veteris bibliothecae Vaticanae. Miscellanea ex Patribus. Curtii de Alexandro Historia. Collectiones canonum. Plura opera veterum grammaticorum, glossaria, vocabularia, synonyma, et differentiae verborum in mss. mirae antiquitatis.

1. Codex 1290. Vaticanus membranaceus in 4. magno seculi XV. circiter: plura, ac varia complectitur. Stemmata consanguinitatis: versus argumenta bibliorum indicantes: *Lex prohibet etc.* Excerpta ex Historiis scholasticis: *Quadruplex est modus*. Excerpta ex libris Miscellanea.

Sententiarum Petri Lombardi: Lib. 1. De Trinitate etc. Sunt quatuor libri Sententiarum in compendium redacti. Summa casuum; *Simonia est*. In fine: *Explicit Summa casuum prosaice*. Summa Magistri Raimundi metrice: *In summis festis ad missam dicitur vna - Tantum collecta etc.* Compendium Decretorum Gratiani: *Humanum genus*. In indice dicitur *Fr. Raimundi*. Item *Summa vitiorum*, *et virtutum*. Item *Difficultates biblicae*: hoc est, verba quaedam biblica per alphabetum explanata. Ibi *Iubileum interpretatur remissionis annus etc. secundum Ysidorum*, scilicet ex lib. 5. Etymol. c. 37.

Variaexcerpta. 2. Fol. 151. seqq. *Dicta Sanctorum de Beata Virgine*. *Dicta Sanctorum de diuersis*. *Dicta Bernardi ex Soliloquiis*: *Agnoscam te, Domine, cognitor meus*. Item liber Beati Bernardi, *Multi multa sciunt*. Anselmi Prosologium: *Eia nunc, homuncio, fuge*. Epistola Fulgentii ad Reginum: *Accipientes literas tuas*. Quaedam ex S. Dionysio. Liber Beati Hieronymi de nominibus Domini: *Omnipotens deus*. Quaedam S. Ambrosii.

Soliloquia. 3. Fol. 184. rubrica: *Incipit liber Soliloquiorum Beati Ysidori*: *Cognosce homo etc.* ex libro 2. Synonymorum cap. De humilitate vsque ad verba, *aufer a corde fraternam offensionem* prope finem capitis *De patientia*. Quaedam omittit, quaedam addit, et mutat auctor huius excerpti, fere vt in similibus accidit.

Seneca. 4. Sequuntur alia opuscula, siue excerpta Hilarii, Hugonis de S. Victore, et Ferrandi. Senecae nomine liber *de virtutibus cardinalibus*: *Omne peccatum actio est*. Praemittitur: *Lucius Annaeus Seneca de Getis fuit*, *et locus eius in regione Neronis etc.* Alia huius furfuris de Seneca, cui liber Martini Bracarensis, seu Dumiensis *De differentiis quatuor virtutum cardinalium* in aliis quoque mss. codicibus falso ascribitur. Accedunt alia: Homilia Origenis, *Maria stabat ad monumentum foris plorans*: *in praesenti solemnitate etc.* Quaedam herbae medicae variis coloribus expressae.

Gelasii decretum. 5. Codex 1344. Vaticanus membranaceus in fol. magno, charactere eleganti gallico exaratus seculo circiter x. Quaedam folia extra suum locum, et ordinem sunt compacta. Rubrica: *Incipit Ordinationis ordo de prauitate Dioscori Alexandrini*: *Posteaquam Dioscorum*. Epistolae Simplicii, et Felicis. Fol. 6. terg. *Incipiunt decreta de recipiendis libris*, *vel non recipiendis scripta Gelasio Papa cum* LXX. *eruditissimis episcopis in sede apostolica vrbis Romae*:

Post propheticas, *et euangelicas*. Desinit, *confitemur esse damnata*. De celebri hoc Gelasii decreto plura disserui in append. ad Sedulium. Sequitur, *Cuius supra*, *Fausto etc.* Aliae epistolae Gelasii, Anastasii, Symmachi, sub quo plures episcoporum subscriptiones, Hormisdae, Ioannis Papae, Felicis, Bonifacii, Ioannis, Agapiti, Siluerii, Vigilii, Pelagii, Ioannis, Benedicti, Pelagii, Gregorii (Magni) sub quo subscriptiones episcoporum, Martini.

6. Pag. 90. terg. rubrica: *Incipiunt capitula*, *quae ex graecis*, *et latinis canonibus*, *et synodis romanis*, *atque decretis praesulum*, *ac principum Romanorum sparsim collecta sunt*, *et Engilramno Mediomatricae urbis episcopo a Beato Papa Adriano tradita* XIII. *Kal. octobr. indictione nona*, *quando pro sui negotii* (forte *suo negotio*) *causa agebatur*: *Dei ordinationem accusat etc.* De his Capitulis multa disserunt scriptores, qui de canonum collectionibus agunt. In nonnullis codicibus Engilramnus, siue Angilramnus Adriano capitula tradidisse dicitur, non Adrianus Engilramno, vt in hoc vaticano asseritur. Vtrolibet modo opus supposititium creditur. Capitula Engilramno ab Adriano data.

7. Post epistolam Vitaliani ad Georgium episcopum Syracusanum, quae desinit, *cerneremus*, haec est rubrica: *Incipit epistola Ysidori Spalensis vrbis episcopi Laudefredo Cordubensi episcopo data*. *Domino sancto*, *meritisque beato fratri Laudefredo episcopo Ysidorus episcopus*: *Perlectis etc.* Desinit: *praeparatio sacrificii*. Bis scribitur *Landefredo* pro *Laudefredo*. Sequitur alia rubrica: *Incipit epistola eiusdem Ysodori* (sic) *episcopi de restaurandis post poenitentiam honoribus*, *gradibus* (forte *honorum gradibus*) *clericis in corporali facinore lapsis*: *Domino sancto*, *meritisque beato fratri Masonio episcopo Ysidorus episcopus*: *Veniente ad nos . . . Nicetio*. Desinit: *auctoritas*: *Data sub die* II. *Kal. martias anno tertio domini nostri gloriosissimi Witerici regis*. *Finita epistola Ysidori episcopi*. Habentur etiam hae duae epistolae in veteri collectione canonum cod. Vatic. 3791., et in aliis. epistolae Isidori ad Leudefredum, et Massonam.

8. Codex 1346. Vaticanus membran. in fol. paruo. In eo est collectio canonum, in septem libros distributa, ineunte seculo XII., de qua Ballerinii De antiq. Canon. collect. part. 4. cap. 18. Praemittitur catalogus Romanorum Pontificum, vbi dicitur, *Damasus natus Hispanus etc.* Pag. 15. terg. est catalogus haeresum ex Etymologiis Isidori, vt iam dictum cap. 86. S. Damasus hispanus.

collectio canonum.

9. Codex 1348. Vaticanus membr. in 8. seculi XI., aut seq. exhibet collectionem canonum in quinque libros distributam, cuius, nisi fallor, Ballerinii De antiq. canon. collect. non meminerunt. Praecedit tractatus *De fide sanctae, et indiuiduae Trinitatis*: *Credimus, vnum esse deum etc.* Desinit, *rationemque coniungere*: quod ex initio libri De eccles. dogmat., aliisque collectum opusculum est, vt dixi cap. 83. Post aliud opusculum *De camera Christi* charactere recentiori subiungitur: *Iste liber est monasterii S. Mariae de Angelis de Florentia*.

describitur.

10. Sequitur rubrica: *Incipit liber Excerptum ex sententiis canonum Sanctorum Patrum, qui in* v. *diuisus est partibus*. 1. *Liber de primatu Romanae ecclesiae etc.* 2. *de communi vita clericorum etc.* 3. *de baptismate etc.* 4. *de matrimonio etc.* 5. *de admonitione sacerdotum etc.* Multa sunt excerpta ex Decretalibus epistolis apocryphis. Titulus VII., et vltimus libri v. est *De essentia animae, et quomodo variatur propter diuersos actus*: vbi multa occurrunt ex Isidori non nominati libro De differ. rer.

Chronicon Isidori.

11. Post canonum collectionem haec est notanda rubrica: *Chronica Isidori, siue, quod est verius, Sanctorum Augustini, et Hieronymi, incipit*: *Breuem temporum expositionem etc.* Desinit anno 4. Sisebuti: *consummatio sua est*, pro quo alii *consummatio seculi est*. Quaedam adduntur, quaedam desunt, quaedam permiscentur. Quum sermo est de Adam, ad marginem eodem charactere adiungitur: *Fuerunt autem omnes dies vitae Adae anni* DCCCCXXX. Sic alia similia in aliis. De Constantino Magno sic habet: *Constantinus Magnus imperator regnauit annos* XXXI. *Iste primus imperator christianus effectus licentiam dedit christianis libere congregari etc.* Nescio autem, vnde librarius hauserit, chronicon potius *Augustini*, et *Hieronymi* esse, quam *Isidori*. Cap. 77., et seq. eiusmodi Chronicon auctori suo vindicauimus: sed in hoc codice, vt in plerisque aliis, interpolatum conspicitur.

Damasus hispanus.

excerptum ex Isidoro.

12. Finito Chronico, haec est rubrica: *Sequitur argumentum ad indictionem per tempora regum inueniendam*: *Anno* 1. *Alboini regis haec in Italia erat indictio*. Desinit anno 1027. Sequitur Chronicon Romanorum Pontificum, quorum postremus est Paschalis secundus. In hac quoque chronologia dicitur *Damasus natus Hispanus*. In fine codicis haec est nota. *Isidorus*. *Canon autem graece*,

latine regula etc. a societate multorum in vnum. Est fragmentum ex cap. 16. lib. 6. Etymol., quod in catalogo Vaticano appellatur *Fragmentum Isidori de interpretatione canonis*.

13. Codex 1357. Vaticanus membr. in fol., de quo vide c. 86. Sunt excerpta ex Isidori libris Sententiarum *De regibus etc.* excerpta ex Isidoro.

14. Codex 1471. Vaticanus, membran. in fol. seculi VIII., aut IX. cuius literae maiusculae sunt vel rubrae, vel croceae, vel caeruleae, vel versicolores. Glossarium per alphabetum, initio mutilum: incipit, *Licenter*, *licite*. *Lingurrit*, *lingit*. Desinit, *zephyri*, *venti*. *Zona*, *cingulum*. Sequitur aliud Glossarium hoc titulo: *Incipit Hermineumata prisca*, *qua vetustissimi populi Italiae sub Latino*, *et Saturno vsi sunt*: *Alieno more*, *alieno genere vitae etc.* Finit: *Vidubium*, *qui* (forte *quae*) *duos maritos amant*. *Vulsum*, *quod euellitur*. *Vurat* (forte *vorat*) *consumit*. *Vestibulum*, *limen*. *Vollo*, *luit*, *fouet*. Mendis codex scatet. Inter alia explicatur, *Brudus*, *gurdus*. Glossaria.

15. Pag. 16. *Incipit liber Ethymologiarum*, *id est*, *de proprietate sermonis*, *vel glossa*, *hoc est*, *hermineumata ab a*. *A vox dolentis est etc.* Desinit, *Virgultum*, *silua minuta*, *vel virgula*. Aliquid deesse videtur. Glossarium hoc copiosissimum est, in quo multa, vt videtur, ex Etymologiis Isidori sunt petita, ac fortasse inde est nomen inditum, *Liber Etymologiarum*. Succedit glossarium aliud acephalum verborum sacrae scripturae. Incipit, *Encaenia*, *noua aedificatio*, *vel dedicatio*. Desinit, *Zozamin*, *praeparatio in acie*. Glossarium Etymologiarum

16. Pag. 98. rubrica: *Incipit distantia verborum*: *Inter absconditum*, *et absconsum*: *absconditum rationis est*, *absconsum vero consuetudinis*. Haec est differentia nona in libro Differentiarum Isidori editionis regiae Matritensis. In hoc ms. opus per alphabetum procedit, sed in fine est mutilum. Desinit, *Inter profugum*, *et exulem*, *et extorrem*, *et relegatum*, *et transfugam*: *profugus est etc.* Adiiciuntur synonyma quaedam sine principio: *Ductus aquae*, *iter*, *cursus*. *Dubium*, *pendens etc.* Finis: *Vultuosus*, *tristis*. *Ypotheca*, *vniuersa substantia*. Differentiae verborum.

17. Pag. 127. *Incipit Etimologie linguae communis*, *qua poetae vsi sunt*. *Ambages*, *dubitationes*. *Ala*, *pars exercitus etc.* Desinit, *Vocis praeconio*, *laude*. Pag. 130. *Interpretatio filiorum Iacob de hebraeo in latinum*. *Amen*, *vere*. *Ruben*, *Dei spiritus*. Plura alia sunt simili modo ex hebraeo idiomate in latinum conuersa. Pag. 137. alia glossaria.

Incipit iuterpretatio sermonum scholasticorum, *id est*, *glossa Hieronymi presbyteri*. *Ab origine*, *a genere*. *Abstrusa*, *abscondita*, *occulta*. Finit, *Zorobabel*, *magister Babylonis*.

S. Hieronymus. 18. Pag. 191. *Incipit Nomina interpretata de hebraeo in latino sermone*, *quod exposuit beatus Hieronymus*: *Adonai*, *Domine etc.* Haec etiam alphabetica methodo. Desinit, *zizana*, *arseius*, *vel auscultante Domino*. *Item Praefatio*. *Hanc priorem luculentae interpretationis glossulam citius charaxans depinxeram etc. Item glossa*, *Abgrego*, *segrego etc.* vsque ad *Zizania*, *lolium*. Item glossa. *Auxiliari etc.*, quae paulo post initium deficit. Multa habet hic codex communia Isidori Differentiis verborum, et Glossariis, de quibus dixi cap. 56., et 57.

grammatici. 19. Codex 1491. Vaticanus, initio membranaceus, vbi est catena Patrum super *Magnificat*. Reliqua chartacea seculi xv., vt videtur. Capri Grammatici ars: *Quo ducit haec via*, *dicemus*, *non*, *Vbi*. *Cato descendit*, *non*, *Discendit*. Desinit, *stellionem dicito a similitudine stellarum*. Rubrica: *Agroetius*. *Agroetius et quum latine scribas*, *per diphthongum scribendum*, *non*, *vt quidam putant*, *per y*, *Agritius*. *Triceni de trecentis dices etc.* Desinit, *supplicia de tormentis dicimus*, *et de precibus*.

alii grammatici 20. Rubrica: *Q. Rhemnius Palaemon*: *Omnia nomina etc. plenissime dicta*. Rubrica: *Donatus*: *Barbarismus est etc. vexit ad vrbes*. Rubrica: *Seruius Nicomediensis*: *Oratio dicitur etc. Contulit semen*. Sequuntur Aemilius Aper: *Ars est comprehensio etc. vitiosus*, *et turpissimus*. Sergius Maurus Centimeter: *Ilarissimo Albino etc. Intende laborem*. Pompeius: *Barbarismus est etc. barbarolexis*. Metrorius: *Quamquam de literis etc. an Meliboei?* Maximus Victurinus, (forte Victorinus:) *Liquentes autem literae etc. vltra vna*. Sergius De elementis: *Litera dicta est etc. cano Troiae*.

recensiti. 21. Donatus Iunior: *Vox est aer etc. cola*, *et commata*. Albinus: *Principales partes etc. hos callidos homines*, *et similia*. Focas Grammaticus *R. R. R.* (sic) *Ars mea multorum es*, *quos secula prisca tulere*, - *Seu noua te breuitas asserit esse meam etc. Credo nonnullos etc. simplicitatis consecuturum*. Q. Terentii Scauri de orthographia ad Theseum: *Scribendi autem ratio*. Mutilum opus in fine.

Agroetius. 22. Hunc codicem recensui, vt Agroetii opus indicarem, quandoquidem liber inscriptus, *De distantia verborum*, Isidori nomine eodem

eodem initio exorditur, eodemque in argumento versatur: de quo dixi cap. 56.

23. Codex 1558. Vaticanus chartaceus in 4. seculi XIV., vel seq. Rubrica: *Incipit liber de proprietate sermonis ex Nonio Marcello iuxta seriem alphabeti: Auernus lacus etc.* Desinit, *Vulpinari dictum est etc.* Aliud glossarium anonymum: *Apud*, *iuxta*: *Sisen. histor. l.* III. *Dum pristinum vitium apud ignem per sudorem corpore exhauserunt*. Est glossarium ex rarioribus vocibus, et vocum significationibus constans, allegatis auctorum praesertim veterum locis: sed non procedit, nisi ad verbum *ineptitudo* ex Caecilio. Nonius. Glossarium.

24. Pag. 160. rubrica: *Incipit liber de differentiis verborum*: *Abducit*, *producit inter*, *et deducit hoc interest*, *abducitur quis ad rem inhonestam etc.* Non seruatur ordo alphabeticus. Desinit, *Inter deforme*, *et turpe*: *deforme ad corpus pertinet*, *turpe ad crimen*, *vel ad animum*. Differentiae verborum.

25. Pag. 177. rubrica: *Quaedam alia de differentiis dictionum*, *seu verborum*: *Inter polliceri*, *et promittere*. Sunt differentiae Isidori, vt extant in editione Bignaeana. Solum procedunt vsque ad differentiam 140. *Inter commodare etc.* In differentia 8. Bignaeus habet *niuibusque completur*: ms. addit, *aestate torret*, *id est*, *siccatur*. Confer supra cap. 56. Differentiae Isidori.

26. Pag. 199. *Incipit Pauli epitome ex Festo*: *Augustus locus*. Desinit: *vngulatros*, *vngues magnos*, *atque aspersos* (lege *asperos*) *Cato dixit*. Auctor epitomes est Paulus Warnefridi, de quo Fabricius in Bibl. med., et in Vet. latin. lib. 4. cap. 6. Pag. 263. Eiusdem Pauli epistola: *Diuinae largitatis munere*, *sapientia*, *potentiaque praefulgido D. Karolo regum sublimissimo Paulus vltimus seruulus cupiens aliquid bibliothecis addere*, *quia ex proprio perparum valeo*, *necessario ex alio mutuaui*. *Festus denique Pompeius etc.* desinit, *ad potiora excitabit*. Hac epistola Paulus librum suum dicauit: de quo Anonymus Mellicensis De script. eccles. cap. 67. *Paulus vir doctus scribit inter alia librum vtilissimum*, *qui inscribitur De significatione verborum*. Paulus Diaconus.

27. Codex 1869. Vaticanus in fol. membranaceus seculi XII., vt videtur. Initio sunt quaedam ex Historia Alexandri Magni, auctore Q. Curtio Rufo: *Defuncto itaque Philippo etc.* Pag. 5. *Incipit praefatio in libro Freculfi nobilissimi historiographi*: *Domino prae-* excerpta ex Isidoro.

ceptori desiderantissimo. Primum *D* affabre pictum variis coloribus, auroque insignitum. Sic aliae literae initiales. Post praefationem versus eiusdem Freculfi, *Te duce, Christe, via facilis est ire per omnes, - Quos natura negat etc.* Post librum VII. Freculfi quaedam excerpta ex historicis, et inter alios *ex libro Isidori Hispalensis episcopi: Tiberius regnauit etc.* Freculfus, siue Freculphus floruit sec.IX.

Chronicon Isidori. 28. Pag. 91. *De descriptione temporum: Prima aetas in exordio sui continet creationem mundi etc.* Est compendium chronici Isidoriani, quod extat in Etymologiis. Desinit, *Eraclius ann.* XXVII. *Huius quinto, et quarto religiosissimi principis anno Sisebuti etc. Explicit annotatio parua de discretione temporum*. Vide cap. 77.

visio angelica. 29. Sequuntur nonnulla carmina Ausonii, non expresso auctoris nomine, et *Definitiones philosophorum de omnibus rebus contra querulos sermocinandi*, vbi illa est Definitio Ciceronis, *Nullae sunt occultiores insidiae etc.*, quam ex codice Palatino 930. cap.81. num.17. protuli. Pag. 95. *Visio angelica, quam ostendit deus Guerino famulo suo. Visio Guerini prius Canonici, postea monachi, quam ostendit illi deus per angelum, et nos fratres eius ipso narrante scripsimus, serui S. Vincentii Metis*. Finit, *vitae clausit horam*. Quae visio an sit typis edita, ignoro.

quaedam carmina. 30. Rubrica: *Miraculum leonis, et asini: Quadam namque die aduesperascente quum beatus Hieronymus etc.* Sermo de decollatione S. Ioannis Baptistae: *Narrat Iosephus, vinctum fuisse*. Pag. 101. rubrica: *Incipiunt versus: Tot tibi mala meis manibus lectissima carpsi, - Hoc calamo siluas oculis gradiens sapientum*. Vltimus: *Qui fratri ignoscit, ignoscit Christus et illi*. Auctor est Alcuinus, vel Columbanus. Certe inter vtriusque poemata inuenitur carmen monostichon, vt vocant, quod incipit, *Haec praecepta legat*: et inter alios huius carminis versus extat haec eadem sententia: *Qui fratri ignoscit etc.*, vti etiam aliae carminis, *Tot tibi mala etc.* Deinde *Incipiunt versus Fortunati episcopi in consolatione defunctorum: Aspera conditio, et sors irreuocabilis horae*.

Q. Curtius. 31. Succedunt liber tertius, et seqq. Q. Curtii Rufi. *Liber decimus explicit feliciter. Incipit ortus eiusdem Alexandri, et quomodo occidit Nectanabum, et Philippum patrem suum: Aegypti sapientes etc.* Conferenda haec sunt cum iis, quae Fabricius Bibl. Vet. lat. lib. 2. cap. 17. de antiquitate historiae Alexandri Magni, aucto-

re Curtio, disserit. Sequuntur epistola Alexandri ad Aristotelem de situ Indiae, et epistolae amoeboeae Alexandri, et Didymi regis Bracmanorum. In editione Romana Q. Curtii anni 1590. post decem libros De rebus gestis Alexandri Magni additur Alexandri Magni vita ex libris Historiarum in compendium redacta, Ioanne monacho auctore, et Angelo Cospo Bononiensi interprete: sed diuersum est initium ab opere, De ortu Alexandri etc., quod in cod. vatic. Q. Curtio subiicitur. Liber Ioannis monachi incipit: *Philippi Macedoniae regis etc.* Sequitur in eadem editione epistola Alexandri Magni ad Aristotelem De situ Indiae, in latinitatem versa, vt ibi dicitur, a Cornelio Nepote.

32. Pag. 199. *Incipit historia Apollonii regis*: *In ciuitate Antiochia rex fuit quondam Antiochus nomine etc. alterum in bibliotheca sua posuit. Explicit historia Apollonii regis*. Fabulosa est haec historia, qua Apollonius iste filiam suam in stupri consuetudinem traxisse dicitur, ac mirabiles inde rerum ambages finguntur. Alio recentiori charactere in fine codicis sunt excerpta ex gestis Alexandri, ex Claudiano, Valerio Maximo, Trogo Pompeio, Iuuenali. Fabulosa historia Apollonii.

33. Codex 1974. Vaticanus membran. in fol. seculi XII. *Pauli Orosii Storiarum Liber I.* In fine: *Explicit liber septimus Orosii presbyteri ad Augustinum episcopum historiarum contra accusatores temporum christianorum.* Orosius.

34. Sequitur chronicon Isidori, hoc titulo a recentiori manu addito: *Incipit liber chronicorum Isidori Hispalensis*: *Breuem temporum expositionem*: alii habent *seriem*. Concluditur anno quarto Sisebuti: *tunc illi consummatio seculi est*. Cohaeret fere cum editione Grialii: quaedam omittit, vt de Iulio Caesare: *Gaius Iulius Caesar ann.* V. *Hic primum Romanorum singulare obtinuit principatum: a quo etiam Caesares appellati sunt*. De Constantino ita refert: *Constantinus regnat annis* XXX. *Iste primus inter imperatores imperator christianus effectus etc.* Succedunt *Gesta Alexandri Magni*, *Aegypti sapientes*, quod est initium operis in codice Vaticano 1869. descripti. Tum epistola Alexandri ad Aristotelem de situ Indiae. Epistola G. (Gregorii VII., vt arbitror) ad Galliae episcopos inuitantis ad concilium mense medio nouembri celebrandum, vt discordiae inter apostolicam sedem, et regnum finem imponerent: *Quantas tribulationes etc. Via regia incedendo reuocare*. Chronicon Isidori.

Mentio fit *Henrici regis*, imperatoris, vt puto. Haec epistola inter alias S. Gregorii VII. a Labbeo relatas non extat. In fine codicis est initium historiae Sozomeni.

Vita Orosii.

35. Initio voluminis ad Historiam Orosii apponitur praefatiuncula de Orosii vita: *Incipit praefatiuncula in Orosio*. In inuentario bibliothecae Vaticanae ita indicatur: *De vita Orosii quaedam ex Isidoro de illustribus viris*: sed reuera in codice auctoris nomen non exprimitur: neque ea vita in libro Isidori de illustr. vir. reperitur. Ad dubia ergo, vel supposititia Isidori opera eiusmodi caput de Orosio referendum est.

commentarius medicus.

36. Codex 2439. Vaticanus, in quo est commentitium commentarium Beati Isidori in Aphorismos Ioannis Damasceni, quod iam descriptum fuit cap. 75.

excerpta ex Isidoro.

37. Codex 2902. Vaticanus chartac. seculi xv. in 4. *M. Tullii Ciceronis topicorum ad Trebatium libellus incipit*: *Maiores nos res scribere ingressos*. Pag. 25. rubrica: *Isidorus*: *Topica est disciplina inueniendorum argumentorum*. Ex cap. 30. lib. 2. Etymologiarum, paucis mutatis verbis, aut alio modo scriptis. Desinit, *vt ingenium cadat*: alii, *vt cadat ingenium*. Alia rubrica, *Item Isidorus*: *Hinc ad dialecticas species*: est finis cap. 28., et totum caput 29. eiusdem libri. Sequitur Boetii opus in Topica Ciceronis: *Exhortatione tua etc.* Fragmenta Isidori in Inuentario Vaticano inscribuntur, *De Topicis, et definitione Logica*.

miscellanea.

38. Codex 2930. Vaticanus chartac. in 4. seculi xv., aut ineuntis xvi. Palephati fragmenta: *Haec de incredibilibus scripsi*. Desinit, *finis vitae*. *Finis Palephati de historiis incredibilibus*. Constantini Lascaris excerpta ex Suida. Corn. Seuerus de morte Ciceronis. Pedo de Germanico: *Iam pridem post terga datum etc.* Oratio M. Antonii in funere Caesaris ex Dione. Genera poetarum. *Poetae alii dithyrambici etc.* Miscellanea de fabulis.

alia miscellanea.

39. Pag. 62. De vi fortunae incerti ode: *Est fortuna potens inuida fortibus*. Victorini opusculum de orthographia: *Nunc res admonuit etc.* *Consonantes literas non geminabant etc.* Quaedam ex Cassiodorii epistolis. Vita Virgilii ex M. Valerio Probo. Notae in bucolica Virgilii, in Georgica: desinunt in 4. libro de Pado: *ripae flexuosae, vt cornua sunt*, cum rubrica, qua notatur esse, *imperfectum opus, et mutilum*.

40. Pag. 113. sine titulo excusum typis opus. *Cicero Veturio suo salutem : Collegi ea verba etc. igitur per alphabetum initium capiamus. Abditum, opertum etc.* Ad marginem notatur *per ordinem literarum* loco verborum *per alphabetum*. Haec sunt Synonyma, de quibus plura cap. 56. Sequuntur Differentiae Ciceronis nomine, vt ibidem dixi. Alia adduntur de psalmis, et versus finem, *Leges a Romulo constitutae, ex Pomponio: Nequid nisi augurato faciunto etc.* In fine rubris literis: *Franciscus Petrarcha in pago Arguada moritur anno Christi* 1379. Haec scribebantur anno 1506. Synonyma Ciceronis.

41. Codex 2951. Vaticanus chartaceus, in quo est Isidori liber *De machina mundi, et de contratis eius*, hoc est, fragmenta ex libro XIV. Etymologiarum, vt cap. 86. explicui. Sequitur in eodem codice *Liber de origine iuris, et omnium magistratuum. Facturus legum vetustarum interpretationem etc.* Tum pag. 15. Breue Chronicon ab initio mundi vsque ad seculum VIII. *In principio deus ex nihilo creauit etc.* Finit: *Berengarius imperator fuit vltimus imperator italicus etc.* excerpta ex Isidoro.

42. Pag. 37. Liber Xenophontis *de vita tyrannica, et priuata*. Pag. 49. seqq. Quaedam miscellanea ex Cicerone, et aliis. Pag. 79. plures epistolae nomine Platonis, Lepidi, Virgilii, Alexandri Magni etc. Aliae Francisci Philelphi, Francisci Petrarchae. Pag. 83. epistola B. Mariae Virginis *ad Ginasium dilectum, et condiscipulum*. Inter apocryphas Deiparae epistolas non video hanc commemorari, ne a Fabricio quidem tom. 2. cod. Apocr. noui testamenti pag. 833. seqq. epistola Deiparae ad Ginasium.

43. Pag. 135. sententiae multiplicis argumenti e diuersis auctoribus collectae, inter quos saepe Isidorus laudatur. Pag. 265. Vegii poetae carmina: *Laudate, et cuncti laetas effundite voces*. Alia aliorum carmina. Pag. 272. Sedulii versus ex elegia, *Cantemus*, hoc titulo: *Sibylla Eleaspontica de Christo : Gaudia magna dei etc.* vsque ad, *Credite iam, miseri, aduenict Dominus*. Legendum vero *Sibylla Hellespontica*, siue *Hellespontiaca*. sententiae ex Isidoro.

44. Codex 3320. Vaticanus membranaceus in fol. magno, charactere gothico, quem *cordellato* dicunt, subpallido, siue parum nigro, literis interdum rubris. Initio charactere recenti, *Lexicon antico scritto in lettera Longobardica in perg. in fol. Fulu. Vrs.*; quo fortasse innuitur, codicem fuisse olim Fuluii Vrsini; titulus, *in* Etymologiae.

Nomine Domini incipit liber Ethymologiarum, *id est*, *de proprietate sermonum*, *vel Glossa*, *hoc est*, *hermineumata ab A vsque in Z*. *A vox dolentis est etc.* Vocabularium copiosissimum, et vberius, quam aliud codicis 1471., eodem modo incipiens. Multa sunt clare ex Isidori Etymologiis, et aliis operibus petita, vt *Atomos philosophi dixerunt huc*, *illucque volitare per totum mundum*, *sicut tenuissimos pulueres in radiis solis apparent*, *et ex his dicunt oriri fruges omnes*, *et herbas*, *et arbores*, *atque ignem*, *et aquam*, *et vniuersa gigni*, *atque constare etc.* Plura adduntur de atomis ex Etymologiis lib. 13. cap. 2. Legam tamen *pulueres in radiis solis apparentes*. *Ex his dicunt etc.*, in vtroque dictionario legitur: *Beatus*, *sapiens*, *vel immortalis*. In hoc cod. des. *Zema*, *olla*. *Zizania*, *Lollium*. *Zona*, *cingulum*, *id est*, *cinctorium*. *Zepher*, *venti etc.* innuitur, esse casum singularem pro fauonio.

Synonyma Ciceronis.

45. Sequitur aliud fragmentum vocabularii sine ordine alphabetico a *Vayeka*, *id est*, *Leuiticus* ad *zelus*, *aemulatio*, *inuidia*. *Finis*. Illico epigraphe. *Incipit Synonyma Ciceronis ordine literarum composita*, *Amor*, *ardor*, *aestus etc.* collectore aliquo imperito, vt ex multis erroribus patet.

Lexicon vetustissimum.

46. Codex 3321. Vaticanus in 4. duobus columnis. Nota recentis manus: *Lexicon di voce sacre*, *e profane con alcune operette di Isidoro Ispalense*, *ed altri*, *scritto di lettere maiuscule in* 4. *in carta pergamena*, *tocco dal Panormita*. *Ful. Vrs.* Initio sunt quaedam fragmenta alicuius homiliae de ieiunio, quibus Codex obuoluitur, antiquissimis literis maiusculis, et charactere antiquo, sed recentiori literis maiusculis inter duas columnas legitur: *Stephanus Archipresbyter bibat*, pro *vivat*. Pag. 1. Vocabularium, olim a V. C. Caietano Marinio magna ex parte descriptum. Monachus sedens cum libro speciem docentis e cathedra exhibet. Desinit: *Vberta*, *satiata*. *Vulgo*, *populi*, *passim*, *vel omnes*. Literae quaedam rubrae in titulis. Marinius suum exemplar mecum communicauit.

Differentiae verborum Isidori.

47. Pag. 164. *Incp. Synonima*, rubris literis, vti etiam prima verba, quibus alia synonyma subiiciuntur: tribus columnis: incipit. *Acer*, *intentus*, *vehemens*, *atrox*, *concitatus*, *ardens*. Desinit, *tempus*, *occasionem*. Pag. 176. *Incipiunt differentiae verborum Hisidori Iunioris etc.* descriptae a Marinio vsque ad *inter fidum*, *et fidelem*. Hoc etiam opus literis maiusculis exaratum est, sed vna tantum

columna, vel linea. Desinit: *inter zelum, et inuidiam . . . . excruciatque animum*. Litera F. incipit cum Grialio, sed post n. 202. *inter forfices etc.* rursus: *inter fidum, et fidelem quid interest? R. fidus amicus, fidelis seruus. Inter fornicationem etc.* Ordo differentiarum alphabeticus, sed aliquatenus permutatus.

48. Sequitur *Incp. Cap. de nominibus hebraeis*. Sunt 14. Cap. 1. De nomibus hebraeis: *Adonai etc.* Cap. 2. de variis vocabulis: *Alleluia etc.* cap. 3. de diuersarum rerum expositione: *Mandragora etc.* Sequitur titulus: *Haec omnia, quae subsequuntur, in Exodi, vel in Regum libris, reperiuntur nomina, vel vocabula; quae obscura sunt, in translatione veteri habentur, et quae lucidiora apparent, nouae translationis textu continentur. Calamisus, calamus. Anconiscos, incastraturas. Aspidicas, vncinos fimbriae, aut catelas* (rec. m. *catenulas*). *Degrapide, caelatura. Petalis, lamminis. Perimetrum, lineam. Spiras, capita columnarum, aut facturam eorum* (sic.) *Elami, porticus, sed melius interpretatur ante fores, siue vestibulum, in visione Ciuitatis: in veteri translatione habet pastoria, vel gasophilacia. Trociscos, quasi in nauis modum formatos. Thee, thalamus. Aileu, fronte. Elaumoth, vestibulum. Pultandrion, multitudinis. Spitames, palmus. Manaa, sacrificium in Regum. Caenotama, simulacra, quae graece opia dicuntur.* vocabularium sacrum.

49. Sequitur caput 4. De Gentilibus, *Gomor etc.* cap. 5. de locis: *Iebus, ipsa est Hierusalem etc.* cap. 6. de fluminibus: *Geon etc.* cap. 7. de mensibus. *Nisan etc.* cap. 8. de solemnitatibus: *Annus etc.* cap. 9. de Idolis: *Idola etc.* cap. 10. de vestibus: *Caracallae etc.* cap. 11. de auibus, vel volatilibus: *Pelicanus, auis parua etc.* cap. 12. de bestiis, vel reptilibus: *Rhinoceron etc.* cap. 13. de ponderibus: *Obulus etc.* cap. 14. de mensuris: *Chorus etc.* lege *Corus*. Cap. 15. de Nominibus graecis: *Accipe nunc etc. Theos.* describitur.

50. Pag. 220. *Incipit orthographia. Aper* a *sola scribitur* (fortasse fuit *asper*) *Arena per* h, *et* a *scribitur etc.*, ordine alphabetico. Des. *Zoticus, Zenon, et cetera, siue similia nomina. Scribendum est enim* z, *graeca litera duplex, quia breuis est*. Rubrica: *Item alia ortographia: Religio dicitur ideo, quod animas religit ad cultum diuinum*. Scripsi *propterea, per* p. *scribendum, quia apud Graecos* ps. *litera est, quam vocant* psi. orthographia.

51. Sequitur pag. 223. terg. rubrica: *Item de orthographia*. Excerptum ex Isidoro.

Orthographia graue etc. est cap. 26., vel 27. lib. 1. Etymologiarum. Desinit, *esse literam*. Ibi *Xp̃s*, *quia graecum est, per X scribi debet: ita et Xchrisma*.

regiones Vrbis. 52. Sequitur descriptio 14. Regionum Romae, et alia de ponderibus, mensuris, diebus, mensibus, horis, annis, temporibus, bissextis, quae magna ex parte sunt ex Etym. Isidori lib. 5. cap. 29. etc. in fine: *Ant. Panormitae*, fortasse manu eiusdem.

CAPVT XCVII.

Describuntur alia 19. mss. exemplaria veteris bibliothecae Vaticanae. Collectio canonum veterum. Homiliaria copiosa. Pseudo-Isidoriana collectio canonum. Plura Differentiarum verborum exempla per ordinem literarum, et sine eo, tacito Isidori nomine.

Vitae Pontificum. 1. Codex 3788. Vaticanus membranaceus in fol. seculi XI., vt Ballerinii putant. Opus initio mutilum, et fortasse etiam in fine de vitis Romanorum Pontificum in modum lectionum pro officio ecclesiastico. Praecedit enim rubrica: *In Natali S. Calisti P. R.*, *et Martyris*, et sic in aliis. Post Callistum Vrbanus P., et M., Pontianus P. et M., Antherus P. et M., Fabianus P. et M., Cornelius P. et M., Lucius P. et M., Stephanus P. et M., Xystus P. et M., Dionysius P. et M., Felix P., rec. manu *Mart.* (sub Claudio, et Aureliano), Euthychianus, Caius, Marcellinus, Marcellus, Eusebius, Melchiades. Hi omnes PP., et MM. De Siluestro ibi: *Baptizauit Constantinum Augustum, quem curauit Dominus per baptismum a lepra*. Sequitur S. Marcus, deinde: *in Natali Sancti Felicis Papae, et Martyris*: cuius elogium, quia multum de eo disputatur, aliqua ex parte adiiciam. *Felix natione Romanus ex patre Anastasio etc. Qui etiam capite truncatus, cum multis Clericis fidelibus occulte iuxta muros Vrbis ad latus formae Traiani* III. *Idus Nouembris. Exinde rapuerunt corpus eius Christiani cum Damaso presbytero, et sepelierunt in Basilica supradicta eius via Aurelia* XVII. *Kal. Decembris in pace, et cessauit Episcopatus dies* XXXVIII.

aetas huius catalogi. 2. Sequitur finis catalogi Roman. Pontificum CVII. *Nicolaus sed. annos* IX. *mens.* VI., *d.* XX. CVIII. *Adrianus sed. ann.* .... Sub hoc ergo confectus fuit hic Catalogus, hoc est, seculo IX. Illico Cata-

Catalogus alius: *Pontifices Ecclesiae Constantinopolitanae*. I. Alexander Confessor, II. Paulus Martyr. III. Macedonius haereticus etc. Vltimus LII. Ignatius Orthodoxus, qui et primo depositus, postea restitutus. Sequitur collectio Decretalium Pseudo-Isidori eo ordine, qui a Balleriniis de Canon. collect. part. 3. cap. 6. describitur.

3. Pag. XI. *Ex dictis B. Petri Apostoli ad Clementem Episcopum etc.* Ibi: *Ex dictis Beati Isidori ad Lanfredum Episcopum*. Fragmentum est epistolae ad Leudefredum, sed interpolatum, vt cap. 73. animaduerti. Ante epistolas S. Siluestri pag. 153. sunt *Acta Magni Imperatoris Constantini*, de primitiua Ecclesia, et Synodo Nicaena: *Nemo, qui scripturas diuinas legit, ignorat etc.* Sequuntur excerpta ex gestis Synodalibus S. Siluestri Papae: *temporibus S. Siluestri etc.* Epistola Athanasii ad Marcum P., huius ad Athanasium. Decreta Iulii P., Liberii P., Felicis, Damasi. Pag. 198. *Incipiunt Canones Siluestri Papae Episcopi: Domino Constantino Augusto eodem tempore, quum multi nobiles gauderent, quod Constantinus esset baptizatus a Siluestro etc.* Pag. 200. *Incipiunt* VI. *gradus Ecclesiastici Beati Hieronymi ad Rusticum Narbonensem Episcopum*: alio charactere antiquo ad Patroclum Episcopum: *Sufficere quidem fidei tuae etc.* Pag. 207. *Incipit Decretum* (synodale) *Beati Gregorii PP. Vrbis Romae: Regnante etc. Mauricii anno* XIII. Epistola Gregorii *Reuerentissimo fratri Augustino etc.* interrogationes, et responsiones Augustini, et Gregorii de Ecclesia Britannica. Pag. 214. rubrica: *Epistola eiusdem Gregorii PP. ad Aleandrum* (Leandrum) *Spalensem Episcopum: de simpla mersione baptismatis: De trina .... triduani temporis exprimatur* (fuit *exprimitur*). Est tantum fragmentum. Sequitur Concilium Romanum anno VI. Leonis Imperatoris sub Gregorio. *Capitula Gregorii Septimi Papae. Quicumque militum etc.* Desinit, *periculum subeat*. Nihil aliud in hoc pulchro codice.

excerpta ex Isidoro.

4. Codex 3836. Vaticanus in folio paruo, sed ad figuram quadratam accedit, literis vncialibus, duabus columnis scriptus. Diphthongi aliquando connexae, aliquando solutae. Literae plerumque sine verborum distinctione coniunctae: periodi aliquando separantur per punctum inter medias literas, aliquando per punctum, et virgulam: sed has interpunctiones nonnunquam recentior manus apposuit. In Inuentario codex dicitur esse in folio quadro

antiquissimus codex.

charactere Longobardico maiusculo. Creditur pertinere ad seculum VII. vel VIII. Isidoro neminem recentiorem in hoc codice nominari puto. Prima rubrica: *Incipit sermo Sancti Augustini de Sanctorum Maccabeorum Kalendas augustas: Gratias, dilectissimi, domino deo nostro etc.*

Sermones 5. Fol. 12. *Item sermo S. Augustini de natali Martyrum. Legitur* IX. *lectione de Euangel.* fol. 18. terg., et seq. est vna tantum columna, complectens totam paginam. Fol. 21. iterum duae columnae; fol. 23. *Incipit sermo S.* Laurentii. VIII. (scilicet octauus sermo codicis) *Beatissimi Laurentii Martyris, cuius Natalem hodie celebramus, passione* (sic) *nosse vos credo etc*, sine nomine Auctoris. *Item vnde supra* IX. *lectio* I. *etc. Dicit Dominus in Euangelio. Cui simile est Regnum Dei etc. In Natali, cuius supra* X. *Quum omnes Beatos Martyres.* Item sermo alius XI. *Cui simile est regnum Caelorum, et cui illud aestimabo etc.* Incipit sermo S. Leonis Papae in Natale S. Laurentii XII.: *Quum omnium, dilectissimi, summa virtutum, et totius plenitudo iustitiae etc.* Ita alii tituli. Item Sermo S. Augustini in Natal. S. Laurentii Martyris XIII. *Beati Laurentii triumphalem diem*. Item Sermo S. Augustini de Natale S. Laurentii XIIII. *Beati Martyris Laurentii dies solemnis etc.* Lectio XII. sine titulo. *Agnoscit fides vestra granum etc.* Item Sermo S. Augustini de Natale S. Laurentii Martyris XVI. *Inter laurigeros Confessores*. Item Sermo S. Augustini de Natale S. Xysti XVII. *Omnium quidem honorum etc.* Hic sermo est lectio XIV. pro festo Sancti Laurentii.

In lectiones diuisi. 6. Nonnulli sermones in plures lectiones sunt diuisi: pag. 55. seqq. alius recentior character: *Incipit sermo S. Ioh. Crisostomi: Omnium quidem Martyrum solemnitatem*: indicatur recenti manu, extare tom. 7. Operum; fol. 61. Sermo *S. Antipatri* incipit. *Iterum nos sancta, et semper laudabilis Dei genitrix in spirituale conuiuium vocat*: fol. 64. in lect. 3. Assumptionis prima litera exhibet imaginem feminae, Deiparae, vt videtur; fol. 70. terg. Homilia Procli Episcopi Constantinopolitani, quae ita incipit: *Virginalis hodie solemnitas.*

Sermo S. Isidori. 7. Hinc iam character primus codicis iterum redit: pag. 80. terg. *Item Homilia S. Gregorii in S. Archangeli: Angelorum quippe, et hominum naturam*: fol. 87. pro lectione 2. rubrica eodem cha-

ractere primo: *Incipit sermo Sancti Hisydori in Sancti Archangeli: Angelorum nomen officii est etc. . . . et Angelis redditam*. Rubrica: *Item vnde supra* II. *Nonnunquam vero etiam per Angelum humanis cordibus loquitur deus*. Haec iam Isidori non sunt.

8. Fol. 95. *Incipiunt homiliae in Natale S. Andreae Apostoli*; fol. 174. terg. rubrica: *Incipit Omelia de Natalicia Sanctorum Confessorum. Scriptum est enim in lectione Euangelica, quia homo quidam peregre proficiscens etc.*; fol. 183. *Item Sermo de Natalicia Virginum: Audistis, fratres charissimi, dum Euangelica lectio legeretur, vbi Dominus in parabolis de decem Virginibus etc.* Fol. 190. in dedicatione Ecclesiae: fol. 198. terg. rubrica. *Incipit instrumentum magnum bonorum operum ad aedificationem animae: In primis Dominum Deum tuum dilige etc.* Ex Benedicti regula cap. 4. Sequuntur plures alii sermones ad aedificationem animae; fol. 233. Sermo S. Augustini de Natali S. Vincentii: *Fratres charissimi, magnum spectaculum S. Vincentii spectauimus*. aliae homiliae

9. Fol. 248. charactere primo, vt videtur, *Incipit Omel. Sancti Iohan. Chrysostomi, quando de Asia regressus est Constantinopolin: Moyses magnus ille Dei famulus etc.*; fol. 176. post quemdam S. Augustini sermonem: *Expliciunt Sermones Sancti Augustini de Solemnitatibus diuersorum Sanctorum numero centum*. Sequuntur charactere etiam maiusculo, sed recentiori, Homiliae ad Stationes Quadragesimae: *Sabbato de ebdomada* II. *Ad S. Petrum, et Marcellinum: Homo quidam habuit duos filios etc. Hodie nobis Dominus patrem cum filiis etc. Ebdomada* III. *Feria* VI. *ad S. Laurentium Lucina* (sic). *Non rude est auribus etc. Ebdomada* IV. *in Quadragesima Feria* IV. *Homelia eiusdem in Basilica ad S. Paulum in Mediana: Prolixa lectio recitata est*. In sermone de Angelis, qui a Const. Caietano Isidoro tribuitur, secunda pars est anonyma in hoc codice, et exhibet locum illum Danielis, qui in S. Gregorio Magno desideratur. Ante homiliam sub Isidori nomine est alia Gregorii Magni de Angelis. Confer iam dicta de hoc codice cap. 72. SS. Patrum.

10. Codex 4088. Vaticanus papyrac. in fol. ordin. seculi XVI. charactere Germanico: de quo confer cap. 86. De impressionibus meteorologicis: *Sicut dicit Aristoteles in principio Metaphysicae*. Pag. 8. *De forma mundi secundum Isidorum: Sapientiae alumno abdita diligenter scrutanti in scientiae profundo etc.* Ad marginem: excerpta ex Isidoro.

Imago mundi: In fine: *Explicit mappa mundi a Sancto Isidoro composita*. Est imago mundi Honorii Augustodunensis, qui prologum finit: *Nihil autem in eo pono, nisi quod maiorum commendat traditio*. Opus incipit: *Mundus dicitur, quia vndique motus. Est enim semper in motu etc.* Plura desumuntur ex lib. 3. Etym. cap. 28. seqq., praesertim ex lib. 13. cap. 1. seqq., et lib. 14. cap. 1. seqq.

Codex Hispaniensis. 11. Pag. 24. *De electionibus, et aspectibus Lunae secundum Albumasar*: Dixit Albumasar; *Placuit mihi etc.* Nominantur *Arrendadores*, verbum hispanicum. Alicubi nota *ojo*, hoc est, oculus, vt attentio excitetur. Sequuntur alia opuscula astrologica iudiciaria, et astronomica.

pseudo-Isidorus. 12. Codex 4160. Vaticanus membranaceus in 8. seculi x., aut xi. *Incipiunt ecclesiasticae regulae sententiarum SS. Patrum defloratae a Legatis ipsius sedis apostolicae, in Gallia pro ecclesiasticarum dispositione causarum*. Pag. 48. tergo: *In nomine domini nostri Iesu Christi incipit praefatio S. Isidori episcopi. Isidorus seruus Christi Hectori conseruo suo, et parenti in Domino salutem*. In codice clarum est *Hectori*, et ita exprimitur in Inuentario bibliothecae Vaticanae. Dubitabam, an legendum sit *Lectori*, vt in praefatione ad librum Differentiarum verborum, seu de proprietate sermonum, *Isidorus Lectori salutem*: sed quod sequitur *parenti in Domino* arguere potest, nomen alicuius proprium ab auctore expressum. In hoc codice est epitome collectionis Isidorianae suppositarum Decretalium per classes, continens 317. capita. Primum est ex Deuteronomio, cap. 14. *Si difficile, et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris etc.* Sequitur, *De lxx. capitulis concilii Nicaeni, quae non inueniuntur in libris canonicis, quae vulgo habentur*. Est etiam Athanasii epistola ad Romanum Pontificem Marcum. Post epistolam Isidori, quae desinit, *seculi leges praecipiunt*, est inscriptio, *Ex dictis S. Bonifacii. cap. 1. De eo, quod laicus*. Desinit, *qui consentiunt facientibus*. Aguirrius tom. 1. Concil. Hisp. pag. 27. praefationem, Isidoro affictam, quam ipse genuinam credit, edidit: eandem nos inter appendices cum variis lectionibus repraesentabimus.

Isidori collecta. 13. Codex 4250. Vaticanus membr. in 12. seculi xii. circiter. *Isidori collecta ex libris De Trinitate*, scilicet excerpta ex Etymologiis, vt cap. 86. explicui. Sequitur liber Boetii De Trinitate,

et pag. 57. *Incipit sententia de Trinitate : Deus omnium causa etc.* Sunt sententiae ex Patribus , Augustino , Ambrosio , Hieronymo , et Isidoro collectae .

14. Codex 4327. Vaticanus papyrac. in fol. seculi XVI. Rubrica : *Incipit liber Sancti Ysidori de Christo contra iudaeos . Dominae sanctae sorori Florentinae Ysidorus . Quaedam etc. Explicit prologus . Incipit liber S. Ysidori Iunioris de Christo contra iudaeos. Explicit liber primus . Incipit textus libri secundi . Vincentius Nauarra scriptor bibliothecae SS. D. N. Papae scribebat anno Domini* MDLXI. Codex hic videtur descriptus ex codice Vaticano 4918. antiquiori, mox referendo . lib. contra iudaeos .

15. Codex 4411. Vaticanus membran. in 12. seculi XIV. circiter . In inuentario indicatur : *Rabi Moyses expositio diuersorum locorum sacrae scripturae in varia capita, quibus nomina SS. Patrum apposita sunt* . In Indice Vaticano dicitur *R. Moyses Maimonides Hispanus* . Fortasse est Petrus Alfonsi . In codice primus titulus : *Dionysius . Rabi Moyses : Adaperiat Dominus cor vestrum etc.* Videntur esse excerpta ex Dionysio , Hilario , Beda ; quorum nomina initio paginarum scribi solent . Pag. 13. ad marginem citatur *Ysidorus* , et in textu : *Ysidorus in tractatu de summo bono : Non debet aliena vitia corripere etc.* Chrysostomus in principio huius paginae . In principio paginae 36. a terg. *Hysidorus* , et deinceps ita , vel *Hisidorus* , vel *Ysidorus* vsque ad paginam 42. Sunt veluti x. capita, in quibus praecipue agitur de resurrectione . In principio aliarum paginarum citantur etiam Symmachus , Haymo , Augustinus, Rabanus, Rabi Moyses . Pag. 79. est index rerum cum nominibus Auctorum, quorum auctoritas de his rebus allegatur . excerpta ex Isidoro ,

16. Sequitur pag. 81. opus : *Diffusa est gratia in labiis tuis : Duplex est status etc.* Citantur Damascenus , Ambrosius , Origenes , Gregorius , Bernardus , Hieronymus , Adamantius, Hesicius . Pag. 159. desinit *atque in dextera Dei sedet* . Sequuntur sermones, et quaedam alia miscellanea . Denique index rerum memorabilium . In primo opere videntur exponi quaedam loca S. Scripturae ex SS. Patribus , praecipue de Christo . et aliis Patribus .

17. Codex 4418. membranaceus seculi XII. in 4. , vel in fol. paruo oblongo, in quo sunt Galeni , et Hippocratis multa . Post Galeni (in ms. *Galieni*) librum de podagra pag. 108. est rubri- epistola medica Isidori nomine .

ca : *Incipit epistola Ysidori Spaniensi* (sic :) *Quatuor sunt venti etc.* De hac epistola, ex Isidori operibus conficta, verba feci cap. 75., quam inter opera dubia, aut spuria collocare est animus. Post suppositam hanc epistolam aliud est opus medicum hoc initio : *Vindicianus Pentandio nepoti suo salutem . Licet scire te etc.* Eodem cap. 75. monui, in bibliotheca Angelica extare quoddam aliud opus Isidori nomine ad Nepotem suum : sed diuersum initium est. Pag. 143. est vocabularium medicum, quo voces, praecipue graecae, ad medicinam spectantes, explicantur. Plura alia in eodem codice occurrunt de hoc ipso medicinae argumento.

plura opera. 18. Codex 4498. Vaticanus membranac. in 4. seculi XIV. circiter. Opus de aquaeductibus sine titulo, iussu Neruae Imperatoris : *Quum omnis res ab Imperatore delegata etc.* Auctor est Sextus Iulius Frontinus. Succedit *Rufus de prouinciis* : *Quum frequenter me digna moueat postulatio*. Aliud opusculum sine titulo : *Breuem fieri Clementia tua libellum praecipit*. Desinit, *Valentiniane Auguste*. Inde Suetonius de grammaticis. Idem de rhetoricis. Plinii nomine liber virorum illustrium : *De Proca etc.* Tacitus de vita Iulii Agricolae. *C. Cornelii Taciti dialogus de oratoribus*, mutilus. Tacitus de origine Germanorum. Pag. 109. terg. rubrica : *M. Iunii Nypsi de mensuris. Notum est omnibus, Celse, penes te studiorum nostrorum manere summam* : opus imperfectum, desinit, *Nam ante Iouem limites non pa....* Pag. 111. recenti manu titulus hic : *Incerti auctoris, christiani tamen alicuius videtur*. Incipit opusculum : *Ponderum pars minima calculus, qui constat ex granis ciceris duobus*.

excerpta ex Isidoro. 19. Pag. 112. recenti manu *Isidorus*. Post hunc titulum *Ponderum signa etc.* initium capitis 26. lib. 16. Etymol. Subinde ludus Senecae contra Claudium. Censorinus de die natali. Alia de annis, diebus, mensibus, caeli positione, musica, geometria, metris, rhythmis, de quibus haec notanda : *Rhythmus creditur dictus a Rhythmone Orphei filio, et Iduomeae nymphae Maricae, vt tradit Nicrotates libro, quem composuit de Museo fratre Rythionis*. Desinit, *item Priapeium, si syllabam surripias, fieri heroicum*. Nympha Iduomee fortasse confunditur cum *Timothoe*, seu *Cymothoe* apud Isidorum lib. 1. Etymol. cap. 39.

interpretatio Isidoro afficta 20. Codex 4712. chartaceus in folio seculi XVI. In inuentario indicatur, *Interpretatio Apologetici S. Gregorii Nazianzeni, Isidoro*

interprete: quae propterea interpretatio nostro Isidoro a nonnemine tributa est. At in codice desunt ea verba, *Isidoro interprete*, ac solum nunc apparet hic titulus: *Beati Gregorii Nazianzeni theologi Apologeticus ob eius fugam in Pontum, et rursus inde reditum, postquam electus fuerat sacerdos, in quo, quae sit sacerdotii professio, disseritur, et qualem esse oporteat episcopum: Superatus sum, idque plane confiteor etc.* Quod si auctori Inuentarii constiterit, vt videtur, interpretem esse Isidorum, intelligendum id est de Isidoro Clario, quem in hoc studiorum, et interpretationum genere excelluisse notum est. Adduntur in eodem codice quaedam ad philosophiam Aristotelicam spectantia, suppresso auctoris nomine.

21. Codex 4877. Vaticanus chartaceus in fol. seculi XVI. Quaedam de imperatoribus graecis christianis. *Inscriptiones veteres Ancyrae in suburbio*: Series I. Carmina latina ad Bonettum, et alios de variis rebus. Sermo est de Cremona, Mediolano, Ferraria. De Reformatione Kalendarii, Breue Leonis X. *Vniuersis, et singulis Collegiis, doctoribus etc.* 24. Iulii 1514. subscribit *Iac. Sadoletus*. Calendarium Gentilium: *Ianuarius: Agon, Agonalia etc.* Fol. 51. Iacobi, Sancti Georgii ad velum aureum Diaconi Card., *De centesimo, seu Iubilaeo anno* liber incipit: *Futurorum aliquid etc.* Ex bibl. Basilicae S. Petri transcriptus. Eiusdem carmen de Iubilaeo: *Aurea centeno consurgunt secula Phoebo*. Alia de Iubilaeo. De quadragesima obseruationes (ex Patribus excerptae). varia opuscula.

22. Ibi pag. 73. Ildefonsi Toletani Archiepiscopi de Viris illustribus. *Virorum etc.* Variae lectiones cohaerent cum Albanio codice, de quo alibi. Sequitur Historia Comitissae Mathildis. Versio primi Ephesini Concilii. Quaedam alia sermone italico de bello contra Turcas. Ildefonsus De vir. illustr.

23. Codex 4918. Vaticanus ex pergamen. in 8. seculi XI. circiter, emptus ex libris Sirleti Cardinalis. Rubrica, *Incipit liber S. Ysidori de Christo etc.*, vt supra cod. 4411., qui ex hoc descriptus est: *Explicit prologus etc. Explic. lib. I. Incipit textus lib. secundi*: in fine vero haec omnia rubris maiusculis literis: *Explicit liber Sancti Ysidori Iunioris, contra iudaeos: Deo gratias. Funde preces Christo, libro qui cernis in isto: Scriba sit vt iustus, castus simul, atque venustus, - Qui Placidus vere Christum sibi captat habere*: Aliud, *A Placido scriptum librum qui videris istum, - Fac,* lib. contra iudaeos.

Placido placidum placide placida prece Christum. Sequitur quaestio de spiritu blasphemiae ex Augustino: et alia ex eodem Augustino, et Ambrosio. Pag. 127. terg. recenti manu titulus: *Liber Senecae de formula vitae*: alius: *Liber Senecae de quatuor virtutibus*. Incipit: *Nihil peccare solius est Dei*; opusculum Senecae suppositum, vt notum est.

Historia ecclesiastica. 24. Codex 4948. Vaticanus membran. vetustissimus in folio oblongo, ex libris Cardinalis Sirleti. Recenti manu notatur initio, contineri hoc codice *fragmentum Historiae Ecclesiasticae, interprete Rufino, et integrum librum S. Isidori, qui non reperitur impressus* (immo iam erat impressus). Addit annotator, *librum longobardis characteribus, et circiter ante septingentos annos scriptum: a Fuluio Vrsino donatum Ascanio Cardinali Columnae anno* 1588. Itaque seculo VIII. tunc credebatur scriptus. Quaedam fragmenta sunt ex Theodoreto, Socrate, Sozomeno. Fol. 23. *Historiae Ecclesiasticae Sozomeni liber primus explicit. Incipit eiusdem Historiae liber secundus. Incip. tituli lib.* I. *De praesulibus Ecclesiarum*. Fol. 43. terg. *Historiae Ecclesiasticae liber* II. *explicit: incipit liber* III., *incipiunt tituli*: I. *De conuersione gentis indorum etc.* Pag. 75. cap. 31. lib. 3. Epistola Constantini pro Athanasio etc. Incipit, *Reuerendissimus Episcopus Athanasius etc.* Fol. 99. post lib. 4. charactere coaeuo: *P. Contuli*, quod deest in prioribus: in fine lib. 5. *P. Contuli*. Idem in fine lib. 6., et semper transuersa est lineola in inferiori parte literae *P.* Tituli lib. 7. sunt 40., sed desinit liber in 24. capite.

Synonyma Isidori. 25. Sequitur pag. 171. terg., *Incipit prologus libri, qui nuncupatur Synonima, id est, Domni Hisidori Hispalensis Episcopi. In subsequente etc. Explicit prologus. Anima mea etc.* Desinit, *hic saluus erit. Explicit liber primus. Incipit liber secundus. Quaeso te anima*. Desinit, *tu mihi supra vita mea places*. Alii *supra vitam meam*. Illico: *Incipit ordo omnium mensuum. Ianuarius etc.*, scilicet ad inueniendas Kalendas. Nulli sunt tituli, nisi alicubi in margine, longobardico quidem, sed recentiori charactere.

Homiliarium. 26. Codex 4951. Vaticanus membranaceus in fol. seculi XII. circiter, ex libris Sirleti. Obseruare in hoc codice licet puncta interrogationum, et alias interpunctiones, diphthongos connexas, pauca, neque obscura literarum compendia. Sunt Homiliae veterum

rum Patrum. Initio index. Auctores Leo, Fulgentius, Maximus Episcopus, *Ysidorus*, Augustinus, Eusebius Episcopus, Iohannes Episc., Faustinus Episc., Laurentius Episcopus. In fine indicis nota eadem manu. *Et notandum, quod sermones, qui nocte leguntur in Ecclesia, non solent legi in refectorio, scilicet in natiuitate Domini etc.* Videtur esse liber pro aliquo triclinio, siue refectorio compositus. Fol. 1. charactere recentiori in fine paginae: *Liber de Claustro Roffens*, (obscurum *R*), *quem qui alienauerit, alienatum celauerit, vel hunc titulum in fraudem deleuerit, anathema sit: Amen*. Passim in mss. similia anathemata occurrunt.

27. Praeter alia sunt sermones 8. in rogationibus, 1. de S. Trinitate, 2. de ieiunio septimi mensis, 3. de S. Vinçentio, 1. S. Augustini de reddendis decimis, et vitandis maleficiis, quae fiunt in festiuitate S. Iohannis Baptistae. 3. in natali S. Laurentii, 1. in Assumptione Deiparae, 1. in ordinatione Episcopi, 1. in anniuersario ordinationis Episcopi, 1. *quales sint Christiani boni, et quales mali*; 1. de expetenda magis sanitate animae, quam corporis, et vitandis sortilegis, 1. ad eos, qui in festiuitatibus Sanctorum per ebrietatem multa inhonesta committunt, 1. *ad eos, qui auguria obseruant, et caragios, et sortilegos de qualibet causa requirunt*. 1. S. Augustini ad eos, qui defectum lunae suis clamoribus adiuuare nituntur. 1. de castitate etiam cum vxoribus seruanda diebus Dominicis, et reliquis festiuitatibus, et de mulieribus, quae potiones accipiunt, ne concipiant, aut conceptos occidant. 1. De Martyrio in tempore pacis, et de indigna familiaritate extranearum mulierum. Multi sunt anonymi. Sequuntur *Excerpta de Decretis Beati Gregorii Papae, quod vbique cum sacerdotali officio monachis ministrare liceat*. quaedam peculiaria.

28. Fol. 7. rubrica. *Sermo Beati Ysidori Episcopi in natiuitate Domini. Natalis Domini dies ea de causa etc.*, est cap. 25. lib. 1. de offic. eccles. Codex; *nequius omnium cultibus idolorum*. Breulius omittit *omnium*. Desinit *quod natus est Christus, qui cum Deo Patre, et Spiritu Sancto viuit, et regnat Deus per omnia secula seculorum: Amen*. Alicubi in margine notata est litera *o*, transuersa in medio lineola, fortasse pro *ojo*, siue *oculus*. Sermo S. Isidori.

29. Fol. 31. terg. rubrica: *Sermo Beati Augustini Episcopi de Kalendis Ianuarii, et de vitandis sacrilegiis, quae fiunt in ipsis ka-* de kalendis ianuarii.

lendis. In margine nota recens: *Quaeratur*. Confer notas ad cap. 40. lib. 1. offic. Sermo incipit: *Dies Kalendarum istarum, fratres Karissimi, quas Ianuarias vocant, a quodam Iano homine perdito, ac sacrilego nomen accepit. Ianus autem iste dux quondam, et princeps hominum paganorum fuit, quem imperiti homines, et rustici, dum quasi regem metuunt, vel deum colere coeperunt etc.* Vide Isidorum loc. cit., qui caput illud ex hoc sermone contexuit, et ex sequenti. Nam sequitur rubrica. *Cuius supra de eadem re*. Nota recens, *quaeratur*. Incipit, *Quamquam non dubitem etc.* Agitur de non vocando *dies Lunae, Veneris etc.*, sed *feria secunda etc.*

Laurentius episcopus.

30. Fol. 58. *Vnde supra, sermo in quadragesima*. Nota recens: *Quaeratur*. Incipit, *Solemne tempus aduenit etc.*, agitur de ieiunio, et eleemosyna. Ibi pulchra haec sententia. *Quum corpus castigatur, et seruituti subiicitur, restringendae sunt deliciae, non mutandae*. Fol. 66. rubrica: *Sermo Laurentii Episcopi de Muliere Chananaea: Multi quidem confligunt venti, et saeuiunt procellae: sed vestrum conuentum non dissoluit temptatio, nec studium violat*. Nota recens: *Videndus*. Interim videri potest Fabricius biblioth. med. aeui verb. *Laurentius Mellifluus*. Prologus finit: *Nec enim fas est diutius insultare inimicis* (ipsius Laurentii), *et filios despicere scientes. Igitur hesterno die nobis Paulus Apostolus adornauit conuiuium: hodie autem Matheus etc.*

Faustinus episcopus. Sermo in Rogationibus.

31. Fol. 100. terg. rubrica: *Item sermo Beati Faustini Episcopi*, (in Pascha:) *Beneficia Dei nostri quum magna, atque mirifica sint etc.* Nota recens, *Quaeratur*. De hoc etiam Faustino consulendus idem Fabricius, et Martenius tom. 5. Anecdot. Fol. 148. terg. rubrica: *Sermo in Rogationibus, et quis hanc obseruationem instituit: Ecce, Karissimi fratres, dies sanctificati, ac venerabiles sunt etc. Legimus autem, quod a Sancto Mamerto Viennensium* (obscure) *ciuitatis Episcopo haec consuetudo primum initiata est etc.* (ob auertendam pestem). Pergit auctor, reprehendens eos, qui illis diebus rogationum pretiosa vestimenta induebant, et deliciosa sibi conuiuia praeparabant etc. Notari hoc loco posset similis consuetudo Bononiensium, quae fortasse ex tam vetusta origine dimanat. Fol. 169. Sermo de S. Trinitate: *Confitemur, et credimus sanctam, atque ineffabilem Trinitatem etc.* Desinit *per hanc fidem, qua illi inhaesimus, cum illo sine fine regnemus: Amen*. Sequuntur Sermones S. Leonis

Papae de ieiunio VII. mensis. Vide cap. 38., al. 39. libri 1. de offic. Eccles. Tres S. Augustini Sermones in Natali S. Vincentii: in tertio notatur: *Est in Augustino, sed tam vitiatus, et mutilus, vt necessario hic debeat transcribi.*

32. Fol. 187. Sermo Beati Hieronymi presbyteri in Assumptione B. Dei genitricis Mariae. *Cogitis me, o Paula, et Eustochium etc.* Pag. 210. *De vitandis sortilegiis*; ibi, *Philacteria sibi diabolica, et characteres appendunt etc.* Plura de his. *Etiam si vobis dicatur, quod vere scripturas, et lectiones diuinas philacteria ipsa contineant, non de illis sanitatem sibi venturam esse confidant etc.* De huiusmodi philacteriis egi pag. 438. ad Sedulii Append. 5. Ibid. *in Ecclesia Dei verbosantur*, notandum verbum ab Augustino saepius vsurpatum, pro *loquuntur verbosius*. Fol. 211. *Contra caragios, vel sortilegos etc.*; ibi, *apud aliquos parum proficit admonitio mea.* Ibi contra cultum arborum etc. *Nam illud quale est, quod quando arbor illa, vbi vota redduntur, cecidit, nemo sibi ex illa arbore lignum ad focum affert?* Loquitur contra christianos his cultibus, et sortilegiis eo tempore addictos. Fol. 213. seq. Sermo de Castitate: *Denique mulieres, quando maritos accipiunt per dies triginta intrare in Ecclesiam non praesumunt. Quod etiam et viri similiter facere deberent.* Ibi: *Rogo vos, Fratres, vt mihi indulgeatis, quia pro salute animae vestrae cum grandi timore, vel tremore, etiam et cum verecundia de talibus saepe vos videor admonere: quia et hoc mihi expedit facere, et vos oportet audire.* Quae eadem excusationis ratio adhiberi solet ab iis, qui in theologia morali simile argumentum pertractant. Fol. 217. Decreta Gregorii Papae: *Episcopus debet missam celebrare in ordinatione presbyteri, et Abbas in ordinatione Monachi etc.* In hoc codice sunt puncta interrogatoria, et aliae interpunctiones, diphthongi connexae, pauci, et faciles nexus literarum.

philacteria. alii sermones.

33. Codex 5002. Vaticanus membr. in fol. paruo, seculi XIV. circiter. Iuonis Carnotensis Panormia. Rubrica: *Incipit liber sacrorum Canonum. Prima pars continet de fide etc.* Citatur Isidorus de offic., lib. sententiarum etc. Fol. 84. rubrica: *In nomine sanctae, et indiuiduae Trinitatis incipit libellus, quem Isidorus Episcopus Ispalensis de diuersis Patrum opusculis collegit: De expositione Historiae: Historia sacrae legis etc.*; ibi, *ab Auctoribus Origene, Vi-*

expositio Isidori in vet. testam.

ctorino, *Ambrosio*, *Hieronymo*, *Cassiano*, *Augustino*, *Fulgentio*, *ac nostris insigniter temporibus eloquente Gregorio*. Sequitur tabula capitum 31. Ad cap. 23. in Genesin notatur: *Rabi Moyses punctuat istum textum* sic: *Ego sum*: *Primogenitus tuus Esau*. *Sed Doctores nostri aliter exponunt*. Rabi Moyses difficultatem mendacii in Iacob illa interpunctione eluere conatur. Desinit, *super omnem carnem*. In tabula libri Exodi capita 59. Desinit, *in se credentibus*. Capita Leuitici 17. Capitis 16. finis, et totum caput 17. omnino cum Breulio. Capita Numerorum 35. Desinit, *et vitia extinguamus*. Capita Deuteronomii 22. Desinit, *sine peccato inuenimur*. Capita Iosue 18. Desinit, *maiora non subiicit*. Capita Iudicum 9.; vltimum est *de Ruth*. Desinit *pollicitus est per filium etc.* Lib. 1. Reg. cap. 21., sed in fine Iudicum est rubrica: *Explicit de libro Iudicum*: *incipiunt capitula in libro Regum*: *huc vsque excerpta Isidori Episcopi*: *quae autem sequuntur*, *excerpta sunt a Beda presbytero*. Commentarii sunt ipsi Isidoriani, in 4. libros Regum, Esdram, et Machabaeos, vbi ms. desinit, *suntque vniuersa mysteriis consummata per D. N. I. C. etc.* cum Breulio, et nihil additur.

S. Bernardus. 34. Codex 5077. Vaticanus ex pergam. in 8. seculi XV. circiter. Summa moralis de poenitentia, de matrimonio etc. Pagina 41. rubrica: *Incipit liber S. Bernardi*: *Multi multa sciunt*. Pag. 60. *Incipit philum*, (sic) *de sancta Charitate*: *sicut oculis carnalibus sponsi magis placet sponsa etc.* Desinit, *perducat nos sponsus animarum fidelium Iesus Christus etc.*

lib. de conflictu virt., et vit. 35. Pag. 65. rubrica: *Incipit libellus de conflictu virtutum*, *atque vitiorum Beati Leonis Papae*: *Apostolica vox clamat per orbem etc.* Pro *simulatio suggerit* ms. *Hypocrisis dicit*: sic quidam tituli verbis variant a Breulio: quidam praetermittuntur. In fine: *Explicit liber Beati Leonis Papae de conflictu virtutum*, *atque vitiorum*. Desinit *attende*, *quae dico*, *et tam fallacis hostis insidiis viriliter resiste*. De hoc opere dixi cap. 84.

Soliloquia Isidori. 36. Pag. 65. rubrica: *Incipit liber* II. *Soliloquiorum Isidori Episcopi*: *Homo*: *Quaeso te*, *anima etc.* Postea: *ratio respondet*: *Scito*, *homo etc.* tituli plures, quam in Breulio. Quaedam omittuntur, aut contrahuntur; exemplum sit in vltimo capite, quod ita desinit: *tu es dux vitae*, *tu magistra morum*, *atque virtutum*: *tu inuentrix bonorum*, *sine qua vita hominis nihil esse potest*. *Per te*

cunctis viuendi regula datur: praeceptis tuis formantur animae. Siquid distortum est, tu corrigis: siquid corrigendum, emendas. Nihil enim te charius: tu super vitam meam mihi places. Deo gratias semper, et Domino Iesu Christo. Haec lectio auro splendidior, gemmis fulgentior, luce lucidior, fauis suauior, melle dulcior: amen. Explicit liber soliloquiorum Beati Ysidori Episcopi.

37. Codex 5120. Vaticanus papyraceus in 4. seculi xv. Nonnullae Philippicae Ciceronis: quaedam opera de arte oratoria, et de grammatica. Pag. 64. sine titulo praefatio Isidori ad differentias verborum: *Plerique veterum etc.... tibique, lector, pro delectatione appono*: Breuilius, *p. d. subnotaui*. Incipiunt differentiae illico: *Inter caelum, et aetherem, et aethera ita distinguitur, quod non tantum ille astriferus locus, sed etiam iste aer caelum vocatur*. Desinit: *Inter flere, et plorare: flere est vbertim lacrymas fundere*, (*vbertim* obscure) *plorare cum voce flere, plangere autem cum lacrymis pectus, aut faciem tundere*. Nihil videtur esse nouum, quod in nostris non extet, praeter quam quod nullus differentiarum ordo in hoc ms. seruatur. Differentiae verborum Isidori.

38. Sequuntur quaedam exempla literarum, exercitationis causa: tum nonnullae odae Horatii cum notis. Deinde Omniboni Vincentini ars metrica: Desinit, *dicitur, quod pedis fungitur officio etc. Antonius Perusinus Rauennae exarauit*. Auctor est Omnibonus Leonicenus, de quo Fabricius Bibl. med. Sequitur Leonardi Aretini opus de militia ad Renaldum Albicium Florentinum: *Fateor, clarissime vir etc.* miscellanea.

39. Codex 5134. Vaticanus chartaceus seculi xv. Aduersaria, ad dicendi, et latine scribendi copiam comparandam instructa. Pag. 64. sine vllo titulo: *Inter polliceri, et promittere hoc interest, quod promittimus rogati, pollicemur vltro*. Procedunt, vt lib. 1. Breulii, sed postea variant. Desinunt: *inter atramentale, et atramentarium: Atramentale vas, atramentarius homo, qui vendit*. Illico: *Incipiunt differentiae Marci Tullii Ciceronis per alphabetum: Inter abundare, et superfluere hoc interest, abundat vnda, superfluit omnis humor*: Desinit: *Inter vesper, et vespera, et vespere, et vesperum hoc interest, quod vesper, et vespere nomina sunt tertiae declinationis: vespera autem femininum primae declinationis: vesperum neutrum, item secundae declinationis*. Hae sunt differentiae, quae sub Isidori nomine in alio codice reperiuntur. Differentiae verborum.

De proprietate Sermonis. 40. Succedit opusculum sine titulo de proprietate sermonis: *Sandapila dicitur locus, in quo ignobilium corpora sepeliuntur etc.* Desin. *Sordiscum corium crudum*. Opus diuersum a libello Fulgentii Placiadis de prisco sermone.

Carmina. 41. Sequuntur versus hexametri Francisci Fiani pro contemnendis opibus, et diligenda paupertate: *Ascendat quicumque velit fastigia felix*. Deinde *versus Lactantii de Phoenice*: *Est locus etc.* Elegia Sapphus ad Phaonem. Liber Aeneidos XIII. cum argumento: *Turnus vt extremo vitam sub marte profudit*. Initium libri: *Turnus vt extremo deuictus marte profudit*.

Differentiae verborum. 42. Codex 5203. Vaticanus papyraceus in 4. seculi XIV., aut sequentis. Glossarium, siue vocabularium per ordinem literarum, adductis auctorum verbis pro plerisque vocibus. Incipit: *Abiurare est rem creditam negare periurio*. Desinit, *Zephas vocant domos etc.* Pag. 119. sine titulo: *Inter polliceri, et promittere etc.* Desinit, *Inter atramentale etc.*, vt in codice 5134. Vaticano; de quo paulo ante.

aliae differentiae. 43. Pag. 131. terg. sine titulo differentiae alphabeticae, *Inter abundare, et superfluere etc.* Des. *Inter vesper etc.*, vt in cit. cod. Vat. 5134. Sequuntur aliae differentiae verborum sine ordine alphabetico, et mutilae.

varia opera. 44. Pag. 164. rubrica: *Apuleii De aspirationis nota*: *Omnis aspirationis nota etc.* Subiungitur opusculum de diphthongis sine titulo: *Diphthongi, quibus veteres vtebantur etc.* Quaedam regulae prosodiacae sine auctoris nomine. Pag. 188. terg. *Ars metrica incipit*: *Prosaici dictaminis, et rhythmici superius regulis praelibatis, in hoc libro metrorum rationes*. Denique epigramma, quod incipit: *Accipe, meque vide*.

CAPVT XCVIII.

Veteris bibliothecae Vaticanae alii 10. codices describuntur. Opera quaedam contra Iudaeos. Poenitentialia vetera. Antiquissimi nonnulli codices olim monasterii Bobiensis. Collectio chronicorum veterum Hispaniae, auctore, seu collectore Luca Tudensi.

Opus apocryphum. 1. Codex 5420. Vaticanus membranaceus in fol. paruo, seculi XIV. circiter charactere claro, ex libris Francisci Peniae, Rotae

Decani. Rubrica: *Queste sono alcune cose deuotissime de la passione del nostro Segnior messer Gesù Christo, cauate da la biblia hebrea; le quale non son scritte nella nostra biblia latina. E questa tale operetta seguente fece vn valente doctore chiamato Isaac per nomme: prima fu giudeo: doppoi christianissimo fatto. Et prima incommincia el prologo del autore: Considerando io Isaac hebreo per generatione carnale, et christiano per regeneratione spirituale etc.* Opus ineptiis, et fabulis refertissimum, et, vt opinor, pseudonymum. Pag. 7. sic legitur: *E queste cosse sopradette tutte son scritte nella biblia hebrea secondo esso maestro Ysaac publicatte al popolo.* Interdum citantur reuelationes cuiusdam Sancti Nudi: *Santo Nudo dice etc.* Pag. 3. terg. *Comme predicò esso maestro Ysaac in presentia de fratti di Santo Francesco.*

2. Pag. 14. rubrica: *Santo Isidoro doctore, et Vescouo confonde giudei. Ad la sua sorella F.* (Florentina) *dilectissima Isidoro Vescouo salute: Alcune cosse in diuersi tempi tra libri del vecchio testamento son prenunciate etc.* Desinit, *Ioel* III. *Vengano tutti nella valle de Iosaphat, oue io li iudicarò: amen. Deo gratias.* Est compendium libri I. aduersus iudaeos italico veteri sermone, qui multum de hispano refert. Sequitur Disputatio Hieronymi a Sancta fide contra iudaeos anno Christi 1412., anno 18. Pontificatus Benedicti XIII. antipapae, italice. Incipit: *Queste son le ragioni in presentia del santissimo Padre etc.* Eiusdem tractatus contra magistrum Talmuth: *Questo è adunque etc.* Plura de iudaeorum contra christianos fraudibus, et iniuriis disserit.

compendium libri aduersus iudaeos, italice.

3. Codex 5751. Vaticanus membranaceus in fol. paruo, corrosus, et mutilus. In Inuentario notatur, esse in hoc codice Poenitentiale Romanum genuinum, a Morino editum. Inscribitur: *Anastasius bibliothecae Pontificiae.* Initio Synodus Agathensis. *Quum in Dei nomine, et permissu Domini nostri etc.* Pag. 2. initio. *Liber S. Columbani de Bobio* charactere veteri, vt in Sedulio Taurinensi, de quo cap. 3. Proleg. Sedulii dixi. Pag. 3. terg. subscriptiones *Ego . . . in Christi nomine etc. subscripsi . . . anno* XXII. *regni Domini nostri Alarici Regis. Finit.* Sequitur quoddam Poenitentiale: *Quotiescumque christiani ad poenitentiam accedunt etc. non quia in vino est luxuria, sed in ebrietate. Explicit prologus. Siquis forte non potuerit ieiunare etc.* Pag. 8. *Incipit Synodus Arelatensis: qui ad dedica-*

Poenitentiale romanum.

tionem basilicae S. Mariae conuenerunt . . . Hoc inter se obseruandum esse diffiniunt.

De poenitentia. 4. Pag. 9. rubrica: *Incipit de vtilitate poenitentiae, et quomodo credendum sit de remissione peccatorum per poenitentiam. Excepto baptismatis munere etc.* Desinit, *censuram Canonum aestimare*. Iterum de hoc opere num. 7.

Chrysostomus. 5. Pag. 11. terg. *In Christi nomine incipit de poenitentia Ioannis Os aurei: Prouida mente, et profundo cogitatu cognoscere debent etc.* Des. *et inuenies requiem in vitam aeternam: amen.*

miscellanea. 6. Pag. 14. terg. *Incipit de octo vitia capitalia: Octo sunt vitia principalia, quae humanum genus infestant.* Desinit, *sentiendum est.* Pag. 15. Quomodo debent consilium christiani dare: *Insinuamus charitati vestrae, quoniam multi etc.* Desinit, *Dominum deprecantes.* Pag. 16. *Incipit de Sacrificiis, et remissione fratrum: Sed fortasse dicant auditores Ecclesiae etc.* Desinit, *a licitis coercere se debet.*

Alitgarius. 7. Pag. 18. *De poenitentis vtilitate exerptio* (forte *excerptio*) *Alitparii* (al. *Alitgarii*) *Episcopi; Quamuis originalia etc. in caelo solutum promittitur*. Sequitur fragmentum iam comprehensum in opusculo pag. 9. *De vtilitate poenitentiae etc.* Pag. 19. terg. rubrica: *Incipit libellus de vitiis octo principalibus, eorumque remediis, quem de libris Gregorii, Augustini, necnon et Prosperi excerpsimus: A Paradisi gaudiis*. Lib. 2. De virtutibus. Desinit, *Nunc iam qualiter vnumquodque iudicio sacerdotali purgandum sit vitium, breuiter est in sequentis operis libello inserendum*. Rubrica: *Explicit liber secundus*. Hoc capitulum est de epistola S. Gregorii Papae ad Secundinum *Inclausum*, siue *Inclusum*, *Dilectissime etc. Dilectionis tuae literas etc. . . redimere venit.*

epistola Isidori ad Massonam. 8. Rubrica eodem charactere: *Incipit epistola Hysidori ad Masonem Episcopum: Domino vero sancto, meritisque beato Masoni Episcopo Hysidorus Episcopus in Domino salutem: Veniente ad nos famulo vestro, viro religioso Nicetio, literas etc.* desinit, *aut antiquior, aut potior extat auctoritas. Explicit epistola*. Hae duae epistolae Gregorii, et Isidori videntur esse tertius liber operis de vitiis, et virtutibus. Character est clarus gallicus minutus seculi x. circiter. Sequitur simili charactere rubrica: *In Nomine D. N. I. C. Incipit Excerptum de Canonibus sententiae tantum* (forte *sententiarum*) *ex libro Bracarensis Martini Episcopi Gallitiae de diuersis Conciliis.*

Extat

Extat in collectionibus Conciliorum. Succedunt Excerpta Canonum in pluribus Conciliis, etiam *Barcillonensi*. Item ex epistola Clementis Papae: *Episcopus irreprehensibilis sit*. *Siricii*, *Innocentii*, *Zosimi*, *Caelestini*, *Leonis*, *Gelasii*.

9. Pag. 41. terg. rubrica: *Excerpta Theodori de Canonibus*: *In Ordinatione Episcopi ipse debet missam cantare*. Poenitentiale Theodori dictum. Rubrica aliquando: *Item vnde supra*, *iudicium Theodori Archiepiscopi*. *Item vnde supra*, *iudicium Commeomi*. Desinit, *Euangelium legens super humeros ponat*. Sequitur epistola Clementis Papae de Sacramentis Dominici corporis: *Quoniam sicut a Petro*. Item *Ordo ad dandam poenitentiam*: *Primum interrogas eum*. Synodus Romana Bonifacii Papae II. Post Consulatum Lampadii etc. Pag. 62. terg. ode sapphica Adelardo Episcopo. *Siderum fautor*, *dominusque caeli etc.*, fortasse Alcuini. excerpta Theodori.

10. Pag. 71. terg. charactere veteri, sed alterius manus elegia: *Lamentum R. . . cuiusdam* (forte *Religiosi*,) literae fere iam euanuerunt. Incipit: *Nocte*, *dieque gemo*, *quia sum peregrinus*, *et egens*, (forte *aeger*) *Attritus febribus nocte*, *dieque gemo*. Distichum 3., et 4. *Magne Columba*, *roga Dominum*, *ne spernar ab ipso*. - *Quo reddar sibimet*, *magne Columba*, *roga*. - *Sancte Zeno*, *famulum miserum ne despice*, *quaeso*. - *Redde Columbano*, *Sancte Zeno*, *famulum*. Intermiscentur in hoc codice quaedam Decretales Romanorum Pontificum, et epistolae Imperatorum. elegia.

11. Codex 5763. Vaticanus membranaceus in fol. charactere Longobardico, simillimo illi, qui in papyris antiquis obseruatur. Initio, *Liber Sancti Columbani de Bobio*, vt in Sedulio Taurinensi: titulus recentior: *Ysidori Ethimologiarum libri* VI. Alius: *Tractatus Ysidori Ethimologiarum*. In ima pagina charactere gallico seculi XI. circiter;. *Obtulit hunc librum Boniprandus mente libenti* - *Columbae eximio Patri*; *qui legeris ergo*, - *Dic*, *Veniam largire*, *Deus*, *meritumque repende*. Epistolae Isidori, et Braulionis: 1. *Omni desiderio*: 2. *O pie etc.* in titulo: *Christique electo*; Bignaeus: *Christoque electo*. Ibi: *in qua Sinthaurius*: Bignaeus, *in qua Sintharius*. 3. *Quia te incolumem*. 4. *Solet repleri*. 5. *Tuae sanctitatis*. Ibi: *et licet inemendatum prae valetudine*, *tamen tibi modo ad emendandum studueram offerre*, *si . . . peruenissem*. Desinit: *remittantur facinora*. *Explicit epistola Ysidori ad Braulium Episcopum*. Rubrica. *Incipiunt* Etymologiae.

libri Ysidori, charactere recentiori supra *Iunioris Spalensis Episcopi ad Braulium Caesaraugustanum Episcopum*, *vel ad Sesibutum suum scilicet Dominum*, *et filium* : *En vobis*, *sicut pollicitus sum*, *misi opus de origine quarumdam rerum ex etc.* vt Bignaeus. Rubrica : *Haec sunt capitula libri primi*. Sunt 24. Vltimum est *de Storia*.

Ordo earum. 12. De notis militar. cap. 23., al. 24. T *tau nota etc. Quum autem imperitiam significare vellent*, *lamda litera vsi sunt*. Des. liber, *contra naturam sunt*. *Etymologiarum liber primus explicit*. *Incipit capitula libri secundi*. Numerantur capita 22. Desinit *tertium nihil habet*. *Explicit liber secundus*. *Incipit liber tertius*. *Praefatio de* IIII. *sequentibus disciplinis*. *De Mathematica*. *Mathematica latine dicitur etc.* Capita XI. Liber quartus de Musica : capita 10. Non sunt notae musicae. Liber 5. De Astronomia, capita 44. Des. *abducat*, *et in superna contemplatione attollat*. Breulius *abduceret* . . . *collocaret*. lib. V. De legibus capita 28. Des. *concessum est* : vt capite 27. lib. 5. Breulii. Rubrica. *Explicit liber quintus*. *Incipit liber sextus*. De Medicina etc. capita 13. Desinit, *corpus curetur* : *Explicit de medicina lib.* VI. *Incipit de Temporibus lib.* VII. tabula capitum 12., quorum vltimum *de discretione temporum* : sed codex imperfectus est, auulsis foliis a cap. 2. huius libri. Codex est rescriptus : textus primum scriptus erat charactere romano quadrato maioris modi, vna tantum linea, siue columna : pauca verba intelligi possunt, vt capite 38. de Prosa terg. *Ea misit nuncios ad Regem*. In fine lib. 1. *tradiditque eum Dominus in manus*. Postea occurrit *et castrametatur* . . . *Et dixerunt eidem* . . . *Noluitque acquiescere*. Videtur esse aliquid e sacris literis. Verba textus primum scripti inter se connexa sunt.

Etymologiae. 13. Codex 5764. Vaticanus membranaceus in 8. charactere Longobardico. In prima pagina notatum est veteri manu : *Hic liber Sancti Columbani est*. Postea, *in hoc volumine ista continentur*. *Ysidori Ethimologiarum libri* III., *videlicet octauus*, *nonus*, *et decimus*. Deinde charactere antiquiori seculi fortasse noni : *Esidori Aethimologiarum libri octaui incipiunt capitula*. Post tabulam capitum charactere veteri, vt in Sedulio Taurinensi, *liber Sancti Columbani de Bobio*. Capita tabulae sunt 56., scilicet 15. prima capita comprehendunt librum, non 8., sed 6. De nouo, et veteri Testamento etc. cum aliquibus interpolationibus, vt cap. 2. De historia,

et scriptoribus, et vocabulis sacrorum librorum. *Incipit*: *Historia est narratio rei gestae, per quam ea, quae in praeterito gesta sunt, dignoscuntur. Dicta autem graece historia* ΔICαMCOH ICT..PIN, *id est, audire, vel cognoscere. Historiae autem ideo MONVMENTA vocantur eo, quod memoriam tribuant rerum gestarum. Veteris Testamenti secundum hebraeos hi prohibentur Auctores etc.* Cap. 7. in fine: *prius epistolae*: Breulius *prius epistolarum colloquia*. Cap. XI. *Carmina, quas ignes nouimus aerios*. Cap. 14. *quorum gesta in hoc coepta corpore condita continentur*. Ibid. *Vnde et concilium consilium, c in s litera transeunte*. Caput 15. codicis desinit in *Amen significat . . . in caelo resonant*, quod pertinet ad caput 19. Breulii.

Cassiodorus.

14. Sequitur in cod. cap. 16. *Cassiodori de titulis psalmorum*: *In primo libro Paralipomenon etc.*; vsque ad cap. 27. de psalmis disseritur, ex Cassiodoro, vt videtur. Caput 26. est de psalmo CXVIII. *Psalmus iste hebraeis est elementis etc.*

excerpta ex Isidoro.

15. Sequitur caput 27. *Item de officiis*: *Osanna in alterius linguae significatione in toto transire non potest etc.*, vt cap. 19. Breulii. Ibid. *Sacrificium dictum quasi sacrificatum, quod prece mystica etc. . . et sanguine Christi*; vt Breulius: ibid. *Sunt autem Sacramenta baptismum, corpus, et sanguis Domini, quae ob id etc.* Breulius *baptismum, et chrisma, corpus, et sanguis*. Sequitur caput 28. de Trinitate. *Trinitas appellata, quod sit totum vnum ex quibusdam tribus etc.* Est caput 4. lib. 7. Breulii, vsque ad: *Ego dixi*: *Dii estis*.

alia excerpta.

16. Caput 29. De Angelis, apud Breulium est caput 5. lib. 7. In eo omittitur, *Vriel . . . praeceptum est*. Vide codicem 5813. Caput 36. De homine. *Homo dictus, quia ex humo factus*. Haec excerpta sunt ex capite 1. lib. XI. apud Breulium. Cap. 31. De Apostolis: *Apostoli missi interpretantur*. Excerptum ex cap. 9. lib. 7. Sic alia capitibus sequentibus ex eodem libro 7.

similia excerpta.

17. Caput 37. De Ecclesia, et synagoga: *Ecclesia graecum est etc.* ex libro 8. cap. 1. Ita alia capita ex eodem libro. Caput 40. Expositio Symboli ex S. Augustino homil. 23. in Ioann.

ex Isidoro, et aliis.

18. Caput 41. exhibet rubricam: *De Cathecumenis Ysidori in libro Officiorum*. Sic alia ex aliis Patribus: et caput 43. de pompa ex Hieronymo, et *Hysidoro*. Capitibus 16., 47. 66., quod est vltimum, *De impositione manus Pontificis*, laudatur *Ysidorus*. Sequitur pagina 71. sine titulo tabula capitum 84. *De disciplina, et ar-*

te etc. Prima sex capita excerpta ex lib. 1., et 2. Etymol. Alia sex capita seqq. ex libris 3. 4. 5. Etymologiarum; et quaedam ex Beda nominatim. Sic fere procedit compendium Etymologiarum, sed non seruato ordine librorum. Caput 83. De triumphis: *Omne regnum seculi huius bellis quaeritur, victoriis comparatur. Victoria dicta, quod vi, id est, virtute adipiscatur etc.*

excerpta ex Isidoro. 19. Caput vltimum 84. Descriptio prouinciarum Italicarum: *Prima igitur Italiae prouincia Venecia est etc.* Sequuntur alia excerpta ex Isidoro de homine, et eius partibus: de aetatibus etc. Alia, fortasse ex aliis, De vitiis, et virtutibus. Pag. 191. *De septem regulis legis: Ysidori: Septem esse inter ceteras regulas etc.* ex lib. 1. sententiarum cap. 19.

Lib. de officiis. 20. Codex 5765. Vaticanus membranaceus in fol. paruo, charactere romano quadrato. Aliquando pro rubrica titulus capitis colore viridi exprimitur. Interdum margini duae virgulae affiguntur, quum scilicet verba aliqua aliorum describuntur, vt nunc fieri solet: sunt puncta, virgulae, duo puncta. Scribitur *oboedientia*. Aetas codicis ad seculum VIII., aut nonum reuocari potest. Initio, vt in aliis iam descriptis codicibus, nota haec, *Liber S. Columbani de Bobio*. Rubrica, *Incipit liber secundus Sancti Ysidori*: charactere recentiori, *De ministris ecclesiasticis*: *Quoniam originis causas officiorum, quae in commune ab ecclesia caelebrantur* (sic) ... *eorum, qui diuino cultui ministeria religionis impendunt, ordine persequimur.* Prologus libri 2. de offic. eccles. aliquantulum ab editis diuersus. Subiungitur tabula capitum 26. eiusdem libri 2., quorum vltimum est *De manus impositione, vel confirmatione*: sed codex deficit capite 19. de coniugatis ad verba, *quum etiam gentiles feminae viris suis seruiant communi lege naturae. Ergo lex naturae.*

Etymologiae. 21. Codex 5813. Vaticanus membranaceus in 8. seculi XIII. circiter. Etymologiae in fine mutilae: vltimum caput est: De vasis repositoriis, lib. 20. Fortasse initio deest aliquod folium cum titulo, et tabula capitum. Prima rubrica: *Incipit liber* 1. *De Disciplina, et arte: Disciplina a discendo etc.* Quaedam contrahuntur: quaedam augentur, et interpolantur, lib. 4. De musica: apud Breulium De medicina. Eodem libro 4. De Astronomia. Lib. 5. de legibus. Lib. 6. de Medicina. Liber 7. De chronicae vocabulo etc. Ibi Chronicon breue: *anno* IIII. *religiosissimi Principis Siseuotis* (Sisebuti)

iudaei in Spania christiani efficiuntur. Residuum sextae aetatis tempus Deo soli cognitum. Explicit liber VII. *incipit* VIII. *De nouo et veteri testamento etc.*, apud Breulium lib. VI. Ibi capite vltimo, *Sacrificium dictum etc.*; vt Breulius: *fit sacramentum. Sacramentum graeci eucharistiam dicunt, quod dicimus corpus, et sanguinem Christi. Sunt autem Sacramenta baptismum, corpus, et sanguis Domini, quae ob id sacramenta etc.* Omittuntur alia.

22. Liber 9. De Deo; ibi caput 5. De Angelis *Vriel interpretatur ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Throni etc.* Procedit liber 9. vsque ad caput 5. libri 7. Breulii. *Incipit liber* X. *De philosophis gentium. Philosophi graeca appellatione appellantur.* Comprehendit omnia, quae sequuntur in Breulio, etiam librum X., siue vocabularium, cum praefatione. Ibi *Aerus vir fortis et sapiens. Aegistus dicitur, quia capite nutritur. Ega enim graece caput dicitur. Auctor etc.* Liber XI. De homine etc. Reliqui libri eo ordine procedunt, quo apud Breulium. Exemplum interpolationis libri 18. cap. 58. *non crimine, sed furore. Martialis. Quidam iuuenis Carpophorus nomine temporibus Titi* XX. *vrsos in spectaculo contra se simul dimissos interfecit. Item aduersus leonem, pardum, et tigrem, aprumque pariter dimicauit. Haec quippe spectacula etc.* describuntur.

23. Codex 5992. Vaticanus membranaceus in fol. paruo seculi XV. Initio ascribitur: *Ex conuentu SS. Apostolorum vrbis.* Sunt quaedam Aduersaria, seu miscellanea biblica charactere scholastico, additis aliis diuerso charactere. Pag. 166. *Ysidorus de summo bono.* Primus titulus erat: *Quaedam theologia.* Initium deletum est, et non multo post initium libri secundi opus deficit. Sequitur alio charactere: *Intellectus Sententiarum metrice conscriptus*: scilicet Petri Lombardi Sententiae metro alligatae. Codex mihi nullius vsus. Sententiae Isidori.

24. Codex 6265. Vaticanus chartac. in 4. paruo, seculi XV. Aduersaria, siue miscellanea ex epistolis, et orationibus. Liber Leonardi Aretini in Hypocritas. Elegia in obitu Leonardi Aretini: *Nunc sanctae musae.* Epitaphium: *Hoc Aretini Leonardi tecta sepulcro etc.* Carmen sub imagine Leonardi Aretini. *Hic, Leonarde, tibi etc.* Anonymum opus de vir. illustr. Incipit, *Qui per italiam homines excelluerunt aetate mea etc.* Leonardi Aretini Oratio Heliogabali ad meretrices. In fine. *Leonardus Aretinus recreandi ingenii causa ludens, ridensque dictauit. Vnde seniores rogat, ne legant, vrbaniores, ne* miscellanea:

Afferant Deo gratias. Poggii, De mutatione fortunae etc. Epitaphium, seu versus in quadam Ecclesia prope S. Spiritum Romae: *Tu, qui secura procedis mente, parumper etc.* Alii in S. Maria Maiori Romae sub Christi Crucifixi imagine prope altare maius: *Ingratae Veneri spondebam munera supplex etc.* Alii in palatio Priorum Florentiae. Oratio Archiepiscopi Cretensis habita coram Martino V. die 6. decembris 1418.

Synonyma Ciceronis. 25. Pag. 204. *Cicero Victurio suo S. D. Collegi ea etc. per alphabetum initium capiamus. Abditum, opertum, absconditum etc.* Desinit: *Vox magna, plena, grandis, sordida, clara, canora, candida, suauis, iocunda, dulcis, ingrata, copiosa, affabilis. Vitare, declinare, fugere. Explicit, quod repertum est de Synonymis Ciceronis a Sercolutio*. Codex videtur scriptus Ancone anno circiter 1460. De eiuscemodi Synonymorum opere plura cap. 56.

Isidorus De astronomia. 26. Codex 6878. Vaticanus in 8. partim chartaceus, partim membranaceus, partim bombycinus. Extat in eo liber anonymus, alibi Plinio ascriptus, De vir. illustr., *Procas rex Albanorum*. Pag. 23. terg. *Tractatus Isidori de Astronomia*. Incipit, *Luna est primus planetarum, minima stellarum*. Inuenitur hic tractatus insertus in Imagine Mundi Honorii Augustodunensis, vt dixi cap. 86., siue reuera sit Honorii, siue ex Isidoro desumptus. Sed character huius opusculi in hoc codice ita implexus est, vix vt legi possit.

Hieronymus. 27. Sequuntur quaedam folia membran. charactere antiquo, forte seculi XI. Hieronymi caput de Iosepho in libro De viris illustr. Ibi: *In lib. 19. cap. 1. sic ait de Christo: Erat enim mirabilium operum effector etc.*

epistolae quaedam apocryphae. 28. Ibid. Epistola Pilati ad Tiberium de Christo. Ibid. Epistola Ignatii ad Ioannem, *De tua mora dolemus*. Alia eiusdem ad eundem: *Si licitum est mihi*. Alia eiusdem Ignatii *Christiferae Mariae: Me neophytum*. Alia: *Ignatio dilecto discipulo humilis ancilla Christi: De Iesu, quae a Ioanne etc.* Epistola Lentuli. *Apparuit temporibus nostris etc.* De Christo. Videri de his potest Fabricius in Cod. Apocryph. noui testamenti. Sequuntur folia chartacea: Petri Pauli Vergerii senioris liber: *Franciscus senior auus tuus etc.*

miscellanea. 29. Pag. 70. folia membr., vt superiora illa: *Epigramma de Verona sub prosopopoeia: Iam licet, alma parens, festos tibi spargere plausus*. Scilicet post libertatem recuperatam. Versus hexametri.

Ibid. Antonii Panormitae, Poetae Siculi, in Kyriacum Anconitanum: *Kyriace altiloquos etc.* Eiusdem epitaphium Matris Kyriaci : *Anconis splendor iacet hoc Masiella sepulcro. - Vna vetustatis, Kyriacique parens*. Diuerso haec charactere exarata. Sequuntur folia chartacea. Claudianus de balneis Aponi ruris. Epistola Theodorici Regis Aloisio Architecto. *Si audita veterum miracula etc. . . . Rauennae* III. *Kal. Iunii Aurelius Cassiodorus palatii praepositus scripsit*. Haec folia videntur bombycina. Sequuntur quaedam de herbis. Petri Pauli Vergerii comoedia: *Hanc dum poeta mihi verecundus fabulam etc.* Ad iuuenum institutionem spectat ea comoedia.

30. Codex 7004. Vaticanus chartaceus. Epistola autographa Francisci Peniae (ita se ipse nominat) siue Pegnae ad Cardinalem Baronium, 26. martii 1597., qua probat, hunc codicem reuera esse historiam, quam scripsit Lucas Tudensis. Putauerat Penia, historiam Tudensis esse opus Iuliani Pomerii, (intelligit Toletanum, male *Pomerium* vocatum,) sed retractat hanc opinionem. Sequitur epistola autographa Alfonsi de Spinosa, Archidiaconi de Tineo, Canonici Ouetensis, Matriti 25. Ianuarii 1597. Commemorat Spinosa, se ob Episcopi Ouetensis insectationes Oueto abesse: in Ecclesia Ouetensi solum superesse diuisionem Dioeceseon Ithacii: Historias Sampiri, Sebastiani, Pelagii extitisse olim in ea Ecclesia; sed existimari, eas a Didaco de Muros, Episcopo Ouetensi, delatas ad Collegium Salmantinum, quod fundauit. Succedit epistola Magistri scholae Salazar 15. Iulii 1595. qua misit historiam Tudensis, ex vetusto codice transcriptam. Hic in epistola Peniae dicitur *Doctor Gascha de Salazar, Gymnasiarcha Salmanticensis*. codex Francisci Peniae.

31. Deinde sine titulo Chronicon Tudensis: *Beatitudo potentiae temporalis etc.* Post prologum; *Breuem temporum annotationem etc.* Chronicon Isidori, et historiae Gothorum, quae desinunt in Sesinando, *arcana futurorum scienda seruauit*. Sequitur sine titulo continuatio Ildefonsi: *Quoniam praeclarus Doctor Isidorus*. Desinit continuatio; *sub Imperatore Constantino*; *Hucusque Beatus Ildephonsus Hispaniarum Primas etc.* Chronica Tudensis.

32. Illico *Era 704. post Recesuindum etc.* Diuisio Episcopatuum: Wambae, et Pauli historia: alii Reges Gothi, irruptio Maurorum. Reges Hispani vsque ad S. Ferdinandum. Desinit: *Alhamge, Montor, et quaedam alia castra*. Historia Hispaniae.

Chronicon Isidori.

33. Non est distinctio librorum. Chronicon autem Isidori desinit in *Scintilla*, vel Suintila, *Consummatio seculi est*: tum sine titulo: *Licet viros virtutis prudentia etc.* prologus Lucae, vbi ait, *liberum* (lego, *librum*) *Ysydori Doctoris Hispaniarum tertium in opere proponentes*. Fortasse sextam aetatem *secundum librum* numerat. Post prologum Lucae: *Antonino filio Bonienfisuando regi* (sic) *Gothorum Isidorus*: *Quia de origine etc.* Post prologum, *Era 447. Alani, Sueui, et Vandali*. Haec est Vandalorum historia. Desinit: *ad interitum Gilimeri*. Sequitur, *Era 446. Sueui Principe Ermerico*: Sueuorum historia. Desinit *mansisse 177. annis scribitur*. Subiungitur, *Gothorum antiquissima origo etc.* Desinit, vt dixi, in Sisenando. Conferenda haec essent cum editis.

Turpini opus fabulosum.

34. Post omnia Lucae Chronica, et vltima verba, *alia castra*, sine titulo: *Dei filius Iesus Christus sub Augusto etc.* Chronologia Pontificum Romanorum vsque ad Fabianum anno Domini 238. Sequitur. *Carolus natione Romanus coepit anno Domini 252. Sedit. ann. 3. mens. 10. etc.* Lege *Cornelius*, qui tamen 1. ann. sedit. Additur *Turpini relatio*, *qualiter Carolus M. Hispaniam, et Gallaeciam a potestate Saracenorum liberauit etc. Explicit Chronica Beati Turpini Archiepiscopi*. Opus fabulosum. Caroli Magni in Hispania gesta Galli Historici exaggerant, Hispani despiciunt.

CAPVT XCIX.

Bibliothecae Reginae Suecorum Christinae, ad Vaticanum translatae, multi codices opera Isidori continent. Nonnulli horum codicum olim ad bibliothecam Floriacensem spectabant. Eiusmodi codices Regio-Vaticani 16. recensentur. Plura Etymologiarum exempla. Specimen glossarii Isidoriani. Liber SPERMOLOGON Isidori quid sit?

Bibliotheca reginae Christinae.

1. Inter celebres bibliothecas, quae post varios casus in Vaticanam tandem commigrarunt, peculiarem quemdam locum sibi vendicat bibliotheca Christinae Alexandrae Suecorum Reginae, librorum non tam numero, quam delectu insignis: quamquam et mss. quidem codicum copia abundat, praesertim si illi annumerentur, qui primum ad Ottobonianam bibliothecam delati sunt, deinde cum tota

tota hac bibliotheca Ottoboniana in Vaticanam deuenerunt. Verum de his Ottobonianis alius erit dicendi locus. Tantum nunc monebo, Alexandrum VIII. Ottobonum 1900. codices mss. ex iis, quos Christina vndique conquisiuerat, selectos, paucis quoque e sua domestica bibliotheca adiectis Vaticanae attribuisse, *Alexandrinae* nuncupatione, propriaque aula distinxisse anno 1690. Haec est bibliotheca, quae etiam vocari solet *Regio-Vaticana*, seu Reginae Suecorum. Bibliothecae Reginae Christinae tot pretiosis monumentis ornandae quum alia auxilia vndique collecta praesto fuerunt, tum magna pars librorum celeberrimi monasterii Floriacensis ex incendio, et ruinis ereptorum cum aliis Alexandri Petauii ab ipsa Regina comparata.

ex Floriacensi aucta.

2. Monasterium Floriacense eruditorum hominum, et librorum copia olim claruit. Ioannes a Bosco Caelestinus tom. 2., siue part. 3. Biblioth. Floriac. pag. 302. in not. ad Vitam S. Abbonis, auctore Aymoino Floriacensi, haec refert: *Scholae quondam adeo insignes, atque celebres in monasterio Floriacensi habebantur, vt scholasticorum in eis numerus plus quinque milibus recenseretur. Hi didascalis suis muneris honorarii gratia . . . bina manuscripta offerebant volumina*. Addit, tam copiosam bibliothecam anno 1561. 1562. a Caluinistis direptam, dissipatam, laceratam. Idem Ioannes a Bosco pag. 409. commemorat statutum Abbatis Floriacensis pro reficiendis veteribus libris, nouisque, praesertim choralibus, comparandis: *Videns bibliothecae nostrae codices vetustate nimia cariosos, et teredine, et tinea rodente corruptos etc.*

historia bibliothecae Floriacensis.

3. Dissipata quidem fuit a Caluinistis tam insignis bibliotheca: sed tamen magna ex parte iterum erepta, et collecta post plures annos, ac varia discrimina non sine peculiari quadam Dei prouidentia in Vaticanam illata est. Auctores Galliae Christianae tom. 8. col. 1540. de bibliotheca Floriacensi sic narrant: *Tota tamen dissipata non est: curis enim Petri Daniel vtcumque collecta per manus in Vaticanum transiit*. Et apertius col. 1566., vbi de Caluinistis, et Odeto de Coligni excardinali, et exabbate Floriacensi agunt, asserunt, argenteos, aureosque Euangeliorum, et Epistolarum codices direptos etc. *Omnia siquidem pene mss. diripientes: quae non lacerarunt, Petrus Daniel apud Aurelianos forum celebrans, Floriacensisque Praetor, ab iis vilissimo emit pretio: vnde in Petauii, et*

Bongarsii, *tum Electoris Palatini*, *et Christinae Suecorum Reginae*, *ac tandem Vaticani rem transiit*. Scilicet vt bibliotheca Petauiana bibliothecae Christinae vnita fuit, ita Bongarsiana Palatinae: quae quidem Palatina, Hildeberga capta, dono data fuit Vaticanae. De eadem bibliotheca Floriacensi, ab Hugonottis direpta, et de plurimis eius libris, varia fortuna in Vaticanam translatis, videri possunt Mabillonius in praefat. ad Liturg. Gallic. sect. 12., Lesleus in praefat. ad missale Mozarabicum sect. 16. pag. 77., Claudius Estiennot in epistola ad Mabillonium, quae tota est de hoc argumento, inter Mabillonii opera posthuma tom. 1. pag. 461.

fortasse libris hispanicis auctae.

4. Facile Floriacenses monachi libros ex Hispania sibi petere poterant: nam eod. tom. 8. Galliae Christ. col. 1541. de Mummone, siue Mummoleno, abbate Floriacensi seculo VII. dimidiato, haec narrantur: *Hunc dum in Hispaniam voti causa tenderet*, *Burdigalae mortuum tradunt in monasterio Sanctae Crucis*. *Forte in illas partes profectus fuerat ad ordinandum proximum Regulae monasterium*, *quod ante Normannorum tempora Floriacensibus subiectum fuisse instrumentum eius restitutionis docet*. Regulense monasterium in Vasconia erat, de quo agitur in Vita S. Abbonis. Verum in his diutius immorari non vacat: codices potius ipsos Regio-Vaticanos recenseamus.

miscellanea.

5. Codex 61. Regio-Vaticanus membranaceus in 8., alias 1890. Primum opus initio mutilum: agitur in eo de mystica expositione arcae diluuii: haec est pars secundi libri, qui finit: *vnum desideremus D. N. I. C.* Liber tertius incipit. *In prima ergo mansione est cognitio*. Hic plura de libro, et ligno vitae etc. Finit: *quia*, *vt verum fatear*, *saepius in hoc tractatu scribenda inuenimus*, *quam inuenta scribemus* (forte *scribimus*,) *neque enim vel in hoc meam insipientiam fateri erubesco*. *Explicit*. Sequitur rhythmus satis longus: *Angele*, *qui meus es custos*, *pietate superna* - *Me tibi commissum serua*, *tutare*, *guberna etc.* Finis: *Subiungatque pium plebs omnis*, *Fiat*, *et amen*. Sequitur: *In gestis patrum veterum quoddam* (vel *quiddam*) *legi ridiculum*, - *Exemplo tamen habile*, *quod vobis dico rhythmice* - *Ioannes abbas paruulus statura*, *non virtutibus etc.* Finis: *Quum Angelus non potuit*, *vir bonus esse didicit*. Editum vidi hoc opusculum, ni fallor, apud Theophilum Raynaudum. Character videtur vndecimi, aut duodecimi seculi.

6. Sequitur rubrica : *Incipit liber Isidori Episcopi*, *De Deo patre*: videtur character diuersus, ac fortasse decimi tertii secuii. Est liber 7. Etymol. *Beatissimus Hieronymus etc.* vsque ad finem capitis 4. *intelligitur*, *non natura*. Illico rubrica : *De natura*. *Natura dicta ab eo etc.*, quod est caput 1. libri vndecimi vsque ad finem capitis 1. *ex parte dictum est*. Alia rubrica : *De mundo* : *Mundus est caelum etc.* cap. 1. lib. 13. vsque ad finem cap. 18. huius libri 13. Inde rubrica : *De terra* : *Terra est in media etc.* cap. 1. lib. 14., et quaedam alia capita. Sequitur *De ciuitatibus* cap. 1. lib. 15., et totus hic liber. Item *de pulueribus*, *et globis terrae*, qui est liber 16. vsque ad finem. Deinde libri 17. 18. 19. 20. Finis : *Ignis ardore siccetur*. excerpta ex Isidoro.

7. Illico rubrica. *Incipit expositio sermonum antiquorum cum testimoniis Fabii Platiadis Fulgentii Virgilii*: *Ne de tuorum praeceptorum*, *Domine serenissime*, *quidquam curtasse inobedientia putaretur etc. Quid sit sandapila etc.* Finis : *tua verba tam delenifica*. *Expliciunt verba antiquorum cum testimoniis suis*. Opus Fulgentii inscriptum : *De prisco sermone*. Succedit rubrica : *Augustinus De expositione alphabeti* : *A congruo sono spiritum sub hiatu oris commemoramus*. Subinde liber 12. Etymol. imperfectus, a verbis, *Hispanis*, *ac Numidis*, prope finem capitis 1. vsque ad caput 6. *de piscibus* non completum. Nihil aliud, quod recensione dignum sit in hoc codice. alia excerpta.

8. Codex 84. Regio-Vaticanus membranaceus in 12. seculi XI. circiter rubrica : *Incipit liber quintus Etymologiarum Isidori*. *Moyses etc.* vsque ad finem cap. 27. huius libri quinti, *per naturam concessum est*. Sed quaedam in compendium sunt redacta, vti etiam quae sequuntur. Rubrica : *Ex libro* IX. *Etymologiarum Isidori*, *Ciues vocati etc.* Ex cap. 4. Desinit, *germani*, *germanae*, cap. 6. Sequuntur quaedam epistolae sine titulo : *Iustum est*, *vt aduersa communicent*, *qui prosperis coutuntur*. Tum alia miscellanea. excerpta ex Isidoro

9. Codex 112. Regio-Vaticanus in fol. seculi XI. Initio notatur : *Alexander Petauius Pauli filius Senator Parisiensis*. Ascriptum etiam est distichum charact. rec. *Cura*, *labor*, *meritum*, *gesti pro munere honores*, - *Ite procul*, *alias solicitate animas* ex Epitaphio Senecae, quod in aliis codicibus extat, vt in codice 112. num. XI. referendo. Titulus, *Isidorus*, et rubrica. *Incipiunt inuenticula de pe-* Inuenticula de pedibus.

dibus, nobis necessariis. Pedes sunt viginti octo. Incipit: *Compositio pedum etc.*, finit *parilibus vocibus continentur*. Opusculum hoc differt a capite 17. libri 1. Etymologiarum *De pedibus*: sed multa communia sunt.

Etymologiae. 10. Sequitur sine titulo *Domino meo* . . . *Omni desiderio etc.* Epistola 1. ad Braulionem. Tum 2. huius ad Isidorum *Domino* ... *O pie Domine, et virorum praestantissime, sera est inquisitio etc.* 3. Isidori ad Braulionem: *Quia te incolumem*. 4. Braulionis ad Isidorum: *Solet repleri laetitia etc.* 5. Isidori ad Braulionem: *Tuae sanctitatis epistolae me in Vrbe Toletana*. 6. eiusdem ad eundem: *En tibi, sicut pollicitus sum*. Annectuntur tituli librorum 23., qui tamen in textu sunt 20. Sequitur breuis praefatio ad Sisebutum: *En tibi etc. stilo maiorum*, vt in epistola ad Braulionem. Deinde tituli libri primi etc. vsque ad finem libri 20. *Isidori finiunt libri Etymologiarum*. Accedit alter index librorum viginti. In fine charactere diuerso. *Scriptus fuit hic liber anno a passione Christi M. XII.* Character est magnus, lineae rectae, et artificio ita formatae. Diphthongi aliquando solutae, aliquando coniunctae, frequentia puncta, non infra literas, sed inter literas in medio, literae clarae, et distinctae, pauci nexus.

excerptum ex Isidoro. 11. Codex 119. Regio-Vaticanus membr. in fol. seculi XIII. *Liber de Claustro animae Hugonis de S. Laurentio*. Hic est Hugo de Folieto, Prior S. Laurentii in agro Ambianensi, qui scripsit etiam *De duodecim claustri abusibus*. Liber de claustro animae extat impressus inter opera Hugonis de S. Victore, cui perperam tribuitur. In hoc codice sunt libri quatuor: praecedit epistola, et prologus. Sequuntur epistolae supposititiae Senecae ad Paulum, et Pauli ad Senecam. Tum Epitaphium Senecae: *Cura, labor*, quod extat inter carmina Philippi Abbatis Bonae-vallis, pag. 801. Deinde sententiae Senecae: nec non diuersorum philosophorum, et Sanctorum. Succedit *vita S. Ioannis Chrysostomi, a Leone Clerico, cognomento Ioanne, latinitate donata, innumeris verbis aucta, plurimisque in locis castigata, ac Lupo presbytero, quondam Iuliano appellato, dicata*. Incipit prologus: *Sacrae dignitatis summi presbyteratus*. Videtur haec vita ignota fuisse Bollandianis, qui de S. Ioanne Chrysostomo agunt ad diem 14. septembris. In fine: *Explicit vita S. Ioannis Chrysostomi Episcopi, et Confessoris. In nomine Domini*

Nostri Iesu Christi incipit vita Beati Fulgentii Episcopi. Hic est Fulgentius Afer: scriptor vitae, discipulus quidam eius. In fine rubrica: *Explicit vita S. Fulgentii Episcopi. Isidorus De laude eiusdem*, est caput 27., al. 14. De script. eccles. Sequitur *Passio S. Quintini. De Assumptione B. Mariae. Post Ascensionem etc.* Finis: *Celebratur autem Assumptio ipsius Dei genitricis, ac Virginis Mariae* XVIII. *Kal. Septembris, praestante D. N. I. C.* In fine, *Anno ab Incarnatione Domini* M. CC.XI. Videtur annus, quo scriptus est codex, in quo iam apparent duae lineolae supra duo *ii*. Character clarus, et magnus: nexus literarum frequentes, sed non difficiles, diphthongi connexae, puncta, duo puncta, punctum, et supra virgula.

12. Codex 125. Regio-Vaticanus membranaceus in fol. seculi XIV. circiter. *Legendarium ecclesiae S. Marii Forcalqueriensis*, vt initio notatur. Primus sermo est in festiuitate S. Eucharistiae: *Immensa animae etc.*, S. Thomae, cum officio Corporis Christi. Sequitur opus, siue Homilia *de Trinitate*: *Omnes quos legere potui etc.* Lectiones, siue Homiliae Patrum: quaedam *S. Maximi Episcopi*. Legendarium.

13. Ibi pag. 65. *Sermo Beati Isidori Episcopi De Natali Domini*: *Natalis Domini dies . . . reuocetur, quod natus est Christus*, ex lib. 1. De offic. eccles. cap. 25. Ibi pag. 69. *Sermo Fulgentii Episcopi De natali Domini. Cupientes aliquid . . . charitate custodiat*. Alius p. 82. *Fulgentii Carthaginensis Episcopi de S. Stephano*. Ibi in Sermone S. Augustini De Natali Domini p. 76. Versus Sibyllae de iudicio extremo: *Iudicii signum*. Sermo S. Isidori.

14. Pag. 88. In Natali S. Ioannis Euangelistae VI. Kal. Ianuarii *Sermo B. Isidori Episcopi*: *Ioannes Apostolus, et Euangelista filius Zebedei . . . puluis ebulliat*, est cap. 73., al. 72. De obitu Patrum. Ibid. pag. 98. V. *Kal. ian. in Bethlem Iudae natale Innocentum, Sermo Beati Seueriani*: *Zelus quo tendet . . . muneris est diuini*. Episcopus fuit in Syria Seuerianus initio seculi V. Ibid. p. 100. *Item sermo Beati Ioannis Episcopi* (intelligo Chrysostomum) *de eisdem Innocentibus*: *Dedicatur nouus . . . per interitum comparatur*. In fine mutilus est codex. Videtur seculi XIV. Sunt puncta, punctum, et supra virgula, characteres clari, et distincti, nexus frequentes, sed non obscuri, puncta, siue lineolae supra duo *ii*: alibi deest punctum supra vnum *i*, diphthongi vnitae, ita vt virgula inferiori parti literae *e* coniungatur, vt in multis editis libris apparet. Legi alicubi, alius sermo eiusdem.

codicem hunc ad seculum XIV. pertinere : sed constat, scriptum post S. Thomam de Aquino, et officium de sanctissimo Christi corpore ab eo compositum.

Etymologiae. 15. Codex 137. Regio-Vaticanus membranac. in fol., volumen Petauianum olim LXIII., seculi XIV., aut seq. Initio charactere recentiori ascriptum est nomen *Bourdelot*, qui fortasse est Ioannes Bourdelot, de quo agitur in supplemento Dictionarii Morerii. Pulcher hic codex continet Etymologias eodem ordine librorum, quo editi. Sunt sex epistolae Isidori, et Braulionis. *Epistola Beati Isidori Hispaniensis Archiepiscopi ad Braulionem Caesaraugustanum Episcopum*. Index capitum libri primi Etymologiarum etc. vsque ad finem 20. libri *Explicit liber Etymologiarum B. Isidori Episcopi*. Sequitur tabula, siue index alphabeticus cum nota: *Modus tabulae sequentis talis est etc.* Capita distinguuntur numeris arabicis, sed qui a modernis satis differunt.

... de officiis. 16. Codex 191. Regio-Vaticanus membranaceus in 8., seculi IX., aut X. Si Adololdus, qui excriptor videtur codicis, vt mox dicam, distinctus non est ab *Adalgaudo*, siue *Adalcalo*, siue *Adalcalco*, de quo mentio fit tom. 8. Galliae Christ. col. 1542., saltem pars aliqua codicis exarata fuit seculo IX. ineunte: nam Adalgaudus abbas erat monasterii Floriacensis anno 818. Initio codicis est haec rubrica: *In nomine trino diuino Dei* (vel *Domini*) *caeli confido*. Sequitur praefatio Isidori ad Fulgentium, De officiis: *Domino meo etc. Isidorus*. Tum tabula capitum 44., quae sequuntur. In fine primarum paginarum notatur: *Liber S. Remigii studio fratrum Flotuei, et Adaloldi*. Succedit liber secundus cum indice 26. capitum: in ima pagina: *Liber S. Remigii studio fratris Adaloldi*. Hic videtur excriptor huius voluminis. Indicantur capita 26.; postremum est *De manus impositione, vel confirmatione*. Desunt duo capita vltima editionis Breulii: sed in cap. 26. post verba, *Sed quoniam postquam tradunt spiritum paraclitum*, adduntur quaedam alia fere, vt in editione Matritensi: *Haec sunt ex multis parua, quae probabilium virorum nouimus percepisse doctrinis, quorumque eloquia proinde quibusdam et locis a nobis interesse noscuntur, vt sermo noster sententiis confirmetur paternis*. Sequitur breuis expositio Symboli, cum nota ad marg. *in Palmis*: *Quaeso vos fratres .. non dubia mente praesumite: donante illo, qui regnat etc.*

varia opuscula. 17. Deinde *Ex libro S. Augustini*: *Credimus in Deum patrem*

omnipotentem. Cunctorum visibilium etc. anima constat, et corpore. Praeterea *De ministris Remensium Ecclesiae, quos inordinate Ebo Episcopus inuenit, et per deprecationem ipsorum, inspirante Sancto Spiritu, haec dictauit.* In margine videtur notari, id editum a Sirmondo. Incipit: *Praepositum decet.* Ebbo, vel Ebo, seculo IX. inclinante, obiit. Sequuntur quatuor capitula Hincmari contra Praedestinatianos apud Carissiacum: *Deus omnipotens etc.* Adiungitur praefatio Missae, siue Canon, vt dixi cap. 84. Adest libellus Albini ad Fredegisum Diaconum: *Placuit prudentiae vestrae.* Scilicet opus De Trinitate. Alia de poenitentia, et confessione, item Homilia VIII. S. Gregorii Papae: *Quia sermo nobis de carnis resurrectione.* Item Prudentius Tricassinus: *De veteri, et nouo Testamento.* Obiit hic seculo IX. Haec postrema charactere diuerso notata sunt. In libro S. Isidori sunt puncta, punctum, et virgula sic; et contra superne virgula, inferne punctum, diphthongi vnitae, et separatae, character exiguus clarus, qui solet *gallicus* a multis appellari, ab aliis *romanus cursiuus.*

18. Codex 199. Regio-Vaticanus membranaceus in 4. Innuitur, volumen hoc fuisse Petauianum. Titulus recentior: *Diui Isidori Hispalensis Sententiarum liber.* Capita indicantur numeris arabicis recentioribus: in textu numeris romanis. Liber 1. continet capita 31. Liber 2. capita 84. Liber 3. capita 66. *Explicit Deo gratias.* Additur ex S. Hieronymo. *Plumarum mollities iuuenilia membra non foueat. Balnearum calor nouum adolescentiae sanguinem non incendat. Vidua, quae in deliciis est, viuens mortua est.* Sequitur alio charactere quaedam exhortatio ad virtutem, vbi de poenis inferorum versus quidam Leonini inseruntur: *Quo qui clauduntur, nequeundo mori, moriuntur.* Huius generis sunt alii. Sententiae Isidori.

19. Additur eodem charactere, vel paulo recentiori, quo libri sententiarum, *De Sancto Abraham, qui fuit prima via credendi. Abraham filius Thare etc.* Breuis vita Abrahae; sequuntur alii patres veteris, et noui testamenti. Multum diuersae sunt hae vitae a libro Isidori *De obitu Patrum*, sed multis in locis omnino consentiunt. Nonnihil iam de hoc opere cap. 61. dixi, quod inter appendices referre est animus. Caput de S. Iacobo sic habet: *Iacobus, qui interpretatur supplantator, filius Zebedei, frater Ioannis Apostoli, arte Petri piscator, postea factus est Christi secutor. Relinquens rete, et na-* lib. de ortu, et obitu Patrum.

uem, secutus est Saluatorem: relicto patre Zebedeo, obediuit Deo; relinquens mare, et pisces, factus est in mari, id est, in mundo piscator caelestis, Hispaniae, et occidentalibus locis praedicator; et sub Herode gladio caesus occubuit, sepultusque est in Achaia Marmarica VIII. *Kal. Augusti*.

lib. de numeris. 20. Vltimus est Stephanus, qui in genuino Isidori libro deest. Sequuntur *quaedam de Domino nostro I. C.*; *Vnde factus sit homo*, *De ebrietate*, *De pace*, *et discordia*, *de poenitentia*; quod est mysticum opus *de Numeris*, vt cap. 63. monui. Pag. 84. sine titulo de lectione librorum: *Duobus sine dubio modis tota scriptura intelligenda est*. Inseritur decretum Gelasii nonnihil immutatum: quod inter appendices Sedulii recensui. Hic codex reuocari potest ad seculum XI. Sunt puncta inter medias dictiones, character clarus, diphthongi coniunctae, orthographia, qualis fere nunc in vsu est. Pauci, et clari literarum nexus in vtroque opere.

Etymologiae. 21. Codex 205. Regio-Vaticanus chartac. in 4. charactere gothico Germanico obscuro seculi XIV. Volumen Petauianum 65. *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum libri* XX. Epistolae amoebaeae Isidori, et Braulionis: index librorum, et capitum, vt in editis. Etymologiis succedit Cassiodorii liber De anima: *Incipit liber animae: Secundum Isidorum Etymologiarum primo etc. Explicit liber Cassiodori de anima*. Cassiodorius quidem scripsit librum De anima, qui in editis incipit, *Quum iam suscepti operis*, et post praefationem, *Anima igitur hominis*: sed quum seculo VI. floruerit, Etymologias Isidori allegare non potuit: adeoque additum posteriori manu est initium libri de Anima in hoc ms. codice.

multi SS. Patres. 22. Codex 215. Regio-Vaticanus membranac. in 4., alias notatus numero 1587. Initio libri rubris literis: *Sancti Mar* . . . . alia deleta sunt, sed indicari videtur *S. Marii Forcalqueriensis*. Aetas codicis saltem aliqua ex parte ad finem seculi VIII. reuocari potest. Primum opus hoc titulo profertur: *Excerpta quaedam ex Synodalibus gestis Siluestri Papae*: *Temporibus Sancti Siluestri*. Postea, *Incipit Epistola Orientalium Episcoporum Iulio romano missa etc. Epistola Sanctissimi Iulii Romani Archiepiscopi rescripta Eusebio etc.* Pag. 12. *In Concilio Bracharense* (sic) *De honestate bonorum*, *et disciplina*: *Quum Beatus Apostolus arguere . . . sententiam sustinebit*. *Prosper de vita actiua*, *et contemplatiua*. Hic est Iulianus Pomerius.

merius. Epistolae quaedam S. *Hieronymi*. Liber Augustini ad Hieronymum, *De origine animae*. Tractatus Hieronymi *De Seraphin*. Inde synonyma Ciceronis, vt dixi cap. 56. Sequitur opus de orthographia, et prosodia: *Nomina graeca . . . haec Papiriarus* (sic) *et Cassiodorus*. Subinde *Hieronymus in Genesin*. Postea incipiunt glossae veteris, et noui Testamenti: *Prologus*, id est, *praefatio*: de quibus vide caput 65. Pag. 106. inseritur hymnus S. Petri charactere, vt videtur, diuerso: *Solue linguae mores*, (lege *Solue linguae moras*, vel *lingua moras*) *et Beato laudes refer Petro*.

23. Pag. 122. quidam versus prosodiaci, inter quos hi: *Dicit se vetulam, quum sit Cerellia pupa, - Pupam se dicit, Gallia, quum sit anus*: (lege *Gellia*,) *Frigus enim magnum synthesis vna facit*; *Denique sceptra Patris et Paracletus agit*. Exempla sunt ad cognoscendam quantitatem syllabarum, quibus nomen auctorum affigi solet: et in versibus quidem relatis indicatur *Catal*, vel *Call*; ex quibus literis nomen poetae non colligo, praesertim quum tres primi versus sint Martialis, quartus poetae alicuius christiani. In aliis clarum est auctoris nomen. Inter haec exempla *ex Isidoro* laudatur p. 125. *Te quoque nostra tuis promit bibliotheca libris*. Sequitur sine nomine: *Quem mea non totum bibliotheca capit*. Multa hic ex Prudentio, et Paulino. versus bibliothecae Isidori.

24. Pag. 127. Nomina feriarum. *Prima dies Phoebi etc.* Versus de Palmis: *Rex tibi summe . . . Christe Redemptor etc. . . Cuncta creator*. Pag. ead. versa: Versus S. Augustini De anima: *Omnia sunt bona, sunt quia tu bonus omnia condis*: vltimus: *Si infelix, etiam multo infelicior illuc*. versus alii.

25. Pag. 128. versa: Versus Platonis De Deo: *Omnipotens, annosa poli quem suspicit aetas*: vltimus: *Quidquid id est vegetum, quod* (forte, *quo*) *percita corpora viuit* (forte *viuunt*.) Pag. 129. Quidam versus ex Alcimo Auito ad explorandam quantitatem syllabarum. Item Iuuenci, et Fortunati. alia carmina.

26. Pag. 131. *Incipit liber Chronicon Isidori Spanensis Episcopi*: *Breuem etc.* Quaedam adduntur de Regibus Galliae vsque ad Carolum, et Carolomannum, et Ludouicum. Codex charactere minuto scriptus forte tempore Caroli, de quo dicitur. *Cuius regni annus nunc agitur* XXXVII. Sunt diphthongi vnitae; puncta superne: alia diuersa manus videtur primorum operum. Chronicon Isidori.

glossarium. 27. Codex 227. Regio-Vaticanus chartaceus in 4. seculi xv. Liber glossarum ex variis glossariis collectus. Foris inscribitur, *Isidori glossae*. Intus nihil dicitur. Incipit: *Anger*, *Spartharius*, *qui angit*, *id est*, *stringit spartam*. - *Albanae plurali numero*, *nuces Praenestinae*. - *Astrosus*, *lunaticus*. - *Aularius*, *aulicus*, *palatinus*. - *Agagola*, *lenocinator*, *pantomimus*. - *Angaria*, *arianus*, *qui agrum laborat*, *vt angarias accipiat*. - *Anteritas*, *antiquitas*. *Antela*, *antilena*, *sicut postela*, *postilena*. Vocabula eadem fere occurrunt, atque in vulgato glossario Isidoriano, sed diuerso modo locata, et mendose interdum scripta, vt *Spartharius*, et *spartam*, quod positum est pro *Spatharius*, et *spatham*.

veteres Patres. 28. Codex 231. Regio-Vaticanus membranaceus in 4., olim signabatur 1351. Character clarus gallicus. Rubrica: *Incipiunt capitula libri Magni Aurelii Cassiodori Senatoris*: *De anima*: sunt 16. capita. Pag. 18. rubrica: *Explicit liber Cassiodori de anima*. *Pax legenti*, *vita credenti*, *salus scribenti*, *gloria Deo largitori*, *regnanti in secula seculorum*: *Amen*. *Incipit liber S. Prosperi pro praedicatoribus gratiae Dei contra librum Cassiani presbyteri*, *qui praenotatur De protectione Dei*; *Gratiam Dei*, *qua christiani sumus etc.* Pag. 40. terg. *Explicit liber S. Prosperi contra librum Abbatis quondam Cassiani*, *qui praenotatur de protectione Dei*, *siue aduersus dogma Pelagii*, *et Caelestii*, (forte prius erat *Caelestini*;) deleta sunt quaedam verba, et sequitur, *inimicorum gratiae Dei*, *et D. N. I. C.*

Alcuinus. 29. Sequuntur Alcuini libri tres De Trinitate cum versibus: *O rex Augusto etc.* Pag. 88. sine titulo: *Credimus sanctam Trinitatem*, *id est*, *Patrem etc.* Deinde Albini quaestiones de Trinitate ad Fredegisum: *Placuit prudentiae vestrae etc.* Epistola Albini ad Eulalium: *Sanctae solicitudini vestrae etc.*

expositio euangelii. 30. Pag. 105. terg. rubrica: *Incipit expositio sancti Euangelii*: *Matheus*, *sicut in ordine primus etc.* Pag. 109. rubrica: *Incipit de serie generationis I. C. D. N. secundum carnem*: *Quomodo etc.*

Allegoriae Isidori. 31. Pag. 113. terg. rubrica: *Item de nouo testamento*: *Quatuor Euangelistae Domini Iesu Christi sub quatuor animalium vultibus figuraliter exprimunt etc.* Sunt allegoriae Isidori de nouo testamento. Desinit: *refectione saturabuntur*. Illico rubrica: *Item praefationes librorum noui testamenti*: *Euangeliorum praedicatio etc.* Isidori Prooemia: sed desinunt in 1. num. *eloquio ediderunt*.

32. Sequitur ibidem pag. 123. rubrica: *Incipit liber de interpretatione quorumdam nominum veteris, nouique testamenti: Domino, et Dei seruo Orosio Episcopo Isidorus: Quaedam notissima nomina etc.* Des. *et gloriae caelestis coronam accepit*; qui finis est allegoriarum veteris testamenti. Sequitur sine titulo: *Dominus, et Saluator noster clementissimus suorum eruditor, docturus discipulos, quid orarent etc.* De oratione in genere, et mox de oratione Dominica. Des. *et vnde ipsius misericordia liberamur. amen*. Nulla fit mentio *Isidori Cordubensis*, *neque Orosii presbyteri*, neque Orosio epithethon *reuerentissimi* tribuitur. Plura de his cap. 60. Desunt allegoriae noui testamenti, fortasse quod praemissae iam erant. Allegoriae in vet. testam.

33. Post expositionem orationis Dominicae pag. 138. terg. rubrica: *Incipiunt interpretationes nominum ex hebraeo in latinum. Hel Deus, Heli Deus meus etc.* Postea graeca nomina, *O theus, Deus*. Des. *Bibliotheca repositio librorum*. Pag. 142. rubrica: *Incipit explanatio Symboli Apostolorum: Quando beatum legimus Paulum etc.* Desinit: *fideliter credo, quae in symbolo continentur, amen*. expositiones sacrae.

34. Sequitur sine titulo expositio symboli, *Quicunque: Iniunxistis mihi illud fidei opusculum, quod passim in ecclesiis recitatur etc.* Ibi: *traditur enim, quod a Beato Athanasio, Alexandrinae Ecclesiae Antistite, sit editum: ita namque semper eum vidi praetitulatum etiam in veteribus codicibus*. Desinit, *a Domino redduntur*. Ad celebrem controuersiam de symbolo Athanasiano notandum, iam seculo x. circiter animaduersum fuisse, *in veteribus codicibus* Athanasio ascribi. symbolum Athanasii.

35. Codex 239. Regio-Vaticanus seculi XIII. circiter, membr. in 4. charactere claro, sed minuto, et multis compendiis literarum, in duas columnas diuisus. Volumen Petauianum 62. In fine dicitur liber S. Andreae. Sunt 20. libri Etymologiarum ordine vulgato in editis. Praecedunt quatuor epistolae ex sex iam vulgatis, et notis, et index librorum. Etymologiae.

36. Codex 254. Regio-Vaticanus membranaceus in 4., alias 1488. Rubrica, *Incipiunt capitula libri primi sententiarum Isidori Archiepiscopi*. Liber 1. habet 31. capitula. Liber 2. cap. 44. Liber 3. cap. 67. *Explicit liber tertius sententiarum Isidori Archiepiscopi*. Sequuntur homiliae Origenis super psalmum 36. 37. 38. Sunt nouem Homiliae: tituli capitum rubricati. Deinde epistola Euge- libri Sententiarum.

nii Papae ad Cistercienses, data Signiae nonis Augusti: *Optarem, filii dilectissimi, corporali praesentia sacro vestro interesse collegio.* In fine: *Liber Sanctae Mariae de.* Nihil aliud legi potest. Hactenus codex eodem charactere claro, et aequali exaratus seculi XIII., aut seq. Sunt duo virgulae supra duo *ii*, diphthongi vnitae, punctum, punctum simul, et virgula superne, frequentes literarum nexus, sed non obscuri.

Soliloquia Isidori. 37. Succedit in eodem volumine alio charactere rubrica: *Incipit liber soliloquiorum eiusdem Episcopi Isidori: Quaeso te, anima, obsecro te etc.* Apud Breulium hic est liber secundus Synonymorum. Finis vtrobique: *Tu mihi supra vitam meam places.* Non est diuisio capitum. Ex alio volumine, in quo praecessissent alia opera Isidori eodem charactere, haec assuta esse videntur.

excerpta ex Isidoro, et aliis. 38. Sequitur: *Incipiunt sententiae de diuersis libris Sanctorum Doctorum exceptae.* Laudantur *Isidorus*, *Beda*, *Xystus*, *Gregorius*, *Agustinus*, *Seneca*, *Hieronymus*, vt cap. 33. dixi. Postea *Exceptum ex epistola Beati Gregorii ad Secundinum Dei inclusum de callidi hostis insidiis: Antiquus hostis etc.* In fine: *Explicit: expliceat, ludere scriptor eat.* Et recentiori charactere: *Est iste liber ad vsum fratris Gerardi de Fleury Ordinis Minorum Sancti Francisci sacrae Theologiae doctoris*: postrema verba non satis clara sunt. Videtur tamen aliquando pertinuisse codex ad aliquem hispanum: alicubi enim margini appingitur *ojo*, *oculus*, quo verbo hispani attento animo legendum aliquid esse indicant, vt in aliis codicibus iam notaui. Character huius extremae partis codicis est gothicus magna ex parte: supra *i* additur virgula, seu lineola, sed alia manu, vt videtur: supra duo *ii*, et in rubricis videtur lineolas apposuisse eadem prima manus: multa sunt compendia literarum: desunt saltem plerumque diphthongi.

lib. De natura rerum. 39. Codex 255. Regio-Vaticanus membranaceus in 4., alias signatus numero 1187. seculi VIII., aut IX. Titulus charactere recentiori: *Isidorus de natura rerum.* Prologus ad Sisebutum. Index capitum 46. Deest caput 27., quod habet Breulius, et omittit editio Matritensis. Finis, *finem nunquam est habiturus.* Rubrica: *Explicit liber primus Isidori.* Sequitur sine titulo: *Tu forte in lucu* (lege *luco*) *lentus vaga carmina gignis, - Argutosque inter latices, et musica flabra etc. Luna meat fratrem rectis obiectibus vrgens.* In edit.

recenti Matrit. mendose carmen id legitur, quod emendatum a nobis edetur. Subiungitur antiphona notis musicis antiquis: *Kal. Octobris: O athletam inuictissimum Germanum Episcopum*. Et antiphonae de vinculis S. Petri. *Immisit Herodes rex manus*.

40. Tum rubrica: *Incipit liber Pronosticorum* (sic) *editus a Iuliano Toletane* (lege *Toletano*) *episcopo ad Didalium* (lege *Idalium*) *episcopum Barcinonensem*. Post prologum, et orationem rubrica: *Explicit prologus, siue oratio Iuliani Cathedrae Toletanae* (videtur *Tolitanae*) *Episcopi. Incipiunt capitula libri primi*. Liber primus complectitur capita 22. Liber secundus cap. 37. Liber tertius cap. 62. Post caput 62., *cuius nullus est finis*, sequitur aliud caput non antea indicatum, titulo nigro, sed antiquo, quod deest in Matritensi editione PP. Toletanorum: *Tractatus S. Ambrosii de superbia carnis. Ad te manum meam extendo etc. ieiunium, et orationem. Explicit liber Pronosticorum*. Ad huius capitis marginem apponitur num. LXIII. Succedit opus, siue homilia satis longa sine principio: prima verba: *brachia decoraris! Ille virtutum ornamenta animae suae a Christo decorem accipit; semper enim etc... atque in aeterna beatitudine vna cum Sanctis, et electis tuis aeternaliter regnare concedis, quia est tibi cum aeterno Patre, et Spiritu Sancto vna Deitas, gloria, virtus, imperium, et potestas in secula seculorum. Amen*. Iulianus Toletanus.

41. Annectitur Confessio ad Prima (sic): *Confiteor Domino, et tibi, pater, quia peccaui in cogitationibus pessimis . . . perducat ad vitam aeternam. Amen*. Praeterea index capitum libri 1. sententiarum, et libri 3. Deest index libri secundi. Postea titulus: *Incipit liber Spermologon Isidori*. Scilicet lib. 1. sententiarum cum 31. capitulis. In fine: *Explicit liber. Incipit liber. Omnis, qui secundum*. Hic est liber 2. cum 44. capitulis: *Explicit liber secundus: Incipit tertius* cum 67. capitulis: finis: *laetificandos includit*. Titulum *Spermologon* explicui cap. 67. Codex antiquus est, circiter IX. seculi, character clarus, romanus, puncta aliquando infra literas, aliquando supra, pauci nexus literarum. Literae *I*, *D. H.* longius extra lineam excurrunt; punctum, et supra virgula, alibi virgula, et supra duo puncta: diphthongi modo vnitae, modo solutae. libri Sententiarum.

42. Codex 256. Regio-Vaticanus membranaceus seculi XIV., vt videtur. *Incipit summa magistri Beleth de ecclesiasticis officiis per anni circulum: In primitiua Ecclesia etc.* Pag. 72. sine titulo: Gelasii decretum.

Sancta romana Ecclesia post illas veteris, et noui testamenti etc. Decretum Gelasii de libris recipiendis, et non recipiendis.

ritus de missa. 43. Pag. 92. terg. rubrica: *Decretalis Innocentii Papae ad correctionem uniuersalis Ecclesiae: Quidam Sacerdotum in consuetudine habent, vt per singulos dies statim missa finita legatur Euangelium, In principio erat Verbum: quod quia neque a Romana Ecclesia manauit, neque aliqua ratione nititur, omnino prohibemus. Item quidam laicorum in consuetudine habent, vt neglecto diei officio missas peculiares, hoc est, de S. Trinitate, de S. Maria, et de S. Nicolao, et huiusmodi sibi petant decantari. Et hoc quoque prohibemus, ne vlterius faciant, nisi congruo tempore: sed siquis velit audire pia deuotione sacra Mysteria Missae, de eodem die missam audiat pro salute viuorum, vel defunctorum.* Item alia Decretalis eiusdem Innocentii ad consulta cuiusdam Patriarchae: *Consilium nostrum etc. Apud nos in diebus profestis quum celebrantur Missarum solemnia in honore Beatae Virginis, neque hymnus angelicus, neque symbolum canitur, licet in Missa praefatio propria decantetur, vt inter commemorationem, et solemnitatem differentia ostendatur.* Sermo est de Missis votiuis. Nobis aliae nunc sunt in vsu rubricae post S. Pium V. Lege, si placet, curiosum Scortiae opus De sacrosancto Missae sacrificio lib. 4. cap. 31. num. 6., et tit. 41. De celebratione missarum cap. 2. et 4.

excerpta ex Isidoro. 44. Pag. 102. Epistola Hieronymi ad Nepotianum: De vita Clericorum: *Petis a me, Nepotiane.* Aliae eiusdem epistolae. Pag. 110. rubrica: *Ysidorus de Clericis. Omnes quum ecclesiastici ministri ordinandi sunt etc.* Est 1. cap. lib. 2. de offic. Eccl., nonnullis mutatis. Rubrica: *Quae praecepta specialiter monachis, quae generaliter communia sunt Christianis. Propter quosdam simplicium, qui religiosis, et eruditis viris se admonentibus, ac redarguentibus plerumque obiicere solent, solos Monachos scripturarum sanctarum praecepta obseruare debere etc.* Desinit: *remunerationem percipiet.* Sequitur Pastoralis cura S. Gregorii, mutila paulo post initium.

CAPVT C.

Alia 13. exemplaria mss. bibliothecae Regio-Vaticanae commemorantur. Plura opuscula varii argumenti. Isidorus noster saepius Iunior in antiquissimis membranis appellatus. Vetus Gothorum historia nondum edita. Quaedam Isidori fragmenta notis Tironis exarata.

1. Codex 261. Regio-Vaticanus chartaceus, qui olim signabatur 1612., charactere semigothico, siue germanico. Plura continet. Primo loco occurrit liber *de consolatione humanae naturae* editus per Magistrum Ioannem *Iarsonium*, vniuersitatis Parisiensis Theologiae professorem, super librum Boetii de consolatione: *Quoniam secundum Apostolum*: finis: *caelestis aula suscipiet: quam etc.* Prope finem citantur versus: *Qui non assuescit virtuti, dum iuuenescit, - A vitiis nescit discedere, quando senescit.* Boetius.

2. Secundo Meditationes Anselmi, sed sine titulo, qui aliena manu additus est. Incipit: *Anima deuota cupiens*. Tertio opus sine titulo: *Quid est Deus etc.* Quarto sermo *de contemptu mundi* sine auctoris nomine: *Videte, quomodo caute ambuletis*. Quinto: *Incipit tractatus psalmorum Beati Augustini: Canticum psalmorum.* Anselmus.

3. Sexto *Incipit liber de miseria, et vtilitate humanae conditionis editus a Domino Lothario, Sanctorum Sergii, et Bacchi Diacono Cardinali, qui postea Innocentius Papa tertius appellatus est.* Hic etiam dicitur *de contemptu mundi*. Septimo, *Incipit prologus, super deuotissimo tractatu coronae mysticae Virginis Mariae: Corona aurea etc.* finis: *Defensatrix pupillorum, quae in sede imperiali residens etc.* (inter opera dubia *S. Ildefonsi* pag. 393. seqq. tom. 1. PP. Toletan.) Octauo: *Octo quare Virgo Maria dicitur beatissima: Virgo Maria dicitur beatissima propter octo. Primo, quia concepit verbo. Secundo, sine peccato. Tertio, peperit sine dolore. Quarto, portauit Deum, et Creatorem suum in vtero suo. Quinto, quia per ipsam deletum fuit peccatum primi parentis. Sexto, concessum est ei, quidquid petit a Deo. Septimo, quia est in caelis in corpore, et anima. Octauo, quia exaltata est super choros Angelorum.* Nonnulla deinde opera simili titulo prodierunt, vt Petri Ribadeneyrae li- plurima opuscula.

ber inscriptus, *El Porquè de la Compañia*. Sequitur rubrica: *Quot annis vixit Virgo Maria. Virgo Dei vixit sexaginta tribus annis - Quatuor atque decem fuit in partu benedicta - Trigintaque tribus cum nato vixerat eius, - Sexque decem postquam natus conscendit ad astra.*

alia opera. 4. Nono: *Incipit tractatus de virtute orationis editus a Venerabili Hugone de S. Victore: quo studio, et quo affectu etc.* Decimo, *Tractatus ad conuertendum Iudaeos de errore suo, quem habent in Messia adhuc venturo, et de obseruantia legis*. Alfonsus Bonihominis Hispanus hunc librum diu occultatum, ex arabico in latinum sermonem a se conuersum, mittit ad Hugonem Magistrum Ordinis Praedicatorum. Alfonsus scribebat Parisiis. Auctor libri est Samuel catechumenus, oriundus de Feth Ciuitate Regis Morothitani (sic), qui scribit ad Isaac magistrum synagogae in Subuilmetam in eodem regno. In fine Alfonsus addit notam de praesentis libri per annos 236. occultatione, a Iudaeis procurata. Latine redditus est liber anno 1339.

De exercitiis spiritualibus. 5. Vndecimo. *Incipit tractatus, editus a Domino Petro Cardinali Cameracensi, De quatuor exercitiis spiritualibus. Anima deuota cupiens etc.* Duodecimo; *Hos versus composuit Venerabilis Dominus Frater G. Eden, qui fuit Generalis Ordinis Minorum, Patriarcha Antiochenus, et Episcopus Catansensis: Iesu salutis hostia, - salutis sacrificium, - Iesu salutis gratia, - salutis beneficium etc.* Huius Generalis *G. Eden* Ordinis Minorum mentio apud Wadingum mihi quaerenti non occurrit.

Sermo Isidori. 6. Decimotertio: *Admonitio S. Augustini ad Monachos de lectione euangelica, et igne purgatorii: In lectione apostolica, quae nobis paulo ante recitata est, fratres charissimi, audiuimus Apostolum dicentem: Quia fundamentum aliud etc. largitate redimere festinemus*. Decimoquarto: *Incipit sermo S. Ioannis Os aurei de supra scripta patientia, et gratiarum actione, et quod non oportet sic fortiter lugere mortuos, praesertim quum paruuli mundi de hac vita separati sunt. Age maxime hodie praecedentium dierum solertius ad sermonem, et doctrinam ingrediamur .... annumerati sumus per I. C. etc.* Decimoquinto: Alii sermones S. Ioannis *Os aurei*, siue Chrysostomi. Denique pag. 175. *Sermo S. Isidori De temptationibus Diaboli*. Est caput 5. lib. 3. Sententiarum, vt dixi cap. 72.

7. Co-

7. Codex 281. Regio-Vaticanus iam cap. 85. recensitus, fortasse seculi IX. Sunt diphthongi solutae, et connexae, virgula infra, et supra punctum, aliquando sola virgula, et solum punctum. Sunt Differentiae *De vita actiua, et contemplatiua* Isidoro ascriptae. Sequitur rubrica characteribus magnis rubris, quibus minores alii immiscentur: *Incipiunt capitula libri primi de vita contemplatiua*. Nomen auctoris non exprimitur: opus Prospero tribui solet, sed est Iuliani Pomerii. In fine: *Qui legis, ora pro ipso scriptore, si Dominum habeas in omnibus protectorem. Agambaldus indignus vocatus monachus scripsit: Deo gratias.*

Differentiae de vita actiua, et contemplatiua.

8. Codex 287. Regio-Vaticanus in 4. membr. seculi XII. aut seq., volumen Petauianum 61. Libri decem postremi Etymologiarum. Adduntur quaedam ex libro secundo de rhetorica. Haec legitur nota: *Liber S. Petri Gandensis ecclesiae. Seruanti benedictio: tollenti maledictio: qui folium abstulerit, vel curtauerit, anathema sit*. Similes anathematismos in aliis quoque libris mss. legas. Hoc exemplar fortasse pertinet ad diuisionem, quam quidam astruebant, Etymologiarum in duas partes.

Etymologiae.

9. Codex 293. Regio-Vaticanus in 4. membranaceus, al. 1485., volumen Petauianum LVII., seculi x. circiter. *Incipit Praefatio Isidori Episcopi in libro Geneseos. Isidorus lectori salutem. Historia sacrae legis etc.* 31. capita numerantur. In fine: *Explicit tractatus in libro Geneseos. Incipiunt capitula in libro Exodi*. Capita sunt 59. *Quaedam mystica ex libro*. Finis: *in se credentibus*. Capitula 17. libri Leuitici: *Incipit tractatus* libri Leuitici: *Hostiarum diuersitates*. Finis: *Huiusmodi sacrificium ab Ecclesia catholica non approbatur*: sed non dicitur: *Explicit*, et deesse videtur vnum folium: poterat tamen aliquid addi huic paginae.

expositio in vet. testam.

10. *Incipiunt capitula libri Numeri*. Sunt 30. *Ideo hic liber vnus etc. Explicit liber Numeri: Incipiunt capitula* (Deuteronomii:) sunt 22. *Incipit tractatus Deuteronomii: Liber Deuteronomii etc. Explicit liber Deuteronomii. Incipiunt capitula in libro Iesu Naue*. Sunt 18. *Explicit Iesu Naue. Iudicum capitula incipiunt: Historia Iudicum*. Caput 9. est de Ruth. *Explicit de Ruth. Regum capitula incipiunt*. Post librum Iudicum, capita 21. lib. 1., capita 6. lib. 2., capita 9. lib. 3. Breuius habet capita 8., coniungit enim duo extrema. Capita 8. lib. 4. Regum. Libri Esdrae sunt capita 3. De Ma-

describitur.

chabaeis caput vnicum. *Explicit opusculum Isidori Spalensis Episcopi in libris veteris testamenti.*

Prosper, et alii Patres.

11. Incipit liber primus Prosperi *De vocatione omnium gentium. Inter defensores liberi arbitrii etc. Explicit de vocatione omnium gentium Prosperi liber secundus.* Sequitur Epistola Leonis Papae ad Iuuenalem Episcopum de haeresi Eutychiana. Eiusdem ad Iulianum. Eiusdem ad Augustam Pulcheriam. Ad Augustum Leonem. Epistola, vel decretum Innocentii Papae ad Decentium episcopum. Hieronymi epistola ad Magnum oratorem vrbis Romae. In principio huius codicis notatur: *Liber Sancti Petri, Sanctique Rodoberti* (vel *Crodoberti*, seu potius *Hrodoberti*) *de cella*. Sunt duo puncta, punctum, et supra virgula, punctum vnum, nexus faciles, et non multi, character clarus, aequalis, lineae artificio rectae, desunt puncta supra *i*, diphthongi partim vnitae, partim solutae.

Etymologiae.

12. Codex 294. Regio-Vaticanus ex pergam. in fol. paruo, charactere minuto, sed claro. Volumen Petauianum LX. Sunt nonnulli nexus, sed faciles, punctum, virgula infra, supra punctum, diphthongi vnitae, lineae arte directae, seculo fortasse XI. codex exaratus. Sunt Etymologiae mutilae in fine. Initio: *Incipit epistola Isidori Iunioris Hispalensis*: alia deleta sunt. Post sex notas epistolas index librorum 20., tum index capitum libri I. Ordo librorum, vt in editis.

lib. de ortu, et obitu Patrum.

13. Codex 309. Regio-Vaticanus, membranaceus in fol. seculi X., vt videtur, charactere gallico nitido. Opus quoddam septem libris constans, quale in codice Veronensi, in quo est compendium libri, *De ortu, et obitu Patrum*, quem cap. 44. recensui. Codex olim Monasterii S. Dionysii Parisiensis. Nota recens initio: *Arbitror, omnes tractatus in hoc codice contentos esse Venerabilis Bedae, aut Isidori.*

Miscellanea.

14. Praemittitur: *Quomodo numerus a quolibet animo conceptus, quis sit, possit agnosci? Assumatur numerus quilibet.* Ad marg. manu recenti citatur Beda tom. 2. col. 133. Pag. 4. terg. tabula omnium operum contentorum in hoc volumine. Liber I. habet capita XI. Caput I. *Nota, quae continet natalitia Sanctorum etc.* Caput 2. *De cursu Lunae etc.* Caput 3. *Martyrologium*, pauci Sancti a prima manu. Quaedam alia manu antiqua addita, vt V. Idus Decembr. *In Monasterio S. Medardi susceptio Sanctorum Sebastiani Marty-*

ris, *et Gregorii Papae*, *et S. Leocadiae*. Confer Florezium tom. 5. Hisp. sacr. pag. 308. de translatione corporis S. Leocadiae. Hiemis initium VII. Idus Nouembris. Caput 4. De Cyclis. Caput 5. *Abbreuatio chronicae*, scilicet pag. 59. est rubrica: *Abbreuiatio chronicae*, *vbi mittenda sit*. *Adam quum esset centum triginta annorum etc.* Nota recens: *Vide*, *num opus istud sit Isidori*, *aut Bedae*. Alia: *Editum tom. 3. Histor. Francorum Duchesnii*, *pag.* 125. Desinit: *Sunt autem totius summae ab origine mundi anni vsque in praesentem annum* IIII. DCCLXXI. (sed forte fuit DCCCLXI.) scilicet *annum* VIIII. Caroli, qui post Carolomannum regnauit.

15. Cap. 6. fol. 60. terg. rubrica: *Incipit de ortu*, *et obitu Patrum*, *Adam etc.*, vt in codice laudato Veronensi. Ad marg. loco numerorum literae graecae: opusculum hoc a me inter appendices edetur, collatis variis lectionibus ex aliis mss. Sequuntur alia de temporum notione, et fol. 65. De hebdomadibus LXX. propheticis. Liber 2. continet capita 22. de cyclis, de annis inueniendis, et de paschatis die etc. Liber 3. habet capita 14. De computo articulari, seu per digitos, de annis, de ratione bissexti, de Kalendis etc. Liber 4. cap. 27. De Luna, eius diebus, concordia cum mari etc. Liber 5. cap. 12. Excerptum de astrologia, de stellis, de eclipsi, de signis tempestatum. Signa Zodiaci haud ineleganter depicta. Liber 6. capita 7., De ratione vnciarum, de probatione auri, et argenti, de mensura cerae, et metalli in operibus fusilibus. Macrobii fragmentum, *De mensura terrae etc. solis etc.* Capellae, *De mensura lunae*, *et terrae*. de ortu, et obitu Patrum.

16. Liber VII. *Item liber cum capitulis suis Bedae presbyteri continens de rerum naturis*. Respondet fol. 107. terg. rubrica: *Versus Bedae presbyteri*: *Naturas rerum varias etc.* Index capitum 51. fol. 19. *Explicit liber de naturis rerum* (scilicet Bedae). Illico rubrica: *De mensuris*, *et ponderibus*: *Mensura est iuxta Isidorum*, *quidquid etc.* Post opusculum hoc de mensuris, et ponderibus sunt quaedam de epactis: cum quaestionibus: *Si vis scire etc.*, vt in aliis codicibus, et apud Muratorium inter Anecdota tom. 3. pag. 111. seqq. Fol. 125. terg. Versus ad terminum septuagesimae reperiendum: *Procedunt februae quinta sub sorte Kalendae etc.* Accuratae tabulae Epactarum cum versibus. Beda.

17. In libro 1. post caput 4. de cyclis fol. 37. seq. inseritur de cyclis.

in membranis recentioribus tabula, et ordo annorum a primo anno natiuitatis Christi ad annum 1566., et ad nonnullos annos quaedam gesta annotantur, vt 1. *Dominus N. I. C. nascitur annis ab origine mundi peractis* v. dcc., sed dcc. non ita clarum est. Prima manus, quae numeros annorum appinxit, gesta ita assignat vsque ad annum 1175. circiter: ac notat praecipue res Regum Francorum, et monasticas. Succedit alia manus, qua multo plura enarrantur pariter de rebus Galliae, et monasticis. Deinde tertia manus, et quarta denique, qua anno 1374. indicatur *Karolus V.* (Galliae) *regnat*. Anni sequentes omnes puri sunt ab huiusmodi historicis notationibus.

res hispanicae. 18. A prima manu ad annum 775. notatur: *Karolus perrexit in Hispaniam*. Ad annum 1154. *Ludouicus Rex duxit vxorem ex Hispania Regis filiam*. Ad annum 1160. *Obiit Regina Constantia ex Hispania. Eodem anno Ludouicus Rex duxit filiam Comitis Blesensis*. Ad annum 1238. notatur: *Eodem anno Alfonsus de Hispania duxit in vxorem Comitissam Boloniae*. Auctores harum notarum videntur Monachi Monasterii Parisiensis S. Dionysii, de quo plura interserunt peculiaria.

Procemia Isidori. 19. Codex 310. Regio-Vaticanus membranaceus in fol. seculi x., circiter. *In nomine sanctae Trinitatis incipit liber prooemiorum de libris noui, ac veteris testamenti plenitudinem, quam in Canone* (vel *Canonem*) *catholica recipit Ecclesia iuxta vetustam priorum traditionem*. Incipit: *In principio videlicet etc.* Item *praefationes librorum noui testamenti*: *Euangeliorum praedicatio etc. Explicit liber prooemiorum*. Sequitur. *Incipiunt annotationes prouinciarum Galliarum cum priuilegiis suis. Prouincia Lugdunensis etc.* Sunt 17. prouinciae, 115. ciuitates. Deinde: *Incipit Rotarum liber Isidori; Domino, et filio Sesibuto etc.* Index capitum etc. Finit: *nunquam est habiturus*. Deest cap. 47. De partibus terrae; quod in aliis mss. adest, in aliis deest.

glossae ex Etymologiis. 20. Postea: *Incipiunt glossae ex nouo, et veteri testamento, seu ex etymologiarum* (forte etymologiis) *spiritaliter compositae*. Incipit: *Auauus, pater proaui, id est, auus auaui. Abba, pater, Syrum nomen est*. Finit: *Zizania, lolium*. Est glossarium copiosissimum, vel index etymologiarum. Praeterea: *Incipiunt capitula libri decimi, id est, quaedam nomina per alphabetum distincta: De reliquis*

nominibus iuxta ordinem elementorum literarum. Est liber 10. Etymologiarum. Subiungitur. *Incipit De proprietate sermonum, vel rerum. Inter polliceri, et promittere etc. Incipiunt differentiae spirituales Isidori episcopi Iunioris Spaniensis: Inter Deum, et hominem etc.* Finis: *humilitatis Christi: expliciunt differentiae spiritualium, siue carnalium Isidori*.

21. Consequitur: *In Nomine Domini charissimo, et dilectissimo fratri Braulioni Archidiacono Isidorus*. Edita est haec epistola a Breulio ex hoc ipso codice, quem prae manibus habeo, vt videtur: laudat enim codicem Petauianum, qualis hic est. Extat inter alias Isidorianas. — epistola Isidori.

22. Additur: *Incipit soliloquiorum Isidori Iunioris Spalensis Episcopi. Isidorus lectori salutem. Venit nuper ad manus meas quaedam schedula Ciceronis etc.* Hunc prologum Breulius refert ad prooemium libri *De contemptu mundi*. Post hunc prologum: *Anima mea in angustiis est etc. Explicit liber primus, incipit liber secundus: Quaeso te, anima etc.* Nulla in codice distinctio capitum. Desinit: *non purgat, sed ampliat*. Sed videtur deesse vnum folium. Sequuntur duo sermones S. Augustini nomine, quorum primus, vt notatum inuenio, tactus est ex sermone 13. De tempore, alter est scriptoris alicuius, qui anno circiter 500. vixit. Secundus incipit, *Audiat in praesenti dilectio vestra, fratres charissimi, quemadmodum etc.* Confer Caesarii sermones. — Soliloquia.

23. Codex mutilus est in fine: character clarus, in principio maior. In libro De natura sunt puncta, aliquando infra literas, aliquando in medio: non alia interpunctio: diphthongi separatae aut semper, aut plerumque. In aliis sequentibus operibus diuersa est scribendi ratio: sunt punctum, et superne virgula, punctum vnum. Codex parum correctus est. — descriptio codicis.

24. Codex 349. Regio-Vaticanus in 4. chartaceus plura miscellanea continet. Primo loco sunt pauci quidam versus ante imaginem Pietatis (Crucifixi) collocati: *Respice, peccator, an non sim verus amator*, et cap. secundo, *Orationes, siue commemorationes S. Hieronymi, et Augustini*. Tertio. *Iubilus S. Bernardi: Iesus dulcis memoria*, Rhythmi eiusdem: *Salue mundi salutare, - Salue, salue Iesu chare*. Quarto: *Modus ad conseruandum nos in amore Dei ex* XIV., *itemque ex aliis* IV. *Patribus*: *Ego considero etc. . . in eius amore*. — miscellanea.

Quinto: *Quinque regulae ad cognoscendum, quando peccatum sit mortale*: *Prima regula . . . deliberationem applicando.*

de rebus sacris.

25. Sexto: Rhythmus in S. Hieronymum; salutatio S. Corporis Domini, virtutes Agni Dei etc. Septimo: Liber Moralium Senecae; *Omne peccatum est actio etc.* Octauo: Informatio S. Bernardi ad religiorem: *Ad hoc studeat etc.* Nono: Speculum Monachorum S. Bernardi: *Siquis emendatioris vitae*. Decimo: Versus alii, et plura alia S. Bernardi, Petri Damiani, Augustini, Gregorii, etc. Vndecimo: Confessio ordinata in Cartusia magna. Duodecimo: Supposititiae Lentuli epistola ad Romanos De forma Iesu Christi, et Pilati epistola de Iesu Christo. Decimotertio: De tribus apparitionibus D. I. C., quae in Euangelio non habentur; de quibus dixi ad Sedulium lib. 5. vers. 362. Decimoquarto: Epistola Francisci Petrarchae ad Gerardum Cartusiensem, suum fratrem.

lib. de viris illustr.

26. Decimoquinto: Excerptum ex libro 3. Prosperi (Pomerii potius) De vita contemplatiua: Decimosexto: *Ex bibliotheca Vaticana*: *Incipit Concilium Vrbis Romae sub Damaso Papa celebratum, De explanatione fidei Catholicae*; quod edidi post Sedulium inter appendices. Sequitur: *Ex Concilio Romano sub Martino Papa primo, in quo verba quintae Synodi referuntur, videlicet ex Decreto* XVIII. *Omnia autem, quae non consonant etc. in finem praedicauerunt*. Decimo septimo: Plura graeca, etiam ex SS. Patribus. Decimo octauo: Auctoritates, quod Romae a S. Siluestro Constantinus baptizatus est. Laudatur etiam *Isidorus* Hispalensis, non indicato loco. Vide cap. 33. Decimo nono: Diuersa alia miscellanea. In hoc ergo volumine Miscellaneorum pag. 107. *Isidorus Hispalensis Ecclesiae Episcopus De viris illustribus*. Incipit a Xysto, Macrobio etc. Vltimo cap. De Maximo Episcopo. Succedit elogium Isidori a Braulione compositum. In fine: *Si videbitur R. Patri Sacri Palatii Magistro imprimatur. M. Antonius Archiepiscopus Vuasin* (obscure) *Vicesgerens*. Sunt 47. capita, comprehensis duobus de Sedulio, sed excepto capite Braulionis de Isidoro. Bis Sedulii mentio fit, videlicet cap. XI. et cap. 21.

carmina.

27. Codex 421. Regio-Vaticanus membranac. in 4. Pauca quaedam folia prope finem adiecta sunt papyracea. Character membranarum antiquus est, seculi fortasse XI. Est liber miscellaneus, in quo primo loco reperitur carmen Elegiacum hoc titulo: *Theologia*

synagogam alloquitur, dicens: Omnipotens in principio, quod notatur esse Hildeberti, Cenomanensis Episcopi. Secundo, *Versus Israhelis De arte metrica super nomen, et verbum: Rotbertum saluere iubent praeconia metri etc. Dicimus haud aliud, quam quod Seruius, et Beda dicunt*. Hic Israel videtur diuersus ab alio, de quo Fabricius in biblioth. med. Tertio. Metrum choriambicum: *Christe, qui caput es sacrae etc. Tuque chara Deo nimis Hadeuuiga, et amabilis etc.* Haec virgo, forte Hegelwitha seculo 9., carmen, vt videtur, conscribi iusserat, in elogium Mulieris Fortis, quod sequitur: *Rex Salomon summa qui fulsit in orbe sophia etc.* Sic pergit, literis mediis, et vltimis sibi aliquatenus consonantibus.

28. Quarto. Nota quaedam de vltione Cain, et deinde ratio repraesentans figuram longitudinis Christi, vt explicui in Sedulii App. 5. Quinto, *Quot sunt linguae in mundo? Sunt septuaginta duae etc.* Sexto *De singulis septimanae diebus*. Sunt 7. Versus Eugenii Toletani. Ibi *reptantia, hominesque sagaces*: et prius *plumigeros volucres*. Cetera, vt in alio codice Reginae 2078., de quo egi in Prolegom. ad Dracontium. Septimo: Oratio Dominica, Symbolum Catholicum graece, et latine. Letania graecorum breuis, qua Christus, Deipara, Michael, Gabriel, Raphael, Petrus, Paulus nominatim rogantur. Ibi pag. 16. *Hysidori ad sororem suam*. Fragmentum lib. 1. contra Iudaeos. *Esaias* (forte erat *autem*) *apertius filium a Deo genitum etc.* vsque ad finem capitis 1. De natiuitate: Character seculi IX. circiter. In ms. legitur *vt eligat e duobus*, sine *sibi*. Sequitur fol. seq. opus acephalum, vel excerptum: *Clericus est, qui Christi seruit Ecclesiae*: De vestimentis Sacerdotalibus, de auctoritate baptismi, de ieiunio. Pag. 21. quidam versus antiqui: *Te, Deus omnipotens, nostri miserere, precamur, - Da miseris veniam contritis corde coronam*. Item: *Haec est pulchra domus: sic sit, precor, aula salutis, - Laetificetque suos semper habitata colonos*. Item: *Splendida quadratis decorata est aula fenestris, - Susceptrix inopum hospita simplicium*. Item: *In mensa beati Augustini: Quisquis amat dictis absentum rodere vitam, - Hanc mensam indignam nouerit esse suam* (sic). Item: *Viuere post obitum vates, vis nosse viator? - Quod legis, ecce loquor: Vox tua nempe mea est*.

excerptum ex Isidoro.

29. Deinde, *De obseruatione quatuor temporum: Primi igitur mensis ieiunium etc. . . gaudia possidebit*: quod est opus diuersum a

sex episcopi Galliae.

capitibus Isidori libri 1. Officior., quibus de ieiunio agitur. Sequuntur aliae sententiae ex Augustino, et Hieronymo, et nota sex Episcoporum: *Isti sunt, quos Beatus Petrus princeps Apostolorum pariter ad praedicandum euangelium in Galliam transmisit: Dionysium Parisiae Ciuitatis Episcopum. Memmium Catalauniae Ciuitatis Episcopum. Xystum Remorum Episcopum, Eutherium Treuerensis ciuitatis Episcopum, Sabianum* (sic) *Senonensem Episcopum, Sinetium Suessonis Episcopum cum ceteris sociis illorum*. Additur nota: *De sex Synodis generalibus*. Pag. 27. Elegia anonyma, et fortasse acephala: *Hunc tua Iordanis sacrata protulit vnda*: nomine Caroli, et Hildigaldae in obitu filii Alytarii. Finis elegiae est: *Adsociare suis vocibus illa sacris*.

carmina. 30. Subiungitur aenigma: *Prima sonat quartae, respondet quinta secundae*. Finit: *Scando polum calidum, curro solum gelidum*. Scribitur *respondit*; nam *i* pro *e* frequens est in mss. codicibus. Annectitur fabula de leone: *Aegrum fama fuit quondam iacuisse leonem etc.* Hic assuuntur folia papyracea, quibus fabula, et alia continuantur. Versus auctoris incerti. *Rustice, lustriuage, capripes, cornute, bimembris etc. Abiecta in triuiis inhumati glabra iacebat - Testa hominis, nudum cum cute caluitium*. (Ausonii hoc est.) Ecloga incerti. *De cuculo*, ad marg. notatur, esse Bedae: *Plangamus cuculum etc.* Alia epigrammata, et *Bedae Conflictus veris, et hiemis*: *Conueniunt subito cuncti, sed montibus altis*.

versus bibliothecae Isidori. 31. Ibi pag. 31. Elogia quorumdam Patrum incerto auctore: Hilarii, Ambrosii, Augustini, Hieronymi (ex bibliotheca Isidori, vt dixi cap. 81.) Ibi: *Te quoque nostra tuis promit bibliotheca libris*. Sequuntur quaedam alia incertorum auctorum, et in fine versus Strabonis, qui extant apud Canisium Antiq. lection. tom. 6. pag. 635. Succedit folium membranaceum characteris veteris seculi XI. circiter. Hymnus acephalus abecedarius: incipit a C. *Clangor tubae per quaternas etc.* Ibi pro X. nomen Christi, *Xp̄m Regem iam paterna claritate splendidum*. Est de iudicio vniuersali.

plurima opera. 32. Codex 551. Regio-Vaticanus membranaceus in fol. seculi XIV., vt videtur. Volumen Petauianum 211. Adest etiam charactere recenti nomen *Bourdelot*, Aduocati Parisiensis, vt alibi ex Morerio conieci. *Incipit prologus Rufini viri eloquentissimi in librum historiae ecclesiasticae*. Post prologum est elogium Eusebii per Hierony-

Hieronymum, et Gennadium. Fol. 119. *Explicit liber Ecclesiasticae historiae vndecimus. Incipit prologus in vita Sancti Siluestri Papae. Historiographus noster Eusebius etc. Explicit prologus. Incipiunt actus Sancti Siluestri Papae. Siluester igitur vrbis Romae Episcopus quum esset infantulus etc. baptizauit in pascha, et ex eo coepit ab omni populo romano magnificari nomen D. N. I. C. etc. Explicit actus Sanctl Siluestri. Incipit miraculum de Petro Igneo: Alexandro primae Sedis reuerentissimo, ac vniuersali Episcopo clerus, et populus Florentinus sincerae deuotionis obsequium: Iam diu taedium etc. ne pigritemini clementer impendere*. Seculo XI. Petrus Igneus floruit. Adisis Baronium in annalib.

33. Fol. 127. *Incipit prologus Sancti Hieronymi presbyteri in libro de illustribus viris: Hortaris, Dexter etc.* Capita 135. *Explicit virorum illustrium liber S. Hieronymi*. Sequitur Anonymi opus, sic satis ineptum, quo capita continuantur vsque ad 147. *Vis nunc acriter, mi frater Desideri etc.* Scriptores recensentur Augustinus, Hilarius, Origenes, Eusebius, Heliodorus, Ambrosius, Dardanus, Paulinus, Pelagius, Iouinianus, Iulius Africanus, Fannonius. Vide Biblioth. Ecclesiast. Fabricii post librum Hieronymi. Iudicium de his Scriptoribus in illo opusculo fit, sed iniquum plerumque. S. Hieronymus.

34. Fol. 141. *Incipiunt capitula in libro Gennadii presbyteri de illustribus viris*. Sunt 98. capita: deest Sedulius, vt in plerisque aliis. In textu sunt tantum 97. capita; comprehenso Gennadio. Fol. 150. *Explicit liber Gennadii presbyteri Massiliensis de illustribus viris. Incipiunt capitula in libro Isidori Hispalensis Episcopi De illustribus viris*. Sunt capita 33., vt apud Breulium pag. 526. seq., et eodem ordine. Cap. 20. Breulius: *Iustinianus Ecclesiae Valensis Episcopus*; ms. *ecclesiae Valentinae ep.* In fine *Explicit liber Isidori Hispalensis Episcopi De illustribus viris. Incipit praefatio Cassiodori Senatoris in libris De institutione diuinarum Scripturarum*. In fine: *Explicit liber secundus Cassiodori Senatoris de institutione etc.* Nihil aliud extat in hoc pulchro codice, qui ad XIV. seculum, vt dixi, reuocari potest. Desunt puncta supra vnum *i*, sed adsunt virgulae, seu lineolae rectae supra duo *ii*. lib. de vir. illustr.

35. Codex 571. Regio-Vaticanus in fol. paruo membranaceus seculi X. In primo folio finis homiliae cuiusdam, seu libri, in quo agitur de muliere in adulterio deprehensa: finis: *corrigit gratia*, episcopi Parisienses.

quod poena non poterat . Explicit liber . Nomina Episcoporum Parisiensium incipiunt : Dionysius etc., *Petrus*, *Mauricius* , *Odo* . Hic est vltimus, qui seculo x. floruit : additur charactere recentiori : *Petrus*, *Guillermus* . Notatur quoque *E mss. S. Mariani Antissiodorensis* eodem rec. charact. , quo etiam in catalogo quaedam corriguntur .

varia opuscula . 36. Sequitur quoddam instrumentum *Gaufridi* Abbatis S. Germani Parisiensis charact. antiquo , simili primo . Deinde sequitur opus sine titulo : *Hae sunt causae*, *quas Dominus semper Augustus nobis ad vtilitatem semper sanctae Dei Ecclesiae per sacram suam mandauit epistolam* . Caput 1. *Quomodo*, *vel qualiter etc.* Laudantur praeter alios *Effren*, *Cassianus*, *Cassiodorus* . Opus imperfectum . Notandum verbum *causae* pro rebus , vt apud italos, et hispanos *cose*, *cosas* . Aliud opus mutilum ; *In praesepi iacuisti* . Ibi versus Sibyllae : *Audite*, *quid dixerit* : *Iudicii etc.* In capitibus versuum tam latine, quam graece inuenitur : *Iesus Christos Yos*, *Theos Soter* .

versus bibliothecae Isidori. 37. Pag. 6. eodem charactere : *Versus Hieronymi ad beatum Augustinum* : *Mentitur etc. Augustinus ad Hieronymum* : *Te Bethleem celebrat*, *te totus personat orbis*, - *Te quoque nostra tuis promit bibliotheca libris* . Consule cap. 81. de versibus bibliothecae Isidori . Subiungitur Prophetia Sibyllae de fine mundi : *Surget dux p. v. nomen de vna parte Salicus*, *et de altera parte Langobardus* . Sunt plures prophetiae de Saracenis etc. Finit : *Tunc veniet Dominus Iesus Christus iudicare seculum per ignem* . Dicitur Sibylla vixisse ccc. lxii. annis a tempore Dauid vsque ad tempus Darii Regis Medorum . Nata fuit in Syria de Manase patre , et de matre Papilia, de genere Alexandri Regis Magni . Inde venit Cumas . Ita vetus liber .

De antichristo , 38. *Descriptio cuiusdam sapientis*, *breuiter de Codicibus excerpta*, *ad Reginam Gerbergam* . *Hainrici Saxonum nobilissimi Regis filiam*, *De antichristo in omnibus malefico etc. In primo proferendum nobis est etc.* Ibi : *Quidam vero Doctores nostri dicunt*, *quod vnus ex Regibus Francorum romanum imperium ex integro tenebit* : *qui in nouissimo tempore erit* , *et ipse erit maximus*, *et omnium regum vltimus* . Finit : *iudicandum esse praefinxit*, forte *praefiniuit*. Ne in his ego immorer , vide Baron. ann. 939. n. 4., et Pagium , et S. Martinum Legionensem tom. 4. p. 378. seq. Sequitur sine titulo : *Non est putandum*, *quod aliquo tempore moratus fuerit diabolus in caelo etc.* Item quaedam excerpta ex Patribus .

39. Ibi pag. 13. *Isidori : De signis tempestatis vel serenitatis*. Est caput 38. De natura rerum, incipiens a verbis, *signa tempestatum nauigantibus etc. aestus erit*. Post haec sequitur homilia sine titulo, *Fratres charissimi, in hac die, qua celebramus natale gloriosae dominae nostrae, matris videlicet Redemptoris nostri etc. recuperare, et habere perpetuam gratiam filii eius D. N. I. C., qui etc.* excerptum ex Isidoro.

40. Succedit *Modus liberandi eos, qui in vinculis detinentur cum Dei adiutorio*, scilicet praescribuntur tredecim missae per tredecim sacerdotes cantandae, quae dum singulae cantentur, Diaconus, vel alius Clericus cantet centum vicibus cum veniis psalmum, *Laudate Dominum omnes gentes etc.*, quae superstitionem redolent. Character huius partis codicis est seculi XIII. Tricenarius numerus missarum, quas dicunt, S Gregorii quo sensu prohibitus fuerit, docent Bollandiani in Conat. Chron. Histor., vbi de S. Gregorio agunt. Corrigendum obiter Dictionarium Ducangii, vbi verba Pauli Maffei, *Missas, quae vulgo S. Gregorii dicuntur . . . incepimus*, exponuntur de missis, *quae iuxta ritum Gregorianum celebrantur*, quum debeant intelligi de 30. missis S. Gregorii nuncupatis. Sequitur homilia in festo S. Petri ad vincula. Narratur miraculum, et inuentio vinculorum Hierosolymis tempore Alexandri Papae : *Notandum est, fratres charissimi, qua de causa celebretur etc. plurima sanitatum dona, largiente etc.* notanda superstitio.

41. Alio charactere non antiquiori, *Vita Leufredi Abbatis*, cum prologo. Extat apud Acta Bolland. 21. iunii. *Vixit sub Hildeberto, et Hilperico Regibus etc.* : *obiit* XI. *Kal. iulii*. Auctor scripsit vitam ex *antiquariis monumentis, et traditione maiorum. Nostris temporibus*, ait, *translatus est a Ioanne Episcopo Bolensi, et Abbate loci illius etc.*, scilicet seculo IX. Vita Leufredi.

42. Vita S. Theobaldi Confessoris cum prologo ad Arnulfum, patrem Theobaldi : *Floruit temporibus Enrici Caesaris, et Henrici Francorum Regis, et filii eius Philippi*. Auctor in fine : *Testem inuoco habitatorem eius Spiritum Sanctum, multa cognita me praetermisisse, et de magna silua vix paucos ramos perstrinxisse*. Theobaldus seculo XI. vixit. Vita S. Aniani Episcopi Aurelianensis : *Illo in tempore, quo fulgens in rota seculi nouella plantatio fidei gallica diffundebatur in tellure etc.* Vita S. Theobaldi.

43. Sequitur alio charactere antiquiori Bellum Catilinarium Sa- praedicatio S. Iacobi.

lustii sine titulo: *Omnis homines etc. gaudia agitabant*. Ibidem bellum Iugurthinum sine titulo: *Falso queritur de natura sua*: mutilum prope finem: *ratam pacem vellet*: vltima verba huius operis. In hac pagina 71. vers. est charta geographica antiqua, fortasse seculo IX., vel X. exarata, in qua, vt cap. 61. dixi, inter alia notatur in vlteriori Hispania prope Minium flumen haec peculiaris assertio: *Hic praedicauit S. Iacobus*.

S. Dionysius. Geruasius. 44. Sequitur: *Beati Dionysii virtutes, siue miracula*. Incipit: *Plurima miracula*: finit: *huius requisitore Sancti*. Character seculi XII., aut XIII. diuersus a praecedenti. Subinde recentiori eodem charactere: *De obitu Geruasii, Remorum Archiepiscopi*: *Quorumdam religiosorum virorum etc. necessaria praeparauit, praestante etc.*

Dagobertus. Suggerius abbas. 45. Praeterea Vita Dagoberti fratris regis: *Quartus ab Clodoueo etc. vitam cum regno finiuit*. Eodem charactere, et titulo recentiori: *Suggerius Abbas S. Dionysii de Ecclesia a se aedificata. Diuinorum etc. choro Angelorum, et Sanctae Cruci*. Mutilum opus. Vide Baron. cum not. Pagii ad ann. 1140. num. 21.

Chronologia gothorum. 46. Codex 667. Regio-Vaticanus in 8. chartaceus: alius numerus indicatur 1009., atque ita alicubi hic codex citatur, vt dixi cap. 79. Volumen erat Petauianum 288. Titulus: *Chronologia, et ordo Regum Gothorum. Item historia Wambae Regis Toletani, edita a Iuliano, Toletanae sedis Antistite*. Sequitur monitum eius, qui iam tempore typographiae hos libellos excripsit ex veteri codice, *fideliter*, vt ait, *et ad veri instar prototypi*.

aetas codicis. 47. Pag. 2. *Chronologia, et series gothicorum Regum. Primum in Gothis regnauit Attanaricus etc.* Desinit in Roderico, et irruptione Maurorum. In fine: *in era* DIX. LXV. *regnauit Carolus Francorum rex, ac patritius Romae*. Fortasse legendum *Era* DCCLXV. Opusculum tempore Caroli Magni ab aliquo Gallo videtur compositum ex Chronicis, quae tunc extabant, genuinis Gothorum, quod propterea censui excribendum. Pag. XI. terg. *Epistola Pauli perfidi, qui tyrannice rebellionem fecit Wambano principi Toletano. Historia Wambae Regis Toletani edita a Domino Iuliano, Toletanae Sedis Archiepiscopo, De expeditione, et victoria, qua rebellantem contra se Galliae prouinciam celebri triumpho perdomuit*: *Solet virtutis esse praesidio etc.*: Desinit: *proscriptionibus recognoscat. Finis historiae. Iudicium promulgatum in tyrannorum perfidiam, eodem Iuliano*

auctore: *Perfidorum denotata transgressio eo debet acrius percuti etc.* Desinit: *secutura secula imitari refugiat* (lege *refugiant*.) Conferenda haec cum editis tom. 2. PP. Toletan. Additur subscriptio. *Anno ab incarnat. Dom.* M. C. XXVII. *Petrus Willelmus Armarius scripsit hunc librum in honorem S. Aegidii sub Petro Abbate, et Ludouici Regis Franc. anno* XX. Hic est excriptor libri anno 1127. ex vetustiori codice, quo chronologia continebatur; quae subscriptio a recentiore excriptore retenta est.

48. Codex 846. Regio-Vaticanus in fol. membranaceus seculi fortasse VIII. Initio ascribitur nota: *Alexander, Pauli filius, Petauius Senator Parisiensis anno* 1647, fortasse charactere proprio; eodem exaratus est index contentorum in hoc volumine. *Incipiunt capitula Theodosiani libri*. Est codex Theodosianus, in epitomen redactus ab Aniano iussu Alarici regis, vna cum nouellis Valentiniani, Marciani, Maioriani, et Seueri. Deest liber 1., et initium libri 2. Sequitur *Gai liber* 1. *etc.* nempe institutiones Caii, siue Gaii. Sequuntur *Pauli sententiae, et liber Gregorianus* vsque ad 7. caput exclusiue. Plura auulsa sunt folia. Pag. 68. *Incipiunt capitula Isidori Iunioris, Spalensis Episcopi, ex libro Etymologiarum de legibus*. In primis literis maiusculis aliae minores immixtae sunt. Est liber 5. Etymologiarum, 27. capitibus constans; quaedam omittuntur. Incipit: *Primus omnium etc. per naturam concessum est*. Pagina versa eodem charactere: *Haec sunt nomina regum Francorum*. Chlotarius etc. Vltimus: *Pippinus regnauit annos* XVI., *et dimedio* (sic). Hoc igitur tempore post annum 768. exaratus videtur codex, quod ex charactere etiam colligi potest. Desunt quaedam folia. Annectitur index, initio mutilus, legis Salicae cum 48. capitibus.

Codex Theodosianus.

49. Sequitur Decretum Childeberti Regis: *Viri illustres quum in Domini nomine ... conseruata fuissent*. In fine. *Anno vndecimo Regni Domini Caroli gloriosissime* (sic) *regis in mensem martio*: quod excriptoris codicis videtur esse, vt tempus scripti codicis indicet: idem enim est character, sed literis maiusculis romanis, aliis minoris formae intermixtis. Pag. 39. quoddam opus initio mutilum, notis Tironis excriptum. Titulus cap. 3. ruber: *De poenitentia*. Titulus cap. 4. in notis non intelligitur: cap. 5. *De secundo seculo*, sed obscure *secundo*, cap. 6. *De virginitate*. 7. *De iustitia*. 8. *De*

Childebert decretum.

Tironis notae.

inuidia. 9. *De silentio*. 10. *De superbia*. XI. *De sapientia*. Desunt folia. Cap. 22. *De cupiditate*, cap. 23. *De disciplina, et increpatione*, cap. 25. *De doctoribus, siue rectoribus*, cap. 26. *De fide*, cap. 27. *De spe*, cap. 28. *De gratia*, cap. 29. *De discordia*, cap. 30. *De iuramento*, cap. 31. *De acceptatione personarum*, cap. 32. *De itinere*. Desunt folia. Cap. 40. *De senibus, et iuuenibus*, cap. 41. *De contentionibus*. Cap. 42. *De curiositate*, cap. 43. vltimum notis titulum habet exaratum. Iisdem Tironis notis, *Incipit epistola consolatoria ad pergentes in bellum*: *Viri fratres*. Haec literis latinis explanata: alia notis inuoluta.

sententiae de diuersis.

50. Additur: *Incipiunt sententiae defloratae de diuersis causis*. Legitur clare initio *Homo*, et post aliquot notas *humum*, et post alias *limo*, et sic quaedam verba integre exarantur. Pag. 103. iisdem notis *Prologus*; leguntur in hoc prologo haec verba: *Quoniam, crebra, spoponderam, celebriora*. Postea *Incipit de nominibus* (forte hebraeorum, nam additur nota:) *Adonai, Sabaoth, Iesus etc. Rachel*. Postea: *Incipiunt nomina Patriarcharum*. *Ruben* .... *Aaron* ... *Pharao*. Postea: *De Ducibus*. *Iosue* ... *Simon* ... *obsidens* ... Postea *Nomina Apostolorum Petrus* ... *Samaritae custodes*.

orthographia Isidori.

51. Pag. 108. versa iisdem notis: *Incipit Orthographia*. *Orthographia* ... est caput 26., al. 27. libri 1. Etymologiarum, vt ex multis verbis, quae plene exarantur, aperte colligitur: vltimum verbum ita clare scriptum est *sicilicus*. Sequitur iisdem notis *Antidotum Egias*, nempe remedia quaedam medica: pro *Egias* forte legendum est *Hygias*, hoc est, Sanitatis. De sanitate certe agitur in opere. Character codicis est antiquissimus, Diphthongi solutae, punctum vnum, plerumque in medio literae.

CAPVT CI.

Reliqua mss. exemplaria 14. bibliothecae Reginae Suecorum percensentur. Opera quaedam vetera de annis, cyclis, computo etc. Liber Ethici a S. Hieronymo translatus in latinum. Scriptores antiqui de musica. Etymologiae diuerso ordine ab impressis.

Excerpta ex Isidoro.

1. Codex 982. Regio-Vaticanus in 4. oblongo: notatur initio, ex hoc codice ablatos nonnullos quaterniones, continentes Bonifa-

cii VIII., et aliorum constitutiones. Primo est quidam dialogus, initio mutilus, de rebus biblicis. Vltima interrogatio: *Cur Iesus infans puer dicitur, quum infantia septimo anno finiatur, pueritia quartodecimo claudatur*. Responsio: *Hoc nimirum constat, quia vt ministraret, et esuriret*, (lege *seruiret*,) *venit Iesus: quia filius hominis non venit ministrari, sed ministrare etc. Etenim omnis minister, et omnis seruus puer vocatur etc.* Prima interrogatio, quae hic occurrit, ea est: *Quot modis intellexit Ioannes, quia a Christo debet baptizari*. Videtur esse dialogus inter magistrum, et discipulum. Sequitur, *In nomine D. N. I. C. incipiunt vrbium nomina, quae in tribus partibus sitae sunt orbis huius, id est, Asiae, Africae, Europae: Nemo me inscium arbitretur etc. Lugdunensis primum habet etc.* In vrbibus gallicis commemorandis auctor maxime immoratur. Epistola Hieronymi: *Qualiter clerici viuere debeant, ad Oceanum: Deprecatus es etc.* Ibi pag. 12. versa: *Incipiunt sententiae de expositione S. Isidori super Leuitico, De Sacerdote magno, et cultu eius*. Est finis cap. 12. Comment. Leuitici a verbis: *Dicit enim de eo: Caput suum non discooperiet etc. Item sententia Sancti Isidori Episcopi super Leuitico*. Est caput 13. integrum. Item: *Incipit de libro Sancti Isidori Officiorum de clericis: Itaque omnes, qui in ecclesiastici ministerii gradibus etc.* Cap. 1. 2. 3. lib. 2. De officiis. Sequuntur tituli Codicis Theodosiani. Character huius codicis hactenus est seculi VIII., aut IX. Sunt punctum, punctum, et virgula, virgula, et punctum. Accedunt charactere recentiori quaedam fragmenta instrumenti de S. Aniano, Decreto Pontificum etc. In fine est linea mensurae longitudinis Christi, quam in Append. 5. ad Sedulium expressi.

2. Codex Regio-Vaticanus 1026., in quo est collectio canonum inscripta *Polycarpus*, membranaceus in 4. Initio est catalogus Romanorum Pontificum. Vltimi sunt Calixtus, et Honorius, qui anno 1124. pontificatum adeptus fuit. In hoc quoque catalogo, vt in aliis, habemus: *Damasus natu Ispanus sedit etc.* Subsequitur rubrica: *Incipit prologus Gregorii Cardinalis presbyteri, tituli Sancti Grisogoni. Ad Didacum ecclesiae Sancti Iacobi episcopum: Dilecto Domino Diacono* (corrigendum *Didaco*) *Sancti Iacobi ecclesiae pontificali infula decorato gr gr presbyterorum humillimus salutem. Petistis iamdudum etc.* Post prologum extat index: titulus libri 1. est

collectio canonum *Polycarpus*.

De primatu Romanae ecclesiae, vt in alio codice Vaticano apud Ballerinios part. 4. cap. 17. de antiq. collect. Canon. indicatur. Accedunt Decreta conciliorum, et ad marg. notatur, ex Concilio Romano anni 1124. quaedam desiderari apud Labbeum, quae in hoc codice reperiuntur.

epistolae Isidori.

3. Post alia plura est rubrica: *Incipit epistola Ysidori episcopi Hispalensis ad Ludefredum Cordubensem episcopum directa*: *Perlectis etc.*, mutila in fine, vt apud Gratianum, et Breuliam pag. 413., mendose etiam scripta, vt paulo post initium *affectu superno* pro *affectu paterno*. In fine codicis quaedam sunt *collectanea sententiarum*, in quibus laudatur *Isidorus Etymologiarum*: *In parte Syriae, quae Phaenicis dicitur etc.*

descriptio codicis.

4. Haec collectio canonum, etsi adhuc ms. latet, passim tamen ab iis celebratur, qui iuris canonici emendationi studuerunt. Ballerinii hunc codicem Regio-Vaticanum non viderunt, vti neque alium eiusdem bibliothecae Reginae Suecorum signatum num. 987. membranaceum in 4. hoc titulo: *Discretiones antiquorum Patrum distinctae per octo libros, et confirmatae in Sede Apostolica vrbis Romae, vt ponitur* (in compendio ꝑ) *in principio, et in fine omnium. Incipiunt tituli primi libri. 1. De principatu Romanae ecclesiae etc.* Subiunguntur etiam in hoc codice decreta Conciliorum: sed, vt videtur, desunt folia in fine. Antiquior est hic codex altero Regio-Vaticano 1026.; et notandum censeo, collectionem in hoc codice 987. non tribui Gregorio Cardinali, neque Didaco antistiti Compostellano (scilicet *Gelmirez* nuncupato) dedicari. Cl. Bayerius in not. ad cap. 6. lib. 7. num. 109. biblioth. vet. hisp. auctorem huius collectionis plane vocat *Gregorium presbyterum Hispanum*. Minime id constat. Mihi videbatur fuisse vnus aliquis ex Cardinalibus Romanis, quos Didacus Gelmirezius, Romae olim commoratus, sibi deuinxerat. De his agere instituerat amicus meus Menchaca, si per alias occupationes ei licuisset collectionem ipsam, vt parabat, notis illustratam in vulgus emittere.

excerpta ex Isidoro.

5. Codex 1048. Regio-Vaticanus in fol. membranaceus seculi VIII., aut IX. Titulus primus totam paginam implet quinque lineis, partim rubris, partim nigris, characteribus maioris formae, quibus nonnulli minores immixti sunt: scilicet: *Incipiunt quaedam excerpta ex libro Etymologiarum*. Fol. 1. verso titulus; *Quibus ex causis in*

roma-

romanis legibus vocabula originem, et nomina acceperunt: De auctoribus legum etc. Sunt quaedam capita lib. 5. Etymol., et libri 9. cum stemmatibus affinitatum: omissis multis.

6. *Incipiunt capitula De libro legum. Capitula de libro primo Theodosii*. Sunt 16. libri. *Expliciunt capitula ex libris Theodosiani corporis. Incipiunt capitula tituli Nouellarum. Expliciunt capitula Nouellarum Diui Theodosii lib.* I. *Incipiunt capitula Nouellarum Diui Valentiniani lib.* II. *Incipit liber* III. *Diui Marciani. Incipiunt capitula Diui Maioriani lib.* IIII. *Incipit titulus Diui Seueriani lib.* V. *Incipiunt capitula Gagi* (lege *Gai*, vt in fine) *ex corpore Theodosiani lib.* VI. In fine. *Expl. cap. Liber Gai: liber* I. *Incipiunt capitula Pauli sententiarum lib.* I. *Lib.* II. *eiusdem. Lib.* III., IV, V. *Incipiunt capitula ex corpore Gregoriani. Incipit De Ermogeniani. Explicit Ermogeniani. Incipit Papiani* (sic). *Expliciunt capitula libri legum*. Post titulum Papiani additur: *Incipit condictio*, obscure, forte *edictio*: *Quum in praesentia inluster vir ille etc. prius a iudice non audiatur*. leges ciuiles.

7. Illico eodem veteri charactere: *Theodoricus Rex regnauit annos* XVII. *Clodoueus regnauit annos* III. *Hildebertus Rex regnauit annos* XVII. *Dagobertus Rex regnauit annos* V. *Hilperius Rex regnauit annos* V. *Item Teodoricus Rex regnauit annos* XVII. *Annum septimum interim alius rex non regnauit. Hilpericus Rex regnauit annos* VIII. *Sunt in summa anni* LXXVIIII. *Pipinus Rex regnauit annos* XVIII. *Explicit feliciter*. Videtur scriptus codex paulo post Pipinum. Sequitur: *In nomine Sanctae Trinitatis immensae incipiunt glossae literarum trium linguarum compositae, Latina, Hebraea, et Graeca*. Incipit: *Affectat, captat, temptat*. Sunt in fine mutilae. Verba, quae apparent, fere omnia latina sunt. Initio glossarum manu recentiori, sed antiqua scriptum est: *Rotbertus Comes, duxque Manasses*. Character codicis romanus, clarus, magnus, diphthongi vnitae, puncta inferne, superne, in medio; praeterea punctum, et virgula. reges Galliae.

8. Codex 1260. Regio-Vaticanus in 4. membranaceus seculi IX., vt videtur, charactere gallico nitido exaratus. Initio expressum est nomen *Petri Danielis Aurel.* In prima pag. charactere veteri sunt duo aenigmata. *Est domus in terris, sed viuit semper in vndis. - Si caput abstuleris, apparet fortis in armis. - Si medium* Aenigmata. Beda.

tollis, *ictus mucrone patescit*. - *Si finem abstuleris*, *volucer petit aethera pennis*. Aliud. *Non sata connubio*, *nascor de virgine virgo*. - *Nascor per coitum*, *coitus et conscia non sum*. Rubrica: *Incipit liber Bedae presbyteri*, *De natura rerum*: *Naturas rerum varias etc.* Sunt glossae inter lineas. *Explicit De natura rerum*. Sine titulo: *Tempora momentis*, *horis*, *mensibus etc.* Plura de paschate etc. Pag. 10. sine titulo: *Sex aetatibus mundi tempora distinguuntur etc.* Breue Chronicon. Ibi *Tiberius ann.* VIIII. *Hermenegildus Rex Gothorum martyrio coronatur*. Desinit, *Leo ann.* III. *Tiberius dehinc quintum agit annum etc.*

De natura rerum.

9. Epistola *De aequinoctio*: quae Bedae est. Desinit: *aequinoctium fuisse confirmet*. Nota recens: *Hucusque concordat cum editis*, (Bedae). Sequitur sine titulo: *Est enim ratio*, *qualiter terminus paschalis inueniri possit*. Plura de hoc argumento, vti in aliis mss. Pag. 17. sine titulo: *Domino*, *et filio Sisibuto Esidorus*. *Dum te praestantem ingenio*, *facundiaque*, *ac vario flore literarum non nesciam*, *impendis tamen amplius curam*, *et quaedam ex rerum natura*, *vel causis a me tibi efflagitas suffraganda*. Nota recens: *Inueni citatum hunc librum Isidori in veteri glossario*, *seu lexico*, *cui titulum*, *De naturis rerum*, *tribuit*. Deinde est Capitulatio. Vltimum caput 46. *De monte Aetna*. Sunt notae, versus de ventis charactere veteri minutiori; deest caput *de nominibus maris*, *ac fluminum*. In fine: *nunquam est habiturus*: eadem manu notatur ad marginem *caput* XLVII., quod tamen rursus eadem manu videtur deletum aliqua ex parte. Scilicet eodem charactere sequitur: *Tu forte in luco lentus etc.*, quod carmen aliquis *caput* 47. inscripsit. Sunt aliquae notae recentes ad marginem. Ex hoc codice puto carmen illud olim editum, de quo vide cap. 76.

Hyginus.

10. Pag. 44. terg. *Incipit liber Hygini periti magistri de astronomia*. *Hyginus M. Fabio plurimam salutem*. *Etsi te studio grammaticae artis inductum non solum versuum moderatione* (ead. m. corr. *modulatione*), *quam pauci peruiderunt*, *sed historiarum quoque varietate*, *qua scientia rerum perspicitur*, *praestare video etc.* Videtur hoc exordium Isidorus imitatus in libro *De natura rerum*. Desinit opus: *Sol ab aestiuo circulo redit*. Nota recens. *Hic in editis Hyginus desinit*.

De cycl…

11. Pag. 84. sine titulo: *Sunt autem sui cuique planetarum*

circulì etc. Pag. 86. terg. versus: *Ad Boreae partes arcti vertuntur, et anguis*. Nota recens: *Ausonio tribuuntur*. Pag. 87. rubrica: *In Dei nomine incipiunt pauca de ratione computandi secundum solem, et lunam: Me legat, annales vult qui cognoscere cyclos, - Tempora qui varia, qui simul astra poli. Sciendum nobis etc.* Saepe Isidorus citatur. Opus longum de cyclis cum tabulis etc., vt in Anecdotis Muratorii. Pag. 118. Argumenta de inuestigandis temporibus etc. ex Dionysio: *Si vis scire, quot anni sunt ab incarnatione Domini etc.* Fiunt simul DCC. LXXXVIII. Hoc anno opus scribebatur. Pag. 119. Alia argumenta ex Victurio (Victorio) Massiliensi: *Si vis scire, quot horas luna in vnaquaque luceat nocte etc.*

12. Pag. 125. rubrica. *Incipit liber Ethici, Philosophico editus oraculo, a Hieronymo presbytero translatus in latinum. Ex cosmographia, id est, mundi scriptura edita Ethici philosophì cosmographi: Philosophorum schedulas sagaci indagatione inuestigans etc.* Desinit: *properauit in montem sacrum, arasque Iouis famosissimas.* In aliis quoque mss. haec versio Hieronymo tribuitur. Pag. 165. rubrica: *Incipiunt Hermeneumata, De decem speciebus medicamentorum: Hae sunt de animalibus terrenis, et marinis. Herbis, vel seminibus. Lignis, vel lapidibus. Floribus, vel lacrymis. Sucibus* (forte *succis*), *atque metallis. De graeco in latinum translata. Asarum, id est, bacca, siue vulgagine etc.* Sunt plura lexica de eiusmodi vocabulis. Secundum incipit: *Aarsicon, id est, baccus iuniperi*. Tertium de sola litera *P. De anteboluminis: Proaganta, id est, linea,* desinit: *Proxilocasia, brateus. Expliciunt Antebolumina Galeni.* Quartum, *De ponderibus etc.* sine ordine literarum alphabetico: *Calculus etc.* Quintum: *De herbis, vel pigmentis, Anesus herba etc.* Sextum: *Antrix, id est, rubor in superficie cutis.* Septimum iterum *Antebalumina Galeni*, al. *Antebolica*, al. *Antebolumina*; cum prologo. Haec a praecedentibus diuersa sunt. Ethicus, interprete Hieronymo.

13. Codex 1315. Regio-Vaticanus in fol. magno, seculi XV. eleganti charactere exaratus, mutilus in fine: collectio quorumdam operum de Musica. 1. Rubrica: *Incipit liber primus Anitii Manlii Seuerini Boetii de musica arte. Prooemium. Animum quidem etc.* Libri quinque cum figuris. Pag. 72. Sententia Macrobii de musica ex Commento Somnii Scipionis. Pag. 78. terg. Sententia Fulgentii de musica in libro *De fictitiis poetarum*. libri de musica.

excerpta ex Isidoro.

14. Pag. 81. rubrica: *Incipit sententia Ysidori de musica in libro Etymologiarum*. Sunt capita nouem ex lib. 3. de musica a cap. 14. ad caput 22. Sequitur pag. 84. rubrica: *De pedibus metrorum secundum Ysidorum. Pedes sunt, qui etc.* Desinit: *Dasian, et psilen facit. Explicit de pedibus metrorum secundum Ysidorum.* Sunt capita 16., et seq. libri 1. Etymol.

tractatus Isidori de harmonia.

15. Pag. 86. terg. rubrica: *Incipit tractatus Ysidori de armonia, et caelesti musica, et* VII. *consonantiis planetarum*; de quo dixi cap. 86. *Expliciunt sententiae Ysidori de musica. Incipit Enchiriadis Oddonis Abbatis de arte musica: Sicut vocis articulatae etc.* cum figuris, et scholiis, quae mutila sunt in fine.

Martyrologium Ferrariense.

16. Codex 1573. Regio-Vaticanus in 4. membranaceus seculi XI. ineuntis. Charactere recentiori initio id notatur: *Choisnyn Castri heraldus*; qui fortasse olim possessor libri erat. Primo loco est Martyrologium Ferrariense S. Petri, (nam totus liber videtur olim fuisse Monasterii Ferrariensis), et VI. idus octobr. celebratur *Transitus Sancti Aldrici Archiepiscopi Senon., et Abbatis huius loci.* Notantur quaedam ex veteri testamento, vt XVI. Kal. Aprilis: *Mulier seduxit Adam.* VIII. Kal. Aprilis. *Plasmatio Adae, Adnunciatio Dominica, immolatio Isaac, egressio filiorum Israel de Aegypto, et Crucifixio Dominica.* VIII. Kal. martii: *Cathedra S. Petri. Ver oritur.* X. Kal. Decemb. *Caeciliae Virginis. Hiems oritur*; et sic aestas, et autumnus. Sequitur tabula computi ecclesiastici: versus de hebdomada, *Prima dies Phoebi*, alii versus de signis, et mensibus: *Respicis Apriles aries Phrixee Kalendas etc.* Plures aliae tabulae, et explicationes de computo ecclesiastico.

Hericus.

17. Post hoc opus est rubrica: *Incipit Praefatio libri Herici de ratione compoti: Cum quibusdam fratribus nostris etc.* Hereticus artem etiam grammaticam edocuerat: citat Bedam. Scribebat anno 978., vt ex cap. 24. patet. Hic dicitur Helpericus a Pezio in Thes. Anecd. tom. 2. col. 183., qui obseruat in praefatione, mss. variare de anno, quo scribebat: nam alii indicant 975., alii 980., alii 1005., alii 1020., alii 1090. Haec varietas librariis tribuenda est, qui annum computabant, quo ipsi scribebant. Ad marginem codicis nostri recenti manu aduertitur initio, *scriptum anno 981.*, sed error hic est, quod non bene auctor notae ad verba Herici attenderit. Finis: *facilius assequamur. Explicit.*

Gaudeant, qui scripsit, et qui fecit, conscripti in libro perhemni. Epistola Abbonis Abbatis Floriacensis Monasterii. Amator Christi amator Abbo, Floriacensium rector, fratribus, et filiis G. et V. epe (forte *saepe*) *memini plus vobis voluisse prodesse, quam potuisse, quos viros desideriorum intueor. Idcirco magni cycli naturam, et de eo obscurissimam quaestionem enodare gestiens etc.* Nomina haec indicantur in margine *Goffridus, et Vmbertus*. Scribebat Abbo anno 1005. Plures sunt tabulae, et figurae de computo ecclesiastico, epactis etc.

18. Pag. 66. versa: *Incipit liber Astronomiae. Astronomia est Astrorum lex etc.* Caput 23. seqq. libri 3. Etymol. ad finem libri, *contemplatione perduceret*, Breulius *contemplatione collocaret*. Codex mendose scriptus est. Deinde *de praeparatione anni bis sexti. Primo igitur anno praeparationis bis sexti etc.* Tum, *Incipit liber de* XIV. *diuisionibus temporum. Diuisiones temporum quot sunt?* XIIII., *id est, atomus, momentum, etc.* Passim citatur Isidorus, *Isidorus diffiniuit, dicens*, et similia. Opus non ita exiguum, quod Bedae tribuitur tom. 1. eius operum. Pag. 89. *Incipit liber Astrorum caeli editus ab Isidoro Hispalensi Episcopo D. Fratri* (sic) *Sisebuto Hisidorus: Dum te etc.* Adest cap. 47. *De partibus terrae: Nunc terrae etc. centum octoginta millium stadiorum, et quinque existimauerunt*. Breulius *aestimauerunt*, et omittit *et quinque*. excerpta ex Isidoro.

19. Sequitur tabula geographica, qua supra est oriens, infra occidens, a manu dextra aspicientis meridies, a sinistra septemtrio, fere vt in alia, in qua, vt iam monui, praedicatio S. Iacobi narratur. Succedit aliud opus, De luna, et computo ecclesiastico, scriptum anno 826. *Si vis scire, quot horis lucet luna etc.* Deinceps annus tunc praesens videtur indicari 834. Haec, aut similia extant inter Anecdota Muratorii tom. 3. Sequitur: *Incipit expositio de literis, quo modo nominantur, et qualem sonum habent inter se. Quaeritur, quis primus literas etc.* Opus mutilum in fine: deesse videntur folia. aetas operis.

20. Subiungitur: *Incipit De libro numerorum primum: Ideo vnus liber de quinque etc.* Est S. Isidori liber in compendium redactus, nempe Commentarius in Numeros. Praeterea *De computo, vel loquela digitorum: De temporum ratione, Deo adiuuante etc.* Hoc etiam opus tribuitur Bedae, sed in edito tom. 1. alia praece- expositio in libr. Numer.

dunt. Post quaedam alia miscellanea rubrica literis longis, partim Carolinis, partim latinis: *Explicit hic liber Sancti Petri, quem ad honorem eius ego videlicet Gotifridus, et Vnbertus scribere fecimus in requiem nostris animabus*. Initio ergo seculi XI. scriptus liber est. Sequuntur charactere diuerso nomina Abbatum eiusdem Monasterii S. Petri sic: *Tempore Odonis Regis Abbas Engelelmus. Tempore Caroli* (Martelli), *et Rodulfi regum Francorum extitit Abbas Atto in hoc loco. Hildemannus tempore Lotharii. Christianus Abbas, et Archemboldus, et Rodulfus Abbates tempore Ludouici. Walfaudus Abbas tempore Chlotarii. Wuido Abbas, et Wuitbaldus tempore Lotharii, et Ludouici*. Primum nomen *Engelelmus* supra collocatur veluti extra ordinem. Character codicis est clarus, romanus, plerumque diphthongi non vno modo vnitae, aliquando disiunctae, puncta superne, pauci nexus literarum, et clari.

Libri Sententiarum. 21. Codex 1823. Regio-Vaticanus in 4. membranaceus charactere gothico hispano, quem *Cordellatum* dicunt: cuius specimen exhibui in Prolegomenis ad Dracontium pag. 59. Ad seculum X. reuocari potest. Sunt libri Sententiarum S. Isidori. Liber I. initio mutilus. Incipit a cap. 10. De Angelis: *Quorum creatori Spiritus Sanctus etc.* Finit opus, *Laetificandos includit. Explicit feliciter liber tertius. Deo gratias. Amen. Ego Ioannes, quamuis indignus Diaconus, qui hoc* (sic) *codicem exarauit* (sic) *omnes, qui hunc librum lecturi estis, orent pro me peccatorem* (sic) *si Deum habeatis protectorem*. Similis subscriptio legitur in Palaeographia Hispana tab. 14. num. 2., et in aliis mss. *Ioannes diaconus* excriptor fortasse ille ipse est, qui codicem Legionensem descripsit, recensitum cap. 85. n. 6. Ibi pag. 117. versa quaedam nota est De S. Ioanne Baptista, *imminente festiuitate paschali, decollatus est Ioannes, et reuoluto anni circulo in eadem festiuitate passus est Dominus*.

Quaestiones sacrae. 22. Fol. 118. *De quaestionibus difficilioribus veteris, et noui testamenti*, de quibus dixi cap. 64. Finit: *tradita consumebatur*. Recens manus aduertit, in editis pauca alia adhuc esse, sed desiderari opus sequens, De veteris, et noui Testamenti figuris.

Prooemia Isidori. 23. Pag. 158. sine vllo titulo, vel rubrica, quae quidem nunc appareat, sequitur: *Quaedam notissima nomina leguntur* (corrige *legis*) *et euangeliorum etc.* Hoc est prooemium libri Isidori Allegoriarum vet., et nou. test. Post finem prologi, *corrigenda iudicio*,

cum aliqua diuisione, sed sine rubrica: *Adam figuram Christi gestauit etc.* Post vetus testamentum in ima pagina, antiqua, sed alia manu: *Sequuntur significationes, seu figurae nominum, et rerum gestarum in libris noui Testamenti. Quatuor Euangelistae etc.* Finit: *resurrectione saturabuntur. Amen. Finis.*

24. Ibidem fol. 175. verso rubrica: *Inter natiuitatem Christi, et nostram hoc interest.* Pergit textus: *Quod omnis homo etc.* Et sic in aliis differentiis. Sunt differentiae rerum Isidori a differentia 6. vsque ad 13. *nunquam emolliat*: Breulius *emolliatur*. Sequitur n.15. *Inter infantiam etc. Prima hominis aetas.* Sic aliqua sumit, et finit in numero, vel cap. 31. *Fides est Diuinitatis confessio.* Nihil aliud in hoc codice, nisi quaedam notula, *De Aduentus celebrandi tempore.* Differentiae rerum Isidori.

25. Codex 1824. Regio-Vaticanus in 4. membranaceus seculi XIV. circiter charactere gothico germanico. Etymologiae Isidori, et sine titulo duae eius epistolae. *Tuae Sanctitatis*, et *En tibi*, quae sunt duae postremae apud Breulium ante Etymologias. Tum Index capitum primi libri, qui incipit: *Disciplina a discendo etc.*, sic pergit vsque ad finem capitis 4. Hoc loco inseritur rubrica: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit tractatus libri Aethimologiarum facti a beato Ysidoro episcopo.* Liber 1. De Grammatica: *Grammatica est scientia etc.* Caput 5. libri 1. Ita deinceps vsque ad verba *Nos aliquid contra Rutulos iuuisse nefandum est*, capite 30. libri 2. De Mathematica liber IV. *Mathematica graece, latine dicitur etc.* Capite vltimo libri 6. adduntur plura de anno solari, epactis etc., hoc ducto initio, *Annus solaris, vt maiorum constat solertia etc.*, desinit, *deinceps facilius assequantur.* Haec a Beda, aliisque fuse pertractata sunt. Etymologiae.

26. Sic multa in hoc codice genuinis Isidori Etymologiis addita sunt: quaedam alia in compendium redacta, pleraque confusa, et diuerso ordine exposita, atque in editis reperiuntur. Pag. 70. terg. ad marginem ita lusit librarius. *Ego sum, qui scripsi, et bonus homo sum.* An is est Alfonsus Bonihominis hispanus? In fine: *Expliciunt libri viginti Etymologiarum beatissimi Hysidori Spalensis episcopi. Deo gratias, amen.* Et recentiori charactere ascribitur, preces indictas fuisse a Romano Pontifice 15. Iulii 1524. occasione cuiusdam contagii. Interpolationes.

27. Codex 1838. Regio-Vaticanus chart. in 8., vel in 4. par- miscellanea.

uo, seculi xv. Plura, ac varia opera. Primo Vita Scholastica Bonuicini De Ripa (al. *de Riua*, vide Tiraboschium tom. 4. Hist. liter. Ital.) quae, vt hic notatum est, erat Bibliothecae S. Siluestri. Opus Bonuicini est carmen elegiacum, quo pueri ad virtutem informantur. Secundo D. Sclaui de Barro, *Consona dena a Iacobo Beneuentano per carmina ficta*. Carmen etiam elegiacum, quo virtutis via traditur; Tiraboschius tom. 4. agit etiam de Iacobo Beneuentano. Tertio Opusculum super matrimonio, quod latine incipit, sed continuatur lingua veteri italica: *In nomine Sanctae, et indiuiduae Trinitatis: Pone Domine etc. Venerabili Signori etc.* Quarto. *Indulgentiae concessae in festo Corporis Christi*. Quinto. *S. Anselmi Episcopi de Venetiis liber De natiuitate, passione, et resurrectione Christi*. Prosa leonina cum glossis. Sexto. De orthographia. *Quaero, quid sit orthographia etc.* Admiscentur versus technici: *Scripsit quidam Ioannes Iacobus De Ferrariis discipulus Posini de Mombellis*, (qui proinde auctor videtur) *post annum* 1470. Septimo. Oratio de Missa: *Grande onus etc.* Octauo. Prudentii Dittochaeum cum glossis, et Commento inscriptum *Prudentii liber de Columba*, de quo dixi in Prudentianis. Nono. Epitaphia Ioannis Vicecomitis Archiep., et Simonis Tridentini pueri martyris. Decimo, *Aethiopum terras iam feruida torruit aestas*, ecloga, et dialogus *inter Pseustim, et Alethiam*. Auctor christianus, sed opus ex veteri codice videtur descriptum: nam alicubi mutilum est. Interseruntur S. Cypriani versus *Est locus etc.* Postea continuatur ecloga. *Finis Die* 26. *Mensis Octobr.* 1474.

ecloga Theoduli.

28. Etsi in hoc codice eiusmodi ecloga est anonyma, tamen Goldastus eam edidit in Manuali biblico Theodoli episcopi nomine inscriptam, praemisso titulo, *Pseustis, Alithia*. Sed dubitat, an sit Theodolus, de quo Gennadius, qui floruit anno 475., an Theodolus episcopus Sedunensis, qui vixit anno 500. In Biblioth. med. aeui Fabricii asseritur, Thedulum italum seculo x. auctorem fuisse huius eclogae, qua scilicet comparantur miracula veteris testamenti cum veterum poetarum commentis: in quodam tamen ms. codice haberi, S. Ioannem Chrysostomum hoc carmen composuisse: plures quoque recensentur editiones. In multis ego mss. codicibus eandem eclogam reperi, in Vaticano 5161. membran., vbi *Theodolo* tribuitur in Vaticanis 1477. 1653. sub titulo *Theodoli*, vel *Theodori* ecloga *Paradisus*, siue *de fide* cum glossa: in Regio-Vaticano 1386.

hac

hac inscriptione : *Carmen de Patribus veteris testamenti*, *auctore Matthaeo Vindocinensi* : codex est membranaceus in 8. In Regio-Vaticano 1556. ex Inuentario, *Matthaei Vindocinensis*, *vel Theoduli carmen de Patribus veteris testamenti*. In Ottoboniano 279. chartaceo ex Inuentario, *Liber exodalis* (fortasse *eclogalis*, vel *dialogalis*) *carmine de creatione mundi*, *S. Ioanni Chrysostomo affictus*. In Ottobonianis 1502. 1961. 3145. *Theodolo*, vel *Theodoro* ascribitur. Eberhardus Bethuniensis seculi XII. poeta carmine tertio de versificatione apud Polycarpum Leyserum in Historia poetarum medii aeui inter alios poetas, quos laudat, ita de hac ecloga refert: *Veri cum falso litem Theodulus arcet*, - *In metro ludit theologia sibi*.

29. Codex 1850. Regio-Vaticanus in fol. paruo membranaceus seculi XIV. circiter : olim bibliothecae S. Siluestri. Initio charactere Etymologiae. recenti : *S. Isidori Hispalensis Episcopi Originum*, *siue Etymologiarum libri manuscripti*, *diuerso tamen ordine ab impressis*. Incipit rubrica : *De hostiis*, *holocaustis*, *atque sacrificiis*, *et quid eorum species singulae significent*. Videtur deletum caput X., nam sequitur caput XI. *De Sacramentis diuinis etc.* Praecedentia desiderantur. Post caput 15. liber VI. *De homine*, *et partibus eius*. In editis est liber XI. Libri 20. caput vltimum est 43. *De fabrorum fornace*. Postea liber 21. *De fabrica parietum*. Cap. 23. *De ornamento*. Finit : *et argento caelestis eloquii*. Sunt allegoricae expositiones, quarum specimen in Appendicibus exhibebo. Desunt folia, vt videtur. Sunt numeri arabici.

30. Codex 1852. Regio-Vaticanus in 4., vel in fol. paruo membranaceus. Charactere recentiori scriptum hoc est: *Chronicon Monasterii SS. Sergii*, *et Bacchi ad vrbem Andegauum*. Alia manu notatum, nihil fere in hoc Chronico ad Andegauos spectare. Puto, dici Chronicum eius Monasterii, quia ad eius vsum scriptum fuerat, et quaedam de eius Abbatibus, et de rebus Andegauensibus sunt inserta. Primo loco sine titulo Chronicon S. Isidori : *Breuem temporum expositionem*. Pag. 17. vers. *Iudaeos suo regno subditos ad fidem Christi conuertit*. *Hucusque Isidorus Hispaniensis huius Chronicae scriptor* : *vsque ad* V. *annum Eraclii claruit*, *et plurimos libros alios edidit*. Continuatur Chronicon eodem charactere a quodam Petro, vt recenti manu notatur. Incipit : *Eraclius autem crucem Domini a Cosdroe Rege*. Pergit eodem charactere vsque ad annum 1138. Ibi de Ludouico Rege : *Mortuo enim apud S. Iaco-*

Chronicon S. Isidori.

bum Guillelmo Pictauiensi Comite, filiam eius duxit : quumque in celebrandis nuptiis in Aquitania moraretur, pater eius mortuus est, apud S. Dionysium sepultus. Hic finit primus character. Sequitur alio charactere breue Chronicon ab anno 1138. ad 1158. Et alio charactere ab anno 1158. ad 1165., et alio diuerso ab anno 1165. ad 1180. *Obiit Ludouicus Rex Francorum*. Sic finit.

Damasus hispanus.

31. Annectitur Catalogus Abbatum Monasterii S. Sergii, fere deletus. Pag. 27. alio charactere satis antiquo aliud Chronicon, in quo res Andegauenses indicantur, ab anno 1067. *Apparuit cometa terribilis etc.* vsque ad 1157. Desinit : *celebrandum esse decernentibus*. Quaedam adduntur charactere recentiori gothico de anno 1180. 1181. seq. Character codicis est clarus romanus recens : virgulae supra duo *ii*, literae inter se arcte connexae. Additur in eodem codice charactere antiquiori romano seculi x. circiter : *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen. Incipit Episcopalis epistola S. Hieronymi presbyteri : Gloriam sanctitati tuae etc.* Ibi : *Vel quis contra Canones Apostolorum excessisse cognoscatur*. (Loquitur de Romanis Pontificibus, vt liquet ex contextu). *Epistola Damasi. Gaudet Ecclesia etc.* Damasus Hieronymo mittit Vitas Pontificum. Ibi : *Felix natus Romanus ex Patre Anastasio etc. martyrio coronatur, et capite truncatur . . . Qui etiam capite truncatus cum multis clericis, et fidelibus occulte iuxta muros vrbis allatus forma Traiana* III. *Id. Nouembr., et exinde christiani rapuerunt corpus eius cum Damaso presbytero, et sepelierunt eum in basilica supradicta via aurelia* XVII. *Kal. Decembr. in pace*. Ibi *Damasus natione Spanus ex patre Antonio etc.* Vltimi sunt 96. *Stephanus*, 97. *Adrianus ex patre Theodoro etc.* seculo VIII. Notandum, a Leone iuniore circiter quasdam vitas longiores esse. Antea etiam quaedam vberiores apparent. *De Gelasio Afro etc. Huius temporibus inuenti sunt Manichaei in Vrbe Roma, quos exilio deportari praecepit, quorum codices ante fores basilicae S. Mariae incendio concremauit*. Labbeus *in exilio . . . quorum quoque*. Auctor in num. 26. post Xystum, et ante Felicem, *Dionysius ex monachis, cuius generationem non potuimus reperire etc.* Nota diligentiam in quaerenda patria. Et videtur quidem huius Catalogi auctor Anastasio Bibliothecario antiquior esse, quum desinat in Stephano, et Adriano; quo magis comprobatur, Damasum re vera hispanum fuisse.

32. Codex 1953. Regio-Vaticanus in fol. magno, seculi VIII., aut IX. *Domino meo, et Dei seruo Braulioni Episcopo Isidorus*: literis magnis, quibus nonnullae exiguae immiscentur. Sex epistolae Isidori, et Braulionis. Post epistolas alio charactere antiquo sunt hi versus: *Virgo Dei genitrix, post partum virgo perhennis*. Sunt 32. vltimus: *Mille per effusos vincis quos luminis orbes*. Hos versus descriptos habeo, in appendice I. ad Etymologias edendos. Succedit index capitum libri I. etc. Sunt libri omnes 20. Etymologiarum. In fine: *Explicit Etymologiarum*. Liber scriptus eleganter, duas in columnas diuisus: character romanus: puncta inter medias literas: diphthongi disiunctae, et coniunctae: aliquando sunt virgula, et punctum, sed, vt videtur, a recentiori manu. Pag. 102. recentiori manu interseruntur hi versus: *Esse duum voces rerum sibi contrahit omnis, - Ex quibus est primum substantia nomine scitum, - Cuius morte suum mox occidit esse secundum. - Quod si forte cadit, subiecti formula stabit*. Videtur aenigma. Libri sunt 20., sed aliquando non solito ordine distincti sunt. Etymologiae.

33. Codex 2034. Regio-Vaticanus chartaceus in fol., olim bibliothecae S. Siluestri, (in monte Quirinali, vt puto.) *Eusebii Pamphili Liber de temporibus incipitur. Adiuratio Prosperi. Adiuro te, quicumque hos descripseris libros, per D. N. I. C., et gloriosum eius aduentum, in quo veniet iudicare viuos, et mortuos, vt conferas, quod scripseris, et emendes ad exemplaria ea, de quibus scripseris, diligenter: et hoc adiurationis genus similiter transcribas, et transferas in eum codicem, quem descripseris*. Praefatio Hieronymi etc. *Vetus iste disertorum etc.* Eusebii praefatio: *Moysen gentis etc.* Eusebii Chronicon. *Incipiunt tempora etc.* vsque ad vicennalia Constantini: *Hactenus Eusebius: deinceps Hieronymus*. Vsque ad mortem Valentis. Sequitur Prosper vsque ad Consulatum Valentiniani VI., et Nonii. His absolutis, p. 90. est rubrica: *Incipit Chronica Eusebii Caesariensis*, de qua vide cap. 61. Subinde rubrica, *Chronica Beati Isidori: Adam vixit annis* CCXXX., *et genuit Seth, a quo filii Dei etc.* fere vt cap. 39. lib. 5. Etymol. Finit. *Heraclius annis* XXVII. *Huius quarto, et quinto religiosissimi Principis Sisebuti in Hispania iudaei baptizantur. Residuum sextae aetatis tempus soli Deo est cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsque ad praesentem decimo nono* (sed videtur correctum *decimum annum*) *gloriosi Recenst* (*Reccesuin-* Chronicon Isidori.

thi, *principis*, *qui est era* DCXVI. *Amen*. Ad marginem: ꝟ DCCCXXXIIII. Rubrica. *Explicit Chronica Beati Isidori*. *Deo gratias*. *Amen*.

Palmerius. 34. Sequitur: *Matthei Palmerii Florentini De temporibus*, *Ad Petrum Cosmae filium Medicem*: *Animis nostris etc.* Extat in hoc codice integrum Chronicon Palmerii. In fine praefationis: *Rogo igitur illum*, *qui aliquando hunc librum transcribet*, *vt diligenter eodem seruato ordine conscribat*, *et quod transcripserit*, *ad exemplaria conferat*, *et emendet*. Pergit vsque ad annum 1448. De auctore, et editionibus operis consulendus Fabricius in Biblioth. medii aeui.

libri Sententiarum. 35. Codex 2093. Regio-Vaticanus in fol. seculi XIV. circiter. Initio charactere antiquo: *Liber Sanctae Crucis de Vrbe Ordinis Carthusiensis*: et alio charactere: *Carthusiae Romanae primus*. *Pastorale Beati Gregorii Papae*. Post Pastorale pag. 54. rubrica: *In Nomine Domini*. *Incipiunt capitula de libro Sententiarum Domini Isidori Spalensis Episcopi*. Sunt liber 1., et 2. Sententiarum, et liber 3. vsque ad caput *De iustitia Principum*, et verba: *Reges vitam subditorum facile exemplis suis vel aedificant*. Desunt folia. Character semigothicus, multi nexus, literae arcte inter se connexae.

CAPVT CII.

Bibliothecae Vaticanae Palatinae codices mss. 13., quibus Isidori opera continentur. Homiliae veterum Patrum. De Isidori commentariis literalibus. Liber de ortu, et obitu Patrum, et quaestiones in vetus, et nouum testamentum nondum editae in codice antiquissimo romanis literis maiusculis exarato. Plura Etymologiarum exempla.

Bibliotheca Palatina pretiosa. 1. Vetustis, ac pretiosis mss. exemplaribus bibliotheca Palatina, ad Vaticanam translata, referta est; neque solum iis, quae ex Floriacensi monasterio per Bongarsii manus ad Palatinam peruenisse cap. 99. num. 3. dicebam, sed multis aliis praeterea, quae olim in antiquissimis monasteriis Fuldensi, et S. Nazarii in Laurissa asseruabantur, et ad bibliothecam vaticanam simul cum tota Palatina dono Maximiliani Ducis Bauariae anno 1623. transierunt, vt refert Leo Allatius ad Hexaemeron Eustathii Antiocheni pag. 151., et De synodo Photiana pag. 288., qui ipse ad eam auehendam missus fuerat; quarum etiam bibliothecarum index, seculo XI. circiter

confectus, in codice 1877. adhuc extat, a me alibi commemoratus. Praetermissis igitur codicibus Palatinis 59., et 60., de quibus satis iam cap. 65. dictum, 226., et 233., de quibus cap. 46., ad alios recensendos accedo.

2. Codex. 67. Palatinus in fol. paruo membranaceus, quem Blanchinus tom. 2. Euangel. Quadrupl. pag. 604. ita describit: *Descriptio codicis Palatino-Vaticani signati num. 67., qui scriptus videtur ineunte seculo* XI. *Specimen characterum exhibetur num. 2. tabulae* VI. *positae post paginam 60. In ipso autem haec continentur: Homelia Sancti Isidori, quae incipit, Breuis est huius mundi felicitas etc. Item Sermo de falso amico: Protector, et nutritor etc. Deinde haec oratio ad Deum, quae ante psalmos poenitentiales recitabatur: Miserere, Domine, miserere etc. Post haec extat imago Eremberti, prosternentis se ante S. Martinum episcopum cum hac epigraphe: Pius Pontifex Sanctus Martinus dona indulgentiam humili seruo tuo Eremberto te supplicanti. Mox sequuntur* XVI. *psalmi poenitentiales, quorum postremus est, Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam etc. In fine autem huius psalmi ita legitur: Christe audi nos etc. Demum codex explicit cum commentario Psalterii imperfecto, cuius exordium hoc est, Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Ista vox est poenitentium etc.* homilia Isidori.

3. Haec Blanchinus, qui orationem ante psalmos poenitentiales totam transcribit, vti etiam preces post eosdem psalmos. Non desunt, qui codicem antiquiorem putent, et ad seculum IX. referant. Peritus ex specimine characterum, quod Blanchinus exhibet, iudicium ferre poterit. Character paginarum, quae psalmos praecedunt, minor est, sed aeque antiquus. Auctorem commentarii crediderim esse ipsum Erembertum, qui cum S. Martino depictus est: nisi malis, non auctorem, sed excriptorem esse libri. Commentarium desinit, *vsque praemium consequatur*. De homilia, vel homiliis S. Isidori dixi cap. 72. Erembertus.

4. Codex 216. Palatinus membranaceus in fol. paruo oblongo, seculi XI. circiter. *Incipit Expositio Sancti Augustini in libro Genesis contra Manicheos: Si eligerent Manichei, quos deciperent etc.* Liber secundus solum incipit, et post pauca verba deficit. Homilia S. Augustini de aduentu Domini: *Propitia diuinitate etc.* Alia S. Augustinus.

eiusdem *Ad Sanctam*. Incipit: *Laetam, et desiderabilem, gloriosam, ac singularem solemnitatem, hoc est, Natiuitatem Domini*.

excerptum ex Isidoro.

5. Sequitur rubrica: *Incipiunt Omilia de natali Domini*: *Legimus Sanctum Moysem, populo Dei praecepta dantem*. Non apponitur auctoris nomen: nihilominus subiungitur, *Item alia homilia eiusdem, Audite fili lucis, adoptati in regnum Dei*. Hic *eiusdem* fortasse est *eiusdem festi*. Deinde duae homiliae anonymae in festo S. Stephani: *Hesterno die natalem*. *Stephanus beatus, et primus*. Pag. 39. terg. rubrica: *Incipit homilia in natali S. Iacobi, et S. Ioannis Euangelistae*: *In illo tempore accessit ad Iesum mater etc. possumus: ait illis: calicem salutaris accipiam, et nomen Domini inuocabo. Statimque infert: quis iste sit calix etc. Item alia eiusdem: Post haec adsumpsit Iesus Petrum, et Iacobum, et Ioannem etc. Illud vero quaerendum est, quare Petrus, et Iacob, et Ioannes hic, et in aliis Euangeliorum locis separentur a ceteris etc.* In hac homilia versus finem sic procedit oratio: *Ioannes Apostolus, et Euangelista, filius Zebedei etc.*, ad marg. additur: *Iste est Ioannes Apostolus etc.* Desinit: *puluis ebulliat: qui viuit, et regnat in secula*. Ex lib. Isidori De ortu, et obitu Patrum. Sequitur homilia anonyma De SS. Innocentibus: *Hodie, fratres charissimi, natalem illorum infantium colimus, quos ab Herode etc.*

Vita S. Landeberti.

6. Pag. 52. terg. seq. rubrica: *In Christi nomine incipit vita, vel obitus Sancti Landiberti Pontificis, qui passus est* xv. *Kal. Octobr. in villa . . . curante Leodio, vbi et ipse Dominus Apostolicus requiescit in pace*: *Si paganorum figmenta sacua, et nefanda prolixa student pompa, et plurima mendacia codicibus suis commendare, vt eorum vana gloria discurrat, cur nos Christiani salutiferi taceamus miracula Christi, cum possumus* (sic) *vel tenui sermone aedificationes de historia Sanctorum pandere hominibus? Ergo quamuis tantae rei narrationem sancti viri Landeberti Pontificis etc.* Exordium petitum est ex Sedulio lib. 1. initio. Landebertus in villa Leodio dicitur passus infra: sed in titulo inter *villa*, et *curante Leodio* quaedam literae sunt, quas non assequor. Vita haec Landeberti, seu Landiberti, aut Lamberti tribuitur Godeschalco Diacono apud Bollandianos. Vide Fabricium Bibl. med. verbo *Godschalcus*. Pag. 76. Homilia S. Augustini: *Fratres dilectissimi, faciamus bonum ad omnes etc.*

excerptum ex S. Isidoro.

7. Pag. 79. terg. rubrica: *Excarpsum ex libro S. Esidori de*

flagellis Dei: Diuinae sapientiae subtilitas sicut interius vt testis scrutatur conscientias, ita exterius etc. Desinit, *et quum dies iudicii venerit, non cum impiis, et peccatoribus puniantur, sed cum iustis, et misericordibus peruenire ad aeterna praemia mereantur: ipso adiuuante etc.* Ex cap. 1. libr. 3. Sententiarum, aliis adiunctis.

8. Pag. 83. homilia S. Augustini: *Pius Dominus, et misericors, Fratres charissimi, per Prophetam nos exhortatur ad compunctionem etc.* Pag. 85. terg. rubrica: *Incipit Excarpsum Sancti Hesidori feliciter: Dilectissimi*, (forte *Dilectissime*) *omni hora habeto mortem prae oculis tuis: De morte tua etc.* Ex Synonymis S. Isidori, et aliis operibus. Desinit, *grauius pertrahunt, ita vt sint nouissima illius peiora prioribus*. Illico rubrica: *Incipit liber Sancti de disperatione peccantium*, (non exprimitur nomen *Sancti.*) *Non per locorum spatia, sed affectu bono, vel malo itur, recediturue a Domino*. Desinit, *quales circa vitae finem erimus*. Haec sunt ex cap. 14. lib. 2. Sententiarum. Illico rubrica: *Incipit liber de die Iudicii, de disperatione peccantium, Sancti Esidori. Rogo vos, fratres charissimi, et cum magna mortalitate* (*humilitate*) *ad felicitatem hoc nullus ex vobis succenseat*. Desinit: *meritis adquiramus*: De hoc libro infra dicam. alia excerpta ex Isidoro.

9. Pag. 96. terg. rubrica: *Incipit admonitio S. Fausti. Modo, fratres charissimi, quum diuina lectio legeretur, audiuimus Apostolum terribiliter nos, et salubriter admonentem etc.* Pag. 100. rubrica: *Incipit excarpsum de epistola Sancti Fratali* (sic videtur) *de vita Christianorum: Rogo vos, fili, et paterna pietate commoneo etc.* Pag. 104. rubrica: *Incipit epistola S. Augustini de igne purgatorio: In lectione apostolica, quae nobis paulo ante recitata est, fratres charissimi, audiuimus Apostolum dicentem: quia fundamentum aliud nemo potest ponere etc.* Pag. 109. rubrica: *Incipiunt dicta S. Hieronymi, quam* (sic) *qui legerit, et opere impleuerit, vitam aeternam possidebit: Dilectissimi fratres, oportet nos humilitatem habere, praeceptum Dei custodire etc. B. Augustinus ait: Veritas mundat, vanitas coinquinat . . . Hieronymus ait: Non quaeras gloriam etc.* Non sunt Hieronymi tantum sententiae. Pag. 116. Homilia de Epiphania. *Sicut iam aliquando charitati vestrae suggerimus*. Pag. 121. terg. repetitur homilia S. Augustini de purgatorio igne, nonnihil diuersa, in multis eadem. Sequitur initium vitae, siue visionis veteres homiliae. excerpta ex Isidoro.

S. Pauli, qui vidit in regno Dei opera iustorum, et poenas impiorum. Pag. 127. Homilia S. Augustini ad populum: *Charissimi, ad memoriam nostram reducimus etc.* Nihil aliud in hoc codice, qui nonnullas literas Longobardicas habet, et plures nexus in titulis literarum inter se connexarum, et immixtarum. Sed quod attinet ad Isidori indicata opera, haec a nobis obseruanda sunt. Pag. 47. terg. est caput 73. De ortu, et obitu, al 72. Ibi, *recumbens, euangelii sui fluenta*. Breulius *recumbens, et euangelii fluenta*. Quaedam in mss. adduntur, quae in vberiori libro de ortu, de quo cap. 61. dixi, extant, scilicet, *derelictus est filius. Iste vero Apostolus, et Euangelista a Domino nostro electus, atque dilectus est in tanto amore dilectionis, vt in coena super pectus eius recumberet, et ad crucem astanti soli matrem propriam commendaret, vt quem nubere volentem ad amplexum virginitatis asciuerat, ipsi etiam custodiendam Virginem traderet. Hic dum euangelium Christi in Asia praedicaret etc.* Cetera fere cum Breulio. Omittit: *Quieuit autem apud Ephesum* VI. *Cal. Ianuarii*.

descripta. 10. Pag. 79. terg. *de flagellis Dei etc.* cap. 1. lib. 3. Sentent. in modum homiliae, vt ex fine colligitur. In mss. *In hac etenim vita Deus parcet impiis, et tamen non parcet electis: in illa parcet electis, non tamen parcet iniquis*. Initio *Miserere, Domine, misero Hysidoro* (sic). Non procedit, nisi ad verba: *Nam iniquius post mortem*. Pergit eodem contextu: *Charitate splendidus, eleemosynis candidus etc.*, quae ad verbum non reperiuntur apud S. Isidorum, sed videntur desumpta ex eius operibus, etiam ex iis fortasse, quae perierunt. Ibi pag. 85. terg. ex lib. 1. Synonym. post med. cap. *Relucta*, et lib. 2. Sentent. cap. 13. de poenitentia, cuius finis est: *peiora prioribus*, quaedam leuiter mutata. Mendose omnia scripta. Subinde partim rubris, partim nigris literis: *Incipit liber de disperatione peccantium Sancti Esidori*: correctum *De die iudicii*. Verba *Sancti Esidori* rubra sunt, et a prima manu, vt videtur: fortasse titulus primus fuit: *Explicit de disperatione peccantium. Incipit de die iudicii Sancti Esidori*. Sermo, qui sequitur, est, *De die iudicii, et de poenitentia*. Ibi *quare vobis tam frequenter tremendum, et vtiliter expauescendum diem iudicii insinuare contendo etc.* Extat inter appendices S. Augustini, vt dixi cap. 82.

carmina. 11. Codex 239. Palatinus membranaceus in fol. oblongo seculi x.,

culi x., aut xi., charactere claro gallico, siue cursiuo, diphthongis solutis, punctis, virgulis, paucis literarum compendiis. *Incipit Exhortatio Prosperi ad vxorem, Age, precor, mearum etc.* Desinit: *Vna sit, atque duos spiritus vnus alat. Incipiunt sententiae generales in singulis versibus: Vtilibus monitis.* Desinit: *Aspera perpessu fiunt iucunda relatu.* Extant apud Hildebertum. Sine titulo aliae sententiae per alphabetum: *Aut amat, aut odit mulier, nihil tertium.* Desinit initio literae *L. Longum est, quod flagitat cupiditas.*

12. Pag. 6. terg. rubrica: *Incipit liber Chronicorum Sancti Esidori Episcopi iunioris: Breuem temporum seriem etc.* In prologo: *vsque ad Augusti, Eraclii, vel Lotharii, ac Sisebuti regis principatum etc.* Intrusum fuit nomen *Lotharii. Prima aetas seculi. Sex diebus rerum omnium creaturam Deus formauit.* Quaedam omittit, quaedam addit, vel mutat. In *Enos* post *natura Dei* omittit *Per idem tempus impleuit.* In Cainan addit *genuit Mahuhiahel, cuius nomen interpretatur: Quis est Dominus Deus, vel ex vita Deus.* In Enoch: *existimant. Sciendum, quod vsque ad diluuium, vbi in nostris codicibus ducentorum, et quod excurrit, annorum genuisse quis dicitur, in hebraeo habeat centum annos, et reliquos, qui sequuntur.* Ad marginem citatur *Hieronymus.* Inseritur postea: *Famosa quaestio est etc.*, et ad marg. *Hieronymus iterum.* Deinde pauca interseruntur, plura omittuntur. Ad ann. 5621. *Hac tempestate Pelagius Britto aduersus etc.* Editi omittunt *Britto.* Ad ann. 5801. *Ad fidem catholicam reuertuntur. Hoc tempore Sanctus Gregorius Romae episcopus insignis celebratur. Eodem quoque tempore Abares aduersus romanos dimicantes auro magis, quam ferro pelluntur. Phocas etc.* Alia omittit. Ad annum 5814. *conuertit. Fiunt igitur ab exordio mundi vsque ad eram praesentem anni* V.DCCCXIII., *hoc est, in anno* V. *imperii Eraclii, et quarto religiosissimi Principis Sisebuti. Additi sunt iuxta quod post Eraclius regnauit, et Chlodoueus Rex Francorum in anno* VI. *regnat. Additi sunt ad eram suprascriptam anni* XXXVI., *quod cum ipsos* (sic) *debeant supputare. Residuum seculi tempus etc.*, vt Loaisa: *consummatio seculi est*: rubrica. *Explicit liber Breuiarium temporum a Sancto Esidoro Episcopo diligenter collectum iuxta Historiae fidem. Amen. De Monasterio S. Nazarii.* Chronicon primum interpolatum videtur post 36. illos annos, ex quo hic codex descriptus videtur seculo x., aut xi.

Chronicon Isidori.

S. Gregorius Magnus. 13. Codex 267. Palatinus chartaceus in fol. Primum *Pastoralia S. Gregorii* : *Pastoralis curae etc.* Deinde S. Bonauenturae *liber meditationum, qui imago vitae aeternae nuncupatur* : incipit; *Flecto genua mea etc.*

libri Sententiarum. 14. Pag. 60. terg. *Incipit liber primus beati Ysidori Episcopi de ecclesiastica institutione, et cetera, qui intitulatur alias de summo bono* : *Ysidorus de summo bono, sententiae Isidori* : *Summum bonum etc.* Cap. 19. libri 1. *De septem regulis etc.* Caput penultimum est 30., caput vltimum inscribitur 32., sed debet esse 31. Libri 2. sunt capita 44. Libri tertii capita 39., vltimum *de carnalibus sacerdotibus*. Sequitur *liber quartus, caput* 1. *de iracundis doctoribus*. Ita deinceps numerantur capita : margini eodem charactere ascriptum est *Liber quartus*. Sunt capita 17. Desinit, *Laetificandos conclusit*.

De profectibus Religiosorum. 15. Pag. 109. *Tractatus de septem profectibus religiosorum* : *Profectus religiosorum septem distinguuntur processibus*. Anonymum opus. Citatur ibi Bernardus. Desinit : *aut gratias agimus pro acceptis, vel promissis, quae nobis Dominus concedat. Amen*. Deinde : Meditatio super *Miserere* Ven. Anselmi Cantuar. Episc. *Fortissime Deus*.

spuriae epistolae. 16. Pag. 517. *Epistola Beati Eusebii ad Damasium* (sic) *Portuensem Episcopum, et ad Senatorem Romanum de morte gloriosi Ieronymi Cardinalis, et Doctoris eximii*. Senator vocatur *Theddonius*. Epistola S. Augustini ad Cyrillum Hierosolym. Episc. De laude S. Hieronymi. Epistola Cyrilli ad Augustinum de miraculis S. Hieronymi. Spuria haec omnia, et iam edita. In fine est Registrum in libros Sententiarum, siue de summo bono, vbi capita 19., et 20. libri 1. coniunguntur sub vno titulo : *De septem regulis*. Post libri tertii cap. 39. additur : *Registrum quarti libri de summo bono*.

monasterium in Franchentail. 17. Codex 275. Palatinus membranaceus in 4. seculi XIII., vt videtur. Initio charactere satis antiquo : *Iste liber pertinet Monasterio Beatae Mariae Magdalenae in Franchentall inter Spiram, et Wormatiam Canonicorum Regularium Ordinis S. Augustini Episcopi, et Doctoris*. De hoc monasterio quaedam monui in Prolegom. ad Sedulium pag. 37.

antiquarius correctus. 18. Pag. 1. est versus quidam in quadrum positus literis ro-

manis rubris, et nota intra quadrum charactere veteri : *Ista scriptura in quadrum posita est versus, in quo vltima syllaba, scilicet RVS superabundat, qui talis est : Bresit dictando patenter inhaesit Isidorus*. Fallitur Antiquarius. Legendum quippe : *Isidorus Bresit dictando patenter inhaesit*, cum rhythmo, et tertia breui in *Isidorus*, vt in continuatione Chronici Isidoriani nomine Ildefonsi, et in versibus bibliothecae Isidori ex codice Archiuii Vaticani. Titulus manu non ita antiqua : *Isidorus in vetus testamentum a principio Geneseos vsque transmigrationem*.

19. Ante Isidori expositionem a principio vsque ad fol. 33. sunt quaedam obseruationes biblicae, ex Patribus petitae, praesertim ex Isidoro, qui passim citatur. Laudantur etiam Augustinus, Hieronymus, Victor, Gregorius, Philippus. Pag. XI. *De illo autem altero caelo, quod est corporale, Petrus dicit : qua (aqua,) quae erat intra mundum in medio illius primi caeli, terraeque spatio, quasi gelu concreta, et crystallo solidata distenditur*. obseruationes biblicae.

20. Initium huius operis est : *In principio creauit Deus caelum, et terram etc.* vsque *requieuit ab opere, quod patrarat. In Diuina Scriptura* IIII. *sunt, quae requiruntur, persona scriptoris, tempus scribendi, locus scriptionis, qualitas doctrinae*. Fortasse in hoc opere insertae sunt expositiones nonnullae literales Isidori. Pag. 2. post verba : *Fecit Deus*, additur, *ecce habes Patrem : In principio : ecce habes filium. Spiritus Dei ferebatur : ecce habes Spiritum Sanctum*, rubrica : *Isidorus : Igitur iubet Pater, facit Filius, viuificat Spiritus Sanctus : vna cooperatio semper in tribus. Quod enim dixit Pater, hoc et Filius, et Spiritus Sanctus dicit* (vel *dicunt*). *Quod facit Filius, hoc et Pater etc.* excerpta ex Isidoro.

21. Pag. 3. rubrica : *Isidorus : Alii interpretati sunt hunc locum non legitime : Dicunt enim, non esse Spiritum Sanctum, sed de altero Spiritu dictum, qui est Spiritus Dei, e quibus est Victorinus. Quibus interrogandum est de illo spiritu, si est creatura, annon, etc.* specimen.

22. Pag. 7. rubrica : *Isidorus. In libro de natura rerum sic dicitur : Aegyptii autem ex initio noctis sequentis diei originem trahunt* (Breulius *tradunt* minus bene). Ibid. *Isidorus dicit in libris Sententiarum, Ante omnem creaturam Angeli facti sunt, dum dictum est : Fiat lux*. Pag. 32. rubrica, *Isidorus de eo, quod Rex fuit Christus : Rex fuit Christus, vt Angelus praenunciabat, dicens : Et* alia specimina.

regnabit in domo Iacob etc. Et fuit Sacerdos, sicut Psalmista dicit: Tu es Sacerdos in aeternum. Ibidem rubrica: *Isidorus de nominibus Mariae: De nomine Sanctae Mariae, et de numero mulierum, quae in Euangeliis Mariae nominantur. Maria in hebraica lingua Domina, seu illuminata sonat. Domina autem dicitur, quia Dominum caeli, et terrae in vtero portauit. Inde meruit Domina nominari. Et rursus illuminata dicitur, quia fulgente sole iustitiae Virginis ex vtero orto illa illuminata fuit, et totus mundus illuminatur.*

expositio in vet. testam.

23. Expositio Isidori in Genesin incipit pag. 33. post rubricam, *Isidorus de verbo alleluia. Sumpta itaque sunt ab auctoribus Origene, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Cassiano, Augustino, Fulgentio, ac nostris temporibus insigniter eloquenti Gregorio. Incipiunt capitula libri Genesis etc. Creatura caeli, et terrae etc. Principium Christus est etc.* Hic rubrica. *Isidorus de caelo etc.* Frequens est capitum diuisio. Pag. 68. eodem contextu sine rubrica expositio Exodi: *Quaedam mysteria . . . fastidium*. Rubrica. *De incremento fidelium: Primo omnium etc.* Pag. 82. terg. *Explicit exodus. Incip. Capitula in libro Leuitico*: non additur fragmentum codicis Collegii Bononiensis S. Clementis. Deinde Numeri. Deuteronomium. Liber *Iesu Naue*. Desinit *maiora non subigit*: Breulius *maiora non subiicit*: Liber Iudicum etc. *Explicit expositio libri Iudicum. Incipit liber Ruth. Videamus nunc et Ruth etc. qui pollicitus est per filium suum etc.* In tria capita diuiditur. 1. *De conuersione gentium.* 2. *De S. Ioanne Baptista: Primo quidem etc.* 3. *Item de S. Ioanne, et Christo: Quod excalciat se*. Tum libri Regum: pag. 128. terg. *Explicit liber tertius*.

descriptio.

24. Pag. 129. rubrica: *Incipit liber* 1. *in Iesu Naue: Donauit Deus nomen etc.* (opus Rabani). Pag. 154. terg. *Explicit liber vndecimus. Incipit liber secundum Rabanum Episcopum duodecimus*. Pag. 178. rubrica. *Incipit liber* XXVI., *sed respondet* XVI. Plura alia hic extra librum Iosue adduntur De Iephthe, de Samsone etc. Et pag. 182. rubrica: *De Machabaeis fratribus. De Machabaeis quid eloquar fratribus?... suntque vniuersa consummata per D. N. I. C.* Est caput Isidori de Machabaeis. Quod praecedunt alia ex Esdra. Apparet, codicem male compactum, atque Isidori expositionem cum aliis permixtam. Vltima rubrica codicis est, *Item de Regibus, et Prophetis*. In primo opere biblico pag. 6. citatur Isidorus de die-

bus mensis 30., aut 31. etc. *Primus dies seculi est dies dominicus etc. Qui vult probare, consideret expositionem S. Theophili de ratione paschali; qui fuit Archiepiscopus Caesareae Palaestinae: qui rogatus a Victorino Papa vrbis Romae episcopo, vt ordinaret rationem de paschali die, vocauit episcopos Asiae etc. Quem credimus seculi primum, nisi dominicum diem? Respondit Teophilus: Probate hoc. Illi responderunt. Et factum est vespere, et mane dies vnus.* Ex actis, quae sunt in exemplari Etymologiarum Archiuii Vaticani, de quo cap. 107. Hic codex seculo XIII. exaratus videtur.

25. Codex 276. Palatinus in 4. magno fere quadro, membranaceus, charactere claro, cursiuo, seculi X., aut seq. Initio charactere antiquo notatur: *Liber monasterii Laurissensis. Qui furetur, hic daemonis ense secetur*: rubrica: *Incipiunt capitula. I. De natiuitate Samuelis etc.* Sunt 21., vt apud Breulium. *Expliciunt capitula. Incip. explanatiuncula Sancti Isidori in lib. Regum. Post librum Iudicum sequitur Regum etc.* Deinde, *Incipit interpretatio in lib. Reg. secundum*. Capita sex. Libri 3. capita 9.: sed abest postremum sic indicatum: *De Heliseo, et virtutibus eius, caput* VIIII. Lib. 4. capita 8. Post caput 8. *altipeta superbia . . . confingendo requiescit*, (Breulius *confitendo*) sunt fragmenta, nondum edita. Rubrica: *De vnitate fidei, et charitate, quae plenitudo legis est. Quid vir vnus etc. De Elcana etc.* Pag. 33. alia rubrica: *De proximi, vel defuncti fratris copula: Ex lege proximo defuncti*, corrige, *proximi*. Pag. 38. *Incip. capitula de libro Esdrae*: distinguuntur 4., quae apud Breulium sunt 3. *Incipit interpretatio S. Isidori in lib. Esdrae. Nam quod etiam post 70. annos, secundum eiusdem Ieremiae prophetiam*. Breulius *eiusdem Esdrae*: in fin. c. 8. l. 4. Reg. citatur Ieremias propheta. Desinit *non iteramus*. Rubrica: *Incipit de libro Machabeorum: De Machabeis autem quid fratribus eloquar . . . . vniuersa mysterii consummata, per D. N. etc. Amen. Explicit feliciter. Christo Deo gratias. Ysidori Spalensis Episcopi hi extant versus etc.* scilicet versus bibliothecae, de quibus cap. 81. explanatio Isidori in lib. Regum.

26. Pag. 41. *Incipit praefatio: Dilectissimo fratri Nothelmo Beda salutem. Quae de libro Regum etc.* Sunt capita 30. *Incipit ipse liber quaestionum in Regum. Quod ait Propheta etc. Intrate in gaudium Domini vestri. Explicit liber quaestionum in Regum.* Nihil aliud in hoc pulchro codice. Beda.

Prooemia Isidori.

27. Codex 277. Palatinus membranaceus in 4., litera romana quadrata exaratus seculo VIII., aut IX., vnitis inter se verbis, atque magnae antiquitatis ceteris argumentis, et indiciis. *Incipit liber premiorum* (sic) *siue prefationum veteris, nouique testamenti*. Charactere recentiori additur: *S. Isidori Hispalensis. Incipit prologus: Plenitudo noui, et veteris testamenti, quam in canone catholica recipit ecclesia, iuxta vetustam priorum traditionem ista est*. Desinunt prooemia veteris testamenti: *factaque legationum. Explicit de vetere storias* pro *historia*.

Prooemia noui testamenti.

28. Pag. 18. sine vllo titulo: *Quamuis quadrifaria sit, vna est tamen etc.* Deest *Euangeliorum praedicatio* ante *quamuis*. Haec sunt prooemia noui testamenti. In fine: *lignum vitae, Dominum nostrum Iesum Christum. Explicit.*

lib. de ortu, et obitu Patrum.

29. Illico pag. 22. sine inscriptione prologus libri de ortu, et obitu Patrum: *Quorumdam Sanctorum, nobilissimorumque etc.* Index capitum 83., sed in opere sunt capita 84.; nam in indice Marcus praetermissus fuit.

Chronicon vetus.

30. Post hunc librum pag. 56. *Incipit auctoritas operis praesentis: Christe faue votis bonis. Iam tempus est, vt se veritas etc. insederit thalamo. Explicit*. Hic est prologus. Sequitur rubrica. *Incipit namque historia chronica, quod* (sic) *etiam pari modo explicuerunt Clemens, vel Theophilus, dilectissimi dei episcopi chronographi, et dilectus autem dei chronographus Eusebius Pamphiliensis*. Chronicon incipit: *Anno autem* XLII. *Octauiani Augusti Caesaris natus est Dominus*. Fuse enarratur, et exponitur historia euangelica: et subiungitur breue chronicon imperatorum ab Augusto ad Iustinianum, qui regnauit annos XXXIX., et dimidium, et Iustinum ann. VIII. *Explicit Chronica, deo gratias, amen.*

quaestiones biblicae Isidori.

31. Pag. 28. rubrica: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipiunt quaestiones Sancti Hysidori tam de nouo, quam de vetere testamento: Dic mihi. Quid est etc.* Desinit *per aquas diluuii*. Opus Isidori nondum editum, vt dixi cap. 64.

miscellanea.

32. Pag. 89. rubrica: *Incipit epistola de supputatione dierum: Anni cum mensibus etc. traditionum bissextum*. Pag. 90. terg. *Item computus: Quum omnes apostoli etc. ad pascha celebrandum. Explicit*. Hoc pertinet ad Concilium de paschate celebrando, a Theophilo coactum, quod auctius, et correctius inter libros Etymologia-

rum codicis archiuii Vaticani reperitur. quam in collectionibus editis Conciliorum. Pag. 92. *Incipit sententia Papae Leonis de apocryphis scripturis: Curandum ergo est. etc. prout ordo poscit, leguntur.*

33. Pag. 94. rubrica: *Dei seruo, ac reuerentissimo fratri Orosio Isidorus: Quaedam notissima nomina etc. refectione saturabuntur.* Sunt Allegoriae, sed charactere diuerso, scilicet gallico scriptae. Allegoriae Isidori.

34. Codex 278. Palatinus membranaceus in 8. seculi XI. circiter. Index capitum libri I. S. Isidori De vocatione gentium: post titulum capitis 60. *Quia ad iudicandum venturus est*, additur, *Superdictio operis. Expliciunt capitula libri huius. Deo gratias, Amen. In hoc volumine continentur abiectiones iudaeorum, et vocationes gentium. Incipit praefatio libri huius: Dominae Sanctae Sorori Florentinae Isidorus. Quaedam etc.* Prima folia dilacerata, et mutila sunt. Caput penultimum in tabula dicitur 60., in rubrica textus 61. Sequitur rubrica: *Superdictio Operis anacephalaeosis*: et literis nigris: *Caput* LXII. *Ecce noui etc.* Breulius vocat Epilogum. Tabula capitum libri 2. Vltimum 27. *Recapitulatio operis. Expliciunt capitula. Incipit textus. Breuiarium praecedentis libelli.* Coniungendum *praecedentis libelli* cum *Expliciunt capitula*. Pro *breuiarium* forte legendum, vel intelligendum. *Praefatio*. Incipit: *Quadam ex parte etc.* Desinit: *in quibus habitat in aeternum: Amen.* Rubrica: *Explicit Ysidori, quem fecit ad opus Florentiane.* Reformandum: *Explicit Isidori opus, quod fecit ad Florentinam.* Breulius addit: *Dicis, formulas spiritalis intelligentiae componendas, tibique mittendas etc.*, quod in aliis deest, et supposititium videtur. lib. contra iudaeos.

35. Sequitur Theodulfi Aurel. Episc. liber de Baptismo. *Reuerentissimo, atque charissimo Magno episcopo Theodulfus etc.* Eiusdem capitula ad Clerum suum, quae Baronius ad ann. 835. edidit: *Obsecro vos, dilectissimi, vt erga subditarum plebium profectum etc.* Desinit in cap. 44.; opus imperfectum. Ibi cap. 8. *Antiquus in his regionibus in ecclesia sepeliendorum mortuorum vsus fuit etc.* Ita etiam refert Capitulare, quod ms. vidi inter schedas v. c. Petri Lazeri, nomine incerti Episcopi. Vide Sirmondum. Theodulfus Aurelian. Episcopus.

36. Character codicis cursiuus, siue gallicus, minutus: punctum, et virgula, diphthongi *ae* coniunctae, aliquando punctum superne: duo puncta, punctum infra, et virgula supra, pauci, et faciles nexus, siue compendia literarum. descriptio codicis.

lib. contra iudaeos.

37. Codex 279. Palatinus in 4. fere quadrato, seculi XI. circiter charactere claro gallico, siue typographico. Rubrica: *Incipit liber sancti, ac beatissimi Isidori ad Florentinam sororem suam: Quaedam, quae diuersis*. Duo noti libri ad Florentinam. Capita libri 1. sunt 62., vt apud Breulium, sine tabula. In fine: *Anacephalaeosis: Ecce noui etc* Sequitur tabula capitum 26. libri secundi, et post caput 26. *Recapitulatio operis*. Hic liber mutilus est: desinit cap. 14. *De cessatione Sabbati* (apud Breulium cap. 15.); in fine, *Sic ergo omnia quaecumque illis*: pro *omnia* videtur esse *nam*. Liber secundus incipit: *Quadam ex parte etc.* Tituli capitum diuersi ab editis sunt. In hoc libro 2. post cap. XI. *crucifigeretur*, illico *Cap. XII. De perpetua namque ruina*. Caput in editione Breulii XI., *Per Isaiam sic Dominus loquitur: Quis est hic*, est cap. 9. in codice.

Libri Sententiarum.

38. Codex 280. Palatinus chartaceus in fol. literis semigothicis obscuris, seculi XV. Inscriptio prima: *Incipit Isidorus de summo bono*. Rursus: *titulus libri huius: Isidorus hispanus in Sententiis*. Innuitur deinde, ignaros veri tituli ex primis verbis librum inscripsisse: *Incipit summum bonum etc.* Capita libri 1. sunt 31. Libri 2. capita 44. Libri 3. capita 67. Capite 1. lib. 3. *Miserere, Domine, misero Isidoro, indigna agenti etc.* Desinit lib. 3. *laetificandos includit*. Dicitur liber scriptus 1444. Additur alia manu: *Indiget correctione liber*. Sequitur breuis alphabeticus index rerum. Tum tractatus S. Bernardi, *De corpore Christi: Pater sanctissime Petre, audi etc.* Succedunt quaedam epistolae S. Hieronymi, Enchiridion S. Augustini. Sophologium Iacobi Ordinis Eremitarum S. Augustini ad Michaelem episcopum Antisiodorensem. Sunt tres libri: quilibet liber in plures tractatus diuiditur. Saepe citatur Isidorus; vt lib. 1. tract. 2. cap. 2. *Teste Isidoro rhetorica est etc.* Caput 4. *De arithmetica secundum Isidorum. Arithmetica est disciplina etc.*

Iacobus Magni Tolosanus.

39. Lib. 3. tract. 3. cap. 12. citatur Orosius lib. 2. *De Or m'esta mundi*: de quo titulo celeberrima est quaestio. In fine rubrica: *Explicit Sophologium Fratris Iacobi Ordinis Eremitarum S. Augustini anno* 1444. Scilicet scriptum, vt puto. Auctor est Iacobus Magni Tolosanus, non Toletanus, vt nonnulli putarunt.

Etymologiae.

40. Codex 281. membranaceus in fol. seculi VIII., vel IX. duabus columnis exaratus charactere nitido cursiuo, siue typographico. Etymologiae hoc titulo. *In nomine Dei summi: Domino meo, et Dei*

et Dei seruo Braulioni Episcopo Ysidorus : Omni desiderio etc. Deinde *Domino meo, et vere Domino, Christique electo Ysidoro, Episcoporum summo, Braulio seruus inutilis Sanctorum* (correctum *Seruorum*) *Dei : O pie Domine*. Sic aliae epistolae. *Quia te incolumem. Solet repleri. Tuae sanctitatis. En tibi etc.* Tabula capitum libri 1. Sunt capita 29. Desin. *contra naturam*. Libri 2. capita 32. Desinit, *tertium nihil habet* : correctum *tertium non habet*. Praefatio libri 3. desinit, *possint ostendi*. Breulius, *possint agnosci*. Sunt capita 70., desinit, *contemplatione conlocare*. Non sunt figurae musicae, quae in nonnullis mss. esse dicuntur, vt in quodam Toletano. Lib. 4. capita 15. Desin. *corpus curatur*.

41. Libri 5. capita 39. Caput 39. *De descriptione temporum. Prima aetas in exordio sui continet creationem mundi*. In fine. *Eraclius ann.* XXIII. *Huius quinto, et quarto religiosissimi principis Sisebuti in Hispania iudaei baptizantur. Residuum sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum. Explicit liber* V. *Incipiunt capitula libri* VI., *id est, de ordine Scripturarum, de cyclis, et canonibus, de festiuitatibus, et officiis*. Sunt capita 20. Ibi cap. 17. *quorum gesta in hoc opere condita etc.* Caput 22. *Sacrificium dictum . . . sanguine Christi* ? vt Breulius, sed *eo hoc iubente, . . . sanguine, et corpore Christi* ? Supra *operante* alia manu antiqua legitur *cognominatione*. Ibi : *sunt autem Sacramenta baptismum, et chrisma, corpus, et sanguis, quae ob id etc.* Inter *baptismum, et chrisma* punctum, quod deest inter *corpus, et sanguinem*. Liber septimus habet capita 14., vt Breulius. Lib. 8. capita XI. Lib. 9. capita 7. Breulius 8. Codex ms. vnicum tantum habet stemma cognationis in crucis formam. ordo earum

42. Lib. 10. *De quibusdam nominibus, per alphabetum distinctis. De reliquis nominibus iuxta ordinem elementorum : Origo quorumdam etc.*, vt Breulius. *Huic operi interiecimus. De quibusdam vocabulis nominum per denominationem. Licet origo etc. posuimus. Aeros vir fortis etc.* In fine literae *A.* ms. codex *vtitur*, Breulius *vtatur*. Alia fere, vt Breulius. Libri XI. capita 4. Lib. XII. capita 8. Lib. 13. capita 22. Lib. 14. cap. 8. Breulius 9. numerat : sed nihil addit. Ms. desinit *hinc ibi inferuntur*. Breulius *hinc illinc ferantur*, minus bene. Lib. 15. capita 16. Des. *id est, agnoscantur*. Breulius *id est, cognoscantur*. Lib. 16. capita 26. Lib. 17. cap. XI. Lib. 18. cap. 71. Breulius 69. Vtrobique vltimum *De pila*. Lib. 19. cap. 33., recensitus.

Breuius 34.; cap. 31. al. 32. *De annulis*, vbi locus in plerisque mendosus ita effertur *vocabant. Flaccus lugentem ea vita nec zmaragdus, - Berillusque mihi, Flacce, nec nitentes - Percandidam margaritam quaero - Nec quos tinica lima perpolibit - Annellos, nec iaspios lapillos*. Lib. 20. capita 15. Br. 16. Desinit: *ignis ardore siccetur. Explicit liber* xx. *Deo gratias, amen*. Exemplar pulchrum rubris titulis, et initio librorum titulus cuiusque libri aliquantum diffusus, vt libro 20. *Incipiunt capitula lib.* xx., *id est, De mensis, et escis, et potis* (forte *potu*) *et vasculis eorum: De vasis vinariis, et oleariis cocorum, pistorum, fluminariorum, de lectis, et sellis, et vehiculis rusticis, et hortorum, siue de instrumentis equorum*. Distributio librorum, et capitum simillima editis a prima manu sine vlla secundae manus varietate. Quaedam variae scripturae margini ascribuntur, sed plerumque ineptae.

Etymologiae. 43. Codex 282. Palatinus membranaceus in fol. seculi xiv. circiter. Rubrica: *Incipiunt capitula in libro Etymologiarum Ysidori iunioris Hispalensis Episcopi*. Initio index librorum 20. Initio cuiusque libri index capitum. Lib. 1. capita 28. Lib. 2. cap. 20., vltimum *de figuris verborum, et sententiarum*. Sequitur rubrica: *Incipiunt capitula artis dialecticae, et est secunda pars*: sunt 10. Lib. 3. capita 10. Deinde rubrica: *Est secunda pars tertii libri. Incipiunt capitula geometricae disciplinae*. Sunt 4. Rubrica. *Incipiunt capitula musicae artis, et est tertia pars tertii libri*. Sunt capita nouem: *Incipiunt capitula astronomicae artis, et est quarta pars tertii libri*. Sunt capita 19. Lib. 4. cap. 12. Lib. 5. cap. 27. *Incipit secunda pars quinti libri*. 1. *De Chronicae vocabulo etc.* sunt capita 12. Sic desinit Chronicon: *Eraclius* xxvii. *Huius quinto, et quarto religiosissimi Principis Sisebuti in Hispania iudaei baptizantur. Residuum sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsque ad annum decimum gloriosi Recesuinti Principis, qui est era* DCXCVI., V̄ DCCCLVI.

descriptio. 44. Libri 6. capita 21. Capite vltimo: *Sacrificium dictum*, vt editi. In fine: *melius sanguine, et corpore Christi*. Mox: *Sunt autem Sacramenta baptismum, et chrisma; corpus, et sanguis, quae ob id etc.* Libri 7. capita 16. Lib. 8. cap. xi. Lib. 9. cap. 8. In textu inseruntur 21. versus de Affinitate: *Sunt fratres primo, sunt cognatique secundo etc.*, quos in Appendicibus exhibebo. Desinit hic liber, *in tu-*

tela consistere. Liber 10. *De quibusdam vocabulis*: *Origo quorumdam vocabulorum*, *id est*, *vnde veniant* . . . *huic operi etc. Heros vir fortis etc.* Liber XI. habet capita 4. Lib. 12. cap. 8. Lib. 13. cap. 2. Lib. 14. cap. 7. Lib. 15. cap. 16. Lib. 16. cap. 21. Lib. 17. cap. 9. Lib. 18. cap. 70. Lib. 19. cap. 37. Ibi de annulis locus, vt dixi, difficilis, *Flaccus*: *Lugente mea vita nec smaragdos*, - *Berillosque mihi*, *Flacce*, *nec nitertes*, - *Per candida margarita quaero* - *Nec quos etc.* Lib. 20. capita 16. Des. *ignis ardore siccetur*. *Explicit liber Etymologiarum Isidori Hyspalensis Episcopi*. Sunt quaedam notulae veteri manu, et saepe versus, quibus textus exprimitur, aut aliquid additur. Exempla seorsum proferam in Appendicibus.

45. Codex 283. Palatinus membranaceus in 4. seculi XIV. circiter. Inscriptio prima: *Rubricae libri primi Ysidori Etymologiarum etc.* Est tabula omnium librorum, qui sunt 22. Primi 12. libri, vt apud Breulium. Libri 13. *De mundo* capita XI. Libri 14. *De aquis* caput vltimum *De diluuiis*. Lib. 15. *De terra etc.* cap. vlt. *De inferioribus locis*. Lib. 16. *De auctoribus conditarum vrbium etc.* cap. vlt. *De itineribus*. Lib. 17. *De puluere*, *et glebis*, cap. vlt. *De signis ponderum*. Libri 18. *De auctoribus rerum rusticarum* cap. vlt. *De odoratis oleribus*. Lib. 19. *De bellis etc.* cap. vlt. *De pila*. Lib. 20. *De nauibus* cap. vlt. *De instrumentis aedificiorum*: in textu, *De lignariis*. Lib. 21. *De inuentione lanificii*: cap. vlt. *De calciamentis*. Lib. 22. *De mensis etc.* capita continuantur ad Etymologiarum finem. Etymologiae.

46. Post tabulam capitum, et librorum, initio voluminis positam, est epistola Isidori ad Braulionem: *Domino etc. Omni desiderio etc. Prologus Braulionis ad Ysidorum*. *Domino etc. O pie Domine*. Epistola Isidori ad Braulionem: *Quia te incolumem*. *Prologus Braulionis ad Ysidorum*: *Solet impleri*. Editi *repleri*. Isidorus Braulioni: *Tuae sanctitatis* . . . *Ysidorus Braulioni*: *En tibi etc. stilo maiorum*. Additur monitum: *Vt valeas*, *quod requiras*, *cito in hoc opere inuenire*, *haec tibi*, *lector*, *pagina monstrat*, *de quibus rebus in singulis libris conditor huius codicis disputauit*, *De grammatica etc.* Indicantur argumenta librorum. Illico rubrica: *Ysidorus Sesibuto*: *Domino*, *et filio Sesibuto Ysidorus*: *En tibi etc. stilo maiorum*. *Incipiunt capitula etc.* Notandum, Braulionis nomen aliquando indicari sola prima litera *B.* Olim simul cum Isidori Etymologiis in hoc recensio.

volumine quidam alii libri erant compacti, vt Boetius *De disciplina scholastica*, et quaedam anonyma, quae veteri manu initio indicantur. Nunc desinit volumen: *ardore siccetur. Explicit Ysidorus Etymologiarum in libris* XXII. *mirabiliter elaboratus*. Succedit Alphabetum graecum. Et quaedam nota de cruce: *Quatuor de causis adoratur sancta crux etc.* alia manu.

CAPVT CIII.

Recensio codicum XI. *bibliothecae Vaticano - Palatinae. Sacramentarium antiquissimum. Opera vetera de epactis, de computo etc. Compendium libri de ortu, et obitu Patrum. De grammatica, et rhetorica libri Dynamii, et S. Iuliani Toletani anecdoti.*

Miscellanea. 1. Codex 327. Palatinus chartaceus in fol. Liber tertius, et quartus Magistri Sententiarum: exarati a quodam Leonardo de Monaco in Inspruk suburbano 1429. Pag. 135. rubrica: *Incipit formula honestae vitae beati Bernardi Abbatis ad fratrem suum Bernardum: Petis a me, mi frater charissime, quod nunquam, et nusquam*: desinit: *impediat boni operis diligentiam*. Deinde *Incipit alia formula honestae, ac spiritualis vitae: Da . . . tuam attentius*. Des. *cantemus alleluia etc.* Fortasse hic est prologus: sequuntur enim plura capita, *De perfectione: Si vis esse perfectus etc. De horis dicendis etc.*

Petrus Cluniacensis. 2. Pag. 140. terg. Epistola Petri Cluniacensis ad quemdam: *Pro angustiis cellae latitudinem Paradisi*. Sequitur: *De diuersis daemonum insidiis, quibus tentant specialiter solitarios: Habet hostes etc. Explicit epistola Petri Cluniacensis; sed incipiunt optime* (obscure) *passus de virtute etc.* Sunt passus 22. Desinit opusculum, *ad gaudia aeterna peruenire*.

Flores B. Isidori. 3. Pag. 148. rubrica: *Incipiunt flores beati Isidori. Dilecte fili, dilige lacrymas: noli differre eas etc.* Desinit, *aut iustificatur, aut damnatur. Expliciunt quaedam excerpta, siue flores beati Ysidori.* Deinde quaedam nota: *Quotidie eucharistiae communionem accipere non laudo, nec vitupero: omnibus tamen dominicis diebus communicandum hortor etc.* Accedit opus *De reditu Domini ex Aegypto etc. Completis etc.* Subiunguntur meditationes S. Bernardi: *Multi multa sciunt etc.* Pag. 187. *Incipit prooemium super historiam Re-*

gis Alexandri : *Post Abrahae legem etc. Incipit historia* : *Stellarum etc.* Libri tres. Sequitur Eusebius de morte Hieronymi, Augustinus etc. Cyrillus De miraculis Hieronymi etc., vt in aliis mss., de quibus iam dixi. Pag. 251. terg. *Incipiunt gesta Sancti Siluani cum haereticis* : *In amoeno, et iucundissimo*. Postea miscellanea recentiora. Vitae Philosophorum. Ibi num. 72. *Quintilianus poeta ab Hispania Romam venit, et publicam ibi scholam tenuit etc.*

4. Codex 391. Palatinus chartaceus in fol. *Manipulus florum M. Thomae de Anglia*. Procedit ordine alphabetico, sed per distinctiones: in fine: *Explicit liber distinctionum*. Prologus incipit: *Postquam locutus est*. Deinde: *Incipiunt quaestiones* : *Sex sunt causae abstinendi a cibo*. Titulus primus: *Manipulus etc* recentioris manus est. Sequitur in hoc volumine quaedam collectio per ordinem literarum, siue alphabetica, cum prologo, vbi numerantur Patres Augustinus etc. *Isidorus etc.* aliique profani, Plinius etc. Incipit: *Abstinentia, bonum est etc.* Succedit quidam catalogus librorum, *quantum ad principia, et fines, et partialium librorum numerum*. Ibi *Isidorus De summo bono etc. Laetificandos includit. Etymolog. libri* 20. *prol. Domino meo etc.* Desin. *ardore siccetur De offic. eccl. Finis* : *patriis sententiis firmaretur*. Nihil aliud Isidori.

Isidori opera indicata.

5. Codex 485. Palatinus membranaceus in 4. seculi x. circiter. Initio recentiori manu: *Bonus liber* : *Agenda Sacramentorum, et expositio missae duplex*. Opus primum mutilum: quaedam orationes, lectiones epistolarum, et euangeliorum. Pag. 2. *Incipit Confessio cuiuslibet sapientis* : *Quando volueris etc. Et Sacerdos benedicat, et oret, et dicat illi* : *Omnipotens Deus* : *qui dicit* : *qui me confessus fuerit coram hominibus etc. ille benedicat, et custodiat, et det tibi remissionem omnium peccatorum*. Tum *Confessio communis peccatorum*, lingua germanica, vt videtur. De epactis opusculum. Kalendarium. *Ianuarius etc.* XIII. *Kal. Febr. Passio S. Sebastiani M.*, et charactere recentiori: *Obiit Hludouicus iunior Rex*. Ibidem VIII. Kal. recenti manu, *Conuersio S. Pauli*. Iulius: v. Idus: *Aduentus S. Nazarii in Lauresham, et natale S. Benedicti Abbatis*. October: VIII. idus charactere recentiori, *Bella inter Carlo, et Hludouico*. December: II. *idus*, (lege IV. *idus*) *Natale S. Eulaliae V., et M.* Sequuntur quaedam obseruationes de luna, morbis, scriptura occulta etc. Pag. 13. terg. *Missa in galli cantu* : *Deus, qui hanc sacra-*

expositiones missae.

alia opuscula.

tissimam noctem etc. Secreta: *Accepta tibi sit, Domine etc.* Indicatur etiam missa: *In natali Sigismundi pro aegroto.*

excerpta ex Isidoro.

6. Pag. 16. rubrica: *Beatissimus Hieronymus hebraeorum nominum interpretationem primus in latinam linguam conuertit: In principio autem.* Pag. 17. terg. Expositio Missae: primum oratio: *Deus omnipotens, miserere etc.*, vt dixi cap. 84. *Iterum incipit expositio de competenti: Sacris Sacerdotibus, et in Christo omnibus per dioecesim nostram digne militantibus Ill. humilis Episcopus in Domino salutem: Quoniam quidem etc.* Citatur Augustinus. Agitur etiam de Catechumenis, symbolo etc. Diuersum opus ab Isidoriano. Vltimus titulus: *De confirmatione corporis, et sanguinis Christi: Nouissime autem corpore, et sanguine Christi confirmatur infans.* Desinit, *vt viuificetur. Explicit.* Pag. 46. terg. titulus: *De ecclesia Isidorus. Interrogatio; Ecclesia cuius lingua est, et quid interpretatur? Responsio; Graecum est, et interpretatur conuocatio.* Ex lib. 8. Etymol. cap. 1., et ex lib. 1. offic. cap. 1., sed diuersis verbis. Adduntur alia de templis ex lib. 15. Etym. cap. 4. Opusculum ad Appendices reiiciendum. Alius titulus: *Item de ecclesiae ministerio: Ecclesiam licet ponere in alium locum etc.* Non dicitur esse Isidori: sed quaedam singularia continet, et inter Appendices reponetur. Sequuntur alia de baptismo, et de exorcismis, vbi ad marginem citatur Isidorus.

alia similia.

7. Pag. 46. terg. titulus: *In Dei nomine pauca ex eruditionum voluminibus excerpta. Incipiunt de catholica Ecclesia, et eius ministris, et de baptismatis officio: Ecclesia graecum est, quod in latinum vertitur conuocatio etc.* ex lib. 8. cap. 1. Etym. Alia de clericis, et de gradibus ecclesiasticis ex lib. 7. cap. 12., et 14. etymologiarum. Pag. 48. orationes in Sabbato sancto: *Exultet iam angelica turba etc.* Pag. 49. rubrica: *Ex authentico libro Sacramentorum S. Gregorii Papae vrbis Romae oratio ad Catechumenum faciendum: Omnipotens sempiterne Deus, respicere dignare etc.* Aliae orationes, etiam pro infirmis. Plures benedictiones, oratio ad aream, benedictio putei noui, *oratio super vasa in loco antiquo reperta, ad capillaturam, ad barbas tondendas, super horreum etc.* Pag. 55. terg. oratio in introitu visitationis infirmorum: *Deus etc.* Rubrica: *Tunc detur locus secretior confitendi: inde post acceptam poenitentiam, et fidem explicitam redeant visitantes etc.*

8. Pag. seq. alia rubrica: *Post haec sancta adponatur vnctio dextera Sacerdotis palma extensa primum in pectore, et cordis loco; inde et inter scapulas, indeque in modum crucis in loco maximi doloris, et sic dicendo incipiat: Vngueo te oleo diuinitus sanctificato, caelesti munere nobis attributo, in nomine sanctae, et indiuiduae Trinitatis, vt ipsa te interius, exteriusque sanando viuificet, quae vniuersam conditionem suam, ne pereat, continet.* Recentiori manu notatum: *In vnctione hic non dicitur, quod per ea* (forte *eam*, vel *pro ea*) *peccata remittantur.* Sed obseruandum verbum *interius* contra haereticum, vt puto, huius notae auctorem. Succedunt alia de Missa infirmorum. Pag. 58. terg. rubrica: *In agenda mortuorum. Mox vt eum viderit ad exitum propinquare, communicandus est de sacrificio sancto, etiamsi comedisset ipsa die* (scilicet non ieiunus). Sequuntur aliae orationes pro defuncto etc., et rubrica: *Postea lauetur corpus, et ponatur in feretro.* Sequuntur exorcismi, benedictiones etc., benedictio palmarum, et frondium etc. Extrema vnctio.

9. Pag. 64. rubrica: *Incipit praefatio sancti Concilii: Concilium sacrum etc.* Epigramma praefigi solitum Conciliorum collectioni. Inde 20. capita Concilii Nicaeni. Canones Apostolorum 50. Pag. 73. rubrica: *Incipit liber poenitentialis sumptus de Canonibus Patrum catholicorum ad remedium animarum Domni Egberti Archiepiscopi.* Sunt capita 13. Incipit: *Institutio illa sancta, quae fiebat in diebus patrum nostrorum, rectas vias nunquam deseruit.* Desinit: *bonum gradum sibi adquirit apud eum, qui est super omnia Deus benedictus etc.* Rubrica illico: *Edidit Sanctus Bonifacius: Quomodo possumus poenitentiam* VII. *annos etc.* Pag. 80. titulus recentiori manu: *Theodulfi Aurelianensis episcopi Capitulare ad presbyteros parochiae suae: Obsecro vos etc.* Des. *claustris monasterii contineri*, sec. manu, *Explicit Theodulfi Capitulare*; de quo alibi dixi. Pag. 91. rubrica: *Praedicatio: Audite, fratres, et attentius cogitetis etc.* Agigitur de baptismo. Poenitentialia.

10. Pag. 92. rubrica: *Incipiunt capitula: Sicut sancta Synodus Nicaena interdicit, Nullus vnquam presbyter in domo sua habitare secum permittat mulieres.* Sunt 27. capitula. Des. *modo quia, Domino Deo auxiliante, et Domino nostro Imperatoris* (sic) *licentia praesentem me ostendo ad omnia emendanda, et in his causis, quae in praefatis capitulis denunciantur, et in ceteris, in quibus* de eodem argumento.

ante me perferuntur. Item alia capitula: *De ordine baptisterii etc.* Sunt 18., quibus veluti quoddam examen presbyterorum continetur. Rubrica: *In nomine tripl[illegible] simplo: De remediis peccatorum paucissima haec, quae sequuntur ex priorum monumentis excerpsimus: in quibus tamen omnibus non auctoritate censoris, sed consilio potius compatientis vsi sumus*. Est quoddam poenitentiale. Pag. 101. Admonitio Bedae: *Siquis voluerit etc.*

Poenitent. de Theodori. 11. Pag. 101. terg. *Prologus de medicina salutari animarum. De remediis vulnerum etc. Incipit regula: Inebriati etc.* Quoddam poenitentiale. In fine rubrica: *Finitus est hic liber scriptus a Comminiano. Incipit praefatio libelli, quem Pater Theodorus diuersis interrogantibus ad remedium temperauit poenitentiae. Discipulus Vmbrensium vniuersis Anglorum Catholicis proprie animarum medicis sanabilem in D. I. C. salutem: Primum quidem etc.* Des. *cum omni diligentia conseruetur. Explicit*. Saepe editum. Codex videtur eiusdem aetatis esse, ac collectio grammaticorum, quae extat in codice Palatino 1746., infra recensendo: vtrobique pro *enim* est nexus *H.*, et similes ductus literarum.

libri Sententiarum. 12. Codex 6[illegible]. Palatinus chartaceus in fol. Quaedam ad Concilium Basileense spectantia. Augustinus de Catechizandis rudibus: *Petisti, vt aliquid ad te*. Pag. 52. sine titulo: *Incipiunt capitula libri* 1. *Quod Deus summum bonum etc.* Recentiori manu: *Tres libri Sententiarum Ysidori, qui sunt veluti GENERALES CANONES, si perspicaciter intueantur*. In lib. 3. cap. 1. *Miserere, Domine, misero Ysidoro indigna agenti etc.* Desinit, *caelestis aula laetificandos includit. Explicit liber tertius*.

miscellanea sacra. 13. Sequitur, Bernardus super psalmum nonagesimum, *Beatus, qui habitat: Confido laborem vestrum*. In fine indicatur annus 1433. Tum tractatus de Sacramentis visibilium templorum: *Quoniam ad dedicationem*: desinit, *non potuit, quod voluit. Explicit*. Succedit opus sine titulo: *Corruptum peccatis originalibus, et actualibus mundum etc.* Desinit, *vel humana cogitatio comprehendere*. Exinde, *Sermo de oratione dominica, cuius supra*. Sed supra nullum est auctoris nomen. Incipit: *Duo sunt, charissimi, quae principaliter etc. De poenitentia Guillelmi Parisiensis*: obscure *Guillelmi*. Incipit, *Secunda tabula post naufragium etc.* In fine: 1433., qui videtur annus, quo exaratus est codex.

14. Co-

14. Codex 834. Palatinus ex pergam. in fol. paruo, vel in 4. seculi x. circiter. Initio crucifixus Saluator, femoralibus, vel linteo coopertus, quatuor clauis. Distichum subiectum: *Reddere Nazario me, lector chare, memento, - Alterius Domini ius quia nolo pati.* Rubrica: *Incipit Martyrologium Bedani presbyteri*. Ibi IIII. *Id. Dec. Natale S. Eulaliae Virginis in Barchillona ciuitate Hispaniae etc.* Haec vere est Eulalia Emeritensis. Ibi: VIIII. Kal. decembr. De S. Clemente: *et inuenerunt corpus in arca saxea in templo marmoreo*. De quibusdam Sanctis longior est oratio: non videtur genuinum Bedae Martyrologium. In fine notatur: *Explicit martyrologium Bedani presbyteri*. Martyrologium Bedae.

15. Pag. 28. terg. sunt imagines trium Sanctorum, quorum is, qui a dextera est, librum manu tenet, alii duo volumen complicatum, seu conuolutum. Quinam hi sint, non exprimitur: sed capita nimbo coronata sunt: et desuper hi versiculi: *Haec vulgo pictura manet dignissima laude, - Et manus eximia laude cluente simul*. Pag. seq. *Incipit supputatio Eusebii Hieronymi etc.* Desinit anno 814. Tum versiculi: *Te Pater, ac Fili, necnon et Spiritus alme etc.* recentiori manu. Tum tabulae epactarum etc. De computo, vel loquela digitorum: *De temporum ratione, Domino iuuante, dicturi etc.* Bedae tributum opus. Alia adduntur de signis, luna, epactis etc. de epactis, de computo.

16. Pag. 47. terg. rubrica: *Incipit liber de ASTRA CAELI Sancti Hisidori Spalensis Episcopi. Incipit prologus: Domino, et fratri Sisebuto Hisidorus*. (Correctum *et filio*). *Dum te praestantem ingenio, facundiaque, ac vario flore literarum non nesciam, impendis tamen amplius curam etc.* Tabula capitum 48. Caput 44. est *de nominibus maris, ac fluminum*, nondum editum. Caput 48. *De partibus terrae*. Desinit, *stadiorum et quinque aexistimauerunt*. Pag. 95. *Incipiunt partes philosophiae. Philosophia trifarie primo diuiditur*. Sunt paradigmata diuisionis, et subdiuisionis partium philosophiae, similia iis, quae ex Dynamio grammatico in codice Palatino 1746. indicabo. Desinit, *mortuus est pro peccatis nostris*. lib. de natura rerum.

17. Codex 927. Palatinus membranaceus in fol. seculi XIII. circiter, quaedam vero opera seculo XI. videntur exarata. In prima pagina delineatum est sepulchrum Petri Comestoris hoc elogio: *Petrus eram, quem petra tegit, dictusque Comestor etc.* Infra hi Orosius.

versiculi: *Codex, in quo legis ista, lector venerande, - Sanctae Trinitatis esse scias sine fraude, - Cuius situm est ouile pulcherrimum valde, - Parum a Verona longe digna magna laude*. Pag. seq. effigies Augustini, et Orosii, sedentium, et confabulantium, quorum vterque librum manu praefert. Infra versiculi: *Istum qui librum scripsit, saluet Deus illum*, et alii plures similes. Sequitur inscriptio: *Opus excerptum ex libro Orosii secundo*: *Neminem iam esse hominum arbitror*.

Chronica. 18. Pag. 6. imagines duae: *Pompeius Trogus, Iustinus abbreuiator eius*. Rubrica: *Historiarum Pompeii Trogi Epitoma*: *Liber primus incipit*: *Principio rerum etc.* Desinit, *simulacris hastae adduntur*. Pag. 18. tres imagines: Adam, Seth, Enos. Subiungitur Chronicum ab initio mundi ad annum 842. Desinit in Theophilo, Michaelis filio, et in Michaele, filio Theophili. Ibi sub Iustino: *Benedictus Abbas virtutum gloria claruit, quas Gregorius in libro Dialogorum scripsit*. Diuersum est ab Isidoriano Chronico, ex quo tamen plura desumpta puto.

excerpta. 19. Pag. 31. effigies trium virorum, qui sunt Ninus Rex, et duo milites. *Natiuitas Abrahae*. Pag. 32. rubrica: *Excerptum ex Chronica Eusebii. Primus omnis Asiae, exceptis Indis, regnauit Ninus*. Pag. 57. *Epitoma ex libro Orosii etc. Anno ab vrbe condita* CCCLV. *etc.* Quaedam connectuntur de persecutionibus Ecclesiae, et alia vsque ad Theodosium, et Leonem: *Leo annos* XXIIII., *menses tres, dies* XIIII. Ibi sub Gallo, et Volusiano: *Cornelius Romae Episcopus, rogatus a quadam Matrona Lucina, corpora Apostolorum de catacumba* (supra *catacumbas*) *leuauit noctu, et posuit, Pauli quidem, vbi decollatus est, via Ostiensi, Petri autem iuxta locum, vbi crucifixus est, inter corpora Sanctorum Episcoporum in templum Apollinis in monte aureo in Vaticano Palatii Neroniani* III. *Kal. Iulias*. Quaedam communia cum chronico, superius in hoc codice relato, vt mentio S. Benedicti.

excerptum ex Isidoro. 20. Pag. 74. effigies Constantini, Cassiodori, Theodoreti, Sozomeni, Socratis. Rubrica: *Opus excerptum ex historia ecclesiastica Cassiodori Senatoris etc. Crispo, et Constantino Caesaribus etc.* Pag. 122. imagines Alarici, Radagaisi, Theodorici, Odoacri. *De primo aduentu Gothorum etc.* Ex Isidori Chron. Gothor. *Anno Imperii Honorii*: Isidorus non nominatur. Varietas lectionis nonnulla occur-

rit. Pag. 123. terg. aliud fragmentum ex eodem Chronico. Alia adduntur ex libro Iornandis de Attila: *Attila Hunnorum etc.*

21. Pag. 134. etc. Longobardorum in Italiam aduentus depictus. Warnefridi libri sex. Historia Longobardorum Warnefridi apud Grotium desinit cap. 58. *pacem custodiens*: in hoc ms. pergit: *Igitur Hildeprandus, quem praefatus Rex consortem regni fecerat etc.* Desinit: *anno Dominicae Incarnationis* DCCLXXIII. *Praefatum vero Desiderium, et eius coniugem ad Franciam misit. Finitumque est regnum Longobardorum, quod mansit per annos* CCVI., *postquam ipsi Italiam intrauerunt*. Sequitur continuatio per annos: *Anno* DCCLXXVI. *Rotchaus Dux Foroiuliensis occiditur etc.* Ibi: *anno* DCCXCIIII. *In Galliis in loco, qui Frankmisfurth dicitur aduersus Elifandum (Elipandum) Hispaniarum Toletanae Sedis Episcopum, et Felicem eius socium magna Synodus congregata est*. Desinit haec continuatio *anno* 825. in Lothario, et iuramento, quod a Pontifice, et Romano Clero exegit de fidelitate erga Imperatorem, et canonica Pontificis electione. In Duchesnio tom. 2. Annal. Francor. p. 206. desinit anno 814. Warnefridi Historia.

22. Accedit aliud breue Chronicon ab anno 1117. ad 1181., diuerso charactere continuatum ad 1223. pro monasterio Veronensi S. Trinitatis, vt videtur. Incipit: *Anno ab incarnatione D. N. I. C.* M. C. XVII. *indictione decima*, iI. *id. ian. consecratum est hoc templum etc.* Pag. 216. terg. tabula cycli, praemissis verbis Isidori lib. 6. cap. 17. *Paschalem cyclum Hippolytus etc.* ibi ms. *quota kalendarum die, vel luna*. Incipit tabula Cō. IIII. *id. apr. luna* XXI. Desinit *Era* XII. *kal. maii luna* XVII. excerptum ex Isidoro.

23. Adduntur nonnulla de sepulcro Domini, et versus rhythmici de facinore, quod accidit anno 1187. *Ea voce flebili cogor enarrare - Facinus, quod accidit nuper vltra mare, - Quando Saladino concessum est vastare - Terram, quam dignatus est Christus sic amare etc.* Agitur de bello, in quo captus est rex cum cruce, occisi multi templarii etc. Haec posteriori charactere addita. Nam prima opera codicis ad seculum XI. circiter pertinent. versus rhythmici.

24. Codex 973. Palatinus membranaceus in 4. seculi IX., vel X. Rubrica: *De sex aetatibus mundi*: *Prima ergo aetas continet etc.* Breue Chronicum simile Isidoriano Etymologiarum. Ibi: *Tiberius annis* VIIII. *Hermenegildus Rex gothorum martyrio coronatur*. Desi- Chronicon Isidori.

nit. *Karlus, qui supra, ann.* XLV., *qui* XXX. *anno ad Imperatorem a Papa Leone coronatur*. Paulo ante: *Pippinus etc. huius anno* II. *Bonifacius martyr effectus est*. Pag. 5. rubrica: *Incipit Chronica Iulii Caesaris: Iulio Caesare, et Marco Antonino* (corrige, *Antonio*) *Consulibus omnis orbis peragratus est etc.* Opus imperfectum. Additur *ordo, vel examinatio in ordine Ven. Fortunati ad Gregorium* (Turonensem). Hormisdae epistola per vniuersas prouincias. *Ecce manifestissime etc.* Pag. 18. *Incipit de cibis: Non frustra mortalium genus etc.* Scilicet de cibis salubribus, noxiis etc. Pag. 19. terg. *Ex libro Prosperi: Quantum remedii habeat confessio peccatorum, et quale mereatur occultatio dolosa supplicium. Huc accedit, quod et ipsa peccata etc.* Gregorii ad Secundinum inclusum epistola hoc initio: *Nam tua sanctitas*.

Epistola Isidori.

25. Pag. 22. rubrica: *Incipit epistola Hisidori Episcopi ad Massonem de resurrectione sacerdotis: Domino sancto, meritisque beato fratri Masone Episcopo Isidorus Episcopus. Veniente etc. religioso Nicenio*, (alii *Nicetio*). Desinit, *cuius potius extat auctoritas. Data sub die pridie Kal. mart. anno* IIII. *regni Domni Witerici Regis*. Illico rubrica: *Sententia cuiusdam doctoris: Immunditia dicit etc.* Est fragmentum libri De conflictu vitior. et virt. prope finem: de quo vide cap. 84. Sequitur sine titulo: *Plurimi nequidquam pleniter intelligentes iudiciorum sententias in regula S. Patris nostri Benedicti etc.* Rubrica: *Incipit Sancti Cypriani de duodecim abusiuis seculi: Duodecim abusiua sunt seculi: hoc est, sapiens sine operibus etc.* Opusculum Isidoro alicubi ascriptum, vt dixi cap. 85. Pag. 39. sententiae, siue collectanea ex Patribus Siricio, Augustino etc. *De coniugali etc.* Ibi de collatione 3. Theonae Abbatis cap. 21. *Nec tamen ex eo debemus nos a Dominica communione suspendere, quia nos agnoscimus peccatores etc.* De frequenti communione plura.

Lib. de conflictu vitior. et virt.

Capitularia.

26. Pag. 43. Capitulare Ansegisi Abbatis. Praefatio: *Dominante etc.* tabula capitum 162. *Praefatio Domni Karoli: Regnante etc.* Cap. 1. *Sunt enim aliqui etc.* Libri 2. praefatio: *Supra*: tabula capitum 46. Lib. 3. *Superius etc.* capita 90. Lib. 4. *Quia Supra*. Capita 74. Rubrica: *Capitula Domni Caroli Imperatoris ecclesiastica: Quae ideo suprascriptis non coniunxi etc.* Post titulos capitum. *Item Capitula Domni Karoli Imperatoris mundana etc.* Pag. 125. terg. *De obseruatione quatuor temporum: Primi igitur mensis ieiunium etc.*

Ibi: *eodem mense primitiae frugum terrae colliguntur*, *et hic mensis a quibusdam mensis hodea* (f. *hordeaceus*) *dicitur*, *eo quod hordeum iam tunc messuerunt maiores nostri etc.* Pag. 125. Sermo S. Augustini Episcopi de conscientia: *Fratres estote fideles in omnibus*. Desinit: *futura est in litore*, *hoc est*, *in finem seculi*. Quaedam miscellanea ex Canonibus. Ibi p. 126. terg. *In Synodo Toletana cap.* XXXI. *Non licet presbytero sedere in iudicio illo*, *vbi homo ad mortem traditur*. Pag. 129. *Incipit Sermo S. Augustini de Decimis. Scriptum est*, *fratres*, *Domini est terra etc.* Desinit, *redimere noluisti. Explicit sermo S. Augustini de Decimis*. Pag. 131. exponitur Delineatio arcae Noae.

27. Codex 1050. Palatinus chartaceus in 4. paruo. Quaedam epistolae. Opus scholasticum de anima. In fine: *anno* MCCCCLV., et diuerso charactere: *Lipsiae per Ioannem Nitkel*, fortasse hic est auctor. Pag. 93. *De legibus diuinis et humanis ex libro Etymologiarum Isidori Hispalensis libro* 5. *capitulum secundum*: *Omnes autem leges etc.* Desinit: *Instrumentum est*, *vnde aliquid construimus*. (cap. 25.) Sequuntur quaedam philosophica de causa materiali, formali etc. Quaedam miscellanea, nonnulla carmina latina germanorum seculi XV. ineuntis. Quaestiones de caelo etc., de generatione etc., de sensu, et sensato. Videntur esse opera Petri Nitkel, cuius epistola autographa, vt puto, legitur prope finem ad Wimpertum Liitinistam: *Ego te*, *mi Wimperte*, *plus solito amo etc.* excerpta ex Isidoro.

28. Codex 1357. Palatinus membranaceus in fol. *Imago mundi*; titulis rubricatis, et diligenter exaratus est codex seculo fortasse XIII. Initio duae sphaerae. Praefatio: *Ad instructionem multorum*, *quibus deest copia librorum*, *hic libellus edatur*, *nomen ei Imago mundi induitur*. Cap. 1. *Mundus dicitur*, *quia sit vndique motus*. Pag. 20. *Incipiunt nomina* XI. *regionum continentium infra se prouincias* CXIII. *Italia etc.* Ad marg. recenti manu *Libellus prouinciarum Romanarum paulo amplior vulgato*. Desinit opusculum: *ciuitas*: *Gothia*, *Bosfoa*. Imago mundi.

29. Sequitur opus mutilum: *tolerantiam*. *Hinc imberbes senes*, *et sine venustate ephebi sunt*, *quod facies ferro sulcata tempestiuam pilorum gratiam cicatrice absumit etc. In sequenti dicemus*, *nunc ad Wisigotharum historiam redeamus*. *Wisigothae itaque quum per mortem Hermerici*. Desinit: *relicta Italia*, *Gallias secessit*. Plura hic historia Wisigothorum.

auctor ex Iornande sumit, quem paulo ante finem laudat: *pristinae libertati restituit. Haec Iordanis quidam grammaticus ex eorundem stirpe gothorum progenitus, De getarum origine, et Amulorum* (f. *Alanorum*) *nobilitate, non omnia, quae de eis scribuntur, et referuntur, vt ipse dicit, conplexus exarauit etc.* Pag. 41. sine titulo *Mundus iste sensibilis constat ex quatuor elementis etc.* Desinit, *etiam partibus caruit.*

liber philosophiae.

30. Pag. 53. *Incipit prologus in librum philosophiae: Quoniam, vt ait, Tullius etc.* Post tabulam capitum: *Philosophia est eorum, quae sunt, quae non videntur.* Opus encyclopaedicum christiani hominis. Desinit, *sectantes compendia diximus, vt animus lectoris alacrior ad cetera discenda accedat. Hic quartae particulae longitudinem terminamus. Explicit liber quartus philosophiae. Commenta Iulii Solini, siue grammatici, Polyhistor ab ipso editus, et recognitus, de situ orbis etc.* Videtur ergo opus de philosophia imperfectum etc. Post Solinum *Excerptum de Ethico Cosmographo, cata, id est, secundum Ieronymum: Infernum in vna parte etc.*, desinit, *nequaquam viuere possint.* Epistola Alexandri ad Aristotelem: *Semper memor*: alia ad eundem: *Operae pretium est, mi magister*: alia ad Olympiadem matrem: *Super his quidem etc.* Sequitur sine titulo: *Fama refert, quod Reges parthorum nemo potest salutare sine munere. Tibi autem, mi Domine etc.* Inde *Orosii presbyteri prouinciarum descriptio: Maiores nostri Orbem etc.*

Hieronymi Demensuratio prouinciarum.

31. Pag. 137. *Ieronymi presbyteri Demensuratio prouinciarum: India vlterior finitur ab oriente oceano.* Ibi post Galliam: *Astodio* (forte *Asturia*,) *et Gallicia, Lusitania ab oriente, Cantabria, et Aretannia ab occidente oceano; cuius spatia habent in longo milia passuum* DLXXX., *in latitudine milia passuum* DLXXXV. *Spania vlterior ab oriente Orentana, ab occidente oceano, a septemtrione flumine Ana, a meridie mari Iberico, cuius spatia expanduntur in longitudine milia passuum* CCLXXXIII. Opusculum desinit: *oceano britannico.*

excerpta ex Isidoro.

32. Pag. 138. rubrica: *Ysidori iunioris episcopi de terra. Terra est in media mundi regione etc.* Liber XIV. Etymologiarum, et cap. 1. lib. 15. De ciuitatibus, vbi ms. omittit, *Caesaraugusta Tarraconensis*, vsque ad, *in desolationem redacta est.* Et postea omittit, *Septa . . . imminent freto.* Adduntur alia capita *De oceano etc.* ex lib. 13. inter se permixta. Desinit, *motibus incalescentem*, qui est

finis cap. 13. Succedit rubrica : *In nomine Domini incipit diuisio vniuersi Orbis terrarum a Iulio Caesare Marco , et Antonino* (sic) *consulibus facta : Omnis orbis peragratus per sapientissimos , et electos viros etc.* Desinit , *in suum dominium constrinxerunt .*

33. Pag. 154. *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit liber Bemethodii* (lege *B. Methodii*) *episcopi ecclesiae Patarensis , et martyris Christi , quem de hebraeo , et latino transferre curauit , id est , de principio seculi , et inter regna gentium , et fine seculorum , quem illustrem virum beatus Hieronymus in suis opusculis commendauit : Sciendum namque est nobis , charissimi , quomodo in principio creauit Deus caelum etc.* Desinit : *virginum , et omnium Sanctorum .* S. Methodius seculo iiI. claruit : conferendus est hic liber cum eius operibus iam editis . B. Methodius .

34. Codex 1448. Palatinus membranaceus in fol. seculi x. circiter , charactere gallico nitido , quem alii typographicum , seu cursiuum italicum vocant . Initio : *Me legat , annales qui vult cognoscere cyclos , - Tempora qui varia , qui simul astra poli . In Dei nomine incipiunt pauca de temporibus , et de variis temporis spatiis amen . Tempora vnde dicta sunt : A temperamento etiam nomen acceperunt , vt Isidorus in* v. *Ethimologiarum libro testatur , hoc modo dicens : Tempora dicta sunt a communionis temperamento etc.* Charactere recentiori pag. 2. legitur : *Hic liber pertinet ad librariam Sancti Martini Ecclesiae Moguntinae .* Opus desinit , *propter diem Dominicum variata .* Finit : *Deo gratias , amen .* Multa ex Isidoro sumpta. excerpta ex Isidoro .

35. Sequitur : *Cursus Lunae per* xii. *signa .* Post tabulam literarum , seu figurarum : *Omnis paschalis luna cuiuscumque aetatis est etc.* , quae est breuis nota . Rubrica . *Incipit ordo solaris anni cum literis , a S. Hieronymo super positis ad explorandam septimanae diem , et ad lunae aetatem inuestigandam in vnoquoque die per* xviiii. *annos . Siquis itaque etiam calculandi minus idoneus etc.* Deinde Kalendarium , notatis nonnullis festis . Kal. Ian. *Octabas D. N. I. C.* (sic) Febr. 2. *Beata Maria Dominum nostrum offerebat in templo .* vii. Id. Febr. *Veris initium , habet* xci. *dies .* vi. Id. *initium quadragesimi* viii. Kal. Mart. *Vernus oritur : Natale S. Petri Apostoli .* Martius : xv. Kal. apr. *Dies primus seculi .* viii. Kal. apr. *D. N. I. C. crucifixus est .* Maius : vii. Id. *Aestatis initium : habet dies* xci. *ortus* viiii. *Kal. iunias : Aestas oritur .* v. Kal. *Dedicatio Eccl. S. Maximini Episcopi* Kalendarium .

Treuirensis etc. Iunius : viii. Kal. iulias : *Natale S. Ioannis Baptistae, et conceptio Ioannis Euangelistae* . - iiI. Kal. iul. *Natale Apostolorum Petri, et Pauli* . Iulius id. iulii xii. *Apostolorum diuisio ad praedicandum* . xiii. Kal. augusti : *Festiuitas S. Vulfmari* . Augustus : vii. Id. *Autumni initium* : *habet dies* xcii. - x. Kal. Septembr. *Autumnus oritur* . - Sept. xvi. Kal. *Natale S. Lantberti* . Nouembr. vii. Id. *hiemis initium* : *habet dies* xcii. - vii. Kal. Decembr. *hiems oritur* . Sequuntur alia de cyclis, epactis vsque ad annum Domini dcccxxxv. Mox ab initio mundi vsque ad annum, quo scribebat, auctor colligit vi. xxii., ab incarnatione Christi anno dcccx.

Lib. de natura rerum. 36. Pag. 19. rubrica : *In nomine Dei summi . Domino, et filio Sisibuto Isidorus* : *Dum te praestantem etc.* Tabula capitum 48., titulus : *Incipit liber Rotarum Sancti Isidori Episcopi* . Cap. 1. De diebus. Locus vacuus est pro rotis, seu sphaeris. Cap. 46. est *de nominibus maris, ac fluminum*, quod ab editis abest : *De nominibus maris, ac fluminum in Pratis Tranquillus etc.* Desinit liber, *stadiorum aestimauerunt . Finit amen . Deo, quantum queo, gratias ago meo : vale* .

miscellanea. 37. Sequitur sine titulo : *Dies habet horas* xxiiii. *etc.* cum ratione numerandi per digitos. Alia de asse, et vnciis etc. Pag. 41. terg. *Volusii Meciani distributio* : *item vocabula, ac notae partium in rebus pecuniariis pondere, numero, mensura* ; *Saepenumero, Caesor* (editi *Censor*) *adimaduerti aegre ferentem te, quod assis distributionem etc.* Desinit, *dispensio, ac dimensio* . Alius exinde titulus : *De mensuris* : *Chorus* (lege *Corus*) *dicitur a similitudine collis* . De Volusio videndus Fabricius Biblioth. med. aeui verbo *Volusius*, et biblioth. vet. lat. lib. 4. cap. 9. Pag. 45. *Incipit computus* : *Tempora igitur a temperamento nomen accipiunt, siue quod vnumquodque etc.* Forte deest aliquid post *accipiunt* . Auctor Anglus est, vt ex contextu apparet. Inseruntur alia, initio voluminis iam descripta, fortasse ex hoc opere excerpta. Confer Bedam.

Kalendarium. 38. Pag. 62. Versus de mensibus : *Primus romanas* . De diebus : *Prima patet* . Alii de mensibus : *Hic Iani mensis* . De signis : *Primus adest aries* . Pag. 64. Kalendarium, additis secunda, sed antiqua manu quibusdam festis primis mensibus. Ibi in Ianuario : vii. *Idus* : *Ysidori Episcopi, et Sanctorum Faustae, et Euilasi* . De hoc Isidoro vide cap. 26. n. 5. Idibus, *Hylarii . Iuliani* . Martius vii. Kal. apr. *Depositio*

positio S. Lutgarii . Nou. Kal. *Memoria omnium Sanctorum* . III. Id. *Turonis depositio S. Martini*. Post alia sunt versus, quibus mentio fit Bedae: *Quae quondam mirus perscripsit Beda magister* . Vltimus: *Posco, tuum memorans Flaccum, sine fine valeto* . Videtur ergo Albinus operis esse auctor . Pag. 74. in fine post quaedam alia de epactis: *Haec, dilecte comes, proprio argumenta labore - Descripsi tibimet, tu dic, quo munere mecum - Certares hodie, do talia dum tibi fessus* .

39. Pag. 74. terg. sine titulo. *Plura sunt segmenta mundi, quae nostri circulos appellauere, graeci parallelos . Principium habet Indiae pars versa ad austrum, patet vsque Arabiam etc.* In libro Isidori de natura rerum caput 10. incipit: *In definitione autem mundi circulos aiunt philosophi quinque, quos graeci parallelos, id est, zonas vocant etc.* Desinit opusculum ms. *adiecere circulis*. excerpta ex Isidoro.

40. Pag. 76. rubrica: *Incipit de ortu, et obitu Patrum . Adam pater generis humani dei manibus etc.* Ibi. *Iacobus filius Zebedei euangelizans Hispaniis ab herode rege gladio caesus est, sepultus in Achaia armarica* . Des. in Tito: *Ibidem requiescit in pace* . Non distinguitur testamentum vetus a nouo . Numeri singulis capitibus margini affiguntur literis graecis: vltimae hae graecae literae ξ, H. liber de ortu, et obitu Patrum.

41. Post librum de ortu, et obitu Patrum pag. 82. terg. est opus de temporibus, et horis, et momentis: *Tempora momentis, horis, diebus etc.* In hoc opere pag. 89. sub titulo *De mundi aetatibus*, chronicon inseritur, in quo multa ex Isidori breui Chronico. Incipit: *Sex aetatibus mundi tempora distinguuntur etc.* Ibi *de sexta aetate: Sexta aetas continet annos praeteritos* DCCVIIII. *Octauianus ann.* LVI. *etc.* Est Chronicon Bedae, cuius Schelstratus edidit sextam aetatem tom. 1. Antiq. pag. 609. hoc titulo: *Ex 900. annorum codice 511. bibliothecae Reginae Sueciae*: (olim, vt puto, Reginae; nam modo Palatinus est,) *continente libellum minorem V. Bedae de temporibus*. Sed in edito dicitur: *continet annos praeteritos* DCCVII. Item editio: *Iustinus ann.* IX. *Acephalorum haeresis appellatur*. Ms. noster *Iustinus ann.* VIII. *Acephalorum haeresis abdicatur* . Postea *Armeni fidem Christi suscipiunt*; ms. addit . *Tiberius ann.* VII. *Erminigildus Rex Gothorum martyrio coronatur . Mauritius ann.* XXI. *Gregorius Romae floruit Episcopus. Focas ann.* VIII. *Saxones in Britannia fidem Christi percipiunt . Eraclius annos* XXXVII. *etc.* Chronica ex Isidoro.

Schelstratus omittit *Tiberius ... percipiunt*, et edidit *Eraclius annos* XXXVI., et mox *Eradonas* pro *Eraclonas*, quia in mss. aliqua est confusio inter *cl.*, et *d.* Desinit: *Deo soli patet. Finit.* Rubrica: *de circulo Decennouenali.* Plura in Chronico sunt ex Isidoro, vt dixi. Ea, quae sequuntur, sunt de cyclis, epactis, indictionibus. Sermo in praefatione est de Eusebio, et de Proterio Alexandrino, qui de hoc argumento sub Marciano Imperatore scripsit, a Leone Papa laudatus. Ibi pag. 95. terg. *Sancta siquidem romana, et apostolica Ecclesia hanc se fidem tenere et ipsis testatur indiculis, quae suis in caereis* (sic) *annuatim scribere solet, vbi tempus Dominicae passionis in memoriam populis reuocans etc. Denique anno ab eius incarnatione iuxta Dionysium* DCCMO *primo indictione* XIIII. *fratres nostri, qui tunc fuere Romae, hoc modo se in natali Domini in caereis sanctae Mariae scriptum vidisse, et inde descripsisse referebant. A passione D. N. I. C. anni sunt* DCLXVIII. Auctor scribebat seculo VIII. ineunte, neque multo tempore post videtur codex descriptus. Character autem libri de ortu, et obitu Patrum eandem, vel maiorem antiquitatem praesefert, ac reliquus character huius voluminis. Prima autem opera charactere minus antiquo videntur exarata.

collectio grammaticorum.

42. Codex 1746. Palatinus, seculi IX., vel X., membranaceus in fol. Initio charactere antiquo: *Codex S. Nazarii in Laurissa*: Additur veteri manu hic index. *Primo Artes S. Augustini. Regula Augustini de nomine, et aliis partibus orationis. Ars Donati, quam Paulus Diaconus exponit. Sancti Ysidori episcopi de grammatica, et partibus eius, et figuris. Dynamius grammaticus ad discipulum suum. Grammatica Iuliani Episcopi Toletani. Grammatica, et ars Tacuini. Alia ars, siue grammatica Iuliani Toletani. Ars Asperi de octo partibus orationis. Ars Domni Bonifacii Archiepiscopi, et Martyris.* Character codicis est gallicus. Pro *est* nexus *H*; diphthongi disiunctae et vario modo coniunctae, punctum, duo puncta, virgula, et punctum; nota interrogationis, *i* longum, fere vt *l*, quod in charactere longobardico solet reperiri.

Artes S. Augustini.

43. Primum opus, *Artes Augustini*, initio mutilum. Occurrit statim legenti mentio de comparatiuo cum genitiuo, *vt maior horum charitas etc.* Postea est rubrica. *Incipit de pronomine: Pronomen est pars orationis etc.* Desinit, *vtilis ciuibus, aptus scenae. Explicit Artes Sancti Augustini feliciter.*

Isidorus, et

44. Pag. XI. rubrica: *In nomine Domini incipit regula Augu-*

stini Episcopi de nomine : *Omnia nomina* XIII. *literis terminantur*. alii de grammatica.
Des. *mille indeclinabile est*, de quo opere mox plura dicam. Pag. 27. rubrica : *Incipit Ars Donati*, *quam Paulus Diaconus exposuit*. *D. Partes orationis quot sunt*? *M. Octo*. *D. Quae*? *M. Nomen etc.* Ibid. *Vt Iuuencus* : *Dauidis inclyta proles*. Desinit, *vt ac*, *at*, *et siqua sunt similia*. Pag. 40. terg. rubrica : *Incipit Sancti Isidori Episcopi de grammatica*, *et partibus eius* : *Disciplina a discendo etc.* Est liber I. Etymologiarum. Capite 7. ms. *Virgilius scripsit bucolicam* : *addimus pronomen*, *ipse scripsit Georgicam*. Cap. 16. ms. *Pedes sunt . . . insistunt* : Breulius, *consistunt*; cap. 23. *quum autem impueritiam . . . labda litera etc.* Cap. 25. *datatim dat sese etc.* *A labris* pro *Et a labris*. Desinit, *quia contra naturam sunt*; qui est finis libri primi.

45. Pag. 59. Inscriptio : *Dinamius grammaticus ad discipulum suum ait* : *O quam dolenda conditio etc.* Desin. praefatio : *in aeterna tabernacula*. Interrogatio : *Quis primus philosophi nomine nuncupatus est*? Responsio. *Pythagoras humilitatis gratia etc.* Nexus, quibus interrogatio, et responsio exprimuntur, recentioris manus sunt. Auctor est christianus, vt constat ex epistola etiam, siue prologo, qui videtur iam editus, et explicantur artes per varia schemata, seu paradigmata, et figuras, quibus partes diuisae demonstrantur. Pag. 62. terg. de literis : *Legimusque*, *apud maiores nostros primum fuisse* XI. *post haec* XVI., *et postea* XXIII. *inuentas*, *sicut hodie habentur* : *sed insuper post regionem* (forte *religionem*) *christianae fidei in sacris paginis vsi sumus literis* XXVIII., *id est*, *in Christi nomine* X. *et P.* (scribitur *et p*) *in IHS H*, *et in Apocalypsi A*, *et* ω. Scribitur *IHV* pro *IHS*. Dynamius.

46. Pag. 76. exempla ponuntur, *Pone supercilium*, *si te cognoscis amicum* (Sedulii in praef.) *Pone faces caudis circum ligat*, *in sata mittit* (Prudentii in Dittochaeo). Aduertendum, non bene compacta esse folia : haec iam non pertinent ad Dynamium. Desinit ibi pag. 71. terg. de interiectione : *modo praeposita*, *modo postposita coniungi*. Sequitur alio charactere, vt videtur, sed aeque veteri, pag. 72. *Quot Syllabas sibi vendicat arsis*, *et quot thesis etc.* quod pars est operis Iuliani Toletani mox referendi. Pag. 76. terg. est *De posituris*. Ibi : *Quomodo puta*, *si dicam* : *Aspera conditio*, *et sors irreuocabilis horae*, - *Quam generi humano tristis origo dedit*. Ibi, *nam et quod dicimus COMMICVM librum*, *non debemus dicere* exempla.

COMMICVM, *sed COMMATVM*, *quia de multis libris obscurae sententiae ibi sunt positae*. *Explicit tractatus primus*: scilicet Sancti Iuliani Toletani.

Iulianus Toletanus. 47. Pag. seq. 77. *De barbarismo*: *Barbarismus est vna pars orationis vitiosa in commune sermone*, *id est*, *in soluta oratione*. Pag. 85. citatur Augustinus in libris de doctrina christiana. De figuris rethoricis fusius agitur, quam apud Isidorum. Desinit in explicatione parabolae: *Item in Euangelio Christus de Herode dixit*: *Vulpi illi*. Haec etiam pertinent ad opus Iuliani. Illico pag. 87. rubrica: *Item Iuliani Episcopi Toletani de litera*: *Partes grammaticae artis quot sunt*? forte deest, *duo*. *Prima pars est etc.* Hoc est initium primi tractatus Iulianaei operis. Paulo post initium profert versus Eugenii Toletani, tacito nomine, de inuentoribus literarum. *Moyses primus etc. Gulfila prompsit getarum*, *quas videmus*, *vltimas*. Deinde eadem pagina terg. exemplum sumit ex Dracontio non nominato: *Nouerit vt vultur*, *qua sit regione cadauer*.

quibus auctoribus vsus 48. Pag. 8[illegible]. ex Etymol. lib. 9. cap. 1. tacito nomine: *Graeca lingua inter ceteras gentium etc. Latinas autem linguas quatuor etc.* Ibi terg. plures versus ex Dittochaeo Prudentii non nominati. Ibi ex Sedulio non nominato: *Christus erat panis*, *Christus petra etc.* Non semel repetit: *O mortalis homo*, *mortis reminiscere casus*, qui versus est Eugenii Toletani lib. 1. carm. 2. Pag. 89. terg. rubrica: *Incipit de syllaba*. *Quid est syllaba*? *comprehensio literarum*.

in sua grammatica. 49. Pag. 90. *Da*, *vbi au*: *Auroram iam quarta dies praemiserat vndis*: (ex Dracontio). *Da*, *vbi eu*: *Eugeni miselle plora*, *languor instat improbus*: (ex Eugenio lib. 1. carm. 13.) Pag. 91. *De nomine*, *de finalibus syllabis*. *A terminatur etc.*, ita aliae rubricae de aliis partibus orationis, et de metris. Desinit fol. 98. terg. *gerens arma*, *ruitque laetus*. Plura sunt ex Eugenio, vt versus *Vae mihi etc.* ex lib. 1. carm. XI. Sequitur pag. 99. rubrica: *Incipit Ars Taluini* (forte *Alcuini*.) *Partes orationis grammaticae sunt* VIII. In principio voluminis videtur scriptum *Tacuini*, et correctum *Taluini*, seu *Tatuini*: in veteri catalogo scribitur *Tatuini*. Auctor christianus est. Citat Donatum. Pag. 101. terg. *Alia gentis*, *vt graecus*, *hispanus*: *qui auctores fuerunt prouinciarum Graeciae*, *et Hispaniae*. Desinit in titulo: *Communia*: *Inter communia nomina etc.*, *prout voluerint*, *data est*, *Deo gratias*.

50. Pag. 126. terg. *Ars Iuliani Tolotani* (sic) *Episcopi . Partes orationis quot sunt? octo . Quae? nomen , pronomen , verbum etc.* Initium hoc est tractatus 2. Iuliani. Ib. pag. 129. *Est septimus casus , si dico : Doctior Esidorus , quam Antonius* . Pag. 134. *Quare dicitur minus , quam finitum : Eo quod de cognita , et absente persona loquor : vt puta . Scis Domnum Eruigium? Ipse est princeps Spaniae* (supra *Hispaniae*) . Saepe *Esidori* nomen in exemplum adducitur , et non semel *Eruigii regis* , vt num. 326. *Domni Eruigii Regis* . Pag. 150. terg. *Ac de re tacitus angit , ac corde requirit* ; hic Dracontii versus ex correctione Eugenii in codice Azagrensi ita profertur : *Hac de re tacitus angit , et corde requirit* . Exemplaria Eugenio antiquiora alio modo habebant , vt dixi ad Dracontium lib. 1. v. 357. Ibi , *Ast hominem non terra parit , non pontus ab vndis* , (Dracontii) . Desinit , *partis istius pertinent* , qui est finis tractatus 2. Iuliani. Ars eiusdem.

51. Pag. 157. rubrica : *Incipit ars Asperi De octo partibus orationis : Partes orationis sunt octo etc.* Desinit , *Augustoduno , et his similia* . Pag. 162. *Ars Domni Bonifacii Episcopi , et Martyris : Partes orationis primus Aristoteles etc.* Desinit , *et altrinsecus* . Sunt paradigmata coniugationum . Quaedam legi nequeunt . Asper. S. Bonifacius,

52. Post secundum Iuliani opus pag. 152. est hymnus , qui vix legi potest , literis euanescentibus , e quibus id colligo : *Vita Sanctorum deus Angelorum , - Vita cunctorum pariter piorum , - Christe , qui mortis moriens ministrum - Exuperasti . - Tu tuo lectos famulos trophaeo - Nunc in his serua placidus diebus , - In quibus sanctum celebratur omne - Pascha per aeuum . - Pascha qui victor rediens ab imo , - Atque cum multis aliis resurgens , - Ipse susceptam super alta carnem - Astra leuasti - Nunc in excelsis Dominus refulgens , - Et supra caelos deus eleuatur . - Inde venturus homo iudicantis - Denuo iudex . - Corda tu sursum modo nostra tolle , - Quo Patri dexter residens in alto , - Ne residentes facias in ima - Praecipitari , - Hoc Pater tecum hoc idem sacratus - Praestet amborum , pie Christe , flatus , - Cum quibus regnat deus vnus omni - Iugiter aeuo* . Fortasse legendum : *Hoc Pater tecum , hoc et idem sacratus* . Pro *residentes* legerem *renitentes* , et *regnas* pro *regnat*. hymnus excriptus.

53. Maurini in editione operum S. Augustini primi opusculi inscripti , *Artes S. Augustini* , non meminerunt . Alterum , *Regula Augustini etc.* , supposititium iudicarunt , et ad appendices tom. 1. Maurinorum sententia.

reiecerunt, quia scriptum non est dialogi forma, neque ad incorporalia promouet animam: quod Augustini libro de grammatica, in Retractationibus recensito, conuenire deberet. Dupinius hanc deinde tenuit sententiam, et in eam propendet Tillemontius in not. 6. ad vitam S. Augustini: qui Maurinorum admonitionem non intellexit. Eos enim quodammodo reprehendit, quod dixerint, initium huius libri de grammatica, quod in excusis reperitur, in mss. veteribus, et recentibus deesse: quum aliunde asserant, nullum a se repertum ms. codicem huius operis. At Maurini minime dicunt, *initium operis editi* abesse a mss., sed sermonem habent de *clausula assuta* libro Retractationum, in qua fit mentio eius initii. En eorum verba: *Scrupulum iniiciebat clausula capitis* 7. (in eorum editione est caput 6.) *lib.* 1. *Retractationum assuta*, *scilicet*: *Hoc opus sic incipit*: *Omnia nomina tredecim*: *quod initium est libri sequentis* (de grammatica). *At fraudem deteximus ex mss.* (intelligunt Retractationum) *tum veteribus*, *tum etiam recentibus*, *qui eam non habent*.

de grammatica S. Augustini.

54. Initium operis in nostro codice idem est, atque in ea assuta clausula. Maurini in fine ediderunt *mille declinabile est*: cod. Palat. habet *mille indeclinabile est*: quod magis placet: nam *mille* in singulari indeclinabile est; *milia* in plurali declinabile. Videndum etiam esset, an primum opus, *Artes S. Augustini*, potiori iure S. Doctori ascribi posset. In Hispania, vt audio, viri quidam docti editionem Maurinam operum S. Augustini parant. Optandum esset, vt non typographorum more ea tantum, quae inueniunt, recudere contenti essent, quum plura addi possint, quae illustriorem editionem reddant. Propterea non omittam monere, in duobus codicibus Vaticanis num. 4991. 4992. asseruari iam collectas *Varias lectiones in S. Augustinum ex mss. antiquis Vaticanis*, vt ex Inuentario patet. In Regio Vaticana vero cod. 299. alia extant de editione, quae Romae seculo XVI. parabatur, ex Stapletonio, Hieronymo Torrensi S. I., et Emmanuele Sa. Alia videri possunt apud Petrum Morinum epist. 13. seqq.

Dynamius quisnam fuerit.

55. Dynamius, cuius opus in hoc codice excriptum est, fortasse est Burdigalensis ille Dynamius, quem Ausonius inter professores Burdigalenses celebrat carm. 24., de quo praeter alia ait: *Crimine adulterii quem saucia fama fugauit*, - *Paruula quem latebris fouit Ilerda suis*. - *Quem locupletauit coniux Hispana latentem*: -

Namque ibi mutato nomine rhetor eras .... Reddiderat quamuis patriae te sera voluptas, - Mox residem rursum traxit Ilerda domus . Coniectura haec ex eo confirmari poterit, quod Dynamii opus in eodem volumine cum Isidori, et Iuliani Toletani operibus de re grammatica coniungitur.

56. Quid autem existimandum de Iuliani Toletani opere ? A Felice quidem in eius vita non commemoratur : fortasse quia de secularibus disciplinis agit. Nam Felix, de libris S. Iuliani sermonem habiturus, haec praemisit : *Summam librorum eius*, *quos per eum deus ad vtilitatem ecclesiae suae deprompsit*, *isthinc*, *lector*, *agnosce* . Ceterum eam inscriptionem vetustissimi codicis veram esse confirmat mentio *Eruigii* regis gothorum, cuius tempore Iulianus florebat. Hoc ipsum suadent exempla passim repetita ex *Eugenio Toletano*, qui magister fuit Iuliani, et ex *Dracontio*, ab eodem *Eugenio* correcto, ex vrbibus Hispaniae, *Emerita*, *Toleto*, *Caesaraugusta*, vt *Isidori* mentionem, et multa ex eo desumpta loca praetermittam. Adde vsum psalterii gothici num. 189. *Immisit in eos muscam caninam* ex psalm. 77. v. 45. Iuliano Toletano grammatica asseritur.

57. Antiquitas vero codicis comprobatur ex veteri catalogo bibliothecae Laurissanae seculi x., aut seq., membran. in 4., qui adhuc asseruatur in bibliotheca Vaticano-Palatina num. 1877. Titulus literis maiusculis est: *Breuiarium librorum S. Nazarii*. In hoc catalogo indicabatur iamtum codex noster his verbis: *Ars grammatica S. Augustini abbreuiata. Item eiusdem. Item Pauli diaconi ad Karolum regem. Item S. Isidori episcopi. Item cuiusdam Sapientis*, (Dynamium intelligi puto). *Item Tatuini* (sic). *Item Iuliani Tolotani* (sic) *episcopi. Item eiusdem de litera, de barbarismo, et ceteris vitiis. Eiusdem de schematibus. Ars Marii Victorini grammatici, et Althelmi de regula metrorum, et aenigmata Symposii in vno codice*. Videntur haec omnia olim vno codice fuisse comprehensa. Operis S. Iuliani initium tunc fortasse sumebatur a pag. 126. terg., vbi nunc legitur, *Ars Iuliani Tolotani episcopi*. Incipit: *Partes orationis quot sunt etc.* Sic pars secunda erit, quae nunc pag. 87. reperitur hoc titulo: *Item Iuliani episcopi Toletani de litera*. Res in idem recidit. catalogus Laurissanus.

CAPVT CIV.

Exemplaria mss. 13. *bibliothecae Vaticano-Vrbinatis describuntur. Versio gallica Catenae Patrum. Opusculum Isidori De caelo nondum editum. Soliloquia, et Chronica interpolata. Opera varia de epactis, computo, calculo etc. Grammatici veteres. Chronica Isidori extra Hispaniam interpolata.*

Bibliotheca Vrbinas. 1. Etsi mss. codices, qui olim erant Ducum Vrbinatium, et nunc in bibliotheca Vaticana asseruantur, ab Alexandro VII. ad eam anno 1658., repenso cedentibus beneficio, translati, elegantia, artificio scriptionis, ac picturae ornatu notiores sunt, quam vetustate, tamen non desunt inter eos, qui vel antiquissimi sint, vel, si recentes quidem, nihilominus magno in pretio habendi, quippe ex vetustioribus aliis bonae notae, aliquando etiam raris, magna cura, ac diligentia descripti. Primum locum dabo versioni gallicae cuiusdam Catenae Patrum ex Isidoro, et aliis: quamuis enim eiusmodi Catenas, et collectiones, quibus bibliotheca Vaticana in omnibus suis partibus plena est, praeterire mihi proposuerim, tamen haec ob raritatem non videbatur praetermittenda.

Catena ex Isidoro, et aliis. 2. Codex XI. Vrbinas, qui olim num. 42. signabatur, pergam. in fol. magno. In Inuentario ita describitur. *Gotefridi de Pinkegui catena ex Patribus in quatuor Euangelia, Actus Apostolorum, et Apocalypsin, ab ipso contexta, versa in gallicam linguam.* Codex editus ab auctore anno 1321., descriptus a Petro Cameracensi 1322. Patres, quibus vsus est compilator, indicantur Augustinus etc. *Isidorus etc.* Exemplar elegans insignitum picturis, imaginibus, circulo initio, minio, et auro depictis, vt Vrbinates codices ornati esse solent. Dum Magi munera offerunt, depingitur Virgo, puerum in manibus tenens, iam vestibus indutum, et non vagientem in cunis. De simili imagine Harduinus Comment. in nou. testam. loquitur. Diabolus tentans Dominum depingitur pedibus, quales sunt gallorum. Isidori nomen raro occurrit, vt pag. 76., al. 77. terg. ad cap. 14. Matthaei, hoc sensu: *Si tu haberes sapientiam Salomonis, pulchritudinem Absalonis, vires Samsonis, longam vitam Adae etc.* In Euangelio S. Ioannis crucifixio depingitur, et qui-

quidem *tribus tantum clauis* : latus dextrum apertum a milite : Deipara exanimis repraesentatur : vide not. Lazeri ad Brunon. tom. 2. rec. edition. omnium operum p. 144. Post 4. Euangelia Actus Apostolorum, sed historice, et sine glossis Patrum. Deinde Apocalypsis sine glossis Patrum. Godofredus de Pinkegui opus absoluit anno 1321., Petrus de Cambray scriptionem huius voluminis absoluit anno 1322.

3. Codex 60. Vrbinas, olim signatus num. 72. membran. in fol. eleganter, et literis aureis, ac versicoloribus scriptus seculo xv. Eo continentur S. Gregorii Nazianzeni, et S. Ioannis Chrysostomi quaedam opera. In prima litera imago S. Gregorii depicta conspicitur. Pag. 126. Chrysostomi tractatus super psalmum 50. Post homilias in laudem Pauli versus Basilii, siue Chrysostomi in eiusdem S. Pauli laudem, *Polus terrae Paulus etc.* Tum inscriptio, *Illustrissimi viri Damasi Romanae ecclesiae Pontificis Summi in laudem Apostoli Pauli egregii versus incipiunt*. Nonnullas varias lectiones excerpsi ex hoc codice, ad editionem S. Damasi, Merendae studio procuratam, a me collato.

Gregor. Nazianz. Chrysostomus. Damasus.

4. Pag. 178. terg. est elogium S. Ioannis Chrysostomi ex Isidoro, ex cap. 21., vt ibi dicitur, De vir. illustr.; sed apud Grialium est caput 19., apud alios caput 6. Desinit, *in exilium retruserunt*. Succedit Versio Ambrosii Camaldulensis aduersus vituperatores vitae monasticae, primitiae studiorum eius, vt ex prologo patet. In hoc codice pag. 175. in hom. 7. Io. Chrys. De laud. Pauli, haec legimus: *Quanta etiam cum libertate obstruit ora impiorum? Verum nec ibi stare contentus, etiam in Hispaniam praecucurrit*. Notatur id *vacare*, et additur: *Nota, quod id communiter non tenetur, scilicet quod Hispaniam adierit: sed dixerat aliquando, quod ire intendebat illuc, vt ad Romanos cap.* xv. *patet*.

excerptum ex Isidoro.

5. Codex 100. Vrbinas, olim 141. membranaceus in fol., nitida scriptura, rubricis, literisque aureis ornatus, seculi xv. circiter. Plura Isidori opera hoc codice continentur. Rubrica: *Textus epistolarum Ysidori ad Braulionem, et Braulionis ad Ysidorum de petitione libri etymologiarum incipiunt feliciter*. Tabula capitum librorum 22. Liber 1. De grammatica etc. capita sunt 29. - Lib. 2. De rethorica: capita 21. - Lib. 3. De dialectica: capita 6. - Lib. 4. De mathematica: capita 69. - Lib. 5. De medicina capita 12. - Lib. 6.

Etymologiae.

de legibus etc. capita 28. - Lib. 7. De Chronicae vocabulo : capita 12. - Lib. 8. de ordine scripturarum : capita 21. - Lib. 9. De Deo, et angelis : capita 14. - Lib. 10. De ecclesia : capita xi. - Lib. 11. De linguis gentium : capita 7. - Lib. 12. De quibusdam nominibus per alphabetum. Reliqui decem libri, vt decem postremi editionum.

Lib. de natura rerum. 6. In fine Etymologiarum : *Liber* XXII. *Ysidori Etymologiarum explicit feliciter. Epistola Ysidori incipit feliciter. Quum te praestantem ingenio, facundiaque, ac vario flore literarum non nesciam, impendis tamen etc.* Post epistolam rubrica : *Liber* XXIII. *Ysidori de astronomia incipit feliciter. De diebus : capitulum primum : Dies est solis etc.* In tabula librorum id opus veluti separatum ab aliis Etymologiarum libris repraesentatur. Sunt sphaerae, siue figurae circulares, et aliae varia forma : capita numerantur 49. Caput 45. est : *De nominibus maris, et fluminum. In annalibus libris Patrum Tranquillus etc.* Vltimum caput est : *De partibus terrae : Nunc terrae positionem etc.*; post verba vltima editorum *stadiorum aestimauerunt*, additur *ccc. autem in longitudine, ccti, in latitudine in historiis catholicis hoc dicetur.* Sequitur figura terrae cum tribus partibus, Asia, Europa, Africa. Rubrica De caelo. *Quaeritur, vtrum vnum sit caelum, an plures etc.* quaedam quaestiones de caelo. Desinit : *omnis humani ingenii capacitas.* Rubrica : *Liber Ysidori de astronomia, et de caelo exit feliciter.* De prima illa quaestione, vtrum vnum sit caelum etc., agitur in hoc libro de natura rerum cap. 13. diuersis verbis. Vide supra cap. 86. num. 5.

Prooemia. 7. Pag. 191. rubrica : *Liber primorum* (corrige *prooemiorum*) *incipit feliciter : De librorum noui, ac veteris testamenti plenitudine etc.* Desin. *actaque legationum.* Rubrica : *Item praefationes noui testamenti : Euangeliorum praedicatio etc.* Desinit : *lignum vitae Dominum Iesum Christum.* Pag. 146. terg. rubrica : *Ortus, et vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserunt; praefatio incipit feliciter.* In principio paginae rubrica : *Ysidorus de obitu Patrum. Praefatio : quorumdam Sanctorum etc. Adam protoplastus etc.* Capita omnia noui, ac veteris testamenti sunt 84., vltimum *de Tito.* Cap. 70. de Iacobo Maiori, vt editi : *scripsit . . infudit . . . sepultusque est in Achaia Marmaricha*, VIII. *Kal. Augusti.* De Petro : *ad orientalem plagam.* De Paulo : *contra orientalem plagam.* De Matthaeo : *in montibus Persarum.* De Thoma *in Calaminia.* Capite 79.

de Simone coniungitur diuisio Apostolorum : *Iacobus Hispaniam .. Philippus Galliam .*

8. Pag. 204. tergo : *Liber Ysidori ad Orosium incipit* : *Domino Sancto , ac reuerentissimo fratri Orosio Ysidorus . Quaedam notissima etc.* Desinit : *aeternae beatitudinis refectione saturabuntur .* Sunt Allegoriae . In fine rubrica : *Liber primorum* (corrige *allegoriarum*) *Sancti Ysidori ad Orosium explicit feliciter . Liber Soliloquiorum beati Isidori incipit ad Orosium Patrem . Prologus Soliloquiorum incipit : Isidorus lectori salutem . Venit nuper ad manus meas quaedam cedula , quam sinonima dicunt , cuius formula persuasit animo etc.* Fortasse pro , *ad Orosium Patrem* , legendum , *Ad Orosium presbyterum* : sed totum hoc videtur a librario inepte repetitum ex opere praecedenti : nam Soliloquia Isidori Orosio non sunt nuncupata .

Allegoriae . Soliloquia .

9. In dialogo praecedunt rubricae suis locis : *Homo deflens* : *ratio admonens* . In fine rursus : *Liber soliloquiorum ad Orosium Patrem explicit feliciter , et cetera , finis* . Continuatur liber primus cum secundo : prope finem libri 2. in editis : *In caelo , non in terra merces promittitur Sanctis* : in ms. *iustis* , et addit : *inter cetera quoque monita mea scire debes , quod peccatum quatuor modis perpetratur etc.* fere vt cap. 17. lib. 2. Sententiarum , sed fusius . Alia adduntur , quae in Isidori operibus desiderantur , de septem originalibus Adae peccatis , de disciplina christiana etc. Desinunt Soliloquia : *mentem bonam , pacatamque vitam* , cum rubrica iam relata . In opere plura praetermittuntur . Liber 1. , et 2. sic continuantur : *frequenter peccans , et lugens veniam vix meretur . Tunc erit perfectum opus tuum , si vsque in finem perseuerauerit.* (forte *perseueraueris*) . *Semper considera temetipsum , homo , et scito , quid sis , et ad quam rem sis in seculo procreatus* . Ita alia mutilata .

interpolationes .

10. Pag. 217. rubrica : *Liber differentiarum Sancti Ysidori Episcopi Yspalensis incipit : Quid inter Deum , et Dominum ? Inter Deum , et Dominum ita quidam definierunt etc.* Desinit : *atque exemplum humilitatis Christi* . Sunt Differentiae rerum , quae cum editis satis consentiunt . Rubrica : *Liber Differentiarum Sancti Ysidori Yspalensis episcopi exit feliciter* . Pag. 227. rubrica : *Praefatio , vel recapitulatio fidei catholicae , siue superdictio operis Ysidori Yspanensis Episcopi ad Florentinam sororem suam . Sanctae Sorori Florentinae Ysido-*

Differentiae rerum . lib. contra iudaeos .

rus Toletanus episcopus : *Quaedam* , *quae diuersis etc.* In aliis quoque mss. Isidorus *Toletanus* perperam inscribitur. Rubrica : *Praefatio* , *vel recapitulatio Ysidori exit . Liber primus Ysidori contra Iudaeos incipit feliciter etc.* Caput vltimum 63. etc. *Liber primus Ysidori contra Iudaeos explicit feliciter . Prologus secundi libri* , *vel breuiarium praecedentis libri . Quadam ex parte etc. Liber secundus Ysidori de gentium vocatione incipit feliciter .* Caput vltimum 28. *Recapitulatio operis etc. Liber secundus Ysidori de gentium vocatione contra Iudaeos exit feliciter .*

Chronicon. 11. Pag. 253. rubrica : *Liber Chronicorum Sancti Ysidori Hispalensis episcopi ab exordio mundi vsque ad Heraclii imperium* , *et Sisebuti regis Gothorum principatum* , *qui regnauerunt circa annum Domini 600. ab initio mundi 4060. incipit . Prologus Ysidori incipit feliciter . Breuem seriem temporum per generationes etc.* Ibi : *Horum nos temporum summam ab exordio mundi vsque ad Augusti Heraclii imperium* , *et Sisebuti Regis Gothorum principatum etc.* Prologus desinit : *hominem primum Adam* . Sed ad verba : *cognoscatur . Sex diebus rerum omnium creaturam Deus formauit* , margini adiicitur : *Prima seculi aetas de creatione rerum .*

Interpolationes. 12. In rebus antiquis ante Christum natum satis consentit chronico edito : quaedam contrahit, vt prope finem quintae aetatis : *Cicero laude oratoria clarus habetur . Cleopatra ann.* I. *quia cuius tertio eius* (forte *ann.* XI. *cuius tertio*) *anno Iulius Caesar sumit imperium . Sexta aetas* , *Caius Iulius Caesar regnauit ann.* V. *Hic primum Romanorum singularem obtinuit principatum* : *a quo esse Caesares appellati sunt* , *abhinc sequuntur Imperatores . Octauianus regn. Augustus* LVI. supra eadem manu *al.* LI. Deinceps in Imperatoribus primis nonnulla adduntur, nonnulla omittuntur . De Nerone pauca sunt . Adiiciuntur *Galba* , *Otto* , *Vitellius* , omissi in editis . Ita . *Post Neronem Galba regn. mensibus* IIII., *occisus est in foro Romae . Otto regn. diebus* CCV. *vixit annos* XXXIIII. *ipse se interfecit in Italia apud Hebraicum . Vitellius regn. mensibus* VIII. *vixit ann.* LIIII. , *occisus est a Vespasiani ducibus* . De Constantino : *reperta est . Quumque bellum in Persas moliretur* , *in villa publica iuxta Nicomediam dispositam bene rempublicam filiis tradens* , *diem obiit* : *vixit* LXVI. Alia omittit . In Iuliano : *crucis apparuit signum . Dum per vasta deserti incautius euagatur* , *ab obuio quodam hostium equite ctõ*

(forte *contrario* , vel *conto*) *ictus interiit* . *Vixit ann.* XXX.

13. Multa variant in his, et seqq. Imperatoribus. De Iustiniano: *Eodem tempore passa est a diuina indignatione Pompeiopolis misit* (forte *misera*,) *scissa enim est terra a terraemotu, et obrutum est medium ciuitatis cum habitatoribus, et erant subtus terram a terraemotu, et voces eorum audiebantur clamantium, vt sibi misericordiam praestaretur, et multa donauit Imperator ad deducendos iuuenes* (f. *viuentes*). Res hispanicae aut omittuntur, aut contrahuntur, vt *Mauritius regn. ann.* XXI. *Sueui a Leouigildo ab optentis* (sic) *Gothis subiiciuntur. Gothi, Recaredo innittente, ad fidem catholicam reuertuntur. S. Gregorius insignis habetur. Eodem anno legationem funguntur Auares etc.* Compilator, vel interpolator praecipue res Imperatorum persequitur. S. Hermenegildi non fit mentio. et variationes.

14. Post multa de Phoca sic desinit: *Inito bello, vincit gratia Christi tyrannum. Vulgus autem hunc comprehensum interfecerunt, et igne apud Boi cremauerunt.* Rubrica: *Liber chronicorum, siue de temporibus Sancti Isidori Archiepiscopi Hispalensis explicit.* Cetera, quae sequuntur, alius scripsit vsque ad finem libri. *Eraclius imperauit* XXXI. *annis*: *Ingressus ergo regalia, coronatus est etc.* Fuse historia Imperatorum contexitur, vsque ad Michaelem: *Michael piissimus etc., et obsessam Adrianopolim cepit.* Post hunc Reges Longobardi breuiter perstringuntur, vt puto, ab alio continuatore, ita: *Alboinus decimus Rex Longobardorum regn. primus in Italia super Longobardos ann.* III., *et mens.* VI. *Quando obiit, erat indictio* IIII., *anno dominico* DLXVIII. *etc. Berengarius Rex post mortem Caroli etc.* Hic, et seqq. vberius aliquanto enarrantur. Vltimus: *postea regnauit Henricus filius eius ann.* VI. *Deinde veniens Romam ann.* MXLVI., *et facto concilio causa simoniacae haeresis deposuit Ioannem Papam cognomento Gratianum*, (lego *Gregorium*.) *Cui succedens Venerabilis PP. Clemens, praefatoque Regi tribuens coronam, regnauit ann.* VIIII., *et mortuus est ann.* MLV. *Finis.* Rubrica: *Chronica alia ab Heraclio vsque ad finem libri explicit feliciter.* additio, et continuatio.

15. Pag. 273. rubrica: *Liber Prosperi de vita contemplatiua incipit feliciter. Hic Prosper dicitur fuisse notarius Sancti Leonis Papae. Claruit autem circa annos* CCCC. *quinquaginta octo.* Praefatio, et tres libri. In fine, *Liber tertius Prosperi de vita contemplatiua exit feliciter.* Iam saepe notatum, hos libros non Prosperi esse, sed recensio codicis.

Iuliani Pomerii. Nihil aliud in hoc codice pulchro; neque dicitur, a quo scriptus. Post tabulam initio est circulus magnus cum decem minoribus aliis circulis, quibus opera contenta indicantur. In principio Etymologiarum inter alios ornatus est stemma Pontificium Domus Vrbinatis, sed sine literis *F. R.*, aut *F. D.*, quae alibi occurrunt. Librarius saepe vtitur numeris arabicis. In circulis indicantur decem opera: quia Astronomiae liber, siue de natura rerum pro diuerso opere ab Etymologiis ponitur: qui in ipso contextu dicitur esse liber XXIII. Etymologiarum, vt iam animaduerti.

Aymonis homiliae.

16. Codex 105. Vrbinas, olim 146., in fol. membranaceus, seculi XV., vt videtur: ornatus picturis aureis minio descriptis, circulo initio: *Sermones Aymonis viri doctissimi, atque sanctissimi*. Initio imago Aymonis cum mitra, et baculo. Prima *homilia in Euangelium: Erunt signa etc.* Vltima in Euangelium Lucae: *Sint lumbi vestri praecincti: Luxuria virorum in lumbis, mulierum vero in vmbilico ventris est etc. Explicit liber Homiliarum Doctoris Aymonis*.

sententiae ex Isidoro.

17. Sequuntur quaedam sententiae ex Gregorio, et *Isidoro*. Prima sine titulo: *Sicut fasciculi lignorum ad combustionem*, ex cap. 32. lib. I. Sent., vbi Isidorus ex Gregorio plura sumit. Nominatur *Ysidorus* ad hanc sententiam. *Isaac apud alienam gentem puteos fodit etc.*, ex Comment. Genesis, cap. 22., sed non omnino iisdem verbis. Codex desinit: *Iesus, Deo gratias amen*. Descriptus est post S. Bernardini tempora. Adest stemma Ducum Vrbinatium, additis insignibus Pontificiis cum literis *F. D.* ex vtraque parte, forte, vt indicetur Federicus Dux, vt alibi in simili stemmate, quod in aliis codicibus apparet, depictis duabus aquilis, sed aliquando sine Pontificiae dignitatis symbolo.

Hugo Etherianus.

18. Codex 106. Vrbinas, olim 156., vel 159. membr. in fol. cum figuris, et picturis, et initio circulari figura, et Ducum Vrbinatium stemmate Pontificio. In circulo epigraphe: *In hoc codice continentur libri* III. *Vgonis, et Heriani de immortali Deo, et Hesidori Hispaniensis episcopi de summo bono libri* III. *Prologus Vgonis, et Heriani de immortali Deo feliciter incipit: Moyses quondam etc.* Pag. 120. rubrica: *De sancto immortali Deo Hugonis Etheriani liber: Memorandarum virtutum Alexandri Papae tertii, et magni Imperatoris Manuelis latine, atque graece Constantinopoli editus explicit*. Sequuntur epistolae Hugonis ad Alexandrum Pont., Alexandri

ad Hugonem, Hugonis ad Aimericum Antioch. Patriarcham, huius ad Hugonem, qua mittit *cupam vnam argenteam*, qua biberet. Epistola Papae Lucii consolatoria de obitu magistri Hugonis ad fratrem eius. Liber hic Vgonis editus est, hoc est, scriptus Constannopoli graece, et latine, vt ex nota in fine.

19. Pag. 126. rubrica: *Praefatio S. Hisidori Hispaniensis episcopi in libro de summo bono incipit*: *Domino Sancto, meritisque beato fratri Masoni episcopo Ysidorus episc. etc.* In hac epistola legitur, *Niceriu etc. aut antiquior, aut potior extat aucturitas. Data sub die pridie Kal. martii anno tertio regnante D. N. gloriosiss. Witterico Rege. Explicit prologus. Incipiunt capitula libri primi.* Tabula quindecim tantum capita libri primi exhibet. Plura sub vno titulo comprehenduntur, et quaedam omittuntur. Deficit hic liber 1. *et exterriti purgabuntur*, cap. penult. prope finem. Pag. 149. rubrica: *Incipit liber secundus Sententiarum S. Ysidori*. Praecedit tabula capitum 41. Vltimum de abstinentia, quod apud Breulium numeratur 44. Desinit lib. 2., vt editi: *sed etiam periculum exhibet*. Addit quosdam versiculos barbaros, et mendosos: *Suscipe lector etc.* Lib. 3. indicat capita 65. In textu cap. vltimum 68. Desin. *non quos caelestis aula laetificando includit. Explicit liber Sententiarum Sancti Hisidori Hispaniensis Episcopi: Deo gratias: Amen.* libri Sententiarum.

20. Codex 290. Vrbinas membranaceus in fol. seculi XI. circiter, charactere gallico, seu romano cursiuo. Quaedam astronomica, et astrologica miscellanea, et anonyma. Pag. 3. *Pet. Osiris Micipso Regi salutem. De his, quae a me ad humanae vitae cautelam inuenta sunt etc.* Ibi terg. *Rem. Fauii*, (lego *Fanii*) *De ponderibus, et mensuris*: *Pondera paeoniis veterum memorata libellis*. In tabula epactarum, et indictionum, quae procedit ab anno 988. ad annum 1234., manu recentiori quaedam facta enarrantur. miscellanea astrologica.

21. Ad annum 1095. fit mentio Aldeberti depositi, cui successit Wecelinus Archiepiscopus (puto Coloniensis). Ad annum 1000. Ordinatio Heriberti archiepiscopi. Ad annum 1049. *Hic iacta sunt fundamenta nostri monasterii*. Ad annum 1033. Ordinatio Abbatis Tegenonis. Refertur successio Abbatum, et monasteriorum vsque ad annum 1179., quo desinunt notationes secundae manus. Opus fortasse factum anno 988 Pag. 12. *Computus Herimanni secundum naturam, cur lunae aetas computo nostro persaepe non conueniat.* Herimannus.

Isidorus de computo.

22. Pag. 30. seqq. *De numero digitorum, siue de ratione numerandi per digitos, cum figuris*. Pag. 31. Versus de mensibus per tetrasticha: *Hic iam mensis etc.* Monosticha de mensibus. *Primus romanas*. Versus de signis: *Primus adest aries*. Versus de sphaera: *Ad Boreae partes*, Ausonio hi tribuuntur. Versus de signis, et mensibus: *Principium Iani*. Versus de Septimana: *Prima dies Phoebi*. Opus de diuisionibus temporum: *Diuisiones temporum quot sunt?* Pag. 44. rubrica: *Incipit sententia Sancti Augustini, et Isidori in laude computi: Isidorus in laude computi: Ratio numerorum etc.* ex cap. 4. lib. 3. Etymol. Pag. 51. terg. sine titulo: *Quum fratribus adolescentioribus nostris quaedam calculatoriae artis rudimenta communi sermone explicare coepissem etc.*; post prologum rubrica: *Incipit libellus calculatoriae artis Helprici: Annus solaris, vt maiorum constat solertia etc.* Sunt capita 38.; in cap. 38., qui est epilogus: *nonnunquam vasa fictilia tanto solent esse vtiliora, quanto viliora etc. Sciat autem, quisquis ista fastidierit, non sibi esse dicta, sed his tantum, qui maiora adhuc penetrare nesciunt.*

epactae.

23. Pag. 64. tabula epactarum cum nominibus archiep. Treuirensium vsque ad ann. 1098. Pag. 64. terg. tabula epactarum cum nominibus Archiepiscoporum Coloniensium.

Nonius Marcellus.

24. Codex 307. Vrbinas, al. 529. membranaceus seculi xv. cum figuris, et picturis ex auro. Stemma non est Ducum Vrbinatium. Inter pueros, qui prima pag. pinguntur, quidam pulsat instrumentum musicum simile nostro *biolin*, aut italice *biolino*. Rubrica: *Nonii Marcelli Peripatetici Tuburginensis de compendiosa doctrina per literas ad filium incipit feliciter. Serium est taedium, et odium etc.* Prima litera exhibet imaginem Nonii Marcelli. Desinit, *in Affranio, et viris vetustissimis Scriptoribus*. Editi, *et iuris vetustissimis*.

excerpta ex Isidoro.

25. Pag. 146. rubrica: *Festi Pompeii abbreuiatio de verborum significatione incipit feliciter. Augustus locus etc.* Imago Festi in prima litera. Pag. 209. rubrica: *Vocabula delecta ex Seruio grammatico super Aeneida per Guarinum Veronensem: Abiurare est etc.* per alphabetum. Pag. 264. rubrica: *De nominibus ponderum, et instrumentorum ad ponderandum secundum Isidorum. Trutina est gemina ponderum lanx etc.* ex lib. 16. Etym. cap. 24. Sequuntur alia de mensuris etc. ex cap. 25.

Diomedes grammaticus.

26. Codex 308. Vrbinas, al. 530. membranaceus nitidus, picturis,

cturis, et imaginibus ex auro, et minio ornatus cum stemmate Pontificio Familiae Ducum Vrbinatium. Intra circulum primum: *Nonius Marcellus de compendiosa doctrina*: recentiori manu notatum, *Non est Nonius, sed Diomedes de oratione etc.* In prima pagina pingitur ludi magister, alibi pueros docens e cathedra, alibi pueri cuiusdam ex alterius humeris pendentis nates verberans: pedes eius, qui punitur, ab aliis pueris comprimuntur. Ludi magister manu tollit scuticam manubrio ligneo, et tribus funiculis. Incipit opus: *Artem merae latinitatis etc.* Sunt tres libri. Desinit, *legentium gratum testimonium, si non laboris, certe simplicitatis consecuturum.*

27. Pag. 124. terg. sine titulo: *Domino meo Enchiesio* (alii *Eucherio*) *episcopo Agretius S. D. Libellum Capri etc. seruare possumus. Vale memor nostri, et praesidium meum. Agroetius, quum latine scribis, per diphthongon scribendum, non, vt quidam putant, per y Agrytius. Triceni de Tricentis etc.* Desinit, *supplicia de tormentis dicimus, et de precibus diuinis. Finis.* Legesis cap. 56. Agroetius.

28. Pag. 150. terg. rubrica: *Schola Albini grammatici de grammatica etc. Fuerunt in schola Albini magistri discipuli duo, vnus Abstemius ex Macerate in Flaminia oppido, alter vero Zolphus Pergulanus etc.* Est dialogus inter hos tres. Pag. 192. rubrica: *Nonii Marcelli Peripatetici De indiscretis generibus per literas alphabeti feliciter incipit ad filium*: *Angiportus masculini generis, et apud multos neutri.* Desin. *ortus, pictus, figura.* Versus rubri: *Ista lubens, aeuo quam quam peritura, notauit, - Vt scires Golphum, Dux Federice, tuum. - Nam monumenta tui maiora in pectore seruat - Non annis, vllo non moritura situ, etc.* Fortasse hic Golphus auctor est dialogi inter ipsum, Albinum, et Abstemium. grammatici.

29. Codex 382. Vrbinas, al. 606. nitidus, cum picturis ex auro ornatus etc. Stemma non videtur esse Ducum Vrbinatium. In circulo magno, et aliis minoribus legitur: *In hoc ornatissimo codice continentur opera in circulis annotata. Eusebius de temporibus. - Marcellinus de temporibus. - Matheus de temporibus. - Hieronymus de vir. illustr. - Gennadius de vir. illustr. - Dialphonsus* (lege *D. Alphonsus*) *de vir. illustr. - Isidorus de vir. illustr. - Isidorus de obitu Sanctorum.* collectio scriptorum.

30. Pag. 1. *Incipit Chronica Eusebii: Hieronymi cum superadditis Prosperi. Adiuratio Hieronymi; Adiuro te, quicumque hos descri-* adiuratio in mss.

pseris libros per D. N. I. C., *et gloriosum eius aduentum*, *in quo veniet iudicare viuos*, *et mortuos*, *vt conferas*, *quod scripseris*, *et emendes ad exemplaria ea*, *de quibus scripseris*, *diligenter*. *Et hoc adiurationis genus similiter transcribas*, *et transferas in eum codicem*, *quem descripseris*. Confer Prolegomena Sedulii, et dicta supra cap. 87. ex epistola Hieronymi ad Lucinium Baeticum. Desinit anno Mundi 5646. *Valentiniano* VI. *et Nono* (sic) *Consulibus*. *Explicit Chronica Eusebii*, *Hieronymi*, *et Prosperi*. Pag. 82. rubrica: *Item quae ex Chronica Marcellini defloràuimus*: *Incipit prooemium eiusdem*: *Post mirandum opus etc. Theodosius Hispanus etc.* Desinit: *accepit magisterium*. *Collectio omnium annorum etc.* Pag. 90. *Matthaei Palmerii Florentini de temporibus etc.* Desinit anno 1448. Pag. 142. *Diui Hier. De vir. illustr. Liber*: *Hortaris*. *Eiusdem de decem doctoribus etc.* (Falso Hieronymo affictus). Pag. 158. terg. rubrica: *Gennadii Massiliensis Episcopi* (sic) *De illustr. vir. liber*. Vltimum caput de Ioanne presbytero Antiochiae parochiae.

lib. de viris illustr.

31. Pag. 167. terg. rubrica: *Isidori Hispalensis Archiepiscopi de illustribus viris incipit feliciter*: *Quamuis superius etc.* vt apud Grialium. Ordo idem, sed post Victorinum ms. *Eucherius episc. Franciae etc.* Post Eusebium ms. *Sedulius presbyter grammaticae peritiae etc.* Iterum post Ioannem: *Sedulius presbyter edidit etc.* Post Fulgentium, *De Rucerio Episcopo*. *Rucerius episcopus elegans etc.* Hic est Eucherius in edito Grialii. Vltimum caput est *de Isidoro episcopo*, ad marg. rubrica: *Braulio ep. Caesaraug. hanc Isidori vitam composuit*. In fine huius vitae: *Isidori de vir. illustr. liber finit*. *Ildefonsi Tolet. Arch. liber de ill. vir. incipit*. *Praefatio*: *Virorum annotationem etc.* Capita sunt 14., vt apud Grialium: *Gregorius Papa etc.*: tres vltimi Eugenius, Braulio, Eugenius alter. Sequitur rubrica. *De Ildefonso Episcopo*: *Ildefonsus memoria etc.*, sine nomine auctoris, siue Iuliani, siue Felicis. In fine vitae Ildefonsi: *Finit Ildefonsi episcopi de vir. illustr. liber*.

lib. de ortu, et obitu Patrum.

32. Ibidem: *Isidori Hispalensis episcopi de ortu*, *vita*, *et obitu Sanctorum Patrum*, *qui in veteri*, *ac nouo testamento virtutibus claruerunt*, *liber incipit*. *Praefatio*: *Quorumdam etc.* tabula capitum. Ordo, vt apud Breulium: in ms. *Dan*, *Isachar*. Breul. *Isachar*, *Dan* - ms. *Ionas*, *Michaeas*, *Naum*: in Breul. *Azarias*, *Helias*, *Elisaeus*, *Zacharias* (repetiti,) *Tobias* - ms. *Iudith*. *Finis vitarum*

Sanctorum veteris testamenti . Sequitur de his , qui in nouo testamento fuere , Zacharias etc. Breui. *Iudith , Machabei , Zacharias etc.* In hoc codice : *Iacobus , qui interpretatur supplantator , filius Zebedei , frater Ioannis , quartus in ordine , atque Hispaniae , et occidentalibus locis euangelium praedicauit , et in occasu mundi luce praedicationis effulsit . Hic in Marmarica Achaiae ab Herode tetrarcha gladio caesus occubuit , ibidemque sepultus est .*

33. Post librum de ortu , et obitu Patrum pag. 186. rubrica : *Incipit liber chronicorum Isidori Hispalensis Episcopi etc.* vt dictum cap. 78. Sequitur tabula titulorum , vt in cod. 392., al. 609., post prologum ; vbi legitur *Hieronymus chronicorum* sine *presbyter* . Post tabulam *Incipit prima aetas etc. Sex diebus etc. ad similitudinem suam primum Adam* . Rubrica : *De Adam etc.* Postea *Hic incipit sexta seculi aetas , cum qua currit et septima etc.* , vt incipit Chronicon idem apud Schelstratium . In Valentiniano : *permanebant , licet neglecta essent* , vt apud Schelstratium . In Tiberio , *vastantur : et ipse martyrio coronatur* (de S. Hermenegildo) . Desinit : *Eradius etc.* (pro *Eraclius*) . *Huius Imperatoris temporibus vsque ad decimum quartum imperii sui annum , et Lotharii gloriosissimi Francorum Principis* XL. *regni sui anno multa reipublicae vbi pene a diuersis gentibus dispendia illata fuerunt etc. Fiunt igitur ab exordio mundi vsque ad quintum Eradii* (lege *Eraclii*) *Imperatoris annum , et quartum religiosi Principis Sisebuti anni* V̄ DCCCXX. *Explicit liber Chronicorum Sancti Isidori Hispalensis Archiepiscopi* . Vides , interpolatorem Francum esse . Apud Schelstratium quoque eadem de Lothario verba proferuntur . Chronicon .

34. Sequuntur in eodem codice Chronica Bedae : *Adam annorum centum triginta genuit Seth etc.* Ibi sub Mauritio fuse de martyrio S. Hermenegildi , et de Leandro *Hispalitano* episcopo , qui ipsum docuerat . Desinit , *mereatur accipere palmam* . Obserua , in circulis primae paginae non includi Chronica Isidori , et Bedae , quae tamen eodem charactere sunt descripta . Chronica Bedae .

35. Codex 392. Vrbinas , al. 609. , sub quo numero Schelstratius Chronicon Isidori produxit , membranaceus in fol. paruo , charactere magno , et nitido , picturis aureis , versicoloribus figuris , vario ornatu , et stemmate Pontificio Federici Ducis Vrbinatium insignitus . Initio index contentorum in codice intra figuram quadram Chronicon .

oblongam. Primum opus est Chronicon Isidori, quale nuper descripsi ex codice 382., al. 606.

lib. de ortu, et obitu Patrum.

36. Pag. 36. rubrica: *Isidori Hispalensis Episcopi de ortu, vita, et obitu Sanctorum Patrum, qui in veteri, ac nouo testamento virtutibus claruerunt, liber incipit. Praefatio: Quorumdam Sanctorum etc.* Tabula. et ordo capitum, vt in codice 382. Caput de Iacobo, vt in eodem codice 382. De Iacobo Minore in vtroque codice: *certatim cuperent attingere populi. Hic duodecim tribubus, quae sunt in dispersione Gentium, epistolam scribit. Qui dum in Hierusalem etc.* Consentiant haec duo exemplaria in hoc etiam opere.

miscellanea.

37. Sequitur opusculum Hieronymo in aliis quoque mss. affictum De XII. Doctoribus: *Vis nunc, Euagri mi frater etc.* Pag. 81. Computatio quaedam annorum per epochas: *Anno a constitutione mundi peracto* V CLXXXIV. *Natus est D. I. C.* Fit mentio anni Christi 409. Pag. 85. tergo rubrica: *Extractiones ex Papia: Aetas proprie dicitur etc.* Breue Chronicon vsque ad Conradum Imperatorem, et Henricum Minorem. Pag. 94. aliud Chronicon, vel potius historia; *Regnum seculi huius bellis acquiritur etc.* Ibi, *Cuius* (Salomonis) *tempore a latinis condita est Alba, quae modo destructa est a Romanis, quando Imperator Theutonicus maximam de Romanis fecit caedem in Monte Porco, propter haeresim Papae.* Ab aliquo Schismatico id scriptum puto seculo XII. tempore Alexandri III. Contexitur quaedam historia de diuersis regnis, et imperiis, quae desinit: *Titus succedit duobus annis: qui suo fratri Domitiano imperium reliquit. Ruffus videt PRESIDET.* Sequitur rubrica: *De laudibus Victorini Feltrensis: Illud verissime referre me puto etc.*

Titus Liuius.

38. Pag. 106. terg. rubrica: *Incipit Epitoma Diui Titi Liuii Patauini: Aduentus Aeneae in Italiam etc.* Est breuiarium librorum 140., continenter sibi succedentium: desinit: *Laudatur a Caesare Augusto vitrico, et supremis illius funeribus plures honores dedit.*

catalogus Pontificum.

39. Pag. 217. *Liber Augustalis Benuenuti de Imola ad March. Estensem Albertum.* Ibi: *Phocas etc. qui primus obtinuit, quod Romana Ecclesia caput esset Ecclesiarum, quum prius Constantinopolitana se nominaret.* Sequitur Catalogus Pontificum, et Imperatorum: Pontificum vsque ad Pium secundum, Imperatorum vsque ad Federicum tertium. In fine: *Manu Matthaei de Vulterris.* Hic est excriptor libri.

40. Liber de ortu, et obitu Patrum in veteri testamento satis concinit cum Breulio in vtroque relato codice 382., et 392., sed in vtroque deest postremum caput de Machabaeis. Desunt etiam capita, in Breulio duplicata, de Helia, Heliseo, Zacharia etc. In nouo testamento de B. V. Maria finit vterque ms. *quum tamen reperiatur sepulcrum*. Forte deest *non*. De Petro, vt Breulius, *ad Orientalem plagam etc.* De Paulo *trigesimo sexto etc.* Breulius *trigesimo septimo*. De Ioanne: *Ioannes, qui interpretatur gratia, Apostolus, et Euangelista etc.* sic vterque ms. *Philippus, qui interpretatur os lampadis, a Bethsaida etc.* de eod. *Cadauer simul cum filiabus suis ibidem requiescit. - Thomas, qui interpretatur abyssus etc. In Calamina ciuitate etc.* lib. de ortu, et obitu Patrum.

41. Ita de nonnullis aliis Apostolis additur interpretatio. - *Iacobus Alphei Episcopus Ierosolymorum etc. propter eius necem etc. - Mathias de* LXXII. *etc. cui data praedicatio Euangelii in Iudaea*. In diuisione Apostolorum: *Iacobus Hispaniam, Philippus Galilaeam*. Sic vterque ms. Sed prius de Philippo dictum fuerat, *Gallis praedicat Christum*. De Timotheo: *patre graeco, id est. Atheniense*. Breul. *id est, ethnico*. De Tito: *quem ad instruendas Ecclesias reliquit Apostolus Cretae*. Breul. *quem ad struendas Cretae Ecclesias praefatus reliquit Apostolus*. Pleraque alia eadem sunt in his mss., et Breulio. Locus sepulturae Matthaei in vtroque ms. dicitur: *Requiescit in vno ex montibus Parthorum*. additiones.

42. Codex 479. Vrbinas, olim 140., chartaceus, in fol. Primus titulus: *Isidorus Etymologiarum*. Tabula librorum 20. rubris literis: *Incipit epistola Ysidori episcopi ad Braulionem episcopum etc.* Notae vulgo epistolae. Rubrica: *Incipit liber Ysidori Spanensis Episcopi ad Braulionem Cesargusanctum episcopum*. Supra *Spanensis*, al. *Spalensis*, et mox al. *Caesaraugustanum*. *En tibi etc.* Tabula capitum libri 1. etc. Ordo librorum, vt in editis. Est liber decimus. In fine: *ignis ardore siccetur*: *Explicit liber* XX. *Etymologiarum Ysidori Iunioris Spalensis Episcopi*: *Finito libro, sit laus, et gloria Christo. Amen. Explicit*: *hoc totum fac Christe Rex mihi notum*. Etymologiae.

43. Codex 585. Vrbinas ex pergam. in 8. magno Psalterium, siue Breuiarium, seculi XIV., vt alicubi scriptum lego, sed, vt ego puto, seculi XI. charactere longobardico, aut Beneuentano, vt vocant, literis initialibus aureis, et magnis, aliquando totam Chronicon

paginam implentibus, ornatum. Initio rubrica: *Incipit Chronica Isidori de seculi temporibus : Prima est huius mundi aetas ab Adam etc.* Desinit: *Eraclius* XVI. V̄ DCC LXXV. *Huius (quinto anno) et quarto religiosissimi Principis Sisebuti Iudaei in Hispania christiani efficiuntur*. V̄. DCCCXXIIII. *Residuum sextae aetatis tempus et* (sic) *Deo soli est cognitum. Hucusque Ysidorus*. Quaedam in hoc breui Chronico a manu interpolatoris monachi, vt videtur, interseruntur primo charactere, vt sub Iustiniano *S. Benedictus splenduit*. Sub Mauritio: *Romae Gregorius claruit*. Chronicon fortasse est desumptum ex fusiori chronico Isidori, initio quaedam praemittuntur de mundi aetatibus, quae ab vtroque chronico absunt.

ex Etymologiis. 44. Clarius tamen Chronicon huius breuiarii congruit chronico etymologiarum, quibusdam exceptis, quae interpolantur. Continuatur Chronicon eadem manu cum rubrica: *Hinc ex aliis Ystoriis*: vsque ad seculum XI., et ad Vrbanum Papam, et Paschalem, quorum anni non numerantur. Sequitur rubrica: *Incipit catalogus Abbatum monasterii Casinensis*: qui in Inuentario temere S. Isidoro ascribitur, in ms. est anonymus, et protrahitur ad seculum XI. Initium est: *S. Benedictus primus Abbas, et fundator Casinensis Coenobii. Constantinus Abbas*. Desin. *Desiderius Abbas, qui et Victor Papa, sedit annis* XXIX. *m.* IIII. *dies* XXIIII. *Olerisius Abbas, et Cardinalis sedit annis* . . . . . Hoc ergo tempore seculo XI. exeunte exaratum fuit hoc breuiarium Casinense. Accedit tabula Epactarum ab anno 1000. ad annum 1244. annotatis quibusdam factis historicis, sed solum vsque ad annum 1167. Deinde succedit Calendarium.

descriptio Psalterii. 45. Ante psalterium picta est imago Deiparae, puerum veste indutum manu, et gremio tenentis, et subtus monachus stans, et orans. Post cantica rubrica: *Hymnus Sisebuti regis*: *Te Deum laudamus etc. non confundar in aeternum*: de quo infra. Post pauca alia: *Fides catholica S. Athanasii Episcopi Alexandrini*: *Quicumque etc.* Sequitur Hymnarium. In Assumptione S. Mariae sine nomine auctoris: *Quis possit amplo famine praepotens etc.*, qui alicubi S. Ambrosio ascribitur. In orationibus de S. Iacobo Maiori oratio breuiarii, sed desinit: *et secura deseruiat*. Post orationes rubrica: *Incipit BREVIARIVM, siue ordo officiorum*. Scilicet ordo recitandi, vt in alio simili breuiario Beneuentano bibliothecae ve-

teris Vat. 4928. obseruaui, ex quo ordine *Breuiarii* nomen toti officio mox impositum creditur. Post hoc breuiarium sunt capitula ex euangeliis cum homiliis Sanctorum, et quaedam alia ad officium pertinentia.

46. Sequitur effigies Christi quatuor clauis affixi cruci, et femoralibus cooperti. Adduntur quidam hymni in festo *S. Dominici Confessoris* (puto Loricati). *Ad Domini praeconium Dominicum qui colimus etc.* In festo S. Nicolai Episcopi: *Ecce dies rediit iubili*; in festo S. Sabinae, *Praebe, Christe, canentibus etc.* In natali SS. Martyrum Rufini, et Cesidii: *Aeterne rex altissime - Donum dona laetitiae etc.* hymni.

47. De hymno, *Te Deum laudamus*, qui regi Sisebuto in hoc breuiario tribuitur, plures inscriptiones e mss. codicibus proferuntur in notis ad Hymnarium Ven. Cardinalis Thomasii tom. 3. editionis Vezzosii pag. 614. seq., et inter alias haec: *Ymnum S. Sisebuti*, ex codice basilicae Vaticanae num. XI. Nostri bibliographi, quum de rege Sisebuto agunt, huius celeberrimi hymni non meminerunt: neque facile quidem adducar, vt ex vno, vel altero codice auctorem eum regem credam celeberrimi hymni, qui alibi S. Abundio ascribitur, plerumque SS. Ambrosio, et Augustino. de hymno *Te deum laudamus*.

48. Alioquin absurdum non esset cogitare, potuisse hunc hymnum a Sisebuto nostro componi: quippe qui, vt ait S. Isidorus in epistola dedicatoria libri de natura rerum, *praestabat ingenio, facundiaque, ac vario literarum flore*: et hoc ipsum opera eius demonstrant, a Florezio edita tom. 7. Hisp. sacr., in quibus etiam pietatem regis, animumque studiis ecclesiasticis addictum cernere licet. Quaedam latinitatis vitia, quae apparent, partim seculi illius sunt, partim librariorum: nam perperam descripta esse constat, vt obseruaui cap. 76. an Sisebutus eius auctor?

49. Codex 1504. Vrbinas, olim 142. papyraceus in 4. paruo. Rubrica: *Incipit liber Isidori de summo bono*. In fine tabulae libri tertii: *Scripti per me Fr. Antonium de la Villa de Pinelio* (vel *Prinelio*) 1432. Post caput 51. *De exitu*, *quod vltimum est in tabula*, et desinit, *caelestis aula beatificandos includit*, additur rubrica: *De gehenna caput vltimum*: *Duplex damnatorum poena etc.*, quod est caput 31. libri 1. in editis: quo etiam loco in hoc cod. reperitur. Sequitur rubrica: *Examen cuiusdam episcopi*, *male*, *et pessi-* libri Sententiarum.

me viuentis cum Deo, et de maxima sua ingratitudine erga Deum, et de quadam gratia obtenta per B. Virginem Mariam: apud Ciuitatem Merbeburgensem etc. Historia haec est de Vdone Archiepiscopo damnato: cui vox caelestis insonabat: *Vdo fac finem ludo, quia satis lusisti, Vdo.* Quae historia iam typis edita est. Pag. 130. rubrica: *Incipit liber differentiarum S. Isidori Ispaniensis Episcopi: Inter Deum, et Dominum etc.* Desinit: *exemplum humilitatis Christi.* Ordo, vt apud Breulium: sed plurima occurrunt menda. In Inuentario, et Catalogo pag. 62. indicatur *liber de Ecclesiasticis dogmatibus*: sed ibi solum extat tabula capitum, et initium libri tertii Sententiarum, vt dixi cap. 83.

CAPVT CV.

Codices mss. 18. bibliothecae Vaticanae Ottobonianae describuntur. Fragmentum Isidori de numeris. Concilium de Paschate celebrando. Isidori Differentiae catholicae fidei. Fabula de Carolo Magno, ecclesiam S. Iacobi in Hispania instaurante. Etymologiae in nonnullis exemplaribus Sisebuto nuncupatae. Imagines Scriptorum in primis operum literis appingi solitae.

Bibliotheca Ottoboniana. 1. Ea pars bibliothecae Vaticanae, quae Ottoboniana dicitur, tum plurimis aliis libris, vndique collectis, instructa est, tum multis, qui olim Petri Bembi, aliis, qui Alberti Pii Carpensis, deinde Augustini Steuchi, Marcelli Ceruini, Guilielmi Sirleti, Ascanii Columnae, ac denique bibliothecae Altempsianae fuerant, nonnullis etiam, qui ad Christinam Suecorum Reginam pertinuerant. Eos omnes codices ex Ottoboniano patrimonio aere comparatos, aliosque e sua bibliotheca selectos Benedictus XIV. anno 1749. Vaticanae addixit, vt videri potest tom. 1. Anecdot. Roman. Eminentiss. Borgiae pag. 65., et apud Tiraboschium tom. 7. Literat. Ital. part. 1. lib. 1. c. 5. Breuem historiam bibliothecae Ottobonianae a prima eius origine Constantinus Ruggierius contexuit, quam ms. doctissimus Praesul Ioseph Reggius seruat.

miscellanea. 2. Codex 6. Ottobonianus membranaceus in 8. seculi x., vt videtur. Miscellanea. Primo *De eo quod quatuor modis iudicat Deus* excerpta ex Isidoro. *omnipotens peccatum: Initium omnis peccati superbia est etc.* Ita alii tituli

tituli de peccatis, et aliae sententiae. Citantur Hieronymus, Augustinus, *Hesidorus*, siue *Esidorus*, Origenes, Vitae Patrum, Gregorius. Secundo pag. 9. terg. *Incipit ordo, qualiter Episcopus, vel presbyter praeparare se debeant ad diuina officia*, vt dixi cap. 84. Tertio expositio missae, de qua eod. cap. Quarto de astronomia: opus mutilum initio: ibi *Isidorus de aere: Aer est omne, quod inani simile, vitalem hunc spiritum fundit infra lunam*. Sic alia ex Isidoro. In fine: *Finit liber Bedae de natura rerum. Incipit eiusdem de natura temporum: Tempora momentis, horis, diebus etc.* Ibi: *Cursus, et ordo temporum. Prima ergo aetas etc. Sexta aetas continet annos praeteritos* DCCIII. Ibi *Ermenegildus Rex Gothorum martyrio coronatur*. Desin. *Leo ann.* III. *Tiberius dehinc quintum agit annum etc. Explicit breuiarium Bedae de temporibus*. Quinto varia de epactis. Versus de signis etc., de mensibus: quae omnia passim in mss. occurrunt. Ibi pag. 25. cap. huius operis *66. Versus ventorum: Quatuor a quadro etc.* Desin. *ore camoenae*, vt cap. 37. libri de natura rerum Isidori, de quibus vide caput 76.

3. Sexto pag. 25. terg. rubrica: *De numero Ysidori episcopi: Arithmetica est disciplina numerorum*. Haec constant ex primis capitibus lib. 3. Etymol. Septimo pag. 26. rubrica: *Item de numero Ysidori. Cardinales sunt numeri etc.... dupliciter, tripliciter*; quod inter fragmenta etymologiarum referri potest. Octauo pag. 27. Nomina Regum latinorum: *Ianus, Saturnus etc.* Nomina Imperatorum, Nomina regum Longobardorum. Desinit, *ann. 904. De Abbatibus Nonantulensibus. Anselmus sanctissimus Abba*. Des. *anno 933*. Nono pag. 29. rubrica: *Sententia Ysidori de corpore, et sanguine Domini: Sacrificium autem, quod a christianis Deo offertur*. Est caput 18. lib. 1. De offic., quod cum editis in re ipsa cohaeret. Decimo Epistolae quaedam formatae, siue commendatitiae. Vndecimo pag. 31. sententiae ex Patribus, Hieronymo, *Isidoro*, Caesario, Augustino, Gregorio, Ambrosio, Basilio etc. Per titulos, quibus prius sententiae ex sacra scriptura ponuntur, tum ex Patribus. Duodecimo pag. 70. *Incipiunt verba Isidori. In primis de caritate. Quamuis nonnulli etc.* cap. 3. lib. 2. Sentent. Ita sequuntur plura alia capita ex libris Sententiarum.

Isidorus De numero.

alia ex Isidoro.

4. Codex 14. Ottobonianus ex pergam. in 8., seculi XII. circiter, qui olim fuit Cardinalis Hieronymi Recanensis, deinde Al-

epistola ad Massonam.

tempsianae bibliothecae. Initio diuerso charactere a reliquo codice. *Incipit epistola Petri monachi de Antichristo, et die iudicii: Dilectissimo fratri Adae Petrus peccator monachus humilem in Domino seruitutem: Quid, frater charissime, quid ante mundi creationem fuit etc.* Sequitur Enchiridion S. Augustini ad Laurentium. Post Enchiridion pag. 72. terg. Sermo S. Augustini: *Cultores Dei milites Christi nullis oportere solicitudinibus agitari etc. Epistola Gregorii Papae ad Secundinum inclusum de Sacerdote lapso, posse resurgere in gradum pristinum: Dilectionis tuae literas etc.* Epistola Hormisdae Papae de Clericis deprehensis in adulterio: *Ecce manifestissime constat etc.* Pag. 80. rubrica: *Epistola Sancti Ysidori episcopi ad Mansonem Episcopum de Sacerdote lapso, per poenitentiam posse resurgere in gradum pristinum: Veniente ad nos famulo vestro, viro religioso, Nicetio etc.* Desinit: *cuius aut antiquior, aut potior extat auctoritas. Data sub die pridie kal. martii anno tertio regnante Domino nostro Viuitterico Rege*: alii scribunt *Witterico*. Subinde *ex dictis Gregorii Papae de Pastoribus Ecclesiae: Consideranti mihi.* In fine: *Augustini ad Serenum Episcopum epistola secunda de periuris: Inter cetera, vt rogaueras, a Patre Ambrosio quaesiui etc.*

expositio in vet. testam.

5. Codex 53. Ottobonianus membranaceus in 4. oblongo seculi XII., vt videtur. Rubrica: *Incipit praefatio Ysidori Episcopi super vetus testamentum: Historia sacrae legis etc. ab auctoribus Origene, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Cassiano, Augustino, Fulgentio, et nostri temporis insigniter eloquenti Gregorio.* Index capitum 22. *Incipit expositio libri Geneseos: In principio fecit Deus caelum, et terram etc.* Praecedit tamquam titulus post indicatum caput 22. *Quomodo historia etc.* Desin. *super omnem carnem.* Capita libri Exodi 58. Desin. *in se credentibus.* Capita Leuitici 15. Desinit: *Sed neque panes alienigenae offeruntur Domino, id est, superstitiosa doctrina haereticorum, vel studia superstitiosa secularium literarum, quae extra fidem sunt, et aliena putantur. Tales enim repudiantur hostiae a Domino, et reiicitur huiusmodi sacrificium ab ecclesia Catholica.* Alii mss., vt celeberrimus Bononiensis, alia addunt. Capita libri Numerorum sunt 28. Desinit: *vitia extinguimus.* Capita Deuteronomii 22., desinit: *sine peccato inuenimur.* Capita Iosue 17.; desin. *De Daemonibus triumphauit.* Sequitur sine titulo. *Videamus nunc et Ruth etc. pollicitus est per filium etc.* Capita

Iudicum 21. Desin. *lubrici montes*. Capita 7. libri 1. Regum. Capita 9. libri 2. Capita 8. libri 3. Capita 4. libri 4. Desin. *baptisma non intramus*. Et sine aliquo expresso titulo: *De Machabeis autem quid fratribus eloquar etc.*

6. Codex 122. Ottobonianus, olim Altempsianus, in 4. paruo oblongo seculi XI. circiter charactere gallico minuto subpallido. Rubrica: *In nomine Domini incipit liber officiorum Domni Ysidori: Domino meo, et Dei seruo Fulgentio Episcopo Ysidorus. Quaeris a me etc.* Index capitum 44. *Ea, quae etc.* Caput XI., et seqq. completa, vt apud Hittorpium. Caput 43. *De vario vsu escarum*. Index Capitum libri 2., quae sunt 26. *Quoniam origines*. Caput vltimum *De manus impositione, vel confirmatione*. Desinit, *paternis firmetur sententiis. Expliciunt libri officiorum Domni Ysidori numero duo. Deo gratias, et Sanctae Mariae Virgini*. Pag. 36. sine titulo tractatus de epactis etc.: *Anni Domini notantur etc.* Ibi de luna: *Ferunt enim philosophi, hanc creaturam non habere lumen naturale, sed a sole recipere, vt Hisidorus dicit.*

liber Officiorum.

7. Pag. 46. rubrica: *Incipit ratio, qualiter primus a Christianis calculus cycli paschalis inuentus, et confirmatus est. Quum omnes Apostoli ex hoc mundo transissent, per vniuersum orbem diuersa erant ieiunia. Nam et omnis Gallia vnum diem anniuersarium* VIII. *kal. aprilis pascha tenebant, dicentes etc.* Inseritur Concilium, quod Theophilus Caesariensis, Palaestinae prouinciae Episcopus, congregauit ad stabiliendum cyclum, quod contuli cum eodem Concilio, transcripto ex Codice Albanio, de quo infra dicam. Pag. 47. terg. rubrica: *Incipit sermo venerabilis viri Ambrosii Mediolanensis Episcopi, qui Pastoralis dicitur. Siquis, fratres, oraculum reminiscatur etc.*

Concilium de paschate.

8. Pag. 52. terg. rubrica: *Incipit beati Ambrosii Mediolanensis De mysteriis liber primus: De moralibus quotidianum sermonem habuimus etc.* Desinit: *veritatem regenerationis operetur. Finit de initiandis. Incipit de Sacramentis liber* 1. Sunt libri quinque, sed breues. Desinit, *ad praemia virtutum peruenire possimus: per Dom. etc.* Illico pag. 74. *Incipit expositio Symboli, a Fortunato presbytero conscripta: Summam totius fidei Catholicae recensentes*. Desinit, *intrans victor regnat in caelo*. Pag. 76. terg. rubrica: *De libro* 1. *sententiarum Domni Ysidori*. De Angelis caput X. *Angelorum*

excerpta ex Isidoro.

nomen officii est etc. Desinit, *fuisse et Angelis redditam*. Sequuntur alia tria capita eiusdem libri, XI., XII. XIII. Pag. 80. terg. rubrica: *Hieronymi presbyteri expositio*: *Primum quaerendum est omnium librorum tempus, locus, persona, et cur non* XII. *euangelia recipiantur, nisi* IIII. Pag. 81. terg. rubrica: *Expositio symboli*: *Symbolum graece, latine signum, vel cognitio etc.* Mox per interrogationes, et responsiones: *Quot symbola habentur in Canonibus etc.* Pag. 83. terg. incipiunt quaedam sententiae ex Patribus, vt ex *Isidoro in libro officiorum, in libro etymologiarum*. Sunt de baptismo, de exorcismo, de manus impositione etc.

Libri Sententiarum.

9. Codex 124. Ottobonianus membranaceus in 4. seculi XIV., vt videtur. Rubrica: *Incipit Ysidorus de summo bono*: *Summum bonum etc.* Cap. 20. *De septem regulis legis*. Caput vltimum 31. *De gloria Sanctorum*. Liber secundus, rubrica de sapientia: sed ad marginem indicatur caput 32. continuatum cum numero capitum praecedentium. Cap. 36. *Gemina est praedestinatio etc. infirma, et exteriora delectentur*. Caput 37. incipit: *Non inchoantibus praemium promittitur, sed perseuerantibus datur*. Caput 75. est de flagellis Dei; supra initio paginae, *Liber tertius*. Extrema capita non numerantur. Desinit, *laetificantes includit*. *Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, et vsque in seculum*. *Explicit Ysidorus de summo bono*. Plerique alii *laetificandos*. Sequuntur quaedam ex Augustini libro Confessionum, et liber de miseria conditionis, editus a Lothario, postea Innocentio III. Summa de septem vitiis principalibus: *Superbia est eleuatio vitiosa etc.* Quaedam opuscula anonyma. Primum mutilum de amicitia: desin. *nisi eam enormitas reatus eliminet*. Secundum *de Confessione*: *Rogastis me, vt vobis aliquid de virtute Confessionis etc.* vbi citatur *Isidorus de summo bono etc.* Ibi: *Sicut in Romano poenitentiali docemur, vt Sacerdos in multa mansuetudine, et benignitate suscipiat poenitentem etc.* Auctor est Petrus Blesensis, de quo paulo post cod. 159. Tertium de officio episcopali: *Petistis instantius, reuerentissime Pater, vt de episcopali officio etc. Ego quidem latitans in obscuris, et sub modio fumigans etc.* Desinit: *lima diligentiore complanent*.

excerpta ex Isidoro.

10. Codex 139. Ottobonianus membranaceus in 8. seculi XIV. circiter. Opus theologicum initio mutilum: *Sequitur de restitutione. Primo ergo quaeritur de genere restitutionis etc.* Ita plura e Theo-

logia morali, et scholastica, et quaedam concionatoria: ad vsum alicuius religiosi. Pag. 37. terg. ad marg. *Ysidorus de summo bono*. Sunt quaedam sententiae ex lib. 2. Sentent. cap. 31. de iuramentis, et de malis promissis non adimplendis. Pag. 50. rubrica: *Bernardus ad Robertum apostatam*: *Satis sustinui etc.* Fragmenta, et sententiae Patrum. Pag. 51. rubrica *de beato Francisco*: *Mihi autem absit gloriari etc.* Post pag. 100. sunt aduersaria pro concionibus in diebus festis S. Bernardi, S. Laurentii etc. Alicubi occurrit ad marginem charactere rubro *ojo*, quo hispano verbo lector attento animo legere iubetur.

11. Codex 159. Ottobonianus in 4. membranaceus seculi XIV., vt videtur. S. Caesarii homiliae ad Monachos: *Exhortatur nos sermo diuinus etc.* Sunt decem homiliae ad monachos. *Item homilia eiusdem, qualiter verbum Domini desiderari debeat*. Sunt aliae quinque. Omnes sunt 15. Sequitur pag. 30. terg. index capitum 32. libri 1. Sententiarum, tum rubrica: *Incipit liber primus Sancti Ysidori Episcopi de summo bono*. Caput 20. *De septem regulis legis*. Cap. 24. *pro veritatis defensione vltro se certamini offert . . . Vir sanctus vltro se in agone pro certamine non debet offerre iustitiae, sed etc.* Index capitum libri 2., quae sunt 44. Capite 6. *infirma, et exteriora delectentur*: capite 18. *paruis, et minimis guttis ..... Numerositas*. Capita libri 3. sunt 66. Desinit *aula caelestis beatificandos includit: amen. Explicit liber tertius beati Ysidori episcopi de summo bono*. Pag. 121. *Opusculum D. Petri Blesensis Archidiaconi Londinensis contra perfidiam Iudaeorum*: *Querelam in tuis literis etc. Eiusdem Petri Blesensis tractatus de confessione*: *Rogasti me, vt vobis aliquid de virtute confessionis etc. Incipit alius tractatus de poenitentia*: *Nimia tui rigoris austeritas etc.* Qui in codice 128. cum priori continuatur. Desinit: *misericordia eius*. *Eiusdem tractatus de episcopali officio*: *Petis instantius, reuerentissime etc.* Mutilus est hic tractatus in fine. libri Sententiarum.

12. Codex 240. Ottobonianus in 4. paruo membranaceus seculi XII. circiter, olim bibliothecae Reginae Suecorum. Initio quaedam pagina ex alio codice, cum nonnullis sententiis, et versiculis, vt, *Quod prudentis opus? quum possit, nolle nocere. - Quod stulti proprium? non posse, et velle nocere*. Sunt sententiae septem Sapientum, versibus expositae. Pag. 1. codicis liber Didymi, De Spiritu Differentiae rerum.

Sancto: *Quum in Babylone versarer etc.* Hic est prologus S. Hieronymi. Pag. 2. imago, vt opinor, Didymi sedentis, et librum manu tenentis. Pag. 52. rubrica: *Feliciter explicit liber Didymi de Spiritu Sancto. Ysidorus de differentiis catholicae fidei: Inter Deum, et Dominum.* Desinit: *exemplum humilitatis Christi. Explicit liber differentiarum Isidori Episcopi.* Numerantur Differentiae ad marginem. Vltima est 41. *De distinctionibus quatuor vitiorum.*

excerpta ex Prooemiis.

13. Codex 278. Ottobonianus in 8. ex pergam. seculi XIII., vt videtur. Expositio Euangelii Lucae mutila initio: multa charactere rubro, scilicet verba expositoris: alia charactere nigro. Prima pag. est cap. XI. *Erat Dominus Iesus eiiciens daemonium, et illud erat mutum.* Videtur autographum ex additionibus. Pag. 23. Expositio Euangelii Ioannis cum Iuuenci versu; *More volans aquilae verbo petit astra Iohannes.* Incipit: *In principio etc., id est, in quo omnia inchoantur, siue finiuntur.* Pag. 51. Expositio Actuum Apostolorum. Incipit, *Sermonem, id est, euangelium.* Prologus: *Lucas Euangelista ad Theophilum scribit, praecepisse Dominum Iesum etc.* Expositiones verborum initio occurrunt; deinde solus textus. Subiunguntur septem epistolae Canonicae. Pag. 86. *Incipit prologus beati Remigii in epistolam ad Romanos: Achaio regionis etc.* Pag. 87. in inuentario indicatur Epistola ad Romanos cum praefatione S. Isidori Episcopi in omnes epistolas Pauli: rubrica: *Incipit praefatio Isidori Episcopi. Paulus Apostolus* XIIII. *epistolis . . . stilum . . . nec excedens etc. atque ad gratiam euangelii reuocat.* Ex prooemiis noui testamenti. In plerisque sunt expositiones sine nomine auctoris: neque in epistola ad Philemonem, neque in aliis Isidorus nominatur. Post epistolas Pauli textus Apocalypsis mutilus in fine.

Officium Sancti Eugenii Toletani I. Episcopi.

14. Codex 302. Ottobonianus chartaceus in 4. Primum, Breue Xysti IV. de celebrando festo Visitationis Deiparae ad S. Elisabeth cum octaua. Deinde officium Visitationis cum octaua. Pag. 21. titulus: *Beati Eugenii historia*, nihil aliud. Pag. 22. *In festiuitate Beati Eugenii.* Est officium B. Eugenii I. episcopi Toletani: Hymnus: *Martyr Eugeni celebris honorem etc.* Hymnus ad matutinum: *Dux Martyrum, da veniam, - Iesu vita mortalium.* Lectio I. *Ad Reuerendiss. in Christo patrem D. P. Mendozam Cardin. hispanum, Toletanum Archiepiscopum, Beati Eugenii Historia incipit: Historiam Beatissimi Eugenii Martyris primi Toletani praedecessoris tui, Rm̄e*

Pater, et Domine illustrissime, instaurare tuo iussu dignum existimaui: quippe quae neque eloquio, neque dispositione grata legentibus erat, tua auctoritate elucubrata dignitatem, et splendorem prae se feret. Is primus Christi nomen etc. Sunt Acta, et miracula.

15. Pag. 33. *In Natale S. Leocadiae Officium*. Hymnus: *Virginis Sanctae canimus triumphum, - Cuius natali, meritisque claris etc.* Hymnus ad matutinum: *Leocadia laude digna, - Virgo Ciuis vrbis nostrae etc.* Acta in lectiones nouem distributa. Lectione 9. visio S. Ildefonsi. Ibi: *Virgo tunc Leocadia . . . Ildefonsum his verbis salutat: O Illefonse, per te viuit Domina mea. Ad quam rursus Illefonsus sanctissimus inquit: O Virgo caelorum conciuis, beata secula, quae te tulere. Sed beatior Virgo, quae Deum peperit, cuius meritis viuimus Christo*. Pag. 43. sine vlla inscriptione: *Iulianus discipulus Eugenii secundi*, (nobis hic Eugenius est tertius). Haec est Vita Iuliani Toletani auctore Felice, quae post librum Isidori, et Ildefonsi de vir. illustr. in editionibus operum S. Isidori collocatur. Pag. 45. Officium S. Ildefonsi: *Gloriae Deus Domini Ildefonse etc.* Hymnus ad Matutinum: *Christe salus credentium etc.* Lectiones nouem de vita. Lectione 8. *Ex tumulo surgens Leocadia Virgo . . . Ildefonse*, inquit, *per te viuit Domina mea*. Lectiones etiam per octauam de vita Ildefonsi. Pag. 58. Officium S. Mariae Aegyptiacae cum hymnis: *Canimus laudum pia vota, Christe etc.* Officium Sanctae Leocadiae.

16. Codex 312. Ottobonianus in fol. ex pergam. pulcher, et eleganter scriptus seculo x. circiter. Rubrica: *De ordine missae etc.*, vt cap. 84. exposui. Pag. 3. terg. rubrica: *Incipit praefatio: Domino venerando mihi Patri Stephano Episcopo Dionysius* (Exiguus). *Quamuis charissimus etc.* Canones Apostolici 51., Canones Nicaeni 20. Ancirani etc. Decreta Siricii, Innocentii etc. Tituli Decretorum Papae Gregorii Iunioris. Post hunc indicem pag. 14. inscriptio: *Epistola Isidori ad Massonem Episcopum data sub die pridie Kal. mart. anno tertio regnante Domno gloriosissimo Witirio* (Witterico) *rege philosopho. De restauratione Sacerdotis. Domino sancto, meritisque beato Massoni episcopo Isidorus episcopus. Veniente ad nos famulo vestro, viro religioso, Nicetio etc.* Desinit; *cuius aut antiquior, aut potior extat auctoritas. Data pridie Kal. mart. anno* III. *Witterii regis*. epistola ad Massonam.

17. Subiungitur: *Canones Ancyritani era* (hoc est, numero) collectio ca-

nonum Dionysii. xviiii. *Siquis, vel siqua adulterium commiserit, per septem annos oportet eum perfectionem consequi per pristinos gradus*. Sequitur collectio Canonum Dionysii: post Concilium Gregorii *Iunioris* sub Leone Augusto, statuta Imperatoris Iustiniani ad Petrum, et inde ad Epiphanium Archiepiscopum. Desinit, *haec insinuare. Datum* xviii. *Kal. aprilis Consule Velisario V. C.* Adduntur quaedam de literis formatis, de processione Spiritus Sancti ex Conciliis etc. Pag. 137. charactere recentiori catalogus Pontificum a Petro ad Victorem, et Vrbanum. Ib. terg. charact. veteri: *Incipit Ordo Ecclesiasticus Romanae Ecclesiae, vel qualiter missa celebratur. Primum omnium obseruandum est*, vii. *esse regiones etc.*; quae conferenda sunt cum Ordinibus Romanis Hittorpii, vbi haec etiam extant.

Etymologiae. 18. Codex 336. Ottobonianus in fol. membranaceus seculi xiv., vt videtur. Etymologiae. Epistolae notae, vsque ad *sicut extat scriptum stilo maiorum*. Rubrica: *Incipiunt libri Ysidori iunioris Spalensis Episcopi ad Braulionem Caesareae Augustanae episcopum, vel ad Sisebutum, scilicet dominum, et filium*. Epistolae *En tibi etc.* non praemittitur titulus: quae in plerisque mss. Braulioni directa dicitur, in nonnullis etiam Sisebuto. Index capitum libri 1., quae sunt 31. Lib. 2. capita 34., in textu 32. Lib. 3. capita 70. Lib. 4. de medicina capita 13. Sic alii libri fere, vt editi. Lib. 10. vocabularium etc. Lib. 18. de bellis etc. capita 71. sine aliis subdiuisionibus titulorum. Liber 20. desinit, *ignis ardore siccetur. Finit.*

libri Sententiarum. 19. Pag. 167. rubrica: *In nomine Domini incipiunt capitula Sententiarum Beati Isidori de libro primo. Primum capitulum Sancti Isidori de summo bono: Summum bonum etc.* Caput 20. libri 1. *De septem regulis legis*. Capita recentiori manu numerantur. Capita lib. 1. sunt 31. capite 6. libri primi *infirma, et exteriora delectentur*. Libri 2. capita 44. Lib. 3. capita 66. Desinit, *caelestis aula laetificandos concludit. Explicit liber Ysidori: Incipiunt capitula libri Sententiarum Sancti Ysidori Doctoris Ecclesiae*. In hac tabula capita lib. 3. sunt 65. *Expliciunt capitula libri Sententiarum Sancti Ysidori. Deo gratias, amen*. Pag. 213. *Incipit liber beati Bernardi ad Eugenium PP. etc.* Sunt libri quinque. Sequuntur meditationes S. Bernardi: *Superbia est elatio etc. Multi multa sciunt, et semetipsos nesciunt.*

lib. de natura rerum. 20. Codex 343. Ottobonianus membr. in fol. magno seculi xiii. circiter, charactere magno ad germanicum accedente. Initio charactere

ctere recenti notatur : *Bourdelot* : de quo nomine iam dixi. Rubrica : *Vt valeas etc.*, vt in aliis codicibus. Item tabula librorum 20. Epistolae : sed vltima hac rubrica : *Epistola Ysidori ad Sisebutum regem* : *En tibi etc. sicut extat conscriptum stilo maiorum*. Tabula capitum primi libri, quae sunt 26. *Expliciunt capitula* : *Incipit liber primus Etymologiarum beati Ysidori Hispalensis episcopi*. Libri sunt 20., vt in editis : sed in multis sunt titulorum subdiuisiones, vt in nonnullis aliis mss. Desinit, *ignis ardore siccetur*. *Expliciunt libri Etymologiarum beati Ysidori episcopi*. *Incipit Fabii Placiadis Fulgentii Virgilii expositio sermonum antiquorum cum testimoniis* : *Ne de tuorum etc. Quid sit sandapila*. *Sandapilam antiqui etc.* Desinit, *tam delenifica*. *Explicit Fabii Placiadis Fulgentii Virgilii expositio Sermonum antiquorum cum testimoniis*. Volumen hoc fuit Petauianum num. 68., et vel ex hoc, vel ex alio valde simili Vulcanius Etymologias Isidori, et subiunctum Fulgentii librum edidit.

21. Codex 345. Ottobonianus membranac. in fol. charactere romano cursiuo, siue gallico, subpallido, seculi XI., vt videtur. In prima pagina charactere recentiori : *Memorabiles Cronicae*; hoc est, breue Chronicon ab anno 755. ad 1326. Res maxime sacrae exponuntur. Incipit : *Anno Domini* DCCLV. *Corpus Sancti Siluestri Papae de Roma est translatum ad monasterium Nonantulae Dioecesis Mutinensis* : quod arguit, codicem fuisse Nonantulanum. Ibidem : *Anno Domini* DCCC. *Beatus Iacobus Apostolus apparuit in visione Karolo supradicto, ei praecipiens, vt in Yspaniam iret, et Ecclesiam sibi restauraret. Corpus enim eius latuerat a tempore, quo Saraceni terram inuaserant. Quare ipse velociter Yspaniam intrauit, et vniuersam subiugauit, et Ecclesiam Beati Iacobi fabricauit, dotauit, et honoribus ampliauit. Ibidem anno Domini* MCCCXIII. *de mense augusti in die Sancti Bartholomaei Apostoli praedictus Imperator* (Henricus Lucemburgensis) *mortuus est in Tuscia in dioecesi Senensi loco, qui dicitur Bonaneth*, (forte *Bonconuentum*) *et venenatus fuit etc.* Paulo post desinit Chronicon.

Chronicon memorabile.

22. Fabellam de veneno in eucharistia Henrico propinato strenue reiicit Raynaldus ad ann. 1313. num. 24. Neque minus fabulosa est narratio de ecclesia S. Iacobi Compostellae a Carolo Magno instaurata. Scriptores nostri antiqui praeclara illa Caroli erga Hispaniam merita, quae Galli exaggerant, non agnoscunt. Au-

fabulosum.

ctor Chronici Silensis, qui initio seculi XII. scribebat, tom. 17. Hisp. sacr. quum num. 18. narrasset, *praeter Deum neminem exterarum gentium Hispaniam subleuasse*, haec addidit: *Sed neque Carolus, quem infra Pyreneos montes quasdam ciuitates a manibus paganorum eripuisse, Franci falso asserunt . . . Inde quum Caesaraugustam ciuitatem accessisset, more Francorum auro corruptus, absque vllo sudore pro eripienda a barbarorum dominatione sancta ecclesia ad propria reuertitur . . . Anhelabat etenim Carolus internus illis citius lauari, quas graui ad hoc opus deliciose construxerat*. Corrigo, *in thermis illis . . . quas Grani*. Sermo est de Aquis Grani. Nihilominus in ecclesia Compostellana celebratur anniuersarius dies 6. Iulii pro Carolo Magno, insigni benefactore.

Etymologiae. 23. Sequitur rubrica: *Incipit liber etymologiarum Isidori Spalensis episcopi. Vt valeas, quae requiris cito in hoc corpore* (alii *in hoc opere*) *inuenire, haec tibi, lector pagina monstrat: de quibus rebus in libris singulis conditor huius codicis disputauit. 1. De grammatica etc.* Sunt libri 20. *Expliciunt capitula de omnibus libris totius codicis. Epistola Hisidori Episcopi ad Braulionem Episcopum directa*. Epistolae iam editae, etiam vltima ad Braulionem: *En tibi etc.* Libri 1. capita 29. Vltimum de historia. Alii erant prius numeri. Lib. 2. capita sunt 21., et subdiuisiones in hoc, et in aliis libris per diuersos titulos. Liber 4. de medicina etc. Lib. 10. Vocabularium etc. Libri a prima manu sunt 20., neque mutatur haec numeratio: sed in multis libris sunt subdiuisiones librorum. Desinit: *ignis ardore siccetur. Explicit liber Etymologiarum*.

scriptor codicis. 24. Adduntur eadem manu hi versiculi: *Seruus Seruorum Domini qui nominor Otto, - Cognomen mihi Stampa fuit: qui sic vocor Otto. - Hoc quod opus scripsi, relegentes, nuncupor Otto. - Post obitum semper parcatis, mox precor, Otto. - Et NOSTER nunc dicatis pro me PATER, Otto, - Vt valeam Domini sedem, qui sic cior Otto, - Scandere cum Sanctis eiusdem, qui miser Otto*.

additiones. 25. Libro 7. Etymologiarum cap. 10. initio: *Maria illuminatrix etc.* Depicta est Deipara sedens, manibus expansis, dextra virgam florentem gerens, cruce in fronte signata. Ad Pilati nomen eod. cap. in margine recenti manu additur, vel notatur: *Non purgant contaminatum animum manus lotae, nec inspersis aqua digitis expiatur, quod famulante impia mente committitur*. Lib. 2. cap. 21.

manu prima ad marg. *Al. Sunt etiam in praeceptis eloquentiae quaedam figurae verborum, ac sententiarum, quibus augetur, et ornatur oratio*. In textu incipit caput: *Sunt autem et quaedam figurae in praeceptis eloquentiae, quibus augetur, et ornatur oratio etiam figuris verborum, et sententiarum*. Hoc caput in textu desinit: *permittant dicere*. Ad marginem additur eadem manu, *His figuris sententiarum, atque verborum et amplificatur, et expolitur variis generibus oratio*. Ibid. lib. 2. cap. 24. De definitione philosophiae: *similitudine futurae patriae viuunt*. Recenti manu additur: *Quid autem aliud est, similitudine futurae patriae viuere, quam frui meditatione diuinae bonitatis ad cognoscendum Creatorem, et Saluatorem nostrum, atque ideo amandum, et venerandum? quo demum perfrui valeamus defuncti praesentium carcerum, et laqueorum ambagibus. In cuius visione viuifica sit quies nobis, et felicitatis sempiternae gloria*. Lib. 4. cap. 4. *artis curam*: ad marg. ead. m. *infirmitatumque causas ratione adhibita perscrutatus est*.

26. Codex 352. Ottobonianus, olim 261., membranaceus in fol. seculi XIV. circiter: rubrica *Praefatio in Ysidorum Etymologiarum*. Sequuntur notae epistolae. Postea rubrica: *Incipiunt capitula libri Ysidori Iunioris Spalensis episcopi ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum scripti in libro primo, En tibi etc. stilo maiorum. Vt valeas, quae requiris, cito in hoc opere inuenire, haec tibi, lector, pagina monstrat, de quibus rebus in singulis libris conditor huius codicis disputat. In primo libro etc.* Post indicem librorum: *Domino, et filio Sisibuto Isidorus: En tibi etc.*, vt ad Braulionem. Desinit, *sicut extat stilo maiorum*, sine verbo vltimo *conscriptum*. Index capitum libri 1., quae sunt 26. Lib. 2. capita 21. Lib. 3. cap. 49. Lib. 4. cap. XI. Lib. 5. cap. 39. Lib. 6. cap. 18. Lib. 7. cap. 14. Lib. 8. cap. 10. Apud Grialium sunt capita XI. Etymologiae.

27. Lib. 9. cap. 8. Liber 10. *De quibusdam nominibus per alphabetum etc.* Ita reliqui 10. libri fere, vt apud Breulium, sed adhibita quadam separatione titulorum in lib. 13., et 18., vt in aliis mss. Desinit, *ignis ardore siccetur*. Illico rubrica: *Incipit tractatus Ven. Bedae presbyteri de figuris, et tropis sacrae scripturae*: *Solet aliquoties in scripturis etc.* Deinde quaedam concordantiae biblicae, imperfectae. Lexicon vocum praesertim sacrae scripturae: praecedunt versiculi: *Difficiles studeo partes, quas Biblia gestat, - Pandere, sed* ordo earum.

nequeo, latebras nisi quis manifestat etc. Incipit: *A litera, sicut dicit Ysidorus in primo Etymologiarum etc.*

Etymologiae. 28. Codex 404. Ottobonianus in 4. partim papyraceus, partim membranaceus, incipit sine titulo: *Domino meo, et Dei Seruo Ambrosio Isydorus; Tuae Sanctitatis etc.* Epistola ad Braulionem, qui mendose *Ambrosius* nominatur. Sequitur, *En vobis, sicut pollicitus sum etc.*, et illico rubrica: *De disciplina, et arte* caput 1. lib. 1. Caput 38. est de fabulis: tum caput vltimum de historia sine titulo. Desunt enim quandoque tituli capitum. Liber v. de medicina. Liber vi. de legibus. Liber vii. de temporibus. Secundus liber est de rhetorica, tertius de dialectica etc. Sunt 22. libri, et deest in his liber de vocabulis per alphabetum, qui decimus est in editis. In fine est index librorum, et capitum.

Etymologiae. 29. Cod. 427. Ottobonianus in fol. membranaceus seculi xiii. circiter. Sex notae epistolae Isidori, et Braulionis. Monitum, *Vt valeas, quae requiris etc.* cum tabula librorum, siue potius titulorum sine numeratione. Sunt autem 56.; tituli literis maiusculis initialibus inter se distincti, qui forte sunt illi ipsi, in quos Isidorus opus diuiserat. Sequitur rubrica: *Isidorus Sisebuto: Domino, et filio Sisebuto Ysidorus. En tibi etc.* Scribitur *Sesibuto*, vt alibi solet. Index capitum 27. libri 1. Subdiuisiones titulorum in lib. 3. Liber 4. est de medicina etc. Lib. 10. Alphabetum vocum etc. In lib. 18. capita 69. sine subdiuisione titulorum. Lib. 20., et vltimus desinit, *ignis ardore siccetur*. Nonnullae adsunt emendationes veteri manu adiectae. In libro 13. est subdiuisio, quae in aliis antiquis codicibus iam animaduersa est.

idem opus. 30. Codex 477. Ottobonianus in fol. membranaceus seculi xii., vt videtur. Rubrica: *In nomine D. N. I. C. amen. Incipiunt capitula primi libri Ysidori ethimologiarum de grammatica, et eius partibus etc.* Tabula omnium librorum, et capitum. Sunt libri xx. eo ordine, quo editi extant. Codex magnificus, multis literis ex auro, et minio ornatus, variis animalium figuris distinctus. Post tabulam rubrica: *In Christo Domino, et dilectissimo filio B. Archidiacono Ysidorus: Dum amici literas etc.* In *D.* picta est imago Isidori pontificalibus vestibus indati, et stantis, manu dextera baculum tenentis, sinistra librum.

diuisio. 31. Sequitur rubrica: *In Christo charissimo, et dilectissimo fra-*

tri Braulioni Archidiacono Ysidorus. Quia non valeo etc. Alia epistola: *Domino meo, et vere Domino, Christique electo episcopo, episcoporum summo, B. seruus inutilis Seruorum Dei.* (Deest *Isidoro*). *O pie Domine.* Alia: *Domino meo, Deique seruo B. Episcopo: Quia te incolumem.* Deest *Isidorus*. Alia. *Domino etc. Ysidoro etc. Solet repleri.* Alia: *Domino meo, et Dei seruo B. Episcopo Ysidorus: Tuae sanctitatis epistolae.* Alia, *En vobis etc.* Rubrica: *Vt valeas, quae requiris etc.*, vt in aliis mss. tabula librorum. *Incipit liber primus etc.* In prima litera verbi primi, *Disciplina*, scilicet in *D.* imago picta est magistri puerum edocentis. Magister ex forma vestis monachus videtur, sed color est caeruleus: in manicis ruber. Sunt variae lectiones eadem manu. In libro 1. occurrunt notae iuridicae per alphabetum, vt in aliis nonnullis codicibus. In fine lib. 9. sunt voces graecae explicatae, versus de coena Cypriani, et versus de S. Benedicto: *Ordiar vnde tuos etc.* In fine: *Explicit codex Aethimologiarum Sancti Ysidori Spalensis episcopi.* Hic codex eodem ordine procedit, atque omnia eadem continet, quae codex Vaticanus 623., de quo cap. 93. plura dixi.

32. Imago S. Isidori, quae, vt dixi, in prima litera primae epistolae conspicitur, occasionem mihi praebet conficiendi curiosum catalogum codicum, in quibus obiter obseruaui imagines auctorum depictas adesse. In Prolegomenis ad Prudentium cap. 2. num. 58. animaduerti, in codice Vrbinate operum Prudentii extare eius imaginem primae literae praefationis appictam: et in nota adieci, hanc esse veterum excriptorum consuetudinem, vt in prima operis litera effigiem auctoris affingerent, vt probat Virginius Valsechi, in dissertatione pro Ioanne Gersen Benedictino, auctore libri *De imitatione Christi*. De hac, vel simili consuetudine testatur Philostratus in Vita Apollonii: *Scribentium imagines in librorum limine praefigi et honestas, et necessitas persuadet, vt sicut codicibus fruitur, per quos erudiatur, ita effigies eorum, a quibus docetur, ad viuum delineatas seculum consequatur.* Quae verba ita alicubi relata vidi: sed locus Philostrati mihi quaerenti non occurrit. Huc tamen fortasse pertinet distichon inter versus bibliothecae S. Isidori, de quo verba feci cap. 81. num. 5. *Quos claros orbe celebrat medicina magistros, - Hos praesens pictos signat imago viros.*

Imago S. Isidori.

33. De alia S. Isidori imagine in quodam codice Florentino

alia imago.

Etymologiarum dixi cap. 55. num. 21. In alio etiam codice Florentino, de quo cap. 43. num. 11., et 12., conspicitur imago siue Isidori, siue Taionis, siue vtriusque : neque enim Bandinius clare sententiam suam expressit.

aliae aliorum imagines

34. In codice Vaticano 351., de quo cap. 93. n.xi., est effigies S. Hieronymi : in Vaticano codice 473., de quo cap. eod. num. 12. S. Augustini : in Palatino 927. c.103. n. 17. seqq. Augustini, Orosii, Pompeii Trogi, Iustini, Cassiodori, et aliorum : in Vrbinate 60. cap. 104. n. 3. S. Gregorii Nazianzeni : in Vrbin. 105. c. 104. n. 16. Aymonis : in Vrbinate 307. cap. eod. 104. num. 24. et 25. Nonii Marcelli, et Festi Pompeii : in Ottoboniano 240. cap. 105. num. 12. Didymi.

in mss. codicibus

35. Imago Ioannis de Turrecremata Cardinalis expressa est in codice Vaticano 2267. pergam. in fol. magno initio eius libri *De causis* : Terentii in eius comoediis cod. Vatic. 3868. S. Bernardi multis in locis libri *De consideratione ad Eugenium* cod. Vatic. 658. Marci Vigerii Cardinalis in cod. Vatic. 1125. pergam., vbi est eius Decachordum. Petrarchae, et Dantis cod. 3198. Lactantii Firmiani cod. Vatic. 6977.

expressae,

36. Iulii Caesaris effigiem exhibet codex Palatinus 882. pergam. in fol.; S. Ioannis Euangelistae in eius Euangelio codex Palatinus 74. membran. in fol. temporibus S. Henrici imperatoris seculo IX. conscriptus, vt videtur. Ottobonianus 222. seculi XII. Biblia etc. cum imaginibus sacrorum scriptorum.

enumerantur.

37. In bibliotheca Vaticana Vrbinate multae occurrunt huiusmodi imagines auctorum in primis operum literis, aut initio voluminis appictae. In codice 464. est Historia Florentina Leonardi Aretini, in cuius prima pagina imagines ipsius Leonardi, Alfonsi regis Aragonum, et aliorum habentur, auro graphice expressae. In cod. 487. Roderici Sancii de Areualo Historia Hispanica cum eiusdem effigie, minio depicta. In cod. 539. Historia Generalis Hispaniae cum imagine Alfonsi Sapientis : sed nunc codex non reperitur. Inuentarium ita refert : *Codex 539. Anonymi Historia Generalis, quam Alfonsus Sapiens rex Hispaniarum compilari curauit, pars* IV. *ab Historia Nabuchodonosor vsque ad Tolomeum Philopatorem cum imagine ipsius Alfonsi in principio; et est ipsum autographum editum anno erae hispanicae* 1318., *hoc est, anno Domini* 1280., *scriptum manu Martini Perez de Maqueda, praedicti*

Alfonsi scriptoris, *vt in fine libri notatur*. *Hispanice*: *Aqui se comenza*. *Codex ex pergam. antiq. in fol. magno*. *Chartae scriptae* 277. In codice vltimo Vrbinate 1763. extat elogium Guidobaldi Vrbini Ducis, auctore Balthasare Castilione, cuius effigies initio elegantissime depicta est.

38. His addere licet imagines Belasci, et Sisebuti excriptorum codicis Aemilianensis, de quo cap. 108. num. 8., et alias aliorum scriptorum, et virorum illustrium cap. 103. n. 17. et seqq. Imagines librariorum.

CAPVT CVI.

Descriptio aliorum 15. *exemplarium veterum bibliothecae Ottobonianae*. *Centum codices mss. olim manu regia ex bibliotheca Altempsiana excerpti fuerunt*. *Chronica Isidori interpolata*, *et continuata*. *Historia Miscella*. *Genealogia regum Hispanorum*. *Opusculum de septem gradibus consanguinitatis*. *Plura exempla Synonymorum Ciceronis*. *Liber de haeresibus graece scriptus falso sub Isidori nomine indicatus*.

1. Codex 508. Ottobonianus in 8. membranaceus seculi XIV. circiter. Initio diuerso charactere a reliquo corpore quaedam sententiae ex Isidoro: *In libro de summo bono*, Bernardo, et Gregorio. Deinde rubrica: *Incipit tractatus moralis in septem vitiis capitalibus*: *Tractatus iste continet nouem partes etc.* Desinit, *locutum esse aliquando poenituit*, *tacere vero nunquam*. *Explicit summa de* VII. *vitiis capitalibus*. *Qui scripsit*, *scribat*, *semper cum Domino viuat*. Deest nomen auctoris, qui tractatum moralem scripsit. Nihilominus in Inuentario Isidoro tribuitur: quod minime verum puto, quamuis quaedam de vitiis ab eo scripta sint versus finem libri 2. Differentiarum: et nonnulla in libro 4. supposititio, vel dubio Sententiarum post caput 39. intrudantur de octo principalibus vitiis ex S. Gregorio Magno. Tractatus huius codicis theologi alicuius scholastici est. Tractatus de septem vitiis capitalibus.

2. Codex 604. Ottobonianus membranaceus in fol. seculi XIV., vt videtur. *Chronica Eusebii*, (et Hieronymi). Adiuratio alibi descripta: *Adiuro te etc.* Prologus: *Eusebius Hieronymus Vincentio*, *et Galieno suis salutem*. *Vetus iste etc.* In fine: *Valentiniano VI.*, *et* Synonyma Ciceronis.

Nono Consulibus .. Hic finit Prosper post Hieronymum . *Explicit Chronica Eusebii*, *Hieronymi*, *et Prosperi* . Appingitur nomen IHS . Sequitur *Compendium aucti romani imperii*, (Rufi Festi :) *Breuem fieri etc.* Pag. 81 . sine titulo : *Orbis situm dicere aggredior*, *impeditum opus etc.* Melae . Ibi : *Et quam transuecti ex Africa phoenices habitant*, *atque vnde nos sumus*, *tingente kratum*, *Mellaria*, *et Bella*, *et Besimo* . Post *tingente* nonnihil separatum est *Kratum*, et duae primae literae *Kr* obscurae sunt : fortasse est *Katum* . Locus in mss. passim corruptus . In fine : *Explicit feliciter Pomponii Cosmographia compendiosa* . Subinde *Synonyma Marci Tullii Ciceronis* . *Cicero Lucio Vecturio suo salutem* : *Collegi etc. Igitur per alphabetum initium capiamus . Abditum*, *opertum*, *absconditum etc.* Desinit : *Vox plana*, *grandis etc. grata* , *affabilis* . *Deo gratias* . De hoc Synonymorum Ciceronis opere dixi cap. 56.

Lib. de vir. illustr.

3. Codex 849. Ottobonianus chartaceus in 8. ex libris Altempsianis . Plinii Secundi Iunioris nomine liber de vir. illustr. Hieronymus De vir. illustr. *Hortaris* , *Dexter etc.* Sunt capita 137. Gennadius De vir. illustr., capita 90. Pag. 112. terg. *Isidorus Hispalensis Episcopus de viris illustribus incipit* . Capita 33. Primum : *Osius Cordubensis ciuitatis episcopus* . Cap. vltimum . *Maximus etc. Explicit liber Virorum illustrium secundum Isidorum Hispalensis Ecclesiae Episcopum . Vita Isidori praedicti . Isidorus vir egregius etc. operibus charitatis . Finit vita S. Isidori Hispalensis Episcopi* . Est praenotatio Braulionis sine eius nomine .

Synonyma Isidori .

4. Codex 869. Ottobonianus membranaceus in 4. seculi XIV., aut seq. Initio opus theologicum mutilum . Opera quaedam Anselmi . Pag. 141. sine titulo : *In subsequenti hoc libro* , *qui nuncupatur Synonyma etc.* Desinit : *super omnia in vita mea places* . *Explicit liber Synonymorum Sancti Ysidori* . *Epistola* S. Bernardi ad quemdam militem de cura rei familiaris . Post prologum : *In subsequenti*, alius prologus : *Venit nuper ad manus meas quaedam cedula* , *quam Synonyma dicunt*, *cuius formula persuasit animum etc.* Non est distinctio librorum . Sequitur Augustini liber de vera innocentia : *Innocentia vera est etc.* Tractatus doctoris Francisci de Viardius *de Indulgentiis* . Versus finem quidam versiculi latini : *Aequa lege capit mors magnos*, *atque pusillos* , - *Nunc hos* , *nunc illos praecipitando rapit* . Tres libri fabularum Aesopi prosa latina .

5. Codex

5. Codex 945. Ottobonianus chartaceus in fol. *S. Isidori Iunioris de Christo contra Iudaeos. Vnus ex codicibus centum bibliothecae Altempsianae manu regia exceptis*, (vel, vt alibi dicitur, *excerptis*) *nunc vero a Ioanne Angelo Duce ab Altaemps propriis sumptibus fidelissime ex originalibus desumptus etc.* Mendose *desumptis* pro *desumptus*. Codex vetus, qui ex bibliotheca Altempsiana excerptus fuit, nunc est, vt puto, veteris bibliothecae Vaticanae num. 4918., cap. 97. recensitus. lib. contra iudaeos.

6. Codex 975. Ottobonianus chartaceus in fol. Sermones varii SS. Patrum etc. Hoc etiam est vnum *ex* 100. *codicibus* bibliothecae Altempsianae etc., vt supra cod. 945. Epistola Leonis Papae ad Flauianum etc. Pag. 26. *Sermo Beati Isidori Episcopi de Natiuitate Domini*: *Natalis Domini etc.* Codex vetus, ex quo hic descriptus fuit, nunc extat in veteri bibliotheca Vaticana num. 4951., sermo S. Isidori.

7. Codex 958. Ottobonianus chartaceus in fol. Initio haec inscriptio: *Vnus ex codicibus bibliothecae Altempsianae a Paulo V. manu regia excerptis, nunc vero a Ioanne Angelo ab Altaemps Duce propriis sumptibus ex originalibus transumptus, vt bibliotheca praedicta tanto honore iam decorata non careret*. Est fragmentum historiae ecclesiasticae, latine redditae a Rufino, et integer liber Synonymorum Isidori. Codex exceptus, vel excerptus a Paulo V., nunc est codex bibl. veter. Vaticanae num. 4948., cap. 97. recensitus. Descriptio non est, vt dicitur, *fidelissima*. Nam illico initio scribitur *traditum a Rufino* pro *traductum a Rufino*. Liber Isidori in exemplari transumpto. *Incipit prohemium libri, qui vocatur Synonima, idem Domni etc.* In originali: *Incipit prologus libri, qui vocatur Synonima, id est, Domni etc.* eiusdem Synonyma.

8. Codex 1261. Ottobonianus chartaceus in fol. Statii Vita, et Achilleis cum notis. Versus vltimus: *Ac sua dilecta ceruice monilia transfert*. Polyhistoria Ioannis Caballini de Cerronibus: *De virtutibus, et dotibus romanae Vrbis etc.* Sunt decem libri. Pag. 69. sine titulo Cento Probae Falconiae, et ad marg. Elogium Probae ex Isidoro: *Proba vxor Adelfi . . . inter apostolicas scripturas insertum*. Corrige: *apocryphas*. Sequitur quoddam vocabularium: *Agra via in mari etc.* Pag. 148. *M. Tullii Ciceronis dictionum differentiis* (sic) *liber incipit*: *Inter polliceri, et promittere etc.* Desinit: *Inter vesper, et vespera etc.*; de quo opere consule caput 56. Differentiae verborum.

lib. de vir. illustr.

9. Codex 1720. Ottobonianus chartaceus in fol. Liber Isidori De vir. illustr. sine titulo : *De Xysto Papa etc.*, vt apud Breulium in primo exemplari, et editiones antiquiores. Post Victorinum in ms. *De Eucherio Episcopo*, *De Statio etc. De Sedulio*, *De Cereali etc.* Mox *de Ioanne Episcopo* (Chrysostomo), iterum *de Sedulio presbytero*, *de Possidonio*, *de Primasio etc.* Postea *de Fulgentio*, *Eucherio*, *Hilario etc.* In fine *De Maximo*. Annectitur caput *De Isidoro Episcopo. Isidorus vir egregius etc.* Est praenotatio Braulionis, tacito nomine. Sequitur *liber Ildefonsi Toletani*, *Archiepiscopi de illustr. vir. Praefatio*: *Virorum illustrium etc. De Gregorio Papa*: *Gregorius Papa Romanae Sedis etc.* Deinde *de ortu*, *vita*, *et obitu SS. PP.*, *qui in veteri*, *et nouo testamento virtutibus claruerunt*, *liber incipit*: *praefatio*. *Quorumdam etc.* Capita 62. in veteri testamento : caput vltimum *Iudith*. Capita 22. in nouo testamento. Vltimum *Titus*. De Iacobo : *euangelium praedicauit etc. Hic in Marmarica Achaiae ab Herode Tetrarcha gladio caesus occubuit*, *ibidemque sepultus*.

libri Sententiarum.

10. Codex 1737. Ottobonianus ex pergam. in fol. seculi XI. circiter. Rubrica : *Incipiunt capitula libri Sancti Ysidori*, *quod Deus summus*, *et incomparabilis sit*. Titulus recens : *Isidori libri de Deo*. Capita lib. 1. sunt 31. Lib. 2. capita 46., al. 44. Lib. 3. capita 62. Desinit : *caelestis aula laetificantes includit*. *Explicit liber tertius*. Sequitur Enchiridion S. Augustini, et vita S. Antonii, auctore S. Athanasio. In fine charactere non ita antiquo : *Liber Sanctae Mariae de Turponaio pro secunda parte Ambrosii Autperti super Apocalypsi*. Et mox : *Non dimittas*, *quia optima est illa vltima pars*. Blanchinus tom. 2. Euangel. Quadrupl. pag. 603. describit codicem Regio-Vaticanum signatum num. 96., qui videtur autographus, et incipit : *In nomine S. Trinitatis Expositio Autperti presbyteri in expositione Apocalypsis partis secundae*. In calce codicis literis vncialibus. *Ambrosius*, *qui et Autpertus*, *ex Galliarum prouincia ortus . . . hoc opus confeci etc.* Recentiori manu initio codicis : *Hic est liber Beati Dionysii etc.* De hac secunda parte mentio fit in hoc nostro codice Ottoboniano.

Chronicon.

11. Post haec ; *Incipit liber Chronicorum Isidori Hyspalensis Episcopi ab exordio mundi vsque ad Eraclii Augusti imperium*, *et Sisebuti Regis principatum*. *Praefatio*: *Breuem temporum expositionem per generationes etc. summa praeteriti temporis cognoscatur*.

Prima aetas etc. Sex diebus rerum omnium creaturam Deus formauit etc. Adam etc. quod est stirps filiorum Dei. Versus finem: De Hermenegildo: *et ipse martyrio coronatur. Mauritius etc. Gothi, Recaredo Principe innitente, ad fidem catholicam reuertuntur. Hoc tempore S. Gregorius Romae Episcopus insignis habetur: eo tempore Auares etc.* Desinit, vt apud Schelstratium: *Eraclius annis* XXVI. *regnauit. Hic quinto imperii sui anno dum fungitur etc.* In hoc ms., vt in nonnullis aliis praenotationi librorum Isidori non praemittitur nomen auctoris Braulionis. Ansam hinc arripuit Marcus Michael, vt in ms. Florentino S. Marci num. 542. chart. seculi 15. capiti 49. libri De vir. illustr., quo Braulionis praenotatio continetur, caput 50. adderet in hanc sententiam: *Quia vero a compluribus minus capacibus perambiguum habetur, quis in calce praedicti operis Isidori vltimum capitulum addiderit, nec per declarationem proxime superius positam plenius colligi valeat eiusdem capituli auctor, iccirco, vt legentibus magis veritas elucescat, ego Marcus Michael presbyter Cortonensis his verbis annexa subieci, videlicet, Capitulum superius annotatum, cuius initium est, Isidorus vir egregius, in laudem eius Braulio episcopus Caesaraugustanus addidit.* Ita ex literis Rochi Menchacae ad me datis.

12. Codex 1758. Ottobonianus membranaceus in fol. seculi XV., olim Reginae Suecorum, et prius volumen 270. Petauianum. Rufi Festi Breuiarium rerum gestarum populi Romani sine titulo: *Breuem fieri etc.* Pag. 5. terg. rubrica: *Incipit Chronica ab exordio mundi vsque ad tempora Eunuchi* (lege *Eraclii*), *et Sisebuti*: *Breuem temporum seriem per generationes.* Initio voluminis notatur, fortasse esse Isidori Hispalensis. Est vere Chronicon Isidori, sed interpolatum ab aliquo, vt videtur, Monacho S. Columbani. Ibi: de tempore Iustiniani: *Hoc tempore floruerunt Priscianus grammaticus, Arator versificator ecclesiae romanae Subdiaconus, Cassiodorus Rauennae Senator, postea monachus factus, ornatus scientia, et eloquio. Per idem tempus tanta fames facta fuit per totam Italiam, quod matres carnes puerorum suorum manducabant.* idem opus interpolatum.

13. Sub Mauritio: *Hoc tempore Cleander* (lege *Leander*) *Episcopus hispanus scientia, et fide insignis habetur. Gregorius Doctor Romae claret.* Sub Eraclio, et Sisebuto: *Per idem tempus Machometus pseudopropheta apparuit ex principe latronum perueniens ad re-* additio.

gnum. His temporibus Ysidorus claruit Yspalensis Episcopus, scientia, et eloquio illustris, Sanctus etiam Gallus in abbatia S. Columbani, et eius discipulus vita, et miraculis claruit. Explicit Chronica ab exordio mundi vsque ad tempora Eraclii, et Sisebuti Principum. Gratias Domino Nostro Iesu Christo, Amen. Pag. 13. seqq. Anonymi Chronica ab initio mundi ad ann. 1430. sine titulo: incipit: *Decet viros virtuosos etc.* charactere recenti notatur, videndum de hoc opere Vossium de histor. latin. pag. 504., et 505. Auctor ait, se excerptum colligere ex aliis, praesertim ex Breuiario Landulphi de Columpna Canonici Carnotensis, *qui a primi hominis creatione vsque ad Ioannem natione Anglicum, qui, vt legitur, femina fuit, historias abbreuiare curauit*. In rebus, post Christum natum gestis, saepe additur rubrica: *Additio*, et post additionem: *finis additionis*. Ibi *Damasus primus natione hispanus etc.*

Genealogia hispanorum.

14. Multa inseruntur de Francis, quorum nonnulla notis marginalibus recentioris manus refelluntur. Pag. 111. rubrica: *Genealogia hispanorum: Et ne lento pertranseam pede regnum Hispaniae, est sciendum, quod his patria abyssi*, (lego *patria ab YS*,) *quod est vnum, vel solum, PAN, quod est totum, YA, quod est stella, quasi tota sola stella dicitur Hispania*. Post elogium Hispaniae historia Vandalorum etc. Gothorum etc. vsque ad Ordonium filium Froilani. Desinit, *si vlterius scire gliscis gesta regum Hispaniae, vide eorum chronicas etc.* Multa ex Isidoro, et ex continuatoribus.

fabella de Papissa Ioanna.

Ibi post Benedictum III. fabella de Ioanna Papissa: *Ioannes Anglicus in Cathedra Petri sedit annis duobus, mensibus septem, diebus quatuor. Hic, vt fertur, femina fuit etc. nec ponitur in catalogo Romanorum Pontificum propter muliebrem sexum. Aliqui historiographi praemittunt istum Ioannem Benedicto tertio, et aliqui eum postponunt*. Desinit in Martino V., et statutis Synodi Constantiensis contra haereticos, additis contra eosdem quibusdam versiculis aenigmaticis: *Oppositum montem conscendere cernis Orontem* cum initio explicationis. Accedit Summarium Chronicae Romanorum Pontificum, extractum e libris Celevdor (vel Celeydob) de vero Romano Imperio anno 1454. in Vrbe. Desinit: in *Caius, Marcellinus*. Desunt alia quaedam folia.

Historia Miscella dicta.

15. Landulphus de Columna, cuius Breuiarium historicum in hoc codice laudatur, alio cognomine dicitur *Landulphus Sagax*.

Breuiarium suum historiale dicauit Ioanni XXII. Pontifici Romano ab anno 1320., quod prodiit Pictauis anno 1479. Nonnulli putant, eundem Landulphum fuisse auctorem Historiae Miscellae. Sed alium quoque fuisse, qui post Landulphum in Historia Miscella compilanda laborauit, ex hoc nostro codice patet. Videri de hoc argumento potest Fabricius in vtraque Bibliotheca latina, et notatio Mansii ad Bibliothecam mediam. Ea, quae de gothorum historia in hoc codice narrantur, non inutile esset cum nostris chronicis conferre.

16. Codex 1968. Ottobonianus membranaceus in 8. seculi XII. circiter. Opus de rhetorica M. Andragesti, seu potius Fortunatiani sine titulo veteri: incipit: *Quid est rhetorica? bene dicendi scientia*. Desinit, *non aliter exorsus est*. Sequitur: *Oratoris officium est*: titulus recens: *Ars minor*, *sed potius dicenda ars maior*. Desinit: *Scriptionem bene loqui*: *Explicit ars rhetorica C. Iulii Victoris feliciter*. *Hermagorae*, *Ciceronis*, *Quintiliani*, *Aquili* (obscure), *Marcomanni*, *Taciani*. Subinde, *De positione stellarum*, *Duo sunt extremi vertices mundi*. Prope finem libri titulus. *Ysidorus de* VII. *gradibus consanguinitatis*. *Primo gradu superiori linea continentur pater*, *mater*. Est explicatio Stemmatis Isidoriani, de qua dixi cap. 86. Isidorus de septem gradibus consanguinitatis.

17. Codex 2524. Ottobonianus membranaceus in fol. seculi XV., vt videtur. Titulus recens: *Casus Decretalium a Ioanne de Deo magistro*, *et professore*. Sunt libri quinque. In fine librorum auctor dicitur *Ioannes Sacerdos hispanus*. Sequitur eiusdem liber De iudiciis: initio dicitur *Ioannes de Deo Sacerdos*, et in titulo *Ioannes Sacerdos hispanus*: de quo auctore plura bibliographi nostri. Aliae anonymae expositiones Decretalium. Ethica Aristotelis cum commento. Pag. 141. Flores ex SS. Patribus, initio carentes: *ex Isidoro*, Bernardo, Chrysostomo, S. Maximo, Augustino, Gregorio, Ambrosio, Hieronymo, Seneca. Isidorus laudatur *de Summo bono*, *in Ethimologiis*. Pag. 147. Incipiunt flores poenitentiae: *Quoniam peccantibus etc.* ex Patribus Augustino etc. *Isidoro etc.* Flores ex Isidoro, et aliis.

18. Codex 2992. Ottobonianus papyraceus in 8. Ciceronis, quae dicuntur, Synonyma. *Cicero Lucio Vetturio suo salutem*: *Collegi etc. Abditum*, *opertum etc.* Desinit: *velatur*, *operitur etc.* De his Synonymis actum cap. 56. Sunt plura alia, vt Vita Petrarchae, per ipsum scripta, Francisci de Fiano epistola ad Leonardum Aretinum de causa Ouidiani exilii. Poggii epistola ad Leonem Aretinum de Synonyma Ciceronis.

supplicio Hieronymi Pragensis, quem *praeter fidem*, vt ait, laudat, et alia huiusmodi.

opus de haeresibus Isidoro adscriptum. 19. Codex 3136. Ottobonianus chartaceus in fol., olim bibliothecae Passionaeae: literis tantum graecis vndique exaratus sec. XVIII. In Inuentario ita indicatur: *Isidori opus de haeresibus graece*. Putaueram, vel Isidori librum De haeresibus, qui a Braulione memoratur, vel eius Etymologiarum caput, in quo de haeresibus agit, in linguam graecam fuisse ab aliquo conuersum. Sed longe aliud inueni. Haec est graeca rubrica: Τῷ δεσπότῃ μου τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ, καὶ ἐνδοξοτάτῳ, καὶ φιλοχρίστῳ υἱῷ Σποραχίῳ Ἰσιδόρῳ περὶ αἱρέσεων, καὶ λοιπῶν λόγων. Obscurum est verbum Σποραχίῳ. Inscriptio latine ita sonat: *Domino meo magnificentissimo, et gloriosissimo, Christique amantissimo filio Sporacio Isidoro de haeresibus, et reliquis verbis*. Opus est non Isidori, sed alterius ad *Sporiacum Isidorum*, scilicet Theodoreti: cuius epistola nuncupatoria tom. 4. Institut. theologic. Ven. Thomasii, vbi opus editum legitur, ita inscribitur: *Domino magnificentissimo, et gloriosissimo, Christique amantistimo filio Sporacio Theodoretus Cyri Augustoenphratessae episcopus in Domino salutem*. Incipit: *Laude dignum est*.

Sporacius Isidorus. 20. Dubitat in not. Vezzosius, an Sporacius, ad quem Theodoretus scribit, ille sit, qui iudex ab imperatore designatus Chalcedonensi interfuit concilio: an ille, qui anno 452. consulatum gessit, an alius. Ex Ottoboniano codice colligi hoc potest, Sporacium vocatum quoque fuisse Isidorum. Post libros quinque haereticarum fabularum sunt in hoc ipso codice opuscula alia graeca, S. Maximi, *De ligno vitae*; Gregorii Theologi: Cyrilli etc.

CAPVT CVII.

Alii codices mss. Romani, qui Isidoriana opera exhibent, scilicet Archiuii Vaticani, Bibliothecae Collegii Romani, Angelicae, Casanatensis, Albaniae, Borgianae. De variis lectionibus codicum mss. Toletanorum Romam transmissis.

Archiuium Vaticanum. 1. Ingenti siluae mss. codicum, qui in bibliotheca Vaticana per varias eius partes asseruantur, nonnullos alios iuuat addere, quos extra eam bibliothecam euolui. Duo sunt non contemnendi in ar-

chiuio secretiori Vaticano, quos eiusdem archiuii Vaticani praefectus, V. C. Caietanus Mariniūs, in re literaria publica illustte nomen, a me conferri pro sua singulari humanitate indulsit.

2. Codex antiquior, quem propterea primum voco, archiuii vaticani Miscell. armar. 6. num. 46. membranaceus in fol. magno, seculi x., vt videtur; charactere cursiuo romano, sed ita vt z scribatur more germanico. Pauca sunt, neque obscura, literarum compendia. Diphthongi coniunctae: saepe tamen omittuntur. Atramentum a prima manu parum nigrum erat; sed altera manus eodem ductu literas atramento nigriori superscripsit, nisi quod aliquas longiores ad breuiorem formam reduxit. Eadem secunda manus in prima pagina haec descripsit ex aliquo, vt opinor, veteri libro: *In capite libri epistola. Domino meo, ac Dei seruo Braulioni Ysidorus. Tuae sanctitatis epistolae etc.* vt in editis. descriptio codicis.

3. Post hanc epistolam: *En tibi, sicut pollicitus sum etc.* Illico: *Incipit liber Ysidori Etymologiarum. Prologus. Sunt hic plura sacra etc.*; versus bibliothecae Isidori, de quibus dixi cap. 81. Sequitur titulus literis vncialibus, de minio rubentibus. *In Nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit Ethimologiarum Hisidori Spaniensis Episcopi liber primus. Domino meo, et Dei seruo Braulio Episcopo Isidorus. Tuae sanctitatis epistolae me in vrbe Toletana inuenerunt.* Nihil aliud ex hac epistola additur. Subiicitur index capitum 1. libri, et illico caput 1. *Disciplina a discendo.* Opus diuisum est in viginti quinque libros. Etymologiae.

4. Post librum XI., qui apud Grialium est IX., praetermittitur *vocum certarum alphabetum*, qui liber est X. Grialii, et subiicitur liber XII. *De homine etc.* Hac in re, vt multis in aliis, congruit cum Albanio codice, infra recensendo. Integrum est opus Etymologiatum: sed extremum folium recentiori manu suppletum est. In fine: *Explicit Ethimologia libri beati Isidori Episcopi.* ordo earum.

5. Sequuntur in eodem codice glossae in vetus testamentum, initio carentes, veteri manu eadem, qua libri Etymologiarum, descriptae. Prima verba haec sunt: *Dei ferebatur prouidentia qualiter cuncta creasse. Fiat lux - ipsa est, quae postea in vasa caeli, hoc est, in sidera diffundebatur. Dixit - per verbum suum etc.* Diuersae sunt hae glossae a glossa Ordinaria Walafridi Strabonis, et a glossis diuinorum librorum Roberti de Sorbona, qui S. Ludouici aetate, glossae in vet. testam. fortasse Isidori.

hoc est, seculo XIII. scripsit. Extant huius glossae in editione Commentariorum S. Scripturae Menochii, Venetiis 1743. pag. 472. Appendicum. Depromptae magna ex parte sunt ex Isidori libris, et ex his ipsis codicis Archiuii Vaticani glossis. Hae non progrediuntur, nisi ad 3. caput lib. 2. Regum: postrema vero verba vix legi possunt. Facile quis suspicari poterit, hanc esse interpretationem literalem textus, de qua Isidorus in prologo mysticarum expositionum, vt cap. 65. fusius explicui. In postrema codicis pagina versa legitur epistola Gottescalci ad quemdam Lupum, nescio, cuius cathedrae antistitem: literae enim iam euanescunt. *Decima augustarum die sanctitatis vestrae mihi delatae sunt literae.*

diuisio Etymologiarum. 6. Opus Etymologiarum a prima manu videtur diuisum fuisse in viginti quinque libros: sed secunda manu numeri saepe deleti, aut turbati sunt. Diuersus etiam ordo librorum est ab editis, ac fortasse hic codex ex diuersis descriptus est. In eo etiam reperitur insertus Indiculus de haeresibus sub S. Hieronymi nomine, vt in codice Albanio, et aliis, de quo confer caput 86., et Synodus Caesariensis de paschate.

Etymologiae. 7. Codex secundus Archiuii Vaticani in fol. membran. seculi XI. circiter. Nexus satis frequentes, sed faciles, et plerumque lineola superposita. Diphthongi vnitae. A capite 4. lib. XI. (alibi XII.) *De serpentibus*, recentior videtur esse character, et atramentum est dilutius. Initio a manu recenti notatur: *Ex libris Congregationis S. Mauri Romae*. Sunt duae epistolae Isidori ad Braulionem, 1. *Tuae Sanctitatis*, 2. *En tibi etc.* Sequitur rubrica: *Incipiunt libri Ysidori Iunioris Spalensis Episcopi ad Braulionem Caesaraugustanum Episcopum, vel ad Sesibutum* (Sisebutum) *suum scilicet dominum, et filium scripti. Haec sunt capitula libri primi.* Indicantur capita 29.

carum diuisio. 8. Libri secundi capita sunt 32. Libri 3. capita 70. Libri 4. capita 13. Libri 5. De legibus etc. capita 39. Finis huius libri: *Deo soli est cognitum. Explicit liber* VI. *Incipiunt capitula libri* VII.; sed hic factum est *libri* VI. Sunt capitula 17.; vltimum est de officiis. Deinde *Explicit liber* VII. *Incipit liber* VIII. Correctum, vt intelligatur, non esse VIII., sed VII. Sunt capita 52.; nam libri VII., et VIII., in editis diuisi, in hoc codice continuantur, et in vnum coalescunt; et caput de haereticis in plura est diuisum. Caput XVIII. *de haeresibus, et schismate* desinit, *in pristinos errores relinquant*: in edi-

in editis cap. 4. Illico caput xviiii. quod inscribitur, *De haeresibus Iudaeorum . Prima: Esnei dicunt.*

9. *Caput* xx. *Item aliter haeresis diuersorum dogmatum : id est, prima, Simonite . Simon quidam magus etc.* Caput lviii. *De Eunomianis*. Finit: *volunt esse substantiam. Hucusque Hieronymus*. Scilicet vt in codice recentiori Malatestino, in Albanio, et aliis, sed in hoc codice omissa sunt capita Isidori, et post verba, *Hucusque Hieronymus*, haec adduntur, tamquam Isidori: *Credimus in vnum Deum patrem omnipotentem, et in vnum Dominum nostrum Iesum Christum etc.* quod fragmentum inter appendices reponetur, vt dixi cap. 83. Desinit, *et praemium . Explicit liber* viii. *Incipiunt capitula libri* viiii. Sunt capita 14. Primum *de philosophis gentium*, postremum *de coniugatis*. Finit: *non quas probitas morum commendat . Explicit liber* viiii. *Incipiunt capitula libri* x. Sunt 12. capita. Indiculus Hieronymi de haeresibus.

10. In lib. viiii. desunt stemmata, siue arbores iuris. Liber x. in hoc codice est *de homine etc.*, qui in editis est liber xi. Deest liber *De quibusdam vocabulis etc.*; qui in editis est liber x. Post caput 4. De transformatis, *Explicit liber* x. *Incipit liber* xi. Capita libri huius in superiore libro continentur, *De pecudibus, et iumentis caput* 1. Reuera in libri x. initio duodecim capita erant indicata. ordo librorum

11. Sequitur liber de mundo etc. 19. capitibus: qui a prima manu xii., a secunda xi. dicitur. Sed in fine adhuc restat: *Explicit liber tertiusdecimus, incipiunt capitula libri quartidecimi . De terra etc.* Sunt nouem capita. In fine: *Explicit liber tertiusdecimus*: sed aliud fuit. Liber sequens a prima manu videtur indicari xv. *De ciuitatibus etc.* Ita etiam liber *de pulueribus etc.* a pr. m. xvi., a secunda manu xiv. Ita ordo procedit, vt liber vltimus a prima manu dicatur xx., a secunda manu xviii. In fine: *Facto fine pia laudetur Virgo Maria . - Qui compleuit hunc librum, locetur in paradisum . - Dum venerit bona transitus eius hora.* recensetur.

12. In bibliotheca Collegii Romani est codex chartaceus in fol., in quo primo loco est enumeratio annorum cum breui aliquando narratione gestorum, et finitur anno 1175. Videtur ergo descriptus codex ex alio seculi 12. Sequitur Chronicum initio mutilum. In fine: *Explicit Chronica S. Hieronymi presbyteri*. Incipit *Conographia* (sic) *Isidori Iunioris*. Sed Chronicum, quod dicitur Hieronymi, ad annum ix. Phocae Imperatoris, et ad obitum Gre- Chronicon.

gorii Papae pertingit. Finit: *Eraclius Gothorum gloriosissimus Princeps Iudaeos sui Regni subdidit, et ad fidem Christi conuertit ...* Pro *Heraclius* lege *Sisebutus*. Chronicon Isidori incipit: *Sex diebus rerum omnium creaturam Deus formauit*. Finit: *tunc illi consummatio seculi est. Explicit chronica*. Adduntur quaedam, praesertim de regno Galliae, vsque ad annum 1107. Sequitur: *Historia Pauli Orosii presbyteri ecclesiae Catholicae ad Augustinum Episcopum contra accusatores temporum christianorum. Incipit breuis libri prioris historia Sancti Orosii*. Ita Orosius in nonnullis mss. vocatur *Sanctus* more veteri. Finit: *in villis, et in suburbiis habitabant. - Ipse tibi, patriaeque suae post chronica bina - Reddidit Orosium, doctrinae luce refertum, - Conclusitque simul longo quaesita labore. Mei Karoli Reguardati Nursini militis* v. *idus Octobris* 1459. Codex hoc ipso tempore videtur scriptus.

libri Sententiarum.

13. In eadem Bibliotheca Collegii Romani codex alius in fol. membran. seculo XIII., vt initio recenti manu notatur, eleganter scriptus, sine titulo. Index capitum 15. libri 1. Sententiarum: tum rubrica: *Expliciunt capitula. Incipit liber primus Sancti Isidori, qui dicitur liber Sententiarum*. In libro 2. sunt 44. capitula. In fine libri 2. sunt nouem versus hexametri. Item excerpta ex libris Etymologiarum. *Patrueles dicti etc. Auctor mei generis mihi pater est etc. De Regibus, et Ducibus*: *Audite ergo reges, et intelligite etc.* (ex Salomone). Sequitur liber 3. Capita indicantur 68., sed postremum numeratur 56. *De vitae exitu*. Finit: *laetificandos includit. Explicit, Domino fauente, liber* III. *Sententiarum Sancti Isidori*. Sunt diphthongi coniunctae, nexus aliqui, sed clari, raro lineola apponitur supra *i*.

Etymologiae.

14. In eadem Collegii Romani bibliotheca in folio magno codex chartaceus seculi XIV., sine titulo. Epistola Braulionis: *O pie Domine*: duae Isidori. Index 20. librorum Etymologiarum: index capitum libri 1. etc. vsque ad lib. 15. cap. *De montibus*. Desiderantur alia vsque ad finem.

bibliotheca Angelica.

15. In Bibliotheca Angelica Romae apud Patres Augustinianos hi extant S. Isidori codices mss. Codex membranaceus in 4. seculi XIV. circiter, ita inscriptus: *Isidorus, et alii de medicina*; de quo codice iam dixi cap. 75.

Etymologiae.

16. In eadem Angelica bibliotheca codex chartaceus in fol. se-

culi xiv., aut xv. rubrica: *Incipit liber Etymologiarum S. Isidori Hispalensis Episcopi*. Alia rubrica. *Incipit prologus S. Isidori Episcopi ad Braulionem Episcopum in libro Etymologiarum. Tuae Sanctitatis epistolae etc.* Index capitum libri 1. Integrum opus Etymologiarum. In fine alia epistola Isidori ad Braulionem: *En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus etc.*

17. In eadem bibliotheca Angelica codex membranaceus in 4. paruo seculi circiter xiv., praesertim si numeri romani, quod alicubi videtur, sint a prima manu. Initio rubrica: *Ecclesiastici officii quaestiones selectae incipiunt*. Initium: *quare Septuagesima celebratur. So.* (forte *solutio*). *Vt quemadmodum populus Dei, qui pro peccatis suis in Babylonia etc.* Vltima est quaestio de antiphona: vltima verba: *verbi gratia vnus legit, et alter discit in schola, alter seminat in campo*. Non satis apparet, an hoc loco finiatur id opus. Rubrica: *Incipiunt capitula libri* 1. Hic numeri sunt romani rubri. Post indicem: *Incipit liber Sancti Ysidori Episcopi: Quod Deus summus, et incommutabilis sit*. In libro 1. sunt capita 15.; finis: *exterriti purgabuntur*. Capita libri 2. sunt 42. numeris arabicis, vt videtur, a prima manu. Finis: *periculum exhibet*. Libri iiI. capita sunt 66. numeris romanis, qui hoc loco videntur potius a secunda manu. Ante hunc indicati sunt 7. versus mendose exarati: *Suscipe lector etc.* Ceterum hic liber tertius Sententiarum mutilus est in fine: procedit vsque ad initium capitis 58. Multi nexus: aliquando *s* in fine ea forma, qua nunc est in vsu, quaedam literae gothicae in prima, et vltima linea longissime excurrunt, more literarum Carolinarum.

libri Sententiarum.

18. In eadem bibliotheca Angelica codex membranaceus in fol. paruo seculi xv. Libri Sententiarum Isidori cum epistola ad Massonam, vt exposui cap. 73. Deinde rubrica: *quod Deus summus, et incommutabilis sit*. Libri 1. finis: *quo ipse ascendit, et ascensuri sumus*. Libri 2. finis: periculum exhibet. Lib. 3. desinit, *Laetificandos includit*. In fine index capitum.

idem opus.

19. Bibliotheca Casanatensis nonnullos seruat S. Isidori mss. codices. Codex signatus D. IV. 23. seculi xi., vel antiquior est, membr. in 8. Miscellanea. Antiphonarium. Versus, *Arbiter vt mundi tenebras depelleret omnes*: haec est praefatio metrica S. Benedicti Anianensis apud Menardum in Concordia Regularum. Pag. 13. *Dicta S. Isidori, De generibus Monachorum: Sex autem sunt genera*,

excerpta ex Isidoro.

ex lib. 2. de offic. Eccles., vt dixi cap. 69. Excerpta ex Conciliis, et decretis Rom. Pontificum. Pag. 46. *Incipit Concilium Vrbis Romae sub Damaso Papa de explanatione fidei: Dictum est: Prius agendum est etc., confitemur esse damnata*: quod inter appendices Sedulii edidi. Pag. 49. *Incipit liber S. Augustini Episcopi de Ecclesiae regulis*: capitula LV. *Credimus, vnum esse Deum*. Est liber de Eccles. Dogmat. Pag. 54. *Incipit amonitio Domni Leonis Rauennatis Archiepiscopi* (seculo VIII.) *ad Durantem Monachum, vel ad ceteros, qui cum eo sunt, heremitas. Quum hesterno die mihi*. Subinde *Scalae, ac gradus triginta, quibus ascenditur ad caelum, totidemque gradus, quibus descenditur ad infernum*. Diuersum opus ab Scala Ioannis Climaci. Dicta Bedae. Expositio fidei Catholicae S. Athanasii Archiepiscopi. *Quid est fides secundum substantiam*: quae quid sit, et an sit Athanasii, non liquet. De quadrifario Dei opere ex operibus S. Augustini. Caput S. Isidori de elementis: *Elementa sibimet, sicut natura, sic etiam situ differunt*. Ita *Isidori de firmamento, de aquis caelestibus, de stellis, de* XII. *signis*, quae ex libris Etymologiarum, et de natura rerum sunt excerpta.

ex Synonymis.

20. Codex G. VI. 7. eiusdem bibliothecae Casanatensis, olim Altempsianus, chartac. in 8. seculi XV. Miscellanea spiritualia. Prope finem: *Incipit excerptum libri Ysidori, qui dicitur Symonia* (Synonyma) *de homine plangente, et ratione ammonente: nota bene, quod breuis, et vtilis est latinice proferendi, siue literaliter: Anima mea in angustiis est; circumdatus sum malis etc. quidquid agis pro futura age mercede; Amen*. Rubrica: *Quidquid agunt homines, intentio iudicat omnis. Explicit Excerptum praedicti Ysidori. Deo gratias.*

lib. de ortu, et obitu Patrum.

21. Codex G. III. 1. eiusdem Casanatensis bibliothecae in fol. membran. seculi XI. circiter charactere gallico. Expositio Brunonis Astensis in Cantica. Praecedunt versus. *Hunc cecinit Salomon etc.*, de quibus actum cap. 81. Expositio eiusdem in Apocalypsin, titulo recentiori initio: *Item Chronica ab Adam vsque ad Titum Pauli discipulum secundum Isidorum*. Sed pag. 57. titulus est. *Liber de vita, et obitu Iustorum Hieronymi*. Post prologum, et indicem rubrica: *Incipit explanatio S. Hieronymi presbyteri: Adam etc.* Sunt capita 86., et nonnullae variae lectiones antiqua manu. Ibi de S. Petro: *Ad Australem plagam est sepultus*. De Paulo: *contra Orientalem plagam*. De S. Iacobo: *Iacobus Zebedei, frater Ioannis, quartus*

in ordine, XII. *tribubus*, *quae sunt in dispersionem gentium*, *scripsit*, *atque Hispaniae*, *et Occidentalium locorum euangelium praedicauit*, *et in occasum mundi lumen praedicationis infudit*. *Hic ab Herode Tetrarcha gladio caesus occubuit*, *sepultus in archa marmorea*: diuersae lectiones veteri manu, *vel acha marita*, *vel in Achaia Marmorica*, vt indicaui cap. 61. In fine: *Explicit vita*, *vel obitus Sanctorum*, *qui in Domino praecesserunt*. *De Chronicae vocabulo*: *Chronica graece dicitur etc.* ex lib. 5. Etymolog. vsque ad finem, *quarto anno Sisebuti etc.*

22. Codex Casanat. D. IV. 30. exaratus seculo IX., anno 812. characteres plerumque Longobardico in 4. fere quadro: de quo Schelstratius tom. 1. Antiq. Eccles. pag. 623. Kalendaria, Opera Bedae, et Alcuini: *Sex aetates mundi* Bedae, vel alterius. Varia opuscula, et fragmenta. Ibi pag. 135. *Isidori De legis decalogo*. *Dedit igitur Deus legem Moysi innocentiae nostrae*, *cognitionis suae etc. Primum Decalogi mandatum ad Deum patrem pertinet etc.* Desinit, *ad proximi societatem*. Sunt capita 29., et 30. Expositionis in Exodum cum nonnulla scripturae varietate. excerpta ex Isidoro.

23. In selecta bibliotheca Excellentissimae Familiae Albani Romae codex est membranaceus in folio paruo, seculo X. circiter exaratus. Sunt diphthongi coniunctae, punctum vnum aliquando pro distinctione inter medias literas, vel ex parte superiori, vel infra, voces inter se parum disiunctae, nexus nonnulli, sed clari, character italicus, vel gallicus vetus, satis perspicuus. Primo loco liber Isidori De natura rerum, initio mutilus vsque ad caput 4. de mensibus. Vltimum caput est 50. de partibus terrae, quod additur a Breulio, et in appendice editionis recentis Matritensis. Sequuntur versus, qui videntur esse compendium plurium capitum libri De natura rerum, vsque ad caput, *De nominibus ventorum*. Versus de nominibus ventorum in notis subiiciuntur a Grialio, qui Isidoro antiquiores existimat. lib. de natura rerum.

24. Sequitur: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi*. *Incipit Etymologiarum Isidori Spaliensis Episcopi liber primus*. Sine vlla epistola index capitum libri 1., et sic index capitum initio vniuscuiusque libri. Vltimus liber, qui in editis est vigesimus, hic numeratur 29., et in fine est mutilus a capite 3. Liber, qui in editione est 10. *vocum certarum Alphabetum*, omnino praetermitti- Etymologiae.

tur, et quum locus eius esse deberet post librum XI., post hunc notatur: *Explicit liber* XI. *Incipit liber* XIII. In libro de natura rerum cap. 7. versus finem post verba, *coetibus decoratur*, in cod. est rubrica: *Item recapitulatio supradictorum*. Capite X. pro rubrica est: *De circulo mundi*. In figura legitur, *Quartus circulus eximerinus temperatus habitabilis*: in edit. *chimerinus*. Item: *Medius circulus ysimerinus torridus inhabitabilis propter calorem*. In edit. 3. *circulus aestu inhabitabilis*. Caput XI. De partibus mundi incipit: *Elementa mundi quatuor sunt etc.* finit, *subiuncta exprimit pictura*. In figura nihil scriptum fuit.

lib. de natura rerum.

25. Caput XII. De caelo incipit a verbis: *Ceterum S. Ambrosius etc.* finit: *Occurruntque polo diuiso* (sic) *potentia cursu*. Capite 23. in figura legitur: *Saturnus fertur peragere circulum suum annis* XXX. *etc.* In edit. *explet cursum suum etc.* In cap. 26. post verba, *sensibus innotescat*, *caput* 27. De arcturo: *Arcturus ille est etc.* Post verba *cito facit occasum*, caput 28. De Pleiadibus: *Pleiades etc.* Caput 29. codicis in edit. est caput 27. etc. Caput 45. *De Nilo flumine*, in edit. cap. 43.; finit *redit fluuius*, et illico in ms. *caput* 46. *De nominibus maris*, *fluminum*: *In Parthis Tranquillus sic ait . . . quam maxima praecipitia*. Caput 47. *De positione terrae*. *Qualiter terra etc.* in edit. est caput 44. Caput 46. *De nominibus maris, et fluminum*, quod nondum lucem vidit, et certissime Isidori est, a me ex hoc codice, aliisque inter se collatis suo loco proferetur.

compendium eius metricum.

26. Versibus, qui post librum De natura rerum exarati sunt, et quibus plura eiusdem libri capita metrice concluduntur, praecedit quaedam nota soluto sermone: *In ipso quidem principio conditionis* (intelligo *creationis*) *facta sunt caelum etc.* Postea rubrica: *Item versus de eadem re*: *Primus in orbe dies etc.*, de quibus vide cap. 76. Sequuntur aliae rubricae similes: *Item versus de Boote*. *Item versus de Pleiadibus etc.* Vltima rubrica carminis est, *Item versus de ventis*.

additiones.

27. In Etymologiis eiusdem codicis Albanii post medium caput 34. libri I. insertum est fragmentum sub rubrica, *De indictione*. Incipit, *Indictio dicta est quasi valedictio etc.* Character est vel primae manus, vel eiusdem aetatis. Eodem charactere subiungitur rubrica, *Incipit secunda orthographia*. *Ara per a solum etc.*

Zoticus, *Zenon*, *et reliqua*. Haec inter appendices, fragmenta, vel additamenta Etymologiarum iure suo referentur. Continuatur deinde caput 34. libri 1. Etymologiarum.

28. Aliud additamentum extat lib. 8. codicis Albanii, (apud Grialium lib. 6. cap. 17.) post verba, *vt dies dominicus non omitteretur*, scilicet concilium de ratione inueniendi pascha, *Post resurrectionem*, *vel ascensionem etc.* iussu Victoris Papae a Theophilo Caesareae Palaestinae episcopo celebratum: cuius acta in hoc codice extantia valde differunt ab aliis editis apud Baronium, et Labbeum ex Beda de Aequinoctio, et a me cum codice 1. Archiuii Vaticani, Ottoboniano 122., et Malatestio recentiori collata denuo in lucem proferentur, discusso etiam exemplari, quod in opere anonymo De computo tom. 3. Anecdot. Muratorii reperitur. concilium de paschate.

29. Habet etiam Albanius codex lib. 10. cap. 4. (apud Grialium lib. 8.) *Indiculum de haeresibus*, S. Hieronymo ascriptum, cum rubricis, *Incipit Indiculus Hieronymi de haeresibus iudaeorum*, *Explicit Indiculus Hieronymi. Item vnde supra Isidori etc.*, qui in codice 1. archiuii Vaticani, in recentiore Malatestio, aliisque mss. simili modo reperitur, vt dixi cap. 86. Indiculus Hieronymi de haeresibus.

30. His mss. codicibus addam, si placet, alium papyraceum in 4. sec. xv., a me comparatum, qui olim extabat apud V. C. Magnanium bibliothecae Instituti, vt vocant, Bononiensis praefectum: qui nulli mihi non est vsui futurus. Rubrica: *Incipiunt* ℞. *capitulorum primi libri Isidori intitulati*, *De summo bono*. Liber 1. habet capita 31. Liber 2. capita 43. Liber 3. capita 65. Indicantur capita numeris arabicis: multi sunt nexus literarum, character semigothicus, aut germanicus. Initio codicis appictum charactere rubro monogramma *Iesus*; quod arguit, ante S. Bernardinum Senensem, qui anno 1444. obiit, descriptum codicem non fuisse. In fine: *Explicit liber Sententiarum Isidori*. libri Sententiarum.

31. Post hos codices humanitate singulari Eminentiss. D. Cardinalis Borgiae alium vidi papyraceum in 8. seculi xv., quem ipse possidet, et ad me delatum benigne voluit, in quo prope finem est titulus: *Notabilia quaedam dicta beati Isidori episcopi*, et rubrica primi capitis, *De euitatione peccati*. Incipit hoc opusculum, siue dictorum collectio: *Age itaque*, *o anima*, *vt dignum est*. Desinit, *ne bonum*, *quod nosti*, *dimittas*. *Finis*. Ita fere incipit, ac desinit Nor- codex Borgianus.

ma viuendi Isidori nomine a Bignaeo edita: sed non parum inter se vtrumque opusculum discrepat, vt non immerito hoc etiam Borgianum inter appendices referendum esse videatur. Praecedunt in hoc codice curiosa quaedam miscellanea ex Leonardo Aretino, Francisco Philelpho, Francisco Aretino, Antonio Panormitano etc. Epistola satyrica diaboli nomine ad Ioannem Ord. Praedic. Archiepiscopum Ragusinum, Orationes funebres, et nuptiales. Opusculum apocryphum de Iesu Christo in catalogum sacerdotum ab hebraeis relato. Plura alia varii argumenti.

mss. codices Toletani.

32. Nuper etiam ad me delatae sunt variae lectiones codicum Toletanorum, quae cura Burrielii, et Bayerii olim collectae, in bibliotheca Regia Matritensi asseruantur: quae vt mecum communicarentur, religiosissimus rex CAROLVS IV. per omnia Catholicus benignissime indulsit, rem in primis promouente V. C. Petro Ludouico Blanco bibliothecae Regiae Praefecto, literarum omnium fautore, et cultore praestantissimo.

libri Sententiarum.

33. Volumen bibliothecae Regiae Matritensis ad me missum plura continet. Primo loco sunt collationes Sententiarum S. Isidori cum editione Grialii, et duobus mss. Toletanis, altero gothico erae 953., siue anni 915., altero chartaceo, charactere catalaunico. Codex gothicus mutilus est initio, et incipit a capite 3. libri 1.; codex catalaunicus incipit ab indice: *Incipit liber Isidori de summo bono*. In fine codicis gothici haec sunt: *Finit* II. *Kal. aprilis ora* VII. *in era* DCCCC. LIII. *Amen. Deo gratias. Teodemirus ac si indignus scripsit. Orate pro me*. Sequitur in eodem codice charactere etiam gothico, sed alio atramento, caput quoddam inscriptum: *Quantum perfectionis charitas in se fundatis habeat*: *Ergo si charitatem etc.*, quod ad appendices est reiiciendum.

Alphabetum orationis

34. Succedit pag. 8. Alphabetum orationis ex tom. 1. collectionis D. Ioannis Bapt. Perezii fol. 103. Perezius manu sua ad oram annotauit: *Est simul cum Luca Tudensi*. Burrielius addit: *Vere quidem inuenitur in codice continente chronicon Lucae Tudensis cum aliis membranaceo, qui asseruatur plut.* 21. *num.* 12., *cum quo, vtpote Pereziani apographi autographo contulimus, et variantes lectiones in oris notauimus*. Titulus est: *Incipit Alphabetum orationis ad tentamenta repellenda aduersarii, et dei gratiam promerendam editum a sanctae recordationis Isidoro Hispalensis ecclesiae archiepiscopo*.

35. Ibi-

35. Ibidem pag. 18. *Translatio beatissimi Illefonsi archiepiscopi Toletani*. Incipit: *Illefonsi praeclarissimi viri etc.* Desinit, *omisimus huic operi annotare*. Descripta est haec narratio ex quodam codice ecclesiae Toletanae plut. 14. num. 23., quo continentur opera Beati, et Etherii, et Samsonis abbatis, liber Isidori de Differentiis, eiusdem Regula monachorum, et liber De vir. illustr. ab Hosio cum Ildefonsi continuatione: Apologia etiam super psalmum *Iudica me deus* ad Ferdinandum Perez de Guzman. Auctor translationis S. Isidori est quidam Religiosus Franciscanus, vt ex ea colligitur. In multis correctione indiget. Translatio S. Ildefonsi.

36. Pag. 24. terg. exhibetur specimen characterum codicis gothici Sententiarum, de quo num. 33. Scilicet librarius aliquis, veterem manum imitatus, descripsit plurima epigrammata, siue poematia S. Eugenii Toletani, quae nunc extant in laudatissima editione Patrum Toletanorum part. 2. carminum S. Eugenii a num. 60. *De dilectione* ad num. 84. *De iudicibus*. S. Eugenii carmina.

37. Pag. 33. incipit collatio Etymologiarum cum codicibus duobus gothicis ecclesiae Toletanae, et editione Grialiana. Subscribit Franciscus Perez Bayer, qui anno 1750. codices contulit. Alter e duobus codicibus gothicis vetustissimus est, multis arabicis notis, ac nonnullis latinis insignis. Specimen characteris exprimitur pag. 30. huius voluminis. In fine Etymologiarum additur versus Virgilianus, *Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit*. Etymologiae.

38. Subnotantur in eadem extrema pagina nomina quarumdam vrbium, quae hoc loco exprimere non pigebit, siquid forte emolumenti inde in geographicam Hispaniae descriptionem deriuari possit. *Pace. Elisipona. Ossonuba. Egitania. Conimbria. Beseo. Lameco. Calabria. Salamantica. Abela. Elbora. Caurio. Barcinona. Egaro. Gerunda. Enpurias. Ausona. Vrgello. Ylerda. Dertosa. Caesaraugusta. Osca. Pampilona. Auca. Calahorra. Tirasona. Dumio. Portucale. Tude. Auriense. Lucu. Brittania. Asturica. Yria. Etalica. Asidona. Elepla. Malaca. Eliberri. Astigi. Cordoba. Egabro. Tucci. Oreto. Beatia. Mentesa. Acci. Basti. Vrci. Setabi. Ilici. Valentia. Valeria. Segobia. Segobrica. Arcaua. Compluto. Segontia. Oxuma. Palentia. Beterris. Magalona. Nemausu. Narba. Carcassona. Elena.* geographia Hispaniae.

39. Vterque Etymologiarum codex libris viginti absoluitur. In vetustiori singulis libris praefigitur index capitum. In eiusdem codicum descriptio.

codicis libro 3. sunt peculiares quaedam figurae geometricae, et notae musicae, quas D. Franciscus Xauerius Palomares exacte delineauit. Subiungitur in textu explicatio earumdem figurarum, quae ab editis omnino abest. Codex quoque recentior in multis huiusmodi additionibus cum veteri consentit.

Chronicon Etymologiarum. 40. Chronicon Etymologiarum cum duobus aliis codicibus ecclesiae Toletanae seculi XII. characteris latini collatum fuit a Burrielio, vt puto, qui aduertit, duos codices gothicos, iam descriptos, maiori cura, ac diligentia fuisse exaratos. Discrimen vero potissimum versatur in annorum numeris designandis: quo in genere facile est errores irrepere.

CAPVT CVIII.

De codicum veterum mss. librariis, collatoribus, et correctoribus. Nomina eorum in catalogum referre oporteret. Specimen huius catalogi.

Correctores librorum. 1. In veterum codicibus, qui ad nos deuenerunt, saepe obseruare licet non solum manum librarii, qui descripsit, sed etiam aliorum, qui opera cum autographis, aut correctioribus exemplaribus contulerunt, aut ex ingenio errores antiquarii emendarunt. Qua diligentia S. Hieronymus curauerit, vt versio bibliorum a se peracta, et alia sua opera exacte describerentur, et collata cum autographis emendarentur, patet ex iis, quae protuli cap. 87. num. 4. *Opuscula mea*, inquit ad Lucinium Baeticum scribens, *ad describendum hominibus tuis dedi . . . ac frequenter admonui, vt conferrent diligentius, et emendarent*. Addidi alia de adiuratione Hieronymi nomine ad librarios, vt diligenter codices conferant, et emendent, quae extat in codice Vrbinate 382., de quo cap. 104. De huiusmodi adiurationibus, et diris in eos, qui libris aliquid addunt, vel detrahunt, confer Bibliothecam graecam Fabricii lib. 5. cap. 1. p. 75., Michaelem Lilienthalium Selector. literar. p. 1., et Pippingium De imprecationibus libris ascriptis Lipsiae 1721.

Calumnia contra Tellerium. 2. Plura in hanc sententiam disserui in Prolegomenis ad Sedulium cap. 7., vbi euidentissimis rationibus demonstraui, putidam calumniam esse, quod Tellerius, vir aeque pius, ac doctus, codi-

cem S. Hilarii in archiuio basilicae vaticanae existentem vitiasset, deletis in verbo *adoptatur* literis *pt*, et subrogata litera *r*; ex quo nunc legitur *adoratur*. Quam controuersiam ea solum nunc ratione refrico, vt duo admoneam: primum auctores Diarii literarii Veneti, qui tom. 23. artic. 13. crimen illud Tellerio satis clare impegerant, postea tom. 27. pag. 401. opinionem suam quodammodo retractasse, dum asserunt, se nunquam existimasse, commissum id a Tellerio, aut voluisse, ab aliis ita existimari. Sed calumnia altas iam radices egerat, aemulorum opera animis etiam doctissimorum hominum instillata. Verba auctorum Diarii literatorum Italiae loc. cit. ita se habent: *In essa Nouella si dice bensì, essere dal P. Tellier visitato quel codice, il quale si è poi trouato RECENTEMENTE adulterato: ma non si è detto mai, che tal ritoccamento sia stato fatto dallo stesso P. Tellier; nulla ostando, che non potesse essere stato fatto innanzi la visita d' esso. Come dunque ciò non è stato scritto da noi, così non è stata mai nostra intenzione, che altri dalle nostre parole lo deduca: tale non essendo veramente il nostro sentimento*. Ostendi iam loc. cit. testibus oculatis in medium productis, seculo XVI. in eo codice legi *adoratur*, non *adoptatur*, adeoque falsum esse, quod correctio *RECENS* inuenta fuerit, postquam Tellerius codicem inspexit.

3. Alterum, quod monere volebam, id est, Constantium in fine editionis suae operum S. Hilarii col. 1399. et seqq. syllabum confecisse mss., necnon editorum codicum, ad quos exacta, et emendata sunt Sancti Hilarii opera, vbi col. 1401. ait: *Libri de Trinitate recogniti sunt ad ms. Vaticanae basilicae, qui nimirum in archiuo basilicae S. Petri de Vrbe asseruatur, seculo sexto ineunte exaratus. Huius exemplaris variae lectiones primum Latini Latinii, tum Petri Ciaconii, ac demum Ioannis Baptistae Bandini recensione annotatae ad nos missae fuerunt*. Eccur igitur Constantius obseruare, aut nos monere praetermisit, quid viri illi docti legissent? Latinium, Bandinumque *adoratur* legisse loc. cit. demonstraui: neque dubito, quin hoc ipsum Ciaconius indicauerit: ac fortasse variae illae lectiones, quas ego manu Mureti ascriptas puto, et in quibus exprimitur, tunc legi *adoratur*, prius fuisse *adoptatur*, nonnemo Petri Ciaconii esse coniecit. Eruditissimus vir Blasius Nasarre in prologo ad Polygraphiam Hispanam Christophori Rodriguez aduertit, (de editione Hilarii.)

historiam controuersiae inter Germonium, et Constantium a Io: Petro Ludewigio scriptam; et de falsariis codicum profanorum agere Plinium iuniorem lib. 10. epist. 71., et Galenum De nat. hum. lib. 2. tom. 5., et in comment. lib. 1. pag. 16.

catalogus vtilis excriptorum, collatorum, et correctorum.

4. Quoniam vero in euoluendis codicibus mss., aliisue libris perlegendis plura nomina eorum obiter annotaui, qui codices olim aut descripserunt, aut contulerant, aut emendarunt, illud mihi veniebat in mentem. vtile fortasse esse futurum, si ex indicibus codicum mss., qui multi iam typis commissi sunt, aliisque monumentis Catalogus conficeretur Excriptorum, Collatorum, et Correctorum. Certa aetas multorum codicum, quae nunc ignoratur, colligi posset: tum inspecta librariorum, aut correctorum conditione, aut doctrina, quae ex historiis aliunde constaret, maius codicibus pretium accederet. Nonnulla praemitti possent ex Christiani Schoettgenii historia librariorum, et bibliopolarum veteris, et medii aeui, ex idoneis monumentis collecta tom. 3. Thesaur. antiquit. Ioannis Poleni, et ex dissertatione Ioannis Andreae Eschenbachii de scribis veterum romanorum eod. tom. 3. Siquid prodesse possint nomina librariorum, et correctorum, quae ego, vt dixi, perfunctorie, et aliud agens partim in his Prolegomenis expressi, partim in schedas retuli, ea in medium proferam.

specimen.

5. Apud Pezium in Thesauro Anecdotorum praefat. 1. tom. 1. commemorantur Liutoldus seculo XII. elegans excriptor, Iacobus de Vratislauia seculo XV., Ioannes de Spiz, Ioannes Feybechk, Werinherus seculo XII., Bernardus, Baldo, Sigipoldus, B. Ellingerus, Pabon, Froumundus, Ludeuicus, Conradus, Reginbaldus Mohnerus, Ysingrimus, Helphricus, Nidkerus. Ibid. tom. 3. part. 3. col. 515. in Chronico Tergeseensi cap. 7. laudatur monachus Werinherus, al. *Vezzil* seculo XI. *artificiosus anaglypha in scripturis, et in picturis. et in ornamentis librorum de auro, et argento subtilis*. Quod arguit, de recenti codicis aetate non esse statim iudicandum, quia in eo eiusmodi ex auro, et argento ornamenta apparent, vt nonnulli faciunt. Extant Schwarzii disputationes tres De ornamentis librorum. Apud eundem Pezium in praef. ad tom. 1. num. 29. nominatur quoque Werinherus, sed in codice, vt ait, sec. XII., et hac subscriptione: *Hunc librum Werinherus diaconus, et monachus patrauit*. Codex opera Gregorii Turonensis exhibet. Tom. 3. col. 609.

ex Notitiis antiquis monasterii Benedictoburani celebrantur excriptores librorum capellani Kisylae reginae, deinde monialis, Engilhardus, Chadoldus, Tracholfus Frisingensis ecclesiae episcopus, Rudpertus, et Racholfus. Commemoratur codex quadraginta homiliarum S. Gregorii: in quo haec erat subscriptio post homiliam vigesimam: *Ora pro scriptore, si habeas deum protectorem, Hengilhart.* In fine operis: *Expliciunt omeliae beati Gregorii Papae. Chaldold presbyter scripsit istas omelias, qui cum regina Kysila venit ad monasterium S. Michaelis archangeli ad Quohchalun.* Ad seculum VIII. hi excriptores pertinent.

6. Profertur deinde epitaphium Gothelmi, siue Gotaelmi abbatis Benedictoburani seculo XI., *qui libros patrauit plurimos, multos scripsit, multos comparauit, Moralia Iob patrauit per monachum suum Adolpertum scribi.* In catalogo etiam eiusdem monasterii Benedictoburani seculi XIII. indicabatur Augustinus De ciuitate Dei, excriptore *Burchardo monacho* seculo XII. In notis Pezius indicat Historiam Longobardorum Pauli Diaconi, excriptore *Ludeuico*; et Chuonradi Sermones Dominicales, descriptore *Wilkelmo* seculo XV. alii excriptores.

7. In eodem Thesauro Anecdot. parte 3. tomi 4. laudatur Dauid monachus, qui, *quos legerent, quos meditarentur fratres, scribebat doctorum libros*, ex cap. 8. libri 1. Reineri monachi De clar. scriptor. monasterii Leodiensis S. Laurentii. Apud Martenium in Thesauro nouo Anecdot. tom. 3. col. 507. seq. Gontherus monachus seculo IX., *scriba peroptimus*, tres antiphonarios propria manu conscripsit, quorum vnum elegantiorem literis aureis illuminatum Beato Bertino contradidit. Descripsit et Computum etc. Viros etiam praestantes doctrina, et dignitate aliquando ipsos manu sua libros descripsisse, vt emendatos haberent, constat ex Baluzio ad Capitularia tom. 2. pag. 1160. seqq. Harduinus presbyter, qui obiit anno 811., vt ex Chronico Fontanellensi in Spicilegio Dacherii tom. 3. constat, *Plurimos arithmeticae artis disciplina alumnos imbuit, ac arte scriptoria erudiuit: erat enim in hac arte non mediocriter doctus. Vnde plurima ecclesiae nostrae proprio sudore conscripta reliquit volumina, id est, volumen quatuor euangeliorum romana litera scriptum etc.* idem argumentum.

8. Florezius tom. 9. Hisp. sacr. pag. 241. et seqq. agit de Ioanne episcopo Hispalensi, qui ineunte seculo X. scripturas sacras com- Ioannes diaconus hispanus.

mentariis arabicis exposuit, vt Rodericus Toletanus refert, ex quo perperam aliqui collegerunt, biblia ab eo arabice reddita. Floruisse anno 911. arguit Florezius ex codice Hispalensi Conciliorum a *Ioanne diacono* exarato iussu episcopi cognominis. De *Ioanne diacono* hispano antiquario confer cap. 85. num. 6. Homiliarius, siue Homiliarium sec. x. circiter describitur tom. 10. Hisp. sacr., cuius excriptor nominatur *Florentius*.

alii librarii hispani.

9. Idem Florezius tom. 3. Hisp. sacr. pag. 393. sermonem instituit de celebri codice Conciliorum Aemilianensi, qui scribi coepit anno 962., et absolutus fuit anno 994. In eius fine imagines depictae sunt *Belasci* scribae, *Sisebuti* episcopi, et *Sisebuti* notarii cum hoc lemmate: *Sisebutus episcopus cum scriba Belasco presbytero, pariterque cum Sisebuto discipulo suo edit hunc librum. Memento memoriae eorum in benedictione*. Vbi verbum *edere* sumitur pro scribere, et in ordinem redigere: ac fortasse episcopus codicem contulit, et emendauit. In Biblioth. vet. Hisp. Nic. Antonii lib. 5. n. 289. recensetur codex S. Ildefonsi De virginitate Deiparae exaratus ab Atilano, qui Zamorensem episcopatum tenuit ab anno 990. ad 1009. Bayerius ib. in not. ad num. 290. hanc subscriptionem ex alio eiusdem operis codice expromit: *Ego miser SALOMONIS archipresbyter seruus dei indignus, et peccator scripsi hoc libellum de virginitate Sanctae Mariae virginis, et genitricis Domini ad finem vsque: complebit in ciuitate Toleti in eglesie Sanctae Mariae virginis sub metropolitanae sedis Domno Paschalis archiepiscopi. Notum sub die* VI. *feria ora* III. *in diem S. Cypriani episcopi* XVIII. *Kalend. octubres in era millesima centena quinque*.

plurimi excriptores

10. Saepe in his Prolegomenis nomina eorum prolata sunt, qui codices exararunt, vt cap. 6. num. 5. *Facundi* seculo XI., cap. 40. num. 57. *Teodemiri* seculo X., cap. 43. num. 15. *Bonihominis*, siue *Homoboni* seculo XIV., ibid. num. 38. *Fr. Io: Gaii* Dominicani, cap. 44. num. 27. *Leonardi Ser Vberti* seculo XV., cap. 45. num. 9. *Petri*, cap. 46. num. 8. *Kerardi* monachi seculo IX., cap. 55. n. 3. *Dominici* presbyteri hispani seculo XI., cap. 61. num. 13. *Dominici* presbyteri hispani seculo XI., qui proinde idem, ac superior, esse videtur, cap. 63. num. 8. *Benedicti* Acolythi eodem seculo XI., cap. 65. n. 8. *Petri Castrensis* pueri nobilis hispani, cap. 67. num. 18. cuiusdam *Petri* monachi Carthusiensis throni, vt ibi dicitur, beatae Virginis.

11. Ita etiam cap. 73. num. 7. commemorantur excriptores codicum *Vigila*, et *Sarracinus* seculo x., cap. 78. n. 21. *Christophorus de Aquapendente* seculo xiv., cap. 79. num. xi. *Petrus Villelmus Armarius* seculo xii., cap. 81. num. 10. *Saturninus archidiaconus* hispanus seculo ix., cap. 87. num. 12. *Sebastianus diaconus* notarius hispanus seculo x., cap. 88. num. 50. *Andreas Chica* monachus seculo xiv., cap. eod. 88. num. 69. *Elenus*, siue *Telenus abbas* hispanus seculo incerto, antiquus certe, cap. eod., et num. eod. *Ferrandus Ioanniz* presbyter Toletanus seculo xi. circiter. Cap. 91. in not. num. 12. ad Ballerinios *Iulianus* presbyter anno 1095. iam indicati.

12. Inter mss. exemplaria vaticana supra descripta librarii hi- alii e mss. vaticanis. laudantur, cap. 93. num. 10. *Laurentius Spreuwe* sec. xv., cap. 97. num. 23. *Placidus* seculo xi. circiter, cap. 100. num. 7. *Agambaldus* monachus seculo ix. circiter, cap. 101. num. 21. *Ioannes diaconus* seculo x. circiter, cap. 103. num. 1. *Leonardus de Monaco* seculo xv., cap. 104. num. 2. *Petrus Cameracensis*, cap. 104. num. 49. *Fr. Antonius de la Villa de Pinelio* seculo xv., cap. 105. n. 24. *Otto Stampa* seculo xi. circiter.

13. In Inuentario bibliothecae Vaticanae plures indicantur ex- recensentur. criptores codicum. Codice veter. bibl. Vatic. 3101. sunt Hermanni Contracti opera descripta anno 1077. a *Benedicto acolytho*. Cod. 6047. Decretalium libri 5. pergam. Scripsit *Franciscus Florius* 1. septembris 1483. Cod. 6840. Legendae etc. *Veronius Branchus* anno 1463. excripsit.

14. In bibliotheca Regio-vaticana cod. 128. S. Augustini opus ex bibliotheca Reginae. De ciuitate Dei *Petrus Strozza* scripsit anno 1483. aetatis suae 67. Cod. 1388. Xenophontis Prodigus etc. Marii Philelphi ad *Felicem Felicianum* Veronensem, qui codicem hunc manu sua eleganter exarauit, epigrammata tria: *Esse nequis etc.*

15. Codicum Palatinorum Inuentarium plures librarios indicat. ex Palatina bibliotheca. Cod. 463. papyr. Petri de Anglia conciones manu *Ioannis Meydeborg*. Cod. 815. pergam. Iosephi Historici Antiquitates Iudaicae, scriptae anno 1439. a *Thoma Tano*, legente *Iannozio*. Ibid. Iosephus De bello Iudaico, manu *Bartholomaei Berti de S. Miniato* anno 1414. Cod. 895. ex pergam. Flori epitome scripta a *Nicolao Carandulo q. Petri de Mutina*, siue Venetiarum anno 1396. Cod. 971. Varia historia de domo Austriaca, excripta anno 1508. manu

Nicolai Numan de Francfordia, Canonici Regularis Ordinis S. Augustini. Cod. 1622. Terentii comoediae manu presbyteri *Hondidei Nihilini* Ariminensis anno 1449. Cod. 1637. Virgilius ex perg. manu *Augustini de Teruisio*. Cod. 1681. Lucanus ex perg. scriptus anno 1448. a *Gaspare Rasina*. Codex 1692. Statii Thebais manu *Gasparis Dominici Guardi* de Larciano. Cod. 1708. Persius, et Iuuenalis ex perg. manu *Ioannis de Pola*, Ducatus Venetiarum scribae.

ex Vrbinate. 16. Vrbinates codices, quorum excriptores in Inuentario nominantur, hi sunt. Cod. 30. pergam. in fol. scriptus anno 1473. a *Petro de Traiecto* ex Monte Massa: quo Origenis quaedam opera continentur. Cod. 112. Breuiarium Romanum, quod fuit Matthiae Coruini regis Hungariae, scriptum anno 1487. a *Martino Antonio* presbytero, insignibus picturis ex auro, et minio eleganter ornatum. Cod. 137. S. Thomas in 1. Sententiarum pergam. in fol., *scriptus in Scarparia a Theodorico Goch* anno 1437. Cod. 173. perg. in fol. Bartolus e Saxoferrato in 2. part. Codicis scriptus a *Francisco de Pantaleonis de Neapoli*. Cod. 196. Bessarion etc. an. 1472. a *Petro de Traiecto*. Cod. 220. Auerroes in 8. libros Physicorum Aristotelis a *Theodorico de Erfordia*, pergam. in fol. Codex 227. Hieronymus Aretinus etc. a *Federico Veterano* Vrbinate perg. in fol. Cod. 245. Plinii Historiae membr. in fol. ab *Antonio Marci filio* Florentino anno 1440. Cod. 305. Laurentius Valla etc. anno 1471. a *Petro de Traiecto* perg. in fol. Cod. 329. *Federici Veterani* carmina in laudem Accursii Marchesini: *Nomen ab effectu etc.* Hic est Federicus Veteranus, cuius manu multi codices Vrbinates eleganter descripti sunt. Cod. 348. Domitii Calderini commentaria etc. anno 1474. ab *Angelo Calliensi*.

ex eadem. 17. Cod. Vrbin. 349. Laurentii Vallae Ilias Homeri latine versa, scripta anno 1480. a *Federico Veterano*. Cod. 351. pergam. in fol. Bernardini Glicinii commentarium in Petrarcham. Carmen Italicum *Federici Veterani* in obitum Federici Ducis Vrbini, cui hoc volumen vltimo descripsit, *quum fere sexaginta exarauerit*. Cod. 352. Anticlaudianus etc. anno 1481. a *Federico Veterano*. Hic est codex, ex quo carmen Dracontii in lucem publicam emisi. Cod. 368. perg. fol. *Federici Veterani*, bibliothecarii Ducis Vrbini, versus: *Ne caueas lacrymis*. Cod. 383. Cassiodorus etc. pergam. in fol. an. 1472. Florentiae a *Petro de Traiecto*. Cod. 402. Aeneas Siluius etc.

Fede-

Federici Veterani, huius,et aliorum multorum codicum scriptoris epigrammata duo. Cod. 427. Q. Curtius pergam. in fol. a *Matthaeo de Contusiis de Vulterris*. Cod. 470. Caeremoniae Romanae curiae perg. in fol. anno 1487. a *Sigismundo de Sigismundis*. Cod. 542. Epistolae per anni circulum membr. a *Fr. Simone Ferro* Augustiniano. Cod. 548. Parabolae Salomonis a *Matthaeo de Contugiis*, (al. *de Contusiis*,) *de Vulterris*. Cod. 550. perg. in fol. Petri de Candia, al. Alexandri V. Lectura etc. a *Gerardo Lamberti de Keynsberch*, clerico Coloniensi. Cod. 643. Anonymi carmina papyr. in 4. a *Petro Paulo de Coronata* Vrbinate. Cod. 651. Terentius perg. in 4. anno 1471. a *Federico Veterano*. Cod. 736. eiusdem *Federici Veterani* Vrbinatis Carmina pergam. in 8. Cod. 984. Pauli Diaconi historia perg. a *Federico Veterano*.

18. Ottobonianos nunc referam codices, qui nomina librariorum indicant, vt ex Inuentario patet. Cod. 66. Pentateuchus scriptus a *Dominico presbytero* charactere maiori simillimo specimini, quod Mabillonius exhibet pag. 346. Rei diplom. ex Epistolis Pauli. Cod. 78. Cassianus chartac. anno 1469. a *Marcello de Plano*. Cod. 225. chart. Vitae Sanctorum Petri episcopi Equilini an. 1408. a presbytero *Vaxilino Hordano*. Cod. 317. Gregorii VII. Registrum a *Ioanne Dominico Mamiliano*. Cod. 545. Breuiarium Minorum anno 1464. a *Fr. Antonio* eiusdem ordinis. Cod. 746. *Fr. Raimundi Billond* vetus testamentum, et euangelium carmine, cui titulus *Aurora: Frequens sodalium etc.* membr. in fol. Quum hoc carmen sit Petri Rigensis, clerici Remensis, cuius nomine extat in cod. Ottobon. 2873., credi potest, *Raimundum Billond* esse aut excriptorem, aut possessorem libri. Cod. 761. Chronica Martini (Poloni) membr. in fol. ab *Andrea de Niuicinno*, *filio q. Tomassini*, ciue Parmae. Cod. 800. Tractatus canonici diuersorum anno 1469. a *Galassio*. Cod. 1353. membr. Miscellanea, quae descripta sunt anno 1442. a *Petro Paulo* Anconitano. ex Ottoboniana.

19. Cod.Ottob. 1738. chart. Petrus de Vineis anno 1386. a *Lodoico de Marcis*.Cod.1752. chart. in fol. an.1464. a *Merchionne* (forte *Melchiore*) *de Miccinellis*. Cod. 1771. Plinii Secundi cosmographia ab *Henrico de Becche* Augustiniano Florentiae 1411.Ib. Ptolemaei cosmographia anno eod. a *Simone de Grimmis* Augustiniano. Codex 1954. Lucretius membran. in 8. *Sulpicius Verulanus mercedem* ex eadem.

pactus hoc opus . . . excripsit 1466. Cod. 1966. Suetonius membr. in 8. anno 1438. a *Ioanne de Camenago*. Cod. 1975. chart. Ouidii Fasti anno 1480. a *Luca Sanctis*. Cod. 1985. chart. seculo xv. a *Dominico de Fantis*. Cod. 1998. Terentius membr. in 4. sec. xv. manu, vt videtur, *Matthaei Domini Herculani de Vulterris*. Cod. 2006. Eutropius etc. elegantissime exaratus Neapoli anno 1465. a *Ioanne Marco*, Petri Strozzae Florentini discipulo, Parmae oriundo. Cod. 2020. Aulus Gellius membr. in fol. anno 1465. a *Michaele Laurentio*. Cod. 2030. Senecae Tragoediae chart. in fol. Patauii anno 1464. a *Ioanne Sobernheymer de Confluentia*. Cod. 2036. chart. seculi xv. Ciceronis Tusculanae quaestiones a *Matthaeo Anglarensi* in arce Gorzani. Cod. 2126. Bernardinus Veronensis in Tibullum chart. anno 1487. a *Francisco Pagno*. Cod. 2182. chart. seculi xv. Guidonis de Columna Historia Troiana Lugduni an. 1455. a *Ioanne de Bosco*, clerico Morinensi.

ex eadem. 20. Codex Ottobon. 2353. membr. in 8. Concordia Euangelistarum Zachariae Chrysopolitae, anno 1420. manu *Andreae Bragadini* exarata. Cod. 2378. Diogenes Laertius latine chart. sec. xv. a *Clemente Dicio Ortino*. Cod. 2837. membr. Virgilius anno 1406. ab *Antonio*. Cod. 2839. papyr. Cicero de Officiis anno 1466. ab *Angelo Ioannis Andreae Simonis de Tibure*. Cod. 2863. Dantis comoedia chart. anno 1461. a *Ioanne Iacobi Ciuitecastellanae*. Cod. 2864. chartac. Dantis comoedia a *Petro Antonii de Bartholomaeo Guittoni Aretini*. Cod. 3293. chart. *Prediche di S. Bernardino* anno 1466. a *Gozo de Michelangiolo Laguttiere*. Cod. 3321. *Trattato di confessione etc. di S. Antonino*, anno 1476. a *Ioanne Thomae Raphaelis Rusfacani*.

correctores codicum, 21. Aliquando antiquarii ipsi codices a se scriptos cum exemplaribus autographis, aut correctis conferentes corrigebant: aliquando alii viri docti emendabant. Quaedam a me iam notata fuerunt in Prolegom. ad Dracont. n. 147. Apud Martenium in Thesauro Anecdot. tom. 1. col. 445. refertur decretum abbatis Vindicensis Roberti anno 1156. pro bibliotheca rite custodienda, vbi dicitur: *Librorum ordo negligebatur, nec noui fiebant, nec, vt decebat, veteres corrigebantur* Mabillonius lib. 12. Annal. Benedict. ad ann. 721. pag. 154. num. 56. memorat Commentarium S. Ambrosii in Lucam scriptum iussu Leutcharii, siue Leodegarii, abbatis Corbe-

iensis anno 750., quem postea Ratbertus manu sua emendauit. Pezius praefat. ad t. 1. Thes. Anecd. num. 65. refert in fine codicis Hieronymi in psalmos a nongentis annis legi: *Hiltigaen ego Villirat emendationem tibi promitto. Qui scribere nescit, nullum putat esse laborem. - Nam trea digta scribunt, sed tota membra laborant*. Et num. 66. de S. Alberto ex eius vita: *Nihil terrenarum rerum habuit, nisi pennas, et inchaustum propter correctionem librorum, et glossationem . . . Interrogatus autem, cur abiectos, quos nemo curaret, libros tam diligenter, tam laboriose emendaret, et glossaret, respondit: Veniet tempus, quo haec, et alia ecclesiae nostrae opuscula cum diligentia amplectentur*. Braulio epist. 38. tom. 30. Hisp. sacr. de codice a se emendato iussu Reccesuinti regis sic ait: *Tantis obrutus est negligentiis scribarum, vt vix reperiatur sententia, quae emendari non debeat; ac sic compendiosius fuerat denuo scribi, quam possit scriptus emendari*. Venantii Fortunati carmen 19. libri 3. est *Ad Paternum abbatem, de codice emendato*: vbi inter alia ait: *Supplico, cede tamen, siquid me forte fefellit, - Nam solet iste meas error habere manus*. Peculiaris episcoporum cura fuit, vt libri, quibus ecclesiastica officia continebantur, bene correcti essent. In codice Vaticano 3830. est capitulare ms. incerti episcopi, quod incipit, *Non latere credimus*, vbi capite de libris, et vestimentis sacris haec praescribuntur: *Admonendi sunt etiam sacerdotes, vt operam dent, quatenus missalem, et lectionarium, psalterium, siue alios libellos sibi necessarios bene correctos habeant: quia saepe dum bene aliquid deum rogare cupiunt, per inemendatos libros male rogant: et pueros suos non sinant vel legendo, vel scribendo eos corrumpere*. De Lanfranco archiepiscopo Cantuariensi seculo XI. Milo in eius vita cap. 6. sic refert: *Quia scripturae scriptorum vitio erant nimium corruptae, omnes tam veteris, quam noui testamenti libros, necnon etiam scripta sanctorum Patrum secundum orthodoxam fidem studuit corrigere. Et etiam multa de his, quibus vtimur nocte, et die in seruitio ecclesiae, ad vnguem emendauit: et hoc non tantum per se, sed etiam per discipulos suos fecit*.

22. In codice bibliothecae veteris Vaticanae 3250. sunt epi- et collatores.
stolae Ciceronis ex perg. collatae, et emendatae per *Salicetum Bononiensem*, et *Ludouicum Regium Corneliensem*. In cod. Palatino 1711. Manilii Astronomica lecta, et emendata cum magistro *Galeotto* an-

no 1469. a *Ioanne archiepiscopo Strigoniensi*. In cod. Ottoboniano 65. membr. in 4. antiq. S. Augustini libri XV. de Trinitate: in fine *K. contuli in Christi nomine.* Cod. Ottob. 98. membr. in fol. S. Augustinus De ciuitate Dei: in fine: *Emi hunc librum anno a natiuitate 1452. pro florenis auri de camera 32., quem per annum, vel circa steti in corrigendo: Ia: de Vicentia*. Cod. Ottob. 1740. chartac. in fol. seculi XV. Caesaris commentaria: initio cuiusque libri legitur: *Iulius Celsus Constantinus, vir clarus, emendauit*. Idem occurrit in simili codice membr. in 8. num. 1963. De aliis eiuscemodi inscriptionibus veterum, qui codices conferebant, egi in comment. ad Prudentium p. 844., et in Prolegom. ad Sedulium cap. 7. Autographa subscriptio Iulii Celsi Constantini erat *emendaui*, non *emendauit*.

recensiti. 23. Cod. Ottob. 2047. membran. in fol. sec. XIV. Apuleius etc.; in fine: *Ego G. Crispinus Salustius emendaui Romae*. Cod. Ottobon. 2989. Salustius seculi XV. membr. nitidissimus, a *Pomponio Laeto* emendatus.

Librarii olim pueri. 24. Inter alias causas, cur codices parum correcti a librariis prodirent, et correctoribus egerent, illa etiam numeratur, quod interdum iuuenes, aut pueri ad scribendi munus adhiberentur: vt arguitur ex titulo scriptorii inter versus bibliothecae S. Isidori: *Quisque vagus fuerit media librarius hora, - Suspensus binis feriatur terga flagellis*. In editis est *Quis vagus* fuerit, vel *Quisquis vagus fuerit*, aut minus male *Qui vagus hic fuerit*. Vsitatum erat illo tempore *Quisque* pro *Quisquis*. Conferendi cum his sunt versus Albini *In locum, vbi scriptores sedent*; *Hic sedeant etc.* a Browero editi post carmina Fortunati. Erant quidem inter monachos, quibus scribendi munus committeretur; ex quo apud Martenium tom. 5. Thesaur. Anecdot. in dialogo inter Cluniacensem, et Cisterciensem col. 1629. monachus Cisterciensis Cluniacensi obiicit, quod Cluniacenses librarii, in monasterio scribentes, regularibus horis non intererant. Ad id autem munus obeundum plerumque iuuenes, neque literis quidem satis exculti, assumebantur. Accedebant aliquando importuni interuentores, qui garrulitate sua librariorum mentes alio auocabant: ex quo in alio titulo bibliothecae Isidorianae, *Ad interuentorem*, (perperam in editis *ad interuentionem*,) hoc est distichum: *Non patitur quemquam coram se scriba loquentem: - Non est hic, quod agas, garrule, perge foras*. Neque solum pueri excri-

ptores codicum erant, sed etiam sacrae Deo virgines. Carolus Meichelbeck Histor. Frisingens. tom. 1. part. 1. lib. 4. *Ludouicus Pius Imperator seculo* IX. *pontifices, monachos, sacerdotes . . . pueros docere libros omnium professionum scribere iussit, sciuit: ne sacras quidem feminas ab hoc labore liberauit. Extant passim in bibliothecis cuiusuis generis libri in membranis, quos virgines sanctae scripserunt.* Trotzius in not. ad Hermanni Hugonis libellum, De prima scribendi origine, opusculum suum *De scribis* inseruit. Illud etiam vitium in librariis saepe obseruatur, quod quum idem verbum post aliquod interuallum sese oculis eorum obiiceret, quae media erant verba, decepti praeterirent, aut quum bis idem verbum esset repetendum, semel tantum excriberent, nonnunquam data opera, et adiecto signo, quo indicabatur, illud verbum bis esse legendum. Vide Xauerium Mattei in dissertat. *Della poesia degli Ebrei*, et tom. 12. operum edition. Neapol. 1788. in responsione ad Canonicum Sicardi, et rursus tom. 13. pag. 399., et tractatum Guilielmi Best De ratione emendandi leges, cap. 1. §. 4.

25. Sed quum nonnulli, qui sibi facultatem corrigendi codices mss. arrogabant, interdum imperiti essent, saepe accidit, vt veram lectionem corruperint. Extat in codice Vrbinate 297. opusculum Nic. Perotti episcopi Sipontini *aduersus eos, qui temere corrigunt antiquos scriptores: Solebam etc.* Confer caput 1. horum Proleg. inepti correctores.

26. Praestabit autem eorum nomina praesertim annotare, qui in antiquis monasteriis laude emendate scribendi, et corrigendi codices excelluerunt. Peregrinus ille excriptor, de quo Pezius praefat. ad tom. 1. Thesaur. num. 29. curiosa haec de sua scribendi ratione tradidit: *Eptaphonos, strophicus, punctus, porrectus, oriscus, - Virgula, cephalius, olinis, quilisma, podacus, - Scandicus, et salicus, climacus, toirulus, ancus, - Et pressus minor, et maior: non pluribus vtor - Neumarum signis: erras, qui plura refingis.* Fortasse hic Peregrinus non distinguendus est ab Ysingrimo, de quo n. 5., et Pezius refert: *Parcat Ysingrimo deus omnipotens peregrino.* monachi periti scribendi, et corrigendi,

27. Idem Pezius num. 32. profert elogium Diemudis, Sanctimonialis Wessobrunensis cum catalogo operum, speciosis literis ab ea exaratorum; quam num. 37. ait plurimos libros eleganter, ornate, et emendate scripsisse. Ioannes Mezlerus De vir. illustr. S. Galli cap. 17. apud Pezium ibid. tom. 1. part. 3. de Folchardo mona- qui ex Pezio

cho ait: *Inter excellentes, quos diuersis temporibus D. Gallus habuit scriptores, claruit Folchardus, cuius manum in peruetusto psalmorum codice ornatissimam hodie conspicimus, et miramur*. Et cap. 28. de Syntrammo monacho, quem omnium scribarum excellentissimum putauit Eckerardus; *Plurima scripsit, et correctissime; praecipua vero elegantia Euangelia*.

recensentur. 28. Laudat quoque Pezius in dissert. isagog. tom. 2. Ioannem de Spira, siue Wiscler de Fresheim, qui natus fuit anno 1383., et perpolite, atque eleganter scribebat. Plures Hildebergae codices ab eo exarati sunt. Inter alios hic recensetur: *Magistri Gerhardi Brant, professoris Hildebergensis anno* 1404. *Determinatio quaestionis, Vtrum sicut inter complexiones corporis humani est aliqua complexio aliis complexionibus melior, et aptior ad speculandum, ita sit aliqua regio aptior ad philosophandum*. Aduertit Pezius, in monasterio Mellicensi certas horas excriptioni librorum tributas fuisse; qua in arte Ioannis huius de Spira, Ioannis de Weylhaim, Ioannis de Carniola, Antonii de Catalonia, Martini de Senging, Wolfgangi Frischmanni de Ermerstoff, Christophori Lieb de Ysni, aliorumque plurium industria incredibilis extitit.

Mannellianum Boccaccii exemplar. 29. Denique aduertam, non semper fidem esse praestandam exemplaribus, quae egregii alicuius correctoris nomine, et auctoritate commendantur. In Diario ecclesiastico romano anni 1795. num. 6. annunciatur opus Canonici Dionysii *De' blandimenti funebri etc.*, ex quo refertur, Decameronem Boccaccii diligentissime, vt vulgo creditur, anno 1384. ex ipso autographo fuisse descriptum a Francisco de Amaretto Mannelli. Exemplar igitur Mannellianum magno in pretio, et honore Florentiae habebatur; et anno denique 1761. excusum fuit. Nihilominus demonstratur, textum Mannellianum erroribus scatere partim ex ignorantia, et incuria excriptoris, partim quia Mannellius aliquando putans, autographum mutilum, aut imperfectum esse, quaedam verba de sua penu adiecit. Plura in hanc eandem sententiam addi possent: sed haec satis esse debent, vt intelligatur, magna diligentia opus esse, vt genuina lectio seligatur, etiam quum vetera, et correcta exemplaria prae manibus habentur.

CAPVT CIX. VLTIMVM.

Methodus in praesenti operum S. Isidori editione obseruanda.

1. Exposui iam cap. 48. num. 1., et 2., quemnam ordinem in Isidori operibus distribuendis, et collocandis tenere decreueram. Scilicet primum locum dabo iis, quae vniuersalia sunt, et ad omnes quodammodo facultates pertinent. His suo ordine succedent biblica, theologica, physica, historica, ita tamen vt in vnoquoque genere pariter praemittantur, quae latius in eo patent. Et ad genuina quidem Isidori opera quod attinet, ea ita fere disponentur, vt iam de singulis a cap. 48., et seqq. mentio habita est. Fragmenta quaedam genuinorum operum, quae in nonnullis mss. reperiuntur, ipsis operibus pro appendicibus subiicientur.

Ordo operum Isidori.

2. Alia opera Isidori dubia post legitimorum editionem meliori, quo fieri possit, ordine excudentur. Sed illud ante lectores monitos velim, quaedam opera inter genuina esse reponenda, de quibus nonnulli dubitant, an veri sint foetus Isidori, vel quia contraria opinio longe est probabilior, vel quia in editione regia Matritensi ea pro legitimis recepta sunt, cuius auctoritati plurimum tribuendum esse, nemo iuerit inficias. Simili ratione nonnulla alia opera inter appendices a nobis reponentur, quae spuria, et supposititia esse, plerique viri critici contendunt, vel quia eorum, qui contra sentiunt, aliqua ratio habenda est, vel quia iam eiusmodi opera in aliis Isidori editionibus inserta sunt, vel denique quia alibi non reperiuntur, quum Isidori tantum nomen praeferant.

opera genuina, et dubia.

3. De annotationibus in Isidorum id habeo, quod aduertam. Grialianae editionis notas perpetuo textui Isidoriano subiiciam: meas itidem adiungam, quas etiam in eis operibus, quae a Grialio ignorata, aut praeterita fuerunt, desiderari non patiar. Aliorum notationes post singulorum operum finem plerumque exhibebo. Id enim et ab aliis factum video, et placere multis debet, qui antiquorum scriptorum, qui illustrantur, contextum crebris, et longioribus subiectis obseruationibus veluti obrutum videre non amant.

notae ad Isidorum.

4. Haec eadem ratio me impellit, vt varias lectiones, quae etiamsi multae reiiciantur, multae nihilominus remanere debent, seorsum

variae lectiones.

post absoluta quaeuis opera exprimam, nonnullis exceptis, quae pro faciliori textus explicatione in notis ipsis exponentur. In describendis autem variis lectionibus vti curandum est, ne earum copia fastidium lectori pariat, si omnino inutiles varietates scripturae, aut aperte mendosae, vbi nulla cogit necessitas, congerantur, ita etiam prae oculis habendum est sapientissimum monitum Ioannis Baptistae Perezii in praefat. ad tom. 1. Collationum, de qua cap. 91. num. 30. *Illud mirari nemo debet, quod non modo loca melius in mss. habentia descripserimus, sed ea etiam, quae plane in his deprauata esse videbamus. Quis enim neget, multis locis mendosos esse mss., et veram lectionem ex multis inter se collatis eruendam? Nos tamen in eo summam fidem adhibere maluimus, et in partem peccare tutiorem: quod vsu edocti, speremus non defuturos, qui vel in deprauata scriptura plerumque vestigia alicuius verae lectionis peruestigando reperiant*. Ita fere critici alii.

diuersa hominum iudicia.

5. In hoc rerum ordine, et in rebus ipsis explicandis gratum plerisque viris doctis facere magis sane opto, quam spero: nam vt omnes haec mea qualiacumque probent, ne optandum quidem est. Quamuis enim non semper verum sit illud, *quot capita, tot sententiae*, tamen nemo sanus optet, quod fieri non posse videt, vt tot capitum vna, eademque sit sententia.

APPEN-

APPENDIX I.

De S. Isidoro episcopo Hispalensi Bollandianorum commentarius praeuius.

§. I.

Cultus sacer. Vita hic danda. An auctor Lucas Tudensis?

Tres illustres Hispaniarum vrbes magnifica et gloriosa Sanctissimi Doctoris Isidori ostentatione laetantur. Prima est Cartagena, *olim* Carthago noua, *in regno Murciae ad sinum maris Mediterranei Virgitanum, portu tuto et capacissimo ac Sede Episcopali exornata: quae S. Isidoro, eiusque fratribus SS. Leandro et Fulgentio Episcopis, ac Sorori S. Florentinae, patria fuit. Altera est* Hispalis, *vrbs Hispaniae Baeticae amplissima ac celeberrimum emporium: in qua post fratrem Leandrum creatus Sedis illius Metropolitanae Episcopus, ibidem ad mortem vsque in sanctissima illius directione vixit, et hoc* IV. *Aprilis ad caeleste gaudium migrauit. Tertia est* Legio, *quae antiquo regno Legionensi, versus Oceanum Cantabricum sito, nomen dedit, antiquorum ibidem Regum vna et Episcoporum Sedes: ad quam sacrum S. Isidori corpus ex vrbe Hispalensi, sub Ferdinando primo Rege Legionis et Castellae, fuit translatum. Duae posteriores vrbes, Hispalensis et Legionensis, earumque dioeceses, solenni veneratione vt suum Patronum colunt S. Isidorum; cuius festum reliquae Hispaniarum Ecclesiae suo ritu duplici, vt Ecclesiae Doctoris, celebrant: eiusque officium, vti olim recitari solebat, reperitur passim in antiquis omnibus Hispanicis Breuiariis et Missalibus, ex quibus cum nouemdecim enumerasset Tamaius Salazar in Martyrologio Hispanico, addit et alia plura idem continere. Est itidem Breuiarium Romanum, Pauli III. Pontificis auctoritate, a Francisco Quignonio titulo S. Crucis in Ierusalem Cardinale confectum anno* MDXXXV. *et saepius deinde recusum: in quo huius S. Isidori Officium praescribitur, cum lectione de eius vita et obitu recitanda. Memoria inscripta est, ad hunc eumdem* IV. *diem Aprilis, in Martyrologio Vsuardi his verbis:* Apud Hispalim, depositio S. Isidori Antistitis; *additurque in nonnullis mss.* at-

S. Isidori patria Carthagena,

Sedes Episcopalis Hispalis,

Corpus Legione.

Cultus sacer apud Hispanos,

in aliquo Breuiario Romano,

et antiquis Martyrologiis,

NOTAE AD BOLLANDIANOS.

Num. I. In Isidorianis cap. 13. num. I. pollicitus fui vitam S. Isidori a Bollandianis editam cum eorum, hoc est, Godefridi Henschenii praeuio commentario in Appendicibus collocare. Sto promissis, neque opportunas notationes, vbi opus erit, desiderari patiar. Nam et id V. C. Zaccaria se praestiturum in suo conspectu editionis Isidorianae promiserat: et praestitisset, opinor, si manus operi admouisset. Lectiones S. Isidori ex breuiario Quignoniano, quae hoc num. indicantur, descriptae fuerunt in Isidorianis cap. 15., cuius titulus: *Lectiones in festo S. Isidori ex breuiariis antiquis: hymni: memoria in aliis libris liturgicis.* Recte asserunt Bollandiani, breuiarium Quignonianum anno 1535. confectum: eo enim anno primum prodiit, vt ostendi in dissertatione, quam *Vita breuiarii Quignoniani* inscripsi, et Hymnodiae Hispanicae subiunxi, vbi plures eiusdem breuiarii editioes recensui.

que Doctoris; *in aliis mss.* fide et doctrina praecipui; *item in aliis mss.* vita et doctrina illustris viri. *Sequuntur passim recentiores, et cum iis Tabulae Martyrologii Romani, hac phrasi*: Hispali in Hispania S. Isidori Episcopi, sanctitate et doctrina conspicui, qui zelo Catholicae fidei et obseruantia ecclesiasticae disciplinae Hispanias illustrauit.

Vita hactenus inedita,

2. *Vitam eius et historiam Translationis, olim conscriptam et hactenus ineditam, damus ex codice ms. sanctae Ecclesiae Toletanae numero* 29. *signato extractam, quam inde anno* MDLXV. *curiosissime descripserunt Ioannes Lopez de Leon, et Franciscus de Mendoza: quod apographum est penes Amplissimum Dominum Nicolaum Antonium Equitem Ordinis S. Iacobi, et Catholicae Maiestatis in Curia Romana a negotiis: quem et nos Romae nouimus, eius singularem humanitatem et omnimodam doctrinam experti. Is litteris*, XVI. *Aprilis anni* MDCLXXI. *Romae datis, ista ad nos scribit*:

nobis transmissa a Nicolao Antonio,

cum hac ad nos epistola,

Post longam moram libero fidem meam, mittendo ad Vos, Sanctorum illustres Vindices, Archiepiscopi Ecclesiae meae Hispalensis inclyti S. Isidori Vitam; atque item libellum ab hac diuersum, forteque alterius auctoris, de Translatione eius venerabilis Corporis, ab Hispali mea ad Legionensem Vrbem, cum leuiusculis scholiis seu annotationibus, quae potius ad exemplaris quaedam σφάλματα quoquo modo sananda, quam ad operis quidquam accurate circa hos libros elaborandi propositum diriguntur. Luculentiores notas dare possem, si copia mihi fuisset temporis. Sed nos ab omnibus studiis melioribus transuersos in Vrbe agit cura Regiorum negotiorum, viribus meis maior, ac dies totos praecipuo iure sibi exposcens: adeo vt ad vrgendam editionem Bibliothecae scriptorum Hispaniae, quae iam prope metam anhelat, iustum spatium vix inueniens, aegre potuerim hoc breue nostrae erga Vos obseruantiae officium expedire. Vos locupletabitis, ac dignam tanto Doctore operam nauabitis. *Haec paulo antequam Bibliotheca praecitata, quam nunc manibus terimus et iudiciis approbamus, veniret in lucem; haec, inquam, in sua epistola dictus Nicolaus Antonius: in qua quae sananda indicat* σφάλματα, *sunt aut ex proprio Hispanismo, aut ex contractione vocum a librariis non intellecta, aut a verbulo subinde omisso: quae nos more solito correximus, obsequentes voluntati eruditissimi viri. Notas, quas margini adscripserat, et luculentiores esse optabat, sub ipsius nomine colligimus et interponimus Vitae, more nostro in capita et numeros distinctae, et marginali synopsi illustratae, quam alia subnotanda sequuntur.*

et relatione aliorum de auctore Vitae et Translationis,

* lege *Ambrosius*.

3. *Circa huius Vitae, et Translationis auctores monet memoratus Nicolaus Antonius*: Vita haec aut illius compendium (de quo nil certum, aut compertum habeo) vulgari sermone excusum olim fuisse dicitur. Laudat siquidem Antonius * Morales lib. 12. Historiae Hispaniae cap. 21.

2. Bibliotheca noua Hispana, de qua Nic. Antonius sermonem iniicit, prodiit Romae anno 1672.

3. De vita S. Isidori hispanice scripta egi in Isidorianis cap. 13. num. 18. Toto eo capite ostendi, Lucam Tudensem non videri neque Vitae, neque Translationis corporis S. Isidori auctorem. Decessisse autem Lucam Tudensem anno 1249., ex Florezio dixi ibid. num. 21. Bollandiani cum Sandoualio annum emortualem Lucae 1250. designant.

S. Isidori Vitam Hispano sermone Salmanticae editam, itemque ab hac diuersam de Translatione sancti eius Corporis, et miraculis tunc a Deo in honorem eius gestis, historiam: cuius quidem, vtpote a Luca Tudensi scriptae, magnam esse ait auctoritatem. Attamen in Vita plura ei displicent, quorum auctorem esse negat Lucam praelaudatum. Nec nos certi quid habemus de auctore: nam in codice Toletano isto, vnde Vitam exscripsimus, nullus eiusdem Vitae laudatur scriptor: et Lucae Diaconi nomen (qui Lucas Tudensis est) ad Chronicon illius, quod Vitae subiicitur, referendum est. Nihilominus tamen Lucae Tudensis esse tam Vitam, quam Translationis historiam credidit Alphonsus Morgadus lib. 1. Historiae Vrbis Hispalensis cap. 5. et lib. 4. cap. 4. qui lib. 5. cap. 14. iterum appellat, *Diuinum librum*. At Franciscus de Padilla, in Historia Ecclesiastica centuria 7. cap. 22. Lucam Tudensem agnouit tantum auctorem eius libri, qui Translationem et miracula tunc temporis patrata describit; vti et Aegidius Gonzales de Auila, in Theatro Hispalensis Ecclesiae, vbi de S. Isidoro eius Archiepiscopo agit. Hispani libri auctor, cuius Morales meminit, aut anonymus est, aut, quod magis credo, Ioannes de Robles (librum enim nusquam vidimus) Canonicus Collegiatae Ecclesiae S. Isidori vrbis Legionensis, quem scimus de Translatione, et miraculis eiusdem sancti Doctoris opusculum edidisse; quod et fecisse Lucam Tudensem Episcopum, idem Aegidius de Auila eodem loco refert. Librum hunc sic inscriptum: *Historia de los milagros de S. Isidro Arçobispo de Sevilla*, prodiisse anno 1525. alicubi legimus. Certe in hoc nostro opusculo, (proprioque suo iudicio) quod Vitam S. Isidori nuncupamus, omnia illa habentur, quae minus probabilia esse existimauit Morales, ceterisque verosimilibus fidem derogare, vt locis suis monebimus. At si quaeratur a me, quid sentiam de Vitae huius scriptore, an Lucas Tudensis, an alius; multis ad denegandam Lucae hanc prolem inducimur. Stylus non omnino similis est in Vita ista et in Lucae Chronico, aliisque scriptis. Decurrit Lucas historice magis et expedite; cum apud Vitae auctorem impeditior ex affectatione procedat oratio. Praeterea non idem vtriusque iudicium aut sententia de rebus est. Lucas Hispaniae nomen ex ridiculo quodam etymo deriuat in Chronici praefatione, Vitae scriptor ab Hispali vrbe mauult deductum. Credit Lucas matrem Isidori in eadem Praefatione Theodoram, Vitae auctor appellat Turturam. De morte Leouigildi Regis durius loquitur hic auctor, quam Tudensis. Accedunt alia, a curiose legentibus vtrumque scriptum facile obseruanda. Verum quidem est in vtroque opere, scilicet Vita et Chronico similiter haberi quaedam: sed ea ex altero in alterum transcribi potuerunt, licet eiusdem auctoris non sit vterque liber. *Hactenus eruditissime, suo scilicet more, Nicolaus Antonius: qui tunc, quantum Regia permittebant negotia, totus intentus praememoratae scriptorum Hispanicorum Bibliothecae exornandae satis meretur, vt eius iudicio, tamquam viri in talibus expertissimi, velimus acquiescere. Si tamen aliqui contenderent, Vitam hanc et Historiam Translationis scriptam fuisse a Luca, cum iunior aetate esset, et Canonicus Regularis atque adhuc Diaconus in coenobio Legionensi S. Isidori; Chronicon vero mundi aliaque composita esse*

de Luca Canonico Regulari

ab eodem iam seniore, et Episcopo Tudensi, atque maturiori iudicio limata, non abhorreremus ab illorum coniectura. Certe (vt in Notis suo loco dicemus) a nonnullis minus probata, censet Mariana vir acris ingenii, vt a Luca Tudensi scripta, esse in suo vigore retinenda. Ordinatus est autem

postea Episcopo Tudensi

Lucas in Episcopum Tudensem Aera MCCLXXVII. siue anno Christi MCCXXXIX. post obitum S. Isidori anno DCIII. mortuus Aera MCCLXXXVIII. siue anno Christi MCCL., vti ea late deducit Prudentius Sandoual, et ipse Episcopus Tudensis, in Antiquitatibus Ecclesiae suae fol. 148. et sequentibus. Aliqua, quae in Vita displicent, sunt quae de Mahometi aduentu in Hispaniam in ea et in Chronico Tudensis referuntur; quaeque, vt ibidem monuimus, expungenda censuimus. In aliis laudati Nicolai Antonii, aut nostrae notationes subiunguntur.

§. II.

Coaeuorum scripta de morte, et translatione; annus, et locus mortis: Ordo Sancti monasticus.

Redempti ad S. Braulium de obitu S. Isidori epistola.

5. Quam fuerit S. Braulioni Episcopo Caesaraugustano familiaris Isidorus, ostensum est XVIII. Martii, in historica de illius actis Synopsi, idemque probat auctor vitae, praesertim cap. 7. referens missas vicissim epistolas, in quarum titulis Braulium vocat S. Isidori discipulum. Hac eorum inter se affectione, et ipsius Braulionis rogatu motus Redemptus Hispalensis Ecclesiae Clericus, scripsit aliquid de transitu S. Isidori: qui liber, seu potius epistola extat ante ipsius Sancti opera, Parisiis impressa anno MDCI., eandemque etiam vitae auctor inseruit suo scripto cap. 9. et 10. sed multum interpolatam, quare necesse habuimus tum ipsius epistolae initium, in vita praetermissum, seorsim inter annotata subiungere, tum interpolatoris verba seiungere a textu, per huiusmodi signa ( ), tum denique lectionis diuersitatem notare. Totam seorsim recudere, cum nesciremus, satisne integra haberetur excusa, visum non est. Fiet id forsan in supplemento operis, quando acceperimus sinceriorem illius contextum ex vetusto codice Hispalensi ms. quem penes se esse indicauit Don Ioannes Lucas Cortes, operum et siluarum regiarum Praefectus, vir eruditionis multae ac magnae, idemque ab libraria supellectile instructissimus, et in antiquis scriptis versandis experientiae minime vulgaris, apud quem sub hoc titulo reperitur epistola praedicta. Incipit liber de transitu Beatissimi Isidori Hispalensis Episcopi, editus ad Braulionem Caesaraugustanum Episcopum, a Redempto eiusdem Hispalensis Ecclesiae Clerico. *Conclusio auctior tam in mss. quam in editis haec est;* finem suum consummauit in pace, *Sanctus scilicet Isidorus,* pridie Kalendarum, (*imo* Nonarum) Aprilis, (post-

4. Monumenta vetera, quae hoc loco Bollandiani indicant, omnia a nobis in Isidorianis iam prolata, illustrataque fuerant. Hic numerus 4., et 5. vnico numero in commentario comprehensi fuerant: sed in addendis, et corrigendis narratio aliter instituta fuit, et in duos numeros ita diuisa, vt a me exhibetur. Editio Veneta omnia perturbat, ac confundit.

quam per annos ferme quadraginta Pontificalem curam irreprehensibiliter administrauit) aera DCLXXIV. *qui fuit Christi annus* DCXXXVI. *Porro eum S. Isidorus fratri suo Leandro successerit ad finem seculi* VI. ; *vti ad huius vitam die* XIII. *Martii ostensum est*, *sequitur*, *annos Sedis praecise numeratos solum fuisse* XXXVII. *quos cum annos fere* XL. *dixit Redemptus*, *rotundo numero vsum se ostendit*.

5. *Plures Hispanicarum rerum Scriptores*, *qui de S. Isidoro egere*, *enumerat Tamaius Salazar*, *quorum aliquos ad vitam illustrandam excussimus*, *imprimis Alphonsum Morgadum*, *Paulum Espinosam*, *et Rodericum Carum*, *in suis libris de historia*, *et antiquitatibus Hispalensium*, *vti et Athanasium Loberam*, *de Legionensi historia*, *et Aegidium de Auila in Theatro Hispalensis*, *et Legionensis Ecclesiae*. *Sed hos legisse*, *vtpote recentiores*, *non tanti facimus*: *quanti accepisse a praelaudato Ioanne Luca Cortes genuina* Acta Translationis corporis Beati Isidori Spalensis Episcopi, *in antiquo plusquam quingentorum*, *aut sexcentorum annorum codice*, *literis iam pene fugientibus inuenta nobisque trasmissa*, *quae quoniam scripsit auctor*, sicut ab his, qui interfuere reminiscebatur audire, et sicut ab illis, qui audiere, recolebat audiuisse, *suntque ab interpolationis fermento pura*, *ipsa damus in appendice*, *ponenda ad pag. 353.*, *ante historiam translationis et miraculorum a Luca Tudensi*, *aut alio quocumque compositam*, *licet pro maiori parte ab hoc eadem seruentur verba*, *sed multis adiunctis distracta ab inuicem*, *et in fine potissimum variata*. *Distinctionem autem antiquam capitum retinentes*, *ipsa conuertimus in numeros*. *Dabimus die* XXX. *Aprilis Translationem similem S. Indaletii ex Regno Granatensi in Arragoniam*, *ad Monasterium Pinnatense*, *auctore Hebrelmo Monacho Cluniacensi*, *vtique Gallo*, *ex iis vno*, *qui identidem Cluniaco submittebantur ad Monasteria obseruationis Cluniacensis*, *isto* XI. *seculo erigi per Hispaniam coepta*, *inspicienda*, *et ordinanda*. *Eumdem aut similem aliquem*, *e Cluniaco Monachum huius quoque Translationis auctorem esse*, *persuadet stylus admodum similis*, *et hoc imprimis*, *quod vtrobique anni numerentur ab Incarnatione Domini*, *more Hispanis Scriptoribus eatenus ignoto*, *et quantum coniicimus*, *ab istis Monachis Gallis primum in Hispanias inducto*, *nec ad acta publica absolute recepto*, *nisi diu post*, *anno scilicet* MCCCLXXXIII., *quando Ioannes* I. *Castellae Rex aerae Hispanicae vsum abrogauit etiam in istis*. *Scripta est illa Translatio anno Christi* MLXXXIV., *nec multo citius scripta esse potuit haec S. Isidori*, *neque etiam notabiliter serius*, *quam annis* XX. *aut* XXX. *postquam ea acciderat*.

Scriptores alii de eius laudibus.

Acta Translationis primigenia.

Similia Translationis S. Indaletii.

6. *De Regula propria a S. Isidoro monachis praescripta*, *infra agitur*: eius decreta non esse conformia Regulae S. Benedicti, nec Benedictinos stringere *docet Benedictus Haftenus lib.* 10. *Disquisitionis monasticae tract.* 6. *disq.* 3. *Vtrum autem S. Benedicti Regulam in aliquo Ordinis Be-*

6. Quae pro monachatu Benedictino S. Isidori, aut contra eum dici possint, explicui in Isidorianis cap. 19. Zaccaria de Isidori monachatu Benedictino se disputaturum in conspectu editionis Isidorianae (cap. 41. num. 7.) pollicitus fuerat : sed disputationem ne inchoauerat quidem.

num Regulam S. Benedicti professus?

nedictini monasterio professus aliquando fuerit S. Isidorus, disputent alii; nos quia nihil eiusmodi apud antiquos legimus, tacere de tali quaestione maluimus. Antonius Tepez Benedictinus Hispanus, in Chronico Generali Ordinis S. Benedicti, ad an. 599. cap. 1., ista de SS. Fulgentii et Isidori monachatu tradit: Sunt, qui S. Fulgentium Ordinis S. Benedicti monachum faciant, quibus tum fidem habebimus, cum antiquum grauemque auctorem nobis attulerint... Etiam S. Isidorum e syllabo Ordinis expungo, cum vita, quam egit, et Regula, quam monachis Hispalensis Episcopus scripsit, aliam mihi sententiam iniiciant. *Interim Constantinus Caietanus, et Arnoldus Wion lib. 2. Ligni Vitae pag. 144. eum Ordini Benedictino, adscribunt: sed hic sub dubio, his verbis:* S. Isidorus ... vt aiunt, nostri ordinis Benedictini monachus ... creatus est Archiepiscopus anno Domini DCIII. praefuitque, vt auctor est S. Ildephonsus de Viris illustribus, annis fere XL. Obiit anno DCXLII. vel circiter, pridie Nonas Aprilis; cuius corpus requiescit Bononiae in ecclesia RR. Patrum Caelestinorum. *Haec ibi. Annos Sedis supra aliter deduximus: et corpus eius Hispali Legionem translatum fuisse, ibique hactenus summa cum veneratione adseruari, certissimum est.*

S. Isidorus mortuus Bononiae, plane alius est,

7. *Bononienses, nescio quo errore, S. Isidorum Hispalensem in sua vrbe mortuum asserunt. Antonius Casalis Caelestinus S. Stephani de Bononia, late describit suam illam basilicam, ac nouam Ierusalem appellat, atque a pag. 365. explicans Vitam S. Isidori, ex Chronico ms. pag. 370. sic ipsam alloquitur:* Similiter et corpus beatissimi Isidori, Confessoris Christi et luculentissimi Doctoris, in te requiescit: qui cum rediret a Roma, apud hanc vrbem hospitatus, ac graui molestia corporis est detentus, permittente Deo: ibique vitam finiuit, et illic ab orthodoxis viris cum gaudio totius plebis sepultus est. *Haec ibi, quae verba de alio viro erudito, Isidoro dicto, possunt, et debent exponi: poteruntque accuratius discuti die* XVI. *Septembris, quo festum eius ob translationem corporis celebrari addit idem Abbas Casalis. Corrigendi autem sunt Leander Albertus, Donatus Bullienus, Cherubinus Ghirardacius, Carolus Sigonius, Celsus Faleonus, Antonius Masinus, aliique, qui de S. Isidoro Hispalensi ista intellexerunt. Constantinus Abbas Caietanus in suo de S. Isidoro tractatu, arbitratur,* Bononienses, nominis forsan Homonomya deceptos, suum, Isi-

an Episcopus Siculus?

dori, Episcopi siculi vice, Hispalensem notasse, credidisse, vocasse. *Certe non multum abludunt* Seuilla, *aliis etiam* Siuilia, *quae Hispalis est, et* Sicilia. *Sed de S. Isidoro Siculo omnia aeque obscura sunt: nec multum lucis confert Octauius Caietanus, Constantini frater, qui tomo, de Vitis Sanctorum Siculorum pag. 225. nonnulla de dicto Isidoro congerit, potissimum ex Constantii Felicii Kalendario, ad diem* XV. *Ianuarii, vti tunc inter Praetermissos diximus, indicantes alios, qui Felicium absque vlteriori examine secuti sunt.*

7. Certa monumenta, ex quibus plane constat et Isidorum Hispali ad superos euolasse, et corpus eius Legione requiescere, attuli in Isidorianis cap 8., 9., et 28. Acta translationis infra proferentur.

8. *Quisquis est ille, qui Bononiae requiescit, omnino est ab Hispalensi diuersus. Hunc dum Benedictini scriptores Ordini suo timidius cunctantiusque adscribunt; visum est Carmelitis in eum, velut in hereditatem caducam, iniicere manus: postquam Ioannes Baptista de Lezana ad annum* 578. *num.* 4. *putauit ex ipsius S. Isidori scriptis, solidum eruisse argumentum isti assertioni probandae. Quaerit is, lib.* 2. *de Officiis Ecclesiasticis cap.* 15. *agens de monachis.* Vnde ad monachos studium defluxerit paupertatis? vel quis huius conuersationis extiterit auctor, cuius illi habitum imitantur? *et respondet*: Quantum pertinet ad auctoritatem veterum Scripturarum, huius propositi Principes Elias et discipulus eius Helisaeus fuerunt, siue alii Prophetae, qui habitabant in solitudine, vrbibusque relictis faciebant sibi casulas prope fluenta Iordanis. Huius deinde propositi in Euangelio Ioannes auctor extitit, qui eremum solus incoluit, locusta tantum et agresti melle nutritus. Iam deinde progeniti sunt conuersationis huius nobilissimi Principes Paulus, Antonius, Hilarion, Macarius, ceterique fratres. *Haec scribit S. Isidorus: sed quomodo ex his verbis concluditur ipse fuisse ordinis Carmelitici? Nos quidem sequelam non videmus: vident ii, qui ipsa meridiana luce clarius esse existimant, quod Ordo suus (qui sub initium seculi* XIII. *et regimen secundi Prioris Brocardi Regulam accepit a B. Alberto Hierosolymitano Patriarcha, sicut ad huius Vitam* VIII. *Aprilis declarabitur) non nouiter sub primo Priore Bertholdo conditus fuerit; sed nouam dumtaxat formam acceperit; ipse Religiosorum omnium Ordinum antiquissimus, imo fons ac principium ceterorum, non tantum ab Apostolis Apostolorumque discipulis, sed ab ipso Elia deductus, idque per immediatam nec vllo vnquam tempore interruptam in Carmelo successionem. Quae nulla solidae veterum monumentorum auctoritati subnixa, quamdiu sic propugnantur, quasi absque summa Ordinis sanctissimi iniuria nequeant ad examen vocari; malumus nos ea audire, et ingenii nostri accusare tarditatem: quam ita sentientibus refragrando, eorum linguas calamosque aduersum nos excitare. Sit igitur secundum istos Carmelita S. Isidorus; sicuti secundum eosdem Carmelitae fuerunt S. Paulus, S. Antonius, S. Basilius, S. Martinus, S. Hilarius, S. Patricius, et quotquot alii vspiam sancti Monachi ecclesiam Dei suis virtutibus exornarunt, ante Benedictinae Regulae propagationem.*

an S. Isidorus fuerit Ordinis Carmelitici?

8. Breuiter de hac ipsa quaestione, an S. Isidorus Carmelita fuerit, egi in Isidorianis cap. 19 in fin. Opus fortasse esset cum Papebrochio, et Henschenio controuersiae huiusmodi diutius immorari: sed quia necessarium non est, ab ea vltro abstineo, simul etiam vt eorum fastidium, si possim, auertam, qui haec despiciunt, grauiora nescio quae in caelum efferunt.

§. III.

Testimonia excellentis doctrinae, beneficia Hispanis collata.

Eius doctrina sacra laudata in Concilio 8. Toletano,

9. *Praeter supra relata et infra in Actis indicanda, hic pauca attingimus, quae gloriam posthumam S. Isidori plurimum adaugent. In his primum locum teneat auctoritas Concilii Toletani* VIII. *habiti Aera* DCXCI. *id est anno* DCLIII. *et post obitum S. Isidori* XVII. *In eo Concilio fuerunt Episcopi* LII. *Abbates* XII. *Vicarii Episcoporum* X. *Viri illustres officii Palatini* XVI. *coram quibus cap.* 2. *actum est de incauto iuramento, et post allegata testimonia sacrae Scripturae, sanctorumque Ambrosii, Augustini, et Gregorii Magni, adduntur varia ex S. Isidori libris deprompta, cum hoc eius elogio.* Nostri quoque seculi Doctor egregius, Ecclesiae Catholicae nouissimum decus, praecedentibus aetate postremus, doctrinae comparatione non infimus, et quod maius est, in seculorum fine doctissimus, atque cum reuerentia nominandus Isidorus. *Simili modo Leo IV. Pontifex Maximus, eum aliis Ecclesiae Doctoribus annumerat apud Gratianum, dist.* 20. *de libellis*: Si illorum, *ait*, quorum meministis dicta Hieronymi, Augustini, Isidori, ac ceterorum similium sanctorum Doctorum reperta fuerint, magnanimiter sunt retinenda, aut promulganda, vel ad Apostolicam Sedem referenda. *Haec ibi. De eodem S. Isidoro, ceteris Ecclesiae Doctoribus adscripto, aut adscribendo, ista tradit Ioannes Mariana lib. 6. de Rebus Hispaniae cap.* 7. Sunt qui scribunt, Bonifacio VIII. Romano Pontifice deliberante, de iis, qui Doctorum Ecclesiae nomine et numero essent cohonestandi, fuisse qui Ambrosio Isidorum praeferendum, aut quatuor certe aliis quintum adiiciendum iudicarent. Opinioni fidem tanti viri eruditio facit, facile in omni litterarum genere excellentis, et quoniam in eo numero duo Patres Italici generis sunt, nullus ex Occidente.

a Leone Papa 4.

et Bonifacio 8.

an scripserit librum de Ordine creaturarum?

10. *Libri a S. Isidoro conscripti nominantur et laudantur in Vita n.*43. *ex S. Braulione Episcopo Caesaraugustano: et ab eo enumeratis, quidam alii postea cogniti, aut saltem S. Isidoro adscripti interseruntur. Praeter hos unum opusculum, noviter in lucem erutum, spicilegiorum tomo* 1. *offert Lucas d'Achery, ex vetustissimo Codice monasterii S. Remigii, idque sub hoc titulo*, De ordine creaturarum liber Braulio Episcopo vrbis Romae

9. Isidori doctrinam a Romanis Pontificibus, et in plurimis conciliis laudatam, cap. 31. demonstraui. An autem de eo inter quatuor ecclesiae latinae Patres annumerando aliquando actum fuerit, cap. 29. disputaui.

10. Aduertendum est, in ms. codice libri De ordine creaturarum non repertum ab Acherio post *Romae* haec verba *id est*, *Cesaraugustae*, sed ab ipso ex coniectura addita fuisse, vt indicaret, sermonem esse de Braulione Caesaraugustano antistite. Haec controuersia agitata a nobis fuit cap. 23. In textu Bollandianorum correxi *temone tuae auctoritatis* pro *timore etc.*; et in margine *Bonifacio papae* 5. pro *Benedicto papae* 5.; nam de Bonifacio est sermo in contextu, neque Benedictus V. ad ea tempora pertinet.

mae; cuius quamquam haud meminerint scriptorum ecclesiasticorum nomenclatores, tam veteres quam neoterici, stylum nihilo secius Isidori ac mentem adeo in promptu mihi, *inquit ille*, visus est prae se ferre, vt germanum illius foetum existimauerim ad dubium reuocare posse neminem. *Suspicatur autem in prologo ad lectorem, quod Caesaraugustam, Romanarum olim Coloniarum in Hispania praecipuam, appetiuerint Hispani quadam praerogatiua Romam vocitari, quemadmodum Constantinopolim Imperatores Romam vocauere, etsi dissimili ratione; ideoque elucidationis causa post* Romae *addi*, id est, Caesaraugustae. *Equidem magni facimus iudicium viri, in veterum auctorum stylo discernendo exercitati: sed quanto plus huic tribuimus, tanto minus verosimilis videtur nobis esse illius coniectura: licet enim eos solum libros enumerare Braulio profiteatur, qui ad notitiam suam venerunt; quo intelligi datur, alios quoque scripsisse; quomodo ad eum potuit non peruenisse hic, ipso proponente per modum responsionis scriptus, ad ipsumque sub hoc epilogo directus*: Ecce venerabilis Pater, de Ordine creaturarum tibi proponenti, iuxta ingenioli mei modulum, compendioso sermone summatim respondi: cuius munusculi mercedem orationibus tuis compensabo. Non quod exiguitatis meae obsequium in obedientia, tua veneratione et auctoritate conferre possit digna: sed obedientiae conatus, et ea, quae non valet assequi, implet omnia. Ecce in gazophylacio templi, pauperis vidulae aeris exiguum munus, multorum diuitum auro copioso praefertur... hanc igitur et tu simili modo paruitatis meae obedientiam placido pectoris tui portu non dedignare; et trans garrientium instabiles fluctus, temone tuae auctoritatis, praesentis opusculi nauiculam non te pigeat gubernare. *Haec, et alia libelli auctor, tamquam Patri cum demississima professione obedientiae, prorsus aliter quam solet ad Braulionem amicum suum, sed nec in gradu quidem Episcopali aequalem sibi. Quidni igitur, si vere ipsum credamus scriptum* Episcopo vrbis Romae, *non* Braulioni, *sed* Bonifacio, *qui primam totius Christianitatis Sedem ab anno* DCXVI. *ad* DCXXV. *occupauit eius nominis quintus? Nota est veterum consuetudo, propria nomina per solam initialem litteram signandi: quae dum integre scribere voluerunt posteri, saepe tenebras offuderunt historiae. Idem hic à Remensi librario, solum* B *inueniente, et ex aliis Isidori operibus* Braulioni *directis suspicante, ipsum quoque hic denotari, factum credat Acherius; et via planiori sese expediet a salebris: nos propria coniectura nihil hic definimus, quibus non vacauit totum illud opusculum attentius legere.*

et cui [?] forsan Bonifacio Papae. 5.

11. *Porro quae de aestimatione doctrinae iam diximus, aliaque ex Braulione et ceteris infra in Actis referenda, primum sunt fundamentum magnae illius obligationis, qua S. Isidoro obstrictam se agnoscit Hispania. Alterum est, quod illius fauore vrbes variae recuperatae sint e manibus Saracenorum. De vrbe Toletana a Christianis recepta, admonente et stimulante S. Isidoro, scribit Mariana lib. 9. cap. 16., et accuratius Athana-*

Isidoro apparente, et admonente,

11. De gloria posthuma S. Isidori nonnulla exposita sunt in Isidorianis c. 28.

sius Lobera in Historia Legionensi cap. 29. cuius sunt ista verba, Latine tradita a Tamaio Salazar: Cyprianus, Episcopus Legionensis, erat tunc vir venerabilis, pius, prudens, et in omnibus bonis operibus instructus, qui maximo Diuum Isidorum prosequebatur amore. Cum ergo annorum sarcinam iam expellere desiderasset, vt Christo adhaereret, coram Sanctissimi Praesulis theca prouolutus, oratione diffusa, Isidorum imprecabatur, vt suis meritis a Domino, eius carnis solutionem, impetraret. Nocte sequenti sanctus Confessor Cypriano appareas, suam deprecationem a Deo admissam significauit, in cuius rei signum die sequenti vnum ex eius famulis Toleto Legionem aduenturum, qui referret, quo pacto Alfonsus Rex vrbem ab obsidione liberam relinquere constituisset; quod in graue Religionis Catholicae damnum esset futurum, et idcirco illi praecipiebat, quod protinus audito famuli nuntio, Regi scribat, haudquaquam obsidionem soluat, imo persistat, eo quod Dominus illi intra quindecim dies vrbem tradere constituisset, ipso Isidoro ad Regis latus strenue dimicante. Quo dicto disparuit, et die altero, nuntius aduenit, qui Regis propositum patefecit. Hoc cognito Cyprianus epistolam Regi scripsit, et quidquid ab ore B. Isidori perceperat, propalauit; eamque cum eius Archidiacono Toletum misit. Ad castra Archidiaconus aduenit eo tempore, quo iam castra mouebantur; et tradita epistola, lectaque, castra subsistere iussit Alfonsus, atque eo, quem sanctus Doctor designauit, die Toletum est ingressus.

Toletum Mauris eripitur:

victoria de iis obtinetur prope Emeritam.

12. *Haec Athanasius Lobera: cui adiungenda est victoria, de Mauris Saracenis, ope SS. Iacobi, et Isidori obtenta: quam Lucas Tudensis in Chronico mundi, Aera 1255. ita describit*: Adefonsus Rex Legionensis obsedit ciuitatem Emeritam, et cepit eam. Erat tum temporis quidam barbarus insignis, nomine Abenenfuth, qui expulit Almophades ab Hispania, et factus est Rex barbarorum. Hic a suis vocabatur Rex virtutis: et congregato exercitu Maurorum innumerabili, venit pugnaturus cum Adefonso Rege Legionensi, qui erat Emeritae cum paucis. Sed Rex Adefonsus vt erat fortis et animosus, fecit exercitum suum de nocte contra Saracenos flumen Guadiana transire. Fixerant Saraceni tentoria iuxta castrum Alhange, et viderunt primo mane nostrorum acies paratas ad bellum, et ipsi ordinauerunt acies suas ad proelium properantes. Fuit Dominus cum Rege Adefonso, et populo Christiano, et in congressione ipsius belli, tanta Saracenorum millia prostrata sunt, quod multa barbarorum oppida remanserunt vacua, omnibus habitatoribus eorum extinctis in ipso bello; Abenenfuth autem Rex barbarorum fugit grauiter vulneratus. Siquidem in ipso bello visibiliter apparuit S. Iacobus, cum multitudine militum albatorum, qui Saracenos in manu valida prosternebant. Beatus etiam Confessor Isidorus quibusdam apparuit Zamorae, antequam Emerita caperetur, et bellum fieret, et dixit eis, se ad auxilium Adefonsi Regis cum Sanctorum exercitu properare, et quod sibi dictam traderet ciuitatem, et de Saracenis campalem praeberet triumphum. *Haec Lucas Tudensis, quem describit Barnabas Morenus lib. 4. Historiae Emeritensis cap. 11.*

13. *Prae reliquis autem praeclara est ipsius vrbis Hispalensis interceptio, per quam Mauri in Hispania fuerunt debellati. Habemus Summarium Processus super virtutibus, sanctitate ac miraculis gloriosissimi, inuictissimi et Sanctissimi Ferdinandi III. Castellae et Legionis Regis, Romae anno* MDCXXXVIII. *excusum: in quo num.* 8. *et pag.* 81. *ex Lectionibus, in Officio dedicationis Ecclesiae Hispalensis recitandis, ista habentur*: Cum Ferdinandus, Castellae et Legionis Rex, qui ob virtutum praestantiam Sancti cognomen est adeptus, magnam Baeticae partem in suam ditionem recepisset, Hispalim, eius prouinciae principem vrbem, magnis ex Hispanica fere nobilitate contractis copiis obsedit: ad eam expeditionem per visionem a S. Isidoro, vt fertur, incitatus. Quod scilicet sanctissimus Praesul suam ecclesiam, tot seculis iam ab infidelibus profanatam, Christo restituendam curaret. *Capta vrbs est* XXIII. *Nouembris anni* MCCXLVIII. *et in diuisione deinde agrorum Hispalensium, sua quoque pars S. Isidoro tributa traditur.*

Hispalis a S. Ferdinando Rege recipitur.

14. *Edidimus ad diem* XI. *Februarii Vitam B. Martini Canonici Regularis in vrbe Legionensi, qui cum ob exortam inter Episcopum Legionensem et monasterium S. Martialis simultatem, migrasset ad monasterium S. Isidori, itidem Canonicorum Regularium, et istic sociis inuisus esset; ad S. Martialis aedem, vbi educatus fuerat, se recepit.* Vix pauculi abierant dies, cum Canonicis quibusdam dicati suo nomini coenobii apparuit S. Isidorus, itaque eos compellauit: Cur a vobis Dei seruum Martinum expulistis? Reuocate eum ad vestrum contubernium, neque ansam offensionis captate, sed gaudii sanctaeque voluptatis occasionem, quod

B. Martinus ad eius monasterium reuocatus,

13. Vitam S. Ferdinandi Bollandiani ediderunt non solum inter alia acta Sanctorum, sed etiam seorsum in 4. Antuerpiae 1684. Inde monumentum, quod ad S. Isidorum aliquatenus spectat, proferam ex not. ad cap. 18. Actor. prolixior., inscriptionem scilicet marmori celeberrimae turris hispalensis (*Giralda* vocant) insculptam in haec verba. AETERNITATI SACRVM. *Magnae Matri Virgini Sospitae, Sanctis Pontificibus Isidoro, et Leandro, Ermenegildo Principi, pio, felici, illibatae castimoniae et virilis constantiae Virginibus, Iustae, et Rufinae, Diuis Tutelaribus, hanc turrim, punicae structurae, molisque admirandae, atque in pedes* CCL. *olim editae, in augustiorem faciem, opere accurato, et splendidiore, aucto insuper* C. *pedum operosissimo fastigio, auspiciis Ferdinandi Valdesii, antistitis pientissimi, Hispalensis Ecclesiae Patres ingenti sumptu instaurandam curarunt: cui, ob pietatis res egregie compositas, capite diminutis, atque sublatis Romanae Ecclesiae perduellibus, victricis fidei colossum, ad vniuersa caeli tempora captandae tempestatis ergo versatilem, imponendum iussere: absoluto opere, anno instauratae salutis* MDLXIX. *Pio V. Pontifice Optimo Maximo. Philippo II. Augusto, Catholico, Pio, Felice, Victore, Patre patriae, rerum Dominis.*

14. Opera S. Martini Legionensis Segouiae anno 1782. seqq. edita fuerunt quatuor voluminibus in fol. iuxta exemplar ex autographo transcriptum iussu Eminentissimi Domini mei Cardinalis Lorenzanae, in quorum primo volumine vita, et res praeclare gestae S. Martini describuntur, et illustrantur, praesertim ex Luca Tudensi in opere De miraculis S. Isidori. Quaedam attigi in Isidorianis cap. XI. S. Martinus obiit die 12. ianuarii anni 1203., non anno 1221., vt Henschenius astruit, neque die XI. ianuarii, aut februarii, vt alii asseruerunt.

cernere vobis inter vos virum liceat, qui semitam perfectionis insistat. *Reductus ergo ad S. Isidori monasterium, cum imploraret huius patrocinium, vt scientiam litterarum praesertim sacrarum obtineret*; spectabilis ante eum adstitit S. Isidorus, librum manu tenens, et Cape, inquit, Martine, librum et comede, simul scientiam sacrarum Scripturarum haustu-

et codicem eius iussus deglutire, scientiam adipiscitur.

rus Deo largiente. Negat Martinus fas sibi esse eum librum comedere, ieiunii lege obstricto. Secure comede, ait sanctus Doctor, neque enim propterea ieiunii praemio priuaberis. Isidorus sum, huius monasterii Patronus, a Deo missus, vt hoc te beem munere. Cum ad haec attonitus haereret, propius ad eum Sanctus accedit: mentoque illius prehenso, vt librum diglutiat, cogit: subitoque ex oculis eius abscedit. *Scientiam consequitur Martinus, et inclarescit doctrinae fama; ac tandem senio confectus, ex hac vita migrat anno* MCCXXI.

APPENDIX II.

Vita S. Isidori, auctore Canonico Regulari coenobii Legionensis S. Isidori, forte Luca, postea episcopo Tudensi. Ex ms. codice Toletano a V. Cl. Nicolao Antonio submissa.

S. Isidorus laudatur in vniuerso orbe,

1. Praeclara beatissimi Doctoris Hispaniarum, Christi confessoris Isidori, Archipraesulis Hispalensis, Hispaniae Primatis merita, fratres carissimi, sacrosancta per orbem Ecclesia dignis efferenda laudibus praedicat; et festiuum per omnia virum, celebris semper et vbique fama commendat. Verumtamen praeter communem illam honorificentiae gloriam, quam sibi meritorum magnalibus in omnium comparauit contuberniis fidelium,

maxime in Hispania

praecipuis in Hispania sustollitur praeconiis, quem alterum in terris post Apostolos suae fidei meruit intercessorem. Hic est enim splendidissimus solis iustitiae radius, per quem tibi praecipue, Iberia, lumen veritatis illuxit; et quae multis fueras Arianorum, Acephalorum, Mahometi, et aliorum pseudo-prophetarum seducta erroribus vel fallaciis, B. Isidori mediante doctrina dux effecta es aequitatis. Hic est insignis ille Pastor tuus, egregiusque Pontifex, qui te summis praeficiendam sedibus, aeternisque foecundandam diuitiis, tam copiosis diuinarum scripturarum (*a*) de-

1. Lucam Tudensem auctorem huius vitae mihi non videri saepe innui. Henschenii, siue Bollandianorum notas subiiciam, et per literarum indicia, morem eorum secutus, designabo: meas solum per numeros marginales indicabo. In Isidorianis cap. 4. num. 14. seqq. de hoc prologo egi, vbi animaduerti, multa hic referri, ante Lucam Tudensem a S. Martino Legionensi commemorata, quae in vberiori Braulionis praenotatione infra producenda continentur. EDITOR.

(*a*) *Ita mox* debriatio diuina *dicitur*. *Sic Beda in Vita S. Cuthberti Episcopi Lindisfarnensis, 20. Martii illustrata, num.* 46. *asserit SS. Cuthbertum et Herebertum Presbyterum*, sese alterutrum caelestis sapientiae poculis debriare. *Galbertus in Vita B. Caroli Boni*, 2. *Martii num.* 47. *dicit*, *huius occisores* ira et furore debriatos. *Similia passim alibi habentur*: *vnde apparet* debriare *accipi*, *pro* potare, *seu* satiare. BOLLANDIANI.

briauit augmentis, vt (a) situ in successum transumpto, iam non sis in regionibus vltimis vltima, sed in primis prima. Hic est, qui post gloriosissimum Apostolum Iacobum hanc tibi contulit gratiae excellentiam, vt populis (sis) foecunda, religione conspicua, triumphis clarissima. Sane ab Hispali ciuitate, Sanctissimi Isidori Sede, certissimo secuturi euentus praesagio (b) Hispania cognominata, ditior emines debriatione diuina, quam felicitate terrena. Licet enim victoriosa trophaeis, gratiosa deliciis, laudis tuae titulos cunctarum nationum in fines extuleris; multo tamen spectabilius multoque gloriosius est, quod te tam assiduis tamque officiosis obsequiis, tum nostri Saluatoris reuerentia, tum gloriosissimi Apostoli Iacobi praesentia, tum etiam rectissimi Patris Isidori praesentia simul et clariflua doctrina, omnis te colit, omnis ad te confluit religio Christiana: quoniam (supra id) quod tibi fors obtulit aut vis indulsit naturae; Apostolicae dignitas praerogatiuae non immerito obtinuit, vt sicut singularis priuilegio gratiae (c) alter Romae Petro Apostolo successit Gregorius; ita non impar Gregorio alter in Hispania Iacobo succedat Isidorus. Semina namque verbi Dei, quae Beatus Iacobus seminauit, quasi peruigil agricola Isidorus caelestium imbrium praedicatione saluberrima irrigauit, et spinas, tribulos, et (d) zizaniam prauorum dogmatum, ab inimicis haereticis superseminatam, sarculo Spiritus euellendo, ad fructus vitae excolendos vsque perduxit. Gregorium re vera in beatissimi Apostolorum Principis, loci simul et meriti, principatu, vniuersi orbis praefecit auctoritas? Isidorum autem, Romanae censura curiae alterum profiteri Gregorium, meritorum effecit parilitas. Et quidem singula, quae non tantum cursu naturae, verum etiam ea, quae diuina prouidentia miraculose, senescenti mundo, per eum mirabiliter, ad illuminationem Ecclesiae, dignata est operari, debitis prosequi officiis, vires, ingenium, et scientiam nostram excedit. Verumtamen de sanctissimo peccator, de maximo paruus, de sapientissimo imperitus, de multis eius mirabilibus paucula ad futurorum eruditionem (ne tanti Patris opera labentibus annorum curriculis a corde quoque fidelium dilabantur) breuitate, qua potero, caritatis gratia, fidelis styli subnotatione perstringam. Tanta quippe tamque bona, de tanto

illustrata eius doctrina.

comparatur cum S. Gregorio Magno.

Auctor suam tenuitatem excusat.

(a) *Lucas Tudensis, in Praefatione ad Chronicon mundi ita habet*: Hispania, situ in successum transmisso, non est in vltimis regionibus vltima, sed in primis prima. BOLLAND.

(b) *Nicolaus Antonius ista annotat*: Ab vrbe Hispali nomen integrae Hispaniae inditum censuit olim Antonius Nebrissensis, nec improbat Florianus do Campo lib. 1. Historiae Hispaniae cap. 16. et alii, quos laudat Rodericus Carus in Historia Hispalensis vrbis siue Antiquitatum illius lib. 1. cap. 4. Hi autem S. Isidorum sunt secuti, qui ad Sisenandum Regem Historiam Gothorum, hoc est librum 2. Chronici, dirigens, ita censet; quamuis lib. 4. Originum cap. 4. Hispaniam ab Hispano Rege, non ab Hispali cognominatam credat. Lucas vero Tudensis, in Prologo sui Chronici, aliud prorsus etymon Hispaniae, viro tali indignum, prodit. BOLLAND.

(c) *Constantinus Caietanus de S. Isidoro profert partem sermonis S. Braulionis, in quo sequentia leguntur*. BOLLAND.

(d) *Ita* zizaniam *dixit S. Ambrosius lib. 7. in Lucam*: Aliud est fermentum tritici, aliud zizaniae. BOLLAND.

tamque bono viro, bene dicere, non nisi bonitatis eiusdem viri ascribendum est meritis: quorum profecto tenus hoc (*a*) excreuit eminentiae magnitudo, vt rerum fidei sermonis subsidat elegantia, et elegantiae cultum veritatis commendet materia.

CAPVT I.

S. Isidori prosapia illustris et sancta. Institutio in litteris.

Nobilium parentum filius, frater SS. Leandri Fulgentii et Florentinae, primi etiam alumnus fuit.

2. Igitur vt egregius Confessor Isidorus egregiis venustaretur exordiis, et insignem futurum insignis praesignaret origo, ciuitatis (*b*) Carthaginensis, et Prouinciae Hispaniae Dux, Theodorici Regis Gotthorum proles, Seuerianus pater (eius fuit,) mater vero (*c*) Turtura vocitata: viri clarissimi, viri eruditissimi, viri etiam tam morum quam ingenii singularitate praediti Confessores Christi, (*d*) Leander Archipraesul Hispalensis, et (*e*) Fulgentius, qui fulgore sanctarum scripturarum et operum vniuersalem irradiauit Ecclesiam, almus Doctor et Praesul clarissimus; vna cum sanctissima Virgine (*f*) Florentina, Virginum Praeposita, fratres ac nutricii fuere. (*g*) Horum serenissimis instructus documentis, orationibus proficiens, morum grauitate venustus, patriam religione, patrem prudentia, disciplina fratres, cognatos cultu, pares gratia, affines praemio, proximos illustrauit affectu. Gloriosissimus diligebat puerum Doctor et Archipraesul Leander, tamquam vnicum et specialius extra patriam eum habens solatium: et quia non tantum fallacium diuitiarum, quantum felicium morum suorum successiuum exoptabat heredem, summopere vigilabat, ne illa aetas, quae prona consueuit deuenire in malum, locum reperiret, quo in corruptionem laberetur peccati. Non parcebat virgae, et (*h*) laudatus est in illo; docuit eum et misit zelum in inimicum, et in

Eccli. 30. 2. etc.

(*a*) *Id est*, hactenus. BOLLAND.

2. Seuerianum ducem Carthaginensem prouinciae fuisse, antiquioribus monumentis non constat. Verum de parentibus Isidori, fratribus, sorore Florentina satis, superque disputatum fuit in Isidorianis cap. 17. Ea tamen, quae ab scriptoribus XII., aut XIII. seculi narrantur, ex antiquiori traditione, vt credere aequum est, recepta, vti pro certis asserere non audemus, ita tamquam falsa reiicienda minime censemus, nisi vbi vetustiora monumenta refragantur. S. Florentinae festus dies ab hispanis celebratur 14. martii. EDITOR.

(*b*) *Ms.* Ciuitas Carthaginensis Prouinciae Hispaniae T. R. G. proles, Dux Seuerianus: *quae visum est primi verbi correctione et alterius transpositione restitui sano sensui posse, conformiter ei quo Lucas Tudensis in citata Praefatione* Seuerianum Carthaginensem Ducem *nominat. An vero hic a* Theodorico Rege Gothorum *prognatus, aut saltem frater eius fuerit, disputent alii*. BOLLAND.

(*c*) Theodora *dicitur Lucae Tudensi loco citato. Quintanaduennas hanc Theodorici Regis filiam facit, in Vita S. Fulgentii fratris*. BOLLAND.

(*d*) *S. Leandri Vitam illustrauimus* 13. *Martii*. BOLLAND.

(*e*) *S. Fulgentii Vitam dedimus* 14. *Ianuarii, vbi de Theodorico Rege actum*. BOLL.

(*f*) S. Florentina, *in Martyrologio Romano* Florentia, *colitur* 20. *Iunii*. BOLL.

(*g*) *Nicol. Antonius mallet legi*, Seuerissimis. BOLLAND.

(*h*) *Paululum haec variant a vulgata editione*. BOLLAND.

medio amicorum gloriatus est in illo. In vita sua vidit et laetatus est, et in obitu suo non est contristatus coram inimicis. Reliquit enim similem sibi post se; defensorem domus contra inimicos, et amicis reddentem gratiam. O sanctissime Pater Leander, venerandus iste puer, quem diligis, quem nutris, quem doces, quem erudis, quem corrigis, quem custodis, caelestis Sponsi paranymphus est, sanctorum Angelorum amicus, Patriarcharum ac Prophetarum compar, Apostolorum ciuis, Martyrum consors, Praesulum splendor, et Sanctorum omnium gradibus proportionaliter conferendus, quod euentus rei opportuno tempore declarabit.

3. Igitur cum esset infantulus, sicut de B. Ambrosio legitur, et a nutrice ad hortum duceretur, anus capta obliuione, eum inter olera dimittens discessit. Post aliquot autem dies, lugens filium, solarium Seuerianus pater ascendit; atque sedens contra viridarium aspexit, viditque (*a*) innumeram apum multitudinem cum ingenti murmure super puerum certatim descendere, atque inde ad caelos volare: qui in stuporem versus, ad hortum concite descendit, vocatisque seruientibus festinauit, vt rei gestae videret miraculum. Accedentes autem viderunt alias apum in os pueri intrantes et exeuntes, alias vero super faciem et totum corpus mellis et faui operimenta texentes. Patre vero filium cum clamore et lacrymis amplectente apes in tantam se altitudinem aeris extulerunt, vt oculis corporeis non possent videri. Haec de multis, quae cum eo taliter gesta sunt, pauca proposui, vt prudens aduertere possit, a quanta virtutum inceperit perfectione.

cingitur infans apum examine:

4. Cum igitur reuerendus puer Isidorus, fuisset studiis litterarum traditus, atque, vt sibi videbatur, ingenii minus existeret capacis, puerili permotus timore, verbera Magistri metuens, diuino nutu haud procul fugit ab Hispalensi Ciuitate. Cumque ex itineris fatigatione iuxta marginem cuiusdam putei sitiens resedisset, (*b*) aspexit praegrande saxum tortuosis foraminibus perforatum: quod diligenter inspiciens, coepit voluere intra se, quis istorum foraminum, vel ad quid extiterit operator. Similiter in ore putei erat quoddam lignum, continuis chordarum sectionibus in aquis hauriendis canalatum. Et dum secum tacitus ageret, ad aquas hauriendas venit quaedam mulier; quae super pulchritudine pueri admodum mirata, interrogauit; quid hic ageret, aut cur tam paruus puer solus huc aduenisset. Erat enim mirae pulchritudinis, splendidus facie, decorus forma, hilaris aspectu, laetus vultu, humilis visu, verecundiam semper in moribus praetendens. Ad quam puer humiliter conuersus, inquit, *O Domina, vt mihi digneris disserere rogo, quis, vel ad quid la-*

Ex pusillanimitate studia dimittit,

sed monitus guttis saxa, funium tractu ligna cauari,

3. De ostento apum, quod hic narratur, confer Isidoriana cap. 18. EDITOR.

(*a*) *Annotat Nic. Antonius ista*: Referunt ostentum hoc in Isidoro contigisse hi, qui a seculis duobus res eius gestas in litteras retulerunt, Antonius * Morales lib. 12. cap. 4. Padilla cent. 7. cap. 22. Vasaeus ad an. 649. Mariana lib. 6. cap. 7. Marieta lib. 5. de Sanctis Hispaniae cap. 23. Omnes, vt suspicari possumus, hinc edocti. *Ita ille*. BOLLAND.

4. Haec cit. c. 18. expenduntur. EDIT.

(*b*) *Idem annotat* huiusce quoque rei auctores esse, quos ante laudauerat, atque item Laurentium de Padilla in Vitis Sanctorum Hispanorum. BOLLAND.

* lege *Ambrosius*.

pidis huius foramina, vel istius ligni canales facti fuerunt. Cui mulier, *Lapis iste* (ait) *frequenti instillatione guttarum fuit perforatus, et lignum hoc frequenti chordarum ductu in aquis hauriendis extitit cauatum*. Puer autem diuino repletus spiritu, ad se reuersus dixit: *Et si lapis durissimus mollis aquae frequenti instillatione cauatur, et lignum chordarum sectionibus cedit secatum, quanto magis ego homo, Dei gratia praeueniente, discendo quotidie paruissimis incrementis, valeo ad augmentum scientiae peruenire?* O venerande Isidore, huius euolutionis cogitatio non pueri est iunioris, sed viri perfecti et sapientissimi senioris. Quis ille, qui etiam ante litterarum disciplinam in teneris annis sic te docuit, nisi ille Spiritus veritatis, qui tibi suggerens omnia, etiam vas sanctificatum elegit, vt portes nomen filii Dei coram Regibus, et Principibus, et filiis Israel? Post hoc puer concito gressu reuertitur Hispalim, seque magistrorum disciplinis subdidit cum humili deuotione.

persuadetur vt ea resumat.

5. Tanta denique gratia caelitus ei infusa, quidquid a magistris proponebatur ex Scripturis, sitibundo pectore auide retinebat; et non auditor obliuiosus factus, armariolo memoriae multis profuturum fidelibus reseruabat; et ipsos doctores suos, quasi praescio intellectu, praeueniebat: qua nouitate miraculi tam magistri quam omnes, qui aderant, stupore admirationis reddebantur attoniti. Sic namque Diuino inflammatus spiritu, Latinis, Graecis, et Hebraicis litteris instructus, omni locutionis genere formatus, (a) in triuii eruditione conspicuus, in quadriuii inuestigatione perfectus, in doctrinis philosophorum praeclarus, diuinis et humanis legibus eruditus, suauis eloquio, ingenio praestantissimus, vita quoque atque doctrina pro temporis aetate in multorum admirationem extitit clarissimus. Sic namque de virtute in virtutem proficiens refulsit doctor ita eximius, vt secundum qualitatem sermonis omnibus, videlicet Latinis, Graecis, et Hebraeis, sapientibus ac minus intelligentibus, in eruditione existeret aptus, et incomparabili eloquentia strenuus. Cum igitur B. Isidorus omnibus fere mortalium praefulgeret scientiis, quod nostris temporibus contigisse recolitur inauditum; non, vt illa iuuenilis aetas assueuit, delectationem amplexus est mundi, sed totus in logicali contemplatione, vel actualium inuestigatione, aut diuinarum theoriarum meditatione et studio insistebat. Denique in tantum hunc insigniuit natura, gratia ditauit, extulere mores, studia prouocarunt, vt Platonem inge-

eruditus in septem artibus liberalibus:

comparatur cum eruditissimis viris.

5. Quod editum fuerat *in quadriuii instigatione*, et similiter paulo post *actualium instigatione*, mutaui in *quadriuii inuestigatione*, et *actualium inuestigatione*: nam mendum clarum videtur, et num. 8. occurrit *in quadriuii inuestigatione*. De *triuio*, et *quadriuio*, aut *quatriuio* multa Cangius in Dictionario. Epistolae S. Isidori ad Gregorium M. missae apud alios nulla mentio extat, vt dixi cit. cap. 18. num. 9. EDITOR.

(a) *De hoc* triuio *et* quadriuio *ista indicat Nic. Antonius*: Triuium olim dictae tres artes, Grammatica, Rhetorica, et Logica. Sicut quadriuium quatuor aliae, Arithmetica, Geometria, Astrologia, et Musica: quae omnes chorum septem liberalium artium componunt, vt Vossius ait in lib. 1. de Vitiis sermonis cap. 26. BOLLANDIANI.

ingenio, Aristotelem studio, eloquentia Tullium, copia (a) Chalcenterum, eruditione Origenem, grauitate Hieronymum, Augustinum doctrina, Gregorium sane prosequeretur exemplis. Qui cum eidem B. Gregorio, iussu fratris ac nutricii sui Leandri, epistolam quamdam de Beatitudine, tam de philosophorum sententiis quam sanctarum Scripturarum floribus, miro studio decoratam, delegasset; ac B. Gregorius perlegisset eamdem; tam de sermonum disertitudine, quam de sententiarum connexione ac scientiarum exuberatione admirans, eumque in spiritu, qualis futurus erat, intuens, fertur dixisse, *Ecce alter Daniel*; et quidam alius, *Ecce plus, quam Salomon, hic*.

CAPVT II.

Notitia cum S. Gregorio Magno. Liber Etymologiarum conscriptus. Scientia sacra aduersus haereses, imprimis Arianam exerta.

6. Ex tunc itaque B. Gregorius, amore visendi B. Isidorum delectatus, sanctissimo Antistiti Leandro, caritatis vinculis sibi annexo, sui animi voluntatem certis indiciis declarabat. Harum amicitiarum causa extiterat, (b) cum Arianae haeresis feruorem tempore Leouegildi confutare Leander radicitus non posset, pro confirmandis sanctae et immaculatae Trinitatis capitulis, ad Constantinopolitanum Praesulum (c) coetum transmeauit. Ibi aderat Gregorius, tunc Cardinalis, vicem Romani Antistitis agens, cum quo ipse Leander amicitiae foedus pepigit, et ab eo postulauit, vt moralia Iob sibi exponeret, quod postea in Apostolatu ille deuota mente compleuit. Cum autem Gregorii desiderium Venerabilis Isidorus comperisset, (quod mirabile est auditu) nocte Natiuitatis Domini, (d) vt fertur, in ecclesia Hispalensi prima lectione perlecta, extra

ob S. Leandri congressum cum S. Gregorio, huius videndi auidus, an subito Romam translatus?

(a) *Iterum ista obseruat Nic. Antonius*: Intelligit Didymum Alexandrinum Grammaticum, qui inter alia cognomina, teste Suida, dictus sit *Chalcenterus*, hoc est, aereorum viscerum, ob studiorum et scribendi patientiam: eo enim nemo alius plures libros scripsit, vt ait Fab. Quintilianus lib. 1. cap. 8., ipseque Isidorus lib. 6. Etymol. cap. 7., si pro *Caliteras*, (quod est in vulgatis editionibus ante Matritensem) *Chalcenterus* legeris, de quo Hesychius de Viris illustribus, Suidas et S. Hieronymus. *Haec ille*. BOLL.

6. Iter istud romanum Isidori commentitium iudicaui cit. cap. 18. EDITOR.

(b) *Quae sequuntur, edidimus ad Vitam S. Leandri* 13. *Martii num.* 3. *et ex antiquis Breuiariis desumpta et ex ipsius Isidori Chronico*. BOLLANDIANI.

(c) *Nullum tunc diximus Constantinopoli fuisse Concilium, sed veram causam, qua istic conuenerunt Leander et Gregorius, ex nostri non sui temporis vsu* Cardinalis *hic dictus, contineri in ipsius S. Gregorii epistola, expositioni libri Iobi praefixa. Plura lege in vtraque Vita S. Gregorii, ad diem* XII. *Martii elucidata*. BOLLANDIANI.

(d) *Nicolaus Antonius ista annotat*: Miraculum hoc non facile probauerunt aliqui ex nostris: maxime Morales lib. 12. cap. 5. Mariana lib. 6. cap. 7. Alii nec referre id voluerunt, Vasaeus, Garibaius, Marieta, et Morgadus in Historia Hisp. lib. 1. cap. 9.; sed concessisse Romam, vt videret Gregorium et ab eo videretur, verosimilius est. *Tamaius Salazar, etsi allegat* Lucam Tudensem

ecclesiam egressus, nescio a quo ductus in paruissimo temporis interuallo ad Romanam deuenit vrbem, atque beatum Papam Gregorium in Matutinis laudibus Deo psallentem inuenit. Viso autem eo B. Gregorius nimium laetus, protinus agnouit; et ideo gratias agens, amicissimum sibi Leandrum in Isidoro amplexatus est. Post Euangelicam vero expletionem, vale faciens Sancto ab ecclesia egressus Hispalim in ipsa nocte rediit, et Clericos, quos dimiserat, easdem Matutinas laudes reperit celebrantes. Quo vero hoc Sanctissimi Gregorii obtentu, vel Isidori meritis, aut aliquo alio modo factum fuerit, fateor me ambigere: melius est enim non eloqui magna, vbi sine mendacii periculo non erratur, quam contraria definire, sed firmiter teneo, beatum iuuenem scientiae experientia plurima attentasse, et vtilitati Ecclesiae et fidelium commodis retulisse. Multi mode namque prauorum dogmatum assertores haereticos persequebatur, quia his temporibus plurimae haereses emerserunt, vineam hereditatis Domini, scilicet sanctam demolientes Ecclesiam; et diuina prouidentia factum non ambigimus, quod talis tunc temporis fulgeret Isidorus, qui eorum proteruiam non solum sanctarum scripturarum testimoniis reprobaret, verum etiam Philosophicis syllogismis, et obtestationibus annullaret.

strenue haereses oppugnat.

7. Etenim tanto culmine scientiarum perfectus extitit, quod nullus, vt reor, antiquorum Philosophorum recti examinis iudicio ei fuerit comparandus. Hoc ex cautelae industria praeterirem, si liceret, ne Ethnicorum studia autheaticis aut praeferri aut comparari possent vllatenus documentis; cum sicut exaltantur caeli a terra, sic exaltatae sunt viae nostrae a viis eorum, et cogitationes nostrae a cogitationibus eorum; et quantum excellit spiritus carnem, ratio sensum, fides opinionem, intelligentia fidem, pax Dei omnem sensum, postremo Creator omnem creaturam, sic Theologia omnem mundi sapientiam, sic Philosophi nostri omnem Philosophorum Gentilium transcenderunt doctrinam. Quia vero hoc multo magis Isidorus, qui et antiquorum Philosophicis claruit perfectus, et modernorum Theologicis emicuit summus: tamen (vt alia huius illustris viri ad praesens omittam copiosissima, in quibus miro desudauit ingenio, volumina) ille Etymologiarum qui inscribitur, omnium admiratione plenus, omnium susceptione dignus liber, solicitat, contestatur, exclamat, ne etiam hoc sanctissimi et eruditissimi viri desit laudibus, quo vel Philosophorum primi ac peritissimi sunt elati, vel sapientissimus ille Salomon omnes illos tam scientia quam excellentia praecedere comprobatur: et sic omnibus filiis hominum scientiarum varietate post Apostolos incomparabilis est creditus.

superasse antiquos philosophos in libro Etymologiarum ostenditur:

8. In hoc libro in triuii eruditione Isidorum praeditum cernes elo-

et Breuiarium Segobiense peruetustum, *tamen* merum *arbitratur* commentum cum Quintanadueñas. Et haud quaquam, *inquit*, est credibile, tam insigne facinus antiquiores, Braulium et Hildephonsum, reticere. *Ideo auctor bene praefatur hac formula*, vt fertur, *sub dubio rem, vt acceperat, narrans*. BOLLANDIANI.

8. In edito erat *sigillatim* pro *singillatim*. EDITOR.

quentia, hic in quadriuii inuestigatione perfectum admireris in matheseos disciplina, hic corporis salutem tueri, ac restaurare docendo theoricum practicumque reperies: hic methodicam, empiricam, logicamque (*a*) discernendo Apollinem, Aesculapium, et Hippocratem nouissime perpendes. Hic (*b*) Phoronei, Trismegisti, Solonis, et Pompilii instituta retractando, iuris inuenies peritissimum: hic iura, leges edictis et decretis inserendo, instruxisse putabis Iustinianum: hic ephemerides, epactas, idus et kalendaria, annales et historias distinguendo, (*c*) Pherecydem, et Iosephum ebibisse probabis: hic chronicam persequendo, Eusebium, Hieronymum, et Orosium lectitasse clamabis. Et quia de Salomone legitur, disputasse de cedro, quae est in Libano, vsque ad hyssopum, qui nascitur in pariete; de B. Isidoro hic reperitur, de prima causa vsque ad extremam fere creaturarum mirabiliter pertractasse; et negotia, et officia singularum, modosque discutiendo, postremo rerum omnium naturam et circumstantias describendo, non solum hausisse, verum etiam excessisse putabis Salomonem: hic aetheris, aeris, aquarum terraeque discrimina, cunctorum viuentium naturas et vocabula perscrutando consuluisse credes primum hominem: hic Rachelis amplexibus totum stupebis delectatum, dum in antiquorum experientiis studio videris occupatum: hic (*d*) mali mandragorici fragrantia ad Liae gremium gaudebis reuocatum; dum supernorum delectatus amore in sacrae Scripturae foecunditatem pie senseris implicatum: hic cum Maria vestigiis assidentem Dominicis partem optimam elegisse; hic cum Martha solicitum frequenti in ministerio institisse: hic cum Paulo electionis vase vsque ad tertium caelum raptum; hic cum eodem plus omnibus laborantem, vt omnes lucrifaceret, omnibus omnia factum: hic cum Paulo circumcisionem praedicanti Petro in faciem restitisse; hic cum Petro, enecto Simone, nec Neronem timuisse: hic haereticorum omnium singillatim expugnasse dogmata; hic sancta quatuor suscepisse ac venerari Concilia: hic (*e*) cum Chalcedonensi Synodo Dioscorum eneruat, et Eutychem haereticos: hic cum Ephesina prima Nestorii quassat impietatem: hic cum Constantinopolitana cum Eunomio confodit Macedonium: hic cum Nicaena versutissimum ac omni insania condemnat obcaecatum Arrium.

in quo per omnes discurrit scientias, profanas

3. Reg. 4. 33.

et sacras:

cum quibus expugnauit tum alias haereses

9. Hic Arrius fuit quidam Presbyter Alexandrinus; qui diuersas in

(*a*) *Explicat haec Isidorus lib.* 4. *cap.* 4. *et vocat* tres haereses medicorum. BOLL.

(*b*) *Idem lib.* 5. *cap.* 1. *agit de Auctoribus legum, iisque interserit* Lycurgum, *hic omissum*. BOLLANDIANI.

(*c*) Phaerecidem Syrum, *lib.* 1. *cap.* 37. *dixit* primum apud Graecos soluta oratione scripsisse; *et cap.* 41. *addit* claruisse iis temporibus, quibus Esdras Legem conscripsit. *Vide Vossium de Scriptoribus Graecis lib.* 4. *cap.* 4. BOLLANDIANI.

(*d*) *Lib.* 17. *cap.* 9. *de herbis aromaticis agens, vult* mandragoram dictam, quod habeat mala suaueolentia. BOLLAND.

9. Reposui *immanitas sceleris*, pro quo erat *inanitas sceleris*. Sanctissimus Massona, seu Masona, qui hic memoratur, dignus profecto esset, cuius cultum antistites hispani renouari curarent. Nam aliquando publicum honorem in Hispania ipsi praestitum fuisse, ex aliquo veteri breuiario colligi potest, vt dixi cap. 73. num. 13. EDITOR.

(*e*) *Referantur retrogrado ordine Concilia, de quibus recto ordine agit ipse lib.* 6. *cap.* 15. BOLLANDIANI.

Trinitate substantias mentiendo asseruit, et Christum non verum Deum, nec in Patre essentialiter permanentem, procaci falsitate astruxit. Sed qui tantum miser desipuit, et in sua assertione mendax fuit et perfidus; quia Christum verum Deum esse negauit, idcirco iusto iudicio Dei crepuit medius, et effusis omnibus visceribus eius cecidit in faciem prostratus, et quibus Christum negauerat foeda ora pollutus, dignam pro impietate sua poenam ab eodem Deo et homine etiam in hoc seculo est consecutus; et in tartareo igne aeternaliter cruciandus multos suos sequaces praecessit, suo nefario tam deprauatos quam deprauandos errore. Huius etenim immanitas sceleris cum fideles toto orbe, totius orbis persequeretur exiliis, post conuentuum (*a*), Athanasio suo expulso, subuersionem; post Italiae lugubres exterminato Vercellensi Episcopo Eusebio, planctus; post Galliarum damnosas, Hilario proscripto, ruinas; (*b*) Leouegildus Hispaniarum Rex, cum omnibus pene Regni sui Principibus, huius haeresis errore seductus, in tantam venit dementiam, vt clarissimos quosque et in lege Dei eruditos Ecclesiarum Praelatos ab Hispaniae confinibus persequendo exularet; atque plurimos eorum gladio caedendo, carcere detrudendo, fame cruciando, ac diuersis poenarum generibus afficiendo, non solum in Hispaniae partibus, verum etiam in Gallia et aliis regionibus per feralem insaniam dignos Deo Martyres consecrauit: et quia strenuus in armis fuit, multos populos suae ditioni subiugatos impie oppressit, Catholicis odio fidei persecutionem intulit, Ecclesiarum priuilegia fregit, diuites cupiditate caecus damnauit, et in omnibus perniciosus extitit. Inter omnia autem mala, quae gessit, sanctissimum (*c*) Masonam Emeritensem Episcopum exilio relegauit; atque clarissimum Doctorem Archipraesulem Hispalensem Leandrum, qui ad conuersionem gentis Gothorum speciali contra nefarias haereses cura infatigabiliter insistebat, multis affectum iniuriis, vt oues sine pastore a seductoribus circumuentae luporum hiatibus facilius clauderentur, a regno Hispaniae expulit, et se cum suis Principibus Arrianorum haeresi miserabiliter subiugauit, et Romano Pontifici comminando, ad destructionem Romanae Vrbis et Ecclesiae demolitionem venturum se sponsione iuramenti firmauit.

tum Arianam

sub Leouigildo late grassantem,

10. Venerabilis autem adolescens Isidorus, cunctarum scientiarum disciplinis eruditus feruore martyrii accensus, pro defensione Ecclesiae mori pronus, armis fidei praemunitus, contra furentes Leouegildi Regis ac Principum eius rabies athleta fortissimus, Christi comitante gratia processit imperterritus. Ministri ergo multiformis seductoris modo blan-

(*a*) *Coluntur hi pugiles*, Athanasius 2. *Maii*, Eusebius 1. *Augusti*, *et* Hilarius 13. *Ianuarii*. BOLLANDIANI.

(*b*) *De* Leouigildo *seu* Leuuigildo *Rege*, *consule Acta S. Hermenegildi filii*, *eius iussu martyrii coronam adepti* 13. *Aprilis*. BOLLANDIANI.

(*c*) *Paulus Diaconus Emeritensis*, *libro de Vita et miraculis Patrum Emeritensium*, *latissime deducit res gestas* S. Masonae: *qui inscriptus est Martyrol. Hispanico Tamaii ad kalendas Nouembris*. BOLL.

10. Concertationes Isidori adolescentis cum haereticis verae fortasse sunt, sed grauioribus documentis essent comprobandae. EDITOR.

ditiis leniendo, modo terroribus propulsando, modo disputationibus agitando, modo munera offerendo, modo tormenta imponendo, modis quibuscumque poterant, a sancto proposito ipsum permutare satagebant. Magnum quippe suis dogmatibus credebant augeri cumulum, si Isidoro superato (qui tam scientiae claritate, quam generis nobilitate, corporis pulchritudine, morum grauitate, et eloquii suauitate fulgebat) possent eum suis assensibus inclinare. Eia, fortissime athleta Isidore, ecce nunc tempus acceptabile: in his ergo diebus thesaurum incomparabilem, quem in pueritia congregasti, vt audiuimus, non tibi soli, sed et fidelibus reserandam, profer in medium. Tempus est loquendi, et diuinarum sententiarum lapides spargendi, vt frontes obstinatae inimicorum conterantur, et fides Ecclesiae Catholicae roboretur. Ecce enim nauicula Petri in medio quatientibus fluctibus vndique agitatur, Ecclesia Christi demergitur, nisi diuinae succursionis manu ad portum optati littoris deducatur. Inter haec robustissimus athleta Isidorus in tormentis laetabatur, et Deo gratias referebat, quia dignus est habitus pro nomine Domini Iesu contumeliam pati; et inter oblatrantes vndique Arrianorum frequentias nec minis terretur, nec blanditiis demulcetur: sed magis ac magis feruore caritatis succensus, inter gladios haereticorum securus; tam de tonitruis diuinarum sententiarum quam de coruscatione philosophicarum propositionum, fulmina diuini oraculi ardentia emittebat intrepidus, quibus inimicorum saeuientium obtenebrabat aspectus. Quasi vnus de quatuor paradisi fluminibus, ex ore suo flumina gratiae cum impetu emanabant, quibus fidelium aridam irrigando ad viriditatem fidei perducebat; et haereticorum perfidiam, in garrulitatis ac loquacitatis audacia confidentem fluctibus eloquentiae demergebat. Hebetescunt miseri, et obmutescunt; saeuiunt et confunduntur; qui dum se putant adolescentem superare, ab eodem turpiter superantur; atque fidem Christi, quam putant penitus extirpare, huius iuuenis instantia caelestibus incrementis dolent quotidie pullulare.

et varie ad defectionem sollicitatus,

de iisdem triumphauit.

CAPVT III.

Orthodoxa fides per S. Isidorum propagata, eiusdem, cellula clausi, vita.

11. Audiens autem reuerendus Doctor Leander fortissimi iuuenis Isidori constantiam, in Domino gauisus, orationibus continuis Dominum precabatur, vt ipse, qui in serui sui tenera iuuentute inceperat mirabiliter, caelesti eum robore confortaret, atque per eum Ecclesiae suae optatum dignaretur, prostratus inimicis haereticis, annuere benigne trium-

11. S. Leandrum epistolam ad fratrem scripsisse, *in qua praemonet, cuique mortem non esse timendam*, Isidorus ipse narrat cap. 41. De vir. illustr. Quod autem frater ille fuerit ipse Isidorus, et non Fulgentius, ex auctore huius vitae discimus, vti etiam quod Isidorus vices Leandri gesserit. EDITOR.

epistola Sancti Leandri fratris confirmatus,

phum. Misit ei itaque epistolam, in qua praemonet, mortem pro fide Catholica quidquam non esse timendam. Beatus vero iuuenis, tam orationibus Praelati et fratris, quam exhortationibus et epistolarum adminiculo confortatus, neque in aduersis frangebatur, neque leuabatur in prosperis; sed in iis omnibus, ac si in epularum delectatione, laetus et hilaris apparebat. Debellata itaque Arianorum insania, vnum et verum Deum Filium, cum Patre et Spiritu sancto in vnitate essentiae sempiternaliter permanentem, sanctarum Scripturarum auctoritatibus, et septem liberalium artium rationibus, nec non philosophorum conuentionibus, apertissime declarabat, et Romano Pontifici, loco B. Petri a fidelibus substituto, ac vniuersis Ecclesiarum Praelatis ab eodem caelesti institutore missis, diuinae paginae testimoniis approbando, fidelibus populis obedire suadebat. Hic etiam Praelati sui, fratrisque Leandri sic est executus vices, sic onera leuigabat, sic vestigiis inhaerebat constantiae, vt carcere, minis, tormentis et gladio persecutorum spretis, serenissimi Principis Recaredi, impiissimi Regis Leouigildi filii, securus adiret praesentiam; et pocula verbi Dei assidue propinando, ab Ariana haeresi reuocaret, et fidei Catholicae documentis redderet obsequentem. Formidolosi autem Regis Leouegildi, qui se cunctis vitiis mancipauerat, et aures suas spinis diabolici erroris obturauerat, ne audiret bonum, non solum est nisus debellare proteruiam; verum ad hoc vsque, totius regni primates gladio spiritus exasperando commouit, vt eorum insistente perfidia, in necem piissimi ac serenissimi Principis Hermenegildi filii sui, pro fide Catholica vinculis mancipati, huius Isidori amicissimi, (quia eum B. Leander a faece Ariana erutum in fidem Catholicam confirmauerat) impiissimus pater, et tyrannus parricida insurgeret, et ad exequias gloriosissimi Regis et Martyris, ministerio Angelico celebratas, manifestae perfidiae culpam, exemplo Iudae proditoris, non poenitens, sed poenitentia ductus agnosceret. Veniens namque Toletum, caelesti vrgente iudicio, atrocissima percussus infirmitate, inter torsiones et eiulatus simul cum ipsis interaneis miserabilem euomuit (a) animam, atrocissimis flammis et vermibus, vt credimus, aeternaliter cruciandus, quo praecessit seductor suus nefandissimus Arius.

Recaredo Principi fidem praedicat,

eaque post S. Hermenegildi et Leouigildi mortem

12. Mortuo igitur Rege Leouigildo, factum est, vt reuertentem a Car-

(a) *Nicolaus Antonius annotat*, de morte Leouigildi consulendum Ambrosium Morales lib. 11. cap. 11. et quae congerit Biuarius ad Maximi Chronicon a. Christi 587. *Nos nonnulla attigimus ad Vitam S. Hermenegildi* 13. *Aprilis.* BOLL.

12. Quod prior Leander gothis ecclesiastica officia instituerit, solum eo sensu admitti poterit, quod gothis ad fidem catholicam recenter conuersis, Leander curauerit, nequis error in ecclesiasticis officiis e veteri arianorum liturgia permaneret. Hoc argumentum fusius explicui in Isidorianis cap. 88. seqq. Isidorus an cellae iussu Leandri inclusus fuerit, non liquet, vt dixi cap. 19. num. 1. Verba, quae auctor vitae hoc num. profert, *ne saltem leui inter turbas posset famine maculari*, ex celebri hymno S. Ioannis Baptistae, *Vt queant laxis etc.*, qui Paulo Diacono ascribitur, petita sunt; ita enim stropha 5. habet: *Antra deserti teneris sub annis, - Ciuium turmas fugiens, petisti, - Ne leui saltem*

thagine triumphatorem suum Leandrum laeta susciperet Hispania, et substituto in regno Catholico Recaredo, Hermenegildi Regis et Martyris fratre, fortis Isidori victoria redditur, nuntiata Ecclesiae pace cum fidelium tripudio; exterminata a totius regni confinibus, cum debito dedecore, Ariana perfidia. Reuocantur itaque exulantes Praesides, Ecclesiae adornantur, fideles deuotissimi cum Patribus gratulantur, omnipotentis Dei clementia magnifice collaudatur, qui tantae virtutis constantia Isidorum roborauit. Beatus autem Leander, operibus caritatis et verbo praedicationis, Christianissimo Regi Recaredo, qui loco patris eumdem Leandrum sibi praeposuerat, gentibus Gothorum, quibus semper patrio inhaeserat affectu, et populo Hispalensi, quorum curis inuigilabat specialius, in solicitudine, in caritate non ficta deuotissime insistebat; et vt Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, trinum secundum personarum distinctionem, et vnum secundum maiestatis diuinitatem, Deum esse crederent, suadebat: quibus credentibus, prior instituit illis praecepta, et (*a*) ecclesiastica officia. Ipso etiam tempore Sueui, vnda baptismatis per (*b*) eum iam loti, Gallaeciam obtinent. Cernens igitur Leander, admirabilem Isidori constantiam tantis fulgurare virtutum augmentis, nescio si quo praeuentus praesagio, ne se dimisso, praedicationis causa, aut ob aliud aliquid exteras peteret regiones; vel quia, vt credimus, se ab infantia mente et corpore Virginem Domino consecrauerat, ne saltem leui inter turbas posset famine maculari; aut ne, qui extiterat persecutionis tempore robustissimus, leuis aurae humana fauoris elatus iactantia, in tranquillitate positus, frangeretur; in cella, vt fertur, ab eodem Isidoro constructa, bonae indolis adolescentem reclusit. Hoc autem factum tam piissimus Rex Recaredus, quam plures Ecclesiarum Praelati aegre ferentes, cum animi molestia sustinebant: iniustum enim censebant tanti Patris placitis contraire. Murmurant Clerici mussitando, obsistit populus conclamando, lucernam clarissimam Isidorum non debere sub modio cellulae, vel etiam vnius ciuitatis poni; qui splendore scientiarum et coruscatione bonorum operum, ad totius orbis

reducta laetatur:

a S. Leandro cellae includitur, cum admiratione et murmuratione aliorum.

maculare vitam - Famine posses. Nunc in breuiario romano ex correctione Vrbani VIII. *Ne leui posses maculare vitam - Crimine linguae*. EDITOR.

(*a*) *Idem*. Leandrum primum auctorem agnoscere videtur ecclesiastici Officii, quo dehinc Gothi vsi sunt: quod vulgo Isidoro tribui solet. *Porro, teste Mariana lib. 6. cap. 5. in concilio 4. Toletano, decretum erat*: Missale et Breuiarium vnum esto in Hispania: eius rei perficiendae cura, quoniam Isidoro, qui primas partes in eo Concilio tenuit, creditur esse demandata; vsus obtinuit, vt Missale et Breuiarium Mozarabum, hoc est, ex antiquo Gothorum more conseruatum, sacrorum, precumque diurnarum, et nocturnarum ritus Isidoro tribuantur, tametsi nonnulla Leander inuenit, plura progressus temporis addidit. BOLLAND.

(*b*) *Illustrauimus ad diem* 20. *Martii Acta S. Martini Dumiensis, Archiepiscopi Bracarensis; et ostendimus auctoritate Gregorii Turonensis, et S. Isidori, Sueuos in Gallaecia degentes cum Rege Theodemiro ad fidem orthodoxam conuersos. An aliquid eo contulerit S. Leander, alibi non legimus. Potuit tamen fecisse, quando regnum Sueuorum deletum sub Leouigildo, et in Gothos translatum, permansit sub Recaredo Rege Catholico*. BOLL.

sufficeret illuminationem; et qui tamquam aurum in fornace, ab impiis poenarum tunsionibus probatus extiterat, non in cellula includendum, sed in multarum gentium lucem proferendum, querulis vocibus clamitabant.

13. Reuerendus autem Pater Leander, vt grauitatis pondere pressus, non pio Regi Recaredo, non Ecclesiarum Praelatis, non regni Principibus, non mussitationibus Clericorum, nec populorum vocibus cessit: Spiritus enim sancti gratia praeuentus ipse, sciebat, quid esset facturus. Denique ei eruditissimos in omni facultate prouidit magistros, a quibus audiendo, cum quibus etiam disputando, conferendo, quibus opponendo, et respondendo, quosque interrogando, siquid minus didicerat, posset addiscere corrigendo. Mira res! omnes quippe, qui docturi eum de sua scientia praesumebant, ab eo mirabiliter docti, de incrementis doctrinae copiosius gaudebant. Venerabilis vero Rex Recaredus, iuxta cellulam beati viri assidue assidebat; et a fontibus Saluatoris, almo Isidoro effluente, Sanctae Trinitatis fidem piis haustibus per fenestram hauriebat; et non immemor auditorum, cupiens Filio Dei duplicatum reportare talentum, populis sibi subiectis pocula vitae aeternae, quae acceperat, fideliter effundebat (a). Erat namque cultu religionis praeditus, et paternis moribus longe dissimilis: nempe ille irreligiosus, et bello promptissimus; hic fide pius, et pace praeclarus: ille armorum artibus gentis imperium dilatans; hic gloriosus eamdem gentem fidei trophaeo sublimans. In ipsis enim Regni sui exordiis Catholicam fidem adeptus, totius gentis populos, inoliti erroris labe detersa, ad cultum rectae fidei reuocauit. Synodum (b) deinde omnium Episcoporum ad condemnationem Arianae haeresis, de diuersis Hispaniae et Galliae Prouinciis congregauit: cui Concilio idem religiosissimus Princeps interfuit, gestaque eius praesentia sua, et subscriptione firmauit. Hic virtutibus adornatus, omnes quos Deo caros sciebat, honoribus extollebat, quos vero superstitiosos, coram omnibus arguebat; vt ceteri timorem acciperent: qui non Patrem perfidum, sed Christum Dominum sequens horrebat et execrabatur Arianam insaniam, et a toto regno suo turpiter expellebat. Tantam in vultu gratiam habuit, tantam in animo gessit benignitatem, vt in omnium mentibus influens etiam malos ad affectum amoris sui attraheret; adeo liberalis extitit, vt priuilegia, et Ecclesiarum praedia, quae pater suus fisco associauerat, iuri proprio restau-

erudit suos magistros

et Recaredum Regem,

praeclarissimum Principem effectum:

13. Auctor imitatus videtur Paulum Emeritensem De vitis Patrum Emeritensium, qui cap. 16 de Recaredo sic ait: ***Non patrem perfidum*, *sed Christum Dominum sequens etc.*** S. Gregorius Magnus scripserat, *Non patrem perfidum*, *sed fratrem martyrem sequens etc.* Haec duo loca inter se contuli, et expendi c. 79. num. 33. In verbis historiae gothorum Isidori restitui ex ipsa historia *iuri proprio restauraret*: nam apud Bollandianos est *iure proprio*. In nonnullis editionibus historiae, vt in Grialiana, legitur *inoliti erroris labe deserta*: sed melius videtur *detersa*, vt hic legitur. EDIT.

(a) *Sequentia ex Isidori Chronico transcripta sunt*. BOLLANDIANI.

(b) *Concilium Toletanum* III. *Aera* 627. *Recaredi anno* 4. *Christi* 589. *celebratum.* BOLLANDIANI.

restauraret; adeo clemens, vt populi tributa saepe indulgentiae largitione laxaret, opes suas in miseris, et thesauros suos in egenis recondens, sciens, ad hoc illi fuisse collatum regnum, vt eo salubriter frueretur. Haec ad laudem Dei nostri et confessorum eius Leandri, et Isidori, qui talem a Domino discipulum obtinere meruerunt.

CAPVT IV.

S. Leandri Episcopi Hispalensis obitus, et libri scripti. Successio S. Isidori.

14. Videns itaque humani generis inimicus, se suosque a Sanctis Confessoribus, per Recaredum Regem, quem ante subditum habuerat, persequi; duos Comites inclytos opibus, et nobiles genere, profanis tamen mentibus, et ignobiles moribus, Ganuistan videlicet et Vulgernun, vna cum Ariano Episcopo (*a*) Athalco nomine, contra Regem Recaredum concitauit: qui congregata multitudine Francorum, ob vindictam Arianae vesaniae, vrbis Narbonae circum adiacentes regiones deuastantes, et innumerabilem Clericorum, Religiosorum, et Catholicorum trucidantes multitudinem, etiam piissimo Regi Recaredo regnum praeripere nitebantur. Contra quos gloriosissimus Recaredus, misso (*b*) Claudio Emeritensi Duce, glorioso triumphauit euentu. Nam prostratis consternatisque de inimicis fere (*c*) sexaginta milibus, in Hispaniam cum gloria magna regressus est. Post hoc remotis ab omni parte tempestatibus, desideratam Dominus populo suo largiri dignatus est pacem. Dum haec ita se gererent, et multa Catholicae Ecclesiae fauente Domino tranquillitas redderetur, et Arianae haeresis calamitas ab omnium pene mentibus discuteretur, atque vrbs Hispalensis vna cum sanctissimis Confessoribus pro tantae tranquillitatis gratia congauderet, et Domino indesinenter gratias referret innumerabiles, eumdem Venerabilem Antistitem Leandrum, Domino vocante, contigit aegrotare. Cumque diem extremum sui felicissimi laboris in proximo venturum agnosceret, venerabilem fratrem suum Isidorum, solatii ac benedicendi gratia, et vt se eius orationibus commendaret, a cellula educit, et sibi prae-

debellata haeresi *Ariana*.

S. Leander e cella euocat S. Isidorum;

14. Inter ea, quae in Leandri elogio ex Isidori libro De vir. illustr. in hoc num. Bollandiani reformant, aut corrigunt, mutari etiam posset *in toto autem psalterio duplici editione orationes conscripsit*, pro *orationem*. EDITOR.

(*a*) *Gregorius Turonensis lib. 9. Hist. Franc. cap.* 15. *appellat* Athalocum, Arianae sectae Episcopum, qui, cum ad consentiendum paucorum faueret adulatio, commotus felle, ingressus in cellulam suam, inclinato super lectulum capite nequam spiritum exhalauit. *Huic Episcopo videntur adhaesisse* Ganuistan, *et* Vulgernus, *licet alii eorum non meminerint, et ab illis excitati Franci in Narbonensem, seu Gothicam prouinciam irruisse*. BOLLANDIANI.

(*b*) *Ioannes Biclariensis* Claudium Lusitaniae Ducem *appellat. Isidorus* Claudium Ducem. BOLLANDIANI.

(*c*) *Biclariensis*. Sexaginta millia ferme Francorum noscitur infugasse, *et* maximam eorum partem gladio trucidasse. *Isidorus tot aduenisse ait*; *addens*, Nullam vnquam in Hispaniis victoriam Gothorum vel maiorem vel similem extitisse. BOLLANDIANI.

sentari precatur. Quod cum beato Isidoro retulissent, cuius iam tota mens caelis inhaerebat, et paruam cellulam omnibus temporalibus diuitiis praeponebat, repulit eos a se dicens, *Scitote, fratres, me ab hac cellula minime egressuram, quamdiu frater meus in huius peregrinationis corpore superstes steterit: ipse enim hoc proposito sacramenti firmauit*. Beatus autem Leander, pastoralibus iugiter curis expletis, post receptionem Dominici corporis et sanguinis, felicissime in Domino obdormiuit. Hoc autem praetermittere iam dudum non existimo, quod hic clarissimus Doctor Leander (*a*) fuit ab eodem patre Seueriano, quo et Isidorus, genitus, professione monachus, et ex strenuissimo monacho, multo populorum conamine, ipso renuente, Hispalensis Ecclesiae constitutus est Episcopus. Vir hic suauis eloquio, ingenio praestantissimus, vita quoque atque doctrina fulsit excellentissimus; vt etiam fide eius atque industria, populi gentis Hispanorum per eundem beatum adolescentem fratrem suum Isidorum (vt superius scriptum est) ab Ariana insania ad fidem Catholicam reuerterentur. Hic namque in exilii sui peregrinatione composuit duos aduersus haereticorum dogmata libros, eruditione sanctarum Scripturarum ditissimos, in quibus vehementi stylo Arianam impietatem confodit ac detegit; grauiter ostendens scilicet, quid contra eosdem habeat Catholica Ecclesia, vel quantum distet ab eis religione, vel fidei sacramentis. Extat et aliud laudabile eius opusculum, aduersus instituta Arianorum, in quo propositis eorum dictis suas responsiones opponit. Praeterea edidit Florentinae sorori suae, de institutione Virginum et contemptu mundi, libellum, titulorum distinctionibus praenotatum; siquidem et Ecclesiasticis officiis idem non paruo laborauit studio: in toto autem Psalterio duplici editione orationem conscripsit: in sacrificiis quoque, laudibus atque psalmis multa dulcisono carmine composuit. Scripsit etiam epistolas multas ad Papam Gregorium, et de beatitudine vnam, in quibus ab eo Archiepiscopale pallium et libros de expositione Beati Iob, librumque pastoralis regulae poposcit; et vt pro eo eius fieret ad Dominum intercessio, pro morbo podagrico, quo admodum vexabatur, frequentissime exorauit. Quae omnia a Beato Papa Gregorio, qui eum tenerrime diligebat, impetrauit. Alteram vero, vt in ante dictis praelibauimus, ad fratrem suum Isidorum direxit epistolam, in qua praemonet cuiquam mortem non esse timendam. Ad ceteros quoque Episcopos plurimas promulgauit familiares epistolas, et si non satis splendidas verbis, acutas tamen sententiis. Sub Recaredo Rege Catholico, Romani Pontificis vicibus in Hispaniis fungens, floruit: cuius etiam tempore mortalis vitae terminum clausit (*b*) pridie idus Martii.

virtuteque et doctrina,

[illegible] scri- [illegible] cla- [illegible]

[illegible]ancte mori- [illegible] mense Martio.

15. Translato igitur inter Angelos B. Leandro, Hispalensis Metropo-

(*a*) *Haec, paucis hinc inde additis aut mutatis, transcripta sunt ex elogio Isidori de S. Leandro, in libro de scriptoribus Ecclesiasticis: ex quo nonnulla perperam hic scripta correximus. Ea autem ad S. Leandri Vitam illustrauimus.* BOLL.

(*b*) *Imo* tertio idus Martii, *ad quem diem vitam dedimus*. BOLLANDIANI.

15. Adiuncta, quae in electione Isidori accidisse hoc num. narrantur, synchronorum testimoniis nobis non constant. EDITOR.

S. Isidorus ab Episcopis prouinciae

lis tanto destituta Patrono, die noctuque preces Domino effundebat, quatenus populo suo misertus, eis Pastorem fidelissimum prouideret, qui non solum Cathedrali dignitate, verum etiam morum sanctitate B. Leandro successor existeret. Huic vero petitioni eorum pius Dominus minime defuit, misericorditer eis annuens postulata. De tanti etiam Patris decessu adiacentium (*a*) parochiarum Episcopi admodum condolentes, conuenerunt in vnum, cum Clericorum et religiosorum conuocatione, vt secundum sanctorum Patrum instituta eidem Ecclesiae idoneum Praesulem eligendo prouiderent. Horum siquidem electioni confirmandae Rex serenissimus affuit Recaredus, vna cum Principibus et Hispaniarum nobilibus viris. Sed populus ciuitatis, quod conceperat animo, non valens subticere, malorum vota praeueniens, interim conclamabat, dignum Dei famulum Episcopatu Isidorum, qui in iuuenilibus annis pro fide Catholica viriliter egit, et innumeras pro eiusdem fidei defensione ab impiis substinuit poenas. Regis autem et Episcoporum et Principum eadem erat voluntas, vna concordia, eademque sententia; et Isidorum Episcopatu esse dignissimum, qui

in Episcopum eligitur,

tam exemplo boni operis quam sermone sanctae praedicationis, totam erudiret Hispaniam, testabantur: et ad B. Isidorum accedentes, cum humilitate et reuerentia, communem omnium insinuant voluntatem; suadentes eum onus Archipraesulatus, ad totius Hispaniae salutem, subire. Sed ille, qui omne sublime haud secus quam suum praecipitium declinabat, nulla ratione eorum desideriis praebebat assensum. Ad hoc Reuerendus Princeps

et inuitus e cella extrahitur:

et almi Pontifices, videntes se suasionibus nil posse proficere, non ferentes vltra, conuocatis ciuibus vno spiritu ad eumdem conuenerunt Isidorum, parati vim facere. Concurrentes itaque populi, concitato clamore beati viri cellulam dirimunt; atque, prout poterat, reluctantem, in voce iubilationis ad ecclesiam perduxerunt. Clamabat eminus Dei seruus, volens excusationis praetendere rationem; sed incassum, quia continentium aures suas populorum laetantium voces inualescebant.

16. Perpendens itaque Christi praeco, se nulla posse ratione resistere, coactus cessit; atque in Hispalensem Antistitem cum veneratione magnifica est electus, totus insignis, totus signatus, totus celeber, totus pulcher, totus amabilis, totus desiderabilis; insignis origine, honestate, honore et maiestate; signatus natura, dignitate, gratia et disciplina; celeber doctrinis, eloquiis, praemiis, et praeconiis; pulcher habitu, aspectu,

dignusque consecratur

delectu, et cultu; amabilis obsequio, alloquio, consiliis, patrocinio; desiderabilis specie, desiderabilis bonitate, innocentia vel iustitia; desiderabilis perfecta charitate. Talis eligitur, talis deligitur, talis cogitur, trahitur, adeptatur, talis infulatur. Diriguntur praeterea nuntii ad gloriosissimum Gregorium venerandae vrbis Romanae Papam, vt confirmata electione,

(*a*) Parochiam *pro* dioecesi *vsurpari in Vitis Sanctorum, et apud S. Hieronymum monuimus 6. Ian. ad Vitam S. Melanii cap.1. litt.a. Ita praecipitur in Capitulis Caroli magni*, vt nullus Episcopus in alterius parochia ordinationes faciat. BOLL.

16. An Isidorus pallium a S. Gregorio Magno obtinuerit, controuersia est a multis agitata, de qua vide Isidoriana cap. 22. EDITOR.

approbante S. Gregorio Magno.

de benedictione B. Petri Apostoli pallium Isidoro sibi amicissimo Archiepiscopale transmittere dignaretur. Sanctus vero Gregorius Papa, de electione sibi dilecti Isidori admodum gauisus, Deo gratias egit, et nuntiis honorifice susceptis electionem confirmauit: (a) (pallium) cum postulatis dirigens, etiam vt primatiae honorem in Hispaniis exequeretur, concessit.

excellit in omni genere virtutum.

17. Decoratus igitur infula Praesulari quantus vixerit, quantus extiterit, quantum profecerit, quantaque fecerit, Pontifex asserat, Praesul affirmet, probet Antistes, Episcopus testetur: declaret virtus Pontificem, prodat scientia Praesulem, doctrina fateatur Antistitem, mores eloquantur Episcopum. Erat enim semper prudens, semper constans, semper modestus, semper iustus: prudens discernendo, prudens eligendo, prudens diligendo, prudens inhaerendo; constans tolerando, constans resistendo, constans cedendo, constans persequendo; modestus appetendo, modestus inquirendo, modestus vtendo, modestus parcendo; iustus meditando, iustus loquendo, iustus operando, iustus perseuerando: probus vbique, deuotus vbique, vtilis vbique, expertus vbique; promptus ad incipiendum, promptus ad obediendum, promptus ad agendum, promptus ad insistendum: deuotus ad meditandum, deuotus ad proloquendum, deuotus ad orandum, deuotus ad postulandum, deuotus ad obediendum, deuotus ad impetrandum: vtilis ad persuadendum, ad dissuadendum, ad dispensandum, vtilis ad compensandum: expertus ad euellendum et aedificandum, expertus ad plantandum. Prae oculis semper habens passiones filii Dei, non inani gloria eleuabatur: nam, omnium se seruum exhibens, plus amari appetens quam timeri, atque magis prodesse quam praeesse, cunctis amabilem et benignum se praebebat; ieiuniis, orationibus, et sanctarum Scripturarum meditationibus insistens; ex vilissimis cibis non ad cupiditatem, sed ad necessitatem parum sumens; sibi parcus, aliis largus nominabatur: eamdem morum grauitatem quam prius, eamdem sectabatur humilitatem. Idem enim constantissime perseuerabat, qui prius fuerat; et crescente dignitate, augebantur ei Spiritus sancti dona; atque ita plenus auctoritate et gratia, vbique laus sanctitatis eius et lucerna indeficienti lumine accensa, iam non sub modio posita, sed super candelabrum constituta, vbique cunctorum laudibus ferebatur; ita vt etiam multorum Doctorum praeclarissimae lucernae, suo splendidissimo lumine de bono in melius magis ac magis accensae, igne sancti Spiritus conglobato, splendifluae redderentur. Cunctorum etiam se debitorem astruens, praeter alios hoc dono radiantes, inerat ei quasi proprie proprium, scilicet gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: et miserorum aerumnas, compassione pia in se transumptas, potius ipse, quam illi, sentiebat; et eleemosynarum largiflua donatione pietatis studio detergebat. Tanta siquidem aderat illi copia largiendi, et continua hilaritas tribuendi, vt in multorum admiratione nullus valeret percipere, neque etiam ipsi familiares eius, vnde tantorum censuum sibi largitas pro-

(a) *Lectiones in Breuiariis Hispanicis et Romano Cardinalis Quignonii*, eique pallium misit in Hispaniam. BOLLAND.

17. In Bollandiano textu erat *constans caedendo*: rescripsi *constans cedendo*; hoc enim verum puto. EDITOR.

ueniret. Quantum vero largus per omne vitae suae tempus extiterit, soli Deo reseruatum est nosse. Didicerat enim serenissimos mores, plus in tribuendo quam in accipiendo gaudere, sibi parcus et quodam modo auarus, cunctis vero affluens, ditabat munificentiis vniuersos. In prosperis et aduersis vnus vultus eius semper; clara hilaritate praeuentus cunctis laetior occurrebat. Non illum cunctis virtutibus inimica elatio asserebat; sed in omnibus placidam praetendens humilitatem, potentissimis et pauperibus carissimus habebatur. In tanto etiam Apostolatus culmine sublimatus, non ad cathedram, sed ad curam; non ad honorem, sed ad onus; non ad principandum, sed ad seruiendum; non ad subditorum marsupia euacuanda, sed ad facinora extirpanda; non ad quietem, sed ad laborem; non ad diuersorum saporum fercula vel pocula exquirenda, sed ad diuina praecepta populis demonstranda ac suadenda, et ad pauperibus Christi temporalia subsidia prouide administranda, Episcopi dignitate se vocatum, non minus operibus quam sermonibus fatebatur.

CAPVT V.

Cura in institutione Clericorum, monachorum, laicorum. Iter Romanum. Pluuia impetrata. Mortua resuscitata.

18. Circa Clericorum vero et scholarium curam ita solicitus erat, vt ex ipsa vehementi inuigilantia singulorum Pater probaretur. Parum enim sibi videbatur vicinis Clericis scholaribus prouidere, quin etiam vndique vocaret, vt magis haberet, quibus sua impartiretur beneficia, quos per se ipsum in sanctarum Scripturarum paginis erudiret, et temporalibus alimoniis abundanter prouideret. Concurrebant ergo Clerici, tantum Patrem, non solum audire, verum videre sitientes; qui benignissime patrio susceptos affectu hortabatur, ne ab eo prius discederent, quam in lege Dei edocti sibi et Catholicae Ecclesiae profuturi clarescerent; et vt remoueret ab eis materiam vacandi otio, extra Hispalensem ciuitatem mirae pulchritudinis extruxit monasterium, a quo nulli scholari exeundi ante quadriennium licentia praebebatur. Quosdam autem eorum, qui ditiores videbantur, et inesse recusabant monasterio; quos veritatis spiritu demonstrante, in Ecclesia Dei opere et sermone potentes futuros esse praeuidebat; ne occasione comperta, vana quaeque per gyrouagationem meditando, mentem a studio reuocarent, ferreis astringebat compedibus. De quorum collegio sanctissimus quasi Lucifer emicuit (a) Ildefonsus, nec non et gloriosus Braulius Caesaraugustanus Episcopus. Et quia non semper per-

Clericos vndique collectos instruit.

cogitque ad studia

18. Apud Bollandianos editum est *singulorum pater probarent*. Legendum *patrem probarent*, aut quod magis placet, *pater probaretur*. De collegio iuuenum, quod S. Isidorus fundasse dicitur, sermonem habui in Isidorianis cap. 20., vbi Braulionem Isidori discipulum fuisse, vetustioribus monumenris non comprobari asserui. EDITOR.

(a) *Coluntur S. Ildephonsus 23. Ianuarii, et S. Braulius, seu Braulio 18. Martii: ad quorum Vitas haec latius indicantur*. BOLLANDIANI.

sonaliter, pluribus emergentibus curis, pro vt optabat, poterat eis continuare doctrinam, vbicumque in lege Dei sedulos, et ad bella spiritalis certaminis aptos speculabatur magistros; multis honoribus attollendo humiliter precabatur, vt sui optati laboris non immemores, in scholaribus docendis continuarent operam efficacem. Non enim sibi videbatur nefarias haereses a vinea Domini radicitus posse euelli, nisi Clerici et quique religiosi, fama sanctitatis et instantia praedicationis, populis insisterent. Fomes namque et occasio totius mali et haeresis, morum lapsus Clericorum et religiosorum, et segnis contemptus scientiae Scripturarum extitit. Super religiosos quoque monachos, eremitas, atque secundum Patrum regulas seculo renuntiantes summo opere inuigilabat, ne quis eorum inopia mergeretur, aut verbi Dei inedia deperiret, et necessitate compulsi, per diuersa quaeritando, lapides Sanctuarii dispergerentur; et color auri optimus, scilicet propositum sanctorum virorum, mutaretur, et peruagatione mediante sanctae conuersationis obliuiscerentur; concupiscentiis illecti et abstracti, secularibus curis implicarentur: et regularibus fraenis laxatis, se diaboli subderent seruituti. Sicut mater vnicum amans filium, ita omnibus caritate annexus, pandebat vnicuique eorum beneuolentiae sinum. Sicut gallina congregat pullos suos sub alis, ita protegebat eos a facie malorum: ne aduersis pulsi incursibus, vel egestatis pressi angustiis, paterno sublato praesidio, extra quam norma poscit, affligerentur. Sicut aquila prouocat ad volandum pullos suos, ita ad caelestia desideria piis monitis animabat; ipse prius caelestibus operibus inhaerendo super eos volitans, illius sanctissimi Apostoli Pauli exemplar secutus, ne forte, cum sine exaggeratione operum aliis praedicaret, iudicio deprehensus Euangelico, dicens et non faciens, reprobus efficeretur. Quis namque sanctarum congregationum frater, molestia animi vel corporis pressus, infirmabatur, ipso non ad sanitatis remedia succurrente? Quis inimici tentationibus scandalizatus vrebatur, illo non studio pastorali aquam sanctae praedicationis desuper effundente? Portabat onera subditorum, dignum ducens ipse solus in solicitudinibus seculi tribulari, vt sancti viri perturbatione submota, habentes victum et vestitum, soli Deo studerent placere; credens se eorum intercessionibus, si quid ei deerat, promereri. Quamuis, etiam suae et aliorum consulendo saluti, mulierum pro posse vitaret praesentiam; quascumque tamen moniales vel religiosas in Dei laudibus cerneret permanentes, mira venerabatur affectione; et ne temporalium spiritualiumue sibi deesset copia, assiduis largitionibus prouidebat. Per Hispaniae igitur regionem plurima, nec non et pulchra aedificauit monasteria: in quibus vtriusque sexus religiosorum turmas, ad laudem et gloriam diuini nominis congregauit. Tradidit etiam eis (*a*) Regulam, quam ipse secundum Apostolorum instituta ediderat, quam pro loci varietate

Marginalia: adhibitis variis magistris: — eximiam curam gerit monachorum et sanctimonialium: — 1.Cor. 9. 27. — Matth. 5. 19. — varia condit monasteria,

(*a*) Regula S. Isidori *extat inter opera eius, et seorsim parte* 2. *Codicis regularum a Luca Holstenio editi. Citant eam Benedictus Ananiensis Abbas, in Concordia Regularum, et Smaragdus monachus, in commentario ad Regulam S. Benedicti*. BOLLANDIANI.

et Dei seruorum viribus decentissime temperauit; docens vnumquemque stare in gradu et gratia qua vocatus est; et in officio quo in seculo fungebatur (dummodo sit honestum) in monasterio quoque, secundum Praepositi sui imperium, si necesse fuerit, humiliter deseruire. et iis regulam scribit.

19. Inde non contentus (prodesse) vni soli prouinciae, qui omnium fidelium vtilitati se natum credebat; per ciuitates et regiones egressus, in sacris tubis noui et veteris Testamenti clangendo, ad caelestia desideria animabat electos; vel contra mundi rectores tenebrarum harum, ad spiritalia (bella) hortabatur. Vbique tuba personat Euangelii, vbique annuntiatur Christus, vbique Sanctae Trinitatis laudes resonant; et non est, qui se abscondat a calore eius; quoniam in omnem terram Confessoris sonus exiuit. Nam quos praesentia sui corporis illustrare non valebat, missis epistolis et nuntiis roborabat. Quidquid indecorum, quidquid incompositum, quidquid deforme, sed maxime legi Dei contrarium habuisset obuium, non parcebat oculus eius: et ne crescendo augmentaretur, solicitus, quam celerrime principiis obsistendo, delere de populo Christiano et exstirpare nitebatur. Sed et Apostolicas sanctiones, atque decreta Sanctorum Patrum, sanctaeque Romanae Ecclesiae praecipue institutiones, in cunctis Hispaniarum Ecclesiis instituebat. Tradebat caelestia et humana iam strenuus legislator; leges dabat, modestiae et honestati conuenientes, praebens se ignem vrentem, in consumendo nemora criminum; et aquam frigidissimam, in frigidando ardores tentationum. Denique quae ciuitas, quae solitudo, quae (*a*) marka, quae huius Doctoris non senserit beneficia? Peragrans itaque Dei seruus, fidelium mentes verbi Dei pabulo reficiendo, pauperes Christi in eleemosynis recreando, haereticorum dogmata solicite persequendo, in vniuersis Hispaniarum Prouinciis; ad inclytam peruenit Romanam Vrbem, summo Pontifice id humiliter postulante; qui quanto honore et reuerentia a Romano Antistite et Cardinalibus fuerit receptus, non est nostrae disserere valetudinis; sed ex officiis et dilectionis obtemperantiis erga eum exhibitis perfacile lector coniicere potest. Onere namque totius curiae sibi imposito, omnes se ei quasi patri pio, salua Apostolica excellentia, offerebant benigne, vt etiam, si liberet, genere nobilissimi, moribus famosi, dignitate praecipui, famulorum vices supplerent, et humilitate qua poterant ministrarent; dignum ducentes prudentissimi viri, vt quia pro fide Catholica et Ecclesiae Romanae honore ipsum, despectis tormentis Principum, morti exposuerat, et multis Scripturarum sententiis matrem Ecclesiarum omnium comprobauerat; ab eisdem Romanis condigno veneraretur honore. Placuit etiam cunctis, vt Ecclesiae Praelati ad sanctam (*b*) Synodum conuenirent, vt siquid inho-

alios Christianos per orbem iuuat:

Romam profectus humanissime excipitur:

19. Quod Isidorus aliquando Romam venerit, praeter scriptoris huius vitae auctoritatem coniecturis quibusdam argui potest, de quibus consule Isidoriana cap. 23. EDITOR.

(*a*) Marka *seu* Marcha *pro limite prouinciae, aut integra limitanea prouincia accipitur passim in Actis Sanctorum. Consule dicta 6. Febr. ad Vitam metricam S. Amandi per Milonem cap. 2. litt. b.* BOLL.

(*b*) *Fuisse anno* 601. *Romae duo concilia habita tradit in Synopsi sua Conciliorum Labbaeus, quorum aliud pro monachis constitutum edidit, aliud aduer-*

interfuisse alicui Synodo dicitur : nestum reperiretur aut ambiguum, cum eodem sanctissimo corrigeretur Isidoro; quem summo desiderio in Romana Curia ad sui decorem detinuissent, nisi in Ecclesiae detrimento, ipso insinuante, hoc cessurum agnoscerent. Dimissa itaque Synodo, quidquid voluit, in Romana Curia ordinauit, et omnibus affectis moerore dimissis, cum maximo honore et Apostolicis muneribus in Hispaniam regressus est. Experti siquidem erant eum inter ceteras virtutes prophetiae spiritu clarescere, et ita multa de futuris, tamquam essent historialiter acta, magis euangelizare, quam praedicere videbatur. Reuertente autem eo factum est gaudium magnum et tripudium in Ecclesia Hispaniarum.

20. Cum autem sanctus Doctor ad Galliarum fines appropinquaret, mire magnificauit Dominus agere cum Sancto suo. Cum enim Galliarum

In Galliis in magna siccitate

et Hispaniarum prouinciae siccitate aeris nimia laborarent, et ex pluuiae defectu fruges, arbores, atque herbae arescerent, et homines ex ipsa intemperie grauem corporis sustinerent molestiam; sancti Antistitis audientes aduentum, laeti et alacres, de solita Domini pietate confisi, qui in seruo suo semper operabatur insignia, cum crucibus et lampadibus de singulis ciuitatibus ei obuiam procedebant, postulantes vt pro eis ad Dominum preces fundere dignaretur. Narbonenses vero, prope eo veniente, clamabant dicentes; *O pie Hispaniarum Doctor Isidore, tuis sanctis orationibus fusis ad Dominum, ab imminentibus periculis erue nos: aduenisti desideratus, per te vbique a Domino solita praestentur beneficia*. Beatissimus vero Doctor, vt erat compassione promptus, imperat silentium, et verbi Dei cibaria esurientibus apponit populis, admonens eos, vt vna secum Domini inuocantes misericordiam, sanctae Trinitatis fide praeambula

rogatus preces fundere,

et omni haesitatione postposita, Filii Dei poscerent beneficia. Inde vir sanctus, eleuans manus ad caelum, Dominum precabatur, quatenus ad gloriam sancti sui nominis, populo suorum peccatorum remissionem, corporis sanitatem, aeris temperiem, pluuiarum largitionem, atque fructuum abundantiam dignaretur impartiri optatam. O mira virtus orationis Sanctorum! Cum enim aeris serenitas nimia esset, et solis ardore aestuarent vniuersa, post tonitruorum repentinos mugitus ac fulguris contiguos ictus, tanta subsecuta est aquarum inundantia, vt quis non vidit temporibus re-

mox pluuias impetrat,

tro actis huius pluuiae comparationem. Beatus vero Confessor, ictibus fulguris vndique agitatus, totus ardere videbatur. At omnes timore mortis exterriti, Sancto relicto, ad ecclesias confugerunt. Qui autem aegroti humeris baiulantium subsidia beati Patris expetentes aduenerant, suae immemores imbecillitatis etiam ceteros fugiendo praecurrebant cum merito:

aegros sanat,

omnes enim B. Isidori obtentu pristinae erant redditi sospitati. Ceteri vero, in infirmorum sanitate perpendentes a Deo factum miraculum, animati viri

sus Andream Graecum, sub monachali habitu impostorem. Quidni aliqua similis Synodus praesente S. Isidoro habita fuerit? Eius mentio fit in Breuiariis Hispanicis. At publicum, aut solenne illud Concilium non fuisse, arbitramur, cum Ambrosio Morales lib. 12. cap. 21.; Mariana, l.6.c.7.; Padilla, cent.7. cap. 22., et aliis. BOLL.

ti viribus ad Sanctum accedere cupiebant: sed nullus erat, qui prae foribus auderet progredi, coruscatione simul et pluuiarum inundantia prohibente. Supersedens itaque Christi praeco vsque quo imbres cessarent, concurrit ad eum vniuersa multitudo, laudantes in Sancto mirabilia nostri Saluatoris. Beatus vero Pontifex eos blande exhortabatur, dicens; *Ecce, fratres, quantum obtinet sanctissimae Trinitatis fides intemerata. In nomine indiuiduae Trinitatis petistis, a tribus vel pluribus erui periculis, et tria vobis a Domino et etiam plura sunt collata beneficia; scilicet sanitas corporis, aeris temperies, et exuberans frugum ac fructuum abundantia: praeterea, quod sanctius ac carius amplectendum, si illibatam fidem seruabitis, peccatorum indulgentiam consequemini, et brauium remunerationis aeternae. Nunc igitur, confirmate corda vestra in caritate Christi filii Dei, et nullatenus circumueniamini a seductoribus, qui circuierunt mare et aridam, vt faciant vnum proselytum, aeternis flammis horribiliter concremandum. Lupi sunt infausta edacitate voracissimi, qui non veniunt nisi vt mactent et perdant, exterminantes facies suas, vt appareant ieiunantes hominibus, et per hoc facilior eis decipiendi aditus reperiatur.* Haec et his consimilia perorans Sanctus venit ad hospitium, vt refessa membra refoueret. Populus interim per vicos et plateas Dei nostri magnalia collaudantes, maledicentes, detestantes eos, qui Dei et Virginis filium Dominum nostrum Iesum Christum, vel sola cogitatione Deum esse verum, cum Patre et Spiritu sancto permanentem in aeternum, negarent (*a*).

et adhortatur ad fidem sinceram et virtutes amplectendas

21. Cum appropinquasset almus Doctor ad Hispalensem ciuitatem, obuiam ei processit vtriusque sexus populorum multitudo, Clericorum, scholarium, monachorum et laicorum: qui in hymnis et laudibus, in voce iubilationis et tripudii, eum susceperunt cum gaudio magno. Concurrentibus itaque omnibus, vt sancti Patris tangerent fimbrias, ex compressione turbarum, quaedam mulier praegnans praefocata spiritum exhalauit.

(*a*) *Sequebantur nonnulla inserta de Mahometis praedicatione in Hispania, et quomodo a diabolo monitus sit recedere in Africam, propter aduentum S. Isidori: quae falsa* et adscititia *censet Nicolaus Antonius. Disputat de iis Tamaius, qui* opinionem vanam et sine apice veritatis adstructam clamitat cum Morales, Padilla, Mariana et aliis. *Quare nos ea ex hac Vita eliminamus, maxime quia compendium hic relatorum legi potest apud Lucam Tudensem, lib. 3. Chronici sub Sisebuto Rege et Aera 674.; item apud Maximum, in Chronico ad annum 606.; Luitprandum, ad a. 607., et similes auctores nuper excogitatos, quasi exinde Hispaniae accederet aliqua gloria. Quidni tamen Mahometicae prauitatis seminator aliquis, tempore Isidori ex Africa in Hispaniam traiecerit; matureque detectus, coactus sit sibi fuga consulere?* BOLLAND.

21. Quae in exemplari ms. vitae S. Isidori hoc loco inserebantur de Mahometis praedicatione in Hispania, omissa voluit Nic. Antonius, quippe fabulosa. Non desunt tamen, qui integram vitam typis committi maluissent. Supplementi loco esse potest compendium vitae a Roderico Cerratensi exaratum, et a nobis cap. 14. descriptum. Narratio vero ipsa de Mahometo ex Hispania virtute Isidori expulso cap. 25. explosa fuit. De alphabetis, quae in fine huius numeri obscuris verbis commemorantur, disputatum fuit cap. 81. Auctor vitae cap. 5. inseruit Alphabetum orationis, quamuis non integrum, quod inter opera dubia Isidori collocabitur. EDITOR.

mulierem praegnantem a morte suscitat.

Quod Sanctus cernens, vt erat misericordiae visceribus affluens, vbertim fleuit, verba orationis ad Dominum tacitus fundens. Post aliquantulum vero spatium mulier surrexit, voce magna dicens; *Benedictus tu, Pater sancte Isidore, et benedictus sermo oris tui: sacris namque orationibus tuis ego, et quem gesto in vtero, non solum praesenti vitae redditi, verum etiam de manu sumus eruti inimici*. Populus ad mulierem conuersus, sciscitabantur, qualiter euenisset ei. Ad quos illa; *Egrediente*, inquit, *anima mea et filii mei, qui in vtero est, de corpore, caterua daemonum affuit, qui nexibus igneis nos ad poenarum loca rapere parabant; et gloriosissimo Patre nostro pro nobis orante, audita est vox dicens, Reuertantur animae horum in corpora sua, quoniam amicus Dei Isidorus orat pro illis. Quo audito vnus Angelorum sanctorum, qui semper sunt cum beatissimo Doctore Isidoro, nos ad corpus reduxit*. Eleuans itaque omnis populus vocem in caelum, laudes clarius Altissimo personando, eum in vrbem duxerunt. Tantam siquidem pacem per eum Dominus contulit Ecclesiae, atque tantum intulit terrorem vniuersis superstitionis filiis, vt funditus ab Hispaniis omni extirpata haeretica prauitate, nullus reperiretur, qui vellet, vel auderet haeresim nominare. Et ne aliquod misericordiae opus vir sanctissimus inexpertum praetermitteret, si qua de puellis secularibus prae inopia infamem cogeretur ducere vitam, Dei minister celerrime praeueniendo, miserabilia rescindebat vota, nuptui vel monasterio, pro eius electione, tradendo. Si quem etiam de laicis in lege Domini voluntarium reperisset, nimia venerabatur dilectione, et inter suos secretarios amicabiliter annotabat. Innumerabiles fere squallore carceris maceratos vel etiam captiuos, large datis muneribus, liberauit; et alieno aere illaqueatos, creditoribus data pecunia, vtrosque gaudentes effecit. Reformandae etiam pacis inter discordantes erat illi maxima cura: et nunc ecclesias construendo, nunc monasteria restaurando, nunc pontes innouando, veritatis operarius solicitus permanebat; illud Salomonicum suis saepius proponendo, *Multa mala docuit otiositas*. Tanta erga eum Reges et Principes vincti tenebantur dilectione, propter Apostolicam, qua fungebatur, auctoritatem, vt eum patrem humiliter venerarentur sanctissimum, et quaeque ab eo sibi imperata perficerent cum summa deuotione. Hinc in Principibus florentem obedientiam cerneres monachorum, dum qui Regis vel alicuius Principis incurrisset offensam, et per alia ei reconciliari nequiuisset, ad extremum refugium securus accedebat Isidorum. Quis vmquam ad eum peccator moestus, turbulentus, vel desperatione suffossus accessit, et non in verbis gratiae, quae mellifluo eius ore effluebant, statim viribus resumptis, spe veniae et gratiae animatus, laetus et hilaris et ex animi contritione iustus effectus, gratias agens, repletus bonis discedebat? Quicumque ad eum cuiuscumque professionis accedebant; suae assiduitate visionis et vsu locutionis atque exemplo boni operis, ab ambitione temporalium quiescebant; et veritatis lumine succensi, in desiderium aeternae lucis inardescebant. Quantae autem extiterit virtutis et miraculorum vibratione coruscus, si omnes humani corporis artus verterentur in linguam, proloqui non auderent. Praeterea futurorum prouidens vtilitati, innumerabilibus fere

exercet opera caritatis:

Eccl. 33. 29.

amatur a Regibus et Principibus.

omnibus beneuolus.

varios edit libros,

sentententiis et verbis praeclaros edidit libros, quos enumerare longum est, tamen eos Beatus Braulius Caesar-augustanus Episcopus in parte enumerat. Scriptis postquam edidit alphabetum (*a*) Papiae iudicum, alphabetum verbalium, alphabetum Theologicarum distinctionum, atque alphabetum librorum; oratione finem faciens, orationis scripsit alphabetum, futuros plangens Gothicae gentis errores, simul euersionem, in quo quotidie Domino psallebat, quod in hoc opere duximus annotandum.

et inter hos Alphabetum orationis.

CAPVT VI.

Alphabetum Orationis ad tentamenta repellenda aduersarii, et Dei gratiam promerendam.

22. Audi Christe tristem fletum amarumque canticum etc. litera strophis 24.

Haec huius seriei narrationis placuit inseri; vt ex his coniicere quis valeat; dum tantis in diuinae oculis maiestatis claresceret signis, quam humilis apud se censebatur; non ambulando in magnis neque in mirabilibus super se, enumerans sui corporis passiones; non vt his elatus glorietur, sed vt Christi sequaces in superbiam non extolli, neque in aduersis demitti, admoneat; sed spe veniae ad caelestia subleuari.

CAPVT VII.

Epistolae ad varios.

23. Praeterea epistolam, quam ad S. Masonum Emeritensem Archipraesulem, de reparatione Praelatorum post carnis lapsum, S. Masono cum instantia humili postulante, scripsit, in hoc opere ampliamus; eo quod sit perutilis, non solum Episcopis et personis Ecclesiasticis, verum etiam cunctis ad Deum per poenitentiam redeuntibus etc. (ad num. 27.)

CAPVT VIII.

Synodus Hispalensis. Haereticus conuersus, caecus illuminatus. Epistolae ad varios.

27. Haec de innumerabilibus fere sufficiant ad praesens: si enim cuncta, quae occurrunt de eo, praestringere voluerimus scriptis, tempus nos facilius quam copia deseret. In his namque sanctis operibus omne vitae suae tempus exercitatus, fama scientiae et virtutum eius vniuersas regio-

(*a*) *An* patriae? *Nicolaus Antonius annotat mendum hoc emendari non posse, quod indicati Alphabeti nullus meminerit.*

23. Inseruntur hoc capite septimo vsque ad n. 27. epistola Isidori ad Massonam, siue Massonum, Isidori ad Braulionem, *Dum amici literas*, Braulionis ad Isidorum, *Solet repleri*, Isidori ad Braulionem, *Tuae sanctitatis*, ad Eugenium Toletanum, et ad Leudefredum: quas cum notis Bollandianorum, aliisque inter alia Isidori opera diuulgabimus. EDIT.

Vndique ad S. Isidorum confluunt sani et aegri.

nes compleuit. Multi itaque nobiles et peritissimi, desideratum videre cupientes Isidorum, alterius audire sapientiam Salomonis a finibus terrae veniebant. Veniebant alii, vt doctrinam ab eo salutarem perciperent; alii vero vt viderent mirabilia in nomine Domini facientem: veniebant infirmi, vt sanarentur a languoribus suis, quia virtus Dei de illo exibat et sanabat omnes; alii autem tentantes accedebant erronei, de se ipsis praesumentes, si forte possent eum capere in sermone. Quorum prauae aemulationis, tempore quo ad (a) Synodum Hispalim conueniebant Episcopi, aduenit (b) Gregorius, re suo contrarius (c) nomini, haeresis Acephalorum Antistes, verbis garrulus, lingua disertus, paralogicis syllogismis promptissimus, in disputationibus acutissimus; qui quasi fluuius rapidissimus, multos sibi obsistentes fidelium, qui electi videbantur, ab sanctae Ecclesiae horto euellebat, et in mortis exitium secum infallibiliter pertrahebat. Negabat enim, in Christo duas esse substantias, et non verum Deum ex Deo Patre ante tempora permanentem, sed purum tantum hominem asserebat. Hic ad B. Isidorum cum venisset, petebat, vt in communi audientia sibi cum eo inire disputationis certamen audendi tribueretur facultas; sperans se, etsi non eum superare, tamen nec ab illo superari vllatenus posse; et hoc deueniret in multorum euersionem, si ita succederet, sicut haereticus praenotauerat. Beatus autem Confessor, praeuidens hoc ad vtilitatem Catholicae Ecclesiae a Domino dispensari, eius petitionibus benigne annuens, statuit diem. Conuocat fideles, iudices eliguntur, qui partibus auditis, contra succumbentem dignam pro obtinente ferrent sententiam. Quid plura? Initur certamen; et diuersarum Scripturarum concurrentibus testimoniis, cedit haereticus Episcopo, quia non poterat resistere sapientiae et spiritui, qui loquebatur. Admirans ergo super doctrina Domini, non expectat vt sententia Iudicum proferatur, ipse proprio ore se acclamans victum.

etiam haereticus disputans de fide,

qui conuincitur.

28. Populis vero cum Episcopis et Clero pia deuotione Deum laudantibus, eo quod prostratus sit Christianorum praedo, qui seducebat illos die ac nocte, caecus quidam astitit, importunis vocibus conquerendo, *Heu*, inquit, *alme Doctor Isidore, diu est, quod de tua sanctitate percepi famam: sed nunc assistens, bonitate tua priuatus, te videre non mereor*. Intuitus autem eum Gregorius, B. Isidorum dissimulantem precabatur, vt Pontificalem chirothecam, quam manu tenebat, sibi porrigeret. Qua impetrata, in conspectu omnium fidus surrexit; et caeci oculos ea tangens, clara voce dixit, *Dominus Iesus Christus, qui per B. Isidorum ocu-*

(a) *Est ea* Synodus Hispalensis II. *apud Loaysam, habita anno regni* 81., *Sisebuti* 9., *Christi* 619. *aut sequente, cui praefuit ipse S. Isidorus Metropolitanus, interfuere* 7. *Episcopi suffraganei eius*. BOLL.

(b) Gregorius Syrus *natione, et ipse Episcopus, cuius factionis historia extat in dicta Synodo can.* 12. BOLLAND.

(c) Gregorius *Graece* vigilem, *aut* vigilantem *significat*. BOLLANDIANI.

28. Post hunc numerum tres aliae epistolae num. 29. 30., et 31. excribuntur, Isidori ad Braulionem, *Quia non valeo*, Braulionis ad Isidorum, *O pie domine*, Isidori ad Braulionem, *Quia te incolumem*; quas similiter in alium locum reseruamus. EDITOR.

los mei cordis illuminauit, sanctis eius meritis oculos corporis tui ad confirmationem fidei dignetur illuminare. Quo dicto, de palpebris caeci sanguine erumpente, visum recepit, vociferantibus in laudis iubilo exinde populis. Beatus Antistes, vix silentio impetrato, docuit Christum Iesum verum Deum et verum hominem esse colendum, atque in vna eiusdem persona duas esse substantias, diuinam scilicet et humanam: diuinam, quia Deo Patri semper manet coaeternus; humanam, quia ex intemerata matre Virgine coepit esse hodiernus etc. (vsque ad num. 32.)

caecus attactu chirothecae eius illuminatur.

CAPVT IX.

Synodus Toleti habita. Praeclara in morbo praeparatio ad felicem obitum.

32. Cum igitur gloriosus Doctor Isidorus diuersis coruscaret miraculorum signis, et fama sanctitatis eius per vniuersum fere orbem diffunderetur: prophetiae spiritu, quo clarissimus refulgebat, obitus sui diem longe ante discipulis praesignauit. Attollitur clamor scholarium, monachorum luctus substruitur, monialium singultus erumpit, atque populi gaudium conuertitur in moerorem. Beatus autem Confessor eamdem, quam semper habuerat, de Ecclesiae Dei grege solicitudinem gerens, iussit omnes Hispaniae Episcopos et Abbates et Principes ad Toletanam Synodum conuocari; exoptans summo opere, quatenus antequam migraret de corpore, clericalem ordinem in fraterna concordia, laicalem vero in perpetua dimitteret pace. Ad quam (*a*) Synodum cum ventum fuisset, in primis, vt in fide sanctae Trinitatis permanerent, exhortabatur; hanc de vnitatis essentia ac personarum varietate proponens distinctionem; vnum scilicet essentia et natura; indiuisibilem, verum Deum, de quo Moyses dicit, *Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Deus vnus est*: qui nequaquam vel cogitatione a fidelibus est diuidendus, vt non in labyrintho erroris voluantur: qui vbique totus et integer est, per essentiam siue per praesentiam maiestatis, quod idem est; intra omnia, sed non inclusus; extra omnia, sed non exclusus; nec localiter tamen: qui cum sit simplicissimus secundum maiestatis diuinitatem, est tamen trinus secundum personarum distinctionem: Pater ingenitus, semper omnipotens; Filius vnigenitus de Patre, semper inseparabiliter natus; amborum autem Spiritus, inseparabiliter a Patre Filioque semper procedens; vnde et vnum sunt. Praeterea in vna Christi

Praescius mortis suae,

Synodo Toletanae praesidet,

Deut. 6. 4.

et mysterium SS. Trinitatis et Incarnationis explicat:

32. Excidium Hispaniae ab Isidoro in concilio Toletano IV. praenunciatum fuisse auctor huius vitae cum nonnullis refert: alii extra concilium Isidorum simili modo locutum narrant. Adisis Isidoriana cap. 25. EDITOR.

(*a*) Haec est quarta Synodus, sub Sisenando Rege celebrata, sub quo et ipse diem suum obiit Isidorus, vt Ildephonsus innuit. Sed nihil eorum, quae postea huic Synodo tribuuntur, diserta scilicet fidei confessio in ea, nisi aliis verbis legitur. Quare auctoris licentia haec fuerit non laudanda, suo potius quam Synodi sermone pronuntiare maluisse. *Ita Nicolaus Antonius: sed in Toletana Synodo strictius dicta, latius explicantur in Synodo Hispalensi* 2. *Can.* 13. BOLL.

persona duas profitemur natiuitates atque naturas; vnam scilicet sempiternam ex Patre, secundum quam Deo Patri aequalis manens, est immortalis et impassibilis, alteram vero temporalem ex matre, cum anima assumptam, secundum quam pro nobis pati atque mori dignatus est; vnde verus Deus et verus homo in vna persona est. Quid autem sit gignere, nasci, vel procedere, hoc si non capimus sinu mentis, capiamus sinu fidei; et salui erimus. Omnes nefarias haereses, non minus quam suum praecipitium exhorrens, eneruauit et anathematizauit, maxime execrabilem et odibilem Arii sectam, nec non et Acephalitarum nefariam superstitionem: quas ipse a tota Hispania et Galliis vehementi inuigilatione, fratris sui praedecessorisque Leandri, sanctitate et doctrina perspicui, fulciente studio, gladiis verbi Dei persequendo eliminauit, confudit, ac penitus eneruauit. Romano etiam Pontifici, loco beati Petri Apostoli substituto, eo quod sit Ecclesiae Dei caput (a) in his quae ad Deum pertinent, a fidelibus omnibus debere obediri, clarissimis sanctarum Scripturarum testimoniis approbauit: quibus etiam contestando prohibuit, ne vnquam membra a suo capite seiungerentur; volentibus praesumere, maledictum intentans. Regibus et Principibus leges instituit; Ecclesiae Christi Sacerdotibus Catholicam fidei regulam tradidit; (b) Officia et gradus cunctorum ordinum exposuit, sacrorum iura ostendit ciuibus, et cunctis domesticis fidei populis disciplinam Christianae religionis insinuauit. Ad vltimum vero, cum omnia haec essent ab vniuersis approbata, alter Moyses atque nostris temporibus legislator, ore prophetico prosecutus est dicens; *Cum in his traditionibus permanseritis puro corde, in praesente vita pace fruemini et bonis, et in aeterna gloria congratulabimini laude perpetua; cum autem haec praecepta dereliqueritis, apprehendent vos mira mala, et cadet gens Gothorum fame et gladio inimicorum et peste. Cum autem conuersi ad Dominum Deum vestrum fueritis perquirentes ea, possidebit semen vestrum portas inimicorum suorum, et erit vobis gloria maior quam fuerit vnquam.* Post haec accepta benedictione valefacientes Sancto, omnes ad propria sunt reuersi.

haeresim Acephalorum profligat:

Romani Pontificis auctoritatem propugnat:

33. Beatus autem Isidorus Primas, per aliquot dies Toleti moram faciens, verbo sanctae praedicationis infatigabilis persistebat. Et licet plura monasteria seruis Dei construeret miro opere, dum esset Toleti, paruissima erat cella contentus. Inde regressus Hispalim, cum (c) fatigatum

(a) *Idem obseruat*, nihil tradi de Romano Pontifice in dicta Synodo Toletana 4. BOLLANDIANI.

(b) *Quaedam de his habentur can.* 39. *et* 40. BOLLANDIANI.

33. Genuinam narrationem de Isidori obitu a Redempto siue archidiacono illo, ad quem Isidori epistola extat, siue alio clerico conscriptam, cap. 6. protuli, et obseruationibus nonnullis illustraui. EDITOR.

(c) *Hinc transcribitur Redempti Clerici* (*quem Archidiaconum appellat S. Isidorus in epistola ipsi inscripta*) *de obitu S. Isidori relatio cum hoc exordio hic omisso*. Visum est mihi vt tuae Sanctitati breui exponerem, quomodo bonae recordationis Dominus meus Isidorus, Hispalensis Ecclesiae Metropolitanus Episcopus, poenitentiam acceperit, suamque confessionem erga Deum vel homines habuerit, vel quomodo de hoc seculo ad caelum migrauit, fideli praenotationis meae stylo tuae dilectioni notescerem. Quae res me primum compulit pro hac solicitudine, quam ex amo-

corpus aegritudine assidua animae natura subtiliter prouideret, (*a*) (licet in multorum admirationem larga eleemosynarum distributione semper fuerit vsus) tanta eleemosyna continuis diebus, per sex menses seu amplius, plusquam erat solitus, monachis, scholaribus, et pauperibus ab eo est erogata; vt ab oriente sole vsque ad vesperum, in distribuendo pauperibus substantiam multam, maneret occupatus. Post haec infirmitate aegritudinis fessus, dum febris in corpore conualesceret, et cibum eiiceret debilitatus stomachus, (vt suis exemplum relinqueret poenitendi) ad poenitentiam conualuit: (vt quod suis semper docuerat verbis, opere quoque palam cunctis expleret, et cum Apostolo diceret, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*. Conuocato itaque Clero, et omni populo, fecit se a discipulis suis ad ecclesiam lecto deferri), atque reuerendae vitae sanctum Ioannem Episcopum, et praeclarum virum Epartium Antistitem beatissimum (quos sibi vitae sanctitas vinculo amicitiarum annexuerat) iussit statim vt essent praesentes. Et dum a cellula sua ad ecclesiam Sancti Vincentii Martyris adduceretur, cuncta agmina Clericorum (scholarium, monachorum, sanctimonialium, quorum sanctus Confessor Doctor extiterat et sustentator) cunctarumque illius ciuitatis plebium, cum clamoribus et magno vlulatu, eum susceperunt; (rumpentes capillos capitis, barbas, facies, et vestes scindentes;) vt si ferreum possideret quispiam pectus, solueretur mox in lacrymas, et lamentum totus.

eleemosynas plurimas distribuit:

1. Cor. 11. 1.

aeger coram 2. Episcopis defertur in Ecclesiam S. Vincentii.

cum luctu omnium.

34. Et dum in praedicti Martyris ecclesia, iuxta altaris cancellum, in medio poneretur choro, mulierum turbas longius stare praecepit; vt in accipiendo ipse poenitentiam, virorum tantum, non mulierum, circa eum praesentia cerneretur. Et dum a praedictis suis Episcopis (qui cum ceteris, qui ad hoc triste, licet sanctum, conuenerant spectaculum, insolabilibus resoluebantur lamentis) in cinere (*b*) inuolueretur et cilicio, expandens manus suas ad caelum, ita exorsus est dicens: (*Tu Deus, qui nosti corda hominum, et publicano longe posito dum pectus percuteret, dimittere peccata dignatus es; qui Lazarum dormientem post resolutionem carnis die quarta de monumento resuscitare dignatus es, et Abrahae Patriarchae sinu recipere voluisti: suscipe hanc confessionem meam; et peccata, quae innumerabiliter contraxi, ab oculis differ tuis. Non reminiscaris mala, et iuuentutis delicta ne memineris*). *Tu Domine, non posuisti poenitentiam iustis, qui non peccauerunt tibi; sed mihi peccatori, qui peccaui*

preces ad Deum fundit:

re in eum offertis, vestrae caritati gratias agere: deinde quia vera supprimere nequeo, et quod de eo pauca de multis colligere potui, te orante dicere cogor. Dum finem suum, nescio qua sorte iam prospiceret, et fatigatum corpus *etc.* BOLLANDIANI.

(*a*) *Parenthesi inclusa sunt adiecta, vt hinc inde nonnulla alia. Quae ( ) inclusimus, velut ab auctore vitae originariam Relationem interpolante inserta.* BOLL.

(*b*) *In editis, ab* vno cilicium, *ab* altero super se mitti exposceret cineres. *Fuerunt autem hi duo Episcopi*, Ioannes Ilipae, *quae hodie* Peña-flor; *et* Epartius Italicae, *vulgo* Seuilla la Vieja; *ambo Concilio Toletano* 4. *subscripti*; *et post Metropolitam Hispalensem primi, secundum ordinem Sedium, apud Carolum a S. Martino in Geographia sacra enumeratarum*. BOLLAND.

super numerum arenae maris. Non inueniat in me hostis antiquus quod puniat. Tu scis, quia, postquam infelix ad onus istud potius quam ad honorem in hanc sanctam Ecclesiam indigne perueni, peccare numquam finiui; sed vt praue agerem, laboraui. Sed quia tu dixisti, in quacumque hora peccator se a viis suis converterit, omnes iniquitates suas traderes obliuioni, huius praecepti memor tui, clamo, vtique cum spe et fiducia, ad te, cuius caelum non sum dignus aspicere prae multitudine peccatorum, quae conuersantur in me. Adesto, et suscipe orationem meam, et mihi peccatori da veniam postulatam. Quod si caeli non sunt mundi in conspectu tuo, quanto magis ego homo, qui sibi iniquitates quasi aquas, et sumpsi claustra (a) peccati. His consummatis viuificum Corporis et Sanguinis Domini sacrificium, cum profundo gemitu cordis indignum se iudicans, ab ipsis suscepit **Pontificibus**.

peccatorum veniam poscit:

sacro viatico munitur:

35. Deinde eorumdem Episcoporum et quicumque de clero erant, cunctarumque plebium (per omnia nobis praebens humilitatis exemplum) veniam precabatur, dicens: *Deprecor vos, sanctissimi Domini mei Sacerdotes, sanctamque congregationem clericorum et populi, vt pro me infelice et pleno sorde peccati, vestra ad Dominum dirigatur oratio; vt qui meritis non sum dignus, merear, vestro saltem intercessu, obtinere impetrata clementia, meorum veniam delictorum. Dimittite mihi indigno, quod in vnumquemque vestrum commisi; si quem contempsi odio, si quem laesi irascendo (b).* (Vides virtutum exemplar, a quo omnium paterna solicitudine necessitas dependebat, dum magistrum sic conspicis a sibi subiectis veniam postulare; quia hoc gratiosius est simplici amore, quibus prodest offensos aliqua timere occasione. Imitari labora pro viribus ad tanti doctoris humilitatem sectandum: est enim summa humilitatis species subiicere se minori; et castus Dei timor siue sanctus, qui permanet in seculum seculi, est, se non elato corde praeferre alicui. Deinde beatus confessor subiecit:) *Dimittite, obsecro, nunc saltem, Domini mei, mihi instanter*

commendat se omnium precibus,

et veniam delictorum petit:

(a) *Ibidem*, vt colostra peccatum: *quod magis probarim. Est enim* colostrum *flos primi lactis: et sic continuata metaphora iungitur priori non absimili, qua se dicit Sanctus quasi aquas bibisse iniquitatem*. BOLLAND.

35. Bollandiani nonnullam suspicionem hoc loco iniiciunt, an ea, quae in narratione Redempti non reperiuntur, ab auctore huius vitae interpolata fuerint, an compendium aliquod tantum illius narrationis habeamus ita vt auctor vitae nihil ab se addiderit, aut interpolauerit. Sed de interpolatione auctoris vitae vix dubitandum: certe narratio Redempti in vetustissimis mss. codicibus asseruata pro genuina habenda est, et longe praeferenda huic alteri insertae in vita Isidori, multis aliunde commentis refertae. Dies obitus in narratione Redempti, vt a nobis cap. 6. edita fuit, ita designatur: *Sub die pridie nonas aprilis luna* XXII. *era* DCLXXIV. Diem obitus incidisse in feriam 4. hebdomadis paschalis, colligunt Bollandiani: sed potius tenendum, incidisse in feriam 5. Vide cap. 26. num. 5. EDITOR.

(b) *Haec animaduersio non habetur apud Redemptum; sicut etiam infra alia quaedam puncta: quae verosimiliter adiecta sunt ab auctore nostro, multa amplificatione vbique vso; nisi dicere quis malit ipsum Redemptum, abbreuiatum dumtaxat, a nobis haberi*. BOLLAND.

ter petenti; *imo et si quid deliqui*, *poenitenti*. Et dum omnes voce magna pro eo indulgentiam cum lacrymis postulassent (licet ab aliquibus obiiceretur, quod ille, qui sanctitatis fulgebat culmine, non peccatorum precibus, sed e conuerso illi eius iuuarentur obtentu, qui mentis et corporis integritate ab ineunte aetate se Domino consecrarat. Dumque vniuersi singulares viri virtutes narrant,) circumstantes iterum admonuit, dicens: *Sanctissimi Domini Episcopi*, *et omnes*, *qui adsunt*, *rogo et obsecro*, *vt caritatem inuicem vobis exhibeatis*, *non reddentes malum pro malo*, *nec velitis esse susurrones in populo*; *vt dilectionis vinculo connexi*, *non reperiat a vobis lupus rapax relictum quem auferat*. Dum igitur vnicuique debitorum vincula vel chirographa condonasset, (quae fere innumerabilia videbantur, quod etiam ad eximiae bonitatis eius excreuit indicium, coepit resumptis diuina virtute viribus, tam profusis caelestis pabuli insistere dapibus, tam copiosa diuini mysterii populis apponere fercula; atque diem, qua ad vitam nasceretur, qua cum Apostolo cupiebat dissolui et esse cum Christo, cunctis laetus insinuare; vt indubitanter asseras eum spiritu aeternis semper interfuisse conuiuiis: atque, quamuis graui correptus morbo, sed quo magis infirmatus, fortior et potens, verbo exemploque praedicare, tam constanter, tam prudenter, tam affluenter; vt ad caelestia festinans ipse, assistentes quoque festinare compellebat. His itaque gestis) residuam egenis et pauperibus mox dari iussit pecuniam. (Sed etiam hoc quam praecipue laudis illius clarificat titulum, quod dominicae pacis praeco latorque, ab omnibus studuit osculari, et pacem (accipere) quam ore praedicabat et moribus; dum eamdem osculo dato singulis circumstantibus imitator Auctoris reliquit, dicens) (*a*). *Si ex toto corde dimiseritis ea*, *quae in vos aduersa vel praua hactenus intuli*, *dimittit vobis Creator omnipotens omnia delicta vestra*, *ita vt sacri fontis vada*, *quam hodie deuotus populus est percepturus*, *sit vobis in remissionem peccatorum*: *et hoc osculum inter me et vos maneat in testimonium futurorum*. Completis his omnibus, ad cellulam reuersus est (*b*).

commendat mutuam caritatem:

Osculo omnes suscipit in signum caritatis.

(*a*) *Breuius apud Redemptum*: Interea se ab omnibus osculari studuit, dicens. BOLLAND.

(*b*) *Additur apud Redemptum*: Et post diem confessionis vel poenitentiae quartum, pastoralem iugiter curam et finem suum consummauit in pace, pridie Nonas Aprilis, Luna XIX. Aera DCLXXIV. *hoc est anno Christi 636. quando Pascha agebatur pridie kalendas Aprilis*: *adeo vt appareat hanc confessionem factam esse ipso Sabbato Sancto*: *quando celebrandus erat solennis catechumenorum baptismus*, *quod ipsum indicant verba immediate praegressa*: *et sic mortuus fuerit feria 4. Paschalis hebdomadae*. BOLL.

CAPVT X.

S. Isidori obitus, sepultura, epitaphium: varia evcomia.

Triduo vltimo ad ecclesiam duci voluit:

36. Aliis etiam continuis tribus diebus, similiter a clero et innumerabili plebium exercitu (qui quotidie numero augebatur, sancti Patris exitum sibi lamentabilem, caelesti autem curiae delectabilem, videre cupientes) similiter ad ecclesiam ducebatur, et sanctae praedicationis verba sitientibus infundebat, et reuertentem a nuptiis Dominum gaudens excipere gestiebat, quasi optata lampade obuiam Christo et caelesti curiae inuitanti ad tam celebre epithalamium procedens; Episcoporum, Clericorum, Principum et populorum caterua vallatus. Post diem autem confessionis vel poenitentiae quartum, in ecclesia stans, peracto sermone ad populum, expandens manus ad caelum ac benedicens omnibus, Deo sibi hactenus traditum gregem commendans, sanctum Domino tradidit spiritum; nobis sui corporis pretiosissimam margaritam, digna veneratione amplectendam, relinquens. Pontificis autem animam, a corporis theca resolutam, populi vt cernunt, emittunt voces et vlulatus ad caelum, tanti Patris decessum amarissimis singultibus plangentes. Inundat ciuitas Hispalensis fletibus; Episcopi Pastorem, Principes Praeceptorem, Clerici Doctorem, monachi et moniales Rectorem et Sustentatorem, pauperes Patrem et Defensorem, vultu lugubri cordis amaritudinem praetendentes, insolabiliter plangebant. Non multo post luctus conuertitur in gaudium, amaritudo in dulcedinem, vox plangentium in laudem, desperatio in consolationem, eo quod Sanctus non fuerit passus adeo eos diu tristari. Nam de corpore eius tanta effluxit fragantia, omnium aromatum vincens odorem, vt omnes, qui aderant, caelesti viderentur perfrui beatitudine. Diuersarum aegritudinum conuenerunt infirmi, qui non solum sancti Corporis tactu, verum etiam solo odoratu, pristinae redduntur sospitati. Ad tam insignia singularis viri meritorum dona vberius cumulanda, ac cumulatius exaggeranda, quadragenarius accedit annorum numerus, multiplici sacramento dicatus; quorum in spatio functus ac defunctus, Dei in se plenissime inhabitante et cooperante gratia euidenter ostenderet, quod perfectionis sibi culmen mystici sacramentum numeri consignaret. Aduertat, dilectissimi fratres, caritatis vestrae intuitus, attendat quantus fuerit in Sanctis, quam admirabilis, quam laudabilis, quam magnificus, quamque gloriosus iste Sanctus. Alius namque Sanctorum caecos illuminat, alius leprosos mundat, alius mutis organa soluit, alius surdis auditum restituit, alius claudo gressum firmat, alius defunctum cadauer ad vitam reuocat, alius a tactu haustuque lethifero conseruat illaesos, alius quouis morbo sanat attritos: vnicuique enim, sicut ait Apostolus, datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alii gratia sanitatum in vno spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii gratia linguarum,

ac data aliis benedictione moritur,

omnium luctu mox verso in gaudium propter miracula:

excellit donis, per varios Sanctos distributis,

1. Cor. 12. 7.

alii interpretatio sermonum: haec autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus: cuius dono, cuius munere, cuius gratia, cuius largitate, cuius instinctu, cuius inspiratione repletus electus Dei Confessor Isidorus his omnibus gratiarum muneribus, his charismatum donis ita refulsit ad plenum, vt cum haec enumerando Apostolus describeret, in Isidorum mentis conspectum direxisse videretur; in quem cunctorum praecedentium dona iustorum confluerent, et a quo in sequentes deriuata decrescerent. eisque repletur:

37. Dormiuit autem B. Isidorus (*a*) Aera DCLX. anno ab incarnatione Domini DCXXII., sana doctrina sanoque consilio praestantior cunctis, et copiosus operibus caritatis dierum bonorum senior: non caligauerunt eius oculi, et dentes eius non sunt moti de loco suo. Denique, vt Sancti corpus cum honore debito sepeliretur, omnium fuit vna voluntas, eadem vota, idemque desiderium. Et quia sanctissimus Doctor Leander, antequam migraret ex corpore, fratrem suum hunc beatissimum iuxta se sepeliri expetierat; et gloriosa Virgo Florentina, eorum soror, idem de se summo exoptauerat desiderio, sepulcrum sanctissimi corporis Isidori medium honorifice locauerunt; S. Leandri et S. Florentinae sepulcro illud hinc inde iungentes, auroque et argento plurimo caelati operis decorantes. Interea plures fuere diuino illuminati dono, qui viderunt Sancti animam in sublime ab Angelorum multitudine, in voce laudis et iubilationis, deferri; et Christum Dei filium, cum innumerabili Sanctorum caterua, obuiam ei procedentem. Quidam etiam, cuius vitae continentia satis imitabilis videbatur, qui eumdem Confessorem super omnia diligebat, cum casu emergente tristitia nimia consolari renuens anxiaretur, se raptum in extasi testabatur, atque hunc egregium Pastorem inter Innocentium turbas, quos Herodes pro Christi nomine trucidauit cum martyrii palma, virginitatis aureola, confessionis corona, primatum tenere se vidisse fatebatur, dicentem sibi, quia paratus sum, omnibus pro me Christi auxilium implorantibus ferre subsidium. Qua visione laetus semper et hilaris videbatur; sed tamen quodammodo anxius semper, pro Patris suspirans praesentia. Sed perfectissimi viri quid miracula notem, quid virtutes magnificem, quid scientiam praedicem, quid doctrinam commendem, quid mores extollam? nam in Apostolico viro, imo post Apostolos Christi Apostolo, virtutum consonantiam quid quaeras? cum in eo prudentiam Noe, fortitudinem Abrahae, temperantiam Isaac, iustitiam Iacob, patientiam Iob euidenti ratione conspicias. Vnde in Isidoro scientiae laudes eminentiam? cum in eo Moysi et Eliae mireris praesentiam? Quid doctrinae praeferas gratiam? in quo doctoris gentium veritatem exuberare, disciplinam spiritu feruere, zelum scientiam abundare repe-

inter S. Leandrum et S. Florentinam sepulti anima in caelum gloriose videtur portari: ipse cum praecipuis Sanctis confertur.

(*a*) *Supra ex Redempto retulimus* aeram DCLXXIV. *et annum Christi 636. qui annus mox e regno Cintilani confirmatur*. BOLLAND.

37. Longe aberrat hic auctor a vero anno emortuali Isidori. In Bollandianorum nota corrigo mendum *eram* DLXXIV., quod erat, et repono *eram* DCLXXIV. Pro *zelum scientiam* fortasse legendum *zelum scientia*. EDITOR.

ries? Quid morum glorifices claritatem? in quo Stephani tormenta, ceterorumque Christi sequacium cernes principare constantiam.

38. Sed quia in his non est supersedendum ad praesens, ne protracta lectio fastidium generet audienti, ad propositum redeamus. Fuere interea Clerici et scholares peritissimi quam plures in versibus et carminibus, agnoscentes Doctorem, de accepto ab eo munere pii Patris magnalia extollentes; inter quos honor Cleri B. Illefonsus, Archipraesul Toletanus inclytae sanctitatis, qui de pectore magistri doctrinae latices hauserat purissimos, ad Magistri decorem in parte Ecclesiae, qua sancti Doctores quiescebant, eorum gesta miro fecit opere depingi, et in cruce argentea, quae Sanctorum superiacebat monumentis, hoc carmen (*a*) signauit.

Epitaphium a S. Ildefonso positum.

39 *Crux haec alma gerit geminorum corpora fratrum,*
Leandri, Isidori, pariumque ex ordine vatum.
Tertia Florentina soror, deuota perennis,
O quam composita consors! hic digna quiescit:
Isidorus medius disiungit membra duorum.
Hi quales fuerint, libris inquirito, lector:
Cognosces et, eos bene cuncta fuisse locutos,
Spe certos, plenosque fide, super omnia caros.
Dogmatibus cernas horum creuisse fideles,
Ac reddi Domino quod impia iura tenebant.
Vtque viros credas sublimes viuere semper,
Aspiciens sursum pictos contende videre.

Item aliud,

In laudem Ecclesiae, Christo Regi gloriae
Concinamus iugiter:
Et Virginis vnico, carmine Dauidico,
Canamus solenniter.
Gloriam Isidori, meritorum memori
Voce sonent cantici:
Crescat laudum cumulus, gratuletur populus,
Et chori Angelici:
Nostris in temporibus praefulgens hic moribus,
In verbis Dominicis:

39. Epitaphium, *Crux haec alma gerit etc.*, quod a S. Ildefonso compositum dicitur, cap. 7. e veteribus membranis correctum, illustratumque fuit. In altero epitaphio, quod seculi XII., aut sequentis videtur, v. 12. fortasse legendum *Erroris haereticis*; hoc est, expulit haereticis, vel ab haereticis labem erroris. Sane rhythmus exigit *haereticis*, quod *dominicis* concinit. Versu 43. *De fide catholica carmina mirifica* non satis intelligitur, quaenam sint haec carmina. De carminibus nonnullis, quae aliquo pacto Isidoro ascribi possunt, vide Isidoriana cap. 81. Obseruandum etiam ex cap. 71. num. 7., verba huius epitaphii v. 49. seq. *Vt sincere credidit, sincere sic edidit - Formam poenitudinis*, intelligi posse de Lamento poenitentiae, vel de Exhortatione poenitentiae. EDITOR.

(*a*) *Hoc carmen edidit ad* 21. *Dec. Tamaius Salazar*. BOLLANDIANI.

Fidus fidem extulit, fide labem expulit
Erroris haeretici. Laudatur eius doctrina
Natus de Carthagine, nihil ab origine
Puerile sapiens,
Per fines Hispaniae fontem sapientiae fudit,
Mira faciens.
Hispali dum praefuit Primas, legem docuit,
Hispanus Hispaniam;
In doctrina praemicans, Crucifixum praedicans,
Fugans (a) idolatriam:
Stemmate praenobilis, perstitit immobilis,
In Dei magnalibus;
Affectans caelestium gaudiorum praemium,
Spretis temporalibus. sincera fides
Per fulgorem operum, exemplar fructiferum
Sese Clero tribuit:
Nil a certo varians, totus caelis inhians,
Vitia perdomuit;
Romanorum dogmata cosmi hic per climata,
Reparauit largius;
Hesperus Hesperiam, Lucifer Ecclesiam,
Decorauit clarius.
Orthodoxus Arium, dirum aduersarium,
Rationis calculo
Contudit hic malleus; cessit hostis felleus,
Victus in propatulo.
Iberi deuotio Cleri, pleno gaudio,
Colat patrem patriae,
Contemplando dogmata cosmi laudent climata,
Doctorem Ecclesiae.
Decus Archipraesulum, Sacerdotum speculum,
Scripsit, docte modulans, scriptio librorum:
De fide Catholica carmina mirifica,
Libros libris cumulans.
(b) Mahometi caecitas, perdens gentes perditas,
Illius miracula
Nequiens refellere, moesta fuit cedere,
Viro sine macula.
Vt sincere credidit, sincere sic edidit,
Formam poenitudinis;
In discendis perspicax, in exemplis efficax,

(a) Idolatriam *pro* Idololatria *passim medii aeui scriptores habent.* BOLL.

(b) *Reiecimus supra aliquorum sensum de Mahometis in Hispaniam aduentu: quem dum huius epitaphii auctor recepit vt indubitatum, satis indicat longe iuniorem se esse S. Ildefonso, cui primum epitaphium tribuitur.* BOLLAND.

Doctor multitudinis,
Quis ad plenum promere posset vel praescribere
De gestorum titulis?

Inuocatur a poeta cum fratribus.

Lingua non sufficeret, dextera deficeret,
In scribendis singulis.
Exoremus igitur hunc, de cuius creditur
Sanctitate firmiter;
Hostis ab insidiis vt nos et a vitiis
Defendat perenniter.
O depressor criminum, tua nobis Dominum
Prece reconcilies:
In spe nos confoueas, noxia submoueas,
Sordes cunctas expies;
Quem tecum excolimus, fratris tui poscimus
Leandri suffragia,
Preces nostras audiat, audiens suscipiat,
Aeterna memoria:
Doctoris Fulgentii horum fratrum socii,
Recordari volumus;
Quem per vitae meritum, salutis solicitum
Esse nostrae, quaesumus.
Virginem egregiam Florentinam sociam,
Cum fratribus petimus,
Vt adiutrix veniat, et offensas leniat,
In quas nos cecidimus;
Et leniri Dominus velit nihilominus,
Amen Clerus concinat.
Interuentu Virginis, labe mundet criminis,
Quos peccatum inquinat.
Pro nobis tam celebris Virgo, pulsis tenebris.
Vitiorum, aduocet.
Vt qui regit omnia miranda potentia,
Nos in caelis collocet. Amen.

mors sancta,

40. Obiit Beatus Confessor (*a*) sub die nonarum Aprilis, temporibus Christianissimi (*b*) Cintillani Hispaniae Regis, et Heraclii (*c*) Imperatoris Romanorum, illius videlicet Heraclii, qui Crucem Dominicam, quam impius Rex Cosdroe asportauerat loco suo, Hierosolymis restituit atque exaltauit. Testamentum nullum concludit; quia licet facultatibus abundans in Christo, tamen cum pauper spiritu esset, omnia, quae pos-

40. Pro *testamentum nullum concludit* praestaret legere *testamentum nullum condidit*. De commento duarum lucernarum fere perpetim ardentium confer Isidoriana cap. 25. EDITOR.

(*a*) *Imo* pridie Nonarum. BOLL.

(*b*) Cintila, *seu* Cintilanus *regnauit annos tres, menses octo, ab anno 636. vsque* 640. BOLLANDIANI.

(*c*) Heraclius *imperauit ab anno* 610. *vsque ad annum* 641. BOLLAND.

sidebat, priusquam de mundo migraret, distribuit pauperibus et egenis. Sed hoc quoque veram cunctorum erga Patrem notauit dilectionem, quod duas lucernas fere perpetim ardentes, et pene inextinguibiles, quae ab eodem naturali arte factae feruntur, vnam ad caput, et vnam ad pedes, in locis abditis posuerunt, vnde corpus sanctissimum quasi continuo lumine frueretur.

lucernae ad sepulchrum.

41. Interea, fratres carissimi, dignum est, vt hunc sanctissimum Doctorem laudibus, et praeconiis veneretur omnis ecclesia; sed maxime Hispaniarum, quae specialius prae ceteris saluberrima eius refulsit doctrina. Quis enim extollat virum in infantia omni laude venerandum, in pueritia omnium veneratione laudandum, in adolescentia tot virtutibus plenum, in iuuentute tanta bonitate conspicuum, in Episcopatu tot miraculis clarissimum, in senectute tam laudabili praedicatione perfunctum, in senio tam imitabili exitu perornatum, atque in fine tam mirifico transitu glorificatum? Quis hunc non praedicet aeterni Regis conspectibus acceptissimum, qui vita, et moribus praesulatus officium, virtutibus famam, signis gratiam, profectibus disciplinam, scientiam laudibus, dies incrementis, et finem tanta gloria decorauit? Nimirum cum adhuc vir beatissimus corporeae molis taedio grauaretur, et sitiens ad fontem viuum spiritus, nil in caelo, nil in terra praeter ipsum desideraret; quantus in oculis diuinae Maiestatis fuerit, quam Deo carus, quam Angelis acceptus, quam amabilis hominibus, quam miraculis clarus, quam virtutibus splendidus, quam signis magnificus, quam glorifica laude dignus, quanta meritorum apud Deum largitate munificus, quanta apud homines munerum magnificentia conspicuus, in exanimi corporis rediuiua omnibusque stupenda seculis virtutum gratia orbis expertus est vniuersus. Quantum enim, qualemque transeuntium genitrix altrixque terra, nihil tamen terrenum, nihil caducum sapientem, Isidorum produxerit, fouerit, tenuerit, imo vt expressius loquar, mente et operatione iugiter in caelis inhaerentem detinuerit, ipsum testatur caelum, sensit terra, aer exclamat, aquarum probat vtilitas, sanitates produnt, dum ad diuini nutus imperia Isidori semper placata meritis, et precibus prompta, pie petentium votis et obsequiis fauent, et commoditatibus obsequuntur ad eruditionem ecclesiae, et laudem Iesu Christi Domini nostri, qui viuit et regnat in secula seculorum. Amen.

Anacephalaeosis virtutum.

CAPVT XI.

(a) *Abbreuiatio Braulii Caesaraugustani Episcopi, de vita Sancti Isidori, Hispaniarum Doctoris.*

* alias *Episcopus*

Fuit Latinis, Graecis et Hebraicis eruditus,

et eloquentia clarus,

42. Isidorus vir egregius (natione Carthaginensis, a patre Seueriano nobilissimo eiusdem patriae Duce genitus) Hispalensis Ecclesiae * Archipraesul, (Hispaniae Primas, sanctissimis Episcopis et Confessoribus Leandro et Fulgentio, ac Sanctissimae Florentinae Virgini Praepositae Virginum, extitit germanus), et Sancto Leandro successor sanctissimus. (Vir iste beatissimus, a pueritia studiis literarum traditus, Latinis, Graecis et Hebraicis literis instructus, omnium locutionis genere formatus, in triuii eruditione conspicuus, in quadriuii inuestigatione perfectus, diuinis et humanis legibus ad plenum eruditus; suauis eloquio, ingenio praestantissimus, vita quoque atque doctrina fuit clarissimus, et merito a cunctis Hispaniarum Doctor nominatus. Sic namque de virtute in virtutem proficiens, refulsit Doctor eximius, vt secundum qualitatem sermonis omnibus, videlicet Latinis, Graecis et Hebraeis, sapientibus ac minus intelligentibus, in eruditione existeret aptus atque incomparabili eloquentia strenuus. Nam tantae iucunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit, vt vbertas admiranda dicendi ex eo in stuporem verteret audientes:

(a) *Extat haec S. Braulionis narratio ante opera S. Isidori, et appellatur* Praenotatio librorum *eius, apud Tamaium Salazar ad hunc diem, et alios, sed nusquam illa extat tam laxe deducta, quam hic; vt non videatur* Abbreuiatio *dicenda, sed* paraphrastica elucidatio; *sicut supra etiam in Redempti Clerici recensione de obitu Isidori obseruauimus; et vncis similiter () includimus, quae videntur interpolando adiecta. Nam totum hoc principium ita breuiter complexus est Braulio*: Isidorus vir egregius, Hispalensis Ecclesiae Episcopus, Leandri Episcopi successor et germanus, floruit a tempore Mauritii Imperatoris et Recaredi Regis: in quo quiddam sibi antiquitas vindicauit, imo nostrum tempus antiquitatis in eo scientiam sibi imaginauit: vir in omni locutionis genere formatus, vt imperito doctoque secundum qualitatem sermonis existeret aptus, congrua vero opportunitate loci incomparabili eloquentia clarus. BOLLAND.

42. *Abbreuiatio* Braulii de vita Sancti Isidori non hoc nomine appellatur, quasi Braulius vberiorem aliam narrationem conscripserit, sed quia praenotatio Braulii est quoddam veluti compendium vitae S. Isidori. Alioquin verum est, praenotationem, quae hoc loco inseritur, genuina longe vberiorem esse, et vel ab auctore vitae, vel ab alio interpolatam. Hoc num. 42. quaedam immiscentur ex Isidori elogio ab Ildefonso adornato, quod cap. 5. ad vetera exemplaria recognitum produxi, vbi num.7., et seq. explicui verba Ildefonsi, *Nam tantae iucunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit, vt vbertas admiranda dicendi ex eo in stuporem verteret audientes, ex quo audita bis qui audisset, non nisi repetita saepius commendaret.* Auctor vitae, vel praenotationis vberioris aliter legit, vel intellexit Ildefonsum: innuit enim, eum, qui Isidorum audierat, saepius memoriae commendasse, quod audierat, etiam si non repeteretur. EDITOR.

tes; quod audita, is qui audisset, non repetita saepius memoriae commendaret).

43. Iam vero quantus sapientia fuerit, ex eius diuersis studiis et elaboratis opusculis perfacile prudens intelligere poterit. Denique de his, quae ad nostram notitiam venerunt, ista commemoraui. Edidit libros differentiarum duos, in quibus subtili discretione ea, quae confuse vsu proferuntur, sensu discreuit. Prooemiorum librum vnum, in quo quid quisque liber sanctae contineat Scripturae, breui subnotatione distinxit. De ortu et obitu patrum librum vnum, in quo gesta, dignitatem quoque et mortem eorum, atque sepulturam sententiali breuitate subnotauit. Ad germanum suum Fulgentium Episcopum, Officiorum libros duos, in quibus origines officiorum, cur vnumquodque in ecclesia Dei agatur, interprete stylo, non sine maiorum auctoritate, elicuit. Synonymorum libros duos, quibus ad consolationem animae, et ad spem percipiendae veniae, intercedente rationis ordine, exhortationem erexit. De natura rerum ad Sisebutum Regem, librum vnum, in quo, tam de ecclesiasticorum Doctorum, quam etiam de philosophorum indagine, obscura quaedam de elementis absoluit. De numeris librum vnum, in quo arithmeticam propter numeros Ecclesiasticis in Scripturis insertos, tetigit disciplinam. De nominibus Legis et Euangeliorum librum vnum, in quo ostendit quid memoratae personae mysterialiter significent. De haereticis et haeresibus librum vnum, in quo maiorum secutus exempla, breuitate qua potuit, diffusa collegit. Sententiarum libros tres, quos floribus Papae Gregorii ex libris moralibus decorauit. Chronicorum a principio mundi vsque ad tempus suum librum vnum, nimia breuitate collegit. Contra Iudaeos, postulante Florentina germana sua Praeposita Virginum, libros duos, in quibus omnia, quae fides Catholica credit, et Legis et Prophetarum testimoniis approbauit. (De (*a*) Natiuitate Christi sempiterna ex Patre, et temporali ex Matre, ex Isaiae testimoniis, librum vnum. Moralium libros, B. Gregorii Papae rogatu, compendiose adbreuiauit: Cantica canticorum secunda expositione elucidauit). De viris illustribus librum vnum. Deinde nos istos suggessimus; Religiosorum regulae librum vnum, quem pro patriae vsu, et regularium viribus decentissime temperauit: de origine Gothorum et Regno Sueuorum et Wandalorum historiae librum

edidit libros 2. Differentiarum, Prooemiorum, 1. de obitu Patrum, 2. Officiorum, 2. Synonymorum, 1. de Natura rerum, 1. de Numeris, 1. de Nominibus, 1. de Haeresibus, 3. Sententiarum, 1. Chronicorum, lib. 2. contra Iudaeos. moralia S. Gregorii contracta, in Cantica Cantic. De Viris illustribus. Regula monachorum.

43. De libris Isidori quum vberrime in Isidorianis egerim, solum nunc aduertendum, librum, qui ab interpolatore enunciatur, *De natiuitate Christi sempiterna ex Patre, et temporali ex Matre, ex Isaiae testimoniis*, diuersum non esse a libro primo contra Iudaeos. Opera dubia sunt, aut non extant *Compendium librorum Moralium S. Gregorii*, *Cantica canticorum secunda*, vel *foecunda expositione elucidata*, *bibliotheca compilata*, seu biblia in ordinem digesta, *quarta psalterii translatio*, *psalterii, et quatuor euangeliorum expositio*, *canonici*, *et ciuilis iuris permaxima instrumenta*. Quod in hac vberiori praenotatione dicitur, *De viris illustribus librum vnum. Deinde nos istos suggessimus*, reformandum est ad sinceram praenotationem Braulionis, *De viris illustribus librum vnum cui nos ista subiunximus*. EDITOR.

(*a*) *Huius opusculi et duorum sequentium non fit mentio in iam citatis editis*. BOLLAND.

lib. 1. de Gothis, Sueuis Wandalis, lib. 2. Quaestionum, lib. 20. Etymologiarum,

vnum: Quaestionum libros duos; quos qui legerit, veterum tractatuum supellectilem recognoscit. (Bibliothecam compilauit (*a*) quartam Psalterii translationem edidit: super libros Moysi, et Psalterium, et quatuor euangelia expositionem non minimo insudauit studio: in canonico quoque et ciuili iure permaxima composuit instrumenta). Etymologiarum etiam codicem nimiae magnitudinis, distinctum ab eo titulis non libris, quem quia rogatu meo fecit, quamuis imperfectum reliquerit, tamen in viginti libros diuisi; quod opus omnimodae Philosophiae conueniens quisquis crebra visitatione perlegerit, non ignotus diuinarum humanarumque rerum merito erit. Ibi recluditur diuersarum artium elegantia, et quaecumque fere sciri debent, restricte colliguntur.

et alios libros:

Sunt et alii sancti viri multi libri et in Ecclesia Dei multo cum ornamento inscripti, quibus eam liquide praemuniuit; quem Deus, post tot defectus Hispaniae, nouissimis temporibus suscitauit; credo (*b*) ad restaurandam antiquorum sapientiam, quae prae nimia antiquitate fere in humanis mentibus defecerat; ne diutius ignorantia aut rusticitate veterasceret populus Christianus.

quibus omni hominum statui prodest:

Temporum igitur series, et seculi aetates nescienti populo aperuit, sacrorum iura ostendit, Sacerdotibus ecclesiastica officia et gradus cunctorum ordinum exposuit, Regibus et Principibus leges instituit, iudicibus auaritiam interdixit, ciuibus et cunctis domesticis fidei populis disciplinam Christianae religionis insinuauit, spurcitiam Arianae haeresis a tota Hispania gladiis verbi Dei persequendo eliminauit, malignam Acephalitarum haeresim confudit, ac destruxit:

et haeresim profligat.

Gregorio namque praefatae haeresis antistite superato, et Sanctorum testimoniis, Scripturarumque auctoritate conuicto, docuit duas in Christo esse naturas, diuinam scilicet et humanam. Ad vltimum vero sedium, locorum, regionum, omnium diuinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas, et quaeque obscura atque ab humanis mentibus fere iam remota, scribendo patefecit. Tanta debriatione scientiarum claruit praeditus, vt non solum nostris temporibus, verum etiam a tempore Apostolorum vel ante, primo homine et Salomone exceptis, in scientiarum varietate, vt credimus, ne-

(*a*) *Aliquot sequentium non meminerunt libri editi*. BOLLAND.

(*b*) *In editis*. Ad restauranda antiquorum monumenta . . . quasi quamdam opposuit destinam, *id est* fulcrum *seu* columnam *vti ea voce vtuntur SS. Augustinus, Fulgentius, Beda cum Arnobio*: *quae porro sequuntur, breuius et neruosius sic habentur in editis*: Cui non immerito istud Philosophicum a nobis aptatur, Nos, inquit, in nostra vrbe peregrinantes errantesque tamquam hospites, tui libri domum reduxerunt. Tu aetatem patriae; tu descriptiones temporum; tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam publicamque disciplinam; tu sedium regionum, locorum; tu omnium diuinarum humanarumque rerum genera, officia, causas aperuisti. Quo vero flumine eloquentiae et quot iaculis diuinarum Scripturarum seu Patrum testimoniis Acephalitarum haeresim confoderit, Synodalia gesta coram eo Hispali acta declarant, in quibus contra Gregorium, praefatae haeresis Antistitem, eam asseruit veritatem. Obiit temporibus Heraclii Imperatoris et Christianissimi Chintilani Regis, sana doctrina praestantior cunctis, et copiosior operibus caritatis. BOLLAND.

mo extitit illi primus. Floruit temporibus (a) Recaredi, Liubani, Witterichi, Gundemari, Sisebuti, Suintiliani, et Sisinandi Regum, quos ipse ab insania Ariana eruit, et in fide Catholica confirmauit.

Virtus et doctrina eius laudatur.

44. Fuit praeterea spiritu prophetiae clarus, in eleemosynis largus, hospitalitate praecipuus, corde seuerus, in sententia verax, in iudicio iustus, in praedicatione assiduus, in exhortatione laetus, in lucrandis Deo animabus studiosus, in expositione Scripturarum cautus, in consilio prouidus, in habitu humilis, in mensa sobrius, in oratione deuotus, honestate praeclarus, semper pro ecclesia ac veritatis defensione mori pronus, et omni bonitate conspicuus. Praeterea pater extit Clericorum, doctor et sustentator monachorum, ac monialium, consolator moerentium, tutamen pupillorum ac viduarum, leuamen oppressorum, defensor ciuium, attritor superborum, persecutor et malleus haereticorum; et quid plura? speculum bonorum omnium factus est mundo, et ideo iam sine fine regnat cum Christo. Quo vero flumine eloquentiae, et quibus iaculis diuinarum Scripturarum seu Patrum testimoniis omnium nefarias haereses destruxerit et eneruauerit, synodalia gesta coram eo Hispali, vel Toleti acta declarant: in quibus et Romano Pontifici a fidelibus, loco beati Petri Apostoli substituto, debere obediri; et vni Deo in Trinitate Personarum seruiri, clarissimis Scripturarum testimoniis approbauit. Obiit temporibus Heraclii Imperatoris et Christianissimi Suintillani Hispaniae Regis, illius videlicet Heraclii, qui crucem Dominicam, quam impius Rex Cosdroe asportauerat, loco suo Hierosolymis restituit atque exaltauit. Dormiuit autem B. Isidorus cum Patribus suis aera DCLX., sana doctrina sanoque consilio praestantior cunctis, et copiosus operibus caritatis, ac diuersis refulgens miraculorum signis; in quo quaedam sibi antiquitas vindicauit, imo nostrum tempus antiquitatis in eo scientiam et miracula imaginauit: cui quasi quadam apposita laude non immerito illud philosophicum a nobis aptatur; *Nos, inquit, in nostra vrbe extraneorum more tamquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt, vt possimus aliquando, qui et vbi essemus, agnoscere*. Tenuit Episcopatum quadraginta annis, et sepultus est in senectute bona, Angelorum sociatus choris. Afficitur taedio et moeroris inundatione ciuitas Hispalensis, dum tanto Patre orbata in sortem voracissimi deducitur praedonis. Interea, fratres carissimi, dignum est, vt hunc sanctissimum Confessorem Isidorum omnis laudibus attollat Ecclesia, sed maxime Hispaniarum, quae prae ceteris specialius eius saluberrima refulsit doctrina. Nam sicut Gregorius Doctor Romae successit Petro, ita B. Isidorus in Hispaniarum partibus doctrina Iacobo successit Apostolo. Semina namque vitae aeternae, quae

Tempus mortis, et mortui claritas,

(a) *Regnarunt hi septem ab anno* 536. *vsque ad annum* 636. BOLLAND.

44. Multa hac deducta sunt ex continuatione Chronici Isidoriani Gothorum, quae S. Ildefonso ascribitur, vt patet ex Isidorianis cap. 12. Repetitur etiam hoc num., vti supra num. 37., pro obitus anno era DCLX. pro DCLXXIV. Quae de S. Gregorio, et S. Iacobo apostolo adduntur, etiam in prologo vitae commemorantur. EDITOR.

beatissimus Iacobus seminauit, hic beatissimus Isidorus verbo praedicationis, quasi vnus ex quatuor Paradisi fluminibus, sufficienter irrigauit, atque vniuersam Hispaniam, tam exemplo boni operis quam fama sanctitatis, velut splendidissimus solis radius illuminauit. Igitur hunc sanctissimum Confessorem attentius exoremus, quatenus pro nobis miseris peccatoribus, qui adhuc in periculis huius vitae constituti sumus, apud Deum intercessor assistat assiduus; vt qui eius sacram doctrinam pio amore amplectimur, in praesenti ab instantibus periculis eruamur, et post hanc vitam ad societatem electorum Dei sacris eius intercessionibus peruenire mereamur. Amen.

Eius intercessio apud Deum petenda.

APPENDIX III.

HISTORIA TRANSLATIONIS CORPORIS S. ISIDORI.

Ex eodem ms. Toletano.

PROLOGVS.

Quae digne plures non valent inuestigare, sed nullus quidem inuenire, sapientiae secreta supernae, in tanta profunditatis excellentia, dum ad sui desideria corda inuestigando dilatant, hoc quod inuestigant, non inueniendo mentis acie angustant. Mire quippe ratio tradidit superni consilii, hoc quod desuper non iniuste disponitur ab ipsa sapientia immortali, a nobis adhuc mortalibus iure ignorari; quia dispositio diuina in suae sublimitatis omnipotentia, quamuis nulla circumscribi valeat mentis prudentia; tamen quibus ex nihilo contulit esse, suae cuncta subesse praesentat legibus iustitiae, dum supplicio reprobos humiliat, et Sanctos gloria sublimat. Quorum quidem patrocinia Catholicae Ecclesiae adsunt praeclara, dum eorum meritis protecti fideles, etiam quas incolunt vrbes frequentibus habent miraculis celebres. Ex quibus Legionensis ciuitas, a priscis temporibus Hispaniensium dilecta Regibus, quia erat regali fide nobilis et famosa, praecipuum Confessorem Isidorum gloriatur se venerari Patronum: cuius doctrinae radiis Ecclesia fulget vniuersalis; qui sanctitatis ac honestatis speculum, fama viuit et meritis, per ipsum mundi spatium. Quae cum sit Sacerdotalis et Regia, digna etiam est dignissimi Confessoris Christi, Hispaniarum Doctoris Isidori, cum regio apparatu, regia in aula, mirificum corpus excipere, venerari, et quodam iuris dono possidere. Quem Hispalis ipsa, cui viuens in corpore praefuit, in qua

ad Legionensem vrbem

delatum est corpus S. Isidori.

1. Antiquiora Acta translationis in Isidorianis cap. 8., et 9. legi possunt. Haec hiatoria ex illis Actis composita est, multis additis aut ex traditione, aut ex aliis monumentis, quae ad nos non peruenerunt. Auctorem huius historiae vix seculo XIII. antiquiorem credam: non enim maiorem antiquitatem indicant haec eius verba in Prologo; *Ex quibus Legionensis ciuitas a priscis temporibus Hispaniensium dilecta regibus, quia erat regali fide nobilis, et famosa etc.* et n. 14. fit mentio reliquiarum B. Thomae Cantuariensis, qui obiit anno 1170. EDIT.

etiam Paganorum supersedente saeuitia multis defunctus temporibus latuit, vel occultum tenere nequiuit. Quo itaque ordine, quo tempore quibus personis hoc donum publicum, hoc patriae praesidium in Legionensem sit translatum vrbem a praedicta Hispali, quae eiusdem viri Apostolici doctrina exstiterat felix et gloriosa, Hispaliensiumque prima Sedes fulgebat Metropolitana, a qua nomen traxit Hispania, ab Hispano Rege vrbs populata, stylo tradere fideli nos inuitat tanti veneratio Confessoris.

cuius rei gestae series indicatur.

CAPVT I.

Maxima Hispaniae pars a Saracenis occupata: praecipua paulatim recuperata.

2. REgente S. Gregorio Papa feliciter Ecclesiam Dei, et Recaredo Christianissimo Rege regnum Gothorum in Hispaniis nobiliter gubernante, sub imperatore Heraclio, qui crucem Dominicam, quam impius Rex Cosdroes asportauerat, Hierusalem restituit, inualescente fere in toto orbe Arianorum vesania, doctor Hispaniarum Isidorus, Hispalensis Archipraesul, sidus clarissimum in tenebris, fidelibus splenduit; qui Gothorum gentem in fide Catholica confirmauit, et ab Hispanis haeresim Arianorum et Acephalitarum funditus eliminauit, Regibus Gothicas leges instituit, Ecclesiae Christi Sacerdotibus ecclesiasticam regulam tradidit, et ore prophetico protestatus est dicens: *Cum in his traditionibus permanseritis puro corde, in praesenti vita pace fruemini et bonis, et in aeterna gloria coronabimini laude perpetua: cum autem haec praecepta dereliqueritis, apprehendent vos mira mala, et cadet gens Gothorum fame et gladio inimicorum, et peste. Cum autem conuersi ad Dominum fueritis, perquirentes ea, possidebit semen vestrum portas inimicorum suorum, et erit vobis gloria maior, quam fuerit vnquam*. Post transitum vero eius, Hispaniarum Reges et Sacerdotes, sancti Pastoris sequentes vestigia, salutaribus institutis pro viribus inhaerentes, commissum sibi gregem feliciter gubernabant, donec flagitiosus (*a*) Witiza Hispaniarum regnum infeliciter est adeptus. Qui cum esset probrosus moribus, etiam alios suis prauis actibus subesse coegit. Nam postposita omni religione diuina et sancti Doctoris Isidori spretis documentis, laxoque pudicitiae fraeno, ne aduersus eum pro tanto scelere sancta Ecclesia insurgeret, Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, atque omnibus altaris sacri ministris carnales vxores lasciuus Rex habere praecepit. Sed et Episcopi ceterique Ecclesiae Praelati spernebantur, sacrosanctae Ecclesiae clausis foribus sacramenta pro nihilo habebantur, sy-

Secundum S. Isidori vaticinium,

cum Witiza Rex impie viueret;

2. Vaticinium S. Isidori de Hispaniae euersione iisdem verbis refertur in vita num. 32. Append. 2. Alia de maurorum aduentu in Hispaniam ex cronico Isidori Pacensis, aut aliis similibus petita sunt. Extat erudita Iosephi Perezii Benedictini dissertatio *De supremae cladis Hispaniae a Saracenis illatae anno* post eius dissertationes ecclesiasticas append. 2. Probare contendit, cladem hispanicam incurrisse in annum Christi 712. EDIT.

(*a*) Witiza Rex, *post obitum patris Egicae regnauit annos 9., ab anno 701. vsque 710.* BOLLANDIANI.

nodalia sancti Patris Isidori instituta despiciuntur, Concilia dissoluuntur, sacri Canones postponuntur, postremo vero quidquid sobrium et honestum est, voluptatibus subinductis pro nihilo reputatur. Igitur tyranno Witiza in huiusmodi et ceteris superbiae fulcimentis, a Romana Ecclesia seiuncto et mortuo, (a) Rodericus Theudofredi filius in regnum successit Gothorum, vita et moribus, Witizae non dissimilis; qui non vt debuit, virgulta nefaria extirpauit, sed luxuriae irretitus dissolutione magis ac magis augmentauit. Quibus omnipotens Deus prouocatus ad iram (commerito enim atque ineffabili modo, suis semper efficax consiliis Diuina prouidentia, cum detrimentis incrementa dispensat, et damna restaurat damnis) (b) anno LXXV. post transitum sanctissimi Isidori, quia Sacerdotes et Reges eum dereliquerunt, in virga indignationis omnes Hispaniae gentes corrigens, iusto iudicio, gentili gladio (secundum quod sanctus praedixerat Doctor Isidorus) feriendae sunt traditae. Per filios namque Witizae et Iulianum Comitem Tingitaniae, cum (c) Vlit Rege fortissimo Africae, transmarini Saraceni mare illud, quod Hispalensi vrbi alluit, transfretantes, primo (d) eamdem vrbem ceperunt, deinde Baeticam et Lusitaniam Prouincias occupauerunt: quibus Rodericus Rex aggregato exercitu Gothorum armatus occurrit. Sed quia praefatus Rex, neglecta religione diuina, vitiorum se dominio mancipauerat; protinus in fugam versus et omnis exercitus fere ad internecionem vsque gladio deletus est, Saraceni deinceps longe lateque vagantes innumeras horridasque caedes perpetrarunt; qui quantas caedes quantasque strages nostrorum dederint, testantur euersa castra, et antiquarum vrbium diruta moenia. Ea tempestate omnis Hispania luxit monasteria in se euersa, episcopia destructa, libros sacrae legis combustos, thesauros Ecclesiarum direptos, omnes incolas ferro, flamma, fame consumptos.

eiusque exemplo Rodericus,

a Saracenis pars Hispaniae est occupata.

Vicit eos Pelagius Rex:

3. Tandem Dei pietas, quae non est solita eos, quos corripit ad internecionem vsque delere, sed flagellando misericorditer corripere, animos (e) Pelagii cuiusdam, qui regia traduce extitit oriundus, corroborauit; et contra Saracenos, loco qui dicitur (f) *Coua sanctae Mariae*, re-

(a) Rodericus *regnauit annos duos cum Witiza, et necdum anno vno solus*. BOLL.

(b) *Si ad annum 636., quo obiit, addantur anni 75., peruenitur ad annum 711., quando mense Maio Saraceni in Hispaniam transiuerunt*. BOLLANDIANI.

(c) Vlit, *alius* Tarich *dictus*. BOLL.

(d) *Hispalis capta est anno* 712. BOLL.

3. Laudes Caroli Magni, quae hoc loco intruduntur, arguere possunt, auctorem historiae esse aliquem monachum ex illis, qui e Gallia in Hispaniam concedere solebant: nam hispani Caroli Magni in Hispania gesta vituperant magis, quam laudant. Verum num. 19. alia occurrunt, ex quibus colligitur, auctorem Canonicum fuisse Legionensem in monasterio S. Isidori: *In praedicta manent ecclesia octo non modicae capsulae, sanctissimarum reliquiarum plenae, sicut a nostris praedecessoribus comperimus etc.* Crediderim, totum hoc opus e variis diuersorum operum fragmentis compilatum esse; ac proinde coniectura de auctore vix vlla erui potest. De Carolo Magno quaedam in vtramque partem aduerti cap. 105. EDITOR.

(e) *Exercitus deletus est anno* 713. BOLLANDIANI.

(f) *Gothorum reliquiae in Asturibus, et Cantabris receptum habuerunt*; et Pelagium, *filium Fanlani Ducis, ex semine*

bellando eis bellum indixit. Qualiter autem in conflictu illo diuina manus pro nostris pugnauerit, ex hoc potest aduerti, quod armorum spicula, a Saracenis missa, in eos ipsos retorsit; et rupes quaedam, Dei nutu praescissa, corruit, et de Saracenis non minimam (*a*) multitudinem opprimendo extinxit. Quod siquis ad plenum voluerit noscere, lugubrem historiam temporum illorum studeat legere. Illo ex tempore rursum praecepta diuina, per B. Isidorum sibi tradita, perquirentes Hispani, coepit gloria et regnum gentis Gothicae, sensim atque paulatim, veluti virgultum ex rediuiua radice pullulare; et industria Regum, qui regali stemmate progeniti apicem regni nobiliter gubernabant, singulis momentis succrescere. Fuere namque armis et viribus famosi, misericordia atque iustitia praecipui, religioni sacrae dediti; qui inimicos crucis Christi viriliter ancipiti persequentes gladio, episcopia innouarunt, monasteria fundarunt et thesauris ditarunt, auro et gemmis librisque ornarunt, ac pro viribus Christiani nominis gloriam dilatarunt. (*b*) Sed et Carolus famosus Franciae Rex, a B. Apostolo Iacobo per visum admonitus, cum praeclara Francorum generatione, zelum legis Dei exercens, de Pictauiae et Vasconiae confinibus triumphali vltione Saracenos eliminauit, et per Pireneica iuga vsque Caesaraugustam tempore (*c*) Adefonsi magni Regis Legionensis deuenit, et dilectionis causa eidem Regi Adefonso (*d*) consobrinam suam nobilissimam in coniugio copulauit. Limina etiam B. Iacobi Apostoli cum christianissimus Rex Carolus gratia orandi visitaret, saniori eius consilio Rex Adefonsus S. Iacobi Apostoli ecclesiam Metropolitano honore, ex Romani Papae assensu, decorauit, atque vt secundum sancti Patris Isidori regulam viuerent, tam ipsi quam omnis Hispaniae Clerus, statuit; vt hoc esset Hispaniae subleuatio, cuius neglectus extiterat ei causa deiectionis.

quem secuti Reges, restaurarunt religionem pristinam: eosdem Saracenos vicerunt Carolus Magnus,

4. Ceterum Rex Adefonsus, Ismaeliticum populum funesta truncatione perimens, Ecclesiae Christi honorem gloriose dilatauit: et in pace quieuit. Ex cuius illustri prosapia emersit vir clarissimus (*e*) Fredenandus, Sancti Regis filius; qui serenissimam Reginam Dominam Sanctiam, Regis

Adefonsus Magnus et Ferdinandus Magnus.

regio, Principem elegerunt, aera 757. *anno Christi* 719. BOLLANDIANI.

(*a*) *Ob accessum Saracenorum secesserat* Pelagius in montem Anseuam ad antrum Coua S. Mariae *dictum, vulgo iam* Coua donga; *et inde cum fidelibus ad pugnam egressus interfecit* centum viginti quatuor millia hostium, aera 756., *anno Christi* 720., *vt scribit Sebastianus Episcopus Salmanticensis*. BOLLAND.

(*b*) Sexaginta tria millia *fuisse asserit idem Sebastianus*. BOLLANDIANI.

(*c*) *Reliqua huius numeri desunt apud Tamaium. Quae de expeditione Caroli magni retulit Eginardus in eius vita, illustrauimus ad* 28. *Ianuarii cap.* 3. *hic nonnulla videntur inserta ex Turpino, ac propterea a Tamaio omissa fuisse: qui alias totam hanc historiam, stylo aliquantum mutato exhibet* 21. *Decembris*. BOLLANDIANI.

(*d*) *Hic est* Adefonsus 3., *filius Ordonii, Regis, cui successit* (*teste Sampiro Episcopo Astoricensi*) *aera* 896., *id est anno* 860.; *aliqui referunt ad annum* 862. BOLLANDIANI.

4. Quod aiunt Bollandiani, S. Facundum martyrium passum *Sahaguni*, non ita id intelligas, quasi oppidum fuerit *Sahagunum* dictum ante S. Facundum: nam vocabulum *Sahagun*, aut *Sagun* hispanicum est a *S. Facundo*. EDITOR.

(*e*) Xemenam *appellat Sampirus*, ex Gallorum prosapia. BOLLANDIANI.

Adefonsi filiam, in sceptri consortem sibi iunxit vxorem; quae quadam speciali mentis prudentia, Reginae Austri non secunda, regiminis regni solicita, vices nonnumquam supplebat Regis et coniugis; sicque suberat viro, vt particeps laboris esset in regno. Rex autem Fredenandus, vt sceptra regni possedit, et regalis diadematis suscepit insignia, sceptrum moribus exornabat probis. Hic in Christi hostes exerto mucrone, nescius vinci sed vincere, imperii dilatauit fines, sortitus triumphos frequentes. (a) Ad cumulum vero suae felicitatis, hunc Regina Sanctia blandis adit colloquiis, quatenus in ciuitate Legionensi sibi suisque posteris decentem pararet sepulturam, quam etiam Sanctorum Reliquiis, ad suam suorumque tam praesentis vitae quam futurae tuitionem, decorare studeret. Pollet enim haec ciuitas situs nobilitate, eo quod sit iucunda terris, salubris aere, fluminibus irrigua, pratis et hortis foecunda, montibus, et fontibus deliciosa, arboribus nemorosa, atque religiosorum virorum inhabitatione aptissima. Decreuerat namque Fredenandus Rex apud (b) S. Facundum, quem semper carum habebat, vel (c) in ecclesia S. Petri de Arlanza, corpus suum tradere sepulturae. Post Sanctia Regina, quoniam in Legionensi Regum coemiterio in ecclesia (d) S. Ioannis Baptistae (e) auus suus Rex Veremudus, (f) Ordonii et suus pater dignae memoriae Rex Adefonsus, nec non et frater serenissimus Rex Veremudus quiescebant, vt ipsa quoque et eiusdem vir cum eis post mortem quiescerent, pro viribus laborauit. Rex igitur Fredenandus, petitioni fidissimae coniugis annuens, deputauit caementarios, qui assiduam dent operam tam dignissimo labori.

qui sibi et vxori Sanctiae sepulturam construit Legione.

CAPVT II.

Corpus S. Iustae petitum: ac S. Isidori impetratum: praeuiae eius apparitiones.

5. INterea Rex cum venerabili coniuge, quorum idem erat et summum desiderium, excogitans, qualiter de sanctorum Martyrum corporibus, qui in Hispa-

(a) Ferdinandus *Castellae Rex primus ab an.* 1035., *et Rex Legionensis ab an.* 1038.; *coronatus* 22. *Iunii. Porro ad antiquam veramque nominis notionem qua significatur* Manu pacificus, *vel* Pacificans manus, *propius accedit superioris seculi vsus, quo Fredenandus scribitur.* BOLL.

(b) *Ab hinc plura, eisdem fere verbis, leguntur in Tudensis Chronico, post aeram* 1075. BOLLANDIANI.

(c) *Colitur* S. Facundus *Martyr cum* S. *Primitiuo* 27. *Nouemb. martyrium passus Sahaguni, in dioecesi Legionensi, vbi Alphonsus* 3., *anno* 905., *construxit monasterium; et a Saracenis destructum, restaurauit Alphonsus* 6. *filius dicti Ferdinandi. Illud illustrauit Sandouallius.* BOLL.

(d) S. Petri de *Arlanza oppidum Castellae veteris, ad Arlanzam fluuium, supra Dacatum Lermensem, vbi illustre est monasterium.* BOLLANDIANI.

(e) *Nunc S. Isidori, estque coenobium Canonicorum Regularium.* BOLLAND.

(f) *Gonzalez Dauila in Theatro Ecclesiastico Ecclesiae Legionensis refert ibidem sepultos Ordonium* 2., *Froilam* 2., *Alphonsum* 4., *Ramirum* 2., *Ordonium* 3., *Sancium* 1., *Ramirum* 3., *et Veremudum* 3., *omnes seculo Christi decimo vita functos; et Veremudum fratrem Sanciae mortuum anno* 1037.; *ac deinde Ferdinandum et Sanciam: multorumque epitaphia profert.* BOLLANDIANI.

in Hispalensi ciuitate pro Christi nomine fuerant trucidati, posset adipisci vel vnum; ordinatis per confinia rebus, cum primo opportunitas aduenit temporis; congregato exercitu innumerabili, in Baeticam et Lusitaniam prouincias hostiliter profectus est. Depopulatis itaque barbarorum agris, ac plerisque villis incensis; eidem (*a*) Benabet Rex Hispalensis occurrit cum magnis muneribus, eum per amicitiam et regni decus obsecrans, ne ipsum regnumque suum persequi velit, sed ipsum, sicut ceteros Hispaniae Reges, subiectum tributarium habere dignetur. Rex vero Fredenandus, ex more humanas miseratus angustias, dum grandaeui barbari precibus flectitur, omnes idoneos viros ex hibernis accersiri iubet, quorum consilio disponat, quem finem supplicationibus Regis Maurorum imponat. Ei ergo prudentes viri, superni dispensatione consilii, suggerunt, vt Barbarum recipiat cum muneribus, et corpus (*b*) B. Iustae Martyris, quae olim Hispali cum corona virginitatis et martyrii perrexit ad Christum, prout eius animo insidebat, expeteret, ad Legionensem vrbem, transferendum; quod factum est. Petitionibus cuius, vt Catholicus Fredenandus voluit, assensum praebuit Benabet, et ei se daturum S. Iustae corpus promisit. Qua sponsione accepta, postquam de expeditione illa gloriose ventum fuerat Legionem, et aulici proceres (ex suo conferentes ingenio, quis ad tam sanctissimum opus dignus esset mittendus) aderant huic studio, qui prouido consilio, prout vnicuique videbatur, animo regali satisfacerent. Sed tandem Rex praefatus, cuius arcana prudentia leges Deo auctore et iura ministrabat populis, conuocat ad se reuerendae sanctitatis virum, qui ex (*c*) Amanensi monasterio, quod strenue caelesti norma Abbas rexerat, Legionensis vrbis diuina prouidentia erat constitutus Episcopus, Albitus nomine; et (*d*) inimitabilem prudentia, fide et largitate (*e*) Ordonium, Astoricensem Episcopum, simul et (*f*) Munionem Comitem, atque Fernandum et Gundisalbum sui palatii optimates, cum manu militari (ideo quia Catholicae fidei rebelles, putant, Christi fideles sibi hostes) Rex sagacissimus prouidus mente, ne insidiantium eis obsit aliquis cuneus, ad deferendum supradictae Virginis corpus, Hispalim misit; qui venientes causam suae legationis Regi Benabeti patefecerunt.

Ferdinandus I. Rex,

Regem Hispalensem tributarium accipiens,

petit corpus S. Iustae Virg. et Mart.

factaque sponsione,

pro eo mittit Albitum, et Ordonium Episcopos,

(*a*) *Sandoual in Historia monasterii Sahaguntini* §. 38. *ait hunc Regem Hispalensem appellatum* Almun Camuz Aben Amet, *vt posset* Benabet *videri contractum ex vltima parte* Aben Amet. BOLL.

(*b*) SS. Iusta et Rufina Virgines, Hispalenses Martyres, *coluntur* 19. *Iulii*. *At Rodericus Toletanus lib. 6. cap.* 11. *ait*, ab initio corpus S. Isidori petitum. BOLLANDIANI.

(*c*) Albitum *siue* Aluitum, ex monasterio Sahagunensi Ord. S. Benedicti assumptum *fuisse*, *tradunt citatus Sandoual* §.36., *Gonzalez de Auila et alii*. BOLL.

(*d*) *Lucas Tudensis*, immutabilem, *ex nostro MS.* imitabilem, *Tamaius* inimitabilem, *quod retinemus*. BOLLANDIANI.

(*e*) *De* Ordonio *egimus inter Praetermissos* 23. *Februarii*, *quo die eum ab aliquibus inter Sanctos recoli*, *ibidem diximus*. BOLLANDIANI.

(*f*) *Citatus Sandoual* §. 37. *vocat* Muniam Muñoz, *huius legationis primum*, *a Rege ideo donatum hereditate in Campo de Salinas*. *Addit ab aliis appellari* Nuño, *oriundum ex sanguine Regum Leonensium*, *et familia Osoriorum*, *et Gusmanorum*. BOLLANDIANI.

quod Rex Hispalensis

6. Rex itaque (a) Paganus eos cum summo suscipiens honore, accitis regni sui Primatibus, quae sit Principis Catholici petitio, declarat, rogatque, edicant, quid super hoc eorum ferat sententia. *Neque enim*, inquit, *dat ratio tantam maiestatem contemni, quae ceteris patriae Regibus extat praecellens et insignis.* Et viri Gentiles, quamuis sacro non regenerati fonte quasi ex suae intelligentiae sensu, suo Regi ita dicunt: *Rex venerabilis, licet nos teneat religio Gentilis, huius Virginis et aliorum Martyrum protegimur meritis; nec hanc vrbem hostilis solicitat incursus, his subuenientibus. Hoc ergo lumen patriae, hoc tui regni tutamen, ne patiaris alias transferri; humiliatio quippe hoc erit cunctis tuo imperio subditis.* Dux igitur Gentilis, vtile considerans consilium Optimatum, dixit Legatis, se satisfacere non posse in corpore Martyris Regis Fredenandi petitioni, dicens: *Scio plane me Domino vestro, quod dicitis promisisse, sed neque ego, nec aliquis ex meis, corpus quod quaeritis, vobis ostendere potest, vos ipsi quaerite (licitum est enim) et inuentum tollite, et abite.*

simulate permittit quaeri.

7. Quo responso accepto, Venerabilis Episcopus Albitus secreto socios tali voce affatur. *Vt cernitis, o socii itineris, nisi Diuina miseratio nos releuauerit, labore frustrati recedemus. Necessarium itaque videtur dilectissimi, vt a Deo, cui nihil impossibile est, opem quaeramus, et hoc triduo ieiuniis, et orationibus insistamus, quatenus diuina maiestas occultum nobis sancti corporis thesaurum reuelare dignetur.* Placuit cunctis exhortatio sancti Praesulis, et ter triduanum ieiuniis et orationibus peregerunt. Iamque tertii triduani dies occubuerat, et quarta nox superuenerat, cum sanctus Praesul Albitus peruigil orationibus insistebat. Interea dum in cella sedens psalmos ruminaret, et fessa membra paulisper sustentaret, prae nimio vigiliarum labore, somno opprimitur; apparuitque ei quidam vir veneranda canitie comptus, Pontificali infula amictus, talique eum voce alloquitur: *Noui quidem te cum sociis tuis venisse, vt corpus beatissimae Virginis Iustae hinc transferentes deferatis; et licet non sit diuinae voluntatis, vt haec ciuitas abscessu huius desoletur Virginis; tamen non vacuos diuina bonitas vos remittet: corpus namque meum vobis est donatum, quod tollentes auferte, et securi ad propria remeate.* Quem cum reuerendus vir Albitus interrogaret, quis esset, qui talia sibi monita iniungeret, ait: *Ego sum Hispaniarum Doctor Isidorus, huius vrbis Antistes*; quo dicto, ab oculis cernentis euanuit. Praesul vero euigilans, visioni coepit congratulari, et Dominum attentius exorare, efflagitans, vt si ex Deo esset haec visio, iterum et tertio plenius innotesceret; sin autem, discederet. Taliter orans rursum obdormiuit; et ecce idem ipse vir apparens, non dissimilia quam prius verba perorauit; rursumque euanuit. Expergefactus iterum Pontifex, alacrius trinam visionis admonitionem a Domino implorabat; qui dum obnixius Dominum oraret, tertio somno corripitur, virque supradictus, veluti semel atque secundo, ei apparuit; et quae antea dixerat, tertio replicauit; et virga pastorali, quam manu tenebat,

Post ter triduanum ieiunium

Albito apparet S. Isidorus,

et suum corpus auferendum addicit:

quod iterum iterumque facit,

(a) *Ita et Lucas Tudensis aliique, Mahometanos appellant* Paganos et Gentiles, *et eorum* religionem Gentilem. BOLL.

terrae solum tertio percutiens, locum, in quo sancti corporis thesaurus latebat, ostendit, dicens; *Hic, hic, hic, meum inuenies corpus; et ne putes te phantastica visione deludi, hoc erit tibi signum mei veridici sermonis: mox vt corpus meum super terram eduxeris, molestia corporis corripieris, ad nos cum corona iustitiae venies, et curia caelestis te excipiet felicem, atque me Patrono gaudebit ciuitas Legionensis.* Qui postquam loquendi finem fecit, visio ablata est.

et locum corporis sui manifestat,

8. Exurgens ergo Praesul a somno, certus de tanta visione, sed laetior de sua vocatione, seriem huius reuelationis Ordonio Pontifici designat: qui pro visitatione gloriosissimi Confessoris laudes repraesentat Regi superno, tristis tamen de morte socii imminente. Factoque mane venerandus Albitus, socios hortatur dicens: *Oportet vos, dilectissimi, summi Patris omnipotentiam pronis mentibus et submissis vultibus adorare; qui nos sua gratia praecedere est dignatus, et laborem nostri itineris frustrari non est passus. Diuino enim nutu prohibemur membra beatae ac Deo dicatae Virginis Iustae hinc abstrahere; sed non minora deferemus dona, dum corpus beatissimi Isidori, qui in hac vrbe Sacerdotii potitus est infula, et totam Hispaniam suo opere decorauit et verbo, sumus delaturi.* Haec ait, et ordinem visionis seriatim patefecit. Quod audientes Deo immensas gratias referunt, et Regem Saracenorum simul adeunt, et ei vniuersa ordine pandunt. Quibus auditis, licet infidelis, virtutem tamen Dei perpendens barbarus, expauit; eisque respondit: *Et si Isidorum vobis tribuo, cum quo hic remanebo?* Haec videntes eius consiliarii, conuocant vrbis natu maiores et cultores Catholicae fidei, diligenter perquirentes, quis extiterit ille Isidorus, de quo inter christianos huiusmodi sermo verteretur. Sed et ipsi (a) Christi fideles, quos famosa nimis vrbis celebritas dederat ibi indigenas per ipsos successus generationis, Christi Confessorem in tanto gentilitatis dominio credentes sibi adesse praesidio, ex eius se nequibant consolari translatione; cum quo, si eis inde esset libertas, magis optabant transmigrare. Tamen de Saracenorum iussione soliciti, id etiam quod suum erat, nimirum indicium moeroris, aspectu nubilo insinuant, hunc esse maximum Ecclesiae Doctorem Isidorum, huius vrbis quondam Metropolitanum Praesulem, a Romano Papa Gregorio Archiepiscopali pallio decoratum, eorum Mahometo per omnia inimicum, qui etiam suae praedicationis tempore ab eo ab Hispania (b) turpiter est eiectus. Quod audientes Agareni, Christi Confessorem a suis primordiis suum censentes aduersarium, cupientes hostem pellere, suo suggerunt Regi, quia viros tantae auctoritatis fas sibi non erat spernere, licet admodum inde turbaretur, vt det licentiam membra Confessoris inquirere.

indicata sociis reuelatione,

corpus a Rege petitur,

et audito Procerum consensu conceditur:

(a) *Nic. Antonius annotat auctorem* loqui de Mixtarabibus, quos habitare amplissimam vrbem inter Mauros, ab ipsa eius captiuitate, ex hoc loco apparet. *Hi* Mixtarabes *ab aliis* Muzarabes *appellantur*. BOLLANDIANI.

(b) *Iam supra diximus hoc de Mahometo per S. Isidorum ex Hispania pulso, inter fabulas habendum, posse tamen de aliquo Mahometicae impietatis praecone verum fuisse*. BOLLANDIANI.

e vestigiis virgae,

9. Stupenda loquar, a primis temporibus fere inaudita; siquidem almi Pontifices ad ecclesiam, in qua sanctum corpus quiescebat, caelesti reuelatione dum peruenirent, et eius sepulcrum quaererent, vestigia virgae, cum qua sanctus Confessor trina percussione locum monumenti monstrauerat, in ipso terrae solo inuenta sunt. Denique humanae mentes, quia dubiae censentur vel impatientes, in diuersa parte pauimenti cauantes, pretiosissimum sibi quaerebant talentum; solis Pontificibus iuxta sepulcrum orantibus, quos vis oppressit somni super ipsum lapidem tumuli, quibus se praesentat infulatus Christi Confessor Isidorus, declarans cis adesse effectum suae petitionis. *Ecce* (inquit) *pro voto vestrae mentis in hoc monumento meum corpus inuenietis, meque Patrono gaudebit Hispania, sed magis ciuitas Legionensis: et tu Albite, regrediens exues hominem; sed consolare, quia te caelestis curia felicem excipiet.* Almi itaque Praesules, tanta reuelatione laetificati, socios conuocant; super tali insinuatione moneat vt congaudeant, et sine mora sanctum aperiant sepulcrum. Cumque detectum fuisset, tanta suauissimi odoris emanauit fragrantia, vt capillos capitis, barbas, et vestes omnium qui aderant, veluti nebula nectareique balsami rore perfunderet. Aderant tunc, tam ex Christianis quam ex Saracenis, turba magna; in laudem Dei et Confessoris eius Isidori dantes voces ad sidera, cum summa deuotione; inter quos erant caeci duo, atque plures muti, et claudi, et diuersis infirmitatibus languentes, qui omnes continuo redditi sunt sospitati. Corpus autem beatum ligneo vasculo, ex iunipero facto, erat obtectum.

et noua apparitione S. Isidori,

corpus repertum suaue fragrans.

miraculis claret

10. Statim autem vt reseratum est, reuerendum virum Albitum Episcopum aegritudo corripuit; sed tamen sanctissima membra, mundis linteaminibus inuoluens, ea signato vasi cypressino, vna cum reuerendo Ordonio Episcopo commendauit: et diem extremum adesse sentiens sibi, lecto decidit. Nec enim aliqua mentis poterat contemplari ratio, beatissimum Isidorum falso ei hoc praedixisse indicio, cui cum Christo regnanti nulla valebat falsitas dominari. Ergo mens Albiti Praesulis, quae tota iam erat in supernis, considerans vitii et peccati matrem fuisse putredinem huius carnis; quae vna et sola est spes indulgentiae, prono desiderio ad lauacrum cucurrit poenitentiae. Praesenti itaque reuerentissimo Pontifici Ordonio (cuius cordis profunda, pro Sancti Pontificis instante absentia, moeroris obsederat infinitas) siquid fallente humani generis inimico vel reatu commiserat proprio, ducens ab alto mentis suspiria, ei relatione fideli praesentat; eum etiam exorat, vt eius intercessione assidua fiat ei propitia maiestas superna. Deinde, quod Christiana Fides contra hostis fraudes ducit muni nen suum, et inexpugnabile praesidium, accepto animae viatico, ipso nostrae redemptionis pretio, septima die tradidit Christo spiritum, frequentia praesenti fidelium.

Albitus morbo corripitur:

peccata confitetur Ordonio,

sacro viatico munitus moritur.

9. Quaedam errata, quae plane typographica videntur, vltro corrigo, vt hoc unum. *Almi itaque praesules* pro *praesulis*, et *nectareique balsami* pro *nectareque balsami*. Neque omnia indicare iuuerit. EDITOR.

CAPVT III.

Corpus S. Isidori Hispali Legionem delatum. Beneficia accepta.

11. Astoricensis autem Episcopus Ordonius, et omnis exercitus, accepto corpore B. Isidori, et corpore Praesulis Legionensis Albiti, gaudentes festinabant redire. Dum vero corpus beatissimi Isidori in ligneum gestatorium poneretur, Rex Saracenorum supradictus Benabet, cortinam holosericam miro opere contextam supra corpus eius iactauit, et magna ex intimo pectore trahens suspiria, dixit: *Ecce recedis hinc, Isidore, vir venerabilis, ipse tamen nosti, tua qualiter, et mea res est; vnde mei memorem te semper deprecor esse.* Rogo, Fratres, quanta Sancti, Sanctorumque (a) Rex honoris reuerentia amplectuntur Isidorum, cum ad tantam tamque solemnem reliquiarum ipsius venerationem ethnici barbarique ducis animum caeli ac terrae factor inclinauerit, vt in Christicolae laudes in Christum blasphemus prorumperet, et de Sancti abscessu Sanctorum persecutor doleret, et Christianorum praedo Christi Confessoris exequias regiis reuera muneribus decoraret: Tamen plures aliter sentiunt, scilicet Sanctum Dei ei apparuisse, et fidem Catholicam eum docuisse per visum. Hac glorificatione sancti Confessoris praesentata, dantes vale Regi, cuius muneribus sunt honorifice donati, gressum dirigunt ad propria reuerendus Ordonius Pontifex ac praefati proceres, de sibi collato Patrono caelitus ouantes.

Corpus a Rege Hispal. holoserica cortina tegitur; et aufertur Hispali versus Legionem:

12. Recedentes vero legati fidelibus verbis declarant acta serenissimo Fredenando Regi. In sancti corporis aduentu Rex clarissimus inexplicabilem exhibuit apparatum: quia non valet nostra simplicitas explanare, quanta Regi inhaeserat laetitiae immensitas; qui gaudens adesse sibi tanti patrocinia Confessoris, totus in Christi erupit praeconiis. Sed quamuis his se frui incliti Doctoris Isidori glorietur suffragiis, tamen ex obliquo Praesulis Albiti mors mentem eius sauciabat, quem semper mira dilectione veneratus fuerat: quae quidem mors in conspectu Domini pretiosa fuit. Cum optimatium itaque corona et manu militari plurima Rex vsque ad flumen (b) Durii processit obuiam, comitibus filiis, ipsa regni gloria, (c) Sanctio, Adefonso, et Garsia. Ibi regalis sublimitas prae gaudio ducens lacrymas, rerum Conditori dat laudes innumeras; praesens turba ingens ducit tripudium, terra resonat voce Deum glorificantium.

ad Durium fluuium excipitur a Rege Ferdinando,

11. Rectius in Actis translationis antiquioribus, *Ecce recedis abhinc, Isidore, vir venerande*: sunt enim tres versus hexametri, vt ad ea Acta obseruaui. EDITOR.

(a) *Scilicet* Christus, *vere Sanctorum omnium Rex supremus*. BOLL.

(b) Durius *fluuius diuidit regnum Legionense in Transdurium et Cisdurium*. BOLL.

(c) *Ex his a morte Ferdinandi patris facti sunt Reges* Sanctius, *Castellae*; Adephonsus *Legionis*; *et* Garsias, *Gallaeciae. Consule Marianam lib. 9. cap. 7. 8. et sequentibus vbi singulorum regnorum limites describit, et fortunam, qua Sanctius ditiones fratrum armis occupauit, cui occiso* Adephonsus *successit*. BOLL.

Quanta autem caelestis clementiae blandimenta, quantaque signorum frequentia sacrati corporis thecam toto interuallo itineris, Legionensem vsque vrbem, subsecuta (sint, quis explicabit?) sed et quantus quamque magnificus religiosorum principum, cum summa deuotione, apparatus; quantus cleri, cum populo spiritali gaudio lasciuientis, plausus; quantus denique vtriusque sexus (concursus); salua excellentia gloriosissimi Regis Fredenandi, qui quasi priuilegio abrenuntians temporali, glebam sanctissimi Confessoris, pedibus nudis, cum praeclarissimis filiis suis, gaudebat humeris deportare, velut Dauid coram arca foederis cum famulis ludens, vt quanto humilior videretur apud populum, tanto apud Deum gloriosior haberetur, et sibi suisque posteris vtrumque regnum prouidente Diuina clementia perpetim praepararet. Regina vero Sanctia eius coniux, laterales habens (a) Vrracham, et Geloyram filias, regni pulchritudo et summa matris honestas, in ripa fluminis Durii praesens affuit inclyto Confessori. Archiepiscopi quoque, Episcopi, et Abbates, Clericalis ordo ac monachalis, vniuersi adsunt, induti sacris vestibus, cereis praecedentibus ceterisque ecclesiae insignibus, de collato sibi Patrono Deum magnifice collaudantes. Et vt magis crescat iubilus, et laus amplietur, quidam caecus nomine Eusebius, dum dat manum loculo, oculis lumen illuxit subito.

eius et filiorum humeris portatur:

comitantibus Regina et filiabus

cum aliis regni Episcopis et clero:

caecus illuminatur.

13. Cum autem peruenirent ad portam ciuitatis, quae de Arcu dicitur, orta est in turba seditiosa altercatio; pluribus obsistentibus, quod in ecclesia S. Ioannis Baptistae corpus S. Albiti Praesulis deberet sepeliri. Aderat tunc huic celeberrimae solennitati vir venerabilis (b) Dominicus, Abbas monasterii de Silos, cuius sanctitas gratiarum efferebatur a cunctis. Hic dissidenti contentioni, sine partium praeiudicio, pacificum imponere finem magno opere optabat. In quem cum omnium vota concurrerent, fundens preces ad Dominum, et sanctissimum inuocans Doctorem Isidorum, iussit, vt Sanctorum corpora in gestatoriis superponerentur equis, et quo, sine hominis ducatu, veniret Pontificis Albiti corpus, sepulturae traderetur. Ipse virga paruo ictu, in ingressu ciuitatis, equos feriens semel; pium onus irrationabilia supportantia animalia Angelico ducatu, vt credimus, (quia Pontificalis ecclesia suo Antistite viduanda non erat) ad eamdem sanctae Dei genitricis ecclesiam, qui corpus S. Al-

equis imposita corpora deferuntur, Albiti ad ecclesiam S. Mariae,

(a) Vrraca *et* Eluira *dicuntur eidem Marianae: illi data* Zamora, *huic* Taurus, *in hereditatis portionem ad vitam sustentandam*. BOLLANDIANI.

13. Initio dies translationis a die dedicationis ecclesiae distinguebatur. Dedicationis festum agebatur die 21. decembris, translationis die 22., vt ostendi cap. 28. num. 12. EDITOR.

(b) *Colitur* S. Dominicus de Silos *siue Exiliensis* 20. *Decembris*, *in cuius Vita a monacho coaeuo scripta*, *et a Tamaio edita*, *dicitur obiisse anno* 1073. *feria* 6. *dicto* 20. *Decembris*, *scilicet littera Dominicali F. Addit Tamaius*, *eamdem Vitam*, *vna cum miraculis* 114. *seruari litteris Gothicis exaratam in Actuario coenobii B. Martini Madritensis*: *vnde vehementer optamus tam haec quam illam nobis integre transcribi* (*nam Tamaius vix vmquam fideliter retinet antiquum stylum*, *et miracula taedio prolixitatis omisit*) *beneficium grataturi agnituri*. BOLLANDIANI.

biti ferebat equus, recto itinere venit: qui vero sanctum corpus Isidori deferebant equi, ad ecclesiam S. Ioannis Baptistae venerunt, (*a*) et in quodam lacu, valde ciuitati nociuo, steterunt: quos nullatenus inde extrahere potuerunt, nisi lapidibus et terra eumdem obstruerent lacum. Quo obstructo, quos morientes putabant equos, subito super solum incolumes vident. Vnde stupefacti magnificentiam glorificant Confessoris; quo miraculo omnes attoniti eiusdem Confessoris reuelatione, eum ad ecclesiam perpetuae Virginis Mariae deferunt, vsque dum corpus S. Albiti Praesulis honorifice traderetur sepulturae. (*b*) Posthaec Rex clarissimus Fredenandus, aggregatis Archiepiscopis, Abbatibus vniuersis, et Regni sui nobilibus viris, sanctissimi Doctoris Isidori membra, cum hymnis et laudibus, ad S. Ioannis Baptistae ecclesiam detulerunt, in qua nunc a fidelibus venerantur; eamque in honore sancti Antistitis Isidori consecrare, diem translationis et dedicationis festiue annuatim celebrare statuentes, (*c*) decimo Kalendarum Ianuarii. Facta est translatio, Aera millesima centesima prima, anno ab incarnatione D. N. Iesu Christi millesimo sexagesimo tertio, Indictione prima, Concurrente (*d*) tertio. Tanta autem deuotione in festiuitate illa Rex clarissimus, cum omni domo sua, ob reuerentiam sancti et beati Confessoris, humilitati deditus claruit, vt cum ventum fuisset ad conuiuium, religiosis viris delicatos cibos, deposito regni supercilio contemptus, vice famulorum manibus apponeret propriis; Regina quoque Sanctia, quasi suis exoptationibus piis finem sentiens beatum impositum, hilari deuotione cum filiis et filiabus suis, reliquae multitudini more seruulorum omne obsequium humiliter expenderet.

S. Isidori ad S. Ioan. Baptistae,

Rex et Regina cum suis liberis ministrant conuiuio.

14. Ad laudem quoque sancti Pontificis videtur pertinere illud, quod cum ciuitas Legionis siccitate et sterilitate deficeret, atque venenata regio innumera produceret animalia; effusa imbrium copia omnia prorsus fugantur nociua, foecunditate terrae concessa, ita quod de cetero huius-

Legionensi ditioni foecunditas additur,

(*a*) *Mariana lib. 9. cap. 3. his strictim relatis, ista addit*: Nec me praeterit, ancipiti haec hominum opinione aestimari: sed quia non noua dicuntur, sed tradita olim ab aliis, fidem auctores, praesertim Lucas Tudensis, qui haec scripsit, sibi vendicent: nostrum est antiquis monumentis testata, integra fide literis mandasse. BOLLANDIANI.

(*b*) Corpus S. Albiti anno 1527. translatum et pluribus miraculis illustratum, *scribit Gonzalez de Auila pag. 398. Dies* 27. *Decembris eius natalis assignatur in Martyrologio Hispanico Tamaii Salazar*. BOLLANDIANI.

(*c*) *Nic. Antonius mallet legere* vndecimo Kalendas; *asserens*, diem Translationis esse XXII. Decembris. *At Tamaius Salazar impressit* duodecimo Kalendas Ianuarii *ex eodem ms., et ex Breuiariis mss. Legionensi et Compostellano, et retulit omnia ad diem* XXI. *Decembris*: *quod et Marieta fecit lib. 5. cap. 26. a quo die, ob festum S. Thomae Apostoli impedito, forsan alii ad sequentem transtulerunt, et ita ad* XXII. *Decemb. Wion, Dorganius, Menardus, Bucelinus in Fastis Benedictinis, et Ferrarius in Catalogo generali. Sandoual in citata historia Sahaguntina* §. 36. *translationem refert notatam* X. Kalendas Ianuarii. BOLL.

(*d*) *Imo potius* secundo, *cyclo Solis* VIII. *litera Dominicali E. Consule Petauium de Doctrina temporum lib. 6. cap.* 28. BOLLANDIANI.

modi in eadem regione adeo non sunt visa. Sed et illud quanto cum admirationis stupore est venerandum, quod destitutam tam egregio Patrono Prouinciam etiam elementa moesta plangerent; et non naturalia denegarent incrementis beneficia; verum ad hoc vsque moeroris protraxere dispendia, vt contrariis naturali subsidio studiis in patriam vehementer insurgerent: cuius incolis quod tanto, tamque insigni Patre, prauis insurgentibus meritis, orbarentur, imputarent. Nam cum prae ceteris Hispaniarum prouinciis caeli clementia Baetico detulerit solo, et innatae nascentium omnium foecunditati quasi paradisi foecundi irrigua locorum arrideat amoenitas, in tantum tali se Patre orbatam patria talis luxit, tantique Patris orbitatem tantis detrimentis ostendit, vt etiam subitarum pluuiarum insolito decolorata marcidaque rigore; cum propter maris calidum vaporem numquam sit solita vredinem glaciei perpeti, eo tamen anno, quo exinde beata membra sunt abstracta, adeo vrente glacie est exusta; quod neque in vinetis, neque in oliuetis seu ficetis, aliquid fructus remanserit; et manifestis Hispalensis ciuitas declararet, imo proclamaret indiciis, quod talis tantique Patroni meritis prouisa caelitus fuerit, et tanta prouinciae tantorumque beneficiorum magnalia, illius sola Reliquiarum absentia subtrahantur.

et Hispalensi ditioni subtrahitur.

15. In loco autem quo sancti Doctoris Isidori corpus, in aureo gemmatoque sepulcro, a fideli plebe condigno veneratur honore, tanta fiunt miracula, quod si quis ea literis traderet, non minima conficeret librorum volumina. Quanti autem meriti apud praesentiam rerum conditoris gloriosa se ferat intercessio Christi Confessoris Isidori, signorum assiduitas, quae ibi fit, populis declarat. Ibi enim tuas amittis vires, Caecitas; nam quos luce priuatos obsides oculos, beatissimi Isidori illuminat pia interuentio: quae membra dissoluit pessima pestis, vel valida febris, tu, Sancte, fusa prece, Confessor, das saluti, procul pulso languoris periculo: quos membrorum dissolutio a robore solito virium eneruat, ad tumulum Sancti, precibus suis, adstant laeti gressibus firmis. Ibi adueniens surdus, vel mutus, eius meritis sanitati redditus, gaudens inde repatriat: ciuitas defensionem, regio foecunditatem, et serpentium expulsionem, pii Doctoris obtentu se adeptam laetatur. Haec tua namque sunt, Christe, opera, qui inclytum Confessorem Isidorum, quem in caelis gloria et honore coronasti, in terris praesentas insignem miraculis. Huius sancta interuentio, et praesentis diei translationis sacra celebratio, nos assidue Regi commendet superno, cuius etiam (Confessor) hic patrocinia nobis conferat salutis, et pacis gaudia, Iesu Christo praestante, qui cum Patre et Spiritu sancto regnat sine tempore in secula seculorum. Amen.

Plurima ad sepulcrum fiunt miracula.

CAPVT IV.

15. Inserta hic nonnulla sunt ex aliqua concione sacra in die translationis, vt innuunt verba, *Huius sancta* (forte *Sancti*) *interuentio, et praesentis diei translationis sacra celebratio etc.* Nisi malis dicere, haec ex aliquibus lectionibus officii ecclesiastici esse petita. EDITOR.

CAPVT IV.

Virtutes, et obitus Ferdinandi Magni Regis. Reliquiae in ecclesia S. Isidori adseruatae.

16. Post aduentum autem corporis almi Pontificis Isidori, Rex clarissimus Fredenandus eamdem aulam regiam diuersis sanctorum Reliquiis, Sanciae Reginae suggestione, non minus hoc ipse flagrans desiderio, exornare studens; post multitudinem sanctorum pignorum ibidem aggregatorum, corpus (*a*) S. Vincentii Martyris, sanctarum Martyrum Sabinae et Christetae fratris, ab (*b*) Abula in Legionem (*c*) transtulit, et Hispaniarum doctoris Isidori corpori sanctissimi Martyris Vincentii thecam decentissimo pro viribus sociauit honore. Sed et religionem Christianam, quam ab infantia deuote amplexatus fuerat, summa cum deuotione custodiens, ecclesiam, quam nouiter construxerat, et in honore sancti Antistitis Isidori summa cum reuerentia fecerat dedicari, plurimae pulchritudinis auro et argento, lapidibusque pretiosis, perpetuis firmitatum priuilegiis, ac sericis cortinis decorauit; Ecclesiam mane et vespere nocturnis horis et sacrorum tempore, impigre frequentabat; interdum cum clericis voces modulando, vices quaerens cantoris, in Dei laude pollenter exultabat. Amabat pauperes et peregrinos, et in eis suscipiendis magnam habebat curam, et ordini clericali cum humilitate incredibili magnam exhibebat reuerentiam. Ad hoc, vbicumque monachos vel mulieres Deo dicatas viuere compererat, eorum penuriae compatiens, aut per se, vt eos consolaretur, venire, aut largam pecuniam mittere consueuerat: siquidem semper solerti cura prouidebat, vt de victoriarum suarum spoliis, ad laudem Dei, et SS. Isidori et Vincentii, atque beatissimi Apostoli Iacobi, qui eum victorem reddebant, melior pars per monasteria et Christi pauperes distribueretur. Quid plura? neque Fredenandus, pius excellentissimusque Princeps, toto vitae suae curriculo quidquam carius dilexit, quam vt regni sui principales ecclesiae suis donis veteri pollerent auctoritate, atque omnes per illum non solum quietae et defensae, verum etiam suis laboribus ornatae et ditatae fierent.

Ferdinandus eamdem S. Isidori ecclesiam honorat illato corpore S. Vincentii Martyris,

et aliis ornamentis.

Largus in pauperes et monachos,

et spolia in illos distribuit:

(*a*) S. Vincentius, *eiusque sorores* Sabina et Christeta, *Abulae sub Diocletiano occisae, colantur* 27. *Octobris, etiam Martyrologio Romano inscripti*. BOLL.

(*b*) *Lucas Tudensis dat rationem, quia* ciuitas Abulensis in vastitatem olim a Saracenis redacta fuerat. *Plurima ex iis, quae sequuntur, totidem fere verbis ab eodem in Chronico traduntur*. BOLL.

(*c*) *Pelagius, Episcopus Ouetensis, relata S. Isidori translatione, ista addit*: Iste Fredenandus fecit secundam translationem sanctorum Martyrum Vincentii, Sabinae et Christetae ab Abula, Vincentii in Legionem, Sabinae in Palentiam, Christetae in Aslanga (*imo* Arlanza) in S. Petrum. *Traditur in Inscriptione in ostio claustri in coenobio S. Isidori haec translatio facta in Aera* MCIII. *id est anno* 1065. sexto Idus Maii: *ad quem diem varia controuersa proponit Tamaius Salazar, quasi monachi S. Petri in Arlanza sibi corpora omnium trium ascriberent*. BOLLANDIANI.

17. His itaque pollens virtutibus, cum expedita manu ad Celtiberiae prouinciae pagos vastandos, ac villas infidelium diripiendas, profectus est. Cumque ibi diu moraretur, omnia, quae extra munitiones erant, ferro et igne depopulatus, Valentiam ciuitatem accessit: quam breui expugnasset, nisi aegritudine correptus decubuisset. Omnibus tamen Celtiberiae prouinciae ciuitatibus et castellis in deditione acceptis, almus Doctor Isidorus ei apparuit, et diem sui exitus imminere innotuit: ac in ipsa corporis valetudine, mense Decembris, Legionem venit. Ingressus est namque ciuitatem nono Kalendas Ianuarii, die Sabbato, et ex more corpora SS. Isidori et Vincentii flexis genibus adorauit; petens, vt quia iam terribilis hora mortis sibi imminebat, ipsis cum Angelicis choris interuenientibus, anima eius a potestate tenebrarum libera, ante tribunal Christi sui Redemptoris illaesa praesentaretur. Ceterum in ipsa celebri Natiuitatis Dominicae nocte (*a*), cum Clerici festiuo more Natalitium Matutinum canerent, affuit inter eos Catholicus Rex, atque virtute qua poterat laetus concinebat vsque ad vltimum (Versum) (*b*) horum matutinorum, *Aduenit nobis* (quem tunc temporis, more Toletano canebant) succentoribus respondentibus; *Erudimini omnes, qui iudicatis terram*. Quod Fredenando Serenissimo Regi non incongrue veniebat (*c*). Porro illucescente Natiuitatis filii Dei clara vniuerso orbi die, vbi se artubus deficere prospicit, Missam cani petit; ac percepta Corporis et Sanguinis Christi participatione, ad lectum manibus ducitur militum.

in oppugnanda Valentia

a S. Isidoro de die obitus monetur,

et Legionem regressus

in Natiuitate Christi interest officio, et communicat,

18. In crastinum vero, luce adueniente, sciens quod futurum erat, vocauit ad se Episcopos et Abbates, et quosque religiosos viros; et vt exitum suum confirmarent, vna cum eis ad ecclesiam defertur, cultu regio ornatus, corona capiti imposita. Deinde flexis genibus coram altari et Sanctorum corporibus, B. Isidori Doctoris et S. Vincentii Martyris Christi, clara voce ad Dominum dixit: *Tua est potentia, tuum regnum, Domine; tu es super omnes Reges; tuo imperio omnia regna, caelestia et terrestria, subduntur; ideoque regnum, quod, te donante, accepi, acceptumque, quamdiu tuae liberae voluntati placuit, rexi; ecce reddo tibi: tantum animam meam, de voragine istius mundi ereptam, vt in pace suscipias, deprecor*. Haec dicens, exuit regalem chlamydem, qua induebatur corpus; et deposuit gemmatam coronam, qua ambiebatur caput: atque cum lacrymis ecclesiae solo prostratus, pro delictorum venia Dominum attentius exorabat. Tunc ab Episcopis accepta poenitentia, induitur cilicio pro regali indumento; et aspergitur cinere pro aureo diademate. Cui in tali permanenti poenitentia coram Sanctorum altari, duobus diebus a Deo viuere datur: sequenti autem die, quae est feria tertia, hora diei sexta, in qua S. Ioannis Euangelistae festum celebratur, Deo, et B. Isidoro,

ornatu regio deposito,

in cinere et cilicio moritur 27. Dec. 1065.

(*a*) *Pridie Natiuitatis Christi, anno* 1061., *cyclo solis* x. *littera Dominicali B.* BOLLANDIANI.

(*b*) *Tudensis in Chronico*, Psalmum: *sed videtur intelligi antiphona, seu versus sequens* Aduenit nobis. BOLLAND.

(*c*) *Addit in Chronico Tudensis*: Quia dum sibi viuere licuit, regnum catholice gubernauit; et seipsum, pressum pudicitiae fraeno, funditus eruditum reddidit. BOLLANDIANI.

qui ei apparuit, inter manus Pontificum tradidit spiritum; et in ipsa ecclesia sepultus est: tam clericis quam laicis, monachis et pauperibus, non tantum Regem, sed pium patrem insolabiliter plangentibus prae nimia cordis amaritudine: sicque aera millesima centesima tertia in senectute bona perrexit ad Dominum. Rexit regnum fideliter annis quadraginta, mensibus sex, diebus duodecim. Quo autem loco corpora S. Isidori Doctoris Hispaniarum et sanctissimi Vincentii Martyris quiescunt, deuota quisquis mente orando petierit, aegritudinum suarum celerem medicinam, et petitionum consequitur salutarem effectum; praestante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu Sancto viuit et regnat in secula seculorum. Amen.

19. Serenissimus igitur Rex magnus Fredenandus, sanctissimi Hispaniarum Doctoris Isidori corpus in ecclesia S. Ioannis Baptistae, quam idem gloriosus Rex nouiter fabricauerat, sicut supra dictum est, felicissime collocauit: cui etiam decentissimo associauit honore corpus inclyti Martyris Vincentii, ac maiorem partem duarum germanarum ipsius, Sabinae videlicet, et Christetae; pignora quorum pius Rex, ob pii Confessoris honorificentiam amplius ampliandam, ab Abulensi vrbe Legionem iussit deferri: adiungens etiam pene innumerabilem multitudinem Reliquiarum multorum Sanctorum, qui praedictum locum cum praedicto Confessore venerabiliter et gloriose venerabilem simul efficiunt et gloriosum: quorum haec vocabula sunt, videlicet: de ligno Domini, de sepulchro Domini, de columna, ad quam Dei filius pro humani generis salute fuit ligatus et flagellatus; de linteo, quo die coenae Apostolorum pedes extersit; de sindone, qua sanctissimum illius corpus in sepulchro fuit inuolutum: de lacte benedictae Virginis matris Christi; de vestimentis ipsius: de ossibus beatae Annae matris eius: de ossibus et vestimentis Apostolorum Petri et Pauli et Iacobi Compostellani, Andreae, Bartholomaei et Matthaei: de pane coenae; scissorium ipsius coenae; de capite B. Ioannis Baptistae, de ossibus B. Laurentii, de ossibus Vincentii Leuitae et Martyris Christi, qui eiusdem beati Laurentii in secundo gradu fuit (a) consanguineus; de ossibus Sanctorum Innocentium; de myrrha, quam obtulerunt Magi Domino; de ossibus (b) SS. Claudii, Lupercii et Victorici, qui Legionensi in ciuitate pro Christi nomine martyrio coronati sunt, qui etiam vtroque parente fratres fuerunt; de vestimentis et ossibus B. Martini, et B. Nicolai et S. Augustini, et B. (c) Thomae

sunt in dicto templo corpora S. Isidori et S. Vincentii,

et ossa aliqua SS. Sabinae et Christetae,

item Reliquiae variae

et variorum Sanctorum,

(a) *Nicol. Antonius notat.* De hac propinquitate Martyrum inuictissimorum testimonio veterum Breuiariorum credimus, quae vidit Ioannes Franciscus Andreas Vstarrozius, de patria S. Laurentii scriptor cap. 5. pag. 83. *Quae poterunt* 10. *Augusti ad Acta S. Laurentii examinari*. BOLLAND.

(b) SS. Claudius, Lupercius et Victoricus *filii S. Marcellini* (Marcelli) *Centurionis sub Diocletiano passi coluntur* 30. *Octobris*. BOLLANDIANI.

(c) *Passus est* S. Thomas *anno* 1170. *id est, post obitum Ferdinandi centum et quinque annis: ideo indicat Nicolaus Antonius indicem reliquiarum in hac ecclesia adseruatarum transcriptum esse ab auctore, parum solicito quo tempore singulae importatae eo fuerint*. BOLL.

Cantuariensis Archiepiscopi, et (*a*) Iusti et Pastoris; de ossibus Samuelis Prophetae; de ilice Mambre, sub qua Abraham stetit; de oleo quod meritis B. Catherinae apud montem Sina emanauit; de ossibus cuiusdam Cardinalis, qui apud Constantinopolim pro defensione veritatis fuit combustus; de ossibus (*b*) Malachiae Episcopi et confessoris, qui beati Bernardi claraualleasis Abbatis contemporaneus fuit; de ossibus ac vestibus B. Margaritae, (*c*) Sperati, Marinae Virginis, et B. Agnetis, et S. Dorotheae, et S. (*d*) Engratiae. Exceptis omnibus supradictis Reliquiis, in praedicta manent ecclesia octo non modicae capsulae, sanctissimarum reliquiarum plenae, sicut a nostris praedecessoribus comperimus; quas nemo nostrum, nec aliquis moderni temporis alius ausus est aperire; cum quibus omnibus eamdem aulam perornat Isidorus sacer, almus, magnus meritis, qui pro nobis omnibus ante Dominum intercessor assistat assiduus. Multis et magnis eidem loco muneribus ab eodem Rege collatis, dignum sibi et suis posteris locum sepulturae statuit, vt sub vmbra domicilii ipsius, ipse cum suis successoribus, post mortem requiesceret; cui iam immortaliter viuenti cum tot beatissimis sociis, dignam pro viribus basilicam consecraret; vbi plurima miracula, per almum Ecclesiae suae doctorem Isidorum, nec non et horum quorum nomina praelibauimus, ad laudem et gloriam nominis sui, Dominus noster Iesus Christus vsque in hodiernum diem operatur: sed partim imperitia, partim negligentia silentio sunt obtecta; pauca tamen de multis stylo fideli tradere duximus esse dignum.

Inter quos praecipuus Patronus est S. Isidorus,

miraculis ibidem clarus.

CAPVT V.

Caeci et muti sanati: aqua et pluuia concessa: victoria de Saracenis data.

20. Quidam Iudaeus praediues, timore boni Regis Adefonsi, Fredenandi magni Regis filii, ad praedicti Confessoris ecclesiam confugit, ibique se tutiorem fore credidit. Interim ecce quatuor viri deferebant quemdam aegrum in grabato, pedes ad nates vinctos habentem, qui se per plurimos annos in lecto numquam verterat. Quem Iudaeus intuens, circumstantes allocutus est, dicens: *Si suis orationibus Isidorus hunc aegrum curauerit, et vndam baptismi accipiam, et munera huic ecclesiae perplurima tribuam*. Suffusis igitur lacrymis omnes, qui aderant, simul cum aegro, gloriosissimi Confessoris exorabant attentius clementiam.

Aeger pedes ad nates vinctos habens,

(*a*) Iustus et Pastor, Martyres Complutenses *coluntur 6. Augusti*. BOLL.

(*b*) *Coluntur* S. Malachias 3. *Nouembris et* S. Bernardus 20. *Augusti*. *Et hi etiam* 12. *seculo, id est, sequenti post Ferdinandum Regem floruerunt*. BOLL.

(*c*) S. Speratus, Dux Scillitanorum Martyrum, Carthagine *cum his passus*, *colitur* 17. *Iulii*. *At* Marina Virgo, *in Gallaecia Martyr, refertur* 18. *Iulii*. BOLL.

(*d*) S. Engratia *sine* Encratis, Martyr Caesaraugustana, *colitur* 16. *Aprilis*. BOLLANDIANI.

Quid plura? media nocte, cum omnes se sopori dedissent, aeger vociferare, nimiasque coepit voces emittere; ita quod omnes surgerent, aegrumque circumstarent. Cumque eum interrogarent, vnde eos sic perturbaret; respondit: *Nonne Dominum meum Isidorum videtis, crura mea (a) trahentem, meaeque infirmitati sanitatem praeventem?* Mirati omnes et attenti, audierunt sonitum venarum eius, sicut cum sicca ligna franguntur. Transactis itaque aliquantis horis, a lecto sanus exurgens, protinus ad altare propriis pedibus pergens, illudque cum lacrymis amplectens, laudauit clementiam Confessoris; et in eius seruitio promisit omnibus diebus vitae suae deuotissime permanere. Quae omnia Iudaeus vt vidit, et aegrum propriis pedibus sanum perspexit, firmiter credidit; atque ad domum suam intrepidus, illico perrexit, et cum omni domo sua baptizatus, Deo vlterius seruire studuit.

apparente S. Isidoro, sanus surgit:

quo viso Iudaeus cum suis baptizatur.

21. Quidam vir (b) Astoricensis ciuitatis puerum quemdam nutrierat, qui a natiuitate mutus et surdus fuerat; qui Legionem veniens, secum puerum detulit. Dumque vir ille per ciuitatem ad sua negotia pergeret, praedictus puer a domo hospitis exiens, per ciuitatem vagans, quam numquam viderat, casu ad praedictam ecclesiam deuenit. Ecclesiam pueriliter ingrediens, atque ad altare pergens, quidam nobilissimus vir ei obuiam veniens, Episcopali indutus veste, manuque Pontificalem virgam gestans, linguam eius extrahens, ait ei: *Vinculis linguae solutus, sanus effectus es; da gloriam Deo*. Gaudens et exultans puer, reuertitur: et per villam ad forum descendens, pallium nouum, quod Dominus suus dederat, exuit, et pro cera cuidam mercatori tribuere studuit. Quod famuli (c) villici Regis videntes, furtique pallii crimen ei imponentes, in carcerem eum festinanter miserunt. Cumque Dominus eius eum per totam ciuitatem quaereret, et per forum requirendo transitum faceret, dixerunt ei, praedictum puerum in carcere fore. Qui carcerem ingressus, vbi puer eum vidit, magnis vocibus clamare coepit: *Pater succurre*. Vir ille voces audiens, et pallium minime videns, egressus est dicens: *Puerum istum ignoro; meus etenim mutus erat*. Discessum patris puer non ferens, vocibus plurimis, clamare iterum coepit, dicens: *Pater, pater, miserere*. Reuersus ad eum diligenter vestimenta eius intuitus, qualiter ei euenisset, interrogauit. Puer autem rem gestam Domino suo retulit: qui miratus eum a vinculis extraxit, et per ciuitatem obiens, miraculum, insinuauit. Legionensis autem Episcopus perpetratum diuinitus miraculum audiens, cum suis canonicis ad ecclesiam Beati Confessoris pedibus veniens, et omnia signa per ciuitatem sonare faciens, omnipotentis laudauit clementiam. Similiter ciues ex omni parte ad basilicam Confessoris venientes, innumeras dabant laudes Deo. Iudaei quoque, qui mercandi causa ad ciuitatem venerant, miraculum laudabant, et Confessorem voci-

Mutus et surdus

simili apparitione sanatur,

pro eoque solennes gratiae aguntur:

(a) *Nic. Antonius annotat*, crura trahere *pro* fricare *Hispanismum esse, quo dicunt* traer las piernas. BOLL.

(b) Asturica, *vulgo* Astorga, *vrbs Episcopalis in regno Legionensi ad Teram fluuium, 7. leucis Legione distat*. BOLL.

(c) *An* aulici *scribendum, addubitat Nic. Antonius*. BOLL.

bus extollebant; sicque hoc miraculum ciuitatem et patriam clarificauit, et Confessorem Dei nutu nimium extulit.

plectendus miles ad ecclesiam S. Isidori fugit.

22. Est etiam cuiusdam militis satis commendabile miraculum, nec silentio praetereundam; quem Rex capitali sententia feriri decreuerat, nisi Diuina gratia instillante, se in praedicti Isidori Confessoris ecclesia recepisset. Quem Rex armata tamen manu custodiri iussit; et ne cibus potusue sibi daretur, sub mortis interminatione prohibuit. Quid plura? Septem reuolutis diebus ad mortis articulum vsque miles peruenit: Diuina autem gratia ei minime defuit, ita vt lapis qui Sacerdotis celebrantis subiacet plantis, aquas diuinitus perspicuas emanauit, quas iam dictus miles saepissime potando, se sufficienter refecit: quae vero superfuerunt, ad honorem Dei, et sanctissimi Hispaniarum Doctoris Isidori, et aegrorum sanitatem, in praesentiarum vase vitreo conseruantur, adeo dulces et praeclarae, ac si in praesenti de limpidissimo perennique fonte haustae fuissent.

Adephonsus Imperator a Saracenis cinctus,

23. Cum serenissimus Imperator (a) Adefonsus, pro dilatandis sanctae Ecclesiae finibus, ac inimicis Crucis Christi Ismaelitis expugnandis, eorum fines quam plurimos deuastasset; (b) Beatiam, quondam Christianorum vrbem, a praedictis Agarenis inuasam, cum militari manu (c) perpauca, consulto obsedit. Quod factum cum Saraceni ex circum adiacentibus ciuitatibus percepissent, innumerabili suorum multitudine conglobata, Catholici Imperatoris castra euertere properabant. Considerantes itaque Saraceni paucitatem Christiani exercitus, de suorum viribus atque multitudine confidentes, Christianorum cuneos quinta feria vesperascente

23. Bollandiani Adefonsum, siue Alphonsum VII. cum Alphonso X. confundunt. Alphonsus VII., filius Comitis Raimundi, et Vrracae, seculi XII. initio regnauit, ac se Hispaniae imperatorem nuncupauit. Alphonsus X. filius S. Ferdinandi, et Beatricis, filiae imperatoris Germaniae Philippi, seculo XIII. regnum tenuit, et imperator Germaniae renunciatus fuit. De Alphonso VII. sermo est in hoc opere, non de Alphonso X. Sapiente cognominato. Apparitionem S. Isidori breuiter narrat Rodericus Toletanus De reb. Hisp. lib. 6. cap. XI. *Quumque iam in purpura diadematis seminarium discidii germinasset, Imperator, congregato exercitu, obsedit Beatiam; et quum de suis aliqui recessissent, Saraceni vndique congregati, ad soluendam obsidionem illico aduenerunt. Apparuit autem in nocte Sanctus Isidorus confortans Imperatorem, et in congressu crastino se pollicens adiutorem. Igitur luce crastina apparente, inito praelio, iuxta promissum Sancti Isidori obtinuit Imperator etc. Et propter miraculum ecclesiam S. Isidori conuentu Regularium ordinauit, et donariis plurimis adornauit.* Beatia autem est vrbs in regno Granatensi *Baeza* vulgo appellata. EDITOR.

(a) *Hic est Adephonsus, comitis Raimundi et Vrracae filius, in schismate Imperii electus Imperator contra Richardum Anglum an.* 1258. *vsque dum an.* 1274. *ea dignitate vltro cessit.* BOLLAND.

(b) *Post interceptas* Almeriam, *regni Granatensis vrbem maritimam, et* Cordubam, obsedit Baeciam. *Ita Tudensis in Chronico: ast hic* Beatia, *forsan* Baza *antiquis* Basti *in eodem regno Granatensi; aut* Baeza *in Castella noua, in huius regni confiniis: quam assignat Gonzalez de Auila.* BOLLAND.

(c) *Tudensis in Chronico addit* milites defluxisse, et ideo cum paucis perstitisse. BOLLAND.

ex omni parte vallarunt; parati, vt altera die, scilicet sexta feria illucescente, congresso bello Imperatorem cum suis triumphali perimerent vltione. Videns autem clarissimus Imperator se cum suis aduersariorum impetum sustinere non posse, consternati animo misericordem Deum in auxilium inuocabant. Dum ergo haec ita se gererent, Imperator sedens in tentorio aliquantisper somno correptus, apparuit ei quidam vir veneranda canitie comptus, Episcopali infula decoratus, cuius facies rutilabat vt sol clarissimus; circa quem, dextera gladium igneum ancipitem tenens, gradiebatur: talique cum voce benigne affatus est, dicens: *O Adefonse, cur dubitas? omnia enim possibilia sunt Christo Imperatori magno Deo nostro*. Et adiecit: *Vides hanc Ismaelitarum multitudinem? Prima luce sicut fumus euanescent a facie tua: ego namque tibi et nasciturіs ex genere tuo a Deo datus sum custos, si ambulaueritis coram eo in veritate et corde perfecto*. Dixit ei Imperator: *Quis es, Sanctissime Pater, qui mihi talia loqueris? Ego sum*, ait, *Hispaniarum Doctor Isidorus, B. Iacobi Apostoli praedicatione successor; dextera haec eiusdem Iacobi Apostoli est, Hispaniae defensoris*; et his dictis visio ablata est. Euigilans igitur Imperator, conuocatis Episcopis, et qui cum eo erant comitibus, ex ordine eis narrauit visionem. Qui cum audissent, prae nimio gaudio vbertim lacrymas fundentes, Dei omnipotentis clementiam collaudabant. Quidam vero ex eis dixerunt; *Domine, si acceptum est vestrae maiestati, statuamus confraternitatem, nos eius patrociniis tam in vita quam in morte commendantes*. Placuit sermo cunctis, et factum pacis osculo firmauerunt. Verum quia (a) Regina Domina Sancia studiose Imperatori suggesserat, quatenus reuerendum Petrum Ariae Priorem, qui cum suis Canonicis sub habitu et regula Beati Augustini in Carualianensi degebat monasterio, ad Legionensem S. Isidori transferret ecclesiam; quidam Milites, eiusdem Reginae suae dominae beneuolentiam captantes, inquiunt suadentes: *Domine, si placet vestrae celsitudini, quod petit soror vestra Regina Domina Sancia, admodum esset Deo acceptum et sanctissimo Confessori, atque toti imperio vestro per Canonicorum orationes remedium salutare*. Ad haec Imperator respondit: *Et vnde hoc scimus, vtrum hoc placeat Deo et eius Confessori, vel non?* Cui Optimates responderunt: *Etiam, Domine, quibusdam seruis Dei insinuatione superna est reuelatum, et sorori vestrae Reginae Dominae Sanciae*. Ad haec gratias agens Imperator benedixit Dominum. Pontifices autem sacri, vna cum comitibus gratias agentes, ordinauerunt simul, quod cum acclamatione nominis S. Isidori et S. Iacobi, a prima aurora hostes aggrederentur. Imperator vero post haec pressus sopore, apparuit ei beatus Confessor laetiori vultu dicens: *Quam statuisti confraternitatem, in mea protectione suscipio; et eam fideliter obseruantibus, ero adiutor in vita et in morte. Quod autem de Petro Ariae Priore, atque eius Canonicis est tibi suggestum, Deo omnipotenti, et glo-*

a S. Isidoro apparente confortatus,

institutaque ipsius confraternitate,

Canonicos Regul. ad eius ecclesiam se introducturum pollicitus,

iterata visione animatur,

(a) Sancia soror Regis, ab hoc Regina vocari iussa, permansit in virginitate, Christi ecclesias multis insigniis decorando, monasteria construendo, et Christi pauperes recreando. *Ita Tudensis in Chronico*. BOLLANDIANI.

riosissimae Genitrici eius acceptum est et mihi. Fac igitur, confortare, et esto vir: quia aurora illucescente tradet tibi Dominus, meo obtentu, vniuersam hanc multitudinem; insuper omnes citra mare Saracenorum Reges tuo subdentur dominio. His dictis Sanctus disparuit. Factusque ita Imperator audacior de visione, vt sui ad bellum procederent, imperauit. Qui iussa viriliter adimplentes, Saracenorum exercitum deuastabant. Videntes autem Agareni Christianorum audaciam, et se a suis trucidari mutua caede, terga dederunt fugiendo, nostris relicta multitudine spoliorum: Saraceni vero qui erant in ciuitate, ad Imperatorem egressi, se et ciuitatem ei tradiderunt. Reliqui vero Hispaniae Reges Saracenorum et etiam Christianorum Principes, perpendentes cum Catholico Imperatore esse caelestem victoriam, ei se vasallos, et tributarios B. Isidori victoriae statuerunt. Post tot felices successus in Legionem regressus, accersito Venerandae sanctitatis Petro Ariae Priore, vix ab eo multis precibus obtinuit, quod cum suis Canonicis ad S. Isidori monasterium transferretur, tradens eis plura dona et priuilegia perpetuae libertatis.

et maximam reportat victoriam.

24. Quodam tempore, quod, non sine causa et merito, per beneficiorum subtractionem humanum genus Dominus vellet corrigere; vel forte, vt se in B. Isidoro ostenderet gloriosum; accidit, vt prae indigentia pluuiarum omnes fere segetes, cum aliis terrae nascentibus, per triennium deperirent. Videns ergo Dominus (*a*) Ioannes bonae memoriae, tunc temporis Legionensis Pontifex, tantam cladem; videntes et religiosi viri, videlicet (*b*) Abbas S. Claudii; et Priores S. Isidori, et S. Marci, qui in eadem vrbe et eius suburbiis morabantur; ad vnicum et singulare praesidium confugerunt, Dei omnipotentiam exorantes. Sumpsit proinde praefatus Pontifex corpus (*c*) S. Froylani, cum aliis Reliquiis quam pluribus, quae in eius ecclesia venerantur. Sumpsit et Abbas S. Claudii corpora SS. Claudii, Lupercii et Victorici, quae in eius monasterio requiescunt. Sumpsit et Prior S. Isidori corpus S. Vincentii, et duarum sororum eius non minimam partem, vt ordinaretur processio. Omnes Ecclesiasticis se praeparant indumentis; attamen quia, sine consecutione (*d*) brauii, alias iam cucurrerant sine corpore beatissimi Confessoris Isidori, se illud non posse consequi existimarunt: ideoque accesserunt praedictus Pontifex, et venerabilis Christi Virgo Domina Sancia, soror Imperatoris, ad Dominum Petrum Ariae, Monasterii S. Isidori tunc Priorem (nam vsque ad eius obitum Abbatem minime habuerunt) rogantes, vt corpus iam dicti Sanctissimi Confessoris ad processionem, cum ceteris Sanctorum corporibus et reliquiis portaretur: credebant namque per tantum Aduocatum omnia consequi postulanda. Quorum vix precibus inclinatus, habito tandem suorum Canonicorum consensu, qui velut thesaurum, sicuti erat, incom-

In magna siccitate et penuria in supplicatione solenni, cum aliis Reliquiis circumfertur corpus S. Isidori;

(*a*) Ioannes, *creatus Episcopus circa annum* 1133. *quo decessor Arias aeger suum testamentum condidit*. BOLL.

(*b*) *Ordinis S. Benedicti*. BOLL.

(*c*) S. Froilanus, *ex Abbate Benedictino Episcopus Legionensis, colitur* 3. *Octobris*. BOLLANDIANI.

(*d*) *Alluditur ad illud* 1. *Corinth*. 9. Omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium. BOLL.

incomparabilem (aestimabant,) ad portandum illum humiliter acquieuit. Portantes itaque cum summa reuerentia (*a*) arcam auream, vernantibus margaritis atque coruscantibus decoratam, in qua condebantur pignora tanti Patris; ordinata processione, ad quemdam montem, qui non longe a ciuitate distat, iuxta viam, quae ducit ad B. Iacobi limina, peruenerunt. Vbi humilium pauperum conuenit maxima multitudo, fundendo lacrymas, gemendo, suspirando; et vberiori deuotione, tamquam filii Israel quondam conuenientes ad Moysem (*b*) in Elim, suppliciter quaerebant a Domino beneficium pluuiale. Ibi venerabilium Sacerdotum et Clericorum consensus eximius, ibi religiosorum sacri conuentus, ibi omnium populorum plurima turba, et vtriusque sexus pene innumerabilis multitudo adstabat. Venerabilis Pontifex, Ecclesiae Christi sponsus, tantorum circumdatus multitudine filiorum, Pontificalibus infulis decoratus, omnes suo sermone mellifluo ad Dominum exorandum solicitat, vt eos gaudentes reuerti faciat, impetratis ab eo Sanctorum precibus misericorditer postulatis. Sed quia iudicia Dei abyssus multa, a suo desiderio aliquantulum sunt fraudati. Cumque more solito processionale officium, expleto sermone, cum eleemosynarum largitione, et orationis deuotione maxima, compleretur, assumptis Sanctorum corporibus cum reliquiis vniuersis, accesserunt ad venerandum corpus cum summa reuerentia, vt illud ad suum monasterium reportarent. Sed tanto pondere Spiritus sanctus fixit illud, vt velut beatissima (*c*) Lucia in agone martyrii constituta, immobile permaneret. Inspiciens Petrus Ariae Prior et grex sibi creditus, se tanto Patre orbatos, cum cordis amaritudine non modice lamentabantur, et pium cordis affectum lacrymis et suspiriis ostendebant; aiebant namque, *Quis in tribulationibus consolabitur tribulatos?* Haec et his similia proferentes, osculabantur terram coram splendidissima arca eius. Interea Domina Sancia, virgo Christi venerabilis, quae vere meritorum sanctitate pollebat, et eum mirabilis deuotionis feruore amabat, venit cum ingenti turba Procerum ac Dominarum; et geminatis suspiriis, cum magno cordis gemitu et lacrymis, coepit cum immenso dolore voce dulcissima exclamare, flexis genibus coram arca: *O mi Sponse*, inquit, *et Domine*, *qui dum in carne viueres*, *desolatos es dignatus consolari*, *cur me miseram sponsam tuam desolatam relinquis? Quo me sine tuo solatio*, *velut abiectam et repudiatam*, *ire disponis? Cur saltem Canonicorum lacrymas fundentium coetum*, *ac Praelatos vna cum ciuibus*, *ad vmbram tui culminis supplicantes non exaudis*, *vnica consolatio nostra?* Singularis eorum dolor communis omnibus erat factus; ita quod vix posset a fletu aliquis abstinere. Tandem Episcopus, Abbas, et Priores saepe dicti, cum omnibus, qui aderant, Cleri-

ne referatur, immobile persistit.

at post triduum voto facto

(*a*) *Nic. Antonius*, *citato quodam ms. Ambrosii Morales*, *asserit huius verbis*, non videri vllas in mundo Reliquias tam splendido ac diuite ornatu asseruari: arcaeque maiorem partem esse laminis aureis tectam aut inauratam &c. BOLL.

(*b*) *Imo in* Mara, *antequam venirent* in Elim, *vt habetur Exodi* 15., 24.: *ibi enim aquae potabilis defectu populus laborauit*, *in Elim autem erant* 12. *fontes aquarum*. BOLLAND.

(*c*) *Colitur S. Lucia* 13. *Decemb. ad quem diem Acta et Martyrologia hanc eius immobilitatem depraedicant*. BOLL.

cis, tam religiosis quam secularibus, haec videntes, votum, iuramento firmatum pro se suisque successoribus, emiserunt, quod amplius, pro quanto vel quacumque periculo imminente, nequaquam sacrum corpus ab eius ecclesia moueretur. Interim vniuersitas populorum astantium, lacrymis perfusa, censum ei spopondit se perpetuo soluturam, si reuerti ad locum pristinum dignaretur. Expleto vero triduo in amaritudine et lamento, post emissionem voti, accesserunt ad arcam sanctissimi Confessoris, et eam sumentes ita leuem et portatilem inuenerunt, vt omnes fere, sicut et erat, miraculum existimarent. Concurrunt omnes, qui prius arcam immobilem viderant et audierant; et admiratione repleti, coeperunt Deo laudes et beato Confessori suo Isidoro suppliciter decantare. Pulsatur campanarum vrbis per omnes ecclesias multitudo: repletur aer iubilationibus, et tellus affluentissimis imbribus foecundatur. Cateruatim ciuitas omnis ruit, et omnis accelerat regio Dei magnalia contemplari, quae in Sancto suo gloriose ostenderat dominus maiestatis; et de adimpleto desiderio glorificabant vniuersi omnipotentiam Saluatoris. Tanta fertur illo anno fuisse fertilitas panis et vini et aliorum terrae fructuum, vt copia mensuram excedere videretur. Ad eius vero regressum tota iubilat regio, ciuitas exultatione repletur, et luminosa dies nouis luminaribus inclarescit. In eius occursum omnis homo procedit, et solemnes excubiae ab omnibus exoluuntur. Intrantes itaque monasterium, cum hymnis et laudibus, in sacro loco corpus sanctissimum posuerunt, et arcam instrumentis ferreis grossis fortiter munientes sub ipsis firmamenti lapidibus firmauerunt, vt idem iuxta emissum votum deinceps a nemine moueatur. In memoria siquidem tanti miraculi, in monte iam dicto, scilicet, vbi Dominus B. Isidori corpus ostendit immobile, vsque in hodiernum diem ecclesia in eius ostenditur nominae fabricata.

refertur magna solennitate,

et pluuia conceditur.

CAPVT VI.

Varii energumeni liberati. Epilogus.

25. Tempore etiam Adefonsi Imperatoris, quidam daemoniacus ad praedictam ecclesiam venit, seque ante praesentiam beati Confessoris iactauit: vbi per aliquantos dies demoratus, cum quadam nocte Canonici ad diuina surgerent officia, aeger, vel in eo nescio quis, crebris vocibus clamare coepit, dicens: *Isidorus me eiicit*. Cumque eum omnes circumstarent, facto magno sonitu daemon recessit, aegrumque laboriosum nimisque cruciatum reliquit. Omnes classica omnia cum lacrymis sonantes, dederunt laudes Deo, et Confessori Isidoro.

Liberantur energumeni vnus,

26. Alio quoque tempore, quidam vir filium suum iam adultum daemoniacum, ad praedicti Confessoris ecclesiam duxit, et coram altari posuit. Nocte igitur insecuta, cum pater, nimio labore et dolore fessus, se sopori dedisset: circa mediam noctem, iam nobis in choro diuina mysteria peragentibus, puer clamare coepit, dicens: *Pater, pater, pater*. Expergefactus, nimiumque turbatus pater, puerum diligenter interrogauit;

et alter,

cur tot emitteret voces : Patri puer gesta narrauit dicens : *Duo nobiles viri, pretiosissimis induti vestibus, vobis dormientibus, ad me venerunt, qui me saluum nuntiauerunt dicentes, Dominus noster Iesus Christus te per nos saluum fecit. Cumque eos, quinam essent, interrogarem, dixerunt: Ego Petrus Apostolus, et iste B. Isidorus.* Sicque sanus effectus, simul cum parentibus dabat laudes Deo.

27. Nostris autem temporibus, quibus non solum corpora verum et merita defecerunt, accidit, quod cum vir quidam de Saldaniae partibus, gratia recuperandae sanitatis filio paruulo, quem daemon iniquissimus vehementissime agitabat, apud ecclesiam Sancti Bartholomaei, quae sita (*a*) dignoscitur in Cepta, debito ac deuoto supplicandi officio accessisset, nihilque, vt credimus, fide dubia impetrasset; moestus et lugubris ad propria disposuit remeare. Itaque cum Legionensis vrbis ambitum attigisset, causa eius laboris cognita, dictum est ei a quibusdam: *Eia age, festina Beati Isidori adire limina, qui laborantibus huiusmodi indubitata salutis conferre remedia consueuit, cum his quorum ibi pignora venerantur.* Quo audito, pater illius pueri, effusis lacrymis, pernicibus euolat alis, Sanctumque Dei voce rogans humili, postulat, vt nato dignetur conferre salutem. Mox Confessoris sternitur ante locum. Mira res et temporibus nostris raro vsitata; statim atque (*b*) lignum dominicum, vt ori pectorique pueri fuit superpositum, immundus spiritus immundas per partes Diuino agente iudicio, compulsus extitit exire. Vnde factum est, vt puer, quod aetate vix potuit, diuina virtute in huiusmodi verba prorupit, *Deo, et B. Isidoro gratias; sanus sum.* Oblatoque sibi pomo, quod super thecam beatissimi Isidori Confessoris et super altare positum fuerat remedium sanitatis, puer idem coepit in eo ludere; imo quod verius est, creatura Creatori nostro, tam pueriliter quam mirabiliter, exultare.

tertiusque puerulus,

28. Quaedam etiam adolescentula, de Villa quae dicitur *Nigrellos*, cum a daemonio grauissime torqueretur, ad Basilicam S. Isidori est adducta, quae inde prius non discessit, quam sanitatis gratia plenius recepta, et spiritu nequissimo fuerit liberata. Signum autem sanitatis, quod facere solet illa maligna societas, nummus fuit, quem per os mulierculae daemon inuitus proiiciens, promisit se in eam numquam vlterius re-

item adolescentula,

27. Reposui *de Saldaniae partibus* pro *de Saldaniae partibus*: nam in historia hispanica miraculorum S. Isidori, vt obseruat Florezius tom. 22. Hisp. sacr. pag. 141. hoc miraculum contigisse dicitur *en tierra de Saldaña*, et pro *Saldaña* scriptores nostri vsurpabant *Saldaniam*, quod est oppidum in Castellae veteris tractu campestri. Bollandiani ediderant etiam *apud ecclesiam Sancti Bartholomaei, quae . . . Sita dignoscitur incepta*: quo spectat nota *a*. Rescripsi *quae sita dignoscitur in Cepta*: nam eadem historia hispanica sic refert, *en tierra de Cepeda*. Ac fortasse auctor scripsit *in Cepeda*. Si historia hispanica miraculorum S. Isidori ad manus mihi esset, plura verae lectioni restituere liceret. EDIT.

(*a*) *Videtur deesse nomen loci, in quo ecclesia illa sita et aedificari coepta fuit.* BOLLANDIANI.

(*b*) Crux lignea, *quae solet in exorcismis adhiberi, vti infra iterum dicitur.* BOLLANDIANI.

28. *Nigrellos* fortasse hispani dicunt *Negrillos*. EDITOR.

uersurum. Nummus autem apud nos ad eius confusionem diligenter habetur repositus, vt omnes qui viderent, glorificent Patrem Domini nostri Iesu Christi cum Spiritu sancto, qui in Sanctis suis mirabilis per eosdem dignatur mirabiliter operari. Nec praetereundum est, quod didicimus ea referente, quod saepe dictus daemon eam aut in aquam aut in ignem saepius proiecisset, nisi Beatus Isidorus, ei clementer ac potenter se duceret opponendum. Quod inde liquido aduerti potest, quod cum ad pontem Roderici-Iusti ventum esset, qui eam vexabat, daemon in aquam praecipitare voluit; et fecisset, nisi Beatus Isidorus (vt ipsa dicebat) illam per manum fortiter tenuisset: clamabat enim daemon, quod nullatenus ab ea pelleretur, nisi per B. Isidorum, sicut rei exitus comprobauit. Interrogatus etiam malignus spiritus, cur mulierem Christianae religioni deuotam inuadere praesumpsisset? respondit, *Huiusce rei vicina sua occasio fuit atque causa, quae exprobrando et falso illi amasium imponendo, in tantam amaritudinem deduxit animam eius, vt mente vltra quam credi potest consternata, et super obiectu criminis indesinenter cogitando solicita, mihi viam aperuit inuadendi*; *sed frustra*, inquit: *eam inuitus desero, quam intraui, inimico Isidoro me pellente*.

saepe ne in ignem aut aquam proiiceretur, a S. Isidoro protecta:

aliaque a variis daemonibus obsessa.

29. Non multo post accidit, quod mulier quaedam, de Villa, quam *Ollarios* vocitant, oriunda, furore daemoniaco vehementissime atque creberrime agitata, cognatis eam comitantibus atque tenentibus, ad ecclesiam S. Vincentii *de la Gotera* est adducta; vbi daemones eam ad terram continuo allidentes, dixerunt, quod non erant nisi per Isidorum propellendi, quem in ipsa arreptione eadem mulier primitus inuocarat. Quo responso accepto, non tamen in verbis daemonis, sed in virtute Domini confidentes, qui sanat contritos corde et alligat contritiones eorum, ipsam confestim Legionem reuehunt, exactissime custoditam, ne eam maligni spiritus in profundum aquarum darent psaecipitem; quod ab eis iam fuerat multoties attentatum. Quinta igitur feria, cum limina ecclesiae B. Isidori ingressa fuisset, cibumque manu Sacerdotali benedictum, ad refocillandam imbecillitatem corporis, praegustare mulier voluisset, arreptam continuo et vociferantem terribiliter alliserunt. Ligno autem dominico superposito, cum eos inuocatione diuina Sacerdos expellere laboraret, *Frustra*, inquiunt daemones, *laboras*: *quia non nisi in prima Dominica, possessionem, quam prehendimus, relinquemus. Tunc enim venturus est Isidorus, qui eum Dominico de Siles captiuis insistit apud Mauritaniam* (*a*) *liberandis*. Subiecerunt etiam: *Quia Isidorus, aduersus partem nostram, causam cuiusdam fouet prostibulae, quae modo apud* (*b*) *Areualum est defuncta*; *Do-*

29. Oppidum *Ollarios* crediderim ab hispanis vocari *Olleros*. Quod infra dicitur, lapidem *de pelago Salmantino* extractum, id intelligo de flumine Salmantino. Nam *pelagus* pro quauis vnda, seu aqua, etiam fluuiali, accipitur ab scriptoribus medii aeui, vt multis exemplis Cangius confirmat in suo Dictionario. EDITOR.

(*a*) *Nic. Antonius annotat* Mauritaniam pro Maurorum in Hispaniis ditione positam esse. BOLLANDIANI.

(*b*) Areualum, *vulgo* Areualo, *municipium Castellae veteris*, *versus Abulam vrbem*: *neque dubitamus*, *quin cetera quoque loca supra nominata intra vel circa Legionensis Regni fines quaerenda sint*, *etsi in mappis Geographicis non inue-*

minicum tamen, *et Isidorum*, inquiunt, *praeuenit Vincentius*, *nobis per omnia inimicus*. Quod de B. Vincentio, Sanctarum Sabinae et Christetae germano, cuius corporis glebam gloriosissimus Rex Fredenandus, post translationem beatissimi Isidori non multo, ab Abula Legionem transtulit, et in (*a*) theca miro opere fabricata in eiusdem ecclesia, sicut supra retulimus, socialiter collocauit, sine dubio intelligamus esse dictum: indignum enim esset, vt tantorum Patronorum vera fraternitas, quae locum iure communi vendicat, miraculorum non vendicet et effectum. Sequenti ergo die Dominica, Thesaurario diuino monitu excitato, vt ad ecclesiam festinus pergeret, et ad Matutinos celebrandos signum daret; factum est, vt ad primum ictum tintinnabuli, Thesaurario et quam pluribus aliis Canonicis praesentibus, qui vt viderent rei exitum conuenerant, mulier arrepta fuit a daemoniis, sicut praedixerat spiritus falsitatis, sed vrgente spiritu veritatis, ipsaque coram altari B. Isidori prostrata, daemones se ibi non posse vlterius remanere protestantes, et locum, per quem exire deberent, miserabiliter postulantes; per eam partem compulsi sunt egredi, per quam humanae superfluitatis egreditur turpitudo. Ad indicium diuini miraculi, vnus illorum daemonum per os mulierculae proiecit nummum, et alius lapillum, quem de pelago Salmantino se eodem momento asseruit extraxisse: tertius autem iam plumbum loco signi dederat, quod eadem mulier in summitate vittae colligatum circumferebat. Quo viso miraculo, omnes qui affuimus, vniuersitatis auctorem, qui per Beatos Isidorum et Vincentium, ad virtutis suae magnificentiam declarandam, operari mirabiliter non desistit, cantione laudiflua prosequentes, *Te Deum laudamus*, prorumpimus magna voce, campanis omnibus pulsatis, vt iuxta Psalmistam, in voce exultationis, et iubilationis, in chordis et organo, Ps. 150.
in cymbalis benesonantibus, laudetur de caelis Deus.

30. Cum contra indictionem Ecclesiae, in festo sanctarum Virginum Iustae et Rufinae, mulier quaedam seruilis operis quidquam facere attentaret; ita vnius manus priuatur officio, quod nequaquam poterat eam voluere, vel mouere. Sed credens meritis B. Isidori liberari, confestim vlulans, et vociferans ad eius ecclesiam apportatur. Quae tangens arcam, in qua eiusdem sanctissimi corporis cineres reconduntur, tam subita conualuit sanitate, vt plurimi, qui aderant, tam Clerici quam laici, tam mares quam feminae, mirarentur.

Priuata officio manus sanatur.

31. Ecce enim mirificus ille legifer Moyses sitienti populo aquam de petra producit; et Christi profecto legifer Isidorus sitientem fugitiuum de pauimento altaris silice potans reducit. Ecce Sunamitis filium suscitat Heliseus; et Astoricensis ciuis surdum et mutum puerum curat Isidorus. Ecce Petrus Aeneam consolidat paralyticum, et Isidorus sanato paralytico, etiam stupentem super hoc conuertit Iudaeum. Ecce ex obsessis corporibus daemones eiicit Iacobus; exclamant ex his patenter, quod eos fre-

Epilogus.

niantur expressa, *scilicet* Sallauia, Nigrellos, Ollarios *etc.* BOLLAND.

(*a*) Esse thecam eburneam laminis aureis coopertam, *ex Ambrosio Morales tradit Nicolaus Antonius*. BOLLAND.

quentes eiiciat Isidorus. Ecce cum Ioanne Petrus claudum sanat, et quod cum eodem Petro aegrum Isidorus curauerit, puer energumenus pronuntiat. Ecce Isidorus, vt Stephanus Dei gratia plenus, in Legionensi vrbe magna in populo signa facit. Ecce in vltimis fere temporibus, eius meritis imbribus tellus arida foecundatur, velut tempore Eliae, qui in Carmeli vertice constitutus, tamdiu pronus orauit in terra, quo vsque super aridam sonus multae pluuiae est auditus. Congruum esset nimis, sed impossibile, omnia memorare, omniaque colligere, quae per eum Dominus vbique, et maxime in eius ecclesia, operatur; ad eius namque altare assidue noua coruscant; et multiplicatis intercessoribus, animarum corporumque gloriosa beneficia impetrantur, per Dominum nostrum Iesum Christum.

APPENDIX IV.

CONCILIVM HISPALENSE II.

Siue Synodus habita in Ciuitate Spali, sub die Iduum Nouembrium, anno nono, regnante Sisebuto gloriosissimo Principe.

Era DCLVII. *idest, anno Christi* DCXIX.

PRAESIDE S. ISIDORO ARCHIEPISCOPO HISPALENSI.

TITVLI.

I. *De Theodulphi Malacitanae Ecclesiae Episcopi querimoniis aduersus reliquos Episcopos, pro quibusdam Parochiis.*
II. *De querimoniis Fulgentii, et Honorii Episcopi, pro quibusdam Parochiis.*
III. *De desertoribus Clericis, vt Episcopis suis restituantur.*
IV. *De bigamis ad Presbyterium, vel ad Diaconatum non promouendis.*
V. *Ne Presbyter Diaconum, aut Presbyterum ordinare praesumat.*
VI. *De Presbyteris, vel Diaconibus ab vno Episcopo non deponendis.*
VII. *De his, quae prohibentur Presbyteris in Ecclesiasticis Sacramentis.*
VIII. *De superbis Ecclesiae libertis, vt ad seruitium reuocentur.*
IX. *De Oeconomis, ne ex laicis constituantur.*
X. *De Monasteriis non conuellendis.*
XI. *De Monasteriis Virginum, vt a Monachis tueantur.*
XII. *De quodam Acephalorum Episcopo.*
XIII. *De duabus in Christo Naturis, et vna Persona.*

In nomine Domini, et Saluatoris nostri Iesu Christi, Isidorus, Bisinus, Rufinus, Fulgentius, Cambra, Fidentius, Theodulphus, et Honorius Epi-

CONCILIVM HISPALENSE II. Quum S. Isidorus Concilio Hispalensi II., et celeberrimo omnium Toletano IV. praefuerit, et vtriusque Concilii acta vel omnino, vel magna ex parte eidem Isidoro a doctissimis viris tribuantur, vt

scopi, qui pariter in Vrbe Spalensi pro aliquibus Ecclesiasticis negotiis coadunati sumus.

Consedentibus nobis in Secretario Sacrosanctae Hierusalem Spalensis Ecclesiae, cum illustribus Viris Sisisclo Rectore rerum publicarum, atque Suanilane (*a*) Actore rerum Fiscalium, adstante religiosissimo Clericorum coetu.

(*a*) *C. A.* Rectore.

I. De Theodulphi Malacitanae Ecclesiae Episcopi querimoniis aduersus reliquos Episcopos, pro quibusdam Parochiis.

2. Prima actione Theodulphi Malacitanae Antistitis Ecclesiae ad nos oblata precatio est, asserentis, antiquam eiusdem Vrbis Parochiam militaris quondam hostilitatis discrimine fuisse decisam, et ex parte aliqua ab Ecclesiis Astigitanae, Eliberritanae, atque Egabrensis Vrbium esse retentam. Pro qua re placuit, vt omnis Parochia, quae ab antiqua ditione ante militarem hostilitatem retinuisse Ecclesiam suam comprobaret, eius priuilegio restitueretur.

16. q. 3. Prima act.

cap. 21. obseruaui, haud inanem operam me collocaturum existimaui, si ea hoc loco sisterem; nam et Isidori decus plurimum amplificant, et eius operibus explicandis magnum lumen praeferunt. Specimen simul exhibebo variantium lectionum, praecipue ex antiquissimo codice Lucensi iam pridem, vt fama est, et in Isidorianis ad cap. 91. num. 27. subnotaui, combusto, quae olim ab eruditissimo viro Ioanne Baptista Perez collectae, adhuc in codice Vaticano 4887. asseruantur. Etsi enim Eminentissimus Cardinalis Aguirrius Conciliis Hispaniae illustrandis magnam gloriam assecutus est, tamen esse adhuc aliquid, quod adiici possit, eiusmodi Perezianae lucubrationes, aliaeque a me adiectae, satis ostendunt; quod confirmat etiam V. C. Ildefonsus Clemente de Arostegui in Exhortatione ad Hispanos de historia ecclesiae Hispaniensis excolenda Romae habita anno 1747. *Horum*, ait pag. 7., *exemplo, atque his auctoribus Cardinalis Aguirrius, vir omnium eruditorum memoria dignissimus, euolutis archetypis, et suo, et aliorum labore magnum illud opus agressus est, quo omnia Hispaniarum Concilia continentur. Num rem absoluit, quamuis in hac Vrbe, veterum monumentorum domicilio, versaretur? Ego, auditores, ita non censeo: etsi diligentiam eius, et indefessum laborem saepius laudare soleam.* Perezius variantibus lectionibus, merito in textum recipiendis, asteriscum addidit, quod et ego obseruabo; aliis leuioribus nullum signum apposuit: quasdam falsas, vel corruptas reiiciendas esse aperte edixit. Has ego penitus omisi, vti illas etiam, quas iam Loaisa, Labbeus, et Aguirrius occupauerant. Concilium Hispalense II. anno IX. Sisebuti regis celebratum nonnulli tradiderunt. Recentiores annum VIII. designant. Vide Pueyum in Collect. Concilior. ad iur. canon. corpor. exemplum pag. 575. EDITOR.

1. *Rufinus*: codex Lucensis hoc loco *Rufanus*: in subscriptione *Rufinus*. Rector rerum publicarum a Pueyo dicitur *ministrator publicae annonae*; actor vero rerum fiscalium *patrimonii regii curator*. Suanila, de quo hic sermo est, filius erat Recaredi regis, Suinthila quoque dictus: post decem annos ad regnum euectus, et deinde a Sisenando, et a concilio IV. Toletano depositus. EDITOR.

2. In codice veteri Vaticano 1338., in quo est antiqua collectio canonum hispanica originis gallicanae, legitur *quae antiqua ditione*, omisso *ab*. Hunc codicem nota *Vat.* indicabo. EDITOR.

3. Sicut enim per Legem mundialem, his quos barbarica feritas captiua necessitate transuexit, postliminio reuertentibus redditur antiqua possessio; non aliter est Ecclesia receptura Parochiam, quam ante retinuit, cum rebus suis, siue ab aliis Ecclesiis (a) possideantur, siue in cuiuslibet possessionem transfusa (b) sunt. Non enim erit obiicienda praescriptio temporis, vbi necessitas interest hostilitatis.

II. De querimoniis Fulgentii, et Honorii Episcoporum, pro quibusdam Parochiis.

4. Secundo examine inter memoratos Fratres nostros, Fulgentium Astigitanum, et Honorium Cordubensem, Episcopos discussio agitata est propter Parochiam (c) Basilicae, quam eorum alter Coelesticensem, alter Reginensem adseruit. Et quia inter vtrasque partes hactenus limitis actio vindicata est (cuius, quamuis vetusta, retentio nullum iuris praeiudicium afferret) ideoque ne in dubium vltra inter eos nostra aduocaretur sententia, prolatis Canonibus Synodalia Decreta perlecta sunt; quorum auctoritas praemonet, ita oportere inhiberi cupiditatem, vt ne quis terminos alienos vsurpet.

5. Ob hoc placuit inter alternas partes * inspectionis viros mittendos, ita vt sit in Dioecesi possidentis (si tamen Basilicam veteribus signis limes praefixus monstrauerit) Ecclesiae, cuius est iusta retentio, aeternum dominium. Quod si et limes legitimus eandem Basilicam non concludet, et tamen longi temporis probatur obiecta praescriptio; appellatio (d) repetentis Episcopi non valebit; quia illi tricennalis obiectio silentium ponit; hoc enim, et saecularium Principum Edicta praecipiunt, et Praesulum Romanorum decreuit auctoritas. Sin vero infra metas tricennalis temporis extra alienos terminos Basilicae iniusta retentio reperitur, repetentis Episcopi iuri sine mora restituetur.

III. De

Cod. De captiu. et postl. *l.* Si quos *et ibidem l. fin.* §. Diuersarum, *etc. Vbi dicitur, quos barbarica feritas etc.*

(a) *Grat.* Possideatur.

(b) *Grat.* transfusae sint.

Burch. lib. 4. *cap.* 2.

(c) Basil. cuiusdam, quod horum alter Celticensem. *Exc. Burch.* Cestacensem. C. R. Celcitensem. * *Vid. Concil. Carth.* II. *cap.* 10. *et Carth.* III. *c.* 20. *Conc. Emeriten. cap.* 3. *vocantur inspectores. De tricennali possessione et praescriptione exstat Epist. Gelasii ad Sicilienses, cap.* 2. *et Conc. Tolet.* IV. *c.* 34. Legum Wisigott. *l.* 10. *tit.* 3. *l.* 4. *et lib.* 4. *tit.* 2. *l.* 3.

(d) *Burch.* Praesentis.

3. Notandum, in cod. Vat. esse *barbarica veritas* pro *barbarica feritas*: nam quum *f*, et *v* in gothica scriptura aliquantulum confunderentur, scriptores exteri saepe *v* pro *f*, et contra intruserunt. EDITOR.

4. *Alter Coelesticensem, alter Reginensem*. Luc. *alter Celtisensem, alter Regiensem*. Aduertit Perezius, Ptolemaeum *Reginam* oppidum ponere hoc ipso loco prope Astigim, quod, vt creditur, nunc vulgo dicitur *Reyna*: in Antonini vero Itinerario eodem loco duo oppida vicina nominari post Astigim, *Celti*, et *Regiana*. Florezius tom. 10. Hispan. sacr. pag. 90. reiicit *Coelesticensem* in Loaisa, et *Cestacensem* in Burchardo: ac praefert *Celticensem*, quae est lectio veterum editionum, aut *Celcitensem*, quae est scriptura codicis Alueldensis: ac significari ait oppidum *Celtita*, aut *Celsita*, de quo egerat tom. 9. pag. 62. Coniicit praeterea, legi posse *Celtitanam* ex nummis veteribus, de quibus dixerat tom. 10. pag. 80. In Vat. est, *deuocaretur* pro *aduocaretur*, et *permonet* pro *praemonet*. EDITOR.

5. *Praesulum Romanorum decreuit auctoritas*. Hanc primae sedis auctoritatem Patres antiqui ecclesiae Hispanae vltro agnouerunt, et professi sunt, vt etiam ex Concilio IV. Toletano cap. 6. liquet: qua de re vide Isidoriana cap. 74. n. 19., et iterum cap. 91. num. 16. in not. Paulo post pro *iniusta retentio reperitur* in Lucensi codice solum est *iusta detentio*, omisso *reperitur*. EDITOR.

III. De desertoribus Clericis, vt Episcopis suis restituantur.

6. Tertia definitione ad nos oblata precatio est a Reuerendissimo Fratre nostro Cambrane Italicensi Episcopo, pro quodam Clerico Ispassando, (*a*) qui deserens Ecclesiae cultum suae, in qua dicatus ab exordiis infantiae fuerat, ad Ecclesiam Cordubensem se contulit. Quem elegimus, vt si nihil proponeretur de eo citra dilationis obiecta, proprio reformaretur Episcopo; scribitur enim in Lege mundiali de colonis agrorum, vt vbi esse iam quisque coepit, ibi perduret.

7. Non aliter et de Clericis, qui in agro Ecclesiae operantur, Canonum Decreto praecipitur, nisi vt ibi permaneant, vbi coeperunt. Ideoque placuit, vt si quis Clericus ministeriis Ecclesiae propriae destitutis, ad aliam transitum fecerit, compellente, ad quem (*b*) fuerit, Sacerdote, ad Ecclesiam, quam prius incoluerat, remittatur. Qui vero eum susceperit, nec statim sine vllo nixu exceptionis ad propriam Ecclesiam remittendum elegerit, quamdiu eum restituat, communione se priuatum agnoscat.

8. Desertorem autem Clericum cingulo honoris, atque ordinis sui exutum, aliquo tempore Monasterio deligari conuenit; sicque postea in ministerio Ecclesiastici ordinis reuocari. Nam non poterit in talibus (*c*) peruagationibus aboleri licentia, nisi fuerit in eis propter correptionem disciplinae subsequuta censura.

(*a*) Qui de Ecclesiae suae cultu in etc. *Exc.*

Cod. de agris, et cens. et colon. lib. 11. *in pluribus legibus, peculiariter vero l.* Cum satis 21. *q.* 2. Placuit, vt si.

(*b*) Fugerit. *Grat.*

(*c*) Propagationis. C. A.

IV. De bigamis ad Presbyterium, vel ad Diaconatum non promouendis.

9. Quarta actione nunciatum est nobis, apud Astigitanam Ecclesiam quasdam nuper ordinationes illicitas extitisse, ita vt quidam viduarum mariti Leuitarum ministerio sacrarentur; quos quidem conuenit a gradu suscepto in irritum deuocari, nec vltra prouehi ad Diaconii ministerium, qui contra Diuina, atque Ecclesiastica iura instituti reperiuntur.

Dist. 23. *cap.* Quorundam Clericorum, *ex Tolet. et Hispal.* 11. *c.* 5. *apud Burch. l.* 3. *cap.* 3. *et Iuon. p.*6. *cap.* 102. *Apud Burch. titulus est ex Concil. Bracarensi.*

V. Ne Presbyter Diaconum, aut Presbyterum ordinare praesumat.

10. Quinto iudicio ad cognitionem (*d*) nostram Aniani Egabrensis Diaconi relatu deductum est, de quibusdam ipsius Ecclesiae Clericis, quorum, dum vnus ad Presbyterium, duo ad Leuitarum ministerium sacraren-

(*d*) Nostri examinis, Agabrensis Diaconi relatu peruenit, de quibus. *Exc. et Burch.*

6. *Cambrane*: vet. ed. *Cambra*, Luc. cod. *Cambrene*. Rectum videtur *Cambrane*, aut *Cambra*: nam huiusmodi nomina ita inflecti solebant, *Cambra*, aut *Cambranes*, vt *Wamba*, et *Wambanes*. In Luc. cod. est *deserens ecclesiae suae cultum*; et mox *ibi perduceret*: melius editi: *ibi perduret*. In Vat. *in qua dicatus*: forte *in qua educatus*. EDITOR.

7. Vat. *destrictus* pro *destitutis*, et *ad quem fuerat* pro *ad quem fuerit*. EDIT.

8. *Peruagationibus*: Luc. *praeuaricationis*, vet. ed. *peruagationis*. Vat. *delegari* pro *deligari*, et mox *propter corruptionem*. EDITOR.

10. *Benedictionem dedisse*. Sic Aguirrius cum aliis editis, sed Lucensis apud Perezium cum asterisco *dedisset*, quod is innuit praeferendum. Retineri tamen potest *dedisse*. EDITOR.

tur, Episcopus eorum oculorum dolore detentus, fertur manum suam super eos tantum (*a*) posuisse, et Presbyter quidam illis, contra Ecclesiasticum ordinem, benedictionem dedisse.

11. Qui licet propter tantam praesumptionis audaciam poterat accusatus iudicio praesenti damnari, si adhuc in corpore positus, non fuisset mortis vocatione praeuentus; sed quia iam ille examini Diuino relictus, humano iudicio accusari non potest, hi, qui supersunt, et ab eo non consecrationis titulum, sed ignominiae potius (*b*) eulogium perceperunt, ne sibi licentiam talis vltra vsurpatio faciat, decreuimus, vt a gradu Sacerdotalis, et Leuitici ordinis, quem peruerse adepti sunt, depositi aequo iudicio (*c*) abutantur. Tales enim merito iudicati sunt remouendi, quia praue inuenti sunt constituti.

VI. De Presbyteris, vel Diaconibus ab vno Episcopo non deponendis.

12. Sexta actione comperimus, (*d*) Fragitanum Cordubensis Ecclesiae Presbyterum a Pontifice suo iniuste olim deiectum, et innocentem exilio condemnatum. Quem rursus ordini suo (*e*) restituentes, id denuo aduersus praesumptionem (*f*) nostram decreuimus, vt iuxta priscorum Patrum Synodalem sententiam, nullus (*g*) nostrum sine Concilii examine deiiciendum quemlibet Presbyterum, vel Diaconum (*h*) audeat.

13. Nam multi sunt, qui indiscussos, potestate tyrannica, non auctoritate Canonica damnant; et sicut nonnullos gratiae fauore sublimant, ita quosdam odio, inuidiaque permoti humiliant, et (*i*) ad leuem opinionis auram condemnant, quorum crimen non approbant. Episcopus enim (*k*) Sacerdotibus, ac Ministris solus honorem dare potest, auferre solus non potest.

14. Si enim hi, qui in saeculo a dominis suis honorem libertatis adepti sunt, in seruitutis (*l*) nexum non reuoluuntur, nisi publice apud Praetores, (*) ac Praesides Tribunali foro fuerint accusati; quanto magis hi, qui Diuinis Altaribus consecrati, honore Ecclesiastico decorantur? Qui profecto, nec ab vno damnari, nec vno iudicante poterunt honoris sui priuilegiis exui; sed praesenti Synodali iudicio, quod Canon de illis praeceperit, definiri.

VII. De his, quae prohibentur Presbyteris in Ecclesiasticis Sacramentis.

15. Septimo examine relatum est nobis, venerandissimum quondam (*)

(*a*) Imposuisse tantum. *Exc.*
(*b*) Eloquium. C. A.
(*c*) Abiiciantur. *Exc. Burch. et Iuo, vt nostri.*
(*d*) Flagitanum *Grat. postea in Cod. Gregor. emendatum* Fragitanum.
(*e*) Restitutum esse comperimus, id denuo, *Grat. Cod. Greg. nostram lectionem retinet.*
(*f*) *Exc.* nouam, *Grat.* vestram *in Cod. Greg.* nostram.
(*g*) Vestrum. *Exc.*
(*h*) Putet. *Grat.* 15. *q.* 8. *c.* Episcopus, *et d.* 67. *c.* Episcopus
(*) *Vide leges Wisigoth. l.* 5. *tit.* 7. *per totum, praesertim lib.* 10. Si libertus.
(*i*) Leui opinionis aura. *Grat.*
(*k*) Presbyteris. C. A.
(*l*) Iugum non reuocantur. *Grat.*
(*) *Desunt in A. C. Agapius interfuit* III. *Conc. Tolet. et* I. *Hispalensi. Era* 628. *ibique subscribit.*

11. Luc. omittit *et ab eo non consecrationis titulum, sed ignominiae potius eulogium*: quae Perezio non valde necessaria videbantur. Idem Perezius melius putabat *abiiciantur*, quam *abutantur*, quod habet Lucensis; et Aguirrius cum aliis in textum recepit. EDITOR.

12. *Praesumptionem nostram*: ita etiam Luc., sed Perezius rectius censebat esse *nouam* cum veteri editione. EDIT.

13. Vatic. *gratiarum feruore sublimant... et leuem opinionis causam condemnant*. EDITOR.

14. Fortasse *tribunalis foro.* In Luc. deest vox *accusati*, post *fuerint*. EDIT.

Agapium, Cordubensis (a) Vrbis Episcopum, frequenter (b) Presbyteros (c) destinasse, qui absente Pontifice Altaria erigerent, Basilicas consecrarent. Quod quidem non est mirum id praecepisse Virum Ecclesiasticis disciplinis ignarum, et statim a saeculi militia in Sacerdotale ministerium delegatum. Ergo ne vltra talis a nobis licentia vsurpetur, communi sententia statuendum oportuit; scientes quia, sicut (d) Presbytero illicita consecratio est Altaris, ita et constitutio.

16. In Diuinis enim Literis, praecipiente Domino, solus Moyses in Tabernaculo Dei erexit Altare, solus ipse vnxit; vtique quia Summus Sacerdos Dei erat, sicut scriptum est: *Moyses, et Aaron in Sacerdotibus eius*. Ideoque id quod tantum facere Principibus Sacerdotum iussum est, quorum typum Moyses, et Aaron tenuerunt; Presbyteri, qui filiorum Aaron gestant figuram, arripere non praesumant.

17. Nam quamuis cum Episcopis plurima illis (e) ministeriorum communis sit dispensatio, (f) quaedam nouellis, et Ecclesiasticis regulis sibi prohibita nouerint, sicut Presbyterorum, et Diaconorum, ac Virginum consecratio; sicut constitutio Altaris, benedictio, vel vnctio; siquidem nec licere eis Ecclesiam, vel Altarium consecrare, nec per impositionem manus Fidelibus (g) baptizatis, vel conuersis ex haeresi Paracletum Spiritum tradere, nec Chrisma conficere, nec Chrismate baptizatorum frontem signare; sed nec publice quidem in Missa quemquam poenitentium reconciliare, nec formatas cuilibet Epistolas mittere.

18. Haec enim omnia illicita esse (h) Presbyteris, quia Pontificatus apicem non habent, (i) quem solis deberi Episcopis auctoritate Canonum praecipitur, vt per hoc et discretio graduum, et dignitatis fastigium Summi Pontificis demonstretur; sed nec coram Episcopo licere Presbyteris in Baptisterium introire; nec praesente Antistite infantem tingere, aut signare, nec poenitentes sine praecepto Episcopi sui reconciliare; nec eo praesente, Sacramentum Corporis, et Sanguinis Christi perficere, nec eo coram posito populum docere, vel benedicere, aut salutare, neque plebem vtique exhortari.

VIII. De superbis Ecclesiae libertis, vt ad seruitium reuocentur.

19. Octaua discussio * agitata est de quodam Eliseo ex familia (k) Agabrensis Ecclesiae, qui ab Episcopo suo traditus libertati, de libertate con-

(a) Sedis. C.A.
(b) Chorepiscopos, vel Presb. *Exc.*
(c) Destinasse, qui tamen iuxta Canones vnum sunt, qui absit. *Exc.*
(d) Presbyt. vel Chorepiscopo. *Exc.*
Exod. 40.
Psal. 98.
(e) Mysteriorum *Exc.*
(f) Quaedam tamen auctoritate veteris legis, quaedam nouell. *Exc.*
(g) Baptizandis. *Exc.*
(h) Presbyt. vel Chorepiscopis. *Exc.*
(i) Quod. C. A. Ex hoc Canone quidam sciolus, aut falsator occasionem desumpsit supponendi Sancto Leoni Papae Epist. 88. quae tota hinc deflorata est, additis quibusdam initio solum. Vide infra Notas.
* 12. *q.* 2. *Octau. discuss. Ivo pag.* 16. *c. Grat.* 66.
(k) Agabiniens. *Grat.*

15. *Venerandissimum*: Luc. *venerantissimum*. EDITOR.

17. Vat. *vel altaria consecrare*. ED.

18. Vat. *Sacramentum corporis Christi conficere*. Aguirrius *Sacramentum corporis, et sanguinis Christi perficere*. Post *exhortari* vetus editio addebat *Quae omnia eis a sede Apostolica prohibita esse noscuntur*: quae verba in Lucensi deerant, et in conciliorum correctis editionibus iam omissa sunt. Nota, quae margini adiicitur de supposita S. Leoni epistola 88., desumpta est ex editione Conciliorum Aguirrii, et quidem secunda a Catalano procurata, vti multae aliae notae marginales, quae in Labbeana editione non extant. EDITOR.

19. Luc. *Egabrensis*: atque ita semper in eo cod. cum *e* scribitur haec vox, non *Agabrensis*. EDITOR.

festim ad contumaciae morbum transiliit; sicque per superbiam non solum eiusdem Episcopi (*a*) veneficis artibus salutem laedere voluit, sed etiam patronam Ecclesiam, libertatis immemor (*b*) praedamnauit.

20. Aduersus quem ingrati actio, Canonum, ac Legum auctoritate iuste dirigitur; scilicet, vt immeritae libertatis damno multatus, ad seruitii nexum, quo natus est, reuocetur. Talium enim status, qui contra Episcopum suum, vel patronam Ecclesiam nituntur, decidi potius, quam conseruari conuenit, vt quorum libertas perniciosa est, sit salutifera seruitus; et qui superbire nouerunt adepta libertate (*c*) praediti, discant obedire subiecti.

IX. *De Oeconomis, ne ex laicis constituantur.*

21. Nona actione didicimus, quosdam ex (*d*) nostro Collegio, contra mores Ecclesiasticos, laicos habere in rebus Diuinis constitutos Oeconomos. Proinde pariter tractantes elegimus, vt vnusquisque (*e*) nostrum, secundum Chalcedonensium Patrum Decreta, ex proprio Clero Oeconomum sibi constituat. Indecorum est enim, laicum Vicarium esse Episcopi, (*f*) et saeculares in Ecclesia iudicare; in vno enim eodemque officio non decet dispar professio.

22. Quod etiam in Lege Diuina prohibetur, dicente Moyse: *Non arabis in boue, et asino simul*; id est, homines diuersae professionis in officio vno non sociabis. Vnde oportet, nos et Diuinis Libris, et Sanctorum Patrum obedire praeceptis, constituentes, vt hi, qui in administrationibus Ecclesiae Pontificibus sociantur, discrepare non debeant, nec professione, nec habitu. Nam cohaerere, et coniungi non possunt, quibus et studia, et vota diuersa sunt.

23. Si quis autem Episcopus posthac Ecclesiasticam rem, (*g*) aut laicali procuratione administrandam elegerit, aut (*h*) sine testimonio Oeconomi gubernandam (*i*) crediderit, vere vt contemptor Canonum, et fraudator Ecclesiasticarum rerum, non solum a Christo de rebus pauperum (*k*) iudicatur reus, sed etiam et Concilio manebit obnoxius.

X. *De Monasteriis non conuellendis.*

24. Decima actione, poscentibus Monasteriorum Patribus, pari sententia statuimus, vt Coenobia nuper condita in Prouincia Baetica, sicut et illa, quae sunt antiqua, immobili, et inconcussa stabilitate permaneant solidata. Si quis autem (quod absit) nostrum, vel nobis succedentium

(*a*) Malis vel insidiosis art. *Grat. Vide leges Wisigotth. lib. 5. tit. 7. l.* 10. Si libertus.

(*b*) Damnauit. C. A.

(*c*) Proditi. *Grat.* praedicti. C. A.

16. *q.* 7. In nona act. *Burch. l.* 1. *c.* 89. *Iuo p.* 16. *cap.* 66. *Can.* 26. *Chalc. Concil.*

(*d*) Vestro. *Grat.*

(*e*) Vestrum. *Grat.*

(*f*) Et Viros Ecclesiast. iudicare. In vno. *Grat. Deut.* 22.

(*g*) Aut per laicalem procurationem, *Burch. et Grat.* ad laicalem procurationé. *Iuo.*

(*h*) Si. *Grat.*

(*i*) Non cred. *Grat.*

(*k*) Iudicabitur. *Grat. Iuo. Burch.*

20. Luc. *contra Christum suum*: melius impressi *contra episcopum suum*. Vat. *ad seruitii nexum coactus reuocetur . . . conuenit statim*. EDITOR.

22. Vat. *in boue simul, et asino*. Ita etiam Vulgata. EDITOR.

24. Vet. ed. *dissoluendum tentauerit*: deest haec vox *tentauerit* in Luc.; omissa quoque fuit ab Aguirrio, et aliis in textu, sed necessaria videtur Perezio: et extat in cod. Vat. EDITOR.

Sacerdotum, quodlibet Monasterium, aut vi cupiditatis spoliandum, aut simulatione aliqua fraudis conuellendum, vel (a) dissoluendum, anathema effectus, maneat a Regno Dei extraneus; nec proficiat illi bonum Fidei, vel operis ad salutem, qui tantae, et tam salutaris vitae destruxerit tramitem.

25. Super hoc etiam vniuersi Baeticae Prouinciae Episcopi congregati, (b) eundem sacri coetus euersorem a communione suspendant; conuulsum Monasterium cum rebus suis restaurent, et quod impie vnus subuerterit, omnes pie reforment.

(a) Diss. tentauerit. *Exc.*

(b) Eundem facti legum coetus sui. *Exc.*

XI. De Monasteriis Virginum, vt a Monachis tueantur.

26. Vndecima actione consensu communi decreuimus, vt Monasteria Virginum in Prouincia (c) Baetica condita, Monachorum administratione, ac praesidio gubernentur; tunc enim salubria Christo dicatis Virginibus prouidemus, quando eis Patres (d) Episcopi tales elegimus, quorum non solum gubernaculis tueri, sed etiam doctrinis aedificari possint; ea tamen circa Monachos (*) disciplinae (*) cautela seruata, vt remoti ab earum (e) peculiaritate, nec vsque ad vestibulum habeant accedendi familiare permissum; (f) sed nec Abbati, vel ei, qui praeficitur, extra eam, quae praeest, loqui Virginibus Christi aliquid, quod ad institutionem (g) morum pertinet, licebit; nec cum sola, quae praeest, frequenter eis loqui oportet; sed sub testimonio duarum, aut trium sororum, ita vt rara sit accessio, et breuis omnino locutio.

27. Absit enim, vt Monachos (quod etiam dictu nefas est) Christi Virginibus familiares esse velimus; sed iuxta quod iussa Regularum, vel Canonum admonent, longe discretos, atque seiunctos, eorum tantum easdem gubernaculis deputamus; constituentes; vt vnus Monachorum probatissimus eligatur, cuius curae sit (h) praedia earum rustica, vel vrbana intendere, fabricas extruere, (i) vel si quid ad necessitatem Monasterii prouidere; vt Christi famulae pro animae suae tantum vtilitate solicitae, solis Diuinis cultibus viuant, operibusque suis inseruiant.

28. Sane is, qui ab Abbate praeponitur, iudicio sui Episcopi comprobetur. Vestes autem illae iisdem (*) Coenobiis (*) faciant, a quibus tuitionem expectant; ab eisdem denuo, vt praedictum est, laborum fructus, et procurationis suffragium recepturae. (k) Si quis autem Monasteriorum hanc ordinationem, aut contempserint, aut qualibet inertiae dissolutione neglexerint; sciant quod eorum (l) tepor, atque superbia excommunicationis sit plectenda censura.

18. q. 2. Vndecima.

(c) Baetica, vel vbique condita C. A.

(d) Spirituales elig. C. A.

(*) *Deest C. A.*

(e) Familiaritate. *Exc. et Grat.*

(f) Nec ipse qui praeest, cum sola colloqui debet, sed sub etc. *caetera desunt in Iuone.*

(g) Mor. vel administrationem earum pertinet *Grat. Greg.*

(h) Praediis earum rusticis, vel vrbanis. *Exc.*

(i) Et si quid aliud est. *Exc.*

(*) *Deest in Exc.*

(k) Si qui autem Monachorum. *Exc.*

(l) Temeritas. *Exc.*

26. Perezius melius putat cum vet. edit. *spirituales*, aut *spiritales*, quam *episcopi tales*, quod in nexu literarum Luc. indicat, et Aguirrius cum aliis impressis in textum inuexit. In eodem Luc. *extraneam* minus bene, quam *extra eam*. Vat. *ad institutionem eorum*. Quae in hoc canone de virginum monasteriis, et regula praescribuntur, similia iis sunt, quae in vita S. Pachomii cap. 28. enarrantur. EDITOR.

XII. De quodam Acephalorum Episcopo.

29. Duodecima actione ingressus est ad nos quidam ex haeresi Acephalorum, natione Syrus (vt asserit ipse) Episcopus, duarum in Christo Naturarum proprietatem abnegans, et Deitatem passibilem asserens; cuius, dum nostris sensibus tanti erroris confusio patuisset, prolatis illi de Incarnatione Domini nostri (*) Iesu Christi (*) testimoniis, Sanctorumque Patrum sententiis recitatis, omni eundem exhortatione ad verae Fidei rectitudinem Sacerdotali modestia inuitauimus; qui salutaribus monitis pertinaciter per multos, diuturnosque (*) communionis (*) conflictus retinens, tandem gratia Diuina edoctus, cunctis coram adstantibus, haeresim propriam abdicauit; duasque Naturas, et vnam Personam, in vno eodemque Domino nostro Iesu Christo confessus est, credens impassibilem Naturam Deitatis, atque in sola humanitate suscepisse infirmitates (*a*) passionum, et Crucis.

(*) *Deest Exc.*
(*) *Deest* C.A.
(*a*) Passionis. *Exc.*

30. Conuersus itaque, atque receptus, susceptae Fidei confessionem (*b*) cum stipulatione iureiurando protulit, atque ab (*c*) omnibus purgatus apparuit; talique pro merito gaudentes, Christo gratias egimus, quod eundem post prauitatem haeresis ad rectitudinem Fidei Diuina gratia promouisset. Quem optamus, vt permanens in Fide Christi, pure, ac deuotissime conseruetur.

(*b*) Cum Astipul. protulit, atque *Exc.*
(*c*) Omnibus suis erroribus. *Exc.*

XIII. De duabus in Christo Naturis, et vna Persona.

31. Tertia decima (*) id est, vltima (*) persecutione breuiter narrandum putauimus, ad refutationem eorumdem haereticorum, qui duas Naturas Christi post vnionem delirantes confundunt, et passibilem in eo Diuinitatis substantiam asserunt. Contra quorum blasphemias oportet nos in vnam Personam Christi geminae Naturae proprietatem ostendere, passionemque eius in sola humanitatis susceptione manifestare, vt si forte aliqui stultorum huius (*d*) inscitiae errore decepti sunt, dum ista legerint, resipiscant, rectaeque Fidei veritatem firmiter teneant.

(*) *Desunt* A. C.
(*d*) Sententiae. *Exc.*

32. Nam proculdubio multi sunt (*) stultorum (*), qui secundum Apostoli vocem, *prurientes auribus, a veritate auditum auertunt, ad fabulas autem conuertuntur*. Ergo (sicut immaculata Fides, et Sancta Dei Eccle-

(*) *Deest Exc.*
2. *Ad Tim.* 4.

29. *Communionis conflictus*: Luc. *communione conflictus*. Vetus editio omittit *communione*, vel *communionis*. Vat. *vt asseruit*, et *conflictus retinens*. EDITOR.

30. Vat. *suscepit fidei confessionem*: *cum his stipulationem protulit, atque ab omnibus suis erroribus purgatus*. Luc. *cum adstipulatione iureiurando*. EDITOR.

31. *Post vnionem*: melius ita, quam *post communionem* in Luc. Paulo post Luc. habet *inscientiae*, quod Labbeus etiam edidit. Aguirrius *inscitiae*. Haec porro disputatio contra Acephalos illa ipsa est, de qua Braulio in praenotatione librorum Isidori sic habet: *Quo vero flumine eloquentiae, et quot iaculis diuinarum scripturarum, seu patrum testimoniis acephalitarum haeresim confoderit, synodalia gesta coram eo Hispali acta declarant. In qua contra Gregorium praefatae haeresis antistitem eam asseruit veritatem.* EDITOR.

sia docet) confitemur Dominum nostrum Iesum Christum intemporaliter ex Patre Deo natum, temporaliter ex vtero gloriosae Virginis Mariae hominem editum; et ob hoc in vna subsistente Persona duas Naturas habentem, Deitatis, qua ante saecula genitus est, humanitatis, in qua diebus vltimis editus est; in illa, secundum formam Dei, in ista secundum formam serui consistens; in illa Patri manens aequalis, in ista sine peccato similis nostrae conditionis; in illa inuisibilis; in ista visibilis; in illa (*a*) inuiolabilis, in ista passibilis; in illa ex qua mori non potuit, in ista, in qua mortem suscepit.

(*a*) Inuiolabilis in ista, passibilis in illa ex qua etc. C. A.

33. Cuius geminae Naturae distinctio primum ex Literis Legis, deinde ex Propheticis, et Euangelicis, atque Apostolicis depromenda est paginis. Vt ea quae asserimus, non argumentis, sed exemplis Scripturarum firmemus. Lex in vna, eademque Saluatoris nostri Persona sic demonstrat vtramque Naturam; Diuinam, loquente Domino ad Moysen: *Ecce mitto Angelum meum, qui praecedat te, et custodiat te in via, et introducat ad locum, quem* (*) *praeparaui* (*); *obserua eum, et audi vocem eius, quia est nomen meum in illo*; humanam, loquente eodem Domino ad Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes Gentes*; id est, in Carne Christi, quae de Abrahae stirpe descendit.

Exod. 23.
(*) *Desunt Exc.*
Gen. 22.

34. Propheta (*b*) in Psalmis, sub vna eademque Persona sic ostendit vtramque Naturam; Diuinam, secundum illud: *Ex vtero ante luciferum genui te*; humanam secundum hoc: *Et homo factus est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus*; Diuinam, secundum illud: *Eructauit cor meum verbum bonum*; humanam, secundum hoc: *Speciosus forma prae filiis hominum*.

(*b*) Prophetia. C. A.
Ps. 109.
Ps. 86. *vbi in vulg. legitur* natus, *Graecum* ἐγενήθη *vtrumque fert.*
Psal. 44.

35. Prophetia in Prouerbiis in vna eademque Christi Persona sic declarat vtramque Naturam; Diuinam, secundum illud: *Ante colles genuit me*; humanam, secundum hoc: *Dominus creauit me in initio viarum suarum*; Diuinam, secundum illud; *Nec dum erant abyssi, et ego iam* (*c*) *concepta eram*; humanam, secundum hoc: *Sapientia aedificauit sibi domum*; Corporis vtique sui Templum, in quo Filius Dei inhabitaret, dum *Verbum Caro factum est*.

Prou. 8. *et* 9.
Ibidem.
Prou. 9.
(*c*) Conceptus. C. A.
Ioan. 1.

36. Prophetia in Esaia sub vna, eademque Christi Persona sic demonstrat vtramque Naturam; Deitatis, (*d*) secundum illud: *Numquid qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus?* (*e*) Humanitatis, secundum hoc; *Ecce Virgo in vtero concipiet, et pariet Filium*. (*f*) Diuinitatis, secundum illud: *Rorate Caeli desuper, et nubes pluant iustum*; (*g*) humanitatis, secundum hoc: *Aperiatur terra, et germinet Saluatorem, et iustitia oriatur simul*. (*) Item alibi (*) humanitatis secundum hoc:

Esai. 66.
(*d*) Diuinam.
(*e*) Humanam. C. A.
Esai. 7.
(*f*) Diuinam. C. A.
(*g*) Humanam. C. A.
* *Desunt in C. A.*

32. Vat. *conuertuntur. Est ergo fides, sicut immaculata, et sancta dei ecclesia docet: Confitemur etc.* Paulo post *Patri permanens*: et omittit *in illa inuisibilis, in ista visibilis*. EDITOR.

33. In verbis Exodi Vulgata *quem paraui*. Vatic. *praecedat te: obserua etc.* omittit alia. EDITOR.

34. Perezius ex sequentibus colligit, melius esse *prophetia* cum vet. edit., quam *propheta* cum Luc., et aliis impressis. EDITOR.

35. Vat. *me ab initio*. Vulgata *me in initio*. Vat. *abyssi, ego iam concepta*. Vulgata, *abyssi, et ego iam concepta.* ED.

36. Vat. *orietur*. Vulgata *oriatur*. ED.

Paruulus natus est nobis. Diuinitatis secundum illud: *Filius datus est nobis*.

Esai. 9.

37. Paruulus enim (*a*) Christus ad susceptae humanitatis Naturam pertinet, quia homo est; Filius autem datus, ad (*b*) Diuinitatis, quia Dei Filius. Et vt ostenderet, in vtraque Natura vnam esse Personam (*c*) paruuli nati, et Filii dati, adiecit: *Vocabitur nomen eius magni consilii Angelus, Deus fortis, Pater futuri saeculi*. In Euangelio quoque in vno eodemque Christo Diuinae Naturae significatio, *Ego et Pater vnum sumus*; humanae Naturae insinuatio: *Pater maior me est*. Diuinae Naturae significatio: *Ego sum via, veritas, et vita*; humanae Naturae insinuatio: *Tristis est anima mea vsque ad mortem*; Diuinae naturae significatio (*d*): *Omnia per ipsum facta sunt*; humanae Naturae insinuatio: *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit* (*e*) *me*.

(*a*) Natus *Exc.*
(*b*) Diuinitatem. *Exc.*
(*c*) Per paruulum natum, et filium datum. C. A.
(*d*) Sign. est C. A.
Ioan. 10.
Ioan. 14.
Matth. 26.
Ioan. 1.
Ioan. 5. et 6.
(*e*) Me Patris. *C. A.*

38. Paullus quoque Apostolus in vno eodemque Christo Naturam Diuinitatis exprimit, dum dicit: *Primogenitus omnis creaturae, ipse est ante omnes, et omnia in illo constant*. Naturam humanitatis declarat, dum dicit: *Ipse est caput Corporis Ecclesiae*. Et alibi: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*. Per hoc enim, quod dixit: *Qui cum in forma Dei esset*; Naturam in eo Diuinae maiestatis ostendit; per hoc autem, quod adiecit: *Formam serui accipiens* (*f*) Naturam in eo humanae humilitatis significauit.

Coloss. 1.
Ibidem.
Philipp. 2.
(*f*) Accepit C. A.

39. Et iterum inquit: *Cum esset diues, pauper factus est, vt illius inopia nos diuites essemus*. Vbi enim dixit: *Cum esset diues*, Diuinae Naturae gloria panditur; et vbi adiecit: *pauper factus est*, humanae infirmitatis (*g*) susceptio demonstratur. Item in ipso initio Apostolici Symboli (*h*) geminae sic ostenditur (*i*) in vno eodemque Christo Naturae distinctio Deitatis ex Patre, dum dicit: *Credo in Deum Patrem Omnipotentem et in Iesum Christum Filium eius vnicum*, (*k*) *Dominum nostrum*; humanitatis ex Matre, dum dicit: *Natum de Spiritu Sancto ex vtero Mariae Virginis*.

(*g*) Nat. humanitat. signific. *Exc.*
2. Cor. 8.
(*h*) Subiectio. C. A.
(*i*) Geminae naturae. C.A.
(*k*) In vna eademque Christi persona distinctio. C. A.
(*l*) Deum, et hominem. C. A.

40. Ecce ex vtroque Testamento duae Naturae in Christo, Diuinitatis vna, altera humanitatis; quae quidem gemina vnam fecit Personam, quia vnus idemque mediator Dei, et hominum homo Christus Iesus. Iam vero de Passione eiusdem Saluatoris nostri, et Domini Iesu Christi, quam in sola humanitate, non in Deitate sustinuit (sicut superius) Legis, et Prophetarum auctoritas, Euangeliorum quoque, et Apostolorum praedicatio adhibenda est. Lex de Passione Corporis Christi sic dicit: *Lauabit in vino stolam suam, et in sanguine vuae pallium suum*. Quid hic pallium, quid stola, nisi Caro Christi Passionis Sanguine decorata? Haec enim sola contumelias Crucis sustinuit; Diuinae vero Naturae maiestas nihil iniuriae sensit.

Gen. 49.

41. Prophe-

37. Vat. omittit *Ego, et Pater* vsque ad *omnia per ipsum*. EDITOR.

38. Vat. *in illo consistunt*. Vulgata *in ipso constant*. Mox Vat. *Pro eo autem, quod adiecit*. EDITOR.

40. Vat. *Ecce ex veteri, nouoque testamento*. Et in verbis Genes. *lauabit in musto*. Vulgata *in vino*. EDITOR.

41. (a) Prophetia quoque in Psalmis Passionem Christi in Carne sola sic asserit: *Foderunt manus meas, et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Vbi non Deitatis, sed tantum crucifixi Corporis iniuria intelligitur. Ibi enim in membrorum significatione sola Caro clauis suspensa in ligno, atque (b) suffixa pronunciatur. Sicut et apud Hieremiam legitur: *Venite, mittamus lignum in pane eius* (c); id est, Crucem in Corpore eius. Neque enim Diuinitas ligno suspendi potuit, sed sola vtique humanitas Cruce suffixa pependit.

(a) Propheta. C. A.
Psal. 21.
(b) Fixa. C. A.
Hierem. 11.
(c) in panem eius C. A.

42. Cuius etiam Caro tolerantiam mortis passa sic ostenditur alibi, dum dicit: *Caro mea requiescit in spe*; vtique quia sola in Christo Carnis materia mortis fragilitate defuncta, spem resurrectionis suae expectabat, etiam sine corruptione receptura, dum dicit: *Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*. Salomon autem in Canticis Canticorum Passionem Carnis Christi praedicat, dicens: *Manus meae*, inquit, *distillauerunt myrrham, digiti mei guttam*. Vbi specialiter ostenditur in manibus, ac digitis solam Carnem Christi suffixam stipite; sicut in Psalmo 118. legitur: *Confige clauis timoris tui carnes meas*.

Psal. 15.
Ibidem.

43. Esaias autem Christum in sola humanitate, quae apparuit, Passionis iniuriam suscepisse ita praedixit: *Homo*, inquit, *in plaga*, (d) *et sciens ferre infirmitates. Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portauit*. Quis ipse, nisi vtique homo? Nam pati, et deficere in illo Natura Dei non potuit, sed homo portauit in eo Passionem, et mortem, in quo et ipsa mors habet conditionem.

Esaias 53.
(d) Pl. existens, et sciens. Exc.

44. Nam et cum de eo ipse Propheta dixisset: *Quis iste, qui venit de Edon, tinctis vestibus de Bosra?* Et adiecit: *Quare rubrum est vestimentum tuum, tanquam calcantium in torculari?* Quid hic per indumentum, et vestimentum rubrum voluit ostendere, nisi solam Carnis Christi Passionem, Crucis infectam cruore? Vnde et in ipsa Passione chlamyde coccinea Christus induitur, vt imago Sanguinis in Carne tantum demonstraretur.

Esai. 63.
Matth. 27.

45. Esaias quoque Corpus solum obtulisse Christum Passioni sic loquitur: *Non sum*, inquit, *contumax, neque contradico. Corpus meum dedi percutientibus*. Non dixit Diuinitatem, quae Passionem nescit perferre. Et iterum: *Posui scapulas meas ad flagella, et maxillas ad palmas*; quod et ipsum ad Carnis patientiam, non ad Deitatis refertur iniuriam.

Esai. 50.
Ibidem.

46. Et Zacharias: *Videbunt*, inquit, *quem confixerunt*; quem alium, *Zachar.* 12.

41. Vat. *in carne sic*, omisso *sola*. ED.

42. Vat. *perpessa* pro *passa*, et *eam sine corruptione*, correcto *eam* ex *etiam*, quod prius erat. Deinde *mox praedicans dicit*. In psalmo 118. Vulgata, *Confige timore tuo*. EDITOR.

43. In Vulgata cap. 53. Isaiae v. 3. et 4. *Despectum, et nouissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem... Vere languores nostros ipse tulit etc.* ED.

45. *Isaias quoque*: Lucensis, et Vat. *Hieremias quoque*. Retinendum *Isaias*, cuius cap. 50. v. 5. et 6. in Vulgata haec sunt verba: *Dominus deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico: retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, et conspuentibus in me*. Verba illa *Posui scapulas meas ad flagella, et maxillas ad palmas* apud Isaiam ita expressa non occurrunt. EDITOR.

46. Vulgata cap. 12. v. 10. *Et aspicient ad me, quem confixerunt*. EDIT.

nisi indubitanter hominem, quem Iudaei crucifixerunt, et in Carne iudicantem videbunt? Ecce pronunciata est Passio Corporis Christi ex Lege, et Prophetis. (a) Transeamus inde ad Euangelia, ibi quaeramus Christum Filium Dei in sola Carne portasse valetudines Passionis, et iniuriam Crucis, loquente ipso Discipulis: *Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia, quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis; tradetur enim Gentibus; et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur; et postquam flagellauerint, occident eum, et die tertia resurget.*

47. Quod totum in Christo secundum hominem dictum, non ad substantiam Deitatis, sed ad Naturam pertinet Carnis. Quod etiam in sequentibus docetur, Iudaeis dicentibus Christo: *Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?* Et dixit Iesus: *Soluite hoc Templum, et post triduum suscitabo illud; hoc autem dixit de Templo Corporis sui.* Nam et in Passione sua, dum corripiens proditorem diceret: *Iuda, osculo Filium hominis tradis?* Quem (b) interrogat tradere proditorem, nisi hominem? Et comprehenderunt, non Deitatem, quam caecati perfidia nec agnoscere potuerunt.

48. Beatus autem Apostolus Paullus Christum in homine solo pertulisse Crucem, sic asserit: *Vt homo*, inquit, *humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem Crucis*; qui proinde dixit, *vt homo*, vt nuncupatione hominis, distinctio Naturae insinuaretur passibilis; quod confirmans alias ait: *An experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur: Christus (c) non infirmatur, sed potens (d) est in vobis; nam et si crucifixus est ex infirmitate nostra, sed viuit ex virtute Dei.* Passus ergo Christus, et mortuus; sed ex nostra infirmitate; viuit autem impassibilis, et immortalis, sed ex sua virtute, quae tanta est, vt in se nec Passionem recipiat, nec mortem admittat.

49. Petrus quoque Apostolorum Princeps, Crucis Christi supplicium sic praedicat in solo Corpore consummatum: *Qui peccata*, inquit, *nostra pertulit in Corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiae (e) viueremus, cuius liuore sanati sumus.* Et paullo post: *Christo igitur passo in Carne.* Ergo si Christus in Carne est passus, non est secundum Deum, sed secundum hominem crucifixus.

50. Ecce perpatuit de Filio Dei, quod passus est, quod mortuus est, Corporis hoc tantum fuisse, non Deitatis. Aliena sunt ista a Deo, testante Propheta de illo: *Deus sempiternus, (f) Dominus creans fines terrae, non laborabit, neque deficiet.* Et Psalmus: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Omnes enim in Christo infirmitates humanitas sola portauit; Caro enim habuit vagitus infantiae, non Diuinitas; Caro est pannis inuoluta, non Deitas; Caro habuit alimenta, Caro portauit aetatum commercia; nam et quod fatigatus est, quod esuriit, quod dormiuit, quod fleuit, quod Passioni proximus tristis fuit, quod postremo

(a) *Excussi amplius.* Cuius quidem Fidei veritas est tam efficax, vt eam nec tyranni sua potuerint crudelitate confundere, nec haereticorum subdola circumuentio pessundare, nec hypocritarum diminuere fallax simulatio. Transeamus.
Exc. Matth. 20.
Luc. 18.
(b) Significat. *Exc.*
Philip. 2.
2. *Cor* 23.
(c) Loquitur Christus? Qui vos non infirm. *Exc. et A. C.*
(d) Est verbum eius in vos *C. A.*
1. *Petri* 2.
(e) Viuamus. *Exc.*
1. *Petri* 4.
Esai. 40.
Luc. 2.
(f) Deus. *C. A.*
Psalm. 101.

47. Vat. *excibo illud*. Vulgata *excitabo illud*. EDITOR.

50. Isaiae cap. 40. v. 28. *Deus sempiternus dominus, qui creauit terminos terrae, non deficiet, neque laborabit.* ED.

ipsam Passionem, et mortis conditionem sustinuit; totum hoc ad infirmitatem pertinet humanitatis, non ad incomprehensibilem substantiam Deitatis.

51. Vnus est enim Christus, Deus et homo, Caro et Verbum; sed vnde Deus, inde habet immortalitatem; vnde homo, inde pertulit Passionem, et vnde Caro, inde mortuus; et vnde Verbum, inde aeternus. Nec enim potest esse Deitate passibilis, qui est virtute, Paternae gloriae Naturae aequalis.

52. Vnde et Patri derogatur, dum Natura Deitatis in Filio passibilis creditur. Nam si vna Patris, et Filii substantia est; vtique, sicut Pater, *Ioan.* 20.
ita et Filius immortalis est. Et, si, *ego*, *et Pater vnum sumus*; sicut in Pa- *Ioan.* 17.
tre non est mors, ita nec in Dei Filio mors. Et si verum est: *Omnia*, *quae habet Pater*, *mea sunt*; ergo immortalitas Patris cum Filio communis est.

53. Nam quod ait Apostolus de infidelium ignorantia: *Si enim cognouissent*, *nunquam Dominum gloriae crucifixissent*; non quasi Dominus gloriae sit crucifixus, vt Natura Deitatis videatur esse passibilis; sed quia vnus in vtraque Natura est Christus, secundum assumpti hominis formam, Dominus gloriae dicitur passus.

54. Sicut e contrario est illud: *Nemo ascendit in Caelum*, *nisi qui* *Ioan.* 6.
descendit de Caelo, *Filius hominis*; dum de Caelo non descendisset, nisi tantum Dei Filius, nondum idem factus Filius hominis. Propter Personae ergo vnitatem, et ad hominem referuntur in Christo, quae Dei propria sunt, et Diuinitati adscribuntur, quae hominis sunt.

55. Et ideo dum pati, ac mori dicitur, non est Deitatis, sed carnis proprium; sic tamen propter vnitatem Personae, ipse Deus, et natus ex Virgine, et passus, et mortuus praedicatur; sed infirmitate carnis nostrae, non virtute Diuinitatis suae.

56. Quod vero idem Apostolus ait: *Si enim cum inimici essemus*, *re-* *Ad Rom.* 5.
conciliati sumus Deo per mortem Filii eius; sic hic dicitur Dei Filius mortuus, sicut dicitur de Martyribus passis, ac mortuis, quorum tamen non sunt animae occisae in corporis passione, ore veritatis testante: *Nolite timere eos*, *qui occidunt corpus*, *animam autem non possunt occidere*. *Matth.* 10.

57. Vbi agnosci oportet, si animae Martyrum, corpore perempto, suppliciis extingui non possunt; Deus, qui conditor est animarum, quomodo per Crucem carnis pati potuit exitium mortis? Quod etiam alibi apertius declaratur, eodem Filio Dei loquente: *Potestatem habeo ponendi ani-* *Ioan.* 10.
mam meam, *et potestatem iterum sumendi eam*.

58. Quod si ipsa Deitas mortua extitit; quaero, quis animam ipsius resumpsit? Stultum est ergo Crucis passionem Diuinae applicare Naturae; sed tantum creabili, et humanae. Sola enim Caro Crucis exitium sensit, sola Caro lanceam pertulit, sola Caro sanguine, et aqua manauit, ipsa sola mortua, ipsa sola in sepulchro posita, ipsa sola tertia die resuscita-

51. *Paternae gloriae naturae aequalis*: Vat., Luc. * *paternae naturae aequalis*. Dictionem *gloriae*, quae in Lucensi deest, redundare Perezius aduertit. Aguirrius nihil annotauit. EDITOR.

54. *Non descendisset*; Luc. omittit *non*; quod tamen melius retinebitur. ED.

58. *Animam ipsius*: Luc. *animam ipsam*. Vat. *sanguinem, et aquam manauit*. EDITOR.

ta; quae etiam glorificata Caelos adiit, in qua et venturus est iudicare in gloria Patris, iudicaturus de viuis (a), ac mortuis.

59. Prolatis (b) ergo Noui, ac Veteris Testamenti testimoniis, in quibus duae Naturae Christi patefactae sunt in vna subsistentes Persona, in quibus et Passio eius apparuit in homine solo expleta; deinde oportuit sententias subnecti Sanctorum Patrum, qui in sacris Literis ingenti gloria refulserunt; vt etiam eorum traditione perpateat, quia Dominus noster Iesus Christus ex duabus Naturis, et vna Persona subsistit, et quia mortem, et Passionem in sola Carne suscepit.

60. Sanctus (c) ergo Hilarius in explicatione Epistolae ad Timotheum sic loquitur: *Nam et cum dicit Scriptura, homo Christus; et cum dicit, Christus mortuus est; et cum dicit, Verbum Caro factum est; non est spoliatus per fraudulentiam legentis expositionibus suis sermo. Nam vbi homo Christus est, praecedit mediator Dei, atque hominum; vt ex vtroque, Deo, et homine vnus subsistat, sitque inter hominem, et Deum medius, confessione in se vtriusque Naturae. Vbi vero Christus mortuus est, subiicitur*: Qui resurrexit, qui est in dextera Dei. *In morte eius, carnis nostrae infirmitas est, in resurrectione virtus eius, in consessu Dei dignitas.*

61. Sanctus quoque Ambrosius in expositione Euangelii secundum Lucam, sic asserit: *Non enim suam, sed nostram carnem (d) Christus ascendit, nec mors illa Diuinitatis, sed (*) quasi (*) hominis fuit.* Et paullo post: *Etenim Christus omnia, et in Christo omnia; licet in singulis Christus operetur, Caro tamen moritur, vt resurgat.*

62. Item idem in eodem Libro exponens inter alia, dicit: *Tristis est anima mea, turbata est valde. Non ergo suscipiens, sed suscepta turbatur; anima enim obnoxia passionibus, Diuinitas libera. (e) Etenim spiritus promptus, caro autem infirma. Tristis autem non ipse est, sed anima. Non est tristis sapientia, non Diuina substantia, sed anima. (f) Suscepit Corpus meum, non me fefellit, vt aliud esset, et aliud videretur.*

63. Sanctus Athanasius in Tractatu, quem scripsit de Christi Natiuitate, sic dicit: *In hoc sit ergo, Fratres charissimi, Fides nostra, in hoc tota salus, et vita consistat, vt credamus, Deum Dei Filium primum ante omnia saecula a Deo Patre inuisibiliter (g) genitum, deinde a Maria Virgine, secundum hominem natum, et secundum hunc hominem passum, mortuum, sepultum, resurrexisse ab inferis, ascendisse in Caelum.*

(a) Viuos, et Mortuos. *In A. C.*
(b) Igitur *alias.*
(c) *Non extat inter opera Diui Hilarii quae nunc extant. In editione vero nouissima Monachorum S. Mauri ponitur inter Fragmenta*, col. 1366.
Ambrosius lib. 10. *c.* 99. *super Lucam* 22. *Idem in eodem lib. cap.* 204. *super Lucam* 23. *Idem in eodem lib. cap.* 94. *super Lucam* 23. *Matth.* 26. *et Marc.* 14.
(d) Crucem. * *Alias deest.*
(e) Denique. *Alias.*
Matth. 26. *et Marc.* 14.
(f) Quae suscepit. In. *Ioan.* 12.
(g) Et impassibiliter. *A. C. S. Athanasius.*

59. *In vna subsistente persona*: Luc. *in vna subsistenti persona*. EDITOR.

60. Vat. *in explicatione epistolae ... Christus mortuus est, et quum ... non spoliandum est ... suis. Sermo namque, vbi Christus natus est, procedit, mediator dei, et hominum, ex deo homo, inter hominem, et deum medius confessione in se vtriusque naturae. Vbi Christus mortuus est, subiicitur, Qui resurrexit etc.* Labbeus *vt ex vtroque deo, et homine vnus subsistat*: ita etiam vet. editio, sed *vnum* pro *vnus*. Luc. *vt ex deo homo vtrumque vnum*. Omittit alia. Fortasse legendum *vt ex deo homine etc.* Paulo post *in resurrectione virtus eius*: Luc. *in resurrectione virtutis eius potentia.*

61. *Sed quasi hominis*: Luc. * *sed hominis*. Melius omittetur *quasi*. EDIT.

63. *Inuisibiliter genitum*. Luc. *inuisibiliter impassibiliter genitum*. EDIT.

64. Item idem in Expositione Fidei : *Verbum*, inquit, *nascitur de Maria Virgine, accipiens corpus animale; sed neque sermo comprehensus est carne, sed in carne, et supra carnem, et sicut Deus dicitur, ita Dei virtus, Dei veritas; passus autem humana carne, sed sermo Dei impassibilis est. In passione quidem moritur homo, vt viuificaret protoplastum, qui ceciderat per inobedientiam.*

65. Sanctus Gregorius scribens ad Celidonium dicit : *Naturae enim duae in Christo, Deus, et homo; non autem duo Filii, nec Dii duo.* Item idem in Sermone de Filio : *Vno autem*, inquit, *Capitulo moneo, vt altiora quidem adscribas Diuinitati, et illi Naturae, quae passionibus, et corpore probatur esse superior; humiliora autem naturae humanae attribuas, quae ex parte infirmitatis nostrae assumpta est.* *Gregorius Nazianz. Epist. 1.*

66. Item ipse in quarto Libro contra Eunomium : *Et ne aliquis incorruptibili Naturae Deitatis Crucem Passionis applicet, per alia manifestius talem emendat errorem, mediatorem ipsum Dei, et hominum, et Deum ipsum nominans, vt cum duo de vna dicantur, congruum intelligatur circa vtrumque; circa Deitatem quidem impassibilitas, circa humanitatem autem dispensatio Passionis.*

67. Sanctus quoque Basilius in quarto Libro contra Eunomium ita scribit : *Quid est, Dominus creauit me, et ante omnes colles genuit me? Vbi intelligendum est hoc, quod dicit, GENVIT, de Dei Filio; hoc autem, quod dicit, CREAVIT, de ea parte, qua in forma serui est, vt vtramque Naturam in vna Persona ostenderet.*

68. Sanctus Cyrillus in prima ad Successum Epistola dicit : *Ergo quantum quidem ad intellectum pertinet, et ad (a) Fidem tantundem oculis animae, quemadmodum incarnatus est Vnigenitus, duas Naturas esse dicimus, vnum autem Filium, et Christum, et Dominum, Deum Verbum incarnatum, et hominem factum confitemur.*

(a) *Alias* videndum.

69. Item in secunda ad eundem Successum Epistola sic ait : *Cum vnus*, inquit, *sit et solus Filius Christus, idem ipse Deus, et homo, sicut in Deitate perfectus, ita et in humanitate perfectus. Non autem ipsum Vnigenitum Filium Dei, secundum quod intelligitur, et est Filius Dei, passum esse in sua Natura dicemus (b). Oportet enim necessario vtraque seruari vni, et vero Filio, et non pati secundum Deitatem, et dici passum esse eundem secundum humanitatem; ipsius enim passa est Caro.*

(b) Sed passum esse terrena natura. *Vnus ms.*

64. Vat. *dicitur praescius, dei virtus etc. Sed in carne* : Luc. omittit has tres dictiones. Mox *ita dei virtus* : Luc. omittit *ita*; et paulo post *humana carne* deest *humana* in Luc. EDITOR.

66. *Et hominum, et deum ipsum nominans*. Luc., et Vat. *et hominum, et hominem, et deum ipsum nominans* : quod verum crediderim. EDITOR.

68. *Et ad fidem*. Luc. *et ad videndum*. Hoc ipsum colligitur ex Vat. *et ad fidem dum* : nam *fidem dum* corruptum est ex *videndum*, commutato per errorem satis communem *v* in *f*. Infra *et hominem factum* : deest vox *factum* in Luc. EDITOR.

69. *Passum esse in sua natura dicemus*. Luc. * *passum esse in sua natura, sed passum esse terrena natura dicemus*. Id Perezius praeferendum censebat. EDITOR:

70. Idem in expositione Leuitici inter alia: *Totum in his iterum circumspice Saluatoris nostri Mysterium, et emundationem, quae per Sanctum Baptisma fit. Duas enim auiculas sumi iubetur, viuas, et mundas, vt intelligas per volatilia Caelestem hominem, simul et Deum in duabus Naturis, quantum pertinet ad rationem, diuidendum, vnicuique conuenientem.*

71. Item S. Augustinus. *Nec enim illa susceptione alterum eorum in alterum conuersum, atque mutatum est; nec Diuinitas quippe in creaturam mutata est, vt desisteret esse Diuinitas; nec creatura in Diuinitatem, vt desisteret esse creatura. Nam si substantia hominis* (quod absit credere) *in Diuinitatem conuersa est, augmentauit aliquid Deitatis. Sed absit, vt augmentum recipiat ineffabilis, et incomprehensibilis plenitudo. Manet ergo vtraque Filii Dei Natura, et vna Persona.*

72. Rursus ipse aduersus Maximum: *Si ergo attendas distinctiones Naturarum, Filius Dei de Caelo descendit, et Filius hominis crucifixus est in terra.* Idem in sequentibus: *Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis die tertia. Vbi resurgit, nisi in eo, quod potuit cadere? Vbi resurrexit, nisi in eo vbi mortuus? Quaere mortem in Verbo, nunquam esse potuit; quaere mortem in anima, nunquam ibi fuit; quaere mortem in Carne, plane ibi fuit; et ideo ibi fuit, quia mors vera fuit.*

73. Et paullo post: *Quid miraris? Certe vita est Christus; quare mortua est vita, nec anima mortua est, nec Verbum mortuum est? Caro tantum mortua est. Quare? Vt in ea mors moreretur.* Idem in expositione Ioannis Euangelistae: *Quis ergo est, per quem factus est mundus? Christus Iesus, sed in forma Dei. Quis est sub Pontio Pilato crucifixus? Idem ipse Iesus Christus, sed in forma Serui.*

Epist. 10. 74. Beatus quoque Leo Apostolicae Sedis Antistes in sua Epistola, quam scripsit ad Flauianum Constantinopolitanum Episcopum, sit ait: *Salua ergo proprietate vtriusque Naturae, et in vnam coeunte Personam, suscepta est a maiestate humilitas, a virtute infirmitas, ab aeternitate mortalitas. Et ad resoluendum conditionis nostrae debitum, inuiolabilis Natura est vnita Naturae passibili; vt quod nostris remediis congruebat, vnus atque idem mediator Dei, et hominum, homo Christus Iesus, et mori posset ex vno, et mori non posset ex altero. In integra ergo veri hominis perfectaque Natura verus natus est Deus totus in suis, totus in nostris.*

75. Et paullo post: *Qui manens in forma Dei fecit hominem, idem in forma serui factus est homo. Tenet enim sine defectu proprietatem suam vtraque Natura. Et sicut forma serui Dei formam non ademit, ita forma Dei formam serui non minuit.* Item paullo post: *Agit enim vtraque for-*

70. *Sumi iubetur*: Luc. * *sumi iubet.* EDITOR.

71. Luc. in textu *S. Augustinus in excerptis*. EDITOR.

72. *Maximum*: vet. ed. *Maximinum*: Luc. *Maximianum*. Subinde *et filius hominis*: Luc.* *et filius dei*, quod ex Perezii opinione praeferendum: nam, vt obsesuat, sermo est de communicatione idiomatum. EDITOR.

74. *Sic ait*: Luc. minus bene *sic agit*. EDITOR.

75. Vat. *non recedit . . . non relinquit*. EDITOR.

ma cum alterius communione, quod proprium est; Verbo scilicet operante, quod Verbi est; et Carne exequente, quod Carnis est. Vnum horum coruscat miraculis, aliud succumbit iniuriis. Et sicut Verbum ab aequalitate paternae gloriae non recessit, ita Caro naturam nostri generis non reliquit.

76. Sanctus quoque Fulgentius in Libro, quem de Incarnatione Domini Iesu Christi scripsit, inter alia sic intulit: *Dico itaque vobis iuxta sanctorum Patrum traditionem, Dominum nostrum Iesum Christum in duabus Naturis inconfusis, id est, Diuinitatis, et humanitatis, vnam Personam, siue substantiam confiteri.*

77. Idem post alia: *Si quis ergo in Domino nostro Iesu Christo aut duas Naturas, aut vnam noluerit, siue dubitauerit credere, aut praedicare Personam; vel si quis noluerit confiteri Deum, atque hominem; id est, Verbum incarnatum de Maria Virgine, pro nostra salute veraciter natum; tantum a Catholica Fide deprehenditur, ac demonstratur extraneus, vt Sacramento Redemptionis humanae resistat ingratus.*

78. Et paullo post: *Verbum Caro factum vnus, et plenus est Christus, vnus ex vtraque, et in vtraque, id est, in humana, Diuinaque Natura; in quo sic vtriusque Naturae prorsus vnitio gloriosa persistit, vt siue Diuinitati Christi humanitatem quis demat, siue humanitati Diuinitatem detrahat, Christum sacrilega infidelitate, et blasphema praedicatione dissoluat.*

79. Item paullo post: *Christus pro nobis carne est passus, qui de Deo Patre natus solus impassibilis est Deus. Ipsum itaque Christum Filium Dei pro nobis mortem Carne gustasse, salua immortalitate Diuinitatis eius, veraciter credimus.*

80. Iterum (*a*) post hoc: *Quia non est alter Deus, alter homo; sed idem vnus est Christus, Deus, et homo, profecto idem Deus Christus est, qui et mortem* (*b*) *sua Carne suscepit; et idem homo Christus est, qui mortem sua Diuinitate destruxit. Idem quippe Christus Dei Filius, qui Diuinitate mori non potuit, Carne mortuus est,* (*c*) *quia mortalem Deus immortalis accepit;* (*d*) *et idem Christus Dei Filius Carne mortuus resurrexit, quia immortalitatem suae Diuinitatis Carne mortuus non amisit. Hinc est, quod etiam post resurrectionem suam, sicut in cicatricibus veris, et in vera comestione piscis, et mellis, soliditatem in se verae carnis edocuit, ita clausis foribus ingrediens, veram in se virtutem sempiternae Diuinitatis ostendit, vt agnosceretur, et naturalis fuisse Christi morientis infirmitas, et eidem resurgenti naturalis inesse maiestas.*

(*a*) Item. *Exc.*
(*b*) Suam. *Exc.*
(*c*) Quam. *In Exc.*
(*d*) Et ideo. *In Exc.*
Luc. 24.
Ioann. 20.

81. Haec quidem, quae tam Diuinae Scripturae, quam etiam sancto-

76. *Siue substantiam*. Luc. *substantia*. Perezius cum vet. edit. melius putabat *subsistentiam*. EDITOR.

79. *Natus solus est*. Luc. * *solus natus est*. Et meliorem quidem sententiam ita reddit, vt Perezius existimat. Aguirrius edidit *natus solus impassibilis est*. EDITOR.

81. *In tribus secretariis*: hoc est, in tribus sessionibus. In secretarium conuenire solebant episcopi ad concilium, et *secretarium* quoque ipsa sessio dicebatur. Vide Ducangium in diction., et Cancellierium De sacretariis veterum. EDITOR.

rum Patrum eloquia docuerunt, Decretis nostris breuiter inserta protulimus, demonstrantes geminam Carnis, et Deitatis Naturam in vna Domini, et Saluatoris nostri Persona, passum quoque eundem in ea Natura, quae corporis est; non passum in ea Natura, quae Deitatis est. His ergo concordi sententia in tribus secretariis definitis, pro confirmatione sui, (a) proprias subscriptiones subiecimus.

(a) Propriam subscriptionē. *Exc.*

82. 1. Isidorus in Christi nomine Ecclesiae Spalensis Episcopus subscripsi.

2. Bisinus in Christi nomine Ecclesiae Eliberitanae Episcopus subscripsi.

3. Rufinus in Christi nomine Ecclesiae Asidonensis Episcopus subscripsi.

4. Fulgentius in Christi nomine Ecclesiae Astigitanae Episcopus subscripsi.

5. Cambra in Christi nomine Ecclesiae Italicensis Episcopus subscripsi.

6. Fidentius in Christi nomine Ecclesiae Tuccitanae Episcopus subscripsi.

7. Theodulphus in Christi nomine Ecclesiae Malacitanae Episcopus subscripsi.

8. Honorius in Christi nomine Ecclesiae Cordubensis Episcopus subscripsi.

82. De his subscriptionibus videri possunt notae Siluestri Pueyi in Collection. Concilior. ad iuris canonici corporis exemplum pag. 629., vt omittam Hisp. sacr. Florezii. In codice Vat. 1338., quem hactenus indicaui, notatur, *Isidorus in Christi nomine ecclesiae Spaniensis episcopus subscripsi*. Tertio loco est *Fulgentius*. In alio cod. Vat. 1321. deest *Fulgentius*, et scribitur *Esidorus* . . . . *spalensis*. EDITOR.

NOTAE VARIORVM.

1. Quemadmodum S. Leander praesederat Concilio I. Hispalensi supra exhibito, ita et huic II. S. Isidorus germanus ipsius Frater, ac successor in eadem Sede Hispalensi, anno Christi DCXIX. qui fuit secundus, aut tertius Bonifacii quinti Papae, nonus autem Regis Sisebuti, non solum Catholici, et piissimi, sed etiam docti, habita ratione temporis. Vnde varia ingenii, ac pietatis suae monumenta reliquit; ex quibus apud nos extant modo sequentia e ms. magnae Ecclesiae Toletanae desumpta. I. Sisebuti Regis Gothorum Epistola ad Episcopum Mentesanum, qui se reclusit in Monasterio. II. Epistola Caesarii Patricii ad Sisebutum de Caecilio Episcopo capto a militibus. III. Sisebuti ad Caesarium Epistola rescripta per Ansemundum. IV. Caesarii Patricii Epistola ad Sisebutum missa per Ascellum. V. Alia eiusdem ad Sisebutum missa per Amellium. VI. Epistola Sisebuti ad Eusebium Episcopum. VII. Alia eiusdem ad Tudilanem, cum ex laico habitum in Monasterio recepisset. VIII. Epistola Sisebuti ad Adualicaldum Regem Longobardorum, et Theudolindam Reginam, pro Fide Christi,

de Christi, per Totilanem directa. IX. Passio S. Desiderii Episcopi Viennensis, scripta a Sisebuto Hispaniarum Rege Era DCL. id est, anno Christi DCXII.

Horum omnium editionem, simul et plurium aliorum, quae nondum lucem viderunt, promiseramus in Synopsi Conciliorum Hispaniae edita anno MDCLXXXVI. Verum cum iam Romae tradenda essent typographo, inuenta fuerunt exemplaria vitio exscriptorum tot erratis, et naeuis plena, vt puduerit ea praelo subiicere, donec aliquando liceat ea accuratius conferre cum mss. Gothicis Bibliothecae Toletanae. Aliunde vero Religioni duxi ea immutare, aut corrigere ex coniectura. CARDINALIS DE AGVIRRE.

Ibidem. *Sisebuti Regis*. Sisebuti Regis extat nunc memoria in nummis, vt auctores sunt Resendius Lusitanus, et Ambrosius Morales, cum hac inscriptione: D. N. SISEBVTVS. In reuerso: CIVITAS EBORA. DEVS ADIVTOR MEVS. Etiam in lapide fracto haec leguntur: SACERDOS OCCVRRIT AMATOR. AETATIS SVAE XLIII. DIE ID. FEBR. AERA DCLII. FELICITER II. SISEBVTI REGIS EPISCOPATVS. AN. I. ET MEN. X. T. IN PACE AMEN. Vnde constat Sisebutum regnare coepisse Era DCXLIX. quod cum anno huius Concilii optime conuenit. Situs fuit Sisebutus Rex in Basilica Diuae Leocadiae Tago imposita, in Suburbio. LOAISA.

Ibidem. *In vrbe Spalensi*. Anno nono Regni Sisebuti celebratum est sub Diuo Isidoro Metropolitano secundum Concilium Hispalense, pro Ecclesiasticis negotiis, et contra Acephalos haereticos, negantes temere in Christo duas Naturas in vna Diuina Persona: *Acephali sine capite dicti, quia nullus reperitur erroris huius Auctor, a quo exorti nomen, et sectam sibi arrogent*; vt Isidorus inquit Lib. *Etymol.* 8. Cap. 5. et Augustinus. De his etiam multa tradit Nicephorus, Lib. 18. *Ecclesiast. Histor.* Cap. 45. Plura infra. Interfuit huic Concilio Episcopus quidam Syrus, stolidus huius haeresis propugnator; qui post longam disputationem rationibus, et argumentis Diui Isidori, et aliorum Patrum victus, ad rectam, et orthodoxam Fidem conuersus est, vt ex XII. Actione huius Concilii constat. Estque Concilium eruditum, et doctum, iuris Ciuilis, et Canonici sapientia refertum; ita vt appareat, a Viris eruditione Diuina, et saeculari praestantibus esse editum. LOAISA.

5. Ad Canon. II. *Longi temporis probatur obiecta praescriptio*. Tricennalis, siue tricennaria, hoc est, triginta annorum praescriptio hac parte etiam in rebus Ecclesiasticis asseritur, secundum Theodosii Constitutionem Lib. I. Cod. Theod. *De action. cert. temp. fin.* Concilium quoque Chalcedonense Can. XVII. ita decernit: *Per singulas Ecclesias Paraecias rurales, siue in possessionibus manere immobiles apud eos, qui eas retinent Episcopos, et maxime si eas sine violentia iam per triginta annos tenentes gubernauerunt*. Quamuis autem pro diuersorum Imperatorum libidine post tempora Theodosii praescriptio Ecclesiastica fuerit ad vsque centum annos prorogata, deinde ad quadraginta annos reducta; in Hispania tamen, vbi Ciuitas Hispalensis inter primarias censebatur, edixerat Alaricus Wisigotorum Rex, Codicem Theodosianum vbique seruari. Insuper Oecumenica Synodus VIII. sub Adriano II. Papa habita, Can. XVIII. subiicit anathemati eos, qui litem mouent contra Ecclesiam de rebus ab eadem pacifice per annos triginta possessis. Sanctus tamen Papa Gregorius, Lib. I. Ep. IX. annos assignat quadraginta ad submouendum quemcumque petitorem, etiam ipsam Romanam Ecclesiam, si quid iuris in eam rem tanto tempore possessam praetenderet; Ecclesiasticam quoque praescriptionem annis quadraginta limitat Carolus Magnus Lib. 5. C. 389. CABASSVTIVS.

Quod demum attinet ad alienorum Episcopatuum fines, horum inuasionem quocumque praetextu fieri prohibet Concilium Carthaginense anni CCCXLVIII. sub Grato Episcopo Carthaginensi celebratum, Can. X. Similiter et aliud Carthaginense sub Genethlio Episcopo pariter Carthaginensi habitum anno CCCXCVIII, Can. XX. His adde Gelasii primi Epistolam X. ad Episcopos Siciliae, de non au-

ferendis bonis ab Episcopis triginta annorum possessione subnixis. CABASSVTIVS.

8. Ad Canon. III. *Cingulo honoris*. Sic L. 3. *De domesticis, et protect.* Libro 12. Codicis. Quinquennium enim si fuerit diuagatus, ipse iam cingulo spoliandus est; id est, dignitate, atque Magistratu priuandus, et deiiciendus. In omni Republica bene constituta Dignitates, et honores, Magistratusque solent peculiaria habere insignia, quae, dum munus confertur, illa pariter conferuntur; dum vero exauctorantur, qui habent, adimuntur. Habebant apud Romanos Reges, et Consules fasces, et secures, et purpuram; Senatores latum clauum, seu laticlauium, et calceum lunatum, et vestem albam; equites annulum; Hispani nunc calcar, et ensem; milites Romani, et aliarum Nationum cingulum, a quo ensis pendebat; erat enim zona cum gladio, ex Suida in Auxentio. Vnde Ioab in praelio aduersus Absalonem promisit se daturum baltheum occisori. Inde et testamentum militare in procinctu factum dicitur, cum milites ad praelium progrederentur se gladiis cingentes, vtcumque poterant, de suis rebus disponebant. Hinc per translationem, dignitatis, et honoris insignia tam aliorum, quam militum dicitur cingulum; ita est duplex, et militiae, et dignitatis, siue honoris. LOAISA.

9. Ad Canon. IV. *Contra Diuina, atque Ecclesiastica iura*. In Concilio Carthaginensi quarto, Cap. 69. Episcopus pro hac re deponitur: *Simili sententiae* (inquit) *subiacebit Episcopus, si sciens ordinauerit Clericum eum, qui viduam, aut repudiatam vxorem habuit, aut secundam*. Et in excerptis Martini Cap. 26. *Si quis viduam*. Et in Epistola Innocentii ad Victorium, Cap. 5. et ad Rufum Cap. I. IDEM.

11. Ad Canon. V. *Depositi aequo iudicio abutantur*. Ordinans enim contra Patrum instituta, et sanctiones, auctoritatem in ordinationibus, vel Conciliis minime retinebit, et ordinatus ordinis honore priuatur. Sic Innocentius Papa primus Epistola XXIV. Cap. 3. dum ait: *Aduersus formas Canonum ad ordinem venire tentans, ordine, et honore priuetur vna cum ordinatore*. Idem Zosimus Papa Epist. I. Cap. I. et Concilium Arelatense III. Can. III. ab eo die ad annum aufert celebrandi potestatem. Idem Hilarus Papa primus Epistola ad Episcopum Tarraconensem Cap. 4. et Simplicius Papa Epistola III. ad Florentium. LOAISA.

Paradoxam quorundam suo tempore Episcoporum opinionem refert in S. Isaiae Prophetae Commentariis B. Hieronymus: *Plerique nostrorum Cheirotoniam, id est, ordinationem Clericorum, quae non solum ad imprecationem vocis, sed ad impositionem impletur manus, ne scilicet, vt in quibusdam vidimus, vocis imprecatio clandestina Clericos ordinet nescientes, sic intelligunt, vt assumant testimonium Paulli scribentis ad Timotheum: Manus cito nemini imposueris*. Est opinio vere ridicula, ipsam tamen tenuerunt magni Viri. Etenim S. Phaedimus Amasenus Episcopus, totius tunc Ponti Metropolita, paganis Neo-Caesareensibus volens imponere Episcopum, diu, et frequenter venatus fuit sanctum Gregorium Thaumaturgum. Verum ille perstitit fugere per saltus, et latebras, et non potuit comprehendi. Hinc in ipsius encomio ita scribit Sanctus Gregorius Nyssenus Episcopus: *Postea quam nihil non tentatum relinquens ille Vir magnus Phaedimus, et omni machinatione, atque solertia vtens, non poterat Virum ad Sacerdotium adducere, innumeris oculis praecauentem, ne quando Sacerdotis manu caperetur, atque vtrique inter se studio certarent, illo quidem capere, hoc vero persequentis manus effugere cupiente; ideirco impetu quodam Diuino Phaedimus ad propositum studium prouectus, nihil curans interiectum spatium, quo*a Gregorio dirimebatur, quippe ille aberat itinere tridui, sed ad Deum suspiciens, precatusque, vt et ipse, et ille pariter in illa hora a Deo respicerentur, loco manus impositionis adhibet Gregorio sermonem, Deo ipsum consecrans, qui corpore praesens non adesset. Et illam ei Ciuitatem destinans, atque attribuens etc.* Hanc sibi intimatam conse-

crationem admisit Gregorius, nec fuit denuo consecratus. Eiusdem sententiae fuit nescio quis Agabrensis in Hispania Episcopus, qui ordinatis a se Clericis, quod oculis laborans non posset legere, manus imposuit, consecrationis formulam iussit a Presbytero recitari. Videtur grauiter deliquisse. Etenim II. Hispalensis Synodus Cap. 5. affirmat, illum ob tantae praesumptionis audaciam fuisse dignum degradari. Verum quod sanctus Phaedimus peccarit mortaliter, quis audeat vel cogitare? Palam contradicet S. Gregorio Nysseno. Distinguenda sunt tempora; veritas pedetentim elucidatur. CHRISTIANVS LVPVS Dissert. *De opinione probabili*, pag. 93.

Hic Canon V. illigatus est cum multis aliis eiusdem fere argumenti, praesertim cum quinto Concilii Ilerdensis, octauo Barcinonensis, octauo Narbonensis, et quibusdam aliis Conciliorum Toletanorum III. IV. ac X. supra quos omnes excitamus Dissertationem integram suo loco. CARD. DE AGVIRRE.

12. Ad Can. VI. *Iuxta priscorum Patrum Synodalem sententiam*. A gradu suo deiicitur Episcopus, Presbyter, aut Clericus ex omni ordine, qui postquam promotus erat, grauibus reperiebatur criminibus, et sceleribus coopertus. Id constat ex Epist. I. Gelasii Papae Cap. 20. et Zachariae Papae Epistola V. ad Bonifacium. Patet etiam ex causa Potamii Concil. Toletano decimo, et in causa Sisberti Concil. Tolet. XVI. qui a tribus Episcopis degradatur; et nouissime in Concil. Trident. Sess. 3. Cap. 4. LOAISA.

15. Ad Can. VII. *Presbytero illicita consecratio est Altaris*. Altare consecrari a Presbytero non debet. Concil. Agathensi Can. XLIII. Solus Episcopus consecrat, et vngit. Felix Papa IV. Cap. I. Epistolae Decretalis, et primo Bracarensi Cap. 19. VIII. Toletano Cap. 7. Et consecratur Episcopi benedictione, et Chrismatis vnctione. IDEM.

17. *Formatas cuilibet Epistolas*. Formatae vocantur Canonicae Epistolae, quae peregrinaturo Clerico dabantur Fidei, et Religionis ergo. Concil. Antioch. Can. VIII. et Laod. Can. XLI. et Concil. Mileuit. Can. XX. dicitur: *Placuit, vt quicumque Clericus propter necessitatem suam alicubi ad comitatum ire voluerit, formatam ab Episcopo suo accipiat; quod si sine formata voluerit pergere, a communione remoueatur*. Et infra, *Formatae, quae a Primatibus, vel a quibuscumque Episcopis, Clericis propriis dantur, habeant diem Paschae*. Concil. Laodicense Can. XLI. *Literas canonicas* vocat formatam: *Non oportet, ministrum Altaris, vel etiam laicum, sine Canonicis Literis, id est, formata, alicubi proficisci*. Habetur, *De consecr.* Distinct. 5. Cap. *Non oportet*. Accipiebant etiam Episcopi a Primate, si peregrinandum esset, formatam, vel commendationem. Concil. Carthag. Cap. 28. Dicebantur etiam *Communicatoriae Literae*. Conc. Eliberitano Cap. 58. (multiplex enim Literarum vsus) studii, et officii indices. Erant etiam Literae *Confessoriae*, quae Confessoribus vt munere suo possent fungi, dabantur, eodem Eliberitano Cap. 25. Erant et *Tractoriae* Epistolae, in quibus Imperatores, et Reges, suos Praesides vocabant, vel euectionem aliquam concedebant; in Codice Theodosiano Lib. 8. Tit. 6. *De tractoriis, et statutis*. A Diuo Augustino *Vocatoriae* nominantur. Vide quae sunt notata in Cap. *Placuit*, Dist. 8. IDEM.

18. *Nec eo praesente Sacramentum*. Concilio Carthaginensi II. Cap. 9 sic dicitur *Quisquis Presbyter, praesente, et inconsulto Episcopo, agenda in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius existit. Agenda* vero dicitur Missae celebratio, eo quod in agendo consistat. Est enim agere verba, quae formae Sacramenti sunt Corporis et Sanguinis Domini effectiua, et operatiua. ID.

Ibid. *Vel benedicere*. Concilio Agathensi Can. XLIV. *Benedictionem super plebem in Ecclesia benedicere Presbytero penitus non licebit*. IDEM.

24. Ad Canon. X. *In Prouincia Baetica*. Fuerunt virorum, et mulierum Monasteria constructa in Prouincia Baetica; quod facile perspiciet quisquis Librum Diui Eulogii, *De Martyribus*, legerit. LOAISA.

Ibid. Memorantur hoc loci palam,

non modo Monasteria antiqua, sed etiam recens condita *in Prouincia Baetica*. Multa vero eorum vtriusque sexus, praecipue apud Hispalim, et Cordubam, obseruasse Regulam S. Benedicti ab inclinante saeculo sexto, et deinceps, praesertim intra septimum, et octauum, traditio perantiqua est, et receptissima apud omnes pene Scriptores rerum Hispaniae, cum Ambrosio Morale saepius a nobis allegato; donec heri, aut nudius tertius coepere aliqui praepostero affectu, aut inuidiae oestro incitati, id negare, aut saltem vocare in dubium. Sed de hisce plenius lepes, Episcopus Sandoualius, Mabillon., Perez, et alii nostratum. CARD. DE AGVIRRE.

27. Ad Can. XI. *Familiares esse velimus*. Diuus Leander in Libello, *De institutione Virginum*, Cap. 2. quem manuscriptum apud me habeo, sic inquit: *Iam quali fuga virum fugias, soror tu pudica, si tam sollicite feminas saeculi declinabis? Quisquam Vir, si sanctus est, nullam tecum gerat familiaritatem; ne virili iugitate, aut infametur vtriusque sanctitas, aut pereat, aut decidat a charitate proximi. Quae etsi malum non agit, opinionis tamen pessimae famam nutrit. Dispar enim sexus in vnum locatus, eo titillatur instinctu, quo nascitur. Et naturalis mouetur flamma, si quod incendi possit, attingitur. Quis colligabit ignem in sinu suo, et non comburetur? Ignis et stuppa sibi vtraque contraria, in vnum redacta flammas enutriunt. Viri sexus, et feminae diuersa; quae si coniunguntur, ad quod lex naturae prouocat, commouentur*. LOAISA.

Hanc doctrinam didicit S. Leander ab antiquis Patribus, inter quos Augustinus Lib. I. *De moribus Ecclesiae*, inquit: *Vita etiam feminarum Deo solicite casteque seruientium, quae habitaculis segregatae, ac remotae a viris quam longissime decet, pia tantum illis charitate iunguntur, et imitatione virtutis; ad quas iuuenum nullus accessus est, neque ipsorum, quamuis grauissimorum, et probatissimorum senum, nisi ad vestibulum vsque, necessaria praebendi, quibus indigent, gratia. Lanificio namque corpus exercent, atque sustentant, vestesque ipsas fratribus tradunt, ab iis inuicem, quod victui opus est, recipientes. Hos mores, hanc vitam, hunc ordinem, hoc institutum si laudare velim, non digne valeo*. AG.

Ex hoc Decreto praesentis Concilii, *vt Monasteria Virginum in Prouincia Baetica condita, Monachorum administratione, ac praesidio gubernentur*; videtur processisse, vt id ipsum in aliis Hispaniae Prouinciis fieret, ac praesertim in iis Monasteriis, quae *duplicia* dicta fuerunt. Regulares enim vtriusque sexus habebant vnam Ecclesiam communem, quamuis choros distinctos, et habitationem Monialium muris, ac portis diuisam ab ea, quae erat Monachorum. Nimirum, eiusmodi diuisione cauebatur familiaritas vtrorumque, et vicinitate ad eandem Ecclesiam prouidebant Monachi necessitatibus Monialium. Fuerunt vero plura eiusmodi *duplicia* in Hispania, et praesertim illud antiquissimum S. Aemiliani, vbi vno, siue eodem circiter tempore simul vixisse memorantur, inter Monachos Sancti Cito natus, Gerontius, et Sophronius; inter Moniales vero S. Auria, et S. Potamia; quorum Corpora ibi summo honore coluntur. CARD. DE AGVIRRE.

29. Ad Can. XII. *Ex haeresi Acephalorum*. De Acephalis multa tradit Nicephorus Lib. 18. *Ecclesiast. Histor.* Cap. 45. *Eodem tempore et Acephali, quorum dux Seuerus Antiochenus fuit, vnam Verbi, et carnis naturam male praedicantes*. Et mox: *Acephali autem ob eam causam dicti sunt, quod sub Episcopis, et Sacerdotibus apud eos defunctis, neque Baptismus iuxta solennem, et receptum Ecclesiae morem apud eos administratus, neque oblatio, aut res aliqua Diuina facta, ministeriumue Ecclesiasticum, sicuti mos est, cèlebratum est, Communionem vero illi a plurimo tempore asseruatam habentes, Feriis Paschalibus in minutissimas incisam partes, conuenientibus ad se hominibus dederunt; quo tempore, quam quisque voluisset, placitam sibi sumebat potestatem. Et propterea quod quilibet quod sibi visum esset Fidei insertum volebat, quamplurima*

defectorum, et haereticorum turba exorta est etc. Lege Isidorum, Lib. *Etymologiarum* 8. Cap. 3. LOAISA.

Ibidem. *Ex haeresi Acephalorum.* Longe alio successu egressus fuit ex hoc Concilio Hispalensis Episcopus hic monothelismo deditus, quam alius item Acephalus prodiit è Synodo Constantinopolitana sub Sergio Patriarcha eius Vrbis, habita mense Maio anno DCXXXIII. Nimirum de illo dicitur ibidem; ἐν ᾧ τῶν Ἀκεφάλων περὶ θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν τίς αὐτῷ πεῦσιν προσήγαγεν etc. *Vbi quidam Acephalorum quaestionem de voluntatibus, et operationibus suggessit etc.* Longe, inquam, aliter; quoniam Acephalus hic posterior videtur pertinaciter haesisse in haeresi illa Monothelitarum, sicut Sergius Patriarcha; prior autem, de quo mentio est in hoc Concilio Hispalensi, haeresim eandem correxit hortante, et persuadente Isidoro. CARD. DE AGVIRRE.

82. *Bisinus.* In Epistola Gundemari subscribit Pisinus Eliberritanae, non Bisinus. Fidentius successit Agapio Viro sancto, Episcopo ex Monacho. De Isidoro, et Fulgentio Episcopis sanctissimis supra, vt potuimus, diximus. LOAISA.

Ex subscriptionibus constat sub Hispali esse

Eliberim.
Asidonam.
Astigi.
Italicam.
Tucci.
Malacam.
Cordubam.

Ex diuisione antiqua deest Elipla, et Egabro. LOAISA.

AD CANONEM VII.

Notae peculiares Paschasii Quesnelii Tomo II. in Opera S. Leonis Papae, pag. 631. et seqq.

Epistola LXXXVIII. Leonis Magni nihil aliud est, quam Canon VII. Concilii Hispalensis secundi, verbum e verbo translatus, vti iam monuerunt Blondellus, et Morinus. Cui Canoni vt Epistolae imaginem indueret, praefixit impostor exordium insulsum prorsus, et inconditum, non modo Leone, tam eloquente scilicet Pontifice, sed et quouis cordato viro indignum. Et ne omnia fabulae pigmenta sua deessent, subiunxerat ad calcem pannum nescio quem, qui nunc etiamnum legitur huic fragmento annexus in Merliniana Isidori Collectione; at peiori errori a recentiorum editionum Operum S. Leonis procuratoribus in Epistolam eiusdem ad Africanos Episcopos (olim octogesimam septimam) reiectus est. Verum cum sibi plerumque vix sufficiat fraus vna, nisi alterius consortio adiuuetur, ex corruptela Canonis quaesitus est imposturae color in Epistola confingenda; cum enim de solis Presbyteris egerint Patres Hispalenses, additum est ter in Canone, *vel Chorepiscopis*; quod et antiquis, ac genuinis exemplaribus, ex quibus Garsias Loaisa Hispalense istud Concilium edidit, et ipsi Canonis sensui contrarium est. De Chorepiscopis quippe ne cogitabant quidem Synodi Patres, sed de Presbyteris solis decernebant aduersus Agapium Cordubensem quondam Episcopum, qui ad Synodum delatus est, eo quod frequenter Presbyteros delegasset, qui munia Episcopalia, Ordinationes videlicet, Confirmationem, Consecrationemque Basilicarum obirent; quae omnia solos attinere Episcopos manifestum erat. Harum querelarum occasione renouat Synodus antiqua Canonum Statuta, quibus prohibentur Presbyteri, ne vlla Episcopalis iuris ministeria vsurpare audeant. At de Chorepiscopis, quoniam lis mota non erat, de his ne apex quidem habetur. Denique alterum adhuc interpolationis caput continent haec postrema Canonis verba: *Quae omnia eis a Sede*

Apostolica prohibita esse noscuntur; quae subdititia esse, Loaisana prodit editio. Adiecta porro sunt vel ex marginali studiosi alicuius annotatione commentitium Epistolae fragmentum cum Canone conferentis, vel eo etiam consilio, vt ex Canonis interpolati auctoritate suffragium Epistolae conciliaretur. Epistolam, et Canonem lectoris oculis subiicimus; vt alterum alteri ipse componens, alieno exutus praeiudicio, iudicium ferat.

EPISTOLA LXXXVIII.

De priuilegio Chorepiscoporum, siue Presbyterorum.

Leo Romanae Ecclesiae, et Apostolicae Sedis Episcopus, vniuersis Germaniarum, et Galliarum Regionum Episcopis salutem.

Cum in Dei nomine in Romana Ecclesia Synodum Episcoporum, siue caeterorum Consacerdotum, Christique Fidelium coadunatum habuissemus, et de ordinationibus illicitis, super quibus crebrior ad nos illarum partium commeantium sermo peruenerat, atque de aliis necessariis Ecclesiasticis negotiis tractantes, sacrosque Canones relegentes, solerter egissemus; a multis lacrimabili vultu relatum est nobis, quod quidam Germaniarum, ac Galliarum Vrbium Episcopi, frequenter Chorepiscopos, qui iuxta Canones Neo-caesareenses, siue secundum aliorum Decreta Patrum, iidem sunt, qui et Presbyteri, vel Presbyteros destinarent, qui absente Pontifice Altaria erigerent, Basilicasque consecrarent. Quod quidem non est mirum id praecepisse Viros Ecclesiasticae disciplinae ignaros, quod est Canonicae regulae contrarium, et statim a saeculari militia in Sacerdotale ministerium delegatos, atque promotos. Ergo ne vltra talis a vobis licentia vsurpetur, communi sententia statuendum oportuit, scientes, quia sicut Chorepiscopo, vel Presbytero illicita consecratio est Altaris, ita et constitutio. In Diuinis enim Literis, praecipiente Domino, solus Moses in Tabernaculo Dei erexit Altare, solus ipse vnxit, qui vtique Summus Sacerdos Dei erat, sicut scriptum est de eo: *Moses, et Aaron in Sacerdotibus eius*. Ideoque id, quod tantum facere Principibus Sacerdotum iussum est, quorum typum Moses, et Aaron tenuerunt, omnino decretum est, vt Chorepiscopi, vel Presbyteri, qui filiorum Aaron gestant figuram, arripere non praesumant. Nam quamuis cum Episcopis plurima illis ministeriorum communis sit dispensatio, quaedam tamen auctoritate veteris Legis, quaedam nouae etiam, Ecclesiasticis regulis sibi prohibita nouerint, sicut Presbyterorum, et Diaconorum, aut Virginum consecratio, sicut constitutio Altaris, ac benedictio, vel vnctio. Siquidem nec erigere eis Altaria, nec Ecclesiam, vel Ecclesias consecrare licet, nec per impositiones manuum Fidelibus baptizandis, vel conuersis ex haeresi Paracletum Spiritum Sanctum tradere, nec Chrisma conficere, nec Chrismate baptizatorum frontes signare, nec publice quidem in Missa quemquam poenitentem reconciliare, nec formatas cuilibet Epistolas mittere. Haec enim omnia illicita sunt Chorepiscopis, qui ad exemplum, et formam septuaginta Discipulorum esse noscuntur, vel Presbyteris, qui eandem gestant formam; quoniam quanquam consecrationem habeant, Pontificatus tamen apicem non habent. Quae omnia solis deberi Summis Pontificibus, auctoritate Canonum praecipitur, vt per hoc et discretio graduum, et dignitatis fastigium Summi Pontificis demonstretur. Sed neque coram Episcopo licet Presbyteris in Baptisterium introire, nec praesente Antistite infantem tingere, aut signare, nec poenitentem sine praeceptione Episcopi sui reconciliare, nec eo praesente, nisi illo iubente, Sacramentum Corporis, et Sanguinis Christi conficere, nec eo coram posito populum docere, vel benedicere, aut salutare, nec plebem vtique exhortari.

CONCILII HISPALENSIS II.

Tempore Sisebuti Regis, anno Christi DCXIX. celebrati.

CANON SEPTIMVS.

Ex editione Garsiae Loaisae.

Septimo examine relatum est nobis, venerandissimum quondam Agapium, Cordubensis Vrbis Episcopum, frequenter Presbyteros destinasse, qui absente Pontifice Altaria erigerent, Basilicas consecrarent. Quod quidem non est mirum id praecepisse Virum Ecclesiasticis disciplinis ignarum, et statim a saeculari militia in Sacerdotale ministerium delegatum. Ergo ne vltra talis a nobis licentia vsurpetur, communi sententia statuendum oportuit, scientes, quia sicut Presbytero illicita consecratio est Altaris, ita et constitutio. In Diuinis Literis, praecipiente Domino, solus Moses in Tabernaculo Dei erexit Altare, solus ipse vnxit; vtique, quia Summus Sacerdos Dei erat, sicut scriptum est: *Moses, et Aaron in Sacerdotibus eius*. Ideoque id, quod tantum facere Principibus Sacerdotum iussum est, quorum typum Moses, et Aaron tenuerunt, omnino decretum est, vt Chorepiscopi, vel Presbyteri, qui filiorum Aaron gestant figuram, arripere non praesumant. Nam quamuis cum Episcopis plurima illis ministeriorum communis sit dispensatio, quaedam nouellis, et Ecclesiasticis regulis sibi prohibita nouerint; sicut Presbyterorum, et Diaconorum, ac Virginum consecratio, sicut Altaris constitutio, benedictio, vel vnctio. Siquidem nec licere eis Ecclesiam, vel Altaria consecrare, nec per impositionem manus fidelibus baptizatis, vel conuersis ex haeresi Paracletum Spiritum tradere, Chrisma conficere, nec Chrismate baptizatorum frontem signare; sed nec publice quidem in Missa quemquam poenitentium reconciliare, nec formatas cuilibet Epistolas mittere. Haec enim omnia illicita esse Presbyteris, quia Pontificatus apicem non habent, atque solis deberi Episcopis, auctoritate Canonum praecipitur; vt per hoc, et discretio graduum, et Dignitatis fastigium Summi Pontificis demonstretur. Sed neque coram Episcopo licere Presbyteris in Baptisterium introire, nec praesente Antistite infantem tingere, aut signare, nec poenitentes sine praecepto Episcopi sui reconciliare, nec eo praesente Sacramentum Corporis, et Sanguinis Christi conficere, nec eo coram posito populum docere, vel benedicere, aut salutare, nec plebem vtique exhortari.

Quum quo similius non est, quam Epistola haec Canoni Hispalensi, si in Agapii locum Germaniarum, et Galliarum Episcopos substituas, ac exordium excipias, quod ex Epistola IV. vel IX. seu vera, seu fictitia, Agapeti Papae II. ad Germaniarum, et Galliarum itidem Episcopos decerptum; vel potius quod vtriusque artifex partim ex Epistola S. Leonis ad Africanos transcripsit, partim de suo adiecit.

Porro, quod Argumentum erit suppositionis, non solum in Chorepiscopos detorquet Synodi verba, quae solos coercebat Presbyteros, sed et plurimis Germaniarum, et Galliarum Episcopis impingit, quod de vno Cordubensis Agapio scriptum erat a Concilii Patribus; nimirum illos fuisse Viros Ecclesiasticae disciplinae ignaros, et saeculari militia in Sacerdotale ministerium statim translatos; quasi vero hoc facile fidem apud quemquam inueniat, de tot Episcopis, quod vni, vel alteri forte contigit; nec hoc Gallicanarum Ecclesiarum statui repugnet, quae Leonis tempore seueriori etiam disciplina vtebantur, quam Romana Ecclesia.

Si haec Epistola germanum est Leonis opus, qui factum, vt in plurimis Synodis, quae ab Episcopis Galliarum, et Germaniarum aduersus Chorepiscopos celebratae sunt, tanti Pontificis auctoritas in medium non sit adducta? Cur de eadem silent Pontifices in suis Decretis, et Imperatores in suis Capitularibus, in quibus frequenter Chorepiscoporum mentio occurrit, vt in Parisiensi VI. et Meldensi Synodis, in Capitularibus Caroli Magni, et Ludouici Pii

Imperatorum, et in Epistola Nicolai Papae I. ad Rodulphum Bituricensem Archiepiscopum? Adulterinam profecto Epistolam clamat tam consonum horum omnium silentium; quos nec latuisse illa potuit, nec ignorasse quisquam crediderit, quantum roboris definitionibus suis adiecturi essent ex tanti, tamque antiqui Pontificis auctoritate.

Sunt alia in ea Epistola, quae cum Ecclesiae Romanae consuetudine conciliari non possunt. Quid enim sibi volunt ista: *Sed neque coram Episcopo licet Presbyteris in Baptisterium introire, nec praesente Antistite infantem tingere, aut signare?*

Quod prima enimuero verba illa attinet, an non potius coram Episcopo, et cum Episcopo iubebantur Presbyteri in baptisterium introire, et ex officio baptizanti Episcopo adesse? Suspicantur quidem aliqui *coram* hoc loco poni pro *ante*, ita vt verba Epistolae reducenda sint ad sensum huius Canonis LIII. apud Martinum Bracarensem: *Non liceat Presbytero prius Episcopo introire in Baptisterium, sed cum Episcopo, nisi forte aut absens fuerit, aut aegrotus*. Bene id quidem, et recte Canoni, et consuetudini Hispanicae Ecclesiae ex alio eiusdem Ecclesiae Canone, et ritu lux petitur. Sed nihil tale de Ecclesia Romana vspiam legitur. Et multo minus crediderim, disertissimum Pontificem Leonem, Romae scribentem, Romanaeque linguae callentissimum, tam barbare esse abusum voce *coram*, vt eam traxerit ad sensum prorsus alienum, et a nullo vnquam Auctore vsurpatum. Quod enim ea vsi sunt Hispani, ex Barbarorum societate, et commercio multis tunc linguae vitiis infecti circa annum DCXIX. quo Concilium II. Hispalense celebratum creditur, nemini erit mirabile; de Romanis nemini credibile. Quamobrem qui Damaso Papae Epistolam aliam supposuit de eadem Chorepiscoporum materia, hanc Canonis Hispalensis vocem *coram* mutauit in vocem *ante*, ne quid a Romano vsu, vel ritu alienum Romano Pontifici affingere videretur.

Iam quod Auctor Epistolae scribit: *Non licere Presbyteris, praesente Antistite, infantem tingere, aut signare*; quomodo intelligi possit, nescire me confiteor. Quod enim praesente Episcopo fieri prohibetur, subintelligitur licitum esse absente, vel annuente Episcopo. At abhorrebat hoc maxime ab vsu Ecclesiae Romanae, vt Presbyteris potestas fieret signandi baptizatos; quod vel ex vno Innocentii Papae loco perspicuum est. *Nam Presbyteris* (inquit) *seu extra Episcopum, seu, praesente Episcopo, baptizent, Chrismate baptizatos vngere licet, sed quod ab Episcopo fuerit consecratum; non tamen frontem ex eodem Oleo signare, quod solis debetur Episcopis, quum tradunt Spiritum Sanctum*. Immo hoc ipsum Presbyteris superius prohibet Epistola: *Nec eis licet Chrismate baptizatorum frontes signare*. Quoniam tamen eadem illa verba, quae in Epistola notamus, sunt Concilii Hispalensis, etiam in emendatioribus Codicibus, explicanda sunt vt genuina. Quae, vt conciliari possint cum superioribus, videntur mihi intelligenda de publica, et solenni collatione Baptismatis, et Spiritus Sancti, quae quotannis in Festo Paschae, et Pentecostes celebrabatur, quamque vetat Canon praesumi a Presbyteris, vel eis ab Episcopo committi coram se praesente celebranda.

Opponit Petrus de Marca; *Vltima clausula Canonis, ex auctoritate Apostolica se illa definiuisse, testatur Synodus, Leonis Rescriptum significando*. Non ita legitur in Canone; sed, quod etiam Marcae magis fauet, hoc modo: *Quae omnia eis a Sede Apostolica prohibita esse noscuntur*. Vtrouis porro modo legatur, primo de Leone magis non intelligitur, quam de alio Pontifice. Deinde subdititia esse haec verba, superius iam ostendimus ex germana Garsiae Loaisae editione, canonique ipsi adiecta esse, vt pseudo-epistolae auctoritas arcesseretur. Denique Leonis nomen proculdubio praetermissum non esset, siquidem rem, de qua mota controuersia, tam expresso ipse, ac solenni Decreto definiisset.

Maior forsan difficultas oritur ex Leonis Papae III. ac Synodorum Gallicanarum,

canarum,

canarum, nec non et Capitulorum auctoritate quae Leonis Epistolam, vel citasse, vel indicasse videntur; dum Chorepiscoporum causam versarunt.

Leonis III. ad Galliae Episcopos Responsum habetur in Capitularibus Caroli Magni, et Ludouici Pii, Lib. 7. Cap. 187. vbi rescripsisse legitur Pontifex, *saepissime a Praedecessoribus suis, et a multis sanctis Episcopis, atque Synodalibus sanctionibus Chorepiscopos esse prohibitos, atque damnatos, et ideo non esse necesse ventilare, sed definita tenere.* Eosdem reprimit Cap. 328. et 329. eiusdem Libri, et Lib. 6. Cap. 119. Verum dum Praedecessorum suorum, Leonisque I. Decreta commemorauit Leo III. nequaquam Epistolam, quam excutimus, prae oculis habuit; omnes enim ordinationes, vel consecrationes a Chorepiscopis tentatas, eam ob causam in irritum mittit, asseritque nihil, *quod de Episcopali ministerio praesumpsere, esse peractum; sed quicquid ex his ab eis illicite erat praesumptum, omnia a canonice ordinatis episcopis debere rite peragi, et in meliorem statum reformari . . . . quoniam quod non habuit quis eorum, dare non potuit. Nam Episcopi non erant; quia, nec ad quandam Ciuitatis Episcopalem Sedem titulati erant, nec canonice a tribus Episcopis ordinati.* Geminam porro propositionem gemina Leonis nostri auctoritate confirmat ex eius epistola ad Rusticum Narbonensem scripta, Codicique Dionysiano inserta. Hanc quidem, Chorepiscopos non esse Episcopos, quia canonice non ordinati, ex his Cap. I. verbis: *Vnde* (inquit) *cum saepe quaestio de male accepto honore nascatur, quis ambigat, nequaquam esse tribuendum, quod non docetur fuisse collatum?* Alteram vero, quae ex ista sequitur, omnia ab Episcopis canonice ordinatis debere rite peragi, ex Cap. 15. (nobis 14.) asserit, vbi hoc habetur: *Quia quod non ostenditur gestum, ratio non sinit, vt videatur iteratum.* Haec sunt, quae Leonis III. oculis obuersabantur.

Parisiense Concilium VI. nec Meldense, nec Metense quicquam habent, quod notitiam huius Epistolae vel minimum indicet. Neminem citat e Pontificibus Parisiense, quod in Cap. Lib. 5. Cap. 168. transcriptum est. Meldense citat Innocentium, tanquam asserentem, solis Episcopis inesse facultatem dandi Spiritum Sanctum. Metense haec habet Cap. 5. *Et vt Basilicae a Chorepiscopis consecratae, ab Episcopis consecrentur, roboratum est; quia iuxta Decreta Damasi Papae, Innocentii, et Leonis, vacuum est, atque inane quidquid in Summi Sacerdotii Chorepiscopi egerunt ministerio. Et quod ipsi iidem sunt, qui et Presbyteri, sufficienter inuenitur.* Vbi si attentius consideretur, ad quod trium illorum Pontificum Decreta laudet, intelligetur, hoc vno afferri animo, vt irritum censeatur, si quid Episcopalis muneris, non ab Episcopis canonice consecratis tentatum fuisset; quod confirmat auctoritate Leonis, non secus, ac in Capitularium Lib. 7. Cap. 328. et Innocentii, qui nihil prorsus de Chorepiscopis habet; et Damasi, cuius Epistolam adulterinam censent Eruditi.

Ex quibus manifestum est, id omne, quod citatis locis habetur de Chorepiscopis, nihil ponderis addere Epistolae Leoni suppositae. Verum etsi ab aliquot octaui, vel noni saeculi Synodis citata reuera esset, vt a Leone scripta, mirum non esset, sanctissimos Patres instaurandae disciplinae, non discernendis supposititiis foetibus a genuinis, intentos, falso titulo in errorem esse inductos; quod et Aquisgranensi Concilio, et aliis nonnullis contigit, cum Libros *De vita contemplatiua* Prospero adiudicarunt, quos Iuliani Pomerii esse, hodie constat. Immo et apocrypha scripta citata inuenimus a sacris Episcoporum Synodis, quae tamen inter sinceros foetus enumerare religio esset.

Antequam ab ista disquisitione manum referam, monebo, mediam quandam posse iniri viam inter vtramque hanc opinionem; si nimirnm dicatur, nec Leonis I. Epistolam esse, nec impostoris, sed potius Leonis III. Huius enim tempore grauissimae aduersus Chorepiscopos querelae motae sunt in Gallia, et Germania, deque potestatis illo-

rum limitibus acriter disputatum est. Quam ob rem nutantibus hinc inde sententiis, rem ad Leonem III. tunc Romanum Pontificem referri placuit Episcopis. Eius Responsi summam superius ex Capitularibus retulimus: sed ipse eius Epistolae de hoc negotio scriptae ad nos vsque non peruenerunt, quas tamen plurimas fuisse dubitandum non est; cum res, et maximi esset momenti, et Ecclesias Galliae, Germaniaeque inter se diu colliserit. Non absurde igitur quis possit existimare, Leonis III. esse hanc Epistolam, vel Epistolae fragmentum. Coniecturae fidem astruere videntur Ecclesiarum Galliae, et Germaniae arctus per illam tempestatem nexus, vtriusque regionis Legatio ad Leonem decreta, vtriusque in Synodum Conuentus Ratisbonae, aliisque in locis ea de re habiti; in quibus Leonis Decretum promulgatum est, atque Synodali sanctione roboratum; Imperatorum denique de his cura, ac solicitudo, non semel, aut bis, vel ter, sed saepissime, vt ait Capitul. Lib. 7. Cap. 187. Denique cum ante Leonis huius III. tempora ignota sit haec Epistola Scriptoribus, aut Collectoribus Canonum, ac Decretalium, argumento est, vel huius esse, vel huic potius esse affictam, quam Leoni I.

Leuiculam difficultatem si quis mouerit ex Gratiani Decreto, vbi Leonis I. nomen praefixum legitur, decerpto ex hac Epistola Decreto, Distinct. LXVIII. C. *Quamuis Chorepiscopis*; norunt omnes, quam crassae naris iure merito habeatur Gratianus in discernendis legitimis scriptis Auctorum a spuriis. Attamen Gratiano imputanda non est Leonis I. inserta Decretis mentio, sed nouellis Correctoribus, qui errorem hunc cum aliis innumeris ex Epistolarum Pontificiarum interpolatis editionibns hauserunt. Antiquiores enim Decreti editiones, Parisiensis anni MDXXXI. Lugdunensis Hugonis a Porta anni MDXLVIII. et aliquot aliae, haec tantummodo habent: *De his ita scribit Leo Episcopus omnibus Episcopis*.

Nihil igitur obstat, quominus Leoni III. foetum hunc, qualiscumque est, adscribamus. Quae coniectura si minus arridet, propter nimiam similitudinem, quam habet Epistola cum Canone Hispalensi, ex qua plagiarii magis opus videtur, quam Pontificis Romani; prioribus argumentis inhaerentes, hoc vnum, quod instituto consilio satis est, asserimus, Epistolam nec Leonis nostri esse, nec ei, nisi putide admodum, potuisse affingi.

IOSEPHI CATALANI ADDITIO.

Omitti ad calcem huius Concilii non debet, quod de eodem notauit eruditus Mansius Tomo I. Supplementi ad Venetam editionem Conciliorum Labbei, pag. 471. vbi postquam Concilium istud Hispalense II. consignauit anno 621. *seu potius* 618. ita statim ait: Ad hoc Prouinciale Concilium pertinere arbitror Edictum illud Sisebuti Regis, quo diris deuouetur *quicumque mancipium Christianum Iudaeo seruire, vel famulari permiserit*. Quamuis enim Lex ista Synodi occasione sancita in Edicto non legitur, mos tamen in Hispania ferebat, vt Synodi alicuius occasione Leges istae a Regibus darentur, vt ex Synodo Toletana sub Gundemaro intelligimus. Labbeus quidem ad marginem Concilii Toletani XII. in quo Legis huius Sisebuti fit mentio, ad Canonem 65. Concilii Toletani IV. prouocat, sed Concilium illud sub Sisenando, non vero Sisebuto rerum potente conuenit. Quam melius ad Hispalense II. Concilium Sisebuto Rege habitum, ex illa, cuius meminit Eruigius Rex, in adlocutione ad Patres Toletanae XIII. Synodi, referretur?

10. Nunc vt aliqua et de Canonibus dicamus, ad Canonem V. nota 1. ex facto, quod hic refertur, liquere manuum impositionem tum fuisse spectatam, vt partem ordinationis essentialem; licet praecise non constet, quaenam fuerit illa manuum impositio, an ea, quae fit cum dicitur: *Accipe Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata etc.* Cum aliae, quae praecedunt, mere caeremoniales a quibusdam existimentur. At ex hoc Canone deducitur, impositionem manuum

non modo conferendis Ordinibus essentialem, sed adhibitam quoque orationis formulam, quae hic *Benedictio* dicitur, vt essentialem aliam partem. Nam cum Episcopus, qui oculorum dolore laborabat, manus imponeret, sed formam sane longiorem, et orationes legere non posset, atque ab alio, nempe a Presbytero, legi fecisset, talis ordinatio irrita, et nulla declaratur. Colligitur, eam tum ordinandi rationem ab hodierna recentiorum, circa huius Sacramenti materiam, opinione multum abesse; cum nec instrumentorum porrectionis, nec formae, precationisue, qua hodie vtimur, vel leuis mentio habeatur. Nota 2. passim tamen reperiri multos simul contulisse ad vnius tantum ordinationem, ac intelligendum, hanc votis communibus simul factam, vno ex his imprimis destinato Ministro. Sic Theodoretus in Philotheo, Cap. 3. scribit, quinque Episcopos ad Martianum Eremitam aliquando conuenisse, vt ei Sacerdotii conferrent Ordinem. An omnes simul formam pronunciarent, iisdem manum imponentibus, vt certum non potest omnino definiri.

15. Ad Canonem VII. nota, *Agabium Cordubensis Vrbis Episcopum frequenter Presbyteros destinasse, qui absente Pontifice Altaria erigerent, Basilicas consecrarent*, vt Canon loquitur; sed quum postea dicat, id praecepisse Virum *Ecclesiasticis Disciplinis ignarum*, ne posthac id fiat, prohibitum est. Haec namque, et similia Presbyteri, atque Diaconi attentarunt, sed ausu temerario, et illicito; ex quo nil inde potest colligi. Quaenam ergo Sacerdotii munia sint, et quae potestas, discitur ex hoc Canone

19. Ad Canonem VIII. nota, manumissionis chartam non ita fuisse absolutam quin in libertos potestatem adhuc, et auctoritatem domini conseruarent. Raro libertas absoluta concedebatur; minuebatur quidem seruitutis onus, sed a quibusuis praestationibus seruilibus serui omnino non eximebantur. Id potissimum serui manumissi consequebantur; quod scilicet in Clericos possent ordinari, ad testimonium quandoque admitti, et filios constituere haeredes, aliisque eiusmodi priuilegiis potirentur; quibus etiam spoliabantur, si libertate accepta indignos se praebuissent; tumque eorum bona ad dominum, puta ad Ecclesiam, de qua ideo in Conciliis dicitur, quod *nunquam moritur eorum patrona*, reuertebantur.

APPENDIX V.

CONCILIVM TOLETANVM IV.

EPISCOPORVM LXII.

PROVINCIARVM HISPANIAE, ET GALLIAE,

Celebratum Era DCLXXI. *anno Christi* DCXXXIII.

TITVLI.

XXXVII. *De promisso pro suffragio praestito, ex rebus Ecclesiae persoluendo.*

XXXVIII. *De suffragio fundatoribus Ecclesiarum, vel filiis eorum ex rebus ab ipsis collatis impertiendo.*

XXXIX. *De discretione Presbyterorum, vel Diaconorum, vt in vtroque Choro consistant.*

XL. *De vno Orario Diaconibus vtendo, nec ornato, sed puro.*

XLI. *De qualitate Tonsurae a cunctis Clericis, vel Lectoribus communiter habendae.*

XLII. *De remotione mulierum a consortio Clericorum.*

XLIII. *De venditione mulierum, quae Clericis coniunctae noscuntur.*

XLIV. *De personis mulierum, quas non conuenit Clericis copulari, etsi nesciente Episcopo Clericus ducat vxorem.*

XLV. *De Clericis, qui arma sumpserint, vel sumpserunt.*

XLVI. *De Clericis sepulcra demolientibus.*

XLVII. *De absolutione a laboribus, vel indictionibus Clericorum ingenuorum.*

XLVIII. *De institutione Oeconomorum, id est, qui res Ecclesiasticas tractant.*

XLIX. *De professione Monachorum, et deuotione parentum eorum.*

L. *De Clericis, qui Monachorum propositum appetunt, vt licitum habeant.*

LI. *De discretione potestatis Episcoporum, quam in Monasteriis habere potuerunt.*

LII. *De Monachis (a) vagis, et a Monasteriis egressis.*

LIII. *De Religiosis vagis, qui nec inter Clericos, nec inter Monachos habentur.*

LIV. *De discretione poenitentium, et qui possunt ad honores Ecclesiasticos prouehi, vel qui non possunt.*

LV. *De poenitentibus viris, ac viduis, siue virginibus, qui diuertentes laici fiunt, aut vestem mutant, vel coniugiis copulantur.*

LVI. *De discretione saecularium, et sanctimonialium Viduarum.*

LVII. *De discretione Iudaeorum, qui non, vel qui credere vi cogantur.*

LVIII. *De his, qui contra Fidem Christi Iudaeis munus, vel fauorem praestant.*

LIX. *De Iudaeis dudum Christianis, et postea in priori ritu diuersis, ac seruis, vel filiis eorum circumcisis.*

LX. *De filiis Iudaeorum, vt a parentibus separati, Christianis debeant deputari.*

LXI. *De filiis fidelibus Iudaeorum, ne, praeuaricatis parentibus, et damnatis, a rebus parentum exules fiant.*

LXII. *De Iudaeis baptizatis, qui se sociant infidelibus Iudaeis, vt Christianis illi donentur, et isti caedibus deputentur.*

LXIII. *De Christianorum, Iudaeorumque coniugiis communibus, et filiis eorum.*

(a) C. A. *Vagis a Monasterio.*

LXIV. *De Iudaeis conuersis, et post praeuaricantibus, vt ad testimonium non admittantur.*

LXV. *Ne Iudaei, vel si qui ex Iudaeis sunt, officia publica agant.*

LXVI. *Ne Iudaei quodcumque mancipium Christianum quocumque titulo habeant.*

LXVII. *De libertis ex familia Ecclesiae factis, si nihil ex proprio conferant Sacerdotes qui eos faciunt.*

LXVIII. *De discretione ex familia Ecclesiae manumissorum, qualiter manumittantur; et ne aduersa testificent, vel accusent.*

LXIX. *Quod liberti ex familia Ecclesiae, pro compensatione acquisitae rei a Sacerdotibus possint fieri.*

LXX. *De professione libertorum Ecclesiae, et posteritatis eorum Sacerdotibus facienda; ne longinquitas temporis eos oblitescere faciat splendorem libertatis.*

LXXI. *De libertis Ecclesiae eiusdem patrocinium relinquentibus.*

LXXII. *De libertis patrocinio Ecclesiae commendatis.*

LXXIII. *De discretione libertorum, qui ad Ecclesiasticos honores peruenire possunt, vel qui prouehi prohibentur.*

LXXIV. *De libertis familiarum Ecclesiae, qui, vel qualiter ad Sacerdotium promoueantur; et de rebus eorum quid fiat, ac ne obuium testificent, vel accusent.*

LXXV. *De commonitione plebis, ne in Principes delinquatur, et de electione Principum, et de transgressione fidei, quae Principibus promittitur, ac de monitione Principum, qualiter iudicent, et de vltione Principum nequiter iudicantium, atque de execratione Suintilanis, et coniugis, ac prolis eius, similiter et de Geilane germano eius, ac rebus eorum.*

GESTA SYNODALIA

In Toletana Vrbe, (a) in Concilio LXII. Episcoporum Hispaniae, et Galliae Prouinciarum.

Edita anno tertio, regnante gloriosissimo Domino nostro Principe Sisenando, die nono Decembris, Era DCLXXI. (*b*).

(a) Apud Concilium. C. A.

(b) *In vno ms.* LXX.

(c) Gallaeciae. Rom.

1. Dum studio amoris Christi, ac diligentia religiosissimi Sisenandi Regis, Hispaniae, atque (c) Galliae Sacerdotes apud Toletanam Vrbem in nomine Domini conuenissemus, vt eius imperiis, atque iussis communis a nobis agitaretur de quibusdam Ecclesiae disciplinis tractatus; primum

1. Dixi de hoc concilio Toletano IV. in Isidorianis cap. 21.; cuius partem magnam fuisse Isidorum, inter omnes constat. *Vniuersalis, et magna synodus* vocatur in concilio Toletano V. tit. 2. Multa, quae in IV. concilio praescribuntur, ex Isidori libris Etymologiarum, ac de officiis ecclesiasticis deprompta sunt. In titulo codicis Lucensis concilium LX. episcoporum fuisse dicitur, omisso mi-

gratias (*a*) salutari nostro, Deo omnipotenti egimus; post haec antefato ministro eius excellentissimo et gloriosissimo Regi, cuius tanta erga Deum deuotio extat, vt non solum in rebus humanis, verum etiam in causis Diuinis solicitus maneat.

2. Hic quippe, dum in Basilica beatissimae, et sanctae (*b*) confessoris Leocadiae omnium nostrorum pariter iam coetus adesset, (*c*) tali pro merito fidei suae, cum magnificentissimis (*d*) viris ingressus, primum coram Sacerdotibus Dei (*e*) humo prostratus, cum lacrymis, et gemitibus pro se interueniendum Domino postulauit; deinde religiosa prosecutione Synodum exhortatus est, vt paternorum Decretorum memores, ad conseruanda in nobis iura Ecclesiastica studium (*f*) praeberemus, et illa corrigere, quae dum per negligentiam in vsum venerunt contra Ecclesiasticos mores licentiam sibi de vsurpatione fecerunt.

3. Talibus igitur eius monitis congaudentes, necessarium existit, iuxta eius, nostrorumque votum tractare, quae competunt, siue in Sacramentis Diuinis, quae diuerso, atque illicito modo in Hispaniarum Ecclesiis celebrantur, seu quae in moribus praue vsurpata noscuntur. Et quoniam Generale Concilium agimus, oportet primum nostrae vocis sermonem de Deo esse; vt post professionem Fidei, sequentia operis (*g*) nostri vota, quasi super fundamentum firmissimum, disponantur.

(*a*) Saluatori. *Exc.*

(*b*) Martyris. *Exc. et C. A.*

(*c*) *Deest in Exc.*

(*d*) Et nobilissimis. *Exc.*

(*e*) Humi. *Exc.*

(*f*) Praeferremus. C. A.

(*g*) Dei nostri. C. A.

I. De euidenti Catholicae Fidei veritate.

4. Secundum Diuinas Scripturas, et doctrinam, quam a Sanctis Patribus accepimus, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum vnius Deitatis, atque substantiae confitemur; in Personarum diuersitate Trinitatem

nori numero. In fine eiusdem Lucensis codicis, et Hispalensis, quem Perezius quoque contulit, numerus designatur LXVI.

In titulis capitulorum Lucensis cum Aguirrio consentit, his exceptis. Cap. II. Luc. *De vno ordine* melius quam *De ordine*. Cap. VIII. Luc. *exceptis languidis, et paruulis*. Cap. IX. Luc. *in praeuigiliis paschae*. Cap. XI. Luc. *De non cantando*. Cap. XII. Luc. *non mox post Apostolum*. Cap. XVIII. Luc. *debeant*. Cap. XXIII. Luc. *vt presbyteres, vel diacones*. Cap. XXV. Luc., et Labb. *sacrarum*: Aguirr. *sanctarum*. Cap. XXVI. Luc. *Quod parochitanis . . . officiale libellum . . . et idem presbyteri . . . quaesituri*. Cap. XXXII. Perezius ex nexu literarum in Lucensi coniicit *De cura pupillorum*. Cap. XLI. Luc., et alii *habenda*: Aguirr. *habendae*. Cap. LI. Luc. *habere possunt*. Cap. LIV. Luc. *poenitentium qui possunt . . . promoueri, vel qui non possint*. Cap. LIX. Perezius coniiciebat *reuersis* pro *diuersis*. Cap. LXVI. Luc. *Ne iudaeus . . . habeat*. Cap. LXX. Luc. *hos obnitescere faciat splendore libertatis*. Cap. LXXIII. Luc. *prohibeantur*. Cap. LXXIV. *ne obuiam testificent*. Perezius interpretatur *obuiam*, id est, *aduersus*. Post finem titulorum in Lucensi *Concilium* LXVI. *episcoporum Hispaniae et Galliae prouinciarum etc.* Verius in Vigilano, seu Alueldensi episcopi dicuntur esse IX. Pro *die* IX. *decembris*, quod Loaisa, et Aguirrius ediderunt, restituendum videtur *die nonarum decembris*, vel *die nonas decembris*, hoc est, die 5. *decembris*, vt ex codice Lucensi, teste Ioanne Vazquez del Marmol, Florezius tom. 6. Hisp. sacr. pag. 160. colligit. EDITOR.

3., et 4. Luc. *disponantur, quemadmodum a SS. Patribus accepimus. Patrem, et Filium etc.* EDITOR.

credentes, in Diuinitate vnitatem praedicantes, nec Personas confundimus, nec substantiam separamus.

5. Patrem a nullo factum, vel genitum dicimus; Filium a Patre, non factum, sed genitum asserimus; Spiritum vero Sanctum nec creatum, nec genitum, sed procedentem ex Patre, et Filio profitemur. Ipsum autem Dominum (*) nostrum (*) Iesum Christum Dei Filium, et creatorem omnium, ex substantia Patris ante saecula genitum, descendisse vltimo tempore pro redemptione mundi a Patre, qui nunquam desiit esse cum Patre.

(*) *Deest C.A.*

6. Incarnatus est enim ex Spiritu Sancto, et Sancta gloriosa Dei Genitrice Virgine Maria, et natus ex ipsa, solus idem Dominus Iesus Christus; vnus (a) de Sancta Trinitate, anima, et carne perfectum, sine peccato, suscipiens hominem; manens quod erat, assumens quod non erat; aequalis Patri secundum Diuinitatem, minor Patre secundum humanitatem; habens in vna Persona duarum Naturarum (b) proprietatem; Naturae enim in illo duae, Deus et homo; non autem duo Filii, et Dei duo, sed idem vna Persona in vtraque Natura; perferens passionem, et mortem pro nostra salute; non in virtute Diuinitatis, sed (c) infirmitate humanitatis.

(a) In. *Exc. Vide Notas.*

(b) Proprietates, *duo mss.*

(c) In. *Exc.*

7. Descendit ad inferos, vt Sanctos, qui ibidem tenebantur, erueret; deuictoque mortis imperio resurrexit; assumptus (d) deinde (e) in caelum venturus est in futurum ad iudicium viuorum, et mortuorum; cuius (*) nos (*) morte et Sanguine mundati, remissionem peccatorum consecuti sumus, resuscitandi ab eo in die nouissima, in ea qua nunc viuimus carne; et in ea qua resurrexit idem Dominus forma; percepturi ab ipso, alii pro iustitiae meritis vitam aeternam, alii pro peccatis supplicii aeterni sententiam. Haec est Catholicae Ecclesiae Fides, hanc confessionem conseruamus, atque tenemus; quam quisquis firmissime custodierit, perpetuam salutem habebit.

(d) *Deest in Exc.*

(e) In Caelos.

(*) *Deest alibi.*

II. *De ordine in ministeriis, vel officiis in cunctis Ecclesiis celebrando.*

8. Post rectae Fidei confessionem, quae in Sancta Dei Ecclesia praedicatur, placuit, vt omnes Sacerdotes, qui Catholicae Fidei vnitate complectimur, nihil vltra diuersum, aut dissonum in Ecclesiasticis Sacramentis agamus; ne quaelibet nostra diuersitas apud ignotos, seu carnales (f) schismatis errorem videatur ostendere, et multis existat in scandalum varietas Ecclesiarum.

(f) Schismaticis.

9. Vnus igitur ordo orandi, atque psallendi nobis per omnem Hispaniam, atque Galliam (g) conseruetur, vnus modus in Missarum solemnitatibus, vnus in Vespertinis (h) Matutinisque officiis; nec diuersa sit vltra in nobis Ecclesiastica consuetudo, (i) qui in vna Fide continemur,

(g) Galliciam. *Exc.*

(h) *Deest in Exc.*

(i) Quia. *Exc.*

6. Lucensis omittit *minor Patre secundum humanitatem*. EDITOR.

9. Luc. omittit *atque psallendi*: idem *qui vna* pro *qui in vna*. Vat. 1341. *antiqui Patres* pro *antiqui canones*. EDIT.

nemur, et Regno; hoc enim et antiqui Canones decreuerunt, vt vnaquaeque Prouincia, et psallendi, et ministrandi parem consuetudinem (*a*) contineat.

(*a*) Teneat. *Exc.*

III. De qualitate Conciliorum, vel quare, aut quando fiant.

10. Nulla pene res disciplinae mores ab Ecclesia Christi (*b*) depulit, quam Sacerdotum negligentia, qui, contemptis Canonibus, ad corrigendos Ecclesiasticos mores Synodum facere negligunt. Ob hoc a nobis vniuersaliter definitum est, vt quia iuxta antiqua Patrum Decreta, bis in anno difficultas temporis fieri Concilium non sinit, saltem vel semel a nobis celebretur.

(*b*) Magis. *Exc.*

11. Ita tamen, vt si causa Fidei est, aut quaelibet alia Ecclesiae communis, Generalis totius Hispaniae, et (*c*) Galliae Synodus conuocetur; si vero nec de Fide, nec de communi Ecclesiae vtilitate tractabitur, speciale erit Concilium (*d*) vniuscuiusque Prouinciae, vbi Metropolitanus elegerit peragendum.

(*c*) Gallíciae, *Exc.*

(*d*) Prout vniuscuiusque Prou. Metropol. *Exc.*

12. Omnes autem, qui causas aduersus Episcopos, aut iudices, aut potentes, aut contra quoslibet alios habere noscuntur, ad (*e*) eundem Concilium concurrant, et quaecumque examine Synodali a quibuslibet praue vsurpata inueniuntur, regii executoris instantia iustissime his, quibus iura sunt, reformentur. Ita vt pro compellendis iudicibus, vel saecularibus viris ad Synodum, Metropolitani studio (*f*) idem executor a Principe postuletur.

(*e*) *Gothicismus.*

(*f*) Quidem. *Exc.*

13. Quinto decimo (*g*) autem Kalendarum Iuniarum congreganda est in vnaquaque Prouincia Synodus, propter vernale tempus, quando herbis terra vestitur, et pabula germinum inueniuntur.

(*g*) Quinta decima. *Exc.*

IV. Formula qualiter Concilium fiat.

Bracar. v. c. 4.

14. Hora itaque prima diei, ante (*h*) solis ortum eiiciantur omnes ab Ecclesia, obseratisque foribus, (*i*) cuncti ad vnam ianuam, per quam Sacerdotes ingredi oportet, Ostiarii stent; et conuenientes omnes Episcopi pariter introeant, et secundum ordinationis suae tempora resideant.

(*h*) Mane. *Exc.*

(*i*) Cunctis. *Exc.*

15. Post ingressum omnium Episcoporum, atque consessum, vocentur deinde Presbyteri, quos causa probauerit introire. Nullus se inter eos ingerat Diaconorum. Post hos ingrediantur (*k*) Diaconi probabiles, quos ordo poposcerit interesse; et corona facta de sedibus Episcoporum, Presbyteri a tergo eorum resideant. (*l*) Diacones in conspectu Episcoporum stent.

(*k*) Diacones

(*l*) Diaconi. *Exc.*

16. Deinde ingrediantur laici, qui (*m*) electione Concilii interesse me-

(*m*) Electioni *Exc.*

12. Aguirrius *concurrunt*: sed *concurrant* praeferendum est ex Labbeo, et mss. codicibus. Vat. 1341. *quidam executor* pro *idem executor*. EDITOR.

14. Titulus huius capitis in Lucensi est *Formula, secundum quam debeat sancta synodus in dei nomine fieri*. Vat. 1341., quem solo *Vat.* nomine deinde appellabo, *ostiarii sedeant* pro *ostiarii stent*. EDITOR.

16. Vat. *meruerint : tum quoque et notarii*. EDITOR.

ruerint. Ingrediantur quoque et Notarii, quos ad recitandum, vel excipiendum ordo requirit, et obserentur ianuae. (*a*) Sedentesque in diuturno silentio Sacerdotes, et cor (*b*) totum ad Deum (*c*) habentes; dicat Archidiaconus: *Orate*.

(*a*) *Gotticismus* sedentibusque in diuturno silentio Sacerdotibus. *Exc.*

(*b*) Tantum. *Exc.*

(*c*) Habentibus. *Exc.*

(*d*) In terra prosternenti, et orantibus. *Exc.*

(*e*) Priscorum. C. A.

17. Statimque omnes in terra (*d*) prostrabuntur; et orantes diutius tacite cum fletibus, atque gemitibus, vnus ex Episcopis senioribus surgens orationem palam fundat ad Dominum, cunctis adhuc in terra iacentibus. Finita autem oratione, et responso ab omnibus: *Amen*; rursus dicat Archidiaconus: *Erigite vos*. Et confestim omnes surgant, et cum omni timore Dei, et disciplina, tam Episcopi, quam Presbyteri sedeant.

18. Sicque omnibus in suis locis in silentio considentibus, Diaconus Alba indutus Codicem Canonum in medio proferens, Capitula de Conciliis agendis pronunciet. Finitisque titulis, Metropolitanus Episcopus Concilium alloquatur, dicens: „ Ecce, Sanctissimi Sacerdotes, recitatae sunt ex Canonibus (*e*) Sanctorum Patrum sententiae de Concilio celebrando. Si qua igitur quempiam vestrum actio commouet, coram suis Fratribus proponat „.

19. Tunc si aliquis quamcumque querelam, quae contra Canonem agit, in audientia Sacerdotali protulerit, non prius ad aliud transeatur Capitulum, nisi primum quae proposita est actio terminetur.

20. Nam et si Presbyter aliquis, aut Diaconus, Clericus, siue laicus, de his qui foris steterint, Concilium pro qualibet re crediderit appellandum, Ecclesiae Metropolitanae Archidiacono causam suam intimet, et ille Concilio denunciet. Tunc illi introeundi, et proponendi licentia concedatur. Nullus autem Episcoporum a coetu communi secedat antequam hora generalis secessionis adueniat.

21. Concilium quoque nullus soluere audeat, nisi fuerint cuncta determinata; ita vt quaecumque deliberatione communi finiuntur, Episcoporum singulorum manibus subscribantur. Tunc enim Deus suorum Sacerdotum Concilio interesse credendus est, si tumultu omni abiecto, solicite, atque tranquille Ecclesiastica negotia terminentur.

V. De annunciatione Paschae ante Epiphaniam inter Episcopos exquirenda.

Isidor. De laterculo, *lib.* 6. Etym. c. 17. De cyclo Paschal.

22. Solet in Hispaniis de solemnitate Paschali varietas existere praedicationis; diuersa enim obseruantia laterculorum Paschalis festiuitatis interdum errorem parturit. Proinde placuit, vt ante tres menses Epiphaniorum Metropolitani Sacerdotes literis inuicem se inquirant; vt communi sententia edocti diem Resurrectionis Christi, et comprouincialibus suis insinuent, et vno tempore celebrandum annuncient.

17. Vat., et Luc. *rursus dicat diaconus*, minus bene, quam *archidiaconus*, vt Perezius annotauit. EDITOR.

18. Luc. *de conciliis agendis*, quod melius crediderim. EDITOR.

19. Vat. *in audientiam sacerdotalem*. EDITOR.

22. Vat. *Christi comprouincialibus suis insinuet, vt vno*. EDITOR.

VI. De trina, et simpla in Baptismo mersione.

23. De Baptismi autem Sacramento, propter quod in Hispaniis quidam Sacerdotes trinam, quidam simplam mersionem faciunt, a nonnullis schisma esse conspicitur, et vnitas Fidei scindi videtur, (nam dum (*a*) Patres diuerso, et quasi contrario modo agunt, alii alios non baptizatos esse contendunt). Proinde quid a nobis in hac Sacramenti diuersitate (*b*) finiendum sit, Apostolicae Sedis informemur praeceptis, non nostram, sed paternam institutionem sequentes.

24. Beatae igitur memoriae Gregorius Romanae Ecclesiae Pontifex, qui non solum partes Italiae illustrauit, sed et longe existentes Ecclesias sua doctrina perdocuit, efflagitante Sanctissimo Leandro Episcopo de hac Hispaniae diuersitate, quid potius esset sequendum, inter caetera rescribens ei, sic ait:

(*a*) Partes diuersae in baptizandis aliqua contrario modo agunt, ab aliis non baptizatos esse contendunt. C.A.
(*b*) Fiendum.

25. *De trina vero mersione Baptismatis nihil responderi verius potest, quam ipsi sensistis; quia in vna Fide nihil officit Sanctae Ecclesiae consuetudo diuersa. Nos autem quod tertio mergimus, triduanae sepulturae sacramenta signamus; vt dum tertio ab aquis infans educitur, resurrectio triduani temporis exprimatur. Quod si quis forte etiam pro summae Trinitatis veneratione existimet fieri, neque ad hoc aliquid obsistit baptizandum semel in aquis mergere; quia dum in tribus subsistentiis vna substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest, infantem in Baptismate, vel ter, vel semel mergere; quando et in tribus mersionibus Personarum Trinitas, et in vna potest Diuinitatis singularitas designari. Sed si nunc vsque ab haereticis infans in Baptismate tertio mergebatur, fiendum apud vos esse non censeo, ne, dum mersiones numerant, Diuinitatem diuidant, dumque quod faciebant faciunt, morem vestrum se vicisse glorientur.*

L. 1. Regist. ep. 41. De consecr. dist. 4. c. De trina mersione.

26. Quapropter, quia de vtroque Sacramento, quod fit in sancto Baptismo, a tanto Viro reddita est ratio, quod vtrumque rectum, vtrumque irreprehensibile in sancta Dei Ecclesia habeatur; propter vitandum autem schismatis scandalum, vel haeretici dogmatis vsum, simplam teneamus Baptismi mersionem; ne videantur apud nos qui tertio mergunt, haereticorum probare assertionem, dum sequuntur et morem.

De consec. *dist.* 4. Propter vitandam. *Et in* Decr. *Iuon. l.* 1. *c.* 129.

27. Et ne forte cuiquam sit dubium huius simpli mysterium sacramenti, videat in eo mortem, et resurrectionem Christi significari; nam in aquis mersio, quasi in infernum descensio est; et rursus ab aquis emersio, resurrectio est. Item videat in eo vnitatem Diuinitatis, et Trinitatem Personarum ostendi; vnitatem, dum semel immergimus; Trinitatem, dum (*c*) nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti baptizamus.

(*c*) In nom. Exc.

23. Vat. *quidam sacerdotes simplam mersionem faciunt, a nonnullis*. De hoc canone, ac tota hac quaestione videndus Florezius tom. 15. Hisp. sacr. pag. 422. EDITOR.

25. Vat. *in baptismate in aquam vel ter*. Alii omittunt *in aquam*. EDITOR.

27. Vat. *in aquas mersio ... semel mergimus*. EDITOR.

28. Panditur huius singularis Baptismatis mysterium etiam sacrarum Scripturarum exemplis, Paullo Apostolo attestante: *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube, et in mari*. Mare quippe rubrum significat Baptismum Christi Sanguine consecratum, per quem populus Dei semel transiit. Vbi tamen tota erat Trinitas, praecedente populum columna ignis, et nubis.

1. Cor. 10. Exod. 13. 14. et 16. et Num. 9.

29. In igne quippe significatur Pater, in columna Filius, in nube Spiritus Sanctus. Iordanis quoque fluenta, cum arca populus Dei semel transiit; per quod significatur simpla mersio Baptismatis, cuius Sacramento Ecclesia abluitur, et de saeculi huius laboribus per Baptismum, quasi per Iordanem, ad terram caelestis repromissionis ingreditur.

VII. De celebrando officio in sexta Feria Paschae.

30. Comperimus, quod per nonnullas Ecclesias in die sextae Feriae Passionis Domini, clausis Basilicarum foribus, nec celebratur Officium, nec Passio Domini populis praedicatur; dum idem Saluator noster Apostolis suis praeceperit dicens: *Passionem, et mortem et resurrectionem meam omnibus praedicate.*

Marc. 16.

31. Ideo oportet, eodem die mysterium Crucis, quod ipse Dominus cunctis nunciandum voluit, praedicari, atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare; vt poenitentiae compunctione mundati, venerabilem diem Dominicae resurrectionis, remissis iniquitatibus, suscipere mereamur; Corporisque eius, et Sanguinis Sacramentum (a) mundi a peccatis sumamus.

(a) Mundati. C. A

VIII. De non soluendo ieiunio in sexta Feria Paschae, exceptis languidis, senibus, et paruulis.

32. Quidam in die eiusdem Dominicae Passionis (b) ad horam nonam ieiunium soluunt, conuiuiis abutuntur, et dum sol ipse eodem die tenebris palliatus lumen subduxerit, ipsaque elementa turbata moestitiam totius mundi ostenderint, illi ieiunium tanti diei polluunt, epulisque inseruiunt.

(b) Ab ora nona duo mss.

33. Et quia totum eundem diem vniuersalis Ecclesia propter Passionem Domini in moerore, et abstinentia peragit; quicumque in eo ieiunium, praeter paruulos, senes, et languidos, ante peractas indulgentiae preces resoluerit, a Paschali gaudio repellatur; nec in eo Sacramentum Corporis, et Sanguinis Domini percipiat, qui diem Passionis ipsius per abstinentiam non honorat.

32. Vat. *tenebris palluerit, lumen subduxerit*. EDITOR.

33. In Vat. videtur *praesoluerit* pro *resoluerit*. Deinde *gaudio depellatur ... et non honorauit*. EDITOR.

IX. *De Benedicendo Cereo, et lucerna in vigiliis Paschae.*

34. Lucerna, et Cereus in praeuigiliis * Paschae * apud quasdam Ecclesias non benedicuntur, et cur a nobis benedicantur, inquirunt. Propter gloriosum enim noctis ipsius sacramentum solemniter haec benedicimus, vt sacrae resurrectionis Christi (*a*) mysterium, quod tempore huius votiuae noctis aduenit, in benedictione sanctificati luminis suscipiamus.

(*) *Deest A.C.*

(*a*) Ministerium.

35. Et quia haec obseruatio per multarum loca terrarum, regionesque Hispaniae in Ecclesiis commendatur, dignum est, vt propter vnitatem pacis in (*b*) Gallicanis Ecclesiis conseruetur. Nulli autem impune erit qui haec statuta contempserit, sed Patrum regulis subiacebit.

(*b*) Gallicianis. *Exc.*

X. *De Dominica oratione quotidie patenter pronuncianda.*

36. Nonnulli Sacerdotes per Hispanias reperiuntur, qui Dominicam orationem, quam Saluator noster docuit, et praecepit, non quotidie, sed tantum die Dominica dicunt. Et quia, vt sine intermissione oremus, Apostolus docuit, qualiter autem oremus, Christus praecipit, dicens: *Cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in caelis*; quomodo ergo quotidie non dicitur, quod sine intermissione dici iubetur?

1. *Thessal.* 5. *Matth.* 6.

37. Nam in tantum quotidie haec oratio dicenda est, quantum et ipso titulo vtitur, dum vocatur oratio quotidiana; sic enim Sancti Patres nuncupauerunt. Quod etiam apud Doctores (*c*) quorum doctrina illustris est, inuenitur. Sanctus quippe Cyprianus dicit: Itaque in oratione Dominica panem nostrum, id est, Christum dari nobis, quotidie petimus; vt qui in Christo manemus, et viuimus, a sanctificatione, et Corpore eius non recedamus.

(*c*) Quorum in sacris doct. est. C. A. *In sermone* De oratione Dominica.

38. Sanctus Hilarius dicit: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Quid enim tam vult Deus, quam vt quotidie Christus habitet in nobis, qui est panis vitae, et panis e caelo, et quia quotidiana oratio est, quotidie quoque, vt detur, oratur?

39. Sanctus Augustinus dicit: „ De quotidianis autem breuibus peccatis, sine quibus vita haec non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit; eorum est enim dicere: *Pater noster, qui es in caelis*; qui iam Patri tali regenerati sunt ex aqua, et spiritu. Delet igitur haec quotidiana oratio minima quotidiana peccata; delet et illa, a quibus vita fidelium etiam scelerate gesta poenitendo in melius redacta discedit „.

In Enchiridio ad Laurentium.

40. Ergo, sicut Christus praecepit, sicut Apostolus admonuit, et quemadmodum Doctores Ecclesiastici instituerunt, quia quotidie, vel cogi-

In Enchir. cap. 11. *tit.* 3.

34. Luc. *in peruigiliis paschae*. Vat. *infra vigilias apud*. Mox Vat. *benedicitur, et a nobis cur benedicatur*. EDIT.

36. Vat. *nonnulli sacerdotes in Hispaniis reperiuntur*. EDITOR.

37. Vat. *dicenda est, vt etiam ipso titulo vtatur, dum vocatur*. EDITOR.

39. Vat *in melius mutata discedit*. EDITOR.

40. Luc. *iudicatus sui honore multetur*. EDITOR.

tatione, vel verbo, vel opere delinquimus, quotidie hanc orationem effundere in conspectu Dei debemus. Quisquis ergo Sacerdotum, vel subiacentium Clericorum, hanc orationem Dominicam quotidie, aut in publico, aut in priuato officio praeterierit, propter superbiam iudicatus, Ordinis sui honore multetur.

XI. De non cantando in Quadragesima Alleluia.

(a) Quod. C. A.

41. Item cognouimus, quosdam Hispaniae Sacerdotes, (a) qui in Quadragesimae diebus *Alleluia* decantant, praeter in vltima hebdomada Paschae, quod deinceps interdicimus fieri; statuentes, vt in omnibus praedictis Quadragesimae diebus, quia tempus est, non gaudii, sed moeroris, *Alleluia* (b) non decantetur. Tunc enim opus est fletibus, ac ieiuniis insistere, corpus cilicio, et cinere induere, animum moeroribus deiicere, gaudium in tristitiam vertere, quousque veniat tempus resurrectionis Christi, quando oportet *Alleluia* in laetitia canere, et moerorem in gaudium commutare. Hoc enim Ecclesiae vniuersalis consensio in cunctis terrarum partibus roborauit. Quod et a nobis omnibus vt conseruetur per Hispanias, Galliasque Prouincias, oportebit.

(b) Ideo non dec. C. A.

(c) Reliquorum. C. A.

42. In temporibus quoque (c) reliquis, id est, Kalendis Ianuariis, quae propter errorem gentilitatis aguntur, omnino *Alleluia* non decantetur. In quibus etiam praeter piscem, et olus, sicuti in aliis quadraginta diebus, a caeteris carnibus abstinetur, et a quibusdam nec vinum bibitur. Si quis igitur Episcopus, aut Presbyter, aut Diaconus, aut quilibet ex ordine Clericorum fuerit repertus, qui arbitrium suum huic constitutioni existimet praeferendum, Ordinis sui officio carere cogatur, et a communione eiusdem Paschae priuetur.

XII. Quod Laudes non mox (post) *Apostolum, sed post Euangelium sint dicendae.*

43. In quibusdam quoque Hispaniarum Ecclesiis Laudes post Apostolum decantantur, priusquam Euangelium praedicetur; dum Canones praecipiunt, post Apostolum, non Laudes, sed Euangelium annunciari. Praesumptio est enim, vt antea ponantur ea, quae sequi debent. Nam Laudes ideo Euangelium sequuntur, propter gloriam Christi, quae per idem Euangelium praedicatur. Circa omnes igitur Sacerdotes hic ordo deinceps retineatur; excommunicationis poenam suscepturi, qui hunc ordinem perturbauerint.

XIII. De non renuendo pronunciare Hymnos.

De consecr. *dist.* 1. De hymnis.

44. De Hymnis etiam canendis, et Saluatoris, et Apostolorum habe-

41. Vat. *quando oporteat iam in laetitia manere, et moerorem*. EDITOR.

42. In Luc. deest *in temporibus quoque reliquis* vsque ad *nec vinum bibitur*, fortasse negligentia librarii. EDITOR.

43. Vat. *praecipiant ... annunciare ... anteponant ea*. EDITOR.

44. Vat. *loquentes vobis*. Vulgata *loquentes vobismetipsis*. EDITOR.

mus exemplum; nam et ipse Dominus Hymnum dixisse perhibetur, Mattheo Euangelista testante: *Et Hymno dicto, exierunt in montem Oliueti*. Matth. 26.
Et Paullus Apostolus ad Ephesios scripsit dicens: *Implemini spiritu, loquentes vos in Psalmis, et Hymnis, et Canticis Spiritualibus*. Ad Ephes. c. 5.

45. Et quia nonnulli Hymni humano studio in laudem Dei, atque Apostolorum, et Martyrum triumphos compositi esse noscuntur, sicut hi, quos beatissimi Doctores Hilarius, atque Ambrosius ediderunt, quos tamen quidam specialiter reprobant, pro eo, quod de Scripturis sanctorum Canonum, vel Apostolica traditione non existunt; respuant ergo et illum Hymnum ab hominibus compositum, quem quotidie publico, priuatoque officio in fine omnium Psalmorum dicimus: *Gloria, et honor Patri, et Filio, et Spiritui Sancto in saecula saeculorum. Amen*.

46. Nam et ille Hymnus, quem nato in Carne Christo Angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Reliqua, quae ibi sequuntur, Ecclesiastici Doctores composuerunt. Luc. 2.
Ergo (a) nec idem in Ecclesiis (b) canendus est, quia in Scripturarum sanctarum Libris non (c) inuenitur.

(a) Nec ipsi. *Grat.*
(b) Canendi sunt *Grat.*
(c) Inueniuntur *Grat.*

47. Componuntur ergo Hymni, sicut componuntur Missae, siue preces, vel orationes, siue commendationes, seu manus impositiones; ex quibus si nulla (d) dicantur in Ecclesia, vacant Officia omnia Ecclesiastica. Admonet haec fieri, atque hortatur Timotheum Apostolus, dicens: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, et pro omnibus, qui in sublimitate sunt*. 1. ad Tim. 2. Sicut igitur orationes, ita Hymnos in laudem Dei compositos nullus vestrum vlterius improbet, sed pari modo (e) Gallia, Hispaniaque celebret; excommunicatione plectendi, qui Hymnos reiicere fuerint ausi.

(d) Decantentur. *Grat.*
(e) In Gallicia Hispaniae celebrentur. *Grat.*

XIV. De Hymno Trium puerorum in cunctis Missarum solemnibus decantando.

48. Hymnum quoque Trium puerorum, in quo vniuersa Caeli, terraeque creatura (f) Dominum collaudat, et quem Ecclesia Catholica per totum Orbem diffusa celebrat, quidam Sacerdotes in Missa Dominicorum dierum, et in solemnitatibus Martyrum canere negligunt. Proinde hoc sanctum Concilium instituit, vt per omnes Ecclesias Hispaniae, vel (g) Galliae in omnium Missarum sollemnitate idem in (h) pulpito decantetur; communionem amissuri, qui et antiquam huius Hymni consuetudinem, nostramque diffinitionem excesserint.

(f) Deum. *C. A.*
(g) Galliciae *Exc.*
(h) Publico *Exc.*

XV. Quod in fine Psalmorum, Gloria, et honor Deo, *sit dicendum*.

49. In fine Psalmorum non, sicut a quibusdam hucusque, *Gloria Pa-* Psalm. 28. Apocal. 5.

45. *Et quia*: videtur id positum pro *propterea*. In Vat. legitur *Et quia a nonnullis hymni*. EDITOR.

47. Vat. omittit *Componuntur ergo hymni sicut*. EDITOR.

49. Luc., et Vat. *exercitus dicentium*. Sententia desumpta est ex cap. 5. Apocal. v. XI., et seqq., sed in compendium redacta. EDITOR.

tri; sed *Gloria*, *et honor Patri* dicatur; Dauid Propheta dicente: Afferte Domino gloriam, et honorem. Et Ioannes Euangelista in Apocalypsi: Audiui vocem caelestis exercitus dicentem: Honor, et gloria Deo nostro sedenti in Throno. Ac per hoc haec duo sic oportet in terris dici, sicut in Caelis resonant. Vniuersis igitur Ecclesiasticis hanc obseruantiam damus, quam quisquis praeterierit, communionis iacturam habebit.

XVI. De discretione Gloriae in fine Responsoriorum.

50. Sunt quidam, qui in fine Responsoriorum *Gloria* non dicunt; propter quod interdum inconuenienter (*a*) consonat. Sed haec est discretio, vt in laetis sequatur Gloria, in tristioribus repetatur principium.

(*a*) Resonat. *duo mss.*

XVII. De Apocalypsis Libro in omnibus recipiendo.

51. Apocalypsin Librum multorum Conciliorum auctoritas, et Synodica Sanctorum Praesulum Romanorum Decreta Ioannis Euangelistae esse praescribunt, et inter Diuinos Libros recipiendam, atque in Ecclesia Dei praedicare contendunt. Si quis eum deinceps, aut non receperit, aut a Pascha vsque ad Pentecostem, Missarum tempore in Ecclesia non praedicauerit, excommunicationis sententiam habebit.

XVIII. Quod post benedictionem populo datam sic communicare debeant Saderdotes.

52. Nonnulli Sacerdotes post dictam orationem Dominicam statim communicant, et postea benedictionem in populo dant, quod deinceps interdicimus; sed post orationem Dominicam, (*) et coniunctionem Panis, et Calicis, benedictio in populum sequatur, et tunc demum Corporis, et Sanguinis Domini Sacramentum sumatur; eo videlicet ordine, vt Sacerdos, et Leuita ante Altare communicent, in Choro Clerus, extra Chorum populus.

(*) *Desunt Exc.*

XIX. De ordinatione Episcoporum.

53. Perniciosa consuetudo nequaquam est (*) reticenda, quae maiorum statuta praeteriens, omnem Ecclesiae ordinem perturbauit; dum alii per ambitum Sacerdotium appetunt, alii oblatis muneribus Pontificatum assumunt, nonnulli etiam sceleribus implicati, vel (*b*) saeculari militiae dediti, indigni ad honorem summum, ac sacri Ordinis peruenerunt.

(*) Recipienda.

(*b*) Saecularibus. C.A.

54. De quo-

51. In synodicis decretis praesulum romanorum indicatur, vt puto, decretum Gelasianum de libris recipiendis, et non recipiendis. Locus in editis, et multis mss. corruptus ita suppletur in Vat. *recipiendum constituerunt. Et quia plurimi sunt, qui eius auctoritatem non recipiunt, eumque in ecclesia dei praedicare contemnunt, si quis eum deinceps etc.* EDITOR.

53. Vat. *per ambitus sacerdotia appetunt*. EDITOR.

54. De quorum scilicet (*a*) casu, atque remotione oportuerat quidem statuendum; sed ne perturbatio quam plurima Ecclesiae oriretur, praeteritis omissis, deinceps qui non promoueantur ad Sacerdotium ex Regulis Canonum necessario credimus inserendum, id est, qui in aliquo crimine (*b*) detecti sunt, qui infamiae nota aspersi sunt, qui scelera aliqua per publicam poenitentiam admisisse confessi sunt, qui in haeresim lapsi sunt, qui in haeresi baptizati, aut rebaptizati esse noscuntur, qui semetipsos absciderunt, aut naturali defectu membrorum, aut (*c*) decisione aliquid minus habere noscuntur, qui secundae vxoris coniunctionem sortiti sunt, aut numerosa coniugia frequentauerunt, qui viduam, vel marito relictam duxerunt, aut corruptarum mariti fuerunt, qui concubinas (*d*) ad fornicationem habuerunt, qui seruili conditioni obnoxii sunt, qui ignoti sunt, qui neophyti sunt, vel laici sunt, qui saeculari militiae dediti sunt, qui Curiae nexibus obligati sunt, qui inscii literarum sunt, qui nondum ad triginta annos peruenerunt, qui per gradus Ecclesiasticos non (*e*) accesserunt, qui ambitu honorem quaerunt, qui muneribus honorem obtinere moliuntur, qui a decessoribus in Sacerdotium (*f*) eliguntur.

55. Sed nec ille deinceps Sacerdos erit, quem nec Clerus, nec populus propriae Ciuitatis elegerit, vel auctoritas Metropolitani, vel (*g*) Comprouincialium Sacerdotum (*h*) assensio exquisiuit. Quicumque igitur deinceps ad ordinem Sacerdotii postulatus, et in his, quae praedicta sunt, exquisitus, in nullo horum deprehensus fuerit, atque examinatus, probabilis vitae, atque doctrinae extiterit; tunc secundum Synodalia, vel Decretalia Constituta, cum omni Clericorum, vel ciuium voluntate ab vniuersis Comprouincialibus Episcopis, aut certe a tribus, in Sacerdotium die Dominica consecrabitur, conuenientibus caeteris, qui absentes fuerint, Literis suis, et magis auctoritate, vel praesentia eius (*i*), qui est in Metropoli constitutus.

56. Episcopus autem Comprouincialis ibi consecrandus est, vbi Metropolitanus elegerit. Metropolitanus autem nonnisi in Ciuitate Metropoli, Comprouincialibus ibidem conuenientibus. Si quis autem deinceps contra praedicta vetita Canonum ad gradum Sacerdotii indignus aspirare contenderit, cum ordinatoribus suis adepti honoris periculo subiacebit.

(*a*) Caussa. Exc. *Dist.* 51. *c.* Qui in aliquo.
(*b*) Detenti. *Grat.*
(*c*) Coloniensis editio; defectione.
(*d*) Aut fornicarias. *Exc. et Grat.* Fornicationes. *Videtur intelligendum de concubinis ad tempus adhibitis; de quibus dist.* 34. *c.* Is qui.
(*e*) Ascenderunt *Grat.*
(*f*) Elig. in Episcopos non ordinentur, sed nec. *Grat.*
(*g*) Prouincialium. C.A.
(*h*) Assensus non exquisiuit *Grat.*
(*i*) Qui vere Metropolitanus est const. *Grat.*

XX. De numero annorum, quo Sacerdotes, et Leuitae ordinentur.

57. In Veteri Lege ab anno vicesimo et quinto Leuitae Tabernaculo seruire (*k*) mandantur; cuius auctoritatem in Canonibus et Sancti Patres sequuti sunt. Nos, et Diuinae Legis, (*l*) et Conciliorum praecepti

Num. 8. *Dist.* 77. In vet. leg. *Iuo p.* 6. *c.* 32. *Burch. l.* 2. *c.* 12.
(*k*) Praecipiuntur. *Iuo*, et Burch.
(*l*) Et Praeceptorum Canonum immem. *Grat.*

54. Vat. *oportuerat statuere* pro *oportuerat quidem statuendum*. Luc. omittit *qui semetipsos* vsque ad *habere noscuntur*. Idem Luc. *ad fornicationes*, Aguirrius in textu *ad fornicationes*, Vat. *ad fornicarias*. EDITOR.

55. Vat. *ciuitatis elegit*. Et postea *probabili vita, atque doctrina*. EDITOR.

57. Luc. *et canonum admonemus sententiis: sed a viginti quinque annis aetatis*. Vat. *et canonum admonemur sententiis, sed viginti quinque annorum aetatis etc.* EDITOR.

immemores, infantes, et pueros Leuitas fecimus ante legitimam aetatem, ante experientiam vitae; ideoque ne vlterius fiat a nobis, et Diuinae Legis, et Canonicis admonemur sententiis; sed a viginti et quinque annis aetatis Leuitae consecrentur, et a triginta annis Presbyteri ordinentur;
1. Timoth. 3. ita vt, secundum Apostolicum praeceptum, *probentur primum, et sic ministrent nullum crimen habentes*.

XXI. De castitate Sacerdotum.

ibid. 58. Quicumque in Sacerdotio Dei positi sunt, irreprehensiles esse debent, Paullo Apostolo attestante: *Oportet, Episcopum irreprehensibilem esse*. Inoffensos igitur, et immaculatos decet Dei existere Sacerdotes, nec vllo eos fornicationis contagio pollui; sed caste viuentes, mundos semetipsos celebrandis exhibeant Sacramentis. Abstineamus ergo nos ab omni opere malo, et ab omni inquinamento carnis liberi maneamus, vt mundi corpore, purgati mente, possimus ad Sacrificium Christi digni accedere, et Deum pro delictis omnium deprecari.

XXII. Vt Episcopus in conclaui suo idoneum testimonium habeat.

Rom. 12. et 2. Cor. 8. 59. Quamuis conscientiam puram apud Deum nos habere oporteat, tamen apud homines famam optimam custodire conuenit, vt iuxta praeceptum Apostolicum, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus, vitae sanctae testimonium habeamus.

60. Quidam enim hucusque Sacerdotum non modicum scandalum creauerunt, (a) dum in conuersatione vitae non bonae famae existunt. Vt igitur excludatur deinceps omnis nefanda suspicio, aut casus, et ne detur vltra saecularibus obtrectandi locus, oportet, Episcopos testimonium probabilium personarum (b) in conclaui suo habere, vt et Deo placeant per conscientiam puram, et Ecclesiae (c) per optimam famam.

(a) *In duobus codd. c. t.* Dum in accusatione luxuriae, in conuersat. *In A. C. deest*, in conuersatione

(b) Conuersationis, et vitae in concl. *Exc.*

(c) Per conuersat. bonam. *Exc.*

XXIII. Vt Presbyteri, vel Diaconi similiter vitae suae habeant testes.

61. Non aliter placuit, vt quemadmodum Antistites, ita Presbyteri, atque Leuitae, quos forte infirmitas, aut aetatis grauitas in conclaui Episcopi manere non sinit, vt iidem in cellulis suis testes vitae habeant, vitamque suam, sicut nomine, ita et meritis teneant.

XXIV. De conuersatione Clericorum, vt in vno conclaui sint.

Prouerb. 30. 62. *Prona est omnis aetas ab adolescentia in malum*; nihil enim in-

58. Vat. *nec vllius eos fornicationis*. EDITOR.

59. Vat. *tamen et apud*. EDITOR.

60. *Omnis nefanda suspicio, et casus*: ita ediderunt Loaisa, Labbeus, et Aguirrius; sed melior videtur lectio veteris editionis, et codicis Vat. *omnis nefandae suspicionis occasio*. EDITOR.

62. Vat. *siqui in clero pueri aut*. Mox *quem et magistrum*. Hac etiam de

certius, quam vita adolescentium. Ob hoc (*a*) constituendum oportuit, vt si qui in Clero (*b*) puberes, aut adolescentes existunt, omnes in vno conclaui atrii commorentur, vt lubricae aetatis annos non in luxuria, sed in disciplinis Ecclesiasticis agant, deputati probatissimo seniori, quem magistrum doctrinae, et testem vitae habeant.

63. Quod si aliqui ex his pupilli existunt, a Sacerdotali tutela foueantur; vt et vita eorum a criminibus intacta sit, et (*c*) res ab iniuria improborum. Qui autem his praeceptis resultauerint, Monasteriis deputentur; vt vagantes animi, et superbi seueriori regula distringantur.

Gen.6.et 8.12. q.1. Omnis aetas, Ansel.lib. 7. cap. 1. Idem Concil. Tol. 10. cap. 1.
(*a*) Constituere. *Grat.*
(*b*) Impuberes. *Grat.*
(*c*) Et res eorum ab iniuria impiorum. *Grat.*

XXV. Vt Sacerdotes Scripturarum Sanctarum, et Canonum cognitionem habeant.

64. Ignorantia, mater cunctorum errorum, maxime in Sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populis susceperunt. Sacerdotes enim legere Sanctas Scripturas admonentur, Paullo Apostolo dicente ad Timotheum: *Intende lectioni, exhortationi, doctrinae; semper permane in his*. Sciant igitur Sacerdotes Scripturas sanctas, et (*d*) Canones, vt omne opus eorum in praedicatione, (*e*) et doctrina consistat, atque aedificent cunctos, tam Fidei scientia, quam operum disciplina.

Dist. 38. Ignorantia mater. Burch. lib. 1. cap. 100. Ansel. l. 7. c. 114. 1. ad Tim. 4. et Concil. Arel. 4. c. 3.
(*d*) Et Can. meditentur. *Exc.*
(*e*) Praed. diuina. *Exc.*

XXVI. Quod Parochianis Presbyteris, quum ordinantur, officialis Libellus debeat dari; et iidem Presbyteri in Litaniis sint de officio quaerendi.

65. Quando Presbyteri in Parochiis ordinantur, Libellum officialem a Sacerdote suo accipiant, vt ad Ecclesias sibi deputatas instructi (*f*) succedant, ne per ignorantiam Diuinis etiam Sacramentis offendant; ita vt quando ad Litanias, vel ad Concilium venerint, rationem Episcopo suo reddant, qualiter susceptum officium celebrant, vel baptizant.

Dist. 38. Quando presbyt. Iuo p. 3. cap. 129. Burch. lib. 2. cap. 157. Ansel. lib. 7. cap. 113.
(*f*) Accedant. *Exc.*

XXVII. De professione Presbyterorum, vel Diaconorum Episcopo facienda, quum in Parochiis ordinantur.

66. Quando Presbyteri, vel Diacones per Parochias constituuntur, oportet (*g*) eos professionem facere, vt caste, et pure viuant sub Dei timore, vt dum eos (*h*) talis professio religat, vitae sanctae disciplinam retineant.

Dist. 28. Quando Pres. Iuo P. 3. c. 130. et p. 6. c. 248. Burchard. l. 2. c. 157. Ansel. l. 7. c. 106. Pan. l. 2. c. 15[illegible].
(*g*) Eos primum profess. *Exc.*
(*h*) Tali professione obligauerit, sanctam disciplinam retineant.

causa pueros olim in monasteriis Hispaniae educatos fuisse, constat ex Paulo Emeritensi cap. 2. De vit. Patrum Emeritens. EDITOR.

64. Vat. *legere sanctas scripturas frequenter admonet Paulus apostolus dicens ad Timotheum: Intende lectioni, exhortationi. Doctores semper manere in his se sciant. Igitur sacerdotes scripturas sanctas, et canones meditentur vt omne etc.* EDITOR.

65. Vat. *etiam in ipsis diuinis sacramentis offendant: vt quando ad letanias . . . celebrent, vel baptizent*. ED.

66. Luc. *dum eos talis professio obligat, vitae sanctae disciplina retineat*. EDITOR.

XXVIII. *De ordine, quo depositi iterum ordinantur.*

Iuo Q. 3. Episcopus, Presb. Iuo p. 5. c. 367. (a) In sancta Synodo. Iuo. Exc. (b) Recip. coram Altario de manu Episcoporum. Si Episcopus est, orarium, anulum, et bac. Exc. (c) Paternam. Iuo.

67. Episcopus, Presbyter, aut Diaconus, si a gradu suo iniuste deiectus, (a) in secunda Synodo innocens reperiatur, non potest esse quod fuerat, nisi gradus amissos (b) recipiat coram Altario, de manu Episcopi, Orarium, Anulum, et Baculum; si Presbyter, Orarium, et (c) Planetam; si Diaconus, Orarium, et Albam; si Subdiaconus, Patenam, et Calicem; sic et reliqui gradus ea in reparationem sui recipiant, quae, cum ordinarentur, perceperunt.

XXIX. *De Sacerdotibus, Leuitis, vel Clericis magos, aut aruspices consulentibus.*

Q. 5. Si quis Episcop. Burc. l. 10. c. 48. Iuo p. 11. c. et 34. Concil. Brac. 2. tit. 77. (d) Aut incantatores, aut ariolos. Grat. (e) Magicam, Grat. (f) Suspensus. Grat. (g) Monasterium ingressus, ibique. Burch. (h) Curam. C. A. censuram. Exc.

68. Si Episcopus, aut Presbyter, siue Diaconus, aut quilibet ex ordine Clericorum, magos, aut aruspices, (d) aut ariolos, aut certe augures, vel sortilegos, vel eos, qui profitentur artem (e) aliquam, aut aliquis eorum similia exercentes, consulere fuerit deprehensus; ab honore dignitatis suae (f) depositus (g) Monasterii (h) poenam excipiat, ibique perpetuae poenitentiae deditus, scelus admissum sacrilegii luat.

XXX. *De Sacerdotibus ad gentem extraneam nuncios mittentibus.*

(i) Aut quodlib. C.A. (k) Ad Gentem extraneam. C. A. et Exc.

69. Confinitimi hostium Sacerdotes, praeter eos, qui a Regia potestate licentiam acceperunt, (i) quodlibet mandatum (k) a gente extranea occulte accipere, vel dirigere non praesumant; qui autem deprehenditur, atque conuincitur, denunciatus Principi, apud Concilium condigna animaduersione multabitur.

XXXI. *De discretione causarum, in quibus Sacerdotes Iudices fieri possunt.*

22. 9. 8. Saepe Princ. Burch. l. 2. c. 140. Iuo p. 6. c. 222. (l) Sed C. A. (m) Consentiant.

70. Saepe Principes contra quoslibet maiestatis obnoxios Sacerdotibus negotia sua committunt. (l) Et quia Sacerdotes a Christo ad ministerium salutis electi sunt, ibi (m) consentient Regibus fieri Iudices, vbi iureiurando supplicii indulgentia promittatur, non vbi discriminis sententia praeparetur. Si quis ergo Sacerdotum contra hoc commune consultum discussor in alienis periculis extiterit, sit reus effusi sanguinis apud Christum, et apud Ecclesiam perdat proprium gradum.

67. Luc. sic interpungit, et legit, *vt si episcopus fuit, recipiat coram altario de manu episcoporum orarium etc.* Idem Luc. ad marg. pro *patenam* exhibet *pateram*: sed illa verior est scriptura. EDITOR.

68. Perezius melius existimat esse *artem magicam*, quod extat in vet. edit., quam *artem aliquam*. Vat. *artem aliquam, aut aliqua eorum similia exercentes consuluisse fuerit etc.* EDITOR.

69. Vat. *acceperunt a quolibet mandatum agentes occulte*. EDITOR.

70. Vat. *consentiant . . . promittitur . . . praeparatur*. EDITOR.

XXXII. *De cura populorum, et pauperum, quam Episcopi sibi impositam nouerint.*

71. Episcopi in protegendis populis, ac defendendis impositam a Deo sibi curam non ambigant; ideoque dum conspiciunt Iudices, et (*a*) potestates pauperum oppressores existere, prius eos Sacerdotali admonitione redarguant; et si contempserint (*b*) emendare, eorum insolentiam Regis auribus intiment; (*) vt quos Sacerdotalis admonitio non flectit ad iustitiam, regalis potestas ab improbitate coerceat. Si quis autem Episcoporum neglexerit, Concilio reus erit.

XXXIII. *Ne ex facultatibus Ecclesiarum Dioecesis, excepta tertia oblationum, tributorum, ac frugum, Episcopus aliquid auferat.*

72. *Auaritia, radix cunctorum malorum*; cuius sitis etiam Sacerdotum mentes obtinet. Multi enim fidelium (*c*) in amore Christi, et Martyrum, in Parochiis Episcoporum Basilicas construunt, (*d*) oblationes conscribunt, Sacerdotes haec auferunt, atque in vsus suos conuertunt. Inde est, quod cultores Sacrorum deficiunt, dum stipendia sua perdunt. Inde labentium Basilicarum ruinae non reparantur; quia auaritia Sacerdotali omnia auferuntur.

73. Pro qua re constitutum est a praesenti Concilio, Episcopos ita Dioeceses suas regere, vt nihil iure praesumant auferre; sed iuxta priorum auctoritatem Conciliorum, tam de oblationibus, quam (*e*) de tributis, ac frugibus tertiam consequantur.

74. Quod si amplius quippiam ab eis praesumptum extiterit, per Concilium restauretur; appellantibus, aut ipsis conditoribus, aut certe propinquis eorum, si iam illi a saeculo decesserunt. Nouerint autem conditores Basilicarum, in rebus quas eisdem Ecclesiis conferunt, nullam potestatem habere; sed iuxta Canonum instituta, sicut Ecclesiam, ita et dotem eius ad ordinationem Episcopi pertinere.

XXXIV. *De tricennii tempore, et propter Prouincias causarum discretione.*

75. Quicumque Episcopus alterius Episcopi Dioecesim per triginta annos sine aliqua interpellatione (*f*) possederit, (*g*) quia secundum ius Legis, eius iam videtur esse Dioecesis, (*h*) admittenda non est contra eum actio reposcendi; sed hoc intra vnam (*i*) Prouinciam; extra vero

73. Vat. *nihil ex earum iure*. ED.

74. Vat. *a seculo discesserunt*. Et infra, *sicut ecclesia, ita et dos eius . . . pertineat*. EDITOR.

75. Luc. *dioecesis deuenditur*: saepe *v*, et *f* in mss. Gothicis confunduntur. Sed hoc loco melius videtur *defenditur*. EDITOR.

Grat. Iuo. Iuo p. 16. c. 2. Burch. lib. 15. c. 1.

(*a*) Potentes. *Excus. Burch. Iuo.*

(*b*) Emend. anatematizentur.

(*) *Caetera desunt. Burch. et Iuo. Iuo p. 3. c. 255. Burch. l. 3. c. 203.*

1. *Tim. 6.*

(*c*) In honorem *Exc. Burch. vt nostri.*

(*d*) Oblatas sanctas tribuunt. *Exc. Burch. vt nostri.*

16. *q.* 1. Constitutum est. *Burchard. l. 3. c. 203. Iuo p. 3. c. 255.*

(*e*) De decimis tributis. *Exc. Burch. et nostri.*

10. *q.* 1. Nouerint *Burc. l.* 3. *c. 203. Iuo p. 3. c. 255.*

Dist. 16. *q.* 3. Quicumque. *Iuo p. 3. c. 131. Burc. l. 1. c. 67.*

(*f*) Poss. eam teneat, quia. *Iuo.*

(*g*) Quamuis. *Exc.*

(*h*) Et adm. *Iuo*

(*i*) Parochiam.

nullo modo; ne dum Dioecesis defenditur, Prouinciarum termini confundantur.

XXXV. De conuentu territorii, et Basilicis nouiter constructis, ad quem Episcopum pertineant.

76. Sicut Dioecesim alienam tricennalis possessio tollit, ita territorii conuentum non (*a*) adimit. Ideoque Basilicae, quae nouae conditae fuerint, ad eum procul dubio Episcopum pertinebunt, cuius conuentus esse constituerit.

Exc. Iuo et C. A vide notam Cod. Gregoriani 16. *q*.2. Possessio *et* 16. *q*.3. Sicut dioecesim *Iuo p*. 3. *c*.212. *Burc*. *l*.5. *cap*. 147.

(*a*) Amittit. *Iuo* admittit. *Exc. C. Gregorian. emendauit* adimit, *sequutus nostrorum Codicum lectionem.*

XXXVI. De requisitione Episcoporum per singulos annos in Parochiis peragenda.

77. Episcopum per cunctas Dioeceses (*b*), Parochiasque suas per singulos annos ire oportet, vt exquirat, quo vnaquaeque Basilica in (*c*) reparatione sui indigeat. Quod si ipse, aut languore detentus, aut aliis occupationibus implicatus, id explere nequierit, Presbyteros (*d*) probabiles, aut Diaconos mittat, qui et reditus Basilicarum, et reparationes, et ministrantium vitam inquirant.

10. *q*. 1. *c*. Episcopum. *Iuo p*.5. *c*.103. *Burc* *l*.1. *c*.87.

(*b*) Paroecias-que. *Grat.*

(*c*) Reparationem. *C. A.*

(*d*) Probabilis vitae. *Burch.*

XXXVII. De promisso suffragio praestito, ex rebus Ecclesiae persoluendo.

78. Quicumque Episcopi suffragio cuiuslibet aliquid Ecclesiasticae (*e*) vtilitati prouiderint, et pro eo quodcumque (*f*) modicum in remunerationem promiserint, promissi solutionem eos exsoluere oportebit; ita vt id ad Concilium Comprouinciale delatum, eorum conniuentia confirmetur; quia sicut Paulus Apostolus ait, *dignus est operarius* (*g*) *mercede sua*.

12. *q*. 2. Quicumque suffrag.

(*e*) Vtilitatis C.A. *et Grat.*

(*f*) Commodum *Exc.*

(*g*) Mercedem suam accipere. C.A.

1. *Timot*. 5.16.

XXXVIII. De suffragio fundatoribus Ecclesiarum, vel filiis eorum ex rebus ab ipsis collatis impertiendo.

79. Praebendum est a Sacerdotibus vitae solatium indigentibus, et maxime his, quibus restituenda vicissitudo est. Quicumque ergo fidelium de facultatibus suis Ecclesiae aliquid deuotione propria contulerunt; si forte ipsi, aut filii eorum redacti fuerint ad inopiam, ab eadem Ecclesia suffragium vitae pro temporis vsu percipiant. Si enim Clericis, vel Monachis, seu peregrinis, aut quamlibet necessitatem sustinentibus, pro solo Religionis intuitu, in vsum res Ecclesiasticae largiuntur; quanto magis his consulendum est, quibus (*h*) retributione iusta debetur.

16. *q*. 7. Quicumque fideles.

(*h*) Retributio. *Exc.*

77. Vat. *quid vnaquaeque basilica in reparationem sui indiget*. EDITOR.

78. Vat. *comprouinciale deferatur, vt eorum* EDITOR.

XXXIX. De discretione Presbyterorum, vel Diaconorum, vt in vtroque Choro consistant.

80. Nonnulli Diacones in tantam erumpunt superbiam, vt se Presbyteris anteponant, atque in primo Choro ipsi priores stare praesumant, Presbyteris in secundo Choro constitutis. Ergo vt sublimiores sibi Presbyteros agnoscant, tam hi, quam illi in vtroque Choro consistant.

XL. De vno Orario a Diaconibus vtendo, nec ornato, sed puro.

81. (*a*) Orariis duobus nec Episcopo quidem licet, nec Presbytero vti, quanto magis Diacono, qui minister eorum est? Vnum igitur Orarium oportet Leuitam gestare in sinistro humero, propter quod orat, id est, praedicat; dexteram autem (*) partem (*) oportet habere liberam, vt expeditus ad ministerium Sacerdotale discurrat. Caueat igitur amodo Leuita gemino vti Orario, sed vno tantum, et puro, (*) nec vllis coloribus (*), aut auro ornato.

XLI. De qualitate Tonsurae a cunctis Clericis, vel Lectoribus communiter habendae.

82. Omnes Clerici, vel Lectores, sicut Leuitae, et Sacerdotes, detonso superius toto capite, inferius solam circuli coronam relinquant; non sicut hucusque in Galliciae partibus facere Lectores videntur, qui prolixis, vt laici, comis, in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispania (*) hucusque haereticorum fuit. Vnde oportet, vt pro amputando Ecclesiae scandalo, hoc signum dedecoris auferatur, et vna sit Tonsura, vel habitus, sicut totius Hispaniae est vsus. Qui autem hoc non custodierit, Fidei Catholicae reus erit.

XLII. De remotione mulierum a consortio Clericorum.

83. Cum Clericis extraneae feminae nullatenus habitent, nisi tantum mater, et soror, filia, vel amita. In quibus personis nihil sceleris existimari foedus naturae permittit. Id enim et constitutio antiquorum Patrum decreuit.

XLIII. De venditione mulierum, quae Clericis coniunctae noscuntur.

84. Quidam Clerici legitimum non habentes coniugium, extranearum

Dist. 93. Nonnulli. *Iuo p.* 6. *c.* 297. *Burc. l.* 1. *c.* 222. *In vulgatis Gratiani*, in vtroque ordine. *Verum in omnibus mss. CC. Ecclesiae Tolet. et bibliothecae regiae D. Laurentii legitur* in vtroque choro, *Praeterquā in vno Lucensi Codic. vbi habetur*, in vtroque consistant, *quam lectionē optime sequutum est Decretum Gregorianum. Dip.* 25. Vnum orarium.

(*a*) Si oraria duo nec Episcopo induere quidem licet, nec Presbytero vtique multo minus Diacono, qui C.A. *et Exc.*

(*) *Deest Exc.*

(*) *Desunt in Al.C. in quo est* et auro orn.

(*) *Deest A.C.*

Dist. 81. Quidam Clerici.

80. *In vtroque choro*: in Luc. deest *choro*. EDITOR.

81. Luc. *Oraria duo nec episcopo quidem licere, nec presbytero vti, quanto magis diacono etc.* Isidorus, et scriptores eius temporis saepe *vtor* cum accusatiuo adhibent. Vat. *vt expeditius etc. Caueant igitur amodo leuitae geminum vti orarium, sed vnum tantum, et purum . . . aut auro ornatum.*

mulierum, vel ancillarum suarum interdicta sibi consortia appetunt; ideoque (a) quaecumque Clericis taliter adiunctae sunt, ab Episcopo auferantur, et venumdentur, illis pro tempore (b) religatis ad poenitentiam, quos sua libidine infecerunt.

(a) Quae coniunctae taliter cum Clericis sunt. *Exc.*
(b) Relegatis. *alius ms.*

XLIV. De personis mulierum, quas non conuenit Clericis copulari, etsi nesciente Episcopo Clericus ducat vxorem.

23. *q.* 8. Clerici. *Iuo p.* 8. *c.* 286.

85. Clerici, qui sine consultu Episcopi sui, aut viduam, vel repudiatam, vel meretricem in coniugio acceperint, separari eos a proprio Episcopo oportebit.

XLV. De Clericis, qui arma sumpserint, vel sumpserunt.

23. *q.* 8. Clerici qui. *Ansel. l.* 7. *c.* 187.

86. Clerici, qui in quacumque (c) seditione arma volentes sumpserint, vel sumpserunt, reperti, amisso ordinis sui gradu, in Monasterium (d) poenitentiae contradantur.

(c) Factione. *Grat.*
(d) Perenniter. *Exc.*

XLVI. De Clericis sepulcra demolientibus.

Iuo p. 13. *c.* 49. *Burch. l.* 11. *c.* 63.

87. Si quis Clericus in demoliendis sepulcris fuerit deprehensus, quia facinus hoc pro sacrilegio Legibus publicis sanguine vendicatur; oportet Canonibus in tali scelere proditum Clericatus ordine submoueri, et poenitentiae triennio deputari.

XLVII. De absolutione a laboribus, vel indictionibus Clericorum ingenuorum.

88. Praecipiente Domino, atque excellentissimo Sisenando Rege, id constituit sanctum Concilium, vt omnes ingenui Clerici pro officio Religionis ab omni publica indictione, atque labore habeantur immunes; vt liberi Deo seruiant, nullaque praepediti necessitate, ab Ecclesiasticis officiis retrahantur.

XLVIII. De institutione Oeconomorum, id est, qui res Ecclesiasticas tractant.

Chalced. Conc. Can. 26.

89. Eos, quos Oeconomos Graeci appellant, hoc est, qui vice Episcoporum res Ecclesiasticas tractant, sicut sancta Synodus Chalcedonensis instituit: omnes Episcopos de proprio Clero ad regendas Ecclesias habere oportet, qui autem deinceps contempserit, obnoxius eiusdem magni Concilii erit.

XLIX. De

85. Vat. *Clerici, qui vxores duxerint, aut viduam etc. in coniugium acceperint.* EDITOR.

88. Vat. *domino nostro, atque.* ED.

89. Vat. *graeci vocant.* EDITOR.

XLIX. De professione Monachorum, et deuotione Parentum eorum.

90. Monachum aut paterna deuotio, aut propria professio facit; quicquid horum fuerit, (*a*) alligatum tenebit. Proinde his ad Mundum reuerti intercludimus aditum, et omnem ad saeculum interdicimus regressum.

L. De Clericis, qui Monachorum propositum appetunt, vt licitum habeant.

91. Clerici, qui Monachorum propositum appetunt; quia meliorem vitam sequi cupiunt, liberos eis ab Episcopo in Monasteriis largiri oportet ingressus, nec interdici propositum eorum, qui ad contemplationis desiderium transire nituntur.

LI. De discretione potestatis Episcoporum, quam in Monasteriis habere potuerunt.

92. Nunciatum est praesenti Concilio, quod Monachi, Episcopali imperio, seruili opere mancipentur, et iura Monasteriorum contra (*b*) Constituta Canonum, illicita praesumptione vsurpentur; ita vt pene ex Coenobio possessio fiat, atque illustris portio Christi, ad ignominiam, seruitutemque perueniat.

93. Quapropter monemus eos, qui Ecclesiis praesunt, vt vltra non praesumant; sed hoc tantum sibi in Monasteriis vindicent Sacerdotes, (*c*) quod praecipiunt Canones, id est, Monachos ad conuersationem sanctam (*d*) praemonere, Abbates, aliaque officia instituere, atque extra Regulam facta corrigere. Quod si aliquid (*e*) in Monachis Canonibus interdictum praesumpserint, aut vsurpare quippiam de Monasterii rebus tentauerint, non deerit ab illis sententia excommunicationis, qui se deinceps nequaquam sustulerunt ab illicitis.

LII. De Monachis vagis, et a Monasterio egressis.

94. Nonnulli Monachorum egredientes a Monasterio, non solum ad saeculum reuertuntur, sed etiam vxores accipiunt. Hi igitur reuocati, in eodem Monasterio, a quo exierunt, poenitentiae deputentur, ibique defleant crimina sua, vnde decesserunt.

LIII. De Religiosis vagis, qui nec inter Clericos, nec inter Monachos habentur.

95. Religiosi propriae Regionis, qui nec inter Clericos, nec inter Mo-

20. *q.* 1. Monachum. *Iuo p.*7. *c.*3. *Burch. l.*8. *c.*6. *Ansel. l.* 7. *c.* 186. *et l.*8. *c.*6.
(*a*) Allegatum *in alio*.
19. *q.*2. Clerici, qui. *Burch. l.* 8. *c.* 21. *Iuo p.*6. *c.* 371.

18. *q.*2. Hoc tantum sibi. *Vide Aurelian.* 1. *c.*21. *et Arelat.* 3. *apud Grat.* 18. *q.*2. Monasteria *et* 2. *Hisp. c.* 11. Episcopis, *hoc ius ademit.* 1. *Later. Vide Conc. Trid. sess.* 21. *c.*8. *et sess.* 24. *c.*3.
(*b*) Instituta. *A. C.*
(*c*) Quos. *Exc.*
(*d*) Promouere. *Grat.*
(*e*) In Monachos. *Vide Conc. Turon. c.* 11. *Ex quo decretum est*.

90. In Luc. *allegatum*: ita etiam in Vat. ex *alligatum* factum. EDITOR.
93. Vat. *vt vltra talia non sibi in monasterio praesumant*. EDITOR.
94. Vat. *exierant . . . discesserunt*. EDITOR.
95. Vat. *feruntur* pro *fuerint*, et *commorari* pro *commanere*. Mox *coerceatur*,

nachos habentur, siue hi, qui per diuersa loca vagi fuerint, ab Episcopis, in quorum conuentu commanere noscuntur, licentia eorum coerceatur; in Clero, aut in Monasteriis deputati, praeter illos, qui ab Episcopo suo, aut propter aetatem, aut propter languorem fuerint absoluti.

LIV. De discretione poenitentium, et qui possunt ad honores Ecclesiasticos prouehi, vel qui non possunt.

Conc.Tolet.13. c.10.

96. Hi, qui in discrimine constituti poenitentiam accipiunt, nulla manifesta scelera confitentes, sed tantum peccatores se praedicantes, huiusmodi si reualuerint, possunt etiam, pro morum probitate, ad gradus Ecclesiasticos peruenire. Qui vero ita poenitentiam accipiunt, vt aliquod mortale peccatum perpetrasse publice fateantur, ad Clerum, vel ad honores Ecclesiasticos peruenire nullatenus poterunt, quia se confessione propria notauerunt.

LV. De poenitentibus viris, ac viduis, siue virginibus, qui diuertentes laici fiunt, aut vestem mutant, vel coniugiis copulantur.

Iuo p. 7. c. 47. Burc. l.8.c.27.

97. Quicumque ex saecularibus accipientes poenitentiam totonderunt se, et rursus praeuaricantes laici effecti sunt; comprehensi ab Episcopo suo, ad poenitentiam, ex qua recesserunt, (*a*) reuocentur. Quod si aliqui per (*b*) poenitentiam irreuocabiles sunt, nec admoniti reuertantur, vere vt apostatae coram Ecclesia anathematis sententia condemnentur.

98. Non aliter et hi, qui (*c*) detonsi a parentibus fuerint, aut sponte sua, amissis parentibus, seipsos Religioni (*d*) deuouerunt, et postea habitum saecularem sumpserunt, et iidem a Sacerdote comprehensi, ad cultum Religionis, acta prius poenitentia, reuocentur. (*e*) Quod si reuerti non possunt, vere vt apostatae anathematis sententiae subiiciantur. Quae forma seruabitur etiam in viduis, virginibusque sacris, ac poenitentibus feminis, quae sanctimonialem habitum induerunt, et postea, aut vestem mutauerunt, aut ad nuptias transierunt.

(*a*) Renouentur. *Exc. et Burc.*
(*b*) Potentiam. *Exc. Burch.*
(*c*) Tonsi collaudantibus parentibus fuerint, seipsos relig. *Burch. et Iuo a quibus interiecta desunt.*
(*d*) Vouerunt. C. A.
(*e*) Quod si renouentur, et reuerti nolunt. *Burch.*

LVI. De discretione saecularium, et sanctimonialium viduarum.

1. Timoth. 5.

99. Duo sunt genera viduarum, saeculares, et sanctimoniales; saeculares viduae sunt, quae adhuc disponentes nubere, laicalem habitum non deposuerunt, sanctimoniales sunt, quae iam mutato habitu saeculari, sub religioso cultu in conspectu Sacerdotis, vel Ecclesiae apparuerint. Hae si ad nuptias transierunt, iuxta Apostolum, non sine damnatione erunt, quia se primum Deo vouentes, postea castitatis propositum abiecerunt.

vt aut in clero, aut in monasterio deputentur praeter etc. EDITOR.
96. Vat. *per morum probitatem* ... *vel honores*. EDITOR.
97. Vat. *admoniti reuertuntur*. ED.
99. Vat. *apparuerunt* ... *transierint*. EDITOR.

LVII. De discretione Iudaeorum, qui non, vel qui credere vi cogantur.

100. De Iudaeis autem hoc praecepit sancta Synodus, nemini deinceps ad credendum vim inferre: *Cui enim vult Deus miseretur, et quem vult indurat.* Non enim tales inuiti saluandi, sed volentes; vt integra sit forma iustitiae; sicut enim homo (*a*) proprii arbitrii voluntate serpenti obediens periit, sic (*b*) vocante gratia Dei, propriae mentis conuersione homo quisque credendo (*c*) saluatur. Ergo non vi, sed (*d*) libera arbitrii (*e*) facultate, vt conuertantur (*f*) suadendi sunt, non potius impellendi.

101. Qui autem iam pridem ad Christianitatem venire coacti sunt, sicut factum est temporibus religiosissimi Principis (*) Sisebuti, quia iam constat, eos esse Sacramentis Diuinis associatos, et Baptismi gratiam (*g*) percepisse, et Chrismate vnctos esse, et Corporis Domini (*) et Sanguinis (*) extitisse participes, oportet, vt Fidem etiam quam vi, vel necessitate susceperunt, tenere cogantur; ne Nomen Diuinum blasphemetur, et Fides, quam susceperunt, vilis, ac contemptibilis habeatur.

LVIII. De his, qui contra Fidem Christi Iudaeis munus, vel fauorem praestant.

102. Tanta est quorundam cupiditas, *vt quidam eam appetentes* (iuxta quod ait Apostolus) *etiam a Fide errauerunt*; multi quique hucusque ex Sacerdotibus, atque laicis accipientes a Iudaeis munera, perfidiam eorum patrocinio suo (*h*) fouebant; qui non immerito ex corpore Antichristi esse noscuntur (*i*) qui contra Christum faciunt. Quicumque igitur deinceps Episcopus, siue Clericus, siue saecularis, illis contra Fidem Christianam (*k*) suffragium, vel munere, vel fauore praestiterit, vere vt profanus, et sacrilegus anathema effectus, ab Ecclesia Catholica, et Regno Dei (*l*) efficiatur extraneus; quia dignum est, vt a Corpore Christi separetur, qui inimicis Christi patronus efficitur.

LIX. De Iudaeis dudum Christianis, et postea in priori ritu diuersis, ac seruis, et filiis eorum circumcisis.

103. Plerique, qui ex Iudaeis dudum ad Christianam Fidem promoti sunt, nunc blasphemantes (*) in (*) Christum, non solum Iudaicos ritus perpetrasse noscuntur, sed etiam abominandas circumcisiones exercere (*m*)

Dist. 45. De Iudaeis. *Iuo p.* 1. *c.* 276. *et p.* 6. *c.* 94. *et Pan. l.* 1. *c.* 72. *Burc. l.* 4. *c.* 89.
Ad Rom. 9.
Genes. 3.
(*a*) Propria. *Exc.*
(*b*) Vocante se. *Iuo, et Burch.*
(*c*) Soluatur. *Exc.*
(*d*) Liberi. *Grat.*
(*e*) Voluntate, et facult. *Grat.*
(*f*) Saluandi. *Iuo. Burch.* non recte. *Grat.* vt nostri.
(*) Desunt. *Grat.*
(*g*) Suscepisse. *C.A. Grat.*
1. *Tim.* 6.
Iuo p. 13. *c.* 95.
(*h*) Fouent. *C.A.*
(*i*) Quia. *C.A.*
(*k*) Auxilium. *Iuo.*
(*l*) Habeatur. *Exc.*
De cons. *dist.* 4. Plerique. *Burc. l.* 4. *c.* 85. *Iuo p.* 1. *c.* 279.
(*) *Deest. Grat. Iuo et Burch.*
(*m*) Noscuntur *Burch.*

100. Vat. *vocante se gratia*. Luc. *non vi, sed proprii arbitrii facultate, vt conuertatur*. EDITOR.

101. Sisebuti. *Sic legendum ex Chron. Isidori Era* DXL. *vbi dicit eum aemulationem Dei habuisse, sed non secundum scientiam. Vide Legem Sisebuti in annotatione ad cap.* 59. *huius Concil. Male* Sisenandi *Iuo, et Burch. Idem habes in ll. Wisigoth. lib.* 12. *l.* 10. *tit.* 3. LOAISA.

102. Aguirrius *multi quique*: alii *multi quippe*. Vat. *praestiterit, aut propter aetatem, vere*. EDITOR.

103. Vat. *blasphemantes Christo*. ED.

praesumpserunt; de quibus consultu piissimi, ac religiosissimi Principis Domini nostri Sisenandi Regis, hoc sacrum decreuit Concilium, vt huiusmodi transgressores Pontificali auctoritate (a) correpti, ad cultum Christiani dogmatis reuocentur; vt quos voluntas propria non emendat, animaduersio Sacerdotalis coerceat; eos autem, quos circumciderunt; si filii eorum sunt, a parentum consortio separentur; si serui, pro iniuria corporis sui libertati tradantur.

(a) Correcti duo mss. Sicque Grat. 28. q. 1. Iudaeorum fil. Burch. l. 4. c. 83. Ivo p. 1. cap. 277. Conc. Tolet. 17. cap. 8.

LX. De filiis Iudaeorum, vt a parentibus separati Christianis debeant deputari.

104. Iudaeorum filios, vel filias, (b) ne parentum vltro inuoluantur erroribus, ab eorum consortio separari decernimus; deputatos, aut Monasteriis, aut Christianis viris, ac mulieribus Deum timentibus, vt sub (c) eorum conuersatione cultum Fidei discant, atque in melius instituti, tam in moribus, quam in Fide proficiant.

(b) Baptizatos, ne. Exc. Burc. et Ivo.
(c) Eor. cura, et conuers. Ivo 1. q. 4. Iudaei bapt.

LXI. De filiis fidelibus Iudaeorum, ne praeuaricatis parentibus, et damnatis, a rebus parentum exules fiant.

105. Iudaei baptizati, si postea praeuaricantes in Christum, qualibet poena damnati exstiterunt, a rebus eorum fideles filios excludi non oportebit; quia scriptum est: *Filius non portabit iniquitatem* (d) *Patris*.

Ezech. 18.
(d) Pat. et Pater non portabit iniquitatem filii. Grat. 28. q. 1. Saepe malorum. Bur. l. 4. c. 84. Ivo p. 1. c. 278.

LXII. De Iudaeis baptizatis, qui se sociant infidelibus Iudaeis, vt Christianis illi donentur, et isti caedibus deputentur.

106. Saepe malorum consortia etiam bonos corrumpunt, quanto magis eos, qui ad vitia proni sunt? Nulla igitur vltra communio sit Hebraeis ad Fidem Christianam translatis, cum his qui adhuc in vetere ritu consistunt; ne forte eorum (e) participatione subuertantur. Quicumque igitur amodo ex his, qui baptizati sunt, infidelium consortia non vitauerint; et hi Christianis donentur, et illi publicis caedibus deputentur.

(e) Participio. C. A.

LXIII. De Christianorum, Iudaeorumque coniugiis communibus, et filiis eorum.

107. Iudaei, qui Christianas mulieres in coniugio habent, admoneantur ab Episcopo Ciuitatis ipsius, vt si cum eis permanere cupiunt, Christiani efficiantur, quod si admoniti noluerint, separentur; quia non potest infidelis in eius permanere coniugio, (f) quae iam in Christianam translata est Fidem. Filii autem, qui ex talibus nati existunt, Fidem, atque conditionem matris sequantur. Similiter et hi, qui procreati sunt

28. q. 1. Iudaei qui Christianas Leg. Wisigoth. l. 12. tit. 1.
(f) Coniunction. C. A.

104. Vat. *vltra*, quod fortasse melius est, quam *vltro*. EDITOR.

de infidelibus mulieribus, et fidelibus viris, Christianam sequantur Religionem, non Iudaicam superstitionem.

LXIV. De Iudaeis conuersis, et post praeuaricantibus, vt ad testimonium non admittantur.

108. Non potest erga homines esse fidelis, qui Deo extiterit infidelis. Iudaei ergo, qui dudum Christiani effecti sunt, et nunc in Christi Fidem praeuaricati sunt, ad testimonium dicendum admitti non debent, quamuis esse se Christianos annuncient. Quia sicut in Fide Christi suspecti, ita et in testimonio humano dubii habentur. Infirmari ergo oportet eorum testimonium, qui in fide falsi docentur; nec eis esse credendum, qui veritatis a se Fidem (*a*) abiiciunt.

2.*q*.7.Non potest. *Idem Leg. Wisigot. l.* 12. *tit*.2.*l*.9.*et* 10. *Iuo p*.13. *c*.96.

(*a*) Abiecerunt *Grat. Iuo.*

LXV. Ne Iudaei, vel si qui ex Iudaeis sunt, officia publica agant.

109. Praecipiente Domino, atque excellentissimo Sisenando Rege, id constituit sanctum Concilium, vt Iudaei, aut hi, qui ex Iudaeis sunt, officia publica nullatenus appetant; quia sub hac occasione Christianis iniuriam faciunt. Ideoque Iudices Prouinciarum cum Sacerdotibus, eorum subreptiones fraudulenter (*b*) elicitas suspendant, et officia publica eos agere non permittant. Si quis autem Iudicum hoc permiserit, velut in sacrilegum excommunicatio proferatur; et is, qui subrepserit, publicis caedibus deputetur.

17. *q*. 4. Constituit sanct. *Idem est ll. Wisigoth. l.* 12. *tit*.3. *l*.17. *Iuo p*.13. *c*.97.

(*b*) Relictas. C. *A. et Grat.* C. *Gregor. legit*, elicitas, *ex* C. *Lucensi*

LXVI. Ne Iudaei quodcumque mancipium Christianum quocumque titulo habeant.

110. Ex Decreto gloriosissimi Principis hoc sanctum elegit Concilium, vt Iudaeis non liceat Christianos seruos habere, nec Christiana mancipia emere, nec cuiusquam consequi (*c*) largitate; nefas est enim, vt membra Christi seruiant Antichristi (*d*) ministris. Quod si deinceps seruos Christianos, vel ancillas Iudaei habere praesumpserint, sublati ab eorum dominatu, libertatem a Principe consequantur.

Iuo p.13. *c*.99.

(*c*) Largitatem. *Exc. male.*

(*d*) Membris. *Iuo.*

LXVII. De libertis ex familia Ecclesiae factis, si nihil ex proprio conferant Sacerdotes, qui eos faciunt.

111. Et si hi, qui nulla ex rebus suis pauperibus Christi distribuunt,

12. *q*. 1. Et si iili, qui. *Burc. l*.2. *c*.189. *Iuo p. c.* 249.

109. Vat. *Siquis autem hoc permiserit . . . qui suppresserit*. EDITOR.

110. Vat. omittit *habere* post *seruos*. In Luc. *subleuati*, quod fortasse melius est, quam *sublati*. EDITOR.

111. Vat. *in futuro*. In ms. Lucano, siue Lucensi Italiae, de quo egi in Isidorianis cap. 44., est quaedam canonum collectio, inter quos quatuor describuntur ex concilio IV. Toletano, ita designati: *Ex concilio Toletano era* LXVII., hoc est, cap.67. Mansius notat hanc varietatem scripturae *absque aliqua oppositione*: alii omittunt *absque*. EDITOR.

aeterni Iudicis voce in futurum condemnabuntur; quanto magis hi, qui auferunt pauperibus quod non dederunt? Quapropter Episcopi, qui nihil ex proprio suo (a) Ecclesiae Christi compensauerunt, hanc Diuinam sententiam metuant, et liberos ex familiis Ecclesiae ad condemnationem suam facere non praesumant. Impium est enim, vt qui res suas Ecclesiae Christi non contulit, damnum inferat, et ius Ecclesiae alienare intendat. Tales igitur (b) libertos Successor Episcopus absque aliqua oppositione ad ius Ecclesiae reuocabit; quia eos non aequitas, sed improbitas absoluit.

(a) Ecclesiis. C.A.

(b) Liberos. *Grat.*

LXVIII. De discretione ex familia Ecclesiae manumissorum, qualiter manumittantur; et ne aduersa testificent, vel accusent.

12.q.2. Episcopus qui. *Burch.* *l.3. c.176. Iuo p.3. c.237. et p.16. cap.65.*

112. Episcopus, qui mancipium iuris Ecclesiae, non retento Ecclesiastico patrocinio, manumitti desiderat, duo meriti eiusdem, et peculii coram Concilio Ecclesiae, cui praeeminet, per commutationem, subscribentibus Sacerdotibus, offerat, vt rata, et iusta inueniatur definitio (c) commutantis. Tunc enim liberam manumissionem sine patrocinio Ecclesiae concedere poterit; (d) quia eum, quem libertati tradere disponit, iam (e) iure proprio acquisiuit. Huiusmodi autem liberto aduersus Ecclesiam, cuius iuris extitit, accusandi, vel testificandi denegetur licentia. Quod si praesumpserit, placet, vt stante commutatione, in seruitutem (f) propriae Ecclesiae reuocetur, cui nocere conatur.

(c) Commutationis. *Burch.*
(d) Qui. C.A.
(e) Iuri. *Grat.* *Iuo.* *Legibus etiam Imperatoriis accusandi patronos libertis potestas adimitur l.44. digest. tit. 2. lib.8.*
(f) Propriam. *Burch.*

LXIX. Quod liberti ex familiis Ecclesiae, pro compensatione acquisitae rei, a Sacerdotibus possint fieri.

113. Consensus totius Concilii definiuit, vt Sacerdotes, qui (g) aut res suas Ecclesiae relinquunt, aut nihil habentes, aliqua tamen praedia, aut familias Ecclesiis suis conquirunt; (h) licebit illis aliquos de familiis eiusdem Ecclesiae manumittere, iuxta rei collatae modum, quem antiqui Canones decreuerunt, ita vt cum peculio, et posteritate sua ingenui sub patrocinio Ecclesiae maneant; vtilitates iniunctas sibi, iuxta quod potuerint, prosequentes.

(g) Aut aliquid Eccl. suae. *Decretal. Decret. l.3. tit.13. c.3. Burch. l.3. c.177. Iuo p.3. c.238.*
(h) Liceat. *Burc.*

LXX. De professione libertorum Ecclesiae, et posteritatis eorum Sacerdotibus facienda, ne longinquitas temporis eos oblitescere faciat splendorem in libertatibus.

12. q.2. Liberti Eccl. *Burch.* *l.8. c.185. Iuo p.3. c.245.*

114. Liberti Ecclesiae (quia nunquam moritur eorum patrona) a patrocinio eiusdem nunquam discedant; nec posteritas quidem eorum, sicut priores Canones decreuerunt. Ac ne forte libertas eorum in futura prole non pateat; ipsaque posteritas naturali ingenuitate obnitens, sese ab

112. Mansius ex cit. cod. Lucano legit *ecclesiastico patrocinio*, et ineptum existimat *ecclesiastico patrimonio*. ED.

113. Luc. *ingenua* pro *ingenui*. ED.

114. Vat. *ac ne libertas*: omittit *forte*. EDITOR.

Ecclesiae patrocinio (*a*) subtrahat, necesse est, vt tam iidem liberti, quam ab eis progeniti, professionem Episcopo suo faciant, per quam se ex familia Ecclesiae (*b*) liberos effectos esse fateantur, eiusque patrocinium non relinquant; sed iuxta virtutem suam obsequium ei, vel obedientiam praebeant.

(*a*) Non subtrahat. *Grat. et Exc.*
(*b*) Libertos. *Exc.*

LXXI. De libertis Ecclesiae eiusdem patrocinium relinquentibus.

115. Liberti Ecclesiae, qui a patrocinio eius discedentes, quibuslibet personis adhaeserunt, si admoniti redire contempserint, manumissio eorum irrita sit, quia per inobedientiae contemptum actione ingrati tenentur.

12. *q*.2. Liberti Eccl. *Burch. l*.3. *c*.184. *Iuo p*.3. *c*.244.

LXXII. De libertis patrocinio Ecclesiae commendatis.

116. Liberti, qui a quibuscumque manumissi sunt, atque Ecclesiae patrocinio commendati existunt, sicut Regulae antiquorum Patrum constituerunt, Sacerdotali defensione a cuiuslibet insolentia protegantur, siue in statu libertatis eorum, seu in peculio, quod habere noscuntur.

Dist.87. Liberti qui. *Burch. l*.3. *c*.186. *Iuo p*.3. *c*.246. *et p*.16. *c*.52.

LXXIII. De discretione libertorum, qui ad Ecclesiasticos honores peruenire possunt, vel qui prouehi prohibentur.

117. Quicumque libertatem a dominis suis ita percipiunt, vt nullum sibimet obsequium patronus retentet; isti, si sine (*c*) crimine sunt, ad Clericatus Ordinem (*d*) libere suscipiantur, quia directa manumissione absoluti noscuntur; qui vero retento obsequio manumissi sunt, pro eo quod adhuc (*e*) a patrono seruitute tenentur obnoxii, nullatenus sunt ad Ecclesiasticum Ordinem promouendi, ne quando voluerint eorum domini, fiant ex Clericis serui.

Dist. 54. Quicumque lib. *Iuo p*.6. *c*.126. *Burch.l*.2.*c*.25.
(*c*) Crim. capitali. *Exc. Burc. et Iuo. et C.A.*
(*d*) Liberi. *C.A.*
(*e*) Patroni seruit *Burch. Iuo.*

LXXIV. De libertis familiarum Ecclesiae, qui, vel qualiter ad Sacerdotium promoueantur; et de rebus eorum quid fiat, ac ne ob vim testificent, vel accusent.

118. De familiis Ecclesiae constituere Presbyteros, et Diacones per Parochias liceat, quos tamen vitae rectitudo, et probitas morum commendat; ea tamen ratione, vt antea manumissi libertatem status sui percipiant, et denuo ad Ecclesiasticos honores succedant: irreligiosum est enim obligatos existere seruituti, qui sacri Ordinis suscipiunt dignitatem. Quicquid autem talibus, aut per libertatem concessum, aut successione extiterit (*f*) debitum, aut a quolibet quoquo modo collatum, non licebit eis quippiam inde in extraneas personas transmittere, sed omnia ad ius Ecclesiae, a qua manumissi sunt, (*) oportet (*) post eorum obitum pertinere.

Bernard. Praepositus Papiens. l.1. *tit*.12. *c*.4.
(*f*) Datum. *Exc.*
(*) *Deest Exc.*

119. His quoque, sicut et caeteris Ecclesiae libertis, accusandi, vel

118. Vat. *datum, aut quolibet commodo collatum*. EDITOR.

testificandi aduersus Ecclesiam aditus intercluditur; ad quod si adspirauerint, non solum libertatis beneficio careant, sed etiam honoris gradu, quem non dignitate naturae, sed temporis necessitate promeruerunt.

LXXV. De commonitione plebis, ne in Principem delinquatur, et de electione Principum, et de transgressione fidei, quae Principibus promittitur; ac de commonitione Principum qualiter iudicent, et de vltione Principum nequiter iudicantium; atque de execratione Suintilanis, et coniugis, et prolis eius, similiter et de Geilane germano eius, ac rebus eorum.

Quinto Concil. Tolet. c. 7. decernitur, vt hoc decretum in omnibus Synodis peractis publica voce pronuncietur. Hier. 7. et 27.

120. Post instituta quaedam Ecclesiastici ordinis, vel Decreta, quae ad quorumdam pertinent disciplinam, postrema nobis cunctis Sacerdotibus sententia est, pro robore nostrorum Regum, et stabilitate Gentis Gothorum, Pontificale vltimum sub Deo Iudice ferre Decretum. Multarum quippe gentium (vt fama est) tanta extat perfidia animorum, vt fidem sacramento promissam Regibus suis seruare contemnant, et ore simulent iuramenti possessionem, dum retineant mente perfidiae impietatem.

121. Iurant enim Regibus suis, et fidem, quam pollicentur, praeuaricant; nec metuunt volumen illud iudicii Dei, per quod inducitur maledictio, multaque poenarum comminatio super eos, qui iurant in Nomine Dei mendaciter. Quae igitur spes talibus populis contra hostes laborantibus erit? quae fides vltra cum aliis gentibus in pace credenda? quod foedus non violandum? quae in hostibus iurata sponsio (*a*) permanebit, quando nec ipsis propriis Regibus iuratam fidem conseruant?

(*a*) Stabilis perm. *Exc.*

122. Quis enim adeo furiosus est, qui caput suum manu propria desecet? Illud notum est, immemores salutis suae propria manu seipsos interimunt, in semetipsos, suosque Reges proprias conuertendo vires; et dum Dominus (*b*) dicit: *Nolite tangere Christos meos*. Et Dauid: *Quis*, inquit, *extendet manum suam in Christum Domini, et innocens erit*? Illis nec vitare metus est periurium, nec Regibus suis inferre exitium. Hostibus quippe fides pacti datur, nec violatur.

(*b*) Dicat. C. A. *Psalm.* 104. 1. *Reg.* 26.

123. Quod si in bello fides valet, quanto magis (*c*) in suis seruanda est? Sacrilegium quippe est, si violetur a gentibus Regum suorum promissa fides; quia non solum in eos fit pacti transgressio, sed et in Deum quidem, in cuius nomine pollicetur ipsa promissio. Inde est, quod multa Regna terrarum caelestis iracundia ita permutauit, vt per impietatem fidei, et morum, alterum ab altero solueretur.

(*c*) In caeteris. *Exc.*

124. Vnde et nos cauere oportet casum huiusmodi gentium; ne similiter plaga feriamur praecipiti, et poena puniamur crudeli. Sic enim Deus Angelis in se praeuaricantibus non pepercit, qui per inobedientiam caeleste habitaculum perdiderunt. Vnde et per Esaiam dicitur: *Inebriatus est gladius*

2. *Pet.* 2. *Esai.* 34.

121. Vat. *praeuaricantur* pro *praeuaricant*. EDITOR.

122. Vat. *Illi, vt notum est*, EDIT.

123. Vat. *fides vigeat*. EDITOR.

124. Verba Vulgatae apud Isaiam sunt: *Inebriatus est in caelo gladius meus*. EDITOR.

gladius meus in Caelo. Quanto magis nos nostrae salutis interitum timere debemus, ne per infidelitatem eodem saeuientis Dei gladio pereamus?

125. Quod si Diuinam iracundiam vitare volumus, et seueritatem eius ad clementiam prouocare cupimus, seruemus erga Deum Religionis cultum (*a*) cum timore; custodiamus erga Principes nostros pollicitam fidem, atque sponsionem; non sit in nobis, sicut in quibusdam gentibus, infidelitatis subtilitas impia, non subdola mentis perfidia, non periurii nefas, nec coniurationum nefanda molimina.

(*a*) Atque timorem. *C. A. in quo amplius*: et vsque ad mortem custod.

126. Nullus apud nos praesumptione Regnum arripiat; nullus excitet mutuas seditiones Ciuium; nemo meditetur interitus Regum; sed et defuncto in pace Principe, Primates totius gentis cum Sacerdotibus successorem Regni Concilio communi constituant; vt dum vnitatis concordia a nobis retinetur, nullum patriae gentis dissidium per vim, atque ambitum (*b*) oriatur. Quod si haec admonitio mentes nostras non corrigit, et ad salutem communem cor nostrum nequaquam perducit, audite sententiam nostram.

(*b*) Moliatur.

127. Quicumque igitur a nobis, vel totius Hispaniae populis, qualibet coniuratione, vel studio sacramentum fidei suae, quod pro patriae gentisque Gothorum statu, vel (*c*) conseruatione Regiae salutis pollicitus est, (*d*) temerauerit, aut nece Regem attrectauerit, aut potestate Regni exuerit, aut praesumptione tyrannica Regni fastigium vsurpauerit, anathema sit in conspectu Dei Patris, et Angelorum, atque ab Ecclesia Catholica, quam profanauerit periurio, efficiatur extraneus, et ab omni coetu Christianorum alienus, cum omnibus impietatis suae sociis; quia oportet, vt vna poena teneat obnoxios, quos similis error inuenerit implicatos.

(*c*) Obseruatione *C. A.*

(*d*) Tentauerit. C. A.

128. Quod iterum secundo replicamus dicentes: Quicumque amodo ex nobis, vel cunctis Hispaniae populis, quolibet tractatu, vel studio sacramentum fidei suae, quod pro patriae gentisque Gothorum statu, vel conseruatione Regiae salutis pollicitus est, violauerit, aut Regem nece attrectauerit, aut potestate Regni exuerit, aut praesumptione tyrannica Regni fastigium vsurpauerit, anathema sit in conspectu Christi, et (*e*) Apostolorum eius, atque ab Ecclesia Catholica, quam periurio profanauerit, efficiatur extraneus, et ab omni consortio Christianorum alienus, et damnatus in futuro Dei iudicio habeatur, cum comparticipibus suis. Quia dignum est, qui talibus sociantur, ipsi etiam damnationis eorum participatione obnoxii teneantur.

(*e*) Angelorum. *Exc.*

129. Hoc etiam tertio acclamamus, dicentes: Quicumque amodo ex nobis, vel cunctis Hispaniae populis, qualibet meditatione, vel studio sacramentum fidei suae, quod pro patriae salute, gentisque Gothorum statu, vel incolumitate Regiae potestatis pollicitus est, violauerit, aut Re-

125. Vat. *non subdolae mentis perfidia*. EDITOR.

126. Luc., et Vat. *primatus* pro *primates*. Vat. *consilio communi . . . gentisque discidium per vim ambitionis moueatur*. EDITOR.

128. Vat. *dignum est, vt qui*. EDIT.

gem nece attrectauerit, aut potestate Regni exuerit, aut praesumptione tyrannica Regni fastigium vsurpauerit, anathema sit in conspectu Spiritus Sancti, et Martyrum Christi, atque ab Ecclesia Catholica, quam periurio profanauerit, efficiatur extraneus, et ab omni communione Christianorum alienus; neque partem iustorum habeat, sed cum diabolo, et Angelis eius aeternis suppliciis condemnetur, vna cum eis, qui eadem coniuratione nituntur: (a) vt par poena perditionis constringat, quos in perniciem praua societas copulat.

130. Et ideo, si placet omnibus, qui adestis, (b) haec tertio reiterata sententia, vestrae vocis eam consensu firmate. Ab vniuerso Clero, vel populo dictum est: Qui contra hanc (c) vestram definitionem praesumpserit, anathema, maranatha, hoc est, perditio in (d) aduentum Domini, sit, et cum Iuda Ischariot partem habeat, et ipsi, et socii eorum. Amen.

131. Quapropter nos ipsi (e) Sacerdotes omnem Ecclesiam Christi, ac populum admonemus, vt tremenda haec, et totiens iterata sententia nullum ex nobis praesenti, atque aeterno condemnet iudicio; sed fidem promissam erga gloriosissimum dominum nostrum Sisenandum Regem custodientes, ac sincera illi deuotione famulantes, non solum Diuinae pietatis clementiam in nobis prouocemus, sed etiam gratiam antefati Principis percipere mereamur. Amen.

132. Te quoque praesentem Regem, futurosque sequentium aetatum Principes, humilitate, qua debemus, deposcimus, vt moderati, et mites erga subiectos existentes, cum iustitia, et pietate populos a Deo vobis creditos regatis, bonamque vicissitudinem, qui vos constituit largitori Christo (f) respondeatis, regnantes (g) cum humilitate cordis, cum studio bonae actionis.

133. Ne quisquam vestrum solus (h) in causis capitum, aut rerum sententiam ferat, sed consensu publico, cum Rectoribus, ex iudicio manifesto delinquentium culpa patescat, seruata vobis in offensis mansuetudine, vt non seueritate magis in illis, quam indulgentia polleatis; vt dum omnia haec, auctore Deo, pio a vobis moderamine conseruantur, et Reges in populis, et populi in Regibus, et Deus in vtrisque laetetur.

134. Sane de futuris Regibus hanc sententiam promulgamus, vt si quis ex eis contra reuerentiam Legum superba dominatione, et fastu regio in flagitiis, et facinore, siue cupiditate crudelissimam potestatem in populis exercuerit: anathematis sententia a Christo Domino condemnetur, et habeat a Deo separationem, atque iudicium, propter quod praesumpserit praua agere, et in perniciem Regnum (i) conuertere. De Suintilane vero, qui scelera propria metuens, seipsum Regno priuauit, et po-

(a) Et. C. A.

(b) Hoc tertio reiteratum Sententiae vestrae. *Exc.*

(c) Nostram *Exc.*

(d) Aduentu C. A.

(e) Et Sacerdotes omnes sanctam Ecclesiam. *Exc.* *Haec omnia de formando optimo Principe, fere desumpta ex August. lib. 5. De Ciuitate Dei, c. 24. Sed felices eos dicimus (inquit) si iuste imperant, si inter linguas sublimiter honorantium, et obsequia nimis humiliter salutantium, non extollantur etc. per totum caput in quo verum Regum felicitatem describit.*

(f) Rependatis. *Exc.*

(g) In. C. A.

(h) In causa capitum, aut rerum sententia feriat. *Exc.*

(i) Inducere. *Exc.*

130. Vat. *hec tertio reiterata sententia vestrae vocis consensu firmate*. EDIT.

131. Vat. *vt haec tremenda, et toties reiterata sententia*. EDITOR.

132. Vat. *qui vos nobis constituit*. Perezius melius putabat *rependatis*, quod erat in antiquis impressis. EDITOR.

133. Vat. *seruata a vobis*. EDITOR.

134. Vat. *et fastigio* pro *et fastu regio*. EDITOR.

testatis fascibus exuit, id cum gentis consultu decreuimus, vt neque eundem, vel vxorem eius, propter mala, quae commiserunt, neque filios eorum vnitati nostrae vnquam consociemus, nec eos ad honores, a quibus ob iniquitatem deiecti sunt, aliquando (*a*) promoueamus; quique etiam sicut a fastigio Regni habentur extranei, ita et a possessione rerum, quas de miserorum sumptibus (*b*) hauserunt, maneant alieni; praeter id quod pietate piissimi Principis nostri fuerint consequuti.

135. Non aliter et (*c*) Gelanem memorati (*d*) Suintilani, et sanguine, et scelere fratrem, qui neque in germanitatis (*e*) foedere stabilis exstitit, nec fidem gloriosissimo domino nostro pollicitam conseruauit. Hunc igitur cum coniuge sua, sicut (*f*) et antefatos, a societate gentis, atque consortio nostro placuit separari, nec in amissis facultatibus, in quibus per iniquitatem creuerant, reduces fieri; (*g*) praeter id, quod consequuti fuerint pietate clementissimi Principis nostri; cuius gratia et bonos donorum praemiis ditat, et malos a beneficentia sua (*h*) non separat.

136. Gloria autem, et honor omnipotenti Deo nostro, in cuius nomine congregati sumus. Post haec salus, et pax, et diuturnitas piissimo, et amatori Christi domino Sisenando Regi, cuius deuotio nos ad hoc Decretum salutiferum conuocauit.

137. Corroboret Christi gloria Regnum illius, (*i*) Gentisque Gothorum in Fide Catholica; annis, et meritis protegat illum vsque ad vltimam senectutem (*k*) summa Dei gratia; et post praesentis Regni gloriam ad aeternum Regnum transeat; (*l*) vt sine fine regnet, qui (*m*) intra saeculum feliciter imperat; ipso praestante, qui est Rex Regum, et Dominus dominantium, cum Patre, et Spiritu Sancto in saecula saeculorum, Amen.

138. Definitis itaque iis, quae superius comprehensa sunt, annuente religiosissimo Principe, placuit deinde, nulla re impediente, a quolibet nostrum in ea, quae constituta sunt, temerari; sed cuncta salubri consilio (*n*) conseruare; quae quia profectibus Ecclesiae, et animae nostrae conueniunt, etiam propria subscriptione, vt permaneant, roboramus (*o*).

139. 1. Ego Isidorus in Christi nomine Ecclesiae Spalensis Episcopus Metropolitanus, (*p*) haec statuta subscripsi.

(*a*) Proueha-mus. C. A.
(*b*) Auxerant. *Exc.*
(*c*) Geilanem. *Exc.*
(*d*) Suintilanae. *Exc.*
(*e*) Fide. *Exc.*
(*f*) Et ante factu est.
(*g*) Praet. in id. C. A.
(*h*) Congrue non s.
(*i*) Gentesque. *Exc.*
(*k*) Summi C. A.
(*l*) Et. C. A.
(*m*) In saeculo. *Exc.*
(*n*) Conseruari. *Exc.*
(*o*) In C. A. Et subscripserunt omnes.
(*p*) Haec constituens.

135. In Luc. est *Geilanem*. EDIT.
138. Vat. *conseruare. Et quia*. ED.
139. In Vat. *Ego Isidorus . . . metropolitanus episcopus haec constituens subscripsi. Similiter et alii episcopi subscripserant numero* XL. Sed multo plures subscripserunt, vt ex aliis mss. constat, in quibus nomina singillatim exprimuntur. Loaisa in not. elogia Isidori, Iusti, Nonniti Gerundensis, Conantii, et Braulionis ex Ildefonsi libro De vir. illustr. protulit. Luc. cum Aguirrii editione vel in textu, vel ad marginem in subscriptionibus annotandis plerumque consentit. Loco octauo Luc. *Petrus Beterensis*: sed notatur, legendum *Beterrensis*. 9. *Acutulus Elensis*, ad marg. *Helenensis*. 14. *Sisuldus*, pro quo Aguirrius *Sisaldus*. 15. *Bohba* pro *Bonifacius*. 19. *Eleplensis* pro *Ileplensis*. 20. *Sisisclus Elborensis*: notat Perezius, esse eandem sedem, atque *Eborensem*. 22. *Egabrensis* pro *Egabriensis*. 25. *Leodefredus Cordobensis*: animaduertit Perezius, ita gothos vocasse etiam in nummis *Cordobensis*. 26. *Montesabiae* pro *Mentesanae*. 31. *Montnisis* pro *Montesis*, aut *Montensis*. 32. *Neumasensis*. 34. *Orgellitanae*. 37.

2. Selua (*a*) Ecclesiae Narbonensis Metropolitanus Episcopus subscripsi.
3. Stephanus Ecclesiae Emeritensis Metropolitanus Episcopus (*b*) subscripsi.
4. Iulianus Ecclesiae Bracarensis Metropolitanus Episcopus subscripsi.
5. Iustus Ecclesiae Toletanae Metropolitanus Episcopus subscripsi.
6. Audax Ecclesiae Tarraconensis Metropolitanus Episcopus subscripsi.
7. Stephanus (*c*) Ausensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
8. Petrus (*d*) Veterensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
9. Acutulus (*e*) Elenensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
10. Nonnitus (*f*) Gerundensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
11. Conatius (*g*) Palentinae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
12. Clarentius Accitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
13. Bigitinus Bigastrensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
14. Sisaldus Emporitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
15. Bonifacius Cauriensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
16. Hilarius Complutensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
17. Eusebius Bastitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
18. Gabinius Calagurritanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
19. Ioannes (*h*) Ileplensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
20. Sisisclus Elborensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
21. Marcellus Vrcitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
22. Deodatus Egabriensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
23. Ioannes Derfosanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
24. Eusebius Valeriensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
25. Leudeficus (*i*) Cordubensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
26. Iacobus Mentesanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
27. Germanus Monasterii Dumiensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
28. Samuel Iriensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
29. Profuturus Lamicensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
30. Seruus-Dei (*k*) Calabriensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
31. Montensis Egitaniensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
32. (*l*) Remassarius (*m*) Nemanensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
33. Concordius Asturicensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
34. Ranarius Vrgelitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.

(*a*) Ego Isclaa.
(*b*) Haec statuta sub. C. A.
(*c*) Ausonensis. *Vnus ms.*
(*d*) Beterens. C. A.
(*e*) C. A. Eleriens. *Alias* Elenensis.
(*f*) Venitus. C. A.
(*g*) *Alias* Apalentinae. *Nostri bene: vide* Ildefons. *catalogo*, De viris illustr.
(*h*) Hipensis. *Exc.*
(*i*) Leodefredus.
(*k*) *Exc.* Lacobricens.
(*l*) Nemesarius. C. A.
(*m*) *Supra c.* 3. *est* Nemausens.

Theodolgius Abelensis: notat Perezius, ita tunc vocatam fuisse vrbem, quae olim *Abula*. In Luc. omittitur *Etherius*. 43. *Perseuerantius Castelonensis*. Nota Perezii: *Ita tunc dicebatur, qui olim Castulonensis*. 45. *Viarius Olisipolensis*. 46. *Segobricensis*. 48. *Serpentinus Icicitanus episcopus*. 50. *Metopius Brittaniensis episcopus*. 52. *Tyrassonae episcopus*. 53. *Osdulfus*. 54. *Secobiensis*. 55. *Secontiensis*. 57. *Eparcius Italicensis ecclesiae episcopus*. 58. *Vesensis*. 60. *Riccila*. 61. *Vasconius Lucensis episcopus*. In codice Lucensi additur recentiori charactere, *cuius anima viuit*: forte quod Vasconius pro Sancto apud Lucenses haberetur. 64. *Vicarius Ermulfi Conimbriensis*. 68. *Saliopanus* pro *Stephanus*. 69. *Domneilus archidiaconus vicarius Sollemni Carcassonensis episcopi*. In ms. Hispalensi solum sunt 39. subscriptiones.

35. Eugenius (a) Egarensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
36. Florentius Setabitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
37. Theodoigius Abilensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
38. Abentius Astigitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
39. Pimenius Asidonensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
40. Etherius Eliberitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
41. Anatolius (b) Luthuensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
42. Fructuosus Ilerdensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
43. Perseuerantius Castellonensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
44. Musitacius Valentinae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
45. (c) Viaricus Olyssiponensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
46. Antonius Segobriensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
47. Anstulphus Portugalensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
48. Serpentinus Illicitanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
49. Suanila Oretanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
50. Metopius (d) Britaniensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
51. Anastasius Tudensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
52. Ilpidius Tyrassonae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
53. Ordulphius Oscensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
54. Braulio Caesaraugustanae Ecclesiae Episcopus subscripsi.
55. Ansericus Segobiensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
56. Isidisclus Segontiensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
57. Epartius Italicensis Episcopus Ecclesiae subscripsi.
58. Lausus (e) Vasensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
59. (f) Modarius Pacensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
60. Hiccila Salmanticensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
61. (g) Basconius Lucensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
62. Egila Oxomensis Ecclesiae Episcopus subscripsi.
63. (h) Contaurus Presbyter, Vicarius Fidentii Tuccitani Episcopi subscripsi.
64. Renatus Presbyter, Vicarius Ermulfii Episcopi (i) Coimbriensis subscripsi.
65. Marcus (k) Presbyter, Vicarius Dauid Auriensis Episcopi subscripsi.
66. Ioannes Presbyter, (l) Vicarius Seueri Barcinonensis Episcopi subscripsi.
67. Domarius Archidiaconus, (m) Vicarius Carterii Arcauicensis Episcopi subscripsi.
68. Stephanus Archidiaconus, Vicarius Genesii Magalonensis Episcopi subscripsi.
69. Donellus Archidiaconus, Vicarius Solemnii (n) Carcassonensis Episcopi subscripsi.

(a) Egabrensis. C. A.
(b) Lutisensis. C. A.
(c) Vbaricus. C. A.
(d) Britammensis C. A.
(e) Vesens. C. A.
(f) Moderarius. C. A.
(g) *In C. Lucensi additur in margine ab amanuensi*: Cuius anima viuit: eo quod hic vir fuit sanctitatis eximiae.
(h) Centau. Ecclesiae Tuccitanae Presbyter, agens vicem domini mei Fidentii. C. A.
(i) Coniembriens. C. A.
(k) Ecclesiae Oriens. Presbyter, agens vicem domini mei Dauid Episcopi. A. C.
(l) Agens vicem domini mei Seu. C. A.
(m) Agens vicem domini mei Cart. C. A.
(n) Arcacens. C. A.

NOTAE VARIORVM
IN CONCILIVM TOLETANVM IV.

1. Fuit celebratum a sexaginta duobus Episcopis, et septem Vicariis aliorum Episcoporum absentium, ex Prouinciis Hispaniae, et Galliae Gothicae anno tertio Regni Sisenandi, Christi DCXXXIII. die decimo nono Decembris. Primus omnium subscribit S. Isidorus Metropolitanus Hispalensis, secundus Selua Narbonensis, tertius Stephanus Emeritensis, quartus Iulianus Bracarensis, quintus Iustus Toletanus, sextus Audax Tarraconensis; vnusquisque eorum Metropolitanorum iuxta antiquitatem suae ordinationis, et nulla alia praelatione, vel Primatus signo inter se seruato. Quod ipsum in aliis Hispaniae Conciliis Nationalibus perpetuo factum fuisse, iam alias monuimus; donec inclinante saeculo hoc septimo specialis dignitas Primatus concessa fuit Archipraesuli Toletano, quamuis recentius ordinato, vt suo loco ostendemus. Reliqui Episcopi iuxta suum ordinem subscribunt.

Notanda vero est, ac perpetuis laudibus celebranda pietas, et humilitas Sisenandi Hispaniae Regis, de quo Patres congregati in ipsa Praefatione aiunt: *Dum studio amoris Christi, ac diligentia Religiosissimi Sisenandi Regis, Hispaniae, atque Galliae Sacerdotes apud Toletanam Vrbem in nomine Domini conuenissemus, vt eius imperiis, atque iussis communis a nobis agitaretur de quibusdam Ecclesiae disciplinis tractatus; primum gratias salutari nostro Deo Omnipotenti egimus; post haec antefato Ministro eius excellentissimo, et gloriosissimo Regi, cuius tanta erga Deum deuotio extat, vt non solum in rebus humanis, verum etiam in causis Diuinis solicitus maneat. Hic quippe dum in Basilica Beatissimae et Sanctae Confessoris Leocadiae omnium nostrorum pariter iam coetus adesset, tali pro merito Fidei suae, cum magnificentissimis Viris ingressus, primum coram Sacerdotibus Dei humo prostratus, cum lacrymis et gemitibus pro se interueniendum Domino postulauit; deinde religiosa prosecutione Synodum exhortatus est, vt paternorum Decretorum memores, ad conseruanda in nobis iura Ecclesiastica studium praeberemus, et illa corrigere, quae dum per negligentiam in vsum venerunt, contra Ecclesiasticos mores licentiam sibi de vsurpatione fecerunt. Talibus igitur eius monitis congaudentes, necessarium extitit, iuxta nostrumque votum tractare quae competunt, siue in Sacramentis Diuinis, quae diuerso, atque illicito modo in Hispaniarum Ecclesiis celebrantur, seu quae in moribus praue vsurpata noscuntur. Et quoniam Generale Concilium agimus, oportet, primum nostrae vocis sermonem de Deo esse; vt post professionem Fidei, sequentia operis nostri vota, quasi super fundamentum firmissimum disponantur.*

Porro cum Concilium istud celebratum fuerit anno Christi DCXXXIII. ac proinde septimo Honorii I. Romani Pontificis (quem Honorosium nominat Codex antiquissimus octingentorum septuaginta circiter annorum Bibliothecae Palatino-Vaticanae) oportet eundem Pontificem intelligamus annuisse, vt haec Synodus Nationalis Toleti cogeretur, aut saltem ratam postea habuisse; praesertim cum Canone III. ipsius ad exponendam quaestionem de triplici, aut simplici mersione in Baptismo, dicant ipsi Patres: *Apostolicae Sedis informemur praeceptis, non nostram, sed paternam institutionem sequentes.* Deinde cum Sanctus Isidorus summe venerator Sedis Apostolicae ibi interesset, et praesideret, non modo vt Metropolitanus antiquior, sed tanquam magister omnium; credendum est, ipsum antea monuisse Papam Honorium de necessitate Synodi Nationalis celebrandae, et ab ipso licentiam

impetrasse, aut saltem postea ratihabitionem, confirmationemue. Fortassis quoque in hoc Concilio accidit, vt Patres congregati eundem Isidorum hortarentur ad faciendam Collectionem vniuersalem Canonum, Conciliorum, et Epistolarum Decretalium, vt dicitur in eius Praefatione a nobis exhibita, et multis Dissertationibus vindicata sub initium Tomi I. in Apparatu huius Operis. CARD. DE AGVIRRE.

Ibid. Synodus quarta. Quartum Concilium Toletanum Rodericus Lib. 2. Cap. 19. affirmat, sub Iusto regiae Vrbis Primate fuisse celebratum. Ioannes Magnus Lib. 16. Cap. 17. perperam sub Eugenio. Est Concilium Nationale; nam Cinthilae Regi, qui primus ex omnibus Regibus Gothis, pulsis Romanis, totum Hispaniae regimen obtinuit, successit Sisenandus; qua de causa, vt Imperium obfirmaret, conuocauit totius Gentis, et omnium prouinciarum Synodum. LOAISA.

Ibid. Era DCLXXI. Rodericus aliter; nam affirmat Sisenandum regnare coepisse Era DCLXXIII, et regnasse annos V. menses XI. Lucas Tudensis sic habet: *Era* DCLXXI. *anno Imperii Heraclii* XVIII. *post Cinthilanum Regem Sisenandus regnat annis tribus. Iste Synodos Episcoporum egit, patiens fuit regulis Catholicis, orthodoxus extitit, Toleto vitam finiuit Era* DCLXXIV. Verum sequor fidem Codd. mss. qui omnes constantissime legunt, tertio anno Sisenandi editum, Era DCLXXI. quam computationem amplectitur Ioannes Vasaeus. LOAISA.

Ibid. Vide prouidentiam Dei singularem erga suam Ecclesiam. Hoc ipso anno DCXXXIII. Cyrus Episcopus Alexandrinus Synodum coegit, quae sub fucato pacis nomine viam latam aperuit haeresi Monothelitarum eo tempore grassanti. Nimirum sub praetextu coniungendi Ecclesiae Catholicae haereticos omnes in Aegypto versantes, voluit vt voces duarum voluntatum, et duarum in Christo operationum, silentio premerentur, satisque esset profiteri in Christo Theandricam, siue Dei-virilem voluntatem et operationem. In eum finem edidit Decretum Synodale, quod *Satisfactionem* nominauit, constans nouem Capitibus suspectis de Monothelismo. Acta eius Synodi habentur in Synodo VI. Generali Actione XIII. simul cum Epistola Synodali transmissa ad Sergium Patriarcham Constantinopolitanum. Inde plures aliae Synodi secutae sunt eadem lue Monothelismi infectae, quarum breuiter mentio fit apud libellum synodicum GL. et in editione Concilior. Labbeana Tomo V. col. 1694. et seqq. Similiter eodem anno DCXXXIII. praedictus Sergius aliam Synodum Constantinopoli coegit fauentem eidem haeresi. Verum eo ipso anno videmus Toleti congregatam istam doctissimam Synodum, Praeside sapientissimo Doctore S. Isidoro, in qua tot Canones diuina prudentia editi sunt, et omnes haereses circa Christum Dominum anathematizatae fuerunt Canone I. etiam illa Monothelitarum, quamuis non sub ea appellatione, vt apparebit consideranti penitius Canonem ipsum, praesertim verbis illis de Christo: *Habens in vna Persona Naturarum duarum proprietatem, etc.* CARD. DE AGVIRRE.

2. *Confessoris Leocadiae*. Leocadia fuit Toletana Ciuis, ex nobilissimis parentibus orta; Virgo pro Fide Christi a Daciano, nominis Christiani immanissimo hoste capta, in carcerem trusa, vbi pie, et sancte orando, vitam squallore, et fame finiuit. Extant in Regia Vrbe tres Ecclesiae ei dicatae; duae Collegiatae, fere collapsae, tertia Parochialis. In illa vero, quae est in Suburbio, Tago imposita, corpus eius sepulturae honorifice fuit traditum; cuius rei causa, parua, et exilis illa Basilica, magnorum fuit Conciliorum altrix, et mater; altera, quae est in Arce Regia, eius carcer fuit. Parochialis, nobilium parentum domus, et sanctae educationis domicilium. Eius venerandum corpus, cum Saraceni Hispaniam inuasissent, in Belgas delatum, in Monasterio S. Gisleni apud Monsdehenao honorifice cultum. Postea a Ioanna Regina Philippi I. Vxore, crus Sanctae Ecclesiae Toletanae in naue aurea, gemmis ornata, deuotionis causa dicata; tandem Philippo II. Rege clementissimo, Alexandro Farnesio Pro-rege

apud Belgas, studio, et diligentia Petri Martinez Patris Societatis Iesu, Corpus secreto in Hispaniam delatum, honorifice pristinae Ciuitati, et Ecclesiae solemni pompa restitutum; adstantibus Philippo Rege, et Principe, et Maria Augusta, et Elisabeth filia natu maiore Philippi, qui vna cum Philippo Principe, et Hispaniae Proceribus, Corpus humeris impositum, in Basilicam maiorem pie, et humiliter intromisit die 26. Aprilis anno Domini MDLXXXVII. Quibus omnibus interfui. LOAISA.

Ibid. Confessoris. Martyr, et Confessor, si nominis vim perpendas, et veteris Ecclesiae vsum, et hodie Ecclesiastica officia, diuersimode accipiuntur; tamen aliquando in eadem significatione vsurpatas voces reperies. Martyr dicitur qui pro Christi Fide constans in agone occubuit. Haec communior acceptio eos quoque amplectitur, qui extrema passi, miraculo seruati, vitam diutius protraxerunt; et eos, qui non tantum ferro, igne, et aliis diris suppliciis necati, spectaculum mundo facti, sed fame, et squallore, inedia, foetore, carceribus clusi, vltimum spiritum laeti Deo reddiderunt; vt Cyprianus est Auctor Libri, *De duplici Martyrio*, si eius est. Confessor dicitur, qui pro Christi Fide captus, coram Fidei hostibus publice, et palam Fidem professus, tormentis non potuit adigi, vt Fidem abnegaret. Hac strictiori significatione a Patribus haec vox est vsurpata, vt Auctor est idem Cyprianus Epistola VI. et VII. Lib. 2. et Hieronymus Epistola LXXXIV. Fueruntque hi Viri in Ecclesia magno honore semper habiti, vt ex Epistolis Cypriani patet, et Conciliis, et ex Literis Confessoriis, quibus ab Episcopis in peregrinatione magnopere commendabantur. Si vero aliquid tormentorum esset expertus, non tamen in Martyrio occubuisset, tunc Martyr, et Confessor dicebatur, quamuis Tertulliano Libro, *Ad Martyres*, hi non simpliciter Martyres appellantur. De diuersa harum vocum acceptione consule Epistolas Cypriani. Tamen vsus postea obtinuit, vt omnes qui sancte, et pie vitam traduxissent, et sancto probato fine in Domino quieuissent, Confessorum titulo colerentur. Hic vero Leocadia vocatur Confessor, quia non ferro, sed carceris squallore, et foetore, et inedia extremum diem clausit. Cod. Albeldensis addit, *et Martyris*; similiter excusi, et in peculiari Festo, ei in Ecclesia Toletana dicato, Virgo et Martyr dicitur. IDEM.

6. Ad Cap. 1. *Suscipiens hominem*. Phrasis est Patrum, quam Scholastica Theologia merito propter haereses non suscipit, quin potius hac vtitur: *suscepit humanitatem*. Priorem dicendi formulam vsurpat Augustinus Lib. 83. *Quaestionum*. Quaest. 9. et *De Fide et Symbolo*, Cap. 4. et Lib. 9. *De Ciuitate Dei*, Cap. 17. Et Ambrosius Lib. 5. *De Fide*, Cap. 5. Origenes *in Matth.* 13. Hieronymus *Ad Galatas*. Gregorius Nyssenus in *Sermone Natalis Domini*. Hilarius Lib. 9. *de Trinit.* et Concilium Toletanum VI. Can. 1. et D. Thom. 3. Part. Quaest. 4. ad prim. affirmat, hanc locutionem non esse tanquam propriam extendendam, sed pie exponendam; vt dicamus hominem susceptum, quia eius natura est assumpta; et quia assumptio terminata ad hoc, vt Filius Dei sit homo. Concilio Toletano VI. Can. 1. dicitur hominem assumpsisse. IDEM.

9. Ad Cap. 11. *Antiqui Canones*. Vt Concilium Venetum statuit sub Leone I. Cap. 15. et Bracarense 1. anno tertio Ariamiri Regis Cap. 1. et Epaunense sub Gelasio I. Cap. 4. et Concilium Gerundense sub Hormisda Cap. 1. Atque haec quidem sunt antiqua Patrum Decreta, quibus praescribitur, vt vnus psallendi et orandi ordo seruetur in Missarum solemnibus, et Vespertinis, et Matutinis Officiis. Idem etiam postea statutum est in Concilio Toletano XI. Cap. 3. vt is ordo vbique seruetur, qui in Metropolitana Ecclesia noscitur institutus. Demum in Tridentino Concilio Catechismum, Missale, et Breuiarium fieri decretum est, quibus vniuersalis Ecclesia vteretur. Quod a Sancto Pontifice Pio V. confectum, magna Christiani populi vnitate obseruatur. Sunt et qui affirment, curam in hoc Concilio S. Isidoro Hispalensi huius rei traditam (vtpote qui

te qui primas partes in hoc Concilio tenuit) vt Missale, et Breuiarium reformatum ex more Gotthico omnibus Ecclesiis vtendum conficeret, quod nunc dicitur *Moz-arabe*; eo quod hanc Sacrorum formam postea Christiani inter Arabes in captiuitate miserabili pressi, religiose seruauerint; ipsi Mixt-arabi; Officium vero Ecclesiasticum Mixt-arabum appellatum. LOAISA.

Porro Breuiarium ipsum Mixtarabum, tam olim manuscriptum, quam postea editum a Cardinale insigni Ximenez Praesule Toletano, dicitur a priscis saeculis Isidorianum, veluti ordinatum, siue in meliorem formam redactum a Sancto Isidoro. In eius Codice antiquissimo Aemilianensi dicitur (citatis in id Iuliano ac Felice Praesulibus Toletanis septimi saeculi) septem Discipulos S. Iacobi, Torquatum, ac socios, in Hispaniam attulisse ordinem celebrandi Missam ibidem contentum, quem ab Apostolis acceperant. Fuit ille communis olim in Hispania. CARD. DE AGVIRRE.

Ibid. *Vnus ordo orandi, atque psallendi, etc.* Prisci certe Canones id decreuerant tantum de Ecclesiis vnius Prouinciae, et vni obnoxiis Metropoli, vt vnam Officiorum formam omnes tenerent. Et eorum tamen auctoritate consultissime huius Concilii Patres nituntur, vt idem in Regni vnius Prouinciis, et Metropolibus compluribus decernant. Cum enim Episcopi ii, et Metropolitani iam omnes in vnum veluti corpus concrescant, omnesque in eadem vniuersalia conueniant Concilia, eadem opera videntur omnes vnius Regni Prouinciae in vnam Prouinciam coaluisse. Quod si vel ipsum solum Concilium Nationale spectes, vbi Metropolitanos et Episcopos vniuersos necesse est eisdem interesse officiis, eadem celebrare solemnia, eidem omnes solemniori adesse Sacrificio; haec omnia certe fieri nequaquam possent, si suum quisque celebrandi, vel canendi ritum habeat. Fecit huius incommodi ratio, quae vel ipsa per se oculos ferit, vt Prouincialia Concilia obseruandum in Prouincia totum Officiorum ordinem praescriberent, quem Ecclesia Metropolitana seruaret. Videtur et haec eadem effecisse ratio, vt Nationale Concilium idem in Regni vnius Prouinciis omnibus vellet obseruari. Id autem quam necessarium sit, facilius intelliges, si fingas tale aliquid hodie constitui, vt omnes, qui in eadem forte sunt Vrbe Clerici, Diuinis intersint cum Vrbis Clero officiis, et communem suo quisque loco et ordine Missam celebrent, aut sacra careant communione. Fecit eadem aliquando ratio, vt inferius dicetur, vt de instituendo in Ecclesia tota Romano et officio et ordine deliberatum sit, quae res iam obtinuisset in Hispania, si vti Bracarae, ita et Toleti Romani ordo Officii fuisset susceptus. THOMASSINVS, *De Benefic.* Tom. I. Lib 2. Cap. 76. num. 4.

10. Cap. III. *Bis in anno*. Antiquum Apostolorum Decretum fuit, vt bis in anno Concilia haberentur, Cap. 38. Idem Concilium Nicaenum sancit, et Hormisda Papa in Epistola ad Episcopos Hispaniae Cap. 3. et Zacharias Epist. IV. et Aurelianense Concilium III. Can. I. et IV. Cap. 36. postea decretum fuit, vt semel in anno congregarentur, vt in Conc. Tolet. 3. Cap. 18. Idem Gregorius Magnus ad Episcopos Siciliae. Postea id ipsum temperatum, vt tertio quoque anno cogerentur Concilia Prouincialia. Sic in Concilio Matisconensi II. Cap. 20. et Lateranensi III. Sess. 10. et Concilio Tridentino Sess. 24. Cap. 2. Tempus vero congregationi aptum decernitur autumnale; vt liquet ex III. Concilio Toletano Cap. 18. vel vernale, vt hic; vel post octauam Paschae Resurrectionis Domini nostri Iesu Christi; seu alio denique commodiore tempore fieri id conceditur, pro more cuiusque Prouinciae. LOAISA.

Saepe in decursu Operis huius monuimus quantum momenti afferunt frequentia Concilia, praesertim Prouincialia, ad paritatem Fidei, et disciplinam Ecclesiasticam conseruandam, ne cadat, aut restituendam, si labefactari coepit. Certe hoc saeculo longe pauciora in Hispaniis, et nouo Orbe celebrata videmus, quam praecedenti, cum iactura disciplinae praedictae. CARD. DE AGVIRRE.

15. Cap. IV. *Presbyteri a tergo eorum resideant*. Nullus Presbyterorum vocem decisiuam in Conciliis habebat; quicquid Michael Thomasius commentetur; neque laici, licet Imperiali dignitate praefulgeant; solis enim Episcopis causa Fidei est concessa, vt veris Iudicibus. De qua re vide Osium Lib. 2. aduersus Brentium, De legitimis Ecclesiae Iudicibus, Basilius etiam Imperator in VIII. Synodo id attestatur. Et si Regum, et Imperatorum subscriptiones in Conciliis reperiuntur, perpende eas diuersas esse a verbis subscriptionum Episcoporum, neque reperiri, nisi in causa communi Fidei, vt eorum auctoritate, et imperio Decreta Patrum aptius custodiantur. Vnde Theodericus Rex Catholicus dicebat, nec aliquid ad se pertinere de Ecclesiasticis negotiis, propter reuerentiam. Cap. *Concilia Sacerdotum*, Dist. 17. LOAISA.

18. *Diaconus Alba indutus Codicem Canonum in medio proferens, Capitula de Conciliis agendis pronunciat*. Nimirum, Codicem illum antiquum, quo Ecclesia Hispaniae vsa fuisse creditur a tempore Concilii Eliberitani, et deinceps, facta ipsi additione recentiorum Canonum, prout decursu temporis condebantur. Eius indicem numquam hactenus editum, damus initio Tomi III. CARD. DE AGVIRRE.

Ibidem. *Archidiaconus*. Pro officii mei honore et dignitate, non grauabor apponere aliquid de eius functionis cura. Non instituitur Archidiaconus, nisi fuerit Diaconus, vt Vrbanus Papa decreuit in Concilio Aruernae celebrato, et Callistus, et Innocentius II. Debet enim is esse, qui prudentia, et merito vitae clarescat. Estque coadiutor Episcopi in ordinatione Clericorum. De hoc Isidorus Hispalensis ad Laudefredum sic inquit: *Archidiaconus imperat Subdiaconis et Leuitis; ad quem ista pertinent ministeria: ordinatio vestiendi Altaris a Leuitis; cura incensi, et Sacrificii necessaria solicitudo; quis Leuitarum ad populum Euangelium legat; quis preces dicat, seu Responsoria in Dominicis diebus, aut solemnitatibus decantet. Solicitudo quoque Paroeciarum, et ordinatio, et iurgia ad eius pertinent curam; pro reparandis dioecesanis Basilicis ipse suggerit Sacerdoti; ipse inquirit Paroecias cum iussione Episcopi etc.* Quae habentur Dist. 25. et adducuntur ab Innocentio III. *De officio Archidiaconi*, Cap. 7. Ordinem etiam Archidiaconorum tradit Isidorus Lib. 2. *De Ecclesiast. officiis*, Cap. 8. Subscribunt Archidiaconi in Conciliis Voce consultiua et decisiua; vt patet ex subscriptionibus Concilii XI. Toletani: *Gudila Archidiaconus Toletanus haec gesta Synodica a nobis definita subscripsi*: Rege Wamba Era DCCXIII. et Quirico Archiepiscopo Toletano. Similiter in XIII. et XV. subscribit Vbisandus Archidiaconus. Coeperuntque ita subscribere Archidiaconi in Conciliis Toletanis, a Concilio Tolet. VIII. et deinceps. LOAISA.

Praeter haec officia a Sancto Isidoro indicata habebat olim alia Archidiaconus, tondendi comam, et profanas vestes auferendi Clericis, quamuis inuitis, vt palam statuitur Can. XX. Concilii Agathensis celebrati anno DVI. Quod postea instaurauit Concilium Londinense anno Christi MCCLXXXVI. Can. V. CARD. DE AGVIRRE.

23. Cap. VI. *Trinam quidam, quidam simplam mersionem faciant*. Trina mersio cum inuocatione Patris, et Filii, et Spiritus Sancti in principio Ecclesiae celebris, et a Patribus in vsu posita, ad Fidem Sanctae et indiuiduae Trinitatis, vnitatem, et distinctionem stabiliendam, et populos docendam. Insignis est locus Ambrosii Lib. 2. *De Sacramentis*, Capite 7. *Interrogatus*, inquit, *credis in Deum Patrem omnipotentem? dixisti: Credo; et mersisti, hoc est sepultus es. Iterum interrogatus es: Credis in Dominum nostrum Iesu Christum, et in Crucem eius? dixisti: Credo; et mersisti; ideo et Christo es consepultus. Tertio interrogatus es: Credis in Spiritum Sanctum? Credo; et tertio mersisti; vt multiplicem lapsum superioris aetatis absolueret trina confessio*. Haec Ambrosius. Idem comprobat Canon Apostolorum 50. *Si quis Episcopus*. Tertullianus Lib. *Aduersus Praxeam* Cap. 26. Athan. Quaest. 125. Augustin. Homil. 3. apud Gratian.

Dist.4. et Hieronym. *Aduers. Luciferian.* S. Chrysostomus Homil. 24. *in Ioann.* Omnes hi Patres in ea sunt sententia, vt trina mersione conferendum sit Baptisma. Verum in Hispania simpla mersione confertur, infundendo aquam supra caput baptizati, ex Decreto S. Gregorii Magni Lib.I. *Regist.* Epist.XLI. ad Leandrum Hispalensem; et habetur, *De consecr.* Dist. 4. Cap. *De trina mersione*. De hac re vide quid statuat S. Thomas 3. Part. Quaest. 66. Art. 8. LOAISA.

Ibid. Luculenta est ad dilucidandum hunc Canonem Epistola quaedam Martini Episcopi Bracarensis, *De trina mersione*, quam ineditam penes nos habemus ex Codice Toletano, cum aliis eiusdem Praesulis monumentis. Licet autem alibi monuerimus, nos illa omnia in aliud tempus, et locum destinasse; tamen quia nonnihil lucis affert ad hunc Canonem illustrandum, visum hoc loci eam publicae luci committere. At quia nimis Notarum seriem interrumperet, in earum calcem reiicere decreuimus. Vide ergo lector et fruere. CARD. DE AGVIRRE.

31. Cap. VII. *Venerabilem diem*. Antiquum Ecclesiae morem obserua celebrandi hebdomadam Sanctam in Quadragesima, et praedicandae Crucis mysterium, et confitendi peccata, eaque absoluendi, accipiendi denique Corpus et Sanguinem Christi in die sancto et venerabili Dominicae Resurrectionis. Quem morem etiam nunc Catholica Ecclesia sanctissime, et religiosissime colit. Indeque statutum est in Concilio Lateranensi, Cap.21. vt omnis vtriusque sexus suscipiat reuerenter ad minus in Pascha Eucharistiae Sacramentum. LOAISA.

Ibid. Indulgentiam criminum clara voce etc. Quaeso, lector, an omnis populus erat poenitens, nullusque fidelis? constabant Hispaniarum Ecclesiae solis poenitentibus? Solebant igitur sacris illis diebus peccatorum remissionem non modo poenitentibus proprie dictis, sed etiam fidelibus concedere. Criminum ergo minus grauium erat confessio, poenitentia, et absolutio priuatim concessa, sed postremam non secus, ac si publica fuisset, Christiana plebs illis diebus potissimum sibi procurare satagebat, vt non semel animaduersum est. Huc etiam referri potest vulgatum S.Innocentii dictum in Epist. I. Cap. 7. *De grauioribus et leuioribus peccatis, quae in Coena Domini remitti solent*. MORINVS. *De poenitentia*, Lib. V. Cap. 31. num. 21.

32. Cap. VIII. *Ieiunium tanti diei polluunt*. Ita loquuntur PP. Toletani de iis, qui Feria sexta ante Pascha vescebantur ad horam nonam, siue iuxta alia mss. ab hora nona. Nemini enim tunc in diebus Quadragesimae vesci licebat vsque ad vesperam; nimirum vsque ad transactas integre tres horas post nonam; id est, vsque ad sex horas post meridiem. Multo autem magis id debebat fieri sexta Feria ipsius Dominicae Passionis, qua, vt inquit Bernardus, *vel sceleratorum hominum corda ad poenitentiam prouocantur*. Licet autem post saeculum XII. paullatim magis ac magis anticipata fuerit hora prandii, vti hodie fieri videmus, in diebus Quadragesimae; semper tamen habetur ratio aliqua diei Veneris Sancti, vt vocant; nam innumeri eo sacratissimo die in pane et aqua ieiunant, quamuis horam solitam aliis diebus seruent in vescendo. CARD. DE AGVIRRE.

34. Cap. IX. *Benedicimus*. In Cerei, nouique luminis benedictione Theodorus PP. 73. sub Petro, et D.Ambrosius, D. etiam Augustinus, et Petrus Diaconus Cassinensis elaborarunt. Eam autem, qua nunc Romana Ecclesia vtitur, a D. Gregorio Magno compositam, musicisque tonis ornatam ferunt. LOAISA.

Praecipit per omnes Hispaniae Ecclesias in peruigilio Paschae nouum ignem, et Cereum benedici. Huiusce ritus, qui nocte ipsa, quae Dominicam Paschae diem antecedit, peragebatur solenniter circa dimidium noctis; mentio quoque est apud Albinum Flaccum, siue Alcuinum, Libro, *De diuinis officiis*, sub Titulo, *De Sabbatho Sancti Paschae*. Meminere pariter Amalarius Fortunatus Episcopus Treuirensis Lib. *De Ecclesiast. officiis* Cap. 118. et Walafridus Strabo, *De rebus Eccles.* Cap.30. Rabanus Maurus, Lib. 2. *De institutione Clericorum*, Cap. 38. qui omnes Auctorem istius ri-

tus nominant Zosimum Papam. CABASSVTIVS.

40. Cap. X. *Quisquis ergo Sacerdotum*. Dominicam orationem in Sacrificio Missae, vel publico, vel priuato, esse dicendam, Christus docuit, Auctore D. Hieronymo Lib. 3. aduersus Pelagianos: *Sic docuit*, inquit, *Christus Apostolos suos, vt quotidie in Corporis illius Sacrificio credentes audeant loqui: Pater noster, qui es in Caelis*. Gregorius Lib.7. Epist. LVIII. *Mos fuit*, inquit, *Apostolorum, ad ipsam orationem Dominicam immolationis hostiam consecrare*. Tertullianus idem videtur sentire Lib. *De oratione*, Cap.9. Deinde Ecclesia post Consecrationem, et Canonem, Dominicam orationem dici praecepit, vt testatur Ambrosius, *De Sacram.* Cap. 4. et August. Serm. *De verbis Domini*, 28. LOAISA.

Ibid. Quisquis ergo Sacerdotum etc. orationem Dominicam quotidie etc. Cum magnis rationum momentis constituisset, inseri Diuinis officiis orationem Dominicam, abdicationis poena percellit denique eos, qui illam, vel publice, vel priuatim in recitando cursu canonico praetermiserint: *Quisquis ergo Sacerdotum, vel subiacentium Clericorum, hanc orationem Dominicam quotidie, aut in publico, aut in priuato officio, praeterierit, propter superbiam iudicatus, ordinis sui officio multetur*. Disertius nihil optari potuerat. Istud enim priuatum officium, quod a publico hic secernitur, non potest aliud fingi, quam priuata recitatio horarum canonicarum, cui frequens oratio intertexitur Dominica. De celebratione Missae nemo sobrius id intellexerit, tum quod non quotidie ea a quolibet recitaretur, saltem ex officio; tum quod hac poena implicantur, sicut et hoc statuto, non soli Presbyteri, sed Clerici prorsus omnes: *vel subiacentium Clericorum*.

Si abdicantur autem gradu, et dignitate quicumque deinceps praeterierint orationem Dominicam in priuata recitatione officii, quid si totum officium praeterierint? Si possunt enim impune in totum supersedere ab officii recitatione, possunt et abstinere a recitanda oratione Dominica. THOMASSINVS, *De Beneficiis*, Tom.I. Lib.2. Cap.76. num. 8. et 9.

41. Cap. XI. *Alleluia*. De huius vocis vsu in Ecclesia Romana, et significatione consule D.Hieronym. Epist.VII. et XXVII. et ad Marcellam Epist.CXXXVII. et Gregor. in *Regist.* Lib. 7. Indict. 2. Epist. LXIII. Augustinus in Psalm. 106. testatur, vti in Ecclesia Alleluia, esse antiquam Ecclesiae traditionem; et ad Ianuarium Epist. CIX. Cap. 17. et certis duntaxat temporibus cani iam ab Apostolico saeculo, vt in Paschate; idem in Epist. ad Casulanum. Erat Alleluia carmen musicum rusticorum, et cum operi agresti incumberent, Alleluia cantabant; inde in tonis musicis Ecclesiae vsurpatum. D. Isidorus Lib. *Etymol.* 6. Cap.19. *Alleluia duorum*, inquit, *verborum interpretatio est, hoc est, Laus Dei, et est Hebraeum. Significat igitur laudare Deum cum iubilo, et laetitia, et cantu, vnde in caelo auditur, vbi omnia cantica sunt laeta, et perpetuum Alleluia*. Apocalyps. 19. Iustinus Martyr. Quaest. 50. ad orthodoxos Alleluia *collaudare* interpretatur. Idem Aug.2. *De doctrina Christiana*, Cap.10. Et Theodoretus ad Psalm.146. Hinc illi Psalmi, qui ad laudem Dei, et laetitiam animi ordinantur, Alleluiatici vocantur a D. Augustino Psalm.105. Vnde aliud significat Alleluia, quam Laus tibi Domine; nam Alleluia est laus Dei cum laetitia, et cantico; quare certis diebus canitur, et non omni tempore, vt inquit Augustinus Psalm. 106. Quod vero Alleluia non cantetur in Quadragesima, Isidorus est Auctor Lib.1. *De Eccles. offic.* Cap.13. vbi inquit: *Verum apud nos, secundum antiquam Hispaniarum traditionem praeter dies ieiuniorum, vel Quadragesimae, omni tempore canitur Alleluia*. Idem Gregorius Lib. 7. Epist. LXIII. Augustinus in *Enarrationibus* in Psalm. 118. fuse hoc argumentum prosequitur, LOAISA.

Ibid. Tempore huius Concilii *Alleluia* nondum intermittebatur a Dominica Septuagesimae, sed ab initio Quadragesimae vsque ad Pascha. Sic etiam fuis-

se seruatum saeculo quinto, colligitur ex S. Augustino in Psalmum 110. ac saeculo sexto ex Sancto Benedicto in *Regula* sua, Capite 15. Alleluia porro non est vna aliqua simplex dictio, sed composita ex duabus, nimirum *Hallelu*, et *Iah*; significatque laudare Deum, non qualitercumque, sed cum exultatione, laetitia, et cantu. Plura de hoc lege apud Sanctem Pagninum in *Thes. linguae sanctae*, Lorinum in Psalmum 114 Alcasarem in Apocalypsin, Cap. 19. ac recentius apud piissimum, et eruditissimum Cardinalem Bona Tomo 11. Tract. *De Diuina Psalmodia*, Capite 16. vbi et allegat Canonem hunc pag. mihi 461. CARDINALIS DE AGVIRRE.

43. Cap. XII. *Laudes post Apostolum*. Laudes vocat Hymnum trium puerorum, de quo infra Cap. 14. Berno Abbas facit Gregorium I. Auctorem Hymni trium puerorum dicendi in fine Missae. Estque Hymnus vox Graeca, laudes significans; vnde illud *Hymno dicto*, Matth. 26. quo laudes Deo decantatas post cibum significat. Hodie, dicto Euangelio, dicitur a Sacerdote: Laus tibi Christe; verum Laudes more Romano post Epistolam leguntur. BONA.

Ibid. Post Apostolum non Laudes, sed Euangelium annunciari. Plerique Missae expositores, tam veteres quam recentiores de Gradualis antiquitate agentes, graui se difficultate inuoluunt, propter Decretum Concilii IV. Toletani, quod celebratum fuit sub Honorio Papa ann. DCXXXIII. In eo siquidem Canone XII. non obstante quod dudum Gregorius Magnus Responsorium post Epistolam cantari statuisset; sancitum fuit, vt immediate post Epistolam Euangelium legeretur, nulla facta Responsorii interpositione. Putat Berno Augiensis Cap. 1. tempore huius Concilii Gradualia frequentari coepisse, et Hispanos nouitate rei perculsos restitisse; post vero Romanae Ecclesiae auctoritate constitutum fuisse, vt *Responsoria*, et *Alleluia* ante S. Euangelium canerentur. Idque ait Walafridus Strabo Cap.22. vsu Romano commendatum, ad omnes deinde Latinorum Ecclesias peruenisse. Sic omnes fere ignorantia facti hunc nodum euadunt, sed non soluunt. Ad ritum enim Moz-arabicum, quo tunc Hispania vtebatur, et longo post tempore ibidem viguit, pertinet iste Canon; quem ritum cum quidam Sacerdotes peruerterent, merito in illos Toletani Concilii Antistites, Isidoro Hispalensi in eo praesidente, animaduerterunt. Sunt autem Laudes, quae post Euangelium prisco more Hispaniarum dicuntur, non Hymnus trium puerorum, vt ait in Notis ad praecitatum Canonem Garsias Loaisa, sed versiculus cum *Alleluia* ei prorsus similis, qui ritu Romano post Responsorium cantatur. Ipsum vero Responsorium cantabant Hispani post Lectionem Veteris Testamenti, quae in eodem Missali Epistolae praemittitur. At post Epistolam Chorus respondet *Amen*, et sequitur immediate Euangelium. Eodem fere ritu vtuntur Ambrosiani; nam post Lectionem Veteris Testamenti sequitur Psalmellus, quem vocant instar Gradualis Romani. At versum cum *Alleluia* concinunt post Epistolam. In Liturgia Maronitarum post lectam Epistolam dicit Sacerdos haec verba: *Gloria Domino Paulli, et Prophetarum, et Apostolorum. Misericordia Dei sit super Lectores, et super Ciuitatem hanc, atque omnes habitatores eius in saecula, Amen. Alleluia, Alleluia. Ferte oblationes, et introite in Atria Domini, et Adorate eum in Templo sanctitatis eius, et confitemini ei, ac benedicite Nomini eius, a quo vita datur. Alleluia*. CARD. BONA Lib.2. *Rerum Liturg.* Cap. 6. §. 4.

45. Cap. XIII. *Beatissimi Doctores*. Hymnos componere, et canere in Ecclesia, antiquis Christianis in more fuit positum, vt testatur Philo Iudaeus in Libro, *De supplicum virtutibus*. Eusebius Lib. 2. *Histor.* Cap. 25. Dionysius Areopag. *De diuinis nominibus*, Cap. 4. Sacratissimum Corpus Beatae Virginis Mariae cum Hymnis delatum scribit Nicephorus Lib. 2. Cap. 22. In Concilio Antioch. ante annos mille et trecentos, damnatus est Paulus Samosatenus, qui Psalmos, et Hymnos in honorem Christi decantatos explosit, et eiecit. Ho

constat apud Eusebium Lib. 7. Cap. 24. Hilarius Librum Hymnorum composuit, vt Auctor est Hieronymus in *Catalogo*. Ambrosius Hymnos edidit, vt testatur Augustinus Lib. 1. *Retract.* Cap. 21. Et ipse Ambrosius Hymnorum suorum meminit in *Oratione in Auxentium*, et S.Bernardus in *Regula*. Extant alii Sanctorum Hymnorum Auctores, vt Synesius, [illegible], Theophanes, Cosmas Hierosolymitanus, atque alii. Theodosius Iunior Princeps religiosissimus, cuius Regia non dissimilis erat Monasterio, primo diluculo Hymnos alternis recitabat. Socrates Lib. 7. Cap. 22. Nicephor. Lib. 14. Cap. 13. Berno Abbas *De officio Missae*, Cap. 3. scribit, Hymnum Angelorum, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus*, a Telesphoro primum fuisse auctum, et a Symmacho completum, Ecclesiaeque cantandum traditum. Niceph. Lib. 11. Cap. 16. rationem, modumque Hymnorum canendorum tradit ex Iosepho. Dionysius Areopagita Libro *De Diuinis nominibus*, Cap. 4. Part. 2. Librum Hierothei sanctissimi Hymnorum Diuinorum adfert. LOAISA.

49. Cap. XV. *In fine Psalmorum*. De versu illo: *Gloria Patri, et Filio etc.* vt supra diximus. Verum sunt, qui dicant, a Flaviano Antiocheno, auditore Chrysostomi compositum, vt Nicephorus Lib. 9. Cap. 24. et 19. Cap. 51. et aliter a Catholicis Graecis in fine Psalmorum decantari, aliter ab Arianis, Sozomenus Lib.3. Cap.20. Theodor. Lib.2. Cap. 24. postea consilio Hieronymi in Ecclesia Latina additum finibus Psalmorum a Damaso, ipse refert in Epistola ad Damasum. Et hic mos Romanus praeualuit in Ecclesia, et ita non *Gloria, et honor*, sed *Gloria Patri* dicitur. LOAISA.

53. Cap. XIX. *Perniciosa consuetudo etc.* Dolent Patres hoc loco iniquitatem quarundam electionum factarum eo aeuo ad Episcopatus Hispaniae: *Dum alii per ambitum Sacerdotium appetunt, alii oblatis muneribus Pontificatum assumunt, nonnulli etiam sceleribus implicati etc.* Vide ibi. Omnia enim impedimenta videntur indicari sacris Canonibus contenta, vt quisquam ordinetur Sacerdos, aut Episcopus. Vberrimi Commentarii occasio sese offerebat hoc loco. Verum nobis immorari non vacat, praesertim in re adeo obuia, quam plurimi late tractant; nemo tamen copiosius, aut eruditius, quam Franciscus Hallierus in aureo suo illo Opere, *De sacris electionibus etc.* Legendi quoque de eodem argumento eruditissimi duo Scriptores, Saussayus in *Panoplia Episcopali*, et Thomassinus sparsim tribus iustis voluminibus, *De disciplina Ecclesiastica*. CARDINALIS DE AGVIRRE.

57. Cap. XX. *Leuitae consecrentur*. Leuitas vocat Diaconum, et Subdiaconum. Vide Concilium II. Cap. 1. et Carthagin. III. Cap. 4. et Agathen. Cap. 16. et 17. Arelat. III. Cap. 1. Wormac. Cap.69. et Syricius Papa Epist. 1. Cap.9. et nouissime Concil. Trident. de aetate Leuitarum statuit. LOAISA.

60. Cap. XXII. *In conclaui suo*. Clericos selectos, ad sanctiorem vitam adspirantes, ab Episcopo adsumptos, manere cum eo in clausura, paupertate, et Praepositorum obedientia, et ad testimonium vitae Episcopi, constat ex Concilio Tolet. II. Cap. 1. et ex Augustino in Sermone 22. *De communi vita Clericorum*; et Sermone 36. *Ad Presbyteros*. Inde ortum habuit Canonicorum Ordo, et Regula in Ecclesiis Cathedralibus, et Collegiatis. Possidius in *Vita Diui Augustini* refert, communi mensa in conclaui cum Presbyteris, et Clericis vti solitum Augustinum. LOAISA.

61. Cap. XXIII. *In conclaui Episcopi etc.* Hinc collige, Presbyteros, et Diaconos solitos antiquitus in iisdem habitare cum Episcopo aedibus, quae consuetudo in Gallia quoque viguit, iuxta Aurelianensis II. Concilii Can. IX. *Nullus Presbyterorum sine permissione Episcopi sui cum saecularibus habitare praesumat. Quod si fecerit, ab officio communione pellatur*. Et firmatur prisca consuetudo testimonio Augustini in Serm. 22. *De communi Clericorum vita*; et Sermon. 36. *Ad Presbyteros*; eiusque in Vita Possidius refert Cap. 52. *communi mensa in conclaui cum Presbyteris, et Cleri-*

cis vti solitum Augustinum. His adstipulantur duo Concilia sub Pontifice Leone III. et Imperatore Carolo Magno habita; in primis Moguntiacum Can. IX. sic statuit: *In omnibus igitur, quantum humana permittit fragilitas, decreuimus, vt Canonici Clerici canonice viuant, obseruantes Diuinae Scripturae doctrinam, et documenta sanctorum Patrum. Et nihil sine licentia Episcopi sui, vel Magistri eorum composite agere praesumant in vnoquoque Episcopatu. Et vt simul manducent, et dormiant, vbi his facultas id faciendi suppetit. Vel qui de rebus Ecclesiasticis stipendia accipiant, et in suo claustro maneant, et singulis diebus mane primo ad lectionem veniant, et audiant quid eis imperetur. Ad mensam vero similiter lectionem audiant, et obedientiam secundum Canones suis Magistris exhibeant*. Sub iisdem pariter celebratum Concilium Turonicum III. paria decernit his verbis: *Canonici, et Clerici Ciuitatum, qui in Episcopiis conuersantur, considerauimus, vt in claustris habitantes simul omnes in vno dormitorio dormiant, simulque in vno reficiantur refectorio, quo facilius possint ad Horas Canonicas celebrandas occurrere, ac de vita, et conuersatione sua admoneri, et doceri; victum, et vestimentum iuxta facultatem Episcopi accipiant, ne paupertatis occasione compulsi, per diuersa vagari, ac turpibus se implicare negotiis cogantur, dimissoque Ecclesiastico officio, incipiant indisciplinate viuere, et propriis deseruire voluptatibus.*

Nec tantum erat Canonicorum, ac Presbyterorum vita communis, sed etiam minorum Clericorum, qui in Seminariis instituebantur, vt ex istius Concilii Toletani IV. Canone sequenti perspicuum fit. CABASSVTIVS.

62. Cap. XXIV. *Omnes in vno conclaui*. Institutionem huius Seminarii Clericorum, primum ortam inuenio in Concilio Toletano II. deinde in Const. Alex. IV. et in I. Lateranen. Cap. II. deinum in exactam formam redegit Concilium Trident. Sess. 23. Cap. I. LOAISA.

63. Cap. XXV. *Ignorantia mater cunctorum errorum*. Hac refertur Oseae 4. vers. 6. *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi*. Et Malach. 2. v. 7. *Labia Sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est*. Ecclesia magnopere sollicitudinem gerit, vt Clero addicti, scientiis Ecclesiasticis imbuantur. Ideoque approbat, vt Beneficiis ac Praebendis prouisi ab Ecclesiis suis absint, vt studiis informentur, nec minus percipiant suos fructus Praebendarum, Cap. *Super specula, de magistris*. Et quod attinet ad Gallicanas Ecclesias, Concordatum Bononiense in Concilio vltimo Lateranensi approbatum in gratiam cuiuslibet Clerici propter studia conuenienter absentis, sic decernit Tit. *De collat.* §. I. *Et vt liberius studio vacare possit, etiamsi ab eis fuerit a Diuinis, habeatur pro praesente, ita vt nihil perdat*. Quem in locum hoc scribit commentator Rebuffus: *Et sic nec distributiones anniuersarias, nec aliud aduentitium amittere debent, per hoc verbum, nihil perdat*. Quod etiam suadetur per istum textum, qui fingit eum praesentem in Diuinis. Tantum enim operatur fictio in casu ficto, quantum veritas in casu vero, Leg. *Filio quem Pater*. ff. *De liberis, et posthu.* Leg. *Si filius familias*. ff. *Si cert. petat*. Cap. *Cum dilectus*, et Cap. *Ad audientiam, De Clericis non resid.* Item in Gallia, ex amore scientiae multae reseruantur Praebendae, tam simplices, quam curatae, personis graduatis, per Pragmaticam Sanctionem, atque Concordatum. Denique Canon iste Toletanus citatur Cap. *Ignorantia mater*, Distinctione 38. CABASSVTIVS.

65. Cap. XXVI. *Libellum Officialem*. Sacramentorum manuale nunc appellatur; et in eo etiam Decreta Patrum de Sacramentorum vsu, et ritibus contineri apparet ex Concil. Moguntino Cap. 22. vbi de Libro Officiorum fit mentio; et duae regulae ex eo, *De Clericis vagis*, adducuntur. Concilio Toletano VIII. vocatur Supplementum.

67. Cap. XXVIII. *Orarium, et Anulum*. Orarii meminit S. Ambrosius in oratione *De obitu fratris Satyri*. Ora-

rium dicitur *stola oraria* apud Burch. Lib. 6. Cap. *Presbyter*, et in sinistro humero a Leuita gestandum ex Decreto Syluestri Pontificis; et in Concilio Romano ab eodem coacto Cap. 6. et infra in hoc Concilio, Cap. 40. dicitur; et quod non debet Leuita illud gestare coloribus, aut auro ornatum. Non erat autem vna eademque ratio gestandi Orarium Diacono, et Subdiacono concessa, vt ex Bracarensi I. patet, Cap. 9. *Orarium*, inquit, *habeat Subdiaconus, et Diaconus; sed Diaconus infra tunicam absconsum habeat Orarium. Subdiaconus superposito scapulae vtatur Orario*. De eo vide Waldens. Libro, De *Sacramentalibus*, Tit. 4. Cap. 29. et Hugonem Lib. 2. Cap. 10. 4. Part. *De Sacramentis*. Formam ordinandi, et consecrandi Episcopi, Presbyteri, Diaconi, et Subdiaconi, tradit Concilium Carthaginense IV. in principio. Concilio Aurel. I. Cap. 21. dicitur: *Monacho Orarium in Monasterio, vel Zonas habere non liceat*. Et apud Gratianum 27. Q. I. Zonae vocantur, quae a Cassiano *Rebrachatoria* appellantur Lib. I. *De habitu Monach.* Cap. 6. Erat vero Orarium solummodo his personis concessum, quibus praedicandi munus est delegatum; vnde Cap. 40. infra dicitur: *Orarium oportet Leuitam gestare in sinistro humero, propter quod orat, id est, praedicat*. Beda vero in Collect. Cap. *De septem Ordin.* Orarium dicit ab oratione appellatum: *Bene etiam*, inquit, *orationibus conuenit Orarium, conueniens vestimentum officio*. De Annulo Episcopi, qui in eius consecratione datur Episcopo in signum Pontificalis honoris, vel signaculum secretorum, vt refert S. Isidorus Lib. I. *De Ecclesias. offic.* Cap. 5., multa traduntur in Ritualibus. LOAISA.

Ibidem. Nisi gradus amissos recipiat coram Altario de manu Episcopi. Sicut per depositionem, vel degradationem non adimitur sacri characteris potestas, ita nec per iteratam ordinationem restituitur. Nulla igitur hic decernitur reordinatio, sed solennis quaedam caeremonia Sacramento vacua praescribitur in pristinum ministerium restitutionis, ei, qui iniuste fuerat exauctoratus, seu gradu motus, qualia diuersa suppeditat exempla Ecclesiastica antiquitas. Concilium quidem Nicaenum in suis Synodicis ad Aegyptios Literis, eos qui ordinati fuerint a Meletio Lycopolitano Episcopo schismatis auctore, si ad vnitatem Ecclesiae, vnde se subtraxerant, reuertantur, permittit in Clero persistere, atque acceptorum ordinum ministeria exequi; hac tamen praemissa conditione *μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας*. *Dummodo sanctiore manuum impositione confirmati fuerint*. Quo eodem sensu Can. VIII. Nicaenum de Catharis Clericis ad Ecclesiam redeuntibus: *Χειροθετουμένους αὐτοὺς μένειν οὕτως ἐν τῷ κλήρῳ*. *Impositis eis manibus sic in Clero maneant*.

Verumtamen sacra Ecclesiae disciplina neque rebaptizationes, neque reordinationes fieri permittit, vt constitutum refert Ambrosius in Epist. LXXVIII. et LXXIX. in Capuana Synodo sub Syricio Papa; et nominatim allegatur, et confirmatur a Concilio Carthaginensi III. Canone XXXVIII. his verbis: *Illud autem suggerimus mandatum vobis, quod etiam in Capuensi plenaria Synodo videtur statutum, non liceat fieri rebaptizationes, et reordinationes, vel translationes Episcoporum*. His consonant Augustinus in Lib. 2. *Contra Epistolam Parmeniani*, Cap. 13. dicens: *Vtrumque Sacramentum est, et quadam consecratione vtrumque homini datur; illud cum baptizatur, istud cum ordinatur; ideoque in Catholica Ecclesia vtrumque non licet iterari. Nam si quando ex ipsa parte etiam Praepositi, pro bono pacis correcto schismatis errore suscepti sunt, etsi visum est opus esse, vt eadem officia gererent, quae gerebant, non sunt rursus ordinandi; sed sicut baptismus in eis, ita et ordinatio mansit integra*.

Basilius his conformatur in Epistola I. *Ad Amphilochium*, Cap. I. in fine. Allegatis enim duorum Episcoporum exemplis, qui ab haereticis consecrationem acceperant, atque ad Pontificium ministerium sine noua ordinatione intra Ecclesiam Catholicam fuerant

post

post eiuratam haeresim admissi; hoc idem concludit circa alios quoscumque ab haereticis secundum Ecclesiae ritum ordinatos, si eos iudicet Ecclesia ministerio idoneos. Idemque Epist. CXCVIII. dicit nouum prorsus, et horrore dignum esse, quod Eustachius Episcopus etiam manum denuo quibusdam imponere praesumpserit: *quam rem*, inquit, ***nemo vnquam ex haereticis fecisse videtur***.

Patres ergo Nicaeni, per sanctiorem illam manuum impositionem; et Toletani isti per hanc instrumentorum, et sacrorum insignium ad Altare redhibitionem, non reordinationem inuehere intendunt, sed pias caeremonias, per quas suspensis ab exercitio confertur potestas, non quidem valide, sed tantum licite ordinis posthac exercendi. His accedat Fulbertus Episcopus Carnotensis praeclare dicens in Epist. XXV. quo pacto id in Ecclesia suo tempore fieri soleret: *Rebaptizationes*, inquit, ***et reordinationes fieri Canones vetant. Propterea depositum non reordinabitis, sed reddetis ei suos gradus per instrumenta, et vestimenta, quae ad ipsos gradus pertinent, ita dicendo: Reddo tibi gradum Ostiarii in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Nouissima autem benedictione laetificabis eum, sic concludendo: Benedictio Dei Patris, et Filii, et Spiritus Sancti super te descendat, vt sis restitutus in ordine Sacerdotali, et offeras placabiles hostias***. His affatim illustratur Canon Toletanus. CABASSVTIVS.

68. Cap. XXIX. *Si Episcopus*. Concilium secundum Ancyran. Cap. 23. idem decernit, et eandem poenam statuit. Agathense Cap. 24. prohibet, ne fiant sub nomine fictae Religionis Sanctorum sortes, aut Scripturarum inspectio, vt inde futura promittantur. Fiebant autem sortes Sanctorum de ligno, aut pane; vt constat ex Antisiodor. Canone IV. et I. Aurel. Cap. XXX. In Concil. Lateran. V. sub Leone X. huius poena est temperata, relictaque Ordinarii arbitrio. LOAISA.

74. Cap. XXXIII. *Nouerint conditores Basilicarum etc.* Hic perspicis, vt ordinatio fieri non poterat, nisi ab Episcopo; ita nec prouisionem Beneficii, quae ab ordinatione tunc non seiungebatur, nisi eiusdem auctoritatis interuentu, fieri potuisse. Nec enim vnquam, vel vsquam, Clerici sine Ecclesia, vel Ecclesia sine Clericis, id est, sine Beneficiariis. Erant tamen in Episcoporum maxime potestate Parochiae, et Abbatiae. Abbatum certe institutio in hoc eodem Concilio Episcopis vendicatur; et quo magis mirere, etiam claustralium omnium officiorum: *Abbates, aliaque officia instituere*. THOMASSINVS, *De Beneficiis* Tom. II. Part. 2. Lib. 1. Cap. 34.

77. Cap. XXXVI. *Presbyteros probabiles*. Burch. *probabilis vitae* legit. Nam Visitatores Episcoporum debent esse Viri graues, morum probitate ornati; qui non stipendio, et lucro ducantur, sed potius pro charitate, et gloria Christi insudent. Eorum fit mentio in Concilio Laodicen. Cap. 57. Et Concilium Bracarense II. formam visitationis Episcopi accurate praescribit Cap. 1. et 2. et Concil. Mogunt. Cap. 20. et Concil. Trident. in multis locis, praesertim Sess. 21. Cap. 8. et 22. Cap. 8. et Sess. 24. Cap. 3. LOAISA.

80. *In primo Choro*. Diuisam esse Ecclesiam in Stationes, et Choros, patet ex Concilio Turonensi II. Cap. 3. vbi praecipitur, vt Laici secus Altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter Clericos, tam ad Vigilias, quam ad Missas, stare penitus non praesumant; sed pars illa, quae a cancellis versus Altare diuiditur, Choris tantum psallentium pateat Clericorum, ad orandum vero, et communicandum laicis viris, et feminis, sicut mos est, Sancta Sanctorum pateant. LOAISA.

82. Cap. XLI. *Omnes Clerici*. Isidorus Lib. 2. *De Eccles. officiis*: *Omnes*, ***qui in Ecclesiastici ministerii gradibus ordinati sunt, generaliter Clerici nominantur***. IDEM.

Ibid. Circuli coronam. Primus tonsurae modum decreuit Sanctus Anicetus Papa in Epistola Decretali, *Ad Episcopos Galliae*: *Comam*, inquit, ***Clerici non nutriant, sed desuper caput in modum sphaerae radant***. Habetur Distinctione 23. Cap. *Prohibet*; et Concilio Cartha-

ginensi IV. Cap. 44. Isidorus Lib. *De Ecclis. offic.* 2. Cap. 4. tonsuram ortum habuisse a Nazaraeis, et huius exempli vsum ab Apostolis in Ecclesiam introductum, auctor est. Quod etiam Concil. Aquisgranen. Cap. 1. probat. Aduerte in Gallaecia laicos vti solitos prolixis comis. Diuus Hieronymus (habetur 12. Q. 1. Cap. *Duo sunt*.) sic inquit: *Coronam* (loquitur de Clericis) *habent ab institutione Romanae Ecclesiae, in signum Regni, quod in Christo expectatur*; *rasio vero capitis est temporalium omnium depositio*. LOAISA.

Ibid. *Omnes Clerici, vel Lectores etc.* Hunc certe Canonem multis praeclaris foetum documentis, paullo operosius expendere iuuabit. Docet enim primo, eam fuisse Diaconorum, Presbyterorum, et Episcoporum tonsuram, quae partem superiorem capitis totam aperiret, *detonso superius toto vertice*; idque solum relictum esse crinium, quod esset circuli instar, aut coronae: *Interius solum circuli coronam relinquant*. Et haec quidem tonsurae forma fuit, ac coronae Clericalis. Secundo, Clericos omnes a Lectoribus ad Episcopum vsque, tonsuram eandem, atque coronam gestare debuisse. Iam enim *Sacerdotum* nomine Presbyteri, vti et Episcopi, comprehendi coeperant, quemadmodum Lectorum voce inferiores omnes ordines videntur significari. Tertio, vsos semper esse Episcopos, Presbyteros, et Diaconos eiusmodi tonsura, et corona, qualis hic praescribitur, immo ipsos etiam Prouinciarum omnium Hispaniae Clericos inferiores, si Galliciam vnam excipias, vbi Lectores *prolixis, vt laici, comis, in solo capitis apice modicum circulum tonderent*. Quarto denique, ea re damnata, iussisque inferioribus Clericis eandem gestare tonsuram, et coronam, quam gestarent Episcopi, et Presbyteri, decretum esse a Synodo, vt pro haereticis habeantur Clerici, qui in retinendo haereticorum vsu, et more fuerint pertinaces. THOMASSINVS, *De Benef.* Tom. I. Lib. 1. Cap. 28. num. 4.

Ibid. Considera, quaeso, grauissimam reprehensionem aduersus Clericos minorum ordinum, qui ita vtebantur prolixis comis instar laicorum, vt tamen *in solo capitis apice modicum circulum tonderent*. Eum abusum mutuatum ab haereticis in Gallicia, declarant Toletani Patres; nimirum, vt credo, a Priscillianistis, seu potius ab Arianis, vt censet Illustrissimus Dominus D. Petrus de Lepe Episcopus Calagurritanus insigni pietate, et doctrina celebris in Epistola quadam ad me scripta de ea re. Quapropter de caetero abusum ipsum seuerissime prohibent Lectoribus sub extrema poena separationis ab Ecclesia. Id palam denotant verba illa postrema Capitis huius: *Qui autem hoc non custodierit, Fidei Catholicae reus erit*.

Quid autem dicemus nostro tempore de plurimis Clericis minorum Ordinum, qui non solum vtuntur prolixis comis instar laicorum, sed nec in capitis apice exiguum circulum tondent? Si priores illos tam grauiter reprehendit S. Isidorus cum tota hac grauissima et numerosissima Synodo, quanto magis id faceret cum his posterioribus? Quid si praeterea hos videret contortis, aut crispatis crinibus vtentes, instar feminarum? Quid si caesariebus alieno crine compositis, aut praeterea exquisito puluere respersis ornatos cerneret? Nonne illos suspicaretur cinaedos, appellaretque *comatos, aut viros cinerarios*, vt loquuntur Patres Concilii Eliberitani Cap. 67. vetantes omnino, vt feminae Christianae, immo et Catechumenae, iis nubant, et addentes: *Quaecumque hoc fecerint, a communione arceantur*? Censuerunt nimirum Patres illi, homines ita effeminatos non debere censeri viros, ac proinde nec idoneos, vt feminae ipsis nubant. Quanto ergo minus digni sunt, vt Clero accenseantur?

Verum (quod pudet dicere) quam multos videre est, non solum Clero adscriptos, sed etiam Beneficia Ecclesiastica possidentes, Personatus, Praebendas, Abbatias, Dignitates, in quorum capitibus nec coronae vestigium, nec tonsurae apparet, sed solum comae prolixae, expolitae, profanae; aut etiam caesaries adscititiae, magno pretio emptae,

ex dissitis Regionibus asportatae, idque cum magno dedecore status Ecclesiastici, cum iniuria tot sacrorum Canonum, cum scandalo bonorum omnium saecularium, ac dolore Sacerdotum quorumlibet zelantium honorem domus Dei. Videant DD. Episcopi quomodo tantum malum extirpent, cuius strictam Deo rationem reddent. CARD. DE AGVIRRE.

83. Cap. XLII. *Constitutio antiquorum Patrum*. Decreuit Lucius Papa apud Gratianum Dist. 81. Cap. *Clericus*. Syricius Papa in Epistola 1. Cap. 12. Nicaenum Concilium, Cap. 3. Illiberitanum, Cap. 27. secundum Arelatense, Cap. 3. primum Carthaginense, Cap. 3. et 4. secundum Turonense, Cap. 10. XI. Toletanum, Cap. 3. et alia multa Decreta Patrum.

87. Cap. XLVI. *Pro sacrilegio Legibus publicis*. Sepulcrum dicitur, vbi corpus, ossaue hominis condita sunt, Leg. I. D. *De Religios.* Habeturque locus Romanis Legibus religiosus, quatenus ibi corpus humatum est. Pomponius in L. *Locum*. *De Religios. et sumptibus funer.* Antiqua poena diruenti sepulcrum erat centum aureorum multa, Leg. 3. D. *De sepulcro violato*. Vlpianus in hanc Leg. 3. ait: Si qui armati more latronum sepulcra diruunt, poena capitis plecti, si sine armis, in poenam metalli ex Diui Seueri Rescripto damnari. De his vide Leges Hispaniae, L. 3. Tit. 18. Libro IV. *Fori Legum*, et Parte 7. Titulo 9. L. 12. LOAISA.

Ibid. *Quia facinus hoc etc.* Perpendenda poenae ratio; et deponitur, et poenitentiae publicae subiicitur, quod crimen sanguine secundum Leges puniendum perpetrauit. Ratum igitur erat secundum eorum disciplinam, depositione Clericos, et poenitentia publica laicos esse purgandos, et puniendos, qui crimina secundum Leges graui supplicio plectenda committebant. Hunc Canonem refert Burchardus, Lib. 11. Cap. 63. MORINVS Lib. 5. Cap. 5. *De Poenitentia*.

96. Cap. LIV. *Hi qui in discrimine etc.* Poenitentiam publice accipiunt secreta tantum peccata confessi, nulla publica. Clarissime Patres illi explicant, quid sibi velint, quum dicunt: *tantum se peccatores praedicantes*; hoc est, vt aiunt, nulla manifesta scelera confitentes. Et paullo post, qui ita poenitentiam accipiunt; *vt aliquod mortale peccatum perpetrasse publice fateantur*. Mortalia igitur peccata occulte commissa fatebantur; sed quia non publice, ideo a functionibus Ecclesiasticis non abstinebantur, licet poenitentiam publicam egissent. Quapropter euidentissimum est ex eorum interpretatione, ea verba, *tantum peccatores se praedicantes*, generaliter tantum sumi non debere; ita vt in genere tantum, nullo particulari crimine confesso, sese peccatores professi fuerint; sed sic intelligendum, si tantum peccatores professi sunt, nullo edito singulari crimine. Quod cum Canonis verba tam clare, tam splendide adnotent, frustra in eo adstruendo immoraremur. Idem insuper cofirmat eiusdem Concilii Can. XIX. in quo recensentur, qui ad sacros Ordines admitti non debeant. Hos inter adnumerant Patres Concilii: *Qui in aliquo crimine detecti sunt*; *qui infamiae nota aspersi sunt*; *qui scelera aliqua per publicam poenitentiam admisisse confessi sunt*.

Sic videtur intelligendus Canon II. Conc. Tolet. I. quod ante IV. annis 233. celebratum est, quum decernit, nullum poenitentem ad Clerum esse admittendum. Quid per poenitentiam intelligat, statim explicat: *De eo vero poenitente dicimus, qui post Baptismum, aut pro homicidio, aut pro diuersis criminibus, grauissimisque peccatis publicam poenitentiam gerens sub cilicio, Diuino reconciliatus est Altario*. Duplex genus publice poenitentium constituit, vnum eorum, qui cum cilicio reconciliantur, aut, si mauis, cilicium ad antecedentia referre, quibus cum cilicio poenitentia imponitur; hoc est, quibus publice diebus solennibus inter Missarum solennia poenitentia pro criminibus imponitur, aut reconciliatio datur. Alterum, qui publice quidem poenitentiam agunt de criminibus suis, sed non sub cilicio eis imponitur, non solenniter, nec solenni die, eo quod nec propria confessione sese notarunt, nec aliqua conuictione

notati sunt. Quod igitur Patres vniuersaliter pronunciauerant: *Poenitentes non admittantur ad Clerum*, interpretantur de eo poenitente publico, qui sub cilicio reconciliari solet. Huic interpretationi conuenit lectio, *de eo poenitente etc.* Ita vt nolint Patres sub eorum Decreto poenitentes omnes complecti, sed eos tantum, qui scelera publica, aut occulta publice confessi fuerint. MORINVS, *de poenitentia* Lib. 5. Cap.7.

99. Cap.LVI. *Sanctimoniales sunt*. De Viduis Isidorus agit Lib. 2. *Officiorum*. De velo viduarum sanctimonialium diuersa tradidere antiqui Patres, pro temporum varietate. Gelasius Papa in Epistola ad Episcopos per Lucaniam, Cap.15. docuit Viduas non esse velandas; et fusius Cap. 23. propter periculum incontinentiae. Idem in Epaonensi Concilio sub Gelasio, Cap.21. vbi Viduae consecratae Diaconissae vocantur. In secunda Synodo Turonica extat Decretum de Virginum, et Viduarum professione, et coelibatu, ex Decreto Innocentii Papae ad Victricium Episcopum Rotomagensem. Idem statuitur Concilio Triburiensi, sub Arnulpho Imperatore, Cap. 25. vbi cauetur: *Si Vidua sponte velamen, quamuis consecratum, sibi imposuerit, et in Ecclesia inter velatas oblationem Deo obtulerit, velit, nolit, sanctimoniae habitum vlterius habere debere*. Aliis Decretis cauetur, ne cito velentur Viduae iuuenes, vt in Turonensi Synodo sub Carolo Magno Cap. 27. et Concilio Mogunt.II. Cap.26. et Wormaciensi Cap.21. ibi post probationem conceditur velum. Ita etiam decretum inuenio ex sententia Nicolai Papae, et habetur Dist. 27. Cap. *Quod interrogasti*; et 27. Q. 1. Cap. *Vidua*. Inde existimo, Viduas saeculares Hispaniae etiam nunc prolixum atque album velum pro capitis tegumento gestare; quasi professionis viduitatis antiquae indicium. Professio autem illa Viduarum sanctimonialium x. Conc. Tolet. Cap. 4. in manu Sacerdotis fieri iubetur scriptis, signoque, atque subscriptione Notarii; iubenturque Viduae pallio purpureo, vel nigro caput contegere. Idem fere in Conc. Araus. Cap.27.

103. Cap.LIX. *Plerique qui ex Iudaeis*. Legum Wisigothorum Lib. 12. Tit. 3. L. 3. *De Iudaeis*, ita cauetur: *Cum veritas ipsa petere, et pulsare nos doceat, praemonens, quod Regnum coelorum vim patitur; in nullo est dubium, quod ille indultae gratiae munus abhorreat, qui ad eam procedere ardenti animo non festinat. Proinde si quis Iudaeorum, de his scilicet, qui nondum sunt baptizati, aut se baptizare distulerint, aut filios suos, vel famulos nullo modo ad Sacerdotem baptizandos remiserit, vel se, suosque de Baptismo subtraxerit, vel vnius anni spatium, post Legem hanc editam, quispiam illorum sine gratia Baptismi transierit; horum omnium transgressor, quisquis ille repertus fuerit, et centum flagella decaluatus suscipiat, et debita multetur exilii poena. Res tamen eius ad Principis potestatem pertineant; qualiter si incorrigibilem durior eum custodierit vita, perpetua in eius, cui eas Principes largiri voluerit, potestate permaneant*. Hac Lege primo compulsi Iudaei, vt Baptismo obsignarentur, circumcisione reiecta, quam eis exercere Rescripto Antonini Pii permissum antea fuerat; vt patet ex Lib. *Digestorum* 48. Tit. ad Legem Corneliam, *De Sicariis* Lege *Circumcidere*. Postea eos Rex Cinthila Regno suo prorsus eiecit; vt constat ex VI. Concilio Toletano Cap. 3. Sicut Heraclius Imperator Hierosolymis; vt constat ex Libro Iuris Orientalis, ab Enemundo Bonefidio digesto, Lib. 1. Quorum exemplum imitati maiorum nostrorum memoria Ferdinandus, et Elisabetha, vere Catholici Reges, ab hac colluuie Hispaniam purgauere. Egica inclementiori Lege vsus, eos in Regno manere passus est, seruitute oppressos, rebusque omnibus exutos, Concil. XVII. Tolet. Cap. 8. Multa alia Edicta aduersus Iudaeos a Regibus Gotthicis edita sunt; verum frustra; semper enim herba noxia altius radices agit.

109. Cap.LXV. *Velut in sacrilegum*. Leg. 17. Wisigoth. Lib. 12. Tit. 3. ita praecipitur de hac re: *Illi tamen, qui hanc eis potestatem super Christianos exercere permiserint; si nobilis, qui hoc*

fecerit, persona extiterit, decem libras auri fisco coactus exoluat; minimae tamen, vilesque personae quinque libras auri fisco persoluendas amittant. Quod si non habuerint vnde componant, centenis decaluati flagellis subiaceant.

134. Cap.LXXV.*De Suinthilane.*Suinthila praecessit Sisenando, regnauitque annos x. Chronicon generale Hispaniae, et Rodericus. Aliter Isidorus. LOAISA.

Ibid. Id certum videtur, Suinthilanem primis quinque Regni sui annis optime se gessisse, vt testatur S.Isidorus, testis eorum, quae tunc gerebantur, in historia sui temporis. At reliquis aliis quinque mores in peius mutauit, et commune Hispanorum odium subiit, praesertim propter Theodotam Reginam et Geilanem fratrem, inuisos omnibus. Videns haec Sisenandus, vnus e primoribus Gotthorum, adiit Dagobertum Chlotarii Francorum Regis filium, iam tum in Burgundia, et parte aliqua Franciae regnantem; ac datis ipsis decem pondo auri (quae deseruierunt expensis in Templo S.Dionysii perficiendo) petit ab eo auxiliares copias aduersus Suinthilanem, vt illum e Solio deturbaret, sibique Hispaniae dominium assereret. Annuit Dagobertus, et lectissimas Burgundionum suorum acies Sisenando dedit sub Ducibus praecipuis Abundantio, ac Venerando. Vt autem Sisenandus cum eo exercitu peruenit Caesaraugustam, Gotthi omnes coeperunt Suinthilanem deserere, et sub aduersarii vexillis militare, donec tandem in Solio eum collocarunt. Quanta autem fuerit Suinthilanis mutatio in deterius, quot mala fecerit, simul cum vxore, ac fratre, satis declarant Patres Concilii in hoc capite 75. quod prae manibus habemus, et exponit fusius Ambrosius Morales Lib.12. Cap.17. praesertim ex Sigeberto Gemblacensi, et Paullo Aemilio.

Archiepiscopus Toletanus D. Rodericus Ximenez de Rada (nobilissimae familiae Radarum apud Nauarram, et Castellam viciniam eximium decus) et Lucas Tudensis Episcopus (ambo fere σύγχρονοι) aiunt, Suinthilanem post decem Regni annos ex infirmitate naturali obiisse apud Toletum, relictis filiis Sisenando, et Cindasuintho, qui postea regnarunt. Hoc vltimum refellit Morales, veluti voluntarie omnino dictum. Verosimilius est, quod addit Rodericus, Sisenandum tyrannice Regnum vsurpasse; nimirum, vi auferendo a Suinthilane legitimo Hispaniae Rege, quamuis non bono, aut iusto. Eamque iniquam Regni vsurpationem satis indicare videtur Caput istud LXXV. quoad priorem, et potiorem sui partem; vbi tot diris, et execrationibus percelluntur quotcumque de caetero conspirarent aduersus vitam, aut potestatem Regis. Id autem praeter rem statueretur ibi, praesertim tot iteratis iuramentis, nisi Patres Toletani censerent, Sisenandum paullo antea inique vsurpasse Regnum, et ius non habuisse ad compellendum Suinthilanem, vt illud dimitteret, ac sibi cederet. Noluerunt tamen id palam exprobrare Sisenando iam regnanti cum plausu omnium Hispanorum, et optimis moribus praedito. Quin et ipsa tyrannidis execratione consuluerunt vitae, et incolumitati, atque imperio Sisenandi, dum vetuerunt tot minis, et sacramentis quamlibet tyrannidem, aut rebellionem in ipsum, additis obiurgationibus aduersus Suinthilanem; quasi de hoc timeri posset rebellio, aut tyrannis aliqua aduersus Sisenandum, iam pacifice regnantem a tribus annis, quando Concilium istud congregatum fuit.

Qualitercumque autem ad regnandum ingressus fuerit Sisenandus, seu iure, siue cum iniuria Suinthilanis, certe ita prudenter, iuste, ac pie se gessit postea, praesertim erga Ecclesiam, et Sacerdotes, vt apud omnes eximiam laudem adeptus fuerit, maxime in ipsa praefatione huius Concilii. Vide quae supra num. 1. obseruauimus. Parum autem post illud celebratum vixisse inuenitur, ac summum biennio; siquidem eius obitus refertur ad annum Christi DCXXXV. decimo nono die postquam Iustus Praesul Toletanus ob morum asperitatem a suis in lecto suffocatus fuit, vt infra dicemus.

Eodem Sisenando regnante, et in-

tra hoc ipsum Concilium, volunt aliquot Viri eruditi, probatum fuisse Volumen illud Legum Gotthicarum, quod *Forum Iudicum*, siue *Fuero Iuzgo*, dici consueuit. Alii id accidisse volunt tempore Cinthilae in Regno successoris. Credibilius autem est, id Volumen multo antea inchoatum, ac successu temporum additum, aliquam maiorem auctoritatem nactum fuisse intra hoc Concilium, et postea sub Rege Cinthila pariter nouis Legibus auctum fuisse. Quod ipsum fere de Collectione Conciliorum, siue potius de Codice Canonum legi solito coram Patribus, et successu temporum adaucto, iam saepe monuimus. CARD. DE AGVIRRE.

IOSEPHI CATALANI ADDITIO.

Saepe iam, ac saepius nos in variis Operibus nostris, vbi sese nobis dedit occasio, Canones hosce Concilii IV. Toletani, sicuti et caeterorum explicuimus, sed ne videamur eadem hoc loco repetere, opportunum censuimus in noua hac editione Conciliorum Hispaniae, ea describere, quae ad eosdem Canones Concilii huius Toletani adnotauit Auctor Delectus Actorum Ecclesiae vniuersalis.

9. Ergo ad Canonem 2. nota, Officiorum illa etiam hic vniformitatem eam fuisse, quam Isidorus Hispalensis instituit, quaeque vndecimo saeculo iam exoleuerat; nam ex Epistolis Gregorii VII. ad Alphonsum Castellae, et Sancium Aragoniae Reges constat, initio concordem fuisse tam Hispaniarum, quam Romanae Ecclesiarum Diuini Offici rationem; nec Hispaniarum Ecclesiae ritum a Romano discrepasse, nisi cum irruentibus Gotthis, ac demum Sarracenis mixtum prodiit Officium, quod per aliquot saecula fuit in vsu, et Mosarabicum dictum est, cui Romanum Officium successit, eo modo, quem refert Rodericus Toletanus, *De rebus Hispan.* Cui narrationi licet Mariana videatur aduersari, hanc tamen ex parte subiiciendam duximus.

De Officio Gallicano Toletani loco introducto. *Ex Roderici Toletani Historia, quae apud Seruium Aduocatum Regium Parisiensem, Labbeum, et alios reperitur.*

„ Gregorius autem Septimus, de „ quo diximus, ad petitionem Regis Al- „ phonsi misit quemdam Richardum Ab- „ batem Sancti Victoris Massiliensis, vt „ Ecclesias Hispaniae tot persecutionibus „ perturbatas Ecclesiastico moderamine „ ordinaret. Qui minus religiose Offi- „ cium peragens, coepit irregularius se „ habere. Quod attendens Toletanus „ electus per maris, et terrae pericula „ se Romani Pontificis conspectui prae- „ sentauit; et Gregorio VII. viam vni- „ uersae carnis ingresso, inuenit Vrba- „ num II. in Sede Apostolica substitu- „ tum, a quo gratanter, et benigne „ susceptus, consecrationem, Pallium, „ et priuilegium obtinuit, et Primas „ institutus Hispaniarum, Apostolicae „ Sedis benedictione suscepta, et per „ Tolosam rediens ibidem cum Episco- „ pis Gotthicae Galliae, et Narbonensi „ Archiepiscopo Concilium celebrauit. „ Ideo per Pyrenaeum in Hispanias „ transiens, omnium Ecclesiarum Hispa- „ niae curam gessit, et statuto die in „ Festo scilicet Sanctorum Crispini, et „ Crispiniani, octauo Kalendas Nouem- „ bris, in honore Beatae Mariae semper „ Virginis, et Beatorum Apostolorum „ Petri, et Pauli, et Sanctae Crucis, „ et Beati Stephani Protomartyris, To- „ letanam Ecclesiam conuocatis Episco- „ pis dedicauit, et in maiori Altari mul- „ tas, et pretiosas Reliquias, quas a Sede „ Apostolica attulerat, et quas Rex, et „ Regina de suis, et Patrum suorum „ thesauris obtulerant, collocauit, quo- „ rum hodie beneficiis laetatur populus „ Christianus. Verum quia Richardus „ Legatus se gerebat in aliquibus minus „ caute, religione, et auctoritate com- „ pescuit attentata, adeo quod ille Ri- „ chardus Legatione priuatus, fuit ab „ Vrbano Summo Pontifice reuocatus. „ Verum ante reuocationem Clerus, et „ populus totius Hispaniae turbatur, eo „ quod Gallicanum Officium suscipere „ a Legato, et Principe cogebantur, et „ statuto die, Rege, Primate, Legato,

„ Cleri, et populi maxima multitudine
„ congregatis, fuit diutius altercatum,
„ Clero, militia, et populo firmiter
„ resistentibus, ne Officium mutaretur,
„ Rege a Regina suaso contrarium mi-
„ nis, et terroribus intonante. Ad hoc
„ vltimo res peruenit militari pertinacia
„ decernente, vt haec dissensio duelli
„ certamine sedaretur. Cumque duo
„ milites fuissent electi, vnus a Rege,
„ qui pro Officio Gallicano, alter a mi-
„ litia, et populis, qui pro Toletano
„ pariter decertarent, miles Regis illico
„ victus fuit, populis exultantibus, quod
„ victor erat miles Officii Toletani. Sed
„ Rex adeo fuit a Regina Constantia
„ stimulatus, quod a proposito non
„ discessit, duellum iudicans ius non
„ esse. Miles, qui pugnauerat pro Offi-
„ cio Toletano, fuit de domo Matantiae
„ prope Pisoricam, cuius hodie genus ex-
„ tat. Cumque super hoc magna seditio
„ in militia, et populo oriretur, demum
„ placuit, vt Liber Officii Toletani, et
„ Liber Officii Gallicani in magna ignis
„ congerie ponerentur. Et indicto o-
„ mnibus ieiunio a Primate, Legato, et
„ Clero, et oratione ab omnibus deuo-
„ te peracta, igne consumitur Liber
„ Officii Gallicani, et prosiliit super
„ omnes flammas incendii, cunctis vi-
„ dentibus, et Dominum laudantibus,
„ Liber Officii Toletani illaesus omni-
„ no, a combustione incendii alienus.
„ Sed cum Rex Magnanimus, et suae
„ voluntatis pertinax executor, nec mi-
„ raculo territus, nec supplicatione sua-
„ sus voluit inclinari, sed mortis sup-
„ plicia, et direptionem minitans resi-
„ stentibus, praecepit, vt Gallicanum
„ Officium in omnibus Regni sui fini-
„ bus seruaretur. Et tunc cunctis flen-
„ tibus, et dolentibus inoleuit prouer-
„ bium. *Quo volunt Reges, vadunt Le-*
„ *ges*. Et tunc Gallicanum Officium tam
„ in Psalterio, quam in aliis nunquam
„ ante susceptum, fuit in Hispania ob-
„ seruatum, licet in aliquibus Monaste-
„ riis fuerit aliquanto tempore custo-
„ ditum, et etiam translatio Psalterii in
„ plurimis Ecclesiis Cathedralibus, et
„ Monasteriis adhuc hodie. Richardo
„ itaque Legatione priuato, Primas Ber-
„ nardus coepit in Hispaniis Ecclesias
„ ordinare „.

30. Ad Canones VII. et VIII. nota 1. abusum, ex quo arguitur, quam leuis tum foret populorum Religio; cum hac die adeo sacra, et solemni nulla de Christo patiente mentio haberetur; immo ieiunium soluentes epulis vacarent, et Iudaeorum perfidiae quasi assentirentur. Pro poena ergo non celebratae, vt par erat, Feriae Passionis Domini, et soluti ad horam nonam ieiunii, negatam fuisse Resurrectionis die sacram communionem. At hoc Toleti singulare forsan fuit; nam in Hispaniis hac Passionis die praedicatio vulgo habebatur cum Officio Diuino pro Parasceue obseruari solito, et cum solemni peccatorum indulgentia; cuius Ritus habetur in Missali Mozarabico, in hoc ab Ordine Romano inter alia discrepante, quod hac die iuxta illud communio a laicis non celebraretur. De praedicto impio abusu Atto Episcopus etiam scripsit, vt legitur in Spicilegii Acheriani Tomo 7. Viget adhuc hodie in Germaniae plerisque locis vsus, quo in Coenae Domini die sub Vesperam paullo largius compotationibus vacatur; adhibitis siccis quibusdam cibis, quibus putant vim ieiunio non inferri. Nota 2. per *Paschale gaudium*, intelligi facultatem comedendi; ita vt in poenam soluti per hebdomadam sanctam ieiunii, a carnium vsu, sicut a communione infractores illi abstinere per aliquot dies tenerentur. Nota 3. quoad pueros, et senes, qui a ieiunii lege hic eximuntur, voluisse tamen Basilium Serm. 2. pueros velut plantas laetiores, aqua ieiunii irrigandos; et ita obseruatum a piis parentibus, Humbertus notat contra Nicetam scribens. Sic, iuxta quosdam, de ieiunio Quadragesimali loquebatur Gregorius Magnus, cum angi se plurimum quereretur, quod ieiunantibus infantibus ipse prae infirmitate non ieiunaret. Cum autem idem Basilius de senum ieiunio loquitur, non tam ad illud eos adstringit, quam hortatur, vt obseruent si valeant. Nota in hoc VII. Canone citari locum ex S.Marco, qui nullibi reperitur.

34. Ad Canonem IX. nota 1. lucernae, seu lampadis, et Cerei Paschalis vsum in Ecclesia perantiquum, quo nempe Baptismi excellentia, vel Christi Resurrectio adumbratur; de quo consulendi sunt Zeno Veron., Amalarius, Rupertus, et alii de his allegorice fuse disserentes. In hoc porro Cereo Paschali annus Dominicae Passionis inscribebatur, appensa ad eum tabella. De hoc vsu Beda loquitur, et apud Vdalricum, *De Constit. Cluniacensibus*, quem Librum Dacherius edi curauit, Indictio, et Epacta ibidem legebantur. Communis quidem vbique non fuit mos ille lucernam, et Cereum benedicendi, vt patet ex Canone; eius tamen antiquitatem multis commendat Theophylus *Raynaud.* Christiani certe in Vigilia Festi Paschalis Cereorum multitudinem quantam possent in laetitiae argumentum accendebant. Constantinus etiam extra Ecclesiam aliquando voluit hos accendi; ex Ethnicorum forsan more, qui laetitiae diebus lumina per vicos, et plateas ordinabant. Ex hoc Christianorum vsu Zeno Veronensis noctem illam cereis accensis fulgentem *splendidissimam* vocat Sermone primo ad Neophytos. Nota 2. huius Cerei particulas per agros, et vineas contra aeris iniurias, et tempestates non sine fructu inspersas Ordo Romanus nos docet; quod tamen S. Carolus Borromaeus maxime vetuit ob quorumdam superstitionem, sine qua ipse Augustinus hunc ritum non improbasset, cum narret, vel terram ex Palaestina allatam malignos spiritus e loco abegisse, vti domicilium elegerant; nec virtutem eandem in cera benedicta negasset. Nota 3. quoad ignem lapidis percussione elicitum, et lucernas inde accensas, consulendos Auctores apud Hittorpium. Lapis quidem ex Ruperto, qui Prudentium citat, Christus est, qui, vt habet oratio, quae tunc dicitur, *angularis est lapis*, ex quo per Crucem percusso procedit in nobis ignis Sancti Spiritus.

36. Ad Canonem X. nota 1. Orationis Dominicae laudes, et encomium; eius tamen recitationem in Officiis Diuinis, nisi die Dominica tum temporis fere omnino intermissam. Nota 2. ex iis verbis: *Quisquis Clericorum hanc Orationem . . . in priuato Officio praeterierit etc.* colligi, Officium Diuinum priuatim celebratum, et ad illud recitandum omnes sub poena adstringi. Alias cum ea intentetur illi, qui Orationem Dominicam in Officio priuato omiserit, vana omnino fuisset; nec enim Officii parti adstringitur qui ad integrum Officium non tenetur. Nota 3. Concilium Gerundense Canone 10. post Matutinas, et Vesperas, et D. Benedictus etiam alta voce voluit eam pronunciari. Soli Pelagiani, teste Augustino, huius Orationis vsum refugiebant; quod se iustos existimantes, nulla se debita contraxisse dicebant, quae dimissione, seu venia indigerent. Nota 4. Orationem hanc Dominicam non semper, et vbique post Canonem fuisse recitatam; immo videtur ex Gregorio Magno eius aetate restitutam, vt in Sacrificio recitaretur. Quidam e Graecis ea de re conquesti sunt, quibus Gregorius respondet huius Orationis vsum admisisse, *quia mos Apostolorum fuit, vt ad ipsam solummodo orationem, oblationis hostiam consecrarent*. Hinc cum per aliquod tempus, nescio ex qua oscitantia, haec Oratio in Missa omitteretur, hanc Gregorius restitui voluit; constat quippe ex Augustino recitatam hanc fuisse in Sacrificio, vt patet ex Sermone 351.

41. Ad Canonem XI. nota 1. vocem hanc laetitiae non cohaerere cum moeroris tempore; quam tamen Graeci adhuc hodie diebus luctus, et tristitiae solent in Orationibus inserere. Ante D. Gregorii tempora tota adhuc Septuagesimae hebdomada *Alleluia* cani solebat. Hicque, referente Platina, primus morem hunc vt abusum prohibuit; quod in Synodo Aquisgranensi sub Ludouico Pio confirmatum est, nec tamen vbique obseruatum. Nota 2. ieiunium non modo in ciborum quantitate, sed etiam in qualitate tunc fuisse positum; pisces tamen, a quibus hodierni Graeci abstinent, et vinum, res tum fuisse licitas.

Ad

44. Ad Can. XIII. nota versiculum, *Gloria Patri*, Hymnum dici, et cantari consueuisse in Psalmorum omnium fine tam in priuato, quam in publico Officio. Item *Gloria in excelsis Deo*, Hymnum Angelorum vocari; ab Angelis nempe quoad prima verba compositum, continuatum a Telesphoro vsque ad versiculum, *Laudamus te*; reliquum vero a S. Hilario; et Doxologia a Graecis dicitur. Quando autem illa in Missa cani coeperit, vix dici potest. In prima Natalis Domini Missa Graece decantabatur; hocque cum ipsi Graeci voces etiam Latinas in suas olim Liturgias transtulissent, in vtriusque Ecclesiae concordiae monimentum. Propter quod etiam in editis a Mabillonio Ordinis Romani Libellis legitur, quod Epistolae, et Euangelii Lectiones tam Graece, quam Latine recitatae olim fuerint, vt in Sandionysiano Monasterio adhuc obseruatur. Symmachus primus dicitur quidem constituisse, vt diebus Dominicis, et Natalitiis Martyrum Hymnus ille diceretur; in Gallia tamen, vbi huius mos coepit, non canebatur in Missis, sed tantum pro agendis gratiarum actionibus; nec habetur in antiquis illis, quae Gallicanae nuncupatae proferuntur. Fuit etiam tempus aliquando, cum hic Hymnus diebus Festis, et Dominico ab Episcopis tantum pronunciaretur; a Presbyteris vero nonnisi in solo Paschatis Festo, sicut initio Libri Sacramentorum a S.Gregorio praescribitur.

48. Ad Canon. XIV. nota 1. per hanc vocem, *in Missa Dominicorum dierum*, intelligi Officium diurnum, quod, vt iam diximus, Missa quandoque appellatur. Immo Missam pro quibusuis aliquando precibus sumi. Nota 2. per Laudes intelligi Responsorium, quod ex Ambonis gradibus Graduale dicitur; hodieque adhuc ante Euangelium cani consueuit. Narrat Gregorius Turonensis *Hist. Franc.* Lib. 8. Cap. 3. Regem iussisse, vt Diaconus, qui ad Missas Responsorium dixerat, quique illi pergratus fuerat, in ipso prandio iteratum caneret. Olim enim Psalmus integer recitabatur; cum hodie nonnisi selecti ex eo versiculi cani soleant.

49. Ad Canonem XV. nota 1. peculiarem fuisse Hispaniarum Ecclesiis ritum dicere, *Gloria, et honor Patri*; cum haec vox *honor*, vt abundans alibi non legatur vsurpata, nisi in Vita S. Eugeniae, in qua refertur, Angelos cecinisse: *Gloria, et honor Patri, et Filio, et Spiritui Sancto*. Alio modo adhuc hic versus efferebatur teste Basilio Libro, *De Spiritu Sancto*. Quoad alia verba, *Sicut erat in principio etc.* Concilium Vasense vult vt ab Ecclesia pene vniuersali vsurpata retineantur; quod tamen obseruatum vbique Walafridus Strabo negat.

64. Ad Canonem XXV. nota de Caesario Arelatensi obseruatum a Cypriano eius Vitae Auctore, vt ignorantiae vitium e Clero pelleretur, quod nunquam in Ecclesia sua Diaconum ordinauerit ante trigesimum aetatis annum, nec alia etiam supra aetate: *nisi quatuor vicibus in ordine Libros Veteris Testamenti legerit, quatuor Noui*. Sic Gregorius Magnus, Lib. 2. Epistola 6. Rusticum Donatum electum in Episcopum ordinare recusauit, eo quod Psalmos ignoraret. Quid porro agendum de eo, qui prorsus illiteratus, ad Ordines tamen promotus, inhabilis prorsus est pro suscipiendo quouis Ecclesiae munere? Ex Concilio Narbonensi, anni 589. Can. 11. si perseuerauerit desidiose, et non vult proficere, *mittatur in Monasterio, quia non potest aedificare populum*.

76. Ad Canonem XXXV. nota, *per conuentum* vt ex Canone LIII. sequenti patet, intelligi certum districtum, quem Dioecesim, seu Parochiam quondam nuncuparunt. Definiri igitur, licet triennalis possessionis priuilegio Parochia possit tolli; non proinde districtum, seu Territorium, in quo sita est, adimi. Cum autem non constet de Canonis vera lectione, vix potest ei sensus certus adscribi; contrario enim sensu intelligendus est, si loco *adimit*, legendum sit, *admittit*. Quod porro certum est, ex iure communi Parochia eius est Episcopi, cuius districtus esse cognoscitur; non

autem vice versa, districtus eius est, cuius est Parochia.

79. Ad Canonem XXXVIII. nota, hodie vigere adhuc priuilegium, quo Fundatorum filiis aliquid ex Ecclesiae fructibus confertur, si inopia ii quandoque laborauerint. Nota 2. quoad Stolae a Diaconis gerendae rationem, illam et circa collum in modum Crucis fuisse compositam, in eaque Diaconorum positum ordinis quasi symbolum, notamque praecipuam, hanc autem duplicem fuisse, aut auro contextam, et coloribus variegatam. Hinc etiam plerisque in Ecclesiis solitos ex hoc Diaconos acceptam in ordinatione Stolam per annum integrum diu, noctuque gestare. Quod Bracarense Concilium II. Canone 9. innuit, statuens, ne Diaconi absconsis infra tunicam vtantur Orariis, seu Stolis, quas palam gestare tenebantur.

82. Ad Canonem XLI. nota I. praeter quae iam diximus Clericorum olim tonsuram ab hodierna Monachorum corona vix discrepasse. Olim quippe hi toto capite tondebantur; cum coronam hodie gerant ex capillorum circulo. Gregorius Turonensis in Vitis Patrum, Cap. 57. loquens de infante recens nato, ait ei fuisse in circuitu modicum pilorum ordinem, *vt putares ab eisdem coronam Clerici esse signatam*. Idem Gregorius Turonensis de Sancto Nicetio Treuir. id ipsum refert Libro, *De vita Patrum*, Cap. 17. Vt enim significaret Nicetium a natiuitate quasi Clericum designatum; scribit quod ei vix nato caput a capillis nudum quidem cernebatur, excepto quod in circuitu *modicorum pilorum ordo apparuit, vt putares ab eisdem capillis coronam Clerici fuisse designatam*. Quasi Clericorum caput tonsum omnino fuerit, excepto capillorum filo, quod coronam efformabat, qualem hodie Monachi solent eam gerere. Apud Scotos aliam in vsu Beda describit; quidquid sit, breues semper capillos, nec nisi ad aures, ita vt paterent, pertingentes in Clero fuisse in vsu, omnes fere Canones consentiunt. Nota 3. Haereticorum, quos hodie Graeci, et e Latinis multi imitantur morem, qui *prolixis, vt laici, comis, in solo capitis vertice modicum circulum tondent*.

87. Ad Canonem XLVI. nota sepulcrorum violatores et effossores quasi impios habitos. Hinc Platonem vetuisse spoliationem etiam hostilis cadaueris in praedam adsportare.

89. Ad Canonem XLVIII. nota, vt a docendi officio, spiritualibusque muniis Episcopus non distraheretur, ministros piorum operum ei subministratos. Hinc ei datum, etiamsi nollet, Oeconomum, qui temporalibus vacaret.

91. Ad Canonem L. nota, videri contrarium hic definiri iis, quae Patres vnanimi voce toties adstruxerunt; nempe praehabendum semper Monachis Clericorum statum. Aperte tamen ea de re Canon non loquitur. Confert enim Clericos cum Clericis; eos puta, qui populorum curam relinquentes ex singulari, raroque obtingenti Dei gratia, vni contemplationi vacabant, et proximo nonnisi orationibus inseruiebant, cum aliis, qui toti in sui muneris exercitium operose incumbunt, vt his anteponendos; eo quod illi sine intermissione Deo adhaereant; nam vbi paria caeteroquin omnia fuerint, Clericus contemplationis vere negotio addictus, plus etiam Ecclesiae prodest, quam alius, qui totus in actione ministerii sui curis saepe distrahitur. Alias si inter Cleri, et Monachorum ordines comparatio instituatur, nemo dubitabit, habita Officiorum, et functionum ratione, Clerum, cuius munera circa Christi Corpus naturale, aut mysticum exercentur, praestare aetatis primae Monachis, quorum institutum praecipuum est, vt poenitentiae vacent operibus, nec Sacramentorum ministerio Fidelibus opitulentur. Alia demum res est, si instituatur comparatio indiuidui ad indiuiduum, non autem status ad statum. Igitur per *meliorem vitam*, intelligi contemplationis, et solitudinis virtutes, quibus per Monachismum accedentibus, sane vita Clerici melior adhuc efficitur. Nec huic sententiae aduersatur, quod, vt supra diximus, Innocentius Papa ad Victricium Rothomagensem scribens, Clericatum compara-

tione Monastici status *meliorem gradum* nuncupauerit; nec quod nisi probatiores, atque meliores e Monachis in Clerum assumi solitos dixerit S. Augustinus Epist.76. nec denique quod Presbyteri ob scelus degradati, ad poenitentiam etiam sub Monachi habitu agendam, tanquam ad inferiorem statum olim amandari consueuerint; nam ratio contemplationis per Sacerdotii statum euecta, facit, vt Monachi vita inde melior hic dicenda sit.

95. Ad Canonem LIII. nota, quam Monachi illi Girouagi Ecclesiae exitio sint, Canones frequenter prodere; inter illos celebris fuit quidam Venantius Italiae quondam Cancellarius, de quo Gregorius Magnus loquitur in Epistolis. In eos SS. Basilius, Benedictus, Bernardus, vt in Monachos inemendabiles inuehuntur.

97. Ad Canonem LV. nota, ex habitu poenitentiae semel accepto obligationem ei similem contrahi, quam aut Clerici, aut Monachi, aut Moniales ineunt, cum ex inducto conditioni suae conuenienti habitu, Ecclesiae addicuntur; vt si eum excusserint, quasi vota fregisse habeantur.

107. Ad Can. LXIII. nota, durum videri filios e parentum gremio auelli, et contra horum voluntatem in Christiana Fide eos institui. Nam praeter periculum Religionis, et Baptismi videtur in aliquo iustitiam violari. Verum cum Iudaei, vt mancipia, et serui habiti sint; et proinde facultate careant de filiorum suorum conditione, et Religione quidquam definire; non audiendi visi sunt, cum filios impuberes ad Christianismum cogi conquesti sunt. Quidquid sit, rigidam admodum in Iudaeos Ecclesia se praebuit, vt hac ratione mouerentur ad veritatem auribus, et oculis vigilantius attendere. Wisigothorum Leges Baptisma etiam sub exilii, vel mortis poena a Iudaeis edixerunt suscipi. Quod cum fictitie et cum sacrilegio saepe admissum aduerteretur, Rex Cinthila, vt diximus, Regno suo prorsus eos eiici curauit. Rex Egica tamen, ne Regnum inde damnum ex hominum infrequentia pateretur, eos remanere ea conditione sustinuit, vt sub seruitute, rebusque suis omnibus spoliati in Regno consisterent. Vide supra.

120. Ad Canonem LXXV. nota praeclarum, et aequissimum pro Regum securitate Decretum, cui occinunt Concilia Toletana, quae sequuntur. Quibus et suffragantur Concilia Constantiense, Basileense, et Turonicum etiam Henrico III. regnante celebratum; quo non obstante in optimi Regis vitam impie saeuitum est.

In Inscriptiones.

In hoc IV. Concilio Toletano subscribunt sexaginta duo Episcopi, et septem per Procuratores; inter hos omnes vitae, et doctrinae merito insigniores fuerunt Isidorus Hispalensis Hispaniae Doctor, Iustus Toletanus, Stephanus Emeritensis, Nonnitus Gerundensis, Conantius Palentinus, Braulio Caesaraugustanus.

Ego Isidorus. Vitam Isidori habes apud Ildephonsum Toletanum in Libro *De Viris illustribus*, his verbis: *Post Leandrum Hispalensis Sedis Prouinciae Baeticae Cathedram tenuit, Vir decore simul et ingenio pollens. Illam tantae iucunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit, vt vbertas admiranda dicendi ex ea in stuporem verteret audientes. Scripsit opera eximia, et non pauca, id est, Librum De genere officiorum, Librum Prooemiorum, Librum De ortu, vel obitu Prophetarum, Librum Lamentationum, quem ipse Synonyma vocauit; Libellos duos ad Florentinam sororem, contra nequitiam Iudaeorum, Librum De natura rerum, ad Sisebutum Principem, Librum Differentiarum, Librum Sententiarum. Collegit etiam de diuersis Auctoribus, quem ipse nominat secretorum expositiones Sacramentorum. Quibus in vnum congestis, ipse Liber dicitur Quaestionum. Scripsit quoque vltimo ad petitionem Braulionis Caesaraugustani Episcopi Librum Etymologiarum quem cum*

multis annis conaretur perficere, inexpleto opere diem extremum visus est conclusisse. Claruit temporibus Reccaredi, Gundemari, Sisebuti, Suinthilanis, et Sisenandi Regum, annis fere quadraginta, tenens Pontificatus honorem, insignemque doctrinae sanctae gloriam pariter, et decorem. Extremum diem clausit quarto Aprilis, anno Domini DCXXXVI.

Stephanus Ecclesiae Emeritensis. Massonae successit Innocentius, cui Renouatus, cui Stephanus, Viri omnes sanctitate perspicui, vt ex Paullo Diacono Ecclesiae Emeritensis. LOAISA.

Iustus. De hoc Iusto sic Ildephonsus in *Viris illustribus. Iustus post Helladium, Discipulus eius, illique successor est, Vir habitudine corporis ingeniique meritis decorus, atque subtilis; ab infantia Monachus, ab Helladio ad virtutem monasticae institutionis affatim educatus pariter, et institutus, in Agalliensi Monasterio tertius post illum Rector est factus. Extitit Rector annis tribus; tempore Sisenandi obiit; qui Rex post hunc die nono decimo defunctus abscessit.* Haec de Iusto S.Ildephonsus, dissimulans ex modestia, aut pietate nonnulla reprehensione digna, quae alii de ipso scribunt; inter quos Ioannes Mariana Lib. 6. *de rebus Hispaniae*, Cap.5. ait: *Iustus Toletanus* (nimirum, *subscribit*) *qui omnibus sermonibus solitus Helladii praedecessoris mores, actionesque carpere, ob morum asperitatem a suis Clericis in lecto constrictis faucibus suffocatus periit tertio Pontificatus anno, ac ferme post solutum hoc concilium Toletanum.* Haec ille post Ambrosium Moralem, qui eosdem Iusti defectus non tacuit. CARD. DE AGVIRRE.

Nonnitus Gerundensis. Ildephonsus de illo: *Nonnitus post Ioannem in Gerundensi Sede Pontifex accessit, Vir professione Monachus, simplicitate perspicuus, actibus sanctus; non hominum diutina deliberatione, sed Dei per homines celeri diffinitione in Pontificatum adscitus; adhaerens instanter obsequiis sepulcri sancti Felicis Martyris. Rexit Ecclesiam Dei meritorum exemplis amplius quam verborum edictis. Hic et in corpore degens, et in sepulcro quiescens, fertur saluationis operari virtutes; substitit temporibus Suinthilani, et Sisenandi Regum.*

Conantius Palentinae. De eo ita Ildephonsus: *Conantius post Murilanem Ecclesiae Palentinae Sedem adeptus est, Vir tam pondere mentis, quam habitudine speciei grauis; communi eloquio facundus, et grauis; officiorum Ecclesiasticorum ordinibus intentus, et prouidus; nam melodias sonis multis nouiter edidit, orationum quoque Libellum de omnium decenter scripsit proprietate Psalmorum. Vixit in Pontificatu amplius triginta annis; dignus habitus fuit ab vltimo tempore Witterici per tempora Gundemari, Sisebuti, Suinthilani, Sisenandi, et Chintilae.*

Braulio Caesaraug. De quo sic Ildephonsus, *De Viris illustribus*: *Braulio Frater Ioannis, in Caesaraugusta decedentis adeptus est locum; Vir sicut germanitate coniunctus, ita non nimium ingenio minoratus; clarus et iste habitus Canonibus, et quibusdam Opusculis. Scripsit Vitam Aemiliani cuiusdam Monachi; qui, et memoriam huius, et virtutem illius sancti Viri suo tenore commendat pariter, et illustrat. Habuit Sacerdotium ferme viginti annis; quibus expletis, clausit diem vitae praesentis. Durauit in regimine temporibus Sisenandi, Suinthilae, Tulganis, et Cinthasuindi Regum.* Haec Ildephonsus. LOAISA.

Vides in subscriptione huius Concilii, tot Praesules interuenisse doctrina, et pietate insignes, omnesque illos eximie laudatos a sanctissimo Antistite Ildephonso; qui de Braulione Episcopo Caesaraugustano loquens, testatur, ipsum scripsisse *Vitam Aemiliani cuiusdam Monachi*. Hic autem ille ipse est, quem tota Hispania ab antiquissimo tempore appellat *S. Aemilianum Cucullatum*, vulgo *San Millan de la Cogolla*. Non enim solum fuit primum eremita, et deinde Presbyter, siue Sacerdos; sed etiam Monachus, vt ipse S. Ildephonsus testatur; et *Cucullatus* dictus, siue quia Cucullam induit, siue ad distinctionem alterius Aemiliani non Cucullati in Regno Aragoniae. Porro Aemilianus a Braulione impense laudatus ille ipse est ab inclinante sae-

culo sexto celeberrimus in Hispania, ob insignem sanctitatem, et plurima miracula; cuius sacrum Corpus ab eo tempore vsque modo colitur in Regio, et illustrissimo Monasterio meo S. Aemiliani (meo, inquam, quoniam in illo Cucullam S. Benedicti suscepi, et professionem monasticam emisi) intra arcam auream, gemmis pretiosissimis, ac plurimis ornatam, dono Garsiae Regis Nauarrae. Hic anno circiter Christi millesimo quinquagesimo tertio transferri iussit Corpus eiusdem Sancti e Monasterio veteri, vbi habitauerat, et requieuerat quinque circiter retro saeculis, ad praesentem locum, publico, et patenti miraculo sibi designatum. Episcopi enim, et alii Sacerdotes, qui coram Rege, et infinita multitudine illud supra humeros gestabant, non potuerunt vllo modo id dimouere ab eo spatio loci, vbi nunc est, nimirum in prospectu veteris Monasterii in distantia cc. circiter passuum.

Praeterea idem S. Aemilianus est, qui simul cum Iacobo Apostolo Hispanis aduersus Sarracenos saepe opem tulit, praesertim in praelio Septimancensi (vulgo, *la batalla de Simancas*) anni Christi CMXXXIV. aut circiter, occisis barbarorum ducentis millibus; qua de re Tomo sequenti exhibemus scripturam Serenissimi Castellae Comitis Ferdinandi Gonzalez, qui praelio adfuit, et S. Aemilianum propterea in Patronum, seu Defensorem Hispaniae elegit. Interea lege Episcopum Sandoualium in *Historia Monasterii S. Aemiliani*, Antonium de Yepes Tomo IV. *Chronici Benedictini*, p. 457. Mabillonem Saeculo I. p. 205. et seqq. ac denique Magistrum Iosephum Perez, *Dissert. Eccl.* vbi pulchre, et erudite admodum rem tractat.

Interea accipe epitaphium eiusdem S. Aemiliani, a multis saeculis extans Literis Gotthicis exculptum in pulcherrimo marmore eiusdem Monasterii, quod hoc loco latinis Litteris repraesento.

PVRGATISSIMI APOSTOLICIQVE VIRI AEMILIANI CORPVS HIC HVMATVM IACET. QVI POSTQVAM EREMITICAM VITAM MVLTIS ANNIS EGIT, ET CLERICALEM TANDEM MONASTICAM PROFESSVS SVB REGVLA ADMIRABILIS BENEDICTI CVRAM GERENS ABBATIALEM, OBIIT IN DOMINO CLARVS MIRACVLIS, ET PROPHETIAE SPIRITV ERA DCXII.

Nimirum anno Christi DLXXIV. Expressit formam marmoris Literarum Gotthicarum Yepius Tomo I. sui *Chronici*, valde similem antiquissimo ipsi marmori a me viso. CARD. DE AGVIRRE.

EPISTOLA MARTINI EPISCOPI BRACARENSIS

AD BONIFACIVM EPISCOPVM

De Trina Mersione.

A Cardinale Aguirrio (*) primum edita ex Mss. Ecclesiae Toletanae.

Domino Beatissimo, ac reuerendissimo, et Apostolicae charitatis perfectione colendo, Domino, et in Christo Patri Bonifacio Episcopo, Martinus Episcopus.

Gemino me sanctae illustrationis munere optabilis vestri Apostolatus pagina cumulauit, dum et Pontificalis gratiae ritu abiectissimam humilitatis nostrae visitas paruitatem, et ardenti purae charitatis flagrantia benignissimum nobis conserendi aditum sermonis accommodas. Siquidem et haec *optatae rei* series congrue-

(*) *De hac epistola vide notam Aguirri ad num.* 23., *et Florezium Hisp. Sacr. tom.* 15. *pag.* 422. *ex quo quaedam correxi.*

bat, vt exinde a nobis incohandae conlocutionis sumeretur initium, a quibus consummatae charitatis perfectio iam tenetur. Et idcirco debitum sacratissimo Apostolatui vestro literariae officiositatis obsequium reddens, quaeso humilitatis nostrae memoriam in vestris semper Deo acceptabilibus precibus adnectatis. Illud autem quod per vestram nobis significastis Epistolam, quosdam ex (*) in illis partibus commeantes, vestris auribus intulisse, vt a Sacerdotibus huius Prouinciae sacrum Baptisma non in vno Trinitatis *nomine*, sed in *nominibus* ageretur; falsissimum hoc omnimodis agnoscatis. Nam, vt ego arbitror, qui hoc vobis voluit intimare, aut nunquam vidisse baptizantes Episcopos, aut certe voluisse aliquid referre, quod hic antea gestum est. Sed nam et ego manifestius hic cognoui, quod de institutione Baptismatis Metropolitanus huius Prouinciae ante hos aliquos annos ab ipsa Beatissimi Petri Cathedra certissimae auctoritatis formulam postulauit; cuius etiam exemplar curiosius legens ita reperi scriptum, *vt in vno Trinitatis nomine, is qui baptizandus est, aut tertio perfundatur, aut mergatur.*

(*) Videtur a-[illegible] deesse. Florez conii-cit *ex [illegible]is*.

Num (*) agis, tertio nomen inuocari, et tertio tingi, certissime Arianum est. Audi ergo. In vno autem Patris, et Filii, et Spiritus sancti nomine tertio tingi, antiqua, et Apostolica est traditio. Quae ex Romani Antistitis auctoritate Sacerdotes huius Prouinciae retinentes scripta, et Constantinopolitanae Vrbis Praesule, praesentibus huius Regni Legatis, qui ad Imperium fuerant destinati, in ipsa Paschali festiuitate perlecta est. Nam et nos Epistolam Beati Paulli Apostoli, in qua scriptum est: *Vnus Deus, vna Fides, vnum Baptisma*, legimus, et expositionem Beati Hieronymi, in qua sub vnius nominis inuocatione tertio tingendos esse confirmat; et ipsum Librum iam vetustissimum (*) Cartatium apud Virum venerabilem, sanctumque Fratrem nostrum Ausentium Presbyterum, si requiras, inuenies: similiter et apud Acta S. Syluestri Constantinus admonitus in visione ter mergi (*) iuuetur multi, vel audientes in Apostolo dicit: vnum Baptisma non pro vnitate Catholicae, eo quod vbique vno modo Baptisma celebretur; sed pro vna tinctione intelligere voluerunt; et dum vicinitatem refugiunt Arianam, qui et ipsi tertio tingunt, sed in vno nomine, sicut nos antiquae traditionis formulam permutarunt, vt sub vno nomine vna etiam fieret tinctio, nescientes, quia in vno nomine vnitas substantiae, trina vero mersione distinctio trium ostenditur Personarum; vt sicut verissime credimus, vnam demonstremus Deitatis substantiam, tres vero Personas; nam si sub vno nomine etiam vna sit tinctio, vnitas tantum Deitatis in Patre, et Filio, et Spiritu sancto demonstrata est, Personarum vero nulla differentia est ostensa. Ac per hoc dum quasi vicinitas fugitur Ariana, Sabelliana ignorantibus subrepit pestis; quae dum sub vno nomine vnam solummodo retinet tinctionem, eundem Patrem dicit esse quem Filium, eundem quem Filium, et Spiritum sanctum dicit esse, et quem Patrem; et dum nullam distinctionem trium Personarum in Sacramento Baptismi monstrat, trium vocabulorum vnam sacrilegus confingit esse personam. Nescientes ergo quidam ex Hispanis, sicut scriptum est: *Neque quae loquuntur, neque de quibus adfirmant*; dum vicinitatem, vt diximus, tinctionis fugiunt (*) alienae, in aliam incauti incidunt prauitatem. Numquid quia Ariani Psalmum, Apostolum, Euangelia, et alia multa, ita vt Catholici, celebrant; nos errorum vicinitatem fugiendo, haec sumus omnia relicturi? Absit, quia illi ex nobis, vt scriptum est, exeuntes, praeter minorationem Deitatis Filii Dei, et Spiritus Sancti, caetera ita penes se retinent, sicut nos.

(*) Locus corruptus, forte *Nunc age*.

(*) Locus depravatus. Forte *[illegible]*.

(*) Locus corruptus. Florezius [illegible]. *M[illegible]*.

(*) F. Arianae.

Hanc ergo rationem quidam, vt diximus, minime praeuidentes, vnam tinctionem fieri voluerunt. Et vt suae praesumptioni auctoritatem aliquam darent, dixerunt hoc pro refugienda Arianorum similitudine ab aliquibus Synodis institutum; quod omnino confictum est. Nam neque Generalis, neque Localis vlla Synodus de vna tinctione aliquando legitur tulisse sententiam. Quod si quis hoc affirmat, ostendat scriptum, vel quibus in locis, et a quibus, vel quantis Patribus

hoc decretum sit. Quod si hoc nequeunt demonstrare, teneant a nobis fiducialiter, quod et per auctoritatem Romanae Sedis est traditum, et Orientalium prouinciarum institutio prisca demonstrat, et antiquorum Patrum expositionibus, quam etiam officialium Sacramentorum documentis scribitur. Vt sicut in vno Patris, et Filii, et Spiritus sancti nomine, quod est Vnus Deus, vnam trium dicimus esse substantiam; ita etiam trium Personarum distinctionem (*) tres proculdubio credentium tinctione signamus. Haec pro vestrae iussionis impulsu paginali breuitate perstrinxi, postulans, vt nostrae apud Dominum fragilitatis memor esse digneris.

(*) Locus deprauatus.

APPENDIX VI.

PRAEFATIO COLLECTIONIS CANONVM IN QVODAM CODICE VATICANO S. ISIDORO AFFICTA.

In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit praefatio Sancti Isidori Episcopi.

Isidorus seruus Christi Hectori conseruo suo, et parenti in Domino salutem.

1. Compellor a multis tam episcopis, quam reliquis seruis Dei Canonum sententias colligere, et in vno volumine redigere, et de multis vnum facere.

2. Quod nullus possit iuxta canonicam institutionem accusari, vocari, iudicari, aut damnari, donec suis rebus est spoliatus, aut a sede propria vi, aut terrore pulsus.

3. Nullus qui suis rebus est spoliatus, aut a sede propria vi, aut terrore pulsus, antequam omnia sibi ablata ei legibus restituantur, et ipse pacifice diu suis fruatur honoribus, sedique propriae regulariter restitutus, eius multo tempore libere potiatur honore, iuxta canonicam institutionem accusari, vocari, iudicari, aut damnari potest. Vnde et historia ecclesiastica ab Eusebio Caesariensi episcopo confecta de muliere quadam, quae pro castitate a marito accusabatur, ait: *Praeceptum, vel iudicatum est ab imperatore lege data, vt primo permitteretur ei rem familiarem libere diutius ordinare, tum deinde responderet obiectis.*

4. Haec omnes leges tam ecclesiasticae, quam et vulgares, publicaeque praecipiunt. Horum vero concinnantia si omnia ponerentur, ante

1. In nota ad fin. cap. 9. Isidorianor. aduerti, post duo concilia, quibus Isidorus praefuit, apponendam praefationem hanc Isidori nomine *ad Hectorem*, siue, vt alii legunt, *ad lectorem*, in codice Vaticano 4160. descriptam, quae fortasse pseudo-Isidoro ansam praebuit confingendi vberiorem aliam, quae in collectionibus pseudo-Isidorianis reperitur: nisi dicere malimus, ab ipso pseudo-Isidoro hanc primum fuisse suppositam, quae vel ab eodem, vel ab alio deinde aucta fuerit. Probabilius tamen esse existimo, compendium hoc quoddam esse vberioris praefationis canonum, quae iam typis vulgata est.

4. In editionibus vberioris praefationis est *concinantiae*, ad marg. *concinnantia*. Fortasse legendum *consonantiae*, aut *consonantia*.

deficeret dies, et nimis prolixa fieret epistola. Et pluribus tamen aliqua hic ad prouocationem aliorum inserere iudicauimus.

5. Ait namque Sanctus Leo, Romanae ecclesiae antistes, in epistola Calchedonensi Concilio missa: *Quia vero non ignoramus per prauas aemulationes multarum ecclesiarum statum fuisse turbatum, plurimosque fratres iniuste sedibus suis pulsos, et in exilia deportatos, atque in locum superstitem* (forte *superstitum*) *alios substitutos, his primitus vulneribus adhibeatur medicina iustitiae, ne quisquam ita careat propriis, vt alter vtatur alienis. Quem ita errorem omnes relinquant, vt nemini quidem perire honor debeat, sed prioribus episcopis cum omni priuilegio suo ius proprium reformetur.*

6. Eadem et antiqui Apostolici, qui fuerunt ante synodum Nicaenam sanxerunt: eadem synodus, quae habita est in Lampsaco sub Valentiniano loquitur: eadem plurimae Romanae synodi testantur: eadem Papa Symmachus, et ceteri Sancti Patres sanxerunt; quorum statuta, prolixitatem vitantes, hic inserere distulimus.

7. Siquis autem haec plenius scire, et legere voluerit, suis in auctoribus inuenire, et legere pleniter poterit. Si enim de mulieribus secu-

6. *Apostolici* pro romanis Pontificibus non puto vsurpari simpliciter consueuisse nisi post S. Isidori tempora.

7. Aguirrius tom. I. Concil. Hispan. pag. 25. hoc titulo praelusit ad examen praefationis, et collectionis canonum Isidori nomine vulgatae: *Iosephi Saenz Cardinalis de Aguirre Apparatus ad concilia Hispaniae pars prima; siue examen, aut scrutinium historico-critico-chronologicum praefationis, et collectionis Isidorianae conciliorum, et epistolarum Decretalium, praesertim ad Hispanias spectantium, in honorem, ac decus S. Isidori archiepiscopi Hispalensis, doctoris sapientissimi, ac celeberrimi*. Subinde pag. 27. ab eo collocatur, *Praefatio Isidori in suam collectionem canonum, et conciliorum incipientem: Isidorus peccator seruus Christi conseruo suo, et parenti fidei in Domino salutem*. Haec est vberior illa praefatio, quam Labbeus, et alii iam ediderant, et Aguirrius contra fere omnium doctorum hominum dudum receptam opinionem cum supposititia canonum collectione Isidoro affingebat.

In schedis Zaccarianis inuenio collationem editionis vberioris ab Aguirrio, et aliis editae cum codice quodam Vallicellano membranaceo, seculi IX., vel X., in quo est collectio canonum sub Isidori nomine, nescio a quo elaboratam, qui etiam descriptionem collectionis subiecit. Variae lectiones hae sunt. Editio, *Praefatio* vsque *salutem*, Codex, *Praefatio Isidori episcopi*. Ed. *Seruis Christi*, cod. *Seruis Dei*. ed. *Vnum volumen*, cod. *Vno volumine*. ed. *Et aliae longiores, aliae breuiores*, cod. *Aliae breues, et aliae longiores*. ed. *E pluribus*, cod. omittit. ed. *Editiones*, cod. *Dictationes*. ed. *Quot codices*, cod. omittit. ed. *Discrepauerint*, cod. *Disceptauerint*. ed. *Noscuntur*, cod. *Cognoscuntur*. ed. *Nec aliquando aliorsum trahit*, cod. omittit. ed. *Dicunt*, cod. omittit. ed. *Comitatum*, cod. *Dicimus comitatum*. ed. *Coetum*, cod. *Conuentum*. ed. *Concilii* vsque *transeunte*, cod. omittit. ed. *Vel Concilium dictum*, cod. *Concilium vero Romae tractum*. ed. *Omnes dirigant*, cod. *redigat omnem*. ed. *Oculorum*, cod. *Oculorum conniuentia munimina*. ed. *Sibimet*, cod. omittit. ed. *Conueniant*, cod. *Conueniunt*. ed. *Et sicut*, cod. *Sicut*. ed. *Et coetus, sic*, cod. *Coetus vel*. ed. *Dictum*, cod. omittit. ed. *In principio* vsque *huius*, cod. *In hoc vero volumine*. ed. *Posuimus*, cod. *Ponamus*. ed. *Quod* vsque *iudicauerint*, cod. *Qui autem hoc agere melius elegerint, faciant, quod iuxta Canones, atque a sapientissimo Concilio iudicauerint*. ed. *Praeposuimus*, cod. *Prae-*

laribus (forte *secularibusque*) hominibus haec constituta sunt, multo magis ecclesiasticis viris, et sacerdotibus sunt concessa. Haec eadem vero et ecclesiastica iura iubent, et seculi leges praecipiunt.

ponimus. ed. *Virorum*, cod. omittit. ed. *Postmodum* vsque *huius Concilii*, cod. *Postmodum vero Nicaenorum*, *Anquiritanorum*, *Neocaesariensium*, *Laodicensium*, *Gangresium*: *item Praesulum Siricii*, *Innocentii*, *B. Zosimi*, *Caelestini*, *Leonis*, *et Gelasii*. ed. *Graecorum*, *et Latinorum*, cod. omittit. ed. *Distincta*, cod. *Distinctae*. ed. *Locauimus*, cod. *Locamus*. ed. *Pro culmine*, cod. *Procul dubio*. ed. *Coacta*, cod. *Collecta*. ed. *Ministerio*, cod. *Ministri*. ed. *Multi* vsque *oppresserunt*, cod. omittit. ed. *Leges constituerunt*, cod. *Composuerunt leges*. ed. *Multi ergo* vsque ad totum num. 20. inclusiue, cod. omittit. ed. *Quatuor*, cod. *Tamen quatuor*. ed. *Plenissimam Fidei*, cod. *Plenissima fide*. ed. *In qua* vsque *definiuit*, cod. omittit. ed. *Quae* vsque *praedicat*, cod. omittit. ed. *Quae Nestorium* vsque *personam*, cod. omittit. ed. *In qua* vsque *naturae*, cod. omittit. ed. *Si quae sunt*, cod. *Si qua sint*. ed. *Primus quidem* vsque *ordinem suum*, cod. omittit.

SEQVITVR DESCRIPTIO CODICIS.

Incipit de gradibus et nominibus, vel de ministeriis, de meritis atque de qualitate vel ordinatione Clericorum. In primis de origine vel ordine Clericorum. *Isidorus*. Clerus, et Clerici hinc appellati.

Liber I. constat capitibus 239. quorum vltimum est de duodecim abusionibus, ex quibus suffocatur Iustitia.

Liber II. constat capitibus 297. de Primatibus Ecclesiae et de Concilii temporibus, de vita, et castitate Clericorum praecipue de prohibitione consortia (sic) cum mulieribus et de foeminis, quae in fornicatione cum Clericis deprehensae sunt. In primis quod nulli Sacerdoti Canones liceat ignorare. Vltimum caput est de Monachis, Tonsura, et Religiosis vestibus.

Incipit Textus. Liber III. De Baptismo, et Chrisma, atque die dominico, ac Festiuitatibus SS. in primis, vt Episcopus per Dioecesim suam ambulet, primum discutiat Cleros (sic) quomodo Baptismi ordinem teneant; capita sunt 294. quorum vltimum est de subiectione subditorum potestatibus.

Incipit de vtilitate Poenitentiae et sacra Communione etiam in vltimis positis, et de aliis causis Christianitatis obtemptis; capita sunt 478. quorum vltimum est de Caenodoxia.

Incipit de legitimis Coniugiis, et de raptoribus et plurimis nuptiis, atque de Concubinis. In primis de incomparabilis testimoniis B. V. Mariae, et Ioseph viri eius; capita sunt 237. quorum vltimum est de his qui constituta Decretalium ausus fuerit committere (sic). Auctor videtur Anonymus Graeco Italus, qui monachum se prodit in suis Praefationibus, quae singulis libris praemittuntur.

I M P R I M A T V R.

Si videbitur Reuerendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro.

Fr. Xauerius Passeri Archiep. Lariss. Vicesgerens.

APPROBATIO.

Quod de primo volumine, idem de hoc secundo iudicium nostrum esto. Romae Kalendis Septembr. anni MDCCXCVII.

IOSEPH CANON. REGGI
Vaticanae Bibliothecae Praefectus.

D. GASPAR BERTALAZONE
Canon. Regul. Later. Abbas perpetuus, et Sacr. Rom. Vniuers. Inquisit. Qualificator.

VITVS MARIA GIOVENAZZIVS.
Alterianae Bibliothecae Praefectus.

I M P R I M A T V R.

Fr. Vincentius Pani Ordin. Praedicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister.

ERRATA CORRIGENDA.

Pag. 44. lin. 1. lege = *siue* = pag. 118. lin. 18. lege = et Marchione, non Comite, vt vocat Pinius, Mondexarensi = pag. 202. lin. 26. lege = qua = pag. 217. lin. penult. lege = antecedentibus = pag. 385. lin. 26. lege = Fannii = pag. 383. lin. 26. lege = lego, *Fannii* = pag. 413. lin. vlt. lege = ad Leonardum = pag. 414. lin. 14. lege = ad Sporacium = pag. 461. lin. vlt. lege = prostratis = pag. 473. in not. col. 2. lin. 17. lege = cap. 6. inseruit = pag. 492. in not. col. 2. lege = num. 19. = pag. 492. in not. col. 2. lin. 5. lege = et n. 19. = pag. 516. lin. 28. lege = praecipitem = pag. 543. col. 1. lin. 21. adde notam ad marg. = Verba, *omnino decretum est*, *vt chorepiscopi vel*, desunt in canone. = pag. 554. ad marg. lege = *prosternentur*, *et* = Ibid. in not. 18. lege = *de concilii agendis* = pag. 600. col. 1. lin. 38. lege = vbi domicilium.

FINIS TOMI SECVNDI.